ELSEVIER'S
Geïllustreerd Maandschrift

AMSTERDAM,
Uitgevers-Maatschappy Elsevier
N-Z. Voorburgwal 64.

EX·LIBRIS
A·W·BARTEN

Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift.

ELSEVIER'S
GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT

ONDER HOOFD-REDACTIE VAN

PROF. DR. JAN TEN BRINK, H. J. SCHIMMEL,
MR. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND, JOAN BERG,
J. HOYNCK VAN PAPENDRECHT EN F. H. KAEMMERER.

VERZAMELING VAN
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDIGE KUNSTWERKEN,
GEÏLLUSTREERD DOOR
NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS.

DEEL X.
JULI—DECEMBER 1895.

AMSTERDAM. — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
1895.

Typ. Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij, 's-Gravenhage.

Inhoud van deel X.

GEDICHTEN.

Voorgevel.

DE ASSUMBURG,

DOOR

MR. EDUARD VAN TSOE-MEIREN.

n den zomer toen gij uw reisje langs den Rijn maaktet — want dat reisje hebt gij natuurlijk gemaakt, ik zou het tegendeel niet durven onderstellen — in die dagen dan, waart gij er op voorbereid ieder oogenblik op bergen en rotsen kasteelen te zien, meestal bouwvallen, somtijds niet veel meer dan een enkele vensterboog of wat verbrokkelde muren, een enkele maal een versterkt huis dat nog bewoonbaar is. Die overblijfselen uit de grijze oudheid behooren daar als het ware tot het landschap.

Ook in ons eigen vaderland hebben edellieden versterkte huizen bewoond. Gij zoekt die waarschijnlijk in Gelderland, denkt aan den bouwval van Brederode en het slot te

Muiden, maar zult denkelijk geheel en al onbekend zijn met het bestaan van een kasteel, dat gij binnen drie kwartier tijds uit Amsterdam bereiken kunt.

Daartoe dient gij gebruik te maken van den spoorweg, die Amsterdam met Alkmaar en den Helder verbindt.

In een oogwenk zijt gij met dat vlugge vervoermiddel het drooggepompte Y overgestoken en in het hartje van Waterland, een geheel eenige en wonderlijke wæreld, waar alles anders is dan elders. Groote plassen, waarin stukken drassig weiland verspreid liggen, bijna ieder stuk met een kleine kade omgeven en van een klein watermolentje voorzien, dat aldoor driftig aan het malen is, om het doorsieperd stukje lands ten minste zoowat droog te houden. Grootere watermolens bij de vleet, houtzaagmolens zonder tal, oliemolens, rijstpelmolens, verfmolens, een enkele papiermolen, overal draaiende molenwieken in het rond. Op de nokken der daken van huizen en schuren heel kleine molentjes, die niets in beweging brengen, maar toch als dol ronddraaien, alleen tot sieraad en vermaak naar het schijnt.

Allerlei huizen van hout, met spitse daken, alsof er geen platte lijstjes bestaan. Dorpen in de lengte gebouwd, lange straten van houten huizen.

Dat alles groen. De weiden groen, de huizen groen, de molens groen, de schuren groen, er zijn zelfs groene torens.

Een wonderlijk gezicht, uit het raampje van den spoorwagen, op die groene wæreld, die Zaanland heet en waar alles in het rond staat te draaien. Het is er heel bijzonder en eigenaardig, heel anders dan Amsterdam, dat gij voor enkele minuten verlaten hebt. Toch doet het in het minst niet aan den romantischen tijd der middeleeuwen denken, zooals de bergen en rotsen langs den Rijn. De Zaan is een heel prozaïsch water, de Zaanstreek een land van fabrieken en handel. Men kan het zich haast niet voorstellen, dat ook in dit moeras eenmaal adellijke kasteelen hebben gestaan en de nijvere streek een heerlijkheid is geweest der Heeren van Zaenden, waarvan er een betrokken is geweest in den aanslag tegen Graaf Floris V.

Juist zeven-en-twintig minuten nadat gij het Centraal-station te Amsterdam verlaten hebt, kunt gij te Uitgeest den trein verlaten.

Voor wie, als gij, uit het Oosten komt, is aan het eind van deze gemeente het veen uit en begint de geest. Maar voor de eerste bewoners dezer landen, die de hooge duinen en de drooge geestgronden bevolkten, toen al wat nu polder is, moeras was, onbewoonbaar en onbebouwd, en die dus van het westen afrekenden, was hier, waar het moeras begon en de geestgronden ophielden, het uiteinde der bekende wæreld.

Zoo zal Uitgeest wel aan zijn naam gekomen zijn.

Met dat al zijn het nog echte polders, eindelooze grasvlakten, waar de weg u doorvoert. Het is de straatweg van Alkmaar naar Beverwijk, die bij het station Uitgeest door de Noordbroeker polder loopt. Weldra komt gij de buurtschap Assum voorbij en op het grondgebied der gemeente Heemskerk. Gij hebt nu dat deel van Kennemerland, dat meer in het bijzonder Zaanland heet, verlaten.

Daar ginds, voor u uit, ziet gij bosch, hooge boomen, waartusschen zich de torens en puntdaken van een kasteel omhoog heffen.

Dat is de Assumburg.

De weg daarheen is afgesloten door een hoog houten hek, het Assummer hek. Als gij het geopend wilt hebben, moet gij aan een schel trekken en den tolbaas, die dan buiten komt, een groot betalen.

Vroeger was hier een water. In de XVIIe eeuw liet Anna van Rennesse van Elderen er een weg aanleggen, die met den tol, waaruit hij onderhouden wordt, tot den Assumburg behoort.

Als gij het tolhek door zijt, staat gij voor het kasteel den Assumburg.

De gemeente Heemskerk grenst aan de Zaanlandsche gemeente Assendelft, oudtijds een vrije Heerlijkheid en onversterfelijk erfleen van de Graaflijkheid van Holland.

In het zuiden van Assendelft, bij een drooggemaakt meertje, de Vliet geheeten, een weinig bezuiden den straatweg, stond in overoude tijden het stamslot der Heeren van Assendelft. Waarschijnlijk is het omstreeks het jaar 1424 door de Haarlemmers en Kabeljauwschen verwoest geworden, zooals zooveel andere kasteelen hier in den omtrek, die aan Hoeksche edellieden behoorden.

Toen hun kasteel verwoest was, zijn de Heeren van Assendelft waarschijnlijk te 's-Gravenhage gaan wonen. Barthout van Assendelft bouwde er ten minste in 1428—1430 een huis. Barthout werd als Heer van Assendelft opgevolgd door zijn broeder Dirk, wiens zoon, Gerrit van Assendelft en van Besoijen, blijkens zijn grafschrift, Raad ordinaris, eerst van den Hooggeboren Prince des Hertogen van Bourgonje en daarna nog van den Hooggeboren Prince des Eerts-Hertoge van Oostenrijk in Haaren Lande van Hollant, Zeelant en Vrieslant, was.

De Heeren van Assendelft hadden nu evenwel geen gelegenheid „di quaatdoenders” in hun rechtsgebied van Assendelft behoorlijk op te sluiten.

Den 23sten April 1483 ontving Heer Gerrit van Assendelft dan ook van Aarts-Hertog Maximilaan van Oostenrijk, Graaf van Holland, verlof de Assendelftsche misdadigers achter slot te zetten in „syn huys, gelegen tot Eemskerk, geheten Assenburg.”

Dit kasteel moet reeds in 1331 door brand verwoest en eerst twee jaar later weder herbouwd zijn. In 1335 droeg Barthout van Assendelft het aan Heer Jan van Polanen op, van wien hij het weer als een onsterfelijk leen terug ontving. Het was evenwel een ander Huis dan het tegenwoordige.

Gerrit van Assendelft werd opgevolgd door zijn zoon Nikolaas, Heer van Assendelft, van Heemskerk, van Goudriaan, van Besoijen, van Honingen, van de Landen van de Lek en van de Waal, Ridder, Raad, Camerling des Roomschen Konings en van ons Genadigen Heere den Eerts-Hertoge

van Oostenrijk, Hertog van Bourgondiën, die gehuwd was met een erfdochter uit het Huis van Polanen van de Lek, Aleid van Kijfhoek.

Hun zoon, Gerrit van Assendelft en Heemskerk, Ridder, President van den Hove van Holland, Stadhouder der Leenen, bouwde het tegenwoordige kasteel Assumburg, tusschen de jaren 1530 en 1558. Hij liet het gedeeltelijk opmetselen van steenen afkomstig van het verwoeste kasteel Oud-Haerlem, waar hij ook Heer van was. Dat Oud-Haarlem lag op korten afstand ten Zuidwesten van den tegenwoordigen Assumburg. Volgens de overlevering moet Heer Gerrit van Assendelft in later jaren groote spijt gehad hebben,

dat hij zijn nieuwe Huis niet op de grondslagen van Oud-Haerlem had opgetrokken. De Heeren van Assendelft stamden waarschijnlijk af van een jongeren zoon van het geslacht, dat aan dit kasteel van Oud-Haerlem zijn naam ontleende.

Op St.-Nikolaasavond van het jaar 1558 overleed Gerrit van Assendelft te 's-Gravenhage, een eenigen zoon Jonkheer Nikolaas nalatende.

Deze was door zijn vader gedwongen den geestelijken stand te omhelzen en te diertijde pastoor van de St. Laurenskerk te Rotterdam. Bij testament had Heer Gerrit zijn goederen dan ook vermaakt aan zijns broeders zoon, Jonkheer Jan van Assendelft.

Hoe kwam Heer Gerrit, de machtige en rijke edelman er toe, zijn eenigen

zoon tot den geestelijken staat te dwingen ten einde hem te kunnen onterven?

Waarschijnlijk lag hieraan een huiselijk treurspel ten grondslag, dat wel niet geheel en al — maar toch genoeg bekend is om het overige met bijna volkomen zekerheid te kunnen raden.

Waarschijnlijk heeft Heer Gerrit van Assendelft in zijn jeugd aan de academie te Orleans in de rechten gestudeerd en daar kennis gemaakt met haar, die later toonen zou niet waardig geweest te zijn Vrouwe van Assendelft te wezen.

Hoe dit zij, Heer Gerrit was gehuwd met een Fransche vrouw, Catharine de Chasseur, die op dat *particule* misschien wel geen recht had en denkelijk wel eenvoudig Catharine Chasseur zal geheeten hebben.

Het huwelijk was niet gelukkig. De echtgenooten gingen bij minnelijke schikking van elkander, waarbij de vrouw „gerenonchieerd heeft van alsulcke deel als zij hebben mochte aen de goeden van hueren man", die zich daarentegen van zijn kant verbond „600 £ geduerende 't leven van syne huisvrouwe te betaelen ende haer te laeten volgen gelijcke somme nae haer doot omme daeroff te disponeeren tsy tot salicheit haerer siele of andersins."

De gescheiden Vrouwe van Assendelft ging daarop in de Nyeuwe straet te 's-Gravenhage wonen.

Wat aanleiding gegeven heeft tot deze scheiding is niet opgeteekend. Toch zou het weldra blijken dat Catharine de Chasseur, de gemalin van zulk een hoog geplaatst man als de Heer van Assendelft was, zich niet ontzag misdadige handelingen te plegen.

Door haren kapelaan, heer Maturijn, denkelijk ook een Franschman, liet zij uit Frankrijk twee „jonge gesellen" herwaarts overbrengen, „hun generende van munte te slaen," die weldra ten behoeve van de gescheiden echtgenoote van den president van het Hof van Holland valsche munt gingen vervaardigen, waartoe de brave kapelaan „hunluyden hulp ende assistentie gedaen ende materialen daertoe gecoft heeft en oock munte, soowel goudt als zilver gescroyt en in seeckere groote quantiteit gesneden heeft." Het goud en zilver „scroetsel" werd voorloopig verborgen in de schuur van het huis van Vrouwe Catharine, het valsche geld werd in omloop gebracht met hulp van lombardiers te Delft en te Haarlem.

Een fraai gezelschap voor een Vrouwe van Assendelft!

In de eerste dagen der maand Februari van het jaar 1541 werd het misdrijf ontdekt en Catharine de Chasseur benevens „haer dienstwijff" Hugette en heer Maturijn, haar kapelaan gevangen genomen en op de voorpoorte van den Hove gebracht.

Den 9den April 1541 werd zij tot den brandstapel veroordeeld, maar ingevolge verkregen begenadiging van de Koningin van Hongarije, Regentes der Nederlanden, den 11den April door Jan Sybrants „meester van den scarpen zwaerde mitten watere geëxecuteerd dat sij van levenden lyve ter doot gecommen is." Heer Maturijn werd met den zwaarde gestraft en Hugette Pietersdr. en Robyne de la Roche, kamervrouwen, benevens Ambroise, page van Catharine de Chasseur gebannen uit 's Keizers landen.

Een vrouw als Catharine de Chasseur, die na haar scheiding tot zulk een misdrijf verviel, laadt allen schijn op zich ook vóór de feitelijke ontbinding van haar huwelijk niet altijd het juiste pad bewandeld te hebben. Wie weet welk een verdriet zij Heer Gerrit van Assendelft heeft aangedaan, voor hij er toe kwam te scheiden van haar, die misschien in het verafgelegen vreemde land harer geboorte in afkomst ver beneden den jongen Hollandschen edelman stond, die haar mogelijk wel uit de onderste lagen der maatschappij tot zich heeft willen opheffen, zonder dat dit hem ook maar in eenig opzicht gelukt is. Wie weet, welke zwarte vermoedens heer Gerard ertoe gebracht hebben zijn eenigen zoon, het eenige kind van zijn vrouw, tot den geestelijken staat te bestemmen?

Toen Heer Gerrit dezer wæreld overleed, werd de Assumburg dan ook, volgens de registers der leenen, aan zijn neef, Jonker Jan, beleend.

Dat was evenwel lang niet naar den zin van den pastoor van St. Laurens, die tegen wil en dank priester was geworden. Nauwelijks was zijn vader gestorven of hij maakte zich meester van den Assumburg en werd in het einde van 1559 met dit en de andere leenen zijns vaders verleid. Ook met zijn kerkelijke overheid schijnt hij het te hebben kunnen vinden, tenminste hij ontving de noodige dispensatie om Wilhelmina van Haeften te kunnen huwen. In 1566 teekende hij te Brussel het verbond der edelen, maar bood later zijn onderwerping aan.

Waarschijnlijk bracht hij het grootste deel zijns levens verder te 's Gravenhage door, op het paleis in het Westeinde, dat de Heeren van Assendelft daar als een leen van de abdij te Middelburg bezaten en waarvan de tuinen zich uitstrekten tot aan de Assendelftstraat.

Later, in 1677 is dit huis aan den gezant van Spanje verkocht terwijl het tegenwoordig, al prijkt het Spaansche wapen er nog altijd boven de poort, door den Engelschen gezant bewoond wordt.

Volgens overlevering spookt het nog in dit huis. De geest van Catharine de Chasseur moet er nog rondwaaren, tenminste als zij niet op den goeden weg geholpen is door den Commies Chartermeester aan het Algemeen Rijksarchief, den heer J. H. Hingman, die in dit spookverhaal aanleiding vond in het register van crimineele sententiën en in de rekeningen van de ontvangers der exploiten van het Hof van Holland een onderzoek in te stellen naar den grond dezer overlevering, waardoor niet alleen bleek dat de schim der eenmaal hoog geplaatste en later zoo diep gevallen valsche muntster, die in de Nieuwstraat haar onedel handwerk uitoefende, in het verkeerde huis spookt, maar ook een tip werd opgeheven van den sluier, die het geheim bedekte, waarom Heer Gerrit van Assendelft zijn erfgenaam zoo wreed behandelde.

In 1570 stierf Heer Nikolaas van Assendelft plotseling te Aken, waar hij de baden gebruikte. Hij liet geen kinderen na. Den Assumburg met de Heerlijkheden Heemskerk, Castricum en Assendelft had hij aan zijn neef Floris van Assendelft vermaakt, die evenwel reeds op 18-jarigen leeftijd stierf,

zoodat het Huis op diens vader, Cornelis van Assendelft, Heer van Goudriaan, vererfde.

Deze was in 1540 geboren en den 27sten October 1568 door Alva verbannen met verbeurdverklaring zijner goederen, beschuldigd te behooren tot de verbonden Edelen, de nieuwe leer aan te hangen, zijn kinderen door een Calvijnschen leeraar te hebben laten doopen en zich bevonden te hebben in het gezelschap van Frederik van Egmond en Harbart van Raephorst, toen deze laatste in de kerk van Wassenaar de beelden gebroken, den priester mishandeld en de offerkelk naar de herberg medegenomen had om er met zijn makkers uit te drinken, ter bespotting van den Roomschen godsdienst, dien hij beweerde niets dan afgoderij te zijn.

Gedurende zijn ballingschap bleef de Heer van Assumburg in verstandhouding met den Prins en was een der afgevaardigden uit de Ridderschap en Edelen van Holland, die 25 April 1576 te Delft de Unie tusschen Holland en Zeeland bezegelden. In 1581 onderteekende hij in naam der Edelen van Holland de verklaring der Staten van dat gewest, waarbij de Koning van Spanje als Graaf dezer landen afgezworen en de Prins van Oranje als Hoogste Overheid des lands erkend werd.

Toen Cornelis van Assendelft in het gedenkwaardige jaar 1600 overleed, kwam Assumburg aan zijn zoon Gerrit, die zeventien jaar later ongehuwd stierf, zoodat zijn zuster Anna, gemalin van Heer Gerrit van Renesse van der Aa, Vrouwe van Assumburg werd.

Bij haar dood liet zij drie dochters na, waarvan Agnes van Renesse van der Aa, Vrouwe van Assendelft, Baronnesse van Haarlem, Vrouwe van der Aa, van Beverwijk, van Heemskerk en van Castricum, den Assumburg overbracht in het geslacht van haar man, Nicolaas van Renesse van Elderen, Heer van Vosmeer.

Bij zijn dood kwam de Assumburg aan zijn dochter Anna, Baronnesse van Elderen, van Masny en van Haarlem, Vrijvrouwe van Assendelft, Vrouwe van der Aa en van Castricum, die bij haar kinderloos afsterven in 1667 Assumburg vermaakte aan haar neef George Frederik van Renesse, Baron van Elderen en Masny, Heer van Roucourt, van Oostmaal, van Haarlem en Assendelft, in 1668 te 's-Gravenhage Commissaris van den Keurvorst van Keulen en den Prins Bisschop van Luik.

In 1670 verkocht deze de Heerlijkheid Assumburg aan J. Wuitiers, een Amsterdamsch patriciër, die haar aan zijn weduwe Debora Baeck naliet. Door een tweede huwelijk bracht deze het kasteel aan Eustatius Baron van Bronkhorst, die in 1694 de bezitting aan mr. Jean Deutz, Schepen en Raad van Amsterdam verkocht, die zich sedert Vrijheer van Assendelft en Assumburg, Heer van Heemskerk, Hoogdorp, Noorddorp en Reewijk kon noemen.

De stamvader van dit geslacht, dat over Zwitserland, Tirol, Boergondië Lotharingen en Nederland verspreid geraakte, was Rutger Deutz, in 1227 burgemeester van Freiburg. Van zijn zoon Ulrich, die, evenals diens zoon, kleinzoon en achterkleinzoon, eveneens burgemeester van Freiburg was,

komt de Nederlandsche tak van het geslacht. Hans Deutz, geboren 24 December 1581, vestigde zich, om den geloove uit Keulen verdreven, te Amsterdam en was de vader van mr. Jean Deutz, geboren 26 Juli 1645, den eersten Heer van Assendelft uit dit geslacht, dat zoo langen tijd met eere in de Regeering van Amsterdam heeft gezeten.

De Heeren van Assumburg uit het geslacht Deutz verbouwden en vertimmerden veel aan het oude kasteel. De tijden van de ridderschap waren lang voorbij, het waren nu de patriciërs uit de steden, regentengeslachten, die

Achtergevel.

regeerden. Niet op het platte land, maar binnen wallen en poorten, aan de statige grachten der steden hadden zij hun hoofdverblijven en dáár en op de zee en in de keerkringslanden hunne grootste belangen.

De kasteelen van den uitgestorven, verarmden en zoekgeraakten adel hadden zij met voorliefde aangekocht. Daardoor daalde een deel van de glorie der oude dynasten op hun neder, daardoor konden zij hun namen verlengen met klinkende titels en, op hun zomerverblijven op het land, de regeering uitoefenen, zooals zij dit gewoon waren te doen in hun steden.

Want voor hen waren het zomerverblijven, buitenplaatsen geworden, de versterkte huizen der kleine vorstjes, die de edellieden geweest waren.

Niet uit noodzaak, zooals de adel het gedaan had, alleen uit liefhebberij hield het patriciaat er zijn kasteelen op na, die nu ook aan andere eischen

moesten voldoen. Daarbij kwam nog dat er, sinds den tijd dat de adel de kasteelen had gebouwd en de rijk en machtig geworden poorters die zelfde eeuwen oude gebouwen gingen betrekken, een groote verandering was ontstaan in de wijze van leven. Wat meer dan voldeed aan de hoogste voorstelling, die een baron uit de XIVe of XVe eeuw zich van geriefelijkheid en weelde maken kon, was voor den verwenden koopman of regent uit het einde der XVIIe eeuw niet te gebruiken. De huizen in de steden waren zonder ophouden afgebroken en weer opgebouwd, medegegaan met hun tijd, de kasteelen stonden nog als gedenkteekenen van een verdwenen beschavingstoestand.

Als zoodanig achtten de nieuwe eigenaars hen het minst.

De Assumburg werd vertimmerd en verbouwd.

Reeds vroeger was dat waarschijnlijk al gebeurd. Op het binnenplein is ten minste een steen met het jaartal 1610 ingemetseld en omstreeks 1630 werd het zware bosch om het kasteel grootendeels gerooid.

De voorpoort werd afgebroken, de ophaalbrug door een vaste brug vervangen, de achtkante Oostertoren door een vierkante vervangen en daarentegen een achtkante Noordertoren en het zoogenaamde „schavot" aangebouwd. De achtergevel werd verhoogd, de Westertoren afgebroken, evenals de waterpoort achter het Huis en het gekanteelde gebouw, dat rechts van den ingang gestaan heeft.

Niet alleen het Huis zelf onderging van buiten en van binnen allerlei veranderingen, ook de omgeving werd, volgens het toenmalig begrip, verbeterd en verfraaid, om aan de vereischten van een buitenplaats te voldoen.

Aan den overkant van den straatweg werd een hertenkamp aangelegd. Daartoe werd een ander kasteel aangekocht en .... afgebroken, het slot Reewijk of Rietwijk, dat eenmaal aan de Heeren van Noordwijk behoorde. Het verdween, zooals hier in den naasten omtrek Oud-Haerlem verdwenen was en Poelenburg en Adrichem en Oosterwijk en Meerestein en Beijerlust, eenmaal een jachthuis van Vrouw Jacob van Beijeren.

Natuurlijk werden er waterkommen gegraven, rechte lanen gepoot, grasperken afgestoken tot meetkunstige figuren, heggen geschoren, boomen gesnoeid, zonnewijzers, beelden en vazen aangebracht, om de Fransche mode van tuinaanleg ook hier te huldigen.

De Assumburg beleefde opnieuw tijden van luister, nu een deftig geslacht van machtige Amsterdamsche burgemeesters er heerschappij voerde.

Zij gevoelden zich niets minder dan edellieden, die patriciërs, die onder de Republiek op het kussen zaten. Zij hadden dikwijls alles waarop de edellieden van den Prins zich konden verhoovaardigen, kasteelen, heerlijke rechten, rijkdommen, aanzien, dikwijls zelfs geboorte. Er waren er onder hen die hun grootvader niet kenden en hun vader het liefst verzwegen, maar anderen, zooals de Deutzen die ten minste tot het einde der XIIde eeuw opklimmen, konden gerust met hun stamboom te voorschijn komen. Maar behalve dat alles hadden zij iets wat de adel reeds lang verloren had; macht. Bij geboorterecht zaten zij, als op een burcht, op het stadhuis en van daar uit

regeerden zij het land en de zee en de wingewesten, zonder rekenschap schuldig te zijn dan aan hun ambtgenooten. Bij erfrecht volgde de zoon den vader op in het burgermeestersgestoelte, uit krachte van tractaten, met de regeeringen van andere steden gesloten, werden daar voor de jongere zonen zetels in de raadzalen beschikbaar gesteld, terwijl de dochters met telgen uit andere regeeringsgeslachten huwelijken sloten, waarbij dikwijls grootere belangen op het spel stonden dan bij de verbintenis van een erfprinses en een erfprins van twee kleine Duitsche vorstendommetjes.

Zij vormden een stand, die patriciërs en zij wisten dien op te houden, met deftigheid, met hoogheid, met gulheid, met degelijke weelde. Zij voerden een staat.

Zoo troonden de Heeren van Assendelft weder op het Hooge Huis te Assum, waar zij in het buitenleven verpoozing zochten van het regeeren in het machtige Amsterdam. Als een echt dynastengeslacht uit de middeleeuwen volgden zij elkander op in de hooge waardigheden, die zij op het stadhuis bekleedden en kozen zij hun echtgenooten uit geslachten, die, evenals het hunne, in de raadzaal op het kussen zaten.

Jean Deutz, gehuwd met Maria Boreel, werd opgevolgd door zijn zoon, Jean Deutz van Assendelft, Schepen van Amsterdam, gehuwd met Cornelia Maria Bors van Waveren, die het kasteel naliet aan zijn zoon, ook Jean geheeten, Meesterknaap van Brederode, Commissaris van Amsterdam, die gehuwd was met Sara Jacoba Clifford.

Bij zijn kinderloos overlijden kwam de Assumburg weder aan zijn moeder, die in 1761 afstand deed van de Heerlijkheid ten behoeve van haar jongsten zoon Cornelis, Meesterknaap van Brederode, Raad van Amsterdam. Hij was gehuwd met zijn nicht, Maria Deutz, en liet Huis en Heerlijkheid na aan zijn zoon mr. Andries Adolph Deutz van Assendelft, Schepen van Amsterdam, later lid der Tweede Kamer der Staten Generaal, Wethouder van Amsterdam, lid der Eerste Kamer der Staten Generaal. Hij huwde Maria Jacoba Margaretha Boreel en werd 28 Augustus 1814 tot lid der Ridderschap toegelaten, waardoor hij en zijn afstammelingen zich Jonkheeren vermochten te noemen.

Toen hij, in 1833 overleed, hadden ook de patricische geslachten zoo goed als afgedaan. Het was niet langer de geboorte, die recht gaf op een plaats in de raadzaal. Het statige stadhuis op den Dam stond het grootste deel van het jaar ledig en een samenvoeging van onaanzienlijke gebouwen vormden nu het raadhuis, waar volksgunst en volkskeus nu over de zetels beschikten. Het ging nu alles veel beter.

Er zouden dan ook geen regenten van Amsterdam meer op den Assumburg wonen.

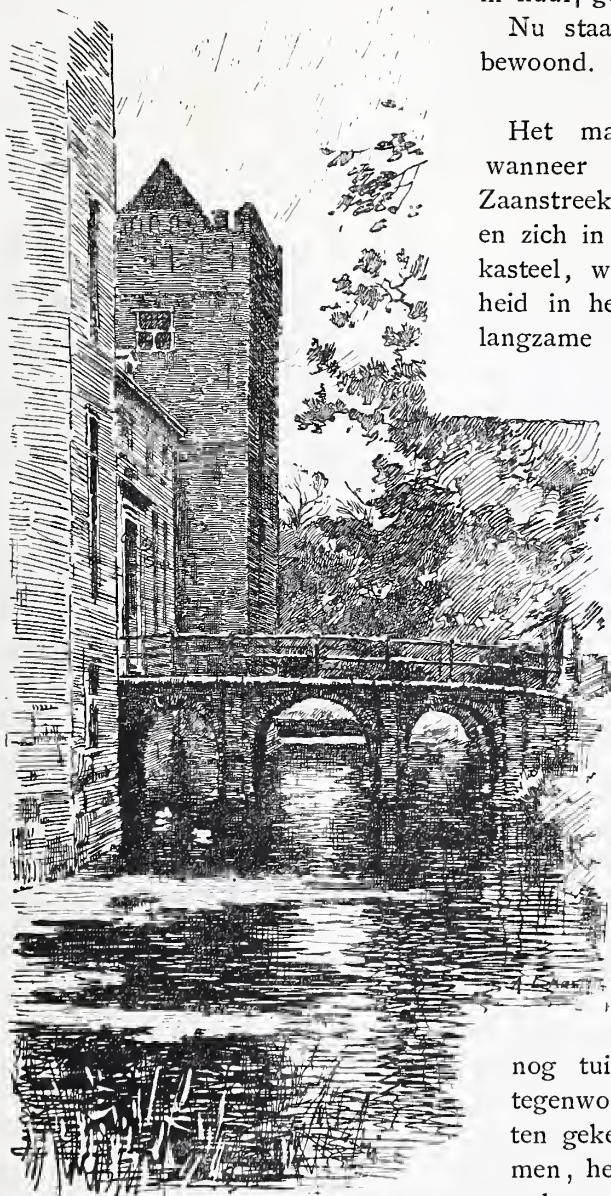
Het was een Amsterdamsch advocaat, Jhr. mr. Jacob Deutz van Assendelft, gehuwd aan Josina Johanna Willink, die na het overlijden zijns vaders des zomers den Assumburg betrok.

Onder den geheel veranderden staatkundigen toestand bleef het Hooge Huis te Assum nog een tijd lang dienst doen, totdat eindelijk de laatste bewoonster

overleden was. Toen werd veertien dagen lang boelhuis gehouden en stond het oude kasteel, eindelijk voor het eerst in eeuwen, geheel ledig en verlaten.

Later heeft een voormalig Indisch ambtenaar het nog een korten tijd in huur gehad.

Nu staat het Huis al jarenlang onbewoond.

Brug over de gracht.

Het maakt een droevigen indruk, wanneer men door de welvarende Zaanstreek te Uitgeest aangekomen is en zich in eens verplaatst ziet voor dit kasteel, waar alles spreekt van grootheid in het verleden en van verval en langzame verwording in het heden en de toekomst.

Het voorplein ziet er haveloos uit, de hertenkamp aan den overkant van den weg is sedert lang ontvolkt. Links op het voorplein staat een gebouw met een oude moerbeziënboom begroeit. Dat is de voormalige oranjerie, die op geen XVIIe eeuwsche buitenplaats ontbreken mocht. Een deel van die oranjerie wordt nu bewoond door den bewaarder van het kasteel, die in het andere deel een soort herbergje houdt.

Jaren geleden, toen hij nog tuinjongen was, heeft hij zijn tegenwoordige woning nog vol planten gekend, het voorplein vol bloemen, het kasteel bewoond, de stallen vol paarden en rijtuigen.

Het kasteel ligt midden in een gracht. Aan de noordzijde voert een gemetselde brug tot de deur, die gewoonlijk open staat en toegang geeft tot een marmeren vestibule. Misschien vindt gij daar een rijtje klompen staan.

Midden in het gebouw bevindt zich de binnenplaats, die tegen den ooste-

lijken vleugel een hardsteenen galerij bevat, waarschijnlijk uit het einde der XVe of het begin der XVIe eeuw afkomstig. Hier moet in lang vervlogen tijden door of namens de Heeren van Assendelft de vierschaar gespannen zijn. Op de plaats is oök de put, waaruit de bewoners van het Huis het noodige water verkregen.

Om de binnenplaats zijn de voornaamste vertrekken gelegen, nu allen hol en ledig. Er is een groote zaal, versierd met gebeeldhouwde en vergulde zinnebeelden van de jacht, de vischvangst, den ooft- en de akkerbouw. In die zaal komt een klein vertrekje uit, dat eenmaal met allerlei dingen uit Sjiena was opgepronkt. Nu is daar weinig meer van over dan de zoldering, die nog een Sjieneesch schilderstuk vertoond. Het behangsel met Sjieneesche poppetjes is door de bezoekers langzamerhand stuk getrokken.

Dan is er ook nog de eetzaal, met een vast dressoor. Heel lang geleden was die zaal de kapel van het kasteel en had een spitsboog-gewelf, dat nu verborgen is boven het platte plafond. De zolder of vliering, die door dat plafond gevormd is, wordt nu door bollenkweekers uit de nabuurschap, wier klompen gij in de vestibule hebt zien staan, gebruikt om er hun oogst te bewaren.

Ook boven zijn nog allerlei vertrekken, waaronder er een is dat nog eenige historische waarde bezit. Het is de voormalige gerechtszaal, die er niet onaardig moet uitgezien hebben aleer zij zoo jammerlijk bedorven was. Nu is de gesneden eikenhouten schouw allersmakeloost met verf beklad, zijn de muren met afgrijselijk behangselpapier bespannen en zijn langs een anderen wand reusachtige vliegenkasten geknutseld, die als slaapplaatsen dienst gedaan hebben.

Uit deze zaal voert een trapje naar het plat van het veelhoekige torentje, dat tegen den grooten Zuid-Oostertoren aangebouwd is.

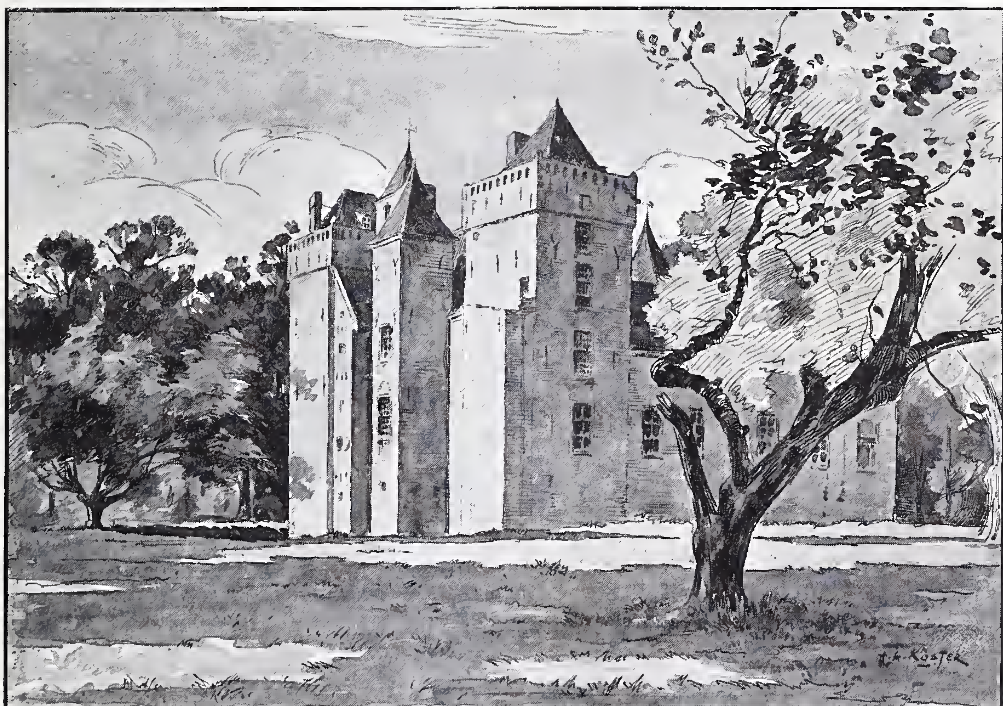
Dat plat heet: het schavot. Er moeten strafwerktuigen gestaan hebben, die later aan een museum ten geschenke zijn gegeven. Assumburg was een Hooge Heerlijkheid en de Heeren van het kasteel konden het halsrecht uitoefenen over misdaden binnen de grachten bedreven. Het is niet denkelijk dat binnen de grachten van het kasteel zelf ooit een crimineel feit gepleegd is, zoodat het schavot en de galg, die er gestaan hebben, denkelijk wel nooit gebruikt zullen zijn. Waarschijnlijk hebben zij nimmer tot iets anders gediend, dan tot een teeken van het Hooge Recht dat de Heeren konden uitoefenen als er aanleiding toe was.

Boven die vertrekken strekken zich groote en ruime zolders uit en kan men langs trappen en ladders op de torens klimmen en daar, veilig achter de gemetselde borstweringen, genieten van schoone vergezichten over de welige graslanden en bosschen van dat deel van Kennemerland. Een van die torens is vroeger de duiventoren geweest, waar honderden veldvluchters in half wilden staat nestelden en door de vluchtgaten in de luiken in en uit vlogen. Op het veld haalden zij zelf hun kost op. Het hebben van zulk een duiventoren was een Heerlijk recht, evenals dat van zwanendrift.

De vluchtgaten zijn dichtgemaakt, de duivenkamer is uitgebroken, de duiven zijn verdwenen. Hier en daar op de zolders staat nog wat rommel, een half vergane mangel en wormsteekige lijsten, waarin overschotten van landkaarten van de Heerlijkheid en van stamboomen en wapenkaarten van het geslacht Deutz. Voor zoover de vocht die gespaard heeft, hebben de bezoekers hen vernield, er stukken afgetrokken en er wapentjes uit gesneden. In 1873 toen Craandijk en Schipperus het kasteel bezochten schijnen zij nog ongeschonden te zijn geweest.

Homo vastator, de mensch is een vernieler.

De droogzolder waar de mangel staat, geeft toegang tot de gevangenis.

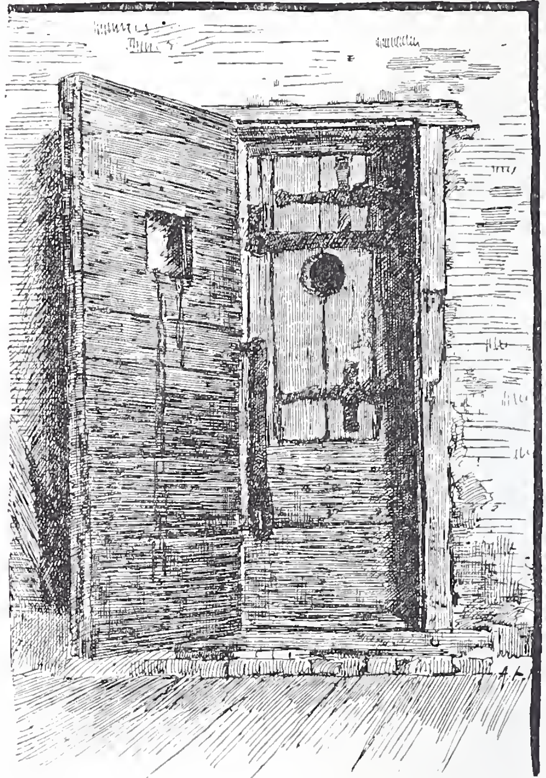
Zuid-Oostertoren met schavot.

Een groote, dikke deur, met een vierkant gat er in en zware, stevige hengsels en sloten, verbergt een tweede, die een rond gat heeft en kleiner, maar niet minder stevig is. Zij sluiten een bovenverdieping van een toren af, een tamelijk groot vertrek, maar dat geen raam, geen licht- of luchtgat heeft dan de gaten in de deuren. Een paar zware ijzeren boeien hangen er bij.

Daar is nu het griezelige kerkerhol dat bij elk fatsoenlijk kasteel behoort. Gij kunt nu uw verbeelding vrij spel laten en u allerlei voorstellingen maken van gevangenen, die daar opgesloten zijn geweest. Natuurlijk waren zij onschuldig, liefst brave en eerlijke burgers, kooplieden bijvoorbeeld, door de

edellieden, die op den Assumburg heerschten, opgelicht en op zwaar rantsoen gesteld.

Dat behoort er zoo bij. Edellieden zijn volgens overlevering en in de letterkunde meest altijd òf misdadigers als zij in de middeleeuwen leefden, òf niet recht wijs als zij onze tijdgenooten heeten te zijn. In een behoorlijken roman of tooneelstuk is de *niais*, de verkwister, de doeniet in negen van de tien gevallen een jonker. De goede burgerij vindt dat erg streelend voor haar eigenliefde. De burgerij maakt de meerderheid uit en die heeft gelijk. Dat is een constitutioneele rechtsregel.

Deur van den kerker.

De bewaarder van het kasteel weet u zelfs te verhalen van iemand, die in dat kerkerhol gevangen heeft gezeten, vastgeklonken aan die boeien. Wie hij noemde weet ik niet recht meer, ik geloof Jacoba van Beieren of zoo iemand. Aan den schrijver van „Wandelingen door Nederland met pen en potlood" vertelde hij dat „de gravin van Egmond" er gevangen is geweest.

Van dat alles is evenwel niets te bewijzen. Als er ooit iemand achter die sloten en grendels in verzekerde bewaring is gezet, zal hij wel tot „di quaatdoenders" behoort hebben, die volgens verlof van Maximiliaan van Oostenrijk, Graaf van Holland, door de Heeren van Assendelft in den Assumburg mochten opgesloten worden.

Beneden in het kasteel is een waar doolhof van keukens en kelders, waar in vroegere tijden blijkbaar een geheele schaar bedienden zich geweerd en gerept heeft. Nu is het daar al even stil en vervallen als overal in het oude gebouw.

Eeuwen heeft het gestaan. Nu is het bezig een bouwval te worden. Heel langzaam, stukje bij beetje, vervalt het. Onophoudelijk gaat de verwording voort, bij gebrek aan onderhoud en bewoning. Eindelijk zal het zoover komen, dat aan herstellen geen beginnen meer is. Dan zal het kasteel er geweest zijn en vervangen zijn door den bouwval van het kasteel.

Dat alles is een noodzakelijk gevolg van het ledig en onbewoond staan,

jaren lang. Denkelijk zal het nooit meer bewoond worden, het oude huis. Het is voor goed uit den tijd geraakt.

Het vereischt een zeer groot vermogen om zulk een uitgestrekt gebouw naar den eisch te bewonen. Wie dat tot zijn beschikking heeft, zal allicht liever in een ander deel des lands een buitenplaats zoeken, meer naar onzen smaak en onze behoeften ingericht dan de Assumburg, met zijn dikwijls ietwat dorpachtige XVIIIe eeuwsche betimmering. Regeeringsgeslachten, die gaarne in den omtrek van hun vaderstad een adellijk Huis bezaten, bestaan er niet meer en met de afschaffing der Heerlijke rechten is menige band verbroken die in vroegere, minder verlichte tijden, de belangen van het platteland verbond aan de welvaart der stedelingen.

Nu de dorpen geen Heeren meer hebben, komen er ook geen heeren meer in de dorpen. Die trekken thans des zomers naar badplaatsen of reizen buitenslands. Waar vroeger buitenplaats aan buitenplaats, kasteel aan kasteel grensde, strekken zich nu weiden en bouwlanden uit, doorsneden met verlaten wegen, vroeger door ruiters en karossen en speelwagens verlevendigd.

Bijgebouwen.

Zoo is de Assumburg onbewoond geraakt en bezig onbewoonbaar te worden. Dak en muren zijn niet meer geheel-en-al waterdicht. Er zou heel wat voor schilder, timmerman, metselaar, loodgieter, behanger, steenhouwer en smid te doen zijn, zou het Kasteel weder in een staat gebracht moeten worden, waarin het als woning aan een keurige Hollandsche huisvrouw kon behagen.

En dan de naaste omgeving van het kasteel.

Recht over de voormalige oranjerie staat nog een groot gebouw. Het bevatte eens de stallen, het koetshuis en de boerderij van het slot. Ook dat gebouw staat nu ledig. In tegenstelling met den Assumburg, die uit gewone metselsteenen is opgetrokken, zijn in dit bijgebouw vele reuzenmoppen verwerkt. Denkelijk zijn die oude steenen in vroeger tijd bij gelegenheid van verbouwing uit het kasteel gebroken en hebben zij nog vroeger deel uitgemaakt van Oud-Haerlem.

Als zij spreken konden, die steenen!

Naast het kasteel strekt zich een moestuin uit, thans naar het schijnt bij een warmoezier in gebruik. Er staan nog lange rijen kassen, waar eens de tuinbaas van het kasteel zijn fijnste vruchten kweekte. Nu zijn zij van alle glas beroofd en staan ledig en vervallen, ter prooi aan sneeuw en hagel en wind.

Wat weelde moet hier geheerscht hebben, in de dagen der Republiek en der verfoeielijke familieregeering, toen Amsterdamsche burgemeesteren en schepenen hier hof hielden op het oude slot der Assendelven en welvaart verspreiden in een breeden kring, waar hun zomerverblijf, hun buitenplaats, het middenpunt van uitmaakte.

Dat alles is nu voorbij. Het kasteel is nu een soort merkwaardigheid geworden, waarheen men uit den naasten omtrek van tijd tot tijd een uitstapje maakt.

De windwijzers op de torens, een is er al afgestormd, vertoonen nog de wapens der vroegere heeren, het stappende paard der Assendelven, de gekruiste zeizen der Deutzen. Hun naam leeft ook nog voort in dit deel van Kennemerland. In Amsterdam, waar zij eens regeerden, is die zoo goed als vergeten. De tegenwoordige Amsterdammer kent de namen van zijn wethouders niet eens, hoe zou hij iets afweten van de geslachten, die vroeger de kussens op het raadhuis beërfden?

Maar als gij in de Zaanstreek komt en een bezoek aan den Assumburg wilt brengen, vraag dan maar den weg naar „Deutz's plaats". Men zal u terecht helpen.

DE VERLOREN ZOON.

DOOR

PHOCIUS.

PRELUDIUM.

't Is nu jaren geleden ....

't Was een namiddag in de donkere dagen voor Kerstmis; 't sneeuwde.

In een deftig huis op een deftige gracht, een breed, statig koopmanshuis, lag een gang, een lange gang van kalk en marmer, grijs in het namiddaglicht, dat door de ruit boven de deur naar binnen schemerde. Zacht blonken de steenen aan weerszijden van den donkeren deventer looper, maar de wanden waren naakt, zonder groen, koud-naakt.

Niets stoorde de stilte, de strakke, stijfvoorname stilte, óók niet het saaie getik van een groote houten klok, een vervelend, versleten getik, geregeld en gerekt als het geronk van een slapende. En dus duurde de stilte voort van tik tot tik, van tik tot tik; traag groeiden de schaduwen in de hoeken, kropen langs de wanden en trilden tegen 't plafond.

Buiten alleen wat geruisch en gekrikkrak en nu en dan een korte stap, binnen niets dan de klok. 't Licht scheen van kou en verveling te krimpen.

Op eens blij-heldere kinderstemmen, vlak voor de deur, een bons als van een sneeuwbal tegen een ruit en toen een schellen, scherp, hoog, wegrinkinkend de saaie stilte....

Buiten gejoegjach van jongensstemmen.

Achter uit de gang kwam een dikke meid aansloffen, met een kuch en een zucht. Langzaam trok ze den koperen knop op zij en open vloog de deur met een ruwen ruk, de meid stapt van schrik achteruit.

Haar voorbij schiet een kleine jongen naar binnen.

„Gauw de deur dicht, Mie, ze gooien sneeuwballen, gauw!"

„Is me dat binnenstuiven", bromt Mietje, — maar de deur doet ze dadelijk dicht — „en wat zie j' er uit, heere, heere!....

„Ik? O, dat's niks! Hè, wat is 't hier donker! Steek je 't licht op...." Dan zachter: „Waar is ma? Zou ze 't gehoord hebben? Er vloog er een tegen 't raam!"

„Je ma is in de voorkamer, er is visite!"

„O, Jé! Dan heeft ze 't gehoord!.... Wie is er binnen?"

„Wèl, je tante van der Mandere en de jonge Mevrouw Iterp. Kom 's hier, dan zal ik je wat afschuieren; 't is zonde, wat zie je 'r uit. Kom maar mee naar achteren."

De kleine jongen kijkt schuw rond. — 't Is een tenger, bleek manneke

van een jaar of acht, klein en nietig voor zijn leeftijd, een ernstig „wijs" kind; zijn stem is zwak, zijn bewegingen schichtig.

Hij kijkt naar den grond, want wel is de sneeuw blijven hangen en plakken aan zijn ruig duffelsch jasje, maar in de gang is er hier en daar wat afgevallen, er glimmen bruine spatten op het marmer naast den looper.

Zijn kort broekje en zijn kousen toonen natte zwarte plekken.

Gedwee gaat hij met de meid naar de keuken waar ze zijn jasje uittrekt, dat ze dan afklopt boven den gootsteen. 't Is warm en licht in de keuken, een vroolijk blinken van geel koper en witte tegels.

„Zeg Mie, zou 'k een ander pak aan gaan trekken?

„Nou, dat zou 'k maar gauw gaan doen, hoor .... Je weet als je ma ....

„Hè jakkes, naar boven, ik blijf veel liever hier bij jou.

Rring! wéér een schel, een electrische.

„Daar schelt ze," gaat Mie voort, „nou, Jansje zal wel gaan!"

„Nog effen wachten, wat 't is," zegt het jongetje, „uitlaten misschien?"

„Neen, dat zal wel niet, ze zijn er nog zoo lang niet."

't Jongetje wacht, kromzittend op een keukenstoel en luistert met 'n open mond.

„Daar komt Jans aan," beweert Mie, na een poosje. 't Was zoo. Of de jongeheer nog niet thuis was gekomen, mevrouw meende hem gehoord te hebben; hij moest dadelijk binnenkomen om de dames goedendag te zeggen.

„Kom Bob, vooruit! Dan maar zoo!" zei Mietje met een medelijdenden glimlach.

„Maar, Mie, ik ben kletsnat!"

„Ja, gut jongen, wat wil je dan. Er is nou toch niks aan te doen, je ma heeft je gehoord.

Bob laat zich langzaam van zijn stoel glijden, loopt loom de keuken uit, de donkere gang in.

„Ze heeft 't vandaag weer ongemakkelijk op 'r heupen," fluistert Jansje, als hij weg is.

„Och heer, och heer," zucht Mie, „'t arme lieve stumpertje!

In-landerig, angstig, nog meer beklemd door de schimmige duisternis in de gang, is Bob tot voor de deur van de voorkamer gekomen. Daar blijft hij even staan, bijna huilend. Hij hoort ze binnen praten; stil! 't is tante, ze vertelt wat, vertrouwelijk. Dan voelt hij plotseling wat warms, iets dat naar vreugde zweemt en hem moed geeft, dan doet hij de deur open en loopt naar binnen, de hooge, wijde kamer in.

Dicht bij het linkerraam zitten de dames te schemeren.

Ze kijken op.

Diepst in de schaduw van den hoek, zit z'n moeder.

Een tengere vrouw, bleek als haar zoon, maar 't haar veel donkerder. 't Ovaal gezicht, mooi van tint, de schichtige bruine oogen vooral, de buitengewoon schrandere oogen, in voortdurend bewegen; zenuwachtig snel rijzen en dalen, krimpen en rekken de zwarte wenkbrauwen, trillen de dunne

neusvleugels en nimmer in rust is de mond, al zijn de smalle lippen vastgesloten. Karakteristiek is die mond, dun om de tanden liggend, met scherpe hoeken; een mond gewoon snel te spreken, zich even gemakkelijk plooiend tot een beleefden glimlach als tot een spottende grijns, maar niet gewoon zich saam te trekken tot een goedig woordje, of een zoen.

De rijzige figuur in het zwart gekleed, rechtop in haar leunstoel, vol distinctie, met een zeer bizondere, zelfbewuste elegance, dat was Bob's moeder, Mevrouw Roowal.

De andere dames, Bob's tante, een innemende verschijning in zwaren rouw, een sympathiek gezicht, zacht wasachtig glanzend wit tusschen de opzijgeschoven zwarte tulle en haar gezellin, een veel jonger, weelderig gekleed, dolcoquet jong vrouwtje, ze glimlachen als de kleine jongen binnenkomt.

„Zoo, Bob, ben je daar, dag mijn lief kereltje," zegt vriendelijk tante, en het jonge mevrouwtje knikt hem met 'n: „dag, dag!" lachend toe. Maar de moeder, als in gepeinzen, let niet op hem.

„Dag tante! — dag mevrouw, — dag ma!"

Nu kijkt ze hem aan.

„Dag ventje!.... kom 's hier! waarom ben je niet dadelijk binnen gekomen?"

„O ma! ik kan het heusch niet helpen.... Adri is begonnen.... en ik kreeg er juist een in me gezicht...."

„Ochò," zegt tante; 't mevrouwtje lacht.

....„en toen kon ik effen niks zien, door de sneeuw.... in me oogen, ziet u.... en toen ben ik gevallen.... en toen...."

„En nu kom je natuurlijk weer drijfnat thuis, hè?....

....„nu, ga daar maar even op zitten (ze schuift hem met den voet een kussen toe) en wees stil!" En zich van hem afwendend, vervolgt mevrouw Roowal met een ongeduldige schouderbeweging: „Nu ja, Louise, dat mag jou ervaring zijn, en.... zie je, Cisjelief, ik kan me best begrijpen, dat jij zoo spreekt, zoo'n pas getrouwd jong ding, vol idealen over haar man, haar interieur.... een kindje....

't Mevrouwtje lacht achter haar mofje.

....„Nu ja — nu ja —, ik spreek van idealen..., nu zie je, dat is allemaal lief en mooi, maar als je op mijn leeftijd komt en wat ondervinding opgedaan hebt, dan leer je 't leven met heel andere oogen bekijken, beter begrijpen ook.... Je leert denken, omdat je 't durft.... Je gaat belangstellen in allerlei dingen, in kwesties van den dag, in literatuur, in.... in alles, alles!.... en dan kom je tot conclusies, waar je als jong meisje niet van gedroomd hebt, let maar eens op!

't Jong mevrouwtje schijnt niet afgeschrikt, ze kijkt oolijk-ondeugend voor zich uit, met een scheef getrokken mondje, en proest 't dan weer uit, een frisch welluidend lachen.

Tante heeft Bob naar zich toegetrokken, maar hij durft niet opstaan, blijft naast haar op zijn voetkussen zitten, zijn hoofdje tegen den wolligen

zwarten rok. Met haar mof streelt tante zijn wangen, meelijdend-vriendelijk neerkijkend op het tengere kind, dat bijna verdwijnt in haar schaduw.

Mevrouw Roowal, innerlijk geërgerd door dat dolle lachen, dien overborrelenden levenslust van 't jonge vrouwtje, maar steeds beleefd glimlachend buigt zich voorover, legt haar hand vertrouwelijk op Cisca's arm en begint dan weer: „Lach jij maar, lach jij maar, ik heb ook gelachen, toen ik zoo jong was als jij, och, och, wat was ik jong!

Cisca kijkt haar aan, ietwat ongeloovig: „En hebt u dan zóóveel rampen ondervonden, dat u het lachen verleerd hebt?" .... Dan plotseling ernstig: „Och ja, dat 's waar! — hoe dom! ik dacht niet aan den dood van uw mama, — hoe lang is 't nu geleden, twee, drie maanden pas, niet waar? — ach, ja, mevrouw, dat *wàs* treurig, heel treurig? — Hè, ik zou me niet kunnen verbeelden, dat mijn lieve moesje...."

De dunne lippen plooien zich tot een bitteren glimlach.

„Rampen?" herhaalt mevrouw Roowal, als had ze meer niet gehoord, „of ik rampen ondervonden heb? — Was 't maar waar! — Een ramp, dat is niets — dat 's opwekkend, dat sterkt! — Ik zou er naar kunnen verlangen, naar een ramp! — Ik heb altijd gesnakt naar emotie....!"

„Marie, Marie!" — tante wendt zich om, kijkt haar zuster strak aan, maar haar stem is vriendelijk — „wees toch niet zoo ondankbaar, foei!"

Weer weg is de bittere trek. Nu een ironiesch lief-lachje en met een nagemaakt-onschuldig stemmetje — een rose geluid, met een achtergrond groen van gal — „Hè, wat is 't, Lousje, vind je me niet lief, waardeer ik niet genoeg Gods goede gaven, mijn lieven besten man, mijn eenig zoontje, hè? Moest ik daarmee nu maar altijd zoet zijn, als een kind met zijn speelgoed, altijd hetzelfde, want 't was zoo mooi en 't was ook zoo duur geweest, Maatje kocht geen ander, hè?..., Nu, nu, wees maar stil hoor, ik zal zoet zijn!.... hahaha!.... o! o!"

Plotseling naar 't jonge mevrouwtje gewend, vermoeid-somber: Heb je Multatuli gelezen, Cisca,.... niet? Lees 'm niet, hoor, lees 'm niet!.... 't Is vergif, zeggen ze.... Ik ben er aan gewend, en zie je, dat is altijd zoo met vergif, als je er aan went, kun je er niet meer buiten.... Van avond geven ze Vorstenschool.... ik wou er wel heen, als....

„Maar Marie, denk toch, denk toch aan moeder!...."

De mof is op den grond gevallen, 't is een onderwetsche, een groote. Bob steekt er zijn handjes in, lekker warm is dat! 't Satijn van de voering ritselt zacht, er zit een kanten zakdoek in, wat een lekkere lucht!

Hij luistert niet naar wat er gesproken wordt, hoort de woorden, zonder den zin te verstaan, weet zich onopgemerkt, voelt zich zalig alleen met die groote mof, dat goedige, zachte ding, nèt een hondje, zoo'n zachtharig Engelsch hondje. Hij legt de mof op het voetkussen en zijn hoofdje op de mof, 't zinkt er haast in weg; zalig knijpt hij de oogjes toe, genietend van de warmte en de zachte, fijne geur van het bont en de zakdoek, de geur van tante zelf. Wat hield hij van tante.... ze was een engel!

„Aan moeder?" herhaalt Mevrouw Roowal en ze heeft een bitter, bijtend antwoord klaar, maar durft 't niet uit te spreken, want ze voelt hoe Louise haar aankijkt, ze voelt dien blik van zusteroogen, die door den sluier van handig gehuicheld martelaarschap heen de naakte liefdeloosheid zien. Zij vergenoegt zich dus met een minachtend schouderophalen en tot Cisca gekeerd zegt ze vlug: „Laten we liever van wat anders praten, Cisje, vertel me er's, waar was de huwelijksreis ook heen?"

„Naar Parijs en 't Zuiden," antwoord 't jonge vrouwtje snel, blij met die wending van het gesprek en begint met een glanzend gezichtje van de reis te vertellen, een opgewonden verhaal, zonder draad, een reeks kleine uitroepen, 'n gedartel van woorden als prachtig, heerlijk, verrukkelijk.

Tante luistert aandachtig, glimlachend, welwillend voorover gebogen, nu en dan aanmoedigend met een paar woorden van verbazing of bewondering.

Mevrouw haar zuster, steeds rechtop in een voornaam elegante houding, verveelt zich, zwijgt uit beleefdheid, denkt: „ik wou dat je nu maar heen gingt."

Als het even stil is, merkt ze leukweg op, dat het sneeuwen heeft opgehouden, waarna Louise ook naar buiten kijkt en met den uitroep: „En de lantaarns worden al opgestoken, wat wordt 't vroeg donker tegenwoordig," opstaat om weg te gaan.

„'k Ga zoover met u mee, als 'k mag," zegt 't mevrouwtje.

„Heel lief van je hoor! — nu, dag Marie."

En de zusters reiken elkaar, en Cisca Marie de hand.

„Dag Bob, dag jongenlief, geef me mof 's hier," zegt tante lachend. Bob houdt zich slapend, hij ligt zoo lekker, maar zijn moeder buigt zich, trekt hem aan de mouw.

„Wat is dat nu weer, Bob, gauw opstaan en de mof aan tante geven. Is dat weer leven met iemand's goed."

Schielijk staat Bob op, met een angstig, afwerend gebaar met zijn arm, geeft de mof en slaat dan beide armen om Louise's hals, drukt zich tegen haar aan, kust haar hartstochtelijk. Lachend onttrekt ze zich aan zijne omhelzing.

„O, hoho! — Dag Bob, dag beste jongen, ... kom je 's gauw bij me, 'n dagje?"

Mevrouw heeft gescheld. „Jansje, laat de dames even uit, hè?"

En weg was ze, tante Louise. Droef verlaten staat haar stoel. Bob leunt er tegen, lusteloos, loom; zijn moeder voor het raam knikt en glimlacht nog tegen de vertrekkenden. Dan zich kort omdraaiend, op minachtenden toon: „Wat sta je daar nu weer te hangen, jongen — heb je niets te doen? Geen schoolwerk? — Kom, je staat hier de meubelen maar te bederven met je natte kleeren, allons, naar boven! Een ander pak aantrekken, en niet beneden komen, voor ik je laat roepen."

Pruilend, met gebogen hoofdje, gehoorzaamt het ventje. De deur uit en dicht langs de muren van de gang en de trap, schoon 't er licht is nu, loopt hij langzaam naar boven.

Mevrouw blijft alleen in de groote, leege kamer. 't Wordt àl donkerder, alleen op het kleed voor den halfgesloten haard wat onbestemde gloed; nu en dan schiet een glanslichtje langs het metaal en het glimmende hout van een paar stoelen. De haard brand onhoorbaar, zeurig. 't Wordt àl donkerder en killer.

In haar wijden leunstoel gaat ze zitten, achterover, 't hoofd tegen 't harde hout. „Nu bepaald vanavond naar Vorstenschool," denkt ze, al was 't alleen omdat dat kleinzielige schepsel er zich aan ergert .... Al dat getreur .... huichelarij, onzin, ba! .... Alsof Louise ook niet gebrouilleerd was geweest met mama .... Trouwens, als iemand zestig, zeventig jaar wordt, dan weet iedereen, dat het einde nadert, dat de dood .... dat is niet anders! ....

't Zou haar niets kunnen schelen om te sterven, ... dan hadt je rust .... alleen niet ziek zijn, ineens dood! .... Lang ziek liggen, opgepast worden, menschen om je heen zien, zachtjes loopend, fluisterend, voor je zorgend als voor een klein kind .... dankbaar moeten zijn, een gruwel! Neen, neen, dat nooit ....

Er was niemand meer van wien ze zoo'n opoffering zou kunnen dulden, te veel had ze zich van ieder vervreemd .... 't Waren ook allemaal zulke schaapskoppen, zoo innig, verachtelijk klein! .... 't Werd kil in de kamer, in de leege kamer .... Ze zou naar Vorstenschool vanavond, al gingen Louise en Jan op hun hoofd staan .... Jan, ja! .... Jan! (Ze lacht hardop, een smalende lach, een hard, koud geluid) haha .... Jan .... de goeierd.... het goeie kalf ....

Goddank toch dat er kunst was en literatuur .... anders was 't niet uit te houden .... Shelley, Heine, Multatuli .... Van muziek hield ze niet. Te vaag, te onbestemd, die klanken! .... Woorden, woorden, machtige woorden, scherpe, snijdende, hard hamerende, grif grijpende woorden ....

O, wat in-vervelend altijd dezelfde te moeten zijn, altijd mevrouw Roowal, de bekende, toongevende, elegante dame, ... armzalig bestaan .... 't Was een vergissing dat zij vrouw was. Man wou ze zijn, staatsman, partijhoofd, minister .... o heerlijk heerschen met het woord! ....

Een vrouwenbestaan in de tegenwoordige maatschappij, bà, er was niets lagers! Die minne, misselijke maatschappij, waar je niets tegen kon .... waar je niet tegen in kon loopen .... Als een vrouw iets was .... en zij was *iets*! .... dan had ze te strijden haar heele leven lang .... ieder in zijn eigen kring .... daar was toch wel iets moois in .... o! zij zou strijden, zij gaf 't niet op ....

De gelegenheid liet zich niet wachten.

De voordeur knarste open, dof bonsde voetengeveeg door de gang. Zij hoorde het, richtte zich op in haar stoel.

„Bob, Bob, kleine rekel, waar zit je?" hoorde ze roepen, luid, krachtig. En toen een vreugdekreet boven en vlug gerommel van kleine voetjes op de trap.

Een minuut later, de kamerdeur wijd open en in de opening blijft een

kranige, rechte mannengestalte staan, met het kind op zijn schouders, vergeefs trachtend iets te onderscheiden in de kamer.

Mevrouw houdt zich stil.

„Jongens! wat is het hier donker!..., Jansje steek gauw 't licht aan hier!

„Blijf maar Jansje, ik zal 't wel doen," roept dan Mevrouw en hij, verwonderd: „God, Marie, ik had je heelemaal niet gezien! hoe gaat het?

„Goeiemiddag," zegt ze, met den brandenden lucifer reikend naar de gaskroon. Drie dunne vlammen ploffen op, trillend. Schel licht rukt de schemering vaneen, in de hoeken alleen van de groote kamer blijven de schaduwen hangen, als geheimzinnige wachters, reikhalzend naar elkaar, met uitgestoken schaduwarmen.

Hij zet den jongen neer, gaat naar haar toe en geeft haar een kus op de wang, die ze hem toe draait met een stroef gezicht, als was 't een plicht. „Hoe gaat 't," herhaalt hij. „Dank je!" zegt ze. „Bob ben je al vergeten wat ik gezegd heb? Naar boven! en niet afkomen voor ik je laat roepen.

„Wat heeft hij weer uitgespookt," vraagt meneer, zijn zoontje aankijkend met een quasi boos gezicht.

„Ik had hem gezegd boven te blijven en daarmee uit."

„Maar Pa riep me," waagt Bob in 't midden te brengen.

„Jij doet, wat 'k je zeg, allez, naar boven!"

't Jongentje kijkt zijn vader aan, die hem, hoewel steeds fronsend de zware wenkbrauwen, goedig toeknikt met de oogleden alleen — en gaat dan weer stil weg.

Roowal vraagt niet verder. Hij is in een vroolijke stemming en wil zich die niet laten bederven; hij gaat zacht neuriënd aan de tafel zitten en neemt de krant op, schuift het krakende blad heen en weer, 't handig open en dichtslaand met gemoedelijk tevreden bewegingen.

Een man in zijn volle kracht, een veertiger. De glanzend rossige snor en baard driest vooruit gestoken, de goedige, ietwat bijziende oogen kleingetrokken, zit hij te lezen, een frisch mannengezicht, een forsche figuur, gezellig rond, prettig om te zien zitten, een beeld van krachtig leven, van werk-leven.

Mevrouw blijft op haar leunstoel zitten bij het raam, 't hoofd achterover, de kwade luim nog verergerd door zijn vroolijkheid.

„Nog visite geweest," vraagt hij, doorlezend, terloops om de stilte wat te vullen.

Zij geeft geen antwoord, wat hem doet opkijken en de vraag herhalen met een vriendelijke stembuiging.

„Kun-je die krant tenminste niet even op zij leggen, als je mij iets te vragen hebt — of ben ik zulke kleine attenties niet meer waard?"

„Wel zeker, wel zeker," zegt hij, onverstoorbaar welwillend „daar ligt de krant! Vertel me dan nu's wie er geweest is.

Zij, sleepend: „.... Louise .... en Cisca Iterp."

„Zoo, zoo! Gaat 't Louise goed? Komt ze niet eens gauw een avondje? Dat vrouwtje van Iterp is een aardig jong ding, hè?"

„n' Heel onbeduidend lachebekje,.... eigenlijk een vervelend, giechelend schaap!"

„Vind je? — Zoo? — Ik dacht dat ze nogal aardig was.... kwestie van smaak zeker! Dus je hebt toch nog wat aanspraak gehad, hè? Ik heb 'n drukken middag achter den rug," gaat hij voort, glimlachend, de hand door de haren strijkend, maar aardige zaken, aardige zaken!.... Verbeeldt je dat Pieters"....

„In godsnaam! spaar me die tabaks-kwesties, ik vind ze bitter oninteressant," valt ze in.

Dan verdwijnt de vroolijkheid van zijn gezicht, hij bromt een vloek en neemt de krant weer op.

Zoo zitten ze zwijgend bij elkaar tot Jansje komt zeggen, dat het eten op tafel staat.

„Goed, roep dan de jongeheer," zegt mevrouw.

En man en vrouw gaan naar de eetkamer achter in 't huis.

Het heldere stille licht van één gasvlam, in groeienden overvloed neervallend uit de matwitte lampekap werd weerkaatst door de tafel, een stevige vierkanten tafel, met zorg gedekt, één witte glinstering van porselein, zilver en glas, en wierp een stralenkrans om het blonde kopje van het jongske, dat al zat te wachten op zijn hooge matten stoeltje, droef droomerig vóór zich starend. Zijn vader ging rechts van de tafel zitten, zijn moeder links; hij zat tusschen hen in, onbewust goddank van zijn beteekenis tusschen die twee menschen, waarvan de een op hem neerzag als op zijn troost, zijn hoop, de andere als het lastige gevolg van een domme vergissing, de hinderpaal waarop al haar plannen tot herstel stuitten.

Ze zwegen als gewoonlijk. De meid ging in en uit; als zij binnen was volgde Bob met aandacht al haar bewegingen en waagde hij wanneer ze dicht bij hem kwam haar iets toe te fluisteren, onmiddellijk bestraft door mama's strengen blik.

't Was zijn eenige afleiding.

Maar plotseling begon zijn vader vroolijk luid met hem te praten over zijn school, over zijn vriendjes, over de sneeuw. Eerst loom en kort, maar gauw zijn leed vergeten, opgewonden en met glinsterende oogjes gaf hij antwoord, deed lange verhalen, er zelf om lachend met zenuwachtige schokjes. De moeder ergerde weer die nieuwe vlaag van vroolijkheid; men had mee te kniezen als zij ontstemd was. Zij viel Bob kort in de rede, koud, uit de hoogte:

„Jan, ik wou vanavond naar de „Vorstenschool" gaan."

„Wat?.... Waarheen?" vroeg hij verbaasd.

„Naar de Vor — sten — school — van — Mul — ta— tu — li, — ze moeten 't heel goed geven — ga je mee?" 't Laatste klonk licht spottend.

„Maar.... re.... Marie, je meent 't toch immers niet — je moeder is

nog geen volle twee maanden dood — je denkt er toch immers niet aan, nu al naar de komedie te gaan!"

„Naar de komedie! — Juist! zoo noemen jelui 't altijd, naar de komedie! — Dat beteekent zooveel als gaan pretmaken, nietwaar, je gaan overgeven aan wuft genot! — haha! .... Ja, ik wou naar de komedie, — naar mijn kerk, ... ik wou me eens laten stichten — 't zal me goed doen .... ik heb er behoefte aan! ...."

„Ja, hoor 's Marie, je moogt lachen zooveel als je wilt, — ook mij uitlachen, als je dat goed en gepast vindt hier (met een blik naar Bob) maar buitenshuis dien je je te gedragen als .... als .... enfin, waardig .... als een vrouw van goeden huize, ... als .... Bob, schel 's even! ....

Marie lachte scherp schaterend op. „Hahaha! .... als je me dan toch permissie geeft om te lachen, zal ik het maar doen ook! .... (zijn stem met hatelijke overdrijving nabootsend:) Waardig, als een vrouw van goeden huize .... hij is rijk, prachtig, heerlijk!"

„Ja, wat je daar nu mee bedoelt, weet ik niet — en ik zal me niet vermoeien met je nog eens te gaan vertellen hoe ik over zulke dingen denk, — je kent m'n opinie."

„Juist, ik ken je opinie ...."

Hier kwam de meid binnen met het dessert, verwisselde de borden. Ze zwegen. 't Was pijnlijk. Alleen Bob herademde even. Marie beet zich op de onderlip en nauwelijks was Jansje weg of ze ging weer door.

„Ja, ik ken je opinie .... ik ken je kleinzielig hangen aan de conventie, ... aan de deftige plooien van je deftige familie, deftig van ouder tot ouder, ... ik ken je huichelachtig rouwen, ik ken ...."

„Nu, als je dat dan toch allemaal kent, herhaal 't dan ook niet eeuwig .... ik voor mij ken *dat* alles ook al lang! .... Bob wil je wat rijst?

Bob antwoordt niet, vat de schaal zwijgend aan, neemt maar een heel klein beetje, bevend, bang voor de twist, die hij komen hoort in het scheller worden van de stemmen, komen ziet in het sneller trekken van de monden.

„Neen, je hebt gelijk, 't is maar boter aan de galg .... Nu, maar ik ga dan daar van avond heen en ik vraag of je meegaat."

„Neen! — en jij gaat ook niet, — ik wil het niet."

„Hoho! Dat is wat kras — ik zal *wel* gaan.

„Je gaat niet!"

„Ik ga zeker!"

„Je gaat niet! (Met een slag op de tafel). Moet je me dan weer boos zien, rust je niet voor ik gevloekt heb? .... ik wil *niet* dat je gaat, versta je, ik *wil* het niet .... 't Zou je gebrek aan .... aan piëteit verraden .... je draagt mijn naam .... ik *wil* het niet!"

Bleek van woede vloog ze op.

„Jouw naam, ja, jouw naam? Is 't mijn schuld soms, dat ik jouw naam nog draag? Jouw naam, wil j'm terug hebben?

Hij, zich beheerschend, bedaarder: „Ga zitten, en laten we in vredesnaam

kalm blijven. Zie je niet in dat de dood van je moeder, met wie je wel gebrouilleerd was, maar die dan toch altijd je moeder bleef, je verbiedt je nu al te vertoonen op een plaats als die komedie?"

„Neen, dat zie ik niet in! .... Ik heb nooit van mijn moeder gehouden .... en zij niet van mij .... ik denk nooit aan haar! ...."

„Zie je niet in dat de menschen je koud, harteloos zullen vinden, er schande van zullen spreken?"

„Ja, maar dat kan me niet schelen."

„Maar, dat *moet* je toch kunnen schelen.

„Omdat jij er zooveel om geeft — nu, blijf jij dan thuis, dan ga ik alleen!"

En meteen staat ze op en loopt de kamer uit, de deur dreunend achter zich dicht gooiend, een hard geluid, ruw als een vloek....

„Marie! .... Marie!" .... Maar ze komt niet terug....

Met een warm rood hoofd, gefronste wenkbrauwen, een gebalde vuist op tafel, blijft hij zitten. Tranen vullen zijn starende oogen, zijn mond mompelt afgebroken verwenschingen.... Maar langzaam, heel langzaam, terwijl Bob angstig stil blijft zitten kijken, ontspannen zich de spieren van handen en gezicht, een vermoeide trek valt om den mond, de linkerarm hangt slap neer, de andere ligt nog op de tafel met open hand, als van een bedelaar.... De gansche gestalte schijnt in te zakken.

Langzaam zinkt het moede hoofd neer op de borst. Dan laat Bob zich zachtjes van zijn stoel glijden, loopt naar zijn vader toe en zijn kopje tusschen diens linkermouw en de jas wegduwend, begint hij te snikken....

Roowal schrikt op. God! wat heeft hij gedaan! — 't arme ventje, dat er bij zat, 't alles meeleed! ....

„Bob, jongetje, mijn jongetje, wat is er? Jij hoeft j' er niets van aan te trekken, hoor! Zeg Bob, Bobbie, Bobbielief, kijk m's aan!

Maar 't kind blijft snikkend zijn gezichtje verbergen.

De vader smeekt: „Toe mijn lief ventje, kijk m's even aan, even maar!"

Eindelijk richt zich 't bleeke gezichtje op, het wasachtig witte snoetje met groote droeve kinderoogen vol tranen. „Ik vind — 't — ook — zoo — verschrikkelijk!" snikt hij.

Zacht, bijna moederlijk, in-weemoedig streelt Jan Roowal de haren en wangen van zijn zoontje. De groote, sterke kerel voelt zich gebroken, klein, kind met het kind, zijn zoontje. „Willen we wat naar de huiskamer gaan, wat spelen samen?" vraagt hij.

„Hè ja! en blijft u dan vanavond bij me, toe Paatje."

„Goed, hoor, goed, ik blijf bij je!"

Hand in hand gaan ze naar de huiskamer, de achterkamer van de suite. Er is niemand; mevrouw is naar haar kamer gegaan om zich te kleeden, zegt Jansje. Mevrouw heeft een rijtuig laten bestellen. De thee staat klaar, 't water gonst in de ketel. Mevrouw heeft gezegd dat ik haar maar 'n kopje boven moest brengen, zegt Jansje en gaat er mee weg.

Bob komt langzaam bij. Het heerlijke van een avond met Pa alleen maakt veel goed. Hij moet op Pa's knieën zitten, Pa moet vertellen. Goedig doet Roowal 't, zacht vriendelijk pratend, 't jongetje nu en dan in een zenuwachtige behoefte aan warmte tegen zich aan drukkend. Zoo zitten ze wel een half uur. Bob voelt zich behagelijk, wordt vroolijk, begint Pa te plagen, zij lachen samen. Bob trekt en draait aan den rossigen baard en strijkt de snorren in de hoogte, zooals de Spanjaard ze had, dien hij op een plaatje gezien heeft. Nu is Pa net die Spanjaard, een puntbaard en de snorren in de hoogte! Bob proest het uit! 't Staat allergekst, Pa moet in den spiegel kijken.

En ook bij den vader komt langzaam de reactie. Hij kijkt in den spiegel, glimlacht zelf om zijn zotte gezicht met dien baard en die snorren, strijkt ze weer in de plooi en lachende, stoeiende weert hij Bob af, die — 't was veel te leuk — weer grijpt naar den baard. Het ventje, nu opgewonden schaterend, springt op zijn rug, hangt aan zijn armen, trekt aan zijn beenen. En Roowal geeft toe aan de zoete bedwelming van dat zonnige kinderspel .... 't duurt niet lang of stoeiend heeft Bob zijn vader op den grond getrokken.

't Rijtuig komt aanrollen door de sneeuw, houdt stil voor de deur. Zij hooren het niet, denken aan niets dan hun spel.

Op handen en voeten wordt het gevecht voortgezet, nu eens zit Bob op den breeden, ronden rug en geeft zijn paard luid roepend de sporen, dan weer buitelen ze over elkaar, giert de kleine jongen het uit van de pret, woelt in Roowal's haren, draait aan z'n baard en snorren.

Neen, heusch, 't was veel te grappig, Pa bleef de Spanjaard vanavond!

En zóó, op 'n oogenblik dat Pa op zijn rug en Bob bovenop hem ligt, in zijn armen, vindt hen mevrouw Roowal, die kant en klaar zich nog even komt vertoonen in de deur, om te laten zien hoe ze durft, dat ze alles durft. Met een zegevierenden blik kijkt ze de kamer in. Niet zonder moeite met den eenen arm om zijn jongen en op den anderen steunend, richt de dikke Roowal zich half op. Zijn gezicht is hoogrood, zijn haren in woeste verwarring, snorren en baard à l'Espagnol. En nauwelijks heeft mevrouw hen gezien of ze barst uit in een luid lachen, zoo hatelijk scherp dat Bob, als werd hij er koud van, dicht tegen zijn vader aankruipt, zich tracht te verbergen onder zijn arm.

„Adieu," zegt ze, een handschoen opschuivend, — „is me dat lachen! — 'n aangenamen avond samen, mon Dieu, mon Dieu ...." En weg is ze.

Ze blijven op den grond zitten, zwijgend, vernederd beiden.

Even later hooren ze 't portier dicht slaan, 't rijtuig wegrollen, dof in de sneeuw.

't Spelen is nu uit. Bob voelt waarom, hij voelt het door en door en een innig medelijden met zijn grooten speelmakker doortrilt hem. Hij zoent en streelt de baardige wangen, drukt zich tegen z'n vader aan, begint zacht te praten met een vleiend stemmetje.

Hij moet nu ook zijn schoolwerk maken, of Pa hem helpen wil? Pa wil heel graag, als Bob 't graag heeft. Bob vindt 't heerlijk en zoo gebeurt het

dan en het duurt lang, want er moet veel over gepraat, veel bij verteld worden. De tijd vergeten ze tot de vader schrikt van de klok. Bob moet naar bed. Jansje komt het ook vragen met een quasi bezorgd gezicht, of ze den jongeheer nu niet naar bed zou brengen.

't Hoeft niet, meneer zal 't zelf wel doen. Bob juicht! Eerst nog een kwartiertje praten. Maar 't wordt toch eindelijk hoog tijd; op zijn schouders brengt Pa hem naar boven, helpt hem zich uitkleeden, schudt zijn kussen op, zoodat het teere blonde kopje er warm in zakt, stopt zijn dekens lekker in, met zorg, met een van warme teederheid overvol gemoed Bob lacht van louter welbehagen.

Plotseling buiten een verward roepen, dat weer wegsterft. Roowal droomerig in het zalige, warme gevoel van zijn vaderliefde schrikt licht, hij weet niet waarom, hij voelt zijn hart bonzen, Bob kijkt hem angstig aan .... Zij zijn stil, luisteren.

Toen een welbekend, snelnaderend schel geklingel .... De brandweer! Er is dus brand .... Waar?

Roowal maakt zich anders niet gauw ongerust; nu loopt hij naar de voorkamer, schuift het raam op, steekt zijn hoofd er uit en roept: „Zeg 's, hé, vrindlief.... ach juffrouw, waar is de brand?"

Een schelle stem: „In de komedie, zeggen ze, meheer!"

Hevig verschrikt haalt hij 't hoofd naar binnen, stoot zich 't achterhoofd daarbij, merkt 't haast niet.

„Dag Bob, ga zoet slapen, hoor, Pa gaat 's kijken," zegt hij. — Bob heeft de stem ook gehoord:

„Ja, ja, ... goed .... nacht Paatje ...."

Maar hij is al weg! Geen minuut later hoort Bob de deur dichtslaan. Doodelijk anstig blijft hij rechtop in zijn bedje zitten wachten. Mietje, de dikke keukenmeid, die ook al weet waar de brand is, komt naar hem toe, doet haar best hem tot kalmte te brengen, praat tegen hem met goedig sussende woordjes, die hij niet hoort.

Hij doet alsof hij gaat slapen, maar hij ligt met gesloten oogen helder wakker, trillend van angst, te wachten.

Op straat, door de sneeuw, holt de vader, hij ziet den rooden gloed in de lucht, hij holt voort, ... holt voort ....

. . . .

. . . .

Vergeefs! Vergeefs! .... Bob Roowal heeft zijn moeder verloren.

. . . .

I.

Ze zaten koffie te drinken, achter, in de eetkamer, vader en zoon.

„Blijft u thuis van avond," vroeg Bob.

„Ja, zeker," antwoordde Roowal, zijn warme koffie slurpend met zichtbaar genot: „hoe zoo? wou je 'n partijtje schaken," voegde hij er bij op vriendelijk plagenden toon.

„Dat juist niet," zei Bob lachend. „God ja! wat hebben we in geen tijden geschaakt samen! — Nee, maar als u thuis blijft vervalt 't — 'k had u anders wat willen vragen" . . . .

„Wat dan wel?"

„Och — u weet, ik heb van avond de vergadering van G. R. O. T. I. U. S. bij mij . . . . en . . . . nou dat kan natuurlijk best op mijn eigen kamer, maar 't zal nogal vol loopen, ik wacht verscheiden honorairen, en dus als u uit zoudt zijn gegaan en er verder geen bezwaren tegen" . . . .

„Aha! dan had je *mijn* kamer wel weer's willen bevolken met die onstuimig dampende horde! — Nou maar, ga je gang maar, hoor! ik had toch nog wat werk mee naar huis willen brengen en dat kan ik ook evengoed op kantoor af gaan doen."

„Nee, nee, dat zegt u nu maar!"

„Wel nee, waarachtig niet, 't kan me niets schelen, ga je gang, hoor! als je maar wat oppast voor me boeken en als je maar 'n beetje 'n fatsoenlijke sigaar presenteert" . . . .

„Nu, wat dat betreft, daar kunt u desnoods zelf voor zorgen," lachte Bob.

„Afzetter! — Je haalt je ouden vader 't vel over z'n ooren, ... nou, weet je wat je doet, neem dan dat kistje maar, dat rechts op me schrijftafel staat — die zullen je wel bevallen."

„Vader, je bent toch een vader uit duizenden," zei Bob, hartelijk — „ik dank u wel, hoor! Ik zal van uw royaliteit gewagen van avond."

„Dat zou ik maar laten! 't Zou jou niet ten goede komen. Tracteeren uit 'n andermans beurs!"

„'t Zou ook wat! — ze kennen me wel!"

„Zoo? — Ben je nogal getapt?"

„Maar vadertje! Hoe kan ik dat nou zeggen? — dat moet u aan mijn vrinden vragen."

„Hé ja! van je vrinden gesproken, hoe is 't met Piet z'n examen?"

„Wèl, morgen! Dat weet u toch wel!"

„Ja jongen, maar ik heb zooveel aan me kop, 'k vergeet zoo'n datum wel weer 's. Zoo! dus morgen weer aan de fuif, hè?"

„Ja, ... als Piet niet zakt tenminste."

„Nou, daar 's toch geen gevaar voor, is er wel?"

„'k Geloof 't ook niet" . . . .

Roowal nam de „Rotterdammer" op. „Wees dan maar voorzichtig, Bob, kalmpjes aan, hoor!" zei hij nog en ging zitten lezen.

„Ja, zeker, zeker!" .... En Robert scheurde met een beweging van ongeduld den omslag af van het nummer Minerva, dat naast zijn bord lag, en vouwde 't uit. En zoo bleven ze zitten, stil tevreden in elkaars gezelschap, nu en dan een paar woorden wisselend, en aten en dronken intusschen door met gezellig geklikklak van kopjes en bordjes.

Tot Roowal weg moest en haastig opstond. „Nu dat blijft dan afgesproken — ik zal nog even 'n paar dingen op zij leggen op me kamer."

„Best! — adieu — tot vanmiddag!"

Zij drukten elkaar de hand en de vader ging naar zijn eigen, de vroegere „huis"kamer en redderde daar wat op. Vervolgens vertrok hij.

Bob hoorde zijn stap in de gang en keek even naar buiten en zag dat het hard regende. Hij beklaagde in stilte zijn vader, die door dat weer moest, die altijd door alle weer moest .... moest ...., en wenkbrauwfronsend, met vernieuwde scherpe aandacht, als wilde hij andere gedachten verdringen, keek hij weèr in zijn krant en las rustig door, ongestoord, tot 't hem verveelde en 't buiten wat lichter werd.

Bob Roowal was nu twintig jaar.

Hij was student, student in de rechten, sinds acht maanden ongeveer. Hij had een week of zes college geloopen en verder nog heel weinig gewerkt.

Hij was een van de sympathiekste menschen van het corps zeiden zijne kameraden, een gentleman op en top, en een joviale, fideele kerel op den koop toe.

Hij was een knappe jongen, zeiden de meisjes, bekoord door zijn welgevormd figuur, door zijn fijne blanke huid en glanzend donkerblonden haardos, door zijn guitige oogen, die ook heel zacht, ook weemoedig vertrouwelijk konden kijken.

Hij was „'n heertje," zei Mie, de oude meid, hoofdschuddend, nou!

Men vond dat hij „angstig veel" op z'n moeder leek. Tante Louise had 't nog gezegd op haar sterfbed, nu twee jaar geleden .... Hij vond 't zelf ook, en niet alleen uiterlijk. Want hij wist zeer juist, hij voelde door en door, hoe zijn moeder geweest moest zijn, en dat hij op haar leek — ook innerlijk. Maar hij wilde dat niet, 't zou nooit zoo worden! Want hij wist ook wat 'n verdriet die moeder had gedaan aan den man, die voor hem alles was, zijn vader, zijn broer, zijn vrind, alles! — den man, dien hij liefhad als zijn vrind, zijn broer . . . en als zijn vader!

Zijn beste vrinden alleen wisten hoe ook hij nu en dan plotseling uitvallen kon: scherp, vlijmend scherp, zeldzaam wreed in het kiezen van zijn woorden, zijn beste vrinden alleen, die 't hem vergaven — en hij, die 't zichzelf niet vergaf, die er onder leed en er tegen vocht met al zijn wilskracht, die niet wonder groot was. Het was zoo'n genot, zoo'n innige wellust, dronken van drift iemand te geeselen met woorden, dat hij krimpt van pijn .... Wie 't kent en er zich niet aan verslaaft, moet zoo sterk zijn.

Maar hij zou sterk zijn, hij kende zijn kwaal, zijn perverse neiging — en dat was toch maar de hoofdzaak: ken u zelven. Zoo redeneerde hij vaak, vertrouwend op dat wapen, zijn zelfkennis, die hij groot waande, waar hij

trotsch op was. Ja, hij meende zich gansch en al te kennen. Hij hield er van ingespannen na te gaan zijn eigen gedachten, rond te zoeken in zijn ziel naar 't meest verborgene, zich te pijnigen met het bewustzijn van vele gebreken, zich te verheugen in zijn heimelijke overtuiging, dat hij boven anderen stond in verfijnd gevoel voor 't mooie, 't hooge, 't exquise.

Er was iets van een monnikennatuur in dezen jongen, vroolijken student. Hij was een echt kind van zijn tijd.

Toen het lezen hem dan verveelde, keek Bob op zijn horloge. 't Was half drie. Hij had beloofd nog even bij Piet aan te loopen, voor hij naar de kroeg ging. Ook moest hij nog een visite maken bij de familie van Dam; 't was al bijna drie weken geleden dat hij er gedineerd had. Hij liep dus de trap op naar zijn kamer en begon zich met zorg te verkleeden. Hij droeg altijd zwart, een zwart jaquet, 'n wijd uitgesneden vest, 'n klein zwart strikje.

Zijn kamer was — een studentenkamer. Gezellige wanorde, veel onontbeerlijke prullen, veel boeken overal verspreid. 'n Leege tafel was Bob een gruwel, gaf hem zelf een gevoel van leegte. Aan den wand, zonder symetrie, teekeningen, etsen, affiches, bewijzen van lidmaatschap, een lessenaar en een boekenkast. Alles te zamen toch een harmonisch geheel.

In de kast een verzameling boeken, zonder eenig plan neergezet, in dolle combinaties, Bilderdijk naast Verlaine, de droomen van Jonathan naast die van Olive Schreiner, Schiller midden tusschen eenige stapels Fransche romans, Balzac, Flaubert, Zola, een paar deelen Nieuwe Gids naast „de Schoolmeester." Maar er stond geen boek dat Bob niet gelezen had en zoo waren ze voor hem toch gerangschikt, ook wel zonder methode maar toch met karakter.

Toen hij zich nu keurig gekleed en zorgvuldig afgeschuierd had, ging hij uit.

Eerst naar Piet, die den volgenden dag examen moest doen. Het slachtoffer zat noch duchtig te ploeteren en keek niet op toen Bob binnenkwam, zijn stap herkennend.

„Morgen!"

„Morgen!"

„Hoe gaat 't?" vroeg Bob.

„Nog al naar," zei de ander.

„'k Kan 't me denken! Wat doe je ook zulke grootsche plannen in je hoofd te halen! — hoe gaat 't met de economie, heertje?"

„Hou je me nou voor den gek? 't Gaat er heelemaal niet mee — ik heb er dan ook nog zoowat niëts aan gedaan, — weet jij er wat van?"

„Ik? — Godbewaarme!"

„Zoo! Nou, 't is dan ook allemaal blikslagersche nonsens, die heele economie."

„Nou, dat zou ik dan dien prof morgen maar eens goed vertellen en wat dynamiet bij me steken om de redeneering met klinkende bewijzen te staven."

„Zanik nou niet," zei Piet, aldoor in het boek turend, „ruk anders maar liever weer uit."

„Dat kun je natellen op je vingers." (langzaam, met nadruk op ieder woord:) „Dat dacht u maar, u gaat met mij naar de kroeg!"

„Denk er niet over!"

Bob, zonder op dat antwoord te letten: „De of den kroeg? Is 't manlijk of vrouwelijk? Waar komt kroeg vandaan?"

„Dat hoef ik goddank niet te weten! Val me nu niet lastig met onnoodige vragen!"

„Heb je wel eens opgemerkt: veel namen van dingen, die met of zonder recht eenigszins geminacht worden, beginnen met sch of met kr, daar heb je kreng, krot, kroeg — hoe of dat komt? En 't gekst is, zaken die juist zeer hoog in aanzien staan, zooals kraan en krediet...."

„Hoor 's, zul je je mond nou houden? — Neem een sigaar, schenk je 'n borrel in — de drank staat in de kast — en laat me met rust."

Hier kwam Bob naar zijn vriend toe, greep hem met de linkerhand in den kraag en met de rechter zijn hand vattend, die hij hartelijk drukte, sprak hij quasi aangedaan:

„Dank, vriend, voor uw nobel aanbod! Doch mij roept een hoogere plicht! Ik moet een visite gaan maken bij de meisjes van Dam, een digestie-visite! Verstaat gij dat woord? Zoo houd mij niet langer terug met borrels en vriendlijke woorden! Maar wacht mij hier, mijn trouwe makker, over een uur ben ik weer terug en dan ga je met me mee naar de kroeg, al moest je morgen inplaats van twee, vijf en twintig proffen vijf en twintig loeren draaien. Hadie!" En weg was hij.

Piet, die gedurende deze rede vergeefs getracht had zich los te rukken, luid protesteerend, zond hem nog een paar vriendschappelijke verwenschingen achterna en verdiepte zich toen weer in Ely's Introduction.

Een kwartier later zat Bob bij de dames van Dam in de zaal, mevrouw en de jongste dochter rechts van hem, de twee andere meisjes links, terwijl alle vier hem voortdurend aankeken.

Met Mevrouw had hij op ernstigen, beleefd eerbiedigen toon een degelijk gesprek over het weer en met de oudste dochter redetwiste hij opgewekt over kunstzaken en sprak haar — ofschoon de meeningen, die ze verkondigde, geheel en al de zijne waren, en ook zoo bedoeld, — steeds tegen met schrandere paradoxen.

De tweede verhaalde hij met een gevoelvolle soms licht trillende stem den korten inhoud van een sentimenteel drama, dat juist was opgevoerd en met de jongste had hij 't vroolijk druk over dansen en schaatsenrijden en allerlei andere pret. En dat alles door elkaar, nu de een, dan de ander weer eens aansprekend en aldoor alle vier boeiend door zijn stem, zijn oogen, zijn gansche persoonlijkheid. Toen hij weg was gloeiden de wangen en schitterden de oogjes der drie meisjes nog als hadden ze de koorts en de dikke mevrouw knikte tevreden en noemde hem op beschermenden toon een alleraardigsten jongen....

Er was een tentoonstelling van schilderijen in de stad. Bob was er al verscheiden malen geweest, maar liep er nu weer heen. Vier zalen, alle wanden propvol, hinderlijk vol, groote en kleine doeken in zware gouden

lijsten en middenin warm donkerroode sofa's. Weinig menschen, een handjevol, die stuk voor stuk bekeken, alsof 't een taak was, met kleine uitroepjes van bewondering of afkeuring. Bob liep drie zalen door, zonder naar iets om te zien en ging zitten in de vierde, diepin op een sofa, kijkend aldoor naar éène schilderij, een hei van Tholen, achterovergeleund, z'n hoofd op z'n borst, zoodat zijn boord wegzakte in z'n jas, z'n handen in z'n zakken, soezend, droomend, droefgeestig als die hei, in z'n zwarte kleeren en naar vorengevallen donkere haren.

Maar eindelijk stond hij op, streek zich met de hand door 't haar en liep droomerig, voorover gebogen de zalen weer uit. Buiten in de kil-natte lucht — 't regende niet meer — bleef hij even staan, fronste de wenkbrauwen nadenkend, richtte zich toen rechtop en met een zelfbewust air, zwaaiend met zijn stok en vroolijk links en rechts kijkend, liep hij terug naar Piet, die nog altijd over zijn boek gebogen met een toonlooze stem woord voor woord zat op te dreunen.

„Zie zoo!" zei Bob, „nou is 't uit. Boek dicht, jas aan en mee! Geen praatjes alsjeblieft!"

„Kerel, ik kan waarachtig niet, je weet niet hoe ik er in zit. Ik weet er nog niets van, waarachtig; laat me liever werken!"

„Gekheid, geen praatjes, eerst de lucht in — en een borrel! Van avond weer werken! Kom, ben je haast klaar?"

„Nou, zei Piet, vooruit dan maar, op jouw verantwoording."

„Op mijn verantwoording!" En hij troonde hem mee, luidruchtig vroolijk pratend, naar de kroeg.

II.

Al gauw waren ze daar aangeland. 't Was er vol. In de groote zaal gonsden veel jonge stemmen en soms klonk luid een heldere lach door den lauwen rook en den damp van natte jassen en de geuren, die opstegen uit de bitterglaasjes.

Bij 'n paar vrienden, die daar al zaten te borrelen en te praten, vielen ze neer, ieder in een gemakkelijken leeren stoel. Bob voelde zich dadelijk behagelijk, vroolijk bij de gedachte dat hij onder vrienden was op zijn kroeg, met een succesvollen avond in het vooruitzicht. Hij vond student zijn heerlijk, en getapt zijn een zaligheid. Hij bestelde een glas vermouth en dronk het in een teug uit.

Toen ging hij druk zitten praten met Henri Bastiaans, genaamd Bas, een dikken vrind van 'm, een student van een ouder jaar, maar die hem altijd geprotegeerd had en hem bijzonder graag lijden mocht. Bas had waarschijnlijk een glas te veel gedronken. Hij zag zeer rood en was erg goedlachsch.

Dit verschijnsel, ofschoon geen zeldzaamheid, vermaakte Bob vandaag buitengemeen. Hij werd àl doller en doller en sprak niets dan hoogdravende nonsens, wat een liefhebberij van hem was, die zijn ernstigste vrienden

soms hinderde. Piet maande hem nu en dan aan toch wat kalm te blijven en niet zulke flauwiteiten te verkoopen, wat hij zich in het minst niet aantrok. Hij schetterde er lustig op los!

Maar plotseling werd zijn gepraat wat zachter, en nog wat, en verstomde eindelijk heelemaal.

Er was iemand bij komen zitten aan hun tafeltje, een lange student, mager en geelachtig bleek, zonder zorg gekleed, z'n hoed achterover op z'n aschblonden kop.

Een medicus met een stroef-schrander uiterlijk en een leuk cynischen trek om den mond. Hij had niemand gegroet en alleen met gedempte stem een paar woorden gewisseld met Piet over zijn examen. Toen had hij zijn diepliggende oogen ietwat verbaasd naar Bob gekeerd — en met dezen blik hem tot zwijgen gebracht.

Na een paar minuten zwijgens, terwijl Bas glimlachend naar zijn glas zat te kijken, sprak Bob den nieuw gekomene aan:

„Dag Groen!"

„Bonjour!"

„Hoe gaat 't?"

Een schouderophalen en een even onverschillig krullen van de lippen was 't eenige antwoord.

„Kom 's aan dezen kant."

Groen stond op en kwam naar hem toe.

„Ga 's naast me zitten! Heb je geen nieuws?"

De ander ging zitten en lachte, zonder geluid, met lichte schokken.

„Ik nieuws, wat zou ik voor nieuws hebben?"

„Nou ja, je weet wel wat ik bedoel." En zachter: „Hoe is 't met Saartje?"

„Uit," zei Groen.

„Uit? Wat is dat nou? Heeft *zij* uitgemaakt?"

„Nee, ik."

„Maar, kerel, hoe kom je daartoe?"

„'k Weet 't niet," zei Groen, weer schoklachend — „of eigenlijk ook wèl. Ik zal 't je wel 's vertellen als je 's bij me komt. 't Was niets voor mij, heusch niet! Ze deed zulke domme vragen, bà, 't degouteerde me."

„Hm! — Enfin, we praten daar dan nog wel 's over! Lees je wat?"

„Nee, ik doe niets dan snijden in lijken en zulk gedoe meer. Ik lees niets; alleen als er een Nieuwe Gids komt lees ik 'm en dan den Mercure en zoo ...."

„En is dat dan niets?"

„Nou ja," zei Groen.

„Iets bijzonders gevonden?"

„Nee, niet veel, 'k herinner me op 't oogenblik tenminste niets .... Soms als ik me heel beroerd voel lees ik wat in Shelley .... Dat doet me goed."

„Zoo! is dat zoo mooi?"

„O, kerel! .... Ken je Shelley niet? Schitterend! Jelie leest toch ook heelemaal niets, jelie!"

„Jelie? Wie zijn dat?"

„Jelie — wèl, dat zijn jelie juristen, dat zijn je echte, je ware studenten," zei Groen met een smalend lachje, „jelie hurren...."

En meteen stond hij op en liep weer zonder iemand te groeten — groeten is zoo banaal — met zijn hoed achterover de kroeg uit.

Bob bleef soezend voor zich uit zitten kijken.

„Wil je nog niet een borrel," vroeg Bas.

Hij schrikt op „Hè? — een borrel? — nou Bas, als jij me dat met zooveel gratie offreert mag ik niet weigeren."

„Wat drink je voor bocht? Vermouth zeker?"

„Knap geraden!"

„Gerrit! Eén vermouth, en één — één, ja wat zal ik 's nemen — nou geef mij 's een oranje, dat hebben we van daag nog niet gehad...."

„Zeg Bob, wat heb je toch met die zuren Groen?"

„Och niets — ik mag 'm wel — 't is 'n goeie kerel en 'n blikslagersche bol, hoor!"

„Best mogelijk, maar ik vind 'm dan al 'n heel vervelende pias!"

„Je kent hem niet, Bas."

„Dat hoeft ook volstrekt niet. Ik zie aan iemand z'n bakkes direct of 't een vent is of dat 't geen vent is. Jij bent een vent, ga je met me eten van middag?"

„Nee, Bas, ik heb m'n ouweheer beloofd dat ik thuis zou komen."

„Kom, leg nou niet te zaniken, je eet toch alledag met d'n ouwe. God bewaarme, wat is zoo'n man egoïstisch! Ga nou met mij eten!"

„Nee, kerel, waarachtig, ik zou 't graag doen, maar morgen eet ik ook al niet thuis en overmorgen misschien ook niet. Nee...."

„Hoor 's, maak me nou niet nijdig! Hoeveel maal van je leven heb je al met je ouweheer gedineerd?...."

„Ja, als je zoo begint...."

„Chut!.... Hoeveel maal, zeg ik. Weet je 't niet? Doet er ook niet toe! Laten we zeggen vijfduizend maal. En hoeveel maal met mij?"

„Maar Bas, jij bent toch ook me vader niet!"

„Ik je vader niet? Nou nog mooier! Ik ben je vader en je moeder en alles tegelijk. Ik heb je gekoesterd aan m'n borst als 'n.... als 'n adder, of neen, als 'n lam, of noem maar 'n beest, 't komt er niet op aan! Ik heb je groot gebracht, ik heb je gemaakt tot wat je bent!"

„Je bent een opsnijder," zei Bob.

„Als je persoonlijk wordt, ga ik weg," zei Bas, „maar dan is 't ook uit, hoor!"

„Nou, nou! Word maar niet boos, Bas; je hebt groot gelijk, je bent 'n tweede vader voor me geweest."

„Nou juist, zei Bas, dus je gaat met me eten?"

„Nou, goed dan, als je er zoo op gesteld bent, dan zal ik een briefje schrijven naar huis."

„Gerrit!" riep Bas, „een kruier, dadelijk!"

En Bob schreef zijn vader achterop een kaartje, dat hij met zijn vriend

Bastiaans ging eten, dat hij 't niet best laten kon, dat hij 't later wel uitleggen zou. En zij gingen samen eten, zeer duur, en Bas schonk een fijn wijntje. Bob dacht aan den avond en dronk zoo min mogelijk en één soort. Bas, die meer en meer boven zijn thee kwam, merkte dat niet. Hij zat voortdurend voorovergebogen over de tafel hoogst vertrouwelijke mededeelingen te doen, en was nu en dan tot tranen geroerd.

Hij sprak ook over zijn thuis, dat hij zoo streng was opgevoed, met ransel en droog brood, dat hij van zijn vader nooit gehouden had en hij ried Bob den zijnen toch vooral in eere te houden. Zoo'n goedzak van een ouweheer had niet iedereen, 't was om jaloersch op te worden. Bob kon met hem doen wat hij wou, dat wist hij zelf wel. 't Was een bof, hoor! zoo'n vader. Maar hij, Bob, was dan ook een kapitale kerel! 't Was zeer begrijpelijk dat z'n vader trotsch op 'm was. Bas was ook heel trotsch op 'm!

Zoo bazelde Bob's beschermer door, met kleine oogjes en een goedig onnoozelen glimlach en Bob, ofschoon wel wetend, wien hij voor zich had, en dat die man een weinig beschonken was, voelde zich toch gevleid en lachte erom. 't Was waar, zijn vader verwende hem. Maar hij kon zich ook heelemaal niet voorstellen dat het anders zou zijn. Hij streng behandeld worden, de wet gesteld, zijn vrijheid ontnomen! De gedachte alleen was hem al onverdragelijk!

Zij dronken samen hun koffie en toen liep Bob vlug naar huis. Bas, één van de honorairen, zou later komen, hij ging nog wat rondloopen in de motregen, die hem wel opfrisschen zou.

Toen Bob thuis kwam, was zijn vader al weg.

III.

Roowal was een man van zaken op en top.

Hij hield van zijn vak, hij hield van zijn kantoor, van al de oude dingen daar, die zijn vader ook al had gebruikt, van den ouden boekhouder, die zou trouw en 't jongste bediendetje dat zoo vlug was, hij hield van drukte, van werken. Natuurlijk, want hij kon 't ook zoo goed, werken, hard werken, hij had 't zoover gebracht in die kunst.

Hij was stijf ouderwets opgevoed, had maar luttel onderwijs gehad, maar hij had leeren werken als weinigen en 't was hem een genot geworden. Hij was een eenvoudig tevreden werkman.

Maar zijn arbeid vulde zijn leven niet, hij had behoefte aan liefde ontvangen en vooral aan liefde geven, aan veel liefde geven.

Hij was een goed man met een groot hart.

Toen zijn vrouw was gestorven, was hij zeer bedroefd geweest. En die droefheid was bij hem geen egoïsme, 't was niet dat hij zooveel koesterende liefde derven moest; te goed wist hij, dat zij nooit veel voor hem gevoeld had.

Maar nimmer had hij de hoop opgegeven, dat het anders worden zou —

met haar verdween als bloesem voor den wind veel van de liefde, die hij te geven had gehad, verspild, vergeten!

Zijn jongen, zijn eenige Bob was hem toen alles geworden en hij had getracht ook alles te zijn voor den beroofde. Met moederlijke zachtheid, met grenzenloos geduld — hoeveel inspanning het den driftigen man ook kostte — had hij omgegaan met zijn kind, had hij geluisterd als het jonge hart, vol vreugde of vol verdriet, vol verbazing of verontwaardiging behoefte had zich uit te storten, had hij gedeeld in die heilige kinderaandoeningen, zooals een goede moeder dat doet.

Later, in Bob's vlegeljaren, was hij zijn kameraad geweest, zijn vertrouwde, met hem scheldend op de leeraars, die hij niet uit kon staan, nooit lachend als hij miskend of als hij verliefd was, zacht verwijtend als hij onbillijk en wreed was, zooals een goede broer dat doet. En zijn ideaal was tot aan zijn dood te zijn Bob's beste vriend.

Maar echt practisch handelsman als hij was, had hij in de eerste plaats willen zorgen dat 't zijn zoon niet ontbreken zou aan een goed, een ruim middel van bestaan, en was het een andere illusie van hem geworden zijn zoon eens te stellen aan 't hoofd van de zaak, de oude firma, bloeiend als steeds door zijn arbeid, zijn zorgen.

Dat was de hoofdzaak, dat was het doel waarmee hij werkte, veel en druk, lange dagen en lange jaren.

En zoo was 't jongentje dikwijls alleen geweest, alleen met zijn onrustige gedachten, die dwaalden, dwaalden over al het geziene en het gehoorde, het half begrepene en het raadselachtige, terwijl zijn vader rustig, vastberaden, werkte voor zijn toekomst.

Maar toen 't jongentje ouder werd en zijn vader hem begon te spreken over de zaak, hem al vast vertellend hoe 't alles in elkaar zat en over zijn plannen met hem, zijn zoon, die 't alles eens bestieren zou, had Bob hem verbaasd en meer en meer beangst aangekeken en het was gebleken, dat Bob een afkeer had van zaken doen, van handelen in tabak. Bob wou kennen, wou weten, Bob wou studeeren. Wat wou hij kennen? Wat studeeren? Alles, zei hij, alles, wat er is in de groote wereld.

De vader had er eerst om geglimlacht.

Nu ja, dat waren van die jongensideeën. Wel zeker! alles weten, alles kennen! Hij was ook zoo geweest. 't Zou wel overgaan als hij ouder werd en een meer practischen blik kreeg op de zaken. De vader wanhoopte niet en werkte tevreden door.

Maar 't werd niet anders. Bob had en hield een innigen afkeer van allen handel, en van zijn vader's handel zóó sterk, dat hij zelfs de oude kantoorkrukken en met inkt bemorste lessenaars, de heele kantooratmosfeer niet verdragen kon. En hij uitte dien afkeer een paar malen zoo kras, dat Roowal er hevig door ontstelde. Hoe was dat in 's hemels naam mogelijk, hoe kwam de jongen daaraan!? Hij begreep het niet, hij geloofde 't niet. Maar hij moest het wel gelooven, vaster en vaster, en er zich meer en meer

aan gewennen, aan die wreed-pijnlijke gedachte, dat ook die illusie weg was, voor altijd, dat als hij dood zou zijn de zaak....

't Was hem tot nog toe onmogelijk geweest dat denkbeeld af te maken in zijn hersens, liever bleef hij leven in den roes van zijn druk werk.

Maar Bob wou studeeren en Bob zou dus studeeren. En de jongen kreeg in zooverre een meer practischen blik op de dingen, dat hij begreep een keus te moeten doen. Dat duurde lang. Eigenlijk viel alles tegen bij nader onderzoek. Wel vond hij de quintessens van bijna iedere wetenschap even interessant maar de onderdeelen zoo moeilijk, zoo droog en zulk eene langdurige studie eischend, en men moest dan toch ten slotte wat worden in de maatschappij....en wat dan? Bob wist het niet.

Hij had diepen eerbied voor de theologie en vooral voor de theoretische philosophie, hij dweepte met de medicijnen en vergoodde de letteren, maar hij had niet den minsten lust predikant, dokter of leeraar te worden.

Ten slotte kwam hij tot de overtuiging dat het ambt van rechter hem 't best zou passen. Wel scheen hem die studie het droogst maar ook het kortst. En daar hij zich niet behoefde te haasten zou hij veel tijd overhouden voor de letteren en de philosophie en om iets te leeren begrijpen van de belangwekkende medische vraagstukken van zijn tijd en om — student te zijn. Want ook het student zijn wilde hij kennen geheel en al. — En was hij eenmaal rechter, wat hij een mooi ambt vond, een ambt met een ideaal, — welnu ook dan zou hij nog veel tijd overhouden voor al wat hem belang inboezemde en om de kunst te beschermen, waartoe zijns vaders geld hem in staat stellen zou. Want daarvoor was de tabakszaak goed genoeg, zooals Roowal eens met iets bitters in zijn stem opmerkte, dadelijk luid lachend om den indruk weer weg te nemen.

En 't gebeurde zoo. Bob werd student en studeerde in de rechten.

Maar sinds dien tijd viel de arbeid den vader dikwijls zwaar. Hij bleef werken, hard werken, hij kon nu eenmaal niet anders meer, maar hij voelde dat de prikkel ontbrak, die hem vroeger met vermoeienis lachen, tegenwerking gering schatten, teleurstellingen vergeten deed, hij voelde zich soms niet meer volkomen opgewassen tegen de vele moeielijkheden van zijn vak, dat steeds krachtige, eeuwig jeugdige inspanning eischte, en meer en meer verdroot hem iedere onaangename handelskwestie. Op kantoor werd hij kregel, soms zwaar op de hand, al te voorzichtig, soms loom-onverschillig. Hij voelde zich oud worden.

Zoo had hij ook dien middag, toen zijn zoon met Bas zat te borrelen op de kroeg, in een verdrietige stemming de deur van zijn kantoor achter zich dicht geslagen en een zucht van verlichting was hem ontsnapt, toen hij weer op de gracht was waar zijn huis stond, zijn groot deftig huis, waar 't tenminste rustig was en waar zijn jongen, zijn alles, hem wachtte aan de gezellige tafel, waar het vroolijk gepraat, de opgewekte verhalen van Bob hem 't ziekeneurig geleuter van Jansen, en de ruwe uitvallen van Pietersen, zouden doen vergeten. O! dat kleine, krenterige volk! 't Was toch misschien

maar beter achteraf, zoo sprak hij tot zichzelf, dat Bob niet in de zaak was gekomen, de jongen zou er zich dood gekniesd hebben, nu had hij zijn zin, nu was hij student en vroolijk en levenslustig, en als steeds de zon van zijn vader's leven.

Roowal stapte snel door om gauw thuis te zijn. Hij liep niet meer zoo recht als vroeger.

Thuis komende liep hij dadelijk naar de eetkamer, waar Bob hem altijd wachtte. Hij had er zóó over loopen denken, zoo heelemaal zonder vrees voor teleurstelling, dat hij schrok toen hij Bob niet zag. Angstig greep hij naar het briefje dat op zijn bord lag, eenige woorden, haastig met potlood achterop een visitekaartje gekrabbeld.

En zwijgend ging hij zitten en at zonder te proeven. Hij dwong zich aan zaken, niets dan zaken te denken en na zijn maaltijd liep hij bijna dadelijk weer naar 't kantoor.

Het motregende.

IV.

Roowal's ruime werkkamer was vol studenten.

't Was zooals Bob voorspeld had; er waren veel honoraire leden komen opdagen. Roowal's sigaren en zijn wijn stonden als uitstekend bekend.

't Was er warm en een blauwig waas van sigarenrook hing laag boven de roode hoofden. Er werd zwaar gedampt en slordig gedronken. Er werd veel en heftig en hoogst serieus geredetwist, er werden warm geestdriftige en verkwikkelijk onzinnige woorden gesproken met frisch jongen overmoed, er werd luidkeels en van ganscher harte geschaterd. De leden van G. R. O. T. I. U. S. waren meerendeels jongemenschen uit deftige, gegoede gezinnen, waren juristen en een type van studenten dat wat schijnt te verouderen, het type dat blozend, frisch en gezellig gezet wordt van het goede leven, al de dinétjes en soupétjes, het bier en de buitenlucht, enkelen uitgezonderd, arme zwakken, die willoos meegesleurd, zullen ondergaan in den stroom voor ze 't weten.

't Waren meerendeels verharde epicuristen, genietend het leven met volle teugen.

Die andere soort, die werkt en wurmt vol ernstig besef van 't gewicht van het leven, van de groote taak, die hen wacht en den ernst der tijden, was onder hen niet te vinden. Misschien was Bob de eenige, die wel eens een, voor de meeste zijner vrienden, totaal onverklaarbare neiging tot overloopen vertoonde. Onverklaarbaar vooral daar die neiging aan zijn optreden in den regel lijnrecht tegenovergesteld was.

Hij had dien avond een voordracht gehouden over den samenhang der kunsten, een voordracht vol van zulke schrandere gevolgtrekkingen, zulke schitterende paradoxen en zulken splinternieuwen nonsens, dat zijn medeleden er door verrukt waren. Ze hadden hem lang en opgewonden toegejuicht,

het was een ware triomf geweest. Bas, nog niet geheel ontnuchterd, had hem met aandoening de hand gedrukt. En de tongen waren losser geworden dan ooit en stemmen hadden klank gekregen, die zich niet plachten te verheffen boven een genoegelijk gebrom.

Als Bob rondkeek in de groote hooge kamer, naar al de dingen van zijn vader, zijn bureau, de oude pendule in rococostijl, waar hij zoo aan gehecht was, de portretten van zijn ouders, dan was 't hem of die alle stroefgesloten toekeken, verbaasd, geërgerd over al die drukte, die woordenstroomen, die schaterbuien zonder doel, zonder nut! — Haha! al die goede oude dingen! — Bob keek nog eens lachend naar het portret van zijn grootvader. Dag, ouwe jongen, daar ga je, zei hij zachtjes, en dronk zijn glas uit, zich achterover buigend, met tintelende oogen.

't Was een glorierijke avond in de annalen van de club!

Tegen half elf was Roowal thuis gekomen. Juist was binnen een luid gejuich opgegaan, zoodat niemand hem gehoord had. Zijn jas en hoed had hij mee naar achteren genomen, want de kapstok was begraven onder allerlei min of meer studentiekooze kleedingstukken, die een koffiehuisgeur verspreidden, vreemd in dit deftige huis, ontwijdend de statige voornaamheid van de gang. Even had hij geluisterd aan de deur. Opnieuw juichten de jonge stemmen op. Roowal liep door en hoorde even in 't voorbijgaan — hij wist niet hoe 't kwam — 't bijna vergeten tikken van de houten klok, dat oude familiestuk. 't Deed hem opzien, hij hoorde 't anders nooit door de gewoonte van jaren; 't was nu als een stem uit 't verleden.

Hij ging achter in de eetkamer zitten op een der rechte stoelen met leeren zitting aan de groote eikenhouten tafel, waarop de Rotterdammer en het Handelsblad hem lagen te wachten. Hij ging ze zitten lezen, zijn hoofd in de hand, 't papier voor zich uitschuivend. Mie kwam zachtjes binnensloffen en schonk hem een glas grog in. Zij wisselden een korten groet. Mie bleef nog even staan te draaien alsof ze nog wat zeggen wou, maar meneer keek niet op en dus ging ze, zacht mopperend, maar weer weg.

Om twaalf uur hoorde Roowal de deur van zijn kamer opengaan en luid gepraat en geloop in de gang. Ze gingen weg; Bob mee natuurlijk. Ze hadden een nabroodje bij Muller op 't bovenzaaltje.

Hij hoorde hun stemmen buiten wegsterven. Toen liep hij naar zijn kamer, stak er het licht weer op en keek eens rond. Hij glimlachte. Op de tafel lag, bemorst met wijn, het opstel over den samenhang der kunsten. Hij ging 't zitten lezen, 't boeide hem blijkbaar, hij glimlachte meermalen en bleef na de lezing nog wat voor zich uit zitten kijken met een niet te beschrijven uitdrukking van zijn mannelijk gelaat. 't Was of weemoed en geluk daarbinnen streden. Maar geluk scheen te zegevieren, want toen hij eindelijk opstond en met zijn forschen tred de gang door en de trap op stapte, toen was er veerkracht in zijn gang en vreugde in zijn oog.

(*Wordt vervolgd.*)

AINÉE EN CADETTE.

DOOR

ESJEE.

God! is het moog'lijk een leven te leven
Dat met geen draadje van liefd' is doorweven,
Doem mij ter dood, tot die hel doem mij niet!

A Des Amori Van der Hoeven Jr.

De beide zusjes zaten in de voorkamer. Ainée achter een groote mand bij de tafel, werkte geregeld en zonder opkijken door. Maar de jongste, die zich aan een klein tafeltje bij 't raam neergezet had met den rug naar de kamer, hief telkens het hoofd op als er iemand voorbijkwam. Haar beweegelijk gezicht, kinderlijk rond en gevuld, teekende hopelooze gedruktheid. De groote, blauwe oogen zwierven onophoudelijk naar buiten als smeekend om wat afleiding. Maar daar vonden ze weinig troost. 't Was begin Maart, koud en guur. Af en toe viel een fijne motregen. De straatsteenen, nat, glimmend en glibberig, de grijze nat uitgeslagen gevels aan den overkant, de dikke betrokken lucht een vaal, somber licht doorlatend, 't was alles even triest! De scherpe wind, die venijnig door de reten drong, deed Cadette onwillekeurig huiveren. Ainée keek op.

„Kom liever hier zitten, Dé, het zal daar zoo tochten."

„Och neen, laat maar, het hindert niet," was het lustelooze antwoord en 't jonge meisje nam zelfs de moeite niet wat achteruit te schuiven.

Ainée haalde even de schouders op. Toen nam ze een ander paar kousen uit haar maasmand, en keek misnoegd naar een groot gat in een der hielen.

„Waarom draag je die fijne kousen toch tot er gaten invallen?" zei ze eindelijk verdrietig. „Het is haast niet te doen die weer netjes te krijgen!"

Cadé gaf geen antwoord op die verzuchting en het zwijgen begon op nieuw. Ze hadden elkander gewoonlijk weinig te zeggen. Ze geleken niets op elkaar, die twee. Ainée zou een mooi meisje wezen als het fijne, donkere kopje maar wat meer warmte en leven had uitgestraald en als haar al te rijzige figuur wat gevulder was geweest. Zij was zeker niet sterk, haar aanziende dacht men onwillekeurig aan bloedarmoede en pijn in den rug. De ander daarentegen, scheen een beeld van gezondheid. Maar haar wangen waren te bleek en slap. Er was iets in 't oog springends in Cadette, het jonge, ronde gezicht met de kinderlijk groote blauwe oogen vormde een eigenaardig contrast met het al te weelderige van haar lichaamsbouw, zoodat men onwillekeurig van het een naar het ander keek. Maar wat beide zusjes gemeen hadden, ze zagen er al even weinig vroolijk of gelukkig uit.

Een heele poos bleef het stil in de kamer. Af en toe alleen zuchtte de

jongste hoorbaar. Ze zat sterk voorover, met pijnlijk saamgedrukte borst. Het zuchten werd sterker. Eindelijk gleed haar naaiwerk van den schoot zonder dat zij 't merkte. Ainée keek op, haar fijne wenkbrauwen trokken zich afkeurend samen, dat gezucht maakte haar zenuwachtig.

„Je werk ligt op den grond," merkte ze eindelijk droogjes op. Dé schrikte en bukte zich haastig. Maar na een paar steekjes zakten de handen weer in den schoot en 't zuchten begon op nieuw. Eindelijk hield Ainée 't niet langer uit.

„Hé kind, zucht toch zoo niet! 't Is niet om aan te hooren!"

„Ik zal wel weggaan als 't je hindert," en Cadé wilde haar boeltje bijeen pakken.

„Wees toch zoo raar niet," zei Ainée geërgerd. Maak 't hier toch als je blieft niet vroolijker dan 't al is!"

Cadé werkte nu door en hield haar zuchten in. Maar traan op traan viel naar beneden op haar werk, op haar handen. En ze werkte druk met haar zakdoek. Ainée's naald ging met zenuwachtige snelheid op en neer. Eindelijk barstte ze uit:

„God, Cadé, houd toch op! Wat heb je er toch aan je zoo ellendig te maken!"

„Ik kan er niets aan doen. 't Is hier dan ook alles even naar en akelig! Ik kán er niet tegen! Ik kán niet!"

„Alsof je dat gevraagd wordt!" was 't bittere antwoord. „Je moét er maar tegen kunnen!"

Een koetsje kwam aanrijden en hield voor de deur stil. Cadé wischte haastig haar tranen weg.

„Daar is de dokter," zei Ainée. „Wil je mee naar boven gaan — of zal ik?" —

„Ga jij maar, mama ziet mij nog minder graag dan jou!"

En Ainée ging de kamer uit, dokter tegemoet.

„Hoe is 't hier, juffertje?"

„Och, dokter, 't zelfde dunkt me."

„De nacht nog al goed geweest?"

„Neen, mama was weer erg onrustig."

Boven gekomen, ging Ainée vooruit en de deur van de ziekekamer openend, zei ze:

„Mama hier is dokter," en trok zich toen weer op 't portaal terug.

Met de armen op de leuning keek ze langs de roode strepen van den linnen overlooper de trap langs naar beneden in de marmeren gang. En af en toe bereikten de stemmen van daarbinnen haar oor, de diepe bas van den dokter, het klagerig geluid van de zieke en de zachte stem van de pleegzuster. Het duurde lang van morgen, en zij telde voor de zooveelste maal de treden van de trap. Langer dan anders. Zou er verandering zijn?...

Daar ging de deur open. Met iets vluggers in haar bewegingen wendde ze 't hoofd om, iets meer licht in de oogen, iets meer tint in de wangen.

„Hoe vindt u 't van morgen, dokter?"

„Wat zal ik je zeggen, kind, weinig verandering!"

„Weinig, zegt u, *iets* dan toch? En ten goede, vindt u?"

„Och neen, kindje, dat kan ik niet zeggen. 't Eene verschijnsel iets beter, 't andere iets erger. Op en neer, op en neer!"

En samen gingen ze de breede trap af.

„Zou mama nog weer beter kunnen worden?" — vroeg ze plotseling.

„Niets van te zeggen, lieve kind, niets van te zeggen!"

„Herstellen zulke patienten dan wel?" hield ze aan.

„Een enkele maal, een hoogst enkele maal, jawel, jawel! Geduld maar, hoor, en moed houden!"

In de vestibule gaf hij haar de hand. Plotseling viel hem haar bleekheid op. Hij keek haar scherper aan en wilde de pols voelen. Maar ze trok haastig de hand terug en zei rustig:

„Niet noodig, dokter. Ik ben best. Maar.... en ze aarzelde even. Kunt u Cadé niet wat geven? Ze is zoo vreeselijk zenuwachtig en gedrukt tegenwoordig!"

„Ja, ja, een nerveus gestelletje, die Cadé, een kind van haar moeder! wat afleiding, wat vroolijkheid, dat is 't beste voor haar. Stuur haar maar eens uit logeeren."

„Makkelijk gezegd, dokter!" en haars ondanks kwam weer dat bittere trekje om den kleinen mond. „U weet ook hoe Mama is. Als wij er zijn kunnen we niets goed doen, en wil ze door ons niet geholpen worden. En als we weg zijn, dan maakt ze zich heelemaal van streek en rust niet voor we terug zijn."

„Ja, ja kind, ik weet 't! Een moeilijk geval, een heel moeilijk geval! Laat je zuster dan die druppeltjes van laatst nog maar eens nemen! En iederen dag de lucht in, hoor, houd haar daaraan!" En de vriendelijke oude wipte zijn koetsje in.

Ainée ging langzaam terug naar de voorsuite. Cadé stond midden in de kamer, het gelaat vol spanning naar de opengaande deur gekeerd.

„Wat bleef dokter lang van ochtend! was er iets bijzonders met mama?"

Ainée schudde 't hoofd.

„Neen, dat was maar toevallig. Hij vond den toestand vrij wel 't zelfde."

Cadé liet zich moedeloos in een stoel neervallen.

„Altijd 't zelfde," mompelde ze, „altijd dat vreeselijke 't zelfde!"

II.

Na de koffie ging Ainée naar boven, de pleegzuster met allerlei helpen. Toen ze terugkwam, vond ze haar zuster nog in ochtendtoilet.

„Nóg niet gekleed, Dé?"....

„Och neen, wat doet 't er toe! Er komt toch niemand!"

„Dat weet je niet. In allen gevalle frisch je er weer eens van op. Kom, ga nu."

Maar Cadé bleef zitten waar ze zat. Een half uur ging op die manier voorbij. Toen verloor Ainée haar geduld.

„He, Cadé, hang toch niet langer zoo om! 't Is niet om aan te zien! Ga dan wat uitvoeren als je je absoluut niet kleeden wil. Neem een boek of handwerkje! Maar in 's hemelsnaam, doe iets!"

„Och, wat komt 't er op aan? 't Is toch alles 't zelfde, of je iets doet of niet doet! 't Blijft toch even miserabel!"

„Maar God Cadé! gebruik dan toch je verstand! Je bent toch geen kind meer! Waar zal 't heen als je je op die manier toegeeft?"

„Dat weet ik niet. En 't kan me niet schelen ook. Ik ben nu eenmaal niet zoo verstandig als jij!"

„Dan is het hoog tijd, dat je je daar wat op toelegt!"

„Dat kan ik niet!"

„Ja wel, dat kun je best! Als je maar wou. Zet je er wat tegen in!"

„Nu, als jij dat dan kunt, zooveel te beter voor jou, maar 't is mij onmogelijk!"

Beiden zwegen even.

„Denk je, vroeg Ainée weer, dat het beter zal zijn als je je nog ziek maakt op den koop toe?"

„Als ik niet weer beter hoefde te worden, o zeker!"

Ainée haalde ongeduldig de schouders op.

„Dat is gekkepraat, een gezond mensch van 22 jaar gaat zoo gauw niet dood! Dat weet je ook wel! Kom, er zijn een paar recepten weg te brengen, ga je nu maar klaar maken. Kijk, 't weer is heelemaal opgeklaard.

En ditmaal ging Cadé.

Met hoed en mantel kwam ze nog even in de ziekekamer.

„Dag mama, ik ga even uit!"

„Uit?" — herhaalde een angstige stem, „en waarheen?"

„Een paar recepten wegbrengen."

„Kon de meid dat dan niet doen?"

„O ja, dat kan natuurlijk ook wel, maar ik wou meteen een eindje omstappen"

„Alweer?" .... klonk 't misnoegd. „Je bent er pas uitgeweest!"

„Pas?" herhaalde 't meisje met nauw bedwongen wrevel. „Ja, eergister. Noemt u dat pas?"

De zieke zuchtte.

„Nu kind, ga dan maar. Je moet 't zelf weten ..... maar als er eens iets gebeurde."

„Och kom, waarom zou er nu precies iets gebeuren?"

„Ja kind, dat voel jij zoo niet ..... maar ga dan maar .... ga maar .... maar blijf vooral niet te lang weg .... en laat de de boodschap achter, waar je te vinden bent.

Cadé knoopte wrevelig haar mantel los. „O nu, ik zal wel thuisblijven, als u 't liever heeft. Zooveel kan 't me ook alweer niet schelen."

„Wel neen, juffrouw, ga maar gerust," kwam nu de pleegzuster tusschen-

beide. „'t Is goed voor u, Mevrouw is een beetje gedrukt door 't leelijke weer." En terwijl ze Cadé naar de deur drong, fluisterde ze: „Blijf u maar een heelen tijd uit. Pleizierige wandeling!"

In bittere stemming ging 't meisje de trap af en in haar boosheid trok ze de deur hard achter zich dicht. Ainée vloog naar het raam en maakte een afkeurend gebaar. Cadé deed als zag ze 't niet, maar mompelde voor zich heen: „Nu ja, wat een gezanik dan ook! 't Is of 't ik weet niet wat is, even de lucht in te gaan! Altijd die herrie om niets! 't Is om dol te worden!"

Even nadat ze weg was, belde Meta Harpens aan. Ainée zag 't en deed haar vriendin zelve open. Meta kwam vragen of er geen kans zou zijn dat Ainée dien avond bij hen kwam whisten. „Toe, doe het, jij bent zulk een kranige partner! En dokter Pit komt ook... Nu doe je 't toch zeker, hè?" besloot ze met een ondeugend knipoogje.

Ainée bloosde en scheen te aarzelen.

„Kun je om je mama?" drong Meta. „Toe, ga 't haar gauw vragen!"

„O neen, als ik 't vraag, mag 't zeker niet."

„Nu, dus dan kom je zoo?"

Ainée schudde 't hoofd en zei langzaam: „Neen, eerlijk gezegd, blijf ik liever thuis. Maar mag Cadé in mijn plaats? 't Is zoo noodig voor haar eens wat anders te hebben!"

„O, en voor jezelve zeker niet? Ja wel, je ziet er nog al florissant uit!"

„Nu ja, dat doe ik nooit. Maar ik ben taai, heusch. Ik kan er beter tegen dan zij. Dé trekt zich alles zoo vreeselijk aan. En je weet, mama is niet gemakkelijk. Vooral niet tegen Cadé. Ik geloof — en de scherpe lijn om den mond vertoonde zich weer — dat ze voor mij een beetje bang is. Mama heeft nooit van ons gehouden — en wij niet van haar."

Meta kende de verhouding, maar nu kwamen haar toch de tranen in de oogen.

„Wat zeg je dat vreemd en koel, Ainée," zei ze met een huivering, „ik word er koud van, 't is toch zoo iets treurigs!"

Ainée haalde de schouders op. „Och, de treurigheid zit 'm niet in 't zeggen. Het is nu al zoo lang, wij weten niet beter. Ik ken mama niet anders dan zoó.

Denk je niet, dat je vrij wat doorgemaakt moet hebben, voor je daar kalm bij kunt blijven? — Och, maar je went aan alles, als 't moet."

„Arme Ainée, wat heb je een treurig leven," zei Meta.

„Ja, ik kan je niet aanraden met me te ruilen." Ainée zuchtte en leunde vermoeid achterover. „Maar het moet verdragen worden, is 't niet? — Weet jij er iets anders op?"

„Om te beginnen kom van avond. Dat is eens een verzetje."

„Neen, neen, dat blijft afgesproken, je krijgt Cadé. Toe, maak dat zij zich wat amuseert. Afleiding en fleurigheid zijn zoo goed voor haar, heeft dokter gezegd."

„Ja maar," protesteerde Meta, „voor jou ook, en...."

„Neen, neen, toch niet. Als ik bij jullie ben geweest, valt 't me hier weer dubbel tegen. En dan word ik maar weer bitter en opstandig en ontevreden. En ik moet geduldig en onderworpen zijn, het moét."

Ondertusschen was Cadé met haastige stappen doorgeloopen. Haar booze, bittere stemming wilde ditmaal maar niet wijken.

„Wat een leven hadden ze toch! Waarom plaagde mama hen zoo! Ze zag speciaal haar, Cadé, liever niet dan al, maar tóch mocht ze de deur haast niet uit! De eene dag was al even afschuwelijk als de andere! Hoe kwam ze ze nog door!"

In de verte zag ze een troepje jonge meisjes aankomen, die onbezorgd op visites of boodschappen of modes uit waren. En haastig sloeg ze een achterstraat in. Ze wilde ze nu niet zien.... ze benijdde ze, die gelukkigen! Wat zagen ze er vroolijk uit! Ze wisten zeker niet wat het was een hekel te hebben aan je eigen thuis, aan je zelf, aan alles! God, God, het was ook vreeselijk! 't Was om er gek van te worden!

Onwillekeurig had ze den weg naar buiten ingeslagen. Daar kwam de stoomtram aan. Als ze eens een eindje meeging en terug wandelde? Een frissche loop door den wind zou haar goed doen, haar bedaarder en rustiger maken. En ze bleef staan en liet den tram voor zich ophouden. Tegelijk met haar stapte een jonge man de eerste klasse binnen. Zij, verdiept in haar weinig vroolijke gedachten, lette niet op hem. Maar hij zooveel te meer op haar. Ook hij scheen iets zeer bijzonders aan haar te vinden. Cadé bleef recht voor zich uit naar 't nog weinig vriend'lijk landschap turen. Maar eindelijk toch voelde ze de magnetische kracht van die bewonderende blikken. Ze wendde 't hoofd om en keek hem vlak in 't gelaat. En als geboeid bleven haar oogen eenige seconden in de zijne rusten. Toen steeg een warme blos haar naar de wangen en haastig keek ze een anderen kant uit. Ze was niet ongevoelig voor mannelijk schoon en deze had een buitengewoon knap uiterlijk. Plotseling verbrak hij de stilte met de vraag of zij er iets tegen zou hebben den tijd te korten met een praatje? „Of hoorde zij soms tot die menschen, die uit principe in trams en treinen nooit een woord zeggen?"

„Neen," bekende Cadé, nog wat verlegen en gedwongen, zulke principes hield ze er niet op na."

„Nu, nu, vervolgde hij ondeugend, „u hebt anders wel uw best gedaan mij op een eerbiedigen afstand te houden. Wel foei, wat hebt u boos gekeken!"

Cadé keek in het innemend gelaat en zei met plotselinge, kinderlijke openhartigheid:

„O neen, dat gold u niet!"

„Komaan, dat doet mij bepaald genoegen. Maar geloof me, dat moet u niet weer doen, daar hebt u veel te mooie oogen voor!"

„Ik wou dat ik 't niet meer hoefde te doen," ontsnapte haar met een

zucht. En de tranen, die bij haar gewoonlijk heel hoog zaten, kwamen voor den dag.

„Verdriet?" vroeg hij meêwarig. „Wat scheelt er dan wel aan?"

Een dikke traan bleef aan de wimpers hangen.

„Och, neen, dat kan ik u zoo niet zeggen," bracht ze er haperend uit.

„Komaan, dan zal ik maar trachten u wat op te vroolijken."

En dat deed hij zoo handig dat Cadé spoedig weer lachte En toen ze eindelijk uitstappen moest, schitterden haar oogen en was ze een geheel ander meisje om aan te zien, dan de Cadé, die voor een half uur ingestapt was.

Bij haar thuiskomst keek Ainée haar verbaasd aan. Wat zag 't zusje er lief uit! En op eens kwam het gevoel over haar welk een zonde het toch was zooveel jeugd en bekoorlijkheid op te sluiten.

„Waar ben je geweest?" vroeg ze vriendelijk. „Wat heb je roode wangen gekregen en wat ruik je lekker naar buiten!"

En toen vertelde Cadé van haar tramtochtje. Zou ze ook melding maken van haar ontmoeting? Ze opende de lippen al. Maar neen, zoo iets was niets voor Ainée. Zij, die rustige, koele Ainée, met haar onverschilligheid voor al wat heer was, zou het zeker „gek" vinden, en wijze vervelende dingen zeggen. En die wilde ze niet hooren! Er stak immers niets in! Het was zoo prettig geweest! Wat een aardig, beminnelijk mensch leek hij!

En zoo zweeg ze er over.

III.

De dagen en weken gingen eentonig voorbij en zoo oogenschijnlijk kwam er in den toestand der zieke geen de minste verandering.

't Was nu einde April geworden en Ainée was met de werkvrouw boven op zolder geweest om haar aanwijzingen voor den schoonmaak te geven. Ze drukte haar op 't hart geen zware voorwerpen van hun plaats te trekken en zoo min mogelijk leven te maken om de zieke niet te hinderen. Daar hoorde ze een rijtuig stilhouden. Zou het dokter zijn? Ze liep haastig naar een der bovenramen aan den voorkant. Neen, 't was bij de buren. Maar een dokter was het toch. En met een plotselingen blos en versnelde ademhaling trad ze achter 't gordijn terug. Dit spannetje kende ze uit duizenden. 't Was de jonge dokter Pit. Hij wipte vlug het huis in. Maar Ainée verliet haar plaatsje niet, hoewel ze wist dat de werkvrouw boven op haar stond te wachten. Eindelijk ging de deur daar naast weer open, de heer des huizes liet hem uit. Zij spraken nog even samen en Ainée kon den jongen medicus vlak in 't gelaat zien. De blos werd dieper en ze trok zich nog meer terug, maar wendde toch geen oog van dat blonde, opgewekte gezicht af. Verbeeldde zij 't zich, dat hij even naar boven keek? Haar hart klopte sneller. 't Was maar een oogenblik.... daar klapte 't portier dicht en weg reed hij.

Toen ze beneden kwam zat Dé op haar gewone plaatsje voor 't raam.

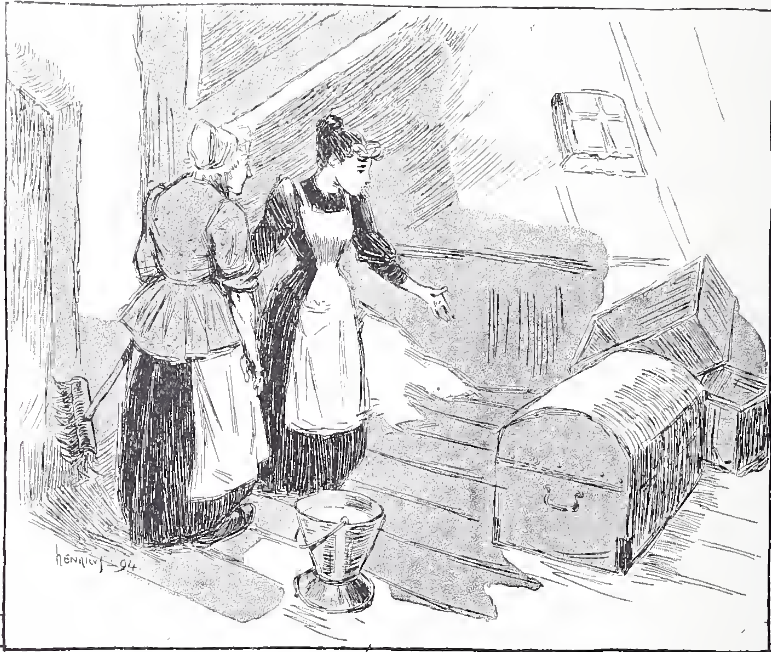
Binnenkomend zag ze vlak in 't gezicht van een heer, die voorbij ging.

„Ken je die?" vroeg ze verwonderd.

„Wie?" en Cadé keek onnoozel naar alle kanten.

„O, nu, dan verbeeldde ik 't me zeker maar, ik dacht dat hij zoo strak naar binnen keek.

Even daarop kwam dokter zijn gewone ochtendbezoek brengen. Ze deed hem zelve open. „Wel, wel, wat een mooi kleurtje, zei hij vriendelijk en kneep haar even in de zacht blozende wang. „Daar heeft 't voorjaar zeker schuld aan! Dat is me eerst een toovenaar! Die kan 't vlugger dan wij arme medici!"

Zij drukte haar op 't hart zoo min mogelijk leven te maken.

En toen hij uit de ziekekamer terug kwam, deed ze hem haar vraag van iederen dag:

„Hoe vondt u mama, dokter? Weer 't zelfde? . . . ."

„Neen, niet heelemaal, niet heelemaal. Ik vind haar minder goed. Maar 't kan wel voorbijgaand zijn. Dat is zoo vaak met zulke zieken. En hoe maakt Cadé het? Gebruikt ze trouw de druppeltjes?"

Ainée lachte. „Nu dokter, eerlijk gezegd, geloof ik niet, dat dat zoo heel trouw is, ze vergeet ze meest!"

„Nu komaan, dat is een goed teeken. Maar gaat ze geregeld de lucht in?"

„O ja, dat wel. Ik geloof dat ze er niet meer buiten zou kunnen, zoo is ze er op gesteld. Ze ziet er ook veel beter uit"

„Mooi zoo, dat mag ik hooren. Laat ze dan vooral zoo voortgaan, hoor!" En weg was hij.

De groote, blauwe oogen zwierven onophoudelijk naar buiten.

Ainée nam haar werk ter hand en zette zich bij haar zuster neer. Zou ze Cadé vertellen wat dokter van mama gezegd had? Maar waarom haar zonder noodzaak verontrusten? Cadé was nu juist zoo goed tegenwoordig, veel fleuriger en opgewekter; en af en toe hoorde ze haar zelfs wel eens een vroolijk wijsje neuriën! Neen, ze zou maar niets zeggen, als Cadé er niet naar vroeg.... En Cadé deed geen vragen. Ze scheen aan te leeren, dacht Ainée en zich de dingen thuis lang zoo erg niet meer aan te trekken. Dat de lucht zooveel invloed op haar had! Dat voelde ze zelve zeker wel, en kon daarom vaak het uur van uitgaan haast niet afwachten! Dokter had gelijk, het was medicijn voor haar.... En zij, Ainée moest trachten er haar aan te houden. — Het was soms zoo'n raar kind — zoo wispelturig — ze kon soms opeens genoeg van de dingen hebben....

En onderwijl zat Cadé, in haar eigen mijmeringen verdiept, stil door te naaien. Op eens gaf ze een gil van schrik en vloog overeind. Er tikte iemand tegen 't raam. 't Was Meta Harpers.

„He," zei Cadé eenige oogenblikken later, „wat heb je me laten schrikken!"

„Dat was dan zeker je kwaad geweten," schertste Meta, „ik deed 't nog wel zoo zacht!"

Meta kwam met een versnapering voor de zieke. Maar Ainée begreep dat dat niet haar eigenlijk doel was, toen ze al spoedig opstond en zei: „Kom, ik moet weg. Laat je me even uit, Ainée?"

Ze scheen een weinig verlegen en naar haar woorden te zoeken. Ainée hield de voordeur al open, toen ze, den binnenkant van haar handschoen bestudeerend, haastig en quasi achteloos zei: „A propos, een nieuwtje in de stad. Of misschien weet je 't al? Dokter Pit is geëngageerd." En toen Ainée niets antwoordde, vervolgde Meta: „Ja, met Jo Ankema. Cadé kent haar wel. Ze was er ook, op dat avondje bij ons, je weet wel, laatst."

Meta keek nu voor 't eerst op. Ainée zag heel bleek en haar oogen knipten tegen 't felle licht van buiten. Maar ze zei met haar gewone, ietwat onverschillige stem: „Dat is aardig voor hem, dokters moeten trouwen als ze praktijk willen hebben."

Meta weifelde een oogenblik. Toen sloot ze onverwachts de voordeur, sloeg haar beide armen om Ainée's hals, kuste haar onstuimig op beide wangen en snelde toen haastig de stoep af.

Niet voor de koffie zag Cadé haar zuster terug. Ainée maakte met geen enkel woord melding van het nieuwe engagement.

Een nieuwtje was in hun eentonig leven anders een niet te versmaden versnapering.

Dien middag werd de pleegzuster voor een paar uur weggehaald. Ainée voelde zich niet opgewassen tegen de ziekekamer en haar eigenaardige beproevingen, ze zag er dien middag geen kans toe. „Wie zal bij mama gaan?" — vroeg ze mat. Het was Cadé's wandeluurtje, dat was waar, maar kon ze voor dit maal nu eens niet wat later gaan? Dé gaf geen antwoord. Ainée, wier

zenuwen toch al pijnlijk geprikkeld waren, werd ongeduldig. „Nu, Dé, hoor je niet wat ik vraag: vroeg ze scherp. De aangesprokene zag nu op en de buitengewone bleekheid van Ainée moest haar wel opvallen. „Heb je hoofdpijn?" Ainée knikte. „Dan wou je zeker een beetje gaan liggen?" vroeg ze langzaam en aarzelend. Ainée knikte weer. Nog gaf Cadé geen bepaalde toezegging, het scheen haar wel buitengewoon veel te kosten. Maar eindelijk zei ze haastig: „'t Spreekt van zelf, dat ik dan bij mama blijf. Je moet er 's nachts toch al zoo dikwijls uit. Ga maar gauw naar bed!" — „Graag", zei Ainée met een zucht van verlichting en ging dadelijk naar boven.

Cadé had nu de plaats van de pleegzuster ingenomen. Die verandering was de zieke niets naar den zin en ze beklaagde zich over willekeur en onverschilligheid en was onrustiger en minder te voldoen dan ooit. Cadé moest verwijt op verwijt hooren. Het meisje deed haar best, geduldig en lankmoedig te blijven, maar het kostte ditmaal dubbel inspanning. Ze was zelve gejaagd en onrustig. Telkens wierp ze verlangende blikken naar buiten, waar de zon zoo vroolijk scheen en hoe meer de kleine wijzer naar vier wees, hoe gejaagder ze werd. En toen ze eindelijk de zieke haar drankje moest geven, was haar hand zóo weinig vast, dat een gedeelte van den inhoud op de dekens terecht kwam. De lijderes, die buitengewoon netjes was, overlaadde het meisje met overdreven, onredelijke verwijten, Cadé kon een driftig antwoord niet binnen houden, en toen barstte de zieke in heftig snikken en jammeren uit en dreigde zich een zenuwaanval op den hals te halen.

Op 't rumoer kwam Ainée verschrikt toeloopen, heel onzacht uit haar weldadige sluimering gewekt. „Wat is er nu weer? vroeg ze verdrietig. Kun je je dan geen uur meester zijn of bedwingen? — Neen, blijf hier nu maar van daan, asjeblieft. Ga maar uit of doe wat je wilt, maar hier kan ik je niet gebruiken!" En ze sloot de deur. Kort daarna hoorde ze Dé uitgaan, de deur hard achter zich dichttrekkend, wat ze maar niet scheen te kunnen laten als ze boos was. Boos en bitter en diep ongelukkig.

Eerst toen het eten op tafel stond, kwam Cadé terug. Ainé had spijt over haar harde woorden, ontving haar zuster vriendelijk en deed alsof er niets gebeurd was. Maar Cadé ging er niet op in, at weinig en zat stil voor zich uit te kijken. Toen bevroren weer Ainée's zachtere gevoelens. „Heel best, dacht ze, als jij de verongelijkte wilt spelen, ga je gang."

En zoo brachten de zusjes, die elkaar zoo weinig begrepen, zwijgend den avond door.

IV.

De zusters hadden een treurigen zomer en vooral Ainée's uiterlijk droeg er de sporen van. De lang aangehouden warmte, die haar zoo afmatte, deed de zieke opleven. Zoo zelfs, dat de pleegzuster een tijd lang gemist kon worden en de meisjes elkaar boven afwisselden. Het was meest Ainée, die bij haar moeder zat. Vooreerst had zij er meer slag van met de zieke om te gaan, en ten andere hinderde haar die bedompte, drukkende atmosfeer van de

ziekekamer met de steeds neergelaten stores en angstvallig gesloten ramen niet zoo als Cadé. De patiente had een aan manie grenzenden angst voor tocht en wantrouwde ieder zuchtje, dat van buiten kwam.

Cadé wilde zich groot houden en niet minder zijn dan haar zuster, al kreeg ze telkens een gevoel of ze stikken zou als ze die kamer binnenkwam. Maar eens, dat Ainée haar zuster wat lang daar boven had gelaten, schrikte ze plotseling van het geluid van vallend en brekend glas. Ze vloog naar boven, vond de zieke in hevige agitatie en Cadé bleek en bevend met bloedende hand zich deêmoedig verontschuldigen bij de gebroken ruit. Wat was er gebeurd? Het meisje scheen, door de warmte bevangen, onder den indruk van een benauwenden droom te zijn gekomen. En plotseling was ze opgevlogen en had een ruit ingestooten, om 't volgend oogenblik, nu geheel wakker, doodverschrikt te staan over haar daad van geweld. En voortaan zat Ainée meest boven en dommelde er de prachtige dagen door. Misschien dat ook Meta's laatste nieuwtje haar nog onverschilliger had gemaakt. En aan 't eind van iederen stralenden dag, als zij uit haar hoog opgeschoven raam lag de zoele nachtlucht in te ademen, dacht zij: „Goddank, weer een dag om! Die komt ten minste niet terug!"

Heel anders was het met Cadé, die zich niet ompantseren kon met onverschilligheid. Iederen dag, dat de zon verblindend scheen, als open rijtuigen met vroolijke menschen en kleurige parasols voorbijreden, kwam het jonge leven heftig in verzet, wilde ook zij dat alles genieten. Maar in plaats daarvan altijd dat kerkerleven, altijd die somberheid, altijd dat vreeselijke, vreeslijke 't zelfde! Afleiding was er nu minder dan ooit, daar de kennissen meest alle uit de stad of op reis waren of zelve logés hadden.

De zusters merkten op die wijze betrekkelijk weinig van elkaar. De avond werd voor Cadé de tijd, waarnaar ze heel den dag uitkeek. Ze had haar wandeluurtje op na den eten gesteld.

Eens, dat ze juist naar boven was gegaan om zich klaar te maken, kwam Julie Hooglandt, een vroegere kennis vragen of Cadé meê ging naar de Buiten-Societeit. Ainée bracht haar zuster de boodschap over. Tot haar verbazing vloog Cadé op eens driftig op en viel heftig uit: „Met dat kind? Neen, dank je wel, dank je hartelijk! Ze heeft in 't laatste jaar al geen de minste notitie van me genomen, nu begeer ik haar vriendelijkheid ook niet meer!"

„Maar Cadé, wees toch niet zoo onredelijk. Je hebt Julie zelf laten loopen. Kom, maak je nu maar gauw klaar, 't is een prachtige avond er voor!"

Maar Cadé wierp de japon, die ze al half aan had, tegen den grond en ging met over elkaar gekruiste armen op den rand van haar bed zitten. Precies een ondeugend kind.

Ainée zag, dat er niets met haar aan te vangen was. En toen ging ze naar beneden en zei tot de wachtende jonge dame dat 't haar zuster zeer speet, maar dat ze een andere afspraak had.

Ze bevroedde in 't minst niet hoe nabij de waarheid haar leugentje om bestwil ditmaal was.

* * *

De zomer was voorbij en met het invallen van het gure weer stortte de zieke weer in en moest er opnieuw een verpleegster komen. En dokter kwam weer iederen dag en Ainée deed hem iederen ochtend weer dezelfde vraag. En weer haalde hij telkens de schouders op.

„Geen direct gevaar, maar 't is een ziekte, waar geen peil op te trekken is. Geduld, mijn lieve kind, en moed gehouden!"

Ainée zuchtte. Hoe was het mogelijk er den moed in te houden, terwijl alles was zooals het was. Ze zag nergens een lichtpunt. En Cadé bezorgde haar ook weer nieuwe onrust. Ze was zoo vreemd geworden in den laatsten tijd. Wat waren dit nu weer voor kuren?

Het was op eens uit geweest met haar wandelen. Ze bleef veel op haar kamer, liefst in haar ochtendjapon, bemoeide zich met niets en stoof bij het minste verwijt op. En Ainée was verdrietig geworden en had gezegd: „Hè, Cadé, hoe kun je nu toch zoo zijn! Dat zieke menschen veel van iemands geduld vergen, is natuurlijk, maar gezonde moesten je dat toch besparen!"

En het eenige was geweest, dat Cadé haar zuster sedert merkbaar ontweek.

't Was een van de eerste dagen in November. De nacht was buitengewoon onrustig geweest en Ainée was wat gaan liggen. De pleegzuster ging onhoorbaar in de ziekekamer op en neer en ruimde handig een en ander op. En telkens keek ze ongemerkt haar patiënte eens aan, er was iets anders over haar dan gewoonlijk. Ze klaagde niet en woelde niet, maar lag heel stil. Toch waren haar oogen wijd open. Het sprak van veel lijden dat gelaat, dat eens buitengewoon mooi geweest moest zijn. Maar de uitdrukking er van was niet aantrekkelijk. Er zijn menschen, op wie het lijden een verheffenden invloed heeft; bij wie het zoo goed doet te zijn, zoo wonder goed. Maar er zijn er ook wie het klein maakt en eng en armzalig, bij wie men zich droevig afvraagt: „Mijn God, wat wordt er van den mensch!" Zoo éene was deze. Maar voor wie haar leven kende, met zijn bitter, onverdiend leed, zijn grievende teleurstellingen, zijn aanhoudend lichamelijk lijden was deze vrouw een diep beklagenswaardige. Waaraan dacht ze in dit uur? Aan haar gestorven echtgenoot, die haar leven vergald had? Aan haar dochters, die ze altijd van zich verwijderd had gehouden en aan juffrouwen overgelaten? Marietje en Jo — maar die zij uit een gril omdat het namen uit haar mans familie waren, nooit anders verkoos te noemen dan Ainée en Cadette. — Neen, zij was geen lieve moeder voor haar meisjes geweest.... Zij deden meer voor haar dan zij ooit voor die beiden had gedaan.... Maar.... ze hielden niet van hun moeder, dat wist ze maar al te goed.... Martelde haar dat nu misschien?.... Verlangde ze nu boven alles naar hun genegenheid? — wilde ze haar nu misschien zeggen....

„Zuster," zei ze plotseling met zwakke gejaagde stem.

Maar toen de verpleegster bij het bed kwam, mompelde ze afwerend:

„Neen, neen, niets.. Laat maar...."

Maar de onrust liet niet af.

„Wil ik ook de dames roepen?" stelde zuster voor.

„O neen — neen — neen . .”

Zag ze er ten slotte misschien te veel tegen op? Stonden al die jaren als een onoverkomelijke scheidsmuur tusschen hen? . . . .

Haar onrust was pijnlijk om te zien, en de zuster wilde haar iets kalmeerends toedienen. Maar ze stiet haar hand terug en gaf er geen acht op, dat er van het vocht op de dekens kwam . . . .

De verpleegster begon den toestand onrustbarend te vinden en overlegde of het niet raadzaam zou wezen om den dokter te zenden . . . . Maar daar openbaarden zich al verschijnselen, die op een hevigen aanval wezen . . . .

Nog dien eigen avond stierf ze, zonder weer bij kennis te zijn geweest.

Ainée kwam uit de sterfkamer. Haar bleek gezicht teekende meer ontroering dan droefheid. Het ernstige en onherroepelijke van den dood, en zijn verzoenende kracht deden sterk hun invloed op haar gelden. Ze ging naar Cadé's kamer. Met de hand op den deurknop bleef ze een geruime poos staan, overleggende hoe het haar te zeggen. Hoe zou Cadé het opnemen? — Eindelijk trad ze binnen. Cadé zat met de ellebogen op de tafel en 't hoofd in de handen en haar oogen hadden zulk een vreemde, starende uitdrukking. . . . Ainée schrikte. Had ze het misschien al begrepen? . . . .

„Cadé, zei ze zacht, weet je het al? . . . .

Het meisje vloog overeind en keek haast wild om zich heen. „Wat zou ik weten? Wat valt er te weten?”

„Ik bedoel van mama . . . . Het is gedaan — zij is zoo juist gestorven.”

Cadé liet de armen slap langs het lichaam neervallen en mompelde iets onverstaanbaars.

„Wat zeg je? . . . .

Maar Cadé herhaalde het niet.

„Ga je even meê, mama zien?”

Het meisje huiverde tot eenig antwoord.

„Het *is* niet vreeselijk, heusch niet. Zij ligt daar zoo heerlijk rustig en vredig.

„Kom, ga meê . . . .”

„Neen, neen, klonk 't eindelijk gejaagd. Ik kan niet. . . . Later misschien. . . . En laat me nu maar alleen.”

V.

De begrafenis had plaats gehad. Het was avond en wonderlijk stil in huis. Ainée zat alleen in de huiskamer voor het theeblad. Ze zag er onbeschrijfelijk moe en afgetobd uit, en haar gezicht had een treurige, onvoldane uitdrukking. Ze was niet bedroefd in den gewonen zin. Haar hart weende niet om het pas geleden verlies, maar het deed pijn, o, zoo'n pijn. „O, moeder, en een hongerige uitdrukking kwam in de droge, brandende oogen, waarom kan ik niet bedroefd zijn, waarom mag ik mijn hart niet uitschreien van verlangen naar u. God, dat moet troost, dat moet haast zaligheid wezen!”

Het theewater was langzamerhand van de kook geraakt en nog had ze geen thee gezet. Ze wachtte op Cadé. In haar eigen sombere gedachten verdiept, had ze niet op het voortgaan van den tijd gelet. Maar eindelijk wekte het slaan van negenen haar uit haar gepeins. Waar bleef haar zuster toch? en ongeduldig stond ze op. Waarom maakte Cadé alles nog moeielijker? Ze had niets aan haar gehad al die dagen, al die treurige drukte en beslommeringen waren voor haar rekening geweest. 't Was heel makkelijk om maar te zeggen: ik kán niet. Het móest toch gebeuren. En Cadé was toch geen kind!

En ze wilde onder aan de trap roepen. Maar 't was of iets onzichtbaars, dat nog in die stille gang scheen te hangen, haar daarvan terug hield. En ze ging met doodmoede beenen en pijnlijk gebogen rug de trap op naar Cadé's kamer, het hart vol weemoed. Het meisje zat weer bij de tafel, waar niets op lag, geen boek, geen handwerkje. En een brief, dien ze 's middags gekregen had, was ongeopend op den grond gevallen.

„Dé, kom je theedrinken?" en Ainée deed haar best het vriendelijk te vragen.

Cadé schudde van neen en wendde het hoofd af.

„Wil je een kopje thee hier hebben?"

„Och neen, 't kan me niet schelen, laat me maar."

„Ben je ziek?"

„Och wel neen, waarom moet ik ziek wezen? Is het zoo veel gevergd me met rust te laten?"

Ainée kon zich niet langer inhouden.

„Cadé," zei ze streng, bijna bevelend, „doe me een pleizier en houd op met die wonderlijkheid. Je hebt 't recht niet, je zoo toe te geven. Maak alles niet nog moeilijker dan 't al is! Zooals 't is, is 't al erg genoeg!"

„'t Zal nog wel erger worden," mompelde 't meisje en keek haar zuster plotseling met een half schuwe, half uittartende uitdrukking aan.

„Als je 't daar op toe wilt leggen, o zeker!" klonk 't bitter en met overtuiging terug. Maar plotseling van toon veranderend:

„Wat ik je bidden mag, Cadé, houd er meê op, we zijn nu maar met ons beiden, wat heb je er aan, ons leven zoo te bederven!"

„Ik geloof zoowaar, dat je pathetisch gaat worden," zei de ander met een kort, schril lachje. Maar haar gelaat vertrok krampachtig. Ze zweeg even. Toen liet ze er dof en haast onverstaanbaar op volgen:

„Er valt niets meer te bederven. Ik wou dat ik dood was, voor jou ook. Dat is alles."

„Praat toch niet langer zulken onzin! Wat bezielt je toch tegenwoordig? Wat heb je toch, dat je zoo wonderlijk doet?"

„Wat ik heb?" en het meisje vloog plotseling woest overeind. „Wou je weten wat ik heb? Weet je wél, dat je gewenscht hebt 't te hooren? — Goed dan...." En met haar vinger op een plaat aan den muur wijzend Gretchen aan het altaar voorstellend, bracht ze er heesch van inspanning uit: „Dát heb ik! Daar, nu weet je 't!"

Ainée keek onnoozel van de photografie naar haar zuster.... Toen maakte zich een wilde angst van haar meester en onwillekeurig deinsde ze achteruit — was Cadé krankzinnig geworden? — die lach, die oogen ze waren niet menschelijk meer.... en gedachten aan dokters — hulp — binden — gingen haar door 't hoofd.... Maar plotseling trof haar een zeker iets in Cadé's houding, nu niet langer angstvallig bewaakt.... Haar doodsbleek gezicht drukte niets dan ontzetting uit.... Neen, neen, dat kón niet wezen, dát was onmogelijk! — En ze vloog op haar zuster af, greep haar ruw bij den arm, monsterde haar van 't hoofd tot de voeten en stiet haar toen met een kreet van afschuw van zich. Cadé viel achterover op haar bed, maar richtte zich dadelijk uit die vernederende houding op. En aan alle leden bevend, buiten zich zelf door die ruwe bejegening; zei ze honend:

En stiet haar met een kreet van afschuw van zich.

„Ben je nu tevrêe?.... Ben je blij, dat je 't weet?... Dat hadt je niet gedacht, hè?.... Ja, ja, je begrijpt 't goed... 't valt me van je meê!.... Als ik je meid was, joeg je me weg.... Doe 't maar.. gerust.. Of nog beter, verdrink me als een hond.... Aan mij is niets meer gelegen..."

Ze kon zich niet langer staande houden zoo trilden haar beenen.... en liet zich op den stoel bij de tafel neervallen....

Ainée scheen niets van haar uitval gehoord te hebben, ze stond daar nog steeds als verwezen. Eindelijk barstte ze uit:

„Maar dat is afschuwelijk! God, God, hoe is 't mogelijk?"

„God, ja, hoe is 't mogelijk?.... bootste Cadé haar na,.... maar zoo bitter, zoo grenzenloos bitter.... Hoe is 't mogelijk.... Ze liet 't hoofd in de handen vallen, maar lichtte 't dadelijk weer op.... en haar zuster recht in de oogen ziende:

„Hoe is 't mogelijk, zeg dat wel! Als je den heelen dag geen goed woord hoort, als je denkt, dat je gek zult worden van dat vreeselijke leven.... als je een hekel hebt aan je thuis.... als je ze haat, je eigen menschen — ja — ze haat —" vervolgde ze met steeds klimmende hartstochtelijkheid.... „En als je dan iemand ontmoet, die lief en hartelijk voor je is.... die doet of hij je begrijpt en met je meê voelt.... die je helpen wil om geen duivelin te worden.... Als je eindelijk — eindelijk iemand hebt — waar je wat om geeft — iets.... om naar uit te kijken heel den vreeselijken dag — als —" maar plotseling haperde haar stem en begonnen haar lippen te trillen.

Ainée leunde tegen een stoel, zwaar ademhalend en zichtbaar worstelend met haar gewaarwordingen.

„Maar waarom.... waarom alles zoo geheim gehouden? Waarom niet eerder gesproken?"

„Tegen wie?" en Cadé lachte weer haar bitteren, smadelijken lach. „Tegen mama soms? Of tegen jou? Ja, jij bent wel de rechte om zoo iets tegen te zeggen.... Je zou 't afgekeurd hebben natuurlijk, heel voornaam en uit de hoogte... Je zou in staat geweest zijn me te beletten hem weer te zien. En dat wou ik niet.... om alles in de wereld niet. Ik gaf veel meer om hem, dan om jullie allemaal.... Ik zou alles gedaan hebben, wat hij me vroeg.... alles zeg ik je.... alles.... alles...."

Ainée stond daar nog steeds in dezelfde houding en liet den stroom van hartstochtelijke woorden over zich heengaan. Maar ieder woord deed pijn.... drong haar als een verwijt in de ziel. Haar toorn was lang geweken, ze beschuldigde nu zich zelve. O, als ze anders was geweest, als ze dat hartstochtelijke kind beter begrepen had.... als die behoefte aan affectie voedsel had gevonden thuis.....

„Cadé," zei ze beschroomd, stotterend.... „is.... is... wie is het? Kan ik niet met hem spreken?"

„Waarom vraag je dat? O ja, 't is waar, ik.... ik begrijp je.... Doe geen moeite" en het troostelooze van haar toon sneed Ainée door de ziel.... „ik ben niet meer te helpen. Hij is weg.... voor goed weg.... En ik weet nu pas.... haar stem ging in fluisteren over.... dat hij getrouwd is." Ze zweeg even en barstte toen op nieuw hartstochtelijk uit. „O God, hij heeft me slecht behandeld, me voor gelogen.... maar ik had hem zoo lief.... en als hij weerkwam, o m'n lieveling, m'n lieveling...." en plotseling liet ze haar hoofd voorover op de tafel vallen en de opgekropte smart brak los.

In een oogwenk lag nu Ainée bij haar neergeknield en sloeg den arm om haar heen. Haar lippen trilden zoo, dat ze haast niet spreken kon en groote tranen liepen haar over de wangen. „Cadé," fluisterde ze met oneindige teederheid, „arme, lieve Cadé, het is alles mijn schuld was ik maar liever geweest — had ik je maar beter begrepen — arme, arme lieveling — o toe, schrei niet zoo vreeselijk — wees niet boos op me, o zeg, dat je geen hekel aan me hebt. Het was alles mijn schuld."

„Neen, neen, dat is niet waar ...." en Cadé hief haar beschreid gelaat op, ik wil niet dat je dat zegt .... Je bent veel beter dan ik .... altijd geweest .... veel minder egoïst en voor je eigen .... En voor mama .... veel zachter en geduldiger. Het was slecht van me dat ik het deed .... en ik voelde 't wel maar ik kon er niet tegen op .... En je hebt alle recht als je me nu veracht en me haat .... en niet langer onder één dak wilt wonen met .... zoo'n schepsel .... als ik .... En je hebt nooit anders dan last en verdriet en ellende van me gehad .... maar nu ben je vrij ....

„O, Cadé, lieve Cadé, spreek zoo niet. Stuur me in God's naam niet van je weg. — Ik wil bij je blijven .... juist nu .... arme lieveling, je hebt het nu zoo noodig. O, je wilt me immers wel om je heen dulden .... ik kan liever zijn dan je denkt .... Toe, zeg, dat we samen zullen blijven .... dat ik een beetje goed mag maken .... van al die jaren .... laat mij wat voor je zijn .... Toe, zeg dat ik het mag ...." En ze trok Cadé's handen weg en keek voor 't eerst met innige liefde in dat beschreide, kinderlijk gelaat.

En tot eenig antwoord verborg Cadé haar gloeiend, schaamrood gezicht aan haar zusters borst en klemde zich hartstochtelijk aan haar vast.

Dien nacht werd dokter Hoefsloot aan het ziekbed van Cadé geroepen. Ze was plotseling hevig ongesteld geworden. En Ainée, de vroeger zoo koele, onverschillige Ainée was als radeloos van angst. Hij bleef er lang, de vriendelijke, oude dokter en zijn gelaat stond ernstig. En toen hij eindelijk wegging, met belofte in den vroegen ochtend terug te zullen komen, zei hij tot Ainée, die niets vroeg maar hem met wanhopige oogen aankeek: „Arm kind, ik heb met jullie te doen! En terwijl hij haar bemoedigend op den schouder klopte, liet hij er zacht en berispend op volgen: „Neen, neen, nu niet dadelijk het ergste denken. Zij is jong en sterk, ze zal het te boven komen. En dan, kindje, geloof me, is het beter zoo. Veel beter zoo.

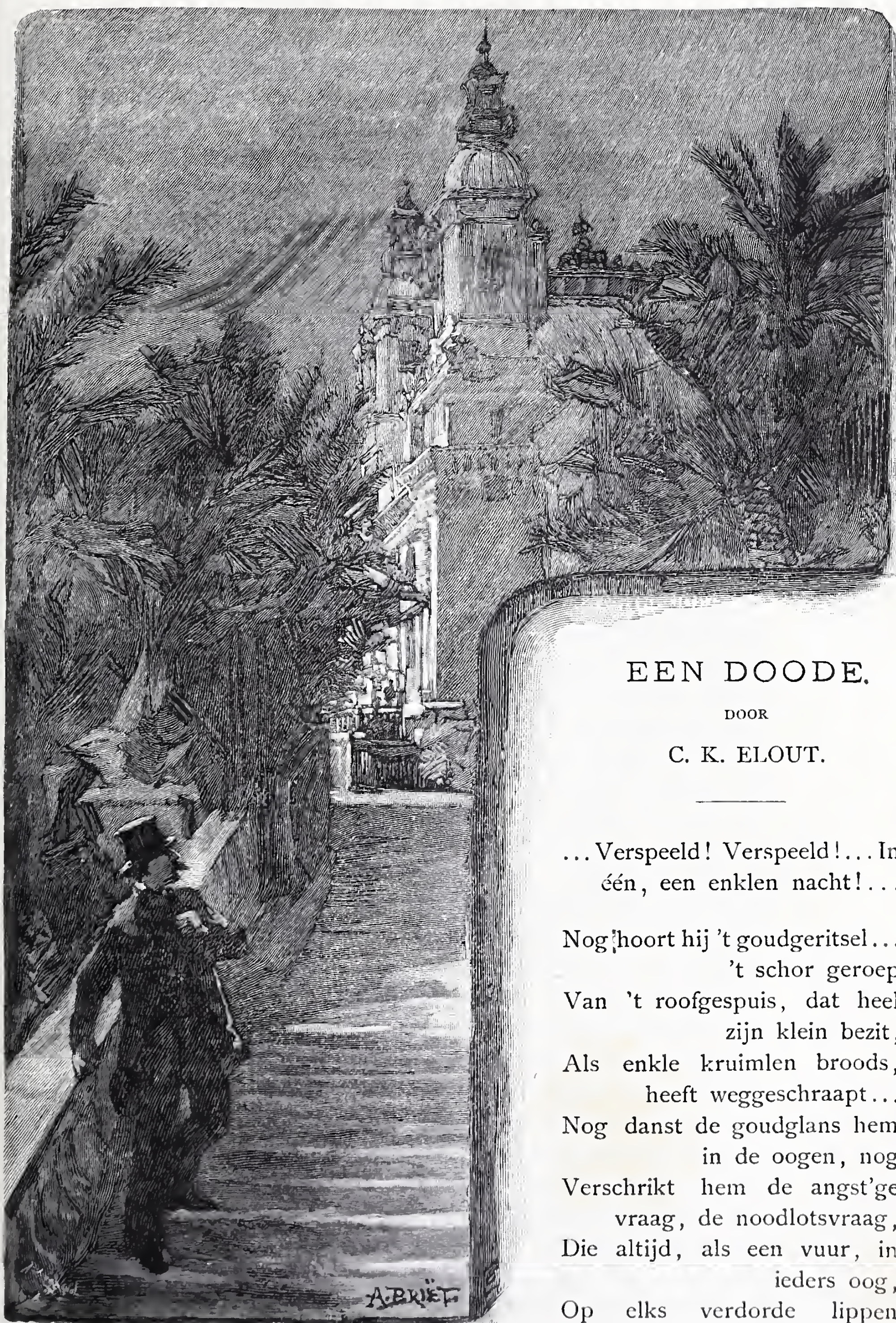
Maar het liet zich niet aanzien, alsof het zoo gaan zou. Met ieder uur werd de toestand bedenkelijker. De zieke zelf had geen besef van wat met haar gebeurde. Maar wel zei ze in haar wilde koortsvisioenen dingen, die haar zuster eerst recht eenig denkbeeld gaven van wat hier uitgestaan was. En in vertwijfeling wierp Ainée zich op de knieën: „O, mijn God, mijn God, geef toch uitkomst! Gij moogt mij haar niet ontnemen, mijn arme Cadé .... En als ze sterft zal het mijn schuld wezen — alles mijn schuld,

mijn hardheid en slechtheid — en ik zal 't mij nooit vergeven. Ik heb zoo veel goed te maken — o, Cadé, Cadé, m'n arme lieveling....

Het was een strijd op leven en dood, die over dat jonge menschenleven gestreden werd. Maar ten slotte zegevierde het leven — de dood trad terug — om evenwel nog geruimen tijd in 't gezicht te blijven.

Het was een zwakke, treurig vervallen Cadé, die na verloop van weken eindelijk het bed verlaten mocht. En van de vroegere grilligheid was niets meer over.... ze was nu stil en gedwee.... zoo stil, dat Ainée de tranen in de oogen kreeg, zoo vaak ze de kamer binnen kwam en haar daar zoo zittend zag.... Ze wist, waarmeê haar gedachten bezig waren, dat ze leed, haar arme Cadé en dat ze niet bij machte was ooit dat leed weg te nemen. Het kon nooit ongedaan worden gemaakt, dat verleden.... En het was Cadé steeds hinderlijk bewust. Diep in die blauwe oogen, die iets schuws hadden gekregen scheen de vraag te lezen: „Weet je 't niet? Weet je wel, wie ik eigenlijk ben?..."

Zij waren nu innig aan elkaar gehecht, die twee.... Er kwam iets onrustigs over Cadé als haar zuster wat lang wegbleef. En ze wilde nooit vreemden ontvangen als Ainée er niet bij was.... Ze vertrouwde zich niet.... Ze moest weer op nieuw leeren te leven.... En Ainée wilde een zachte, geduldige leermeesteres zijn. En Liefde zou den weg wijzen.

„Verspeeld! Verspeeld!"...

EEN DOODE.

DOOR

C. K. ELOUT.

...Verspeeld! Verspeeld!... In één, een enklen nacht!...

Nog hoort hij 't goudgeritsel... 't schor geroep
Van 't roofgespuis, dat heel zijn klein bezit,
Als enkle kruimlen broods, heeft weggeschraapt...
Nog danst de goudglans hem in de oogen, nog
Verschrikt hem de angst'ge vraag, de noodlotsvraag,
Die altijd, als een vuur, in ieders oog,
Op elks verdorde lippen brandde: „Winst? —

„Is 't winst? Het cijfer, zeg, het cijfer?.... Winst?....
Of.... God! — Verlies?".... Een oogenblik, een kans,
Een houten bord, waarop zijn gansch bestaan
Maar even razend rondgezwaaid werd. — Ja,
Was dat niet waanzin? — heel de levensstrijd
Van lange, lange jaren, doorgezwoegd
Met langzaam, langzaam winnen, was — vergeefsch.
Verspeeld!.... Verspeeld!... Een kleine domme spil,
Een willoos Iets, had de arbeid van zijn taai,
Geduldig willen plots vernietigd. Och,
Een roestig vlekje meer of minder op
Die spil — ze had wat kort gedraaid — wat lang...
En 't had hem rijk gemaakt wellicht. Die spil,
Zoo'n vlekje — *dat* was heel dat groote Noodlot!

En toen hij bevend van de tafel rees,
Versuft, vernield, toen drongen drie of vier
Zich naar zijn plaats, waar *zijn* bezit als bloed
Was weggestroomd.... Wat wilde koorts! Wat waanzin!
Nu stapt hij, traag, het marmer af, naar buiten,
Hoe âemt de nacht zoo zwoel? De lucht is loom
En lauw, als lang beschenen water. Vreemd
Vertelt een lichtvermoeden, stil en bleek,
Van de ongeziene maan, die ergens wel,
Omwolkt, moet staan in 't grenzenlooze zwart.
Hij wankelt voort. 't Olijvenboschje slaapt
En fluistert soms, door 't even aad'mend koeltje,
Zooals een sluimrend kind soms prevelt van
Een droomgezicht.
Heel langzaam scharen zich
Tot orde zijn gedachten; uit hun drom
Verrijst een somber denkbeeld, zóó, als soms,
Des avonds, uit een donker bosch, opeens
Een zwarte vogel: Groote boosheid stijgt
Uit zijn gemoed, een wrok, een stille haat —
Hij weet niet, tegen wien — om al 't bedrog
Van heel dat kleine oogenblik. Zijn haat
Is groot en stil en somber, als een dag
Vol doodschheid, kil van mist en fijnen regen.
Zijn haat is scherp gelijk een muizetand,
Die rustloos knaagt. En als de wilde zee,
Die, eenmaal opgehitst, zichzelf van golf
Tot golf wel verder stoot, zoo ook zijn haat,
Zoo zelfopruiend.

Ook zoo onbegrensd,
Zoo onbedoelend. Wien te haten? Wat?
O, allen, alles! Dat iets levends kwam!
Hoe zou hij 't dooden! .... Die gedachte balt
Hij nu reeds in zijn vuisten .... „Stil, mijn hart! ....
Een heerlijk uur van wreede wraak!" .... Hij wou
Wel moorden — iemand — Wien? ....

Daar spreekt een stem!
Een ongehoord geluid dat lang toch was
Te hooren (ongehoord, daar 't altijd was) ....
Het zeegebruis.
Als de adem van 't heelal
Zuigt telkens weer aan steile rotsen — af
En aan — de zee .... en zucht: Uw dood — uw wraak.

Zijn dood
De wraak op heel de wereld? Ja, 't is wraak
Op allen. Troost ook voor zijn zelfverwijt
En licht in 't duistre morgen. Want wat zal
Zijn Morgen zijn nu 't Gistren is gedood
Door 't Heden?
Ja, een groote daad in 't groot
Verdriet!

Zou 't misdaad zijn? ....

Wat vraag! 't Is wraak!
't Is troost! 't Is licht! Wat weegt een ander woord! ....

En toch: Zou 't misdaad zijn?
Waarom? Gaf hem
De menschheid wat hij nu verloor? Heeft niet
De wereld juist zijn liefste schat, zijn goed,
De waarde van zijn werk, gestolen? Want
Was 't niet de wereld, gindsche kleine troep
Vol hartstocht, hebzucht, wreedheid, waanzin? Zou
Die wreede wereld, die zijn gansch bestaan
Vernield heeft, ook een nieuw hem geven? Wat
Raakt haar zijn Morgen!

Wat raakt dan zijn dood
Die wereld, die geen leven geeft!

En God?
Is 't misdaad tegen Hem? Hij is zoo ver,
Zoo onbekend. Hij ziet vast alles niet
En acht elk menschenlot niet even groot,
Want waarom heeft Hij *dit* gedoogd?
Neen, God
Is hier niet.... als Hij ergens is.

En *als* 't
Een misdaad is, dan is 't een diefstal toch,
De diefstal van een menschenleven dat
Der menschheid hij ontsteelt. Is dat niet recht?
Der menschheid, die zijn toekomstleven stal,
Zal hij zijn toekomstarbeid weer ontnemen,
Eens menschen werk voor menschelijk geluk —
Is dat niet recht?

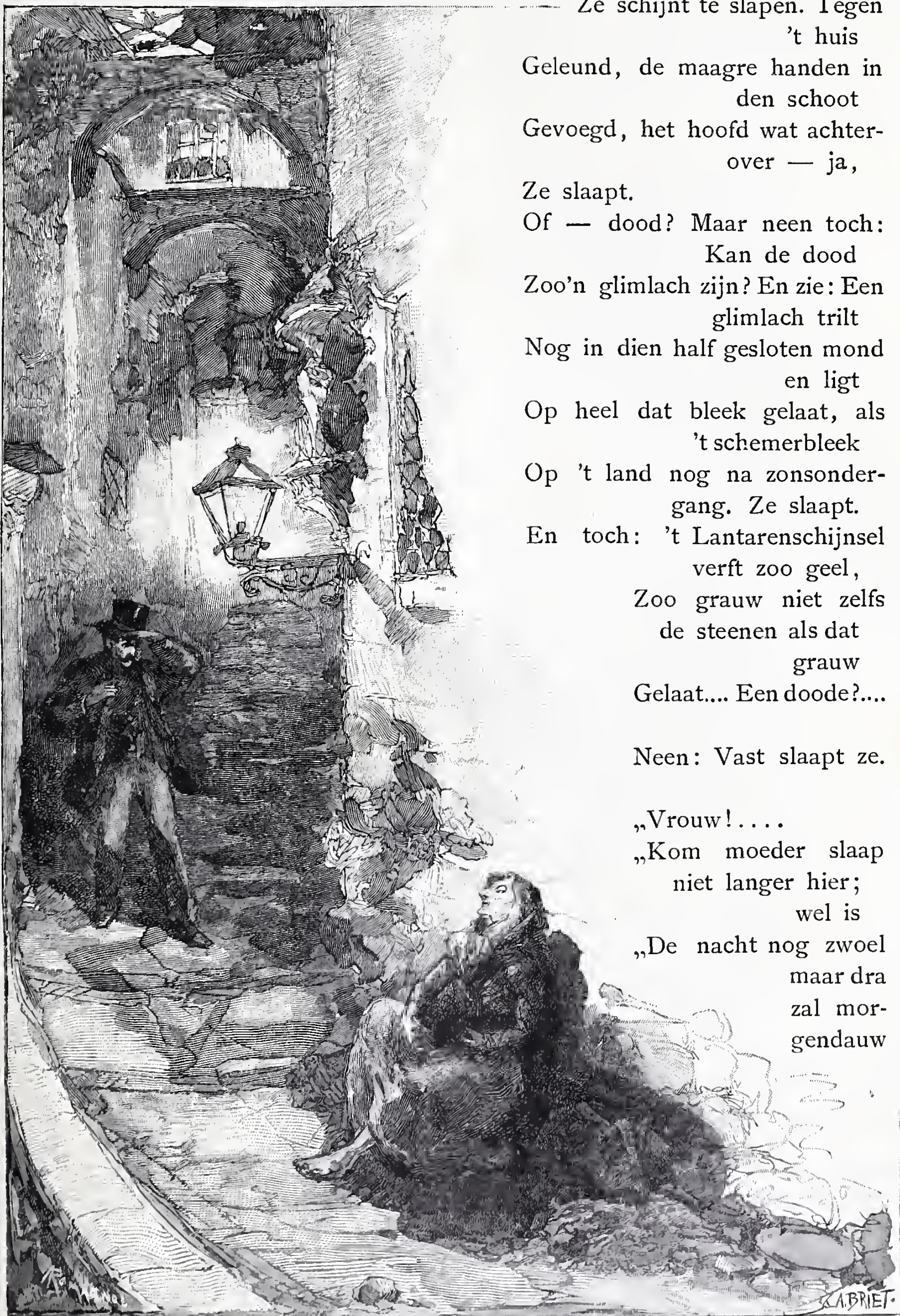
Zou 't misdaad zijn? Wat vraag!
't Is wraak en troost en licht.... ja, 't een'ge licht.

Voort! Voort! Naar ginds, waar d'eeuw'ge stem
Die heerlijkheid belooft, die wraak, dien troost,
Dat licht!.... O wondermacht van 't golfgeruisch!....
Zijn geest vlamt op, zijn voetstap snelt langs stil
Gesloten huizen, schuifelt over lang
Verlaten steenen, vlug, als wachtte hem
Geen dood, maar liefde.
Hoor: De zee! De zee! ...
O redding! O belofte! O geluk!
Een enkle korrel tijds, zoo klein als die
Waarin de ellende kwam, doet al dat kwaad
Als in een toovervuur welhaast vervlammen.
Bij gindschen hoek, aan 't hoofd van 't steile pad,
Daar zal hij zien, beneden aan de rots,
Den dood in 't grauw gelaat....

Hij nadert snel
Den hoek....

Wat is dat zwarte daar?....

Een mensch —
Een vrouw.

— Ze schijnt te slapen. Tegen 't huis
Geleund, de maagre handen in den schoot
Gevoegd, het hoofd wat achter-over — ja,
Ze slaapt.
Of — dood? Maar neen toch: Kan de dood
Zoo'n glimlach zijn? En zie: Een glimlach trilt
Nog in dien half gesloten mond en ligt
Op heel dat bleek gelaat, als 't schemerbleek
Op 't land nog na zonsonder-gang. Ze slaapt.
En toch: 't Lantarenschijnsel verft zoo geel,
Zoo grauw niet zelfs de steenen als dat grauw
Gelaat.... Een doode?....

Neen: Vast slaapt ze.

„Vrouw! ....
„Kom moeder slaap niet langer hier; wel is
„De nacht nog zwoel maar dra zal mor-gendauw

„Ze schijnt te slapen" ....

„Haar kille hand hier leggen — kom!" . . . .
Hij neemt haar hand — en schrikt! Want killer dan
De morgendauw is deze hand, die reeds
De dood gegrepen heeft.

Dus toch wel — dood?
Ja, zie, wat uitgesloofde leden. 't Was
De ellende hier die heen moest voor den dood.
Hoe zijn misvormd door 't werk die handen, ruw
En grof. Wat boog de rug zich al. Hoe vlak
En hoekig dekt de schaamle doek de schouders.
Voorwaar: Een slaap als deze, lang en zwaar,
Was welverdiend, want lang en zwaar was 't werk.
Zoo was zijn eigen leven: Zwaar van werk
Maar toch: Hier is iets meer. Zijn eigen strijd
Van arbeid tegen armoe bracht hem staag,
Was 't langzaam ook, wat verder, zóó, dat hij
De zege naadren zag. En eindelijk kwam
Die zege, werd ze ook dra een nederlaag.
Maar deze vrouw — de ellende van dit lijf
Zegt meer dan 't levend woord — is heengegaan
In 't leven, naar 't vijandig, machtig Lot
En heeft een brooze lans doen klinken op
Een ongespleten, onverzetlijk schild.
Toen heeft ze stil den strijd gestreden, o,
Een hopeloozen strijd, waarin ze wel
Moest deinzen maar slechts stoot om stoot en slag
Om slag. Een kampen was 't als vroeger soms,
(In fabeljaren), dagen lang, waarbij
Een stap, geweken hier, gewonnen daar,
Een uur lang strijdens was . . . . tot eindlijk de een,
Gedreven tot den afgrondrand, voor 't laatst
Een stap moest doen — een vreeselijken stap . . . .
Wat zinnelooze moed!
Maar toch: Wat moed!
Een enkle groote daad — en wanhoop weegt
De groote daden licht — de sombre strijd
Ware uitgestreden, maar niet zij verliet
Het leven — 't leven haar. 't Is van haar weg
Gegleden als een vriendenhand, die stil
De hand eens slapenden verlaat. Misschien
Bracht wel 't gedroomde streelen van die hand
Dien glimlach om haar mond.
Toen nam de dood

De maagre hand die 't leven liet....
Ze heeft
De wissling niet geweten.

Arme vrouw!
Weemoedig offer van uw moed!
. . . .

Streed zóó een vrouw? Hoe zal men dan den man
Wel noemen, die bij de eerste diepe wond
De lans liet vallen? Slechts als lafaard zal
Men hem gedenken. O, daar leeft nog wel
Veel leeds, dat hij niet heeft geleden! Licht
Was heel zijn moeilijk leven want een gang
Bergop wordt de eerste maal door moed en hoop
Zoo wondervol verlicht. Hoe anders was
Dit leven — wordt het zijne nu....

Daar is
Een gang bergop, die heel uw levenskracht
Vereischt, dien slechts een wereldstreven, gansch
In één gemoed gevloeid, kan kleuren tot
Een blijden tocht. Dat is de tweede gang
Van hem, die reeds daar boven heeft gejuicht
Maar, duizlend, viel en machtloos als een steen,
Teruggestort is naar 't begin. Dan eischt
Het al des jonglings moed, den ernst des mans,
't Geduld der vrouw, 't geloof der maagd, dien tocht
Opnieuw te wagen. Want uw voet vindt weer
Zijn eerste stappen; elke schrede wekt
Een klaagzang van herinnering: Hier ging
Ik eens, hoe blij!.... Hoe vreeslijk was het eind!

Dien gang heeft hij te gaan. En wie reeds ééns
Den berg beklom, mag aan den voet niet zuchten.
Dit arme leven was die rijke macht,
Die nooit versaagt; dit grootsche voorbeeld zal
Een erfnis zijn den moedelooze. Kracht
Zal uit dit lichaam gaan in 't levende
En deze doode zal nieuw leven wekken.

BIJ 'T DUIN.

DOOR

VINCENT LOOSJES.

De golven zoeken het blonde strand,
Den zoom van het wondere tooverland
Waarmee zich heur kracht wil meten.
De golven ploegen de vlakke kust,
Die aan den voet van de duinen rust
En spillen heur eeuwendurenden lust
Tot weten.

Het is een donker geheimenis
Dat achter heuv'len verborgen is
En spot met heur ijdel begeeren:
Ze rekken de kroezige koppen vooruit,
Rameien den zandmuur bij dondrend geluid,
Maar zien zich geslagen met luttelen buit
En keeren.

De golven dragen een groote smart
Om 't stil verzet dat heur woestheid tart,
Om rust die heur onrust blijft tergen.
Zij, reuzen op een onmeet'lijk gebied,
Het zeekasteel brekend als 't tengere riet,
Zij voelen bij 's aardrijks zegelied
Zich dwergen.

De golven keeren terug naar zee
En voeren een stille wanhoop mee:
't Mysterie is gebleven.
Troost u: een ander heerscher-geslacht
Heeft achter die duinen reeds eeuwen gesmacht
Naar licht in den duisteren raadselnacht
Van 't Leven.

DE MEESTERSTUKKEN DER VLAAMSCHE SCHOOL IN DEN LOUVRE

DOOR

MAX ROOSES.

QUINTEN MASSIJS.

De Bankier en zijne vrouw.

Over Memling sprekende zegden wij, dat in de tweede helft der vijftiende eeuw Antwerpen van Brugge den rang van eerste handelsstad der Nederlanden erfde, en dat de hoofdzetel der kunst terzelfder tijd van de Vlaamsche naar de Brabantsche haven werd overgebracht. Gedurende de eerste helft der zestiende eeuw groeide de bloei dezer laatste gedurig aan, zij werd een der groote wereldmarkten; tal van prachtige gebouwen, burgerlijke zoowel als kerkelijke, rezen binnen hare muren op; hare bevolking groeide met verbazende snelheid aan; niet alleen de kooplieden en nijveraars werden aangetrokken door die jonge klimmende welvaart, maar ook geletterden en kunstenaars kwamen van wijd en zijd naar dit nieuwe middelpunt van bedrijvigheid en ontwikkeling.

Quinten Massijs was wel niet de oudste der Antwerpsche schilders, maar hij was de eerste, wiens werken bekend zijn en wiens naam met roem vermeld wordt. Met hem vangt de lange reeks kunstenaars aan, die gedurende twee eeuwen de Scheldestad maakten tot het glanzende middelpunt der Vlaamsche School. Na Quinten Massijs, den laatsten der middeleeuwsche meesters, bloeide daar gedurende het grootste deel der XVIe eeuw met Frans Floris, Marten De Vos, Otto Venius en zoovele anderen de groep der Romanisten, volgelingen der groote Italianen uit den tijd der Renaissance. Rubens en zijne school overheerscht en vervult heel de XVIIe eeuw; de landschapschildering werd er om zoo te zeggen geboren, en naast meesters in de hoogere vakken der kunst bloeide er een schaar van schilders, die in het dagelijksch leven van burger en boer of in de afbeelding van dieren en doode natuur welverdiende triomfen vierden.

Of Massijs te Leuven dan wel te Antwerpen geboren werd is een vraag, die aanleiding heeft gegeven tot warmen twist; de strijd mag beschouwd

worden als zijnde ten gunste der laatste stad beslist. In welk jaar zijne geboorte moet geplaatst worden is niet uit te maken. Wij weten enkel, dat hij in 1491 werd ingeschreven als meester in het Antwerpsche Lucasgilde; zijn oudste zoon werd in hetzelfde gilde in 1501 als meester aangenomen en moest dus

De Bankier en zijne vrouw.

rond 1480 geboren zijn, iets wat bewijst dat de vader niet na 1460 ter wereld kwam. Wij weten nog dat Quinten in 1508 voor de tweede maal huwde en dan nog tien kinderen won, zoodat het bezwaarlijk is aan te nemen dat hij lang vóór 1460 het daglicht zag. Geen twijfel dus of omstreeks dit laatste jaar werd hij geboren.

Eerst rond dertigjarigen ouderdom zou hij zich dan als meester in het schildersgilde hebben laten opschrijven, iets wat niet te verwonderen is, als men geloof slaat aan de vaste overlevering, volgens welke Massijs eerst het ambacht van smid zou uitgeoefend hebben. Zooals men weet wordt sedert eeuwen de kunstig gesmede kevie, die vroeger een waterput bekroonde en nu een pomp op een der openbare plaatsen van Antwerpen versiert, voor zijn werk gehouden Eens dat hij in het St. Lucas gilde was getreden verwierf hij zich grooten naam. In 1508 werd hem het altaarstuk voor de kapel der schrijnwerkers in Onze-Lieve-Vrouwe kerk van Antwerpen, de *Graflegging van Christus* verbeeldende, besteld; het jaar nadien voltooide hij voor de kapel van de broederschap van Sint Anna te Leuven het drieluik der *Legende van Sint Anna*. Toen in 1520 Albrecht Durer te Antwerpen verbleef, bracht hij een bezoek aan Quinten en teekende dit als een meldenswaardig feit in zijn dagboek aan. Hij was bevriend met Peter Gillis den geleerden stadssecretaris, die zelf een vriend was van Erasmus, en door tusschenkomst van deze beiden leerde Massijs Thomas Morus den kanselier van Engeland en Hans Holbein, den beroemden schilder, kennen. Hij maakte in 1517 de portretten van Gillis en van Erasmus op één doek en zoowel de Rotterdamsche humanist als de Engelsche staatsman spreken met grooten lof over den Antwerpschen schilder. Hij stierf tusschen den 13en Juli en den 16en September 1530.

Weinig werken zijn ons van Quinten Massijs overgebleven. Behalve zijne twee meesterstukken, welke wij hooger vermelden, kennen wij nog een paar Madonna's, enkele godsdienstige stukken, een paar patronen voor tapijtwerken, eenige portretten en onderwerpen ontleend aan het burgerlijk leven. Dat er veel van hem verloren ging in de tijden, toen alle ouderwetsche schilderingen voor barbaarsch werk gehouden werden, valt niet te betwijfelen. Hij staat op de scheidslijn, die de oude school van ongemengd Vlaamschen aard scheidt van de verrekelde volgelingen der Italianen, onder welke reeds zijn zoon Jan telde. Hij zelf, alhoewel behoorende tot de XVIde eeuw drukt nog het spoor der meesters van de XIVde en de XVde, de van Eycks, van der Weyden, Memling en Bout, hij hecht nog grooten prijs aan de keurige bewerking der onderdeelen en aan den hoogeren glans der kleuren; hij wil eerder treffen door kracht, dan behagen door liefelijkheid. Hij heeft nog de klassieke schoonheid der lichamen niet leeren verkiezen boven de schilderachtigheid van den mensch met de eigenaardigheid zijner kleur en de kenmerkende vormen zijner persoonlijkheid. Hij is geen academieker en hecht even weinig prijs aan regelmatigheid van wezenstrekken als aan fraaie spierengolving. Er bestaat voor hem zooals voor zijne groote voorgangers geen geijkt model van vormenschoonheid: de mensch zooals hij hem ziet is hem een welkom onderwerp; hij ontkleedt hem niet om zijne fraaie naaktheid te bewonderen en vergenoegt zich met het rijke gewaad zonder zich veel te bekommeren om wat er onder zit.

Hij heeft evenmin de bewegingen zijner personages, de lenige buigzaamheid

leeren geven, die het oog streelt, of de forschheid, die hunnen ledenbouw laat bewonderen. Zij zijn door den band hoekig en linksch van houding. Om hunne gewaarwordingen uit te drukken overdrijven zij het gebaar; om zich zekerder te doen verstaan roepen zij luider dan noodig is. Maar al die menschen leven dan toch en bewegen zich naar eigen aard en hunne krachtige handeling is soms bewonderenswaardig van juistheid en stoutheid, namelijk in de twee overspannen stokers op het rechterluik der *Graflegging*. Zijne twee groote drieluiken bewijzen, dat hij heeft geleerd zijne personages te groepeeren, en hunne handeling te doen samenwerken om een gelukkig geheel te vormen. In *de Legende van Sint Anna* is die groepeering symetriek tot het naïeve; in de *Graflegging* daarentegen bekomt de schilder een goed geordend geheel, dat oog en geest even sterk treft. Dit streven naar eenheid in de samenstelling is een groote stap vooruit naar de hervorming der kunst, naar hare verjonging in de richting als die reeds door de Italianen was verwezenlijkt.

In dezelfde twee stukken en in zijne Madonna's bewijst Massijs, dat hij grooten prijs hecht aan het weergeven der ontroeringen. De aangezichten zijner personages zijn vlak en vlok geschilderd, de rimpels en plooien, de scherpe trekken der oudere meesters zijn er uitgeveegd en niettegenstaande die effenheid van het gelaat zijn de menschen vol gevoel. Niet enkel dan ook hun wezenstrekken maar heel hun houding en al hun gebaren drukken het uit op aangrijpende wijze. In de figuren van zijn meesterstuk, *de Graflegging*, is de heele toonladder der smart te vernemen: de erbarming der moeder over haren doodgemartelden zoon, het luid gejammer der jonge vrouw, de verkropte smart van Joannes, die Maria steunt. De latere kunst zal meer fatsoen geven aan de uiting van het gevoel, maar treffender zal zij het menschelijk lijden niet uitdrukken. Quinten Massijs is een schilder van het gemoed, een dramatisch kunstenaar van hooge waarde.

Maar de grootste hervorming door hem in zijn kunst verwezenlijkt, is, dat hij het eerste den gewonen mensch in zijn gewoon doen en leven het schilderen waard achtte en soms stof voor zijne tafereelen zocht in de burgerlijke, alledaagsche wereld, zooals het stuk, waarvan de gravure hier bijgaat, bewijst.

Achter een tafel, met vaalgroen laken bekleed, zitten een bankier en zijne vrouw. Hij weegt geld, zij ziet toe. Hij is gekleed in een licht-schalieblauwen tabbaerd met een gordel om het midden vastgegespt, aan hals en pols met bont geboord; op het hoofd een muts van donkere stof in zonderlingen vorm, die met afhangende lappen ooren en achterhoofd bedekt. In de linkerhand houdt hij een schaaltje, waarin hij een goudstuk weegt; met de rechterhand telt hij geld. Verder op de tafel liggen de goudgewichtjes, een omlijst bol spiegeltje, waarin een man, die door het venster ziet, wordt weerkaatst, een kostelijke vaas van geslepen kristal in goud gevat, ringen aan een papieren buisje geregen en fijne parelen in een open fluweelen zakje. De vrouw zit recht, met de eene hand keert zij een blad om van haar geënlumineerd getijdenboek, de andere legt zij op het geopend handschrift. Zij draagt een

rood kleed met fijne plooien, met groenen bonten kraag en omslagen en een groenen gordel. Haar hoofd is bedekt door een witten doek, die op haar voorhoofd en slapen in groote ronde bekken neervalt en waarvan de uiteinden van het achterhoofd tot op de schouders neerdalen. Daarop rust een hoed van nog ongemeeneren vorm dan die van den man, die met twee tuiten aan de beide zijden van het hoofd uitsteekt. Boven het paar zijn twee planken aan den muur vastgemaakt, waarop kantoorboeken, papieren, een schaaltje en velerlei klein gerief zijn geplaatst. Rechts ziet men nog door een open deur een man en een vrouw, van miniatuurachtige afmeting, met elkander praten.

Wij zijn nog altijd in de oude school, die voor grondregel heeft menschen en dingen naar de waarheid af te beelden en de bijzaken niet aan de hoofdzaak op te offeren. De figuren van man en vrouw zijn aan het gewone leven ontleend, niet mooier noch leelijker dan in de natuur, hunne handen zijn knokkelig als die van menschen, die veel gewerkt hebben. Al wat hen omringt is in vollen toon en met groote onbevangenheid geschilderd. Zooals bij de menschen en de heiligen der Gothieken in het algemeen is het leven hun ernst. De schilders van godsdienstige onderwerpen waren zoo zeer doordrongen van de verhevenheid der onderwerpen, welke zij afbeeldden, dat wanneer zij tooneelen uit het dagelijksch leven voorstelden, de ernst hun bijbleef en dat zij aan de burgerlui in hunne ambtsbezigheden iets van het stille ingetogene der biddende of mediteerende geloovigen behielden.

Maar de verwereldlijking der kunst heeft een merkelijken stap vooruit gedaan. Wij zien voor de eerste maal in een Vlaamsche schildering iets anders dan godsdienstige of historische feiten en portretten voorgesteld; het burgerlijke werkelijke en werkzame leven is een onderwerp van opmerking en studie geworden: het genrestuk is geboren. Niet alleen meer het bovennatuurlijke wordt vereeuwigd, maar ook het zuiver aardsche wordt waargenomen. Niet alleen meer het conterfeitsel van een gewoon burgerman, wordt door de afbeelding tot iets hoogers verheven; maar de bezigheden, die men voor iets vernederends placht aan te zien, worden veredeld door het penseel; het is een nieuwe wereld, die ontdekt wordt, met veruitgestrekten gezichteinder, met eindelooze afwisseling van streken. In de vroegere kunst kon de schilder wel toepassen op het leven daarboven wat hij hier beneden had waargenomen en de hemelingen verplaatsen in de woningen der stervelingen, maar dit bleef altijd een overdracht, een fictie. Hier wordt de natuur op het feit betrapt, de mensch in zijn dagelijksch leven voorgesteld. Onze bankier werkt wel degelijk, de vrouw bemoeit zich wel met wat haar man verricht; de ingetogenheid, de extase der menschen in omgang met de heiligen zijn vreemd aan deze figuren geheel door aardsche alledaagsche bemoeiingen ingenomen.

De schilderkunst heeft ingelijks een zekere verandering ondergaan. Menig détail, als daar zijn de kleinoodiën en het gerief, zijn met groote zorg uitgevoerd, het spiegeltje op de tafel, de miniatuur in het getijdenboek, het kostelijk glas en de rijk bewerkte schotel zijn even uitvoerig als van Eyck ze zou gemaald hebben; maar de menschen zijn niet meer met dezelfde keurigheid

bewerkt; de gelaatstrekken zijn effener, veel minder scherp geteekend, de schilder zoekt de malschheid van het vleesch weer te geven zonder er bijzonder in te gelukken.

De kleur heeft een wijziging ondergaan: de fijn afgewerkte voorwerpen komen uit op groote vakken van grondtonen, warmbruin in het hoogere deel der schilderij, vaalgroen in het lagere; er is een neiging op te merken om in de kleederen de hooge volle tonen door zachter weerschijnen te tinten. Zoo worden de plooien van het roode kleed der vrouw op de brekingen wit, en werkt in het kleed van den man de speling van licht en schaduw verzachtend op de donkere tonen. Er is dus een pogen om enkele grondtonen te laten overheerschen in het tafereel, om licht en donker hun spel te laten spelen, om ook hier eenheid te brengen in de plaats der oude verbrokkeling, een werk dat een latere en een jongere kunst zal voortzetten. Dit belet echter niet dat Quinten Massijs nog altijd een onzer heerlijkste koloristen blijft: zijne *Graflegging* legt hiervan klaarder getuigenis af dan zijn *Bankiers*, en stellig is het dat de hoofdgroep van zijn meesterstuk een pracht van kleuren vertoont, die door hun rijkdom zoowel als door hun harmonie in geen ander schilderwerk overtroffen worden.

Wij bemerken dus in het stuk uit den Louvre evenals in de andere ons bekende werken van den meester een geleidelijke hervorming der oude Vlaamsche kunst, met eerbiediging harer overleveringen. Wanneer de Italianiseerende school zal overheerschen in het land zullen de meesten zich vergapen aan het nieuwerwetsche, eenigen echter zullen den ouden vaderlandschen schilder getrouw blijven en onder hen zullen wij de beste vinden. Pieter Aertsen en Jan van Hemissen, Joachim Beukelaer en boven allen Peter Breughel stammen van Quinten Massijs af. Niet alleen als waarnemers van het dagelijksch leven zullen deze allen en velen na hen onder de kleine meesters der XVII^de^ eeuw Massijs' spoor volgen, maar evenals hij zullen zij den eeredienst voor het koloriet, het hoogste kenmerk onzer School trouw blijven.

De schilderij uit den Louvre draagt voor opschrift: *Quinten Massijs, schilder* 1518. Zij werd gekocht in 1806 van Marivaux, tegen 1800 frank. Een kleine kopy ervan bevindt zich op de schilderij *Apelles' Atelier* in het Mauritshuis, no. 403; een herhaling ervan hoort toe aan den heer Della Faille te Antwerpen. Quintens zoon, Jan Massijs, en Zuintens volgeling Marinus van Roymerswale schilderden herhaaldelijk hetzelfde of soortgelijke onderwerpen, in navolging van hunnen voorganger.

BERLIJN EN DE BERLIJNERS.
MÜNCHEN EN DE MÜNCHENERS.

DOOR

SYLVESTER BACHMANN.

I.

Es jiebt blos een Berlin, zegt, in zijn dialect, de oer-Berliner, die, waar het den roem van zijn vaderstad geldt, patent heeft genomen voor het zeggen van onware banaliteiten. Hij meent, dat er aan de Spree maar een Berlijn is en daarin heeft hij verbazend groot ongelijk, want er zijn twee Berlijns aan de Spree: het Berlijn van *Unter den Linden*, *Friedrichsstrasse*, *Leipzigerstrasse*, in 't kort, het Berlijn, dat de Berlijner de „*Friedrichsstadt*" noemt en het Berlijn, dat daar om heen ligt. Aardige menschen, die Berlijners, maar spreek hun niet over de hoofdstad van het Duitsche Rijk, want dan is 't eind hunner conversatie weg. Berlijn is *die jrossstadt*, Berlijn is *die Weltstadt*, Berlijn is *der Metropol* bij uitnemendheid voor den Berlijner, zelfs indien hij wat gereisd heeft. Maar — niet waar? — die ingenomenheid met de geboorteplaats is een beminnelijk gebrek en zoodra de Berlijner met u over Berlijn begint te spreken, kunt ge allicht het gesprek op een ander onderwerp brengen.

De dragers zelf der idée „Schneidigkeit."

Inderdaad is Berlijn-Friedrichsstadt een der aangenaamste steden der wereld. Mooi gebouwd is zij niet. De Duitsche Rijks hoofdstad heeft iets van New-York, van Chicago, overal breede straten, uitnemend geplaveid, 's avonds voortreffelijk verlicht, maar een middelmatigen bouwstijl. In Berlijn geen historische hoekjes, geen antieke wijkjes, geen ouderwetsche geveltjes,

zooals men ze nog altijd in grootere steden als Londen en Parijs vindt. In Berlijn is alles fonkelnieuw, een gevolg van die verbazende ontwikkeling gedurende een kwart-eeuw, waarover de geboren Berlijner, die zijn stad heeft zien gedijen van een tweeden-rangs hoofdstad, tot een wereldstad van 1.600.000 menschen, nog altijd zoo verwonderd is.

Berlijn is een *schneidige* stad. Om deze karakteristiek te waardeeren, moet men weten wat de Pruis met *schneidig* bedoelt. *Schneidig* te zijn, beteekent indruk te willen maken, te *imponiren.* Dat is een historisch-Pruisische karaktertrek. Pruisen heeft altijd gaarne anderen *imponirt* en doet het nog gaarne; de Pruis *imponirt* gaarne; de Berlijner *imponirt* gaarne en daarom is Berlijn een *schneidige* stad. *Schneidig* bijvoorbeeld is die Pruisische proponent, die onlangs ergens zou preeken en op het dominéesbriefje had laten zetten: Dr. Heinrich Piefecke, proponent ..... *und Reserve-lieutenant.* Een Pruisisch candidaat-dominée, die daarmee waarschijnlijk niet alleen de gemeente, maar zelfs Onzen Lieven Heer wou *imponiren.* Welnu, die wensch om indruk te maken, vindt men overal in Berlijn uitgesproken en dat is juist het karakteristieke dezer groote stad, die zich vergaapt aan eigen groei en overigens zoo weinig karakteristieks heeft.

Daar zijn *Unter den Linden* en de Friedrichsstrasse. Zij willen indruk maken, als hoofdverkeerswegen van een wereldstad en zij bereiken dat doel door verschillende middelen. Beiden zijn natuurlijk in hooge mate *schneidig.* Wanneer gij van het leven in een groote stad houdt, is het flaneeren *Unter den Linden* een alleraangenaamst en zeer nuttig niets-doen. Gij doet er veel menschenkennis op. De *Wilhelmsstrasse,* een dwarsstraat van *den Linden*, is *de* aristocratische straat van Berlijn. Meneer Von Caprivi woont er; eenige ministers wonen er; men vindt er het paleis der Engelsche Ambassade, vroeger het eigendom van den geniaal-beruchten spoorwegkoning, Dr. Stroussberg; de paleizen van eenige Prinsen van den bloede. Op gummi-wielbanden rollen er de hof- en ministerieele equipages onhoorbaar af en aan. De voetgangers zijn te tellen en dan nog: welke voetgangers! Op de honderd zijn er twee prinsen, drie ministers, tien *Regierungsräthe*, tien *Geheimräthe*, vijf generaals: menschen die prachtige rijtuigen houden, maar het gezond vinden nu en dan te voet te gaan. Draag dus in de *Wilhelmsstrasse* zorg, tegen niemand aan te loopen en niemand op de teenen te trappen.

Hoe gaarne zij 't zou willen, zoo aristocratisch is *den Linden* niet. *Den Linden* is een van de mooiste straten van Europa, twintig minuten lang. Kom uit den *Thiergarten*, dat mooie park van Berlijn, met zijn oude boomen, groote vijvers en mooie beelden, ga de Brandenburgsche poort door, waardoor heen, zooals Caprivi zeide, voor de Russen den weg ligt naar Constantinopel, een grootsche collonade, gedekt door het prachtige vierspan van den krijgsroem, de beroemde *quadriga* van Schadou, door Napoleon indertijd in den zak gestoken om er een of andere Parijsche triumfpoort mee te versieren, en gij komt op den *Pariser Platz*, die de kop is van *Unter den Linden*. Een vierkant plein, links en rechts in kleine *squares* fon-

teinen van springend en borrelend water. Dat water is noodig, want hier, op de *Pariser Platz* ligt de lont altijd bij het buskruit. Soms, bijv. op den 14 Juli, ziet gij hier de Fransche vlag wapperen — op het paleis der Fransche ambassade; vlak tegenover is het officiers-cassino met zijn vlag van het Duitsche Rijk. Hier broeit de revanche! Hier hoort gij, als het hof in Berlijn is, de trom roffelen door de wachtpost aan de poort, wanneer de Keizer, of de Keizerin, of een der Prinsen voorbij rijdt. Maar zie nu voor u uit: zie in het midden dier breede straat de vier rijen jonge linden, waaraan zij haar naam ontleent, die de rijpaden overschaduwen, waarlangs ruiters naar den Thiergarten gaan of er van terugkomen. Zie 's avonds die boomen en paden en breede verkeerswegen links en rechts in een overvloeiing van electrisch

de Brandenburgsche poort.

licht en gij moet erkennen, dat *Unter den Linden* een grootschen indruk maakt.

Maar wat is nu het karakter van *den Linden?* Lang zoo voornaam niet, lang zoo achtbaar niet als de *Wilhelmsstrasse*, maar tòch voornaam, tòch achtbaar. Gij vindt er de Russische ambassade en een paar ministeries, maar reeds *Unter den Linden* vindt gij dat zweempje frivoliteit der *Friedrichsstadt*, die in de *Friedrichsstrasse* hier en daar overslaat tot heuschelijke lichtzinnigheid. Reeds het wandelende publiek is *Unter den Linden* zoo heel anders als in de *Wilhelmsstrasse*. Hier komen de *Kommerziënräthe*, de barons van den Reichsmark in hunne prachtige, wel wat al te schitterende equipages; hier wandelen de befaamde Pruisische luitenants met het onmisbare monocle in het oog: de dragers zelf der idée *schneidigkeit*, met hunne „*schneidige*" glimlachjes uitziende naar een onbeveiligd jonkvrouwelijk hart. Maar 's mor-

gens zijn de jonkvrouwelijke harten *Unter den Linden* altijd beveiligd. Dan wandelt er *die Frau Hofräthin* met hare dochter om te winkelen, 's middags wandelen er andere dames en 's avonds nog andere. Deze laatsten hebben minder beveiligde harten, maar vinden 't ook niet noodig om zichzelf in staat van beleg te verklaren. Niet omdat zij het beleg vreezen, maar omdat zij weten, dat de luitenants en andere *schneidige* menschen lang zoo gevaarlijk niet zijn als *die Frau Hofräthin* het om der wille van hare kuikens doet voorkomen.

Niet waar? Gij begint reeds te vermoeden, dat *den Linden* zeer frivool kàn zijn. Daar mag de Russische ambassadeur wonen, daar mag de Minister van eeredienst zelfs wonen: op *den Linden* loopt de *Kaiser-galerie* uit, waar

Opernplatz aan het eind van Unter den Linden.

het Panopticum is met zijn gruwelkamer, aan de overzijde bevindt zich het Aquarium met zijn orang-oetans, verderop is Kranzlers-Ecke, op den eenen hoek van *Unter den Linden* — *Friedrichsstrasse* en *Café Bauer* op den anderen hoek; dat zijn allemaal dingen, die aan *den Linden* die voornaamheid ontnemen, die de *Wilhelmsstrasse* bezit en zij moeite doet na te streven. Toch vindt gij er de mooiste winkels van Berlijn: er is een voortdurende tentoonstelling van de prachtigste dingen ter wereld: hier heerlijke orchideeën; daar diamanten- en parelen-halssnoeren, zooals alleen prinsessen van den bloede of van de planken ze kunnen dragen, vorstelijke zilvren en gouden serviezen, die wachten om op een Koningstafel te worden opgedragen; verder Engelsche dames- en heerenmodes — *made in Germany*: zijde, fluweel, satijn; kostbare

gobelijns; sierlijke meubelen, kunstige bronzen, dure sigaren, de laatste boeken van Zola en Bourget, en tusschen al die winkels vindt men er de groote hotels en restauraties. Het verwondert u dus niet dat de equipages *Unter den Linden* af en aan rijden en huis aan huis stilhouden: jonge en oude „Comtessen", of *Kommerziënräthinnen* doen er haar inkoopen en straks brengt de palfrenier de dames, als zij weer in haar coupé stappen een rist kleine pakjes aan.

Ja zeker, *Unter den Linden* zou zeer voornaam, zeer achtbaar zijn, indien zij niet gekruist werd door de *Friedrichsstrasse*.

* * *

Wat is *Kranzlers Ecke*, dien ik straks noemde? Een conditorei. O, ik zeg niets van de vruchten-ijzen, die men er kan krijgen, noch van de gebakjes, zij zijn niet te overtreffen. Maar het is er zeer lichtzinnig. Misschien vindt u lichtzinnigheid aantrekkelijk, dan moet u aan *Kranzlers Ecke* wezen en misschien vindt u haar heel erg, maar houdt u van sorbets en *punch à la romaine*, dan moet u dààr ook wezen. Onbehoorlijkheid wordt er niet gedoogd, maar tusschen deze en 'deugdzaamheid ligt een lange weg. Maar deugd en heiligheid zijn in haar sereniteit zelf zoo koel, dat men in haar bijzijn geen behoefte zou gevoelen aan verkoelende sorbets. Daarom zijn enkel deze, en al wat op andere wijze verkoelend werkt, niet in de Conditorie van Kranzler te krijgen. Op den anderen hoek, in *Café Bauer* is 't misschiën nog frivoler: daar vindt gij dag en nacht door het schuim van Berlijn: ik bedoel het champagne-schuim. Maar als vreemdeling moet gij er noodzakelijk heen, indien gij op de hoogte wilt komen — ik bedoel op de hoogte van het nieuws uit uw Vaderland. Want, 't zij gij uit Amsterdam komt of uit Hongkong, of uit Constantinopel of uit New-York, gij vindt er de krant en de illustratie, die gij in uw vaderstad gewoon zijt te lezen. *Café Bauer* is een van die cosmopolitische plaatsen, die men alleen in wereldsteden vindt. Gij kunt er in alle talen der wereld hooren spreken, ook in de taal der liefde, en kunt er in alle talen der wereld lezen.

Gij vindt er de krant die gij gewoon zijt te lezen.

Maar eenmaal *Kranzler* en *Bauer* voorbij, wordt *den Linden* zeer voornaam, bijna nog voornamer dan de *Wilhelmsstrasse*. Even voor wij aan het mooie ruiterstandbeeld komen van den „ouden Fritz," waar *den Linden* eindigt en de *Opernplatz* begint, vinden wij het *Alte Palais*, waar de eerste

Keizer dagelijks aan het historische hoekvenster verscheen, om zelf naar de optrekkende wacht, en de gapende Berlijners naar hem te laten zien. Verderop is het paleis van Keizerin Friedrich en daartegenover de Academie van Beeldende kunsten en de Universiteit. Iets verder is de Koninklijke Opera en het Tuighuis, met zijn buurman, het beroemde reuzen-kanon van den *Mont-Valérien*, in 1871, na de verovering van Parijs buitgemaakt. De Spree over, en wij staan voor het *Alte Schloss*, de residentie van het Keizerlijk hof. Intusschen hebben wij vele standbeelden van generaals en de twee marmeren beelden van de gebroeders Von Humboldt gepasseerd.

Dit alles is *den Linden*, de hoofdstraat van Berlijn, of behoort er letterlijk van rechtswege toe. Indien nu het hof in Berlijn is, heeft de straat zelfs een geur van het *eau bénite de cour*. Door twee, vier, soms zes paarden getrokken,

De galawagens der ambassadeurs rijden aan.

snellen de keizerlijke rijtuigen voorbij. De wandelende dames en heeren naderen het: gaat daar de Keizer of de Keizerin, dan maken de dames, volgens Duitsche gewoonte, een kniebuiging en de heeren nemen diep den hoed af *Den Linden* viert vooral feest, als de Keizer aan het hoofd der paradetroepen, soms in gezelschap van den prins Van Napels of aartshertog Albrecht van Oostenrijk, met tromgeroffel en trompetgeschal voorbij komt. Dan gevoelt men zich werkelijk in de hoofdstad van het Duitsche Rijk en krijgt men een denkbeeld van de beteekenis van den *Dreibund*. Ook wanneer er recepties ten hove zijn, levert *den Linden* een bont en aantrekkelijk schouwspel. De groote galawagens der ambassadeurs in de kleuren van het land dat zij vertegenwoordigen, rijden aan: de paarden met pluimen op het hoofd en paardenharen kwasten aan de harnachementen; de koetsiers met steken en witte pruiken en gegalonneerde rokken; heidukken, jagers, lakeien op den bok en achterop: Oostersch geel en zwart livrei, Frankrijk rood en blauw, Engeland rood, Italië groen en de Berlijnsche straatjongen dringt

naar voren en stoot zijn confrater aan om als een andere hofmaarschalk aan te kondigen wie daar voorbijrijdt: *Du, seh' mae an, dat is ooch 'n Kenig, ich jlaub der Kenig van Buljarië.*

* * *

De *Friedrichsstrasse*, heb ik reeds gezegd, kruist *den Linden* en begint bij de *Belle-Allianze Platz*, die den slag van Waterloo herdenkt door een Victoria op een zuil en vier beeldgroepen als symbolen voor de vier volken die den „Overweldiger" den ruggegraat braken. Dat is een heel mooi begin, mooi omdat de *Belle-Allianze Platz* een mooi rond en boomrijk plein is, mooi ook om zijn historische beteekenis. Als gij nu denkt, dat een dergelijk goede afkomst de Friedrichsstrasse tegen de verleiding van het leven beschermt, vergist gij u. Wanneer gij drie kwartiers verder de *Chausseestrasse* waar zij op uit loopt, hebt bereikt, hebt gij een ervaring opgedaan die u alle illusies ten dien opzichte ontneemt. In de *Friedrichsstrasse* is alles tweede soort, behalve de bierhuizen die er eerste soort zijn. Men vindt er even mooie winkels als *Unter den Linden*, even mooie bloemen, even mooie diamanten, even mooie robes, maar wat *den Linden* bezit, mist de *Friedrichsstrasse: respectability.*

Als de Berlijner een vreemdeling over heeft, voelt hij zich plotseling wereldstedeling. Volgens hem is men dat niet zonder het leven van een lachende zijde op te nemen en het kwade niet zoo kwaad te vinden. Laat ik u nu maar dadelijk zeggen, dat de Berlijner in zijn hart een heilige vrees voor het kwade heeft en het aanziet, zooals een kind het vuur aanziet, waaraan het zich eens heeft gebrand. Maar hij leeft in het misverstand, dat men geen bewoner eener *jrossstadt* kan zijn dan tenzij men met het booze ietwat koketteert. Welnu, in dat begrip verwijst hij den vreemdeling naar de *Friedrichsstrasse*. Dat teekent de straat; niet?

Eerlijk gezegd: zoo erg is 't niet met haar gesteld. Zij is het hart van Berlijn; al wat de Duitsche hoofdstad inderdaad tot een stad van wereldbelang maakt ligt in de omgeving der *Friedrichsstrasse:* de Academies, de heerlijke Museums, de Opera, het *Schauspielhaus* en nog eenige andere groote theaters, concertzalen, *cafés chantants*, groote hotels en restauraties. Dit alles trekt en geeft een publiek, dat het leven misschien zeer ernstig opvat bij den arbeid en in de binnenkamer, maar minder in het openbaar en in zijne verpoozing. Voeg daarbij het feit, dat de *Friedrichsstrasse* een hoofdverkeerweg is van Berlijn en zelfs een belangrijk internationaal station van het wereldverkeer — station *Berlin-Friedrichsstrasse* — bezit en gij kunt u voorstellen, dat zij dagelijks een verkeer heeft van misschien anderhalf millioen gaande en komende menschen. Men wandelt er voor zijn genoegen, vooral 's middags en 's avonds. De straat is voortreffelijk geplaveid en ver-

licht, de winkels herscheppen met hun electrische lampen den avond in een blauwwitten dag. De koffiehuizen en bierhuizen zijn er talrijk en fraai. Indien dus de oer-Berliner in die *Spiessbürgerlichkeit*, die hem nog van vóór '70 in 't bloed zit en er slechts langzaam uitgaat, de *Friedrichsstrasse* aanwijst als hèt pad der zonde, den breeden weg ten verderve in Berlijn, dan doet hij daarmeê der straat een onrecht.

't Is waar, dat er koffiehuizen zijn, die men beter kan achten om de levenswijsheid dan de deugd te versterken, het *Café National* bijvoorbeeld, een dier „Wiener café's," die zich vooral ontfermen over eenzaam-wandelende

Alexanderplatz.

dames, maar zulke plaatsen zijn enkel gevaarlijk voor die lieden voor wie het geheele leven een doorloopend gevaar is. Kenmerkend is ook het feit, dat het aardige oud-Hollandsche tapperijtje van Lucas Bols zich in de *Friedrichsstrasse* bevindt. In den Berlijnschen volksmond heeten de tapperijen, „distillationen," kortweg „*destillen*." Nu, het tapperijtje van de Erven Lucas Bols is de „*Cylinder-destille*:" er komen enkel menschen die zoo „nobel" zijn, dat zij een hoogen zijden hoed dragen. Dit hoofddeksel is in Berlijn een der uiterlijke kenteekenen van menschen van den rang van geheimraad „en daarboven." Maar de *Friedrichsstrasse* moet 't ook al niet van de Hollandsche strengheid van zeden hebben. De „*Cylinder destille*" van Lucas Bols is

al even weinig geschikt om menschen het voorbeeld van deugd te geven, vooral niet na zeker uur van den avond, als de luitenants en de „*lebenmänner*" er met of zonder hunne vriendinnen een likeurtje komen drinken. Men versta mij wel: ik wil niet zeggen, dat er in die genoemde inrichtingen ook maar het geringste onbehoorlijks wordt gezegd of gedaan, maar......

Eigenlijk, wanneer men van de *Friedrichsstrasse* spreekt bedoelt men het deel tusschen het station en de *Leipzigerstrasse* die, evenwijdig met *den Linden*, de straat kruist. In dat deel, een half uur drentelens, klopt het hart van de groote stad aan de Spree: hier sukkelen de „*droschken*" en rennen de equipages; hier jachten de ijverigen en flaneeren de nietsdoeners; hier verkwisten de rijken en bedelen de armen; hier is geschreeuw en gelach

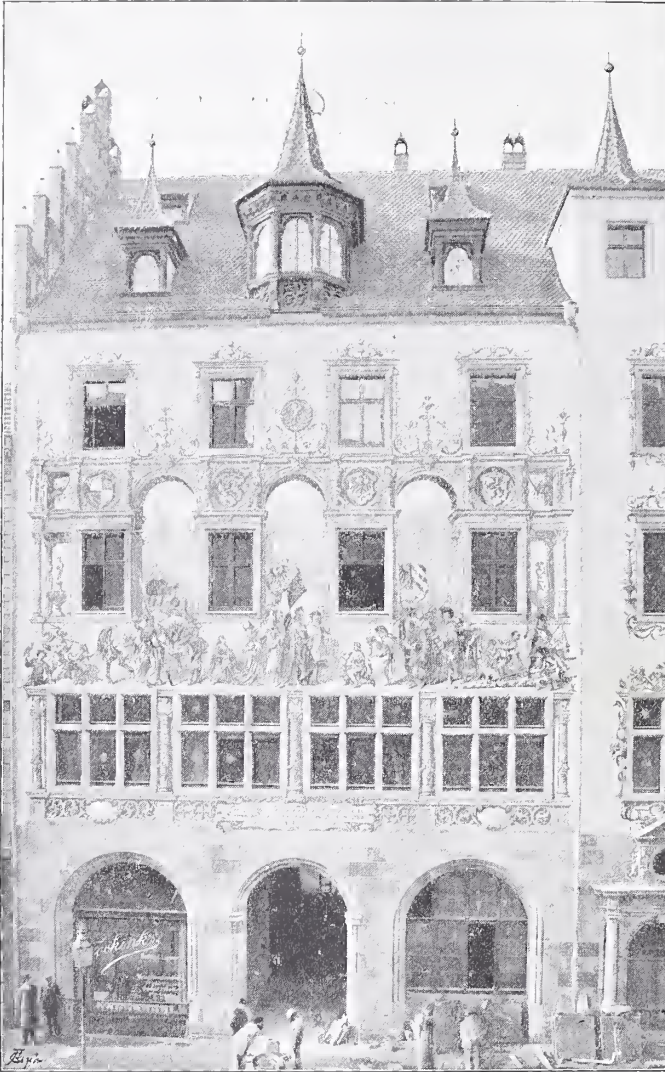
Leipzigerstrasse.

en vroolijk gefluister; hier zijn de groote bierhuizen met hunne zalen van marmer en electrisch licht; hier is het genot-najagende, het ijdele, het snappende, het politiseerende Berlijn; hier vindt gij den Berlijner in de uren zijner ontspanning; hier, in 't kort, leggen Berlijn en de Berlijner hun ziel open, en terwijl gij weet dat het leven van een groote stad nobelen arbeid beteekent, ontdekt gij hier, dat die arbeid een diepte van wuftheid bedekt, die vooral in de avonduren opborrelt, zich opwerkt als de droesem van het goud na het reinigende proces der smelting.

*
* *

Na u *den Linden* en de *Friedrichsstrasse* en met enkele trekken de Wilhelmsstrasse te hebben geschetst, is het gemakkelijk te zeggen wat de

Leipzigerstrasse is. Zij heeft iets van alle drie hare zusters, dus heeft zij weinig van zich zelve. Zij vertoont zich op haar best als er in den Rijksdag belangrijke zittingen worden gehouden, want het tegenwoordige Rijksdaggebouw telt zij onder haren roem. Dan staan er in den namiddag honderden en nog eens honderden menschen in groepen voor het parlement te wachten: er is dan Elektricität *im Luft*, zooals de Berlijner zegt, die sedert Werner Siemens verstand van electriciteit heeft. In de dagen van de Legerwet konden de omnibussen en trams haast niet doorrijden en had de bereden en loopende politie moeite om de menigte in beweging te houden. Dat democratisch-politiek karakter heeft de *Leipzigerstrasse* van zich zelf. Maar indien er geen electriciteit in de lucht zit, doet de aanwezigheid van het Rijksdaggebouw en het Ministerie van Oorlog daarnaast u denken aan de *Wilhelmsstrasse*, de winkels en koffiehuizen herinneren u aan *den Linden* en de *Friedrichsstrasse* zonder de voornaamheid van de een en de frivoliteit van de ander.

Veel karakteristieker is de *Alexanderstadt:* een kwartier dat wel is waar iets van het centrum afligt, maar daarmêe ook niets gemeens heeft. De *Alexanderplatz* met zijn station en zijn Markthallen ligt in haar midden. Vroolijk klateren er de fonteinen in de *squares*, maar het ruischen van hun

water wordt verdoofd door de geluiden van het straatverkeer. Kom hier, op den *Alexander-platz*, niet om het vroolijke leven der hoofdstad te genieten. Ja, er zijn koffiehuizen en bierhuizen, er zijn ook fraaie theaters in de buurt en zelfs een panorama, maar dit alles is in dit stadskwartier oneigenaardig. Hier arbeidt Berlijn. Hier laten de fabrieken hun stroomen stoomwater afvloeien in gooten en rivier; hier laten zij de stroomen hunner arbeiders, in de schaft- en sluituren, afvloeien in de straten. Hier misschien ontvangt gij een denkbeeld van wat een wereldstad van arbeid beteekent; hier gieren u de treinen over het hoofd heen; hier moet gij u bijna laten meedrijven door den zwarten op- en neervloeienden stroom van jachtende voetgangers. Hier is nooit rust. Daarom is er ook een heel ander publiek in de straten. *Alexanderstadt* is niet „*schneidig*", wil niet „*imponiren*", maar maakt des te dieper indruk. Hier vindt gij niet de luitenants van wie, volgens het zeggen van een hunner *veni vidi vici* „irgendwo gewesen" beteekent; hier vindt gij niet den Berlijnschen Gigerl, het punt-schoenerig modeheertje met de zakachtige kleeren en het monocle in het oog; hier vindt gij niet de lichtzinnigheid. De menigte is hier democratisch, socialistisch bijna, behalve natuurlijk de „minderen" van het nabijgelegen Alexander-regiment en andere strijdtroepen. Zonder een arbeiderswijk te zijn, want *Alexanderstadt* is de nijverheidswijk van Berlijn, is het toch de wijk waar de arbeiders zich het meeste bewegen. Wonen doen zij verder: in het Oosten, waar het mooie park *Friedrichshain* is en in het Noorden, maar hier in de *Alexanderstadt*, om den *Alexanderplatz*, komen zij arbeiden en daar Berlijn een der voornaamste industriesteden van de wereld is, is die arbeid zwaar, doch onderhoudt ook honderdduizenden gezinnen.

Grenadier van het Alexander-regiment.

's Avonds vooral maakt de *Alexanderplatz* met zijn viaduct, waar, om de vijf minuten, de treinen van de *Stadtbahn* over heen gieren, een grootsch effect. Dan leeft het plein op in een wonderschijn van electrisch licht, waarin de groene, roode en blauwe lichtjes der trams en omnibussen als juweelen schitteren; dan gaat de menigte naar de *Friedrichsstadt* om zich te vermaken of keert daarvan huiswaarts om te rusten; dan schreeuwen de straatventers, ratelen de rijtuigen, schuifelen en suizen de honderdduizenden voetgangers en in deze eentonige, weemoedige symphonie van de geluiden der wereldstad gillen en donderen de treinen daar omhoog, als helle fluiten en duivelstrommen.

Maar noch de weelderig-vroolijke *Friedrichsstadt*, noch de geraasmakende, ijverige *Alexanderstadt* is hèt Berlijn. Hèt Berlijn strekt zich uren ver in

't rond uit in breede welgeplaveide en goed verlichte, maar niettemin eentonige straten. Deze mogen verkeerswegen zijn in het *Schöneberger-viertel*, waar de *Kommerzienräthe* wonen en de Berlijnsche millioenen in de brandkasten liggen; mogen, hoog in 't noorden, in *Wedding*, de woningen der armen doorsnijden, overal is Berlijn de gelijkvormig, maar modern-hygiënisch gebouwde stad van huur-kazernen en huur-paleizen, met hunne goedkoope weelde van roccoco cementversieringen, waar in een huis dikwijls een honderd gezinnen wonen. Berlijn is over 't algemeen moderner gebouwd dan Parijs en Londen, maar die bouwwerken van verheven schoonheid, die men hier en daar aan Seine of Theems kan bewonderen, vindt men aan de Spree noch in den architectuur van het verleden noch in dien van het heden.

De Berlijner is een tweeslachtig wezen: hij is half-militair, half-„civilist". Er ligt een reusachtig garnizoen in en om de stad. Op de honderd personen die men in de straten ontmoet zijn misschien vijftien soldaten en drie of vier officieren. De anderen mogen in burgerlijke kleêren gesloten zijn: in hun hart zijn ze militair of militair gezind. Want vergeet niet, dat gij in Pruisen zijt, waar sinds Frederik den Groote's tijd, iedere burger ten minste eenmaal in zijn leven *geprügelt* is geworden. De eerste militaire natie te zijn en te blijven, als *Einjähriger* 's konings rok te hebben gedragen, dat is een denkbeeld, dat Pruisen en de Pruis niet loslaat. In de verbeelding van den laatste is 't op den menschen-scheppingsdag aldus toegegaan: Onze Lieve Heer had nog wat bijzonder fijne *pâte* over en maakte daarvan *das Preuszische Militär*. Sedert dien tijd zijn de Pruisen *schneidig*, zóó zelfs, dat zij, gelijk die proponent, tegelijk hun Schepper en hun gemeentelingen willen *imponiren*.

Heeft dus de Berlijner een diep respect voor het Duitsche leger, gevoelt hij er zich, 't zij door zijn verleden, 't zij door zijne zonen of broeders zeer nauw aan verbonden: het moet gezegd worden, dat het — aangenomen, dat men eerbied aan arméeën kàn schenken — een eerbiedwekkend-voortreffelijke organisatie is. En met Maria Stuart kunnen de Duitsche officieren getuigen, dat zij beter zijn dan hun renommé. Zeker, zij maken gaarne en gemakkelijk indruk op de harten van jonge meisjes, vooral indien dezen gelukkig zijn geweest in de keuze harer ouders, maar zoo verwaand als de Duitsche humoristische bladen hen schetsen zijn ze niet. Er wordt ernstig door hen gestudeerd en hun studiën zijn niet gemakkelijk. In gezelschappen zijn ze de hoffelijkheid zelve en daarom heeft iedere gastvrouw, ook wanneer zij noch dochters, noch nichtjes, noch vriendinnen heeft die gaarne van burgelijke-standsnaam en staat verwisselen, gaarne een of meer luitenants in haar salon. Zoo'n luitenant van de garde kleedt zoo goed in een salon en daar hij gewoonlijk een graaf, op zijn minst een Freiherr of „Edler" is, klinkt zijn naam buitendien ook goed. *Herr lieutenant Graf von Faulewitz*

zu Faulewitz! Verbeeld u dien naam door een man met witgaren kuiten aan den ingang van een salon uitgeroepen. De gastvrouw er dadelijk op af: *Ach, lieber Graf das ist aber reizend dass Sie gekommen sind!* En hij buigend en de vingertoppen der gastvrouw kussende, natuurlijk met een „*schneidige*" stem: *Mein gnä'ste sind zu liebenswürdig.* Blijf eens bescheiden, indien gij in alle salons zoo ontvangen wordt.

Heeft de Pruisische burger een heiligen eerbied voor den Pruisischen officier, deze heeft een even grooten, zoo niet even heiligen eerbied voor den „*civilist*", dien hij niet kent. De Pruisische luitenant is, als een jong, onbesproken meisje, bang om zich te compromitteeren. Het Hannoversche woekerproces van den laatsten herfst heeft wel getoond, dat er uitzonderingen op dien regel zijn, maar in zijn gevolgen bewezen, dat er op dien regel niet ongestraft uitzonderingen worden gemaakt. Daarom, wanneer een luitenant in de *Friedrichsstrasse* of *Unter den Linden* wandelt, heeft hij een nauwlettende zorg om niet bij ongeluk in den letterlijken of overdrachtelijken zin een *civil-person* op de teenen te trappen. Deze zou hem kunnen beleedigen en die beleediging zou, gewroken zelfs, de noodlottigste gevolgen voor zijne militaire toekomst kunnen hebben. De „ minderen " hebben die vrees voor den onbekenden burger natuurlijk niet. Zij gaan met de „*civilisten*" om als goede kameraden, met wien men drinkt en klinkt en soms vecht en bij wien men, omdat men militair is, altijd een schreefje vóór heeft. Ik zal niet zeggen, dat de Duitsche burger gaarne zijn tienden penning brengt, maar dat hij er zulk een voortreffelijk leger voor heeft, is ten minste voor den Pruis een troostrijke gedachte. Ik zal evenmin *zeggen*, dat hij gaarne een muilpeer ontvangt, maar van een militair.... Op een laten avond komt een Berliner bij zijne vrienden in de *Kneipe*. Zijn goed is gehavend, hij heeft een gezwollen

gezicht en een oog van het diepste blauw. Zijn vrienden vragen hem wat er is voorgevallen? Hij is met andere vrienden in strijd geraakt met een troepje militairen. Een dezer heeft hem een blauw oog geheel gratis gegeven. Hij is er nog een beetje door uit zijn voegen. *Awer* — aldus besluit hij zijn verhaal — *awer, es war een Einjähriger, een janz famos schneidiger Kerl.*

Als de officieren in politiek zijn leggen zij hun burgervrees een beetje af. Zij doen dat slechts als zij wat van het vroolijke leven der Duitsche hoofdstad willen genieten. Dan bezoeken zij de ballokalen van Berlijn, die er zeer talrijk zijn. In sommigen betaalt men een vrij hoog entrée-geld; de dames die er komen zijn evenwel vrij. Soms zelfs een beetje te vrij. De Berlijner en Berlijnerin danst gaarne en goed en daar de Berlijnsche over 't algemeen vrij gracieus is, ondanks hare neiging om 't meer in de breedte dan in de lengte te zoeken, en aardig snapt, is 't dikwijls zeer genoegelijk in de balzalen, waar men nu niet, zooals te begrijpen is, de eerste deugden verpersoonlijkt vindt. Die balzalen zijn, om zoo te zeggen, de verlenging van de *Friedrichsstrasse*: er heerscht dezelfde geest van frivoliteit, beschenen door klatergoud en decoratiën, electrisch licht en begeleid door de vroolijke dansmuziek van Strauss, Métra en Dvoràk, het poffen van champagnekurken en het wilde gelach van balnymfen. De galop is aangekondigd! De muziek van een of andere Hongaarsche kapel klatert door de zaal van goudglans en lichtglans en diamantengeflikker; de dansende paren stormen in de woede der bezetenheid door de zaal; een paar valt, anderen rollen er over heen in een hoop schuddende rompen en stootende beenen. Gelach, geschreeuw en gevloek. Allicht komt er een gevecht van, waarbij de aanwezige Semieten altijd het gelach betalen, want Berlijn is anti-semietisch. *Herr Lieutenant Graf van Faulewitz zu Faulewitz* heeft met hoogst-eigenhand den kassiersbediende Levi Wolff een stoot tusschen de ribben geplant. Levi schreeuwt maar wordt in 't vrije gezet. Morgen vertelt hij aan zijn vrienden, dat hij in de *Cour-saal*e aan 't vechten is geweest met een *lieutenant in ciwhil.*

Hast du aber immer ein Riesenglück: ein lieutenant in ciwhil und ein Graf noch dazu.

* * *

Maar de geposeerde Berlijner zoekt 't niet in de balzalen, tenzij mevrouw eens uit de stad mocht zijn of hij met een vreemdeling uit mocht wezen, dien hij zich verplicht acht de *dessous* der Duitsche hoofdstad te toonen: de *Weltstadt Berlin*, voor den Berlijner zelf een brandpunt dier gevaarlijke en toch zoo aangename zonde, waarnaar men in de oogenblikken van zijn uitersten mannenmoed gaat kijken, om reeds daardoor, God weet, voor zijn heele leven bedorven te zijn. *Ach die Grossstadt Berlin, die is wat los, kann ich Ihn' sagen!*

Neen, de geposeerde Berlijner zit 's avonds, nadat hij den dag vlijtig gearbeid heeft bij *Pschorr* of *Löwenbräu* of *Spatenbrau*: de paleizen waar men *Echtes* tapt, Münchensch exportbier; of bij *Schultheiss* of *Bötzow*, of *Patzenhofer*, de paleizen van het „*hiessige*", het Berlijnsche bier. Hij is daar in gezelschap van zijn vrienden en met z'n drieën speelt hij een partij *Skatt*, het lievelings kaartspel der Berlijners. Dan drinken de drie vrienden samen uit een groot glas, dat soms een glazen laars voorstelt. In gezelschap van dames drinkt hij dikwijls met zijn vrouw of zijn meisje uit een glas. Dat is een gemoedelijkheid die wèl in den Berlijner maar niet in den Pruis zit. De Berlijner voor zoover hij onder den invloed staat van het Zuid-Duitsche ras, waarvan er in Berlijn zeker 800.000 exemplaren wonen, is gemoedelijk, de Pruis niet. Bij den Pruis ent zich op den Duitschen stam die koele stugheid, die vasthoudende trouw, in 't kort dat berekende en berekenende aristocratische dat in den Hollandschen en nog meer in den Frieschen stam haar uiterste vindt en in dat uiterste voor gemoedsmenschen onaangenaam is, maar niettemin iets grootsch heeft. De Berlijner is gemoedelijk, dank zij den invloed van den Sakser, den Beyer, den Oostenrijker en die gemoedelijkheid komt uit bij zijn *Schoppen*, zijn *Seidel*, zijn *Krug*. Goed, zal de Berlijner zeggen, het was een voortreffelijke inval van Onzen Lieven Heer om *das Deutsche Militär* te scheppen, maar het bier was toch ook een *riesig jute Jedancke*.

Kom dan ook niet bij hem aan met het zeggen, dat gij niet van bier houdt, indien gij niet aanmerkelijk in zijne achting wilt dalen. Maar zeg hem, dat gij uit een teug uw *Masz*, een liter uitdrinkt, dan zijt gij zijn man en drinkt hij zijn „bloempje" — het schuim van zijn pas opnieuw gevulde kruik bier, zijne *Blume*, op uw *janz Spezielles* welzijn. Lief, hè? dat bloempje van dien dikken bierdrinker met dat vriendelijk-lachende, rood-glimmende, breede gezicht. Zoo is ie nou altijd.

Zoo is ook de Berlijnsche vrouw en moeder of meisje, die tegenwoordig met man, zoon of *Bräutigam* mee naar *Pschorr* of *Schultheiss* gaat. Zij ook drinkt haar *Masz*; zij ook wijdt haar *blume* aan een of ander zeer bijzonder welzijn; zij ook brengt haar *pros't*. En gij moet haar niet vertellen, dat er landen zijn, waar men het niet tot den goeden toon rekent, ten eerste dat een dame in een bierhuis komt, ten tweede, dat zij er een of meer groote glazen bierdrinkt. Zij zal er haar schouders om op halen. De Berlijnsche vrouw is niet wat de Engelschen een *lady* noemen, daarentegen is zij opgeruimder, eenvoudiger van hart, minder pretentieus dan vele *ladies*: zij is, evenals de Duitsche vrouw in 't algemeen, de trouwe kameraad van haar man. Daarom gaat ze ook met hem mee in 't bierhuis en daarom heerscht er in de Berlijnsche bierhuizen een grootere welvoegelijkheid dan in de Hollandsche koffiehuizen.

De Berlijner en zijn vrouw zijn aardige, toeschietelijke menschen, die gaarne *schneidig* willen wezen; die evenals de Groothertogin von Gerolstein, veel van militairen houden en even veel van goed bier en die, ondanks dat

zij sinds een kwarteeuw in een *Weltstadt* wonen, nog altijd ietwat *Spiess bürgerlich* zijn, wat er waarschijnlijk met den tijd wel zal uitgaan.

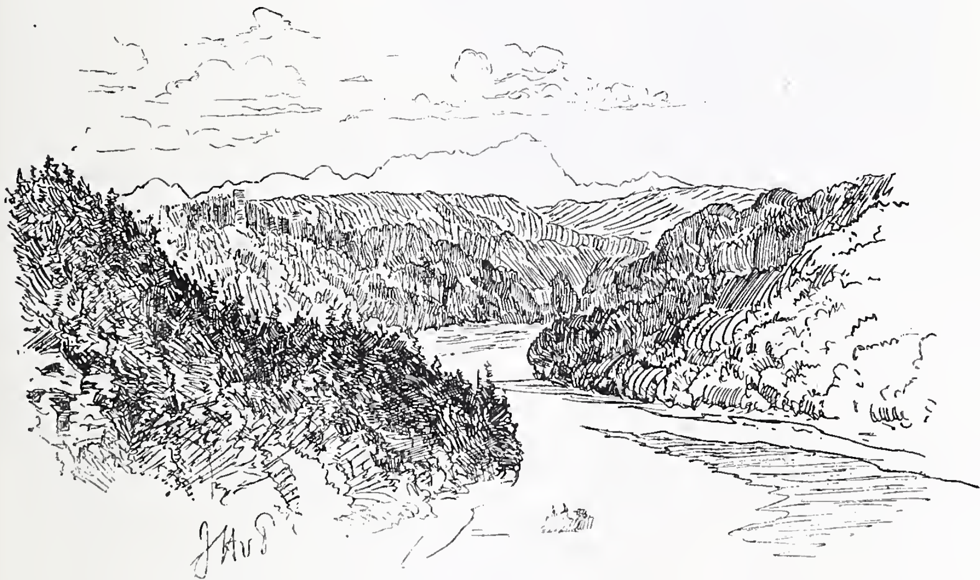
II.

Ook de Münchener roemt zijn stad, maar beweert niet, dat zij een *Weltstadt* is. De Münchener verlangt ook niet *schneidig* te zijn en heeft van die Pruisische hoedanigheid afkeer. Zijn wensch is *gemüatlich* te zijn en gezellig te leven. En *gemüatlich* is 't in zijn stad: de stad van heerlijke kunst en heerlijk bier en aardige, vroolijke, vriendelijke menschen. In vergelijking met Berlijn is München eigenlijk een provinciestad, tòch met ruim 400.000 inwoners en indien zij er al niet zoo grootsteeds uitziet als de Pruisische hoofdstad: de stad aan de Isar heeft tienvoudig meer karakter dan de stad aan de Spree.

De rivieren zelf reeds bezitten dat groote onderscheid. De Spree zou men 't niet aanzien, dat zij een rivier is, dan tenzij ver buiten Berlijn. Zij is smal, langzaam van loop, drabbig. Zij heeft meer van een kanaal dan van een natuurwater. Zie daarentegen de Isar. Tusschen mooie heuvelachtige oevers snelt ze en dartelt ze in vele bochten voort naar de stad over een ondiepen rotsbodem, die haar onbevaarbaar maakt: nu breed dan smal, nu langzaam

dan in versnelling van stroom, altijd rein en transparant, altijd zingende in kleine, bruischende golfjes.

Aldus onderscheidt zich ook München van Berlijn. Allereerst ziet gij dat München een katholieke stad is. Wanneer gij niet wist, dat zij een monnikje in haar wapen voerde, zoudt gij het gaan vermoeden om de vele kathedralen, kerken, kapellen en de Mariabeelden, die gij op en aan de pleinen ziet. Dat neemt niet weg, dat de Münchener zeer wereldschgezind is. Zonder een schijnheilige te zijn, heeft hij 't al lang met den hemel op een accoordje gegooid. Hij gaat op Zon- en kerkelijke Feestdagen trouw ter mis en wie zou zijn voorbeeld niet gaarne volgen, daar de kerken niet alleen heerlijk gestoffeerd zijn, maar koren bezitten en orkesten en orgels, die de schoonste religieuze concerten te genieten geven, die men zich denken kan. De Münchener wordt

De Isar bij Grünwald boven de stad.

met muziek, gewijde muziek, opgevoed en hij eerbiedigt de kerk omdat zij hem kunstgenot geeft en hij ook wel goede vrienden met heeroom wil blijven. Alleen het moedertje of het jonge meisje meent het ernstig met den godsdienst. Aan de *Marienbrunnen*, op den *Marienplatz*, kunt gij haar met vrome blikken omhoog zien staren naar het beeld der moeder Gods òp in de lucht, op de zuil van de fontein, aan wier voet dag en nacht een licht brandt.

De straten mogen in München niet zulke prachtige winkels rijk zijn als in Berlijn, niet zoo breed en zoo voortreffelijk bestraat zijn, 's avonds niet zoo overvloedig verlicht: waar Berlijn trekken gemeen heeft met elke andere wereldstad, vooral met de steden van Noord-Amerika, lijkt München alleen op München. Ja, ook hier vindt gij huurpaleizen en huurkazernen: vier, vijf verdiepingen hoog, gedekt met koepels en torens; ook hier is de moderne geest levendig. Maar de straten kronkelen zich meer, zijn nauwer, worden

hier en daar versperd door een oude poort met spitstorens en kanteelen, beschilderd in de heraldieke kleuren van Beijeren en München en Wittelsbach. Zelfs waar de stad gemoderniseerd is, heeft zij nog karakter, al zult gij dat allicht ietwat gedwongen vinden. Het is dat karakter van plechtigheid en hofvormelijkheid, dat alle Duitsche vorsten aan hunne residentie hebben weten te geven door overal waar zij maar konden den neo-griekschen bouwstijl in te voeren en dat Berlijn, gelukkig of ongelukkig, reeds achter den rug heeft omdat de moderne geest omwentelingsgezind is tot in zijn innigste leven en evenmin eerbied heeft voor de plechtigheid van vorsten als voor de traditie van steden. Maar een mordern uiterlijk heeft München niet en hoewel de bevolking er sterk socialistisch gezind is, ademt men er nog altijd den feudalen geest van het absolutisme; zelfs in de namen der Münchensche museums, die tot de rijkste der wereld behooren, komt dat uit. *Alte Pinakothek*, *Neue Pinakothek*, *Glyptothek*, *Propyläen*, *Maximilianeum*, — dat mag Grieksch en Latijn zijn, die namen doen niettemin denken aan voorwereldlijke monsters.

Vrouwen voor een Maria-beeld.

* * *

Een zoo scherp afgepast karakter als de Berlijnsche stadskwartieren hebben die te München niet. Daartoe is de stad niet groot genoeg. Toch, als men den hartader van München volgt, de *Neuhauserstrasse*, die uitloopt op de *Kaufingerstrasse*, met haar *Mariënplatz* aan het einde, zult gij er op alle uren van den dag een bedrijvigheid vinden, die verwonderlijk is voor München, omdat de Müncheners zoo den schijn hebben alsof ze enkel maar van en voor bier en de daarbij behoorende ramenas leven. En kom nu in de *Maximilianstrasse*: gij vindt ook hier bedrijvigheid, maar het is de drukte van menschen die in den volmaakten zin van het woord geen weg weten met hun tijd. In de *Kaufingerstrasse* zijn bierhuizen, winkels en in hare dwarsstraten de werkplaatsen die München maken tot een belangrijke nijverheidsstad. De menschen, vooral op den *Mariënplatz*, blijven er stilstaan en houden er op zekere uren van den dag beurs. In de *Maximilianstrasse* zijn de groote schouwburgen, de groote koffiehuizen, restaurants en museums;

hier vindt gij de vreemdelingen, die München bezoeken — dat zijn er velen — om er de schilderkunst en de Duitsche muziek te bestudeeren. Die twee straten onderscheiden zich wel degelijk van elkaar, maar overigens moet gij München nemen als geheel. Het is een residentiestad, zooals 's-Gravenhage en tevens een garnizoenstad. Zij is fraai, heeft heerlijke parken en squares; mooie standbeelden en monumenten, maar dat alles bezit iets van die Koninklijke plechtigheid, waarvan ik hierboven sprak. Het mooie Koninklijke paleis met zijne aangrenzende hoftheaters, de museums en ministeriën, de akademiën en bibliotheken, dit alles nog in verschillende bouwstijlen en in verschillende tijden gebouwd: het heeft iets van die „majesteitlijkheid", die met koel, fronsend gezicht schijnt te roepen: „nader niet profane, of ontbloot u tenminste hoofd en voeten."

Maar niets maakt zoo profaan als het voortdurend omgaan met het heilige. De Münchener spreekt over de *Glyptothek* en *Pinakothek* als sliep hij met die monsters in bed en daar hij 't wel met de kerk al op een accoordje geworpen heeft, doet hij 't ook met de monarchie. Het „koninklijke" van zijn stad maakt allerminst indruk op hem en de vreemdeling vindt 't ten slotte nog al saai.

Het oude Raadhuis.

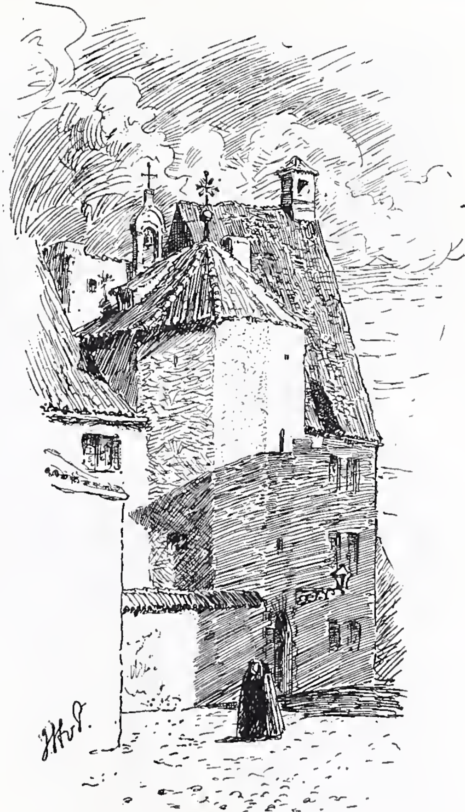
München behoort niettemin tot de merkwaardigste steden van het Duitsche Rijk. Niet enkel om zijne bevolking en dier gewoonten, maar vooral om zijn kunstleven. In München treedt het militairisme geheel op den achtergrond, hoewel het door zijne parades en zijne fanfares aandacht genoeg trekt. Maar den eerbied voor *das Militär*, die den Pruis kenmerkt, heeft de Mün-

chener allerminst, hoewel hij natuurlijk niet de minachting voor het leger koestert, waardoor de lagere bevolking in Nederland zich kenmerkt. Zoo de Berlijner half-militair en half-burger is, de Münchener is half-kunstenaar en half-philistijn. Uit alle wereldlanden komen de jonge kunstenaars naar München om in zijne heerlijke museums en bij zijne beroemde meesters Lenbach, Uhde, Stuck en Max ter school te gaan. En het is dit voortdurend omgaan met kunstenaars en kunst waarschijnlijk, dat den Münchener als beschavingsmensch een hoofd doet uitsteken boven den Berlijner. In München ademt men een geest van schoonheidstoewijding. Het muzikale leven is er zeer ontwikkeld, dank zij den invloed van den ongelukkigen koning Lodewijk II en diens bescherming van Wagner. De Wagner-vereering is er zeer bezield: de Wagner-voorstellingen, die er in de koninklijke opera worden gegeven, zijn even voortreffelijk als die van Bayreuth en daarmee erkennen de Müncheners op edelmoedige wijze dat zij ongelijk hebben gehad, toen zij Lodewijk II in zijn plannen dwarsboomden om voor Wagner den schouwburg te bouwen, dien hij noodig vond om aan zijne grootsche scheppingen recht te doen wedervaren, en dien hij later te Bayreuth gebouwd heeft. Nog op andere wijze erkent de Münchener zijn ongelijk. Hij heeft Lodewijk II in zekeren zin tot een zijner heiligen gemaakt, ondanks dat zij weten, dat hij ten tijde van zijn leven geen heilige geweest is. De Münchener is allerminst gesteld op den tegenwoordigen Regent, prins Luitpold, wien zij verwijten middellijk schuld te hebben gehad aan den droevigen dood des Konings. Dit is natuurlijk een dwaling, veroorzaakt door de levendige verbeelding van den Zuid-Duitscher, die reeds alle sporen draagt van zijn verwantschap met de Zon. Hoe 't zij: wijlen koning Lodewijk II is zeer populair in de Beijersche hoofdstad.

Van Zuid-Europa gescheiden door den eeuwigen muur der Dolamieten, krijgt München herhaaldelijk een present van het land waar de citroenen bloeien, dat alles behalve in staat zou zijn de vriendschap te onderhouden, indien de Münchener er niet reeds lang aan gewend ware: den kouden bergwind, die, zeer ongeregeld en zeer onverwachts 's avonds uit het zuiden komt blazen en, na de gloeihitte des daags van de bergvlakte waarop München gebouwd is, vooral vreemdelingen verrast. Baedeker en andere reisgidsen, als zorgelijke moeders, waarschuwen daartegen en zoo ziet men in de „*Kellers*" op gloeiende zomeravonden sommige menschen in hun overjas zitten puffen, die door den Münchener spottend worden aangezien. Dat zijn de vreemdelingen. Den eersten avond steken zij zich als schut tegen dien verraderlijken wind in hun overjas Den tweeden avond òòk. Dan denken zij dat die bergwind een legende is en laten hun jas den derden avond thuis. Maar dien avond steekt die ultramontaansche wind juist den kop op en bezorgt den vreemde een geduchte verkoudheid. De Münchener spot nog erger: hij is geacclimatiseerd.

* * *

Nu denkt gij allicht, dat 't met den Münchener niet veel zaaks is, omdat hij spot met het leed, dat zijn mede-vreemdeling op deze aarde te München treft. Niettemin is hij de goedhartigste mensch die gewoon is bier te drinken. Hij lacht gaarne, dat is de zaak. Dat hoort gij wel aan zijn stem, aan zijn uitspraak van het Duitsch met zijn lichte, volle klanken, die van zijn spreken een voortdurend gelach maken. De Münchener lacht zijn taal. Gij hebt hem maar *Grüass dich Goatt*, of *Guat morgen wüansch i* te hooren zeggen, om te denken, dat zijn ziel van verruktheid lacht, dat hij u ziet. De Münchener is luchthartig, levendig, expansief, goedhartig, toeschietelijk, eenvoudig en nog veel goede dingen meer. De Zuiderzon zit hem in het bloed, en hij moet zeer werkzaam zijn. Ik zeg moet, want ik heb hem nooit zien werken. Ik denk dat hij zijn werk wegmoffelt, omdat hij vindt dat iets dergelijks zwaartillends niet voor zijn luchthartige levensopvatting is gemaakt. Misschien werkt hij 's morgens in de vroegte. Ik tenminste heb nooit een Münchener aan 't werk gezien, gij moogt er van denken wat gij wilt, maar wel kan men hem 's morgens half elf in het *Hofbräuhaus* vinden: van half-elf tot half-een. Dan gaat hij eten en daarna, 's zomers, omdat 't dan zoo gloeiend is, een dutje doen. Misschien voert hij tusschen dit dutje en zessen nog wat uit. Ik weet 't niet. Klokke-zes is hij met of zonder vrouw en kinderen weer op zijn „keller" om bier te drinken en worst te eten. Natuurlijk wordt er op den „keller" muziek gemaakt; hij kan wel zijn bier drinken, maar niet zijn worst eten zonder muziek. Om tien uur gaat hij slapen.

Een oud Klooster.

De eerste levensconditie van den Münchener is bier, de tweede en derde òòk. *La vie sans bière est une absurdité*, zou hij zeggen, indien hij Fransch sprak. Laat ik hem recht doen wedervaren en zeggen, dat indien het Münchensche bier al geen godendrank is, het toch gebrouwen moet zijn voor zeer-voortreffelijke menschen. Jammer, dat de niet-voortreffelijke het òòk drinken.

Niet in zijn huiskamer, niet in zijn werkplaats, ook niet in kerk of komedie leert gij den Münchener kennen. Maak zijn kennis bij een *Moasz*, een liter *Pschorrbräu*, of *Löwenbräu*, of *Bürgerbräu*, al naar zijn smaak is, in den

keller waar dat bier naar zijn smaak getapt wordt. De „*keller*" is een bierpaleis, dat spreekt van zelf; 's zomers een biertuin. En daar de Münchener bijna niet rookt — hij snuift! — is het bierdrinken te München ook om die redenen zooveel aangenamer dan te Berlijn. De Münchener heeft u nooit gezien. Niettemin noemt hij u in het eerste halve uur bij uw voornaam, Max bijv., en binnen het uur zijt gij Maxje-Max'l. Dan heeft hij u zijn „bloempje" gewijd, zijn *bluamerl*, wat de Berlijner van hem heeft afgezien; dan heeft hij ontelbare malen *prosit* met u gedronken; dan weet gij alles van hem en weet hij zoo goed als alles van u. Gij zult denken, dat daarvan een vriendschapsband tot over de grenzen des doods het gevolg moet zijn. Stel u er niets van voor: morgen kunt gij hem tegenkomen en is hij u weêr vergeten. Op zijn best leest gij in zijn oogen, die u nadenkend aanzien: „waar heb ik dat gezicht meer gezien?"

Op de Bavariakeller.

De Münchener blijft maar een hartsneiging getrouw: de neiging voor zijn uitverkoren bier. Als hij een buitengewoon gevoelsmensch is, strekt hij die neiging uit tot een kellnerin. In de „kellers" wordt enkel door kellnerinnen bediend: stoere deernen, die aan de tien vingers tien liters bier kunnen dragen, als of het tien ringen waren, maar wier bekoring voor hem hoofdzakelijk gelegen is in het feit, dat zij, Maria, of Hanner'l, of Gret'l, hem zijn *bier'l* voorzet. O, dat biertje! Hij heeft er maar één streelnaam voor: *bier'l*, maar daarin weet hij alle stem-modulaties der verliefdheid te leggen.

Ik noemde u het *Hofbräuhaus.* Wanneer gij dat 's morgens tusschen half-elf en een niet gezien hebt, weet gij niet wat bierdrinken is. Verbeeld u een

groote binnenplaats, omgeven door restauratiezalen en hallen van de brouwerij die er aan is verbonden. Welnu, op dien tijd is de plaats en zijn de omliggende zalen propvol met een schouder-aan-schouder-staande menigte, waardoor gij u slechts met moeite een weg kunt banen. Want dit moèt gij, als gij meê wilt drinken, zooals de anderen, die ieder met een grijs-steenen kruik schuimend bier in de hand staan. Gij moet u zelf een kruik van het kruikenrek halen, haar aan de fontein omspoelen, haar aan de tapkast laten vullen en eerst dan moogt gij met uw *Masz* ergens een veilig heenkomen zoeken, om haar, op uw gemak wil ik niet zeggen, maar, indien gij moê zijt, leunende tegen een of andren stijl of pilaar te genieten. Ik kan u zeggen, dat gezicht van die duizend bierdrinkende Müncheners is het bezoek aan het *Hofbräuhaus*, dat de vreemdelingen er brengen, waard.

Er zijn bierdrinkers te München, die allervervelendst zijn in den omgang.

Volkstypen.

Zij zijn in overdrachtelijken en werkelijken zin slechts van één ding vervuld: bier. Zij hebben die gepassioneerde liefde, die alles uitsluit: één liefde, bier; één discours, bier; één streven, bier. Zij drinken twintig, dertig liters daags en eten niets dan wat ramenas met zout om den dorst te cultiveeren. Die menschen sterven voor hunne liefde — en dat is misschien weer de mooie zijde ervan, al zou ik dit niet in gezelschap van afschaffers willen betoogen. — Op veertig, vijftig jaren sterven zij aan onmatig biergebruik. Het was zoo'n bierdrinker, die een vreemdeling, die hem zei den vorigen avond in den *Löwenbräukeller* zoo'n genoegelijken avond te hebben gehad, omdat hij prettig had zitten praten, verwonderd aankeek en vroeg: „zitten praten?" — „Wat mankeerde biertje dan?"

Maar hartstocht is nooit redelijk en voor niemand aangenaam. Mijd dus zooveel mogelijk het gezelschap van den gepassioneerden bierdrinker. Gij zult u vervelen en misschien ergeren. Zoek het gezelschap van den Münchener die matig drinkt: vier, vijf liter per avond. Hij heeft die aangeboren kennis

en artisticiteit, die het gevolg is van intuïtie. Hij heeft door zijn omgang met kunstenaars, juist zooveel gevoel voor muziek, schilderkunst, litteratuur, tooneelspeelkunst, als er noodig is om een beschaafd man te maken; door zijn omgang met socialisten, juist zooveel revolutionairen zin als men behoeft om niet in de tevredenheid met en over het verouderde te verstikken; door zijn omgang met geestelijken juist zooveel religieus geloof om met eenige deferentie over het ongeziene te kunnen spreken. Zijn dat niet genoeg gegevens om er een levendig en zelfs leerzaam gesprek van eenige uren op te bouwen? En meer verlangt hij, noch misschien gij. De Noord-Duitscher is dat zware, filosofische volk, dat der wereld groote denkers en geleerden heeft gegeven, die aan het raadsel des eeuwigen levens en des levens dezer aarde een nieuw oplossingswoord trachtten te geven; de Zuid-Duitscher, de Münchener, bemoeit zich daarmeê niet. *La vie n'a qu'un temps*, denkt hij. Daarom tracht hij het leven te genieten in levenlust bij bier en vroolijk gekout en onder het gelach van zijn vroolijk-Duitsch, waarmeê hij bij komen of gaan roept:

Grüass Ihn' Goatt, wüansch i!

Berlijn, Sylvester '93.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Kiel is van deze maand het wachtwoord.

Bij het naderen van den komkommertijd, als de omvang der couranten al kleiner begint te worden en ieder jaar opnieuw de zeeslang den kop begint op te steken onder het steeds onbeduidender „gemengd nieuws" — zijn te dezen jare alle bladen vol van ellenlange telegrammen over wat vertoond wordt in de havenbocht der Oostzee. Geen wonder: heel Europa is er bij betrokken. Het is waar, van den gastheer zelf is de viering uitgegaan en het schijnt gemakkelijk zijn uitnoodigingen zoover uit te breiden, dat letterlijk niemand zich aan een gelukwensch onttrekken kan. Maar wat tevens moet worden in het oog gehouden is dat het vrijstaat op een uitnoodiging te bedanken. En zoo beschouwd is het Kielsche feest een schitterend succes voor Wilhelm II die zijn viering door de persoonlijke deelneming van alle Europeesche mogendheden tot een plechtigheid van beteekenis verheven zag. Men stelle het zich eens voor dat een zeker groep uit de mogendheden (niet ééne enkele, want van die zou het een daad van internationale onbeleefdheid d. i. vijandschap geweest zijn) zich aan de viering had onttrokken. Het feest des vredes hadde dan de markeering eener Europa-scheidende lijn veroorzaakt en de onhandige aanlegger zòu op zijn zachtst gesproken een mal figuur gemaakt hebben.

Niet dat ik het over mijn hart kan verkrijgen het „waterballet van Kiel" nu zoo bij uitstek belangrijk te vinden. Men zal het best doen, dunkt mij, het te beschouwen als een grootsche festiviteit, een schitterende ceremonie, welke — en dit is misschien het gewichtigste — den jongen Duitschen Keizer, die oorlogszuchtig heet, de gelegenheid heeft gegeven een rede van uitdrukkelijk vredelievende strekking uit te spreken in een omgeving, bestaande uit personen wier aanwezigheid de beteekenis van des sprekers woorden ontzaglijk verhoogde. Bijna zou men zelfs kunnen zeggen dat de feesten van belang waren om de rol die de Keizer er bij gespeeld heeft en om het licht dat zij op des Keizers persoon en gevoelens hebben geworpen.

Het is waar, nog geen drie maanden geleden heeft dezelfde man den

ouden Bismarck het eerezwaard overhandigd met een redevoering, waarin de hulde, aan den grijzen staatsman gebracht wel het eenige vredelievende uitmaakte, wat dan nog wel zoo weinig heeft nageklonken dat het thans weer met een zacht gegrom van Friedrichsruh beantwoord wordt. Maar — men neme de zeer verschillende omstandigheden in aanmerking, te midden waarvan de Keizer nu en toen gesproken heeft. Toen eerde hij Bismarck en het hoofd des Duitschen Rijks kon wel die huldiging niet beter baseeren dan op het reuzenaandeel dat de ijzeren kanselier in de vestiging van datzelfde rijk gehad heeft. Het is nu eenmaal niet mogelijk de eenheid van Duitschland als een werk des vredes aan te merken en hare vestiging te herdenken zonder er zich bij te herinneren, dat die te *Versailles* geschiedde. En wordt dit onafscheidelijke van Duitsche zijde herdacht, dan staat men aan den overkant der westelijke grens met beide ooren geopend om het gesproken woord op te vangen, om er vervolgens van de ongunstigste zijde het licht op te laten vallen en het aan de wereld te vertoonen als bijzonderlijk gericht tegen de natie, welker tragische nederlaag aan de grootheid der Duitschers vastgekoppeld blijft.

Hoe anders was het nu. Nù had Wilhelm II de gansch eenige gelegenheid om in persoon te spreken te midden van de vertegenwoordigers der natiën, wier troepen — men zegt het immers? — eerlang tegen elkander te velde zullen trekken. Hier stond hij als gastheer, als middelste persoon, om wien zich voor een wijle alle mogendheden hadden geconcentreerd, als een van die weinige mannen in Europa, van wiens willen en handelen — zoo daarvan sprake zijn kan waar het oorlog en vrede geldt — het lot van ons werelddeel afhankelijk schijnt. En nu had hij zeker geen krijgskreet kunnen aanheffen, noch Duitschland's hegemonie in Europa kunnen roemen als aanzienlijk versterkt door de eerste oorlogshaven, die het ook den weg naar de heerschappij ter zee zou kunnen openen. Maar zijn rede had toch heel wat officieeler, kleurloozer, onbeduidender kunnen geweest zijn. Het ware alreeds een kunststuk geweest, indien hij te Hamburg en te Holtenau zoo iets als een troonrede gehouden had: „Onze betrekkingen met het buitenland zijn gunstig; dito de toestand van landbouw en veeteelt; idem die der marine, inzonderheid door de opening van het Noord-Oostzee-kanaal . . . . . . enz.

Integendeel houdt de Keizer, wien zelfs zijn haters zeker geen geprononceerde persoonlijkheid kunnen ontzeggen, een sterk individueele rede en wijdt die aan den vrede. In plaats van de officieele orakeltaal hooren wij te Hamburg: „Den vrede willen en zullen wij in stand houden" en te

Holtenau: „Duitschland stelt dit nieuwe werk in dienst van den vrede”.

De Keizer is openhartig en onvoorzichtig; hij heeft wat men noemt een expansieve natuur. Het kan niet in zijn aard liggen, het staat lijnrecht tegen zijn karakter over, dat hij deze woorden zou spreken om er zich later, als hij den oorlog hetzij gewild, hetzij niet verhinderd heeft, achter te verschuilen, zeggende dat toch van zijn vredelievendheid meermalen gebleken is. Ware het hem met deze geen ernst, hij hadde langs meer omwegen gesproken. En zoo kan dit de beteekenis zijn der vertooning van Kiel, dat zij Europa bekend gemaakt heeft met de gezindheid van dezen zeer merkwaardigen man, die zich door niemand de wet wil laten voorschrijven, maar in wiens gemoed toch stellig een zeer krachtig bewustzijn van verantwoordelijkheid en plicht werkzaam en levendig is.

Nu zijn de oorlogsbodems weer weggevaren uit de Baltische wateren. Het eerst — in den kortsten nacht van het jaar — de Fransche.

Is admiraal Ménard door den Keizer niet en door prins Heinrich wel toegesproken? Heeft hij met Kronstadt-Toulonsche hartelijkheid de hand van zijn Russischen collega gedrukt? Heeft hij getoast eerst op Faure en toen op Wilhelm, of alleen op Wilhelm in antwoord aan een dronk op Faure? Zijn zijne schepen naast de Russische de Kieler bocht komen binnenvaren? Gij kunt, o weetgrage lezer, dat alles leeren uit pers-artikelen, welker inhoud gij den dag na hun datum terecht weer vergeten zijt.

Want dat de Franschen naar Kiel gegaan zijn, is werkelijk het onthouden niet waard. Zij zijn wel vroeger naar Berlijn geweest en hunne artisten gingen reeds honderd maal „naar Kiel”. Het valt te betreuren dat een groot man als Pasteur de Duitsche orde *pour le mérite* geweigerd heeft — maar ook dit feit is niet meer dan eene belangrijke bijdrage tot de psychologie der groote mannen; ik houd het voor een klein trekje in zijn karakter, gij ziet er een daad van zelfbewustheid en patriotisme in; het is een antecedent voor latere weigeraars en als zoodanig wordt het misschien ..... niet geheel vergeten.

En wat de Russische vriendelijkheid betreft, het werd reeds elders gezegd: zij kost niets. Het moge dan toeval of toeleg zijn, blind is hij die niet ziet dat de Fransch-Russische *entente* tot nu toe alleen aan Rusland eenig dadelijk voordeel heeft opgebracht. Voor de Republiek beperkt dat voordeel zich vooralsnog tot feesten met veel vlaggen en vuurpijlen, tot een extra-borrel voor de matrozen te Toulon en champagne voor de officieren te Kronstadt, tot helgekleurde prentjes met de beeltenissen van Carnot en Alexander III saamgesnoerd en luidkeels gevent tusschen Bastille en Madeleine, tot een Andreas-

orde van Nicolaas aan Faure, tot telegrammen tusschen Petersburg en Parijs, tot een gezamenlijk optreden in de Oost-Aziatische quaestie . . . samen met Duitschland, tot een gecombineerde bemoeiing in het Armenische vraagstuk . . . samen met Engeland!

„La France met au premier rang de ses préoccupations la considération de ses alliances . . .”

Men kent die woorden van den minister Hanotaux, openbaar gemaakt in de Fransche Kamer, toen het interpellatie-vuurtje, door Millerand gestookt en door Goblet met meer ijver dan kennis van zaken aangeblazen 1), der regeering aan de schenen gelegd werd. Dat woord *alliances*, wat is er sinds den 10den Juni niet om te doen geweest! En dan in het meervoud! Ja, met dat meervoud is het werkelijk zeer moeilijk op weg te geraken. Het kan zeer veel beteekenen. Of: Frankrijk houdt zijn bondgenooten in het algemeen in eere; gij, Rusland, zijt zijn bondgenoot, dus . . . Of: Frankrijk houdt U, Rusland, en zijn andere bondgenooten in eere. Of: Frankrijk houdt U, Rusland, als bondgenoot in eere. Of: Frankrijk houdt zijn bondgenooten in eere, gij zijt het wel nog niet, maar desalniettemin kunt gij het worden. Of: Frankrijk is in strikten zin Uw bondgenoot nog niet en daarom beteekent *alliances* hier iets anders dan het meervoud van *alliance.*

Zal ik zeggen, dat ik deze laatste uitlegging, als de aannemelijkste voor mij, achteraan plaatste? Maar zoo gij een andere uitkiest, kan ik U niet overtuigen.

Het is een maand van vaagheid en nevelen geweest, de Junimaand van

---

1) Gelijk men weet heeft Goblet den dag na dien, waarop de interpellatie plaats vond, erkend zich vergist te hebben, toen hij de openbaarmaking van het verdrag tusschen Italië en Duitschland een feit noemde, dat Frankrijk zich in deze aangelegenheid ten voorbeeld moest stellen. Dat tractaat is inderdaad ondanks herhaalden aandrang bij beide regeeringen, nooit bekend gemaakt. Gepubliceerd werd slechts (in 1888, zeer onverwacht, door Bismarck) het verdrag of een deel van het verdrag tusschen Duitschland en Oostenrijk, defensief maar zeer klaarblijkelijk tegen Rusland gericht. Mocht een der hooge contracteerende partijen — zoo luidde het daarin — met Rusland in oorlog geraken, dan zou de andere met haar volle macht haar ter hulpe snellen. Mocht een oorlog ontstaan tusschen een der partijen en een andere mogendheid dan Rusland, dan was de andere verplicht een „welwillende neutraliteit” te bewaren en slechts te hulp te komen, indien Rusland zich in den strijd mengde. Men ziet: Rusland was hier de *bête noire.* Natuurlijk is het de vraag in hoeverre dit verdrag sinds 1888 gewijzigd is, ja of het nog wel in een dergelijken vorm bestaat. Daarvan is evenmin iets bekend als van het Fransch-Russische Verbond, welks bestaan evenwel door de aanwezigheid van eene stellig anti-Russische Double (of nu Triple) Alliantie zeker niet onwaarschijnlijker zou worden.

het jaar 1895. Er zijn schijnbaar groote dingen in gebeurd. Als men ze van nabij beziet, zijn ze nevelbeelden; men weet in de verste verte niet wat ze beteekenen en wat men er dus aan heeft. Deze knoopt er fantasieën aan vast, gene bouwt er luchtkasteelen op. En op den 1sten Juli staat de barometer van Europa nog even onwrikbaar als dertig dagen te voren.

Men oordeele zelf.

De monsterbetooging te Kiel — resultaat: de openbaring van een persoonlijke neiging van den Duitschen keizer, welke met zeer veel sympathie vernomen wordt, maar dan toch ook niet meer is dan de openbaring van iets dat reeds bestond.

La considération de ses alliances — resultaat: een motie van lof voor de Fransche regeering, aangenomen met de grootste meerderheid, welke het tegenwoordige bewind der Republiek (reeds bijna vijf maanden oud!) tot nog toe in Kamer heeft weten te verkrijgen.

De weigering van de Porte om aan de wenschen der mogendheden ten opzichte van de Armeniërs te voldoen — resultaat: hernieuwde aandrang van de betrokken regeeringen en diplomatisch terugkrabbelen van den Sultan, die zich inmiddels een nieuwen grootvizier aanschaft. Is nu eigenlijk de maand, die achter ons ligt, niet tóch het begin van den komkommertijd geweest?

Maar zie, ik ben ondankbaar, want er valt waarlijk nog genoeg op te merken. Behalve de Turksche hebben wij immers een Oostenrijksche ministercrisis gehad? Nauwelijks hebben wij er naar omgekeken. Het aftreden van graaf Kalnoky in de maand Mei en zijn vervanging door Goluchowski was, niet in zijn gevolgen maar als gebeurtenis, veel belangrijker dan drie ministerieele crisissen te Weenen na elkander. Want de gemeenschappelijke minister van buitenlandsche zaken voor Oostenrijk en Hongarije is een veel gewichtiger personage dan tien Oostenrijksche ministers. Of nu prins Windischgrätz of graaf Kielmannsegg als eerste-minister keizer Franz Joseph gehoorzaamt kan niet veel verschil maken: beiden zijn loyale dienaren van de kroon. Een beetje meer naar links of een weinig aan den rechterkant gebleven, wat doet het er toe in een land, waar de begrippen van '48 nog zoo weinig zijn doorgedrongen dat een Kabinet er te voorschijn dorst komen met de zonderlingste standen-kieswet welke nog ooit sinds dat vrijheidsjaar is uitgedacht.

Opmerkelijk is zeker dat graaf Kielmansegg, de nieuwe premier, protestant is. Deze omstandigheid levert het bewijs dat men ook in het katholieke Oostenrijk over bezwaren weet heen te stappen, welke nog niet zoo heel

lang geleden als onoverkomelijk zouden hebben gegolden. Een niet gering deel van den lof, welke aan dit zeer reactionaire land daarvoor toekomt, mag den Keizer worden gebracht, die werkelijk in zijn omgeving een der weinige liberalen is. Verder verdient aandacht dat de coalitie tusschen de Duitsche linkerzijde, de Polen, de Hohenwart-groep enz. uiteen gevallen is door een dier talrijke nationaliteits-geschillen welke zich in het land, welks kaart er als een lappendeken uitziet, zoo herhaaldelijk moeten voordoen. Het wordt door de afscheiding der Duitsche linkerzijde nu voor de regeering wat moeilijker altijd het vaarwater te kiezen, waar het niet aan den grond raakt. Het Slavische element in het Keizerrijk heeft aan het Duitsche een nederlaag toegebracht. Maar werkelijk is deze nederlaag niet anders dan het uiterlijk teeken van hetgeen reeds lang was uitgewerkt. Het schijnt alsof de Germaansche eenheid aan het *Deutschthum* buiten Duitschland geen goed doet; stap voor stap is het althans in Oostenrijk gedwongen terug te wijken voor den drang der nationaliteiten, die nog kort geleden een paar eeuwen ten achter, zich allengs meer bekwaam gaan gevoelen de plaats, welke aan haar getalsterkte toekomt, in hun eigen landen in te nemen.

Italië heeft *niet* van Kabinet behoeven te veranderen. Er is daar een Kamer geweest — het is reeds meer dan een half jaar geleden — die de regeering te nauw op de vingers keek en zelf de hoedanigheden ten eenenmale miste welke haar tot die scherpe contrôle recht hadden kunnen geven. Zoo ergers, dan mag wel hier de schuld der rampen gedeeld worden. De Kamer heeft bewezen dat Italië voor het parlementaire stelsel geschiktheid mist — zoo is gezegd. Het is mogelijk, maar Crispi en de zijnen hebben zeker geen middel onbeproefd gelaten om dat stelsel te ondermijnen en een systeem van ministerieele verantwoordelijkheid in het leven te roepen, waarbij dat van des Sultans regeering constitutioneel mag heeten. Crispi, in arren moede, waarschijnlijk half overtuigd dat er met dit veile volkje niet te besturen viel, misschien half in angst voor wat een Kamer-onderzoek aan het licht zou brengen omtrent zijn vroegeren levenswandel, sloot de zitting van het parlement. Koning Umberto sprak niet tegen; hij is de eenige, die in dit gansche treurig-komieke conflict streng constitutioneel gebleven is.

Toen de zitting eenmaal gesloten was, heeft Crispi, meer slim dan eerlijk, met het ontbindingsbesluit in de hand zitten wachten op het oogenblik, waarop het hem geschikt zou voorkomen het los te laten. Zonder parlement heeft hij naar eigen goedvinden geregeerd, slechts binnen zekere perken gehouden door zijn medebestuurders, op wie hij overigens een biologeerenden

invloed schijnt te oefenen. Stel U eens voor dat ten onzent belastingen werden geheven krachtens Koninklijke decreten. Zouden ons de haren niet te berge rijzen en heel de betalende en niet-betalende natie te hoop loopen om aan zulke praktijken een einde te maken? Aan gene zijde van de Alpen niets daarvan. Er moet geld zijn en of men nu krachtens of in strijd met de Grondwet zijn lire betaalt, laat er den belastingplichtige koud. En inderdaad maakt het ook zooveel verschil niet of er buiten de Kamer geknoeid wordt dan of de Kamer naar wet en regel meeknoeit.

Toen het zóó warm begon te worden dat men hem dezen zomer toch niet veel meer lastig zou vallen; en toen hij het zelf zeer warm begon te krijgen omdat er één lichaam was, het Hof van Cassatie, dat zich weigerde te onderwerpen aan zijn wensch om Giolitti, den erfvijand, af te trekken van den natuurlijken rechter, de Kamer (die zoo al weder bevoegd zou zijn in zijn financieele aangelegenheden om te snuffelen) — toen liet Crispi het ontbindingsbesluit los. Het land scheen genoeg bewerkt door de regeeringsambtenaren; de kiezerslijsten waren genoegzaam „gezuiverd"; het kon er nu op gewaagd worden.

Het eind is geweest, dat thans een Kamer op Monte Citorio huist, welke in bijna geen opzicht van de vorige verschilt. Men scheldt elkander en ranselt elkander als vroeger; de eene partij schaamt zich geen lastermiddelen tot het bereiken zelfs van een zeer onbeteekenend succes; het vertrouwen der kiezers is even groot als voorheen, trouwens, slechts een gering deel hunner hebben het de moeite waard geacht hun stem uit te brengen. Het helpt toch niet, zullen zij gedacht hebben. En men kan hun geen ongelijk geven. De ministerieelen schreeuwen luidkeels over wat zij hun zegepraal noemen; de anti-Crispianen, een zeer gemengde groep, toonen met cijfers aan, dat die zegepraal een Pyrrhus-overwinning is, ja dat de oppositie in het parlement een krachtiger stelling inneemt dan vóór de sluiting.

Tusschen die beide partijen in staat als walgelijk beeld van veilheid, eigenbaat en oneerlijkheid die bende van zoogenaamd „twijfelachtigen", die zich voor het grootste deel onder regeeringsleuzen hebben laten kiezen en, eenmaal in de Kamer, zich wel wachten partij te houden of te kiezen, overtuigd dat het jammer van het betaalde of van het ontvangen geld zou zijn, indien zij alvorens zich aan te sluiten niet eerst eens loerden welke fractie hun de meeste kans zou bieden om den duren zetel te behouden.

Hoe gunstig steekt tegen dit bedroevend tooneel het schouwspel van

Engeland af, welks regeering op dit oogenblik evenmin op rozen zit. En gelukkig mag men er bij voegen: hoeveel nader gevoelen wij ons aan deze naburen verwant.

Een amendement, tegen den zin der regeering aangenomen, en dat den minister van oorlog in de beurs tast, dus zeer persoonlijk treft, dreigt daar ontbinding of kabinetsverandering ten gevolge te zullen hebben. Ik behoef nauwelijks te zeggen, dat bedoeld besluit van het Lagerhuis slechts den laatsten stoot heeft gegeven aan het uitbarsten van een conflict tusschen regeering en vertegenwoordiging. Al kleiner werden de meerderheden, die de eerste voor haar plannen bij de laatste wist te verkrijgen en het tijdstip was al maanden lang naderende, waarop volgens de ongeschreven wetten der parlementaire gewoonte, het Kabinet òf zijn plaats voor de *tories* moest inruimen òf een beroep doen op het land om een poging te wagen die plaats te behouden.

De datum van dit overzicht maakt duidelijk dat voor den schrijver dezes eerst de dag van *morgen* zal beslissen over hetgeen het ministerie van lord Rosebery aan Hare Majesteit wenscht voor te stellen. De lezer zal daarvan reeds op de hoogte zijn, als hij deze regelen onder de oogen krijgt. En ik waag het niet hem mijn vage bespiegelingen op te dringen over wat ik kan gissen, maar hij weten.

P. v. D.

23 Juni.

UIT DE STUDEERCEL DER REDACTIE.

Welken invloed heeft Frankrijk — het volk, zijne historie, zijne letteren, zijne kunst, zijne wetgeving, zijne militaire organisatie — op ons vaderland in den loop der eeuwen gehad? Dit vraagstuk is dezer dagen uitvoerig behandeld door een rechtsgeleerde uit Roermond, Mr. W. C. J. A. Peperkamp, in een zeer onderhoudend boek, verschenen onder den titel: *La France en Hollande* 1). Het doel van den auteur is: *„vulgariser ses idées sur l'influence politique et intellectuelle de la grande France sur sa vaillante patrie."*

Hoe aantrekkelijk dit onderwerp moge schijnen — ieder zal oogenblikkelijk toegeven, dat menig Nederlandsche mevrouw of meneer zeer bedenkelijk het hoofd zal schudden, als dit boekje in hunne handen mocht vallen. Sympathie te hebben voor Frankrijk, voor Fransche kunst en letteren, is dikwijls het beste middel om in ons vaderland de antipathie onzer medestaatsburgers op te wekken. De ervaring van vele jaren leerde mij, dat het lang niet overal wordt goedgekeurd, zoo men vrijmoedig bekent veel aan Frankrijk voor zijne beschaving en smaak te danken te hebben. Het is dus wel mogelijk, dat de Roermondsche rechtsgeleerde, Mr. W. C. J. A. Peperkamp, van enkelen zijner landgenooten weinig dank zal oogsten voor zijn belangrijken arbeid.

Hij mag zich voorbereiden op hunne aanvallen in dagblad of tijdschrift, als de Chauvinistische Nederlandsche redacteurs de pen opnemen, en bewijzen, dat wij Nederlanders eigenlijk Germanen zijn — en Frankrijk als onzen erfvijand moeten beschouwen. Tot troost van den schrijver van *La France en Hollande* strekke evenwel, dat ook een zeker aantal Nederlanders met groote belangstelling zijne studie over den invloed van Frankrijk zullen lezen. Er is geene mogelijkheid dien invloed op ons Nederlandsch leven te loochenen — het kleine Nederland is veel aan Frankrijk verschuldigd, en omgekeerd heeft Nederland een en ander aan Frankrijk geleerd.

Wat nu het werk van Mr. Peperkamp aangaat, hij heeft zeer veel goeds geleverd, inzonderheid de beide hoofdstukken, door hem gesteld onder de titel: *Le Commerce* — en *Législation.* Hier is veel wetenswaardigs op onderhoudenden toon voorgedragen. De bedoeling van den auteur is uitstekend. Zijn arbeid is *de parfaite bonne foi* — maar soms schijnt mij het een en ander te ontbreken. Soms komt het mij voor, dat aan de juistheid van het oordeel mag getwijfeld worden.

Wat mij betreft het geheele betoog schijnt mij ten volle de aandacht onzer Nederlandsche lezers en lezeressen waardig te zijn, en ook voor Fransche geduldige lezers zal dit werkje uitnemend veel belangrijks bevatten Het is een historisch feit, dat ons vaderland voortdurend den beschavenden invloed van Frankrijk heeft ondergaan. De schrijver van *La France en Hollande* schijnt evenwel het minst gelet te hebben op hetgeen er reeds in de middeleeuwen van Franschen invloed ten onzent kan worden waargenomen.

1) Den Haag, W. P. van Stockum & Zoon, 1895.

Hij verwaarloost hier eene zeer gewichtige reeks van feiten. Juist in de middeleeuwen heeft het Fransche volk de hegemonie over de zich ontwikkelende Europeesche staten gevoerd. De verovering van Engeland door de Normandiërs heeft den Franschen invloed over Britsche taal en litteratuur voor het tijdvak der middeleeuwen doen zegevieren. In de Zuid-Nederlandsche gewesten hebben de Fransche graven van Vlaanderen, Henegouwen en Artois, heeft het Bourgondische, heeft het Oostenrijksche huis gestaag de Fransche suprematie op het gebied van den geest gehandhaafd.

De geheele letterkundige beschaving der middeleeuwen is Fransch. Van Frankrijk was het uitgangspunt der middeleeuwsche poëzie. Het is waar, dat de historische stof van het Nevelingen-lied veel ouder is dan die van *la Chanson de Roland*, maar dit laatste is van het midden der elfde eeuw, het eerste vindt zijne eindredaktie bij het eind der twaalfde. *La Chanson de Roland* heeft de geheele epische poëzie der middeleeuwen wakker geroepen — en zoo is het gebleven tot het midden der veertiende eeuw, toen de Italiaansche Humanisten voor het eerst weer herinnerden aan de wijsgeerig-aesthetische beschaving der Oudheid. Voor ons vaderland is de letterkundige invloed van Frankrijk volkomen beslissend. Onze Dietsche letteren beginnen met vertalen uit het Fransch sedert 1175 — en zijn nog aan het vertalen tot en met 1400. De dichters, die de middeleeuwen beheerschen, zijn: de soms voor den eindredakteur der *Chanson de Roland* geldende Turold, voorts Chrestien de Troyes, Robert de Borron, Benoit de Saint-More, Raoul de Hondanc, Marie de France, Guillaume de Lorris, en Jéhan de Meun of Jéhan Clopinel.

Op dit alles — en nog zooveel meer — heeft de overigens zeer verdienstelijke schrijver van *La Francc en Hollande* geen acht geslagen. Zoo zou hij veel partij voor zijn betoog hebben kunnen trekken, indien hij geschetst had, hoe de Noord-Nederlandsche gewesten gedurende den Hervormingstijd onder den invloed der Fransche denkbeelden van Kalvijn zijn gekomen — indien hij had aangewezen, hoe de predikers, die in Zuid- en Noord-Nederland de harten winnen voor het Kalvinisme, Franschen waren, met name Guy de Bres, Jean Taffin, Jean Crespin, Pérégrin de la Grange en François du Jon.

Doch het is beter niet uit te weiden over hetgeen we missen in dit werk, maar te overwegen wat de auteur ons schonk. Zeer aardig en juist heeft hij geteekend, hoe de vrijheid van drukpers ten onzent in de 17de en 18de eeuwen strekte, om propaganda te maken voor *l'esprit français*. Zeer goed is alles wat hij zegt over den invloed van *refugiés*, als Bayle en Basnage — zeer juist teekent hij den invloed onzer zwarte kardinalen, die de uitgaaf van den *Emile* van Rousseau en de complete editie van Voltaire's werken met kracht wisten tegen te houden.

Het is mij echter niet gelukt te begrijpen wat onze auteur bedoelt, wanneer hij zegt, dat in de 17de eeuw de vertalingen uit het Fransch verdrongen hebben: „*les farces de Bredero, le Warenar de Hooft, les romans militaires hollandais*". (p. 83.) Ik heb geen bezwaar tegen zijne meening, dat er zeer vele vertalingen uit het Fransch in de 17de eeuw zijn gedrukt en gelezen, maar hoe konden die

les romans militaires hollandais verdringen — wanneer er mag getwijfeld worden aan het bestaan dier Hollandsche militaire romans? Het zou mij veel belang inboezemen, zoo ik mocht vernemen, wie de schrijvers dier romans waren — hoe hunne titels luidden. Wij bezitten in de 17de eeuw maar enkele romans, meest aan het slot van dit tijdvak geschreven. Wij vertaalden den geheelen Spaanschen schelmenroman, den *Don Quixote*, den geheelen Franschen heroïschen roman, zelfs de *Francion* van Sorel is vertaald — maar van oorspronkelijke Hollandsche militaire romans is mij nimmer iets gebleken. De *Vermakelijke Avonturier* van Nikolaas Heinsius heeft geen bijzonder militair karakter, hoewel er veel in wordt geduëlleerd — en onze *Arcadiaas* zijn zeer idyllisch.

Ook heeft mij het betoog van den schrijver over onze moderne waardeering der Fransche auteurs niet geheel voldaan. Hij brengt als voorbeeld dier waardeering van nieuwe Fransche auteurs het bezoek van Sar Péladan en Paul Verlaine ter sprake. Hierbij was alles lang niet van goud, wat er mocht blinken. Een groep geestverwanten der Fransche decadentisten hebben Verlaine ontvangen: maar een groot deel der vrienden van Fransche taal en litteratuur hebben geweigerd naar de voordrachten van Verlaine te luisteren. Te recht wordt gewezen op twee vrienden van het letterkundig Holland, Jean Aicard en Jenny Thénard (niet Ténard), maar met niet minder geestdrift zijn ten onzent ontvangen, François Coppée, Francisque Sarcey, Albert Réville, Henri Gréville en Sara Bernhardt.

Er is nog een punt, waarin ik niet met onzen auteur kan meegaan. Het betreft het hooger onderwijs, en wel in het bijzonder de lessen van een bepaald hoogleeraar. Mr. Peperkamp schrijft: „*Les cours littéraires des universités et autres institutions similaires, tels que ceux du professeur Jean ten Brink, de Leyde, doivent exciter auprès de ses élèves, en dedans comme en dehors de la salle universitaire, un grand intérêt pour les auteurs qui leur sont présentés par une autorité si compétente. Les études du professeur de Leyde sur Emile Zola, les Goncourts et autres ne pouvaient manquer d'exciter la curiosite et de faciliter la propagande de la dialectique française.*”

Het zou mij leed doen, zoo ik de uitstekende bedoeling van dezen auteur miskende, maar er is in het aangehaalde eene onjuiste voorstelling der feiten. Genoemde hoogleeraar geeft lessen in de geschiedenis der *Nederlandsche* letteren en in de *aesthetische critiek*. Volgens Mr. Peperkamp zou hij zijnen leerlingen bezig houden met werken van Emile Zola, de Goncourts en anderen. Indien dit werkelijk zoo ware, heel wat Leidsche hairen zouden ten berge rijzen, maar in waarheid worden door genoemden hoogleeraar geene andere Fransche auteurs genoemd, dan zij, die in de middeleeuwen teksten leverden voor Dietsche vertolkers — of in de 16de, 17de en 18de eeuwen direkten invloed oefenden op den bloei onzer schoone letteren, zooals Honore d'Urfé, Charles Sorel, Paul Scarron, Mlle de Scudéry en Lesage. Van den tegenwoordigen stand onzer letteren wordt niet gesproken, zoodat geen enkelen auteur behandeld wordt, die na 1830 heeft geschreven.

Uitstekend is de waardeering van hetgeen door Busken Huet, Frederik van Hogendorp en Dr. A. G. van Hamel werd gedaan, om de schoonheden der Fransche

letteren op oordeelkundige wijze toe te lichten. Ook is niet onjuist, wat Mr. Peperkamp zegt van la „jeune Hollande". Hij schrijft: *„La „jeune Hollande" et ses produits littéraires d'un style équivoque et énigmatique, restent tellement isolés comme expression d'une excentricité littéraire et sont tellement au dessus de l'entendement d'un esprit ordinaire, qu'une analogie avec les modèles français pour autant, qu'ils existent a échappé à notre attention."*

Deze Fransche modellen bestaan. Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, Ernest Hello, Remy de Gourmont, René Ghil, Stuart Merrill, Villiers de l'Isle-Adam, Stanislas de Guaita, Henri de Regnier en Jean Moréas vertegenwoordigen een groep van symbolisten, instrumentisten, decadentisten, occultisten en nihilisten, die zoowel in Nederland als elders ijverig worden nagevolgd.

De schrijver heeft zeer goed gezien, dat het Fransche drama en het Fransche blijspel ten onzent altijd hooge gunst hebben genoten. Hij herinnert aan Prins Maurits, aan Prins Willem II, die eene afzonderlijke „troupe française" deden spelen. Hij oordeelt met groote juistheid over den tegenwoordigen toestand van ons tooneel, en den grooten vooruitgang, die in de taal en de beschaving der toonspelers valt waar te nemen, zoodat een akteur, als Pierre Auguste Morin, het mogelijk heeft gemaakt stukken te vertoonen als „*Les Danichefs, le Demi-Monde, les Fourchambaults, Dames et messieurs de Pont-Arcy.*" Deze laatste titel is onjuist. Sardou noemde zijn stuk: *Les Bourgeois de Pont Arcy* — en de Nederlandsche vertaler drukte *les Bourgeois* uit met *Heeren en Dames* — en feitelijk is dit juist.

Zeer juist wijst Mr. Peperkamp er op, dat onze dagelijksche spreektaal van Gallicismen wemelt, of liever overvloeit van Fransche woorden. Het is de moeite waard zijn zeer aardig gevonden catalogus van zeer gebruikelijke Fransche woorden te citeeren. Hij schrijft: „Nos contemparains trouvent leurs *costumes, uniformes, tenues, pantalons, jacquetten, pardessus, bottines, parapluies* et *parasols* dans *le vestiaire* et la *garde-robe*. Dans le *kabinet*, la *chiffonnière*, et la *commode* ils enferment leurs *bijonterien, braceletten, broches, médaillons, colliers, parures, porte-monnaies*; dans la *toilet-nécessaire* leurs *flacons, odeuren* et *parfumerien*. Ils *mediteeren* leurs *billets-doux*, acquitteeren leurs *kwitanties, redigeeren* leurs *brochures, rapporten, circulaires, requesten*, ils *lanceeren* leur *invitaties* pour le *bal*, le *diner*, la *soirée*, le *theater*; ils *cacheteeren* leurs *enveloppen* et y mettent l'*adres* devant leur *bureaux*. Les *familles* meubileeren et tapisseeren leurs *salons* de *bonheurs du jours, guéridons, étagères, lustres, gravures, aquarellen, fauteuils, canapés, pouffes, tapijten, portières* . . . . ."

En zoo gaat de auteur voort. Onze groote sympathie voor Franschen smaak en beschaving kan niet treffelijker worden aangetoond. Het is juist daarom, dat onze Zuid-Nederlandsche buren in België ons dikwijls vriendschappelijk bespotten, en liever van *„statie-overste"*, dan van *„stations-chef"* spreken. Aan beide zijden wordt gezondigd — binnen en buiten de muren van Ilium wordt onrecht gepleegd Dit neemt niet weg, dat *La France en Hollande* de vruchten eener zeer onderhoudende studie over een zeer belangrijk onderwerp aanbiedt, die, om kleine feilen in de bijzonderheden, niets van haar waarde verliezen. T. B.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

VII.

Analecta. Nederlandsch Leesboek voor Gymnasia, Hoogere burgerscholen en Normaalscholen. Bijeengebracht door Dr. B., Leeraar. Tweede vermeerderde druk. Utrecht. *H. Honig*, 1895.

Dit leesboek is met groote zorg samengesteld, en legt een zeer gunstig getuigenis af omtrent den paedagogischen zin en de belezenheid van Dr. B. In de eerste plaats blijkt de paedagogische zin uit de keus der prozastukken. Dr. B. neemt fragmenten in zeer eenvoudigen epischen toon, waarin soldaten en matrozen, soms ook knapen, hunne dapperheid en beleid toonen. Hiertoe helpt hem Van Lennep met een zestal langere en kortere fragmenten; ook Schimmel in zijn bekend verhaal over de jeugd van Michiel Adriaensz. de Ruyter werkt hier toe mede. Voor maritieme schetsen maakt hij gebruik van Weruméus Buning, van wien hij drie vrij uitgebreide fragmenten opnam, en van C. van Nievelt, die er evenveel afstond. Tot dezelfde rubriek behoort eene vertelling van C. F. van Assendelft de Coningh; tot de zuivere epische behoort nog een vrij uitgebreid verhaal van Oltmans gebracht te worden. Zuiver komisch alleen is het bekende: „*Toen ik nog een lief vers maakte*" van Lodewijk Mulder, en een fragment uit een auteur, die zich langzaam meer en meer begint te onderscheiden, Conrad van de Liede. Uit eene novelle van dezen: *Onze schutterij* zijn enkele vroolijke tooneelen overgenomen.

In denzelfden geest deelt Dr. B. het slot mee van Justus van Maurik's novelle *Hoe Jetje gekust werd.* Ik vrees evenwel, dat de jongens, als zij het voorafgaande niet kennen, de aardigheid van dit slot niet zullen vatten. Het komische genre is verder vertegenwoordigd door het bekende schimplied van Mr. Cornelis van Marle op Napolen's terugtocht uit Rusland (1813) en het *Liedje van Kokanje* van de Genestet. Eenigszins afwijkend, meer humoristisch, is de novelle van H. de Veer *Ons groot diner.*

Misschien heeft de auteur eens de proef willen nemen in hoe ver de jongens toegankelijk zijn voor humor. Uit de keuze zijner stukken blijkt het, dat hij zekere vrees heeft voor al wat naar het sentimenteele zweemt. Hij kiest een paar beeldige verzen van Helène Swarth — nu Mevrouw Lapidoth — en een zeer goed gedicht van Boele van Hensbroek, maar verder gaat zijne toegevendheid niet. Hollandsche jongens leven met hunne verbeelding in veldslagen, of op schepen, die in nood verkeeren. Zij gevoelen veel voor een storm op zee — maar zullen weinig belangstelling toonen voor wat Victor Hugo *une tempête sous un crane* noemde.

In het algemeen valt tegen deze opvatting niet veel in te brengen, maar toch zorge men, dat dorheid en droogheid vermeden worde. Dr. B. heeft zeer terecht zijne toevlucht genomen tot eene zoo fijngevoelende dichteres als Helène Swarth, maar mij dunkt, dat ook het een of ander uit Van Effen's *Spectator*, vooral enkele brieven van Abraham Blankaart uit *Sara Burgerhart* hadden kunnen gekozen zijn. In den geest der jongens valt ook *De Schoolmeester*, dien ik hier ongaarne mis, evenals een paar schetsen van J. J. Cremer en M. P. Lindo. Daarentegen geeft Dr. B. een verhaal van Gerard Keller: *Een plot-*

selinge vriend, dat nog niet schijnt uitgegeven te zijn.

Dat zijne *Analecta* nu reeds een tweeden druk beleven, getuigt voor de bruikbaarheid der verzameling. Misschien komt nog een deel, daar op den titel van *eerste deel* wordt gesproken. In elk geval is deze antholoog een man, die zijn vak verstaat.

* * *

Alfons Vanneste, *Gedichten. Kortrijk. Drukkerij van Ed. Vandesteene & Zonen*, 1894.

Op een afstand van 44 kilometers, zuidelijk van Gent, ligt de bekende stad Kortrijk aan de Lei — eene stad, zeer bekend om het fabrikaat van prachtig tafellinnen en kant. In deze stad leeft en strijdt de dichter Alfons Vanneste. Hij getuigt het zelf:

„Te Kortrijk, mijn geboortestad,
„Werd ik vervolgd tot heden.
„Maar of ik meer te lijden had,
„Ik ben niet moe gestreden.
„Wat geeft me haat en overmoed?
„Mijn stem is niet te smoren,
„En is ze slecht of is ze goed.
„De waarheid zal men hooren."

Deze weinige regelen geven een blik op het volle Vlaamsche menschenleven, zooals het maar al te veel geleefd wordt. Virginie Loveling heeft in een uitmuntend geslaagd kunstwerk: *In onze Vlaamscho Gewesten* deze toestanden geschilderd, evenals Teirlinck-Styns in: *Arm Vlaanderen.* De dichter van Kortrijk toont zich een vriend des volks, maar wil niet voor socialist of anarchist gehouden worden. Daarom schrijft hij op 1 Mei:

„'k Ben geen socialist, der roode [vlag geen vriend,
„En toch hoor ik niet graag het [werkmanskleed verlagen.
„Mij dunkt, dat de arme man voor [zooveel slechte dagen,
„Wel eenen dag van troost en [blijde rust verdient.

„'k Ben min nog anarchist, een [vriend van Ravachol.
„Toch 'k juich, als kind des volks, [dan met den werker mede,
„Wanneer hij voor een stond, be- [geesterd, doch in vrede,
„Zijn zorg en wee vergeet, waarvan [zijn hart is vol."

Alfons Vanneste heeft in deze beide coupletten zijne staatkundige en maatschappelijke denkbeelden vrij duidelijk te kennen gegeven — en daarmee eenigszins verklaard, waarom hij „tot heden vervolgd" werd, als hij verzekert. Misschien, dat ook het licht te treffen dichterhart hier in zeker opzicht overdrijft.

Doch voordat ik in dit opzicht dieper doordring in des dichters land, heb ik van een feit melding te maken, dat mij eenigszins verwondert. In dit bundeltje tref ik twee strophen aan, die luiden als volgt:

„Ach! zoo ge wist hoe meengen traan
„Men laat, als men alleen moet leven,
„Ge zoudt u soms de moeite geven
„Langs mijne woon te gaan.

„Maar zoo ge wist, hoe 'k u bemin,
„U immer zie bij waken, droomen;
„Gij zoudt misschien wel binnen komen
„En woondet bij mij in."

Dit is de zeer middelmatigen vertolking van een verrukkelijk vers: *Prière*, door Sully Prudhomme geschreven:

„Ah! si vous saviez comme on pleure
„De vivre seul et sans foyers,
„Quelquefois devant ma demeure
„Vous passeriez.

„Si vous saviez que je vous aime,
„Surtout si vous saviez comment,
„Vous entreriez peut-être même
„Tout simplement."

In twee opzichten heeft de dichter van Kortrijk zijn plicht niet volkomen betracht. Hij heeft de heerlijke verzen van Sully Prudhomme door zijne vertolking geen recht gedaan; hij heeft daarbij den

naam van den Franschen dichter niet genoemd, terwijl hij elders bij een veel minder belangrijk gedicht: *De Engel en het Kind* vermeld naar het Fransch te hebben vertolkt, terwijl hij zeer duidelijk aangeeft uit Victor Hugo's *Legende des Siècles: La Conscience* te hebben vertaald — en zelfs zeer bevredigend te hebben vertaald. Misschien is er hier louter vergissing — of meent de dichter, dat *Prière* van Sully Prudhomme aan ieder bekend is.

Om tot den persoon des dichters terug te komen, herhaaldelijk ontsnappen hem klachten als deze:

„Wat *Christen* nu beduidt, dit mocht [ik vroeg ontwaren,
„Omdat ik niet als lam, onnoozel en [gedwee,
„Mijn heilig recht van denken wilde [laten varen,
„Werd ik beroofd, vervolgd en mijne [kindren mee."

Zoo heeft hij in zijn uitvoerig gedicht: *Silhouetten in den Avondschemer* wellicht het een en ander uit zijne jeugd en verder leven medegedeeld. Het spreekt van een knaap, die onder zijns vaders „timmerbank" speelde met hamer en beitel, die zijn vader zeer vroeg verloor, en daardoor veel strijd en tegenstand moest doorworstelen. Zijne zusters werden als weezen in een klooster opgenomen, en naar zijn zeggen streng gestraft, omdat zij hun broeder omhelsd hadden. Zijne moeder moest hard voor hare kinderen werken — hij spreekt haar aan in een paar goed geslaagde coupletten:

„Gij, die dertig lange jaren
„Zonder morren vroom en sterk,
„Slavenkeetnen hebt gedragen
„Met het hardste slavenwerk,

„Nadat ge eens de vele gunsten
„Kendet van een beetren tijd:
„Lieve moeder, eedle zwoegster
„Zij uw naam gebenedijd."

De dichter openbaart zeer veel zieleleed, en schijnt menige teleurstelling te hebben ondervonden — zoodat zijn *Gedichten* een soort van *Confessions* zijn geworden.

Als dichter heeft hij zeer zeker talent, mocht zijn versbouw, zijn metrum, hier en daar zwakheid verraden. Zijne erotische liederen zijn in een goeden toon geschreven. Als bewijs geef ik twee coupletten:

„„Tot morgen!" werd mij toegefluisterd,
„Wanneer ik gistren haar verliet.
„„Tot morgen!" klonk het mij in de [ooren
„Nog zachter dan een minnelied."

„En 'k lag den ganschen nacht te denken,
„Aan 't geen ik hier wel zeggen mag:
„Aan 't kusje, dat we vluchtig stalen,
„Terwijl de moeder ons niet zag."

Voorts biedt Alfons Vanneste eene cantate: *Zomer*, door eene reeks van personen: knapen, meisjes, koren, veldnimfen, de aarde, de luiheid, de vlijt, opgezongen, waarvan de poëzie de vergelijking met de bekende cantaten van Emanuel Hiel zeer goed kan trotseeren. De Kortrijksche poëet neemt geene hooge vlucht, bezit maar een klein woordenboek, om er zijne verzen mee te schrijven, maar zijne bundel verdient gelezen te worden, omdat er een karakter, een leven, eene overtuiging uit spreekt.

* * *

Liederen-Bundel voor Janmaat en Soldaten, 26ste *duizendtal. Bijeenverzameld en gewijzigd door H. C. C. Clockener Brousson, Luitenant der Infanterie;* 55 *Nationale Liederen voor Leger, Vloot en Volk.* (Prijs 10 cent.) *Uitgave van den Militairen Bond: „Voor Koningin en Vaderland" te Amsterdam.*

De titel is wat lang, maar de inhoud van dit boekske is uitmuntend. De Lui-

tenant Clockener Brousson heeft een uitnemend doel — hij wil „iets bijdragen tot verbetering van het volksgezang". In dit opzicht handelt hij naar het voorbeeld van den overleden dichter Dr. J. P. Heije, die heel zijn leven streefde ons volk iets beters te leveren dan het smakeloos straatgezang onzer dagen. De Luitenant Clockener Brousson geeft daarbij varianten, die zeer goed te gebruiken zijn. In Tollens' volkslied heeft hij eenige gelukkige eindregels geplaatst, waarin het „Voor Vaderland en Vorst" vervangen wordt door „Voor Land en Koningin".

Zeer trekt de aandacht No. 4: *Het Soldatenlied*, waarin een flinke, mannelijke toon wordt aangeslagen:

„Wij, Hollands legerknechten,
„Zijn fier op onzen stand,
„Wij strijden voor de rechten
„Van 't dierbaar Vaderland.
„Wij zijn, zou 't twistvuur rijzen,
„Het bolwerk van den Staat,
„Wie zou ons lot niet prijzen
„Van Nederlandsch soldaat?"

„De heldenmoed der Vad'ren,
„Zet aller hart in gloed,
„God lof! Ons bruischt door a'dren
„Nog steeds hetzelfde bloed.
„Verwinnen of bezwijken,
„Als 't uur van strijden slaat!
„Wie aarz'len mocht of wijken....
„Geen Nederlandsch soldaat!"

Uitstekend is het tevens, dat hij Heije's „*De Kabels los*" — „*O schittrende kleuren van Nederlands vlag*" — en „*Piet-Hein*" opnam, de drie liederen van den hoogstverdienstelijken dichter, die het meest ingang vonden bij het volk. Zeer goed is ook Da Costa's „*Zij zullen het niet hebben*" gekozen. Het is ieder bekend met hoeveel ijver in onze bewaarscholen, in onze volksscholen door verdienstelijke onderwijzers en onderwijzeressen wordt gearbeid aan het instudeeren van goede volksliederen — doch het blijkt maar al te dikwijls, dat de volwassen jonkman, de volwassen maagd, de schoolliederen spoedig vergeet, om de zoutelooze straatliederen der kermissen in het openbaar uit te galmen.

Gelukkig dus, dat er officieren gevonden worden, die, de kracht van het lied op marsch kennende, handen uit de mouwen steken, en voor eenvoudige militaire liederen zorgen. In den *Liederenbundel voor Janmaat en Soldaat* zijn er velen, die alleraardigst en naïef klinken, als bijvoorbeeld:

„'t Is middernacht en 'k sta op wacht,
„Nu moest er iets gebeuren!
„Als daar nu eens een vijand kwam
„Die onverwachts positie nam —
„Wel, 'k zou er niet om treuren.

„'t Is middernacht en 'k sta op wacht,
„Wel, laat er iets gebeuren!
„Laat komen, die er komen kan,
„Franzoos of Pruis — ik sta mijn man
„Ik zal er niet om treuren."

Het mag schijnen, dat de toon tot kinderlijke eenvoudigheid afdaalt, toch zou pathos of plechtigheid veelmeer kwaad doen. Het doel was de zonen uit het volk, die dienst nemen bij ons leger of onze vloot, of die door militieplicht tot den dienst zijn aangewezen, in goed, eenvoudig Hollandsch te doen zingen. Hier en daar is het niet zeker welke melode bedoeld is, omdat men niet weten kan, wat de verzamelaar met „oorspronkelijke wijze" meent. De vraag ontstaat nu, wie aan soldaten en matrozen die oorspronkelijke wijzen zal mededeelen. Ook worden er wijzen genoemd, die misschien niet aan ieder bekend zijn, zooals: *Ga dan, Marianne!* en *Margarineboterlied*. Het is te hopen, dat vele officieren en onder-officieren hunne minderen in dit opzicht zullen leiden. In elk geval blijft dit bundeltje een veelbelovend teeken des tijds.

T. B.

Geluk, schilderij in olieverf (Museum van Antwerpen).

GUSTAAF VAN AISE

DOOR

POL DE MONT.

I.

Wie hem enkel kent uit zijn werken, stelt zich dezen schilder allicht voor als een dier stoere, gespierde, stevig in hun vleesch zittende kerels, acht voet hoog, met de karruur van een buildrager en de welgedaanheid van een

Vooral aan den toen zoo gevierden Bastien Lepage deed — althans in het deel landschap — dit werk denken.

„De kleur van dezen jongen schilder," teekende ik aan in mijn notaboekje, „schijnt te komen uit dezelfde verfdoos, waaruit Bastien Lepage schilderde zijn bekend schilderij, *De Stemmen van Jeanne d'Arc.*"

„Dezelfde „groene furie," dezelfde matte tonen, dezelfde half warme, half koele, — laat mij 't heeten: *lauwe* tint."

Doch, kon de algemeene kleur van 't landschap mijn al te zeer in musea moe gekeken oogen niet dan teleurstellen, het voorgestelde tooneel zelf vond ik des te aantrekkelijker.

Krachtig waren zij geteekend, uit één stuk ontworpen, de levensgroote figuren; door en door Vlaamsch waren de typen, en vooral dit nam mij voor de gave des kunstenaars in, dat het geheel zoo eenvoudig, zoo dichterlijk *verteld* was.

Dat was geen dier poppenspelletjes, welke zoovelen ons, onder den weidschen titel van „historieschildering," te zien gaven; niet om archeologische juistheid of pracht van costumen was het den schilder te doen geweest, maar wel om een daad van levenden, levend gezien in den tooverspiegel der fantasie, en daarna geschilderd naar de natuur, stuksgewijs ten minste.

De *Inscenirung* kon nauwelijks eenvoudiger.

Maar hoe innig gevoeld was dat alles! Hoe treffend dat simpele gebaar van den apostel; hoe verwachtingsvol dat gezicht met de gespannen spieren van den blinde; en hoe leefden al de omstanders, zelf dat kleine jongentje daar, dat tooneel mede.

Hier was gevoel, natuur, leven van ingetogenheid en blijde hoop.

En mooi had ik mij voor te redeneeren: „Neen, met zijn uitzonderlijke gave mag van Aise geen stond vergeten, dat er in de kunst is een dubbele oorspronkelijkheid, zonder welke men geen groot kunstenaar worden kán: de één, de kollektieve, zal ik ze heeten: — men behoore tot de onderscheiden kunstschool van zijn eigen stam; de andere, de personeele: — men drinke, al was 't nog zoo klein, met Afred de Musset immer uit zijn eigen glaasje, men zie en zegge alles op eigen trant en wijs, men doop zijn kwasten en kwastjes in eigen kleuren . . . ;" ondanks al mijn vitten en raadgeven was deze *Sint Lieven* mij lief en ik verlangde ernaar, den schilder te ontmoeten.

En zie, daar stond ik weer vóor hetzelfde groote doek, en daar bracht een werkman in langen witten kiel een groote dubbelladder en een pot vernis, en zette dien ladder vóor het tafereel recht, en wachtte . . . .

En terwijl ik even had omgekeken, had een nieuw aangekomene den ladder bestegen en verniste nu, met zenuwachtig handgebaar, het vast reusachtig doek, waarop hij zelf in zijn zwart lakensch jasje, klein, klein, lilliputtisch en kaboutersch klein, uitkwam. Zóo van achter gezien, leek hij een dwergje, een modern gekleed aardmannetje uit de volkssprookjes, een knaapje van zoowat veertien, vijftien jaar. Schrale beentjes, kinderbeentjes vast, ondersteunden het wat zware lijf; meisjes-, neen, kinderhandjes, o zoo fijn en broos, met lange, magere, mooie vingeren, zag ik op en neer bewegen

langs 't schilderij; en zie, nú zag ik het eerst — een „geteekende" was die jongen; met een Quasimodo-ruggegraat had hem de natuur in een vlaag van kwade luim begiftigd, evenals de booze heksen den boer in het zonderlinge vertelsel van *Dinsdag*, *Woensdag*.

Lodewijk XI en Olivier le Daim, schilderij in olieverf.

Het gelaat had ik nog niet gezien; het gelaat alleen.

Nu daalde de kleine man van de ladder, trad achteruit, tot tegen mij achteruit, en bekeek zijn werk.

Ik had geen oogen dan voor hem.

Een hoofd, eer groot dan klein, bijna kogelrond, met bijzonder zwart

glimmend haar, mooi blank voorhoofd, doch van gewone grootte, een fijn besneden, toch solieden neus, energiek op elkaar gesloten lippen, overschaduwd door een fermen, gitzwarten musketierssnor, soldatesk opgestreken, ooren, tamelijk groot, ver uitstaand van de breede kaakbeenderen, en twee zeer mooie, zoetkijkende oogen, vol geest en schalkheid.

Ik kon het niet gelooven . . . .

Ik verstoutte mij . . . . „Is u soms de schilder van St. Lieven?" vroeg ik, op den vernisser toetredend.

En in zuiver Gentsch klonk het antwoord, bevestigend.

Er bestond zulk een hemeltergerde, godvergeten verhouding tusschen werk en maker, makertje! dat ik, nu gedwongen te gelooven, slechts met moeite dezen kreet weerhouden kon:

„Ik zou 't nauwelijks gelooven, zoo gij 't mij zelf niet zegdet!"

II.

Met *St. Lieven, een blinde 't gezicht terugschenkend*, beleefde van Aise zijn eerste groot succès.

Zijn debuut was dit stuk evenwel niet.

Reeds in 1878 of zelfs 1877 had hij voor 't allereerst in een „driejaarlijksche" tentoongesteld en ook toen al had hij heel wat studie en arbeid achter den rug.

Met zijn kunstenaarsroeping had het een tijdlang niet willen vlotten.

Evenmin als Frère-Orban gewiegd geworden op den schoot eener hertogin, zoon van niet al te zeer bemiddelde ouders, die er een netten pasteibakkerswinkel op na hielden, had hij jaren lang te kampen tegen den onwil zijns vaders, om zijn jongen, — een gebrekkige nog al —, het bij uitstek gladde pad der kunst te laten opwandelen.

In den aanvang, wanneer Gustaaf, als nauwelijks tien- of twaalfjarig knaapje met andere kornuiten uit de buurt de laagste klasse der Gentsche Akademie volgde, zag vader van Aise daar weinig kwaads in. Wat teekenen moest ook een pasteibakker nuttig worden, dacht hij, en terwijl de jongen op de klas arbeidde, was hij minstens toch van de straat . . . !

Doch dit veranderde — toen het duivelsche kereltje, die overigens groote vorderingen maakte, er bepaald van begon te spreken, dat hij artist wilde worden . . . .

Artist! —

Artisten zijn arme duivels, redeneerde de vader; op honderd zijn er negentig en misschien zelfs negen meer, die „er niet komen," die armoe lijden. En zie nu eens de pasteibakkers, mijn konfraters! Op honderd zijn er geen twee, die niet van lieverlede hun schaapjes op het droge krijgen.

Wil mijn jongen nu tóch kunstenaar worden, dan weze hij tevens pasteibakker van stiel! Wil het niet gaan met penseel en verf, dan gaat het wellicht met beslag en deeg. Doen de schijven, voor zijn doeken ontvangen,

zijn beurs niet zwellen, dan gaan zijn mikkebrood en zijn amandeltaarten wellicht des te flinker op.... Overigens, ook bij 't pasteibakken komt het penseel te pas, — of dient de pasteibakker de randjes zijner taartjes en pasteien niet te vernissen.... met eiergeel?

En in zijn hooge wijsheid besloot de brave man: „een halven dag bij mij op den winkel en een halven dag op de teeken- of schilderklas; 's morgens op de akademie en 's namiddags bij den oven! Zoo hebben ernst en... spel beide hun wettig deel."

De Jonkvrouw met den Vilt, schilderij in olieverf.

Dit „wijze" reglement bleef anderhalf jaar in zwang; dan echter kreeg de kleine koppigaard zijn zin, en voortaan zag men hem nog enkel bij den oven van vader, als hij er van het vele lekkers wat snoepen wilde.

Nu verbleef hij den ganschen dag op de Akademie. Geheel alleen, onder leiding van den reeds oud wordenden Canneel, teekende hij er onverdroten naar het antiek, „nooit goed genoeg", steeds veel, veel te weinig af voor zijn veeleischenden meester, met gelijk geduld zelfs voor de tiende maal hetzelfde beeld nateekenend, doch zich met den dag meer bewust wordend, dat deze droogsaaie voorbereiding hem eens tot groot nut zou zijn. De vorm der dingen ging als het ware zitten, leven in zijn oog, en in zijn vingertoppen voelde hij al meer het vermogen, om dien vorm met potlood of penseel nabij te komen.

Juist was de tijd aangebroken, waarop van Aise zich voor goed aan de schilderkunst ging wijden, toen zijn vader hem door een plotselingen dood ontrukt werd. Gelukkig voor hem, dat zijn beide broeders, nu aan 't hoofd van den vaderlijken winkel, hem uit eigen aandrang des gemoeds de stoffelijke middelen ter hand stelden, om zijn studiën voort te zetten.

Van dien tijd, reeds zoo ver nu, van 1875, 76, 77, dagteekenen zijn eerste schilderijen, meest kleine genre- en anekdotenstukjes, nog geheel onder den invloed van museum en academie, een *Rookend Boerken*, *Reizende Muzikanten*, een *Page de Mandolijn bespelende*, enz..

Het artistieke leven was in die jaren in de hoofdstad van Oost-Vlaanderen op verre na niet zoo opgewekt als nu. De Gentsche poëten....? Van Duyse was dood en, ondankbaar genoeg, vergeten; de stoere Julius Vuylsteke had de lier zoo pas ontspannen, om nog alleen geschiedenis en.... boekhandel te beoefenen; de keurige Virginie Loveling woonde nog te Nevele; van Cyriel Buysse was er natuurlijk nog geen spraak, en de thans onder hun Fransch-Belgische konfraters terecht hoog aangeschreven Fransch-schrijvende jongeren, Maeterlinck, van Lerberghe, Gregoire Le Roy, waren nog maar kinderen; dan, buiten Canneel, Tijdtgadt en van Biesbrouck was er geen schilder van eenigen naam binnen de Gentsche muren werkzaam.

Van Melle, Baertsoen, Heins, Horenbant, Doedelet, Minne, komen immers nog na van Aise zelf.

De werkelijk groote Gentsche artisten woonden sinds lang te Brussel, zoo o. a. de beeldhouwer Paul de Vigne en de uitmuntende landschapschilder den Duyts.

Alleen de Cock hield in de Arteveldestad het vaandel der moderniteit recht. Deze echter bracht wel het grootste deel van het jaar door in den vrijen buiten, te midden van die frischgroene beemden en koele boschjes, welke hij zoo vroolijk en aardig weet te schilderen.

Voor van Aise werd het in deze stad te duf en te eng. Ondanks het krachtige verzet van zijn ouden meester en raadsman Canneel, pakte hij een mooien dag zijn reiskoffer en vertrok naar Parijs, met het dubbele doel er leerling te worden in de *Ecole nationale des Beaux-arts* en er in den Louvre de groote meesters van alle scholen te bestudeeren.

Met de *Ecole nationale* liep het vooreerst scheef.

De studies, door hem ingezonden, waren in de bureelen der direktie..., zonderling genoeg, zoek geraakt, en zijn naam was op de lijst der aangenomen studenten eenvoudig doorgehaald.

De musea echter stonden voor hem open.

Dag aan dag zat hij nu in de weidsche galrijen van den Louvre, zich verdiepend in de schier religieuze bewondering van de meesterwerken der groote kunstscholen uit het verleden, weergevend in kopie bij kopie al wat op hem den machtigsten indruk had teweeggebracht.

Veel, zeer veel, verklaarde hij mij dikwijls, leerde hij in die stille, ingetogen uren.

Vooral van de Vlamingen, Jordaans, van Dijk, en wel het allermeest Rubens,

ook van Velasquez en Frans Hals, wier onovertroffen gewrochten hem van dan af een bijna overdreven gedachte deden opvatten van een tot maestria gedegen ambachtelijke vaardigheid, van het volmaakte, onberispelijke, alle

De landschapschilder C. de Cock, portret in olievert.

knepen en grepen en trukjes versmadend *métier*.

De hoop, om in een openbaren wedstrijd een studiebeurs te veroveren, voerde hem in 1876 voor eenige maanden terug naar Gent.

Verbeeld u een studiebeurs van 9000 fr., te verdeelen over een termijn van drie jaar....

Nieuwe teleurstelling!

Armand Heins werd bekroond, en wel éenigszins ontmoedigd, keerde van Aise terug naar Parijs.

Toch was zijn verblijf in zijn vaderstad niet geheel nutteloos geweest. Hij had namelijk de gelegenheid gehad kennis aan te knoopen met een schatrijk en edelmoedig man, die ook wel eens schilderde en zelfs meer dan éens aan onze driejaarlijksche exposities deelnam, en deze, de heer Dael, trad voortaan in meer dan éen moeilijke omstandigheid, als zijn beschermer op.

Te Parijs ontmoette van Aise zijn twee reeds bekende landslieden, Jan van Beers en Jef Lambeaux.

Het was in 1877, en noch voor den schilder van *Karel den Goede* en *'s Volks Dank*, noch voor den beeldhouwer van den lateren *Kus* en de *Brabo*-fontein waren op dat oogenblik de „zeven vette jaren" aangebroken.

Te zamen hadden zij een niet al te ruime werkplaats gehuurd, en nu noodigden zij van Aise uit, om er met en naast hen beiden te komen arbeiden.

Bastien Lepage was toen in de volle fleur van zijn jong en oorspronkelijk talent.

Van Beers stond eenigszins onder zijn invloed, en legde de laatste hand aan dien dichterlijken *Jakob van Maarlant*, waarvan zijn vader, de dichter van *Begga* en *De Bestedeling*, hem het onderwerp had gegeven, en die in een der toenmalige tentoonstellingen schitterenden bijval bekwam.

Overigens was het niet alleen Bastien Lepage, maar ook de op dat oogenblik te Parijs zeer gevierde Duitscher Leibl, en daarna, ofschoon heel wat minder, de gothieke schilderkunst, die op dat oogenblik het enthoesiasme van Jan van Beers verwekte.

En zie — ook in de werken, welke onze jonge Gentenaar in de werkplaats *boulevard de Clichy* voltooide, en, weinig later, *impasse du Maine*, in een nieuw atelier, dat hij met Lambeaux bekostigde, vinden wij dezelfde influenties weder.

Minder, wel is waar, in zijn *Lodewijk XI en Olivier le Daim* dan in zijn *Quinten Matsys.*

Het eerste dezer beide werken werd te Parijs tentoongesteld in 1878. De kleur is nog tamelijk conventioneel, afgeleerd-bruin en zwaar; het geheel wat stijf, wat academisch.

Doch de teekening is voortreffelijk evenals de psychologie der koppen.

De koning zit, in zijn legendarisch-geliefkoosde houding, het lichaam gebogen over de schrale beenen, den vosachtigen kop loensch, onderzoekend kijkend naar zijn raadsman.

Toch minder angstvallig gedaan, minder benediktijnsch uitgewerkt tot in de minste bijzonderheid dan *Quinten Matsys.*

Geheel in den trant van van Eijk of Memlinc of van Matsijs zelf is hier het mooie, sprekende, vrome hoofd der moeder van den kleinen Quinten uitgevoerd. Elk wezenstrekje, elk rimpeltje, elk haarpijltje is afzonderlijk, bijna op zichzelf geschilderd en nog eens geschilderd.

Zonderling genoeg — en hier voorzeker komt de invloed van de Parijsche grijsschilders duidelijk uit — alleen het doorgevoerde der penseelbehandeling, niet den kleurenrijkdom der Vlaamsche gothieken had van Aise overgenomen.

De heer van de Velde, portret in olieverf.

Het geheele tafereel, maar o! hoe veel meer nog wat hij onmiddellijk daarna schilderde, is mat en bleek en gloedloos van toon.

Dit is overigens een beetje het geval met nagenoeg al wat Aise voltooide

van 1879 tot 1881, en wel met *De Schilder Key Alba's portret voltooiend*, met *Magdalena en Christus* en met *De goede Samaritaan.*

In dit laatste, zeer groote en anders niet onverdienstelijke tafereel, triomfeeren de slappe krijttonen van het stemminglooze landschap uit de Parijzer *banlieue.*

Het was einde 1880, meen ik, dat van Aise naar België terugkeerde. In gezelschap van Lambeaux vinden wij hem, 1881, terug in een soort van loods, door den beeldhouwer opgericht in de toen nog bijna geheel braak liggende omstreken van den Steenweg op Alsemberg, te Sint Gillis-Brussel.

Een tijd van aarzelen, zoeken, wankelen, die eerste maanden, in de hoofdstad gesleten.

Wel was, toen hij, uit Parijs terugstoomend, pas de Vlaamsche landlucht weer had ingeademd, over hem gekomen de betoovering van het eigen koloriet.

Zijn te Parijs in slaap gewiegd instinkt van geboren kleurenziener was wakker geschoten en had luid opgejuicht bij het weerzien van die heerlijke, malsche weiden, die rijkbeplante, vette akkers, omzoomd met slanke populieren, statige eiken of beuken en dwergachtige wilgen en dooraderd met beekjes en rivieren honderd en honderdvoud; zijn oog had genoten van de mooie vlekjes rood en blauw, die de daken der nette boerenhuisjes tusschen al dat groen en geel lieten heenschemeren; het had zich zat gedronken aan het rijke lichtspel van den rusteloos afwisselenden wolkenhemel wijd over dat alles heen.

Doch in zijn geheugen, in zijn wil misschien, wogen de jongst opgedane kunstindrukken en schoolmanifestaties nog al te zwaar, zóo zwaar, dat zijn natuur, *de* natuur nochtans, er niet tegen op kon.

Nu was het *plein-air*schilderen artikel 1 van zijn programma; of wel hij verkneuterde zich aan *chic*-doenerij zooals o. a. in dit berucht, schreeuwerig, toch in 1881 op de „driejaarlijksche" zeer opgemerkt schilderij, *De Dame met den Papegaai*, een ware sabbath van rauwe, brutale, gewild-rauw-brutale kleur, en ook in den tegenhanger van dit heden op het Ministerie van Oorlog berustende stuk, *De Man met den Papegaai*, een keurig geteekenden kerel in tergend geel kostuum met naast zich een in duizend kleuren schitterenden *Ara*, alles gezien in volle, vrije lucht.

De *Sint Lieven*, dien ik reeds hooger beoordeelde, besluit dezen tijd van „*Gaehrung*" en gisting.

In dit tafereel levert voor het aller- en allerlaatst de Fransche mode-invloed slag tegen het aangeboren koloristeninstinkt.

Van al dien *chic* geen spoor meer in dit tafereel. Is de algemeene gamme, vooral voor een Vlaamsch dorp, geschilderd jawel naar de natuur en onder de bloote kappe des hemels, nog wat bleek, mat, grijs; van gewilde, opzettelijke bleekheid, merken wij toch niets meer.

Iets als een Puvis de Chavannes, die zich zou bekeerd hebben tot een Nederlander.

III.

De derde periode, ik zal ze heeten, de overgangsperiode in van Aise's talent, vangt aan met 1882 en heeft als voorspel en naspel twee groote kunstreizen, door hem ondernomen de eene naar Italië en vooral naar Rome in gezelschap van Jef Lambeaux in 1882 en naar Venetië in 1882—83 in gezelschap van Rodolf Wijtsman, den nu gunstig bekenden vrijlichtschilder, de andere naar Spanje in 1887.

Deze reis naar Italië was voor Gustaaf van Aise wat voor den aankomenden

Sint Lieven schenkt een blinde het gezicht terug, schilderij in olieverf (Museum van Gent).

rechtsgeleerde niet de Hoogeschool, maar zijn proeftijd is op de studie van een beroemd advokaat.

In het Vatikaan maakte hij tal van copieën, o. a. een uitmuntende naar het beroemde Rafaël'sche werk, *La Dispute du St. Sacrement*, een der kostbaarste primitieve Rafaël's, nog verwant met Perugino, bijna gothiek nog. Vooral de koppen, zoo opvallend waar, zoo geheel en eenvoudig naar de natuur, vervulden hem met bewondering.

Toch lieten de Italianen, wier werken hij tot dan toe gezien had, hem over 't algemeen vrij koud. Hij begreep ze misschien wel, maar gevoelen kon

hij ze niet; hun breedsprakigheid, hun grootgebaren kregen geen macht over dezen zoon van 't meer intieme Noorden. Eerst te Venetië kwam de betoovering der Italianen voor goed over hem: Carpaccio, Tiziano, Veronese, vooral Veronese, leerde hij er kennen.

Ook de stad zelf was hem lief. Zij maakte op hem dezelfden indruk als ons uniek-mooie Brugge. De stilte dier verlaten straten, de ingetogenheid der leegstaande paleizen, het droomerige glijden der gondels, bekoorden hem. In Venetië schilderde hij vooral naar de natuur. Tal van tafereelen zond hij van daar naar het Gentsche *Kunstverbond*, a. o. *De Gondelier*, *De Lagunen*, *Eva's Verzoeking*, enz.

Toch was het geen Italiaan, maar een Spanjaard, die op hem, in 't land zelf van Rafaël en Michel Angelo, den machtigsten en duurzaamsten indruk zou teweegbrengen.

Te Rome zag hij Velasquez' portret van *Innocentius X*, en dit was voor hem een revelatie.

Nu had hij, in éens, iets als het zekere, onfeilbare voorgevoel, dat er voor den schilder wel een andere, ook een hoogere roeping bestaat, dan eenvoudig de werkelijkheid nabij te komen en ze zoo getrouw en juist en volledig mogelijk weer te geven.

Dat andere nu — hij zóu het vinden en moest het vinden; het geheim daarvan zou hij in de kunstgalerijen van Spanje gaan vragen aan den grooten meester, dien hij zooeven had leeren kennen, maar ook aan zijn *pairs*, Ribera, Rubens, van Dijk.

In 1883 keerde van Aise naar België weder, en vestigde zich ditmaal te midden der zijnen te Gent.

Tal van werken, en daaronder zeer verdienstelijke, ontstonden thans; ik noem *Zondagavond*, *De Vaandrig*, *De gele Ruiter*, *Het Kind met de Duif*, en een drietal portretten.

In alle houdt hij zich vrij nauwgezet, prozaïsch bijna aan de werkelijkheid; in verscheidene, en wel bepaald in *Zondagavond* is de echt Vlaamsche kolorist reeds weer aan het woord.

Ik herinner mij nog, welken voordeeligen indruk dit werk in 1883, te Gent, op mij maakte.

In mijn notaboekje vind ik daarover:

„Bijna stilleven, zoo sober, zoo eenvoudig, zoo onnoozel. Bejaard wijfje, Oostvlaamsche boerinnenzondagsdracht, leidt haar koetje uit grazen langs de wegen. Even valavond.... Landschap zeer malsch van toon; alles heel stil ondanks krachtig koloriet. Vrouwtje kijkt droomend vóor zich..., één met de natuur rond haar. 't Geheel vol fijn gevoel."

Intusschen, van de gedroomde reis naar Spanje... *keine Ahnung*.

Slechte tijden waren aangebroken.

Een tergende mangel aan geld en — geen liefhebbers voor zijn werk.

Toen nam van Aise een mannelijk besluit. Hij vestigde zich voor goed te Brussel, liet zich, op de brakke gronden tusschen den steenweg op Waterloo

en dien op Charleroi een houten loods optimmeren, en geneerde zich met portretschilderen

En meer dan éen portret van waarde voltooide hij aldus in 1885 en 1886. De allerbeste zijn zeker wel dat van den landschapschilder *Caesar de Cock*, joviaal lachend in zijn gulle bonvivants-welgedaanheid, dat van *Miry*, den populairen komponist, den toondichter van den Vlaamschen strijdzang, *De Vlaamsche Leeuw*, met zijn kranigen, wildbehaarden kop, dat van den

Op de Lagunen, koolteekening.

heer *v. d. Velde*, burgerlijk, bezadigd, goedaardig, genoegelijk rookend in een gemaklijken leunstoel, dat van *Mevr. Julietta Wijtsman*, de talentvolle schilderes, voorgesteld, aan haar geliefkoosd werk, te midden van dekoratieve zonnebloemschijven.

Het laatste en beste werk uit deze overgangsperiode zag ik in 1886 in het jaarlijksche salon van *De Twintigen*, namelijk een *Doode Natuur*, breed en stout gedaan en van een koloriet, half Italiaansch, half Vlaamsch, warm en diep en krachtig als bij onze besten.

Ook het portret van *Mr. en Mevr. Hobé* met hun honden verdient vermeld te worden.

IV.

1887!

Reis naar Spanje met den armen en vroeg gestorven Julius Lambeaux, en tevens definitieve terugkeer naar — hoe dat nu het best en eenvoudigst te noemen? — naar het aangeboren Vlaamsche instinkt.

Te Madrid kwam *het* over hem, in eens, overweldigend, onweerstaanbaar.

Wat de woorden *groote kunst* beteekenen, waarin het *grand art*, op den keper beschouwd, bestaat, nú stond het daar, zonneschitterend helder, vóór hem.

Nu was het hem klaar — wat hij had vermoed, wat hij had voorgevoeld bij het aanschouwen van den *Innocentius* te Rome, van meer dan één Rubens, v. Dijk, Jordaans, Hals te Parijs. Niet in de keuze der onderwerpen zat het hem, kón het hem zitten! De *Spinsters* van Velasquez, een eenvoudig tooneelspelersportret van denzelfden meester, zij waren al even goed en waar groote kunst als de *Overgave van Breda* of de *Martelie van St. Jeroen* van Ribera. Was het *Stilleven* van Jordaans, in het Staatsmuseum te Brussel, geen *grand art*, of een *Vlaamsche Kermis* van Rubens even goed als een zijner geweldige *Jachttafereelen*?

Op twee dingen komt het aan: op die *vis superba formae* in de eerste, op stijl in de tweede plaats.

Kunnen moet de artist; en geleerd moet hij 't hebben in velerhande studie, desnoods ten koste van veel mislukken. Kunnen moet hij; beschikken moet hij over al de hulpmiddelen, die zijn speciaal vak ten dienste staan; een *practicien* moet hij zijn, meester in het samenstellen, meester in 't groepeeren, meester in het verdeelen en schakeeren van schaduw en licht, meester in het ordonneeren der plans: in alles.

Om realiteit der wedergeving is 't niet te doen. Er zijn meesterstukken van kunst bekend, waarvan het konventioneele het in 't oog vallend gebrek is.

Er zijn — op onzen tijd hoe vele! — getrouwe kopieën van werkelijkheden tentoongesteld, zoo verrassend waar en getrouw, dat men zou zweren; „dat is *hem*" of „dat is *het*", maar die geen kunst zijn en 't nimmer zijn zullen.

Zelfs valsch, ten eenen male onwaar kan een vizie zijn, en toch dien veredelenden indruk op ons maken, die ons doet zeggen, met eerbied doet zeggen:

„Dat is mooi! Dat is kunst!"

Kurz' woorden drukken dit alles, dunkt mij, zoo voortreffelijk uit:

„Es ist das holde Vorrecht der Poesie im Dienste der Wahrheit zu luegen."

Van Aise herleefde te Madrid; hij voelde er zich herleven, omdat hij er zich opnieuw voelde gelooven en hopen, gelooven in de hoogere roeping der kunst.

Hij kopieerde, niet slaafs nu meer, maar op zijn gevoel meer dan op zijn oog af, het *Portret van Graaf Olivarez*, dat van *Philips IV*, de *Overgave van Breda*, de *Martelie van St. Jeroen*, en nog heel wat meer. Hij had wel het heele museum willen kopieeren.

Uit was de tijd van gisting, van wankelend aarzelen.

Jezus en Magdalena, schilderij in olieverf.

Uit „Gährung" eindelijk „Klärung".

Zijn gemoed was tot rust gekomen.

Duidelijk, helder, als een flonkerende ster zag hij *het* doel voor zich:

„Voortwerken in de richting der groote practiciens uit alle scholen, maar steeds met eerbied voor de natuur."

In de traditie naar de waarheid!

V.

De bloeitijd van van Aise's talent.

Aanvang 1887, terugkeer uit Spanje; ontwikkeling in opgaande linie tot ... wij hopen ... nog lang na Juli 1895, en het heete zomerdagje, waarop ik dit schrijf.

Een vruchtbare en een mooie tijd!

In 1888 ontstonden *Geluk*, *Idylle* en *De Vrouw met den Hond*; in 1889 *Een Vlaandersche*, *De Zangeres*, *het Portret van den schilder Jules Lambeaux*, het drieluik *Poëzie*, *Kunst en Krijgsroem*, en *Het oude Boek;* in 1890 *Studie naar 't Naakt*, (*Museum van Antwerpen*), Portret van *Jeroen Becker*, *De Legende van St. Marten*, uitgevoerd voor de St. Martenskerk te Kortrijk, en andere werken, waaronder nog verscheidene portretten; in 1891—1892 zijn *Artevelde toegejuicht, vermoord en verheerlijkt*, een *Negerkop*, het Portret van *Prins Boudewijn* en tal van portretten en fantasieën, o. a. *Majoor Jungbluth* (te paard), *Graaf de Merode* (te paard), *Minister Mr. Gustaaf Rolin Jacquemijns*, *Professor Boddaert*, *Professor van Cauwenberghe*, *Graaf du Chastel*, *De Leuvensche Schepen Fonson*, *Professor van Wetteren*, *Professor Abbé Renard*, *De*

Zingen, koolteekening naar eene schilderij in olieverf.

Familie J. de Waele, *De Jonkvrouw met den Vilt*, enz. In 1894 de *Symfonie in 't Rood* en *In Gedachten*.

Geluk en *Idylle*, het eerste prijkt thans in het Antwerpsch Museum, het andere in de mooie verzameling van den heer Edw. Huyberechts, hier ter stede, zijn min noch meer dan meesterwerken.

Geluk, dat eigenlijk evengoed *Maria*, *Jezus en St. Janneken* zou kunnen heeten, stelt voor, in een opzettelijk wat vaag gehouden landschap: een gezicht, van de heuvels van Sint Gillis op de Belgische hoofdstad, wegschemerend, ver, heel ver en diep, in den blauwachtigen wasem van een heeten zomernamiddag, stelt voor een moeder, pronkbeeld van bloeiende gezondheid meer dan van lichaamsschoon, vreedzaam spelend met twee bekoorlijke knaapjes.

De vleezen wel een weinigje Italiaansch; er ligt iets als gouden licht over die mooi geteekende handen, die fraai gevormde beenen en armen der kleinen, dat goedvrome, van geluk stralende gelaat der vrouw.

En hoe mooi is in zijn toch bescheiden blijvende kracht dat roode kleed der moeder.

Idylle nu, een echte idylle; als 't ware een vertolking in kleuren van een bladzijde uit *Dafnis en Chloë*.

Klassiek mooi, zonder in de verste verte te doen denken aan de bekende klassieken.

Een herdersmeisje, in de edele naaktheid van haar ongerept maagdenlijf, uitgestrekt, het hoofd in de wirwarrende lokkenpracht, onder verreikende takken; naast haar, half knielend, half hurkend, een knaapje, met een bladerkroontje, spelend op de fluit. Wijd achter loof en boomen de horizon der mooie dichters van Oud-Hellas: een strook oogstreelend blauw.

In België schildert niemand, — niet Cluysenaar, niet Wouters zelf, — het naakt zooals van Aise. Rein, en toch levend en van levensvolheid bloeiend is zijn naakt; en dit is het vooral, wat ons treft bij het bewonderen dezer idylle.

En de teekening van deze jonge lichamen — zij is de volmaaktheid of weinig minder.

Met zijn *Artevelde*, nu op het Museum te Gent, ben ik minder ingenomen, al geef ik volmondig toe, dat dit reusachtige doek kwaliteiten vertoont van allereersten rang.

Van Aise toont ons den „Vroeden Man" van Gent op 't oogenblik dat hij, Vlaanderen doorreizend met een klein gevolg van vrienden en aanhangers, een schaar patriciërs en landlieden toespreekt, ongetwijfeld om hen tot medewerking aan zijn grootsche plannen over te halen.

Het tooneel speelt op een soort van kruisbaan in een Oostvlaandersch landschap, een landschap van een zeer aristokratische tonaliteit, stil en oogstreelend als een oud gobelin. De figuren, grooter dan natuur, — een dertigtal vast, — zijn, elk op zich zelf, meesterlijk geteekend. Kranige, echt Vlaamsche typen, boomen van kracht en energie en gezondheid, breed van schouders, ferm gekuit, stoer en toch gemoedelijk van gezicht.

Enkelen zitten te paard: zoo Artevelde zelf, een monnik, een vaandrig; een Jan Breidel, of een andere, — in werkelijkheid de beroemde „*schoone Jan*", een naauw vóór een paar jaar gestorven Gentsche celebriteit, model van stiel, — staat, goedig lachend: „alles weet ik er van", schijnt hij te meenen, recht naast zijn draver, een waren Bucefaal!

En — welke paarden, groote goden!

Paarden, echte Veurnesche paarden, reuzenrossen, zooals men er nog enkel

Zondagnamiddag, koolteekening naar eene schilderij in olieverf.

te Antwerpen ziet, trekkend, alsof 't pluimpjes waren, halve scheepsladingen door de straten, paarden, huizen hoog en boomstammen breed, glimmend van welgedaanheid, met pooten als kolommen en manen als van een leeuw.

En die Breidel, of liever „Schoone Jan", een ruiter, zulk ros overwaardig: een bram van een Jan, een Breidel van een bram, een berg van Breidel- en Bram-achtigheid.

Rubens hadde het voorzeker niet beneden zich geacht, het sappig kloeke

vleesch van die ferme, breede tronie of het levendige rood van dien golvenden mantel voor eigen werk te verklaren.

Doch, hoe schoon ook op zichzelf, lijkt juist deze Breidel mij een fout; eerst, omdat ik hem voor geen Breidel kan verslijten, dan — omdat hij, dank aan zijn reuzenfiguur en aan zijn tergend rood gewaad, den hoofdheld der episode, den vroeden Jakob in het duister stelt.

Artevelde, niet zoozeer omdat hij op het tweede in stede van op het eerste plan staat, veeleer om ik weet niet wat er aan dit anders ook weer op zich zelf mooie figuur ontbreekt, is niet genoeg de spil, het middelpunt, de ziel van het plastische werk.

Het ergste is, dit althans is mijn persoonlijk oordeel, dat de artist zijn held belichaamde in het zeker wel mannelijke, nobele, maar ongelukkiglijk al te bekende figuur van den Kongo-reiziger, Kapitein Jeroom Becker. Deze bijzonderheid ontneemt natuurlijk en noodzakelijk zeer veel van de illusie, welke alléen, alléén zeg ik, het voorgestelde moment die waarschijnlijkheid hadde kunnen verleenen, welke den aesthetischen indruk geheel en ongeschonden moest laten.

Er bestaan toch geen portretten van den Vroeden Jacob; ware het dan niet beter geweest, een geheel onbekende tot model te kiezen, of — naar 't voorbeeld van Leys — ergens een patriciër-kop van Memlinc, van Eijk of Matsijs te herscheppen?

VI.

Van Aise staat heden op de hoogte van zijn talent. Weinigen, zeer weinigen zijn er, die even gemakkelijk en zeker als hij weten aan te wenden al de middelen, welke het *métier* oplevert.

Zijn teekening, sober, vast, zwierig en levendig tegelijk, wordt verhoogd door een ordonnantie der plans, die vlakaf wonderbaar mag heeten.

Zijn koloriet is bij uitstek rijk en krachtig. Het vereenigt de intensiteit en warmte van het Vlaamsche palet met de weelderigheid en harmonie van het Venetiaansche.

Hij ziet de dingen „groot;" zonder eenige inspanning ziet hij ze groot. De imponeerende lijnen, hun mooie golvingen, wat zij bijzetten aan de karakteristieke, aan het wezenlijke van een geheel, dát ziet hij.

Vandaar de *grande allure* van tafereelen als *Artevelde*, *St. Marten*, *Idylle*, *Geluk*, van zijn beste portretten, van zijn stillevens zelfs.

Vandaar zijn zeldzame gave, om op al wat hij voortbrengt een stempel van gezondheid, grootschheid, stijl en klassiciteit af te drukken.

Zoogezegde *ficelles* versmaadt hij. Eerlijk, oprecht, eenvoudig en gemeend is heel zijn doen, zijn teekening en zijn groepeering, zijn verlichting en zijn koloriet. Hij gaat uit van waarheid, doch hij streeft alleen naar schoonheid, niet naar begoochelend realisme.

Tot verdikking neemt hij nooit zijn toevlucht: hij lengt zijn verven aan

met stroomen olie en laat de kleur op zijn doek vloeien in al de mooie natuurlijkheid van haar logische samenstelling en zuiverheid.

Voor zekere kleuren heeft hij een voorliefde. Het rood, onder andere, staat bij hem in hooge gunst. Het rood, het vorstelijke rood, het rood der martelaren en het rood der zonsondergangen, vergoodt hij als de schoonste van alle kleuren.

Hij bezit de memorie der kleuren als niet één. In zijn geheugen hangen ze, wapperen en fladderen ze als zoovele vlaggen en banieren, tientallen van vlekken en vlekjes, lappen en lapjes kleur van alle grootte, rood en paars en bruin en blauw en groen en geel in alle denkbare nuances en schakeeringen.

Straks, bij den arbeid, brengt hij die jaren geleden toevallig hier of daar geziene brokken koloriet, waar 't onderwerp het meebrengt of de algemeene kwaliteit het wenschelijk maakt, keurig en smaakvol te pas.

Ook dit heeft hij gemeen met de onsterfelijken, wier volgeling hij zich noemt: hij is dol op de bonte mengeling der veelhoofdige massa, op het woelen en krioelen van een menschenzee.

Hij droomt er van, Pieter den Eremiet te schilderen, oproepend, te Clermont, de heele christenheid ter kruisvaart, of Karel den Stoute, op de Gentsche Vrijdagmarkt onthaald door de weerbarstige neringen, of het lijk van den volkstribuun Jan Yoens, bij avond en fakkellicht teruggebracht naar Gent.

En zoo voor iemand, dan zijn al zulke onderwerpen, episch in den volsten zin des woords, voor hem als geknipt.

Modern?

't Kan mij heel luttel schelen, of hij het mag heeten al dan niet.

Heet hem gerust een artist uit den Renaissance-tijd, verdwaald in onze maatschappij van zwarte rokken en hooge hoeden; maar geef toe, dat hij is een werkelijk kunstenaar, die er in slaagt, deze zijn eerlijke en mooie leus glanzend te verwezenlijken, zonder zich af te vragen of dat nu bepaald modern is of ouderwetsch: „Simpel en mooi!"

Juli 1895.

DE VERLOREN ZOON.

DOOR

PHOCIUS.

V.

Piet was door zijn examen. Er werd rondgereden en 's avonds was er een groote fuif. Roowal zag zijn zoon den ganschen dag niet, en den volgenden morgen, toen hij thuis kwam om koffie te drinken, was de jonge meneer nog niet bij de hand, zei het tweede meisje, een nuffig jong ding. Mie liep in de keuken te brommen, ze wou meneer maar liever niet ontmoeten.

Roowal ging als naar gewoonte onder het koffiedrinken de krant zitten lezen. Hij voelde zich bedrukt, neerslachtig, maar wilde 't zich niet bekennen. Hij zat aldoor tot zichzelf te redeneeren. 't Was toch immers doodgewoon! Bob was nu eenmaal student en dat hij goed student was, dat hij meedeed, had Roowal zelf gewild. Dat hij hem nu toevallig in twee dagen niet had gesproken — nu, dat had niet anders gekund! — 't gebeurde ook zoo zelden!

Zijn dejeuner was heel gauw afgeloopen.

Toen ging hij wat tegen 't raam staan trommelen en naar buiten kijken. Vreemd, dat hij zich vandaag zoo bizonder gedrukt, zoo eenzaam voelde, en dat hij zooveel dacht aan zijn eigen ouderlijk huis. Wat waren zijn ouders nu al lang dood! Al bijna vijf-en-twintig jaar. Ze waren kort na elkaar gestorven, nog niet oud. Zijn vader had een beroerte gehad. Nog zag hij hem liggen, blauw en opgezet en zonder bewustzijn. Toen had hij toch goed gevoeld dat 't zijn vader was en dat hij veel van hem hield.... Zijn moeder!.... waarom kreeg hij nu nog, na zooveel jaren! tranen in z'n oogen als hij aan zijn moeder dacht?.... zijn moeder had kanker gehad. O! wat was dat verschrikkelijk geweest! o, die dagen, die nachten!..... Zijn eenige broer...., ja, wat had hij Frans in geen tijden gezien! — Frans was cargadoor in Rotterdam, had 't *ook* altijd verbazend druk en een groot gezin en daarbij veel familie van zijn vrouw's kant, waar hij voor een groot deel in opging, beredderend en bestierend, *de* man in die familie. — Maar hij moest Frans toch weer eens zien, hij zou hem eens inviteeren, hem en zijn vrouw en zijn twee oudste zoons, 't moesten zulke flink-oppassende jongens zijn, de oudste was al in de zaak....

Waar Bob nu toch bleef? Zóó laat kwam hij anders nooit te voorschijn. Hij zou maar 's naar hem gaan kijken. En langzaam liep hij de trap op naar Bob's kamer. Hij klopte.

„Ja! Wie is daar?"

„Ik! — Jongetje, kom je haast beneden?”

„Hè? — O, vader, bent u 't? — Komt u maar even binnen. Ik lig er nog in.”

Roowal ging binnen. Hij kwam weinig op Bob's kamer, druk en gehaast als hij was altijd. Nu trof 't hem plotseling dat 't er zoo'n rommel was; hij zag de kleeren van zijn zoon links en rechts neer gegooid over stoelen en een berg handschoenen, boorden en dassen op de lessenaar. En met bliksemsnelheid trok aan zijn geest voorbij zijn eigen keurige kamer en zijn kantoor waar de strengste orde wet was. Ook was de atmosfeer op Bob's kamer ver van frisch; Roowal bracht onwillekeurig de zakdoek, die hij in de hand hield, even aan zijn neus. Bob zag 't, voelde zich kleuren en sloot de oogen. „Wat is er vader?” vroeg hij.

Moest er dan wat zijn als Roowal zijn eenigen zoon eens zien wou?

„Niets, jongen, niets bizonders! Ik kom maar eens even naar je kijken. Hoe gaat 't? Niet katterig?”

„Nou”! zei Bob, „leelijk!” Hij bleef liggen met z'n oogen toe. Na eenig zwijgen vroeg Roowal:

„Kan ik wat voor je doen?”

„Dank u wel! dank u,” zei Bob met iets van wrevel in z'n stem.

„Nou! .... dan ga ik maar .... en wensch je beterschap .... Adieu!”

„Adieu? ....”

Toen Roowal weer naar kantoor liep, voelde hij zich opeens warm worden en met een driftige beweging zijn stok tegen een stoep slaan. Hij schrok er van, 't verstoorde hem, maakte hem kriegel. 't Was bij zijn heugenis de eerste maal dat hij toorn tegen zijn zoon in zich had voelen opkomen .... En waarom? .... 't Was onzin! .... Hij wist toch wat studenten zijn! — Hij was een driftkop!

Bob lag nog steeds in zijn bed, hij voelde zich moe, op. Hij was niet zoo katterig als hij zijn vader had willen doen gelooven. Maar wat was dat ook voor een vervelende manier geweest om naar boven te komen om hem uit zijn bed te halen! Hij mocht toch wel uitslapen! Slaap heeft toch iedereen noodig. 'n Onzinnig idée van den ouden man. Er was toch veel voor om niet thuis te wonen, als je student was. Zou hij er eens een balletje van opgooien? Maar neen, dat zou te beroerd voor hem zijn, hij was dan heelemaal alleen. En 't was toch immers zoo'n goedig, zoo'n in-goedig vadertje. Meer een vrind van hem, een goede broer dan een vader zooals anderen daarover spraken, dan iemand tegen wien je op moest zien met vrees en ontzag, een boeman.

Hij ging liggen soezen aan vroeger. Ja, wat was zijn vader toch altijd oneindig goed voor hem geweest, hoe had hij hem opgepast als hij ziek was, en vertroeteld en verwend. Die goede vader, — hij had ook anders niemand gehad na mama's dood .... Die avond, wat herinnerde hij zich dien nog goed, o, die arme vader! — Hoe hij er toch toe gekomen was haar te trouwen? Dat begreep hij maar nooit; twee menschen die zoo veel verschilden? — zijn moeder .... nou ja, dat was begrijpelijk, haar familie was

sterk achteruitgegaan ...., nou ja ...., maar hij! .... Had hij haar dan nooit begrepen? Of was 't alleen haar mooie gezicht geweest, louter zinnenbetoovering .... Neen, dat was niets voor hem! .... Maar wat dan, wat dan? .... O! .... was dit nu misschien een voorbeeld geweest van gedurige suggestie, van een krachtige persoonlijkheid, die een zwakkere regeert! .... Ja, ja! Dat kon, waarachtig! .... een interessant geval! En nu was hij, Bob, de zoon van die twee menschen .... Maar neen! weg! weg met dat ellendige moderne gedenk, brutaal snijdend, ontheiligend als een ontleedmes. O, die arme goede vader!

Bob stond op en kleedde zich langzaam en als steeds — vooral na een woeste fuif — keurig netjes aan. Maar hij voelde zich toch nog niet heel lekker en dat ergerde hem. Hij kon er toch anders zoo uitstekend tegen! Wat 'n landziekig weer ook, net als gisteren en eergisteren. En waarom was er nog niemand 's bij hem op komen loopen.

De fuif was hem niet meegevallen. Erg woest! Zijn toost was de eenige geweest die een beetje .... netjes was, in den vorm .... kortom: correct. Dat hoorde er dan toch ook zoo bij. Hij hield niet van zoo'n woeste uitgelatenheid.

Hij ging uit, liep naar Piet, Piet was niet thuis. Toen naar Bas, Bas was uit. Toen naar de kroeg, daar was nog niemand. Hij nam den Figaro op en bestelde een glas vermouth. De kellner talmde en kreeg een uitbrander van hem. Hij zat te brommen, hij had het land; waarom wist hij eigenlijk niet.

Eindelijk kwamen er wat menschen van gisterenavond opzetten, allemaal 'n beetje onwel, maar allemaal uit over de fuif. Wat was dat gezellig geweest! Bob bekende zijn grieven, men vond hem vervelend en men liet hem dat merken. Toen werd hij hatelijk, fijn bedaard hatelijk, maar de gemoedelijk-vroolijke jongens begrepen niet goed wat hij bedoelde en stoorden zich niet veel aan hem. Zij vonden hem vandaag eenvoudig ongenietbaar.

Thuis gekomen ging hij in de eetkamer op zijn vader zitten wachten en gaf zich over aan landerige overpeinzingen. 't Student zijn, en vooral hier in de stad, was toch niet enkel zonneschijn. Hij had zich vroeger zooveel voorgesteld van geestverruimende gedachtenwisseling met zijn medestudenten. Maar 't was niet meegevallen. Niet veel geest, niet veel pit bij de meesten, hoor! Drinken en schetteren, dat konden ze! En dan dat totale gebrek aan corpsleven. Wat ook al weer aan 't lamme slag studenten lag. 't Zou hem de moeite niet waard zijn hier senator te worden. Hij zou zich laten kiezen en dan lekkertjes bedanken.

Roowal kwam thuis. „Zoo, jongeneer, hoe is 't?"

„O, heelemaal beter!"

„Komaan, dat 's best! Laten we dan maar 'ns een lekkeren borrel nemen, hè? Zal ik je maar 's inschenken?"

„Dank u wel! Ik heb al wat gedronken op de kroeg."

„Aha! — Hm! Maar toch heelemaal beter, hè Bob? ... in 't geheel geen kater meer?" plaagde Roowal, vroolijk gestemd, nu hij zijn jongen weer bij zich had.

„Zeker, zeker!" zei Bob wrevelig. En toen ging hij ineens, achter elkaar, al zijn grieven uitpakken tegen de fuif van gisterenavond, tegen zijn medestudenten en 't heele corps.

'n Beetje verwonderd keek Roowal hem aan. Maar — al sprak hij er verder niet over — hij schreef dat gepruttel aan katterigheid toe en antwoordde met een paar schertsend bemoedigende woordjes, wat Bob, die hem heel goed begreep, nog meer ergerde.

Ze gingen aan tafel. Om zijn zoon wat op te kikkeren vertelde Roowal, dat hij zijn stuk gisteren avond op de tafel gevonden en gelezen had. Hij prees er 't een en ander in, puur om Bob plezier te doen, want eigenlijk had hij er de eene helft niet van begrepen en met de andere helft was hij 't geheel oneens geweest. De vorm alleen had hem geboeid. Dit bleek, toen Bob er over doorging en zijn vader in 't nauw bracht. Roowal kreeg spijt dat hij er over begonnen was. Maar om er zich flink doorheen te slaan gaf hij eenige meeningen ten beste, die kant noch wal raakten en door Bob deerlijk afgemaakt werden.

„Nou ja," zei zijn vader, „wat spijtig, ik weet wel dat ik daar allemaal niet zooveel van geleerd heb als jij."

„Maar spreek er dan ook liever niet over, vadertje," zei Bob, beschermend, nogal hatelijk.

Ze staken een fijne sigaar op en 't was uit.

Toen Roowal kort daarop uitging, „nog even" naar kantoor, drukte Bob hem hartelijk de hand met de belofte vanavond een partijtje met hem te zullen schaken — ten minste als zijn vader 't graag had. Nu, dat wist Bob wel!

VI.

Op een middag, een paar maanden later, zei Roowal tot zijn zoon: „Ik had graag dat je voor aanstaanden Zondag geen afspraken maakte, Bob; je oom Frans en tante Coba komen over en brengen Kees en Dirk mee; ze komen op de koffie en blijven logeeren."

„Best, vader," zei Bob, een beetje verbaasd, „we zullen de familie ontvangen."

En zoo kwam 't dat vader en zoon op dien Zondagmorgen samen aan 't station waren om oom en tante en de beide neven op te wachten.

Het viertal arriveerde. Bob herkende hen bijna niet, vooral de neefjes waren veel veranderd. Kees, een lange pootige kerel van twintig jaar, blond en blozend, drukte hem de hand alsof 't een noot was, die hij kraken moest. Hij noemde Bob in den regel „neef" en sprak druk, in Rotterdamschen tongval. Dirk was 'n jongen van 'n jaar of zestien, met linksche bewegingen en een dom uiterlijk; doorgaans zwijgend en rookend, even grinnekend als hij werd aangesproken. Oom Frans leek veel op zijn broer. Maar hij was veel drukker, driftiger, hij had iets cholerisch en miste geheel Jan Roowal's deftig-beschaafd optreden. Tante, een klein, zeurig, verdrietig burgermenschje, scheen wat bang voor haar man en erg bezorgd voor haar jongetjes, die

ze ieder oogenblik toeriep toch voorzichtig te zijn met de „ruituigen." Want ze liepen; Roowal woonde dichtbij. Men was er spoedig en zette zich dadelijk aan de koffietafel.

Bob deed zijn best zijn neven aangenaam te onderhouden en sprak ook nu en dan een hoffelijk woord tot zijn tante, maar begrijpelijkerwijze ontaarde een en ander soms in een leuk onmerkbaar voor den gek houden. Hij bestudeerde de familie en vond er een eigenaardig genot in zich te pijnigen met de gedachte dat dit nu zijn neven en dat dat nu zijn tante was. De broers Jan en Frans hadden 't samen druk over allerlei familie en handelsaangelegenheden en Bob meende af en toe dat zijn oom zich boos maakte, wat dan gelukkig onwaar bleek. 't Was zoo zijn manier van spreken. De man had een stem als een boor.

Na de koffie bleven ze nog wat zitten, de heeren staken sigaren op en tante mengde haar zeurig piepgeluid in het gesprek van haar man en haar zwager, waarbij Bob opmerkte, dat zijn vader haar steeds beleefd aanhoorde en antwoordde, hoewel dat lastig was, daar oom Frans zijn vrouw bijna geregeld in de rede viel maar soms niet tot zwijgen bracht, zoodat er een verward ruzieachtig gekakel ontstond.

Na eenigen tijd ging men uit, dat wil zeggen: Jan, Frans en Coba den eenen kant en Bob met zijn neven den anderen kant op. Dat was zoo vooruit afgesproken tusschen vader en zoon.

Nu brak ook Dirk bij het wegwerpen van zijn derde sigaar zijn zwijgen en vroeg met een saaie baard-in-de-keel stem: „Je bent nou tegenwoordig zoo student, hè?"

„Je raadt 't," zei Bob, die juist aan Kees veel over de instellingen zijner universiteit had loopen vertellen.

„Dan ga je zeker alle avonden uit, hè?"

„Hoe meen je," vroeg Bob.

De ander grinnikte. „Hoe ik meen? Wèl, of je veel uitgaat, naar de komedie, of naar 'n koffiehuis .... of zoo ...."

„Wel nee, beste jongen," antwoordde Bob quasi goedig. „Zie je," ging hij voort, meer tot Kees dan tot zijn broertje, „we hebben hier onze eigen societeit en daar vinden we elkaar in den regel."

Plotseling kwam er een duivelsch plan in hem op. „Wil ik jelie daar van middag eens introduceeren?" vroeg hij. „Hè ja," zei Dirk. „Dat 's goed," zei Kees.

En zoo togen ze tegen het bitteruur naar de kroeg. Bas zat er met een paar andere goede vrienden. De neven werden voorgesteld en hadden in een oogenblik ieder een groot glas bitter voor zich. Bob fluisterde zijn vriend Bert Paats iets in het oor en gaf Bas een knipoogje. 't Gevolg was dat de twee Rotterdammers weldra van alle kanten en over allerlei werden aangesproken, hernieuwde aanbiedingen van bittertjes niet durfden weigeren en een weinig draaierig en soezerig werden. Kees scheen niet op zijn gemak, hij gaf korte antwoorden, werd stil, maar Dirk zat, met een rooden kop,

glimmend van genoegen, over 't tafeltje gebogen, kwajongensverhalen te doen van veel drinken en zoo meer.

De studenten zaten druk tegen hem te „meneeren" en uitten hun onbegrensde bewondering voor 's mans wereldkennis en ondervinding. Dirk was een en al glorie. Maar of 't de zooveelste sigaar was, of de bittertjes, of beide, ook hij begon eindelijk bleek te zien. Toen vond Bob 't maar beter op te breken, 't verveelde hem trouwens al. Kees was dankbaar en blij toen hij buiten was, maar Dirk was maar liever blijven zitten.

Maar 't liep alles goed af en toen de familie weer aan de tafel was vereenigd, werd Kees, verheugd dat hij er zich zonder gek figuur doorheen geslagen had, zeer spraakzaam, terwijl Dirk in zijn gewoon bot zwijgen terugzonk. Oom Frans bevroedde intusschen wat er gaande was en vroeg waar de jongeheeren geweest waren. De mededeeling, dat Bob zijn zoons op de studentensocieteit geïntroduceerd had, scheen hem niet aangenaam te zijn, hij keek zijn neef gramstorig aan. 't Bleek verder in het tafelgesprek dat oom zeer rechtzinnig was en neiging gevoelde afschaffer te worden. Ook had hij het druk over een werkzaam leven, hoe heilzaam dat was en over het verschil van de jongelui van tegenwoordig en die van zijn tijd, en keek daarbij telkens zijn neef aan, die hem een brutalen boer vond.

Aan 't dessert wendde oom zich plotseling tot zijn broer met de vraag: „En wat moet Robert nu eigenlijk worden?"

„Wel, hij studeert immers in de rechten," antwoordde Jan.

„Nu ja," zei Frans, „rechten studeeren! maar wat beteekent dat? Advocaten en rechters zijn er al veel te veel — wat wil hij worden?"

„Nou Bob," zei Jan, lachend, „vertel jij 't oom dan zelf maar 's."

Maar Bob had er niet den minsten lust in. Hij voelde zich beleedigd door zijn oom's manier van spreken, zijn toon, waaruit onbedekte minachting sprak. Hij antwoordde vlug en scherp accentueerend: „Heeft u zelf gestudeerd, oom, of heeft u familieleden of goede vrienden bij de rechterlijke macht, dat u zoo goed op de hoogte is."

„Neen ventje," zei oom, met een korten harden lach, „dat niet, maar ik weet er toch alles van, hoor! Hoe lang studeer je al, wanneer ik vragen mag? . . . .

„Twee jaar," zei Bob, kort, meer en meer geërgerd.

„En nog geen candidaat?"

„Nog niet, oom!"

„Dat wordt dan toch langzamerhand tijd, hè?"

Zoo had nog nooit iemand tegen Bob gesproken! Hij keek zijn vader aan, die zijn blik meed en antwoordde snel blozend en met trillende stem: „Het wordt tijd, meneer, dat u 's een wat beleefder toon aanslaat, wanneer u spreekt tot den zoon van uw gastheer." En hij stond op en liep driftig de kamer uit . . . . „Bob! Bob!" riep Roowal, maar vergeefs. De Rotterdamsche familie zweeg beteuterd.

Men hoorde de voordeur dichtslaan.

Toen vergat Frans een oogenblik zijn rechtzinnigheid en deed een langen vloek weergalmen. „Dat 's me 't ventje wèl," riep hij, „ik kan je niet feliciteeren, Jan!"

„Frans," zei Roowal, „laat ons hierover verder zwijgen en houd de bedoeling in 't oog, waarmee ik jelie hier gevraagd heb en die je kent."

Maar men bleef onder den indruk van 't geval. Jan was stil en koel, wilde zich blijkbaar niet laten beklagen. De neefjes meesmuilden.

Bob kwam dien nacht niet thuis. Den volgenden morgen bracht Jan de Rotterdammers alleen naar den trein en was hartelijk blij dat ze weg waren. Maar toen hij daarop naar kantoor liep, betrok zijn stemming weer. Want hij dacht aan de voorstelling, die hij zich vooraf van dat bezoek gemaakt had — en hoe 't was afgeloopen, hij dacht aan zijn broers verhouding tot zijn zoons, dezelfde ongeveer als die van een werkbaas tot zijn volk, en aan diens toon, toen hij tot Bob sprak — en aan zijn eigen omgang met zijn lieveling. En de arme gevoelsman leed onder de strenge klaarheid van zijn geest, die 't gedrag van den een afkeurde — maar den ander bespotte.

VII.

Bob was boos de deur uitgeloopen en nog een paar minuten hield ondanks den nat-kouden wind, die hem in 't gezicht woei, die woede stand. Toen kwam hij tot zichzelf en begon zich te schamen. Wat nu, hij, de door en door correcte student, die den naam van „gentleman" als hoogste eeretitel beschouwde, hij had de wetten van de gastvrijheid geschonden, als de eerste de beste vlegel, hij was nijdig uitgevaren tot een gast, tot den broer zijns vaders!

Hij had bitter 't land. De spijt, dat armzalig gevoel van onmacht, kwelde hem als een spiegel den mismaakte, die er voor moet blijven zitten. Gelukkig voor zijn ijdelheid kwam hij Bas tegen en was zwak genoeg hem 't heele geval te vertellen, wèl wetend hoe deze advocaat verzachtende omstandigheden pleiten zou voor de rechtbank van zijn geweten. Bas ging verder, vond dat hij groot gelijk had gehad, en Bob hield meer dan ooit van Bas, bood hem een lekkere flesch op de kroeg aan, daar vonden ze nog andere vrindjes en de avond werd hoogst genoegelijk doorgebracht en eindigde zeer laat, toen 't niet meer de moeite was voor Bob om naar huis te gaan. Bas bood zijn vriend zijn eigen bed aan en ging zelf op zijn sofa liggen. Ze sliepen nog toen Roowal, de vader, na een droevig eenzaam koffieuurtje, weer naar zijn zaken sjokte, zich voelend als 'n oude knol voor 'n trekschuit, oud, moe, bek-af!

Bob ontbeet met zijn vriend en ze gingen samen weer naar de kroeg en knapten zich op met 'n maagbittertje en spraken veel kennissen, en toen de jonge Roowal 's middags in de eetkamer op zijn vader zat te wachten, was 't hem moeielijk die geschiedenis van gisteren weer te doorleven juist zooals

't geweest was met al den toorn van een oogenblik en de leege neerslachtigheid, die er op gevolgd was. Hij dacht er liever niet meer aan en hij vond 't dus allervervelendst toen zijn vader met een ernstig gezicht binnen kwam en er dadelijk over begon met een:

„Dat had je niet moeten doen, Bob!"

„Nee, vader, dat weet ik nu waarachtig ook wel. Maar wees jezelf maar 's altijd meester! — En wat is die oom Frans ook een vervelende, krenterige, fijne...."

„Stil!" zei Roowal, wenkbrauwfronsend, en vervolgde snel sprekend, met schokken: „Ik wil niet dat je op die manier over mijn broer spreekt... 't Is een degelijk man, die veel heeft gewerkt.... Je hebt ermij veel verdriet mee gedaan.... Dat je daar heelemaal niet aan gedacht hebt!...."

Bob schrok. Was 't zijn vader wel die daar sprak, zijn oud, in-goedig vadertje! Was dit dezelfde man van al die jaren.... En waarom? Dacht dan zijn vader niet net zoo over oom Frans als hij? Of vond hij soms dat die kleinzielige kruidenier gelijk had? Hij dorst er niet verder naar te vragen, uit vrees dat het zoo zijn zou, wat hij zoo min zou vinden, zoo naar.

En ook Roowal sprak er niet verder over. Maar er bleef nog een paar dagen een zekere koelheid, een stijve terughouding tusschen hen, die zich slechts langzaam, langzaam oploste in den al zoo lang bestaanden, zoo gewoon geworden omgang.

Een week later dachten ze er geen van beiden meer over, maar toch, sinds dien dag bleek veel vaker dan vroeger een verschil van aanleg, van kijk op de dingen, van denkwijze en levensopvatting tusschen vader en zoon. Dat moest toch al lang bestaan hebben dachten ze dan, maar geen van beiden kon zich begrijpen hoe 't kwam, dat 't vroeger nooit zoo helder aan den dag gekomen was. Over godsdienst en moraliteit, over fatsoen en maatschappelijke verhoudingen, over kunst, over politiek waren ze 't telkens volstrekt oneens. En koppig op zijn stuk staand, overdreef ieder in de richting zijner meeningen met zekere scherpte en zij voelden dat beiden zonder 't van elkaar te begrijpen. Hun gesprekken werden meerendeels gevoerd aan tafel, op het ongeschiktste uur voor twistgesprekken dus. Dikwijls stonden ze, vroeger klaar dan anders, met verhitte hoofden en ontstemd op en ging ieder naar zijn eigen kamer inplaats van naar den haard in de voorkamer, waar zij anders steeds samen een sigaar rookten na den eten.

Toch ging Bob voort — uit gewoonte — zijn vader over alles wat hem bezighield te spreken. Een paar malen kwamen daardoor meer ernstige geschillen voor. Eens had Bob een artikel geschreven, een fijn hatelijk, scherp, revolutionair artikel, dat hij inzenden wou aan een deftig blad in antwoord op een stuk van den hoofdredacteur zelf, een zeer gezien man, van naam, en persoonlijk met zijn vader bevriend. Roowal stond er op dat hij 't verscheuren zou. Hij zond 't toch in. Een andermaal ging hij zeer tegen den wil van zijn vader, die vond dat 't niet paste voor een fatsoenlijk man, naar een socialistische vergadering om te debatteeren, en weer een andermaal

deed hij stappen om een kellnerin, die zich aan hem had weten voor te doen als de belaagde onschuld, aan een betere positie te helpen. Dit verbood Roowal beslist. Maar Bob bracht het plan toch ten uitvoer en nam zich voor zijn vader nu verder niet meer te kennen in zulke aangelegenheden, waarvan hij toch te voren weten kon hoe ze zouden beschouwd worden. Hij zei hem dit ook, er bijvoegend dat zijn vader nu eenmaal vastgeworteld scheen in sommige vooroordeelen. In zijn ziel vond hij dat zijn vader een zeer begrensden blik had, kruideniersideeën zooals hij 't noemde . . . en hij dacht dikwijls aan zijn moeder . . .

Roowal verdroeg zijn woorden, somber, wrokkend over zijn zwakheid, zich pijnigend met zelfverwijten.

Maar van zijn heldenfeiten had Bob spijt genoeg, want zijn artikel werd geweigerd, in de vergadering werd hij uitgelachen en zijn ondankbare beschermeling ging er vandoor met een doodgewonen rijken ploert.

VIII.

Zoo ontstond dan en groeide langzaam aan, langzaam aan, die meest heillooze verwijdering, de verwijdering van vader en zoon.

Bob was nu bijna drie jaar student. Hij had allerlei baantjes gehad, die 't hem dikwijls druk gemaakt hadden, maar aan de studie van het recht had hij nog niet veel gedaan. Toch was hij niet lui, integendeel, als hij wilde schitteren in 't een of ander studenteneerambt, als hij een uitvoering tot stand brengen of een almanak in elkaar zetten moest, was hij een en al zorg en bereddering en maakte de ambten zijner medebestuurs- of commissieleden tot sinecuren. Maar als 't was afgeloopen, dan zonk hij terug in zijn behagelijk gemakzuchtig voortgeleef van den eenen dag op den anderen. Hij hield van luieren, van soezen.

Hij ging veel naar concerten, omdat hij dan zoo heerlijk droomen kon, met die klankenweelde ruischend door zijn hoofd, nu in geweldige golven dan in huppelend gedartel. Graag was hij ook in 't gezelschap van knappe menschen, die enthousiastisch over hun vak spraken, in zijn schik als hij dan soezerig luisterend wegzakken mocht in zijn stoel, nu en dan maar knikkend, aanvurend met 'n enkel woord van sympathie. Maar ook 't gezelschap van minder begaafden zocht hij, van gewoon slag jonge studenten, die hem bewonderden om zijn vluggen geest, zijn schrandere sprongen van hak op tak, zijn gemakkelijk redeneeren over alles met zekere kennis van zaken, 'n notie, 'n ahnung. Hij praatte zich dan soms half dronken, opgewonden door 't gelach en de toejuichingen van zijn dankbaar gehoor.

En niet minder lief was hem de omgang met vroolijke smulpapen en drinkebroers, menschen als Bas, joviale studenten, dik en gezellig en goedlachsch, rijk en gedistingeerd, geen woestelingen, geen bohemers.

Maar studeeren deed hij niet — althans geen romeinsch recht, wat toch 't hoogst noodig was voor zijn candidaats-examen. Hij las veel en alles door

elkaar, zonder eenig systeem. Boeken hadden tijdelijk een grooten invloed op hem, wonden hem soms op tot dat hij, wat zijn vrinden noemden genialen nonsens uitkraamde en drukten hem soms neer, zoodat hij zich een paar dagen somber en klein — ja bijna wanhopig voelde. Die buien kwamen ook wel zonder boeken, plotseling, als regen in den zomer. Dan voelde hij dat hij nooit kon worden wat hij altijd gedroomd had te zullen zijn: een groot mensch. Dat hij zijn ideale voorstelling van zulk een mensch verloren had. Dat hij veel te veel fladdergeest was, aangetrokken, afgeleid door alles, en niets doorgrondend, 'n echt kind van zijn tijd.

Dan had hij 't land, dan sprak hij schamper over werken, over studie — waartoe? waartoe? alles was immers ook al gezegd, alles al gedaan! Dan verveelden hem alle menschen, alle dingen om hem heen, dan scheen hem de wereld oud en versleten, het leven saai, onbelangwekkend, niet de moeite waard. Dan ging hij vaak naar Groen om troost te zoeken, naar Groen, den cynicus, die hem duidelijk maakte dat hij niets wist en niets was en dat daarvan overtuigd te zijn 't begin was van alle levenswijsheid.

Maar twee dagen later was hij weer de echte student van het G. R. O. T. I. U. S.-type, vroolijk en overmoedig, goedhartig en verwaand.

Hij had zich nu vast voorgenomen vóór de groote vacantie candidaats te doen. Hij liep dan ook van tijd tot tijd 'n college en nam ter elfder uur een repetitor, die 'n hard hoofd in de zaak had, maar 't met hem wilde probeeren, omdat hij zoo'n schranderen kop had, en zijn best deed hem aan 't werk te krijgen. Maar geregeld werken — dat had hij verleerd; hij had 't niet gedaan sinds hij 't Gymnasium verlaten had, hij was den slag er van kwijt, hij voerde niet veel uit. Vol voltrouwen op zijn schranderheid waagde hij 't er toch op — en droop. Dat was een harde slag. De rijtuigen werden naar huis gestuurd, de krans teruggegeven. Hij ontrukte zich met nijdig gebaar aan zijn troostende vrinden en liep mokkend naar huis. Zijn vader zei hij er niets van. Ruw wierp hij zijn boeken en dictaten in een hoek en ging duchtig aan den rol. Bas werd zijn boezemvriend, eenige zeer duurlevende jongemenschen hun trouwe makkers, en zijn beste vrinden van vroeger, deels gepromoveerd, deels kalm levend als de meeste oudere studenten doen, meed hij.

Dat was dus in de eerste helft van zijn vierde jaar. Hij kwam doorgaans tegen den morgen thuis en sliep tot in den middag. Lezen deed hij ook niet meer, de krant alleen, en nu en dan de helft of minder van een nieuw boek van Gyp of 'n bundeltje van Silvestre. Nooit meer dan de helft, want dan verveelde 't hem. Hij leefde eigenlijk alleen 's avonds en 's nachts. Hij verteerde veel geld en kreeg iets opgezets, iets pafferigs in zijn uiterlijk. Zijn vader zag hij minder dan ooit. Als hij geld moest hebben ging hij naar 't gehate kantoor, waar 't zoo donker was en zoo muf en voortdurend pennengekras.

Roowal gaf hem altijd wat hij vroeg, maar niet meer als vroeger met 'n lachende opmerking, 'n vriendelijk plagende aansporing tot zuinigheid, maar

stil, ernstig, zwijgend, met loom-langzame gebaren, nu en dan fronsend de zware grijze wenkbrauwen.

Soms, thuis, als hij zijn vader zag, voelde Bob een plotseling opwellend gevoel van berouw en onbestemd verlangen. 't Was beklemmend, 't maakte hem angstig, als iemand die weet dat hij iets belangrijks vergeten heeft, maar niet meer weet wat. Ook hem was 't soms of hij iets verzuimd had, of iets verloren, iets goeds, iets warms en hij verlangde dat terug, maar wat was het? — hij kon, hij dorst er zich geen rekenschap van geven. En hij drong dat gevoel terug in zijn borst en praatte op lossen toon, uitdagend, over allerlei onderwerpen. En steeds stonden hun meeningen recht tegenover elkaar. Geen van beiden gaf toe. Bob ergerde zich meer en meer aan de ideeën van zijn vader, hij vond ze bourgeois, krenterig, hij vond 't eigenlijk beneden zich ze ernstig te weerleggen en Roowal werd telkens bitterlijk gegriefd door het driest optreden van zijn zoon; diens luchtig weggeworpen woorden deden hem pijn.

Bob betrapte zich dikwijls op wreedheid en had er soms 'n paar uur 't land over, langer nooit meer, dan had hij 't al weer half weg geredeneerd, en zijn vrinden deden de rest.

Roowal begon zich meer en meer, begon zich dagelijks met innige bitterheid te verwijten het vergoden van zijn zoon, het laf dulden van diens gedrag. Dat zelfverwijt werd de blijvende achtergrond van zijn gedachten. Hij werd een bitter, gedrukt man; zijn kennissen dachten dat zijn zaken niet goed gingen. Zij vroegen er soms naar, maar Roowal bracht hun koel beleefd aan 't verstand, dat 't hun niet aan ging.

IX.

Op 'n avond dat Bob toevallig thuis was en bizonder werd getroffen door de neerslachtige houding van zijn vader, stelde hij op wat meewarig vriendelijken toon een spel schaak voor. Roowal stemde toe. Hij zag er moe uit en scheen soezerig. Maar inderdaad beraamde hij een plan, dat langzaam aan gerijpt was in zijn hoofd. Hij had een besluit genomen. Hij wilde zijn hart eens uitstorten, wilde 't Bob eens goed zeggen, alles wat hem hinderde, al zoolang. Maar kalm wou hij 't zeggen, 't een na 't ander, kalm en juist. 't Spel schaak was een goede aanleiding. Zijn zoon zou dicht bij hem zitten, recht tegenover hem.

En midden in 't spel, — 't was op Roowal's kamer, — juist toen Bob, met een elegant gebaar, glimlachend tot een lang overwogen zet overging, schoof zijn vader plotseling de stukken op zij en keek hem aan, met groote, ernstige oogen. „Mijn hoofd staat niet naar dat spel van avond," zei hij, „wij moeten 's praten, Bob!"

Bob ontstelde hevig, hij voelde zijn hart bonzen in zijn keel. „God, vader! wat is er?"

En toen was 't gedaan met Roowal's eindeloos opofferend verkroppen en

weg was zijn wil om kalm te blijven. Zóó vele malen had hij in zichzelf herhaald wat hij zeggen zou, maar 't luid uit te spreken was hem te machtig. „Wat er is?! — Wat er is?!" — barstte hij uit, en toen, woest hartstochtelijk, woedend en toch soms met zacht-teedere stembuigingen, waarin de oude liefde van dat groote hart klonk, stootte hij een stroom woorden uit, met schokkende golven als een bloedspuwing:

Wat er was? Wat er was? Begreep Bob dat dan niet? — Zag hij dan niet dat zijn vader verdriet had, voelde hij 't niet wat het was, dat zijn vader drukte, zwaar, zwaar, allen dag meer. — En o God! die nachten! — Hij kon niet slapen, uren lang lag hij te denken, — te tobben over Bob. — Voelde Bob dat dan allemaal niet.... Maar *had* hij dan geen gevoel?.... Dacht hij soms dat zijn vader 't niet merkte, hoe hij hem links liet liggen, hem minachtte, hem beleedigde dikwijls, dat zijn vader niet wist, niet begreep hoe hij leefde..... Leven!?.... 't Was geen leven, wat hij deed, dat liederlijk luie bestaan, een mensch onwaardig.... O, waarom was hij zoo geworden, was dan zijns vaders voorbeeld en raad zoo zwak, zoo machteloos geweest, zoo heelemaal zonder invloed? O, waarom deed Bob hem dat aan.... waarom.... waarom? Waarmee had hij dat verdiend?.... Anderen, zijn broer Frans, zijn vrienden, beleefden vreugde van hun zoons, 't waren knappe menschen, die vooruit kwamen, die wat presteerden in de wereld. Maar hij, Roowal, wat voor 'n zoon had hij!.... Hij schaamde zich over hem, diep.... diep.... Want het kwam allemaal omdat hij hem zoo verwend, vertroeteld, zoo vergood en ontzien had.... God! wat had hij ook altijd van hem gehouden! Zijn eenige lieveling, zijn alles was hij geweest!.... maar 't was dwaasheid, verblinding!.... Wat had hij er voor terug gekregen? Bob gaf minachting voor zijn liefde, smaad voor zijn toewijding.... Bob trapte op zijn hart.... hij spuwde er op!.... Maar 't moest een eind nemen, dat schandelijk leven. Zoo leefde geen Roowal. Hij, zijn vader, zou er paal en perk aan stellen.

Bob luisterde, klappertandend, bevend over zijn heele lichaam. Nooit had hij zijn vader zoo gezien! Hij trachtte wat te antwoorden, maar zijn mond was droog, zijn keel als verschroeid en zoo nauw. Piepend kwamen maar weinige woorden over zijn dorre lippen. Waarom of zijn vader hem dan zoo verwend had.... dat was toch zijn schuld niet....

„Ga je me dat nou waarachtig nog verwijten?" barstte Roowal weer uit, „heb ik daarom voor je gewerkt, gezwoegd, heb ik daarom altijd getracht alles voor je te zijn, alles te gelijk, een vrind, een.... een.... m...."

Hij kon niet verder, 't woord moeder was hem op de lippen gekomen en hij had gedacht aan zijn vrouw. Juist! die was 't die daar tegenover hem zat, zij, zij, die hem altijd had gesard en voortgezweept en getrapt. „Ja!.... juist!.... riep hij, juist! Op je moeder lijk je, precies diezelfde oogen, diezelfde mond.... O! O!...." En plotseling zijn gezicht bedekkend met zijn handen zweeg hij in wild snikken.

Bob stond op. Hij kon zich bijna niet bewegen, zoo beefde hij, hij was

vaal-bleek, machteloos hoorde hij zich klappertanden, voelde hij zijn lippen en mond branden.

Hij liep naar zijn vader toe en legde zijn hand op diens rechter schouder, smeekte: „Vadertje ...."

Roowal kon die aanraking niet hebben.

„Weg," kreet hij, „ga weg! uit m'n oogen! ... Je hebt geen hart, net als je moeder, geen gevoel, niets! .... Je bent 'n .... je bent .... je bent niets, niets voor mij, niets voor jezelf .... Je bent niets en je zult nooit iets worden! ... Omdat je geen hart hebt! .... Weg! ga weg!"

„Vader," klonk toen een vreemde stem, die dikwijls oversloeg met naar gepiep, „vader, je hebt geen recht om zoo te spreken, geen recht mij zoo te behandelen .... Ik heb u altijd liefgehad, op mijn manier .... God weet 't hoe ik van u gehouden heb altijd .... maar u begrijpt mij niet, zoomin als u mijn moeder hebt begrepen .... waarachtig, u begrijpt mij niet .... u kunt het misschien niet .... weet ik 't! .... O, als u 's wist wat er in me omging! Als u wist ... als u wist .... Maar ik kan 't u toch niet zeggen. Nooit en aan niemand kan ik 't zeggen .... Werken? Ik kan 't niet meer .... ik heb geen rust .... geen rust! .... o, ik ben zoo ongelukkig!"

De vader, even zacht, ingehouden, langzaam:

„Wat? Jij ongelukkig? .... ondankbare .... ondankbare .... O je weet niet hoe je me pijnigt! .... Als je zelf vader bent zal je 't pas voelen!"

En toen weer woest opstuivend. „Ga weg, zeg ik je, je hebt geen hart, je hebt niets! ...." En hij hief de hand op als wilde hij hem slaan ....

Bob wankelde achteruit met 'n kreet! „O!" riep hij, „moeder! moeder! ..." en toen rende hij weg, de deur uit!

In de gang stond Mie, de oude meid, te huilen. Ze had 't wel zoowat begrepen. „Jongeneer, trek je jas aan, 't is zoo guur," fluisterde ze. Bob greep jas en hoed met 'n ruk en dicht sloeg dreunend de zware voordeur ....

X.

De oude man bleef alleen .... Hij zat in elkaar gedoken op zijn stoel, 't gezicht rood, de vuisten gebald, toornend tegen zijn zoon, tegen zijn gestorven vrouw, tegen zijn gansche bestaan. Zijn grijze haren naar voren hangend, zijn baard en snorren, onverzorgd — hij had nooit tijd! — verward als had 'n kinderhand er in gewoeld, gaven hem een woest, grimmig aanzien. 't Was goed, dat 't er uit was nu, 't kon niet langer .... hij zou er onder door gegaan zijn. 't Was goed, heel goed zoo! Hij juichte zichzelf toe in zijn hart, vond zich flink, manlijk. Hij had dien laffen toestand van onderworpenheid aan zijn eigen zoon afgeschud als een drukkenden onwaardigen last. 't Was heel goed zoo! .... Hij richtte zich rechtop, staarde wenkbrauwfronsend voor zich uit, fier op zijn geestkracht, of wat hij daarvoor hield, zonder spijt over zijn drift.

Daar ontmoette zijn blik dat portret van zijn vader aan den wand. De blanke, kalme, ouderwets-koud geschilderde kop staarde hem aan.

Hij had wel gewild dat het gesproken had nu, dat strakke zwijgen benauwde hem in zijn overspanning. „Vader," prevelde hij zachtjes, „heb ik u ooit zooveel verdriet gedaan, zeg vader, zeg!...." En hij bleef er naar kijken als verwachtte hij dat het portret zou antwoorden. Maar 't staarde hem aan, stroef zwijgend, strak als een doode.

Toen kwam er een begin van berouw in hem op.

Was hij voor dien man daar altijd geweest wat hij moest zijn, een goede zoon, hem bewonderend in zijn kracht, hem steunend in zijn zwakte,.... was hij?....

O, hij was zoo gansch anders geweest dan zijn vader, dien deftig-stijven man, passend geheel en al in het huis waar zijn zoon nu in woonde, streng rechtvaardig, maar streng tot hardwordens toe! Hij had meer naar zijn moeder geaard, de liefdevolle, de warmvoelende. Hij keek naar 't andere portret En weer dacht hij aan haar vreeselijke ziekte, aan haar moedig lijden.... aan haar sterfbed, aan dien onbeschrijfelijk zachten glimlach, waarmee ze tot het eind toe tot hem, haar meest geliefden zoon, had opgekeken. En hij weende weer, teeder bij de gedachte aan die teedere moeder. O, wat 'n rijkdom was 't geweest, zoo'n moeder!.... O, hij wist 't, haar had hij veel verdriet gedaan, door zijn drift, zijn onredelijk opstuiven. Maar nooit, nooit had zij hem van zich gestooten! Met eindelooze zachtheid — hij hoorde die stem weer — had zij hem weten te leiden, zeggende dat het zoo jammer was, dat hij immers inderdaad zoo goed was, zoo nobel denkend.

Hij bleef lang zoo zitten, turend naar dat portret, die weemoedig-lieve oogen, dat goede oude gezicht, waarvan hij zich iedere plooi, ieder vlekje herinnerde in teeder herdenken.

't Portret leek niet, vond hij, 't was onmogelijk geweest zijn moeder te schilderen zooals ze werkelijk was.

Plotseling sloeg de klok. Hij hoorde ook nu in eens hoe stil het was in huis. Hij was immers ook heel alleen.... Daar stond nog het schaakbord, de stukken lagen verspreid.... sommige op den grond.... Daar had hij zitten spelen met zijn zoon, voor hij hem.... weggezonden had.... Waar zou hij nu zijn? Waar was hij heen gevlogen?

Hij voelde dat zijn beenen geheel stijf en doof waren van 't lange stil zitten. Zijn hoofd gloeide. Hij huiverde koortsig. Hij stond op en liep een paar maal door de kamer. Toen zag hij zich op eens in den spiegel en schrok van zijn eigen behuild gezicht, zijn woeste baard. Die baard zóó, dat deed hem altijd aan iets denken.... wat was 't ook weer?.... o, ja! aan den Spanjaard, dien woesten Spanjool op 't plaatje.... Dien avond zou hij nooit vergeten.... Daar had hij gezeten met Bob.... Snoezig blond kereltje toen.... wat had 't zich tegen hem aangedrongen; dat lieve stemmetje dat hem troostte....

Hij greep een boek, 't eerste 't beste, uit zijn kast en ging er in zitten

kijken. Maar hij kon niet lezen, voelde enkel maar voortdurend, dat hij zoo alleen was. Gekheid, dat was immers altijd zoo, hij was altijd alleen. Waarom nu meer dan anders? Waarom hoorde hij nu ieder geruchtje in zijn stil huis, iedere stap buiten, waarom klopte 't in zijn keel, waarom kon hij niet lezen?

Was hij soms ongerust?.... Bob?.... Ba, die zou wel warmpjes bij 'n vrind zitten, of op de kroeg misschien.... Wat bekommerde Bob zich om hem?....

En toch....

Hij liet zijn boek liggen en ging de donkere voorkamer in en daar aan 't raam achter het gordijn ging hij naar buiten staan kijken. 't Was doodstil op de gracht, 'n geheimzinnige stilte zonder maneschijn. Rood flakkerden de vlammen van de lantaarns achter hun vuile ruiten, aan den hemel duizenden sterren, zacht flonkerend, onbewegelijk. En even stil, zonder trilling lag daar het zwarte water van de gracht.

Weer huiverde Roowal. Had hij niet gezegd, dat hij zoo ongelukkig was, Bob! — O, moeder, moeder! had hij geroepen, toen hij wegliep.... Waar was hij heen in zijn wanhoop?....

De oude man — o, hoe oud was hij nu! — liep terug, keek in zijn leege kamer. Neen, hij kon 't hierbinnen niet langer uithouden! Zacht loopend, langs den wand, angstig als een dief, sloop hij de deur uit, schrok van het piepen van de deur. Schichtig vlug trok hij zijn jas aan, greep zijn hoed, dof bonsde de voordeur achter hem toe.

De kou op straat deed hem 'n oogenblik goed. De kou kalmeerde hem maar deed hem tegelijk scherper, juister denken. En hij begreep nu pas goed wat hij ging doen: zoeken. Waar zou hij beginnen?.... Onwillekeurig keek hij rechts van zich in de zwarte gracht en voelde het angstzweet koud op zijn voorhoofd.

Eerst liep hij naar de kamer van Piet. Hij wist niet dat de vroegere boezemvrienden elkaar in de laatste maanden maar zelden gezien hadden. Piet was thuis, ontving hem beleefd, verwonderd, schrok toen hij van 't doel van zijn komst hoorde en zei dat hij Bob dien dag niet gezien had maar graag mee wilde zoeken. Hij zou naar een paar andere vrinden gaan en als hij Bob vond, hem zeggen dat zijn vader hem zocht, hem naar huis sturen.

Roowal ging naar de studentenkroeg....

XI.

Toen Bob het huis uitgeloopen was, had hij eerst een eind voortgehold, snikkend, hijgend. Toen was hij door en door moe geworden en had al langzamer en langzamer doorgesjokt. Hij trachtte tevergeefs zich duidelijk rekenschap te geven van wat er eigenlijk gebeurd was, hij kon zich niet begrijpen dat 't geen droom was.

Nooit had hij zijn vader zoo gezien, nooit vermoed dat hij zoo zijn kon-

Had hij dat alles dan toch verdiend? Had hij dan werkelijk geen hart, was hij niets, heelemaal niets?!

Neen, neen, dat kon niet, dat had hij niet verdiend. Hij had altijd van zijn vader gehouden, altijd. Hij was dikwijls wreed geweest, hij had zijn vader klein, beneden zich gedacht en was laag genoeg geweest, hem dàt te doen voelen, maar dat!.... neen, dat had hij niet verdiend. Zijn vader miskende hem, hield niet meer van hem. Nu had hij niemand meer, niemand meer,.... was hij maar dood als zijn moeder!

Had zijn vader dan nooit vermoed hoe hij zelf leed onder zijn eigen wreedheid, had zijn vader nooit gemerkt, dat hij even wreed was voor zichzelf als voor hem, ja dat hij zichzelf met nog veel meer minachting bespotte en vernederde.

Neen, zijn vader voelde dat niet, hij was van een anderen tijd, hij voelde niets van het groote leed, dat nu vaart door de harten der jongeren.

Zijn vader voelde dat niet, kon het niet voelen, en dat maakte hem onrechtvaardig, hard in zijn oordeel.

Uit gewoonte, bij instinct bijna, bleef hij staan voor de verlichte ramen van een boekwinkel. Lang bleef hij daar staan, werktuigelijk lezend al de titels. Plotseling hoorde hij veel bekende stemmen tegelijk, die hem aanspraken, vroolijk verwonderd. 't Waren kennissen van hem, rijke studenten, die zwaar leefden, dobbelend, drinkend, altijd zoekend nieuwe verfijning van lekker genot. Zij troonden hem mee, lachend om zijn zuur gezicht zooals ze 't noemden. Een van hen gaf een fijne flesch op zijn kamer, Bob hoorde er ook bij. En Bob ging mee, omdat hij niet wist wat hij anders zou doen. En wat kwam 't er ook op aan voor hem, hij was immers toch niets.

Zij landen aan op de kamer, de vrienden juichten en lachten luid om maar leven te maken. Bob wou weer weg, maar er was geen kans meer op. De gastheer was half dronken en zeer woest. Er zou een vechtpartij ontstaan zijn als hij weggegaan was.

Hij bleef dus met zijn „zuur gezicht," zich in bitter voorpratend dat hij toch immers nergens anders goed voor was, hij de man zonder hart. Hij bleef en dronk en speelde mee.

Men ging aan 't „rondom-eerlijk." Er werd hoog gespeeld, de verhoudingen werden langzamerhand minder vriendschappelijk, teleurstelling en afgunst aan de eene zij, lage blijdschap aan de andere. Bob alleen bleef onverschillig. Hij verloor.

Op eens, door 'n toeval, merkte hij, dat twee van zijn overburen valsch speelden, samen knoeiend. Hij wierp hun de beschuldiging vlak in 't gezicht. Een heftig getwist volgde, geschreeuw, gescheld. Allen waren opgestaan. Een der beschuldigden greep Bob in de borst en zij stortten over elkaar op den grond, worstelend. Een ander poogde vergeefs tusschenbeiden te komen, twee stonden er bij te lachen, onnoozel als dronken menschen doen. De gastheer vuurde de vechtenden brullend aan. De tafel wankelde,

flesschen en glazen vielen om, braken rinkelend, de wijn vloeide op den grond. 't Was een woest, een helsch tooneel.

En daar ging zonder dat een hunner 't merkte de deur open en een gebogen gestalte stond daar als een geestverschijning, bleek, met een zwaren grijzen baard. En hij zag zijn zoon daar liggen, achterover, hijgend en een witte hand geklemd om zijn hals. En Roowal liep door en greep die hand en trok haar weg en den bezitter gaf hij een slag in 't gezicht dat 't klonk als een glas dat knapt, een slag die hem achterover vallen deed.

„Wie is die ploert, gooit 'm er uit," riep de gastheer met een dikke tong. Maar de anderen weken ontsteld terug, zij kenden den indringer en de geslagene bleef zitten op den grond, waar hij was neergekomen, met 'n open mond, als iemand die een spook ziet.

Bob, bevend, van allerlei aandoeningen overweldigd, stond op met neergeslagen oogen. Hij begreep alles. En zijn vader de deur uit dringend zei hij angstig: „Ga weg, vader, 't is hier geen plaats voor u, ik ga mee, ja, ja! ik ga mee." En hij greep zijn jas en hoed.

De anderen zwegen, een der minst beschonkenen hield den gastheer in bedwang.

En vader en zoon liepen samen naar huis, beiden half versufd, zonder 'n woord te spreken. Ze kwamen thuis, de oude Roowal deed de voordeur op 't nachtslot, terwijl zijn zoon op hem wachtte in de gang, leunend tegen den witten muur.

De ketting van de deur rammelde, met helder geluid in den stillen nacht. Een oogenblik stonden ze tegenover elkaar en drukten even elkanders hand. Bob wou wat zeggen, maar zijn vader gebood hem met een blik te zwijgen.

En ieder ging naar zijn kamer.

Bob bleef lang liggen luisteren en hoorde met diep medelijden zijn vader heen en weer loopen op zijn kamer. Een angstig dof geluid in den nacht.

Maar eindelijk, doodmoe, viel hij in slaap.

XII.

Toen Roowal op de kroeg was gekomen en Bob daar niet vond, had hij aan een kellner gevraagd of hij „meneer Roowal" ook gezien had. De kellner had meneer niet op de societeit gezien vandaag — 't speet 'm — maar hij verbeeldde zich dat hij meneer vanavond voorbij had zien komen met iemand met wien meneer tegenwoordig nog al eens was. En hij noemde den naam en zocht 't adres op van Bob's gastheer en zoo was Roowal daar gekomen.

Op de trap had hij al verward geschreeuw en gestommel gehoord en gemeend Bob's stem te herkennen. Bleek van angst was hij snel doorgeloopen; op 't geluid af had hij 'n deur opengestooten en.... en in 't oogenblik dat hij daar stond in die open deur had hij meer geleden dan 'n ander in jaren. Hij had dadelijk gezien de kaarten en het geld, den grond nat van wijn,

de vechtenden .... 't heele tooneel van wanorde, hartstocht en uitspatting.

Veel zware gedachten waren er door de ziel van den vader gegaan op dien terugweg naar huis.

Naast hem zijn zoon, zijn eenige, zijn alles — ééns zijn eigendom, zijn heerlijke bezitting, hangend aan hem als een slingerplant aan den sterken stam en nu — weg, los van hem, verloren, verloren!

Om hem de leege duisternis van den nacht, de geheimenvol stille nacht, en ook in hem nergens licht, stille wanhoop ....

Zoo dacht hij: Ik ben uitgegaan om mijn zoon te zoeken, mijn zoon, die ik zwak waande en fijnvoelend, angstig dat hij niet zou hebben kunnen lijden de pijn van harde woorden, die blijven als de beet van bijen — want de angel blijft als de bij weg is — en ik heb gevonden een wild dier, alle driften ter prooi — en toch dat was mijn zoon! — Neen, 't was mijn zoon niet, 't was *haar* kind, met *haar* bloed is hij geboren en 't heeft zich niet verloochend, 't bloed. Hij is een waardig zoon van zijn moeder.

Zoo dacht Roowal en vloekte in zijn hart den heilloozen trouwdag ....

Maar als hij dan weer tersluiks keek naar zijn zoon, die daar naast hem liep, voorovergebogen in een week neerslachtige houding, dan verbaasde hij zich over zichzelf die hem een tijger genoemd had in zijn hart, en de toorn verdween, groote verwondering, diep medelijden als voor iemand, die aan een onbegrepen, vreeselijke ziekte lijdt kwam in hem op. Maar de hoop keerde niet weer. Zoo kwamen zij thuis en tot in den vroegen morgen liep de vader in zijn kamer rond of zat neer in arrenmoede en stil gepeins.

Hij wilde een besluit nemen.

Dit stond vast, meende hij in zijn overspanning, in zijn koortsig tobben: Zijn zoon was een ongeregeld levend mensch geworden, iemand die zijn evenwicht kwijt was, een ziend-blinde.

't Was zijn vaderplicht te doen wat hij kon om dat leven weer te regelen, dat evenwicht te herstellen, die oogen te openen. Dat zou hij dus doen.

En met wanhopige kalmte maakte hij toen een programma op voor de toekomst van zijn zoon en voor zichzelf.... zonder zijn zoon.

Streng, als man van zaken, maakte hij dat af in zijn geest, en toen kwam de reactie en overmande hem de droefheid. Hij dacht er aan hoe hij morgen weer zou moeten werken, als altijd, achter zijn lessenaar, en dat hij dan weten zou, zeker weten, wat hij nooit zou hebben durven denken, wat hij nooit voor mogelijk had gehouden, dat hij de vader was van een verkwister, een speler, een woesteling, dat hij dan weten zou dat hij verspild had al zijn liefde, zijn gansche leven ....

En dikke tranen ontsprongen aan zijn pijnlijk starende oogen ....

XIII.

Toen Bob wakker werd en zich met schrik en smart den avond van gisteren herinnerde, stond hij dadelijk op en begon zich haastig te kleeden. Want hij verlangde naar zijn vader, hij was vol medelijden met hem, hij wilde

hem zien, met hem praten, hem de handen drukken, dempend de kloof tusschen hen met hartelijkheid en warme woorden.

Hij wilde hem vooral doen voelen dat hij hem begreep, hem zijn driftig uitbulderen vergaf, dat hij hem liefhad als vroeger — neen *niet* als vroeger, hooger, hooger was 't gevoel dat hij nu had voor zijn vader. En hij wilde bij hem biechten alles waaraan hij zich schuldig wist en — o! zijn vader zou hem vergeven, zeker! Want hoe lief had zijn vader hem toch, wat 'n innige teederheid sprak uit dat bezorgde zoeken — o, wat moest hij hebben geleden — die goede vader!

Zijn groot medelijden vulde zijn hart zoo geheel en al dat hij zich niet, als anders, in gedachten verward, interessant ingewikkeld, duizendhoekig voelde maar eenvoudig als 'n kind, open, eerlijk, goed, rond. Dat gaf hem moed, veerkracht, maakte hem bijna vroolijk onder 't zich haasten. Gauw was hij klaar, liep vlug naar beneden....

Zijn vader was al weg; „hij gaat geen drie minuten geleden de deur uit," zei Mie.

Dat was jammer, heel jammer!

Nu, dan maar als hij thuis kwam om koffie te drinken. Dan dadelijk, want alles *moest* weer in orde komen, alles moest weer worden als vroeger — o zijn goed, zijn best vadertje. 't Was heerlijk hem nu ook eens iets te kunnen vergeven, nobel vergeven, zijn onredelijke woede, zijn niet begrijpen, zijn niet willen luisteren, o! hoe volkomen vergaf hij hem dat! — hij wilde er volstrekt niet over spreken zelfs, hij dacht er niet meer aan, hij was 't vergeten. Hij zou de minste zijn heelemaal; het zou 'n puur, 'n verfijnd genot zijn allen trots te offeren aan den man, die hem zoo oneindig liefhad, dien man om vergiffenis te smeeken en te beloven voortaan voor hem te zullen zijn wat hij van hem verwachten kon, hem te beloven zich streng aan te zullen pakken, hard te zullen werken om hem waardig te worden, alles te zullen doen om hem te zijn tot een vreugde voor altijd. Wat al hartelijke woorden welden in hem op, die hij wou uitspreken aan de knieën zijns vaders.

Toen hij — aan de koffietafel wachtend — den welbekenden stap hoorde in de gang, bonsde zijn bloed dof-op in zijn keel. Hij stond naast zijn stoel, ging zijn vader met tranen in de oogen tegemoet, stak hem zijn hand toe.... helaas! kort, ernstig met een streng gebiedend gebaar werd hij afgewezen.

„Geen woord nu," zei Roowal, „straks heb ik je 't een en ander te zeggen."

Bleek stommelde Bob terug naar zijn stoel.... hij kon niets eten. Weg was dat zich eenvoudig, kinderlijk, goed voelen — er was een plotselinge strijd in hem gekomen — een strijd tusschen zijn trots en zijn liefde. Hij was diep gekrenkt door die norsche afwijzing.

Ook Roowal at weinig, keek in de krant, met gefronsde wenkbrauwen en verstrooiden blik. Als Bob hem aankeek en in zijn gelaat ondanks de gemaakte stroeve plooien de sporen zag der heftige smart, raakte zijn hart

weer vol, wilde hij opstaan, op hem toeloopen, hem bidden alles te vergeten. Maar de herinnering aan dat ruwe gebaar, waarmee al zijn liefde, zijn offer versmaad was, hield hem terug.

Plotseling wierp Roowal de krant neer, wijd uit op tafel, en stond op. Hij ging aan den schoorsteen staan, leunend met zijn linkerhand op het koude zwarte marmer en sprak zijn zoon aan:

„Luister goed, Bob," zei hij. „Voortaan zul je niet je eigen baas zijn, ik hef je vrijheid op en regel je leven, wat je zelf niet kunt. Je zult 's morgens om acht uur opstaan en met mij ontbijten, dan ga je naar je colleges, waarvan je mij een lijst zult geven of aan je werk. Vrinden of kennissen worden niet toegelaten bij je. Na de koffie weer zoo. Om vier uur mag je 'n uur wandelen. Je eet met mij en 's avonds ga je weer naar je kamer waar je dan wat kunt lezen, degelijke boeken natuurlijk, tot je naar bed gaat. Je zult mij alleen zien aan tafel en ik gebied je me dan met rust te laten en mijn leven van eenvoudig werkman niet langer te verbitteren met ijdel brooddronken gepraat. Goed begrepen?"

Bob zat als bevroren. Zijn trots groeide bij ieder woord als 't geloof van 'n martelaar bij 't hooren van zijn veroordeeling.

„Ja," zei hij, „ik heb u begrepen," met even trillende, koud harde stem. Toen stond hij langzaam op, keerde zich van zijn vader af en liep naar 't raam; hij keek naar buiten. Roowal bleef in dezelfde houding staan, als wachtte hij. Weer begreep hij zijn zoon niet. Hij had een vloed van tegenwerpingen verwacht en er zich op voorbereid; die lijdelijke onderwerping verwarde hem. Hij bleef dralen, maar Bob zweeg. Toen ging hij langzaam weg, deed de deur open maar keerde zich toen nog even om en sprak met een stem, waarin weifeling klonk: „Als je raad wilt hebben, ben ik natuurlijk altijd bereid."

Ook Bob keek om, hij deed een stap alsof hij naar zijn vader toe wou vliegen, maar hun blikken ontmoetten elkander en zijn vader keek hem koel en strak aan.

„Goed," zei hij toen alleen. En Roowal trok de deur achter zich dicht.

Bob bleef eenzaam achter.

Hij, de getapte student Roowal, de ex-praeses van G. R. O. T. I. U. S., de sympathieke gentleman, stond daar als een schooljongen, die straf heeft gekregen en hij voelde 't door en door, hij voelde zich diep ellendig.

Loom slofte hij naar zijn kamer en bracht de eerste uren door in naargeestig gesoes, sufferig als 'n gevangene, die nog jaren zitten voor de borst heeft.

Er hing een zware lucht. 't Was een vreemd zoele Januaridag. Buiten speelde een orgeldraaier een bekenden deun met gillend schel geluid en een oude jood riep heesch met sinaasappelen. Altijd kwamen diezelfde orgeldraaier en diezelfde jood om dezen tijd. Hij had ze nu beiden met wellust kunnen wurgen.

Na uren lang gesuf ging hij zitten kijken in een studieboek. 'k Moet werken, mijn Pa zou kunnen komen kijken, zei hij tot zichzelf met innige

bitterheid. Maar 't was hem onmogelijk zijn gedachten te vullen met Romeinsche rechtskwesties, ze waren vol van zijn ellende. Hij trachtte zich rekenschap te geven van de manier waarop hij nu over zijn vader dacht. Maar ook dat lukte niet. Dit alleen hield hij voor zeker: dat hij nooit verder van hem afgestaan had.

De uren kropen, kropen. Hij had de wilskracht niet zich los te rukken uit zijn gepeins en uit te gaan; hij zat aldoor maar te soezen, zijn hoofd tegen den harden rand van zijn stoel — als dikwijls zijn moeder gezeten had.

Toen 't begon te schemeren werd hij kalmer, vrediger, zacht melancholisch. Hij ging aan vroeger zitten denken, aan veel vroeger — en in die herinneringen zag hij altijd 't beeld van zijn vader, altijd even goed en zacht en mild....

Hij voelde zich eenzaam....

En op eens dacht hij dan weer aan die minachtende afwijzing en die harde, harde woorden....

Aan tafel zag hij zijn vader weer en hij zag hem lijden met stroeve trekken, lijden als een Spartaan, die, met wonden bedekt, steeds doorstrijdt.

't Was hem verboden zijns vaders leven te storen met zijn gepraat, hij zweeg dus. Toen Roowal naar zijn kamer liep door de donkere gang keek Bob hem na, bijna weenend van weemoed. Op zijn kamer gekomen was hij aan 'n voortdurenden tweestrijd ter prooi. Zou hij naar beneden gaan, 't er nog eens op wagen? Maar zijn trots liet 't niet toe.

Zoo ging ook de volgende dag voorbij. Roowal ging 's avonds naar kantoor. Bob had met trillende stem gevraagd of 't moest. Een kort ja was 't eenig antwoord geweest. Bob had de krant neergelegd op zijns vaders kamer, den haard daar aangehouden, grog, sigaren en lucifers neergezet, in een behoefte om wat voor hem te doen en tot verwondering van Mie, die dat anders doen moest, maar 't in den regel vergat; meneer gaf er toch zoo weinig om.

Mie zag er ook al triestig uit; ze liep den ganschen dag zachtjes te brommen. In de gang sprak ze Bob even aan, als terloops: „Zeg, jongeheer, zeg! zie 't uit de wereld te maken," zei ze met tranen in de oude oogen.

„'k Wou, dat 'k 't kon, Mie!"

„Nou.... als ik 'n goed woordje".... stelde ze voor.

„In Godsnaam, Mie, waar denk je aan!" zei Bob en liep door.

Roowal kwam laat thuis, draaide op zijn kamer 't licht uit en ging dadelijk naar boven. Bob's kleine attenties werden niet opgemerkt.

Zoo ging het den derden, den vierden, den vijfden en den zesden dag. Bob kon niet werken, hij kon zijn hoofd er niet bij houden, onmogelijk. Hij was te suf. 's Nachts sliep hij weinig en onrustig. Geregeld, eentonig, droevig somber, eenzaam en koud gingen zijn dagen om en duurden zoo lang,.... zoo lang....

Maar den avond van den zesden dag kon de jongen niet meer. Die zes dagen schenen hem een maand. Hij was òp, zijn trots was gebroken onder

het gewicht van zijn leed. Het alleen zijn, het zwijgen, de stilte om hem werd een felle foltering, hij werd gejaagd, angstig, 't was als een nachtmerrie, verdoovend, benauwend. Hij hijgde naar uiting, naar warmte, naar liefde.... Te vergeefs wilde hij zich dwingen tot iets doen, tot werken, lezen, de letters dansten voor zijn oogen!

Er moest een eind aan komen! Het moest! En hij ging naar beneden, naar de kamer waar zijn vader zat te werken, met het plan liever aan zijns vaders voeten te smeeken, te bidden om vergeving en om vrijheid, liever dan zoo te blijven leven. Hij zou beloven binnen 'n paar maanden examen te doen als zijn vader hem zijn vertrouwen weer gaf en weer vriendelijk tegen hem zijn wou.

Hij klopte....

XIV.

Roowal had zich voorgesteld dat hij zich flink en manlijk, dat hij zich in zijn waardigheid hersteld en een wijs vader voelen zou, als hij zijn zoon z'n levenswijs zou hebben voorgeschreven op strengen toon. Hij zou immers 't bewustzijn hebben dat hij zijn plicht gedaan had, zijn harden plicht.

Maar hij had zich vergist. Een twijfel, een stille wroeging, een onverklaarbaar zelfverwijt bleef hangen in zijn hart en ergerde hem, maakte 'm wrevelig. Hoe was dat nu mogelijk? Hij was nog te zacht geweest, te goedig. De kwajongen had heel wat harders verdiend. Een ander had hem misschien naar Amerika gestuurd. Maar zijn redeneeren hielp niet, in plaats van sterker, energieker, voelde hij zich lusteloos, onvoldaan over zichzelf. Hij leed er des te meer door.... maar hij dwong zijn gelaat tot een kalm ernstige uitdrukking.

Juist dien middag van den zesden dag kwam er een brief van Frans, zijn broer, een brief vol zelfvergoding, ondanks zijn nederig gefemel. Hij schreef veel over zijn oudsten zoon, dat 't toch zoo'n lieve oppassende jongen was, dat hij zoo hard werkte iederen dag, onder zijns vaders toezicht natuurlijk. „Verbeeldt je, Jan," schreef Frans, „'s avonds als hij boven komt en bij ons zit — ik lees de krant en Coba zit te breien, Dirk is naar bed — dan is hij zoo moe de arme jongen — weet je wat hij dan doet? Meestal valt hij in slaap! Zoo moe is hij van 't werken — hij valt in slaap, de beste brave jongen — o, snurken dat hij kan! — Maar we storen hem nooit!"

Driftig verfrommelde Jan Roowal dien brief, smeet hem in de prullenmand, stond op en liep heen en weer, walgend van al die geringe braafheid.

En ook hij dacht aan vroeger — aan zijn Bob, den schranderen jongen, vlug met zijn antwoorden, brutaal soms, maar.... Hij betrapte zich werkelijk op lofuitingen op zijn zoon. En dan ergerde hij zich weer aan zichzelf. Bob had wat hij verdiende.... Bob, Bob!.... Niets van de zwakheid van vroeger, weg er mee!

Met zulke gedachten zat hij ook 's avonds aan de tafel op zijn kamer, toen Bob klopte.

Binnen! . . . .

De deur piepte en Bob stond in de kamer. Hij stond daar bevend, met neergeslagen oogen en kwam toen langzaam, schoorvoetend nader. Roowal keek op, verwonderd. Een streng woord drong naar zijn keel, maar hij sprak 't niet uit — hij kon niet. Zijn lippen trilden.

Bob zag het en hij werd plotseling diep getroffen door het voorkomen van zijn vader. Roowal was een grijsaard geworden, een oud, gebogen man.

„Vader . . . .!" klonk het met zacht smeekende stem.

En niets verder.

Jan was opgestaan, had zijn hand uitgestoken, had zijn zoon naar zich toe getrokken . . . .

Beiden snikten . . . .

Lang zaten ze dien avond bij elkaar.

Ieder zocht rond in zijn gemoed naar wat hem kon doen kennen aan den ander.

En beiden voelden dat zij nog nooit zooveel van elkaar gehouden hadden.

Oude, heel oude herinneringen werden weer in woorden gebracht. Weet je nog wel, ... heugt u nog, ... ging het telkens over en weer.

Toen ze eindelijk scheidden, zei Bob: „O, vadertje ik heb u nog zoo noodig, zoo broodnoodig."

En ik jou dan Bob? . . . .

. . . .

Twee jaar later promoveerde Bob; zijn dissertatie verscheen. Koel vormelijk stond daar de opdracht: Aan mijn vader. Maar in Roowal's eigen exemplaar schreef Bob er bij: mijn besten vriend, mijn trouwen makker.

Februari 1894.

MIJNE INTREDE IN DE MILITAIRE WERELD

DOOR

J. R. JACOBS.

Mijne neiging om soldaat te worden dagteekent van mijn prilste jeugd. Zij is geen gevolg van eene indrukwekkende wapenbeschouwing, waar schitterende uniformen het jeugdig gemoed in beroering brengen; ook niet van een krijgstooneel; nog minder van eene oorlogsbeschrijving; ja zelfs niet van vaderlandsliefde, omdat ik daarvoor te jong was. Ik zou het u wel in eens

... had een ijzeren krib met een harden stroozak . . . . pag. 164.

kunnen vertellen, maar dan loop ik kans, dat ge mij niet begrijpt.

Tot goed begrip van mijn verhaal moet ik u zeggen, dat ik in een dorp geboren en opgevoed ben. Er waren maar twee machten, met wie ik in mijne dartelheid rekening hield; de eerste was mijn vader; de tweede was... de gemeenteveldwachter... Ja, nu lach ik er ook om, dat die man mij den grootsten eerbied inboezemde. Dat had hij alleen te danken aan zijne... sabel. Die sabel, dat moordend staal hield het geheele dorp in bedwang. De man, die haar aan een breeden koppel droeg, die over den rechterschouder

naar den linkerheup afhing, was zooveel als eene geheele legerafdeeling in een groote stad.

Mijne moeder prentte ons bijna iederen dag in beleefd te zijn en wij volgden als gehoorzame kinderen dat voorschrift trouw op. Ons petje deed flink dienst, zoodat wij — de kinderen van den dokter — op school meermalen tot voorbeeld dienden. Tegenover den gemeenteveldwachter was de waarschuwing van moeder niet noodig; want met mijn blik op de sabel groette ik steeds zoo diep en eerbiedig mogelijk. Den veldwachter zonder sabel kon ik mij niet goed voorstellen; ik heb er nooit aan gedacht, dat de man zich van zijn zwaard ontdeed, als hij naar bed ging.

De man heette Schut.

Op zekeren dag vroeg mijn vader mij — 't was op een winteravond in de schemering — „wat wil je worden, als je groot bent?" Mijne broeders en zusters waren er bij. „Schut," antwoordde ik. „Wat," vroeg mijn vader. En met verheffing van stem antwoordde ik: „Schut, met een sabel." Die laatste toevoeging diende ter verduidelijking. Ik begreep niets van het uitbundig gelach, dat de geheele familie aanhief. „Jongen, ben je gek," vroeg vader lachende. „Neen Pa; ik zal goed leeren, en dan, als ik heel knap ben, wil ik Schut worden."

Bij de eerste lachbui van de familie dacht ik, dat men mij voor te onnoozel aanzag om het ooit zoover te brengen, doch daar ik op school vrij wel tot de eersten van de klasse behoorde, wierp ik die gedachte spoedig ver van mij.

„Beste jongen," antwoordde mijn vader, die klaarblijkelijk medelijden met mij had, „dat is geen positie voor je. Schut is mààr gemeenteveldwachter, en zoo iets kan iedereen worden."

„Iedereen draagt toch geen sabel, Pa, U zelfs niet."

„Ja, dat is zoo; daarin heb je gelijk, mijn jongen. Schut is de eenige in het dorp, die een sabel mag dragen; en toch is zijne betrekking zeer nederig. Later zul je dat beter begrijpen. Leer maar goed; wie weet of je niet ook nog mettertijd een sabel draagt, veel mooier dan van Schut, en eene positie in de maatschappij, die veel hooger is."

Dat gesprek is mij steeds bij gebleven.

Of het nu een gevolg was van dat onderhoud, of van het verstand, dat ook bij mij met de jaren kwam, 't doet hier weinig ter zake, doch het aureool, waarmede ik Schut in mijn jeugd sierde, verbleekte al meer en meer.

Zoo nu en dan kwam een soldaat, een milicien, vooral des Zondags met verlof; doch de bajonet-slakkesteker heette volgens mijne kameraden zoo'n wapen — maakte niet den minsten indruk op mij. Dat kwam mogelijk wel, omdat ik nooit zoo'n bajonet zag, of er hing een gekleurde zakdoek aan, met het een of ander er in.

Op zekeren dag — 't was ook nog in mijn prille jeugd — werd ik in de verte een voor ons dorp ongewonen volksoploop gewaar. Ik kon hard loopen en was in een oogenblik op het appèl present en dus op de hoogte van de

zaak. Een „hooge", een „heele hooge" — want hij had een buitengewoon lange sabel, die over den grond sleepte — bracht het geheele dorp in rep en roer. Hij zong èn schreeuwde èn gilde; trok zijn sabel, sloeg er heele gaten mee in de lucht, rinkelde met heusche sporen en liet geen meid met rust. Niemand durfde hem naderen.

„Was Schut maar hier," riep ik.

„Die is er al geweest, maar gevlucht. De man van 't „peerdevolk" wilde hem „op zijn ziel" komen en daarvan moest hij niets hebben." (Tot verdediging van Schut, verklaar ik hier, dat hij op dat oogenblik diep in de zestig was).

„Een man van 't „peerdevolk". Is hij dan geen hooge? Zooveel als generaal?" Weg illusie! Een man met een lange sabel, wel tweemaal zoolang als van Schut, een gewoon soldaat van 't peerdevolk.

Die ontnuchtering bleef mij dagen lang bij. Ik was er stil van, totdat de vergetelheid het jeugdig gemoed in eene betere stemming bracht.

In die dagen leerde ik een vriend kennen, een dominé'szoon, die een broer had, die cadet was. Zoo vertelde hij mij. Later bleek, dat die broer jongeling was aan het Instructie-Bataillon te Kampen. Toen wist ik dat niet. Die vriend vertelde mij veel van hetgeen ik toen niet wist. Hij temperde mijn gemoed, doch wist het op andere wijze te doen ontvlammen. Hij was een jaar ouder dan ik, doch had wel voor vijf jaar meer gelezen. Uren lang kon ik luisteren naar de verhalen, die hij gelezen had. Hij vertelde mij van comedies, die hij gezien had; ja, hij beweerde in staat te zijn zelf comedies te maken.

Dat was iets! Maar de costumes?

Ja, die moest men er maar bij denken.

En het publiek?

„Wel," antwoordde hij, „onze pa's en ma's en jou zusters en broers."

„Ja," zei ik, „dan is er publiek genoeg, want wij zijn met ons elven."

Een dag of 14 later zou de uitvoering plaats hebben bij ons in de kinderkamer. Een mijner zusjes had een gravinnenrol en wij beiden waren prinsen. In het midden van het stuk moest mijn vriend tot mij zeggen: „Prins, uw zwaard of uw leven'" en ik weet nu nog, dat ik mij sterk tegen die uitdrukking verzette, omdat de haarsnijder van het dorp „Prins" heette. Mijn vriend bracht mij aan het verstand, dat de dorpsbarbier niets gemeen had met den titel, dien ik op dat oogenblik droeg.

Ik stond er op, dat wij bij de uitvoering zwaarden moesten hebben. Doch hoe ze te krijgen?

Mijn vindingrijke vriend wist raad. Hij zou zijn moeder het voorsnijmes ter leen vragen en ik — wij mochten geen gelijke wapens hebben, dat was voor 't effect van 't stuk noodig — ik kreeg een groote schaar, waarmee heggen in den regel gesnoeid worden, op zijde. Wij hielden trouw iederen dag repetitie, en ik droomde iederen nacht van vreeselijke moordtooneelen, waarin Schut en de man van 't peerdevolk hoofdrollen vervulden. Ik zie in

mijne verbeelding Schut nog steeds spartelen in zijn bloed, terwijl de man van 't peerdevolk hem met mijn heggenschaar stuk voor stuk van zijn lichaam knipte.

Twee dagen vóór de uitvoering verraste mijn vriend mij met de mededeeling: „er wordt ook bij geschoten."

Ik begreep er niets van, omdat er geen sprake was van vuurwapens; alleen het voorsnijmes en de heggenschaar, maar daarmede — zóóveel wist ik toen reeds — kon men niet schieten. Toen ik dit bezwaar te berde bracht, stelde hij mij gerust door de verklaring, dat 't voor 't effect was. Het schot zou gegeven worden door mijne zuster, die den gravinnenrol vervulde en wel met een „knapper" uit een pistache. Mijn vriend had er maar een, zoodat daarmede geen repetitie gehouden kan worden. Wij maakten daarom imitatieknappers door twee stukjes papier aan elkaar te plakken. Op het gegeven teeken of woord moest mijne zuster dan de twee aan elkaar gelijmde papiertjes van elkaar trekken en — om het schot na te bootsen — met haar voet stampen. Zij zat bij die gelegenheid in de kleerenkast.

Eindelijk brak de gewichtige dag der uitvoering aan. Van het schot wist geen der familieleden iets. Dat moest eene verrassing blijven. Ik verheugde mij reeds in den schrik mijner zusters. Zou ik moeder te voren waarschuwen? Neen, 't effect zou verloren gaan.

Alles ging uitstekend. Het publiek was geheel en al gehoor. Alleen vond ik het vreemd, dat bij de meest droevige scènes — 't stuk was van zelf een drama — er meer pleizier dan treurigheid op de aangezichten te lezen was.

Daar zou het effect komen!

„Prins," zei mijn vriend met een blik op de kleerenkast, alsof hij niets met mij te maken had, „uw zwaard .... of .... uw .... leven!" .... „Schiet dan toch" schreeuwde hij naar de kleerenkast.

Doodelijke stilte! Geen schot werd gehoord. Zijne oogen rolden in het hoofd door de woede van 't spel. „Schiet dan toch" gilde hij letterlijk.

Eindelijk ging de kleerenkast open en mijne zuster kwam met den knapper te voorschijn en bekende stotterende, dat zij niet durfde.

„Geef hier," zei mijn vriend, aan welk verzoek mijne zuster dadelijk voldeed.

„Prins," herhaalde hij den knapper tot afschieten gereed houdende, „uw zwaard of uw leven?" En meteen trok hij de twee papiertjes van elkander zonder dat het minste geluid gehoord werd.

Ik moet zeggen, 't effect was dan ook niet erg merkbaar.

Na afloop van 't stuk, dat veel bijval vond, bleek, dat mijne zuster in hare zenuwachtigheid in plaats van den echten knapper een nagemaakte genomen had.

Hiermede liep mijne eerste oefening in het schieten af, doch doodde geenszins mijn lust om soldaat te worden. Ook met het comediespel, was het gedaan, omdat mijn vriend uit het dorp vertrok.

Na zijn vertrek sloot ik mij bij twee andere schoolmakkers aan, twee

broers, zoons van een rijken dorpsingezetene. De vader deed veel aan de jacht en daardoor eigenlijk brachten de zoons er onwillekeurig veel toe bij om mijn krijgsgeest te ontwikkelen.

De vader van mijne twee nieuwe vrienden had een kamer in het huis ingericht tot berging van jachtgereedschap. Daar hingen geweren, weitasschen, kruithoorns, en heusche patronen, kruit, slaghoedjes en wat dies meer zij. Die kamer was niet altijd gesloten, zoodat wij er meermalen in kwamen en er wel eens met eene goede lading slaghoedjes uit gingen. Dan hadden wij een pret van belang. Er behoefde maar een spijker uit een stuk hout te steken, of het slaghoedje werd er op gezet, met een stuk steen er op geslagen en de slag, die er volgde, maakte op ons een indruk, grooter dan later een kanonschot, wanneer met scherp op den vijand gevuurd werd.

Op zekeren dag, 't was op een Zondag, stelde een der broeders voor wat kruit uit de jachtkamer te halen. De uitdrukking „Pa is toch niet te huis" deed de deur dicht. Eene vrije groote hoeveelheid werd bemachtigd.

Wij amuseerden ons buitengewoon, en zagen er uit als morianen.

Eerst werd een beetje droog kruit aangestoken; toen maakten wij natte sissers; daarna weer wat anders, zooals loopgraven, en dat alles op den stoep van het koetshuis. Wij amuseerden ons buitengewoon, en zagen er uit

als morianen. Op 't laatst zei een van ons, „zou dat nog weer willen branden?" 't Werd beproefd; alles werd bij elkaar geschoven en een der broers ging met de brandende sigaar, die hij in zijn mond hield er op blazen. 't Gelukte niet. Toen werd er nieuw kruit bij gedaan en de proef met de sigaar herhaald. Nu slaagde de poging beter. Eene voor ons hevige ontbranding volgde; mijn kameraad sloeg achterover en gilde erbarmelijk. Hij schreeuwde verschrikkelijk en vertelde ons snikkende, dat hij niets zag; dat hij blind was. Wij namen hem op, brachten hem bij den vijver en waschten hem. Niets hielp. Toen werd een der meiden geroepen, die een hevig misbaar maakte, hem in huis bracht en mij en de andere jongens met alle verwenschingen het erf afjoeg.

Denzelfden avond hoorde ik, dat hij niet buiten gevaar was en de dokter voor zijn gezicht vreesde. Welke angsten, welke bange droomen!

Acht dagen later was hij beter. Het gevaar was geweken.

Omdat wij als zeer beleefd bekend stonden moest ik op uitdrukkelijk verlangen van mijne moeder bij den vader van mijn kameraad vergiffenis vragen. Of ik al vertelde, dat ik aan 't geheele ongeval onschuldig was, het hielp niets.

„'t Is een goede les voor je geweest," was 't antwoord, toen ik aan de opdracht mijner moeder voldeed, „speel niet meer met kruit, vóór je kruit geroken hebt."

Toen begreep ik die uitdrukking nog niet; ook later niet al te best.

Ik geloof, dat zij een diepen zin had; eene beteekenis, die met kruit niets te maken heeft.

Toen 'k dertien jaar was mocht ik in de vacantie voor 't eerst uit logeeren en wel bij mijn oudsten broer, die student was. Wij bekommerden ons al heel weinig om elkaar; mijn broer niet om mij, omdat hij erg veel te studeeren had buiten zijne kamer; eene studie, die meestal tot laat in den nacht duurde; ik niet om hem, omdat ik in de stad rondwandelde om uniformen te zien. Dat bezoek was oorzaak, dat Schut, de gemeenteveldwachter, van zijn piedestal neertuimelde en van het aureool niets meer over bleef. Een neef in de stad, van denzelfden leeftijd als ik, en die later mijn beste vriend werd en nog is, maakte mij veel duidelijk, waarvan ik te voren weinig begreep.

Net als in het dorp groette ik een ieder, die er fatsoenlijk uitzag. Mijn neef leerde mij dat af. Doch voor de officieren ontblootte ik telkenmale mijn hoofd en 'k was wat blij, als mijn groet werd opgemerkt. Mijn neef lichtte mij in, dat, wanneer ik erg goed studeerde, ik wel kans zou hebben officier te worden.

Van dat oogenblik af stond het dan ook bij mij vast, dat er een officier uit mij moest groeien. Had men mij in dien tijd de keus gelaten tusschen schatrijk te worden en officier, ik zou het laatste gekozen hebben.

Ik geloof, dat men bij mij tehuis begreep, dat er met mij weinig anders te beginnen was dan hetgeen mijn hart zoo luide sprak, en zeker weet ik, dat

men daarmede alles behalve was ingenomen. Over mijne toekomst werd in 't geheel niet gesproken.

Op zekeren dag vroeg ik het hoofd der school, of ik kans zou hebben in het examen voor de Koninklijke Militaire Academie te slagen. Het antwoord was alleszins geruststellend. Een dag of 14 later las mijn vader des avonds de courant. Enkele berichten, die ons konden interesseeren, werden hardop voorgelezen. Eensklaps was ik een en al gehoor. „Dit jaar zal geen admissie-examen gehouden worden voor de Koninklijke Militaire Academie." Mijn vader keek mij onder het lezen van ter zijde aan.

„Waar staat dat Pa?"

„Hier jongen. Je gelooft me toch wel?"

„Zeker; maar ik kan mijne ooren niet gelooven."

„Boezemt je dat bericht dan zóóveel belang in?"

„Ja, Pa. Ik zal 't u maar vertellen. Ik wilde u n.l. reeds eenige dagen geleden vragen of u mij toestemming zoudt willen geven aan het admissie-examen deel te nemen. „Meneer" heeft gezegd dat ik alle kans van slagen heb."

„En nu is de vraag overbodig. Niet waar? Voor jou spijt het mij; mij daarentegen verheugt het bericht. Ik heb andere plannen met je. Over je studie ben ik tevreden en heb nu plan je te laten opleiden voor dokter of advocaat."

Vóór ik er aan dacht was 't antwoord er uit: „Nooit Pa! Nooit word ik iets anders dan officier."

Mijn vader was stil. De huisgenooten keken mij verbaasd aan. Dat kwam, omdat het bij ons geen gewoonte was, zóóveel zelfstandigheid, zóóveel wilskracht in een weerstrevend antwoord te leggen, als vader zijn wil eenmaal had kenbaar gemaakt. „We zullen daarover later nog wel eens spreken" was 't antwoord en daarmede het voor mij zoo gewichtig onderhoud afgeloopen.

Nu de kogel eenmaal door de kerk was, gevoelde ik mij sterk. Alleen den volgenden ochtend had ik een moeilijk oogenblik. Mijn lieve moeder riep mij bij zich, nam mijne handen in de hare en vroeg mij half smeekend mijne dolle idééën te laten varen. „Je zult mij er zooveel verdriet mee doen, mijn jongen. Pa wil je dokter of advocaat laten worden. Je gaat dan na de groote vacantie naar de stad, naar 't gymnasium en dan kun je des Zaterdags en 's Zondags te huis komen." Niets hielp. De pogingen van mijne oudere zusters en broeders leden eveneens schipbreuk. Ik wilde naar 't instructie-bataljon te Kampen. De meest onaangename tooneelen, die later bleken veel te sterk gekleurd te zijn, werden mij geschilderd; doch ook dit was vruchteloos. 't Scheen mijn vader te vervelen, hij riep mij bij zich en zeide kort en bondig: „je laat die dolzinnige denkbeelden van soldaatje spelen varen. Na de groote vacantie ga je naar 't gymnasium. Reken daar op met je studiën." „Pa", stotterde ik, „zeg dat, als u belieft, niet zoo beslissend; want...." „'t Is goed. Ik heb geen tijd meer."

Geen maand later was de brief geschreven aan den Commandant van het Instructie-Bataljon om inlichtingen te vragen. Mijne ouders hadden schoor-

voetend toegegeven. Ik had mijn zin. Mijn vader had mij gekeurd en geschikt bevonden.

Den 4den Juni van het jaar 186. moest ik mij te Kampen melden; den dag te voren bracht mijn vader mij derwaarts. Het afscheid van mijne moeder was hartroerend; zoo iets van „ik zie je nooit weer." „Speel vooral niet met kruit," zeide ze snikkende, terwijl zij mij aan 't hart drukte. „Vóór je kruit geroken hebt" zou ik gezegd hebben, als ik niet zoo onder den indruk van 't afscheid was.

Ik heb later nimmer meer een examen met zóó'n gerust hart gedaan als waarmede ik mij aan het geneeskundig onderzoek onderwierp. Toch lieten de officieren van gezondheid mij nog verscheidene kunststukken uitvoeren, die mijn vader vergeten, of als apenkool beschouwd had. Daarop volgde de meterij en eindelijk het voorlezen van krijgsartikelen. Neen, maar dat is nu waarlijk om kippevel te krijgen. Als ik niet het volste vertrouwen in mij zelven had gehad, dan had ik zeker even als een onzer — ge moet weten, dat we daar met een zestigtal stonden — rechtsomkeert gemaakt.

Een sergeant las de krijgsartikelen voor op eene wijze, alsof hij zeggen wilde, „luister goed; als je soms het geluk hebt dit artikel te ontloopen, dan krijg je met een der volgende te doen. Hierop staat 10 jaren militaire gevangenisstraf; dan heeft men zooveel jaren kruiwagenstraf, verder den strop" *zonder een bepaald aantal jaren*. Een der goede toehoorders onder ons vroeg — 't zij uit domheid, 't zij uit ondeugendheid — „meneer, voor hoeveel jaren wordt men tot den strop veroordeeld?" hetgeen wel eenige afbreuk deed aan den ernst van 't oogenblik.

Een der velen weigerde de krijgsartikelen te teekenen en zag dus ook van verdere krijgsondernemingen af, omdat — zooals hij beweerde — men op die manier al gelukkig moest zijn, wanneer men te een of ander tijd tot een jaar of 10 kruiwagenstraf veroordeeld werd.

Ik had inmiddels gelegenheid gehad de kazernes te bezien, had een ijzeren krib met een harden stroozak en nog harder hoofdkussen met een kunstenaarsblik beschouwd; had omstreeks 25 malen „meneer" gezegd tot een korporaal-titulair van ternauwernood 16 jaren, hetgeen ieder maal oorzaak was, dat de toegesprokene met duim en voorsten vinger het manuaal van opdraaien onder den neus maakte. Ook bevreemdde het mij, dat ik zoozeer in den smaak van de jongelui viel; want, wanneer mijn vader mij maar een oogenblik alleen liet, dan waren er minstens tien jeugdige krijgers, die op mij losstormden om met de meeste belangstelling te vragen, wat mijne plannen voor de toekomst waren. Mijn antwoord was steeds „Officier worden." Eerst later, toen ik ook meedeed om nieuw aangekomenen in de maling te nemen, begreep ik, dat men zich over dat antwoord vroolijk maakte. Dat dit kinderachtig is, geef ik gaarne toe, omdat het loffelijk is, dat bij zoovelen, die het nooit zoover zullen brengen, toch nog die illusie bestaat. Men vergete niet, dat de soldaatjes van het instructie-bataljon eigenlijk nog kinderen zijn.

Op den avond van den 4den Juni mocht ik nog bij mijnen vader in het hôtel logeeren en den volgenden ochtend .... nam ik afscheid.

„Je hebt toch, hoop ik, geen berouw; mijn jongen?” vroeg mijn vader.

„Wel neen, Pa” zei ik met verheffing van stem en begon toen als een heel klein kind zeer hard te huilen. Toen ik mijne zenuwen de baas was stelde ik den goeden man gerust door te zeggen, „beschouw die tranen vooral niet verkeerd, Pa, en zeg er te huis niets van; want ik ben blij, dat ik nu werkelijk soldaat ben.”

Aan den harden stroozak en het niet minder harde hoofdkussen was ik spoedig gewend, en omdat wij te huis niet verwend werden, kon ik mij met den soldatenkost zeer goed vereenigen. Bovendien was de vele beweging uitstekend in staat om kieskeurigheid door honger te laten verdwijnen en de vermoeienis deed mij op den harden stroozak even lekker in slaap vallen als te huis op het veêren bed.

Daar ik ijverig genoeg was in het leeren van de reglementen, begreep ik de exercitie ook zeer spoedig, zoodat die mij geen onaangename oogenblikken bezorgde. Erger was het met het begrijpen van de signalen. Ge moet n. l. weten, dat ik een aangeboren gebrek heb, en dat is algeheel gemis aan muzikaal gevoel. Zelfs op lateren leeftijd gebeurde het mij wel eens, dat ik door een muziekkorps eene bekende melodie hoorde spelen. Dat vond ik erg aardig, omdat ik er *iets* bekends in meende te hooren. „Eene bekende melodie” zeide ik eens bij zoo'n gelegenheid. „Dat hale je de koekoek,” was 't antwoord, „want 't is Wien Neerlandsch bloed.”

Dat ik dus erg veel moeite had met het leeren verstaan van de signalen zal nu zeker geen bevreemding verwekken. Met eene enkele gebeurtenis moet ik den lezer nog bekend maken.

Als men bij 't instructie-bataljon aankomt legt men een schoolexamen af, waarnaar beoordeeld wordt in welke klasse men geplaatst wordt. Zooals ik in den aanvang van mijn verhaal reeds zeide, had „meneer” van de school alle zekerheid, dat ik zou slagen in het admissie-examen voor de Academie. Ik ging dus met een gerust hart naar het school-examen. Bij eene groote deeling en vermenigvuldiging legde ik mijne geleerdheid bloot door te vertellen, dat met behulp van een logarithmentafel de oplossingen eenvoudiger te vinden waren en verklaarde tevens op welke wijze. In één woord; met een triomfankelijken blik diende ik mijn werk in, waarvan ik zeker weet, dat het uitstekend was. Ik werd nochtans in eene zeer lage klasse van de school geplaatst en of ik hoog of laag sprong, ik bleef er een volle maand zitten vóór mij recht geschiedde. Dit had ik te danken aan het verschil in lengte, dat tusschen mij en een zeer langen luitenant bestond, die met het toezicht over de school belast was. Ik sprak dien officier n. l. aan over de miskenning van mijne capaciteiten en keek daarbij op een gegeven oogenblik bedeesd naar den grond. Daarmee had ik de geheele zaak bedorven. Die lange luitenant leefde n. l. op buitengewoon grooten voet, en was den duivel gelijk, als men een bespiedenden blik op zijne voeten wierp. Toen ik die eigenaardigheid

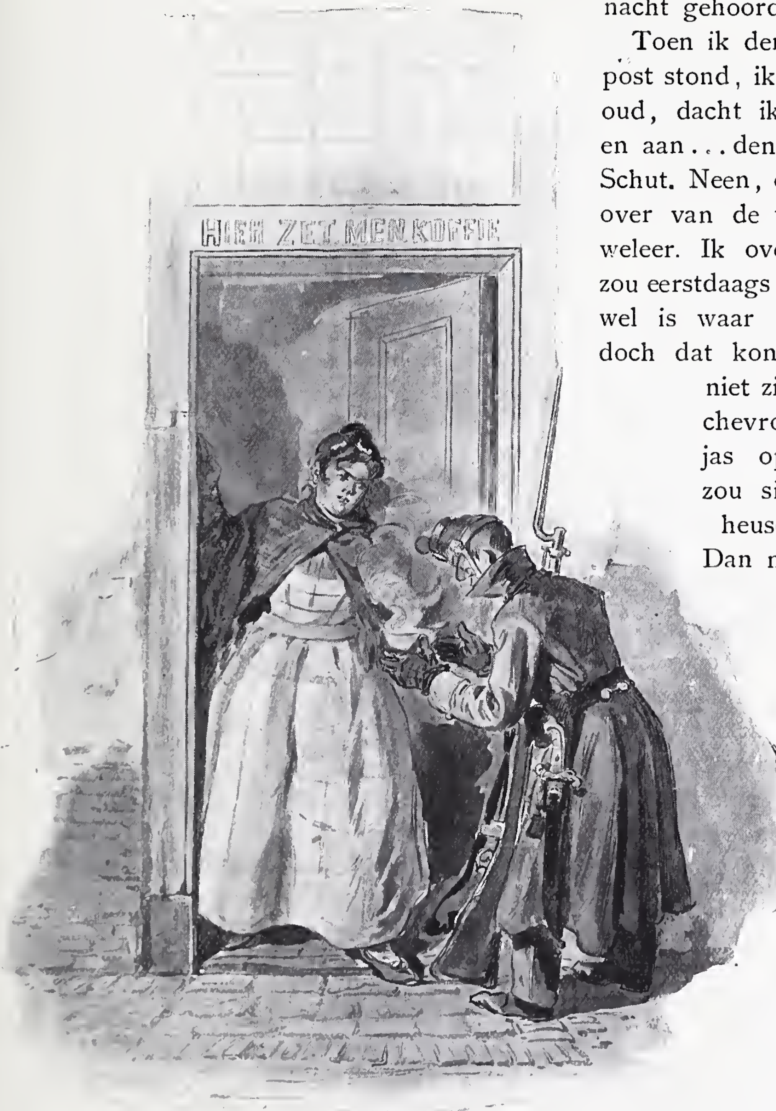
eenmaal wist, waagde ik het na een maand wederom op mijn grief terug te komen en keek den „langen" daarbij vlak in de oogen, hetgeen mij eenige oefening in nekspieren-beweging kostte, die den gewenschten uitslag had.

Ook had ik nog het ongeluk in een der eerste dagen „mijn geweer te breken," zooals mijne gedienstige kameraden dat noemden, om mij angst aan te jagen.

We hadden in dien tijd nog tromplaadgeweren, die meestal in erbarmelijken toestand verkeerden. Op een oogenblik, dat ik niets te doen had, wilde ik het geweer geheel alleen uit elkaar nemen. *Iets* wist ik er reeds van. Ik was zoover gevorderd, dat ik den loop uit de lade zou nemen, doch die twee deelen schenen zoo innige vriendschap gesloten te hebben, dat ze elkaar niet meer wilden loslaten. Ik hield toen het geweer bij de lade vast en sloeg met het schoorsteentje van den loop tegen den kant van mijn krib. Dat slaan had effect, want „tik" en het schoorsteentje brak van den loop. „Dat kost je een nieuw geweer; je hebt je geweer gebroken. En zeker krijg je nog 14 dagen provoost op den koop toe." Gelukkig kwam een der collega's mij ter hulp. Wij gingen samen naar den geweermaker, die mij voor — naar ik meen — acht cent het geweer weer in orde bracht.

Ik doorliep inmiddels alle oefeningen om mij voor mijne roeping klaar te maken. Ik draaide op commando mijn hoofd rechts en links als een automaat; exerceerde met het geweer als de beste; schermde reeds vrij aardig op de verschillende wapenen en doorstond de proef van het afexerceeren met den besten uitslag. Ik zou nu ook eerstdaags aan de beurt komen om het vaderland te verdedigen; d. w. z. ik was waardig geoordeeld om op wacht te trekken en met een heusch geweer op post te staan. Er waren — als ik mij niet vergis — 4 posten; de eerste voor 't geweer; de 2de vóór het huis van den commandant; de derde in de steeg naast de kazerne en de laatste — de leelijkste — bij de arrestantenkamers. De eerste bewaakte de poort van de kazerne; had te zorgen, dat geen ongerechtigheden naar binnen slopen en dat de wacht tijdig onder de wapenen kwam, als een „hooge" de kazerne naderde. De tweede was hoofdzakelijk voor de geur; de derde, om 's morgens vóór dag en dauw „hier zet men koffie" op te roepen, welke dienst door de eigenares met eene warme hoeveelheid mokka beloond werd en ook wel eens met een boterham. De lezer begrijpe mij goed; de consignes voor dien schildwacht luidden geheel anders, doch ik geloof, dat er zulk een onmensch onder ons niet te vinden was, die „hier zet men koffie" des nachts niet op tijd riep, als hij daar op post stond. Post N⁰. 4 noemde ik „de leelijke". De oorzaak daarvan is de volgende. Bij de arrestkamers was een klein open plein, dat van de aangrenzende woningen door een muur van een paar meter hoogte gescheiden was. Daar bij dien muur spookte het! Br! ik heb het spook nooit gezien, ofschoon volgens de verhalen het een heel leelijk spook moet geweest zijn. Ik geloof niet, dat er veel nachten voorbijgingen, zonder dat de erbarmelijkste verhalen in het wachtlokaal werden opgedischt over hetgeen bij dien muur al gebeurde. Op een verver, die daar woonde,

had men de meeste suspicie. Verscheidene jongelingen liepen — als ze daar op post stonden — altijd met het aangezicht naar den muur gekeerd; ergo, van den muur terugkeerende, achterwaarts. Doch hoe het zij; het was voor de meesten heerlijke muziek, als de zware stap van de aflossing in den stillen nacht gehoord werd.

. . . de mokka rookt, de man van de wacht ontvangt een kop koffie . . .

Toen ik den eersten keer op post stond, ik was ruim 16 jaren oud, dacht ik aan mijne jeugd en aan . . . den dorpsveldwachter Schut. Neen, er bleef niets meer over van de verheerlijking van weleer. Ik overpeinsde veel. Ik zou eerstdaags korporaal worden; wel is waar korporaal-titulair, doch dat kon de buitenwereld niet zien, omdat de gele chevron mijn uniformjas op dezelfde wijze zou sieren als van een heuschen korporaal. Dan mocht ik voor het eerst met verlof naar ons dorp. Wanneer gedurende dat verlof eens dezelfde man van het „peerdevolk” dezelfde stukjes uithaalde en Schut uit vrees van „op zijn ziel” te krijgen op de vlucht ging, dan zou ik het dorp redden, alléén door mij te vertoonen. Welk eene illusie! Ik doorliep de geheele gebeurtenis in gedachten; ik vergat den nacht, de koude, zóó dwaalde ik af, totdat ik op eens door den ratel van den nachtwacht tot de werkelijkheid teruggeroepen werd. Die leelijke Kamper nachtwachten hebben menigen schildwacht den schrik op het lijf gejaagd; vooral als 't erg donker was. Zij bleven dan doodstil om den hoek van de

kazerne, of van het huis van den Commandant staan; wachtten tot de schildwacht daar rechtsomkeert had gemaakt en kwamen dan op eens met den hardsten ratelslag, vlak naast je ooren, voor den dag. Die Kamper nachtwachten en .... de verver achter 't pleintje bij de arrestlokalen waren mijn grootste vijanden.

Op den bepaalden tijd werd ik korporaal en werd met een maand verlof beloond. 't Was midden in den winter; het vroor, dat het kraakte, 't was vinnig koud en het aardrijk, waarlangs mijn weg voerde, was met eene dikke sneeuwlaag bedekt, die steeds in dikte toenam. Het lieve vaderland was toen nog niet zooals thans met veel spoorwegen doorsneden, zoodat het grootste gedeelte der reis per diligence werd afgelegd. Ik kon denzelfden dag het dorp niet meer bereiken en had besloten mijn broeder, den student, bij wien ik eens logeerde, te verrassen. Ongelukkig duurde de reis, tengevolge van de dikke sneeuwlaag, veel langer dan wij gedacht hadden en kwamen wij na middernacht op de markt aan. Ik stapte uit en lag op 't zelfde oogenblik — zoo lang als ik was, en dat was toen niet veel — in de sneeuw. Een politieagent hielp mij weer op de been; niet zoo zeer uit gedienstigheid, maar omdat hij dacht, dat de jenever, en niet de koude, de oorzaak van mijn benevelden toestand was. Toen ik hem overtuigd had, was hij welwillend genoeg om mij den weg te wijzen naar de kamer van mijn broeder, die nog niet van zijne „studie" was teruggekeerd; de „menschen van beneden" waren zoo vriendelijk de kachel aan te leggen en ik wachtte geduldig op de dingen, die komen zouden. Dat duurde niet lang; mijn broeder had medelijden met mij en wist mij ook spoedig van binnen te verwarmen met punch of zoo iets. Ik sliep dien nacht als een roos en besloot den volgenden dag mijne reis naar het dorp per schaats te vervolgen. Ik had daarvoor van zelf een paar schaatsen noodig, dat mij welwillend ter leen werd gegeven. 't Was voor mij en voor de zegenwenschen aan 't adres van den welwillenden leener beter geweest, als hij ze maar gehouden had; omdat ze zóó stomp waren, dat ik bij iederen streek kans liep mijne beenen te breken. Daarbij had ik te kampen met eene stevige bries, die mij vlak in 't gezicht waaide, zoodat ik moeite had vooruit te komen.

't Was avond en vrij donker, toen ik de ouderlijke woning bereikte. Ik had even te voren het ijs verlaten om meer zekerheid te hebben de huisgenooten te verrassen. Dat gelukte volkomen. Ik was ongemerkt op het erf gekomen, liep onder het raam langs, waarvoor moeder gewoonlijk placht te zitten, zette mijn schako ongemerkt op de vensterbank en tikte toen hard tegen het raam, zonder mij te laten zien.

Mijne pogingen om te verrassen schenen volkomen te zijn geslaagd; want ik hoorde duidelijk een harden gil, toen nog een en nog een — de laatste waren het refrein door mijne zusters aangeheven — eenige „O God's," gestommel met stoelen enz. Ik maakte een eind aan het spel door mij in persoon te vertoonen, liep toen het huis in, waar ik als een speelbal van den een naar den anderen als 't ware werd toegeworpen. Mijne moeder hield mij

zeer lang in hare armen. De tranen kwamen haar in de oogen. „Wat heb je mij laten schrikken!"

Eindelijk kreeg mijn vader de beurt. Uit zijne omarming sprak innige hartelijkheid en toen hij mij losliet vermaande hij mij meer medelijden te hebben met de zenuwen van moeder.

Eindelijk was ik in de huiskamer. Mijn schako was ik al lang kwijt. Mijn koppel en sabelschede had ik nog, maar het sabeltje was er uit verdwenen. Een erg rumoer in de gang, dat op een vechtpartij dreigde uit te loopen en waarbij de stemmen mijner jongere broers en zusters een best soort longen verraadden, stelde mij over de verloren geraakte goederen gerust. Mijne moeder deelde die gerustheid niet en liet het kroost op 't appel komen.

„Geef Ma dien hoed hier."

Dat ging niet aan, dacht ik, om zóó anti-militair over het hoofddeksel te spreken.

„Zoo'n ding heet schako. Een burger draagt een hoed, een soldaat een schako."

Uit de blikken van een mijner zusters kon ik zeer duidelijk opmaken, dat zij mij erg pretentieus vond.

Ook de sabel werd in veiligheid gebracht, ofschoon ik de huisgenooten had gerust gesteld, dat er geen gevaar bij was; dat zij niet „geladen" was, en dus niet kon afgaan.

„Flauw", kwalificeerde mijne zuster, die mij pretentieus vond. „Je ziet ons voor kinderen aan."

„Neen, heusch niet. Wel voor *burgers*."

In dat woord „burger" legde ik zooveel minachting neer, als door stembuiging mogelijk is.

De vraag van moeder „hoe ik de reis gemaakt had", gaf afleiding aan het gesprek, dat nu reeds onaangenaam dreigde te worden.

Den volgenden ochtend zou ik met een ouderen broeder op *goede* schaatsen naar de stad gaan om een stel verlakt leergoed en een uniformpet te koopen.

Ik was den geheelen avond meester van het gesprek. Hoogstens mochten de geduldige toehoorders nu en dan eene vraag doen. Meestal deed ik mij in de verhalen geheel anders voor, dan ik werkelijk was. Toen ik moeder vertelde, dat ik nu zooveel van erwtensoep hield, die ik vroeger nooit kon eten, gebruikte ik met opzet het woord „snert", dat ik zoo kernachtig mogelijk uitsprak.

Den volgenden ochtend, toen ik met mijn broeder gereed stond om naar de stad te gaan, fluisterde ik mijne moeder een paar geruststellende woorden toe, die goed besteed waren; want haar blik verhelderde aanmerkelijk. Een paar dagen later vertelde zij mij, dat zij zich dien nacht erg ongerust over mij gemaakt had. Ik sprak zoo ruw.

Wij hadden uitstekend weer op onzen tocht naar de stad. Wij waren zoo

wat halverwege, toen mijn broeder mij attent maakte op een uniform, die in de verte naderde.

„Wacht," zei ik, „nu zul je eens zien, hoe die mij salueert."

....het korporaaltje had de armen kruiselings over de borst geslagen....

Mijn broeder verkeerde klaarblijkelijk in spanning over de dingen, die komen zouden.

Wij reden door, ik voorop. Dat was op verzoek van mijn broeder, opdat hem niets van 't effect van 't salueeren verloren ging.

„Wacht, daar zul je 't hebben," zei hij, toen de soldaat mij genaderd was. Ik had mijne armen kruiselings over de borst geslagen, opdat de gele strepen goed zichtbaar waren.

„Krrrs" zei de schaats; en de soldaat vloog ons als 't ware voorbij zonder te salueeren.

„Hij heeft niets gedaan," zei mijn broer. Wij stonden, zonder dat we elkaar iets gezegd hadden, stil.

„Neen," antwoordde ik wrevelig, „dat heb ik ook wel gezien. Ik zal hem wel leeren."

Slechts twee keer kon ik hem beroepen, vóór hij uit het gezicht was. Mijn broeder meende nog te hebben opgemerkt, dat hij triomfantelijk met zijn hand wuifde. Hij kwam niet terug, waaruit mijn broeder de gevolgtrekking maakte, dat het met de militaire ondergeschiktheid al heel slecht gesteld was, of dat de snelrijdende soldaat mij niet voor vol aanzag.

In de stad was er gelegenheid genoeg, om hem van het tegendeel van het een zoowel als van het andere te overtuigen.

De pet en het verlakt leergoed werden gekocht, en zóó uitgedoscht vond mijn broeder het gepast mij bij de verschillende ooms en tantes te vertoonen, met een trots, alsof ik in plaats van korporaal-titulair legercommandant was.

Gedurende mijn verlof kwam ook de student, bij wien ik in de stad had gelogeerd, te huis. Op zekeren dag liet hij mij een pistool zien, dat er nog erbarmelijker uitzag, dan het slechtste geweer van het instructie-bataljon. De werking liet erg veel te wenschen over. Het trof nog al — beweerde ik — dat ik juist te huis was; omdat het ons werk was met zulke zaken om te gaan. Ik had er geen flauw begrip van hoe zoo'n pistool er aan den binnenkant uitzag, doch vermoedde, dat het alle overeenkomst moest hebben met een geweer. Als ik hem er voor instond, dat alles weer in orde kwam, dan mocht ik het schoonmaken.

Ik liet mij dit geen tweemaal zeggen. Een afgebroken pennemes diende tot schroevedraaier, zoodat het inwendige van het pistool al spoedig voor mij open lag. Ik zag nu wel dat het heel wat anders was dan een geweer; doch vond het voor mijn goeden naam geraden onversaagd aan den arbeid te gaan. Het uit elkaar nemen ging zeer gemakkelijk; ook het schoonmaken, in weerwil van al den roest, kostte mij weinig inspanning. Mijn broeder zat aandachtig naar mij te kijken en ik trok inmiddels gewaagde parallellen tusschen hetgeen ik daar deed en anatomie. Toch zat ik wel wat huiverig te kijken naar al die verschillende stukjes en schroefjes en toen 't er eindelijk op aankwam het pistool weer in elkaar te zetten, snapte ik dat het mijne krachten te boven ging. Hoofdzakelijk kwam het door de vrij sterke slagveer, waarvoor ik een sleutel noodig had.

„Ik geloof, jongenheer," zei mijn broeder sarcastisch, „dat je 't wel uit

elkaar kunt nemen, doch er niet den minsten slag van hebt, het weer in elkaar te zetten."

„Kunnen jelui geleerden dat met een mensch?" vroeg ik om mij er uit te redden.

De stukjes en schroefjes werden voorzichtig bij elkaar in een doosje gedaan en mee naar de stad genomen, waar ze aan meer bekwame handen werden toevertrouwd.

Mijn verlof liep inmiddels ten einde, naar ik geloof tot genoegen mijner zusters. Het speet mij geducht, dat geen man van 't peerdevolk het dorp in rep en roer bracht, of dat Schut mijne tusschenkomst niet noodig had vóór ik afreisde.

Na mijn terugkeer bleef ik nog zes maanden te Kampen, vóór ik op mijn verlangen naar één der regimenten gezonden werd. In dien tijd werd ik voor het gewichtig werk, dat mij daar wachtte, vóórbereid. Op zekeren dag werd ik gecommandeerd voor planton keuken. „Korporaal van planton" noemt men dat. Men heeft te zorgen, dat de kok zijn werk goed en vooral eerlijk verricht, dat hij de lekkere beetjes niet achterhoudt, dat alles zindelijk wordt behandeld, in één woord, dat geen ongerechtigheden worden begaan. Voor alle zekerheid won ik inlichtingen in bij een mijner jeugdige collega's, die mij in vertrouwen het geheim van den werkkring mededeelde.

. . . . dat 'k je als goed vriend den raad geef water bij je wijn te doen . . . .

„Heb zoo weinig mogelijk praatjes," zei hij, „en knijp, als 't noodig is, je oogen dicht. Ik begrijp wel," zoo vervolgde hij, „dat je net als ik het plan hebt den kok op de vingers te kijken; maar 't is mij zoo leelijk te staan gekomen, dat 'k je als goed vriend den raad geef water in je wijn te doen. Je moet weten, dat toen ik planton was, de kok, nadat de soep uit den ketel was, op eens zei: „briggesje, hier heb je een lekker bordje; ga hier maar zitten; ik heb mijn portie al op." Wel, verduiveld dacht ik, keek

eens goed op het bord en ontwaardde eene verzameling ongerechtigheden. „Dat zal ik je afleeren," zei ik op hoogen toon. „Wat ventje?" „Ik ben geen briggesje en geen ventje, ik ben korporaal!" Op 't zelfde oogenblik pakte hij mij op en stopte mij, zoo als ik daar stond, in den ledigen soepketel en „floep" het deksel er op. Ik dacht, dat ik stikte en schreeuwde moord en brand. Daarop werd het deksel een beetje geopend en vroeg de leelijkert mij, of 'k trek had aan het lekker bordje. Eerst antwoordde ik „neen", het deksel ging weer dicht en een oogenblik later werd de vraag herhaald. Ik koos toen eieren voor mijn geld en nauwlijks was 'k er uit, of de vent dwong mij om te eten en .... ik moet zeggen, 't was lekker. „Zie zoo", zei hij toen „nu zul je van zelf je mond wel houden. Maak je maar niet ongerust, want je collega's houden er ook van."

Gelukkig werd ik voor den reeds bevolen dienst weder afgecommandeerd, zoodat ik niet te kiezen had tusschen mijn plicht doen of in den soepketel gestopt te worden.

Vele toekomstige krijgsoversten uit dien tijd zullen nog wel aangename herinneringen hebben van het verplichte kerkgaan en zich den luitenant herinneren, die op zekeren Zondag de kerkparade moest laten afmarcheeren, en commandeerde „Over 't geweer." Toen hij daarop attent werd gemaakt, dat de troep ongewapend was, herstelde hij de fout door het commando: „Zet af 't geweer," hetgeen de lachspieren danig in beweging bracht, en zeker geen goed deed aan de godsdienstige stichting, die bij de jongelieden van 't instructie-bataljon toch al niet groot was.

Ook zullen zij zich den schelen sergeant-instructeur nog herinneren, die ons voor den troep door den abnormalen stand van zijne oogen steeds te slim af was. Meenden wij, op den linkervleugel, dat hij naar den rechter zag, en maakten van dat oogenblik gebruik om b. v. den neus te krabben, dan kon men zeker zijn, dat hij zeggen zou: „jongen, je vergist je, ik kijk altijd naar beide kanten." Wij hielden dan ook stokstijf vol, dat hij zóó scheel was, dat de tranen kruiselings over zijn rug liepen, als hij huilde.

Toen ik eindelijk genoeg volleerd was in militaire kennis, om de lotelingen tot soldaten te helpen vormen, kwam als een gevolg van jeugdige onbezonnenheid het denkbeeld bij mij op om te verzoeken naar een der regimenten te worden overgeplaatst en wel naar dat, hetwelk nabij ons dorp ligt. Ik begreep, dat dit verzoek zou worden ingewilligd, doch er was een ander bezwaar, dat mij nog al bezorgd maakte. Mijne lichamelijke ontwikkeling was oorzaak, dat ik in het gelid steeds op den linkervleugel stond; dus ik werd gerangschikt tot de kleinsten. Nu moet men om naar het regiment te gaan 1.55 M. lengte hebben en ik wist zeer goed, dat ik dat niet haalde, al rekte ik mij ook uit. Hooge hakken geven niets, omdat de schoenen bij het meten worden uitgetrokken; twee paar sokken zouden mij ook niet helpen. Gelukkig kwam mij een goede genius, een zeer vindingrijke te hulp.

„Luister goed," zei hij; „wij hebben hier al eens slimme snaken gehad, die in 't zelfde geval verkeerden; dan is het gewone middel een spel kaarten

in twee gelijke deelen in de kousen te doen. Maar dat middel is niet onfeilbaar, omdat, als ze er iets van vermoeden, ze je eenvoudig de kousen laten uittrekken. En dan, niet waar, is de aardigheid er af. Ik weet een zekerder middel. Je doet twéé paar kousen aan en tusschen de eerste en tweede kous plaats je de kaarten, die je tot 1.55 M. omhoog heffen."

„Uitstekend, dank je."

„Denk er vooral aan, als ze je zeggen je kousen uit te trekken, dat je dan met een beetje handigheid de twee kousen te gelijk uittrekt; ze hebben dan de overtuiging, dat je niet gesteggeld hebt en de partij is gewonnen."

Ja, de partij wàs gewonnen; doch ten koste van verschrikkelijke knelling. Men kreeg n. l. achterdocht, de kousen moesten worden uitgetrokken en toen men zag dat het „zuiver" spel was mocht ik gaan. Door het uit- en aantrekken van de kousen, had de goede ligging der kaarten veel geleden. Ze schoven op en over elkander en zóó moest ik in de schoenen, die mij pasten .... gerekend op één paar kousen. Wat was ik blij, toen ik op mijne kamer mij van den ballast mocht ontdoen.

Ik zeide zoo even, dat jeugdige onbezonnenheid mij op het denkbeeld had gebracht mijne overplaatsing naar het regiment te vragen, omdat het voor jongelieden met eenigen aanleg voor de toekomst beter is te Kampen te blijven.

Ik ben officier geworden; doch ik zag vele, zeer vele jongelieden te gronde gaan, die bij het instructie-bataljon zeker officier zouden zijn geworden.

TO DE FRUITVROUW.

DOOR

W. C. TENGELER.

't Was het weertje wel. 't Regende, menschlief, of 't met bakken van den hemel gegoten werd. En de straten zagen er uit als ik weet niet wat, één-en-al modder. De zindelijke huismoeders pruttelden over de vuile voeten, die ze in huis kregen, van den kelder tot den zolder, — altijd bij manier van spreken, want geen mensch kreeg het in zijn hoofd om nù naar den zolder te gaan. Wèl naar den kelder, want — ik zal het nu maar zeggen — 't was Zaterdagavond vóór Pinkster; en wie niet goed weet wat die beteekent, die moet als Pinkster weer op de komst is, maar eens naar hier komen overwaaien .... Maar om op het weer terug te komen.

Als ge meent dat het om dien regen stil en akelig in de stad was, dan hebt ge het verbazend mis. De lui hadden eenvoudig 'n pak aangetrokken dat er tegen kon, om zoo hun noodzakelijke Pinkstercommissies te doen; want die konden, dàt spreekt, net zoomin als de dienstmeisjes d'r uitgaansavond op mooi weer wachten, en overigens, of er animo in de stad was, dàt kon een blik in de schitterend verlichte koffiehuizen leeren: vòl dat ze waren — geen mensch zou 't gelooven. Aardig, dat deze inrichtingen altijd van alles het leeuwendeel krijgen; er kan niets gebeuren in stad of land of de koffiehuizen hooren en gewagen er-van, vooral als het regent dat 't giet — net andersom als bij To de fruitvrouw.

To de fruitvrouw, precies, die wou ik hebben.

Ze had 'n ongunstige week achter den rug: regen van boven en modder van onder. Maar zóo erg als vandaag had ze 't de heele week nog niet gehad; ze was compleet weggeregend.

To de fruitvrouw namelijk zat met 'n snoeptafeltje voor 'n huis in het Juffrientje: — 'n verkorting van Juffrouw-Ida-straat. Tegenwoordig zit ze er niet meer. Sedert de Prinsestraat doorgetrokken is, hebben vele huizen in de Juffrouw-Ida-straat groote veranderingen ondergaan, gezwegen van die, welke er heelemaal niet meer te vinden zijn. Het huis met de hooge stoep en de poort daarnaast, waarvóór zooveel jaren To's snoeptafeltje gestaan had — vlak in de buurt van twée scholen: 'n mooie speculatie! — dat huis is onteigend en afgebroken en de tram rijdt op de plek waar 't gestaan heeft; maar To zou er zonder dat tòch niet meer zitten; ge zult dadelijk hooren waarom.

Op dezen Zaterdagavond-vóór-Pinkster was To nog present. Het doortrekken van de Prinsestraat hing nog in de lucht, maar kwam als 'n onweer al nader. 't Had lang geduurd eer To het had willen gelooven. „Ze hebben d'r al zoo lang over gekauwd; gossiemijn, toen ik 'n kind was, wieren de lui d'r al

bang mee gemaakt," placht ze te zeggen. Maar eindelijk begonnen er toch leelijke teekenen te komen, waarvan wel het leelijkste was dat het huis met de hooge stoep door de bewoners ontruimd werd. „Je zult hier vandaan

To de fruitvrouw namelijk zat met 'n snoeptafeltje voor 'n huis in 't Juffrientje....

moeten, Kato," had de eigenaar, een oude vriendelijke man gezegd. „De stad heeft m'n huis gekocht; 't gaat tegen den grond, wijf!"

Toen moest To het wel gelooven. „Wel lieve heer, zal 't er dan toch van kommen?" had ze gevraagd. „'t Is 'n ding hoor, dat is het." En het verdere van dien dag had ze aan haar tafeltje zitten beven van zenuwachtigheid en bijkans, zoowaar ik leef, gehuild. En jawel, voor-en-na raakten de andere

huizen, die weg moesten, óók onbewoond. Er werd al aan een stadsmuur gebroken, die in den weg stond; 'n keer of wat had Kato al met haar tafeltje moeten opdoeken, als de heeren van 't kadaster kwamen. „'t Spijt ons wel, vrouwtje," zeien die dan; maar beklag, daar had ze niks ân, en affijn, ze begreep wel dat ze der langsten tijd daar gezeten had.

Na 'n poosje raakte ze er overheen. Dat huis achter haar, met die hooge stoep, zag er zoo akelig uit met z'n zwarte ramen, waardoor je in de kamers kon zien; nergens hingen gordijnen meer; af-en-toe brak er eens 'n ruit; geen gezellig koffie- of theelichtje brandde meer achter de ouwerwetsche schuifgordijntjes en, als gevolg, miste To haar dagelijksch kommetje ook. 't Wierd narigheid. „'t Huis is dood", zei To. „Praat er me niet van; voor mijn gevoel is 't huis *dood*." En nu mocht ze maar lijen dat ze gauw verjaagd zou worden; vóór dien tijd vrijwillig weg te gaan, dàt was te veel van haar gevergd en, zoolang àls ze er dan nog zat, had ze toch de klandisie van de schoolkinderen.

Nu dan, To had 'n ongunstige week achter den rug en deze Zaterdag-vóór-Pinkster deed de deur dicht. Ze zat onder haar kletsnatte paraplu, in een gedrukte stemming, opgerold latend haar breikous. 't Juffrientje was eenzaam en naar; het werd al knapjes donker, en het leege huis achter haar zag er dezen avond zoo akelig, zoo spookerig uit, dat To er warempel niet naar durfde kijken. En toen het nu nog al donkerder werd, — vanwege de aschgrauwe lucht — kreeg ze 't te benauwd. Ze pakte haar rommeltje van snoeperijen in 'n trommel, deed er 'n stuk zeildoek omheen, nam haar stoeltje en paraplu onder den arm, en doekte op. Haar tafeltje liet ze maar staan, dicht tegen den muur.

Jemeni, net nou ze opkraste, werd het droog. Daar hadt je op eens de drukte in vollen gang! Waar de menschen zoo gauw vandaan kwamen, was onbegrijpelijk; van alle kanten zag je ze naar de groote middelpunten van het verkeer stroomen; en er ontstond 'n gegons, 'n gejoel, 'n gelach en gepraat, dat veel weghad van 'n algemeenen juichtoon over dezen omkeer in het humeur der natuur.

To moest, om thuis te komen, de Groenmarkt over, en daar was het zoo druk als je je niet verbeelden kunt. De tram van het Westeinde moest langzaam rijden, en de koetsier floot z'n asem uit. Nou, dacht To, terwijl ze op de stoep van 't Gouden Hoofd naar 't gewriemel keek, wachtende op 't gunstig oogenblik om met haar vrachtje de Groenmarkt over te steken: „Christenezielen, dat ze nou ook net hier een tram mosten maken," pruttelde To; „'n mensch is z'n leven niet meer zeker tegenwoordig. Alla, nou maar d'r deur!"

En voorzichtig maar vlug stak ze over, hield toen linksaf en sukkelde verder naar de Schoolstraat.

Onderweg had ze nog 'n ontmoeting, als je 't 'n ontmoeting noemen wilt, want eigenlijk ging het haar niks niemendal aan. Uit de Nieuwstraat, net toen zij voor 'n rijtuig op zij ging, kwam 'n meisje van 'n jaar of achttien, — 'n soort dametje met 'n schuinen hoed en 'n veer er-op en 'n licht manteltje, fijn hoor! — op de hielen gevolgd door 'n chiek gekleeden meneer, die, half naast half achter haar, met z'n gezicht bijna aan haar oor kwam en op overredenden toon sprak. 't Meisje keek naar den grond, maar glimlachte toch op een verlegen manier, gelijk To bij 't licht van den kruieniers winkel op den hoek wel zien kon. To hoorde ook een paar van haar woorden: „Nee, och nee meneer," zei 't meisje, en hij: „Kom, wees nou niet zóo, ga nou mee," waarbij hij tevens zijn hand op haar schouder lei. Hij trok haar, zoodat zij weerstand bieden moest; maar toen hij aanhield en harder trok, rukte zij zich los en ging met versnelden pas verder.

To had het heele gevalletje gezien. 't Was wel dood alledaagsch, maar To moest er toch het hare van zeggen, al hoorde niemand het; dat was zoo hare gewoonte. „'t Is zonde en schande," mompelde ze. „En daar staat me nou zoo'n lummel van 'n klabak bij te gapen; zeker 'n vent die geen dochters heit." Ze schudde het hoofd terwijl ze het meisje nog nakeek; en toen ze eindelijk haarsweegs ging, prevelde ze: „God sta je bij, kind, deez' keer ben-je d'r goed afgekomen! 't Is 'n schande!"

To raakte, al voortgaande, in 'n sombere stemming. Zulke tooneeltjes deden bij haar een onvergetelijk verleden oprijzen.

* * *

't Was al lang geleden; — To was toen tennaastenbij vier-en-twintig en nu al dichter bij de vijftig dan bij de veertig. En 'n knap gezicht dat ze had: dáár stond ze voor bekend. Om er maar niet veel vieren en vijven bij te maken: — zoowat op dezelfde manier als dat meisje daareven was het háar óok gegaan, met dat verschil dat de jongeheer, die haar naliep, de zoon was van de lui bij wie ze diende. Trouw alle avonden als ze boodschappen had te doen, liep hij haar na op de straat, en in huis achtervolgde hij haar waar er maar kans toe was; en hij was zoo'n innemende jongen, en affijn — eindelijk was het gebeurd. Vergeven, nee, vergeven had To het zichzelve nooit; zóó was ze niet; maar vraag je of ze ooit goed begrepen had hoe ze zoover gekomen was.... nee, evenmin. Die tijd van toen was haar altijd als 'n droom voorgekomen, en ze had 'n idee of ze door al het gezeur en gevlei van den jongenheer halfgek was geweest. Nou, de menschen die haar kenden, hadden 't ook niet vergeten. Nog, na zooveel jaren, niet. „'t Was slecht, 't was dit en 't was dat, en ze had beter motten oppassen"... maar ondertusschen woonde de meneer nou al jarenlang in een villa ergens in de voorname buurten, terwijl To met 'n snoeptafel zat; — want dienen, herejé, niemand die haar hebben wou, en toen ze 'n dochtertje had, was er van uit-werken-gaan vooral geen sprake meer....

„Wel sapperdekriek!" kwam To opeens, toen ze zag dat ze haar huisje achter de Prinsengracht voorbijgeloopen was: — zóó hadden de herinneringen haar aangepakt. En daar was ze toch nog pas mee op de helft, want haar heele leven van armoede, smaad en zelfverwijt woog nog niet tegen wat er met haar dochter, nou 'n paar jaar geleden, gebeurd was. Ziel ziel, als To daaraan dacht — en dat deed ze alle dagen — dan kroop haar hart tegen haar keel op.... want, 't was 'n herhaling van haar eigen geschiedenis geweest.

Die To in haar jeugd gekend hadden, zeiden dat 't appeltje niet ver van den boom gevallen was. O, die leelijke, die valsche spreekwoorden! En 't had er niet aan gemankeerd dat er steenen opgenomen en gesmeten waren met berekende kracht! To alleen: — To had spijt; To had gehuild, geknord zelfs, schoon niet van harte; maar 'n steen opgenomen, dàt had ze niet....

Ze had zichzelve verweten, duizendmaal, dat ze niet goed genoeg op haar dochter gepast had, terwijl die toch zoo'n mooi gezichtje had en zijzelve zoo goed wist wat er in de wereld te koop was. En nietwaar, 't meisje kon niet helpen dat er in haar 'n anderen aard zat dan in haar moeder, — misschien wel de aard van haar vader, — en dat ze niet kòn tegen het vingerwijzen en den smaad, en óók niet dat ze er trotsch tegenin werd en.... op 'n mooien dag, toen To met haar snoeptrommel thuiskwam, verdwenen was. Dat was me 'n tijd geweest! Maar gelukkig had Bettemie, de dochter, al heel gauw 'n brief geschreven, dat ze nou in Amsterdam was, dat ze 't daar wel koersen zou, dat moeder niet ongerust moest zijn en meer van die dingen.

'n Mooie grap! moeder niet ongerust zijn! — Affijn, klagen en tobben, dat hielp allemaal niets en met de buurvrouwen over 't geval spreken ging ook niet, want dan zou To, dat spreekt, natuurlijk den wind voorin gekregen hebben, zoodat er niemendal overschoot dan haar verdriet maar voor haar-eigen te houden en in 't stille van den nacht uit te huilen. Dàt wisten de menschen niet, die haar overdag achter haar snoeptafel zagen zitten.

Tusschenbeide kwam er nog wel er'is 'n brief van Bettemie, waarin ze schreef dat 't haar goedging, maar nooit wat ze eigenlijk voor den kost deed. Maar in 't laatste jaar had To niets meer gehoord. Ze zou wel graag eens naar Amsterdam gegaan zijn; maar waar moest ze de centen vandaan halen en dan nòg, hoe zou ze haar dochter vinden? Hopen en berusten was al wat ze doen kon, maar 't viel zwaar, en als ze zoo nu en dan van die kleine voorvalletjes op straat zag zooals daareven met dat meisje, dan kropen angst en ongerustheid haar gemoed binnen.

* * *

Maar om nu voorgoed op dezen Zaterdagavond-vóór-Pinkster terugtekomen.

Toen To haar huisje voorbij geloopen en dat woord van verwondering haar ontvallen was, schudde zij 't hoofd, niet begrijpende hoe ze zoo dom kwam, en keerde terug. En opeens zag ze hoe de vergissing mogelijk ge-

weest was, want achter het neergelaten gordijn brandde er licht in haar kamertje, dat door haar natuurlijk niet ontstoken was. To was een en-al verbazing; maar ze aarzelde daarom niet, draaide de kruk om en was haar woning binnen.

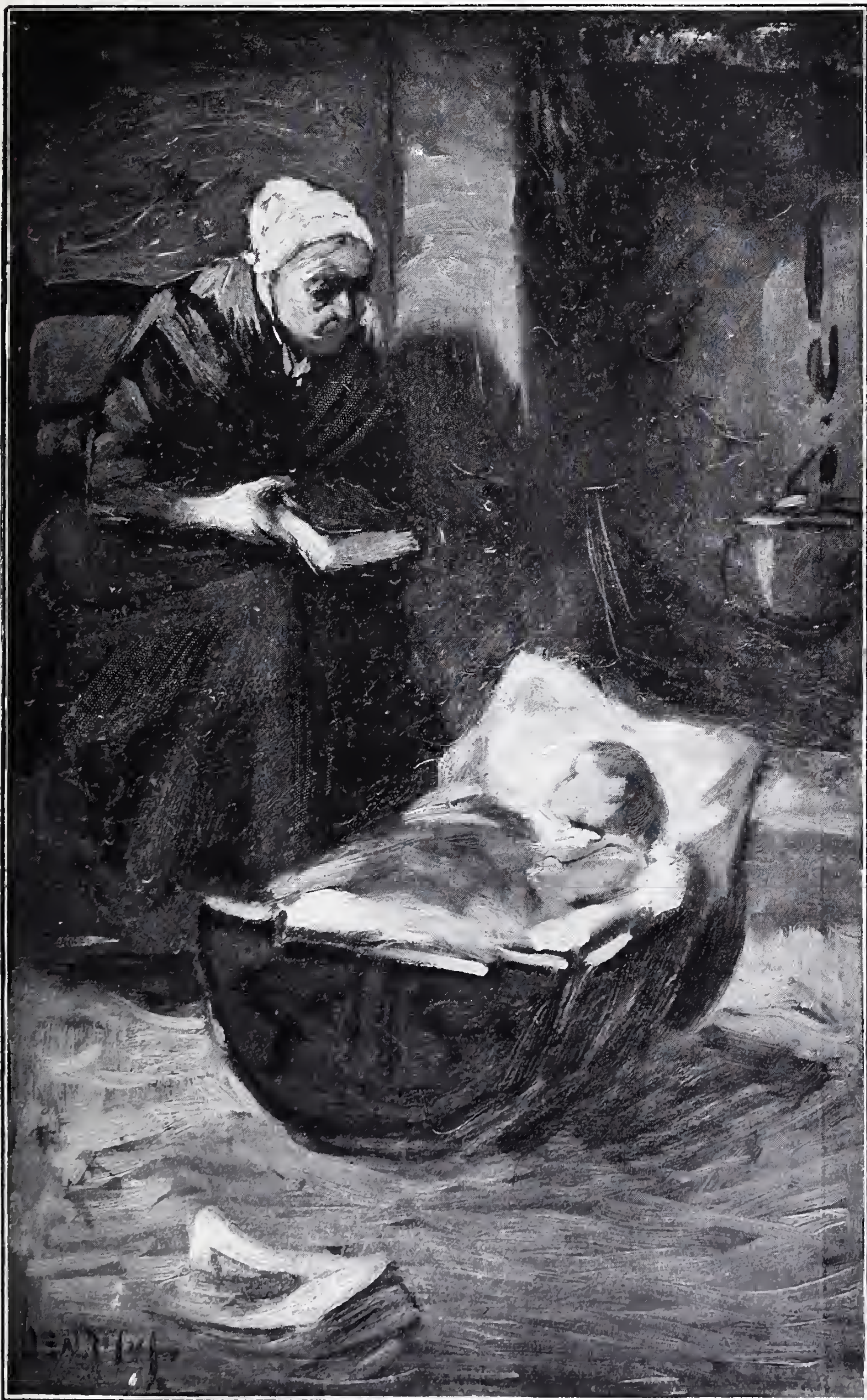

....ze kreeg een gevoel of de grond onder haar wegzonk: Bettemie zat daar!

Daar zat bij de bedstee 'n vrouw, sjofel gekleed en ach, zoo bleek en zoo mager. De jonge vrouw, — want dat ze jong was, kon To wel zien — *hield 'n kind op den schoot*, en ze rilde en klappertandde, en haar holle oogen stonden akelig strak. To bracht de rechterhand boven haar oogen om beter te kunnen zien....

Maar eensklaps liet ze de hand zakken, en ze kreeg een gevoel of de grond onder haar verzonk: Bettemie zat daar! En de snoeptrommel gleed onder haar armen vandaan, — gelukkig, want door dien smak kwam ze totzichzelf, en was ze in staat haar kind te naderen.

Jawel hoor, 't was Bettemie. Maar o God, hoe deerlijk veranderd! hoe mager, hoe doodelijk ziek en zwak! „Kind, o kind!" hakkelde To; en omdat Bettemie, hoewel ze er moeite voor deed, niet opstaan kon, knielde To voor *haar* neer, en lei haar grijze hoofd op de trillende knieën harer dochter, en snikte, o, 'n heelen tijd! En het klappertanden van Bettemie hield maar niet op, zoodat ze niets dan onverstaanbare klanken kon uitbrengen, waar-

In hare eenzaamheid vervroolijkt haar het aardige kleinkind....

uit To ten laatste begreep dat haar kind zoo koud was, en zij de koorts had en naar bed verlangde.

Van nu keerde To's flinkheid terug; ze hielp Bettemie naar bed en haar kindje ook; maakte de kachel aan en kookte 'n versterkend maal. En onder die bezigheden ging ze elk oogenblik naar de bedstee om haar dochters hand even te drukken, of haar ingevallen wangen te streelen, of 'n kus op het voorhoofd te drukken. En ze keek ook wel naar het kindje, heel voorzichtig om het niet wakker te maken; en toen het ten slotte laat was geworden en Bettemie ook zoowat sluimerde, ging ze op 'n stoel zitten en vouwde haar handen en waakte den heelen Pinksternacht, angstig luisterend naar het zwakke gerochel, dat van-tijd-tot-tijd uit de bedstee kwam.

* * *

To was zoo dom niet of ze zag wel waar 't op uitloopen zou, schoon de dokter van 't fonds het niet met ronde woorden zei. Tien dagen duurde het maar; en toen stierf Bettemie aan de gewone gevolgen van een losbandig leven....

Maar laat To dat woord niet hooren. Zij heeft de heele geschiedenis van haar kind vernomen en diep het oude hoofd gebogen. „Meid, meid, hadt maar naar huis gekomen!" ziedaar àl verwijt wat haar mond heeft gezegd. — „Moest 't kind dan niet gevoed en gekleed worden? Werd Bettemie niet overal afgewezen waar ze om werk vroeg? Was ze haar naam toch al niet kwijt? Kon ze aanhooren dat haar kind schreide van honger, terwijl één kort besluit de moeder brood in overvloed brengen zou?".... Zoo vroeg Bettemie; en To, ach, ze knikte niet van ja, maar ook niet van nee.... ze wist geen àntwoord, geen ànder antwoord, dan 'n snikkend gebed om barmhartigheid voor haar kind!

De nalatenschap van Bettemie, het kind, noopte To om de snoeptafel op te ruimen, wat anders toch, maar dan wat later, zou gebeurd zijn. Zij probeerde het nu thuis en kijk, het liep haar mee; want even na Pinkster begonnen ze van de stad 'n nieuwe school in haar buurt te bouwen, en dat ging zoo gauw dat er al in 't najaar dagelijks 'n hoop kinderen haar huisje passeerden, van wie ze dadelijk de klandizie kreeg. Bovendien begon ze langzamerhand in groenten en turf en hout te doen, en wijl dat van die dingen zijn die de menschen meestal niet ver zoeken als ze ze dichtbij krijgen kunnen, lukte het, en verdiende To zoodoende 'n nederig stuk brood. In hare eenzaamheid vervroolijkt haar het aardige kleinkind, en van beiden geldt de onwedersprekelijke slotregel van het sprookje: Als ze niet dood zijn, leven ze nog.

Den Haag.

DE MEESTERSTUKKEN DER VLAAMSCHE SCHOOL IN DEN LOUVRE

DOOR

MAX ROOSES.

PETER BREUGEL DE OUDE.

De Blinden.

Peter Breugel de oude werd geboren in het dorp Breugel, waarvan hij den naam draagt, en dat bij Breda in Noord-Brabant gelegen is. Men kent zijn geboortejaar niet, maar voortgaande op de datums van zijn leven, welke met zekerheid bekend zijn, plaatst men het rond 1525. Wij weten uit de Liggeren van het Antwerpsche Lucasgilde, dat hij in dien kunstenaarskring opgenomen werd als meester in 1551. Uit de opschriften van een paar platen, naar zijne teekeningen gegraveerd, vernemen wij dat hij in 1553 te Rome verbleef. Van 1558 tot 1568 zijn verscheiden zijner schilderijen gedagteekend. In 1563 huwde hij Maria Coecke, de dochter van zijn Antwerpschen meester en ging zich te Brussel vestigen, waar hij in 1569 stierf, twee zonen nalatende, die zich ook in zijn kunst grooten naam verwierven, Peter Breugel den jongen, bijgenaamd den Helschen Breugel en Jan Breugel bijgenaamd den Vloeren Breugel. Hij zelf werd door zijne landgenooten de Vieze (*dit is: de Kluchtige*) Breugel of de Boeren Breugel gedoopt.

Bij die karige levensbijzonderheden hebben wij niets te voegen, enkel willen wij eenen twijfel opperen betreffende het jaartal zijner geboorte, dat wellicht vroeger dan 1525 dient gesteld te worden. Onder de teekeningen, welke de Louvre van Peter Breugel bezit, is er eene, de *Dood van Maria* voorstellende, die het jaartal 1540 draagt; op zijn portret, dat voorkomt in de *Illustrium pictorum effigies* met tekst van Dominicus Lampsonius, wordt hij afgebeeld als een man, die merkelijk meer dan 45 jaar telt, den ouderdom, dien hij zou bereikt hebben op het oogenblik van zijn overlijden; indien hij waarlijk in 1525 geboren ware. Het komt ons daarom waarschijnlijk voor, dat zijn geboorte eerder rond 1520 dan later zou dienen gesteld te

De Blinden.

worden. Hieruit zou dan ook volgen, dat hij eerst in meer gevorderden ouderdom dan dit gewoonlijk het geval was werd toegelaten tot het meesterschap in het Antwerpsche kunstenaarsgilde.

Kort nadat hij lid van dezen kring geworden was verliet hij het land om de gewone kunstreis te ondernemen over de Alpen. Hij bracht van daar geene herinneringen mede van de groote zuidelijke meesters; hij bewonderde in Italië het sterk bewogen landschap, de zee met hare kasteelen op het strand en hare fiere en sierlijke driemasters op de golven; van 1553 tot 1556 bezitten wij teekeningen, die zulke gezichten voorstellen; van 1561 kennen wij nog een bergachtig landschap; van 1556 dateert de oudste drollige teekening; te beginnen van 1558 levert hij modellen aan de graveurs. Zijne teekeningen hebben voor onderwerp tafereelen uit het volksleven, spreuken en moralisatiën; in zijne schilderijen behandelt hij dezelfde stof of wel gebeurtenissen uit het Oud en het Nieuw Testament: *de dood van Maria, de Kruisdraging, de Moord der Onnoozele Kinderen, den Val van Saul, den Toren van Babel.*

Zijn landgenooten, zegden wij, doopten hem met den dubbelen bijnaam van Boeren Breugel en van Viezen Breugel; zij toonden aldus dat de meester hun hart gewonnen had door twee eigenaardigheden: ten eerste door den landbouwer en den minderen man in het algemeen te nemen tot zijn meest geliefkoosde personnages en ten tweede door zijne onderwerpen van ernstigeren of minder verheven aard op luimige wijze te vertolken. De beoordeeling was juist, de hoogschatting verdiend.

Breugel koos meer onbewimpeld en meer bewust dan een zijner voorgangers den minderen man, en meer bepaald den boer, tot voorwerp zijner studie. Peter Aertsen (1508—1573) was hem voorgegaan in het schilderen van tafereelen uit het volksleven; Jan van Hemissem, een nog vroeger tijdgenoot, had het volk van Jerusalem onder de trekken van den eigen landaard de voornaamste rol toegekend in zijne Bijbelsche voorstellingen; Breugel ontgon gretiger de rijke mijn der volksgebruiken en der volkswijsheid en nevens de stedelingen ruimde hij de boeren eene aanzienlijke plaats op zijn tafereelen in. Al deze schilders zetten de richting voort, die Quinten Massys hun eerst aanwees en Lucas van Leyden met zoo grooten bijval had gevolgd; zij waren de echt vaderlandsche kunstenaars van hunnen tijd.

Maar, zooals wij zegden, Breugel was meer dan een hunner de boerenschilder. Wij kunnen licht begrijpen hoe hij zijn eigen weg vond. Hij was begonnen als landschapschilder: zijn oudste teekeningen bewijzen het ten duidelijkste; hij had zich naderhand en waarschijnlijk op aansporing der Antwerpsche drukkers en uitgevers van gravuren, die in hem een ongemeene lust en begaafdheid vonden om het volksleven af te beelden, gaan toeleggen op de studie van de zeden en gebruiken van den minderen man en die beide neigingen versmeltende vond hij er smaak in den bewerker van het veld af te beelden in zijn gewone omgeving, het landschap.

Niet alleen voor zijne *Jaargetijden* kiest hij het veld tot schouwplaats,

ook in zijne *Boerenkermissen*, in zijn *Begankenis te Meulebeek*, komt het landschap als achtergrond te pas; in zijn *Moord der Onnoozele Kinderen*, in zijn *Kruisdraging*, in zijn *Val van Saul* ruimt hij het een aanzienlijke plaats in. Hoeveel te meer, daar waar hij geen ander inzicht schijnt te hebben dan ons een tooneel uit het boerenleven voor oogen te stellen, moest hij blijk geven van zijn liefde voor het landschap en van zijn kunst om het te schilderen. In de natuurgezichten zijn het niet alleen de boomen en de velden, die hem aantrekken; ook de schilderachtige vorm der boerenwoning, der dorpsstraat en der dorpskerk bekoren hem.

Hij schijnt wel de eerste geweest te zijn, die iets en veel gevoeld heeft voor den bewoner van het platte land. Terwijl voorgangers en tijdgenooten, op weinig uitzonderingen na, alleen godsdienst, fabelleer of geschiedenis waardig achten om in beeld gebracht te worden en dat voor die uitzonderingen enkel het burgerlijk leven hunner eigen omgeving of wel het landschap en wat zij als prachtstaaltjes ervan aanzagen bekoorlijkheid bezaten, vond Breugel er behagen in den eenvoudigen landman te laten optreden als hoofdpersonage in een handeling voorvallende op zijn eigen gebied. Onder de talrijke stukken, welke de keizerlijke galerij van Weenen van hem bezit, is er een waarin, aan den voet van een boom, een boer een jongen bedreigt, die in de takken geklommen is om een vogelnest te rooven; op een ander ziet men in een winterlandschap twee jagers en talrijke honden door het besneeuwde veld trekken, terwijl de boeren voor hun huis vuur maken en de kinderen schaatsen rijden op de bevrozen vijvers; of wel de boeren zijn aan den dans, of wel zij zitten aan den bruiloftsdisch op boersche wijze feestelijke uren doorbrengende.

Er was dus buiten het schilderenswaardige, het deftige, het godsdienstige leven nog een ander bestaan, dat verdiende opgemerkt te worden; de mensch leefde dus niet alleen van het woord, dat komt uit Gods mond, maar ook van het brood, en den schilder mag niets menschelijks vreemd blijven. Men had gemeend dat het penseel alleen hen mocht vereeuwigen, die verheven zijn boven de gewone stervelingen en omringd en bekleed zijn met het rijkste en kleurigste dat er schittert onder de zon of daarboven, en daar wordt het nu op eens verkondigd en bewezen, dat ook de nederigsten kunnen schilderachtig zijn in hunne alledaagsche vormen en bezigheden; dat er schoonheid liggen kan in het roode wambuis van den boer, in den witten voorschoot der boerin, in hunne verweerde hoeven en hutten, in hunne plompe vormen en verstompte tronies.

En dat Breugel pret vond in het figuur en in het gedrag der boeren lijdt geen twijfel. Zijn oudste levensbeschrijver leert ons niets verrassends, wanneer hij ons vertelt van de bezoeken, die Breugel bracht aan boerenkermissen en boerenherbergen; zijne schilderijen zeggen het duidelijk genoeg, dat hij met die menschen leefde en dat hij hun leven eigenaardig en bekoorlijk vond, eigenaardiger voorzeker en aantrekkelijker dan de beschaafde en afgeschaafde gebruiken der fatsoenlijke lieden. Zijne teekeningen bewijzen ons klaar,

dat hij zijn nederige helden bespiedde in hun lief en leed, hun werken en vermaken: aldus zijn studiën naar dansende boeren, naar bijen-kweekers, die de korven ledigen, in het British Museum; die der Albertina, waarop een bedevaart is afgebeeld met het opschrift „*dit sin dije pelgerommen die op Sint Jansdach buyten brussel te muelebeec danssen moeten ende als sij over een brugge gedanst of gesprongen hebben dan sin sy genesen vor een heel jaer van Sint Jans sieckte. P. bruegel MCCCCCLXIIII.* En die andere in dezelfde verzameling, waarop hij schrijft onder een zittend mansfiguur: *Naer hedt leven* en de kleuren aanteekent, die hij heeft opgemerkt: *swardte hoedt*, *swardtte broek*, *swardtte le* (erzen), *swartte pantens* (panden), *grisse rock.*

Daarom kreeg en verdiende Breugel zijn eersten toenaam, dien van Boeren Breugel; ook zijn tweeden, dien van Viezen Breugel, welken zijn volk hem gaf en waarbij het nog elken grappenmaker aanduidt, was juist gekozen. Hij was een snaaksch gezel. Zeker hij hield van de boeren, hij vond ze schilderachtig en prettig; maar hij vond ze ook dikwijls koddig om te zien en koddig van doen. Niet dat hij ze bespottelijk wil voorstellen; neen, hij die zoo onbeschroomde karikaturen leverde, geeft de boeren trouw weer; wel niet mooier, maar ook niet leelijker dan zij zijn. Bij voorkeur toont hij ze ons in vroolijke stemming en handeling: zij eten en drinken, vieren vastenavond of kermis, dansen of vechten. Door den band dus zien zij er vroolijk en kluchtig uit. Dit vonden de menschen natuurlijk aardig en leidde er hen toe hem zijn naam van vroolijken Hans te geven.

Hij hield nog van andere grappen. Als zijn meester noemt de geschiedenis Peter Coecke van Aalst, den schilder-graveur, en Hieronymus Cock den uitgever-graveur; maar hetzij de geschiedenis hier waarheid of overlevering hebbe geboekt, stellig is het dat de kunstenaar, die den grootsten invloed op Breugel oefende geen van deze beiden, maar wel Hieronymus Bosch, de schilder der fantastieke wangedrochtelijkheden, was. Breugel volgt wel niet dikwijls de buitensporige droomerijen van zijn voorganger, die immer onder den druk der nachtmerrie schijnt te werken; maar meer dan eens toch treffen wij in zijn werk dezelfde koddige monstertjes aan, die op allergekste wijze uit menschen en dieren of menschen en levenlooze dingen zijn samengeflikt. Ook in zijn werken, die rekening houden met gezonden zin en werkelijkheid, veroorlooft hij zich gaarne een sprong buiten de alledaagsche waarheid en buiten de deftigheid om de klucht in het leven haar recht te geven of om te herinneren hoe in de meest tragische toestanden vroolijke episodes worden aangetroffen. Zoo omringt hij in zijn gang naar Golgotha, Christus, die onder het kruis bezwijkt, en zijne moeder, die bezwijmt van smart, door uitgelaten boeren en burgers, die naar het galgenveld trekken als naar een kermisplein. Ons volk was wellicht meer getroffen door de komische groepen dan door de dramatische, en zeker is het dat Breugel door vreugde en droefheid zoo naast elkander te stellen, de scherpte der laatste deed uitkomen; stellig ook dat met de historische lijdenstafereelen als de *Kruisdraging* en de *Moord*

der Onnoozele Kinderen af te beelden, zooals hij begreep dat zij in de waarheid zich hebben voorgedaan, hij wel buiten den gebaanden weg liep, maar toch een aangrijpend beeld leverde van wat die personages uit het Evangelie leden en wat de omstanders deden. Al die menschen traden wel op in treurspelen, die het aanschijn der aarde veranderden; maar toch hielden zij niet op, in zich zelve en voor ons, menschen te zijn gelijk de millioenen, die lijden en sterven zonder dat hun gaan en komen meer beteekenis voor het nageslacht heeft dan de bladeren, die groenen en verdorren op de boomen.

Nog in een ander deel zijner werken doet Breugel zich kennen als een nauwlettende en belangstellende opmerker der volkszeden en terzelfder tijd als een spotter, die al lachend lessen geeft, twee hoedanigheden die hem de gunst van het groot publiek moesten verwerven. Ik bedoel zijne moraliseerende teekeningen, die gegraveerd en met toepasselijk opschrift voorzien werden. Breugel was door deze stukken de Vader Cats van zijnen tijd, even populair als de andere, maar een pittiger en stoutmoediger kunstenaar dan deze. Hadde hij de kwartijnen van den Zeeuwschen dichter te illustreeren gekregen, hij hadde er eenige pittige prenten voor geschapen, die wat rijker aan fantasie en wat levendiger van beweging waren geweest dan die, welke van de Venne leverde.

Ons volk schepte al vroeg behagen in moralisatiën en in die behoefte aan gangbare zedeleer voorzag Breugel door zijne sterk gekruide en schalksche afbeeldingen van spreekwoorden en spreuken, van hekelingen der volkszeden en volksgebreken. Boeren en geringe lieden speelden natuurlijk de hoofdrollen in die plastische zedepreeken. De *Alchimist* (*Al gemist* zegt Breugel), die alles wat hij liggende en roerende heeft verspilt om zijn droom te verwezenlijken; de schoenmaker en zijn vrouw, die een „Allemode school” houden, waar de gekste wanorde heerscht; de boeren, die elkander naar het leven staan om een twist bij het kaartspel opgerezen; de Zeven Hoofdzonden en de Zeven Hoofddeugden; de Strijd om de geldzakken; de Strijd der vette tegen de magere keuken, dit alles levert hem stof om te moraliseeren, om te spotten, om zijne wijsheid en die van zijn volk lucht te geven. Hij neemt het niet tragisch op in zijn strijd tegen het kwaad, in zijn propoganda voor sociale hervormingen; hij vindt het enkel kluchtig, dat alles zoo geheel anders is dan het behoorde. De menschen van zijnen tijd vonden pret in die scherp gekruide aanvallen in dit ongenadige, maar ook onpersoonlijke uitlachen van wat er verkeerd loopt in ons wereldje. Ik zal niet beweren, dat de aardigheid van die spotprenten voor ons nog genietbaar is: het zout is wat heel grof om ons te smaken of het zinnebeeld wat ver gezocht om ons te treffen.

Maar wat voor ons niets van zijn aantrekkelijkheid heeft verloren is de kunst van den schilder. Langen tijd heeft men die miskend, men heeft in Breugel, den groven spotter, ook een groven borstelaar gezien. In de laatste tijden heeft men dit dwaalbegrip verlaten en heeft men be-

merkt, dat de schilder der volkszeden een groot schilder, een aristocratisch kolorist was. En wezenlijk zijn onderwerpen mogen soms alledaagsch, zijn helden plomp, zijn scherts wansmakelijk zijn, in hem zit de ziel van een kunstenaar en de uitvoering zijner dorpere onderwerpen bewijst dit ten klaarste.

Hij had een hart voor het schoone in de ware natuur. Een boom, die staat te bloeien op den boord eener rivier, op het erf van een hoeve, of die zijn donkeren stam afteekent op de witte sneeuw en met zijn ontbladerde takken tegen den grijzen winterhemel een grillig net teekent; de bloempjes en het gras in de weide; het lisch aan den waterkant; de huizen met hun trapgevels, die krachtig en kleurig tegen den helderen hemel afsteken, behagen hem. De redelijke menschen mogen hem proza leveren, nuchter of gek; de onredelijke en eeuwige natuur levert hem in rijker mate nog het dichterlijk tafereel van haar immer aantrekkelijk en immer gezond leven; zoo potsierlijk en wanstaltig hij de eersten vond, zoo eerbiedwaardig en schoon in haren eenvoud vond hij de andere.

En hij is een kolorist van uitstekend gehalte; hij bemint de waarheid in de menschen en de waarheid in het schilderen; hij neemt de kleur even pittig en even scherp waar als de zeden: hij verbloemt geen van beide, hij geeft ze in al hun ongetemperde kracht, maar ook in al hun aantrekkelijke eigenaardigheid weer. Terwijl de italianiseerenden niet alleen zochten naar behagelijke lichaamsvormen, maar ook naar opgesmukte tonen en tinten, hield hij vast aan de oude vaderlandsche overlevering van eerlijke waarneming der werkelijkheid en van hoog koloriet. Er lag iets boersch in de wijze waarop hij die overlevering toepaste: brokken uit den heele van stevig rood, ongemilderd wit, volle geel en bruin leggen kruimige plekken op zijn tafereelen, maar geven hun een stevigheid, die gunstig afsteekt tegen de gezochtheid van de verwaterde en verliflafte verwen der Romanisten.

Hij schildert echter niet altijd in volle kleuren, hij wist ook dat in de natuur de tint van menschen en dingen verweert en een zachtheid en warmte krijgt, die harmonie brengt tusschen de hoogste en schelste tonen. Dit had hij opgemerkt en dit gaf hij in zijn schildering weer. Zijn koloriet is daarom stevig en malsch, eenvoudig en onderscheiden, natuurlijk en kunstig ter zelfder tijd. Hij weet zijn volle tonen te verzachten, warmer of koeler te maken, te streelen en te koesteren zonder hun pit en kracht te ontnemen. Zoo leverde hij van die heerlijke bruinen, van die kostelijke gelen van die prachtige rooden, die zijne werken eene ongemeene aantrekkelijkheid en hem een waarde als schilder geven, die moeilijk te overschatten is. Terwijl de andere schilders schitterende tonen naast elkander plaatsen in volle kracht en heerlijkheid, gebruikt hij eenvoudige boersche kleuren, maar weet hun door ze met licht te drenken, door ze te toetsen, zooals in de werkelijkheid de lucht alles tint en toetst, een fijnheid en kostelijkheid te geven, die zijn voorgangers niet kenden, maar die wij bij zijne

opvolgers en inzonderheid hij boerenschilders als Brouwer en van Ostade zullen bewonderen.

De schilderij, waarvan wij hierbij de gravuur laten gaan is om meer dan éene reden van ongewoon belang, zij behandelt hetzelfde onderwerp als een groot stuk van Breugel, dat toehoort aan het Museum van Napels, van 1568 gedagteekend en in waterverf geschilderd is. Onze meester gebruikte wel eens meer die ouderwetsche stof. Zoo bezit het Museum van Napels een tweede stuk en de heer Ed. Fétis een tafereel de *Drie Koningen*, die op dezelfde wijze geschilderd zijn. Het stuk uit den Louvre is geen trouwe kopie van dat uit het Museum te Napels. Wel zijn de personages in hun handeling volkomen dezelfde, wel stemt het landschap in zijn groote trekken overeen, maar in vele gewichtige bijzonderheden verschilt voor- en achtergrond van de eene schilderij met die van de andere. Breugel heeft zich zelven herhaald zonder zich te kopieeren. Daarbij komt dat de heele vinding en ineenzetting pittiger en eigenaardiger, de bewerking rijker en keuriger dan gewoonte is, hoedanigheden genoeg om het werk voor een van Breugels meesterstukken uit te roepen. De Louvre kocht het in de openbare veiling van baron Leys in Antwerpen tegen 18.000 frank, den hoogsten prijs, die ooit voor een schilderij des kunstenaars betaald werd. Die prijs was een verrassing voor iedereen, ook voor het Antwerpsch Museum, dat gaarne het stuk zou bezeten hebben, maar zijn vertegenwoordiger geen vrijheid gelaten had een prijs te besteden zoo hoog en zoo geheel buiten de vroeger aan schilders werken betaalde. Na die veiling mag men gerust zeggen, dat de goede werken van Breugel verdubbeld zijn in geldswaarde, en die stijging in prijs is het gevolg der meerdere aandacht, die men in de laatste tijden gewijd heeft aan de kunst van den meester en de grootere achting, die men er voor is gaan gevoelen.

Het onderwerp der schilderij is eene plaats uit het Evangelie van Matthaeus (Cap. XV, v.: 14) waarin Christus zegt: „De Phariseërs zijn blinden en leiders van blinden. *Zoo een blinde een blinde leidt vallen beiden in den put.*" Zes blinden gaan door het dorp, zij houden elkander vast bij den schouder of bij middel van hun gaanstokken. De eerste, de leider, is in den put getuimeld; de tweede valt boven op hem; de anderen gaan voort en geen twijfel of hetzelfde lot staat hun te wachten. Op den achtergrond strekt het dorp zich uit met zijn kerk, het grasplein daarvoor, waarop de boer zijn koe weidt en de hoenders rondloopen, met zijn beek, waaraan een tweede koe drinkt, met zijn hoeven en huizen tusschen de bosschen verspreid.

De jammerlijke geschiedenis der blinden werd wel vroeger verteld, maar nimmer op zoo humoristische en terzelfder tijd zoo pakkende wijze. Het is grappig en treurig: die menschen zijn ongelukkige stumpers, deerniswekkende misdeelden: in gewone omstandigheden zouden zij medelijden wekken; maar het ligt niet in Breugels aard of bedoeling het menschelijk hart week te maken; hij wekt veel liever lachlust. Hij maakt dus van zijne blinden bedelaren, die op den boer gaan en een plunje zoo potsierlijk als schilder-

achtig dragen: een lichten of donkergrijzen of witten mantel, een hoofddeksel zonder naam en zonder vorm, een hoed of muts of koof, grijze, witte, roode of groene broeken en kousen; aan den gordel een bedelzak of eenig ander gerief. En hun hoofd ziet er al even wanstallig uit: een aangezicht zonder oogen, slecht geschoren, verhard en verwoest door weer en wind. Zoo strompelen zij daar voort met klagende uitdrukking en deerniswaardige onbeholpenheid; onmachtig om zich zelven te helpen kunnen zij elkander nog minder bijstaan. Een heel gedicht van kommer en ellende staat op hun uiterlijk te lezen, het spreekt van dagen zonder brood, van nachten zonder dak, van gesukkel langs den openbaren weg, ten laste van den boer, tot spot van de kinderen. Want zij zien er vreemd en belachelijk uit en nog kluchtiger tooneel gaan zij verbeelden, wanneer zij straks het voorbeeld van hun leider volgende, hals over kop in den put zullen buitelen.

Maar terzelfder tijd als de ongenadige opmerker en spotter dit jammerlijk menschensnoer op den voorgrond voorbij laat trekken, laat de bewonderaar der altijd gezonde en altijd heerlijke natuur op den achtergrond een zicht oprijzen zoo helder en rustig, zoo liefelijk en lachend als het andere wanstaltig en onrustig is. Wat ziet er zoo 'n boom frisch en forsch uit; wat heeft zoo 'n koe pret in de weide; hoe vriendelijk lacht u zoo 'n gevel en dak en toren uit het verschiet toe: die weten van geen menschelijke ellende en leelijkheid, hunne waarheid is altijd gezond en deftig. Er is klaarblijkelijk fantasie in de potsierlijkheid der menschen: Hieronymus Bosch is niet vreemd aan die grappige aantakeling; er is geen fantasie, enkel eerbiedige weergeving in het landschap.

En nu de kolorist. De lucht is helder, vast tot hardheid toe, maar het is een lichtende vastheid, waartegen gebouw en gewas krachtig afsnijden. De grond is bruin, groenbruin is het loof der boomen, lichtbruin of groenachtig zijn de gebouwen, vaalgroen de weide: het is een heele toonladder van bruin en sobere tinten, waarin het licht van den dag heerlijke fijne spelingen, legt, een mengeling van stevigheid en malschheid. Zoo ook in de figuren en de kleederen van weinig verschillende grondkleuren, maar rijk aan tinten, die aan de schijnbare armoede van het palet een ongemeene kostelijkheid geven. De schilder heeft de werking van het licht op de neutrale weinig sprekende tonen gadegeslagen en gevonden dat het er een ingewikkeld leven en hooge waarde aan geeft. Hij weet de tonen door elkander te doen gelden; het kouder grijs in al zijn schakeeringen komt gelukkig uit op het warme bruin, doortrokken van licht; een plekje rood of wit doet zich gelden op de stillere tonen. Eene ontdekking en verrijking der kunst is deze tegenstelling der kleuren, die op een samenwerking uitloopt, deze werking van het licht, die de tonen verzacht, vermalscht en veredelt zonder dat ze er door ontaarden.

Wij zegden, dat Breugel twee zonen had, die als schilders roem verwierven. Jan en Peter; de eerste, die een gansch anderen trant aanneemt; de tweede

die zijn vader trouw blijft. De laatste vooral is belangrijk in de geschiedenis van den ouderen Peter. Inderdaad er valt niet te twijfelen of de jonge Peter kwam zijn vader zoo dicht bij dat de werken van beiden allicht met elkander moeten verward zijn. Nooit kwam dit treffender uit dan in de veiling Leys, waarvan wij reeds spraken. De groote Antwerpsche schilder, die zooveel van de Breugels leerde en ze zoo hoogschatte, bezat niet alleen *de Blinden* en een ander fraai stuk van Boeren Breugel, maar ook een Boerenbruiloft, geteekend „*P. Breughel* 1610," een Winterlandschap met schaatsenrijders van 1621 en een Boerenkermis van 1626; al deze stukken van den zoon zijn van groote kunstwaarde en bewijzen klaar de ongemeene verdiensten van den helschen Breugel. Welnu onder de werken van Boeren Breugel zijn er die wij kennen uit gravuren, terzelfder tijd als uit schilderijen. De meening is vooruit gezet, dat de jongere Peter de teekeningen van den ouden tot onderwerpen zijner schilderijen bezigde en die zoo uitstekend in kleur bracht, dat zij voor het werk van den vader doorgaan. Voor sommige werken doet dit twijfel ontstaan, aan wie van beiden zij toe te schrijven zijn. De vraag is op dit oogenblik wel opgeworpen, maar niet opgelost; het valt niet in ons bestek ze hier nader te onderzoeken.

DE LUITENANT-GENERAAL WILLEM JAN KNOOP.

Een karakter-studie.

DOOR

F. DE BAS.

Helder scheen de zon op den tweeden Mei-dag van 1821 door de hooge schoolramen bij meester Booterdaele op de „Place du Théâtre" te Brugge. De alles behalve frissche atmosfeer in het vertrek en de op de éénmaal witte muren vechtende schaduwen, wanneer „monsieur" niet al te dicht bij was of zich omgedraaid had, vertolkten dat de schooltijd op zên eind liep. De jonge Bruggenaren werden onrustig. Alleen Willem Knoop, „de overste" zooals de kameraadjes hem gewoonlijk naar zijn vader noemden, verbeidde vol verlangen het laatste uur, waarin éénmaal 's weeks de vaderlandsche historie aan de beurt kwam. Zoo al ergens kon 't in de grijze, schilderachtige hoofdstad van West-Vlaanderen, het middelpunt der grootsche herinneringen aan Artevelde, aan den „Sporenslag" en zooveel andere tafereelen uit den langdurigen oorlog tusschen Frankrijk en Engeland, geen moeite kosten om bij het geschiedkundige onderwijs de aandacht van knapen te boeien. Maar van die Vlaamsche helden, nog minder van Egmond en Hoorne of van Willem van Oranje hoorde men gedurende de regeering van koning Willem I op de scholen in de Zuidelijke gewesten, waar het priestergezag den nationalen geest onderdrukte, de kerkleer de vaderlandsliefde trachtte uit te dooven. Meester Booterdaele, wiens lange, hoog toegeknoopte jas van verdacht zwarte kleur, met een grooten zilveren bril gewapende knobbelneus en fluweelen kalotje nauwe verwantschap met den geestelijken stand verklapten, liep dan ook wanhopig vlug over den Tachtigjarigen oorlog heen. In een ommezien was hij genaderd

De Luitenant-Generaal Willem Jan Knoop.

tot den Munsterschen vrede. Hij las het slot voor uit een Vlaamsche spraakkunst, in den toenmaals voor schoolboeken gebruikelijken vorm van een gesprek tusschen een vader en zijne twee zoons, waarbij Jantje en Pietje van tijd tot tijd met vragen aankwamen, enkel en alleen om vader in de gelegenheid te stellen zijne wijsheid omtrent de een of andere kerkelijke stelling te luchten. Zoo viel Pietje bij den vredehandel van Munster — waarmede „monsieur" Booterdaele even weinig als de vraagbaak uit het leerboek ingenomen scheen — onbescheiden in de rede met de voor zoo'n historicus in den dop vrij snedige opmerking, dat Holland dan toch een vrij en onafhankelijk volk was geworden, België daarentegen .... Willem Knoop luisterde vol aandacht! Maar Pietje's vader, wiens functiën „meester" met groote oogen en niet-twijfelachtige vingerbewegingen tusschen het eerwaardige hoofd en het fluweelen dekseltje waarnam, legde Pietje het zwijgen op door de barsche tegenwerping, dat België het ware geloof had behouden, en er dus veel beter aan toe was dan Holland! — Juist kondigde het vermaarde carillon op de belfrije boven de oude Hal met de „kermesse flamande" het middaguur aan. Meester Booterdaele sloeg zijn geschiedkundige cathechismus dicht. De jongens vlogen uit de banken en begroetten den eersten slag van twaalven met luid applaus hunner klompen en met ijzer beslagen hakken op de stoepen en straatklinkers. Willem Knoop stoeide niet meê maar liep langzaam en nadenkend naar de „Coupure Kaai" no. 576. „Monsieur" Booterdaele mocht Willem wel, en hij mocht eveneens „Monsieur" gaarne lijden. Maar heden, nog al zijn tienden verjaardag, had „meester" hem met dat koude verhaal over onzen beroemden worstelstrijd tegen Spanje, waarvan hij zich heel wat anders had gedroomd, bitter teleurgesteld. Welk een onderscheid tusschen dit als wierook bedwelmende fabeltje op school en de opwekkende, gekleurde verhalen van zijn vader over Neerlands heldendaden!

Papa Knoop, Willem Hendrik, was den militairen loopbaan begonnen als cadet bij de dragonders van het legioen van Maillebois. Na ontbinding van dit dragonderkorps had Knoop senior gediend bij de huzaren van Salm, en in 1787 als sergeant bij de Geldersche brigade van Pyman — agent of minister van oorlog onder de Bataafsche Republiek — te Amstelveen en Oudekerk deelgenomen aan de verrichtingen der patriotten, die niet zonder roem vochten tegen de Pruisen. Hij werd door een geweerkogel gewond en krijgsgevangen naar Wezel gevoerd. Wel kon hij binnen enkele maanden naar het vaderland wederkeeren: maar levenslang uitte zijn wrok tegen de Oranje-klanten zich krachtig genoeg, om zijne zoons niet onpartijdig over de laatste jaren van het Stadhouderlijke bewind te doen oordeelen. Hij week echter in 1795 niet uit en voerde geenszins, als zoovelen in dien tijd hebben misdaan, de wapens tegen eigen landgenooten. Zoodra in '99 het vaderland door een landing uit Engeland werd bedreigd, trad hij weder in dienst bij het Bataafsche leger; later kwam hij o. a. in garnizoen te Deventer, waar Willem Jan geboren werd. En wanneer hij thans, op gevorderden leeftijd plaats-commandant te Brugge, 's winters om

den hoog opflikkerenden haard of 's zomers op de wandeling verhaalde uit den Spaanschen tijd, van Leidens ontzet, van de dappere Kenau met hare trawanten op Haarlems wallen en van de verdediging van Alkmaar; of wel van den schandelijken moord der de Witten op het Groene Zoodje te 's-Gravenhage; nog liever, van zijn eigen charges in Noordholland op de Engelschen en de Russen bij Bergen en Castricum, van generaal Daendels, dien hij hoog vereerde en meermalen op het slagveld met zijn peloton tot dekking had vergezeld; van zijn veldtochten in Oostenrijk en Hannover of in

...had Knoop senior gediend bij de huzaren van Salm...

1809 in Zeeland als ritmeester bij de garde-huzaren — dan flikkerden de oogen van den jeugdigen Jan Willem, en luisterde hij, niet slaperig en ongeduldig als de jongens bij „monsieur Booterdaele" maar: „Die Augen auf, die Ohren spitz!"

De indruk dezer verhalen is nimmer uitgewischt en van grooten invloed gebleven op de levensrichting van den zoon, wiens staat van dienst geen enkelen veldtocht zou vermelden maar die in grootheid zijn vader ver heeft overtroffen.

Sedert Willem Jan Knoop op 29 Juni 1825 te Brugge als volontair bij de 6de Afdeeling Infanterie in dienst trad tót zijn dood heeft hij geen oogenblik de edele gevoelens verloochend, die zijne ouders hem in hun eenvoudigen gezelligen kring hadden ingeprent. Evenals zijn broeder en zijne beide zusters hing hij met groote liefde aan zijne moeder, Henrica Wilhelmina Hartkamp: een schoonzuster van generaal Baron Tindal. Om het autoriteits-geloof van meester Booterdaele heeft hij later nog dikwijls gelachen.

Zijne luitenants-jaren besteedde Knoop tot ijverige studie. In 1838 behoorde hij tot het gelukkige viertal officieren, die na een vergelijkend examen buitengewoon tot kapitein werden bevorderd. Aan dit voorrecht beantwoordde hij in 1846 als leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda door zijn schitterend weerschrift op de lasterlijke beschuldigingen van den Engelschen kapitein Siborne tegen den wapenroem der Nederlanders bij Quatre-Bras en Waterloo; voorts door zijn leerstellig werk over de krijgskunst. De moed en de beschamende overtuiging, waarmede hij den Britschen v leier va n lord Wellington in het ongelijk stelde en terecht wees, deed het hart van elken deskundigen Nederlander van dankbaarheid gloeien. Op die wijze in het strijdperk te treden voor de zaak van recht en waarheid, evenals Gijsbert Karel van Hogendorp in 1830 voor den Prins van Oranje heeft gedaan, is de daad van een man van moed, van een edel karakter: een daad, die door het nageslacht geroemd wordt. Kapitein Knoop mocht zich zelf de trotsche woorden van den Cid toeëigenen, door hem op den Macedonischen Alexander, op Bonaparte bij Lodi en Arcola, op den Oranje-held in 1815 toegepast:

.... als volontair bij de 6de Afdeeling Infanterie. . .

Mes pareils à deux fois ne se font pas connaître
Et pour leurs coups d'essai veulent des coups de maître.

Veertig jaren behield de Engelsche pers het zwijgen over de houding der Nederlanders op 16 en 18 Juni 1815. Op hoogen leeftijd is onzen krijgsgeleerde het weten bespaard, hoe de indruk van zijn machtig woord in den

vreemde verloren ging. Een gezaghebbend Duitsch tijdschrift 1) opperde nieuwen twijfel aan onze verrichtingen bij Quatre-Bras en Waterloo. „The Boy's Own Paper" 2) — een Engelsch „Jonge Volkje" — sloeg, wellicht verkeerd voorgelicht door de jongste Waterloo-artikelen in „Colburn's United Service Magazine" 3), onnadenkend een nog smadelijker weg in om Neerlands wapeneer bij den beroemden Viersprong en te Mont St. Jean te bekladden. Aan een jonger geslacht de eer en de plicht om Knoops voorbeeld te volgen, de in 1815 eervol verworven lauweren niet door den vreemdeling te laten ontrooven!

Van Knoops krijgskundigen cursus werd het deel „Strategie" door den toenmaligen minister van oorlog als leerboek verboden en uit den handel terug-

Quatre-Bras.

genomen, uit vrees voor de daarin verkondigde waarheden betreffende ons verdedigingsstelsel. Weinige militaire schrijvers kunnen zich op een dergelijke onderscheiding beroepen. De groote beteekenis van het boek is later algemeen gehuldigd; de daarin ontwikkelde denkbeelden bezitten nog waarde.

Generaal Knoop had bereids alle rangen bij het leger doorloopen, reeds voor lang (1857) was hij om zijne letterkundige verdiensten onder de vorsten der wetenschap in de Koninklijke Academie van Wetenschappen aan den

1) Historische Zeitschrift von Heinrich von Sybel, 1886, blz. 562 en 138.
2) 2 Septembre 1893, n°. 765. „Prestige Upholder"
3) Jaargangen 1890 en '91. Waterloo.

Amstel en door Alkmaar in de Tweede Kamer der Staten-Generaal binnengeleid, toen in 1870 ons het voorrecht te beurt viel om aan hem bij de derde divisie van het veldleger te worden toegevoegd. In die betrekking aanschouwden wij hem op het hoogtepunt zijner militaire grootheid.

Generaal Knoop was optimist en had — 't valt niet te ontkennen — door zijne adviezen als volksvertegenwoordiger omtrent aangelegenheden van legersamenstelling, legeroefening en landsverdediging geenszins het goede gesticht, dat men van hem verwachtte. Maar zelden heeft optimisme meer zelfvertrouwen gekweekt dan toen in 1870 aan hem de bewaking onzer grenzen op de scheiding van Rijn, Waal en IJssel werd toevertrouwd.

Het standpunt van Neerlands regeering bij den plotseling uitgebroken krijg tusschen Galliërs en Germanen was handhaving der neutraliteit. Onzekerheid omhulde den politieken horizont. In een tijdperk, dat geenszins met den vredestoestand kon worden gelijk gesteld, hoewel de oorlog nog niet was uitgebroken, moest trots groote belemmeringen deels van wettelijken aard, deels omdat de regeering zich gedurende het lange tijdperk van vrede den oorlogstoestand nooit helder voor den geest had gesteld, onze ondoelmatig georganiseerde en onvolledig uitgeruste krijgsmacht met den meesten spoed te velde gebracht worden. Op 16 Juli werden dertig duizend verlofgangers uit hunne haardsteden onder de wapens geroepen, tevens bevelen gegeven tot het bezetten van liniën, vestingen en forten. Zes dagen later gingen de eerste troepen op marsch. In den namiddag van den 23en hadden de divisiën en brigades van het veldleger de aangewezen kantonnementen in Utrecht, Gelderland, Brabant, Groningen en langs de Hollandsche kust betrokken. Hoewel generaal Knoop te Arnhem op den hoofdtoegang naar ons land in de eerste plaats aan een ontmoeting blootgesteld scheen en hij volle bewustheid gevoelde van de talrijke gebreken en leemten bij de troepen en de middelen tot 's lands verdediging, blikte zijn oog rustig; geen trek van zijn gelaat verraadde de bezorgdheid, waarover hij dikwerf met zijn onmiddellijke omgeving sprak. Bij presentatie der officieren in het stafkwartier, de toenmalige koepokinrichting achter het Duivelshuis van Maarten van Rossum, bezielde hij allen door zijn opwekkend woord tot vertrouwen. Al spoedig vernemende dat de beurs van vele officieren door aanschaffing van dienstpaarden — in die dagen peperduur! —, door buitengewone uitgaven voor uitrusting en schulddelging bij het verlaten hunner garnizoenen, aan bloedarmoede leed of reeds aan tering was bezweken, noemde hij, mits elkeen zijn plicht deed, het financiëele vraagstuk de geringste zorg. Maar onverwijld schreef hij naar het groote hoofdkwartier om de officieren schadeloosstellingen en toelagen te verzekeren. Wanneer hulp geen uitstel gedoogde, tastte de divisie-commandant, ofschoon hij niet onder de gunstelingen van Fortuna telde, diep in den zak. De eensklaps uit hun kring en verrichtingen gerukte miliciens prees de bevelhebber om hun trouwe opkomst en loofde op het exercitie-veld, onder drukkende hitte bij manoeuvers langs den Rijn of den IJssel op verren afstand der kantonnementen, hun ijver en volharding. De post-commandan-

ten, inzonderheid die te Westervoort, wien de niet-stormvrijheid van het fort achter den spoorwegbrug schier elken nacht na vermoeiend dagwerk een brief vol bezwaren in de pen gaf, stak hij telkens een hart onder den riem. Rusteloos bezig om alles te ordenen en in alle behoeften te voorzien, vroeg te paard en in het veld en laat aan de schrijftafel, nam generaal Knoop bij maaltijden ten huize van 's Konings Commissaris in Gelderland de eereplaats in. Daar weigerde hij elke hulde aan zijn persoon, doch wees met klem op de verplichtingen, die op allen, militaire en burgerlijke overheden, op het leger en de schutterij, op de met inkwartiering zwaar belaste ingezetenen zoowel als op hunne ongenoode gasten rustten. Het veldleger was reeds lang ontbonden, toen men pas vernam hoe hulpeloos de troepen gedurende de eerste dagen aan de grenzen hadden gestaan: niet zonder

....bij manoeuvers langs den Rijn of den IJssel....

overdrijving, maar toch ook niet geheel onwaar gekenschetst als de infanterie zonder patronen, de cavalerie met te weinig paarden, de artillerie zonder voldoend geschut of bespanningen. Wetende dat het niet helpt te klagen, wanneer 't er op aan komt de handen uit de mouw te steken, had generaal Knoop zijn trouw aan Koning en Vaderland getoond door — zooals hij zoo dikwijls in zijne geschriften had aanbevolen — te doen, niet wat hij wenschte maar wat hij kon, en door te woekeren met de beschikbare middelen.

Sinds de wederlegging van Siborne aan den heer Knoop een zegepalm had uitgereikt, een oorlogslauwer evenarend, was zijn lust geprikkeld om het licht der krijgsgeschiedenis, de „alma mater" voor alle militaire wetenschap, te doen stralen over volk en leger. De staatkundige beweringen op het eind der eerste helft van onze eeuw, jammerlijke onkunde bij de regee-

ringsklasse omtrent militaire aangelegenheden en dientengevolge ondoordachte bezuinigingen op de krijgsmachten, het behoud van verouderde instellingen en een toenemende verzwakking van leger en vloot scherpten telkens zijn pen om te waarschuwen tegen overdreven vermindering der levende kracht van de natie, en te zamen met zijn vriend Stieltjes den vinger te leggen op de zoogenaamde schadelijke vestingen. Door te herinneren aan de roemrijke daden van het voorgeslacht wist hij de ontmoedigden op te wekken, den volksgeest te verheffen; hij trachtte de impopulariteit van het krijgswezen voor belangstelling te doen plaats maken. Voor de studie der Nederlandsche krijgsgeschiedenis brak met Knoop een nieuw tijdperk aan. Ter vermeerdering van kennis bij de verdediging van eigen bodem zocht hij vooral leering in den Tachtigjarigen strijd met het trotsche Spanje en de verrichtingen van den Koning-Stadhouder Willem III, die als Groot-Brittannische Majesteit de ziel is geweest van het groote bondgenootschap tegen den half-god Lodewijk XIV. Willem III was de uitverkoren held zijner studiën. Meestal nam generaal Knoop aanleiding uit een of ander nieuw-verschenen werk om zijne denkbeelden over het behandelde tijdvak mede te deelen. Hij deed zulks aanvankelijk in den jaren lang door hem geredigeerden *Nieuwe Militaire Spectator*, later bij voorkeur in niet-militaire maandwerken of in de vergaderingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen: waarvan de hoogst belangrijke verslagen, helaas, te weinig onder de oogen van het groote publiek komen. De krijgs- en geschiedkundige geschriften van Knoop hebben een plaats gevonden in menige burger- en boerenwoning: maar hoevelen — beter wellicht hoe weinigen? — onzer officieren lazen b. v. in de Academische verslagen zijn toelichting betreffende een gedeelte van den veldslag van Waterloo, gericht tegen Pertz? Toch heeft deze bijdrage niet minder de aandacht getrokken der onsterfelijken te Amsterdam, dan de bestrijding van Siborne door geheel Nederland. Uit bedoelde verslagen leert men de veelomvattende kennis, het critische oordeel, vooral het edele, humane karakter van onzen meest populairen militairen schrijver beter kennen, dan uit andere vruchten van zijn rusteloos werkzame hand. Volgens getuigenis dier hooggeleerden wist generaal Knoop ook hen te boeien door keurige voordracht, gekuischten vorm en sierlijke taal, door zijne snedige aanhalingen uit Vondel en Cats, uit Molière, Bossuet, Lamartine, Victor Hugo en andere Fransche schrijvers, uit Byron en Shakespeare of de groote Duitsche klassieken, wier letterkundige nalatenschap thans te Weimar door een prinses van Nederlandschen bloede wordt beheerd. Allerlei andere wetenschap bracht hij daarbij te pas, en vergoedde daardoor onder hellenen en latinisten zijn weinige bekendheid met de oude talen.

In de beroemde aula van Amsterdam vestigde de militaire geleerde, sprekende over den aanslag van Prins Maurits op Maastricht, het oog op de werkzaamheden van het Limburgsche Geschied- en Oudheidkundig Genootschap onder leiding van den diep betreurden dr. Habbets. Op het podium te Amstelredam dong hij af op den overdreven roem van den grooten keur-

vorst: geenszins, zooals men zich den echtgenoot van Louise Henriette van Oranje en Nassau gemeenlijk voorstelt, een man uit één stuk of altijd recht op zijn doel afgaande, maar die in de politiek de kunst van wenden en laveeren uitmuntend verstond. Wanneer Frederik Willem geen kans zag voordeelen te behalen aan de ééne zijde, dan beproefde hij het aan de andere. Tegenover zijne collega's ter Koninklijke Academie velde generaal Knoop met de hand op de werken van Camille Rousset betreffende Louvois, minister van oorlog onder Lodewijk XIV, of van Grovestins aangaande den staatkundigen naijver in de tweede helft der 17de eeuw tusschen de Zeemogendheden en Frankrijk, een streng vonnis over den Franschen sultan, die Hollands stadhouder Willem III eenvoudig beschouwde als een rebel, omdat Oranje voor hem den rug niet kromde. Aan den Amstel kruiste Knoop den degen met den hoogleeraar dr. R. Fruin — reeds vóór tientallen jaren door hem gehuldigd als Neerlands grootste historicus — over vraagstukken verbonden aan den slag van Saint-Dénis en den Nijmeegschen vrede. Na ernstige studie der krijgsdaden van de Republiek tegen Lodewijk XIV en onder aanhaling van het eigen oordeel van den verwaten monarch over het jaar 1672, demonstreerde Knoop aan den strategischen ontleedtafel de grootheid van Willem III als veldheer en wraakte de uitspraak zijner tegenstanders: ook van dr. von Ranke, die Willem III niet had willen rangschikken onder de groote legerhoofden. Minder nog dan de scherpzinnige schrijver van „Neerlands Heldendaden" bezat dr. von Ranke krijgskundige kennis. In zijne werken, waarover zoo velen spreken maar die door betrekkelijk zoo weinigen zijn gelezen, komen de krijgsverrichtingen slechts in het voorbijgaan voor.

Onverschillig óf vorsten- dan burgerbloed de groote mannen onzer oude Republiek door de aderen stroomde, óf zij staats- dan oranjegezind waren, teekende Knoop hen naar het leven. Hij stelde onze voorouders niet in elk opzicht ter navolging, maar toonde bemoedigend uit hunne bedrijven aan, dat, al zijn de oorlogsmiddelen verbeterd, de factoren waarvan de overwinning voornamelijk afhangt, namelijk vastheid van wil, plichtsbesef, volharding en geestkracht der aanvoerders, geoefendheid en tucht bij de troepen, onveranderd zijn gebleven. Niet de talrijkste legers zijn het meest te duchten, maar de dapperste, de best aangevoerde, de best bezielde, de legers, die de meeste orde, het meeste zelfvertrouwen hebben. Niet in de volmaking der wapenen, in ijzer of staal, maar in vleesch en bloed zit de kracht tot 's lands verdediging.

Als voorzitter der *Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap* en met zijn vriend Menno David graaf van Limburg Stirum als hoofdbestuurder van de Anti-dienstvervangingsbond heeft generaal Knoop onvermoeid en telkens onder andere vormen gepleit voor een deugdelijke samenstelling der levende strijdkrachten: tevens de beste school van orde en tucht voor de geheele natie tot bestrijding der socialistische woelingen in de maatschappij.

Een boeiende studie wijdde generaal Knoop in *de Gids* aan prins George Frederik van Waldeck, Pyrmont, enz. Meer dan twintig jaren vervulde deze Duitsche vorst in de moeilijkste tijden bij den Koning-Stadhouder gelijktijdig de betrekkingen van chef van den generalen staf en van hoofdintendant: minder in de tegenwoordige opvatting, dan b. v. als de maarschalken Berthier en Soult bij keizer Napoleon. Te zamen met dr. P. L. Mulder schetste Knoop volledig het karakter van den dapperen voorzaat onzer blonde Koninginne. Als graaf van Culemborg was vorst George Frederik nauw verbonden met de Staten der Republiek en met de hoofden der Oranje-partij; als gebieder van Waldeck behoorde hij tot Frankrijks bitterste vijanden. Reeds meer dan twee-honderd jaar stonden de vorstelijke bewoners van Arolsen en die van het Stadhouderlijk kwartier te 's-Gravenhage, op het Loo, te Dieren en in het lustslot Soestdijk met elkâar in bloedverwantschap en in briefwisseling 1), toen de wapenleuzen „*Je maintiendrai*" en „*Palme sub pondere crescit*" op nieuw samensmolten.

Ook in de krijgsgeschiedenis onzer overzeesche bezittingen heeft de eerbiedwaardige geleerde zich meermalen verdiept. Waarheid van verdichting schiftende, der legende alleen plaats ruimende wanneer ze de krijgsdaden van ons dapper Indisch leger gedurende den Java-oorlog of op Bali beter karakteriseerde, verspreidde zijn pen de werken van de Stuers, van Swieten, Weitzel, de Salis en anderen in ruimeren kring. Hun ondervinding aan eigen denkbeelden toetsende, verhoogde generaal Knoop voor anderen de waarde van zijn oordeel omtrent den oorlog met het rijk van Atjeh, alwaar bij zijn dood de oorlogsfakkel nog lang niet was uitgebluscht.

Mét de studiën over onze landsverdediging in 1672 en '73 behooren die over de jaren 1799, 1830 tot '32 onder de meest leerrijke voor Nederland. Een zijner laatste pennevruchten wijdde de generaal in den *Militairen Spectator* aan Prins Frederik der Nederlanden, die éénmaal bij een even onverdiende als grievende bejegening den generaal Knoop aangedaan, zijn partij genomen en hem voortdurend hooge achting toegedragen had. Van de jaren 1830 en '31 penseelde hij boeiende tooneelen. Onder anderen herstelde hij in *de Gids* 1877 den ridderlijken Oranje in eere, dien de Belgische generaal Eenens valschelijk van trouweloosheid bij Leuven had beschuldigd. Knoops betoog komt ten volle overeen met het kostbare, hem onbekend gebleven dagboek van generaal Jean Victor Baron de Constant de Rebecque, chef van den generalen staf bij het mobiele leger van 1814, van 1815, van 1830 tot '37. Mr. J. D. C. C. W. Baron de Constant Rebecque heeft uit het handschrift van zijn beroemden grootvader geput om voormelden Belgischen opperofficier — vroeger Nederlander — te weerleggen, die op 12 Augustus 1831 als kapitein der artillerie trots den gesloten wapenstilstand van Leuvens wallen het vuur had heropend. — De uitvoerige opstellen over Joseph Lebeau,

1) Zie het hoogst belangrijke *Kuilenburgsche Archief* thans in bewaring bij het Rijks-Archief te Arnhem.

een der grondleggers van den Belgischen Staat, bevatten veel nieuws en belangrijks over de verhouding der staatspartijen in 1830, over de Gerlache en de Potter, benevens de in 1813 te Amsterdam en te 's-Gravenhage gevloekte prefecten de Stassart en de Celles: de laatste genoemd „une espèce de roué de l'ancien régime."

Knoop roemde onpartijdig de groote bekwaamheden van koning Leopold. Hij dreef even vermakelijk den spot met de onberedeneerde vrijheids-theoriën van dien tijd als met de socialistische leuzen onzer dagen „strijd tegen het kapitaal en tegen alle eigendom": groote woorden en holle klanken, bombast, dien de oproerkraaiers zelf niet begrijpen.

.... in 1793 ....

Den veldtocht van 1799 heeft generaal Knoop, wellicht uit piëteit voor zijn vader, meermalen behandeld: kort geleden nog in *den Tijdspiegel*. Het allerlaatste werk zijner hand was in dit tijdschrift gewijd aan Herman Willem Daendels, dien dr. Mendels tot onderwerp van zijn academisch proefschrift had gekozen. De krijgsman had op hoogen leeftijd de uniformjas losgeknoopt en gaf ons in zijn leuningstoel geschiedenis „en robe de chambre." Daar schreef de edele grijsaard alsof men met hem zat te keuvelen.

Bedaard redeneerende en niets vergetende, ontvouwde hij de plannen van Dumourier in 1793 tegen de Republiek der Zeven Provincieën. Met een ondeugend genot analyseert hij al wat het hart van den Franschen repu-

blikein zooal begeerde, tót hij lachend met opgeheven armen en met wijd uitgespreide vingers uitroept.... „een goochelaar, een staatkundige saltim- „banque, niets dan een gelukzoeker die Dumourier!" Maar als deze bij tegenspoed en teleurstelling, als gevolg van begane fouten, zijn eigen lei wil schoonwasschen ten koste van Daendels, 't aan diens traagheid wijdt wanneer de slecht beraden plannen onuitgevoerd moeten blijven — dan wordt de brave generaal boos. Hij staat op, loopt met groote stappen zijn eenvoudig gemeubelde kamer op en neer en roept luide: „D.....s! 't mocht wat, „traagheid! Daendels en traagheid hooren niet bij elkâar! Neen — de fout „lag enkel en alleen aan Dumourier! De kerel scheen wel dol!" — Heeft hij in Daendels met gloed den voortvarenden bevelhebber geloofd, daarentegen voert hij niets aan ter vergoelijking van den Nederlander, die om staatkundige redenen heulde met de Franschen en de wapens heeft gevoerd tegen eigen landgenooten.

Helder van hoofd en warm van hart, legde generaal Knoop in zijne geschriften ongekunsteld de bewijzen voor zijn onpartijdigheid, zijn ongeveinsden godsdienstzin en humaniteit. Door opvoeding en eigen ervaring was hij vrijzinnige denkbeelden toegedaan, maar eerbiedigde elke andere overtuiging. Zijn oordeel betrof meer zaken dan personen. Hij deed recht wedervaren aan de heldengrootheid der Nassauers, maar verhief niet minder het genie en den staatkundigen luister van Oldenbarneveld en den hem overigens weinig sympatischen de Witt. Zonder te vragen naar staatkundige drijfveeren, looft hij de dapperheid in Daendels zoowel als in de onsterfelijke helden van Seneffe en Steenkerke, van Malplaquet en Oudenaarde. Door de ondervinding van 1787 en '95 geleerd, ontraadde hij onbepaald den vreemdeling in burgertwisten te mengen. „Het is beter wat toe te geven, dan eigen meeningen hardnekkig „te vuur en te zwaard te verdedigen. Overdrijving in de staatkunde staat ge- „lijk met verblinding — of veel erger nog — met arglist, die niet terug- „deinst voor het gebruiken van oneerlijke wapens, voor het aanhitsen van „onedele volksdriften, als middelen om de zege te behouden over andersden- „kende bondgenooten." Op kerkelijk gebied bestreed Knoop de dwaze meening, alsof vrijheidsgevoel en godsdienstzin niet samen kunnen gaan, en wees dan — zelf was hij een trouw kerkganger — op Guizot, Gladstone en Thorbecke, die openlijk instemming heeft betuigd met een verlicht christendom boven geloofsverdeeldheid. Wetende dat men hier beneden zelden of nooit met engelen of heiligen te doen heeft, dat men bovendien bij engelen en heiligen weinig baat vindt, waar men geroepen wordt om gebied te voeren over menschen, mengsels van goed en van kwaad zooals Corneille dichtte van den kardinaal de Richelieu:

Il a fait trop de bien, pour en dire du mal,
Il a fait trop de mal pour en dire du bien —

zocht Knoop het volmaakte niet op aarde.

Zijn humaniteit bleek uit hooge eischen aan zichzelf en groote inschikkelijkheid jegens anderen. Sober van levenswijze, streng van zeden en nimmer tevreden over zichzelf, was hij voor anderen een zachtmoedig rechter. Eigenbelang kende hij niet en zelfzucht was hem vreemd; meermalen heeft generaal Knoop zich nadeel en verliezen getroost, enkel en alleen om den schijn van begeerte te ontloopen. Wij zouden daarvan vermakelijke staaltjes kunnen mededeelen. Voor den hem door den minister Thorbecke aangeboden portefeuille van oorlog bedankte hij om persoonlijke redenen; ook omdat hij, overdreven bescheiden, twijfelde aan eigen kracht om hoog noodzakelijke hervormingen door te voeren. Middelerwijl heeft hij meer dan één leider van het oorlogsbestuur met raad en daad bijgestaan. Ofschoon de Tweede Kamer hem weinig aantrok en de gebreken van ons parlementair stelsel hem van nabij bekend waren, sprong hij telkens in de bres, wanneer de waardigheid der volksvertegenwoordiging miskend of aangetast werd. Met groote toewijding nam hij deel aan het philantropische streven van Dunant en aan de verrichtingen van het Roode Kruis. Het goede schragende, waar hij 't vond, waren kuiperij, tegenwerking en betweterij hem een gruwel. Immer en van iedereen het beste denkende, den geest der wet boven den letter en het zedelijke element boven de onbezielde stof stellende, hoorde hij ongaarne fouten gispen van regeering, van bevelhebbers of van zulken, die niet uit eerzucht op den voorgrond kwamen, maar zich enkel uit plichtsbesef en vaderlandsliefde trachtten verdienstelijk te maken. „Napoleon joeg toch „Ney en Vandamme niet weg, omdat zij bij Dennewitz en bij Kulm hadden „gefaald! Waar is de regeering," — vroeg hij bestraffend — „waar is de „man, die nooit fouten heeft begaan? tenzij hij niets doe, wat zéker „de grootste fout van alle is! Alleen hij, die niet werkt kan ook geen „fouten maken maar: dat is heelegaar geen verdienste!"

Op het graf, waar het stoffelijk overschot van den grooten doode in tegenwoordigheid der keur van Neerlands aanzienlijksten nederdaalde, legde de minister van oorlog een palmtak als hulde namens Neerlands leger en Neerlands volk aan generaal Knoop, aan wien leger en volk zooveel te danken hebben.

Behalve zijne schoone en leerrijke geschriften heeft generaal Knoop ons ook zijn wilsbeschikking op krijgsgeschiedkundig gebied achtergelaten. Reeds vijftig jaren geleden had hij de uitvoering van dit wetenschappelijk testament aan de Koninklijke Academie van Wetenschappen opgedragen.

Bij zijne geschiedkundige studiën was 't hem ten duidelijkste gebleken, hoeveel oorkonden, die ten grondslag voor de beschrijving der historie behoorden te strekken, óf niet gekend óf ongebruikt bleven. In dien tijd waren de archieven nog minder geordend en minder toegankelijk dan thans. De uitgave der gedenkschriften van Sicco van Goslinga door het Friesch Genootschap, had veel licht verspreid over de jaren van den Spaanschen Erfopvolgingsoorlog, toen genoemde edelman, als gedeputeerde te velde, de

beroemde veldheeren Marlborough en prins Eugenius ter zijde stond; over eerstgenoemde velde Knoop een streng oordeel. De kennismaking met Goslinga's „Mémoires" deed de denkbeelden van den heer Knoop betreffende een algemeen onderzoek der archivalia op krijgsgeschiedkundig gebied rijpen. Reeds in één der eerste door hem bijgewoonde zittingen ter Koninklijke Academie ging een voorstel van hem uit, strekkende om de Afdeeling Letterkunde te doen besluiten, een of meer deskundigen uit te noodigen tot het onderzoek in 's Rijks-Archieven en in andere verzamelingen naar belangrijke stukken tot onze krijgsgeschiedenis betrekking hebbende, om daarvan later de belangrijkste en der algemeene aandacht waardigste in het licht te geven. Het ontwerp herinnerde aan de voordracht van koning Lodewijks minister van oorlog Baron Kraijenhoff tot aanstelling van een rijks-historiograaf, die wel benoemd maar nimmer in functie getreden was. Na commissariaal onderzoek beaamde de Academie ten volle de belangrijkheid van het voorstel; doch zij vermeende, onder opsomming van de te verwerken stof, den oogst te groot voor de krachten der Academie : niet bij machte om daarvoor de noodige arbeiders te leveren, om die arbeiders behoorlijk te beloonen of hun arbeid zonder al te groote opoffering ter markt te brengen. Daarom gaven de rapporteurs — de heeren dr. J. Bosscha en dr. R. C. Bakhuizen van den Brink — het oorlogsbestuur in overweging om, evenals zulks reeds lang geleden in Frankrijk onlangs ook in België was geschied, een historische afdeeling bij het departement van oorlog op te richten, en aan die afdeeling het werk op te dragen door het voorstel Knoop bedoeld. De conclusiën van dit belangrijke verslag 1) werden met algemeene stemmen aangenomen. Bij groote waardeering der voorstellen van de Academie door de ministers van oorlog van Meurs en de Casembroot ontving de gevierde krijgs- en letterkundige Lodewijk Mulder, toen kapitein bij de infanterie, de opdracht om het dagboek van Anthonius Duyck te bewerken. Deze had Prins Maurits als secretaris in het leger vergezeld en nauwkeurig aanteekening gehouden van alles, wat hij in den veldtocht zag en hoorde. De heer Mulder kweet zich voortreffelijk van zijn taak, waaraan wij de uitgave van bedoeld journaal te danken hebben. Maar daarbij bepaalde zich voorloopig het ontworpen onderzoek. Den voorsteller ter Academie ontbrak het aan gelegenheid en aan tijd, wellicht ook aan lust om de spontaneïteit van het verwerken der gekozen tijdperken op te offeren aan den stelselmatigen inspannenden arbeid tot bijeenzoeken, schiften, ontcijferen, excerpeeren, afschrijven en onderling vergelijken der sinds zeven eeuwen opgehoopte bouwstoffen, die veel hoofden en veel handen eischen. Hoewel dorstende naar de meest geloofwaardige gegevens, dacht generaal Knoop toch eigenaardig over de waarde van officiëele stukken, waarin dikwerf volgens zijn zeggen — Siborne had dezen twijfel bij hem gezaaid! — „la vérité officielle" moest dienen om „la vérité vraie" te beman-

1) Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. IV Dl, Blz 46—81.

telen of te verdraaien. Maar hoe de waarheid te onderscheiden zonder nauwkeurige raadpleging der uit haar schuilhoeken opgedolven archivalia? Ook vond hij geen smaak in genealogische studiën. Wel nam hij enkele malen uitvoerige lijsten over van Staatsche korpsen o. a. bij vermelding der strijdkrachten, waarmede Willem III in 1688 de bevrijding van Engeland had ondernomen, doch zonder verdere bizonderheden of omschrijving. In zijne „Herinneringen aan de Belgische omwenteling" klom generaal Knoop op tot het Nederlandsche leger van 1814 en '15 en tot de oud-Staatsche krijgsmacht: maar met zoo weinig bejag naar nauwkeurigheid, dat hij eenige korpsen vermeldende, die vroeger tot het leger van de Bataafsche Republiek en van koning Lodewijk behoord hadden en in 1810 in hun geheel in Franschen dienst ingelijfd waren, zegt „dat die korpsen in 1813

....in 1812...

en '14 in de rijen van het Nederlandsche leger terug kwamen." De eerbiedwaardige Schrijver, die nog op hoogen leeftijd met benijdenswaardige helderheid oordeelde over de aangelegenheden van 's lands verdediging, dwaalde hier immers? De laatste korpsen van 1795 waren in 1810 na velerlei lotwisselingen en wijzigingen in het Fransche keizerlijke leger overgegaan en in 1812 onder de sneeuwvelden van Rusland bedolven of aan de Beresina opgelost. Bij de zelfbevrijding van Holland in November 1813 bestond geen enkel korps meer van het oud-Staatsche leger. Eén compagnie veteranen te Amsterdam en op het Loo, later het garnizoensbataljon vormende, en twee onvoltallige bataljons vélites, vroeger Hollandsche pupillen in garnizoen te Boulogne, dagteekenden nog uit 1807 sedert het bestuur van koning Lodewijk: laatstgenoemde bataljons keerden eerst na den eersten vrede van Parijs naar het vaderland terug. De geheel nieuw opgerichte Nederlandsche bataljons, die in 1813 en '14 aan het beleg en de

blokkade der door de Franschen bezette vestingen in de noordelijke gewesten deelgenomen, in 1815 met de Zuid-Nederlandsche afdeelingen onverwelkbare lauweren te Quatre-Bras en Waterloo geoogst hebben, staan enkel in verwantschap tot het Staatsche leger door de officieren, die in 1795 waren uitgeweken, de volgende jaren in vreemden krijgsdienst gestaan of tot 1813 de wapens niet meer gedragen hadden. De onjuiste vermelding door onzen grooten krijgsgeleerde uit de genealogie van Neerlands leger had een nieuw wapen kunnen worden in handen van den onwelwillenden vreemdeling, bij miskenning van hetgeen door de Nederlandsche korpsen in 1813 en '14 is verricht tot eigen-bevrijding van het vaderland, in 1815 tot bevestiging van ons koninkrijk: maar bewijst tevens zonneklaar de waarde van Knoops voorstellen in 1858 aan de Koninklijke Academie van Wetenschappen, waarvan de uitvoering korte jaren voor zijn verscheiden door ons oorlogsbestuur is ter hand genomen.

Toen Galvani op het einde van de 18de eeuw uit kattenhaar en lak de horoscoop trok voor een nieuw tijdperk in de toepassing der natuurkrachten, noemden velen hem een goochelaar. Maar na samenstelling van zijn eersten dynamometer in den vorm van den volta'schen zuil, plooide men Galvani de toga om de schouderen. De eenvoudige leerling van meester Booterdaele te Brugge, toen in onze Zuidelijke gewesten der majesteit van de historie geweld werd aangedaan; de edele, die trots zijn weinig militaire figuur een sieraad is geweest van het leger, heeft de grondslagen gelegd voor de school der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. In dit heerlijke woud passen geen kunstbloemen. Mits de door de Koninklijke Academie op voorstel van haar militair medelid aanbevolen archivale studiën stelselmatig voorbereid en geleidelijk uitgevoerd, vooral niet te dor opgevat worden, zal eenmaal onder verheffing van de zedelijke kracht der krijgsmachten een reeks van krijgsgeschiedkundige werken met helden-figuren van eigen bloed de schrijftafel onzer officieren sieren, gezamenlijk vormende een eerezuil met het gulden opschrift:

WILLEM JAN KNOOP.

7 Maart 1894.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Zeven jaar is de normale zittingsduur van het Engelsche Lagerhuis. Treedt het af, dan doet zich meestal het verschijnsel voor dat de kiezers zooveel meer afgevaardigden van Harer Majesteits oppositie naar de nieuwe Kamer zenden, dat deze ministerieele partij wordt en dat zij die het laatst regeeringsvrienden waren de oppositie gaan vormen. Met andere woorden: de partijverhouding keert om ten gunste van de minst talrijke partij. Bij de ontbindings-verkiezingen heeft de oppositie dus meestal wat voor. En het ligt voor de hand dit hieruit te verklaren, dat het kiezersvolk de bovendrijvende partij nu eenige jaren aan het werk gezien heeft; dat het heeft kunnen waarnemen hoevele beloften van het program onvervuld zijn gebleven. Inderdaad schijnt er een zeer talrijke tusschenpartij te zijn die bij deze verkiezing hare stemmen aan de *whigs*, bij gene aan de *tories* gunt. Is het te verwonderen in een land, dat van zijn grootste mannen een volstrekten politieken ommekeer heeft kunnen aanschouwen — dat Gladstone heeft zien beginnen in het ministerie van Sir Robert Peel en eindigen als bondgenoot der Ieren, dat Chamberlain aanschouwd heeft als steunpilaar der politiek van Gladstone en van Lord Salisbury?

Maar zeven jaar zij de normale levensduur van een Engelsch parlement — dien vollen tijd zit geen enkel Lagerhuis uit. Tegen het tijdstip, waarop de nieuwe verkiezingen zouden worden uitgeschreven — een jaar ongeveer tevoren — is de regeering van het oogenblik gewoon het Huis der Gemeenten te ontbinden en den kiezers het oordeel over te laten of er al dan niet met de meerderheid der laatste jaren zal worden voortgeregeerd. Er wordt een vrijwillig beroep op de kiezers gedaan, opdat deze uitspraak zullen doen of hun wenschen en gevoelens nog voldoende en in de juiste verhouding worden weergegeven door hen, die zij naar het Huis hebben afgevaardigd.

Van een dergelijk vrijwillig afstand doen, heengaan *en grand seigneur*, zonder zich tot het laatste oogenblik vast te klampen aan de verworven portefeuilles, bij de Engelsche Kabinetsverandering van een maand geleden geen spoor. Een ongewoon en leerzaam schouwspel heeft het laatste Gladstone-Kabinet ongetwijfeld opgeleverd. En dat om zeer verschillende redenen.

Vooreerst omdat het voor het laatst het wereldtooneel deed betreden en eindelijk zag verdwijnen een dier weinige mannen van onze dagen, die ver boven de menigte uitsteken, als hooge boomtoppen, welke de democratische strooming van onzen tijd niet heeft kunnen overweldigen. Een der zeer enkelen die kracht genoeg bezaten om „aan den slinger van den tijd te rukken"; de hoog-dramatische figuur van den grijsaard, die, de tachtig jaren reeds te boven, nog een parlement wist te leiden en Europa te dwingen tot luisteren naar zijn stem, om daarna, onverzwakt door een geweldig échec, heen te gaan naar de eenzaamheid van zijn ten einde neigend leven. Een man die, volgens het getuigenis van lord Russell, zich een naam verworven heeft „dien de loop der eeuwen niet in staat zal zijn te verduisteren"; een man, die door zijn ontzaglijke capaciteit van geest in staat was Homerus te commenteeren tusschen de politieke aanvallen van Balfour en Chamberlain

door, de verdediging van Home Rule te voeren in afwisseling met het vertalen van Horatius en de theoretische beoefening van den landbouw. Een man, voor wien de wereld niets dan bewondering kan houden, hoeveel afbreuk zijn talrijke zwenkingen daaraan ook bij eerste waarneming schijnen te doen. Bewondering voor dat schoone leven, dat zoo heerlijk rustig ten einde loopt, nu het, na al de glorie der wereld en de gunst van volken en vorsten te hebben genoten, de kracht bezit dat alles neer te leggen en er niet meer naar om te zien. Voorwaar, het is beter op Hawarden Castle dan op Friedrichsruh!

Het laatste Gladstone-Kabinet ontleent behalve aan de figuur van zijn leider, mede zijn historische beteekenis aan de poging tot verwezenlijking van *Home Rule for Ireland* (*Government of Ireland bill* 1894). Voor alle parlementen heeft de wijze van behandeling en de mislukking van dat ontwerp een voorbeeld kunnen zijn, hoe ingrijpende wettelijke veranderingen niet moeten worden ondernomen, behandeld, tegengehouden. Aan den eenen kant stond de regeeringspartij, die met eene kleine meerderheid in het parlement voor en een groote meerderheid in Engeland tegen hare plannen, de hervorming trachtte door te drijven, die zij tot wegneming van het ergerlijk onrecht, waaronder het Groene Eiland sedert eeuwen gebukt ging, noodzakelijk achtte. Doordrijven met zeer weinig drijvende krachten — hetgeen tengevolge had, dat er gebruik gemaakt werd van de toevallige macht die men in handen had, om allerlei bezwaren welke zich tegen de ontwerpen voordeden uit den weg te ruimen op zeer willekeurige wijze: de toepassing van den *gag* (mondprop), — gelijk men den maatregel spottend noemde, die strekte om de debatten binnen een zeker kort tijdsverloop een einde te doen nemen — was er het voornaamste voorbeeld van. Zoo kwam, gestuwd door een uit zeer uiteenloopende elementen bestaande, slechts ter wille van dit doel alleen vereenigde regeeringspartij en doorgedreven met alle kunstmiddelen welke aan een zeer geringe, maar uiterst tyrannieke meerderheid ten dienste stonden, het ontwerp, bestemd om den band van het Vereenigde Koninkrijk losser te maken, zoo niet te ontknoopen, in het Huis der Lords aan. Ik zal het niet prijzen wat daar geschiedde, maar was het niet de natuurlijke terugslag op het aanhoudend forceeren der ministerieelen? *Punch* heeft het zoo aangrijpend vermakelijk afgebeeld: *Home Rule* met zijn magere armpjes en kromme beentjes sidderend van doodsangst door de lords Rosebery en Spencer het Hoogerhuis binnengeduwd, waar, de mouwen opgestroopt en de forsche knuisten gereed, de markies van Salisbury, de hertogen van Argyll en van Devonshire gereed staan om het poppetje aan te grijpen en te vermorzelen tusschen hun geweldige vingeren. Angstig staren de verbaasde gezichten van den Grooten Oude, van Harcourt en Morley over het schotje dat de beide Huizen van elkander scheidt; zij moeten het aanzien hoe na enkele redevoeringen, alsof het eigenlijk geen lang praten waard is, het teer gekoesterde en hardnekkig verdedigde spruitje een jammerlijken dood sterft — *doomed*!

Na het uittreden van Gladstone begint er een ongelukkige tijd voor de liberale regeering. Lord Rosebery zelf, die het bewind voert, treft daarom geen ander verwijt dan dat hij er de man niet naar geweest is om een partij te bezielen; na Gladstone en naast Harcourt was zijn positie niet gemakkelijk. Zijn gezondheid liet te wenschen over; de Iersche partij vertrouwde hem niet recht, sinds hij verklaard had dat er een meerderheid voor *Home Rule* in Engeland zelf bestaan moest, vóór de uitvoering daarvan mogelijk was. De kerkelijken schudden afkeerig het hoofd over de zegepralen zijner renpaarden, die er overigens niet weinig toe bijdroegen zijn wankelende populariteit nog zoo goed en zoo kwaad als het ging, staande te houden. Groote wetten kwamen niet tot stand of mislukten; en ook in zijn buitenlandsche politiek was het ministerie niet altijd even gelukkig.

Daarbij of ten gevolge daarvan komen de resultaten der talrijke *bye-elections* of tusschentijdsche verkiezingen, aan welker uitslag in Engeland zeer veel waarde gehecht wordt ter opmaking van de politieke kaart des lands. Telkens en telkens weer zag de regeering haar kleine meerderheid kleiner worden, krimpen van eenige tientallen tot minder dan tien, tot acht, tot zeven stemmen. Lord Rosebery's Kabinet houdt vol, Sir William komt nog met 'n groote wetgeving, met de *Local Veto Bill*, aandragen; zoolang er twee stemmen over zijn zullen de liberalen zich hun opdracht niet laten ontwringen.

Dan gebeurt, wat te eeniger tijd gebeuren moest: een toevallige meerderheid brengt in een onvoorbereid Huis een lid der regeering een slag toe. Het Kabinet kan zijn minister van oorlog, Campbell-Bannerman, een van de populairste zijner leden niet missen; plotseling, alsof het er nu na al het gebeurde eensklaps genoeg van had, stelt het zijn portefeuilles ter beschikking van de Koningin.

Nu zijn de *tories* aan het woord, onder wier partijnaam thans weer iets anders verstaan moet worden dan vroeger. Een combinatie van liberalen en conservatieven; iets onmogelijks op het eerste gezicht. Niet zoo onmogelijk toch — omdat ditmaal die combinatie den naam van unionisten draagt. Die naam is de uitdrukking voor het compromis, dat aanvankelijk tusschen de liberale unionisten onder Chamberlain en den hertog van Devonshire en de conservatieven onder Lord Salisbury en Arthur Balfour werd gesloten. In den beginne dus niets dan een gemeenschappelijk verzet tegen de pogingen om Ierland uit de Unie af te scheiden. Maar als de liberaal-radicaal-Iersche politiek zich geheel door Home Rule laat beheerschen, wordt het verbond der tegenstanders al steviger. Door aldoor naast elkaar te strijden begint men sympathie te gevoelen voor elkanders zaak; vrienden der liberale unionisten, de min aangename stelling van overloopers (Judas! schreeuwen de Ieren Chamberlain toe), geduld door de partij bij wie zij zich aansloten, willende verbeteren, bepleiten de volkomen vereeniging der vroegere liberalen met de *tories*. Een aansluiting zònder abdicatie, wel te verstaan; met terzijdelating van wat scheiden blijft, met stilzwijgende overeenkomst om over zekere punten maar liever niet te spreken.

Het blijkt inderdaad dat dit zoo moeilijk niet is als het schijnt. Dit ligt vooral aan de eigenaardige hoedanigheid der Engelsche conservatieven, die als partij noch reactionair noch absolutistisch zijn. In de verste verte mogen de aanhangers van Lord Salisbury niet vergeleken worden òf met de Fransche *droite* òf met de Duitsche jonkerpartij. Zij zijn, het is waar, de standvastige verdedigers van de praerogatieven der Kroon, maar hun ijver wordt verhinderd tot dweeperij over te slaan door den niet minder diepgewortelden eerbied voor die eerwaardige instelling die het Engelsche parlement heet, en door het levendige besef dat zij van jaren her de handhavers en bevorderaars zijn van den constitutioneelen regeeringsvorm en het parlementaire stelsel. Zij hebben gelegenheid om aan hun conservatieven zin voor invloed der oude geslachten te voldoen door den *cultus* van het Huis der Lords, die een der artikelen van hun geloofsleer is en door hun onveranderlijke trouw aan de Anglikaansche staatskerk. Maar daarnaast staat alweer hun Huis der Gemeenten, welks zeer omvangrijke rechten in de geschiedenis wortelen en dat zeker niet ten hunnen nadeele in den loop dezer eeuw in democratische richting is hervormd. Dat zij aan de geschiedkundige ontwikkeling des volks vasthouden en daarvan den grondslag hunner nationale politiek maken, drijft hen volstrekt niet tot tegenwerking van den vooruitgang; want die geschiedkundige ontwikkeling is zoo snel en zoo reusachtig geweest, dat zij ook voor de liberalen een dergelijke basis kan vormen. Men denke verder eens aan hetgeen de conservatieven op het gebied van sociale wetgeving hebben tot stand gebracht en ondernomen en men ziet terstond hoe gunstig zij zich in dat opzicht onderscheiden van hunne geestverwanten, als men ze zoo noemen mag, in andere landen. Zeker, wie in Engeland werkelijk reactionair of absolutistisch gezind is, sluit zich bij de conservatieve partij aan; maar dat zijn er veel te weinigen dan dat zij op die partij hun stempel zouden kunnen drukken of er zelfs veel invloed oefenen. De conservatieve partij als zoodanig is zoo weinig tegenhoudend of „domperachtig" van aard dat zij zich zelfs van een der voormannen van de *Liberty and property defense League* een ernstige berisping heeft moeten laten welgevallen, omdat door haar toedoen, ja zelfs op haar initiatief, het grootste gedeelte tot stand was gekomen van hetgeen die schrijver betitelde als: de socialistische wetgeving der laatste twintig jaren. Het heeft mij dan ook volstrekt niet verbaasd, dat de heer Stead (oud-redacteur der *Pall Mall Gazette*, thans directeur der *Review of reviews*) zich aan de voorspelling gewaagd heeft, dat het geen drie jaar zou duren of Lord Salisbury en zijn ministerie zouden door beide Huizen een ontwerp voor Ierland hebben doen aannemen, volkomen gelijk aan *Home Rule*, behalve in den naam. Het is inderdaad mogelijk; men heeft denzelfden loop van zaken kunnen waarnemen, toen het de gelijkstelling der katholieken gold, in 1828; de toepassing van het vrijhandelsstelsel in 1847; de kiesrechthervorming in 1867.

Uit deze en andere feiten en daden mag men de gevolgtrekking maken, dat het verbond der conservatieven met de liberale unionisten volstrekt niet

zoo monsterachtig is, als het, zoo men op den klank der woorden afgaat, schijnt te wezen.

Eén ding echter vergete men niet: de vereeniging van Chamberlain en Salisbury is een verbond, geen samensmelting. Hun Kabinet is een coalitie-ministerie, het is reeds al te duidelijk gebleken in zijn samenstelling, waarbij een menigte politieke mannen die er stellig aanspraak op een plaats in hadden mogen maken, voorbijgegaan zijn, terwijl ook de verschillende portefeuilles zijn toebedeeld op een wijze die duidelijk toont met hoeveel persoonlijke en vooral partij-consideratiën men rekening heeft moeten houden. Het zal dus ter dege zaak zijn — en het nieuwe Kabinet zal dit stellig wel niet uit het oog verliezen — zich niet al te dicht te bewegen bij de grenzen van het vlak, waarin de liberaal-unionistische en conservatieve cirkels over elkaar, dus tezamen, vallen. Dat vlak schijnt, gelijk de zaken nu staan, een veld te vormen ruim genoeg voor vruchtbare samenwerking.

Zoo schijnt ook het Engelsche kiezersvolk het te begrijpen. Welk een verpletterende nederlaag voor de aanhangers der vorige regeering, die nog al met zekere gewisheid voorspeld hadden dat het nieuw opgetreden Kabinet van zijn eersten maatregel: parlementsontbinding, niet veel genoegen zou hebben. En op het oogenblik, waarop ik deze woorden schrijf, heeft de regeeringspartij 81 zetels gewonnen, terwijl de winsten der liberalen 16, dat is nauwelijks een vijfde van het eerstgenoemde getal bedragen. De nieuwe regeering zal in het Lagerhuis naar alle waarschijnlijkheid kunnen rekenen op de ongehoorde meerderheid van bijna 200 stemmen. Stel daartegenover eens de veertien, die Lord Rosebery overeind moesten trachten te houden!

Waaraan die geweldige ommekeer toe te schrijven?

Aan Local Option, roepen de voornaamste regeeringsorganen; aan de heldhaftige bestrijding van den drankduivel door Sir William Harcourt, die een hem noodlottige poging waagde om in die gemeenten, waarin de wensch daartoe met twee derden der stemmen van den raad op verzoek van een tiende der kiezers van de gemeente werd uitgesproken, onder zekere voorwaarden een verbod van drankverkoop mogelijk te maken. Het kan wel, dat eenige nederlagen der liberalen aan sir William's poging tot beteugeling van drankmisbruik te wijten zijn; zij moge althans hoogstwaarschijnlijk tengevolge gehad hebben dat deze onverschrokken staatsman zijn eigen zetel te Derby moest verliezen. Maar een groot aantal andere slagen aan zijn partij toegebracht, vinden in haar geen verklaring.

Het is natuurlijk uiterst moeilijk voor hem, die buiten de Engelsche politiek staat, in enkele volzinnen te verklaren, aan welke oorzaken de *débâcle* der liberale partij dan wèl moet worden toegeschreven. Moest ik er enkele noemen, ik zou allereerst de gissing herhalen, aan het begin van dit overzicht geuit, dat de oppositie bij parlementsontbinding altijd in een gunstiger toestand verkeert, omdat zoo vele van de beloften der regeeringspartij noodzakelijkerwijze onvervuld zijn gebleven. Vooral thans is dit het geval, nu de liberale leuze: *Home Rule* voor Ierland, in haar verwezenlijking zoo

jammerlijk schipbreuk heeft geleden. En dit is het geval geweest met de meeste ontwerpen van Gladstone's en lord Rosebery's Kabinet, welke na in het Lagerhuis vinnig te zijn bestreden en slechts met groote krachtsinspanning doorgedreven, door het Hoogerhuis werden afgewezen of teruggezonden met amendementen, welke het beginsel der wet zelve aantastten.

Het kiezersvolk heeft dus niet veel goeds gezien van de partij die het in den zadel had geholpen. Meer dan dat: het heeft de goede manieren van zijn hoffelijk parlement zien lijden onder Iersch geschreeuw en radicale rouwheid; het heeft een vechtpartij aanschouwd op dezelfde banken, vanwaar zoo vaak woorden klonken, van verheven waardeering voor den tegenstander getuigend; waar, indien men den vijand telijf ging, dit geschiedde in dien hooggehouden parlementairen stijl die de debatten van het *House of Commons* gemaakt heeft tot een „wonder in de oogen" van het politieke continent. Meer dan tevoren is die stijl veronachtzaamd geworden in het tijdperk dat door *Home Rule* gekenmerkt wordt. Ik weet dat men over decorum in Engeland lang niet onverschillig denkt. En nu zijn ook Harcourt en Rosebery en de meeste van de afgetreden ministers der Kroon dien fijnen toon wel meester, die den hoorder zulk innig geestelijk genot verschaft; die mengeling van kalmen humor en bijtende ironie; die vlucht op breede vleugelen, langzaam stijgend en onopgemerkt weer dalend tot het gewone Engelsche peil van *common sense*, dat zelf al een eind verheven is boven den beganen grond. Maar och, de liberale ministers hadden zulke ongemanierde bondgenooten. En het kon der tegenwoordige regeering wel een paar zetels meer bezorgd hebben, dat deze en gene kiezer die ongelikte beren liever niet langer ontzien zag wijl het Kabinet hun steun niet kon missen.

De reactie is echter zoo ontzaglijk geweest dat er wel een ontzaglijk aantal oorzaken toe zal hebben medegewerkt; ik bemerk dat ik aan het maken van hypothesen zou kunnen blijven. De nieuwe verkiezingen hebben bij mij den indruk versterkt, dat Engeland niet alleen nu, maar gewoonlijk, een *tory*-regeering begeert. Een uitnemende persoonlijkheid als Gladstone moge een paar malen de schaal naar de zijde der liberalen doen overslaan, de groote meerderheid der kiezers vindt haar beste vertegenwoordiging in de conservatieven: de partij die voortschrijdt, telkens omkijkend naar wat achter haar ligt; de partij der aristocratische weldoeners en der verstandige landheeren; de partij eindelijk der echte *jingo's*, die naar hun aanleg het best de politiek in binnen- en buitenland weten te drijven naar het karakter der eigengerechtige, maar aan hunne eigen deugden genoeg hebbende, eilandbewoners.

Het schouwspel dat de verkiezingen zelve opleveren, is weer belangwekkend genoeg. Welk een deelneming, welk een hartstocht voor de politieke vraagstukken van den dag! Men behoeft de kiezers niet bijeen te trommelen naar een *meeting*; de zalen zitten stikvol en iedere zin van den redenaar, iedere tusschenzin bijna, wordt afgewisseld door *laughter* en *cheers*. Mannen en vrouwen, jong en oud, storten zich in dien maalstroom. Van die algemeene

deelneming herinner ik mij zelf een staaltje te hebben bijgewoond, toen ik in 1892 in een kleine stad van Dorset een parlementsverkiezing meemaakte. Ons gezelschap kwam langs een school, die uitging: al de kinderen droegen een strikje met de conservatieve kleuren op de borst. Een klein, bleek jongentje liep alleen, zonder lintje. Onze dames omringden hem: „*Why do n't you wear the conservative colours?*" Het mannetje, tegen een muur gedrongen, keek verlegen en benauwd. Eindelijk, toen de vraag herhaald werd, met aandrang en een beetje vinnig (Engelsche dames kennen geen medelijden in de politiek!), richtte de jongen, boos en fier tegelijk, het hoofd omhoog en beet haar toe: „*because I'm a liberal!*" Wel riepen de conservatieve scholiertjes, die er om heen stonden: „*because he is an ass*", maar die naijver deed niets af aan de diepgewortelde overtuiging en den hartstochtelijken moed, waarmede het ventje aan het heele gezelschap zijner politieke tegenstanders den naam zijner partij toesnauwde.....

Is eigenlijk het schouwspel dat Oost-Europa in deze dagen vertoont niet nog belangrijker dan de binnenlandsche politiek van den meest westelijken staat?

Het kan het worden — God beware er ons voor! Die Balkan, eigenlijk maar half Europeesch, is zulk een voortdurende bedreiging voor den vrede van ons werelddeel; zulk een akelig broeinest van quaestiën en geschillen, die dra door den loop der omstandigheden den gruwzamen oorlog kunnen brengen over de arme landen. Er ligt daar een onuitputtelijke bron van kleine kwalijknemendheden en ergernissen, van locale gebeurtenissen die door de politieke constellatie der naijverig toeziende mogendheden het karakter nemen van internationale rampen.....

Wat deert het Duitschland en Engeland en Frankrijk of door barbaarsche moordenaars een man in stukken wordt gehakt, wien geen directe invloed op den gang der Oostersche zaken meer mag toekomen, omdat hij niets meer is dan een ambtenaar in ruste, een particulier met een invloedrijk verleden? Wat heeft dat heele *corps diplomatique* te maken bij Stamboelof's begrafenis, waaraan der regeering, bij welke het de mogendheden vertegenwoordigt, de deelneming door de verbitterde familie onmogelijk gemaakt is? Waarom — indien de mogendheden, ondanks Rusland's voortdurend zij het dan ook niet altijd krachtdadig protest, Ferdinand van Koburg op den Bulgaarschen troon geduld, gesteund, bijna erkend hebben — waarom moet diezelfde vorst nu eensklaps het land uit, zelfs indien de monsterachtige beschuldiging dat zijn regeering aan den moord niet vreemd was, eenige waarheid bevatte? Als de Balkanstaten werkelijk een gevaarlijken brandstapel vormen — voorwaar, geen enkele der grootmachten die er niet met onheiligen ijver olie over uitgiet!

Het bloedige lijk met de afgehouwen handen ligt nu onder den grond; maar de haat en de razernij waren rond over het land en daarbuiten. Kan het anders, als de stille rustplaats der dooden zelf het tooneel was van

luguber vreugdebetoon en krijschend geschreeuw om wraak? Het kost moeite te gelooven dat dit een geschiedenis is van deze eeuw. Zij doet ons denken aan de verschrikkelijkste bladzijden uit Shakespeare, aan kronen met bloed bevlekt en machtige staatsdienaars uit den weg geruimd. Zij doet een visioen rijzen van een godsoordeel: de handen, die het doodvonnis teekenden van jonge al te vurige patriotten, die het bevelschrift schreven tot toepassing van het foltertuig op weerbarstige gevangenen, weggemoffeld in donkere kerkers — die wreede handen afgekapt, beide liggende naast het lijk van den dictator, die zijn vaderland onafhankelijk maakte door daden des bloeds. Met huivering staren wij in die kuil van haat en hartstocht, die de rampzalige moeder van den in 1892 op des ministers bevel gedooden samenzweerder Milarof, vlak na den moord aan Stamboelof's weduwe schrijven doet:

„Ween over dien bloeddorstigen moordenaar, die op een lustigen avond, te midden van zang en dans der tsiganen in het klooster van Bourgas het doodvonnis van mijn zoon Svietoslaf heeft geteekend. God heeft mij de kracht gegeven lang genoeg te leven om den troost te genieten den moordenaar te zien baden in zijn eigen bloed. Ik zend mijn verwenschingen aan zijn rottend lijk."

Is dit alles de werkelijkheid der 19de eeuw?

En mochten wij nu maar gelooven dat het reine verontwaardiging over zooveel barbaarschheid is die de Duitsche pers met luid geroep den afstand van den Koburger doet eischen. Of kalme bezadigdheid die de Fransche haar oordeel doet opschorten en voorloopig zich doet „aansluiten bij Rusland", dat de Bulgaren in genade aanneemt en zijn plannen tegenover Ferdinand verzwijgt Maar het is alles hoogere politiek, gevaarlijker dan ooit, wanneer zij ter zake van het Oosten gedreven wordt. De sultan is verstoord over de begunstiging die de Macedonische troebelen in Bulgarije vinden; hij trekt zijn wilde troepen samen aan de Bulgaarsche grens, straks valt hij het jonge vorstendom aan, Rusland springt op de bres, Oostenrijk schuift naar voren, Frankrijk wordt onrustig, het Drievoudig Verbond brengt zijn geheime clausulen aan het licht .... en de wilde krijg is ontketend.

Maar dit is ook een visioen. De toestand schijnt niet gevaarlijker dan in 1878, dan in 1887 en dit is een groote geruststelling dat het einde der eeuw de kansen des vredes sterker gemaakt heeft tegen die des oorlogs.

Wellicht drijft de donderwolk voorbij of treft de bliksem slechts den zwakken vorst, wiens karakter en positie reeds het helle schijnsel niet velen kunnen, dat zulk een plotselinge lichtstraal er op werpt. En het mocht ook zijn dat er van dit alles niets overblijft dan de benauwde herinnering aan den hardvochtigen staatsman die zijn land vrijgemaakt heeft om er te leven onder het pijnigend voorgevoel van naderenden moord; niets dan het akelig droombeeld van die slachting in de nauwe straat en van den halfblinden stervende met de wreede, afgehouwen handen.

P. v. D.

23 Juli.

UIT DE STUDEERCEL DER REDACTIE.

In het midden der vervlogen Junimaand was het druk te Leiden. Het feit, dat de vermaarde *Alma-Mater* haren 320[sten] verjaardag vierde, werd door de gebruikelijke *Lustrum*-feesten herdacht. Een heugelijk geluk was het, dat op Dinsdag 18 Juni geen wolkje den schitterenden zonneschijn onderschepte. Leiden werd met goud bestraald door den blonden Helios, die genadig toezag op de vreugd der Leidsche studenten en der Leidsche burgerij. Het was de dag der zoogenaamde Maskerade, waarbij echter alle maskers ontbreken. De schitterende, gekostumeerde optocht trok te twee uur door de Breedstraat, die grimmelde van voetgangers, uit alle oorden van Holland opgedaagd. De stoet maakte een zeer gunstigen indruk, schoon het publiek met doffe kalmte alles aanzag, en maar eene enkele stem zich deed hooren, toen zijne Vorstelijke Genade, Prince Mouringh, in zijn van goud glinsterend harnas verscheen. Het moet toegegeven worden, dat de goede luiden, die naar Leiden stroomden, om Prins Maurits te zien, maar een zeer duister idee hebben, wat zulk een intocht binnen Bergen-op-Zoom in 1622 eigenlijk beteekent.

De stoet muntte uit door den schitterenden rijkdom van adellijke kostumen, maar miste de drukte, de voltalligheid van een historischen intocht. Het waren de regimenten arquebusiers, de cornetten ruiterij, de 16 000 man van Mansfeldt, die ontbraken. Toch werd zeer veel gegeven. Inzonderheid is het op prijs te stellen, dat een nauwkeurig onderzoek werd ingesteld naar al de historische personen, die in 1622 binnen Bergen-op-Zoom konden verschijnen. In de eerste groep: De stad Bergen-op-Zoom verscheen de Burgemeester „buiten der Bancke", Dr. Paschasius Turcq, gelauwerd met een groenen krans wegens „de ghestadige perseverantie ende singuliere courage" der goede stad van Bergen-op-Zoom tijdens de belegering door de Maranen (Spanjaarden) aan den dag gelegd. Bergen-op-Zoom hield zich vroom, heeft 's Lands boom en 's Lands stroom kloek beschut — als de dichter Jan Jansz. Starter in zijn Geuzenlied zeide.

Eigenaardig onderscheidden zich de Engelsche edelen en officieren bij dezen intocht door hunne smaakvolle kostumen, waarbij vooral zilver en wit bovenuit schitterden. Eene zeer aardige groep vormde een zestal Bergschotten met hun kolonel Allan Couttis. De *plaids* en de *tartans* van steenrood en donkergroen herinnerden den clan der Mac-Gregors uit Walter Scott's *Waverley*.

Een uitstekend idee was het, de muziekkapel van zijne „Furstelijke" Genade te doen optreden met volle muziek en ouderwetsche instrumenten. Zoo kwam het begrip van naderende grootheid beter tot zijn recht. Vier Gecommitteerden te velde, Burgemeesters van Leiden, Groningen, Zwolle en een Raadsheer in den Hove van Gelderland reden voor den Prins uit. Maurits droeg een galaharnas en blonk van goud, een dichte bos oranjepluimen op den gulden helm, zooals het in waarheid somtijds is geweest, hoewel de held van Nieuwpoort meestal weinig werk van zijn kostuum maakte, en in zijne soldateneenvoud alle pracht versmaadde. Nu was het passend, dat zijne „Furstelijke" Genade in het volle ornaat aan zijn rang verschuldigd

te midden der zijnen verscheen. Maurits had twaalf jaren moeten wachten, om zijn groot veldheerstalent op nieuw te toonen — hij mocht nu fier het hoofd opheffen, daar „Maraans trompetten" verstomden bij zijne nadering.

Onder den schitterenden drom van edellieden uit het gevolg van den Prins muntte uit zijn broeder „Mooi Heintje" (Frederik Henderik). En eindelijk naderde de dappere Graaf van Mansfeldt, die „zijn volk in geen schans stelt" — als Starter zong; die te vergeefs voor den Winterkoning kampte, en zijne troepen aan de Heeren Staten aanbood na het einde van het Bestand. Mansfeldt was evenzeer in galaharnas, en schitterde evenzeer van goud en veelkleurige vederbossen als Prince Mouringh. Ook hier viel het oog op de smaakvolle kostumen der Engelsche officieren.

De intocht van Prins Maurits binnen Bergen-op-Zoom is met groote juistheid en groote pracht voorgesteld. De leden van het Leidsche Studentenkorps hadden begrepen, dat met de heilige traditiën van de Lustrumfeesten niet mocht gebroken worden. Het is hunne verdienste, dat zij een vaderlandschen held van den eersten rang weder nader aan het hart der volksmenigte hebben gebracht. In dit opzicht doet zulk een gekostumeerde stoet een beschavenden en verheffenden invloed van zich uitgaan. De naam van Maurits is op aller lippen — klein en groot weet van den Prins te vertellen. Onmiddellijk na de Lustrumfeesten vertoonde zich een stoet van knaapjes, allen met bordpapieren harnassen, pluimen en degens, die deftig het voorbeeld der groote heeren volgden.

En toch rijst dikwijls de vraag, of dit oud gebruik, om bij Lustrumfeesten de *joyeuse entrée* van den een of anderen vorst voor te stellen, niet eens moet worden hervormd. Tot wijziging van de indrukken verlangt men iets anders. Reeds liep de mare, dat het Stichtsch Studentenkorps eerlang bij de Lustrumfeesten in plaats van een gecostumeerden optocht een groot steekspel zal voorstellen. Het denkbeeld schijnt gelukkig, maar de uitvoering is lang niet gemakkelijk. Voor enkele jaren werd te Brussel op de Groote Markt voor het stadhuis een voortreffelijk geslaagd tournooi gegeven. Hoeveel nauwkeurigheid en pracht men ook had gebruikt, het steekspel bleek eentonig, omdat alles maar de n a b o o t s i n g van een tournooi was. Het was een tooneelvoorstelling in de open lucht — een epos zonder woorden — een spiegelgevecht zonder ernst. Bij de ontzaglijke moeilijkheden, die de verwezenlijking van dit denkbeeld oplevert, komt nog de noodzakelijkheid van een onbevredigenden indruk. Men kan alleen de uiterlijke omtrekken van een tournooi geven, niet het tournooi zelf.

Enkelen meenen, dat de studenten bij de Lustrumfeesten in de open lucht een Grieksch theater moesten bouwen, om met begeleiding van statige muziek een treurspel van Sophokles of Euripides te vertoonen, zooals de Stichtsche studenten voor enkele jaren zoo voortreffelijk deden met den *Koning Oedipus*. Maar ook hier komen bezwaren — het feest zou tot een beschaafd publiek alleen spreken, het eigenlijke volk zou uitgesloten zijn.

Dan blijven de optochten in kostuum toch meer aanbevelingswaardig —

want de heele stad geniet er van, arm en rijk, beschaafd en onbeschaafd. Misschien zou men eens een nieuw plan kunnen volgen. Geene *joyeuse entrée*, maar eene reeks van afwisselende tafereelen. Niet één „hoofdpersoon", maar vele „hoofdpersonen", waaruit een chef- „hoofdpersoon" zou kunnen gekozen worden. Ware het mij gegeven zulk een stoet te ontwerpen, ik zou hem omschrijven als:

Intocht van de Helden der Poëzie.

Eerste Groep. *De Homerische Zangen.*

Talthybios, heraut van Agamemnon. — Zes muzikanten met dubbelfluiten en cymbalen. — Kalchas, in purperen chlamys met een krans van klimop op, en purperen linten om het hoofd. — Vijf priesters met saffraangele chlamydes. — Odusseus in zijn strijdwagen, met twee paarden bespannen. Hij draagt een hoogen metalen helm met paardeharen, een lederen chitoon met metalen platen bedekt, beenschilden van metaal en aan den linkerarm het ronde argivische schild, terwijl hij in de rechterhand de hooge lans van negen voet voert. Een wagenmenner houdt de twee witte paarden in bedwang — Diomedes in bijna gelijk kostuum, maar met een borstpantser van blinkend wit metaal, door een lederen gordel om het midden vastgesnoerd; — Agamemnon, met gulden helm en gulden helmkam, gehuld in een purperen himation over den schouder geslagen met gouden franje en gouden kwasten; — Achilles, in een schitterend gouden pantser en het vermaarde schild van Hephaistos aan den arm. — Voorts Nestor, Aiax, Menelaos in soortgelijke kostumen, gevolgd door eene groep gevangen Trojanen, de grijze koning Priamos, Hecuba, Cassandra.

Tweede groep. *La Chanson de Roland.*

Frankische klaroenblazers in sombere lijfrokken en purperen windsels om de beenen; — Geoffroi d'Anjou en Guillaume de Blaye, herauten van Charlemagne, dragen maliënkolders van gebruinde stalen ringen, stalen hoofdbedeksels zonder versiering, en voeren ieder eene lans met een wit vaan vol gouden sterren; — evenals deze twee verschijnt te paard de Bisschop Turpin de Rheims, in breeden witten mantel over zijn maliënkolder, op het hoofd de vergulden mijter; — te paard volgen de wapenbroeders Olivier en Roland, beiden van het hoofd tot de voeten in maliënkolder; beiden met witte vanen aan hunne lansen, met fraaie jachthorens en reusachtige zwaarden: Durandal en Hauteclère; beider nauwsluitende stalen helm (*le heaume*) voorzien van een breed neusstuk (*nasel*); over hun maliënkolder is een wijdgeplooide witte wapenrok met een leeren gordel om het midden bevestigd; — Charlemagne, op een schimmel rijdend, de Frankische koningskroon dragend, in een glad gepolijst maliënkolder, waarover een purperen zijden mantel; de keizer wordt voorgesteld als een grijsaard met een langen zilveren baard, afdalend tot den zadelknop; — de hertog Naymes de Bavières, grijsaard, in zwarten wapenrok met gouden sterren; — Ganelon (Guenes) en een groote stoet van Frankische grooten, allen te paard. Aan het slot van dezen stoet de Moorsche Emir Marsile in Arabisch

kostuum, naast de sultane Bramimonde, den emir Balilangt en den koning Canabeu, allen gevangen.

Derde groep. *De Nevelingen.*

Burgundische dienstmannen van koning Gunther — in blauw wollen mantels en bruine pantsers; — Volker von Alzei, speelman, in een wijd golvenden witten mantel, een kleine harp hangt aan een zilveren lint om zijn hals; — drie Burgundische koningen: Gunther, Gernot en Giselher, de laatste een knaap, op drie schimmels; Gunther met schitterenden koperen helm, gesierd met hoog opstijgende koperen vlerken, het lange lichtbruine hair over den breeden witten mantel golvend, de borst bedekt met koperen schubben op een maliënkolder van leêr, in den gouden gordel een korte bijl en een sterken strik uit taaie teen gedraaid; Gernot en Giselher dragen nagenoeg hetzelfde kostuum; Siegfried van Niederland, op een zwart paard, het hoofd bedekt door een glanzenden, vergulden helm met hooge vlerken, bezet met bonte steenen, de blonde lokken golvend over den wit wollen mantel met purperen rand, de borst bedekt met een verguld pantser, in den gordel van wit leder een gouden zwaard; naast Siegfried op een melkwit paard, Kriemhild, in een hagelwit gewaad waarover een lichtblauwe mantel, op het hoofd een diadeem van fijn goud, de goudgele hairen golven in breede stroomen over den mantel, armen en hals onbedekt, een gordel van een hand breed uit fijn blauw geverfd leer houdt het wit gewaad om haar leest gesloten, hare voeten voorzien van kunstig uit stroo gevlochten zolen met roode riemen over de wreef van den blanken voet vastgesnoerd; — Hagen van Tronje, Dankwart, met zwarte mantels en zwarte helmen; — Brunhild, te paard met purperen mantel en diadeem, gevolgd door IJslandsche jonkvrouwen; — Rudiger von Bechlaren, als hoogbejaard grijsaard met langen witten baard; — Attila (Etzel), op een zwarten hengst, het hoofd bedekt met een spits toeloopende muts van lamsvel, gehuld in een wijden, geplooiden mantel van fijne, bruidroode wollen stof, waaruit ontblootе armen te voorschijn komen, gevolgd door een stoet van gele Hunsche ruiters.

Ziehier een deel van mijn plan. Mocht het ooit aan iemand bekoren, dan zal ik de verdere groepen aanwijzen, waarbij vooral de *Shakspere-groep* indrukwekkend kan zijn door de Schotsche kostumen van Macbeth, en de veelkleurige Italiaansche kostumen uit den Othello. In plaats van één *cour*, zou men vele *cours* kunnen houden, door met toepasselijk decoratief elke groep bijeen te plaatsen, in het midden van welke een hoofdpersoon: Agamemnon, Charlemagne, Siegfried, Macbeth, gezeten zou zijn. Men zou Charlemagne tot chef der hoofdpersonen kunnen maken — omdat hij eenmaal souverein van ons vaderland was. Mij dunkt een zoodanige gekostumeerde optocht zou aan veelzijdigheid van figuren en kostumen niets te wenschen overlaten, en de kans openen tot eene uiterste indrukwekkend schouwspel. Ik sta dit denkbeeld gaarne af aan ieder, die het voor verwezenlijking vatbaar acht.

T. B.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

VIII.

Uit Indië. Reisindrukken en herinneringen uit onzen Archipel door Dr. J. F. van Bemmelen, Leeraar aan het Gymnasium Willem III te Batavia. G. Kolff & Co. Batavia. 's Gravenhage, 1895.

Men behoeft er niet naar te vragen, welke wetenschappen door Dr. J. F. van Bemmelen worden onderwezen aan het Gymnasium Willem III te Batavia. Het goed geschreven werk, waarvan de titel door mij boven werd afgeschreven, leert het met volmaakte duidelijkheid. *Uit Indië* is vol van geologie, botanie en zoölogie. Mocht dit soms een wat al te didactischen toon aan het reisverhaal geven, inzonderheid, waar de geologische en vulcanische eigenaardigheden der Tengersche bergenreeks wordt behandeld, het verhaal van een tocht naar de Zuidkust van de Preanger, om te experimenteeren met eieren van zeeschildpadden — welk verhaal in November 1891 in *de(n) Gids* werd opgenomen — maakt alles weer goed.

Dr. Van Bemmelen bericht ons vooraf, dat hij met een stoomer der koninklijke Pakketvaart-Maatschappij Oost-Java en de Molukken heeft bezocht, met het doel een reisgids saam te stellen, „die toekomstigen touristen met de booten dier Maatschappij als leiddraad bij een bezoek aan onzen Archipel zou kunnen dienen." Hij stoomt van Samarang naar Soerabaya, en gaat daar aan wal, om een uitstapje te doen naar het Tenggergebergte. Door dit gebergte wordt hem de gelegenheid gegeven terstond over het eindpunt zijner reis — de Banda-eilanden — te spreken, daar „de bergen van Banda in bouw en omvang sterk overeenkomen met den Tengger."

Dan keert de auteur naar Soerabaya terug, om van zijn tocht naar Lawang en zijne beklimming van den Ardjoeno te verhalen. Van Soerabaya vertrekt onze reiziger naar Makassar, stoomt langs Celebes' westkust naar de Minahassa, waar hij te paard een tocht van Kwandang naar Menado onderneemt. De stoomer brengt hem vervolgens naar Gorontalo, waar hij aan land gaat, om een zeer belangrijke vaart over het meer Limbotto te genieten. De reis wordt nu vervolgd naar Ternate, langs de Ternataansche eilanden naar Ambon en Banda. Geheel op zich zelf staat het *Reisje naar de Zuidkust van de Preanger*, dat reeds werd vermeld.

De algemeene indruk van deze reisschetsen is zeer gunstig. Dr. J. F. van Bemmelen is niet alleen een natuurvorscher, maar ook een auteur. Hij schrijft een welverzorgden stijl, en weet te boeien door op verstandige wijze zijne wetenschappelijke uitweidingen in den vorm van natuurschildering te verbergen. Er is uit dit boek zeer veel te leeren voor den leek. Voor alle belangstellenden in onze prachtige Oost-Indische bezittingen is dit reisverhaal *une bonne fortune*. Men krijgt als in een panorama het beeld van al de belangrijke plaatsen, steden, bergen en meren van Samarang tot Banda te zien.

Uit zuiver letterkundig oogpunt kan er geen andere critiek tegen Dr. Van Bemmelen's reisschetsen gemaakt worden, dan alleen door er op te wijzen, dat zijne geologie, zijne zoölogie en zijne botanie wat te veel plaats in zijn boek innemen. Maar ook hier kan men den auteur verdedigen. Het letterkundig genre, dat gevormd wordt door het reisverhaal is uit den aard der zaak didactisch. Hetzij men Egypte, hetzij men Spanje, hetzij men den Indischen Archipel beschrijft, men dient in de eerste plaats het vreemde land te k e n n e n. Reizen met louter schilderende natuurteekening worden spoedig eentonig, zooals bewezen wordt door Haafner en

Lamartine (*Voyage en Orient*). De gelukkigste vereeniging van kennis en kunst wordt misschien gevonden bij Théophile Gautier (*Voyage en Espagne*) en bij Loti (*Au Maroc*).

Bij Dr. Van Bemmelen komen bladzijden voor, die een onwraakbaar getuigenis van zijn letterkundig talent afleggen. Het zal het best zijn aan het slot dezer beknopte beoordeeling een enkel fragment tot staving mijner meening te citeeren

Ik kies de vaart van den auteur op een vlot (blotto) over het meer van Limbotto:

„Wij vonden de blotto te midden van „een warnet van watergeulen en kom„metjes, gescheiden door dichte boschjes „van riet en andere moerasplanten. Van „het eigenlijke open meer was slechts hier „en daar een glimp te zien tusschen de „dichte vegetatie door. Deze omgaf ons „minstens nog een half uur op onze vaart, „zoodat onze blotto met moeite zich een „kronkelenden weg moest zoeken door „een labyrinth van waterloopen, te midden „van ondoordringbare warnetten van plan„ten. Fraaie bloemen bloeiden tusschen „de dicht dooreengeslingerde twijg- en „bladermassaas, groote roode en witte „waterplompen, dobberend te midden „harer vochtig glanzende, cirkelvormige, „drijvende bladeren vormden levende „tapijten op de open vijverachtige plek„ken. Bij ieder windvlaagje flapten die „bladeren half om, en toonden hare zilver„witte ondervlakte, zoodat het water bedekt „scheen met wapperende witte doeken. „Van tijd tot tijd kwamen we aan een „visschershuis, een echte paalwoning, „hoog boven 't water zwevend, en slechts „per kano te bereiken. Het allermerkwaar„digst vond ik echter de groote scharen „watervogels, die overal aan het tafereel „eene ongekende levendigheid schonken, „vooral ongewoon in Indië, waar de land„fauna bijna overal aan het oog ontsnapt „te midden der dichte bosschen of in de „hooge alang-alang. Vogels van allerlei „soort en kleur zwommen, vlogen of zaten „op de drijftillen en vischstaketsels, zoo „dicht bij en zoo weinig verschrikt door „onze nadering, dat zij zeker al heel weinig „moeten gejaagd worden. 't Meest in het „oog vallend waren de zwarte waterhoen„tjes met hunne karmozijn roode snavel„versiering, zwemmend, vliegend, of „vlug over de drijvende bladeren trippe„lend. Dan allerlei soort reigers, kwakken „en ooievaars, met ineengedoken hals „neerzittend, als waren ze in diep gepeins „verzonken en volkomen onverschillig „voor de omgeving, of met breeden vleu„gelslag wegkleppend naar eene andere „rustplaats.... hier en daar een enkele „roofvogel met havanakleurigen rug en „vleugels en witten kop en borst, als een „onbewegelijke schildwacht op den top „van een hoogen staak gezeten, en in de „rietboschjes talrijke zangertjes en ijsvo„gels rondhuppelend en fladderend, of „loerend op buit te midden der dichte „takjes."

* * *

Joost Avelingh's Zonde door Maarten Maartens. Uit het Engelsch vertaald door Mevrouw Willeumier. Amsterdam. *Jacs. G. Robbers.* 1895.

Reeds vroeger is medegedeeld, waarom een vertaalde roman van Maarten Maartens recht heeft op onze critiek. *Joost Avelingh* is de eersteling van onzen Hollandschen Engelschman. Hij heeft er in Engeland zijn letterkundig fortuin mee gemaakt. Het is voor vele onzer landgenooten misschien niet onwelkom, dat van dit boek eene Nederlandsche vertaling in het licht is gekomen, daar de belangstelling in de letterkundige werken van Maarten Maartens gedurig toeneemt, bij zeer ernstige tegenspraak tevens. Men beschuldigt dezen auteur, als Nederlander, zijne landgenooten in eene vreemde taal in den vreemde belachelijk te hebben gemaakt. Mij zijn alleen twee zijner romans bekend: *John Avelingh* en *An old maid's love.* In beide klinkt wel iets

ironisch — maar van belachelijk maken zijner landgenooten blijkt hier zeer weinig.

Wat nu *John Avelingh* aangaat, het is Maarten Maartens' *coup d'essai* — een kunstwerk met uitnemende qualiteiten, maar ook met minder goede eigenschappen. De verdienstelijkste zijde van dit werk is de samenstelling. De auteur heeft het hoofddenkbeeld van zijn boek met groote handigheid weten te voeren tot eene ontknooping, die den lezer verrast. Er is niets conventioneels in zijne voorstelling. Het boek zit stevig in elkander, hoewel het moet gezegd worden, dat hij, zoodra een zijner personen hem hindert, hem of haar zeer snel doet overlijden. De hoofdidee is de voorstelling van John Avelingh's inwendigen strijd, het worstelen met wroeging over eene slechte daad, die hij zich dagelijks verwijt, die hem altijd somber stemt. Maarten Maartens weet tot het laatste hoofdstuk toe den lezer in spanning te houden, wat oorzaak mag zijn van Avelingh's nimmer wijkende somberheid.

Hoofdonderwerp is dus eene psychologische studie op het gemoedsleven van den held. De zwakke zijde van deze studie is, dat de strijd van den held al te zeer verborgen blijft, dat de auteur allerlei geheimzinnige toespelingen maakt, die voor den lezer onverklaarbaar blijven tot het slot. Joost Avelingh, bij een schatrijken oom opgevoed, naar zijne meening door dien oom gedwarsboomd en gesard met gadelooze wreedheid, komt eindelijk in opstand tegen dien oom, en lokt een allerhevigst tooneel uit, waarbij de apoplektische Croesus zich tot de uiterste woede opwindt. Hij gelast Joost een tilbury in te spannen, en hem naar een naburig dorp te rijden. Hoewel ook hier weder groote geheimzinnigheid heerscht, blijkt het toch, dat de schatrijke oom nog in den laten avond een bezoek aan zijn notaris wil brengen. Gedurende den snellen rit windt de oude man zich voortdurend meer op, en krijgt een aanval van beroerte. Hij roept: „Houd stil!" maar de neef koestert zulk een hevigen haat tegen zijn oom, dat hij aan de bede van den stervende niet voldoet. en snel doorrijdt naar het dorp. Bij aankomst blijkt de baron overleden.

Ziehier het misdrijf van Joost Avelingh.

In het voorbijgaan dient gezegd, dat de auteur en dus ook de vertaalster steeds spreken van Joost Avelingh's z o n d e. Hierin openbaart Maarten Maartens zijne Engelsche gevoelswijze. Avelingh moet een streng eerlijk karakter zijn, naar het model van Walter Scott's groote figuren als Jenny Deans. Daarom moet die strenge eerlijkheid zich huwen aan een ruim gebruik van bijbelteksten en christelijke termen. Dat hij altijd het woord „z o n d e" voor *misdrijf* gebruikt is hieraan toe te schrijven. Het puritanisme en de bijbelsche terminologieën van Joost Avelingh zijn echter niet psychologisch verklaard. In zijne jeugd leert hij Fransch van eene domme, gewetenlooze Zwitsersche *bonne*, en leest later veel in de Fransche classieken: Larochefoucauld, Lesage en Rabelais. Vanwaar hem nu zijn bijbelsch puritanisme is aangewaaid, wordt niet verklaard. En zoo wordt het raadselachtige en onzekere in de teekening van Joost Avelingh's karakter niet weinig vermeerderd.

De auteur heeft, wat hij Avelingh's zonde noemt, in een kort inleidend hoofdstuk medegedeeld, waar het niet missen kan groote sensatie te maken, zonder dat evenwel eenige oplossing komt voor men het laatste hoofdstuk heeft bereikt. Ook dit is naar het voorbeeld van vele Engelsche *sensational novels* gevolgd. Een hoofdfeit in Joost Avelingh's geschiedenis is, dat hij, na zijn ooms plotselingen dood erfgenaam wordt van een ontzaglijk groot fortuin, en met het meisje zijner keuze mag trouwen. Tien jaren leeft hij in groote weelde, en gebruikt een deel van zijne renten, om liefdadige instellingen en *bonnes oeuvres* tot stand te brengen.

Nu komt plotseling de katastrophe. Er is een neef van den gestorven baron, Jhr. Arthur van Asveld, die Joost Avelingh zijn fortuin benijdt, hoewel deze uit overweging, dat de baron aan Van Asveld een legaat beloofd heeft, uit een open reden de som van *f* 40 000 ten geschenke geeft. Van Asveld begint deze grootmoedige daad te beschouwen als een uitvloeisel van een kwaad geweten. Hij ontmoet een voormalig lakei van den baron, denzelfde, die op den nachtelijken rit vóór des barons dood in den kattebak der tilbury zat. Hij geeft dezen lakei in den mond, dat hij gedurende den rit naar den notaris door een achterraampje der tilbury heeft gezien, dat Avelingh zijn oom verworgde. De verloopen lakei, nu een overgegeven nathals, getuigt dit voor den rechter van instructie — en er wordt bevel tot inhechtenisneming tegen den rijken grondbezitter, Joost Avelingh, uitgegeven.

Het strafgeding herinnert weer aan Walter Scott, en weer aan *The heart of Mid-Lothian.* Als incident gedurende de zittingen van het hof, komt het bezoek van Avelingh's echtgenoote met hare moeder bij den lakei, die valsche getuigenis heeft afgelegd. Dit hoofdstuk is het best geslaagd, en op zich zelf alleen in staat Maarten Maartens aanspraak op groot letterkundig talent ten volle te bevestigen. Op het oogenblik, dat het vonnis over Avelingh zal geveld worden, verschijnt de lakei in de rechtszaal, en roept met luider stem, dat hij valsche getuigenis heeft afgelegd. Of zulke romantische incidenten gedurende onze Nederlandsche strafprocessen kunnen plaats grijpen in den vorm als Maarten Maartens ze hier vertelt, schijnt mij aan twijfel onderhevig. Voor den Hoogen Raad wordt Avelingh vrijgesproken.

Nu volgt eene luisterrijke eerherstelling. Bij eene vacature voor lid der Tweede Kamer wordt Joost Avelingh door den algemeenen volkswensch — wederom een geheel ongemeen, en nog nimmer voorgekomen feit in de annalen onzer verkiezingen — tot candidaat voor het hoofddistrict gekozen. Bij de verkiezing overwint hij met de vereischte meerderheid van stemmen. Maar op nieuw treft hem eene groote ramp — zijne vrouw, die veel geleden heeft gedurende het strafproces, die altijd aan zijne onschuld geloofde, bezwijkt onder haar kommer over Avelingh's geheimzinnige onrust. Het schijnt, dat eene familiekwaal, krankzinnigheid, haar dreigt, maar zij ontwaakt uit hare verdooving, en hoort dan de biecht van haar man over zijn misdrijf.

Beiden besluiten nu, dat het groot fortuin van hun oom op onwettige wijze is geërfd. Zij doen afstand ten behoeve van den Jhr. Van Asveld, die echter door zijne dronkaardsgewoonten het leven laat bij den val van eene trap. Ten slotte treedt de held op in de Tweede Kamer te 's-Gravenhage — om beëedigd te worden. Doch vóór hij den eed aflegt, vraagt hij het woord, en vertelt aan de volksvertegenwoordigers, wat het misdrijf is, dat hem zoo lange jaren de gemoedsrust heeft geroofd. Er behoort zeer veel toegevendheid toe om te kunnen gelooven, dat zulk een tooneel mogelijk is. Het is schier niet denkbaar, dat de Voorzitter een nog onbeëedigd lid zoo lang zou hebben doen spreken over zaken, die geheel buiten den werkkring der Kamer liggen.

Alles te zaam genomen blijft Maarten Maartens een auteur van zeer opmerkelijk talent. Hij vertrouwt uitsluitend op zijne fantazie, en doet stoute, zeer gewaagde dingen. Hij toont grooten aanleg voor psychologische studie, maar verraadt gebrek aan studie der werkelijkheid. Hier en daar zijn voortreffelijke bladzijden, die van ijverige waarneming getuigen, maar elders behelpt hij zich louter met zijne fantazie, en komt tot waagstukken, die niet altijd slagen.

T. B.

Avond op Hackfort bij Vorden, Rijksmuseum te Amsterdam.

JOHANNES WARNARDUS BILDERS.

1811—1890.

DOOR

A. C. LOFFELT.

De dagen, toen ik voor 't eerst tentoonstellingen zag, herinner ik mij nog goed. 'k Was een jongen van ongeveer twaalf jaren en leerde teekenen naar gesteendrukte voorbeeldjes, zooals in dien tijd 't gebruik was voor hen die „liefhebberij" hadden in het prenten en kaarten kleuren en het vervaardigen

van „albumblaadjes" en verjaars- of nieuwjaarsgeschenken. Het teekenonderwijs stond nog op lagen trap. Maar er berustte in een donkere boekenkast van het ouderlijk huis een toen in mijn oog reusachtige portefeuille, afkomstig van mijn vader, met Fransche en Engelsche steendrukken en kopergravures naar beroemde schilderijen, die mijn zin voor prenten- en schilderijen-bekijken reeds vroeg zal hebben wakker gemaakt. Tal van jaren later zag ik soms in buitenlandsche musea met verrassing de oorspronkelijke schilderijen voor mij en kwam toen te weten, dat de landschappen o. a. naar Claude Lorrain en Poussin, de honden en stillevens naar Oudry gegraveerd waren. In het museum van Stockholm zag ik, kort geleden nog, prachtige jachthonden door Oudry, met wie ik als kind vriendschap had gesloten. En zoo kwam het, dat ik als aankomende jongen reeds wat deftig de tentoonstellingen in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht bezocht. Van de schilders, wier werken mij toen bijzonder aantrokken, waren mijn helden en halfgoden vooral Bilders en Gudin. Ten huize van den bekenden Dr. Wap, wiens zoon een schoolvriendje van mij was, hoorde ik toen veel over beroemde artisten spreken, want Wap was met de meeste schilders en litteratoren goed bekend en schreef zeker over hen in zijn tijdschrift „Astraea." Toevallig tref ik onder eenige mij toevertrouwde documenten aangaande Bilders en zijn kunst een vers aan, door Dr. Wap vroeger, in 1852, gedicht naar aanleiding van een schilderij op de tentoonstelling te Amsterdam. Hij roept Bilders daar toe:

„Gij die van Hollands School den ouden roem blijft staven,"

en:

„Uw boomslag, uw verschiet, uw onnavolgbre luchten, —
't Brengt alles Ruysdaels geest en Berchems kunst te binnen."

Er heerschte toen een vrij opgewekt leven in Utrecht op het gebied van schilderkunst en muziek. Wanneer ik in den kaleidoscoop van mijn verleden de gekleurde figuren te voorschijn draai, dan zie ik nog allerlei personen, die men mij toen aanwees als „beroemde schilders." Ik zie ouden en jongen. Van de ouden den keurigen portretschilder Wonder, den landschapschilder Van Wisselingh; van de jongen den slanken, phthisisch blozenden, reeds veel belovenden Mollinger, wiens kunst ook thans nog in Engeland zoo gezocht is en die, helaas! op jeugdigen leeftijd zou sterven. Kram en de Van der Kellens waren in het Sticht de Kunsthistorici en snuffelaars; Munniks van Cleeff en Suermondt, „de muntmeester," vader van den beroemden Akenschen verzamelaar, de bekendste kunstvrienden. „Zooals de ouden zongen, piepten de jongen": de jonge broers der toen reeds geleerde Van der Kellens brachten op de „Fransche school" prentjes mede, waarnaar „geprikt" werd voor griffels of knikkers; en de jongens der hoogere klassen gingen naar de veilingen van De Kruijff, Achter den Dom, om portefeuilles vol prenten, zoogenaamde „koopen van fortuin," te mijnen.

Doch ik herinner mij niet in die dagen Bilders gezien te hebben. Maar

zijn schilderijen, waarvan ik een enkel op de Bilders-tentoonstelling in Arti (1891) na zoo vele jaren meende te herkennen, maakten op mij een diepen indruk. Zijn boschgezichten en Gudin's woelige zeeën met fantastische verlichting, kon ik met verrukking bewonderen. Het spreekt van zelf, dat de kunstwaarde niet door mij beoordeeld kon worden; doch het is iets, wanneer een schilder er in slaagt een stuk natuur zóo op doek te brengen, dat een kwajongen bij de beschouwing stil wordt. En, het moet gezegd worden, de ouderen van dagen en de kunstkenners bewonderden die ietwat romantisch aangetinte kunst ook. Trouwens, is het zoo vreemd aan te nemen, dat van een kunst, die het schoone, stijlvolle, indrukwekkende in de Natuur en het Leven kiest, een stichtende kracht kan uitgaan? Ik voor mij ben blijde, dat mijn eerste kunstindrukken werden bepaald door de scheppingen van artisten, die

Klooster van St. Clara bij Wiesbaden. Museum van Moderne Kunst, den Haag.

het schoone in de werkelijkheid wisten te zien en niet bij voorkeur zochten naar het afkeerwekkende, slordige, gemaakte en excentrieke. Daarom betreur ik soms het lot onzer tegenwoordige jeugd, die op menige tentoonstelling vrij wat leelijks en theoretisch gewilds te zien krijgt, niet geïnspireerd door de Natuur en onzen nationalen aard, doch door de nukken van Parijsche decadenten, die kunst en literatuur *spelen*, in plaats van met vroomheid en geestkracht *beoefenen*.

Mijne herinneringen aan Bilders' persoonlijkheid dateeren van later dagen; van een jaar of drie, vier vóor zijn dood, toen ik hem te Oosterbeek op zijn geliefd Rozenhage bezocht. De schilderkunst had hij na 1883 niet meer geregeld kunnen beoefenen, ten gevolge van een zware borstziekte, die den meer dan zeventigjarige getroffen had. Het meest van hetgeen hij mij toen vertelde, heb ik kort na zijn overlijden in „het Vaderland" en „De Nederlandsche Spectator" (1890) medegedeeld; en in een causerie over Mauve

in dit tijdschrift (Juni, 1895) vertelde ik reeds een en ander van zijn verhouding tot de Oosterbeeksche schilderskolonie en zijn peterschap over de zoogenaamde „Wodanseiken.”

Na 1890 schreef Johan Gram zijn voorrede tot den catalogus der Bilders-Tentoonstelling in „Arti,” een stuk vol wetenswaardigheden en sympathieke waardeering en trof men in het „Utrechtsch Jaarboekje” een liefdevol gedenkschriftje aan. Daar beide *essays* uit de intiemste bronnen gevloeid zijn, zij het mij vergund in het overzicht van Bilders' levensgevallen hier en daar een erkentelijk gebruik van die opstellen te maken.

Den 18den Augustus 1811 werd de toekomstige landschapschilder te Utrecht geboren, op de Oude Gracht bij de Smeebrug, waar zijn vader een bakkerij had. Daar de jongen als kind reeds veel opmerkte, vatbaar voor indrukken was en de man tot in zijn laatste dagen een bijzonder sterk geheugen en voorstellingsvermogen bezat, weten we uit de verhalen, die hij zoo gaarne mocht doen, allerlei kleine bijzonderheden van zijn jeugd. Hij herinnerde zich, hoe hij, op moeders arm gedragen, angstig wegkroop voor de groote, hooge vensters der kathedraal, onder wier kloostergangen hij spoedig als knaap met zijn makkers zoo lustig zou ravotten, of, in ernstiger oogenblikken, de opschriften der oude grafsteenen zou trachten te ontcijferen. Wie weet hoe dikwijls later de schilder, dwalende of studeerende in de oude eiken- en beukenbosschen van Gelderland, teruggedacht zal hebben aan de zuilengangen van Utrecht's gothischen Dom. Wie betwijfelt nog de verwantschap tusschen zulk een kerk en het woud? Maar 't is ook hier weder de Natuur, die den weg tot het kunstgewrocht wees. Hoe in beiden de plechtigste bezieling kan heerschen, hebben Bilders' en Bosboom's vertolkingen van het levende en het versteende woud ons jarenlang in hun kunst getoond. Wat zou men de twee geestdriftige ouden gaarne aan een artistiek symposium hun denkbeelden hebben hooren ontwikkelen over hun persoonlijke voorkeur op het gebied der kunst! Wat of wie zou het gewonnen hebben: de schemerende lichten onder de verwulven en tusschen de pilaren eener kerk, of de wemelende bladerenkoepels en het zon- en maangespeel in het plechtige woud? Indien een kunstbewonderaar dan het pleit had moeten beslechten, zou hij zeker gezegd hebben: ik neem een bosch van Bilders en hang er een kerk van Bosboom naast.

De grijsaard Bilders dacht met vermaak terug aan de school van meester Ras, die de jeugd nog met de plak regeerde, en, in gebloemde japonsche rok gekleed, zijn gastjes voor zich het A. B. liet opdreunen van „a” arend tot „zedde” zwaantje toe. Als lafenis schonk de „maitres” de „slapste thee, met zoete spekjes,” terwijl de meester, de maat slaande, een psalm deed aanheffen: „de-lofzang-klimt uit Sions za-a-a-len.” Slappe thee schijnt nog lang een heulsap op de scholen in Utrecht te zijn geweest. Meer dan veertig jaren later schonk de eerwaardige meester Riet op het St. Jans-Kerkhof zijn leerlingen (jongens en meisjes) slappe thee en daarna voor de liefhebbers

water-en-melk. Doch we kregen er geen balletjes bij en.... verdienden ze niet; — want we legden het er steeds op aan, langs de van thee en melk drijvende tafel 1) gootjes te laten stralen op 's waardigen mans pantalon en pantoffels. Ach ja, zoo heeft of krijgt ieder zijn herinneringen aan de dagen van olim en zij vormen lang niet den onaangenaamsten kant van het leven. Met het verleden gaat het als met de oude manen in het kinderverhaal: men knipt er sterren van, die gewoonlijk wàt aardig schitteren.

Kinderen hebben in hun jeugdig leventje kleine verdrietelijkheden, die soms pijnlijker grieven, dan groote menschen vermoeden, doch die ook spoedig weer worden overschenen door de zon van vrijheid en vermaak.

De Wodanseiken bij Wolfhezen, eigenaar de Heer M. J. van Bosse te 's-Hage.

Waarschijnlijk is die afwisseling van licht en schaduw goed en ontwikkelt zij het gevoel en het gemoedsleven, zoo heilzaam voor den artist in den dop. Als klein ventje moest Bilders soms voor zijn vader 's ochtends vroeg warme broodjes naar een oude dame brengen. Op zijn bellen werd niet altijd door den luien huisknecht, die dan zeker nog op één oor lag, gelet en dan stond Jantje, verkleumd van koude, op de stoep te bibberen en te trappelen. Door de ruiten zag hij soms ook het knetterend haardvuurtje, terwijl men hem toch maar niet opendeed. Of hij zijn handjes dan soms aan de broodjes

1) Die watersnood was het gevolg van het in één adem doorstroomen der tuit van den grooten trekpot over de niet keurig aaneensluitende kommetjes. Nog hoor ik de uitnoodigingen tot het thee-festijn door de school weerklinken: „De meisjes, die thee drinken!" — „De jongens, die thee drinken!" — „Die water-en-melk drinken!"

warmde? Want niet zelden volgde er nog een standje, omdat de broodjes niet heet genoeg waren. We mogen hopen, dat hij zoo vrijmoedig geweest is; — ook voor de oude dame en haar omgeving, want warm brood is ongezond en geeft een lastig humeur.

Gram deelt mede, dat Bilders als jongen een groot liefhebber van visschen was en met zijn kornuiten tochtjes ondernam. Die bijzonderheid is niet zoo onbelangrijk als menigeen misschien vermoedt. Niets kan den zin voor de schoonheid der Natuur zoo ontwikkelen, als het vroeg in 't veld zijn met hengel en pierenbak en het dwalen langs slooten en door weiden. Het gaten trappen in den dauw, die nog op het gras hangt als een doorschijnend wollen waas over een zee van diamanten en het zien optrekken der morgennevels geven een koninklijk genot aan menig jong gemoed. De beschuldiging van wreedheid door Byron zoo geestig het gild der hengelaars toegebeten, zelfs bewerende, dat een hengelaar *per se* een slecht en een onbeduidend mensch moet zijn, heeft hij later, met meer menschenkennis toegerust, herroepen; want toen had hij Walter Scott ontmoet en meerdere achtenswaardige „brothers of the angle" en discipelen van den dichterlijken Isaäc Walton. Het zal ieder hengelaar zeker een nieuwe troostgrond zijn, te vernemen, dat ook de brave Bilders een liefhebber van visschen was. Onder onze levende landschapschilders ken ik er verscheiden, die niets liever doen, dan een baars of snoek verschalken en die vol geestdrift van hun vischavonturen weten te vertellen. Een hengelaar langs een slootkant onder de wilgen, of in een bootje op plas of kanaal is een geliefkoosd stoffeersel o. a. op de werken van Weissenbruch, Gabriel, Roelofs, Du Chattel, Offermans; en men kan menigmaal aan de plaatsing der figuurtjes zien, dat de schilders weten, waar een baars of voorn zich bij voorkeur ophoudt. En dan denke men eens aan de verschillende vischsport door de oude Hollanders in hun schilder- en prentkunst afgebeeld! Zin voor hengelen schijnt den Hollandschen artistieken mensch altijd in het bloed te hebben gezeten. Doch men mag de stelling niet omkeeren en meenen, dat er in elken Leidschen peuëraar of Haagsch baliekluiver een artist steekt! Dezen is het meestal te doen, om in hun „smulschuit" of van de borrelflesch te genieten.

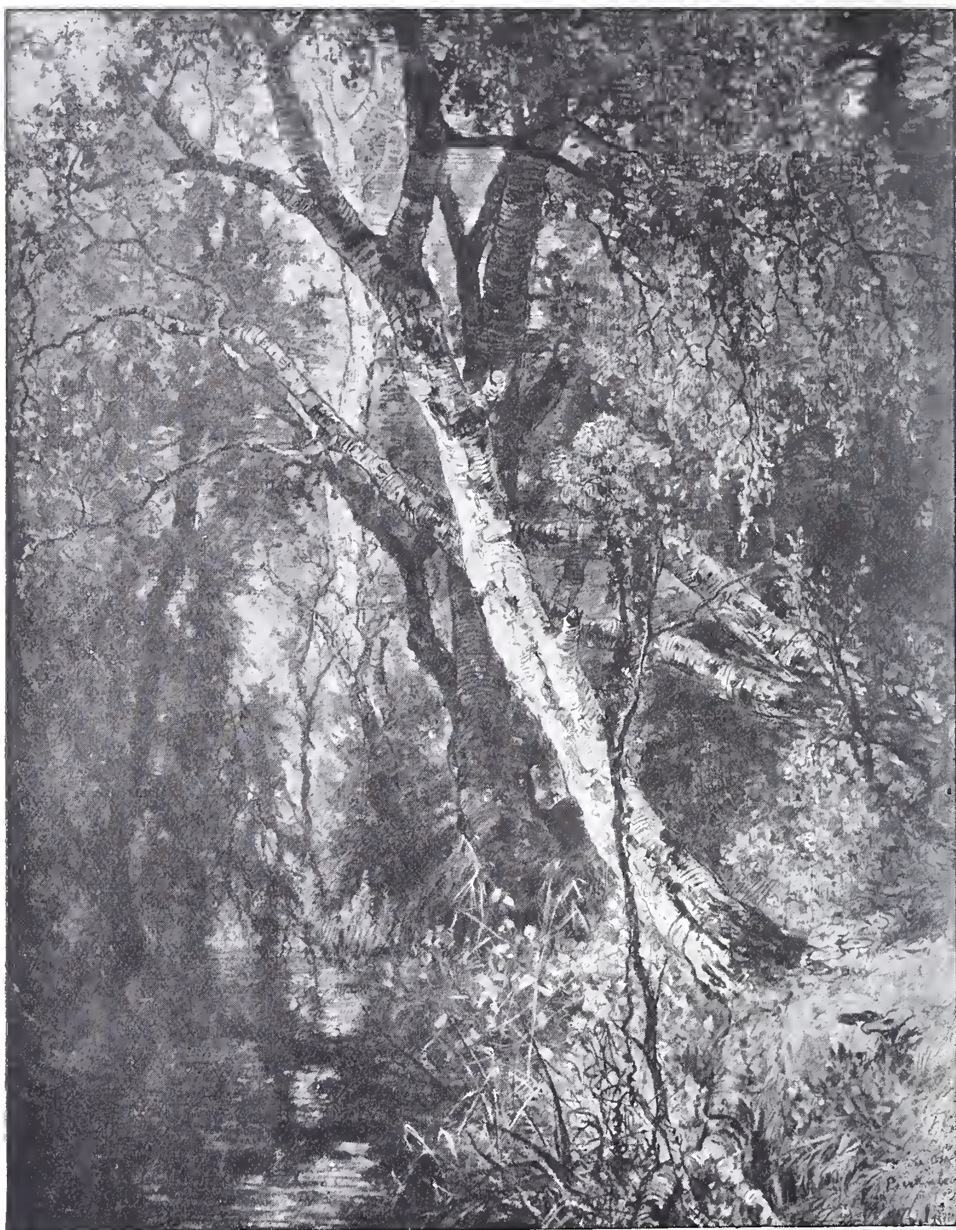
„La légende des artistes," die zich om het leven van elk kunstenaar van beteekenis vormt, als het lichtstof om de kern eener komeet, vertelt ons, dat Bilders eens ooren en neuzen geteekend zag door een zijner buurjongens en hij toen niet ophield zijn vader te plagen, om ook teekenen te mogen leeren en schilder te worden. Het had vrij wat voeten in de aard, eer de degelijke bakker er toe kon besluiten zijn zoon artist te laten worden en men kan het in ouders niet misbillijken, wanneer ze tegen die wisselvallige loopbaan opzien, tenzij de geroepenen door ontwijfelbare talenten, een ernstig karakter en een appeltje voor den dorst in den vorm van kapitaal in vaders brandkast, groote kans hebben te zullen slagen en het lied der studiejaren uit te kunnen zingen, totdat kunstkoopers en liefhebbers in de verkregen resultaten hun gading vinden. Er zijn zoovele jongelieden, die het droome-

rige, dweepende, bohémien-achtige in het kunstenaarsleven toelonkt, en dan is in die zucht dikwijls reeds de kiem besloten van den toekomstigen ondergang. Zonder geestkracht, vasten wil, een onbenevelden blik en stalen vlijt, is het haast niet mogelijk een kunst-tot-stand-brengend artist te worden. Doch vader Bilders was een gegoed burger en zijn zoon een wakkere jongen met gemoed, geestdrift en ijver. Na rijp overleg werd Johannes in de leer gedaan bij Jonxis, lid eener gunstig bekende schildersfamilie te Utrecht. Van een der Jonxissen zag ik als jongen in Utrechtsche huiskamers dikwijls landschappen met vee in den gladden stijl dier dagen; van een ander bezit ik een zeer zorgvuldig en lang niet onverdienstelijk gedaan miniatuurportret op ivoor van een familielid, waaraan een tragedie verbonden is, want de krijgsman, die op de Citadel van Antwerpen het portret zijner verloofde bij zich droeg, sneuvelde. Bilders zal wel bij den landschapschilder in de leer zijn geweest. Mijn bronnen vermelden de voorletters niet. De oude B. moest nu elk kwartaal in den zak tasten en betaalde dan elf gulden leergeld; twaalf, dat anders de taxe was, had hij wel wat veel gevonden. Spaarzaamheid was toen een burgerdeugd en hij had een gulden per kwartaal weten af te dingen!

Uit alles blijkt, dat de jonge borst een opgewonden standje was met dichterlijken aanleg en een innemend uiterlijk, waaraan wel niemand zal hebben getwijfeld, die Bilders zelfs eerst na zijn zeventigste jaar leerde kennen. De tijden van Napoleon hadden wat leven en emotie in de kalme Nederlanders verwekt en vele kinderen, onder den invloed van den tijdgeest geboren, brachten iets dichterlijks, geestdriftigs en heldhaftigs mede ter wereld. Niet alle „enfants du siècle" verkeerden, — gelukkig! — in de stemming van Musset. Geen wonder, dat er ook in den jongen teekenaar iets tintelde van dat dichterlijk heldenvuur, dat een Byron kon bewegen zijn goederen te verpanden en een legertje uitterusten, om de door de Turken verdrukte Grieken te helpen zich vrij te vechten. Er moge iets theatraals in den door Byron gekozen helm met het opschrift „Crede Byron" geweest zijn, dat Droogstoppel en onze nieuwste wijsgeertjes doet meesmuilen, menigeen zal voor zulke opgewondenheden iets gevoelen. De groote dichter had ten minste zijn leven en zijn fortuin veil voor een grootsch idée; en mochten die Grieken al onwaardige zonen zijn van een verheven voorgeslacht, het gevoelvol denkbeeld blijft schoon van hen te hebben willen bevrijden, die afstamden van het beschaafdste, ontwikkeldste en vrijheidlievendste volk der Oudheid.

Als bij Byron onder den wapenrok, klopte bij Bilders het hart onder den jongenskiel, wanneer hij van de onderdrukking der Grieken hoorde. „De namen Kolokotroni, Nicitas, Kariskaki, die der moderne Grieksche helden, waren Bilders in het hart gebrand," schrijft zijne weduwe; en Bilders zelf vertelde: „Met mijn vaders knecht sprak ik af, om stil naar Griekenland te gaan; alles was voor den tocht gereed, toen mijn vader het plan ontdekte. Bij die gelegenheid kreeg ik mijn eerste en eenigste pak slaag." De nuchtere kritiek kan met eenig recht geneigd zijn te vragen, of de dichterlijke aanleg, die Bilders het leven door is bijgebleven, misschien in dit verhaal van het ver-

leden niet wat sterk gekleurd heeft. Doch hij, die de juistheid der psychologie in Multatuli's „Woutertje Pieterse" niet in twijfel trekt, zal geloof kunnen slaan, zooal niet aan een goede voorbereiding van Bilders' kruistocht tegen

De oude Berk. Wolfhezen. Houtskoolteekening, eigendom van Mevr. Bilders—Van Bosse.

de Turken, dan toch wel aan een kinderlijke illusie, die tot een kinderlijk begin van uitvoering kan hebben geleid. Want de jongen hield veel van lezen en las Plutarchus en Plato, Cicero en Homerus in Hollandsche vertalingen,

en verdiepte zich reeds als kind in de reisbeschrijvingen van Vaillant en Bruce; een leesrichting, die hij tot in zijn grijsheid vervolgde, toen Stanley's tochten in het donkerste deel van Afrika hem een verrukkelijke lectuur waren. Die boeken der Oudheid kunnen het hoofd van den jeugdigen geestdriftige wat op hol hebben gebracht en wie weet of 's vaders maatregel, om zoonlief wat te ontnuchteren, niet een gezond recept geweest is.

Wat er degelijks in zulk een geestdrift was, werd er gelukkig niet door den ouden heer met „van-dik-hout" uitgeklopt; want toen eenige jaren later de trommel ten strijde sloeg en er vrijwilligers gevraagd werden, om de Belgische muiters en blauwkielen tot orde te brengen, was Johannes Warnardus Bilders de eerste of de tweede vrijwilliger, die zich aanmeldde, om het Vaderland te dienen. De bekende Amsterdamsche metalenkruis-ridder Burlage, of Bilders moet, met verschil van enkele uren, het eerst geteekend hebben „voor onbepaalden tijd," en wel den 26sten September 1830. Het kruis der dapperen zou dan ook eenmaal Bilders' borst versieren en ik ben zeker, dat hij daar nog meer op gesteld was, dan op zijn Leeuw of Eikenkroon. Men behoeft geen soldaat te zijn, om dat te begrijpen; want wat waren er voor den ridder niet een aantal aangename en roerende herinneringen der jeugd aan verbonden!

Toen ik den grijsaard voor het eerst ontmoette en ik hem in zijn gekleede jas op een grooten armstoel zag zitten, kwam ik al spoedig onder den indruk van zijn welsprekendheid, zijn eerwaardigen ouden kop, grijzen krullebol en snorrebaard, en ik hoorde haast nog meer over —30 en het kantonnementsleven, dan over de schilderkunst, die echter later ook aan de orde kwam. Toch had ik ten slotte eer den indruk gekregen van met een oud generaal gekeuveld te hebben, die *à ses heures* palet en penseel hanteerde, dan met den vader onzer moderne Nederlandsche landschapschilderkunst. Het verwonderde mij daarom niets, later te lezen, dat hij tijdens zijn verblijf te Amsterdam, als gevierd causeur aan de praattafel van Arti, „generaal" genoemd werd.

Maar, wanneer de grijsaard over het natuurschoon van Oosterbeek en zijn geliefd Vorden sprak en in vuur geraakte over zijn verblijf in Drente en het wilde deel van Groningen, dan kwam weder de dichter en schilder bij de gratie Gods in het volle licht.

De Bosch Kemper herdenkt in zijn inleiding tot de „Geschiedenis der Nederlanden na 1830" de lotgevallen van de eerste 24 vrijwilligers, die van Den Haag over Rotterdam naar Antwerpen togen en Bilders vulde die mededeeling in zijn gesprekken aan. Te Rotterdam werd het troepje vol geestdrift ontvangen. Antwerpen naderende, liet de kommandant zijn kuddeke op dek van het schip aantreden en 't Wilhelmus blazen, meenende zoo een goede entrée in België te zullen maken. Maar de bevelvoerende officier, die te Antwerpen aan boord kwam, zeide met een verschrikt gezicht: „mijn God, wat begin je, houd stil, we zijn geen oogenblik zeker van den toestand, de kade staat zwart van menschen, men is hier zeer opgewonden!"

En daarop werd het handjevol vrijwilligers met stille trom onder dak gebracht in het estaminet van Jan-den-Dief, terwijl het Belgisch gepeupel ze verwelkomde met het geschreeuw „kaaskop! kaaskop!" Bij gezegden „Jan-den-Dief" werd brood en soep genuttigd en toen gingen ze slapen in het Oost-Indisch-Werfhuis. Den volgenden dag marcheerde men naar Mechelen en volgens De Bosch Kemper hadden die fatsoenlijke vrijwilligers in 't begin vrij wat te lijden van de onbeschaafdheid en de liederlijke praatjes der minder net opgevoede wapenbroeders. „Te Turnhout," schrijft De Bosch Kemper, „werd ik met een vrijwilliger in een net, ordelijk, burgerlijk huisgezin ingekwartierd. Wij zagen er nog zeer jeugdig en weinig krijgshaftig uit. De vrouw des gezins, een echte vroolijke Brabantsche, lachte bij ons binnenkomen zoo wat met de blonde jongens uit het Noorden, die België kwamen heroveren. Eenige harde uitdrukkingen, dat wij die Belgische brigands — het was toen de geijkte uitdrukking — het schelden op de Hollanders wel af zouden leeren, gaven een weldadigen schrik, die echter niet verhinderde, dat wij 's avonds met den man een pijp rookten en over de revolutie praatten. Hij verzekerde mij, dat heel Turnhout Belgisch gezind was, want de Hollanders hadden al de Belgen Calvinist willen maken; en toen ik daarop zoo goed mogelijk de regeering verdedigde en de verzekering gaf, dat bij de Hollanders geen minder verlangen heerschte om van de Belgen gescheiden te worden, waren we bij deze eenstemmigheid bijna vrienden geworden." De Bosch Kemper teekent in een noot hierbij aan, dat zijn slaapkameraad te Turnhout was „de voortreffelijke Nederlandsche landschapschilder J. W. Bilders." Dat verhaal van het eerste nachtkwartier te Turnhout geeft dus een zuiver geschiedkundige episode uit het vrijwilligerschap van den jongen Bilders. Wel veertig jaren later ontmoetten de oude bekenden elkaar toevallig weder te Amsterdam; Bilders als de groote landschapschilder, De Bosch Kemper als de gevierde hoogleeraar.

In het kamp van Rijen had de jonge soldaat-kunstenaar geen onpleizierig leven en de officieren zetten hem aan het portretten schilderen en gaven hem menigmaal vrij van dienst. Hij begeerde niet promotie te maken en wou als soldaat met de soldaten gelijk blijven.

Wie wel eens metalen-kruis-ridders over het kantonnementsleven heeft hooren verhalen, — wijlen mijn oude Dortsche vriend Dokter Donkersloot was er één van en wist er vermakelijk over te praten — weet, dat Amor dikwijls het wachtwoord kende op de velden van Mars en binnensloop. Zoo vertelt Gram in zijn voorrede van den catalogus een aardige herinnering van Bilders: „allervermakelijkst kon hij vertellen van zijne verliefde buien met de twee Jannekes; hoe de pastoor over de heg keek, als de jonge vrijwilliger een herdersuurtje genoot en de eerwaarde heer dan met dreigende stem riep: „Janneke, Janneke, pas op de mannen met de vergulde knopskes en hoorntjes voor den kop!" — zinspelende op de Jagersuniform. Bilders wist echter alles zoo dichterlijk en rein in te kleeden, dat de *flirtation* met die mooie bloeiende boerinnetjes een zonnige, liefelijke, schilderachtige idylle bleef."

Later, als man die het leven kende en zeer gezonde begrippen van opvoeding en vorming had, was hij steeds dankbaar in zijn jeugd gedurende een drietal jaren een harde leerschool te hebben doorloopen. Menigeen moest van hem hooren: „Je hadt een tijdlang in de kazerne opgevoed moeten zijn." Stellig zal hij wel een voorstander geweest zijn der Algemeene Dienstplicht, al had de ervaring hem ook reeds bij zijn eerste nachtverblijf in de kazerne te 's Gravenhage geleerd, dat in die dagen „de beste slaapplaatsen er leefden."

Poort van 't Kasteel te Vorden, eigendom van Mr. L Wolterbeek te Amsterdam.

Op de eervolste wijze, met de beste paspoorten, het Metalen Kruis op de borst en hoofd en hart vol van de bontkleurigste herinneringen en indrukken, keerde hij naar het Sticht terug. De stilte van de grijze bisschopsstad deed hem echter blijkbaar spoedig een leegte in zijn leven gevoelen; zóo zelfs, dat hij weifelde, of hij maar niet voorgoed den militairen stand zou kiezen, in plaats van schilder te worden. „Toen," vertelde hij mij eens te Oosterbeek, „telde ik, op de binnenplaats mijns vaders in tweestrijd, de knoopen van mijn jas: soldaat of schilder, soldaat, schilder, soldaat, schilder.... de laatste knoop zei schilder, en zoo besliste het toeval, dat ik schilder zou worden."

Hij keerde terug naar meester Jonxis, die toen tal van jongelieden uit den deftigen stand onderwijs gaf: „Ik stond in mijn lange jas en mijn eenvou-

dige jongensfiguur raar te kijken onder al die rijke en adellijke jongelieden, die daar werkten; maar enfin, toen het op teekenen aankwam, was ik ze dadelijk de baas en werd goed vriend met de meesten."

De „Jannekes" die in Brabant 's jongelings hart ontvlamd hadden en nu een leegte hadden doen ontstaan, kregen spoedig een ernstige remplaçante. Hij leerde te Utrecht een wonderschoon Duitsch meisje kennen, Frederica Staudenmaier uit Stuttgart, en spoedig teekende hij vrijwillig, op nieuw „voor onbepaalden tijd," doch ditmaal in dienst van Hymen. Jong en onbezonnen, maar vol geestdrift en moed werd reeds spoedig de huwelijksband gelegd: Frederica was toch zoo schoon en beminnelijk en wanneer men elkaar hartelijk liefheeft is er verder niet veel meer noodig. Zoo dachten ze, en natuurlijk kwamen reeds spoedig de zorgen. Wel werd er nu en dan een schilderijtje verkocht, maar in een huishouden dat vermeerdert is nogal wat noodig. Geld voor studiereizen was er niet; dus werd besloten buiten te gaan wonen en het zoo zuinig mogelijk aanteleggen. Hooren wij hem 't geval verhalen: „Ik pakte mijn rommeltje en ging op een goeden dag naar Oosterbeek. Daar zag ik ergens een man uit het venster liggen. Boer! zijn hier in de buurt ook kamers te huur? — Jawel meneer, hier zelfs. — Ik ging naar binnen, zag een mooie, geschikte schilderkamer; dat was mij genoeg, ik vraag naar niets meer. Honderdvijftig gulden was de huur. Ik bood honderdzestig, als hij dan ook den tuin bewerkte en vooral veel roode kool plantte, want die zie ik graag." Oorspronkelijk was het plan er drie maanden te blijven, doch toen het gezin er eenmaal was en de natuur er beviel, werden de drie maanden drie jaren.

In dagelijkschen, vertrouwelijken omgang met de Natuur, zag de dichter en woudaanbidder reeds spoedig, dat de schilder het tot nog toe mis had gehad. De menschen mochten al tevreden met zijn kunst zijn en de schilderijtjes vrij grif koopen, maar „moet dat nu mooi heeten? — neen, de menschen zijn gek, of ik!" — en hij kwam tot het besluit, dat de menschen den bal missloegen. De Natuur, meende hij, was zoo heel anders, dan die geprezen schilderijtjes. „Wat leerde ik nu te Oosterbeek die Natuur gansch anders aankijken! In 't begin kon ik niets goeds maken; ik zag al gauw, dat ik weer van voren af aan moest beginnen." Uit dien vroegen tijd was zeker een „Geldersch landschap" op de Bilders-Tentoonstelling van 1891, toebehoorende aan Mevrouw Kneppelhout van Sterkenburg—Drabbe. Het geleek op iets van een geheel ander schilder, wanneer men het zag te midden der latere werken. Ik dacht aan Koekkoek in zijn vroegsten tijd, of aan de oude veeschilders Van de Sande Bakhuijzen, Van Os en zoo velen uit de dagen van —20 tot —50. Tegenwoordig is het zooveel gemakkelijker den eenen schilder van den anderen te onderscheiden, want, wat de uitvoering betreft, kiest ieder meer een eigen techniek, in verband met, of voortvloeiende uit zijn streven. Er heerschte vroeger in dat opzicht een groote mate van conventie, hetgeen iets stereotieps aan de kunst gaf. Maar dwaas zou het zijn daarom al die oudere kunst naar den aschstaal te willen ver-

wijzen. Sommigen wisten zelfs in die conventionaliteit een hooge mate van kunstzin en fijnen smaak aan den dag te leggen. In de middeleeuwsche of gothieke kunst, in de Italiaansche renaissance-kunst is ook bijzonder veel dat van conventie getuigt en weinig op de Natuur gelijkt; maar we zijn latere richtingen dankbaar, dat ze tijdens een nieuwe modewoede die toen „ouderwetsche pruikenboel" niet vernietigd hebben. Groote moderne artisten hoorde ik soms met veel waardeering over B. C. Koekkoek en Schotel spreken, hoewel zij volstrekt niet van plan waren in die richting te werken.

Het dorp Oosterbeek en omgeving was reeds vóor Bilders een geliefkoosd en bewonderd oord voor lieden van studie, artistieke neigingen en natuurzin. De oudheidkundige geschiedschrijver en litterator Robidé van der Aa had er het prachtige buitengoed „De Hemelsche Berg" doen aanleggen, waarvan de benaming alleen *speaks volumes*. De oude van 's Gravenweert, de vertaler van Homerus, woonde te Oosterbeek en ligt er op het vriendelijke kerkhof met Jacob van Lennep begraven. De laatste bracht er tal van zomers door. Toen Bilders zich te Oosterbeek tijdelijk vestigde, was Kneppelhout, de schrijver der „Studententypen," landheer van Den Hemelschen Berg geworden en later zou Bilders een der vele villa's, Rozenhagen, van dezen Oosterbeekschen „Markies van Carabas" bewonen. De Hemelsche Berg deed niet weinig denken aan de omgeving en hofhouding van een klein Duitsch vorstje. Het breede witte huis met hoektoren, waarvóor de uitgestrekte weiden met heerlijke oude boomgroepen, waar de schilderachtige koeien grazen, elk voorzien van een andersluidend belletje, die tezamen een aangenaam klinkend, zacht accoord verspreiden; de breede lanen van dennen, beuken en eiken; de spiegelende waterpartijen met zwanen en eenden; en de vrije rij- en wandelwegen, die zich door het park slingeren, zou menig Duitsch vorstje als residentie kunnen begeeren, zonder zijn waardigheid te kort te doen.

Maar Oosterbeek had en heeft voor een groot deel ook nog zijn wilde, oorspronkelijke natuur. Toen Bilders er zich vestigde, was het landgoed Dreien nog niet verbrokkeld tot villatjes en arbeiderswoningen, doch bestond uit dichte bosschen en trotsche beukenlanen. Sonnenberg was nog een verwilderd jachtterrein met boerderij, schaapskooi en uitgestrekte heide en niet de fraai onderhouden en breed aangelegde lustplaats van thans. Overal had de Kunst de Natuur nog niet zoo zichtbaar de hand gereikt. De krachtige, overoude dennenbosschen van Wolfhezen waren niet zoo gedund, als vooral in de laatste jaren geschied is. De Doorwerth, het feodale kasteel der Van Brakels, was nog bewoond op riddermatige wijze en de bezitter had er vermaak in iets als de echo van het verleden te doen weerklinken van torens en tinnen. Ik behoef wel niet te betoogen, dat Bilders de grootsche en de naïeve Natuur liever zag, dan de verminkte, de genivelleerde of met properheid aangelegde. Zijn werken en zijn gansche artistieke aard bewijzen het. Wat moet het hem verveeld hebben, enkele malen een opdracht uit te voeren, als b.v. het conterfeiten der „Gezichten op Elswout," het buitengoed van Jhr. H. M. J. van

Loon, die op de Bilders-Tentoonstelling in 1891 zulk een contrast vormden met de Barbizonsch-romantische natuurtafereelen bij Vorden. Ook het eigenlijke

Eenzaamheid, houtskoolteekening, eigendom van den Heer Rudolf Kijzer te Amsterdam.

dorp Oosterbeek was tijdens Bilders' eerste vestiging veel rustieker en ongekunstelder dan het later werd, toen kleine renteniers uit de steden kwamen, bouwterrein kochten en door dorpsaannemers kunstelooze villatjes lieten zetten.

En ook groote renteniers zondigden niet zelden tegen den goeden smaak en de piëteit voor Moeder Natuur. De kunstenaar had een lievelingsplekje bij het watermolentje van vrouw Gerritsen, wel bekend bij de artisten van dien tijd, waar hij graag en dikwijls schilderde. Op een boozen dag komt een rijke Amsterdammer er een villa bouwen (Villa Nova) en laat molen en omgeving vernielen; — misschien nog wel juichende in den fataal toepasselijken naam, dien hij aan zijn gecementeerd baksteenen gebouw gaf! Het eerste driejarig verblijf te Oosterbeek had natuurlijk een gunstigen invloed op des schilders vorming. Daarna woonde hij weer een paar jaren te Utrecht, meer in het belang van relaties en de praktische eischen van zijn roeping, dan voor zijn genoegen, want spoedig bleek, dat het leven buiten voor zijn persoon en zijn kunst een behoefte was geworden. Te Utrecht woonde hij op het Oud-Kerkhof en verkeerde veel in kringen, waar belang in kunst gesteld werd. Hij was de man, die er veel toe bijbracht den heer Suermondt over te halen een Troyon te koopen van den kunstkooper Van Wisselingh, die zeer ijverde voor de nieuwe Fransche kunst dier dagen, een ontwikkelden smaak had en het geluk een jong geslacht te zien opkomen, dat vol geestdrift en natuurpoëzie was; dat meer arbeidde, dweepte en met de Natuur omging, dan de moderne theoristen en naar procédés-zoekende apostelen van onzen tijd.

De jonge schilder was ook een welkom gast ten huize van den artistieken stempelsnijder Van der Kellen, aan 's Rijks Munt verbonden. David van der Kellen junior gaf na Bilders' dood een aardige getuigenis ten beste 1), herinnering uit zijn kinderjaren. Na van den geestdriftigen Bilders, de ziel van Arti, gesproken te hebben, vervolgt hij: „Zoo was hij niet alleen op rijperen leeftijd, maar reeds als jonge vlasbaard, zooals ik hem óok gekend heb. 't Was mij steeds een genot, wanneer de jonge Bilders als huisvriend onze ouderlijke woning bezocht en aan de gesprekken over kunst, die daar steeds gevoerd werden, dubbel leven wist bij te zetten. Ofschoon destijds het ware heilige kunstvuur wel in hem brandde, wist het zich toen nog geen uitweg te banen. Zijne vroegere werken zijn dan ook niet vrij te pleiten van iets conventioneels, ofschoon wellicht minder dan bij eenig ander landschapschilder van dien tijd." Nu, we weten hoe de kunstenaar zelf reeds spoedig over zijn eerstelingswerken dacht. Van den invloed van 's mans welsprekendheid en gemoedswarmte op zijn gehoor weet ook Mej. Thérèse Schwartze te verhalen. Toen B. zich nl. later in het belang der opvoeding zijner kinderen voor geruimen tijd te Amsterdam gevestigd had, was hij steeds een welkom huisvriend bij den gunstig bekenden portretschilder Schwartze en Thérèse vertelde aan mevrouw Bilders—Van Bosse, dat zij als kind reeds bedelde om laat op te mogen blijven, als haar vader Bilders op bezoek had, om naar de bezielde gesprekken over kunst te luisteren.

Niet langer dan twee jaren hield de naar mijn berekening toen 25-jarige

1) „Nieuws van den Dag," 1891.

kunstenaar het te Utrecht uit. Hij vestigde zich opnieuw en thans voor geruimen tijd te Oosterbeek, wist na veel zoeken en worstelen een vorm voor zijn dichterlijke aspiratiën te vinden, maakte meer en meer naam en was de aanleiding, dat tal van jonge en oudere schilders kwamen zien, of Oosterbeek ook iets van hun gading aanbood. Het was in die dagen, dat eens meer dan twintig schilders het brugje over de beek bij Wolfhezen zaten uit te teekenen. Dus luidt het verhaal; en men zou geneigd zijn het letterlijk te gelooven, als men overweegt, hoe de zucht tot navolging, of tot gezelligheid, in de artistenwereld heerscht. Als één iets gevonden heeft, dat pakt, zijn er dadelijk een of meer dozijnen gereed, om hetzelfde te willen doen. Die eigenaardigheid herinnert mij aan de gewoonte van onbeduidende hengelaars, die hun angels vlak in de nabijheid willen uitwerpen, waar een ervaren visscher beet gehad, of een visch gevangen heeft. Vandaar het monotone, dat onze schilderijententoonstellingen dikwijls zoo vervelend maakt. Doch .... zelfs Amerikanen hebben er een handje van en bezochten in onzen tijd bij troepen Laren, om „Mauves" en „Kevers" te maken. Het is als met slechte schrijvers, die denken, dat het geheim in pennehouder of papier schuilt. Jonge schilders moesten liever zóolang in de Natuur rondkijken, totdat zij eindelijk iets vonden, dat hen persoonlijk diep trof. Het kijken met eens anders oogen zal zelden iets uitstekends te voorschijn brengen. In de Nederlandsche landschappen en stadjes krioelt het nog van schoonheden, die nooit vertolkt werden. Wat zouden schilders van stadsgezichten al niet pittoreske gegevens vinden, indien ze de karakteristieke plekjes der kleine Noord-Hollandsche of Friesche stadjes bestudeerden! Men ga eens de haven, of de waterplas bij Hoorn zien, in de buurt waar de slag van Bossu op gevelsteenen is afgebeeld. Ik geloof, het heet daar de Slapershaven. Of de alleraardigste kijkjes in en op het vervallen Hindelopen. Alkmaar, Medemblik en Enkhuizen leveren tal van eigenaardige gezichten. En zoó zijn er een aantal plaatsen en landschappen ons geheele land door, die een artist, van oorspronkelijkheid houdende, zouden bezielen. Wijlen Jan Weissenbruch heeft genoeg room overgelaten: 't Is nog „al boter tot den boôm."

Men spreekt soms van een „Oosterbeeksche school"; — waar de schilderijen van de leerlingen dier school, of van de volgelingen van Bilders gebleven zijn, weet ik niet.

De kunst van Julius van de Sande Bakhuyzen doet mij het meest aan sommige lichtende werken van Bilders denken, maar ik hoorde zijn naam nooit noemen als hartstochtelijk bestudeerder der Oosterbeeksche natuur. De verdienstelijke Hanedoes toonde verwantschap met enkele stukken van Bilders, doch zijn penseelvoering was keuriger en minder breed, zijn kleur niet zoo somber en vol.

In later tijd gevoelden De Bock en mevrouw Bilders—Van Bosse wel het meest voor die natuur en schiepen er tal van schoone werken; die van den eerste uitmuntende in stijl en compositie, die van de voortreffelijke schilderes in natuurfrischheid en zonnigheid. Maar ik betwijfel, of zij reeds behoorden

In den Ooi bij Nijmegen, schilderij, toebehoorende aan Mr. G. van Tienhoven.

tot de zes-en-twintig, die het brugje bij Wolfhezen bestudeerden. De kunst van den Rotterdamschen schilder Tavenraat had wel iets van sommige impressionnistische schetsen van Bilders, doch Tavenraat was, meen ik, ouder en studeerde in Brabant en Duitschland. Ik voor mij vind, dat Bilders' kunst geheel op zich zelf staat in ons land en geen bepaalde school gevormd heeft, ondanks de ontwikkelende en stichtende kracht, die van haar uitging. Doch de mensch is nu eenmaal geneigd tot vergelijken en daarom zou ik meenen, dat Théodore Rousseau Bilders' oudere broeder mag genoemd worden. De „Wodanseiken," hier afgebeeld, vind ik op het schilderij zelf zoo schoon als een uitmuntende Rousseau. In den regel ziet men op de tentoonstellingen onzer kunstkoopers Rousseau's, die veel zwakker of minder compleet zijn,

Te Vorden. Zonnige dag, naar eene schets.

dan dit heerlijke schilderij van Bilders. Het behoort aan een broeder van mevrouw Bilders—Van Bosse, waar ik het onlangs mocht bewonderen.

Van zijn werkzaamheid in de omgeving van Oosterbeek zag men op de tentoonstelling in Arti de treffendste bewijzen in tal van schilderijen en doorwrochte studies. Ik herinner mij een „Achter de Kerk te Oosterbeek" met Corot-achtigen dampkring (9); een „Herfst" aldaar (19), vol gloed; een „IJsgang te Oosterbeek" (80); „October" (7); andere studies „Achter de Kerk" (12,20); verder: schuurtjes, putten, achterhuizen, stallen, de „Hes" en een zeer pittige studie van pluimgedierte (61). Nog op 67-jarigen leeftijd maakte hij in het najaar, September en October, tal van groote geschilderde studies voor zijn kapitaal schilderij „Houtwerf te Vorden;" — wel een bewijs, dat hij nooit teerde op oude studies. Daaraan mag men wel toeschrij-

ven het feit, dat 's meesters laatste schilderijen mede tot zijn beste werk behooren. Bilders was dus niet een fantastisch decorateur. Bij het beoordeelen van zijn *Oeuvre* moet men voorzichtig zijn 's meesters romantischen zin niet te veel op den voorgrond te plaatsen, maar trachten te doen gevoelen, dat hij, hoewel dichter vol verbeelding, toch streng observeerend en studeerend schilder bleef. „Hij kon niet uitstaan, dat een schilder gedachteloos in de natuur rondliep, hij eischte steeds opletten, met de oogen studeeren en liet niets onopgemerkt voorbijgaan;" — dus schreef mij de talentvolle leerlinge, die als echtgenoote 's meesters laatste jaren tot een zonnigen herfstdag zou maken. In verband met Bilders' dichterlijk streven schreef ik indertijd (1891), onder den indruk der tentoonstelling, in „Het Vaderland": Men moet niet denken dat de groote vertrouweling der Natuur een slaaf van den tijdgeest en van de mode was, een soort van Nuyen, die in fantastische mooiheid en romantische kleurtjes zijn heil zocht en niet in de allereerste plaats bij de Natuur ter school ging. Gelijk Bilders „romantist" was, mag die betiteling niet als een verwijt gebezigd worden, tenzij men de Natuur en de schoone werkelijkheid wil veroordeelen, omdat zij het romantische element in hooge mate in zich bevatten. Hij verfraaide in zijn latere, zijn rijpe werken de Natuur niet op conventioneele wijze, doch zocht er bij voorkeur de zielverheffende tooneelen, die het meest met zijn dichterlijken zin in samenstemming waren. De werkzame en steeds in zijn kunst verdiepte man bekeek de Natuur niet als uit een sneltrein, of met het oog van den tooneeldecorateur, doch met het verliefde gemoed van den pantheïst. Daarom was hij een landschapschilder van den echten stempel. Als hij impressionnist had willen zijn, ware het genoeg geweest zijn schetsen voor schilderijen uit te geven en we zouden een impressionnist van zeldzame kracht lang vóor het „Impressionnisme" in hem hebben kunnen begroeten. Welke fraaie zonlichteffecten zijn er onder zijn studies! Ook de blonde, wazige momenten in de Natuur, die Corot zoo aantrokken, wist de bewonderaar van forsche eiken en lommerrijke beuken goed te waardeeren. Hij trachtte altijd het schoone van boom en kruid karakteristiek weertegeven. Voor hem was een boom nog iets meer, dan een plek kleur tegen de lucht. Hij bewonderde hem om zijn prachtigen groei en bloei, om de schoone vormen van takken en stammen en wilde den beschouwer zijner kunst in zijn natuurgenietingen doen deelen. Dat dit soms opoffering van fijnheid van toon en kleurengloed ten gevolge had, spreekt van zelf. Maar hoeveel moeten we niet missen in zoo vele schilderijen volgens nieuwere opvattingen; niet zelden schilderijen minder compleet, dan de schetsen van Bilders.

Voor schilders en natuurvereerders is er om en bij Oosterbeek een groote afwisseling van landschap. Onder den heuvelachtigen zoom der Veluwe, de Duno, de Hunnenschans, de natuurlijke wallen der Doorwerth-bosschen wandelend, ziet men langs de rivier de lekkere weiden zich uitstrekken en aan de overzijde de malsche Betuwe. De plantenbeschouwer vindt er o. a. eigenaardige braamsoorten, de clematis vitalba, de cichorei, enz. Bij hoog

water ziet men hier 's winters ijsgangen, of hun overblijfsels. Na een goede wandeling bereikt men het kasteel Doorwerth, tegenover de uitspanning „De Zalmen." Van het wintertooneel gaf Bilders en later zijne echtgenoote ons meermalen een beeld; en dat de dichterlijke ridder met het oude kasteel en zijn naburige bosschen dweepte, zal niemand verwonderen. Op de tentoonstelling trof mij vooral het door den heer M. Bonsema Bakker ingezonden „Gezicht op Doorwerth," met karakteristiek en meesterlijk geteekende berken. Met dien boom dweepte Bilders, als wel alle natuurvrienden. De overhangende berken bij de „Watermolen te Vorden," toen ingezonden door den heer Boxman, was een ander treffend bewijs van 's meesters berkenverheerlijking.

Te Veele in Westerwolde, naar eene schets.

Doch we zijn nog niet te Vorden en vestigen eerst de aandacht op „Zomerlandschap aan de fontein te Doorwerth," toebehoorende aan mevrouw Kneppelhout-Van Braam. Hier vervult een half gespleten beuk ons met bewondering voor 's meesters machtige teekening en gaaf van bezieling. Die Doorwerthsche landschappen zijn van 1863 en 1865. Vooral te Wolfhezen met zijn zware dennen, wier schitterend bruine vertakkingen zoo fraai afsteken bij het sombere groen der naaldenbundels, mocht hij gaarne zijn en studeeren. De heide, de Wodanseiken, de beek, de schaapskooi, de prachtige wandeling van dat punt midden door de hooge bloeiende erica's naar het schilderachtige kerkje van Heelsum, gaven den kunstenaar genoeg stof ter bewondering of

studie, waarvan menige herinnering op de Bilders-Tentoonstelling werd aangetroffen.

Ons land is zoo schoon en vol verscheidenheid! De schilder zag dat later nog duidelijker in, dan toen hij in 1844 een kunstreis naar Duitschland was gaan maken. Misschien stond die reis ook in verband met de nationaliteit zijner vrouw en het plan zijne relaties met de kunstwereld uit te breiden. En wanneer men bovendien van woudnatuur houdt, is er in Duitschland voor een schilder in Bilders' stijl veel belangwekkends te bewonderen. Het weergeven van zachte, atmosferische effecten en blonde lichtstralingen, kortom, de teederheid van de „Grijze school," heeft nooit op zijn weg gelegen. Hoezeer Bilders de gevoelvolle kunst van zijn vriend Mauve ook bewonderde, hijzelf verkoos machtiger, forscher natuurstemmingen. Van de Dusseldorfer School was hij niet zoo afkeerig en hij was ook een groot bewonderaar van Calame. Er kwam echter een tijd, dat hij een verzameling gravuren en steendrukken van door hem bewonderde Duitsche en Zwitsersche landschapschilders van de hand deed, „uit angst van er naar te zien." Hij bracht uit Duitschland verscheiden schilderijen en studies mede, genomen in het Schwarzwald, bij Bieberich, Schlangenbad, het hoogland van Baden. Hij had zelfs een tijd een jongen Duitscher tot leerling, zekeren Frommel, wiens vader directeur van het schilderijen-museum te Carlsruhe was, vader of oom van den hofprediker van Kaiser Wilhelm. Te Carlsruhe op het museum ziet men ook werk van Bilders, wiens kunst in Duitschland, Rusland en Engeland niet zelden geplaatst werd. Onverwachts ontving hij later een klein legaat van den ouden heer Frommel. In 1860 werd Bilders door onzen Koning Willem III uitgenoodigd hem te Wiesbaden te komen bezoeken en eenige studies te maken. De schilder met zijn rondborstigheid, militaire allures en afkeer van diplomatische gangen stond natuurlijk in bijzondere gunst bij Z. M. Bovendien waren zij wapenbroeders uit het kamp van Rijen en de Koning mocht den oud-vrijwilliger gaarne zijne herinneringen hooren ophalen. Eens zong Bilders hem het soldatenlied voor, dat ze bij gelegenheid van Zijn bezoek als Prins in het kamp van Rijen hadden aangeheven. De Koning herinnerde het zich en het deed Zijn soldatenhart goed. Meermalen moest Bilders later het vriendelijk verwijt hooren, waarom hij niet dikwijls op Het Loo kwam. Doch de kunstenaar gaf beleefd te kennen, dat een schilder op zijn atelier en in de bosschen thuis behoort. Waarschijnlijk was Bilders ook geen liefhebber van het hofleven. Hoe gaarne Willem III den schilder mocht lijden, bleek ten duidelijkst uit het bezoek dat de Koningin-Regentes in 1891 aan de Bilders-Tentoonstelling in Arti bracht en waarvan het bestuur per officieel schrijven zijne weduwe kennis gaf, die zich toen, na de inspanning, die het organiseeren der tentoonstelling haar gekost had, ziek te Schlangenbad bevond: „Met zeer veel belangstelling namen Hunne Majesteiten het tentoongestelde in oogenschouw en herhaaldelijk betuigde H. M. de Koningin-Regentes Hare ingenomenheid met de kunstwerken.

Voor het portret van wijlen uw echtgenoot heeft Hare Majesteit gezegd:

De Koning hield veel van Bilders en noemde hem altijd vader Bilders."

En :

„Het stuk uit de Historische Galerij 1) trok bijzonder Hare aandacht, te meer daar H. M. tot heden de Hist. Galerij niet gezien heeft."

Een herinnering aan Bilders' tweede verblijf in Duitschland is het fraaie, blonde schilderij op het Haagsche Gemeentemuseum, voorstellende een „Gezicht op het klooster in Clarenthal bij Wiesbaden."

De uitnoodiging van den Koning zal den schilder vooral toen (1860) welkom zijn geweest en goed gedaan hebben, wijl hij zich in 1858 te Amsterdam had gevestigd in het belang der opvoeding zijner kinderen en de plaatsing zijner werken. Het was hem een opoffering geweest het geliefde Oosterbeek te moeten verlaten, waar hij bij oud en jong, rijk en arm algemeen bemind was. Zijn woning op de Prinsengracht, waar hij twintig jaren zou blijven, geleek hem eerst een gevangenis toe. Hij vond echter eenige vergoeding in het gezellige leven der hoofdstad en den omgang met ontwikkelde families, die de kunst in eere hielden. Rochussen en Israëls werden zijn vertrouwde vrienden en Mauve beschouwde zijn woning als zijn vaderlijk huis. Als oud-militair hield hij veel van gezelligen kout en vriendschappelijk samenzijn en weldra werd hij het middelpunt van een „Stamm," gelijk de Duitschers het noemen, aan de ronde tafel van Arti en de „Kneipp" van Schwab in de Warmoesstraat, het oudste Beiersch bierhuis in ons land.

Tijdens dat Amsterdamsche verblijf trokken er achtereenvolgens vele zware wolken over Bilders' familieleven. Eerst verloor hij zijn geliefde vrouw en kort daarop zijn begaafden zoon Gerard, van wien we een aantal veelbelovende studies zagen op de Bilders-Tentoonstelling. Met dien jongen man was het eigenlijk niet goed gegaan. Maecenassen zijn niet zelden menschen van *parti-pris* en de heer J. Kneppelhout, die zich de opvoeding van den veelbelovenden Gerard had aangetrokken, stelde zich nu eenmaal in het hoofd dat de jongen een letterkundige voor de groote wereld zou worden en zijn toekomst niet in de schilderkunst lag. Hij liet Gerard reizen, bracht hem in betrekking tot voorname lieden en kringen in buiten- en binnenland en wilde een voornaam heer van hem maken. Kneppelhout was misschien in theorie een beter paedagoog, dan in de praktijk. Den zoon van een niet bemiddeld kunstenaar een opvoeding te geven, die beter gepast zou hebben voor een toekomstig bezitter van den Hemelschen Berg, was niet verstandig, hoe uitnemend bedoeld ook. Gerard werd ten slotte ontevreden, met het succes van zijn werk ging het evenmin snel genoeg, het lot van haast alle kunstenaars; daarbij was zijn gestel niet sterk, hij ging lijden en kwijnen en volgde spoedig zijn moeder in het graf. Een nieuw verlies trof den nog treurenden vader, toen korten tijd later zijn dochter Caroline, die met den bekenden kunstschilder J. H. L. de Haas te Brussel gehuwd was, overleed.

Zeker, er is berusting en wijsheid in de beschouwing, die de zoo sympa-

1) „Zaliger Nagedachtenis" zou men er thans bij kunnen voegen!

thieke schrijfster in het „Utrechtsch Jaarboekje" ons geeft: „Bilders was geknakt door zooveel levensstormen; maar evenals aan de diepst gewonde stammen de geurigste gom ontvloeit, zoo kreeg zijn werk meer diepte, gloed en dichterlijke schoonheid;" — maar er is ook waarheid in wat Koning Lear morrende uitriep:

As flies to wanton boys, are we to the gods, —
They kill us for their sport.

Doch de Natuur is voor hen, die haar beminnen, als een troostrijke Moeder, die een heilzame zalf op de schrijnendste wonden harer kinderen

Kerk te Heelsum, naar eene schets.

legt: Bilders had Vorden ontdekt en daar bracht hij van 1865 tot 1879 zijn zomers door in verheffend, ongestoord genot.

Vorden schonk den geschokten Bilders troost. „Groote boomen wekken grootsche gevoelens; zij zijn als gelukkige, kalme helden en men wordt zelf als door hun invloed groot bij hun aanblik; men gevoelt lust hen toe te roepen: „Gij zijt een schoone en machtige eik, gij zijt sterk, gij geniet van uw kracht en de weelde van uw gebladerte." De berken, de esschen en andere teedere schepselen van het woud schijnen peinzende vrouwen, wier gedachte nog niemand gehoord heeft, een schuchtere, gratievolle gedachte, die half uitgewischt tot ons komt in het gefluister en de zachte beroering der fijne takken. Er zweeft bekoring en behaagzucht in het trillende lommer, op de

rooskleurige heide, langs de kronkelpaadjes, die een stukje van hun lint naast een beekje toonen, dat den grond om de steenen zwart kleurt en plotseling te voorschijn klatert en een regen van schitterende diamanten verspreidt; 't is als de schalksche, overmoedige lach van een kleinen natuurgod. Al die bekoorlijke zielen durven in de stilte te spreken. En daarboven! welk een vreedzaamheid en welk een stralenpracht in de niet te ontwarren kruisingen van het licht, dat onder de koepels der eikeboomen heerscht! Bij zulke visioenen lost alle verdriet zich op, men doet als de eiken, *men laat zich leven*." Een stemming als de natuurvriend Taine daar beschrijft, door hem beleefd in het bosch van Fontainebleau, zal zeker aan Bilders niet vreemd zijn gebleven.

Kent ge Vorden, lezer? Zoo neen, dan wordt het hoog tijd, dat ge met het door Bilders' kunst beroemd geworden, heerlijke Geldersche plekje kennis maakt. En houdt ge van wandelen, dan moet ge uw tocht dus uitbreiden: Met den stoomtram laat ge u brengen van Lochem naar De Cloese van den heer Sickesz, bewondert den prachtigen beuk met breede vlucht van armen en takken, die bij de halte groeit en, dank de piëteit van den heer Sickesz, niet voor de trambaan mocht wijken: — hoeden af voor den boombeschermenden heer Sickesz en den eerbiedwaardigen beuk! Ik mat hem, zooals ik gewoon ben op mijn wandelingen patriarchen te meten. 1) Op manshoogte had hij, een jaar of zes geleden, 420 centimeter omvang. Hebt ge het fraaie, gerestaureerde en gemoderniseerde kasteel De Cloese omgewandeld, dan slaat ge bij den beuk den weg in naar den Lochemschen berg met het logement „Dollenhoed." 2) Op den berg kunt ge de Zwiepsche bank, het Belvédère, den Wittewivenkuul gaan zien en dan achter het logement den breeden, mullen zandweg naar den Wildenborch inslaan. Wij zijn in het land van Staring en in het land van Bilders, in dat der legenden en oude kasteelen, het land van moerassen, heiden en bosschen. De botanist geniet op deze wandeling, waar men de flora van moerassige heidestreken in volle glorie ziet bloeien: wel vier soorten van orchideeën, schitterend gele wederikken, gentiaan, vliegenvangers, enz. Is er van het oude versterkte kasteel, waarvan reeds in 1372

---

1) Eens op een voetreisje door Gelderland ontmoette of bezag ik ongeveer een twintigtal oude kasteelen met hun bosschen en merkwaardige boomen. Tot de belangrijkste behooren wel: Cannenburg, Nijenbeek, Doorwerth, Keppel, Ruurlo, Slangenburg, Wierse, Twickel (Overijssel), Medler. Sommigen ervan middeleeuwsche, eenmaal versterkte sloten, anderen zeventiende-eeuwsche landhuizen. De grootste boomen vond ik om en bij Ampsen, Twickel, Ruurlo. Vóor de uitspanning Carelshaven (Twickel) staat een prachtige eik, die op manshoogte toen 4.26 meter omvang had. De dennen van het bosch van Twickel zijn prachtig. Het park aldaar is een jaar of vier geleden gedeeltelijk van zijn fraaiste boomen beroofd, om.... een uitkijk te hebben. De bijzonder gave witte stam van een beuk geleek een zilveren zuil. De kleur van dien beukenstam was éenig. Vallen moest hij! De eiken om Ampsen zijn van $3^1/_2$ tot $5^1/_2$ meter dik. Op een weiland bij het kasteel Ruurlo stond toen een tamme kastanje van 4.18 meter stamdikte. In 't park van 't zelfde kasteel een bruine beuk van 4.23.

Doch altijd baas boven baas: „La Briarée," een eik niet ver van Barbizon is 6 meter dik; op ongeveer vijftien meter hoogte verdeelt de stam zich in twee zware minder dikke zuilen.

2) Samentrekking en verbastering van De Olle (oude) Hoed?

melding wordt gemaakt en dat nog vroeger Borchvrede genoemd werd, niet veel antieks over, des te schooner is zijn omgeving. Op het voorplein staan o. a. een paar prachtige canadasche peppels, boomen met de stijlvolste vertakkingen, gelijk peppels kunnen vertoonen. Men mag, dank de welwillendheid van den tegenwoordigen bezitter, Mr. J. I. Brants, eenigen zoon van Starings oudste dochter, het ijzeren hek aan den weg binnentreden en in het bosch wandelen, dat niet breed is, doch een stukje oerwoud schijnt, zoo wild en vrij groeien hier boomen en struiken. Over de oude grachten lagen een jaar of vijf geleden een paar omgevallen boomen in schilderachtigen trant. Op den bodem groeien een menigte maagdenpalm, tweebladig dalkruid en andere wilde boschplanten. Heeft men hier een half uurtje gedwaald en gedroomd en den fantastischen plantengroei bewonderd, dan gaat men het hek weer door en vervolgt zijn weg langs het kasteel van Vorden naar het dorp.

De weg is soms zonnig geweest en de wandelaar mag met voldoening dit deel zijner volbrachte dagtaak beschouwen. Aan 't begin van het dorp is het in 't gezellige logement van de weduwe Ensink goed rusten. Men woont er als bij een familie, gezelliger en beter dan in de buiten-„hôtels," waar de kellners met rokken en witte dassen het proza der steden hebben geïmporteerd. Ik hoop, dat Vorden nog onverbasterd is. „Decadentie," brom ik altijd, wanneer ik in zulk een oorspronkelijk Nederlandsche herberg, helaas! de zwartrokken zie verschijnen. De spijzen en dranken zijn dan in den regel minder goed, de rekeningen hooger geworden. Buiten wil ik liefst bediend worden door hen, die van ouder tot ouder in de streek gewoond hebben en als het ware de aristocratie der landelijke burgerij uitmaken. Men sluit vriendschap, gevoelt zich thuis en denkt met Falstaff „I'll take my ease in my inn." Welnu, van de lafenis, de voeding en ligging ten huize der Ensinks heb ik de aangenaamste herinneringen. Het mineraalwater, ik zie de kruik nog voor mij staan, smaakte na de wandeling heerlijk in het hutje over het huis, zóo goed als Falstaff zijn „sack." En wat de keuken van moeder Ensink betreft: het logement voert met eere „Het Wapen van Gelderland." Ik zou geen kans zien een vreemdeling met onverbasterden smaak een zoo goed denkbeeld van de kookkunst in ons vaderland te geven in de eerste restaurants en hôtels van Den Haag en Amsterdam, als in het landelijk logement te Vorden. Zulk een geurige, onvervalschte soep, zulke kalfscôteletten, zulke pannekoekjes, ze behooren tot de geheimen der oud-Geldersche kookkunst. Geen wonder, dat Bilders een groot vriend der degelijke en zorgzame Ensinks was. In een zijner anecdoten maakte hij wel melding van „de lekkere boterhammen, die de goede juffrouw Ensink hem medegaf, wanneer hij buiten aan het werk bleef." Toen hij eens op een heerlijken herfstmorgen juichend had zitten schilderen, want Bilders zong altijd onder het werk, zag hij de oude dienstmaagd van den baron, die een nabijliggend kasteel bewoonde, naar hem toekomen met uitnoodiging, om koffie te komen drinken. Eerst had hij niet veel trek, doch, „geanimeerd op

Kasteel van Vorden, eigendom van Mr. G. van Tienhoven.

't idée van mogelijk een lekkeren patrijs te vinden op dat uurtje en die tafel, ging hij mede naar den ouden baron, waar toen slappe, gekookte koffie in twee gebarsten kopjes op een verweerd keukenbladje binnengebracht werden in de groote zaal. De oude zonderling, een célibataire naar ik meen, stond in de streek bekend voor zijn ziekelijke spaarzaamheid. Bilders betreurde dien keer het gemis der „lekkere boterhammen van de goede juffrouw Ensink."

De schilder, die een groot bewonderaar was van Hobbema en Ruysdael, werd bij zijn eerste bezoek aan Vorden spoedig betooverd door den pittoresken watermolen, die zich bevindt op het kasteel van Vorden, eerst in later jaren weer bewoond en gerestaureerd door baron Van der Borch. Deze familie behoorde tot Bilders' trouwe en hartelijke vrienden en de schilder adviseerde den toen jongen eigenaar van het oude kasteel menigmaal met deugdelijken raad tijdens de verbouwing Ofschoon op het kasteel te Vorden geen vrije wandeling meer is, een beperking, die de natuurvriend gewoonlijk te wijten heeft aan de zwermen pleizier-treiners, die door speculatieve maatschappijen worden vervoerd en die de Natuur ontwijden, wordt het den belangstellende niet geweigerd een kijkje bij den watermolen te nemen. Hoe hoog Bilders stond als ziener en dichter der Natuur, bleek mij bij de beschouwing van den beroemden watermolen. Of ik door bescheidenheid niet te dicht bij het bewoonde huis wilde komen, dan wel of het oogenblik der verlichting niet gunstig was, of er boomen gevallen zijn, ... de watermolen en zijn omgeving bleven beneden mijn verwachting. Doch een natuurtooneel moet men op allerlei uren en bij allerlei verlichting zien, men moet er vertrouwd mede worden, om zijn waren aard te leeren doorgronden. In elk geval mag men van Bilders' kunst getuigen, dat zij in de talrijke fusains en schilderijen, het kasteel van Vorden en omgeving voorstellende, de Natuur verheerlijkt heeft in trouw verband met haar intiemste bedoelingen. Het is hier, dat ik ter versiering van mijn opstel eenige fraai geschreven beschouwingen van den schoonheidminnenden Vosmaer wensch aan te halen, voorkomende in zijn essay over Bilders in het groote boek betreffende onze Moderne Meesters: „Wie den schilder in zijn gemoedelijke en dichterlijke opgetogenheid over den rijkdom dier natuur hoorde spreken, begrijpt zijn liefde voor deze streek en begrijpt mede des te beter zijn werk, dat van die liefde zoo geheimvol vervuld is. Hier vond hij in het verlaten kasteel vervallen maar nog indrukwekkende grootheid, een kasteel omringd van oud geboomte, van klimplanten, van gevogelte, gelijk in de ridderlijke balladen en romancen, of zooals het slot der Schoone Slaapster in het Bosch. En die Schoone Slaapster — Bilders heeft haar gewekt, toen hij hier kwam, niet als de ridder op zijn „ors van prise," maar als de poëet. Hij heeft haar gewekt, de Schoone Slaapster der romantische kunst, en de poelen met hunne lisschen en riet, de oude raven die zeker spreken kunnen voor den dichter, die ze verstaat, de eeuwentellende boomen, zoo gansch anders, dan Hollands kreupelhout of lange slieten met een bosch bladeren aan den top, die eeuwenheugende boomen vol van twijg

en blad, met mossen bedekt, van reusachtige klimplanten omslingerd, die hooge varens, dat alles begon weer te spreken onder des schilders tooverstaf."

Schoon gezegd, maar .... als geïnspireerd door een fantastische teekening van Doré, niet door een natuurgetrouwe, hoewel oók natuurverheerlijkende houtskoolteekening van Bilders. En ..... de Natuur in Holland geeft toch nog wel wat anders te zien, dan „kreupelhout of lange slieten met een bos bladeren aan den top." Vosmaer is hier meer romantisch in zijn kritiek, dan Bilders in zijn kunst. Men kan èn Holland èn Gelderland bewonderen. In Gelderland is de Natuur breeder, de golving van den grond deftiger, eerwaardiger, de plantengroei mannelijker, forscher, doch de bodem is er dikwijls uitgedroogd, in de boschstreken is de kleur van alles niet zoo blond en teeder,

De Vijver op Doorwerth, houtskoolteekening, eigenares Mevr. Kneppelhout—Van Braam.

niet zoo maagdelijk *üppig* als in Holland. Op den duur zie ik liever voor mijn voeten het in Holland algemeen verspreide madeliefje, dan het op diluvialen grond groeiende hengel of zwartkoorn (melampyrum pratense). Gelukkig, dat de campanula's aan den Gelderschen bodem dikwijls kleurvolle blauwe stipjes geven. In Gelderland heeft de kleur van het landschap reeds iets Duitsch. Hieraan schrijf ik voor een voornaam deel toe, dat sommige van Bilders' schilderijen ons minder boeien om hun koloriet, dan om hun compositie en bezielde teekening. Een zekere droogheid van kleur trof dan ook hier en daar op de Bilders-Tentoonstelling. Zeer juist schreef David van der Kellen, die den schilder in zijn kunst van den beginne heeft kunnen volgen: „Het valt niet te ontkennen, dat, trots al het verhevene, het natuurlijke, het fantastische in de schilderijen van den dichterlijken schilder, in sommigen punten voorkomen, die, wat kleur aangaat, nog wel iets te wen-

schen overlaten, terwijl anderen wel eens wat te zwaar van kleur zijn en een zekere zwaarmoedigheid aan de schilderij geven. Over het algemeen mist hij het sterke, frissche in het landschap, waaraan wij gewoon geraakt zijn, sinds de jongere school het harde groen onvermengd heeft durven gebruiken. De ouderen wilden of durfden niet daartoe overgaan en toch, men ziet dat het, met verstand toegepast, zeer goed is te gebruiken en het noodzaakt de geheele schilderij in frisschen, helderen toon te houden."

Behalve het kasteel met zijn beroemden watermolen, heeft Vorden tal van bekoorlijkheden, allen door 's meesters kunst verheerlijkt: het dorp met zijn korenmolen, vijver, pastorie, buurtjes, boerderijen, houtwerf, vischkaar en vooral het op eenigen afstand liggende kasteel Hackfort.

Van alle kanten kon ik het laatste meermalen bezien en op mij maakte dit oude, toen onbewoonde baksteenen kasteel, met zijn volgegroeide vijvers en grachten en verwilderden plantengroei, een onuitwischbaren indruk. Eerstens moest men lang zoeken eer men het door oneindig uitgestrekte eikenlanen omringde gebouw gevonden had. Dat weggescholene deed reeds denken aan een betooverd kasteel; en dan zag men eindelijk het eenzame huis in zijn verwilderde omgeving. Ik kreeg den indruk, dat al die reusachtige toortsplanten met hun groote vilten bladeren 's nachts een lichtend waas zouden verspreiden, waarin elfenrijen ten dans gingen. 't Is hier een paradijs voor planten- en insectenzoekers. Een wonderlijken indruk maakte op mij een boschje van bastaard-wederikken in wolken van donzen zaadpluisjes gehuld. Een wandeling door die wildernis langs het water en om een weiland zal ik niet licht vergeten. Later, tegen den vooravond, zag ik aan een sloot in de nabijheid een bont kalf door de zon zóo schitterend verlicht, als zelfs de kunst van een Rembrandt niet zou kunnen weergeven. Nog meermalen sprak ik later met een tochtgenoot over dat in glorie stralende kalf, ook door hem niet vergeten. Waarschijnlijk zal die wildernis thans wel besnoeid of uitgeroeid zijn, want het kasteel naderde een tijdperk van restauratie en bewoning door den erfgenaam, Baron van Westerholt.

Dat Bilders ook in dezen omtrek gaarne studeerde, bewezen mij een paar geschilderde studies op de tentoonstelling: „Vijver op Hackfort" (4.31). De vochtige dampkring was hier treffend uitgedrukt, zoodat men mag aannemen, dat de schilder ook de minder droge Hollandsche natuur naar waarheid had kunnen vertolken. Zon wist hij te brengen in de „Pastorie te Vorden" (13) en „Achter 't logement te Vorden" (38). Gloed van kleur bewonderde men in de meeste studies naar de „Houtwerf te Vorden" (3, 42, 45, 52), die hij op 67 jarigen leeftijd schilderde. De zwoelheid van een naderend onweer trof in „Morgen te Vorden" (41); iets Corot-achtigs in „Hek van het kasteel te Vorden" (67).

Onder de groote schilderijen op het Rijksmuseum is er een, geschonken door den heer Zimmermann, dat een gezicht in de onmiddellijke omgeving van Hackfort voorstelt. Die plek heeft den schilder en zijn leerlinge gedurende het najaar dikwijls in verrukking gebracht, wanneer door hoogen waterstand

de vijver overvol was en een groep zware eikeboomen en de watermolen langs het kasteel zich er in weerspiegelden. Ik vermoed, dat dit het plekje

Kasteel te Doorwerth, naar eene schilderij.

is, in welks nabijheid de plantenwildernis bij minder hoog water te zien was. Behalve van dit fraaie schilderij, van den heer Zimmermann afkomstig, ziet men in deze bladen een reproductie van het „Kasteel te Vorden," schilderij

thans toebehoorende aan Mr. G. van Tienhoven, vroeger aan den Dante-vertaler Hacke van Mijnden. Het werd in 1871 geschilderd en behoort tot Bilders' stemmingvolste werken.

Enkele van 's meesters doeken zijn gestoffeerd door Mauve, o. a. „De Vesper" (Van Tienhoven). Op sommige kleinere stukken teekende Rochussen de figuurtjes, zoo b.v. op een heidelandschap met zigeuners. Later stoffeerde de jonge Gerard wel eens de landschappen van zijn vader, meestal met geiten en herten. Doch gewoonlijk deed hij zelf die zoo nauwluisterende verlevendiging van het landschap, evenals Bosboom zijn kerken stoffeerde; want wie kan zich zoo volkomen in de stemming plaatsen van het gekozen tafereel. De figuurtjes van Rochussen bleken niet zelden te zwak en te glad. Op het schilderij door Zimmermann vermaakt en hiervoor afgebeeld schilderde Bilders b.v. zelf de mooie koeien met haar lichtreflecties. Op een „Bleekerij te Beek" en op het ter Koloniale-Tentoonstelling met gouden medaille bekroonde „Gezicht op Vlagtwedde," met een gansche kudde koeien, waren de figuren evenzoo van den meester zelf.

Nog indrukwekkender, dan sommige der schilderijen, zijn een aantal fusains. 't Was alsof het luchtige, handelbare houtskool zich gedweeër voegde naar zijn rijke fantasie. We zagen een uitgelezen aantal op de Bilders-Tentoonstelling, afgestaan door de dames Vissering, Kneppelhout, Van Dijck, en de heeren Banck, Kyzer, Reekers, Van Tienhoven, Van Gogh en Buffa. De kleursuggestie is hier soms zeldzaam krachtig en het gewemel der bladeren is vol pantheïstische innigheid uitgedrukt. In één woord, in die fusains treffen ons Bilders' dichterlijke geest en artisticiteit in nog hooger mate. Wat zijn zeldzamen tact van stoffeeren betreft, zij opgemerkt, dat hij de eenzame natuur nog eenzamer wist te maken, door langs zijn vijverboorden een paar reigers te plaatsen, of zijn kasteelen en torens door kraaien te doen omzwermen. Voor een fusain als „Eenzaamheid" staande, prevelt men onwillekeurig Göthe's „Wandrers Nachtlied":

Ueber allen Gipfeln
Ist Ruh;
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

Dat de ziener der Natuur somtijds door de fantasie van den dichter werd aangegrepen, bewijst wel het verhaal van een visioen, dat hij eenmaal 's nachts bij het kasteel van Vorden gehad zou hebben. Er stroomde onverwachts bij het gekras der nachtvogels een roode gloed door de vensters, waarbij hij duidelijk een bacchanaal zag vieren door ridders en edelvrouwen.

Gevangenen werden uit de onderaardsche holen gesleept en gemarteld en de overweldigers riepen hem spottend toe: „Zoo leefden wij hier in de oude burcht!" Voor een raam verscheen een gevangen jonkvrouw, edel en rein van aanzien, die hem smeekte haar te redden uit de klauwen der losbandige ridders. Plotseling verdween weder het visioen. Waarschijnlijk kraaide de haan in de verte, tegen welk den dageraad aankondigend geluid de geestenwereld niet bestand is. Bilders wilde nooit toegeven, dat hij slechts een droom had gedroomd. Het was misschien wel de zelfkritiek van den modernen mensch, die zich op te groote dweeperij betrapte met de in een romantisch kleed gehulde Oudheid. De dichter in Bilders kan die kritiek bij een

Het Hengelaar brugje bij Vorden, naar eene schets.

benauwde nachtrust gemetamorphoseerd hebben in visioen. Op de fraaie fusain „Eenzaamheid" ziet men het venster van „Hildegarde," waarvan ook een geschilderde studie (14) op de Bilders-Tentoonstelling tegenwoordig was.

Toen men onlangs naar aanleiding der Corot-Tentoonstelling te Parijs allerlei anecdoten ophaalde betreffende dien gemoedelijken, levenslustigen kunstenaar, zal menigeen aan trekjes in het leven van Bilders gedacht hebben. Ook hij hield er van onder het werk te zingen en zijn zuivere, klankrijke tenorstem te verheffen. Hij ging ook geheel op in de Natuur. Een mooie zonsondergang maakte hem soms zóo gelukkig, dat hij de boerenkinderen tracteerde, die hem allen kenden en met wie hij groote vrienden was. In 't belang van zijn studieplannen moest alles zich schikken. Aan het groote stuk op het Rijksmuseum, voorstellende de Enserinkweide te Vorden,

is een aardige herinnering verbonden. Toen hij en zijn leerlinge eens het vaste plan hadden opgevat een zomer in die prachtige weide met haar indrukwekkende groep oude eiken — thans gevallen! — te studeeren, liep er in 't gezelschap der goedaardige koebeesten een forsche stier, die niet te vertrouwen was en die met leelijke oogen de verstoorders van zijn harem opnam. Niet geneigd nader kennis met Zijn Hoogheid te maken, verzocht Bilders den eigenaar der weide, wat het kosten moest, indien het dier gedurende drie maanden op stal gezet werd. „Dertig gulden," zei het inhalige boertje. Om zeker te zijn, werd de eerste vijftien op hand gegeven en na afloop van 't seisoen zou hij de tweede ontvangen. Bij die laatste betaling vroeg de eigenaar, of ze het dier nog niet eens wilden zien. Zij gingen naar den stal: „Morgen gaat hij naar Zutfen op de markt, ik heb hem vetgemest." De boer had plan gehad den stier te pensionneeren en op stal te zetten, toen de artisten in de weide wilden gaan werken! Daar het leuke vetweiertje trotsch was op zijn handige manoeuvre en zijn licht niet onder de korenmaat verborg, wekte zijn buitenkans den naijver op van al de boeren in den omtrek, die zich tevens braaf vroolijk maakten met Bilders' goedige onderhandeling. De heele Graafschap had er nog lang pleizier van.

Van Bilders' verblijf te Amsterdam dateert zijn rijke, fantastische compositie „Neêrlands Woeste Toestand," een voorhistorisch landschap met moeras en oerbosch, een chaos van gespleten eiken en gave woudreuzen, weelderige moeras-vegetatie en watervogels. De schilder was met Herman ten Kate, Rochussen, Springer en Lingeman ontwerper en uitvoerder van het plan voor de Historische Galerij in Arti, wier onpraktische verkwanseling onlangs zoo de aandacht heeft getrokken. Opmerkelijk genoeg is Bilders' schilderij het eenige stuk, dat niet door het bestuur werd opgeruimd; volgens den een, omdat ze voor dit decoratieve stuk juist nog een hangplaatsje beschikbaar hadden, volgens anderen, omdat Bilders' werk het waardigste van de gansche verzameling werd geoordeeld. Ik voor mij geloof, dat het Fatum hier „a finger in the pie" had en „Neêrlands Woeste Toestand" een symbolische herinnering moest blijven aan Arti's Woesten Toestand, anno domini 1895.

Te Amsterdam was de schilder in de patricische en de kunstkringen een zeer gezien man en 's winters nam hij deel aan het gezellig verkeer. O. a. was hij een groot vriend van den kunstbeschermer en beoefenaar Willink van Collen, die het fonds zou stichten ter aanmoediging van jonge kunstenaars. Deze heer was gehuwd met een nicht van mejuffrouw Van Bosse, toen Bilders' geliefde leerlinge, met wie de waardige kunstenaar in 1880 een tweede huwelijk zou sluiten. Sylvius geeft in haar gevoelvolle levensschets der schilderes, voorkomende in dit tijdschrift (IV. 4) een zinrijke karakteristiek van deze gewichtige gebeurtenis in het leven van den kunstenaar: „In het op- en neergaan van iederen dag, in den ernst van het atelier, in de vroolijkheid van het intiem huiselijk leven, waren zij goede kameraden geworden, gaande *in gleichem Schritt und Tritt;* en van goede kameraden

werden zij vrienden; van vrienden, eensvoelend in de kunst, eensdenkend in het leven, eenswillend in het handelen, werden zij echtgenooten."

Na een 20-jarig verblijf te Amsterdam, gevoelde de schilder zich weder aangetrokken tot het liefelijk Oosterbeek, dat sedert wel geducht veranderd was onder den invloed der „beschavende" vervoermiddelen en de „jerry-builders," doch nog veel van zijn schoone omgeving bewaard had: Wolfhezen was er nog; en Heelsum en Doorwerth en de vette weiden en plassen aan den Veluwe-zoom. Zelfs werden gedurende de drie volgende zomers (1880—1883) nieuwe studiereizen ondernomen naar Drente en aangrenzende deelen van Groningen. Te Gieten werd veel tot stand gebracht, waarvan de Bilders-Tentoonstelling getuigde. Zoo herinner ik mij een zonnigen „Landweg te Gieten" (37), een mooi „Laantje" (30), een zonweerkaatsende „Veenplas" (49), doch er waren meer dan twintig schilderijen en studies uit die noordelijke streken. Nog meer dan met Drente, dat hij wat kaal en te weinig boschrijk vond, dweepte de schilder met Wedde, Vlagtwedde en Westerwolde, waar de Natuur woest en ruim en grootsch was en die hij volgens zijn zin eerst te laat heeft leeren kennen. Het mooiste, dat hij in Drente voortbracht, was een indrukwekkende fusain, voorstellende een Hunnebed bij Gieten, in het bezit zijner talentvolle weduwe. In Drente herkende hij overal Hobbema, bij Westerwolde Ruysdael. Want hij was een groot bewonderaar onzer oude meesters en duldde daar geen miskenning. In het Rijksmuseum heeft hij nooit een voetstap willen zetten, toen hij van vertrouwde vrienden had gehoord, hoe onze groote voorgangers leden onder het met hun kunst niet harmoniëerende bouwwerk.

Het laatste studiereisje van Bilders was wel een kort verblijf te Heelsum in de onmiddellijke nabijheid van Oosterbeek, doch ik geloof, dat dit terrein nog meer opleverde voor de kunst zijner echtgenoote, dan voor hem zelf.

De borstziekte, die hem in 1883 trof, dus toen de meester reeds 72 jaren telde, kwam hij nooit te boven. Van toen aan hield de geregelde studie op. Doch hij bleef in de kunst leven naast zijn talentvolle echtgenoote, die, om zoo te zeggen, steeds zijn leerlinge gebleven was en die als een weldoende zonneschijn zijn laatste levensjaren verlichtte. Veel lijden zou de grijsaard gelukkig niet en zijn geest bleef tot den einde helder en opgewekt, zijn hart jeugdig. Menigmaal moest zijn gade een gesprek een andere richting geven, wanneer hij zich te veel opwond in de wereld van herinneringen aan belangrijke gebeurtenissen en personen en aan gesmaakt natuur- en kunstgenot.

Bilders overleed den 29sten October 1890 in den hoogen ouderdom van 79 jaren en werd op het vriendelijke kerkhof te Oosterbeek zonder pracht en praal begraven en zonder deftige redevoeringen: „eenvoudig begraven, zoo eenvoudig als een kind uit het volk, zooals ik ben," had hij meermalen vóor zijn dood gewenscht. Maar heel Oosterbeek kende en waardeerde den oprechten, braven man en menig eenvoudig hart was aangedaan bij zijn verscheiden, want met Bilders daalde niet alleen een dichterlijk kunstenaar, doch een nobel karakter ten grave.

Zij, die hem beter gekend heeft dan iemand, mocht met recht getuigen: „Zijn dichterlijke natuur, zijn stalen geheugen, zijn geduld en volharding, zijn opgewekte geest en zijn werkkracht, zijn oprecht en fijngevoelend hart, alles stempelde hem tot een niet gewone verschijning, waaraan de natuur edele en schoone gelaatstrekken had toegevoegd."

Ook was het een eigenaardige hulde, die Dr. Hugenholz aan zijn nagedachtenis bracht, toen hij in een preek den meester herdacht en hem noemde „een der grootste schilders en dichters en een man, die zich gelegen liet liggen ook aan de hoogste belangen der menschheid, een diep en ernstig denker."

Dit stuk zou moeten besluiten met een onderzoek naar de redenen van Bilders' voortdurend succes als kunstenaar in een klein land als het onze, waar zoo veel van zijn kunst een tehuis vond, en ook naar de opbouwende kracht, die van zijn kunst en persoonlijkheid uitging; doch het opstel heeft de gestelde grenzen reeds ver overschreden. Toch dient nog in herinnering gebracht, dat Bilders een afschuw had van alles, dat naar reclame zweemde, dat hij zeldzaam rechtvaardig was en geheel niet berekenend. „Politiek" was bij hem een hatelijk woord en „diplomaat" een scheldnaam. Dit zal wel het geheim geweest zijn, waarom hij bij oud en jong, voornaam en nederig bemind was en met waardeering herdacht wordt door allen, die hem lang of kort gekend hebben.

EEN CONFLICT.

DOOR

FOKKO BOS.

I.

Zij waren getrouwd in de Waalsche kerk, met een toespraak in het Fransch, die de zeer kalme jonge vrouw maar ten halve begreep, met hoeveel aandacht ze ook scheen te luisteren. Haar man wel, dacht zij, en hij sprak dit niet tegen; vol ernst had hij steeds den blik gevestigd gehouden op den predikant. Toen zij voor dezen stonden, dachten allen, die hen omringden, dat men niet gauw zulk een deftig paar zou vinden. In den zwarten rok, met het sneeuwwitte, bijna blinkende, overhemd en de onberispelijk geknoopte witte das, vertoonde hij met zijn koel, schier strak gelaat het volmaakte beeld van den man, die weet wat hij zijner eigene waarde en der wereld verschuldigd is. En het witte satijn, de witte kanten, het witte gaas, dat hare lange, ietwat hoekige gestalte omgolfde, voltooide de gedachte aan sneeuwige koude, welke door haar altijd bleek gelaat en de koele grijze oogen werd opgeroepen.

Maar hoeveel of hoe weinig zij van de toespraak verstonden, beider gezichten bleven even onbewogen als de bolle wangen der engelenkopjes boven het orgel, hunne trekken bleven strak, hunne oogen droog ook bij de treffendste en vurigste woorden van den redenaar, zelfs bij de passage, waar hij wees op den strijd, die er komen kon in hun beider vereenigd leven, op de golfzeeën, die het ranke huwelijksbootje konden doen wiegelen en overbuigen, zoodat het alleen voor kantelen werd behoed door hunne groote liefde en het vast vertrouwen van den een op den ander. Zij hoorden de aaneengeschakelde klanken aan, maar geen trek op hun gelaat weerkaatste den indruk, dien hunne ziel ontving. Doch evenmin slaakte een der beiden een zucht van verlichting, toen de traditioneele zegen Gods over hunne vereeniging werd gesloten door een vibreerend *Amen*, en de plechtigheid was afgeloopen.

Kalm en stil zaten zij naast elkaar neer aan het diner, dat nog eenigszins gedwongen was door hun bijzijn; bedaard en rustig hoorden zij buiten het rijtuig aanrollen en stilhouden, dat hen naar 't station zou brengen voor hun huwelijksreisje door Zuid-Duitschland en Zwitserland en geen van hen maakte den ander daarop opmerkzaam. Met hetzelfde onbewogen gezicht, dat zij den predikant hadden getoond, luisterden zij nu naar den vroegen speech van een goedmoedigen oom, haar voogd, die ook het geratel had gehoord en zijne nicht niet wilde laten vertrekken, voor hij had uitgestort

de zegenbeden en raadgevingen, die hem op het hart lagen. Hij sprak grootendeels den redenaar in de kerk na, zijne woorden waren banaal, het gevoel, dat hij er in uitte, conventioneel, maar zijne stem klonk hartelijk en trilde nu en dan een weinig van werkelijk aandoening. Vooral, toen hij begon over de conflicten in het huwelijksleven, die onvermijdelijk waren, maar die men door wederzijdsche genegenheid moest overkomen. Het jonggetrouwde paar luisterde, schijnbaar aandachtig, doch beiden bemerkten, hoe hàre moeder zacht de kamer verliet, en zij dacht aan hare koffers, of die wel allen vooruitgezonden waren, hij aan zijn plaid en zijne overjas, die op de Zwitsersche bergen niet onnoodig zouden zijn, want hij had een hekel aan verkoudheid, aan alle ziekte.

En toen zij, nauwelijks een tien minuten later, in de vigilante zaten, elk in een hoek gedrukt, waren zij bijna reeds de tranen harer moeder, de zegenbeden en vermaningen van den predikant en van haren oom vergeten, en dachten zij vooral niet meer aan de conflicten, die er zouden kunnen komen in hun leven.

Waarom zouden zij er ook aan denken? Er bestond voor hen immers geene vrees, dat ooit eenig conflict tusschen hen zou treden en de gemoedsrust van beiden of een van beiden zou verstoren. Zij waren daarvoor te kalm van complexie, te zeer bewust van de waardigheid hunner personen, naar zij zelve meenden, te wel opgevoed. Overtuigd waren zij er beiden van, dat tusschen hen de stille belofte was gedaan, nooit eene scène te maken, die hen in eigen of anderer oogen konde vernederen. Een hartstochteloos leven als achter hen lag, stelde immers waarborg genoeg, dat zij na hun dertigste jaar niet zoo grillig zouden worden, om elkanders booze luimen op te wekken, noch zoo prikkelbaar, om zich licht tot drift te laten vervoeren.

En zoo deftig als meneer en mevrouw Verwolde zich toonden op hun huwelijksdag, bleven zij ook na den terugkeer van hun reisje, al was toen ook zijn zwart costuum door een grijs pak en haar wit gewaad door een donkeren regenmantel vervangen. Beiden hervatten hun gewoon leven weer, als hadden zij nooit de verhevenheid der Zwitsersche Alpen en de gemoedelijkheid van het Zwabische landvolk aanschouwd. In hun statig, maar eenigszins somber en koud huis in eene der hoofdstraten van de stad, zetten zij hun leven voort met de kalme eentonigheid, waaraan beiden gewend waren: zij, thans haar eigen huishouden bestierende, zooals zij het vroeger dat van hare moeder deed, hij, zijne bureau plichten doende met denzelfden nauwgezetten koelen ijver; beiden, kalm en zonder hartstocht, elkander ontmoetende bij het diner, uitgaande naar eene partij of met stille deftigheid hunne avonden thuis slijtende.

Dit kleurloos leven was sedert jaren hun beider ideaal, lang reeds voor zij elkander hadden gevonden.

Henri Verwolde was de zoon geweest van eene arme schoolmeestersweduwe te platten lande. Zijne moeder had van haar schraal lijfrentetje hem geene goede opvoeding kunnen geven, toen zij als jonge weduwe bleef zitten, maar

gelukkig viel het oog van den burgemeester van het dorp, een jhr. Van Sweesen, op den knaap, of, zooals anderen beweerden, op de jonge moeder. Hij ontfermde zich over den jongen, liet hem de Hoogere Burgerschool bezoeken en verschafte hem na zijn afgelegd eindexamen eene plaats op een der Provinciale bureaux. Henri Verwolde, zooals hij zich noemde voor het boersche Hendrik, deed zijnen beschermer eer aan: op de school was hij een werkezel, en daar hij bovendien een gezond verstand had, maar zonder grooten aanleg voor eenig vak van kunst of wetenschap, viel het hem niet moeilijk door een onversaagd blokken de eerste der klasse te blijven. Zijn ijver en nauwgezetheid deden hem weldra, toen hij eenmaal zijn voet op de sporten van den ladder had, die, soms langzaam, maar zeker naar boven voert, zijn protecteur ontberen, en een gunstig fortuin deed het overige voor hem. Zoo was hij, op nauwelijks dertigjarigen leeftijd, een der eerste ambtenaren op het Provinciaal Bestuur van zijn gewest, in het bezit alzoo van eene eervolle positie, voor welke meesters in de Rechten zich het vuur uit de schoenen liepen, en bovendien van een jaarlijksch inkomen van tweeduizend gulden. Als slot-scène van zijn streven, schier zonder strijd, naar eene dergelijke gevestigde positie in de maatschappij, had hij sedert eenige jaren reeds een rijk huwelijk beschouwd. Ook daarin was de fortuin hem gunstig. Hij kwam bij toeval in aanraking met mevrouw Harwijnen, de weduwe van een rijk geworden inspecteur eener maatschappij voor landverhuizers, het bleek hem weldra uit een onbetwistbare bron, die hij voorzichtigheidshalve raadpleegde, dat zij in het bezit was van minstens een paar ton. Mevrouw Harwijnen had slechts ééne dochter, die nu reeds aanspraak kon maken op de helft van dat vermogen, en later het geheel in handen moest krijgen. Henri Verwolde begreep, dat Sofie Harwijnen alzoo in den eersten tijd zijn inkomen zou vermeerderen met een vierduizend gulden 's jaars, afkomstig van soliede effecten, en voordat hij nog kennis met haar had gemaakt, was zijn plan reeds vast, om hare hand te verwerven. Zoo zou hij, misschien na jaren, een rijk man zijn.

Sofie Harwijnen beschouwde als het doel haars levens de positie van getrouwde vrouw. Toch stond zij, niettegenstaande haar vermogen, reeds op het punt haar dertigste jaar in te treden, zonder dat er een geschikte kandidaat kwam. Wel had zij aanzoeken gehad, stille en formeele, maar, al stelde zij hare eischen, vooral in de laatste jaren, niet bijzonder hoog, zij achtte toch zich zelf meer waard dan een jong kruidenier, of een bedaagd weduwnaar met twee kinderen, of een gesjeesd student, die voor zaakwaarnemer speelde. Waarheid is het ook, dat mevrouw Harwijnen in de aanzienlijke kringen niet werd opgenomen, en hare dochter evenmin, welk eene gesoigneerde opvoeding deze ook had genoten op eene kostschool aan den Rijn. Daarbij kwam, dat Sofie, ook met al de toovermiddelen der toilettafel, leelijk bleef, en noch hare bleek-gele kleur, noch hare magere, schonkige gestalte kon doen verloochenen.

Daarom werd het aanzoek van meneer Henri Verwolde, schoon voor den

vorm in bedenking gehouden, zeer gunstig opgenomen. Wat was er tegen hem? Hij was nog jong; bezat, al geleek zijn gelaat een koel masker, — maar dat was voornaam! — een aangenaam uiterlijk, had zeer gedistingueerde manieren en bovendien eene eervolle betrekking.

Meer kon Sofie toch niet verlangen! vond mevrouw Harwijnen, een goedige, maar niet beschaafde oudachtige dame, op wie hare dochter weinig geleek. Zoo scheen het Sofie zelve ook toe, en zij verheelde hare moeder niet den triomf, dien zij smaakte, toen zij hem eindelijk het jawoord schreef. Er volgde een korte, stille verlovingstijd, en mama, al dacht ze in de laatste jaren, dat haar man haar eens half en half om haar fortuintje had genomen, schudde menigmaal het hoofd bij zooveel koelheid in dien blijdsten tijd van 't leven. Haar man was ook koel, berekenend geweest, — dat was goed om rijk te worden — maar in hun engagement had hij zich toch anders getoond. Doch de goede vrouw maakte geene aanmerking, want ze zag hoog op tegen de stijve voorname deftigheid van meneer Verwolde en van hare dochter, en zij bewonderde de beiden, zooals zij daar koel en ernstig tegenover elkaar zaten, en elkaar met *U* aanspraken.

II.

Zij waren reeds twee jaren getrouwd. Het was voor hen beiden een tijd geweest zonder eenige verrassing, maar eveneens zonder eenige ontgoocheling. Zij kenden elkander reeds voor het huwelijk evengoed als nu. Sleepend en kleurloos hadden zich de dagen aaneengerijd, die zij naast elkaar voortleefden, even kalm en stil als de twee lindeboomen in hunnen tuin, of neen, veel kalmer en stiller nog, want door dezen blies bijwijlen nog de adem van den voorjaarswind, en deed hunne takken zich dichter in elkaar strengelen; de beide menschen, die soms onder hen zaten, elk aan eene zijde van de theetafel, bleven altijd even ernstig en strak en bewaarden ook in elkaars bijzijn de fysionomie van deftige teruggetrokkenheid, die zij voor de buitenwereld op hun gelaat droegen. Als die een masker was, waren zij er zoozeer aan gewend, dat het dragen hun eene tweede natuur was geworden.

Het was nu een herfstavond en te koud om buiten te zitten. In de breede gang, met marmeren vloer en diepe nissen in de zijwanden, vloeide het licht van de lantaarn, die van het plafond afhing, in een rozig schijnsel langs de muren en over den dikken sajetten looper, die de schreden dempte. Er werd in dit huis ook nooit haastig en hartstochtelijk geloopen, met zwevende of zacht trippelende schreden leerden de dienstboden schrijden over de vloeren of opgaan bij de trappen. De zware gordijnen van zijdeachtig damast waren neergelaten voor de vensters der voorkamer; geen straaltje van de vergulde gaskroon schoot naar buiten, op de nauwe straat. Een kap van geel satijn, weer bedekt door een kanten doekje hing over de staande Simplex-lamp van cuivre-poli, waarbij de heer Verwolde zat te lezen in den Nieuwen Rotterdammer. Hij was even goed geabonneerd op het Handelsblad,

het Vaderland, zelfs een tijdlang op het Centrum en de Standaard, en nu nog op den Amsterdammer. Een politiek geloof scheen hij niet te hebben, maar hij was vóór een conservatief ministerie en tegen progressieve inkomstenbelasting en protectie in den handel. Overigens liet hij even weinig blijken van zijne overtuiging op staatkundig als op godsdienstig terrein; huldigden hij en zijne vrouw de mode in het maatschappelijk leven, hij scheen het evenzoo te doen in de politiek en de kerk. De politiek was in de war in de laatste jaren, men zweeg er daarom beter over; de Waalsche gemeente was eene deftige gezindte, goed om er bij te blijven. Doch hij sprak nimmer over dogma's, en zag er niet tegen op een voornamen en invloedrijken vrijdenker de hand te drukken als een zijner beste kennissen. Daarentegen was het zijn beslist gevoelen, dat voor het plebs een strenge godsdienst, met uitzicht op hemel en hel, een uitnemende bondgenoot was tegen uitspattingen en tegen rebelleeren.

Mevrouw Verwolde zat aan den anderen kant der tafel en las in Schiller, den veel geprezen Schiller der secondantes van de kostschool aan den Rijn, die voor Heine waarschuwden en van Goethe slechts eene Auswahl toestonden. Zij las Maria Stuart, met een effen, onbewogen gelaat, koele blikken latende glijden langs de reeksen zwarte letters, midden in de tuinscène het boek neerleggende, om zich en haren man een kop thee in te schenken. Zij scheen uit plichtsgevoel te lezen, omdat de directrice het eens had aanbevolen en haar man het goed vond, of wellicht, omdat zij pronken wilde met hare kennis van het Duitsch. Haar ontroerde noch de gemartelde Majesteit van Maria, noch de hardvochtige jaloezie van Elizabeth, noch Mortimer's hartstocht of Leycesters lafheid. Soms las zij, als haar man op 't bureau was, in de morgenuren, een sensatie-romannetje, zoo van miss Braddon of Xavier de Montepin, maar deze auteurs werkten evenmin verderfelijk op hare verbeelding, als Schiller veredelend op haar gevoel.

Zoo zaten zij dikwijls tegenover elkander, wanneer zij niet op een partijtje dansten of whistten, of stil en ernstig luisterden in een concert- of schouwburgzaal; zoo brachten zij in hun groot en smaakvol gemeubeld salon, vervuld met zachte tonen van licht en warmte, geheele lange avonden door in elkanders nabijzijn, hunne lectuur nu en dan afbrekend door eenige onbeduidende woorden, soms aangevuld door een stillen, koelen glimlach of een hoogmoedigen blik. Nu en dan zat meneer ook op zijne studeerkamer boven, uittreksels makende uit groote hoopen boeken voor een statistiek overzicht van militie-verordeningen en schutterij-bepalingen, dat hij wilde omwerken tot een boek; of hij ging even kijken in de societeit en liet mevrouw tot elf uur alleen, die op hare beurt eens eene avondvisite aflegde bij eene ongetrouwde vriendin of eene kraamvrouw. Somwijlen kwam mevrouw Harwijnen een kop thee drinken en bleef dan soupeeren, maar deze vond het zoo koel en statig in de woning harer kinderen, dat zij liever elf avonden in de veertien dagen kransjes ging houden met hare bedaagde vriendinnen, en dan den lof zong van het geluk harer dochter en de deftigheid van haren schoonzoon.

Men geloofde haar gaarne. Algemeen beschouwde men de vereeniging van Henri Verwolde met Sofie Harwijnen als een model-huwelijk. Waar vond men zulk eene overeenstemming van gevoelens, zulk een ernstig samenleven, zulk eene aanhankelijkheid, zoodat men den een haast niet op straat zag zonder den ander? En wien een blik werd gegund in het intieme leven dezer beide menschen, bemerkte daar dezelfde kalme rust in hun leven, dezelfde voorname deftigheid in hun bestaan, hunne gedachten, hunne begeerten. Dat er iets kils, iets doods was in deze gelijkmatige strakheid van handel en humeur, sprong den meesten niet in 't oog.

En zij zelven, de echtgenooten, zouden dat het laatste gemeend hebben. Zij geloofden aan hun geluk. En dat geloof is het geluk zelf! De geeuwen, die soms in stilte werden gesmoord, hunne moeheid in armen en beenen, de ledigheid in hun binnenste waren niet in staat dat geloof aan 't wankelen te brengen. Zij dachten dan maar aan hun fraai huis, aan de effecten, die wel bewaard lagen in de ijzeren brandkast, maar bovenal aan de waardigheid hunner positie in de samenleving der stad en de algemeene achting, die men hun toedroeg. En de verveling, die op hen aansloop tusschen de fraaie meubels door, en over het besef hunner eigenwaarde heen, droegen zij als een gewilligen last, hen opgelegd met het kleed der deftigheid, waarin ze zich zoo gaarne hulden.

Zoo hadden zij twee jaren lang zonder hartstocht, zonder hoogere aspiratiën naast elkander geleefd, niet dichter tot elkaar gebracht door een inniger gevoel, maar evenmin van elkaar gestooten door een heftig conflict van driften of verlangens.

Het was tien uur in den avond, de wind huilde door de straat en kletterde de zware regendroppels tegen de dikke spiegelruiten. Meneer Verwolde hief zijne courant hooger op dan noodig was: hij wilde eens recht uitgeeuwen. Toen vouwde hij het blad langzaam op en legde het met zijne gewone bedaarde bewegingen op de tafel.

„'t Is bar weer," zeide hij en nam zijn kopje thee in de hand.

Mevrouw liet haar boek in den schoot rusten, en leunde achterover in haren stoel.

„Er loopt bijna geen mensch meer op de straat," begon zij.

Op dit oogenblik werd er zacht en als beschroomd aan de voordeur gescheld.

„Wie kan dat zijn?" vroeg Verwolde, een weinig verwonderd op de pendule ziende. „De avondpost is er al geweest."

„Die schelt ook niet zoo zacht!" hernam zijne vrouw.

Het duurde eenige minuten eer de meid uit het souterrain in de gang kwam aanloopen. Ondertusschen hoorde men de regendroppelen tikken tegen de ramen.

„Het zal toch niet iets van mama zijn?" zeide zij zacht, maar zonder zich op te richten; toch luisterde zij, maar er viel niets te verstaan van het gesprek aan de deur. Haar man haalde de schouders op.

De dienstmeid trad binnen na een bescheiden tik.

„Daar is eene juffrouw, die meneer gaarne zou spreken," zeide zij.

„Eene juffrouw, om mij te spreken? Zoo laat?" vroeg de heer des huizes met zijne gewone eentonige stem. „En heb je niet gevraagd, wie het is?"

„Het lijkt eene fatsoenlijke juffrouw," antwoordde het meisje en beiden merkten op, dat zij niet zeide van „dame". „Zij noemde zich, geloof ik, Delaar," vervolgde de dienstbode, die met den knop in de hand bij de deur stond.

„Delaar, Delaar!" herhaalde meneer Verwolde peinzend en met gefronst voorhoofd in zich zelven. „Ik meen dien naam meer gehoord te hebben, — toch, ik herinner me niet ..... Maar laat de dame in de zijkamer en steek het licht aan, Antje, — ik kom zoo dadelijk," gelastte hij en dronk nu zijn kop thee langzaam uit, dien hij nog in de hand had. Toen stond hij zeer bedaard op en zag in den spiegel, of zijn das goed zat.

„Je permiteert even, Sofie?" vroeg hij, en liep toen de gang in naar de zijkamer. Onder die weinige schreden dacht hij met een diepen rimpel tusschen de oogen na over dien naam, welke hem zoo bekend voorkwam, en dien hij maar niet wist te verbinden aan een persoon. „Delaar, Delaar!" Er was iets in die klanken, dat hem bezig hield met bijna onbewuste herinneringen, aan een tijd, hij wist niet welken, aan eene plaats, hij wist niet waar; dat indruk op hem maakte door vage gevoelens van een vroeger geestelijk welzijn, 't welk hij nu miste; dat op hem werkte als eene tonenreeks uit een lang vergeten lieve melodie.

Antje had één gaspit aangestoken in de zijkamer, en die nog slechts ten halve open gedraaid. Er heerschte daarom, vooral in den eenen hoek, eene verlichting, die weinig meer was dan eene schemering. In dien hoek stond eene dame te wachten; niet groot van gestalte, de vormen geheel verborgen in een wijden regenmantel, het hoofd en zelfs een deel van 't gelaat bedekt door den donkeren kap, die, als eene bescherming tegen 't buïig weer, over het hoofd was getrokken.

„Goeden avond!" liet meneer Verwolde zijne stem hooren, gewichtig en trotsch in al hare eentonigheid. Zij maakte eene diepe buiging, en hij meende een zucht of het hijgen van hare ademhaling te hooren. Hij keerde haar den rug even toe, om de gasvlam hooger op te draaien, zoodat een vol licht in de kamer stroomde. Toen hij zich weer tot haar wendde, was zij eene schrede naar voren getreden en had zij den kap van haren mantel naar achteren geworpen.

„Neemt u mij niet kwalijk, dat ik u zoo laat lastig val, meneer," zeide zij met eene zachte, trillende stem, maar die zelfs in die weinige woorden haar melodieus timbre niet verloor. Zij had de donkerblauwe oogen tot hem opgeslagen, terwijl hare handen, in elkaar gevouwen als tot een gebed, neerhingen voor haar lichaam.

Hij zag haar aan, eerst met een nieuwsgierigen blik en toen met eene verrassing, die zelfs uitdrukking vond op zijn anders zoo koud gelaat.

„Evaline Delare!” riep hij verwonderd uit.

„U herkent mij dus? O, dat doet mij genoegen!” zeide zij met een lieven glimlach, die voor eenige seconden de smartelijke uitdrukking van haar gelaat verjoeg.

Of hij haar herkende! Welk eene vraag! Terwijl hij haar aanstaarde en naar haar luisterde, vergat hij in de eerste oogenblikken alles in het tegenwoordige; haar gelaat, hare oogen, hare stem, alles verplaatste hem in een vroegeren tijd, zeer lang geleden, geheel vergeten reeds, naar hij gemeend had. Als in de ronde lichtvlek van een magische lantaarn, zag hij ineens zijn dorpje voor zich, het huisje zijner moeder, de lange laan ter zijde daarvan, die naar eene groote boerderij voerde, het kerktorentje op eenigen afstand. En over alles heen een heldere, wazig-blauwe hemel, waarin een koesterende zomerzon stond, die haar licht uitzond over dit boomrijk plekje, of lange avondschaduwen wierp over het groene weiland en den stoffigen landweg. Hij zag dat alles, en hoorde daarbij het windje ruischen in de hooge boomen of ritselen in het riet der sloot. Hij zag steeds dezelfde plek, maar nu scheen de zon heen tusschen de ruige boomstammen, dan weer stond zij hoog aan den hemel en liet de laan in eene koele schaduw, of was het de maan, die nieuwsgierige blikken wierp door het dichte loover. En de kleuren verwisselden, de klanken veranderden, het was zomer en herfst en winter voor zijn oogen, maar altijd: terwijl hij de jonge dame in de blauwe oogen keek en hij haar zag lachen, en de kuiltjes opmerkte in hare wangen, altijd had hij diezelfde plek voor oogen.

En altijd was die gestoffeerd met twee menschelijke wezentjes, — zoo klein — twee kinderen — hij zelf en zij. Daar zaten zij samen aan den slootkant, de voeten in het riet, en hij sneed fluitjes, en zij vertelde sprookjes of verhalen van groote mannen; neen, ginds wandelden zij in de laan en zochten beukenootjes; neen, ze dwaalden in 't boschje daarnaast, en rijgen dennenappels tot lange ketens aaneen; of hij lag languit in het hooge gras der weide, en zij vlocht een krans van madeliefjes en boterbloempjes, en vertelde weer. Want vertellen kon ze, beter dan hij, die zooveel ouder was, en die haar onderricht gaf in zijne vrije uren, als hij bij zijne moeder thuis was.

Terwijl hij haar zoo aanzag, en al die beelden en tonen en tinten in rasse vlucht voorbij zijn herinnering dreven, sprak zij tot hem. Allengs verdween de lach van haar gelaat, de kuiltjes harer wangen verzwonden, hare stem nam een droeven klank aan. Met geweld rukte hij zich los uit de ketens der heugenis, die hem aan 't verleden wilden binden; hij richtte zich hoog op en zag haar aan, anders dan eerst, koeler, strakker. Hij keek naar hare blonde haren, verwaaid in 't stormachtig weer buiten, naar haar wijden, ouden mantel, die slap om haar leden hing. De droomerige uitdrukking van zijn gelaat verdween, het was of er een masker kwam over zijn aangezicht.

Hij was geen droomer. Hij begon haar nu te begrijpen; zij kwam bij hem klagen, met eene hoop, steunende op oude herinneringen. Hij luisterde

ernstig en bedaard naar haar. Eerst had hij vergeten, haar een stoel aan te wijzen, nu deed hij 't met opzet niet meer.

„Sedert dien tijd gingen we meer en meer achteruit. Het proces over de boerderij is nog altijd aan den gang. De advocaat zegt het, we zullen 't winnen. Maar we zijn nu arm, zeer arm!"

Zij boog het hoofd na die gefluisterde bekentenis. Hij zag haar aan, en zeide dadelijk niets.

„En kan ik u helpen, juffrouw Delare?" vroeg hij eindelijk, met iets afgemetens in zijn toon.

„Ik dacht het, meneer!" hernam zij. Zij had hem meneer Henri genoemd, ze waagde 't nu niet meer. „Mijne moeder is ziek — wij hebben aan veel gebrek — ik had gedacht.... Ons proces zullen we winnen, dan hebben we weer geld. Ik hoorde van u — waar u woonde, vernam ik ook — toen dacht ik — aan onze jeugd...."

Neen! Neen! riep ze uit....

Zij kon niet smeeken. Zij zag hem aan met een blik, die een gebed was: meer vermocht zij niet. Hij wendde zijnen blik van haar af, een seconde: die oogen zouden hem bijna ontroeren: hij zag er weer de wereld zijner kindsheid in.

„Ik begrijp u, juffrouw Delare — ik begrijp. 't Is onze plicht te helpen, waar we kunnen."

Er lag toch iets minachtends in de beweging, waarmede hij naar zijne beurs greep.

„Neen, neen," riep ze uit, „dàt bedoelde ik niet."

Zij bloosde en wachtte een oogenblik.

„Ik had gemeend — als u ons een voorschot gaf — als het proces ten einde is, zouden we het kunnen verrekenen."

Hij zag er verdrietig uit. De eene hand had hij nog altijd in den zak. Hij hield niet van zulke zaakjes: hij deed er nooit aan. En toch, hier viel hem 't weigeren moeielijk.

„Ik wil wel eens zien, juffrouw," zeide hij eindelijk, met eene zekere bitsheid in zijne stem. „Maar, ziet u — Mag ik eens bij u komen om er nader over te praten?"

Zij gaf, na eenig aarzelen, het adres op: 't was in eene achterbuurt, aan 't andere eind der stad.

„Dat is een verre loop voor u!" zeide hij, het adres bekijkende. „En in zulk een weer! Nu, ik kom wel eens aan, dezer dagen!"

Hij opende voor haar de kamerdeur.

„Maar — niet te laat!" smeekte zij.

„Neen, — ik kom — heel gauw!" De belofte kwam er gedwongen uit. Hij deed haar uitgeleide tot op de stoep; de regen snerpte hem in 't gezicht en haastig sloot hij de zware deur, maar zag nog juist, hoe zij den kap van haren mantel weer over 't hoofd sloeg, en met gebogen hoofd in den storm opdrong.

„Wie was het?" vroeg zijne vrouw, toen hij weer in de warme, verlichte kamer zat. Zijn gelaat stond nog gemelijk, maar er lag iets als een omsluierde mijmerij in zijne oogen.

„Och!" antwoordde hij, en greep naar eene andere courant, „'t was eene fatsoenlijke bedelpartij!"

„Zoo laat? Je hebt ze toch weggezonden, denk ik?" vroeg mevrouw weer.

Hij wachtte een oogenblik, starende op de zwarte letters der courant, die voor zijn blik ineenvloeiden.

„Natuurlijk!" zeide hij toen op vasten toon.

Het was de eerste leugen tegenover zijne vrouw. Maar een noodleugentje was immers veroorloofd in hunnen kring, was veel fatsoenlijker dan eene kleine huiselijke scène, die anders misschien gevolgd zou zijn.

Om 's hemels wil, geen conflict, hoe klein ook!

Daarenboven schaamde hij zich zelf wel een weinig voor zijne dwaze, ondoordachte belofte!

III.

„Lig je zoo goed, moeder? Wil ik het hoofdkussen nog wat opschudden?"

„Neen, kind, ik lig best! Ga nu maar aan je werk. Je wildet immers nog graag dat naaiwerk af hebben?"

„Ja moeder, maar dat kan nog wel!"

Bedrijvig ging Evaline Delare door de kamer. Het was een eenvoudig vertrek, de deuren en vensters wat verveloos, de muren behangen met een eenvoudig papiertje, geel met donkerroode arabesken, de zolder een wit plafond met een roset in het midden. Maar het zag er zeer gezellig uit. De kleine kachel snorde, want het was een koude, gure herfst dit jaar. De

hanglamp verspreidde een zacht warm licht door de kamer. De stoelen met roode zittingen pasten bij de bloemen van het behang en het roode kleed over de tafel, maar het trijp er van was verschoten, en twee waren met hoezen overdekt, om al te duidelijke sporen van een jarenlang gebruik te verbergen. Onder de tafel lag een vierkant, gestreept vloerkleed.

Dat alles duidde een vroegeren voorspoed aan, die nu voorbij was. Doch tevens blonk en glinsterde alles, waarop maar glans was aan te brengen, en gaf een indruk van netheid en zindelijkheid, die het vertrek een warmeren toon gaf, dan men vindt in menig salon van een rijk huis.

Niet ver van de kachel stond een breed rustbed, met gebloemd meubelchits overtrokken. Eene oude vrouw lag er op met een bleek, mager gelaat en over de borst gevouwen handen. Een bonte reisdeken lag op het onderste gedeelte van haar lichaam.

„Zie zoo, moeder, nu zal ik eens beginnen! Drink nu eerst dat kopje koffie leeg, dan kan ik u een tweede inschenken!" zeide Evaline, toen zij de koffie gezet had, daarna het vuur nog eens had aangepookt, en op de tafel, dicht bij het hoofdeinde van het rustbed, haar naaiwerk gereed had gelegd.

De moeder dronk met langzame teugen hare koffie, en zag met eenig welgevallen de kamer rond en toen hare dochter aan, die naast haar stond met een glimlach op het gelaat.

„Dat smaakt goed, Line. Kom, ga nu eens bij mij zitten. Ik verlang altijd naar deze oogenblikken."

Line lachte haar toe.

„Het zijn ook de mooiste van den dag. Worden uwe voeten wel warm, moedertje?" vroeg zij.

Toen haalde zij weldra ijverig de draad door het witte linnen, en de beide vrouwen spraken samen, evenals iederen avond, uren achtereen door, slechts nu en dan door sprakelooze pauzen het gesprek afwisselend. Het was zoo: dit waren de mooiste uren van den dag. Moeder lag meestal den heelen dag te bed, alleen des avonds kwam zij eenige uren op. Dan verdiepten ze zich in de herinneringen aan 't verledene, of spraken over de toekomst, die nog goed kon worden. Slechts zelden roerden zij het tegenwoordige aan, dat zoo treurig voor hen was. Wel peinsden zij er over, maar de eene vreesde droevige gedachten en troosteloosheid bij de andere op te wekken.

„Wat dag is het vandaag?" vroeg de moeder na eenige minuten zwijgens in den loop van dien avond.

„Dinsdag, moeder!"

„En je bent Vrijdag bij hem geweest?" zeide de oude vrouw.

„Ja!" antwoordde Evaline met eene toonlooze stem. Maar zij bedwong de somberheid harer gedachten, en vervolgde met een glimlach: „Dat is nog maar vier dagen, moe! Meneer Verwolde heeft het natuurlijk zeer druk: hij zal nu wel gauw komen."

„Je hebt hem gisteren zien wandelen met zijne vrouw, Line?"

„Ja," zeide zij kortaf en naaide haastig door, zoodat de draad brak.

„Hoe zag die er uit?"

„Lang en mager, moeder, en o, zoo bleek! Hij moest eens met haar naar buiten gaan!"

„Ze was dus niet mooi?" onderzocht de moeder verder.

„Neen," hernam Line op gerekten toon, „mooi kon ik haar niet vinden. Maar ze moet zeer rijk zijn!"

De oude vrouw zweeg, en zag hare dochter aan, die hard voortmaakte met haar werk. Ze was rijk, die vrouw van Hendrik Verwolde. Dat had zijn keuze bepaald. Ze had gehouden van dien jongen, zij, die zelve geen zoon had; ze had hem bewonderd in zijne leerzaamheid, en later toen zij hem nog eene enkele maal zag in het dorpje, in zijne voornaamheid. Er waren toen gedachten in haar geweest aan eene vereeniging van hem met haar eenig kind. Evaline was mooi, was beschaafd ook en ontwikkeld: het zou een knap paar geweest zijn. En ze had zich verbeeld, een tijd lang, dat Evaline wel instemde met hare wenschen en gedachten. Maar in de laatste jaren niet meer: hare dochter had toen zelden meer zijn naam genoemd. Alleen in de vorige week had zij er van gesproken, haar vroegeren speelmakker om hulp te vragen.

„Als hij maar komt!" liet ze zich mistroostig ontvallen.

„Jawel, moeder, o zeker!" zeide Evaline vol vertrouwen.

„En als eens niet? Wat moet er dan van ons worden?" klaagde de oude vrouw.

„Kom moeder, is dat nu moedig zijn, zooals we elkaar beloofd hebben? Doen we niet ons best? O, we zullen wel geholpen worden, en onze zaak is immers rechtvaardig!"

En zij begonnen weer over het proces te praten, dat wonderlijke, langdurige proces over de groote boerderij, waarop een broeder van haren man aanspraak gemaakt had, en hen er verjaagd, daar de uitspraak der rechter in eerste instantie hem in 't gelijk had gesteld.

Maar onder 't spreken luisterde Evaline naar de voetstappen, die nu en dan in de zeer nauwe straat, op de hobbelige keien, weerklonken en zij wachtte er op, of iemand zich niet richtte naar de deur van haar huis en de bel liet overgaan.

Dien avond wachtte zij nog tevergeefs, maar den volgenden kwam hij.

Onder voorwendsel, dat hij zeer veel had te werken, had hij zich vroeg op zijne kamer teruggetrokken, en zijne vrouw overgehaald, alleen het concert in „Concordia" te bezoeken. Nauwelijks was deze echter een halfuur vertrokken, of hij trok zijne overjas aan en ging ook de deur uit. In den doolhof der oude stad, in een deel, dat vroeger het Jodenkwartier was, vond hij ten slotte de straat, eigenlijk een breede steeg, die Evaline Delare hem had opgegeven. Meermalen stond hij op het punt naar zijn huis, zijn statig en comfortabel huis, terug te keeren, in plaats van hier rond te plassen in den modder. Maar, ondanks zich zelven, had hij eene sympathie opgevat

voor de persoon en het lot van zijne vroegere vriendin, en al nam hij zich vast voor koel en terughoudend voor haar te zijn, hij schaamde zich toch eenigszins zijne belofte niet te houden aan haar, die zoo vol vertrouwen tot hem was gekomen.

Eindelijk vond hij het huisje uit, waar juffrouw Delare moest wonen; het was het beste en netste huisje in de niet zeer fatsoenlijke buurt. De straat was hobbelig, vol gaten hier en daar; karren stonden voor sommige deuren; kleine lichtjes brandden voor enkele vensters en bestraalden een wonderlijke menging van gerimpelde appels, flesschen met gekleurd suikergoed, schuierwerk, manden met gedroogde visch, aardappelen, pakjes stijfsel. Het rook er vies; een natte walm van bokking en zuur bier scheen in de steeg te hangen. Hij bedacht zich nog, voor hij bij het aangewezen huis aan de bel trok.

Evaline deed hem open. Zij herkende hem niet terstond in de opgetrokken hooge kraag van zijn jas, maar zij giste wel, wie hij was.

„Meneer Verwolde?" vroeg zij daarom, „komt u binnen, als 't u blieft."

Hij deed het zwijgend: hij trad in eene spaarzaam verlichte gang, waar slechts een olielampje aan den muur hing. Maar toen zij de kamerdeur opende, kwam daaruit een stroom van licht hem tegemoet. Hij vond het daar anders, dan hij het had verwacht; hij vond er zelfs herinneringen weer aan de pronkkamer der groote boerderij: de stoelen, een spiegel, twee schilderijen aan den wand, eene étagère met drie lompe Gratiën en een dikken Paris in porselein. Het was er warm en licht, en dat deed hem aangenaam aan na zijnen tocht door de nauwe modderige straten, in eene bedompte, riekende atmosfeer.

„Juffrouw Delare!" zeide hij en reikte de zieke de hand, „u is niet goed, heb ik gehoord?"

„O, het betert al, meneer, het betert al, maar ik heb er om langs gehad!" antwoordde de vrouw en poogde zich, met eene machtelooze beweging, op te richten, terwijl zij hem aanzag.

„Blijft u liggen, blijft u liggen, juffrouw," zeide meneer Verwolde, en hij nam plaats op den stoel, dien Evaline voor hem neerzette aan de andere zijde der tafel.

Juffrouw Delare zag hem steeds aan met de aan oude lieden zoo eigene vrijpostigheid. Zij herkende in hem niet den vroegeren kleinen buurman, zooals ze hem dikwijls had genoemd, die tante tot haar zeide, en zoo vaak bij haar at aan den wel voorzienen disch. Hij was een groot heer geworden; zeer deftig zag hij er uit met zijn dikken overjas en den glanzenden zijden cylinderhoed; een voornaam heer was hij met zijn goed verzorgden knevel en het effen welgedaan gelaat.

„Ik ben wel blij, dat ik u eens weerzie!" zeide zij na eenige seconden. Zij was geheel onder den indruk zijner voornaamheid, en durfde hem niet anders dan met „meneer" aanspreken. Hij lachte even, en keek de kamer

rond. Eerst na eene kleine rust, antwoordde hij op hare woorden: „Ja, wij hebben elkander in lang niet gezien!"

Evaline stond ondertusschen bij de tafel en lachte hare moeder toe. Hij zag haar aan, nu eerst voorgoed. Een katoenen japonnetje, gebloemd, omsloot hare gestalte tot hoog aan den hals. Hij berekende, dat zij ongeveer achtentwintig jaar moest zijn, maar zij scheen niet ouder dan vierentwintig. Hare ranke gestalte, niet zeer groot, met gevulden boezem en schouders, was fraai, haar gelaat regelmatig, nu met een zachten blos op de wangen; de wenkbrauwen waren donker, evenals het haar, doch hare oogen blauw. Hij vond, dat zij er behoorlijk uitzag.

„In zeer langen tijd niet!" zeide de oude vrouw na eene poos. Hij knikte en keek weer naar Evaline.

„Gaat u zitten, juffrouw Evaline, we kunnen dan eens praten," begon hij tegen haar. Hij was van plan de zaak kort te behandelen. en zich door geene invloeden van sympathie of aangename herinneringen te laten afleiden. Hij wendde daarom de oogen van Evaline af en keek naar zijne geschuierde nagels met een gelaat, waarop totaal niets te lezen was.

Evaline Delare deed, wat hij verlangde. Zij bloosde en was verlegen in 't eerst, maar raapte al haren moed samen en begon te spreken. Allengs werd hare stem vaster en vertelde zij in geregelde volgorde de gebeurtenis van haar beider leven, nu een blik slaande op hare moeder, dan op hem, maar meestal voor zich neerziende. Hij luisterde zwijgend toe, zijne vingeren speelden met een boek, dat voor hem lag. Hij begreep haar volkomen; hij bepaalde streng zijne gedachten bij den zin harer woorden, wakende over zich zelf, opdat zij niet zouden afdwalen bij het hooren harer stem, die hem nog herinnerde aan zijne kindsche jaren.

„Een wonderlijk geval," zeide hij eindelijk, en er lag iets ongeloovigs in de trekken van zijn gelaat, in het opheffen zijner wenkbrauwen. „Welken advocaat hebt u?"

„Mr. Haamstra, meneer!" antwoordde zij rustig.

„Die was reeds een goede bekende van mijn man!" voegde de moeder er aan toe.

„Een knap rechtsgeleerde; ik ken hem zeer goed. Hij neemt ook geene kwade zaken aan, maar in een proces is men nooit zeker, waar men terecht komt!"

„Maar wij hebben het recht aan onze zijde," hernam Evaline op levendigen toon.

Hij glimlachte. Het was niet zijne gewoonte in een hartelijken lach uit te barsten; anders had hij 't hier willen doen. Er straalde in de woorden der jonge dame zulk een vast besef van de macht door, welke het recht gaf, dat hij er om lachen moest. Wat kende zij de wereld weinig! Mijn God, was er dan inderdaad nog een beschaafd mensch op de wereld, die meende, dat in onze samenleving een recht, hoe gegrond ook, door spitsvondigheden niet tot onrecht te verdraaien viel?

Hij moest spotten met die naïviteit, en toch moest hij daarbij denken aan de vertelster zijner jeugd, die ook steeds de braven en edelen deed overwinnen in den strijd tegen het booze en 't onrechtvaardige. Hij opponeerde dan wel eens, maar in stilte, omdat hem onwillekeurig de geestdrift voor het goede zoo schoon toeleek. Thans was hij een man geworden, die de wereld kende en hij huiverde er voor terug, het eerste korreltje van twijfel en achterdocht te zaaien in haar gemoed.

„Ik hoop het beste voor u!" zeide hij alleen. Hij zag haar daarbij aan, in het blozende gelaat, waarin de oogen schitterden van den langen monoloog, dien ze had gehouden. Zij was toch nog hetzelfde wezen van vroeger, grooter geworden, schooner ook, vond hij, maar nog bijna een kind in hare beschouwingen en begrippen. Zij was iets nieuws voor hem: zoo opgewekt, zonder bitterheid in haren tegenspoed; zoo naïf in hare voorstelling van de menschen en de wereld; zoo echt vrouwelijk in geheel haar wezen. En terwijl hij voortging haar aan te staren, was het hem, alsof zij in deze dompige stad, in deze vuile buurt, in dit sombere herfstweer, een geur van den zomer meebracht uit het land, iets van den zonneschijn, die daar over de bosschen lag, in het water blonk, op het veld gloeide.

Zij spraken nog eenigen tijd samen, in korte zinnen, met vraag en antwoord. Hij wilde nog streng zijn in zijne gevoelens voor haar; hij wilde koel blijven, ook voor de sympathie, die bovenkwam in zijn hart. Maar die sympathie zelve verwarmde hem met een ongewonen gloed in zijn binnenste. Hoe hij er ook tegen streed, daar kwam een zachter gevoel in hem op, iets van de teederheid, die hij in zijne jeugd eens voor een meisje had gekend, — en dat meisje was zij geweest.

„U verlangde dus, dat ik u zou helpen!" zeide hij eindelijk, en met die uitdrukking bracht hij zich zelf op een weg, waarop hij niet gemakkelijk kon omkeeren.

„Ik zou u zeer dankbaar zijn!" hernam zij met een zachte, warme stem.

„'t Is niet mijne gewoonte," beproefde hij zich nog van haar af te wenden, „men wordt zoo dikwijls bedrogen met dergelijke dingen."

„O, wij zullen het u niet doen, meneer Verwolde, als ik niet zeker wist, dat wij 't proces zouden winnen, had ik u niet gevraagd."

„En wat zou u dan gedaan hebben, juffrouw?"

„Werken, — evenals nu — maar nog wat harder. En nog wat meer ontberen misschien!" antwoordde zij op vasten, maar niet gekunstelden toon. Hij zag haar aan: zij meende het. Toen dacht hij even na. Waarom zou hij ook niet eens goed doen, voor één keer? Hij was immers rijk genoeg, en zij was toch altijd degene, aan wie zich de aangenaamste herinneringen zijner jeugd vastknoopten.

„Goed," zeide hij op veranderden toon. Nu hij een besluit had genomen, liet hij ook iets van zijne koelheid varen. „Goed, ik zal u helpen. Hoeveel denkt u noodig te hebben?"

„Ik had gerekend van vijfhonderd gulden!"

De woorden kwamen er aarzelend uit.

Hij knikte met het hoofd, en haalde daarop een portefeuille uit den zak.

„Ik heb maar honderd gulden bij mij; laat mij u die voorloopig geven. Ik kom dan wel eens over een paar dagen aan om eene obligatie op te maken, en u het overige te brengen."

Evalines gelaat schitterde.

„Heb ik het niet gezegd, moeder?" zeide zij tot de oude vrouw. „Wij worden wel gered! O, ik wist wel, dat ik op u vertrouwen mocht!" wendde zij zich tot hem met een lachend gelaat; zij stond op en drukte zijne hand. Hij liet het toe; het was hem nu zelfs onmogelijk, den spot te drijven met hare geestdrift.

Eerst een uur later verliet hij de beide vrouwen: zij hadden nog veel gesproken over een vroegeren tijd, toen Verwolde, naar het hem voorkwam, een geheel andere, een vreemde was geweest; maar nu, nu voelde hij weer iets van dien vreemde in zich.

Toen hij naar huis terugkeerde, dacht meneer Verwolde niet om de modderplassen op de straat of de geuren der kleine winkeltjes. Met gefronste wenkbrauwen liep hij voort, nu en dan het hoofd schuddend. Na een lang gepeins kwam hij bij zijn huis, en vond toen, dat hij toch dwaas had gehandeld.

Zijne vrouw was nog niet thuis; hij zou haar niet in vertrouwen nemen over deze zaak, doch vertellen, dat hij even de sociëteit was ingeloopen.

IV.

„Je bent gisteravond nog uit geweest?" vroeg mevrouw Verwolde den volgenden morgen aan 't ontbijt, „het was vuil op straat, vind je niet, Henri?"

Meneer keek op van zijn dagblad.

„Ja," zeide hij op een korzeligen toon, „het was vreeselijk modderig. Ik ben even naar de sociëteit geweest, en heb toen nog een kuiertje gemaakt."

„Dat dacht ik al, want ik hoorde Johan er over klagen, dat meneers laarzen zoo vuil waren. Hij is dat niet van je gewend."

Zij glimlachte bij die woorden, en dat deed hem genoegen. Hij was een oogenblik bang geweest, dat zij argwaan had, dat zij hem wilde uitvragen, en dat had hem zeer onaangenaam gestemd.

„Die dienstboden!" riep hij uit en vervolgde zijne lectuur. Doch hij nam den zin der woorden, die hij las, niet in zich op. Dat was reeds het eerste gevolg van zijne afwijking, want goed had hij niet gehandeld met zich zoo over te geven aan de indrukken van zijn hart. Hij was boos op zich zelf! Mijn God, hoe was hij er toch toe gekomen, filantropisch te willen zijn? Zijne vrouw merkte nog niets, maar zij kon het gewaar worden: de stad was niet zoo heel groot, en menschen als hij werden overal gezien waar ze zich vertoonden. Wat zouden dan wel niet de gevolgen zijn!

Hij ging gemelijk naar zijn kantoor, en de adjunct commies en de klerken

ondervonden den invloed van zijn boos humeur. Niet, dat hij zich verstoord toonde over een vijf minuten te laat komen, over eene fout in het werk van gisteren, over een verloren copieblad; toornig maakt hij zich nooit. Maar hij was zoo stijf en trotsch, als men hem nog nooit gezien had, en zoo uit de hoogte bij iedere vraag, die hij deed, dat de oudste klerk, een man van zestig jaren, de pen voelde sidderen in zijne hand.

Tegen één uur wandelde hij naar zijn huis voor het tweede ontbijt. Zooals hij daar liep, onberispelijk gekleed, het gelaat in zijn gewonen plooi, alleen met een kleinen rimpel op het voorhoofd, zou niemand iets bijzonders aan hem kunnen bemerken. Maar het was, iets ongewoons, niet zoo rustig in zijn binnenste; hij had berouw, dat hij niet terstond Evaline Delare had afgewezen, en tegelijk was er een stil verlangen in hem, haar weer te zien, weer met haar te spreken. Aan de koffietafel zeide hij weinig, maar hij sloeg nu en dan een langen vorschenden blik op zijne vrouw. Zij bevredigde hem weinig. Hij had geene sensueele natuur; geen enkele amourette uit zijne jonge jaren kon ooit als een dreigende geest voor hem verschijnen; niet alleen zijne koele berekeningen, maar ook de kilheid van zijn flegmatiek gestel hadden hem behoed voor wat de samenleving noemt: afdwalingen van het pad der deugd. Hij had dus aan zijne vrouw een ongerepten naam en karakter gebracht, maar ook een koel, hartstochteloos gemoed; en van haar hetzelfde, doch ook niet meer verlangd. Nooit had hij er daarom ook bijzonder acht op geslagen, dat zij zoo leelijk was. Waarom viel hem dat nu dan zoo in 't oog?

Haar lichte huisjapon zat onberispelijk: zij verborg noch haar spitse schouders, noch haar ingevallen boezem. Het kanten mutsje dekte een lang, smal gelaat, en stond op grauw blonde haren, die zorgvuldig waren opgenomen door een paar keurige spelden, maar niettemin er dun en schraal uitzagen. Hare grijze fletse oogen gingen onophoudelijk over de tafel, of alles wel op zijn plaats stond, de mond ging kauwend op en neer, en vertoonde bij het openen twee vooruistekende tanden.

Zij maakte een zeer onaangenamen indruk op hem, dien hij nog nooit zoozeer had gevoeld. Hij had soms moeite hare alledaagsche vragen te beantwoorden, verdiepte zich eindelijk, wat niet zijne gewoonte was onder de koffie, in lectuur.

„Wat ben je stil, Henri! Scheelt er iets aan?" vroeg zij, ten laatste, opmerkzaam geworden op zijne weinige spraakzaamheid. Onder dit tweede ontbijt hielden zij zich anders gewoonlijk bezig met allerlei huishoudelijke zaken.

„O neen," antwoordde hij kortaf, en zag haar even aan met een onwilligen blik. Hij had er nog iets bij willen voegen, maar zijne gewone bedachtzaamheid hield die woorden terug. Hij was er blij om, hij zou er berouw over hebben gehad. Want hoe zou zij het hebben opgenomen, als hij haar het recht onzei over zijn stilzwijgen ontevreden te zijn?

Hij gevoelde nu, dat hij onbillijk was, en lei zijn boek weg. Zij begon

over de noodzakelijkheid van eene nieuwe kachel op de kamers en suite boven, en weidde lang en breed over hare keuze uit. Hij knikte meestal, maar voegde er nu en dan een woordje tusschen en staarde ondertusschen de rookwolkjes na van zijn sigaar, met een getintel van mijmering in zijne oogen. De vloed harer langsprakigheid vloeide over hem heen, terwijl hij achterover lag in zijn stoel; maar ze verveelde hem niet meer, omdat zijne gedachten niet bij haar waren. Hij zag Evaline's donkeren haarbos, hare heldere blauwe oogen, hare ranke gestalte in het katoenen japonnetje. Er was eens een tijd geweest; zij was toen nog de dochter der gezeten boerin, wier vermogen op een halve ton werd geschat; toen had hij in zijn jongensdroomen — wat waren die toch altijd practisch geweest! — wel eens aan haar gedacht als zijn vrouwtje. Later had hij haar geheel uit het oog verloren. Nu kwam hem dat opeens te binnen. Hij had bij die gedachte een gevoel van innig genot gehad; iets anders nog dan voldaanheid over den rijkdom, dien hij later trouwde. Hoe kwam nu ineens die teedere aandoening weer bij hem op, onder het eentonig gebabbel zijner vrouw, onder hare lange woordenreeksen, waarmede zij eene uitgave in het huishouden verdedigde, op welk hij geene aanmerking maakte? Hij luisterde wel naar haar, hij gaf zelfs nu en dan antwoord; ondertusschen stelde hij zich echter voor, hoe het wel zou zijn, indien Evaline Delare daar eens voor hem zat, en met hem sprak; als hij eens hare melodieuse altstem hoorde, haar frisschen lach?

Hoe het dan zou zijn? Wel, dan leefde hij van zijne tweeduizend gulden, op een bekrompen bovenhuis, in onharmonieus gemeubeleerde kamers; dan zou die ook over uitgaven praten, waartegen hij zich wèl zou verzetten, en dan zou er eene scène komen, met tranen misschien; dan zou hij elke maand geene coupons knippen, dan moest hij zich veel ontzeggen, dan zou men hem niet zoo achten, en had hij zeker nooit kans griffier der Provinciale Staten te worden....

„Maar, Henri, wordt het niet je tijd?" viel op eens mevrouw Verwolde zich zelf in de rede, en zij keek op de pendule. „'t Is reeds over drieën!"

Hij sprong op.

„Je hebt me lang bezig gehouden, vrouwtje, met je kachel," zeide hij met zijn gewonen koelen glimlach, „nu, we koopen die van Swarte en Co. maar!"

„Dunkt het je ook niet?" zeide zij, opstaande en de kopjes in elkaar zettende.

„Zeker, zeker!" antwoordde hij, en schuierde zijn hoed af. Met dezen in de hand liep hij toen op haar toe; en drukte haar een kus op het voorhoofd. „Tot straks!"

Met een gevoel van dankbaarheid voor zijn vrouw liep hij de straat op. Zij was niet mooi; zij was, ondanks hare opvoeding, ietwat burgerlijk, soms vervelend, maar ze had hem rijk gemaakt, ze zou hem nog rijker maken. Bovendien was zij nooit lastig; haar humeur, haar karakter harmoniëerde bijzonder met het zijne. Nu, op straat gekomen, onder de menschen, waar hij acht moest geven op zijne houding, op de uitdrukking van zijn gelaat, nu was hij weer in de werkelijke wereld, en lachte hij om de droomerijen

van zooeven. Evaline zijne vrouw! Welk een denkbeeld voor een man met zijne koele, maar onbegrensde eerzucht, met zijne realistische verlangens, die nooit hooge aspiraties koesterde, voor hij zeker was er daden van te maken. Met Evaline Delare zou hij zeker nooit zoo rustig leven, zoo zonder conflicten en huiselijke tooneelen; zeer vaak zou hij met haar in strijd geraken, wanneer zij zoo dweepachtig, zoo vol goed geloof bleef.

Schijnbaar liep hij kalm en zonder nadenken voort, maar in zijn binnenste nam hij zich vast voor, zoo spoedig mogelijk geheel te breken met de beide vrouwen in de nauwe straat der oude stad. Of hij ook eerst nog het beloofde zou brengen, wist hij zelf nog niet, maar hij had ook den tijd er over te denken. Maar als hij het deed, moest ook alles tusschen hem en Evaline Delare uit zijn; zij moest op zijn bureau maar komen om hare schuld af te doen, als ze daartoe ooit in staat was. Zoo nam hij zich vast voor.

V.

Als men Henri Verwolde eens had gevraagd een man van vaste beginselen aan te wijzen, zou hij uit wellevende bescheidenheid zijn eigen naam niet genoemd hebben, maar hij zou toch het eerst aan zich zelf hebben gedacht. Daartoe had hij in zeker opzicht recht. Als hij zich eens, na lang nadenken, een vast plan had voorgenomen, volgde hij dat ook tot in de uiterste consequentie. Daarom had het hem eene zekere rust gegeven, dat hij zich den weg had afgebakend tegenover Evaline Delare. Hij begreep wel, dat zij een zekeren indruk op hem maakte, een invloed uitoefende op zijn denken en doen. Daaruit konden groote gevolgen voortkomen, voor hem, voor zijn geheel leven. Hij wist toch, dat hij voorzichtig moest zijn, wilde hij niet een onderwerp worden der chronique scandaleuse der stad, en daarvoor huiverde hij.

Doch ditmaal bleken de omstandigheden hem te sterk, hij sprak niet van een noodlot, dat was zoo atheïstisch. Drie dagen lang bekreunde hij zich niet om Evaline Delare; joeg hij zelfs de gedachten aan haar op de vlucht. Dat gelukte hem niet altijd, hoe druk hij ook werk zocht in zijn huis. Telkens weer dook haar gelaat, met den hartelijken lach, de trouwe oogen, glinsterend van blijdschap, voor hem op. Hij deed in die dagen veel aan zijn statistisch overzicht der militie- en schutterijverordeningen. Den vierden dag echter begonnen hem de cijfers te vervelen: dat was iets vreemds voor hem, die zooveel van cijfers hield, en van regelmaat.

Den vijfden avond ging hij naar de societeit. Half zonder opzet stak hij vier bankbilletten van honderd gulden in zijn portefeuille. Hij had het toch beloofd, en behoefde juist geen leugenaar te zijn. Zijne vrouw zou er wel nooit iets van bemerken. Hij deed eene verre wandeling; kwam ook in de oude stad, maar keerde op zijne schreden terug, en kortte zich den avond in de societeit met écarté. Telkens keek hij onder het spel op de klok; toen het tien uur was, ging hij naar huis, hij kon nu toch Evaline Delare geen bezoek meer brengen.

Zoo sleepten er twee dagen heen, die hem in tweestrijd hielden. Hij verlangde haar terug te zien, en had tevens een gevoel van stille vrees, alsof hem een gevaar dreigde in die woning, onder den blik van juffrouw Delare. Den avond van den tweeden dag ging mevrouw Verwolde naar eene vriendin; meneer bleef thuis. Peinzend zat hij een uur lang bij den haard, het hoofd in de hand op de fluweelen rugleuning van den stoel. Eensklaps sprong hij op en trok haastig zijn jas aan.

„Ik heb het toch beloofd," zeide hij tot zich zelven.

Hij ging met vlugge schreden den nu bekenden weg op. Het was een mooie herfstdag geweest, zonnig en stil, en de lucht was nu nog zoel. Hij wierp zijn jas open, zij hinderde hem. Hij had het zeer warm. Steeds liep hij even snel door, geheel vervuld van zijne gedachten, die zich heen en weer slingerden, en hem in eene onbekende opgewondenheid brachten. Dicht bij het Jodenkwartier ontmoette hij een goeden kennis; hij bemerkte dezen niet, noch zag, hoe men hem nakeek.

Eerst voor den ingang der straat, waar de beide vrouwen woonden, begon hij bedaarder te worden, en spreidde zich over zijn gelaat weer de gewone kalmte uit.

„O, meneer Verwolde!" Er klonk blijdschap in de stem, waarmede Evaline Delare, die hem de deur opende, deze woorden uitsprak. „Komt u binnen!" En zij ging hem voor naar de kamer, hare moeder met iets triomfeerends toeroepende: „Moe, daar is meneer Verwolde!"

De oude vrouw begroette hem hartelijk, maar toch met eene zekere teruggetrokkenheid, die hem in 't oog viel. Evaline zette dadelijk een stoel voor hem gereed.

Meneer Verwolde wilde koel blijven, strak en effen stond zijn gelaat. Doch het meisje scheen het niet te bemerken; hare oogen schitterden van genoegen, en een glimlach lag om hare lippen, een klein maar gelukkig glimlachje. Hare moeder bespiedde haar, met iets angstigs in den blik, en keek dan weer naar den bezoeker; het beviel haar, dat diens gelaat zoo onbewogen bleef.

„Ik heb eene acceptatie meegebracht, als uwe moeder even teekenen wil, juffrouw," wendde hij zich tot Evaline, en tevens legde hij het overige geld der obligatie op de tafel.

„O, daarmee was immers niet zoo'n haast geweest, meneer Verwolde," zeide zij, „u hoefdet daarom niet zoo spoedig te komen."

Hij zag haar verrast aan.

„Maar waarom zou ik anders komen?" vroeg hij met een glimlach.

Evalines gelaat betrok.

„U hebt gelijk," hernam zij evenwel kalm, „wat voor mij bestaat, is voor u niet meer! Ik had waarlijk durven denken, dat u ons eens bezocht om den vroegeren tijd. Men kan soms zoo blij zijn met oude herinneringen."

Er kwam een vroolijke trek op zijn gelaat, dien zijne vrouw er nooit had gekend.

„En als ik eens gedeeltelijk daarom kwam?" zeide hij, zich een weinig tot haar vooroverbuigende met eene stem, die hem zelf vreemd toescheen.

„Dan is u dubbel welkom," antwoordde zij, reeds weer glimlachende. Toen stond zij op en ging met het papier naar hare moeder. Daarop nam zij eene pen en doopte die in den inkt, en steunde hare moeder den rug, omdat deze haren naam kon teekenen. Meneer Verwolde volgde al hare bewegingen, bewonderde hare mooie vormen, hare kleine handen en keek naar haar bevallig gelaat. Hij gaf zich ten volle over aan de bekoring, die van haar uitging, en vergat geheel, wat hij zich zoo vast had voorgenomen: koel en deftig en voornaam tegenover haar te zijn.

En toen zij weer aan de tafel zat, naast het rustbed, tegenover hem, vond hij de kamer, al was die niet in den een of anderen voornamen stijl gestoffeerd, zeer gezellig. Er was eene warme huiselijkheid, die hij nooit anders gekend had dan in zijn dorpje, in het huis zijner moeder en in de boerderij van Delare. Hij dacht er dan ook niet aan om heen te gaan, toen zij hem de geteekende schuldbekentenis teruggaf, maar nam het aanbod van een glas wijn aan. Hij vernam daarbij, dat Evaline dien reeds sedert vijf dagen voor hem in huis had. Die oplettendheid, dat wachten op zijn bezoek deden hem goed, zonder dat hij er zich rekenschap van gaf waarom.

„Is u in de laatste jaren nooit weer in ons dorp geweest, meneer Verwolde?" vroeg juffrouw Delare, de oudere, in den loop van het gesprek.

„In de laatste tien jaar niet, sedert den dood mijner moeder. Ik heb er wel eens naar verlangd, maar in den strijd voor een goed bestaan, leert men allengs van vele verlangens afzien," antwoordde hij, zich met opzet wat minder materialist toonende, dan hij was. „Ook wordt men langzamerhand zoo ingeburgerd in de stad, dat men, de herinneringen zijner jeugd vergetende, ook de genoegens van vroegeren tijd uit zijn geheugen laat gaan."

„Dat zou ik nooit, dunkt mij," begon Evaline, „ik verlang zoo naar ons dorpje, dat ik soms een uur lang voor 't raam kan staan om naar de lucht te kijken. Dan weet ik, dat die lucht zich ook over ons dorpje welft, en ik verbeeld mij er toch een stukje van te zien."

„Het stadsleven zou u dus niet bevallen, juffrouw Evaline?"

„Daar kan ik slecht over oordeelen. Wat wij er hier van genieten of zien genieten, is zoo weinig aanlokkelijk. In de hoofdstraten te wonen, in een huis met prachtigen tuin, ja, dat zou me wel toelachen, in den winter althans. Dan kon men ook naar concerten en tooneelvoorstellingen gaan, die missen we op het land. Maar in den zomer, als de zon zoo heerlijk schijnt, de bosschen zoo koel zijn, de vogels zingen, als de wind zoo blaast door de boomen, neen, dan is het buiten toch mooier. En gezonder ook, geloof ik. Die landlucht kalmeert en versterkt zoo, de stadslucht maakt ons slap en zenuwachtig."

Hij moest haar gelijk geven. Maar voor velen was toch de stad, wat het land nooit kon zijn: een kweekplaats, om ons karakter te harden, ons verstand te ontwikkelen, onzen geest te beschaven. Zij was weer van oordeel,

dat ook het buitenleven dat alles kon doen, en zoo al niet in die mate als de stad, het land gaf daarvoor ook een krachtig en gezond lichaam, en dat was veel waard.

Zoo schermutselden zij met woorden; elk trachtte zijn eigen standpunt te verdedigen, maar glimlachende en zich soms gewonnen gevende, om den ander niet het genoegen van een woorden-wedstrijd te bederven. De oude vrouw voegde er nu en dan een woord tusschen, maar meestal volgde zij het gesprek met belangstelling, en keek de beiden aan, in hen hare kinderen terugvindende, Evaline nog steeds dezelfde, maar hij slechts bijwijlen. Doch hoe verder de avond vorderde, hoe meer hij geleek op den Hendrik Verwolde, die eens de jonge leermeester harer dochter was geweest. Dat verheugde haar niet; zij had eerder een zekeren angst voor zijne vroolijke spraakzaamheid, ze zag hem veel liever in zijne deftige voornaamheid.

Het was bij elven, toen meneer Verwolde eindelijk opstond en de moeder groette. Evaline geleidde hem tot aan de deur, en beantwoordde zeer kameraadschappelijk zijn handdruk, en noodigde hem uit tot een nieuw bezoek. De moeder had dat niet gedaan, met opzet.

„Je hadt hem niet moeten inviteeren, Line," zeide zij, toen hare dochter terugkwam in de kamer.

„Waarom niet, moeder? Was hij vanavond niet prettig? Ik herkende nu weer in hem mijn speelnoot van vroeger!" hernam zij op levendigen toon. „Ik geloof, dat hij ook werkelijk zoo is. Zijne koelheid en terughoudendheid van den eersten keer was maar een uiterlijk masker."

„Of zijne opgewektheid van nu!" meende de oude vrouw, en zij staarde hare dochter in het opgewonden gelaat. „Je bent wel blij, dat hij nu zoo vriendelijk voor ons was?"

„Neen, daarom juist niet! Maar toch, we hebben niet zooveel vrienden hier, lieve moeder, dat het me niet aangenaam zou zijn, er nog eens een te ontmoeten uit mijne jeugd. En zoo heel vaak zal hij wel niet komen; hij staat zoo hoog, en heeft het altijd zoo druk."

De moeder schudde hoofd, maar ze bracht liever niet onder woorden, wat ze dacht.

Evaline vergiste zich evenwel. Reeds twee dagen later, weer in den avond kwam meneer Verwolde terug. Het had hem nieuwen strijd gekost, maar dat hij zoo spoedig kwam, bewees, dat hij spoedig had overwonnen. Hij bleef weer eenige uren praten, lachen en schertsen; hij beloofde haar wat lectuur te zullen zenden; hij maakte met haar droomen over het herwinnen der boerderij en dan kwam hij haar er opzoeken, om de plaatsen weer te zien, waar hij gespeeld had, waar hij, dat begreep hij nu, de schoonste jaren van zijn leven had gesleten. Het was nog later dan den vorigen keer, dat hij heenging en toen hij thuis kwam, berichtte het meisje hem, dat mevrouw reeds naar hare kamer was gegaan.

Den volgenden dag ontmoette hij Evaline Delare buiten de stad. Zij had nu een nieuwen nauwsluitenden mantel aan. Zij was eenig naaigoed gaan

wegbrengen op een villa buiten de stad en haastte zich naar huis, omdat het reeds donker begon te worden. Hij sprak haar aan, en wandelde met haar terug, het plantsoen door.

„Kom, juffrouw Evaline," zeide hij, „het is zoo'n heerlijken herfstavond, wandelt u nog een eindje met mij."

Hij vergat al zijne koele voornaamheid, en zag met een brandenden blik op haar neer.

„Dat mag ik niet, meneer," antwoordde zij.

„Waarom niet? Twee zulke oude vrienden als wij? Bovendien er is niemand in het bosch. Wij kunnen ons dan verbeelden, dat we weer jong zijn, en wandelen in ons dorp."

Zij wees het af, standvastig.

„Mijne moeder wacht, meneer Verwolde," zeide zij, „zij zal zeer ongerust zijn!"

„U wilt mij die gunst niet toestaan?" vroeg hij op zacht trillenden toon. „Ik dacht, dat u meer vertrouwen in mij hadt."

Zij zeide niets, maar liep door. Hij bemerkte, hoe hare hand trilde, die slap langs hare zijde hing. Toen kwam er een gloed van hartstocht op zijn gelaat; hij liep dicht naast haar voort, zoodat hij soms haren schouder aanraakte. In een donker gedeelte van het plantsoen wendde hij zich eensklaps tot haar, greep hare hand en sloeg een arm om haren schouder. Toen drukte hij snel en trillend een kus op haar mond.

Hij sprak haar aan....

„Ik heb u lief, u alleen!" fluisterde hij met heesche stem.

Zij rukte zich los, zeer gemakkelijk. Geen blik wierp zij meer op hem, met gebogen hoofd vluchtte ze voort, de stad in, hare schreden eerst vertragende, toen zij in het licht kwam der gaslantarens van de eerste straat.

VI.

Henri Verwolde bleef staan en staarde haar na, zag, hoe zij hem ontsnapte. Dat was wellicht de eerste maal in zijn leven, dat een hartstocht meester speelde over zijn gezond verstand.

Want hij begreep nu, dat het een hartstocht was. Hij had Evaline Delare lief. Niet met dat reine gevoel, dat zich tevreden stelt met een lach, een blik, een handdruk, dat reeds gelukkig doet zijn, wanneer men de geliefde hoort, zich in hare nabijheid bevindt. Hoe sterker hij er zich tegen had verzet, met te meer kracht was de hartstocht op hem aangedrongen, had al de futiliteiten van zijn rustig leven als met eenen slag verjaagd, en hem voor een grootscher en ernstiger doel in het leven gesteld, dan hij ooit had gekend: de verovering van Evaline's liefde. En hoe weinig menschenkennis hij bezat, die dieper ging dan de oppervlakte van het uiterlijk wezen, hij begreep zeer spoedig, dat de jonge vrouw iets voor hem gevoelde. Het stond nu aan hem te beproeven, of hare genegenheid zoo groot was, dat zij aan hem, den echtgenoot eener andere vrouw, hare jeugd, haar leven wilde offeren. Want het stond reeds bij hem vast, dat het zoover moest komen. Zij moest de zijne worden. Er was voor hem geen ontkomen aan, daartoe al zijne krachten aan te wenden. De hartstocht sleepte hem willeloos mee.

Niet ineens was hij zoo geworden, ook niet altijd was hij in die dagen onder den invloed zijner zinnelijke drift. Maar zij overheerschte hem toch zoo geheel en al, dat hij op zijn bureau zeer verstrooid en mijmerend was, in zijn huis bij de minste omstandigheid geraakt en toornig werd. Zijne vrouw kon hij niet uitstaan. Meestal sloot hij zich op in zijne studeerkamer boven. Doch hij werkte daar niet, hij bracht er geheele uren door nu met te denken aan háár, maar vaker nog met te zoeken naar de oplossing van het raadsel in zijn binnenste. Hoe was hij zoo geheel veranderd, hoe kon hij ineens al de principes van zijn leven wegwerpen voor een verlangen, dat eindigen zou met de bevrediging van één oogenblik; hoe verloor hij eensklaps uit zijn hart de hooge vexeratie voor een ongerepten naam, voor de uiterlijke achting der menschen, voor het aanzien zijner positie in de wereld? Hij wist wel, dat hij dit alles op het spel zette, hoe kwam hij er dan toe, zijne zelfbeheersching prijs te geven voor de begeerte de speelmakker zijner jeugd te omhelzen?

Niet altijd liet hij zich meesleepen door zijn hartstocht. Dan kwam zijn berekenend, koel verstand weer de overhand nemen, en met eene soort van loome dankbaarheid dacht hij aan zijne vrouw en aan wat hij haar was verplicht; dan was hij weer trotsch op al, wat hij zich zelf had gewrocht, hij, de zoon van een armen dorpsschoolmeester. Dan bekroop hem ook de

vrees, dat hij zooveel kon verliezen door zijn ondoordachte bezoeken aan Evaline Delare en besloot hij weer zich aan den wonderlijken invloed, dien zij op hem uitoefende, te onttrekken.

Dat had hij zich nog voorgenomen op zijne wandeling buiten de stad, weinige oogenblikken, voor hij haar had gezien. En nu stond hij daar, en zag, hoe zij wegvluchtte voor hem! Hij had den moed gemist haar vast te houden. Ook gevoelde hij, hoe hem de tact ontbrak om verliefd te zijn. Hij had dat nooit geleerd. In eene opwelling van toomeloozen hartstocht had hij haar aangegrepen, maar bij haar minste verzet haar weer laten varen.

Hij bleef eenige minuten staan, tot zij uit zijn oog was verdwenen. Toen zag hij eerst behoedzaam om zich. Goddank, niemand had hem gezien! Hij vervolgde zijne wandeling, nog trillende van de drift, die in zijne aderen woelde. Met den hoed in de hand om het brandende gelaat te koelen, liep hij het bosch in, door de nauwste, donkerste paden. Langzamerhand werd hij kalmer. Het was toch iets vreeselijks, wat hij gedaan had. Was hij daarvoor zoo oud geworden, had hij daarvoor zich steeds zoo bezadigd getoond? Was zijn leven daarvoor een onafgebroken streven naar dat stille, effen geluk geweest, dat hij het, nu bereikt, onnadenkend op het spel zou zetten voor een genot, dat hem nooit had kunnen bekoren?

Was het de keten van het noodlot, die zich om hem slingerde?

O, hij had er immers nooit aan geloofd! Hij geloofde aan de eigen kracht van den man, aan zijn vasten wil, die alle omstandigheden buiten hem kon regelen naar zijn goedvinden, er gebruik van makende, of ze voorbij zich latende gaan. Nu had hij dat niet gedaan, hij had zich willig overgegeven aan eene macht, die zoo gemakkelijk te bekampen viel.

Hij was ver gegaan. Er had reeds gevaar kunnen dreigen. Een stille voorbijganger, die hem kende en hem had gezien, kon dat oproepen, nu, of na jaren wellicht. Hij huiverde bij die gedachte. Het was, of die daad, die al de kracht van zijn hartstocht had gevorderd, ineens ook al zijne wilskracht, zijn bezadigdheid, zijn koele berekening herstelde. Hij schaamde zich voor zich zelf. Hij bevochtigde zijn zakdoek met reukwater, en wischte er zich het voorhoofd mee. Voor hij uit het bosch trad, keek hij rond, of er iemand liep. Slechts een paar jongens sprongen over de banken; in de verte liepen een groep arbeiders den weg op naar de stad.

Hij zette zijn hoed vast op het hoofd, en nam zijne gewone deftige houding aan. Het zou voorbij zijn. Hij vermeed zorgvuldig de enkele waterplassen, die gevormd waren door een slecht rioolstelsel. Op zijn gelaat kwam weer dat koele masker van voornaamheid en minachting, dat hem zoo goed stond, naar hij dacht. Hij nam den weg naar de hoofdstraat der stad. In het volle licht der lantarens schreed hij voorwaarts, niet achter of zijwaarts ziende, de lippen nog vaster op elkaar geklemd dan anders. Kennissen en ondergeschikten groetten hem, hij zelf nam ook nu en dan den hoed af. Niemand bemerkte iets vreemds aan hem, dat zijne oogen wat meer dan gewoonlijk schitterden, ontging aan allen.

Eindelijk kwam hij bij zijn huis; hij nam een klein sleuteltje uit zijn vestzak en opende de deur. De gang was reeds verlicht. Bedaard zette hij zijn stok in den standaard, hing zijn jas en zijn hoed op en streek even door zijne haren, die nog nat waren van de eau-de-cologne. Toen opende hij de kamerdeur en trad binnen. Zijne vrouw zat voor den haard, met den rug naar de deur.

„Bonsoir, Sofie!" zeide hij op zijn gewonen toon. Zij antwoordde niet; zij keerde zich niet om; toch zag hij aan de beweging harer handen, dat zij wakker was. Was ze boos? Had ze achterdocht? Hij liep op haar toe,

Weg! schreeuwde zij....

zooals hij gewoon was, en wilde haar een kus op het voorhoofd drukken, en haar vragen....

„Weg!" schreeuwde zij, ineens opspringende. „Hoe durf je 't wagen, bij mij te komen, nu je zoo pas die andere.... O, ik weet alles, verdedig je maar niet...."

Hij verdedigde zich niet. Zijn gelaat was bleek geworden, maar hij stond daar rechtop en zag haar aan met een kalmen, ijskouden blik. Zij vermeed het naar hem te zien, terwijl zij voortging smaadredenen over hem uit te storten en hem te betichten van veel meer, dan waaraan hij werkelijk schuldig was. En terwijl zij sprak, kreeg haar gelaat een blauw-violette tint, zetten

hare neusgaten zich uit, en ging haar groote mond open en dicht met snelle zenuwachtige happen, alsof ze telkens naar lucht snakte. Hare stem kreeg een groven, ruwen klank, zooals die der vrouwen, welke met groente en ooft langs de straten venten. En telkens meer zette ze hare stem uit, zoodat het kamermeisje boven iets vermoedde, en aan de trap ging staan luisteren; zoodat de huisknecht dacht aan een standje, en naar den kleeren-standaard sloop om meneers jas te halen, maar als vastgebannen, met den hand aan den knop, staan bleef; zoodat de keuken- en werkmeid elkaar eerst lachend aankeken, en toen stooten in de zijde gaven, met een: „hoor ze eens! de eerste ruzie!" en naar boven stoven, waar ze, achter de trap verscholen, post vatten.

„Heb ik je daarvoor mijne twee ton meegebracht ten huwelijk? Heb ik je daarvoor rijk gemaakt? Waar zou je heen met je tweeduizend gulden! — En dat is nu die deftige, voorname meneer Verwolde, zoo fatsoenlijk, zoo zedig, — die de slechte vrouwen opzoekt in de vuilste buurten, en met sletten wandelt in het plantsoen! Maar de heele stad, de heele wereld zal het weten, zoodat ze je zullen nawijzen op de straat — en ik, ik ga naar mijne moeder en vraag echtscheiding, en . . . ."

„En ik ga op reis, morgen met den dag," viel hij haar nu eerst in de rede, een fauteuil naar zich toetrekkende, en er bedaard in plaats nemende. Doch zijne schijnbare kalmte had hem moeite gekost. Er waren oogenblikken, dat hij onder dien ruwen woordenvloed de vuist balde, en de tanden op elkaar drukte, om de klanken tegen te houden, die uitdrukking wilden geven aan zijnen toorn. Nu, als in een oogenblik van hoogere verklaring, zag hij in, hoe verkeerd hij had gehandeld, hoe voor hem, die zich geofferd had aan een koud egoïsme en eene stil berekenende eerzucht de tijd van liefde en zingenot voorbij was, en nooit weer terugkeeren mocht, op straffe dat hij alles zou verliezen, wat jarenlange vlijt en volharding hem hadden doen verwerven. Door zijn eigen schuld was het gekomen, dit conflict, met voorzichtigheid en bedaardheid moest hij het oplossen. „Je kunt dus naar je moeder gaan, Sofie, en daar eens kalm over je besluit nadenken," vervolgde hij koel, haar met denzelfden kalmen blik aanziende.

„Op reis? Je gaat op reis? Met haar wellicht?" ontvielen haar ineens de woorden.

„Ik ben van plan je rekenschap te geven van mijne daden, wanneer je onzinnige en onbillijke gramschap bedaard is. Ondertusschen, het zal niet mijn schuld zijn, indien morgen de heele stad over ons spreekt," hernam hij met een kouden glimlach en wees over zijn schouder naar de kamerdeur, „ga eens even in de gang kijken, en je zult ons geheel dienstpersoneel daar zien staan luisteren."

Zijne onverzettelijke bedaardheid werkte als een koud bad op haar.

„Mijn God, je maakt me krankzinnig," zeide zij, nu op veel zachter toon, de handen tegen haar voorhoofd drukkende, „is het dan niet waar? Heb je dan geene connecties met eene jonge vrouw in de Jodensteeg,

heb je niet met haar gewandeld in het plantsoen bij het Bosch."

Hij knikte met het hoofd.

„Zoo had je moeten beginnen, Sofie! Ja, dat is waar, doch niet zulke connecties als jij en een paar lasteraars bedoelden. Ik kan je de zaak in een paar woorden ophelderen. Toen ik een knaap was van twaalf à vijftien jaren gaf ik les aan een meisje van een jaar of tien, het dochtertje van onze buurvrouw, de bezitster van eene groote hofstede. Ze zijn thans gewikkeld in eene erfeniskwestie, een proces, en hadden oogenblikkelijk behoefde aan een paar honderd gulden, die ik ze tegen obligatie geleend heb. Ik heb buiten enkele woorden met haar gesproken ...."

„Gesproken alleen?" vroeg zij, het hoofd opheffend.

„Gesproken alleen! Mijn misslag is, dat ik jou er niet van op de hoogte stelde. Ik doe dit nu, omdat het eerlijk is. Overigens mag je denken over de zaak als je wilt. Hier is de schuldbekentenis, door de oude boerin geteekend. Zij zal het proces winnen; we krijgen het geld dus wel terug."

Hij schoof haar het papier toe over de tafel, en trommelde toen met de vingers op het notenhoutenblad, alsof hij de zaak afgedaan dacht. Zij keek het in, en peinsde langen tijd.

„Ik weet niet, of ik je gelooven moet, of niet!" zeide zij eindelijk.

Hij haalde de schouders op.

„Je hebt den tijd het te onderzoeken. Mr. Haamstra is de advocaat van Juffrouw Delare. Ben je van plan morgen dadelijk naar je moeder te gaan? Als je eenigen prijs stelt op de convenances der wereld, was het beter een paar dagen te wachten."

Zij zag hem onderzoekend aan.

„Zeg mij oprecht, Henri, waarom ga je eigenlijk op reis? Hoe is dat zoo plotseling bij je opgekomen?" vroeg ze hem.

„Ik ben niet al te frisch in den laatsten tijd. Bovendien, evenals jij, heb ook ik opgemerkt, dat de twee bezoeken bij Juffrouw Delare geheel verkeerd door sommigen zijn opgenomen. 't Is daarom beter mij voor eenigen tijd te verwijderen. Personen als ik kunnen in eene provinciestad geen voet verzetten, of ze worden nagegaan. 't Is bedroevend!"

Hij stond op en stak eene sigaar aan en begon in zijne couranten te lezen.

Mevrouw Verwolde bleef nog eenige minuten peinzend zitten. Toen ging ze zacht de kamer uit, de gang door. Daar was nu niemand meer. „Meneer heeft haar wel mak gekregen," had de huisknecht gezegd, en daardoor al de vrouwelijke domestieken tegen zich in 't harnas gejaagd.

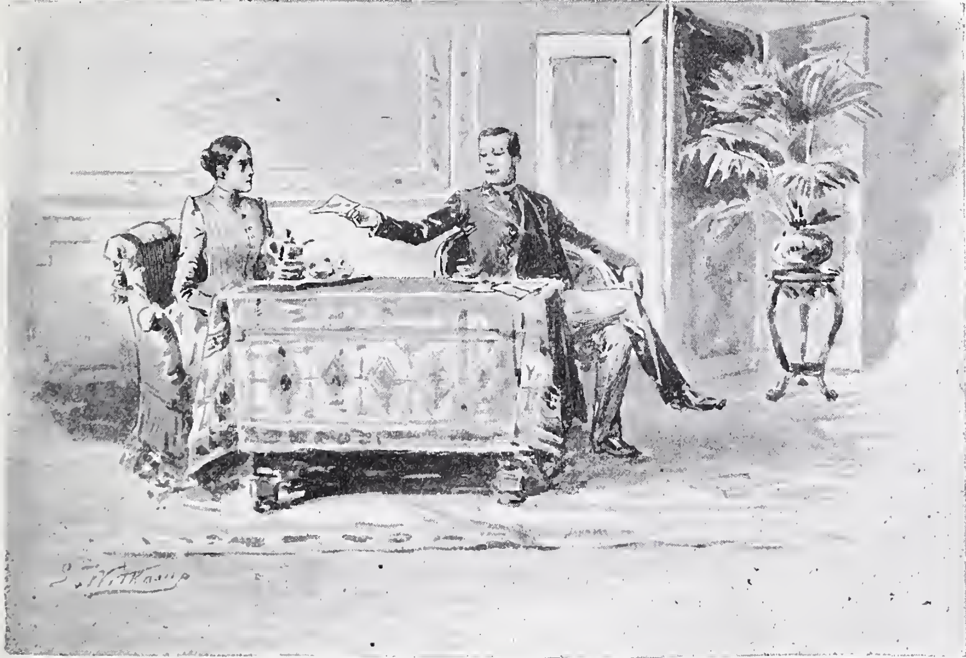
Een uur later kwam mevrouw weer beneden. Zij trad de voorkamer binnen en ging achter den stoel van haren man staan. Toen deze vragend zijn gelaat ophief, sloeg zij de armen om zijn hals en fluisterde: „Mag ik met je gaan, Henri? Toe, ik wil het graag!"

Hij trok haar naar zich toe, en liet zich de verontschuldigingen aanleunen, die zij maakte. Twee dagen later gingen ze op reis naar Zuid-Frankrijk, want mevrouw kon niet eerder met hare koffers gereed komen.

Eene week of zes later kwamen ze terug. Zij dronken voor den eersten keer weder thee in hun salon. Hij doorlas vluchtig de verschillende brieven, die er in de laatste dagen waren gekomen. Eén hield hij langer dan de andere in handen. Eindelijk reikte hij hem aan zijne vrouw over.

„Van Juffrouw Delare: zij hebben het proces gewonnen."

Evaline schreef het uit hun dorpje. Ze waren weer op hunne hoeve, zeer verblijd. Ze verzocht meneer en mevrouw Verwolde om een bezoek ten

....de beweging waarmede hij den brief....

einde dan tevens de schuld af te doen. Eén oogenblik had meneer Verwolde bij het lezen van die hartelijke regels het zonnige dorpje en de bevallige schrijfster weer voor zich gezien, maar met de beweging, waarmee hij den brief aan zijne vrouw overreikte, vaagde hij dat beeld weg. Op de vraag van zijne vrouw, of hij er dacht heen te gaan, antwoordde hij met eene loome, eentonige stem: „Dank je, ik zal er per wissel over disponeeren."

En beiden leefden weer voort in den gewonen sleur, maar hij had toch een roman in zijn leven, een conflict in zijn huwelijk gehad.

ZIJNE LEIDSTAR.

DOOR

STEPHANOTIS.

Het is nog zeer vroeg in den morgen. — De eerste schemering van den nieuwen dag dringt door de neêrgelaten gordijnen flauwtjes de huizen binnen. Een enkele haan in de buurt begint te kraaien, wanneer hij het licht bespeurt, en terstond wordt dat gekraai beantwoord, door een anderen, op eenigen afstand. Enkele muschjes, die op de dakgoot aan den overkant der straat zitten, lichten de kopjes op uit de veêren, spreiden de vlerkjes uit en begroeten den komenden dageraad met een luid getjilp.

Gaandeweg wordt het lichter en lichter. Menschen beginnen zich buiten op straat te vertoonen. Vensterblinden worden geopend. Achter de winkelramen ziet men toebereidselen maken om de verschillende koopwaren zoo aanlokkend mogelijk uit te stallen.

Nog slaperige dienstmeiden komen buiten op de stoepen, en houden met elkaâr een buurpraatje, terwijl ze tegelijk de versche, warme melk, die de melkboer brengt, in hare kannen laten overschenken. Enkele karren komen ratelend over de groote straatsteenen aangerold. Straatjongens loopen schelfluitend voort, beide handen in de zakken gestopt, terwijl ze rondzien of er geene gelegenheid is om den een of ander eene poets te spelen.

De heldere Julizon stijgt hooger en hooger, en gluurt door de vensters der bovenverdiepingen onbescheiden in de kamers. —

Wanneer ze de tweede verdieping van dat hooge huis, daar op den hoek der straat bereikt heeft, en ook hier, nieuwsgierig en als weifelend, een enkelen harer stralen over het smalle vensterkozijn naar binnen doet sluipen, dan ontdekt ze in het groote ledikant, dat schuin tegenover het raam is geplaatst, een rond, rood gezichtje, dat naast de bleeke vrouw ligt, die met haar groote oogen naar het raam gekeerd, den gouden zonnestraal met een flauw glimlachje begroet.

Langzamerhand wordt die breeder en breeder, tot hij een groot gedeelte van het vertrek beschijnt en verwarmt. Als ware het hem eene behoefte dat nauw ontloken leven, een hartelijk „welkom” toe te roepen; alsof de ontelbare stofjes, die in zijn schijnsel trillen en schitteren, evenzoovele beloften waren voor geluk, voorspoed, liefde, welke hij met milde hand over dat donkerlokkige hoofdje uitstrooide.

En als hij, bij zijn nog verder naar binnen dringen, dadelijk het bed bereikt heeft, dan kust hij met warmen gloed, in éénzelfde omhelzing, het lijdende gelaat der moeder en de gesloten oogjes van het wichtje naast haar.

De moeder zegent dien warmen kus, die haar als een welgemeende gelukwensch het hart verwarmt.

Daar trekt eene ruwe hand het gordijn voor het venster dicht, en sluit zoodoende den koesterenden zonnestraal buiten. Bijna smeekend klinkt de zwakke stem van het bed: „Och toe baker, laat de zon toch binnenschijnen, ik vind het zoo heerlijk en het kleintje hindert het toch niet.”

Maar de baker mompelt iets dat klinkt als „sentimenteel” en „malligheid.” Dan zegt ze hardop met haar grove stem: „Ik weet wel wat het kind hindert, het gordijn moet dicht.”

De andere vrouw zegt niets meer; het zou haar toch niet helpen. Ze is nu geheel onder den dwang van die ruwe, onbeschaafde vrouw. Ze troost zich slechts met de gedachte, dat zij toch niet heeft kunnen verhinderen, dat haar lief ventje als het ware gedoopt is geworden op den eersten morgen van zijn bestaan met dien zooveel belovenden zonnekus. Het moge dan sentimenteel en mal zijn, geen mensch ter wereld, geen tyrannieke baker zelfs, kan dat moederhart het geloof ontnemen, dat het eene profetie van een leven vol geluk voor haar lieveling moet beduiden.

Ze keert het gelaat van het venster af, en ziet vol innigen moedertrots naar haar kind. De baker heeft het vertrek verlaten en nu is ze alleen met hem.

Eerst tuurt ze lang op die kleine trekken en tracht reeds te ontdekken op wie hij zal gaan lijken; op papa of haar zelve. Maar hoe rijk en groot de verbeelding eener moeder ook mag zijn, het is haar toch onmogelijk dat nu reeds uit te maken. Dan bewondert ze de donkere krulletjes waarmede het hoofdje geheel bedekt is, en zacht liefkoozend laat ze het zijdeachtige haar door hare vingers glijden. Ze ziet vol verrukking hoe het rozeroode mondje zich in een lachje verbreedt. Tenminste de moederoogen meenen reeds lachjes op het kindergezichtje te bespeuren.

Een soort van eerbied voelt ze in haar hart voor hem oprijzen. Het is haar alsof dat kind, zoo kort eerst op aarde verschenen, raadselen zou kunnen oplossen, indien het kon spreken, die een menschenbrein niet kan doorgronden.

Wat ziet hij, haar lieveling, dat hem dien glimlach om de lipjes toovert? Keert zijn geest in den slaap terug naar andere sferen, welke hij moest verlaten om zijn deel van aardsche vreugde en aardsch lijden hier te komen ontvangen? En is het Paradijs waar hij toefde, nog niet onverbiddelijk voor het reine, onschuldige wichtje gesloten, dat het later, wanneer zijn zieltje reeds niet meer zoo onbezoedeld zal zijn, nimmer meer zal mogen betreden! —

O! indien anderen hare gedachten eens konden raden, hoe bespottelijk zou men haar weêr vinden. Ze zouden het haar duidelijk zien te maken, dat die lachjes slechts stuipjes of zenuwtrekkingen zijn. Doch al werd dit haar nog zoo stellig verzekerd, ze zou het toch niet willen gelooven.

Degelijke, praktische menschen, laat haar toch behouden, hetgeen gij

een dwazen waan noemt. Ze is er immers gelukkig meê! Met uw koel, nuchter verstand, zult gij haar het onwezenlijke van die droomen en gedachten, toch niet doen inzien. En zijn de illusies, welke ze zich maakt van het verleden en voor de toekomst van haar duur verworven schat, niet het schoonste dat het leven haar te genieten kan geven?

Wellicht zijn ze haar geschonken als vergoeding voor de vele schaduwzijden, die ook aan het lot eener moeder verbonden zijn. Het rusteloos zorgen, de ontelbare opofferingen, de angst voor de onzekere toekomst die haar kind te gemoet gaat.

Droom en dweep voort, trouw moederhart! — Het zal uw lieveling nimmer schaden dat gij gemeend hebt, dat zijn zieltje u uit reine heerlijke sferen is toegezonden geworden. En mocht hij u ook, wanneer hij tot man zal zijn opgegroeid, soms diep teleurstellen en grieven, en vreemden hem mogelijk ontaard noemen, ook dàn nog zult ge iets goeds in hem blijven ontdekken, zelfs dàn nog eene flauwe afschaduwing van het reine Engeltje in hem terugvinden, om wiens onschuldig hoofdje gij uwe hoopvolle droomen voor zijne toekomst heenspont; in wiens eerste kinderlachjes gij nog den hemel voor hem geopend meendet te zien.

Opeens neemt de moeder behoedzaam dat slapende bundeltje in haar armen en drukt het zacht en teeder tegen zich aan. Dan buigt ze het hoofd naar het ronde gezichtje en kust het.

Eerst de oogjes, waar de zonnestraal op heeft gerust; dan de zachte, fluweelige koontjes, allebei. Daarna het snoeperige mondje dat bij die teedere aanraking weêr even lacht. Dan neemt ze de kleine rimpelige handjes en drukt op ieder wijduitgespreid vingertje hare lippen.

En als ze dan weêr met onverzadelijken wellust op dat gezichtje neêrziet, dan wellen eensklaps groote tranen op in haar oogen; en haastig keert ze het hoofd af, bevreesd dat die zilte druppels op haar kind zullen neêrvallen. En ze fluistert zacht: „Arm stumpertje! Voor papa was je niet welkom, maar voor mij des te meer, hoor! Ik heb geen oogenblik spijt gehad, dat je komen moest. O! En je zult het zien, later wordt je nog zijn lieveling, dat weet ik zeker. Hij meent het ook niet dat hij wenschte dat je maar weggebleven waart. Hij is even gelukkig met je als ik. Voor jou is er ook nog plaats, mijn lief kereltje. In zijn hart even goed als in het mijne!...."

Na een poosje weêr: „Wie weet hoeveel geluk er in het leven voor je is weggelegd. Dat was een goed voorteeken dat de zon van ochtend op je gezichtje scheen."

Ze heeft maar doorgebabbeld, alsof het wichtje haar kon verstaan, alsof ze vreesde dat het zou kunnen bemerkt hebben, dat zijn vader niet blij was geweest met zijne komst En die gedachte was voor de moeder ondragelijk. Ja, het had haar bitter gegriefd, toen ze het knorrige gezicht van haar man had ontmoet, die haar dezen keer niet zooals vroeger, met een hartelijken kus en een gelukwensch het doorgestane lijden had trachten te vergoeden. Nauwelijks had hij zijn zoontje aangezien, toen zij hem opmerkzaam maakte

op de mooie gekrulde lokjes van het kind. Hij had alleen kregelig uitgeroepen: „Ik wou dat hij maar weggebleven was, wij hebben er al vijf, is dat nog niet genoeg?”

En zonder iets meer, zonder groet zelfs, was hij de kamer uitgeloopen om naar zijn kantoor te gaan. Het hart was haar zoo wonderlijk bezwaard geweest door dat onvriendelijke gedrag, totdat die zonnestraal haar had getroost. Nu vond ze ook allerlei verontschuldigingen voor hem. Het was waar! Ze hadden altijd veel moeite gehad met zijn klein traktement rond te komen, en alles netjes bij elkaâr te houden. Hun jongste kind was al zes jaar oud, en ze hadden eigenlijk in het geheel niet meer gedacht er nog een kleintje bij te zullen krijgen. Maar straks als hij t'huis komt, zal hij wel anders zijn, troostte ze zich. Het is toch ook zoo'n lief, mooi kindje!...

Ze legt hem weêr voorzichtig naast zich en blijft dan naar dat gezichtje kijken, tot ook haar oogen langzaam toevallen en de slaap haar alles doet vergeten wat ze heeft doorgestaan.

Het is weêr zomer; de twaalfde zomer nà de geboorte van het knaapje, dat de zon als eene goede fee haar „welkom” zoo vriendelijk heeft toegeroepen.

De Tijd, de immer rustelooze, heeft terwijl hij zich op zijne machtige wieken voortspoedde, zijne verschillende giften aan allen uitgedeeld. Weinigen slechts bracht hij rijkdom en voorspoed en de vervulling hunner stoutste wenschen; velen teleurstelling en gebrek. Sommigen gezondheid, anderen ziekte of wel een graf. Den meesten weinig beteekenende genoegens en kleine zorgen, die meestal onopgemerkt doorleefd werden.

In de bovenverdieping van het huis op den hoek bracht hij niet veel verandering. Eene geringe promotie aan den vader, veel zorgen en hoofdbreken aan vader en moeder beiden. De oudste dochter een eigen huishouden, de tweede eene acte voor hulponderwijzeres en de overige kinderen de eentonige, dagelijksche sleur van schoolgaan en huiswerk.

En schijnt de profetie, aan het jongste zoontje bij zijne geboorte gedaan, in vervulling te zullen gaan?...

Daar staat hij, het twaalfjarige knaapje, in het smalle zijkamertje alleen. Hij leunt vèr uit het hoog opgeschoven venster. Met de beide handjes onder zijn kin, de ellebogen op het vensterkozijn gesteund, schijnt hij geheel verdiept in de beschouwing van den helderen, blauwen hemel boven zich.

Maar het hoofdje dat nog altijd met een rijkdom van donker gekrulde lokken versierd is, zinkt weg tusschen de opgetrokken schouders en den hoogen rug. Zijn beentjes schijnen veel te zwak en te mager om het breede bovenlijf te kunnen dragen. Het gezichtje is bleek, ziet er teêr uit en heeft een trek om den bleeken mond, die van lijden getuigt. Het mist geheel de scherpe, gevatte uitdrukking, welke den meesten mismaakten eigen is; gedwongen als ze zijn geworden van hun vroegste jeugd af zich tegen de wreede plagerijen van anderen te verdedigen.

Men ziet het hem aan, het arme ventje, hij is zacht en geduldig en laat zich mishandelen en bespotten, zonder ooit van zich af te spreken.

Alleen de oogen, die zoo ernstig naar boven zien, getuigen van ongewone wilskracht bij zoo'n jong kind; en ook nog van iets anders. Wat schuilt daar in die donkergrijze pupillen die zoo droomerig naar de verte kunnen heenstaren, als was de ziel, wier heldere spiegels ze zijn, afgedwaald van al het haar omringende. Alsof het kind stemmen hoorde, hoog boven hem, voor ieder ander onverstaanbaar.

Is er een plekje, waar het misdeelde knaapje heen kan vluchten, met zijn bedroefd hartje, wanneer hem dat zoo ontzettend zwaar is gemaakt, dat de levenslast nù reeds te zwaar schijnt voor de zwakke schoudertjes om te torsen? Een Paradijs waar het geen van die hem griefden, vergund is den voet te zetten, alleen hem — den steen des aanstoots, de kleine souffre-douleur?... Waar hij schadeloos wordt gesteld, voor al het geleden ònrecht, de liefdelooze plagerijen?

Zijne moeder komt het kamertje binnen en legt streelend haar hand op het donkere hoofdje. „Waarom ben je hier, Eddy?"

Het kind keert het peinzende gezichtje om, strijkt zijn krullebol tegen die liefkoozende hand aan, en zegt eenvoudig, terwijl hij tegelijk beide armpjes om haar middel heenslaat: „Laat maar, maatje, anders hinder ik papa weêr!"

Hij zegt het zoo rustig en als iets dat van zelf spreekt; zoo zonder de minste bitterheid, dat zijn moeder's oogen zich met tranen vullen en zij zich om dit te verbergen, haastig over hem heenbuigt en zijn bleek koontje zachtjes kust.

Het is zoo'n bittere waarheid hetgeen die kinderlippen daar zoo kalm uitspreken. Wat hij ook deed, hij hinderde zijn vader altijd. Daareven weêr had deze hem onvriendelijk bevolen zijn mond te houden, toen hij met zijn jongste zuster over iets had gestreden, omdat hij in zijn recht was. Toen had hij zijn lei en boek genomen om zijn schoolwerk af te maken, en was het zijn krassende griffel of zijn niet stil zitten geweest, die hem weêr een paar bitse aanmerkingen op den hals hadden gehaald, tot hij eindelijk onhoorbaar de kamer was uitgegaan en hier zijn toevlucht had gezocht.

Waarom kon de vader hem toch niet met de anderen gelijk stellen? Voor een klein verzuim of ongezeggelijkheid, dat van de andere kinderen door de vingers werd gezien, moest hij gestraft worden. Het was begonnen met de geboorte en toen hij opgroeide was het langzamerhand een gewoonte geworden op hem te vitten en hem voor iedere kleinigheid te berispen.

De moeder geloofde wel niet dat haar man het in zijn hart zoo kwaad meende; het kwam veel door de drukkende zorgen waaronder hij gebukt ging. Maar het was toch niet de schuld van het kind dat ze het niet ruimer hadden; en werd daardoor dat jeugdige leven niet noodeloos nog meer verbitterd dan zijne gebrekkigheid 't reeds deed?...

En als ze er een enkelen keer over had gesproken, was het er altijd op verergerd; daarom hield ze zich nu of ze het niet bemerkte, dat was nog

het beste. Heden was haar jongen jarig en dien éénen dag zelfs was hem geen enkele berisping gespaard gebleven.

Ze staan daar nog altijd vast omstrengeld voor het open raam en zien zoo op naar de heldere avondlucht. Ze kunnen het zoo goed samen vinden die twee; ze hebben niet veel woorden noodig om elkander te begrijpen. Hij is moeder's lieveling; haar jongste vogeltje uit het nestje!... En daarbij, zoo teêr en ongelukkig!...

Opeens tilt ze zijn kinnetje op en zegt vleiend, terwijl ze hem in de bedroefde oogen ziet: „Toe Eddy, speel wat voor me, ik heb je vandaag nog niet gehoord."

Dan klaart zijn gezichtje op. Hij laat zijne moeder los, neemt behoedzaam zijne viool uit de kist, die in een hoekje op een tafeltje staat, legt haar als liefkoozend tegen zijne wang aan, en vaart dan met den strijkstok zacht over de snaren.

Daar ruischen klanken door het vertrekje heen, zoo zacht en zuiver alsof ze van buiten kwamen uit de zonnige zomerlucht; alsof ze neêrdaalden uit den blauwen stralenden hemel!... Het is een eenvoudig volkslied, maar de kleine speler weet er zooveel innig gevoel in weêr te geven; hij wisselt het steeds terugkeerend thema zoo kunstig af met zuivere trillers, parelende loopen, dat men zou meenen een kunstwerk van een der groote meesters te hooren vertolken.

Het is bijna ongeloofelijk dat het dat teedere kinderhandje is, dat met zooveel gemak en vaardigheid den strijkstok weet te voeren; vooral wanneer de tonen zwellen en krachtiger worden.

Hij is zoo geheel verdiept in zijn spel, dat hij alles om zich heen heeft vergeten. De grijze oogen naar de verte gericht, als werden die zoete klanken hem vandáár toegevoerd; het ziekelijke gezichtje hoogrood gekleurd, als door den weêrschijn van innerlijk geluk; zoo staat hij daar, zelf nog niet geheel bewust van den ontzaglijken rijkdom, die hem in den schoot is geworpen.

Wèl weet hij, dat zijne viool hem troost en opbeurt wanneer hij zich ongelukkig en eenzaam gevoelt. Na zijne moeder bemint hij haar het meest op de wereld. Doch dat er in hèm, die zoo dikwijls wreed bespot wordt, de goddelijke vonk van het genie gloort, dàt weet hij nog niet.

Zijne moeder, luisterend naar die wonderzoete tonen, houdt de oogen gericht op de dalende zon, die in de rozige avondwolkjes eene duidelijke belofte legt voor een nieuwen, schoonen dag. En dan vraagt ze haar vol ongeduld waar de zegen nu blijft dien ze meende, nu twaalf jaar geleden, in één harer stralen te zien uitgedrukt voor haar misdeeld kind.

Ondankbare moeder, zijt ge nòg niet tevreden?... Hoort ge reeds niet in dat spel de hand van den kunstenaar, die met zijn talent zich den weg zal weten te banen tot eene duizelingwekkende hoogte, waar roem en eer hem wachten!...

Heeft de zon niet schitterend hare belofte gehouden die ze deed, toen ze

de slapende oogjes van uw lieveling kuste. Is er grooter zegen denkbaar dan die, welke op zijn hoofd is neêrgedaald? En die hem op adelaarsvleugelen hoog boven aardsche nietigheden en teleurstellingen heen zal dragen, het reinste geluk, die stralende zon te gemoet!...

Een uitgelezen publiek heeft zich in de concertzaal te A. — verzameld, waaronder zich veel kunstkenners en kunstliefhebbers bevinden. Een jeugdig stadgenoot, die eenigen tijd in het buitenland heeft doorgebracht om zijne studiën te voltooien en zich daarna reeds op verschillende plaatsen heeft doen hooren en overal vele lauweren behaald heeft, zal van avond hier zijn eerste concert geven.

Terwijl men nog op zijn verschijning wacht, gaat hij druk over de tong. Eén der aanwezige heeren zegt hem persoonlijk te hebben gekend, toen hij nog een knaapje was van tien of twaalf jaren en reeds getoond had veel muzikalen aanleg te bezitten. Een oudachtig heer met grijzende haren en een bleek, intelligent gelaat, antwoordt hierop dat hij een genie moet zijn. De buitenlandsche bladen waren onuitputtelijk in hun lof over het ongeëvenaarde talent van den jeugdigen violist. Men spreekt over niets anders dan over hem en zijne kunst.

Aardige jonge dames kunnen het oogenblik bijna niet afwachten waarop hij zich zal vertoonen. Ze hebben gehoord dat hij er zoo knap uitziet. Hij moet wel een weinig hooge schouders hebben, maar dat is zóó weinig, dat men het bijna niet bemerkt. En het interessantste van hem is nog, dat hij den naam heeft een vrouwenhater te zijn. Ze moeten hem allen hebben koud gelaten, de Fransche, Italiaansche of Engelsche dames, die hij op zijne reizen ontmoet heeft. Er zullen toch waarlijk lieve gezichtjes genoeg onder die vele geweest zijn!...

En in menig mooi kopje wordt een romannetje gesponnen, hoe zij het wonder zal verrichten dien vrouwenhater aan hare voeten te zien knielen en menig hartje klopt sneller onder het elegante zijden kleedje, wanneer het zich die mogelijkheid voor oogen stelt.

Want dat hij ongevoelig is gebleven voor de hulde en bewondering, welke vreemde dames hem betoonden, is nog geen bewijs dat hij zoo onverschillig zal blijven voor meisjes uit zijn eigen land. De tijd zal toch ook wel eens komen, dat ook hij het lot van de meeste stervelingen deelt en in het huwelijksbootje stapt. Dan zal hij de ideale liefde voor zijne kunst zoo niet opofferen, dan toch doen deelen met de liefde voor zijne vrouw.

En welk een triomf zal dat zijn voor háár, wie het gelukken zal die machtige geliefde van de plaats, die ze in zijn hart innam, te hebben doen afdalen.

Zoo dwarrelen grootsche veroveringsplannen in vele bruine en blonde hoofdjes rond, terwijl die de frissche koontjes hooger doen kleuren en de schitterende oogen nog grooter glans verleenen.

Onder haar, op een fauteuil van een der voorste rangen, zit een oude

dame. Het zilverwitte haar is door een zwart kanten mutsje bedekt; het vriendelijke oude gelaat ziet er gezond en blozend uit. Een smaakvol zwartzijden kostuum kleedt de rijzige gestalte.

Het is de moeder van den jongen kunstenaar, die daar gekomen is om in den triomf van haar zoon te deelen.

Haar oogen schitteren van het trotsche gevoel, dat het háár kind is, haar mismaakte, vaak bespotte zoon, wien al de loftuitingen gelden, die daar halfluid om haar heen worden uitgesproken.

En iets van zijn luister straalt ook af op haar, wier trouwe liefde het jongske zoo vaak heeft gesteund en bemoedigd, wanneer zijn gevoelig hartje ineenkromp onder de onverdiende hardheden van het lot. Hoeveel opofferingen het haar gekost heeft om den weg voor haar lieveling te helpen banen, die hem leiden moest naar de nu bereikte hoogte, weet zij zelve alléén.

Hoe dikwijls heeft ze zelfs gebrek geleden, de dappere, zelfverloochenende vrouw, om haar zoontje maar in de gelegenheid te stellen zijne studiën te kunnen voortzetten. Hoe dikwijls tot laat in den nacht hebben hare onvermoeide handen gearbeid om het geld bij elkaâr te krijgen, dat hem in staat kon stellen zijn talent te ontwikkelen en te volmaken.

Al haar overige kinderen zijn bezorgd; de meisjes allen reeds getrouwd, haar beide oudere zoons hebben tamelijk goede betrekkingen gekregen, zonder dat er veel geldelijke opofferingen noodig waren van haar kant.

Alleen haar jongste kind eischte met zijn kunstvollen aanleg ook grootere uitgaven. Haar man rust nu reeds jaren in het graf nà zijn zorgvol leven en zoo kwam de geheele zwaarte om voor de opvoeding van haar Eddy te zorgen op hare schouders neêr. Maar geen oogenblik heeft ze den moed verloren. Toen ze de overtuiging had, dat hij niet geschikt zou zijn en geen lust had iets anders dan eene kunstenaarsloopbaan te volgen, heeft ze dadelijk alles in het werk gesteld om hem daarop voort te helpen. En hare pogingen zijn schitterend bekroond geworden. Ze is voortgeholpen en gesteund door menschen van invloed en fortuin, toen die het talent van het knaapje ontdekt hadden. Ook zijne eigene groote wilskracht heeft hem alle bezwaren en moeilijkheden doen overwinnen.

Nu, in den avond van haar leven, kan ze rusten na haar zware dagtaak. Ze is gelukkig. Ze woont in een gezellig huisje, waar hij haar omringd heeft met alles wat zijn dankbaar hart maar verzinnen kan dat haar genoegen zal doen. Nu is hij voor eenige dagen overgekomen en heeft bij haar zijn intrek genomen, omdat hij aan het algemeen verzoek gevolg wil geven zich ook in zijne geboortestad te doen hooren.

Even onafscheidelijk aan haar gehecht door de heiligste innigste liefde als het ziekelijke, geheel van haar afhankelijke knaapje was, is hij nu nog, nu hij man en zelfstandig werd.

Ja, breede zonnestraal, die hen beiden koesterde op dien onvergetelijken Julidag, uwe profetie is vervuld geworden, heerlijker en schooner nog dan de dweepende moeder het zich had voorgesteld. Uw gouden beloften hebben

zich bewaarheid, al scheen het eerst, dat ook die slechts bedrog waren geweest, toen het kind misdeeld aan lichamelijk schoon voor hare oogen opgroeide. En de zegen, welken zij in hare onbaatzuchtige moederliefde slechts over het hoofdje van haar kind meende te zien uitgegoten, heeft zich uitgebreid en rust nu ook op haar vergrijsd hoofd! . . .

Het oude moedertje wordt uit haar peinzen wakker geschrikt door het haastig gaan zitten van eenige heeren en het verzoek om stilte, dat hier en daar tusschen de luidsprekende stemmen door vernomen wordt.

Ze ziet op. — Ja, daar staat hij, haar jongen! . . . Zacht en onopgemerkt is hij voor het publiek verschenen en wacht nu, na een kleine buiging met het hoofd gemaakt te hebben, rustig en kalm met zijne viool in de hand tot het volkomen stil zal zijn.

Met trots en een blijden glimlach ziet ze hem aan, wanneer zijn oogen bij het ronddwalen door de zaal eindelijk de hare ontmoeten. Daar hoort ze vlak naast zich eene jonge dame tegen eene vriendin zeggen: „Maar, hoe is het mogelijk; ze zeiden dat hij alleen maar hooge schouders had. Hij heeft bepaalt een bochel. Goede hemel! . . . Vinden ze hèm nu mooi!" . . .

Een gloeiend rood overdekt het gelaat der arme moeder en ze keert die dame haar rug toe, bevreesd, dat ze in hare verontwaardiging iets scherps zal zeggen.

Ze heeft niet geheel onrecht, die al te openhartige opmerkster. Kort en ineengedrongen is zijn figuur en de beenen zijn nog altijd te zwak en mager voor het breede bovenlijf. Maar op zijn gelaat kan ze toch niets aan te merken hebben. Het heeft ontegenzeggelijk aan schoonheid en energie bij vroeger gewonnen. De zwaarmoedigheid, die er in zijne kindsheid overheen was gespreid, is geweken voor eene uitdrukking van innerlijke rust en vrede.

De grijze oogen, die zoo droomerig en als zoekend in de verte konden heenstaren, geven nu duidelijk te kennen dat hun bezitter bewust is van zijn talent. En hoe edel gevormd is dat hooge voorhoofd waar het genie zijn stempel op heeft gedrukt. Van welk een onverzettelijke wilskracht getuigt die vastgesloten mond.

Nu heerscht er een bijna plechtige stilte. Aller oogen zijn op hem gericht, van wien ze zooveel reeds hoorden spreken, van wien ze zooveel verwachten.

Hij heft langzaam den arm op die de viool vasthoudt en laat met de vroegere liefkoozende beweging zijn wang er tegen rusten. Daar wordt de stilte verbroken door een paar forsche, volle accoorden, die, lang aangehouden, langzaam overgaan in eene melodie, zóó droefklagend, dat het is alsof al het wee welke eene menschelijke ziel kan bevatten zich in die wonderschoone klanken wist te uiten.

Het ruischt en trilt door de hooge zaal met nimmer vernomen stemmen. Onder de meesterhand, die haar bespeelt wordt de viool als met leven bezield! . . .

Hoor! hoe die tonen sterker worden, alsof de ziel die daar lijdt in opstand kwam tegen de ondragelijke smart, die moet worden geleden! —

Ze rijzen en zwellen, al hooger en hooger die wanhoopskreten, tot ze zich oplossen in een schrille bede om hulp en redding, die nòg eens en nòg eens herhaald, in een droeven snik schijnt weg te sterven. Dan wordt die bede verhoord. In het Adagio dat nu volgt, klinkt eene stem zoo zacht en liefelijk als sprak ze van eeuwigen vrede, van oneindig geluk. Als voerde ze den gemartelde zachtkens opwaarts, naar heerlijke, onzienbare gewesten.

En allen, die zich daar bevinden, volgen hem, den bezielden kunstenaar, naar die reinere sferen waar zijn kunstenaarsziel zoo gaarne toeft.

Aller oogen zijn op hèm gericht, die zulke wondertonen aan zijne viool weet te ontlokken. Het gebrekkige van zijn persoon bemerken ze niet meer, geheel overweldigd als ze zijn door de grootheid van zijn talent.

Aller harten erkennen in hèm den begenadigde, boven wiens hoofd zij de lichtgestalte meenen te zien zweven van háár die hij aanbidt!...

Neen, lieve jonge meisjes, denkt er niet meer aan hem van haar afvallig te kunnen maken. Háár alleen heeft hij voor eeuwig trouw gezworen; geen aardsche liefde zal hem ooit dien eed kunnen doen vergeten.

Zij heeft zulk een wonderschoon gelaat. Ze verstaat het zoo goed zijne ziel op te voeren naar de zonnige hoogten, waar slechts hare uitverkorenen mogen toeven en waar geen aardsch leed hen vermag te volgen. De fonkelende ster, die ze op het voorhoofd draagt, verspreidt zulk een hemelsch licht. De droombeelden en fantaisieën welke ze hem voortoovert, zijn zoo verrukkelijk schoon!...

Wat zijn dan uwe aan teleurstelling en wisseling onderhevige gevoelens, daarbij vergeleken?

Zij, die voor háár de knieën buigen, behoeven nimmer bevreesd te zijn, dat hare liefde zal verkoelen of verdwijnen. Hoe meer ze hunne krachten, hun leven aan haren dienst wijden, hoe heerlijker hare belooning is, hoe verder ze hen binnenvoert in haar heiligen tempel! —

Zie hem slechts aan zooals hij daar staat. — Onbewust van die velen rondom hem, slechts luisterend naar hàre stem welke hij boven zich verneemt.

Daar eindigt dat verrukkelijke spel in een zacht wegvloeiend slotaccoord. Hij laat zijne hand langs de zijde neêrvallen en ziet rondom zich, met eene uitdrukking in de oogen als keerde hij nu eerst op de aarde terug.

Hij is zeer bleek, als overweldigd door zijne eigene machtiger aandoeningen. Aan het applaus dat hem ten deel valt schijnt geen eind te kunnen komen. Dankend buigt hij even het hoofd.

Dan, vóór hij zich verwijdert, ontmoeten de grijze oogen weêr die zijner moeder en háár vliegt zulk eene onbegrensde dankbaarheid en jubel te gemoet in dien eenen blik als al het handgeklap en de bravo's er niet in hebben kunnen te voorschijn roepen.

En de oude oogen, welke dien blik opvangen, staan vol groote tranen. Doch het zijn tranen van het reinste geluk die daarin schitteren, opgeroepen over de zegepraal van haar kind!...

JULINACHT.

DOOR

BERN. A. MEULEMAN.

Op gazen vleuglen daalt de Julinacht,
Na zonnehitte en zomerzwoelte, neer.
't Is stil: alleen een koeltje streelt, héel zacht,
Het bevend loof; geen vogel rept een veer
Of trillert in 't geboomt' z'n minnelied.
Aan door geen wolk befloersden hemeltrans
Staat, tintlend, ster aan ster, wier schemerglans
Zich in den blanken dauw slechts flauw weerspiegeld ziet.

Al wat des daags in helle klaarheid blonk:
't Gebloemt' der wei bij vollen middaggloed,
Het korengoud — der velden hoogtijpronk —
't Gehucht, dat vriendlijk uit de verte ons groet,
De popel, die verheugd ten hoogen streeft,
Waar 't beekje onhoorbaar voortglijdt, sluimerloom —
'tSchijnt àl te zaam het landschap uit een droom,
Waarover 't manelicht heur zilversluiers weeft.

Een aâm van heil'gen vreê doorruischt de lucht,
Die mèt der rozen geur mijn ziel doordring'
— Bij 't opwaartsstijgen op het windgezucht
Mij toegevoerd in zoete mengeling. —
Verdwenen is 't begrip van duur en tijd:
Niets stoor' de stilte van den Julinacht....
Verstomd zij elke bede en iedre klacht,
Nu alles òm mij spreekt van rust en zaligheid!

DE MEESTERSTUKKEN DER VLAAMSCHE SCHOOL IN DEN LOUVRE

DOOR

MAX ROOSES.

P. P. RUBENS.

Thomyris' Wraak.

In de wereldberoemde vierkante zaal van den Louvre hangt Rubens' stuk: *Thomyris' Wraak*, waarvan de afbeelding hierbij gaat. In die zaal, zooals men weet, zijn bijeengebracht de parels uit verschillende scholen, welke het Museum bezit en men mag het er dus voor houden, dat dit werk als het volmaaktste wordt aangezien, dat de Louvre van den vorst der Vlaamsche schilders rijk is. Niet ieder zal dit zoo gereedelijk aannemen; *de Boerenkermis* is meer beroemd, het portret van Helena Fourment met hare kinderen is van zeldzameren aard, sommigen verkiezen de *Onze Lieve Vrouw omringd door Engelen*, anderen weer andere stukken: kortom het gaat hier als overal elders, waar verscheiden werken van Rubens vereenigd zijn; ieder heeft naar eigen smaak zijn eigen voorliefde voor dit of dat stuk en verheft het boven al de andere. Wij willen over dit punt van smaak niet twisten en stellen maar liever dadelijk vast, dat de hier uitgekozen parel van het zuiverste water is.

Het stuk stelt een gruwelijke daad op eene meer decoratieve dan afschrikkende of aangrijpende wijze voor. Toen de koningin der Scythen, Thomyris, den koning der Perzen Cyrus had overwonnen, liet zij hem het hoofd afhouwen en in een vat, met bloed gevuld, doopen, zeggende: „Verzaad u met bloed, gij die er altijd naar gedorst hebt."

De koningin zit op haren troon, waar een viertal treden met een bont Oostersch tapijt bedekt, heen leiden; boven haar welft zich een hemel van rood fluweel. Zij draagt een wit zijden kleed met gulden bloemen doorweven en een witzijden mantel, rijker met gouden figuren bezaaid en met hermelijn gevoerd. Aan den rechterarm is een roode mouw van een ander kleed zichtbaar, van het hoofd op de schouders daalt een zwarte kanten sluier, hare voeten rusten op een blauw kussen. Haar bovenlijf is voorover gebogen; zij ziet naar het afgehouwen hoofd van haren vijand, door een beul boven een rijk gedreven koperen vat gehouden.

Aan de linkerzijde der koningin bevinden zich twee jonge hofdames, de eene bruin van haar, gekleed in een amberkleurigen bouwen, waarover een

Thomyris' Wraak.

blauwe draperie geslagen is; de andere is eene blonde, van wie men niets dan het hoofd ziet. Achter deze staat een oude vrouw, die men op meer schilderijen van Rubens aantreft en die al ouder en ouder wordt naarmate de schilderijen van jongeren datum zijn. Hier is zij een besje met tandeloozen mond, scherp vooruitstekende kin en ingevallen wangen. Aan de rechterzijde der koningin staan twee soldaten met Romeinsche helmen, en twee hovelingen, waarvan de oudste een tulband, de jongste een Hongaarsche pelsmuts draagt. Tusschen deze beiden hurkt de beul met het afgehouwen hoofd in de hand. Al de personages richten den blik naar de verrichting van dezen laatste. Een hondje staat tegen de vaas, gereed om het bloed op te likken, dat van het vat zou druppelen. In het bovendeel, tusschen de roode draperie en een torso-kolom, heeft men uitzicht op een licht bewolkten hemel.

Het drama beslaat weinig plaats in de samenstelling. Zeer koelbloedig, zachtzinnig, ik geloof waarlijk glimlachend, buigt de koningin het hoofd om de bloedige daad aan te zien. Hare maagden staan heel koel in haren prachtigen dos en hare prachtige gestalte met kinderlijke argeloosheid overeind; enkel verwaardigt zich een der twee ter nauwernood haar hoofd, haar blanke blonde hoofd, te buigen met eenige nieuwsgierigheid. Aan de andere zijde rijzen de mannen op in hunne gewichtige deftigheid, en ook alweer in hunnen rijkgekleurden dos: de oude heel voornaam neerblikkend zonder er veel acht op te slaan; de roode, de eenige die nauw toeziet, let op of het werk netjes wordt verricht, maar blijft anders hardvochtig, onbewogen. Van den beul alleen is het gelaat tot een wreeden grijns vertrokken. Wat het meest treft in hem is de knoestige arm, die aanduidt dat er een werk van ruwe macht en barbaarsche ongevoeligheid wordt gepleegd.

Hoe is die onbewogenheid, dit gebrek aan dramatische kracht in den dramatischen kunstenaar bij uitnemendheid te verklaren? Rubens was, ja, in zijne kunst een ongeëvenaaard tragisch dichter: het roerendste en het wreedste, het heldhaftigste en het meest bewogen onderwerp durfde hij aan, en zoo grootsch of zoo gruwelijk kon het niet zijn of zijn bewerking klom tot aan en tot boven het peil van het gekozen drama. Men denke slechts aan zijn Christus in de *Kruisrechting* van 1610, aan zijn *Geschiedenis van Decius Mus* van 1618, aan zijn *Slag van Ivry* van twaalf jaar later, aan zijn *Moord der Onnoozele Kinderen*, zijn *Martelie van Sint Lieven* en zijn *Feestmaal van Herodes* uit het laatste tiental zijner levensjaren om zich te overtuigen dat het niet was uit gebrek of verzwakking van tragische ontroering en dramatische uiting, dat hij deze gruweldaad zoo zachtzinnig opvatte. Waar is het dat hij in zijn eerste tijdperk (1600—1610), waarin het krachtige en reusachtige overheerscht, den toeschouwer sterker zou aangegrepen hebben, en dat hij in het tweede gedeelte zijner kunstenaarsloopbaan (1610—1624), waarin vooral de kleur hem aantrekt, het ontzettende der daad meer hadde doen uitkomen. Dit laatste zeggen wij niet, als een gissing of gevolgtrekking uit het gezamenlijke zijner werken, maar op vasten grond. Rubens toch behandelde *Thomyris' wraak* tweemaal; eens in het stuk uit den Louvre en

eens in een ander werk, dat toehoort aan lord Darnley en dat door de gravuur van Pontius beter bekend is dan dat, welk wij hier bespreken. Het oudste der twee dagteekent van rond het jaar 1623. Daar als hier aanschouwt Thomyris hare wraakoefening, maar niet onbewogen blijft zij bij dit schouwspel; haar gelaat vertrekt, krampachtig spreidt zij de vingeren uit, heel hare omgeving volgt met levendiger belangstelling het beulenwerk.

Maar tusschen de eerste en de tweede bewerking van hetzelfde thema was een tiental jaren verloopen en in dien tusschentijd had Rubens' trant zijn laatste omschepping ondergaan. Hij was meer en meer schilder geworden, en had aan de kunst van penseelen langs om meer die van teekenen en samenstellen ondergeschikt gemaakt. Het spel van kleur en tint, van licht en weerschijn was meer en meer een onweerstaanbare aantrekkingskracht op hem gaan uitoefenen, en of dan zijne personages wat minder of wat meer tot het gemoed spraken, daarom bekommerde hij zich minder. Als zijn verf maar bekoorde, als hij er maar in slaagde uit zijne tonen van kleur en van licht een geheel te scheppen dat hem behaagde, een schilderwerk waar zang in was, een gedicht in verf met zijn eigen rythmus, zijn eigen welluidendheid en harmonie, dan was hij tevreden en vierde hij zijn hoogsten triomf. En dit wilde hij en bereikte hij in de tweede uitgave van zijn *Thomyris.*

De rijkdom van tonen, het oneindige spel van licht en kleur, dat hij hier bijeenbracht is iets ongeëvenaard. In het midden het wit zijden kleed der koningin met het goud er op, gedeeltelijk in volle blank licht, gedeeltelijk in doorschijnende schaduw; rechts het weidsche amberkleurig kleed, op welks brekende plooien het licht een fonkeling strooit van goud alsof het zelf geheel van het edel metaal ware; daarnevens de blauwe sluier en de purpere mouw; aan de overzijde het kapitale roode gewaad met de vale pelsmuts en de vale hooge laarzen; aan de benedenzijde het blauwe voetkussen, het oostersche tapijt, het witte en zwarte hondje, het kostelijke vat; in de hoogte de roode draperie, de lichte hemel, de kostelijk bewerkte kolom, en ter halver hoogte de lichtende vleezen van aangezicht, schouders en handen, het helderste en glanzendste deel van al, waar het overige slechts tot omlijsting van dient.

De werking van het licht in dien rijkdom van kleur is al even heerlijk. Het daalt van rechts omhoog naar links omlaag, treft eerst de vrouwenhoofden in volle blankheid en valt dan in volle kracht op den blooten arm van den beul en op het gelaat van den man in het rood. Het glijdt langs de blauwe draperie der vrouw naar haar amberkleurig kleed, waarvan het de rondingen en brekingen in fonkelende schittering doet glansen en glimmen, gaat van daar over het wit zijden kleed der koningin naar het roode kleed van den hoveling, stemmiger maar krachtig nog; in de hoogte en in de laagte verdooft het, doorschijnend, warm, donzig, nergens hard, nergens donkere vlekken leggend, spelend overal, trillend, de kleuren verbindend, een tooverstaf in de hand van een dichter.

Voor Rubens zijn de personages minder denkende en handelende menschen geworden dan wel dragers van licht en kleur; de wereld is in een onmete-

lijken tuin omgeschapen, waarin hij rondgaat bloemen plukkend en tot den liefelijksten aller tuilen samenlezend. Bloemen handelen niet, denken niet, hun rol bepaalt zich bij kleuren en schitteren. En dit geeft Rubens' werk in zijn laatste jaren meermaals te verstaan en te genieten.

En daarom heeft zijn werk dan de heerlijkheid, die wij in zijn *Thomyris* bewonderen en waaraan het stuk de eer verschuldigd is in de vierkante zaal van den Louvre onder de meesterstukken aller scholen te hangen.

Vergeleken bij alles wat zich daar bevindt en waaronder de *Antiope* van Correggio, de *Bruiloft in Canaan* van Paolo Veronese, de *Onbevlekte Ontvangenis* van Murillo, *la Belle Jardinière* van Rafaël, het vrouwenportret van Rembrandt en zooveel andere schilderingen van helderen kleurenglans of lichtbruinen gloed tellen, is Rubens stuk het meest lichtende, het rijkst gekleurde; geen meester weet licht met kleur en kleur met licht te doordringen en te doen samenwerken als hij. Hij kende zeker nog wel wat meer en deed nog wel wat anders, maar daar spreken wij liever later nog eens over.

Laat ons hier nog slechts aanstippen, welke zijn rol was in de geschiedenis der Vlaamsche Schilderschool en welke hervorming hij deze deed ondergaan. Rubens die geboren werd in 1577 en in 1600 naar Italië toog, had gestudeerd bij Tobias Verhaecht den landschapschilder, bij Adam van Noort den weinig gekenden en bij Otto Vœnius den welgekenden historieschilder. Deze laatste aan wien hij het meest te danken had is nog geheel en al italianiseerend. Hij behoort tot de laatste der Nederlandsche schilders, die hunne meesters en voorbeelden gaan zoeken over de Alpen en geen grooteren eeretitel kennen dan zoo dicht mogelijk bij een der nakomelingen van Rafaël of Michel Angelo te naderen, al behooren deze jongeren dan ook geheel tot de decadenten der roemvolle meesters uit de jaren veertien- en vijftienhonderd. Rubens ging naar Italië evenals zijne meesters en evenals alle Vlamingen der zestiende eeuw het deden. Hij bleef er acht jaar lang, studeerde er met groote vlijt en keerde in 1608 terug naar het vaderland. Hij was geheel doordrongen van bewondering voor de groote zuidelijke meesters en er is er geen van wien hij niets geleerd heeft: zoowel van de Florentijnen als van de Bolonneezen, zoowel van Rafaël als van Tiziano en de andere groote Venetianen. Maar hij was altijd zich zelve gebleven: hij bezat dit kenmerk van den grooten kunstenaar dat hij oorspronkelijk was: hij had al wel een voorganger na te volgen, soms zelfs een schilderij voor een goed deel te kopieeren; hij legde er altijd iets in dat van hem was en van hem alleen; hij had goed zich te vervormen en geschiedenis, of landschap, of dieren te schilderen, te teekenen of te schetsen: al wat hij voortbracht waren stukken van Rubens.

Hij nam van de Italianen over wat hij van hen benuttigen kon, neiging naar Academische korrektheid, zucht naar pralerige schoonheid, en bevallige samenstelling, alles wat zijne landgenooten een eeuw lang bekoord had en ze nog even lang bekoren moest, maar hij bracht er evenveel van het zijne bij. De academische korrektheid toetste hij aan de natuur, aan de Vlaamsche

natuur vooral, zooals hij die zag en liefhad: rijk gevleesde lichamen, donzige leden, doorschijnende huiden, vrouwenwangen waar rozen op blozen en leliën op bloeien, en zoo bracht hij een mengeling voort van zuidelijke kunst en noordelijke natuur, die aan de waarheid en de onmiddellijke waarneming een even groote plaats inruimde als aan de school en de overlevering. Hetzelfde deed hij in de kleuren: in plaats van de armoedige of valsche tonen, voor welke de italianiseerenden het volle rijke koloriet der voorvaders verzaakt hadden, herstelde hij weer de machtige kleuren in eer, hun meer malschheid gevende dan vroeger en ze verwarmende, verlevendigende en tintende door zijne milde lichtspeling.

Daarbij blies hij de verrekelde en versuffende kunst de ziel in, die haar ontbrak. Hij zag helder en onbevangen de waarheid in de oogen, maar hartstochtelijk klopte hem het hart in den boezem en van den overvloed van het leven, dat in hem woelde, stortte hij een goed deel in zijn werken uit. Hij schiep niet enkel gezonde geesten in gezonde lichamen, hij bezielde reuzenlichamen met onstuimige driften; hij wilde niet enkel schoone vormen, hij wilde ook krachtige spieren, heldhaftige daden, tragische ontroeringen. Was me dat een ommekeer, een beweging en een woeling in den rustigen en roestigen vijver der Vlaamsche kunst, gevoed door een uitheemsche waterleiding! Zoohaast Rubens optrad was het gedaan met het aangapen en näapen van Italiaansche kunst; hij werd de groote, de alleenheerschende meester en bleef het een volle eeuw. Wij zeggen dit te zijner eer, niet ter eere zijner navolgers, waaronder de mindere al te vaak zijn werk en zijn woord voor de waarheid en het leven namen. Maar daargelaten deze sleepdragers, die in elk geval iemand hadden nagevolgd en aan wie dus niet veel te bederven viel, had hij een machtigen en weldadigen invloed op de Vlaamsche School.

Nauwelijks uit Italië in het vaderland teruggekeerd wordt hij uitgekozen voor de gewichtigste werken. De kerken waren door de beeldstormers van hunne kunstwerken beroofd en, aangespoord door den heropgewekten geloofsijver, waren de katholieken er op bedacht hunne tempels weer met altaarstukken te versieren. Achtervolgens ontving Rubens de bestelling zijner *Kruisrechting* voor de Sint-Walburgiskerk (1610), die van de *Afdoening* voor O. L. Vrouwekerk van Antwerpen (1612), die van *O. L. V. Hemelvaart* voor de Kapellekerk van Mechelen (1614), die van de *Aanbidding der Koningen* voor de Sint-Janskerk te Mechelen (1616) en zoo gaat het voort, heel het land door. Dan komen de vreemde natiën, de Genueezen, de prins van Neuburg, de koningin Maria van Medici en de koning van Frankrijk Lodewijk XIII, de koning van Spanje, de koning van Engeland. Zoohaast men hem leert kennen wordt hij door al wie ten onzent een pen voert en een vers schrijft uitgeroepen tot den Appelles zijner eeuw, en met de jaren klom onafgebroken en in stijgende mate zijn beroemdheid.

Even druk als de bestellingen kwamen de leerlingen aangevloeid. Al spoedig moest hij de aanvragen weigeren, omdat in zijn atelier geen plaats te vinden was voor al wie verlangde toegelaten te worden. Het werk was

zoo overvloedig en de scheppingskracht zoo onuitputbaar dat hij zelf niet kon voltooien wat hij ontwierp. En zoo komt het dat een goed deel zijner stukken niet geheel door hem geschilderd werden, maar door hem geschetst en aangelegd en door zijne leerlingen in minder of meerder mate afgewerkt zijn om ten slotte door hem hertoetst te worden. In zijn laatste jaren gaf hij niet alleen werk aan de bevolking van zijn atelier, maar aan heel de kunstenaarsbent van Antwerpen. In 1635 waren er twintig schilders en zes beeldhouwers noodig om de praalbogen uit te voeren, die hij ontworpen had voor de Intrede van de Kardinaal Infant; de stukken, die hij van 1636 tot 1640 aan Philips IV leverde, werden door negen verschillende meesters gemaakt. Niet enkel vormde hij historieschilders; landschapschilders nog zorgden voor den achtergrond zijner stukken of voor de uitvoering zijner geschetste natuurgezichten; dierenschilders penseelden de vogels en de viervoeters in zijne jachtstukken en in andere werken.

Zoo overheerschte hij de Antwerpsche en heel de Vlaamsche School; geen ontsnapt aan zijn invloed; de rijkst begaafde zijner leerlingen Van Dijck, die zich zelf blijft als de groote zoon van een grooteren vader, Jordaens, die even scherp zijn eigenaardig kenmerk behoudt, zoomin als de dienstbare geesten: van Thulden, van Diepenbeeck, Erasm Quellin en twintig andere. Hij hervormt de landschapschildering, die hij maakt tot eene breede weerspiegeling der natuur, tintelend van licht en leven; hij maakt de dierenschilders tot weergevers eener ademende en handelende wereld; allen die zijn invloed ondergingen en allen ondergingen hem, schilderden breeder, levendiger, krachtiger dan zijn voorgangers het hadden gedaan; de kleuren werden rijker, het licht stralender, het leven warmer in hunne werken. Hij blies zijn forschen adem de vaderlandsche kunst in, hij herschiep ze uit een zijner ribben.

DE KLEEDING IN HET R. C. MAAGDENHUIS TE AMSTERDAM.

DOOR

Mr. EDUARD VAN TSOE-MEIREN.

De senatoren van het oude Rome droegen aan hun schoenen een versierseltje dat in het Latijn *luna* en in het Grieksch 'επισΦύριον heette. Wat het eigenlijk was, hoe het er uitzag en waar het voor diende weet geen mensch meer met zekerheid.

Heel erg jammer is dat niet, want een schoengesp, of wat het anders geweest moge zijn, van lieden, die eeuwen geleden in een vreemd land woonden en ons in het minst niet aangaan, is voor ons, in onzen tijd, al een heel onbelangrijk voorwerp.

Met dat al hebben de geleerden zich over die *luna* niet weinig druk gemaakt en behoort zij tot die vele dingen, wier voormalig bestaan aan gymnasiasten en studenten, door lectoren en professoren wordt ontsluierd.

Zoo mij ooit het twijfelachtig geluk te beurt valt ergens, uit een oud graf, uit de catacomben van Rome of uit een of anderen kuil, een ouden schoen op te diepen nog van zulk een *luna* voorzien, en ik daar dan een deftige verhandeling over houd, met aanhalingen uit de klassieken, uit Visconti en uit Balduinus (die *de Calceo*, over den schoen, geschreven heeft) heb ik alle kans dat die verhandeling waardig gekeurd wordt opgenomen te worden in de Handelingen en Mededeelingen van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, iets wat erg eervol moet zijn, misschien wel omdat niemand die vellen druks ooit leest.

Thans evenwel wensch ik het voornamelijk te hebben over een sieraad, niet aan de voeten, maar aan het hoofd, niet in den meer-dan-volmaakt-verleden tijd gedragen, maar nog dagelijks in gebruik, niet bij Romeinsche heidenen waar wij niets mede hebben uit te staan, maar bij de Roomsch Katholieke weesmeisjes in de hoofdstad van ons eigen vaderland. Dat is dus over iets dat lang zoo gewichtig niet is als een 'επισΦύριον.

Wanneer men aan een Amsterdammer de niet zeer ongewone strikvraag doet: welke mouw bij de Burgerweesjongens rood is, de linker of de rechter? zal men maar hoogst zelden het juiste antwoord ontvangen. De meesten hebben nooit opgelet dat beide mouwen zwart zijn, al springt dat ook nog zoo duidelijk in het oog.

Maar indien men de Amsterdammers vroeg waar het laatste overblijfsel van het echte, oud-Amsterdamsche hoofdijzer te zien is, zouden zij zeker heel verbaasd opkijken op zulk een dwaze vraag.

En toch is het er nog, zelfs al weten zij het niet die het dagelijks dragen, wat misschien wel het merkwaardigste is van het geheele geval.

De Burgerweesmeisjes te Amsterdam dragen een zilveren hoofdijzer, dat veel breeder en weelderiger is dan de oorspronkelijke haarband, die eenmaal de gewone dracht is geweest van het meerendeel der Amsterdamsche vrouwen en meisjes. In het Roomsch Katholieke Maagdenhuis daarentegen is die oorspronkelijke haartooi in den loop der eeuwen den anderen weg uitgegaan en nog eenvoudiger geworden dan zij oorspronkelijk was.

Omstreeks vijftig jaar na de stichting van het Burgerweeshuis, werd door twee milddadige vrouwen, Maria Laurens Spiegel en Aeltie Piters Foppens een huis geopend waar eenige „arme meyskens," die niet in het Burger-Weeshuis opgenomen konden worden, opgevoed zouden worden.

Dat was het begin van het R. C. Maagdenhuis te Amsterdam, dat sedert zijn ontstaan aanmerkelijk in omvang is toegenomen en thans gevestigd is in een grootsch gebouw, dat het hoogste huis van Amsterdam is, zoodat de gemeentelijke verordening waarbij de hoogte der huizen wordt beperkt, in den volksmond den vorm aangenomen heeft, dat het verboden is een huis hooger op te trekken dan het Maagdenhuis.

In het jaar 1887 verscheen van de hand van den toenmaligen Regent, T. C. M. H. van Rijckevorsel, bij den uitgever J. S. de Haas te Amsterdam een sierlijke kwartijn, waarin de geschiedenis dier stichting met groote nauwkeurigheid beschreven is. Merkwaardig genoeg wordt er in dat boek evenwel met geen enkel woord over de kleeding gesproken, die door de verpleegden gedragen wordt.

Toch is die uit meer dan één oogpunt merkwaardig.

Zooals uit de bewaard gebleven afbeeldingen en bescheiden blijkt, is de kleeding der Amsterdamsche Burgerweezen in den loop der eeuwen niet onbelangrijk gewijzigd geworden.

In het Maagdenhuis daarentegen is dat veel minder het geval geweest, zoodat er in de geschriften van het Gesticht zelfs met geen enkel woord over de kleeding der kinderen gesproken wordt en de oude afbeeldingen grootendeels met de tegenwoordige dracht overeenstemmen.

Daarbij mist zij geheel en al het bijzondere dat aan de geschakeerde kleeding der Burgerweezen eigen is, zoodat men veilig kan aannemen dat in het Maagdenhuis nu nog grootendeels hetzelfde gewaad gedragen wordt, dat omstreeks het jaar 1570 in Amsterdam de gewone meisjeskleeding was.

Mij dunkt, dat dit alleen al een merkwaardig geval is. Terwijl de wisselende mode het gewaad onzer vrouwen en meisjes eenige keeren per jaar verandert en zelfs van zeer grooten invloed is op de volkseigen kleeding onzer landlieden, is de dracht der Amsterdamsche meisjes van vóór ruim driehonderd jaar, in het hartje van de woelige en verwisselende hoofdstad bijna ongeschonden bewaard gebleven.

Ruim drie eeuwen geleden werden er in de groeiende en bloeiende stad aan Amstel en IJ reeds allerlei vreemde snuffen en prullen gedragen. De

mode kwam nog wel niet uit Parijs, maar vele omstandigheden hadden er toe bijgebracht allerlei uitheemzigheden aan te nemen. Reeds sedert eeuwen behoorden de landsvorsten tot buitenlandsche stamhuizen. Aan de hoven werd Fransch of Spaansch gesproken, de echtgenooten der Graven van Holland waren buitenlandsche prinsessen, en allerlei vreemdelingen, krijgslieden en burgers, kwamen in die woelige dagen, toen Roomsch en onroomsch met het zwaard in de vuist den grondslag legden van ons volksbestaan, hun rol spelen in de Nederlanden, die nog kort geleden een tal van afzonderlijke staatjes en heerlijkheden waren, door zoo goed als geen enkelen band met elkander verbonden.

De aanzienlijken en welvarenden hadden in die tijden reeds veel overgenomen van al die vreemdelingen, in taal en gebruiken en niet het minst in de kleeding. Daarbij kwam nog dat het grootste, allergrootste deel der Amsterdammers van die dagen toen, al evenmin als nu, uit lieden bestond, die van ouder tot ouder in de groote stad gewoond hadden. Van de oorspronkelijke bevolking van Friesche visschers en varensgasten was ook toen al niet heel veel meer te vinden.

Zoo had het zeer licht kunnen gebeuren dat aan de drie eeuwen oude dracht der weesmeisjes in het R. C. Maagdenhuis eigenlijk niets volkseigens te vinden zou wezen, maar dat er alleen in bewaard gebleven zou zijn een mode, die oorspronkelijk uit Bourgondië of Henegouwen of Brabant of Spanje was ingevoerd.

Gelukkig is dat niet het geval geweest.

Blijkbaar was in het einde van de XVIe eeuw de invloed van de oorspronkelijke Friesche bewoners van Amstelland nog groot genoeg om, ook binnen de wallen van de stad, het oorijzer een noodzakelijk onderdeel van de kleeding der meisjes uit de volksklasse te doen zijn, zoodat het niet alleen gedragen werd in het Burgerweeshuis, maar ook in het R. C. Maagdenhuis dat een halve eeuw jonger is.

De geldmiddelen dier beide stichtingen waren, vooral in de eerste jaren, te klein voor de behoeften. Weelde zal er zeker niet geheerscht hebben. De verpleegden werden zoo eenvoudig en zuinig mogelijk gekleed. Het geschakeerde gewaad der burgerweezen week noch in stoffage, noch in snit van de gewone dracht dier dagen af, alleen in kleur, een onderscheid dat geen geld kostte. Ook in het Maagdenhuis werd blijkbaar niets bijzonders aangeschaft.

Toch is in beide stichtingen een volkseigen hoofdsieraad van edel metaal tot in onzen tijd in eere gebleven, een duidelijk bewijs dat het in die dagen iets meer dan een sieraad, een noodzakelijk onderdeel der kleeding van de meisjes en vrouwen uit het volk was.

Het is een stemmig gewaad, het kleed der kinderen in het Maagdenhuis. Een rok van zwart laken valt in plooien, veel ronder en dieper dan het tegenwoordige katoen vermag aan te nemen. Daar boven wordt een jak van de zelfde stof gedragen, waarvan de schoot ingesneden is, juist zooals dat het geval is bij den Burgerweesjongen, die op de gekleurde plaat tegenover

bladzijde 628, 12de aflevering, 3de jaargang van dit tijdschrift voorkomt en zooals ook het Burgerweesmeisje dat daar afgebeeld is wel zal gedragen hebben, al is dat daar door haar schort voor het oog verborgen. Het jak heeft lange mouwen, waar een helder wit linnen randje van binnen is ingenaaid. Een

Meisjes uit het R. C. Maagdenhuis te Amsterdam. — Lichtprent naar het leven.

wit schort en een wit linnen schouderdoek verlevendigen het geheel, terwijl een blauw zijden dasje er wat kleur aan geeft.

Binnenshuis dragen de kleinste meisjes, zooals er op de volgende plaat eene onder de handen van de mutsenbindster is afgebeeld, in plaats van het zwarte laken, blauw katoen en wordt daar door de grooteren, in steê van het zwart

laken jak, een donkerblauwe borstrok gedragen, zonder schouderdoek.

Het komt dus in stof en snit bijna overeen met de verschillende kleedingstukken, die de Amsterdamsche Burgerweesmeisjes nu nog dragen of vroeger gedragen hebben.

De hoofdtooi van de „maagdenweesjes," zooals het volk zegt, wijkt evenwel geheel en al af van die der Burgerweesmeisjes.

Het is een hoogst eigenaardige muts van wit linnen en langet. Wanneer zij uit de wasch komt, is er haast geen vorm aan te bekennen. Het is dan een vierkante linnen lap, van onderen gedeeltelijk naar binnen

Het binden van den muts.

omgeslagen en van twee korte bandjes voorzien, van boven in elkander ge-

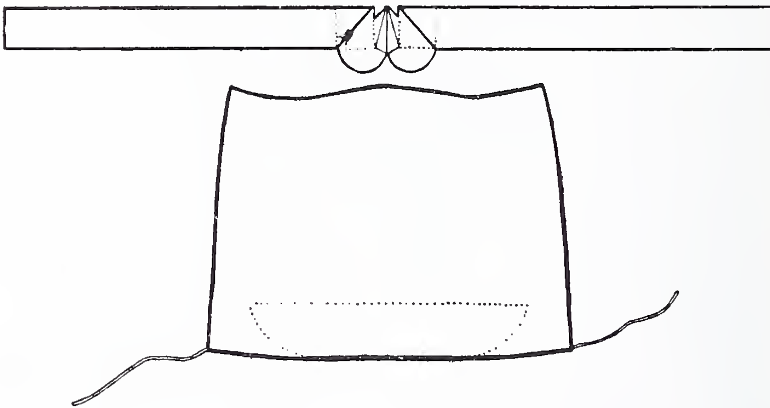
plooid en daar vastgenaaid aan een evenzeer in elkander geplooide strook langet, die langs de beide zijkanten voortloopt, aan de uiteinden niet meer aan de linnen lap is vastgemaakt en nog iets langer is dan deze.

Wie de kunst niet machtig is daar een aardig mutsje van te plooien, zou er dagen mede zoek kunnen brengen zonder dat het gelukte. De verschillende puzzles, die van tijd tot tijd in den handel gebracht worden, zijn er niets bij.

Heel gemakkelijk is het dan ook niet.

Zich zelf uit die lap stof een muts te plooien is onmogelijk. Men kan het alleen een ander doen, want op het hoofd van de draagster zelf moeten de plooien zoodanig gelegd worden, dat de muts gevormd wordt, die dan juist om het hoofd past.

0,30 M.

Dit vereischt nog zooveel oefening, dat er in heel het gesticht maar een stuk of vier meisjes zijn, die de kunst verstaan. Zoodra er eene van haar het Huis verlaat, wordt er dadelijk een andere opgeleid om haar plaats in te nemen.

Uitslag van de muts.

Wanneer er geen geoefende mutsenbindsters waren, zouden alle kinderen blootshoofd moeten loopen.

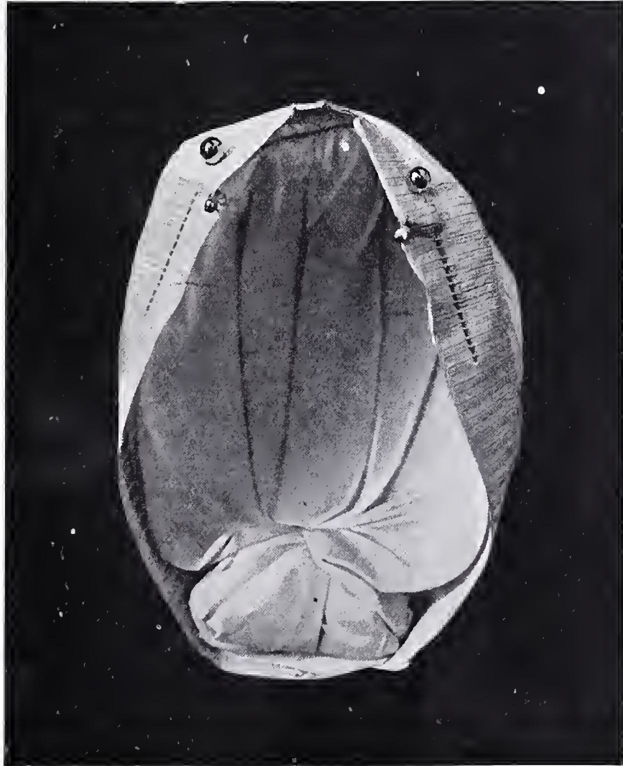
Als de muts den behoorlijken vorm heeft gekregen, wordt aan weerskanten een lange zilveren speld met ronden knop door het langet gestoken. Aan den binnenkant gaat die speld door een van de drie gaatjes die aangebracht zijn in den steel van een zilveren versierseltje, dat gedeeltelijk omgebogen is, zoodat de voorste helft ervan om den rand van de muts komt uitkijken.

De muts kan nu naar welgevallen worden afgenomen of opgezet zonder haar vorm te verliezen.

De achterkanten van de zilveren versierseltjes grijpen op het voorhoofd

van zelf achter het haar, dat langs de slapen naar achteren gestreken is, en houden zoodoende de muts vast.

Het is nog al duidelijk, dunkt mij, dat zoowel de muts als de zilveren versierseltjes in den loop der tijden veranderd moeten zijn. Een hoofdbedekking, die zóó moeielijk te vormen is en die men onmogelijk zich zelf plooien kan, is geheel en al ongeschikt tot een gewone volksdracht. Ook is het niet aan te nemen, dat bij de stichting van het Huis dit eigenaardig kleedingstuk in den tegenwoordigen vorm is uitgedacht.

Muts van voren gezien.

Ook de zilveren versierselen moeten een geschiedenis hebben. Niet alleen het voorste gedeelte, dat te zien komt, is eigenaardig bewerkt, maar ook het deel dat tegenwoordig in de muts verborgen is en drie gaatjes heeft, is zoodanig gevormd dat het voorheen zeker te voorschijn kwam. Bij nadere beschouwing blijkt het dan ook op merkwaardige wijze overeen te komen met de knoppen aan het hoofdijzer der Amsterdamsche Burgerweesmeisjes, die even boven het oor, op de slapen, uit de muts te voorschijn komen. De zilveren versierseltjes worden in het Maagdenhuis ook nog altijd knoppen genoemd en hebben zelfs in het achterste platte gedeelte nog altijd een klein gaatje behouden, oorspronkelijk bestemd voor den klinknagel waarmede zij in vroeger tijden aan het eigenlijke hoofdijzer vastgeklonken waren.

Ook de zilveren spelden zijn geheel gelijk aan die in het Burgerweeshuis.

Zulke of dergelijke spelden zijn een vast toevoegsel bij het hoofdijzer, overal waar dat gedragen wordt.

Die overtuiging, dat de zilveren knoppen eenmaal aan een metalen haarring vastzaten, vindt versterking bij een aandachtige beschouwing van de afbeeldingen van verpleegden uit het Maagdenhuis, die uit oude tijden bewaard zijn gebleven.

Het zijn er helaas maar zeer weinigen.

De jongste daarvan is een kopergravure uit het jaar 1794, voorstellende de kerk in het Maagdenhuis op het oogenblik dat de bisschop daar het Heilig vormsel toedient.

Zijn Doorluchtige Hoogwaardigheid Caesar graaf van Brancadore, Aartsbisschop van Nisebi, Overste der Missie, in groot ornaat, is daar afgebeeld met een bepoederde pruik op het hoofd, wat een eenigszins zonderlingen indruk moet maken op ieder, die niet weet hoe in den pruikentijd de pruik een noodzakelijk vereischte was voor een ieder en een iegelijk, die maar eenigszins deftig was. Alleen zij, die in onze dagen zich des Zondags bij voorkeur in hun hemdsmouwen vertoonen, droegen in die tijden hun eigen haar.

Dracht van 1794, naar eene kopergravure.

De prent vertoont een geheele schaar weesmeisjes, allen helaas van achteren gezien en op zeer kleine schaal. Toch is het duidelijk dat zij toen een andere muts droegen dan tegenwoordig, een die, evenals die van de Burgerweesmeisjes, van achteren om het haar is vast gebonden en dus niet als tegenwoordig af te zetten was zonder haar vorm te verliezen.

Nog duidelijker is de oorspronkelijke vorm van de muts te zien op een grauwtje van den bekenden schilder Jacob de Wit, boven den schoorsteen in het Heerenkantoor van het godshuis. Het draagt het jaartal 1745 en stelt een bijbelsch tafreel voor, in een ronde lijst door weesmeisjes vastgehouden. Zij dragen een jak, dat aan den hals tamelijk laag uitgesneden is en daar waar de mouw aan het lijf bevestigd is, met hetzelfde looze stukje laken is voorzien, dat ook nu nog aan het buis der Burgerweesjongens voorkomt. Daardoor schijnt het alsof de meisjes over een kleedingstuk met mouwen, er een ander zonder mouwen dragen.

De muts is hier van voren te zien en heeft een geheel anderen vorm dan de tegenwoordige. Zij heeft als het ware drie punten, waarvan er een midden op het voorhoofd en de beide anderen op de slapen komen. Van een oorijzer is niet veel te bemerken. Bij het meisje waarvan alleen het hoofd en de rechterschouder te zien komt, is er niets van te ontdekken, bij het andere dat zoo aardig over de ronde lijst naar het bijbelsche tafreel kijkt dat zij vasthoudt, is aan den onderkant van de muts op den linkerwang een

schaduwtje te zien, dat misschien wel de knop van het oorijzer is.

Jacob de Wit heeft het natuurlijk niet noodig gevonden op zijn schoorsteenstuk dit merkwaardig volkseigen hoofdsieraad met bijzondere voorzorg af te beelden.

Grauwtje van J. de Wit in het Heerenkantoor, 1745.

Juist zeven jaar vroeger, in 1738, heeft hij ook in het Dameskantoor een tafreel in het grauw geschilderd, voorstellende de kleeding en spijziging van weesmeisjes, gedeeltelijk wedergegeven op blz. 318.

Daar heeft hij onwillekeurig bij het geknielde figuur op den voorgrond den zilveren knop wat duidelijker afgebeeld.

Ook het eigenlijke beugeltje, dat om het hoofdhaar sloot, verraadt zich hier door een plooi in de muts, die er strak overheen zit. Op het schilderstuk is het niet heel veel meer dan een schaduwtje, maar dat toch duidelijk aantoont dat het een smal metalen bandje moet zijn, waaraan de zilveren knop bevestigd is, die onder het oor op de wang uit het mutsje te voorschijn komt.

Van elders is het dan ook bekend dat de gouden oorijzers, die tegenwoordig door sommige Friezinnen zóó breed gedragen worden, dat zij bijna geheel het hoofd omvatten en alleen van achteren nog een plekje ter grootte van een dubbeltje openlaten, ontstaan zijn uit beugeltjes niet breeder dan een stroohalm. Eerst waren die van ijzer, later van koper, toen werden de knoppen van edel metaal gemaakt en toen eindelijk het geheel uit zilver of goud vervaardigd werd, nam het allengs den omvang aan, die het verklaarbaar maakt dat buitenlanders het volkseigen sieraad der Friesche vrouwen voor een gouden helm aanzien.

Naar J. de Wit, 1745.

Toch was het oorspronkelijk niets anders dan een haarband.

Toen vrouwen en meisjes mutsen begonnen te dragen, werd het oorijzer overbodig, maar daarom toch nog niet afgeschaft. Men bleef het getrouw.

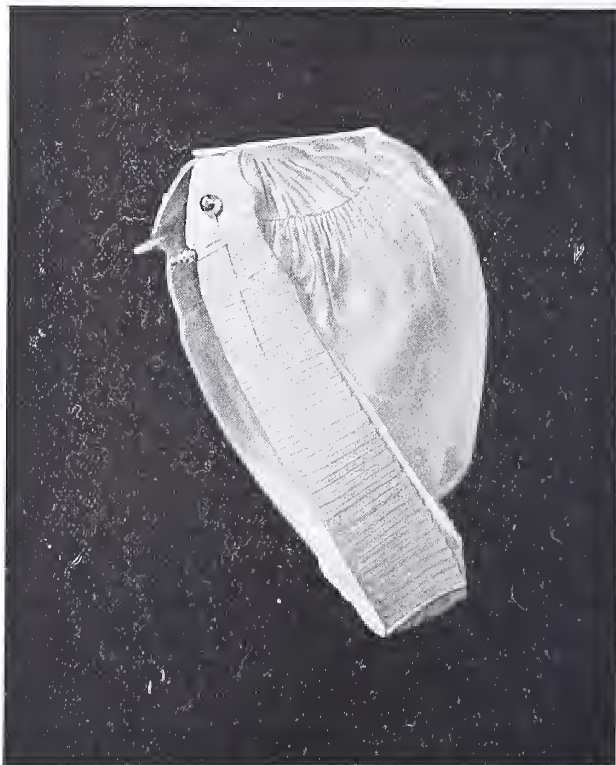
Er is mij in ons land een weeshuis bekend, waar nu nog de meisjes onder haar mutsjes een heel bescheiden oorijzertje dragen, een koperen beugeltje zonder eenige versiering van edel metaal.

Bij de stichting van het Maagdenhuis was men in Amsterdam blijkbaar al een schrede verder gegaan op den weg naar de weelderige hoofdijzers der tegenwoordige plattelandsbewoonsters. Aan het eenvoudige beugeltje werden zilveren knoppen gedragen, die als een sieraad buiten het mutsje uitstaken.

Bij de Burgerweesjes is het beugeltje mede gegaan met den tijd en een tamelijk breed zilveren hoofdijzer geworden, waaraan de oorspronkelijke knoppen nog gedragen worden.

In het Maagdenhuis zijn alleen die knoppen overgebleven en is het beugeltje zelf te loor gegaan.

Die beugeltjes zijn denkelijk mettertijd verroest of gebroken. Zij deden al lang geen dienst meer en konden gemakkelijk gemist worden. De knoppen konden ook wel zonder het beugeltje gedragen worden, met een speld aan de muts bevestigd. Niemand die er iets van bemerkte, dat het beugeltje den weg van al het aardsche gegaan was.

Muts terzijde gezien.

De muts zelf veranderde ook in den loop der jaren, misschien wel onder den invloed van de heel kleine meisjes, wier haar niet lang genoeg was om het van achteren in een wrong te binden, waar de muts aan bevestigd kon worden. Men plooide hem toen van achteren meer in elkander en zoo ontstond de mode in het Huis, hem in den tegenwoordigen hoogst eigenaardigen vorm te dragen. De knoppen, overgebleven van het verdwenen hoofdijzertje, dienden nu om de muts op het hoofd te bevestigen, wat meteen de reden van hun behoud is geweest.

Vroeger toch zaten zij niet op het voorhoofd maar kwamen op de wang, bij het oor, uit de muts te voorschijn, zooals dat nu nog bij zoovele hoofdijzers het geval is.

Op een groot regentenstuk, door A. de Lelie in 1788 geschilderd en thans in het Heerenkantoor hangende, komt op den achtergrond ook een weesmeisje voor, dat, zooals duidelijk te zien is, de knoppen van haar hoofdijzer vrij wat lager draagt dan thans gebruikelijk is.

In dien tijd waren zij dus ongetwijfeld nog aan een beugeltje bevestigd en dienden nog niet om achter het haar te grijpen. Om aan dien nieuwen eisch te voldoen, moesten zij evenwel meer naar boven geplaatst worden.

Dracht van 1788, naar A. de Lelie.

In den loop der jaren geraakte zoodoende hun oorsprong zelfs geheel vergeten.

Wanneer men thans de hoofdtooi van een Burgerweesje en van een meisje uit het R. C. Maagdenhuis naast elkander ziet, gelijken die twee eigenaardige mutsjes in niets op elkander. Toch zijn zij eens zoo niet geheel, dan toch bijna aan elkander gelijk geweest. Alleen de eigen smaak der draagsters en de mode in de twee gestichten heeft hen die geheel verschillende vormen gegeven.

Dat is heel langzaam en geleidelijk gegaan. De heugenis van den oorspronkelijken vorm geraakte verloren en, zooals overal waar de geschiedenis ontbreekt, geeft de legende een verklaring van het raadselachtige. De vorm van de muts der Amsterdamsche Burgerweesmeisjes heet ontleend te zijn aan de figuur der duif, als zinnebeeld der Heilige Geestarmen wel bekend in het Burgerweeshuis, de punt der muts van de meisjes in het Maagdenhuis, die blijkens de schilderstukken van Jacob de Wit vroeger ver op het voorhoofd kwam maar in later tijd geheel en al gelijk werd aan die der Burgerweesmeisjes en wel wat van een M heeft, wordt aangezien voor den beginletter van den naam van het Maagdenhuis, met opzet in dien vorm aan den hoofdtooi aangebracht.

Muts van achteren gezien.

De bewaard gebleven afbeeldingen uit vroeger tijd toonen evenwel duidelijk aan, dat in beide Amsterdamsche Godshuizen de tegenwoordige hoofdbedekking van betrekkelijk laten tijd is.

In beide gestichten komen ook de zilveren mutsenspelden niet voor op de alleroudste afbeeldingen. In den tijd van Jacob de Wit werden zij waarschijnlijk, in het Maagdenhuis ten minste, nog niet gedragen.

Tegenwoordig zijn die mutsenspelden een in het oogloopend sieraad bijna overal waar een kap gedragen wordt. In Zeeland zijn zij van goud of koper, met knoppen ter groote van een flinke eierpruim, in Scheveningen hebben

zij een parel tot knop, in Holland is de knop van filegrainwerk, maar overal schijnen zij in den tegenwoordigen vorm van vrij jonge dagteekening te zijn.

Het is wel jammer dat het niet is na te gaan of in de Amsterdamsche weeshuizen die spelden eerst zijn ingevoerd na den tijd toen het hoofdijzer reeds niet langer meer een gewone volksdracht der Amsterdamsche vrouwen was, of dat het nog afkomstig is uit de dagen toen niet alleen de weesmeisjes nog herinnerden aan het Friesche bloed dat door de aderen der Amsterdammers stroomt.

Grauwtje van J. de Wit in het Dameskantoor, 1738.

Bij een ander onderdeel der hoofdtooi van de R. C. Weesmeisjes te Amsterdam valt nog het een en ander op te merken, dat niet geheel onbelangrijk is, naar het mij voorkomt.

Haar muts is, evenals de huis- of daagsche muts der Amsterdamsche Burgerweesmeisjes, voorzien met een rand van een eigenaardig weefsel, dat „langet'' heet.

Het heeft zijn vreemden naam naar den eersten maker, die in Haarlem moet gewoond hebben.

Vroeger waren er dan ook te Haarlem vele weverijen, die hun ontstaan en bloei te danken hadden aan de Fransche Protestanten, die hier te land een toevlucht zochten en vonden tegen de hardhandigheid waarmede Lodewijk XIV hen tot zijn geloof trachtte te bekeeren, toen hij in 1685 het Edict van Nantes had opgeheven.

Het licht dan ook voor de hand onder die réfugés den uitvinder van het langet te zoeken én omdat het zulk een bepaald niet-Nederlandsche naam draagt én omdat het blijkbaar van niet zeer oude dagteekening is. Immers komt het noch op de oudste afbeeldingen van Amsterdamsche Burgerweesjes, noch op de grauwtjes in het Maagdenhuis voor.

Reeds vóór het jaar 1685 woonde er te Haarlem een man, die wel de peet van het weefsel kan geweest zijn. Hij heette Jean Lancet en liet er den 25en April 1678 in de Waalsche kerk een kind begraven. De naam van het weefsel kan misschien eer in verband staan met dien van Arnoldus Languet,

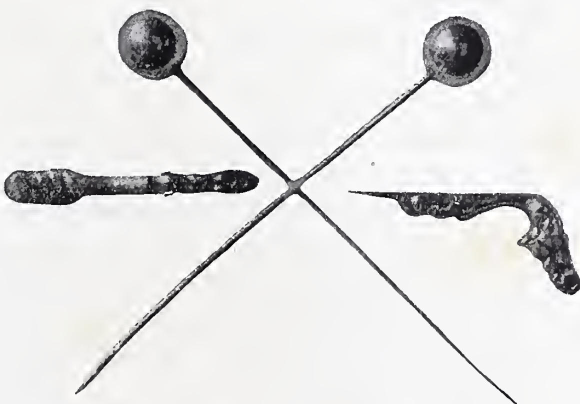
die den 5^{en} April 1705 te 's Gravenhage ondertrouwde of met dien van Jonas Langet, die in 1708 een kind liet doopen in de Waalsche kerk te Amsterdam.

Tot voor korten tijd geleden werd deze stof uitsluitend te Haarlem vervaardigd, in breedten van 2 tot omstreeks 12 cM.

De smalste soorten, met een smal streepje, geheel van katoenen garen op het handgetouw gemaakt, worden voor boorden op mans-onderkleeding gebruikt.

De breedere soorten, van 4 tot $5^1/_2$ cM. breed, met enkel of, zooals in het Maagdenhuis gebruikt wordt, met dubbel streep, komen voor in katoen, in half en in heel linnen en worden uitsluitend gebruikt bij de volkseigen hoofdtooi van de dochteren onzes volks in verschillende streken van ons land. Behalve in de weeshuizen te Amsterdam, wordt het aangewend in de provinciën Groningen, Friesland en Drenthe tot een rand om de zoogenaamde tipmuts, die onder de kantenmuts gedragen wordt.

Sedert omstreeks 25 jaren worden deze soorten langet behalve te Haarlem ook te Barmen in Duitschland gemaakt, hoewel het Duitsche weefsel niet zoo zuiver wit is als het Haarlemsche was.

Knoppen en spelden.

Tegenwoordig komt het uitsluitend uit Duitschland. In 1890 staakte de best bekende fabrikant, de firma J. W. Vos en Zoon, die al van 1745 te Haarlem bestond, de vervaardiging van dit lijnwaad. Nog één fabriek in Nederland houdt zich tegenwoordig met het weven van langet bezig. Het is de firma D. Mes te Middelburg, die uit linnengaren een zeer breede soort van omstreeks 12 cM. breedte vervaardigt, die enkel en alleen wordt gebruikt voor de trekmuts, die op Walcheren gedragen wordt.

Hoogst eigenaardig, die geschiedenis van het langet, voor zoover zij bekend is.

Een Fransche vluchteling vervaardigt het weefsel in Haarlem, dat verder zijn weg vindt naar allerlei hoeken van ons land, waar men de volkseigen dracht getrouw is gebleven. Waar de Fransche modes heerschappij voeren, wordt dit voortbrengsel der Fransche geest niet gebruikt, dat eindelijk ten behoeve van de Nederlandsche landseigen kleedij in Duitschland wordt gemaakt, *billig aber schlecht.*

Hoe heeft het zijn weg gevonden naar het afgelegen Walcheren, naar Friesland en Groningen, zoo ver van Haarlem verwijderd, naar het woeste Drenthe, hoe is het binnen gedrongen in het Burgerweeshuis en het Maag-

denhuis te Amsterdam, hoe, in een woord, heeft die onbekende Franschman het aangelegd om zijn naam te verbinden aan een weefsel dat alleen gebruikt wordt waar het Friesche oorijzer gedragen wordt?

In het Maagdenhuis is het eigenlijke oorijzer wel verdwenen, maar de overgebleven knoppen en spelden toonen toch duidelijk aan dat het er eens gevonden werd.

Niet alle Friezinnen hebben dit kenteeken van den Frieschen stam gedragen, maar waar het gedragen is of nog gedragen wordt, wijst het op zuiver of gemengd Friesch bloed.

Het Burgerweeshuis en het Maagdenhuis te Amsterdam houden nog in onze dagen de herinnering levend, dat ook de hoofdstad van ons land eigenlijk een Friesche, een Frankisch-Friesche stad is. Meer dan de helft van ons volk is van Frieschen stam en dus veel minder aan de naburige Duitschers verwant, dan deze zelf dikwijls beweren en menige Nederlander ter goeder trouwe meent.

De kleine zilveren knopjes aan de mutsen der Katholieke weesmeisjes van Amsterdam mogen dus gerust beschouwd worden als teekenen onzer volkseigenheid, als herinneringen dat de Nederlanders niet alleen in staatkundigen zin, maar ook onafhankelijk van alle menschelijke maatregelen, naar aard en afkomst, een afzonderlijk volk zijn.

In zoover verdienen zij toch misschien nog eer de aandacht dan de *luna* der Romeinsche Senatoren, waar professor van verhaalt.

De kennis der vaderlandsche kleederdrachten kan niet anders dan bevorderlijk zijn aan het instandhouden van ons volkseigen bewustzijn.

Dat ook dit opstel daar een weinig toe bijdrage!

Ten slotte een kort woord van welgemeenden dank aan de Eerwaarde Moeder Overste en de Eerwaarde Zusters, die mij zooveel vriendelijke hulp gegeven hebben, zoowel bij het doen van nasporingen als bij het nemen van de lichtprent, die op blz. 310 is wedergegeven, en aan den oudheidlievenden regent, die wel zoo goed is geweest in het archief van het gesticht nasporingen te doen, al werd helaas zijn moeite niet beloond door het vinden van merkwaardige opteekeningen.

Zegel.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

In September van het vorige jaar woonde ik, op de tribune, de vijfde Interparlementaire Conferentie voor de arbritage en den vrede bij, welke toen in de vergaderzaal van de Eerste Kamer onzer Staten-Generaal te 's-Gravenhage werd gehouden. Uit Engeland, Duitschland, Frankrijk, Oostenrijk, Hongarije, Italië, Zweden, Noorwegen, Denemarken, België, Zwitserland, Spanje, Portugal en Roemenië waren daar leden van parlementen met vele onzer volksvertegenwoordigers saamgekomen om te beraadslagen over Kant's Utopia: *Zum ewigen Frieden.*

Het was een belangwekkend schouwspel, al die heeren bijeen, in soortgelijke kleeding maar zelfs voor den oppervlakkigen toeschouwer zoo gemakkelijk in hunne verschillende nationaliteit te onderkennen.

De Engelschen wat apart, voortdurend met de koppen bij elkaar, den eenige uit hun midden die Fransch verstond, raadplegende wat de laatste spreker gezegd had en of zij met hem zouden meegaan. Die „eenige" mr. Stanhope, een echte Lagerhuis-figuur, keurig gekleed, gladgeschoren, met een zeer strak gelaat als hij zweeg, en een zeer innemend voorkomen als hij sprak.

De Franschen vormden een nog belangrijker groep, zich telkens in individuën verdeelend, die de vergadering rondliepen en handjes drukten. Frédéric Passy, de nestor der vredesbeweging behoorde tot hen en de eerbied en aandacht der vergadering concentreerde zich rondom den grijzen spreker met de leeuwenmanen en het oude dweepersgezicht. Maar Trarieux, de tegenwoordige minister van Justitie, toen senator, was hun leider en als hij het woord voerde, was het evenzoo doodstil in de zaal. Verder de bruyante graaf de Douville-Maillefeu (een halfjaar geleden gestorven). In een witflanellen pantalon verscheen hij in onze Statenzaal en met een witte zeilpet liep hij over het deftige Binnenhof. Hij viel de sprekers in de rede en sloeg met den vuist op de stille groene tafeltjes der Eerste Kamer, zoodat de boden verschrikt de groene klapdeuren kwamen binnenloopen en de statige zwanen, uit hun rust onder de ramen der vergaderzaal opgeschrikt, de vlucht namen naar den kant van de Vijverberg....

De Duitschers, forsch en krachtig, met Germanenbaarden en onhandige bewegingen; maar hun voorganger, dr. Barth, deed flink en vloeiend zijn woord in het Fransch (al was het dan niet mooi om te hooren): „*eng proposang des motiong*" ....

De afgevaardigden der Noordelijke rijken allen met iets jongensachtigs en onbeholpens in hun bewegingen. Maar zeker niet minder levendig dan hunne ambtgenooten van gene zijde der Alpen, aangevoerd door markies Pandolfi, een vroolijken dikzak met mooie aristocratische handen, en veel kleuren en veel goud aan het lijf.

Uit Spanje en uit Portugal twee kleine onaanzienlijke figuurtjes: de eerste: drager van een grooten naam, met een voorkomen als een boekhouder, zeer vervelende, zeer langdurige redevoeringen houdende, waaraan niemand eenige aandacht schonk. De tweede, met een eironden schedel en een zwart

krulkneveltje, voortdurend in rok, telkens gevaar loopend door dit of dat lid, dat hem niet kende, bij vergissing te worden uitgestuurd om een glas water te halen of een brief in de bus te doen.

Uit Oostenrijk een zeer voorname vredestichter, die onberispelijk Fransch sprak en zijn dochter had meegebracht, om Scheveningen. Vele Roemenen, onordelijk gekleed, met gebruinde gelaatstrekken en stoppelige baarden, nu en dan onvriendelijke blikken werpende naar den eenigen Hongaar, die zich bij voorkeur ophield bij de meer mondaine groepen der hooge vergadering.

Boven deze allen troonde, op den zetel die gewoonlijk door mr. van Naamen van Eemnes wordt ingenomen, het lid onzer Eerste Kamer mr. Rahusen, wien het leiden dezer bijeenkomst was toevertrouwd. Daar zat hij, met zijn eeuwigen glimlach om de lippen, meesterlijk presideerende, de langdradigheid van dezen beperkende, de uitslaande geestdrift van genen temperende, nu eens de Engelsche speeches in het Fransch, dan weer de Fransche in het Engelsch vertolkend en samenvattend tot algemeene bewondering.

Als er iets op des voorzitters leiding mocht zijn aan te merken dan was het wel een opmerking, welke de geheele vijfde conferentie gold, namelijk deze: dat alle punten van actueel belang, geschikt om vurig debat maar ook belangrijke slotsommen uit te lokken, zorgvuldig schenen te worden geëcarteerd. Het weken van te voren uitgedeeld program beloofde driemaal meer dan de conferentie gaf. De bescherming van privaat-eigendom ter zee in oorlogstijd; de onzijdig verklaring van staten, die daartoe den wensch hebben uitgesproken, — om van andere beloofde onderwerpen te zwijgen — werden glorierijk verdaagd.

Zoo had ik dan ten slotte — leent zich de „wereldvrede" niet uitnemend tot onderwerp van een *toast?* — verreweg de levendigste herinnering aan deze Conferentie meegebracht van den dronk, dien de oude Frédéric Passy aan het feestmaal in het Kurhaus te Schevingen hield en die de geestdrift, waarmede reeds de woorden begroet waren van barones von Suttner, (naast den minister van Houten mede aan tafel gezeten) ten toppunt deed stijgen.

Hij stond met den prachtigen kop fier geheven en het glas in de trillende hand, terwijl de andere wees naar de roodverlichte zee, die men zag kabbelen en glinsteren in de verte door de wijdgeopende deuren der zaal:

„Ik drink op de zee, de wereldomvattende zee, die Holland heeft grootgemaakt, die de volkeren vereenigt. Die zee, die de landen omspant met haar wijde wateren, die de menschen samenbrengt van de uiterste einden der aarde. De zee, het beeld van den wereldvrede...."

Toch zou ik onbillijk zijn door te beweren dat de vijfde Conferentie haar kracht voornaamlijk in toasten gezocht heeft. Want, zelfs al wenscht men den invloed van de toen aangenomen motiën niet te hoog te schatten, het is thans gebleken dat de vergadering van verleden jaar al beteekenis genoeg ontleent aan de omstandigheid, dat zij de voorbereiding vormde, de stoffen samenbracht voor den arbeid harer opvolgster. Want deze, de in de afgeloopen

maand te Brussel gehouden zesde Conferentie, is ongetwijfeld de belangrijkste geweest, welke de vereenigde parlementsleden van Europa, sinds hun gezamelijk streven in het belang des vredes een aanvang nam, hebben gehouden.

Dat er zulk een Congres van parlementsleden der verschillende natiën bestaat is op zich zelf al merkwaardig genoeg. Want al is ook de macht van een souverein met zijn talrijke betrekkingen aan de hoven van Europa, waar het op handhaven des vredes of uitlokken van oorlog aankomt, nog altijd zeer groot; al blijft het ook volgens de meeste constitutiën nog altijd het hoofd van den staat die den oorlog verklaart, — tegen den zin van zijn Staten-Generaal zal wel geen vorst lichtvaardig zulk een stap doen. Zij immers houden de koorden van de beurs niet alleen, maar ook zij zijn het, die de regeering in naam des volks zullen moeten steunen in die hachelijke omstandigheden, welke iedere krijg medebrengt.

De vredesbeweging in de parlementen der staten heeft dus een dubbele werking. Zij bevordert de zaak des vredes, doordat de denkbeelden, levendig in den boezem der volksvertegenwoordiging, zich ook verbreiden in de maatschappij. Maar ook werkt zij naar boven, ook maakt zij den vorst voorzichtig, leert hem dat het wel een „heilige oorlog" zou moeten zijn, die hem zijn parlement bereid zou doen vinden de scheede vast te houden, waaruit hij het zwaard zou rukken.

De Interparlementaire Conferentie heeft begrepen dat stap voor stap op den weg moet worden voortgeschreden, die naar wereldvrede leidt. Zij heeft geen ideaal-vredestractaat opgesteld, als Immanuel Kant deed; zij verlangt geen afschaffing van staande legers als eerste begin, zij stelt niet tot haar einddoel den republikeinschen staatsvorm voor ieder volk of het wereldburgerrecht, gegrondvest op de beginselen der algemeene gastvrijheid Zij streeft vooral naar wat mogelijk is en tracht zóó, wat nog veraf ligt mogelijk te maken. Rekening houdende met den naijver der staten, maar tevens ook voortbouwend op de grondslagen der arbitrage, in de laatste jaren door die vrije staten meer dan ooit gelegd, heeft zij thans na uitvoerige rapporten en geschriften harer leden te hebben verwerkt, hare denkbeelden neergelegd in een ontwerp voor een internationaal hof voor scheidsrechterlijke uitspraak over de geschillen tusschen souvereine mogendheden

Op „voorkoming van den oorlog" is haar streven in de eerste plaats gericht. Haar ontwerp zal door het bestuur worden aangeboden aan de regeeringen der staten van Europa en Amerika (waarom werd een land als Japan voorbijgegaan?) ten einde door deze bij gezamenlijk overleg te worden gemaakt tot onderwerp van een diplomatiek congres of van speciale verdragen. Niet te veel eischen, vooral niet raken aan de hooge souvereiniteit der staten was hierbij hoofdzaak. Men moge dan ook al betreuren dat het ontwerp niet verder gaat, verstandig zal men het moeten vinden dat de verbonden staten zelf zullen uitmaken of het gerezen geschil van dien aard is dat het tot de kennisneming van het Hof behoort.

Elke staat die toetreedt, benoemt twee leden van het Hof. Hier is geen vertegenwoordiging naar verhouding gepast; het belang van iederen staat, klein of groot, bij het uit den weg ruimen van een geschil dat oorlog na zich zou kunnen sleepen, is gelijk.

De leden worden gekozen uit de uitnemende juristen der verschillende landen. Dit is zeker de stoutste beslissing, die de Conferentie heeft genomen; zij is dan ook niet zonder strijd tot stand gekomen. Aan de diplomatie behoort, zoo zal men geredeneerd hebben, de werkzaamheid welke aan die van het Hof voorafgaat; eerst als de diplomatie machteloos is gebleken, wordt een beroep gedaan op de wijsheid van het Hof. Maar had het niet overweging verdiend, hoe vreemd het dan ook klinken moge, juist eenige hooge krijgskundigen in het Hof te kiezen? Vooreerst omdat de adviezen van den krijgsmansstand toch zwaar behooren mee te wegen in de uitspraak over geschillen, die tot oorlog kunnen leiden. Maar ook omdat de krijgsmansstand in vele gevallen zal meenen dat hij aan zijn eer tekort zal doen door zich neer te leggen bij de uitspraak der „civielen". Zou de vrees zoo geheel ongegrond zijn dat, mocht het Hof tot stand komen, een scherpere en duidelijker afgeteekende „oorlogspartij" zich zal stellen tegenover de geletterde heeren, van wie de militair zal moeten vernemen of hij in dienst van zijn land zal mogen uitrukken of niet?

Daar is geen macht die staten dwingen kan, dan geweld. Als de hooge zedelijkheid, de gerechtigheid, niet door den staat zelf is aangesteld als de macht, door welke hij zich leiden laat, dan kan hij slechts door geweld gedwongen worden om te doen wat hij moet, maar niet wil. En wat beteekent, als de vorst zwak of slecht is, als het ministerie op eigen glorie is belust, als de hartstochten des volks ontketend zijn, de hooge moraal van een staat? Als die booze invloeden samenwerken, waar blijft dan de gerechtigheid, die een volk zich tot richtsnoer zou hebben gesteld?

Geheel iets anders echter, wanneer een staat zich op zijn eer en goede trouw verbonden heeft tegenover zijn gelijkgerechtigde mede-souvereinen. Dan heeft hij zijn woord verpand, dan hebben de beginselen van gerechtigheid, die hij zich tot richtsnoer van zijn doen heeft gekozen, vasten vorm aangenomen. Dan werkt bovendien mede de gerechte vrees voor de straf, gesteld op ontrouw tegenover die eenigen in de wereld die hem dwingen kunnen om te doen, wat hij moet en niet wil, de eenigen die dat uitsluitend dwangmiddel: het geweld, kunnen toepassen; zijn medeverbondenen, de souvereine staten.

En ziedaar de beteekenis van het schoonste en tevens eenvoudigste en natuurlijkste der artikelen van het ontwerp:

„De uitvoering der beslissingen van het Hof is toevertrouwd aan de eer en aan de goede trouw der staten in geschil."

Zou dit alles ons dan den wereldvrede brengen?

Want zie, toch stormen na de overpeinzing van deze heerlijke illusiën altijd weer de booze oorlogsdroomen aan. De droomen, die voorspellen dat

het niet uit kan zijn met den krijg, die een heilzame ontspanning in den politieken en maatschappelijken dampkring teweegbrengt, die de akeligheden der overbevolking teniet doet, die den lokkenden roes van den wapenroem uitstort over de hooge enkellingen en over de moordende massa. De oorlog, die zulk een groote plaats innam in de gedachten en de idealen onzer kinderjaren; die de heldhaftige geschiedenis gemaakt heeft onzer voorouders; die kleine verbonden provinciën verhief tot een mogendheid van den eersten rang, de meesteres van Indië en den schrik der zeeën .... En het kost wel inspanning en zelfverloochening om met oprechtheid te zeggen: Boven het vaderland den vrede!

Toch moet het daarheen. Langs vele omwegen en onder „de druppeling van millioenen woorden.” Want, helaas, de jonge keizer Othomar van Liparië kan zijn woord aan het Congres van den wereldvrede niet gestand doen:

„hun gevende geheel zijne ziel en belovende meer dan hij op dit oogen-„blik bezat, en in zijne edelmoedigheid niet kunnende twijfelen dat hij „misschien nooit bezitten zou, wat hij nu beloofde — beloofde hij hun den Vrede.”

Hij beloofde teveel, de romankeizer. Maar ook de heerschers van het werkelijke leven kunnen ons niet schenken dat vurigst begeerde goed. Want vrede zoomin als oorlog ligt in de hand van één man ....

Helpt maar U zelf, zoo helpt U God!

En nu, uit den stillen lusthof des vredes, eensklaps naar de drukke oorlogsbeurs van Europa. De oorlogsbeurs — want beperken zich de politieke zaken, die in ons werelddeel gedaan worden, niet hoofdzakelijk tot speculatiën op rijzende en dalende oorlogskansen?

Voor de *hausse*-speculanten blijft alweer de toestand in het Oosten van groote beteekenis. Niettemin mag volgehouden worden dat het er niet zoo donker meer uitziet als een maand geleden. Ik herinner mij een opgewonden beschrijving gelezen te hebben van de wijze, waarop de metropoliet Kliment, terugkeerende van zijn zending naar Rusland aan het hoofd van het Bulgaarsche genootschap, te Sofia ontvangen werd. Als schrille tegenstelling tegenover dat onthaal werd door den schrijver gesteld de waarschijnlijke ontvangst welke prins Ferdinand zou te beurt vallen, als hij zijn hoofdstad weer kwam opzoeken. En wat is geschied?

Sofia’s bevolking wachtte haar vorst met een uitbarsting van geestdrift op. De ontvangst van den metropoliet was er niets bij. Hijzelf schijnt de kat uit den boom te hebben willen kijken, want eerst den tweeden dag verscheen hij om zijn opwachting te maken. Het *corps diplomatique* trok bij. De Bulgaarsche officieren droegen den prins naar zijn rijtuig — weliswaar na een diner, maar dan toch onder het gejuich van een ontzaglijke menigte. En de prins kon zich te midden van zijn volk al heel wel heenzetten over de algemeene ongenade van de zijde der Europeesche mogendheden.

Want, het is wel opmerkelijk — en het bevestigt alweer de vordering, die ons hedendaagsch Europa gemaakt heeft in de richting van den wensch van Kant: geen inmenging van den eenen staat in bestuur en regeeringsvorm van den anderen — ja, het mag wel een wonder heeten dat hij er nog zit, op zijn Bulgaarschen troon! De prins steekt zijn komkommerneus (gelijk een spotprent het geestig afbeeldde) tot in de uiterste hoeken van Europa. Ieder kijkt naar hem met onverholen antipathie. Oostenrijk zou hem al lang zijn congé hebben willen geven, ware het niet bang om Rusland daarmee in de kaart te spelen. De Duitsche pers, zoo niet het Duitsche Rijk — Hohenlohe heeft meer gezien en ervaring maakt kalm — de Duitsche pers zou hem bij de beenen van zijn troontje willen trekken. Het heugt de Berlijners niet de oude tante Voss (de *Vossische Zeitung*) zoo vuurrood van drift en opgewondenheid gezien te hebben. Het goede mensch heeft het bijna op haar zenuwen van akeligheid, dat de Koburger met het Orleanistische bloed nog te Sofia huist.

Het is Rusland, waarvan Europa in deze dagen het minst nauwkeurig weet wat het er eigenlijk aan heeft. Is het beroemde *communiqué*, dat beurtelings voor officieel, voor officieus, voor een pers-manoeuvre, voor een beurs-speculatie is gehouden en waarin Rusland verklaarde zijn overoud zwak (!) voor het Bulgaarsche volk onveranderd bewaard te hebben maar niets te willen weten van den Bulgaarschen overweldiger, op den troon geplaatst in lijnrechten strijd met de uitdrukkelijke voorschriften van het Berlijnsche tractaat — geeft dat veel besproken stuk nu de ware meening van Rusland weer of niet? Curieus genoeg heeft de publieke opinie, uit de talrijke onthullingen en tegenspraken betreffende het ontstaan van het *communiqué* niet wijs kunnende worden, zich ten slotte stilzwijgend neergelegd bij de opvatting dat het stuk niet van de Russische regeering afkomstig was maar toch hare opvatting van den toestand weergaf. Het is mogelijk dat dit zoo is, maar men weet het in alle geval niet zeker.

Zie nu Frankrijk. Het is niet gewoon lang te aarzelen met zich in dit of dat vraagstuk waarin het eventueel een woord zou hebben mee te spreken, partij te stellen. Maar hoe kan nu in het gegeven geval de arme Republiek in 's hemels naam haar instrument in het Europeesch concert gaan bespelen zonder vooruit te weten of het niet valsch zal klinken met dat van Rusland, dat zich houdt alsof het nog aan het stemmen is?

„*La considération de ses alliances*" — men kan er last genoeg mee krijgen! Zij dwingt nu de Fransche pers en de openbare meening tot geduld oefenen, tot zeggen dat Ferdinand het bij zijn voogden verkorven heeft, maar dat het evenwel nochtans niet geheel onmogelijk is dat hij toch .... En dan, hij is toch ook nog van Franschen bloede en prinses Clémentine is geen politieke tinnegietster. Franrijk moge zelf zijn vorsten wegjagen, het ziet 't zijn zonen of verwanten liever niet door anderen doen. En Parijs, waar de Tuilerieën vernield zijn, is tevens het toevluchtsoord der „*rois en exil*".

Al die touwtjes, waaraan van verschillende kanten getrokken wordt,

houden Ferdinand's zetel op zijn plaats. Hij zelf schijnt er meer op zijn gemak te zitten dan men wel denken zou dat hij doen moest. Hij heeft heel veel pleizier in Karlsbad gehad en zoo'n gruwelijke vermoording van een voormaligen trouwen dienaar is wel niet alles, vooral niet als men verdacht wordt er zelf zoowat de hand in gehad te hebben, maar — het is toch ten slotte een lastpost minder en zijn officieren dragen hem tóch naar zijn rijtuig. De mogendheden kijken boos — maar dat is al meer gebeurd. Zooveel is er eigenlijk niet veranderd — er is maar een man minder in Bulgarije. Als nu maar niet een van hen die aan de touwtjes trekken, aan het vieren gaat.... want dan valt de zetel omver.

De Sultan zwijgt als het graf. Men maakt het hem lastig: hij heeft behalve de Bulgaarsche, zijn Macedonische en zijn Armenische quaestie. Al zijn Oostersche kalmte heeft hij noodig om het geduld te bewaren tegenover die voortdurende pogingen der mogendheden om een inbreuk op zijn souvereiniteitsrechten te maken, dien hij niet dulden kan. De *Grand Old Man* heeft ook alweer gesproken; zelfs met één been in het graf staande kan hij den Zieken Man, herstellende allengs, niet met rust laten.

De kansen des vredes staan in het algemeen gunstiger dan voorheen. Maar het zou wel kunnen zijn, dat zij die het verdwijnen van den oorlog voor niet mogelijk en niet wenschelijk houden, er op wezen hoe de moderne staten, wanneer zij zich in Europa wel rustig moeten houden, zich met des te meer ijver werpen op een koloniale politiek, die meestal verre van vreedzaam is. Men heeft er de voorbeelden van voor het grijpen. Frankrijk, Italië, Spanje: allen hebben zij in andere werelddeelen de gelegenheid gevonden en aangegrepen tot hetgeen zij in Europa niet konden doen: actief optreden, het volk en de wereld verblinden door schitterende wapenfeiten.

Misschien ga ik tever, door Spanje hierbij te noemen. Zooals de zaken op Cuba thans staan, had Spanje misschien millioenen pesetas over gehad voor het bewaren van de vrede. Maar dat is achteraf redeneeren, en wie zegt dat die gindsche oorlog in den aanvang voor het land en de regeering niet een zeer welkome afleiding was voor de moeilijkheden der binnenlandsche politiek, voor den krijgszucht der officieren, die toch den strijd tegen de journalisten door hen gevoerd, geen waardigen krijg achtten? Een welkome aanleiding ook om het getob met de Mooren te doen vergeten; een bron van glorie voor het nieuwe Kabinet.

En nu? Het is toch niet alles zoo voor de wind gegaan, als het zich oorspronkelijk liet aanzien. Het handjevol rebellen blijkt een macht van minstens 24.000 man te zijn, voor de helft met nieuwe geweren gewapend, door en door bekend met de hulpbronnen en schuilhoeken van het eiland en zoo in staat tot het voeren van een moordenden *guerilla* tegen een veel sterkeren vijand. Het bezit de geheime sympathie van het rustige deel der Cubanen, van wie het toch ook natuurlijk is, als zij zoo eens een oog slaan op de naburige republieken van Zuid-Amerika, met welker inwoners zij immers

zooveel gemeen hebben, dat zij liever onafhankelijke Kreolen zijn dan cijnsplichtige onderdanen van Spanje. Het „handjevol rebellen" bezit bovendien de met groote vrijmoedigheid geopenbaarde genegenheid der Vereenigde Staten, die al wat Europeeschen invloed of heerschappij in hun werelddeel kan verminderen begunstigen en het dus ook al weer niet ongaarne zouden zien dat de „parel der Antillen" uit de Spaansche kroon losgestoken en in den republikeinschen gordel werd overgezet.

„Dan maar den maarschalk naar Cuba gezonden!" zeide men, bij het vernemen van den eersten tegenspoed, te Madrid. En fluks toog de groote Martinez Campos, de overweldiger der Mooren, de schrik der journalisten, Spanje's meest bekende onderdaan, met duizenden mannen naar Cuba. In alle kranten werd het vermeld hoe hij gezegd had de Cubanen te zullen onderwerpen, met zooveel troepen, in zooveel dagen, voor de intrede van het regenseizoen!

Nu heeft de maarschalk in een bui van al te groote bravoure zich te veel gewaagd, hij is bijna gevangen genomen. De opstand neemt toe; de officieren klagen; duizenden en duizenden troepen worden uit Europa gereclameerd. De bewoners der Spaansche bergstreken klagen over de harde lichtingen: al wat de wapens draagt, moet weg van vrouw en moeder. En voor geen milioenen pesetas kan de Spaansche regeering meer die naderende schande afwenden, dat Cuba straks zijn eigen autonoom bewind zal hebben onder Spaansche souvereiniteit, of erger nog: dat het een vrije (zij het dan ook Zuid-Amerikaansche) republiek zal zijn.

Ik kan het niet helpen, hier moet mij een bekentenis van het hart. Als ik den trotschen Spaanschen Don zich zoo schrap zie zetten en zoo zie trekken om te houden wat hij heeft; als ik zie dat het worstelen hem niet helpt en hij toch zoetjes aan wordt meegesleurd over den grond; als ik dat bloeiende, tropische eiland zich langzamerhand zie loswringen uit de knijpende, persende hand....

Dan komt er een klein, kriebelig en heel geniepig tachtigjarige-oorloggevoel bij mij op, dat ik onderdrukken wil, maar dat langzamerhand aangroeit en mij beelden voortoovert uit den heerlijken krijg van zeven vereenigde gewesten tegen een machtigen en eigendunkelijken overheerscher. Droombeelden natuurlijk — want wat heeft Cuba van de provinciën, en het Spanje der 16de van dat der 19de eeuw? En ik had misschien beter gedaan met het vóór mij te houden — want het is een zeer klein gevoel van rancune, waarboven mijn lezers natuurlijk verheven zijn en dat buitendien al zeer weinig strookt met de hoogstrevende vredewenschen, die ik neerschreef aan het begin van dit overzicht.

Daarmee strooken doen de koloniale glorietochten van Frankrijk en Italië ook niet. Maar toch hielden in deze maand, te Brussel, de volksvertegenwoordigers het congres van den wereldvrede!

24 Augustus. P. v. D.

UIT DE STUDEERCEL DER REDACTIE.

Evenals weleer de geleerde en geestdriftige Hoffmann von Fallersleben vraag ik ditmaal mijn lezers en lezeressen, of het mij geoorloofd is hun „*eine Schöne Geschichte*" te mogen vertellen? Mijne geschiedenis is van Franschen oorsprong; zij grijpt plaats in de twaalfde eeuw, ten tijde, dat Mélissinde Prinses van Tripoli was. Mijn sprookje is in verzen geschreven — dus zal ik soms een enkelen versregel invlechten.

Er was eens een arme Prins, Joffroy Rudel, *Prince de Blaye*, en troubadour uit Aquitanië. Op zekeren dag kwamen pelgrims uit Antiochieë in zijn kasteel, en vertelden van de betooverende Prinses Mélissinde van Tripoli met zooveel geestdrift, dat de prinselijke zanger hare schoonheid begon te vieren — en haar koos tot zijne verre geliefde — „*sa Princesse lointaine*". Twee jaren bleef hij liederen zingen voor de onbekende Toen greep eene ziekte hem aan, en besloot hij over zee te trekken naar Tripoli, daar hij haar gelaat nog voor zijn dood wilde aanschouwen. Een vriend, de troubadour Betrand d'Allamanon uit Provence, vindt dit voornemen zoo nobel, dat hij terstond besluit hem te vergezellen en te verzorgen. Het schip, waarop de beide menestreelen vertrekken, is bemand met matrozen en roeiers, die allen belang stellen in de reis naar *la Princesse lointaine* — een geestelijke en een arts vergezellen den stervenden Prins. Het schip wordt door zeeschuimers overvallen en door orkanen geteisterd. Maar allen houden vol. De priester, *Frère* Trophime, heeft den kranken Prins deze reis naar het onbekende ideaal sterk aangeraden.

„Car tout rayon qui filtre, d'idéal,
„Est autant de gagné dans l'âme sur le mal."

Immers, deze priester meent, dat „*la seule vertu, c'est l'enthousiasme*". Om de vermoeide roeiers moed in te boezemen, bezingt de Provencaalsche troubadour, Bertrand, de schoonheid der verre Prinses:

„Eh bien, bons mariniers, je veux
„Vous le raconter encore une:
„Du soleil rit dans ses cheveux,
„Dans ses yeux rêve de la lune;

„Quand brillent ses traits délicats
„Entre les chutes de ses tresses,
„Tous les Amants sonts renégats,
„Plaintives toutes les Maîtresses..."

Daarna wordt de uitgeputte Prins Joffroy aan dek gebracht, enkele woorden met moeite sprekend, en verzekerend, dat hij niet betreurt deze verre reis te hebben ondernomen:

„Je ne regrette rien!
„Ni parents, ni foyer, ni la verte Aquitaine....
„Et je meurs en aimant la Princesse lointaine!"

Een mist verbergt den horizon. Allen wanhopen ooit het doel der reis te zullen bereiken. Thans is het de prins-dichter, die zijn volk nieuwen moed poogt in te boezemen door een zijner beroemdste liederen voor te dragen, zoover zijne krachten het gedoogen. Het was zijn eerste gedicht op de Prinses van Tripoli — het zal het laatste zijn, dat hij met stervende lippen zingt:

„C'est chose bien commune
„De soupirer pour une
„Blonde, châtaine ou brune
„Maîtresse,

„Lorsque brune, châtaine,
„Ou blonde, on l'a sans peine.
„— Moi, j'aime la lointaine
„Princesse!"

Juist in het oogenblik, dat dit gezang op de lippen van den Prins besterft, roept eene stem uit den mast: „Land!" Men is te Tripoli aangekomen. De Prins Joffroy is zoo zwak, dat men er niet aan denken kan hem aan land te laten gaan. De Provencaalsche troubadour Bertrand biedt zich aan, om de Prinses uit te noodigen hem naar het schip te volgen — hij belooft Joffroy, dat hij de Prinses zal zien.

In het paleis van Mélissinde te Tripoli bevindt zich een gezant van den Byzantijnschen Keizer Manuel Comnenus, een ridder, door allen *le Chevalier aux armes vertes* genoemd. Hij is daar geplaatst, om voor de Prinses te waken. Zij heeft beloofd den Keizer hare hand te zullen afstaan. Het is haar geheel onverschillig met wien ze huwen zal — ze heeft haar hart geschonken aan den minnaar, die in het verre Frankrijk toeft — aan Joffroy Rudel, den *troubadour*, die, als het gerucht zegt, al zijne zangen aan haar wijdt. Haar geest is bij hem — leeft in Frankrijk alleen. Daarom heeft zij eene groote passie voor witte leliën, die ze laat uitstrooien op de trappen van haar paleis, die ze draagt in de weelderige vlechten van haar kapsel. Door een Genueesch koopman, die haar kostbaarheden aanbiedt, verneemt zij, dat een jonkman, een vreemdeling, rondom het paleis dwaalt, en haar verlangt te spreken, maar dat de *Chevalier aux armes vertes* alle poorten met zijne gewapenden heeft doen bezetten. De vreemdeling is een Fransch dichter; hij wil het paleis met zijn zwaard veroveren, als men hem na een signaal met zijn hoorn niet toelaat.

Weldra klinkt de hoorn — en ontstaat er een zware strijd voor den Franschen ridder. Hij moet den toegang tot alle poorten van het paleis veroveren. Mélissinde vertoont zich bij het venster, en werpt eene witte mouw voor zijne voeten, hem toeroepende:

„Messire, frappez dru! Voici ma manche blanche!
„Je vous enjoins ici d'en changer la couleur!
„Defendez votre sang! Faites couler le leur!"

De troubadour Bertrand d'Allamanon overwint allen en den Byzantijnschen groenen ridder. Hij treedt als „ridder metter mouwen" op — en knielend voor Mélissinde zingt hij het beroemde lied van Joffroy Rudel:

„Moi, j'aime la lontaine
„Princesse!"

De Prinses van Tripoli erkent dit lied reeds te hebben gehoord, en meent in Bertrand den troubadour Joffroy Rudel te mogen herkennen. Hij zinkt ineen door bloedverlies aan talrijke wonden. Maar, als hij ontwaakt, denkt hij, dat hij Floris is, en dat Blanchefleur voor hem staat:

„Je suis Flor. Et Blanchefior, c'est Elle!
„A moins que, ma blessure ayant été mortelle,
„Mon réveil maintenant se fasse en paradis."

Terstone brengt hij zijn boodschap van het schip met den stervenden Prins tot Mélissinde — en bidt haar hem te vergezellen. Maar de Prinses, die in Bertrand den langverwachten minnaar had meenen te zien, is teleurgesteld, en weigert.

Daar men uit de hooge ramen van het paleis het schip van den kranken Prins op de reede kon zien, daar het zwarte zeil, teeken van zijn dood, nog niet is geheschen, dringt Bertrand met alle kracht er op aan, dat de Prinses hem vergezelle naar het schip, omdat hij het den zieken zanger beloofd heeft. Hij zegt:

„*Roland fut amoureux, certes, de la belle Aude,*
„*Tristan le fut d'Iseult, et Flor de Blanchefior,*
„*Mais Rudel le fut plus de Mélissinde encor!*"

Mélissinde stemt toe, en laat haar van edelgesteenten flonkerenden mantel, haar diadeem van parelen en haar scepter brengen. Zij heeft een grooten strijd te voeren tegen haar oproerig hart — zij heeft mededoogen voor den stervenden Prins, maar zij heeft zijn gezant, den Provencaalschen meistreel Bertrand, haar hart geschonken. Zoodra deze terugkomt, om haar aan boord van haar prachtigalei te brengen, zinkt zij in zijne armen, en wil niet, dat hij uit het raam naar zee zie, of het zwarte zeil geheschen wordt. Van buiten klinkt plotseling eene stem, roepende: dat het schip een zwart zeil heeft vertoond. Vol ontroering en wroeging denken beiden aan den ongelukkigen Prins, dien ze vergeten en verraden hebben. Doch het was eene dwaling. Het zwarte zeil werd gevoerd door het schip, waarin het lijk van den groenen Byzantijnschen ridder naar Konstantinopel voer. De zanger uit Aquitanië, die van zoover is gekomen voor de *Princesse lointaine*, leeft nog.

Op het schip ter reede doorleeft Joffroy Rudel zijne laatste oogenblikken. De Genueesche koopman, die door de Prinses van Tripoli uit haar paleis is verjaagd, omdat hij Bertrand mishaagde, wreekt zich door aan boord van Joffroy's schip te verschijnen — en te verkondigen, dat de Prinses niet komen zal, omdat zij Bertrand heeft genomen tot minnaar. Maar de matrozen werpen den boozen lasteraar over boord — en nu nadert de prachtgalei der Prinses van Tripoli. Schooner schip heeft niemand gezien:

„*La nef glisse vite et se berce,*
„*Laissant traîner dans l'eau de grands tapis de Perse!*"

Mélissinde verschijnt. Eene loopplank wordt uitgeworpen, om beide schepen te verbinden. De matrozen van Joffroy Rudel werpen hunne versleten buizen over deze plank — en als de slaven der Prinses kostbare tapijten willen uitrollen, verbiedt ze dit, en zegt:

„*Non, non! Je veux marcher sur ces haillons de serge!*"

Als zij tot den zieltogenden Prins is genaderd, schijnt deze te herleven — en glimlacht. Diepgetroffen fluistert de Prinses van Tripoli:

„*Il sourit.... Oh! ce sourire!.... Dire....*
„*Dire que j'aurais pu ne pas voir ce sourire!*"

Joffroy herleeft voor enkele oogenblikken. De Prinses zijner droomen is verschenen. Zijn geloof is bekroond. Hij wilde niet sterven, voordat hij haar gezien had.

„*La princesse est venue; ô, ma princesse, avé!*"

Het spreken is hem te moeilijk — hij schijnt te bezwijken. De Prinses wil, dat zijn verscheiden zoo kalm, zoo dichterlijk mogelijk zij. Zij beveelt eene zachte muziek van harpen — zij laat rozen strooien om zijne stervenssponde. Zij schenkt hem een ring:

„Voici pour votre doigt ma bague d'améthyste
„Dont la couleur convient à notre bonheur triste."

Zij doet hem een halssieraad van paarlen om den hals:

„Voici pour votre cou mon collier à blason!"

Daarna hare hairen loswikkelend:

„Et voici mes cheveux, puisque, nouveau Jason,
„Ils sont la Toison d'or qu'au prix de tant de luttes,
„De tant de maux, de tant de soupirs, vous voulûtes!
„O, pèlerin d'amour sur les glauques chemins,
„Voici les mains que vous chantiez, voici mes mains!"

Ze drukt een afscheidskus op zijne lippen. Zij wikkelt hem in den satijnen mantel van hare wijduitstroomende lokken — hij klemt er zijne sidderende vingeren aan vast — en smeekt haar met eene allerlaatste krachtsinspanning tot hem te spreken. Daar hij, na zijn dood, de prachtige hairlokken nog in zijne vingeren houdt, snijdt zij ze met een dolk af, als eene hulde aan den doode.

Zij geeft al de edelgesteenen van haar mantel aan de brave zeelieden, die den lijdenden Prins zoo trouw hebben bijgestaan — en neemt afscheid van den Provencaalschen troubadour Bertrand met de woorden:

„Je prendrai le sentier, qui monte au Mont-Carmel!"

Wanneer bij eene eerste vertooning van een nieuw drama te Parijs het publiek zijne tevredenheid betuigt, komt een *régisseur*, om te verkondigen, hoe het stuk heet, en wie het gemaakt heeft. Op den 5[den] April van 1895 verkondigde de *régisseur* van *le Theâtre de la Renaissance*, nadat het door mij vertelde sprookje als tooneelstuk vertoond was: *„La pièce que nous venons de vous jouer est intitulée: La Princesse lointaine par M. Edmond Rostand."*

De rol der Prinses werd door Madame Sarah Bernhardt gespeeld met het jeugdig vuur, dat haar kenmerkt. Ik vestig er de aandacht op, omdat zulk een kunstwerk voor mij een oase schijnt in de woestenij van kranke letterkundige kunst, die zich aan alle zijden rondom ons uitstrekt. *La Princesse lointaine* is een voortreffelijk werk, door een dichter van hoogen rang geschreven. De naam van Edmond Rostand is nog niet doorgedrongen tot het publiek, maar binnen weinig tijd zal deze naam een even goeden klank bezitten als die van Henri de Bornier. Het spreekt van zelf, dat de heele familie Stastok en de heele familie Droogstoppel, dat hunne jongste wielrijdende spruiten vooral, met diepe minachting op deze uit louter bloemengeur en lichtstralen geweven verdichting zullen neerzien, maar het schijnt overbodig hier melding van te maken.

De dichter heeft zich geïnspireerd door zijne liefde voor middeleeuwsche riddersproken. Bertrand verschijnt als Miraudijs in den roman van den *Ridder metter mouwen*. Mélissinde handelt als Clarette, en schenkt hem *sa blanche manche*. Bertrand overwint de bewakers van alle poorten, zooals Walewein in het kasteel van Koning Assentijn. Hier en daar nadert hij het teringachtig talent van Maeterlinck, maar hij blijft volkomen gezond. Zijne voorstelling is geheel middeleeuwsch juist, en maakt nimmer den indruk van gezochte symboliek of van pretentieuse mystiek. Zijn verzen zijn in voortreffelijk, mooi Fransch geschreven — geene enkele poging om zich beroemd te schrijven door taalverknoeiing is in het werk gesteld. *La Princesse lointaine* is een meesterstuk. T. B.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

IX.

Daï door Karel Ridóro Amsterdam, *Ten Brink & de Vries*, 1894.
Bouton de Rose door J. Morgan de Groot. (*Schrijver van „Daï".*) 2 deelen, Amstetdam, *Ten Brink & de Vries.* 1895.

Met deze beide boeken heeft zich een nieuw Nederlandsch auteur aan den Nederlandschen lezerswereld bekend gemaakt.

Kleine moeilijkheden rijzen terstond op, wanneer er een kort kritisch verslag van deze beide kunstwerken moet gegeven worden. De auteur verzekert in zijn tweeden roman (1 deel, bl. 87, 88, 89), dat „'t maar eens uit moet hebben, dat iedereen denkt beter te weten dan de schrijver zelf". Daarom roept hij zijn beoordeelaar toe: „Maak dan, sapristie! zelf 'n boek. Dan heb je eerst 't recht me te controleeren." Aan dit verlangen van J. Morgan de Groot heeft de auteur dezer beoordeeling ruimschoots voldaan. Daarom deinst hij er niet voor terug hier zeer vrijmoedig zijn oordeel over den nieuwen auteur te zeggen.

In zijne beide werken zijn voortreffelijke bladzijden, die van een groot, benijdenswaardig talent getuigen.

De novelle *Daï* is veel zwakker van inhoud dan *Bouton de Rose*, maar daarentegen beter van stijl. Beide werken bevatten zeer opmerkelijke en grondige karakterteekening. De schepper van Hilda — heldin van *Bouton de Rose* — bezit een verwonderlijk scherpen blik voor karakteranalyse — hij is een geboren psycholoog. Als zoodanig acht ik de verschijning van deze drie deelen eene kleine letterkundige gebeurtenis. Ten einde mijne gunstige meening in dit opzicht te staven, wijs ik op enkele uitstekend geslaagde fragmenten uit *Bouton de Rose.* In de eerste plaats geeft de auteur eene prachtige schets van moderne verwatenheid, van „ziele-hoogheid":

«Die ziele-hoogheden leveren 't grootste con-«tingent aan de zoogenaamde onbegrepenen. «Hoerah! zij zijn de «onbegrepenen», die een «bestaan leven van: «ik ben een godheidje» — «of: «ik ben 'n artist» en die hun zieltjes koes-«teren en beteederen, tot ze gek worden van be-«goddelijking of artistiekerigheid.

«'t Zijn van die mannekes, die denken, dat «'t heelal om hen er is; die zichzelf uit niets «abstraheeren; die rooken, biljarten, zingen, «denken, spreken, dansen.... met 't.... idee: «wat doe *ik* 't toch mooi! hoe zullen die anderen «'t wel vinden, als ik dit of dat zeg, als ik zóó «wil, als ik zoo iets vertel, als ik dans?

«Want «die anderen», dat «vulgus» blijft «altijd nog wel goed genoeg, om die zelf ko-«ninkjes te mogen bewonderen.»

I Deel, bl. 12—18.

Dan volgt eene geestige vergelijking tusschen Engelschen en Amerikanen:

«Engelschen zijn op reis onhebbelijk, Ameri-«kanen onbeschoft; Engelschen zijn ongeestig, «Amerikanen plat; Engelschen spreken niet, Ame-«rikanen houden den mond; Engelschen merken «niets op, Amerikanen hebben geen oogen; «Engelschen hebben het altijd over zichzelf, doch «met: «in my life», de Amerikanen met: «I», «'n klank, die den hoorder wee maakt (vergelijk «er eens mede: «Je», «yo», «io»; «ik», «ich», ««jag», «ego»); Engelschen zijn vreemd, Ame-«rikanen ridicule; Engelschen zijn vervelend, «Amerikanen embêtant; Engelschen zijn Falstaffs, «Amerikanen George Dandins.»

I Deel, bl. 18—19.

Reeds uit deze plaats blijkt het, dat de schrijver een uitmuntenden blik heeft; hij zelf zou zeggen, dat hij eene flinke „zien-kijking" heeft op menschen en dingen. Hij heeft veel gereisd, veel gezien, en goed waargenomen Zijn beide Zweedsche heldinnen zijn van voortreffelijke Zweedsche kleur. Hilda en Märit overtreffen soms de beste vrouwenkarakters van Frederika Bremer. Men zondere een paar minder goed geslaagde bladzijden uit *Daï* over Italië — eene scherts met antiek Romeinsche koppen — uit, en men zal verder alles, wat over Italië, Zweden en Frankrijk gezegd wordt, uitnemend vinden.

Voortreffelijk is ook de brief, die de teringlijderes Märit op hare huwelijksreis aan hare moeder schrijft:

— «Ik verlang naar alles. Vreemd hé! ik ver-«lang hier te blijven, verder te reizen, verlang naar «Amsterdam, naar ons huis, naar u, naar Hilda, «naar alles en toch zou ik niet graag weg willen «van hier, weg uit 't verrukkelijke Baden Ik heb «er ook alles, waarvan ik houd. Natuur, prettige «menschen, ... alles. En 's avonds die concerten. «Daar ben ik zoo graag in 't Conversationshaus, «want dan kan ik onder 't luisteren naar de muziek «toch met Gerard in de goddelijke lanen van 't «park rondwandelen en hoor 't aansuizen en «wegsterven der tonen, en naast mij is m'n Gerard.

«Hoe kan ik me begrijpen, waarom u zooveel «van vader hield? Die zal even edel geweest zijn... «Doch u was beter voor hem dan ik voor Gerard. «Want ik doe 'm zoo dikwijls verdriet, als ik «hoest. Dat kan 'k best inhouden; ik denk er «alleen maar niet aan. Zoo was ik op 'n avond «bij hem, stil bij hem... en ik hield 't lang in.

«Ik dacht er op eens niet aan en begon te «hoesten....

«Toen ik weer opkeek, zag Gerard mij treurig «aan, en 't deed mij pijn, dat ik onnadenkend «was geweest. Ik ben heel gezond, en zal ik alles «doen wat-ie zegt.... alles....»

II. Deel. bl. 160.

Zulk eene bladzijde is voldoende, om te staven, dat J. Morgan de Groot talent bezit, en, wanneer hij verkiest, nog veel goeds kan scheppen. Zijne schildering van alles,wat den hond Caesar aangaat, is uitnemend geslaagd. Zijne tafereelen te Parijs — *les Buttes Chaumont*, Versailles, de wedrennen om den *grand prix* — munten uit door helderheid en goed geslaagde *couleur locale*. De dichterlijke parabel over het Toeval is zeer mooi — het lesje, dat Emile aan Hilda in het Hollandsch geeft, allerbekoorlijkst. Er is maar ééne schildering mislukt — de tocht van den advokaat Emile, om te spreken voor de kiezers te Lutjebroek. Hier is alles hoogstens eene karikatuur en den waren toon nietgetroffen.

Reeds definieërde ik beide kunstwerken als psychologische studieën. *Daï* is nog zwak, maar in *Bouton de Rose* is de heldin Hilda schitterend geslaagd — eene dichterlijke, nobele natuur, wier eenige schaduwzijde is hare groote hartstocht voor weelde, feesten, uitgaan, en groote afkeer van lieden, die bij alles het eerst hun verstand gebruiken. Vandaar haar afkeer voor haar man, den in-verstandigen advokaat, die nooit in staat is iets van de *élans* zijner vrouw te begrijpen. De voorstelling der langzame vervreemding tusschen deze beide karakters is meesterlijk geslaagd. De karakter schets van Hilda is niet voltooid. De auteur toont ons Hilda als jong meisje te Parijs, als getrouwde vrouw te Amsterdam. Het vermoeden ligt voor de hand, dat een derde deel zal verschijnen — Hilda te Stockholm als gescheiden echtgenoote.

De psychologische studie in *Daï* is op zichzelf belangrijk: de liefdes-geschiedenis van een zeer sensueel jongmensch en eene zeer koele jonge dame. De held Henri Terlindo heeft zeer veel te zeggen over zijne eigen voortreffelijkheid, zijn smaak, zijne nobele passie. Maar het blijkt overal, dat dit al te zaam doekjes voor 't bloeden zijn, aangewend, om de wild opvlammende zinnelijkheid zoo goed mogelijk dichterlijk voor te stellen. De koele jonge dame blijft consequent koel ook in haar val — de held poogt zich diets te maken, dat hij een belangrijk schepsel is, maar brengt het niet veel verder, dan elk modern Don Juannetje het zou doen.

Bij het vele voortreffelijke in *Bouton de Rose* komt eene groote schaduwzijde — de allerzonderlingste taal van den auteur. Deze geheel persoonlijke taal kenmerkt zich door enkele stijl-*trucs*, die tot vermoeiens toe terugkomen. In de eerste plaats laat J. Morgan de Groot de meeste lid- en koppelwoorden weg, bv.: „*want veel verdriet over heur Ulf*" (I, 2) in plaats van „want zij had veel verdriet"; „*want beiden zeer rijk* (I, 2); „*want zij zelve intelligent*" (I, 3); „*tusschen hen groote vriendschap*" (I, 30); „*even z'n dank betuigen, want zoo innig veel genoten*" (I, 31). En dit gaat twee deelen lang zoo door.

De tweede *truc* is het gebruik van infinitieven voor indicatieven bv: „*maar Märit zeggen tot heur moeder*" (I, 5); „*ook hopen op mevrouws invloed*" (I, 5); „*Hilda sympathie hebben voor van Lichtenvoorde*" (I, 29); „*Hilda strak zien in 't muziekboek*" (I, 36); „*de maan niet willen komen*" (I, 33); „*Emile vergeten te*

antwoorden" (I, 34); „*want hoog eeren zijn verstand*" (I, 35); „*Emile altijd na het diner wat praten*" (I, 37); „*mevrouw Liljendahl geen détails willen geven* (I, 41); „*terwijl Märit zich afvragen* (I, 52)— en dit wederom twee deelen lang zoo door.

De derde *truc* bestaat in het gebruik van adverben, voorzetsels en voegwoorden als adjektieven, het verbuigen van onverbuigbare partikels, bv.: *altijd-op-dit uur-erre dames*" (I, 8); „*hield van heur naam om de er-inne poezië*" (I, 5); „*alomme doodheid*" (I, 33); „*daarinne wee*" (I, 52); „*zijn anderse nobelheid*" (I, 71); „*in 't binnen-inne van heur lijf*" (I, 79); „*'t al doore uitstrekken*" (I, 83); „*de voorhemme sympathie*" (I, 93); „*zij was het daare van gracelijke slankte*" (I, 90); „*toeë deuren*" (I, 93); „*er naar zien als naar de voor-hemmen*" (I, 97) — en dit gaat twee deelen lang zoo door.

Daar J. Morgan de Groot in beide kunstwerken getoond heeft te zijn een man van talent, fantazie en kennis, is de vraag geoorloofd, wat hem bezielde, toen hij besloot zich van dit zuigelingen- en sinjoos-Hollandsch te bedienen?

Meent de schrijver, dat hij zich met deze stijl-*trucs* een beroemden naam zal verwerven? Het is moeilijk aan te nemen, daar ieder gymnasiast, die een kwartier in *Bouton de Rose* gelezen heeft, hem oogenblikkelijk zal kunnen navolgen en een opstel in denzelfden gebrekkigen en strompeligen stijl zal kunnen leveren. Als middel om een goeden naam in de kunstwereld te winnen, zal dit Hollandsch zeker slechte diensten doen.

Wellicht houdt de auteur deze dwaze taal voor iets zeer precieus' — iets zeer „hoogs" — als hij pleegt te zeggen. Maar het is niet te denken, dat een man van zijne gaven dit ernstig meent. Welke geheime schoonheid is er verscholen achter het gebruik van den infinitief voor den indicatief? Aan wie zal het genoegen doen, als de auteur, in plaats van: „Hilda had sympathie voor van Lichtenvoorde" — schrijft: *Hilda sympathie hebben met van Lichtenvoorde?* Het zal ieder duidelijk zijn, dat dit zonderling gebruik van infinitieven eene verminking is van stijl en taal in het algemeen. De infinitief geeft het werkwoord in zijn allereenvoudigsten vorm, zoodat de gebrekkigste talen, die maar ééne wijze der werkwoorden bezitten — bv. het Conversatie-Maleisch in den Indischen Archipel — altijd den infinitief behouden, daar waar meer ontwikkelde talen den indicatief bezigen. Indische kinderen, die op zeer jongen leeftijd Maleisch leeren spreken, behouden den infinitief ook in het Nederlandsch, althans in de eerste jaren hunner ontwikkeling. Menigmaal hoorde ik zulke kinderen zeggen: „Ik niet pisang eten — ik manga eten!" De sinjoos gebruiken den infinitief doorgaande — ook in hun briefstijl. Een mijner vrienden noodigde een sinjo — het was in 1861 te Batavia — bij hem te komen eten, en kreeg den volgenden brief tot antwoord:

„Wel Edelgestrenge Heer! Daar ik ziek wezen, twee dagen te bed liggen, niet kunnen komen! Ook niet hebben schoone witte broeken. Met hoogachting" enz.

Het is niet te onderstellen, dat een dergelijke achteruitgang in den stijl aan een verstandig man raadzaam zal voorkomen — en het schijnt mij zeer waarschijnlijk, dat de auteur van *Bouton de Rose* dit eerlang zelf zal inzien.

Zijne liefhebberij om onbuigbare partikels tot adjektieven te verheffen is even kinderachtig. Schooljongens hebben wel eens de aardigheid van „toeë deuren" en „uitte kachels" te spreken, maar ze doen dit schertsend als eene aardigheid. Voorzetsels kunnen in geene enkele taal als adjektieven worden gebruikt. De schrijver van *Bouton de Rose* beproeve eens zijne uitdrukking: „*de voor hemme sympathie*" in het Fransch te vertalen. Welk beschaafd Franschman zou ooit dulden, dat men schreef: „*la pour-luië*

sympathie"? Zelf Stéphane Mallarmé zou dit niet willen.

Hoe is de talentvolle heer J. Morgan de Groot tot deze allerongemeenste taalverknoeiing gekomen? Er is maar ééne verklaring mogelijk. Hij heeft gemeend, dat de gewone Nederlandsche taal- en stijlleer nu eenmaal lang genoeg hebben gediend. Men heeft nu lang genoeg grammatisch en logisch op juiste wijze geschreven — het wordt tijd het eens op onjuiste wijze te doen. Juist hierin zullen sommigen iets heel geniaals vinden. En daarenboven: „*Il faut épater le bourgeois!*"

Mij dunkt hier ligt de oorzaak van des auteurs zonderlinge taal. „*Il faut épater le bourgeois!*" Men moet niet schrijven zooals ieder verstandig mensch. Men moet zich nieuwe wegen banen — nieuwe stijlschoonheden ontdekken en zoo een pionnier worden voor de letterkundige dwaasheden der toekomst.

„*Epater le bourgeois*" — zoo dacht Herostratos, en stak den prachtigen tempel van Artemis te Ephese des nachts in brand; „*Epater le bourgeois*" — zoo dacht Alcibiades, en kapte zijn hond den staart af, omdat die staart door heel het volk geprezen werd; „*Epater le bourgeois*" — zoo dacht Lord Byron en reisde met een grimmigen beer; „*Epater le bourgeois*" — zoo dacht Gerard de Nerval, en kocht op de slavenmarkt te Kaïro een Abessinisch meisje vrij — „*toute jaune, toute jaune*" — als hij zeide, en wandelde met haar in vele steden van het Oosten; „*Epater le bourgeois*" — zoo denken de Engelsche *Aesthetics*, en treden te voorschijn met eene lelie in het knoopsgat en eene zonnebloem in de hand; „*Epater le bourgeois*" — zoo denkt de dichter Jean Moréas, en zegt tot zijne getrouwe bewonderaars: „*Il n'y a plus de poètes en France — vous n'avez que moi!*"; „*Epater le bourgeois*" — zoo dacht Multatuli, en schreef: „*Publiek! ik veracht u!*"; „*Epater le bourgeois*" — zoo denkt de schrijver van *Bouton de Rose*, en poogt door taalknutselarijtjes „*de voor-hemme sympathie*" te winnen.

Het is te beteuren, dat een jong kunstenaar van zooveel aanleg als J. Morgan de Groot zich op zoo vreemde wijs als artist poogt te onderscheiden. Hoe modern het overigens schijne, de taal op allerlei wijze geweld aan te doen, zij, die deze modernigheid aanbidden, zullen er altijd slecht afkomen. Het taalorganisme laat zich niet op Herostratische wijze schenden, het wreekt zich. Men trekt de schouders op — en gaat verder. De les, die de geschiedenis der letteren gaf in alle eeuwen, is hoogst eenvoudig. Slechts zij, die hunne moedertaal ten volle in hare grammatische en logische rechten eerbiedigden, worden groote letterkundige kunstenaars: Plato, Cicero, Dante, Cervantes, Tasso, Shakespere, Sidney, Molière, Beaumarchais, Vondel, Schiller, Goethe, Heine hebben geschreven tot verheffing en uitbreiding, niet tot verminking hunner moedertaal. Alleen in dagen van verval komen de taalknutselaars, die in mysteriën spreken, na Cervantes Gongora, na Tasso Marini, na Shakspere John Donne.

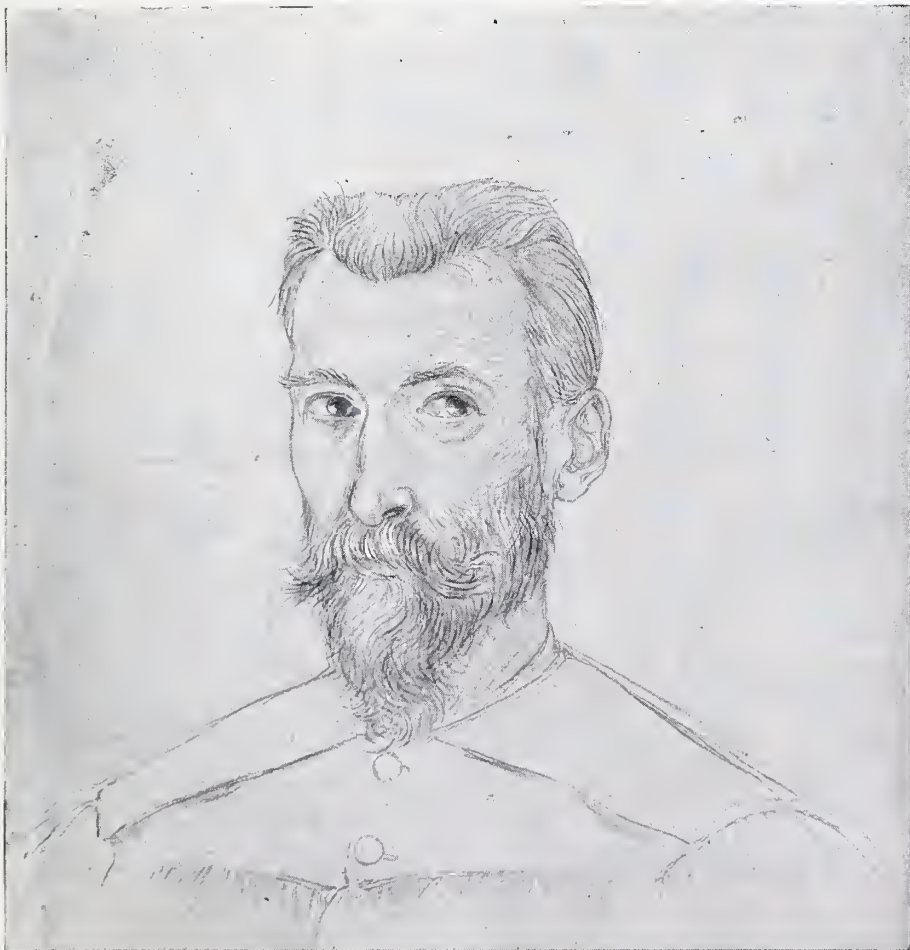
Het is te hopen, dat de auteur van *Bouton de Rose* dit na korter of langer tijdsverloop zal inzien, en dat hij met de groote gaven, die hem geschonken zijn, woekere in eene minder kinderachtige taal. Wanneer iemand zich de moeite wilde getroosten den roman *Bouton de Rose* in leesbaar Hollandsch te herschrijven, zou dit boek een der besten worden, die sedert jaren zijn voortgebracht.

T. B.

ISIDOOR DE RUDDER

DOOR

POL DE MONT.

I.

Een roerend tooneeltje van levenslust en zinnelijkheid.

Vier personages: een moeder en haar drie kleinen.

Jong, piepjong nog het moedertje, half geknield half hurkend met haar jongste aan de borst, zwellend met mooilokkende ronding te voorschijn uit het open, dunstoffige kleedje. Met de rechter hand voedt zij de twee grootsten, vlak vóór haar op een sjovel kussentje gezeten, opheffend de bolronde hoofdjes, en uitstekend, o zoo gretig, de hongerige mondjes, half belust

om elkaar, speelziek, weg te stooten, ten einde toch maar het eerst gevoed te zijn.

Intusschen zwelgt de kleine, blijkbaar buiten adem, het neusje als bedolven in het poezele vleesch, aan de milde bron van verkwikking en kracht.., de vuistjes toe, de kleine, poezele, vol kuiltjes zittende vuistjes toe, doch vooral dat klein-kleine neusje als bedolven in het malsche moedervleesch.

En het moedertje bukt zoo aardig over de drie gulzige schepseltjes, en zij lacht zoo natuurlijk en moederzalig en kinderlijk speelsch bovendien de etertjes toe, en er ligt zulk een gevoel, zulk een innig gevoel van onbewust zinnelijk genieten over dat dartele, doch geenszins grove wezen, dat men niet anders kan dan vergeten, dat moedertje en kindertjes ijskoud marmer zijn en denken dat het leven is.

Marmer, ja, edel vlekkeloos wit marmer, — doch ijskoud?

Neen! Het leeft, dat marmer! Het leeft al wat er aan is; de naakte kinderlichaampjes trillen van ongeduld; en gelaat en boezem van 't vrouwtje geven de illuzie van werkelijk, blozend, bloedvol, jonkheidsfrisch vleesch.

Titel: *Het Nest.* In 1883 voor 't eerst, in pleister, te Parijs, in 1885, op dezelfde wijs te Antwerpen tentoongesteld, werd het, voor rekening van 't Museum, aldaar, door den beeldhouwer in marmer uitgevoerd.

Met de beroemde groep van Lambeaux, *De Kus*, is het nu een der aantrekkelijkste werken der geheele verzameling.

Groote kunst? Och neen; het werk is lief, niet grootsch, bekoorlijk, niet overweldigend; het munt niet uit door strengheid, maar door bevalligheid van lijnenspel; het ontbeert stijl, heel zeker, nog meer misschien, doch het trilt, het trilt van leven.

Kunst, ware, gezonde en Vlaamsche kunst, in elk geval.

Had, zooals enkelen van de besten beweerden, de kunstenaar een allegorie bedoeld?

Was het er om gedaan om, bij middel van een kijkje in het leven der menschen, voor te stellen het rumoerige smultooneel in een vogelgezin?

Ik geloof het niet.

Zoo de beeldhouwer al aan vogeltjes mag gedacht hebben, dan zeker alleen bij het zoeken naar dien titel.

Geen allegorie, het direkte leven zelf was hier hoofdzaak. Wat de Rudder ons hier te zien geeft, dat zag de kunstenaar eerst zelf in de werkelijkheid. En dan ging het hem, als den steedschen wandelaar, die in het mooie gedicht van Albrecht Rodenbach blijft luisteren naar het kinderlijk bedestamelen in een boerenhuisje, zoodat hij, zonder het te willen,

„moet lachen, wijl zijn hart ontroert bij 't lijzig vluchtig zingen
„der poëzie, die schuilend leeft in de alledaagsche dingen."

En wat hij aldus, juist in de eerste dagen van zijn eigen gelukkig huwelijk, met dankend oog en kloppend hart genoten had, het liet hem niet weer los, het zat hem als een nieuwe *atra cura* overal op de hielen, tot hij er zich van bevrijdde in dit werk.

Kunst is bevrijding! Alleen als er bevrijding is, is er kunst. Hier wás bevrijding; daarom draagt, in al zijn nederigheid, dit werk den onmiskenbaren stempel van begoochelende waarheid en warmbloeiend leven.

Toen de Rudder *Het Nest* in 1883 te Parijs ten toon stelde, was zijn naam nog zoo goed als onbekend.

Wel had de Academie van België in 1880 reeds een beeldje van zijn hand, *Primavera*, met goud bekroond: een niet onaardig idylletje, een jong meisje,

Het Nest, groep in marmer.

loopend, met een armvol lentebloemen, spelend met een geitje, dat vroolijk blatend tegen haar opspringt; wel had hij, in 1882, den tweeden prijs van Rome bekomen; thans verleende men hem te Parijs, benevens uitbundigen lof in de dagbladen, een tweede medaille voor dit werk. — Van dien dag af was, zooals men het vulgò heet, de Rudder's naam in België „gemaakt".

II.

Waarom ik al dadelijk *dit* werk heb besproken, zal ik verder mededeelen. Nu echter eerst een kort woord over den mensch en zijn leven.

Den 3den Februari 1855 te Brussel geboren, is de 40-jarige Isidoor de Rudder thans in zijn volle kracht.

Zoon van Gentsche ouders, ontving hij zijn eerste opleiding in de Vlaamsche volkstaal, doch onderging later den nadeeligen invloed van het toen nog heelemaal verfranschte Middelbaar Onderwijs op het Athenaeum der hoofdstad.

Vandaar voor hem, den waren, onverbasterden Vlaming, deze pijnigende anomalie, dat hij zijn eigen taal lang niet zoo makkelijk schrijft en spreekt als de Fransche.

Primavera, beeldje in brons.

Maar denken en voelen bleven ongedeerd!

Vader de Rudder stond aan het hoofd van een wel beklante ornamentistenwerkplaats.

Daar had Isidoor reeds als kind gespeeld, als knaap geravot; trotsch op zijn kunnen en 't in hem gesteld vertrouwen, had hij menigmaal „mogen helpen", en voor geen ander ideaal was er al heel vroeg in zijn hart plaats dan voor dit: „te worden wat vader was!"

Toch muntte hij, toen hij van zijn twaalfde jaar af de Brusselsche Academie bezocht, in alles uit behalve in... de studie. Tot zijn twintigste jaar toe was hij een ... ondeugd, verzot op spel en nietsdoen, en wiens potsen en fratsen vader de Rudder menigen slapeloozen nacht veroorzaakten.

Huiselijke rampen brachten in dit bestaan van Hansje-zonder-zorgen in éens een beslissenden ommekeer te weeg.

Een lange en gevaarlijke ziekte zijns vaders bedreigde de familie met niets minder dan armoede.

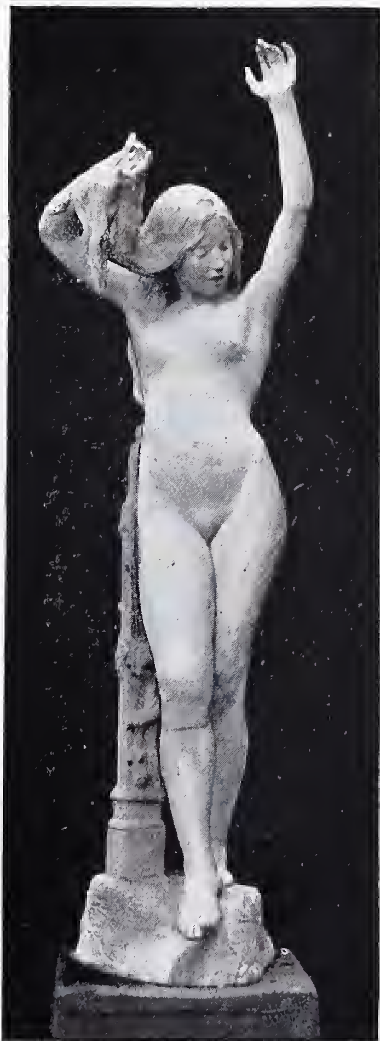
Eens te meer werd, in het vuur der beproeving, ijzer tot staal.

Nu kwam het, overtuigend en overweldigend, over hem, dat het leven wel in zijn aanvang onnoozel kinderspel, maar al spoedig hooge ernst is. Hij begreep, welke plichten voortaan op hem rustten, en legde, in

allen eenvoud, in alle oprechtheid, de gelofte af: de zijnen te redden.

Van dan af volgt hij, op de Academie, nog enkel de les van compositie onder leiding van den heer Stallaert, en besteedt al zijn overigen tijd aan het boetseeren op het atelier van den heer Simonis.

Deze bezocht, eens of tweemaal elke week, zijn leerlingen; haalde, wat zij hadden vervaardigd, ongenadig over den hekel, doch liet hen, voor 't overige, heel wat vrijheid van handelen.

De Waarheid, brons.

Zoowel Simonis als Stallaert is de nederige, goedhartige de Rudder innig dankbaar gebleven.

Van uiterlijk en van karakter is de Rudder een waar Brabander, een echt Brusselaar.

Hij dweept met Brabant, *ons* heerlijk, onvergelijkbaar Vlaamsch Brabant met zijn frischgroene weiden en vet-vruchtbare akkerlanden, golvend, met honderd heuveltjes en dellingjes, van Mechelen tot Nijvel en van den Dender tot de provincie Luik.

Hij is dol op het superbe Ter Kamerenbosch en de lommerige, schilderachtige hoekjes, daar te vinden: Groenendaal, Roo Klooster, de vijvers van Ter Hulpen, Boschvoorden.

Hij is, vooral, vol van zijn geboortestad Brussel, de mooiste stad niet alleen van geheel België, maar . . . ja, van wat al niet?

Hij zweert bij Manneken-Pis als Jupiter bij zijn baard, en is verlekkerd, als elk waarachtig zoon van de stad van Everaart 't Serclaes en Anneessens, op „pensen" (worsten) en „choesels" en „kiekens" en hutsepot.

In één opzicht is hij geen Brusselaar: hij lijdt niet aan *babbelitis acuta*; hem ontbreekt de onuitputtelijke ader van het babbelen, het kletsen, het pochen, het ophalen. *Pas blagueur du tout*, deze „kiekenvreter"; veeleer wat ingetogen, zonder volstrekt bedaard, wat stil, zonder daarom bloode te zijn.

Maar, laat men ons niet willen wijsmaken, zooals men 't wel eens beproefde, dat deze geboren jongen van Brussel zou zijn *sans attache belge sensible*; laat men hem niet herleiden, ook niet „*par l'influence de Flaxman et de Jean Goujon*", tot een Engelsch- of een Franschman.

Wij protesteeren!

De Rudder is wel en wis een Vlaamsch kunstenaar, en ik hoop het in den loop van deze schets te kunnen bewijzen.

Wat hij van den Brabander en den Brusselaar in hooge mate bezit, dat is zijn hartelijkheid en voorkomendheid.

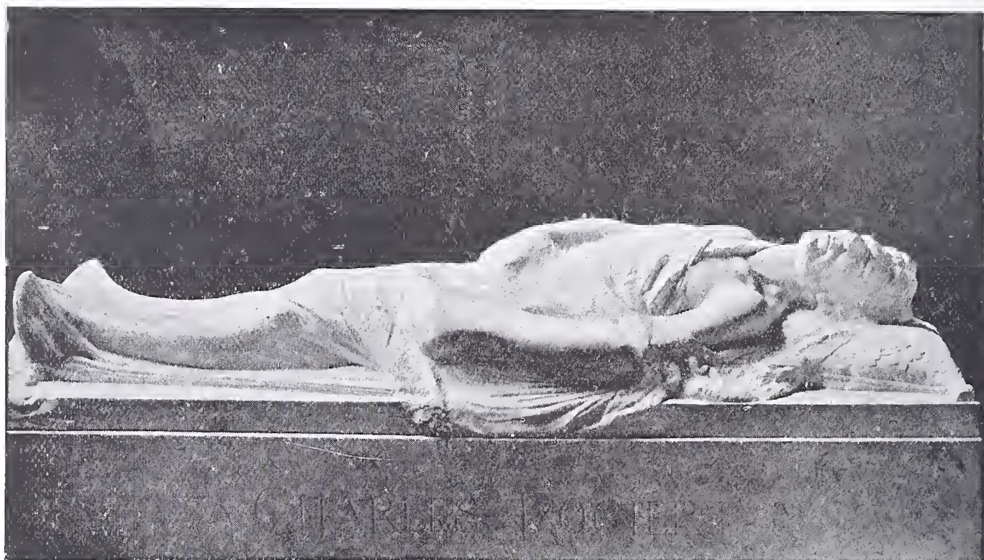
Beide leest gij, als in een open boek, op zijn gelaat: zijn vriendelijk oog noodigt tot mededeelzaamheid; zijn mond, zonder iets wat naar valschheid of wereldverachting zweemt, is die van een die liever zwijgen zal dan onwaarheid te spreken.

Zoo ken ik hem — en ik ben zeker dat ik mij niet vergis.

III.

De Rudder is een werker.

Weinigen voltooiden, gedurende de laatste twaalf jaren, van af zijn succes

Karel Rogier, fragment van het gedenkteeken.

te Parijs met *Het Nest* tot heden toe — een reeks gewrochten even schitterend en even talrijk als wat wij van hem te zien kregen.

Niet velen ook, alleen éen of twee die boven allen en allen uitsteken, overtreffen hem in oorspronkelijkheid, zoo niet van vinding, dan toch van uitvoering.

Dit was van eerst af zijn overtuiging en zijn streven: zelfs een zoogezegd alledaagsch onderwerp moet een kunstenaar op hem eigen wijs kunnen behandelen.

Die overtuiging heeft hij zelden beschaamd.

Naar volstrekte nieuwheid van stof zocht hij wel nooit: *De Waarheid*, *De drie Levenstijden*, een moeder die haar kindren zoogt en die hij dan *Overvloed* betitelt, ziedaar zijn geliefkoosde gegevens.

Maar — waar zijn ze dan toch allen, de hedendaagschen, die geheel nieuwe, neen, die meer nieuwe dingen *vinden?*

Buiten de niet drukke schaar der wezenlijk artistieke symbolisten, als b. v. Jan Toorop, en verder enkelen der allergrootsten, als Böcklin, Thoma, Klinger, Sattler, Rodin, Redon, Burne Jones, zeker maar heel weinigen.

En is het op zichzelf niet reeds een heele verdienste, het vaak reeds *goed* en meermalen *slecht* gezegde zelf nog eens anders en goed en mooi te kunnen zeggen?

Is Mathias Grueneberg's *Christus aan 't Kruis* er minder merkwaardig om, omdat die stof niet hem alleen, niet hem het eerst hoorde?

Dat talent, om op eigen wijs een onderwerp op te vatten, openbaarde de Rudder bijna met zijn *coup d'essai;* ik wil spreken van zijn ontwerp tot een gedenkteeken ter eer van onze volkshelden Breidel en de Coninck.

Dit ontwerp, in 1882 uitgevoerd, dong in 1883 mede in den nationalen wedstrijd, door de stad Brugge uitgeschreven, en waarin Paul de Vigne bekroond werd.

Zeker, als voldragen, geheel rijpe arbeid van een overigens ouder artiest, staat het monument van de Vigne ver boven het proefstuk van de Rudder. Doch, al komt dit laatste het andere nog zoo weinig nabij in grootschheid van lijnen en majesteit van stijl, in één opzicht overtrof het den arbeid van al de mededingers ten volle: het was, zonder twijfel, 't origineelste van alle!

Herakles, ontwerp voor een lamp; naar eene teekening.

Verbeeld u, op een zeer eenvoudig voetstuk, saamgeschaard in een enkel menschelijk kluwen, een bende gemeentenaren, beenhouwers, wevers, volders, smeden, met, boven hen, de uitwapperende vaandels van hun ambacht, in hun handen goedendags, lansen, bijlen, mokers, op hun gezicht de dreigende uitdrukking der berserker-woede.... Vooraan, van allen de grootste, houdend bij zijn manen den grimmig-brullenden leeuw, halfnaakt, half wild, Jan Breidel.

Van 1884 dagteekent „*De Waarheid*", een tegenhanger — en o een zoo mooie — van de Vigne's *Onsterfelijkheid* en Dillens' *Allegretto.*

De beeldhouwer heeft wellicht het vers van Sully Prudhomme gelezen:

„*La blanche Vérité dort au fond d'un grand puits!*"

Hij toont ze ons, even opgestegen uit den diepen put, leunend nog tegen den radpaal, nauwelijks ontwaakt. Een liefelijk maagdenfiguur, wellicht een ietsje te zwaar van beenen, schuchter in haar mooie naaktheid en toch daarop trotsch, met slechts half ontwikkelde boezems, opstekend met bevallige onbeholpenheid den linken arm met de mooi gevormde hand, ontwarrend even, met de rechte hand, haar lang, golvend haar — dat den indruk maakt van blond te zijn.

Geen gestrenge, overweldigende, schrik aanjagende Waarheid, maar een zoete veropenbarig van iets schoons, dat tevens heel werkelijk is.

Een lieve, zuivere zieledroom, vleesch en been geworden.

En allerbekoorlijkst is het hoofdje, rein en edel van sentiment als slechts zelden, de oogen zedig half toe als uit pudieke schuchterheid bij het erkennend zien van eigen mooie gedaante, den mond iets roepend, iets verkondend met innigen klank van stem.

Dit beeldje, uitmuntend in den ernstigen diepen toon van het brons, was, na het groote succes van *Het Nest*, een daad. Het bewees, dat de artiest er zich te goed voor achtte, om, uit liefde tot bijval en... geld, enkel aardige, sentimenteele dingen te leveren.

IV.

Het was in 1887, dat de familie de Ro de Rudder met een bestelling vereerde, waarvan hij zich op meesterlijke wijze kweet.

Een grafteeken, bestemd voor het kerkhof te Laken.

Ook ditmaal kwam de beeldhouwer voor den dag met iets oorspronkelijks en degelijks, *De drie Levenstijden*. Zij zijn belichaamd in deze drie levensgroote figuren: een oude vrouw, arm, afgeleefd wezen, met ingevallen wangen en ontvleesde borsten, starend met oogen, die meer in haar eigen ziel dan daar in de buitenwereld schijnen te zien; dan een maagdeken, nauw volwassen, sluimerend, vrij van kommer en zorg, en droomend, met glimlachenden mond, van al de rozen die zij in 't leven nog plukken zal; en dan een kindje, slapend, klein menschdiertje zonder gedachte of bewustzijn nog, in den arm der oude.

Deze tegenstelling is, in haar ongezochtheid, voortreffelijk.

Op rozen rust de maagd; ongerept, bloeiend van jeugd en frischheid is haar lichaam.

Edel is de kop der oude: een kop die spreekt en verhaalt, veel en lang, verhaalt van een leven, een leven van genot en smart, van voor- en tegenspoed, van begoochelingen waarvan tot zelfs de allerlaatste nu... verdween.

Ik zou dien vrouwenkop willen zetten, in brons of marmer, in den donkeren ernst van 't brons of in de edele witheid van het marmer, evenals de koppen van zekere middeleeuwsche heiligen, op rood of purper fluweeldoek op een altaar.

Op zich zelf behoort hij tot het allerbeste, dat de moderne sculptuur te zien geeft.

Als geheel is dit werk even harmonieus en volledig als stout en nieuw van opvatting.

Minder ingenomen ben ik met het grafmonument van Charles Rogier (1890), al werd dit werk ook met algemeene stemmen uitgeroepen als het beste in een officieelen wedstrijd, waarin van der Stappen en Dillens mededongen.

Zeker, opgericht juist in het midden van het kerkhof van Sint Joost ten-Oode, maakt het monument een grootschen indruk. Ook hindert mij weinig de door anderen betreurde zwaarte der vier kolommen, die den enormen steen torsen, die het geheel tot dak dient.

Ontwerp in pleister voor Breidel en de Coninck.

Het beeld van Rogier zelf is 't, dat mij niet geheel voldoet. Ik vind het wat fleps, wat lam, wat ... verwijfd. Vooral naast de kranige allegorische „*Belgique*" die, op een der treden tot het denkmaal, een lauwertak in de hand houdt.

Dit zinnebeeldig figuur is echter weer een van de prachtigste brokken sculptuur, die ooit door een Belgisch artiest onderteekend werden.

Wat een vrouw, groote goden, wat een moeder en voedster van een kloek ras, breed, reusachtig breed van heup en *bassin*, drapeerend de zwierige lijngolving harer machtig ontwikkelde en malsch gevleesde dijen en kuiten in een breed uitwapperend kleed.

Ook de kop, een echte Walkurenkop, is, onder den sierlijk-eenvoudigen helm, voortreffelijk.

En dan — dat éene, gelukkige gebaar met de linke hand en dat zweven van den rechten voet, doen als 't ware het beeld leven.

Jammer dat het op een voetstuk vast zit, dat dan nog een opschrift draagt, het onvermijdelijke *L' Union fait la Force*.

Dit beneemt immers al te veel de illuzie.

V.

In 1891 voltooide de Rudder een beeld, dat — door de geheele opvatting herinnerend aan de zooeven besproken *Belgique*, — zonder twijfel zijn meesterstuk moet genoemd worden.

Met stijgende bewondering zie ik telkens en telkens dit werk, — *Overvloed* betitelde het de meester, — op onze tentoonstellingen weder.

De drie Levenstijden, groep in brons.

Hoe door en door Vlaamsch is deze geheele groep! Wat een rijkdom van gezondheid schuilt er in dat welgevuld, stevig in zijn vleesch zittend vrouwelichaam! Wat een kracht in die forsche knieën en ferme heupen; wat een weelde en een zinnelijkheid in die superbe borsten, neen, mammen!

Wat men in *Het Nest*, in *De Waarheid*, in *België* kon bewonderen, hier bewondert men het in nog hooger graad: de Rudder is een meester in het weergeven van het levende, bloeiende vleesch.

Hier vergeet men marmer en brons! Echt vleesch is dat geheele, verleidelijke wezen, vleesch als melk en bloed, sappig vleesch van een Vlaamsche

blonde, vleesch om er de tanden in te zetten en er in te bijten dat het borrelt en spat.

En wat een trots, wat een moeder- en voedstertrots, wat een bewustzijn van de onuitputbaarheid haars voedenden, sterkenden overvloeds, spreekt er uit dit bijna uitdagend kranige „geven" van het bovenlijf en dien wonderen, innemenden, zinnelijken en toch niet gemeenen lach.

„Neemt en drinkt," zegt zij, de Sterke; „neemt en drinkt! Drinkt en lescht u, verzaadt u! Van deze moedermelk is wel het einde verloren. Onuitputbaar zijn de moederbronnen als mijn liefde, als mijn levens- en mijn lievenslust. Drinkt dan, lescht u, verzaadt u, drinkt!"

't Is als een belichaming van deze verzen van Emanuël Hiel:

O heilig, driemaal heilig wezen,
waaruit het vleesch zoo frisch verrijst,
O laat me in uwe blikken lezen
de vreugd, die uwe ziele spijst
met liefde voor de schoone wereld,
terwijl aan uwe borsten perelt
de melk in volle zuiverheid,
terwij een kindje ligt te woelen
en teer, maar innig moet gevoelen:
de moeder is de onsterflijkheid.

België, fragment van het Rogier-gedenkteeken.

Het Nest herinnert aan een dier lieve gedichtjes van Antheunis; *Overvloed* aan een lierzang van Vondel. *Het Nest* is en blijft een idylletje; dit gewrocht neemt epische verhoudingen aan.

„Sterker," schrijft Rooses, „is in *Overvloed* uitgedrukt de stoffelijke waarheid, onbedeesder het weergeven van de persoonlijke kenmerken in het lichaam der vrouw, die tot model zat Het is geen *Overvloed* meer, die aangeduid is door den een of anderen zinnebeeldigen trek, het is de levende Overvloed, haar gaven uit het eigen lijf puttend. De trek van sensualiteit, die reeds in *Het Nest* merkbaar was, treedt meer op den voorgrond. Het vleesch neemt een gewichtiger rol in...." En evenzeer juist voegt hij er bij:

„Hier ook bemint de voedster haar kroost, maar zij spreekt in uitbundiger vormen, in forscher uitdrukking haar liefde uit. In *Het Nest* worden de

kleinen geaaid met speelsch genoegen; hier worden zij gezoogd met wellust, met hartstocht."

VI.

Werken van een geheel ander karakter dan *Belgique* en *Overvloed*, zijn *De Boomsplijter*, *Perseus en Pegasus* en het fontein-ontwerp *De Zwanendief*.

Als bovenstuk van een dichtergedenkteeken, op te richten, ergens te midden van een vijver, met tot achtergrond veelkleurig groen van eiken, beuken, kastanjelaren en wilgen, zou het overheerlijk zijn.

Overvloed, naar het ontwerp in pleister.

Perseus heeft het gevleugeld ros bij den toom gegrepen, en poogt het, wild steigerend en opzwevend reeds, in bedwang te houden.

Een heerlijke gedachte, even heerlijk uitgevoerd.

Superb het paard, stout van beweging, uitklawierend met de vier pooten tegelijk, schuddend met luid gehinnik zijne manen; forsch de jonge held, de fermgekuite beenen wijd open, edel klassiek van lijf, meer Grieksch dan Vlaamsch.

Evenals *De Zwanendief* bewijst dit mooie werk, dat de Rudder evengoed *beweging* als *rust* weet uit te drukken.

Tot hier toe had hij zich tevreden gesteld, stillere gevoelens, en dit bij voorkeur in rustende vrouwenlichamen, weer te geven. Nu waagt hij zich niet alleen aan mannelijke lichamen, maar aan mannelijke lichamen in een geweldige, hartstochtelijke actie, lichamen waarvan alle nerven gespannen, alle krachten gaande zijn.

In ernst: weinigen zullen het hem, ook in dit opzicht, verbeteren.

VII.

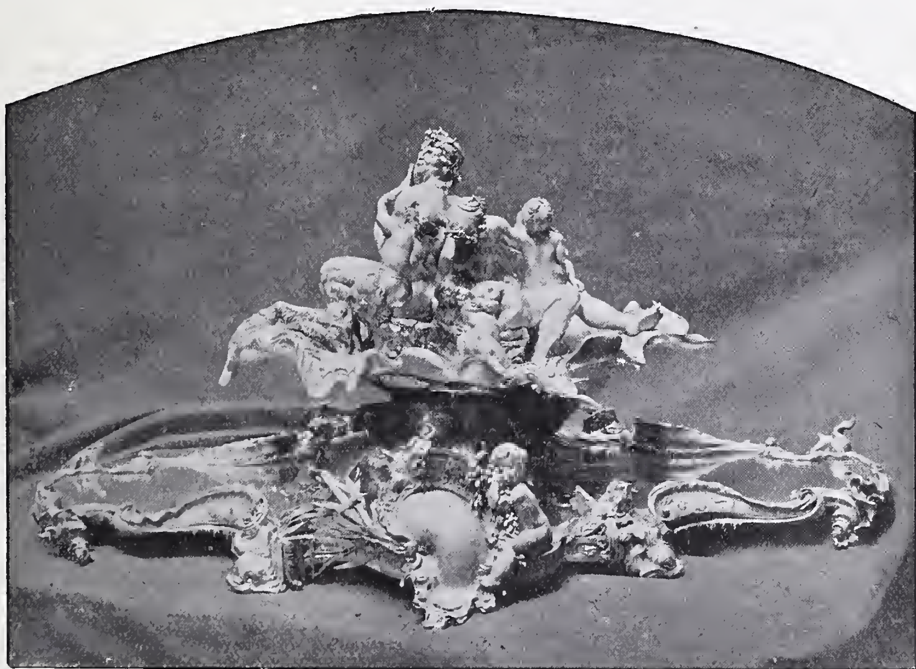
Indien ik nu dezen kunstenaar vergelijk, vooreerst met de beeldhouwers uit de romantische periode, Geefs, Simonis, Fraikin, en daarna met onze groote schilders uit den *Renaissance* tijd. dan valt het mij op, hoe hij, met

Jef Lambeaux, van al onze tegenwoordige artisten het allermeest wars is van het eclectisme der eerstgenoemden, het meest de eigenaardigheden van Rubens en Jordaens nabij komt.

In zijn eersteling, door de Academie bekroond, staat hij nog duidelijk onder den invloed van zijn meester, en van zijns meesters meesters en modellen, Canova en Thorwaldsen.

Toen hij zijn *maket* voltooide voor het Breidel en de Coninckgedenkteeken had hij voorzeker het meesterwerk van Rude leeren kennen.

In éens, van af zijn *Nest*, zijn derde eenigszins gewichtig werk, is de nationale geest in den Vlaming uit Brussel werkzaam geworden, en vastbe-

Bloemenvaas, in gedreven zilver.

raden zien wij hem voortaan den weg opwandelen, die alleen leidt en leiden kan naar de verwezenlijking van een eigen kunstideaal.

Was dit Vlaamsch-zijn in den beginne geheel of grootendeels onbewust, thans is dit reeds lang niet meer het geval. Niet alleen *is* de Rudder Vlaamsch in zijn werk, maar hij *wil* het ook zijn, en óm dit te zijn hoeft hij toch niets anders te doen dan zoo intiem mogelijk zijn eigen ik op den voorgrond te laten treden.

Zonder tegenspraak is hij, evenals Lambeaux, een nazaat van de mannen der Renaissance. Hij heeft op de dingen denzelfden gezonden, zinnelijken blik als een Jordaens of een Rubens; wat hem aantrekt is het leven, dat is, evenals bij deze groote meesters, tooneelen van ongetemde kracht en losgebroken hartstocht en van bezaligd zwelgende zinnelijkheid.

Zijn *Belgique* zou op een der door Rubens ontworpen zegebogen evenveel effect maken als op de graftombe van Rogier. Iets van het declamatorische, — ik zeg niet bombastische — van Rubens ligt evengoed in dat breede handgebaar van dit figuur als in de hartstochtelijke beweging, waarmee de vrouw van *Overvloed* haar kloeke welpen tegen zich aandrukt, gevend, gevend, gevend alles in éens, en toch nooit of nimmer genoeg.

En dan zijn vleezen!

Zoo zij in éens kleur kregen, niet anders kan ik mij die denken dan als het levendige melk-en-bloedinkarnaat van Rubens' Magdalena, zijn O. L. Vrouwen, en de portretten van zijn eigen vrouw.

Even malsch, poezelig, warm als deze vleezen er uitzien, als men ze als 't ware voelt in de schilderijen van Peter Pauwel, even warm, poezelig en malsch voelt men ze in het marmer en brons van de Rudder.

Even goedrond, gemoedelijk, recht vóor de vuist en goedgeluimd zijn, in hun rijkborrelende levenssappen, zijn moeders uit de twee groepen, én zijn *Belgique*, én zijn *Perseus*....

En zoo was het genoeg voor hem, de laatste banden van de school- en ateliers-eclectiek af te werpen en terug te keeren én naar de natuur van buiten én naar die van zijn eigen binnenst, om tegelijkertijd als een waarlijk oorspronkelijk, ook een nationaal artiest te worden.

De Zwanendief, ontwerp in pleister voor een fontein.

VIII.

Intusschen ben ik er nog verre af, de Rudder in al zijn veelzijdigheid te hebben doen kennen.

Deze beeldhouwer is een ware Proteus, zich aan ons vertoonend in de meest verschillende gedaanten.

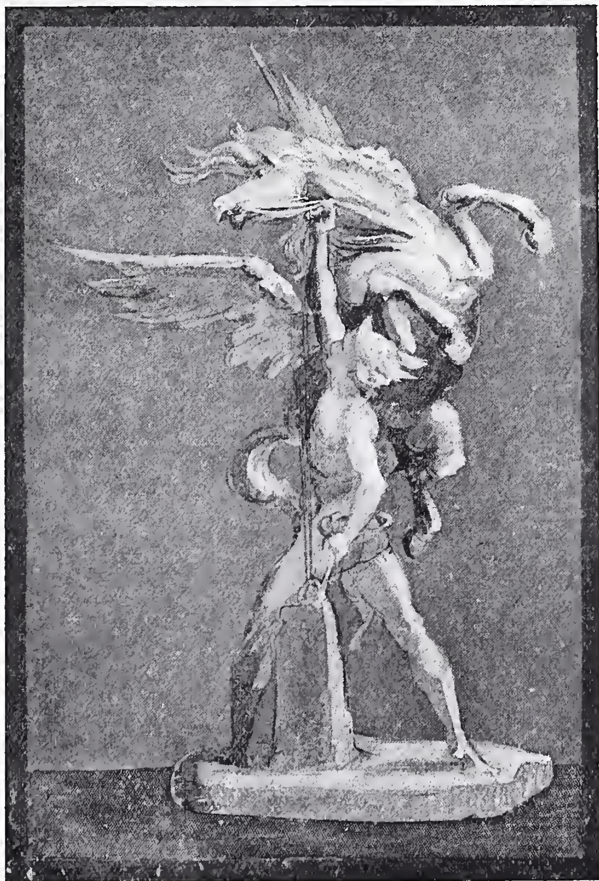
Tot hier toe besprak ik alleen zijn groepen en grootere werken.

Van zijn overtalrijke serie borstbeelden, fantazieën, maskers, medaillions, noch van zijn honderden ontwerpen voor kleine bronzen, zijn modellen voor zilversmederijen, zijn cartons voor barleeven van allen aard, zei ik een woord.

Onder zijn busten zijn er voortreffelijke: die van wijlen *Mr. de Meur*, van den heer *Stallaert*, van zijn eigen moeder.

Dit laatste, een werk van kinderlijke piëteit, doorwrocht tot in de geringste bijzonderheid, veropenbarend, in ieder trekje, met hoeveel liefde het voltooid werd.

Zijn maskers — een innovatie — leggen getuigenis af van zijn fantazie en zijn geest. Er zijn er van allerlei aard: dichterlijk-droomerige als *Phoebe* of *Ofelia*, humoristische als *Nar*, *Mefisto*, *Faun*, geobserveerd guitige als Panurge en Cambronne. Geen of het vult op uitstekende wijs aan elk ledig plekje in een modern salon.

Perseus en Pegasus, naar eene teekening.

Enkele medaillions zijn uiterst eenvoudig, bijna sommair, zonder veel inspanning, al spelend bijna, gedaan: een paar trekjes, wat ronding hier, wat diepte daar, en *doen* toch even compleet als treffend juist; zoo b. v. het portret van Mevr. de Rudder, dat van de schrijfster Marguerite v. d. Wiele, dat van den heer L. Wolfers Sr.

De Rudder was, zoo ik mij niet vergis, de eerste aller Belgische beeldhouwers, die zijn talent ten dienste stelde der gebruikskunst.

Lang vóor er van de nu zoo levendige beweging ten gunste van *l'art appliqué* schijn of gedachte was, streefde hij er reeds naar, nijverheid met kunst te vereenigen: te decoreeren.

In den cataloog van het huis Luppens, kunsthandel, te Brussel, komen honderden bronzen voor, naar zijn ontwerpen vervaardigd.

In dat van de zilversmeden en -drijvers Wolfers geheele reeksen vazen, kruiken, bekers en kelken, lampen en kandelaars, door hem gemodelleerd.

Heerlijk mooi is zijn *Dafne*-vaas: de schoone geliefde van Phoibos bezwijkt onder de verterende kussen van den zonnegod, terwijl een gewirwar van lauwertwijgen rond haar slanke gestalte oprankt en haar verstikt. Een behandeling, die even eigenaardig als nieuw is.

Voor het huis Vermeren — Coché ontwierp hij o. a. een wonderschoone buste in porselein, voorhanden in mono — en in polychroom, een *Dafne*, waarvan het hoofdje op de meest dichterlijke wijs het lijdensgenot van het in-liefde-sterven weergeeft, alsmede decoratieve majolica paneelen, — 92 centimeter breed op 2.92 hoog, — allegorische voorstellingen van *de Kleur*, een vrouw met een pauw, *den Vorm*, een met een kind, *de Harmonie*, en *de Bouwkunst*.

Zonderling genoeg — de artiest, die nooit Italië bezocht heeft, spreidt in deze laatste paneelen een vormenweelderigheid ten toon, die onwillekeurig de zinnelijke plastiek van de Italiaansche dekorateurs vóor den geest roept.

Ik kan er, overigens, om dit beeld te volledigen, bijvoegen, dat de Rudder sedert vier volle jaren de pottebakkerij bestudeert met een volharding, die alleen door zijn talent geëvenaard wordt.

Sterk door de overtuiging, dat men *doen* moet zoo men *leeren* zal, heeft hij, als een fabrieksjongen, op eigen *risico* en tot eigen genot ende.... edificatie, de onderscheiden aardsoorten gemengd en beslagen, als een pottenbakker gedraaid, en zoo is hij het oogenblik nabij, waarop hij zelf zal kunnen leveren evenzeer voorwerpen in het hardste porselein als andere in eenvoudige gebakken aarde, van de simpele „poterie en grès", gevlamd of niet gevlamd, tot het fijnst gekorreld en rijkst geverniste porselein.

Waarom, zeide hij mij eens, zou de kunst niet afdalen tot het publiek, of juister, niet met haar tooverstaf aanraken en vermooiend herscheppen alle denkbare voorwerpen van dagelijksch en dikwijls praktisch gebruik?

Maar dan leere de kunst ook zelf al de geheimen doorgronden, al de grepen en knepen van den man van stiel, den man der loutere praktijk. Slaagt zij dáarin, dan zal de gebruikskunst wel herleven!

Dat de Rudder er de man naar is, om, in deze orde van zaken, een schitterend voorbeeld te geven, daarvan heb ik, en met mij velen, de onwrikbare overtuiging.

GOED BEREKEND

DOOR

MAURITS SMIT.

I.

In een lange onafzienbare straat, een van die buitenwijken van Den Haag, waar de menschen heengeperst worden wien het niet meeloopt in de wereld, woonde de ambtenaar Broens met zijn gezin, op eene bovenverdieping, twee hoog. 't Was er heel vervelend in die straat, maar heel goedkoop. Daarom was Frits Broens er ook maar blijven wonen, al die tien jaar lang dat hij getrouwd was.

Op een middag zaten zij tegenover elkaar, hij en zijn vrouw. De twee oudste kinderen speelden buiten in de straat. Hij zat met de ellebogen op de tafel, de hand onder de kin. Zijne oogen, rood en ontstoken, dwaalden dof en mat door het vertrek langs de ouderwetsche meubels en de verschoten stoelen. Zij was bezig met het verstellen van een kieltje van haar oudsten jongen; nu en dan dreigden hare gezwollen oogleden dicht te vallen van vermoeidheid. Zoo hadden zij al een heelen tijd gezeten, zonder een woord te spreken.

— Drink je niet eens? — zei ze zacht, even van haar werk opziende, met een blik op het kopje, waarin zij wat opgewarmde thee van den vorigen dag voor hem had bewaard.

— Neen Lize — zei hij, het kopje van zich afduwend — spoel het maar om. — Toen nam hij de papieren, die voor hem op de tafel lagen, in zijne groote, magere hand en smeet ze neer op een oud speeltafeltje, met verschoten groen laken overtrokken, dat in een hoek stond en daar voor schrijftafel fungeerde.

— 't Is God geklaagd, — zei hij dof voor zich heen, — vijf centen voor een pagina kopiewerk en dan nog den halven nacht opzitten, — 't is een moord. —

— Maar vroeger kreeg je toch meer, Frits? —

— Vroeger? Jawel, vroeger was er zooveel anders. Maar Van der Linden zei me, dat hij 't voortaan voor vijf centen gedaan kon krijgen en als ik er geen zin in had, zou hij 't aan een ander geven. Zoo'n bloedzuiger! —

— Ze halen er van wat ze kunnen, — zei Lize met een zucht.

Frits was opgestaan en liep het vertrekje op en neer met groote stappen, de magere, hoekige schouders hoog opgetrokken.

— Er zal misschien wel weer eens 'n lichtstraaltje doorbreken, merkte Lize op, zonder van haar werk op te zien.

— Ja, dat liedje hebben we al tien jaar lang gezongen, — antwoordde hij bitter. — Licht? 't wordt hoe langer hoe donkerder! Waar wil je dat licht

van daan halen? Mijn kans op promotie is al weer verkeken, — voor jaren misschien — nu ze dien gestudeerden meneer er ingeschoven hebben. O, die verrotte ambtenaarskliek! 't Is niets dan knoeien en konkelen! Alles is even verrot tegenwoordig — de heele wereld. —

Hij bleef de kamer op en neer loopen in zijne wrevelige ontstemming, nu en dan wat prevelend binnensmonds. Lize was den laatsten tijd aan die buien van wreveligheid en moedeloosheid van haren man langzamerhand gewoon geraakt. De laatste jaren hadden zij niet veel anders gekend dan getob en ontbering, en na de verschijning van hun derde kind, een ziekelijk stumpertje, was het of alles hun tegenliep. De verhooging waarop Frits gehoopt had, bleef uit, en zijn privaatwerk, waarvoor hij 's nachts bleef opzitten, vond weinig aftrek meer. Van dag tot dag nam zijne ontstemming toe. Wanneer hij dan zoo verbitterd en mistroostig was, had Lize meermalen getracht hem tot andere gedachten te brengen, maar in den laatsten tijd was het menigmaal gebeurd, dat er een onaangename woordenwisseling was gevolgd op hare opmerkingen. Zij liet hem nu liever maar stil begaan, als hij begon te razen, zij voelde zich ook veel te zwak en te moe om veel te redeneeren, en dan — 't was soms maar al te waar, wat hij zeide — niets dan zorgen zagen zij in de toekomst, pijnlijke, nijpende zorgen. Zij keek hem eens aan, terwijl hij daar zoo op en neer liep, en met een blik op zijne magere wangen en de zwarte plekken onder zijne branderige oogen, zei ze zacht:

— Je moet van nacht maar niet meer zoo lang opzitten, 't maakt je maar zenuwachtig. Ik heb ook de laatste nachten weinig geslapen — Boppie is zoo vreeselijk lastig — je kunt haast niet meer voort, je voelt je als 'n gebroken mensch —

Maar hij lette niet op hare opmerking en barstte eensklaps uit:

— En dan gaan ze ons nog meer uitzuigen — gisteren is de wet op de bedrijfsbelasting aangenomen — bloedgeld van de uitgemergelde ambtenaren. —

— Moeten wij daaraan ook betalen, Frits? —

— Zeker, ik heb berekend dat 't wel een kleine twintig gulden zal zijn. Dat die stommerikken nu niet begrijpen dat een ambtenaar dat niet missen kan — God, God! —

Hij liet zich op een stoel neervallen en leunde zoo zwaar op het speeltafeltje, dat het kraakte.

— Twintig gulden — vervolgde hij — 't was net het schoolgeld voor onzen Piet. —

— 't Is 'n schande — stemde Lize toe.

— Daar kan ik een maand lang 's nachts voor opzitten, — ging hij voort. — Enfin, voor onzen jongen had ik dat wel over. Maar om 't nu in de schatkist te smijten — wel vervloekt —

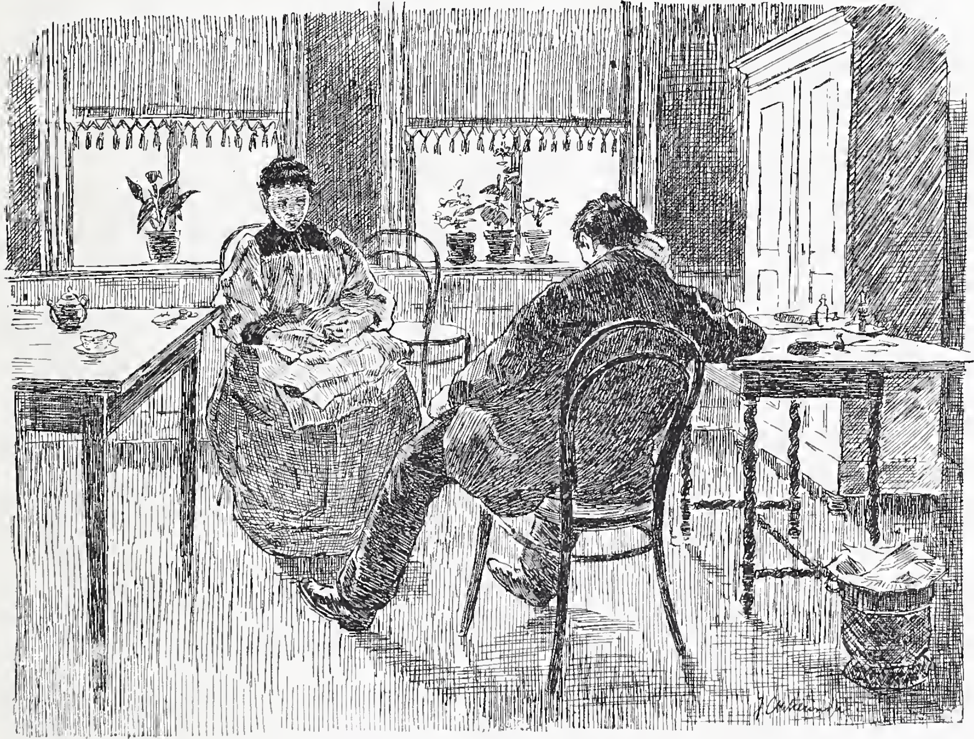
Hij stampte kwaadaardig op den grond. Toen bleef hij zwijgend zitten, de hand onder het hoofd, en staarde strak naar een gat in het vloerkleed, vlak bij den poot van de tafel.

Een oogenblik later begon Lize, zonder van haar werk op te zien:

— Je sprak daar over dat schoolgeld, — ze zijn van morgen alweer met die kwitantie daarvan hier geweest. Maar ik heb ze weer moeten wegzenden. Ik had geen geld meer. —

— Maar hoe is dat mogelijk? — antwoordde hij, heftig opstuivend — ik gaf je toch —

— Ja, maar ik heb dat goed van Fietje moeten betalen en de kielen van Piet — die menschen hadden ons al zoo dikwijls gemaand. —

Hij liet zich op een stoel neervallen....

— Dat was in 't geheel niet noodig — riep hij uit — dat hadt je best kunnen uitstellen.

— Jij hebt gemakkelijk praten, jij behoeft die brutale boodschappen van de winkeliers niet af te wachten, — zei Lize op verdrietigen toon — waarom schrijf je dan niet aan die menschen om uitstel? —

— God, God, hoe kan je dat doen? 't Is afschuwelijk! Hoe moeten we nu aan geld komen? —

Hij was weer opgestaan en hervatte zijne wandeling door de kamer. Terwijl hij nu en dan een toornigen blik op zijne vrouw wierp, vervolgde hij:

— Door je ellendige manier van doen maak je mijn zorgen nog grooter

inplaats van ze te verlichten. Begrijp je dan niet dat je mij hierin hadt moeten helpen? —

— Maar *ik* kan 't toch niet helpen dat die dingen betaald moeten worden! Mijn hemel, wij hadden ze noodig en die menschen hebben toch ook recht. —

— Recht? — schreeuwde hij verbolgen — wat praat jij van recht? Doe je mij recht met mij verwijten naar mijn kop te gooien als ik mij dag en nacht afsloof om hier den boel op de been te houden?

— Ik verwijt je niets, Frits, bedaar toch. —

— Houd op, ik kan 't niet meer aanhooren, versta je? — riep hij woest, terwijl in zijne opwinding zijne donkere oogen begonnen te schitteren en verwilderd rondblikten. — Ik wil 't niet meer hooren, ik wil 't niet! Je bent onbillijk tegen me, omdat we arm zijn. Is 't mijn schuld? Heb je 't niet vooruit geweten? —

Hij hield een oogenblik op, als om adem te scheppen. Toen, met een minachtende beweging van zijne schouders, ging hij voort:

— O, je broer Richard had wel gelijk toen hij je waarschuwde dat jij, Lize Verius, je gingt mésailleeren met zoo'n armen pennelikker. — Wel, God bewaar me, hij had gelijk! — en Frits lachte bitter. — Jij hadt 'n dame moeten worden — 'n rijke burgemeestersvrouw of zoo iets. —

— Ik zal Richard schrijven, — zei Lize, terwijl zij haar werk neerlegde en haar zakdoek te voorschijn haalde, — ik zal hem morgen alles schrijven en dan zal hij ons wel helpen.

— Hij? — riep Frits verachtelijk uit. — Die mooie broer van je, die met minachting op ons neerziet, omdat hij toevallig tegen 'n rijke vrouw is aangeloopen? Die daar zwelgt op z'n buiten en ons negeert? Ja, hij zal wat! Hij heeft 't immers ook gezegd, dat hij geen hand naar je zou uitsteken, al hadt je geen bed om op te slapen. —

— Nu ja, toen was hij opgewonden. Hij wist niet wat hij zei. Maar nu —

— Hij heeft 't toch nog al aardig volgehouden, dunkt me, — gaf Frits ten antwoord. — Zoo lang wij getrouwd zijn, heeft hij nog geen roer naar ons gedraaid! Neen, weet je wanneer ze jou zullen helpen, die lieve beste bloedverwanten van je? Als ik dood in mijn kist lig. — Als ik morgen kom te sterven, dan komen ze aanzetten, dan zullen ze je helpen en dan heb je 't beter dan nu, vrouw.

— 't Is niet waar, — zei Lize, hare oogen afdrogend, — spreek toch zoo niet. —

— 't Is wèl waar, — ging Frits voort op heftigen, bijna gebiedenden toon, — 't is wèl waar, zeg ik je. Ik ben jullie hier eigenlijk allemaal in den weg. Je familie haat me, omdat ik geen meneer ben en omdat ik geen cent in de wereld heb; ze verachten me omdat ik me doodwerk voor jullie. Ja, was ik maar dood!

— Je doet hen onrecht, — riep Lize uit. — Ja 't is waar, ze hebben verkeerd aan ons gedaan, maar zooals jij zegt — neen, zoo zijn ze niet!

— Hoe is 't in Godsnaam mogelijk dat je die ploerten nog kunt ver-

dedigen! — riep Frits uit, zich meer en meer opwindend. — Neen Lize, zoo sprak je tien jaar geleden ook niet — toen je zei zooveel moed te hebben om mij te volgen in mijn armoede — toen haatte je dien troep even sterk als ik! Ja, maar dat is alles voorbij — alles is weg en dood — onze liefde, ons geluk — 't alles dood — dood!

Frits liet zich weer in zijn stoel neervallen en verborg het hoofd in de handen. Zoo bleef hij zitten, nu en dan steunend, alsof hij pijn had.

Lize was opgestaan. Weenend borg ze haar naaiwerk weg. Moe en zenuwachtig sleepte zij zich naar het kamertje daarnaast, een benauwd slaapvertrek, waar Boppie in de wieg lag te kreunen. Het kind zag er zwak en ziekelijk uit; 's nachts sliep het weinig en de laatste nachten had Lize voortdurend met het kind moeten optrekken. Zij nam het wicht uit de wieg en begon het te sussen, terwijl zij zich aan het venster neerzette, het kind aldoor aanroepend met korte, lieve naampjes. Toen werd het langzamerhand rustig. Zoo bleef zij zitten, starend naar buiten in de schemering, luisterend naar het eentonige stappen van Frits, die weer de kamer op en neerliep. En toen het kind in slaap was gevallen, dommelde ook Lize een oogenblik in, met haar wicht in de armen.

Toen zij later weer binnenkwam, had Frits het licht opgestoken en zat gebogen over zijne papieren. Maar zij had geen lust meer om bij hem op te blijven. Haar hoofd en al hare ledematen deden haar pijn van moeheid en uitputting.

— Ik zal maar naar bed gaan, Frits. Ik voel me zoo moe. Van nacht zal ik wel weer weinig slapen, vrees ik. —

Zij gaf hem een kus op zijn voorhoofd. — Zit nu maar niet te lang op, — zei ze.

— Ja, ja, — zei hij kortaf, zonder op te zien, — wel te rusten.

Toen Lize was weggegaan, bleef hij nog een poos zoo zitten, in dezelfde houding. Maar hij schreef niet. Eigenaardige gedachten schenen hem bezig te houden, want nu en dan vertoonde zich voor 'n oogenblik een spottende trek om zijn mond.

Wel een half uur bleef hij zoo voort zitten soezen, toen hij gestommel op de trap hoorde. Een oogenblik later werd er aan de deur geklopt.

Op zijn „binnen" werd de deur behoedzaam geopend, en Frits zag het hoofd van zijn ambtgenoot Van der Wilde naar binnen kijken.

— Wij storen je toch niet, Broens? De deur stond beneden open en wij zagen licht boven. Toen zijn we maar even opgeloopen. —

Hij trad binnen, gevolgd door een jongmensch van een jaar of twintig, net gekleed, een frisch en vroolijk uiterlijk.

— Zoo Henri, kom je ook nog eens kijken? — zei Frits, opstaande. — Ga zitten. —

— Ik wilde je nog even goedendag komen zeggen, ik ga morgen de stad uit voor een dag of veertien.

— Daar doe je wel aan, — zei Frits. — Je gaat een reisje maken, hè? —

— Ja, — zei Henri, — morgen snij ik uit. Maar waar is nicht Lize — toch niet ziek? —

— Neen, — antwoordde Frits — maar zij voelde zich zoo moe, dat ze maar naar bed is gegaan. Zij slaapt tegenwoordig slecht door kleine Bop, het kind is erg lastig. —

— Maar jij ziet er voor den duivel ook niet naar uit of je te veel sliept, — merkte Van der Wilde op, terwijl hij onwillekeurig het vervallen oudmannetjes-achtige gezicht van Broens vergeleek bij het frissche, blozende gelaat van zijn neef Henri.

— Nee, laat dat nou, — ging hij voort, Broens een wenk gevende, die sigaren wilde aanbieden en tegelijk zijn sigarenkoker uit zijn binnenzak te voorschijn halende. — Steek nou eens van mij op, ik heb gisteren juist een nieuw merkje opgedaan, dat moet jij eens keuren. Je bent nog al een fijnproever en ik stel prijs op je oordeel. Wat drommel, wees nu niet eenkennig — ging hij goedig lachend voort, toen Frits tegenwerpingen maakte — we zijn hier immers niet op visite en maar onder ons jongens. Kom Henri, zorg jij eens behoorlijk voor 'n vlammetje voor je neef. Wat d....r, al die complimenten —

— En wat zeg je nu van dien nieuwen maatregel, — vervolgde Van der Wilde, terwijl Frits de hem aangeboden sigaar opstak — dat we 's morgens weer een kwartier vroeger present moeten zijn op 't bureau? 't Is toch een dienstdoenerij tegenwoordig, hè? Dat hebben we allemaal aan dien nieuwen baas te danken. Zeg, 't zal jou dunkt me ook weinig lijken 's morgens weer vroeger uit je mandje te moeten kruipen — je nachten zijn al kort genoeg, geloof ik

— Och, kijk eens — zeide Frits, terwijl hij een paar groote rookwolken uitblies en de sigaar onder zijn neus hield, om de geur er van op te snuiven — hoe meer er van mij gevergd wordt, des te eerder ben ik om kroosjes. Dat heeft 't ten minste voor, zie je. Die sigaar is heel goed, Van der Wilde.

— Kom, kom, wat zijn dat nou weer voor onmogelijke pessimistische gedachten, — zei Van der Wilde. — Nu ja, het leven heeft zijn bezwaren, dat weet iedereen. Wat weerlicht, ik ben ook bijna vijftien jaar adjunct-commies geweest voor ik opslag kreeg. Enfin, daar kan je nou over mopperen, maar wat geeft het? —

— Ik wou dat ik je mee op reis kon nemen, neef, 't zou je goed doen, waarachtig, — zei Henri. — Ik ga een klein toertje door België maken, 't moet daar aan den Luxemburgschen kant heel mooi zijn.

— Ja, zoo 'n opfrissching kan ik je benijden, — zei Frits. — En wil ik je nu eens een goeden raad geven, neefje? Zorg er dan voor, dat je je leven lang die vrijheid kunt blijven genieten, — neem er van wat je halen kunt — maar wacht je voor één ding. Er is één zonde, die op de wereld verdoemd zwaar gestraft wordt. —

— En wat is dat dan? — vroeg Henri lachend.

— Nu zal je 't hooren, — spotte Van der Wilde. — Let op! —

— Verliefd te worden op een meisje zonder geld en haar te trouwen, als je je zelf ten naastebij kunt bedruipen, — zeide Frits met een effen gezicht. — Dat is het stomste en slechtste wat je doen kunt. Steel, als je 't niet laten kunt, — plunder je nevenmensch uit, laat hem desnoods levend villen wanneer 't in je kraam te pas komt, — maak duizend vrouwen ongelukkig, — dat alles zal een armen ambtenaar niet zoo zwaar worden aangerekend, als die ééne misdaad: een eerlijke en oprechte liefde. Neem dien raad van mij aan, beste jongen, en 't zal je wèl gaan in de wereld.

Henri lachte. — Je bent toch 'n zonderling, Frits, — zei hij, hoofdschuddend.

— Als je 't niet beter wist, dan zou je waarachtig zeggen dat hij 't meende ook, schertste Van der Wilde. — Kom Broens, denk toch als een gezond en gewoon mensch. Je moet niet zooveel pikeren over allerlei dingen. Wat duivel, 'n mensch doet wat hij kan, en daarmee uit. —

— Daarmee uit? herhaalde Frits. — Ja, was 't maar uit! Dat is 't juist. Maar laat ik jullie nu eens wat zeggen, vrinden. Eén ding moet je mij beloven. Als ik eens kom te overlijden —

— Wacht, 'n nieuw idée, — riep Van der Wilde uit, — luister. —

— Als ik eens kom te overlijden, — herhaalde Frits met een pijnlijken trek om zijn mond, — dan moet jullie mijn vrouw helpen om den boel te regelen — de papieren na te zien, mijn testament — nu ja, dat begrijp je. —

— Heb ik van mijn leven! — riep Van der Wilde, — daar word ik nu nog op den laten avond benoemd tot executeur-testamentair! Wel, vrind, dat zal een vette pruim geven, hoor — neen maar, dat 's een buitenkansje! Wij slaan het niet af, — dat begrijp je — wel allemachtig, daar hadden we niet op gerekend. —

— Maar ik meen het in ernst — herhaalde Frits.

— Maar wij ook, — ging Van der Wilde lachend voort. — Wat dacht je? Dat wij zouden bedanken? Neen, ik verzeker je, wij zullen trouw compareeren, hoor. Maar wil ik je nu eens wat zeggen, Broens, — vervolgde hij terwijl hij opstond en Broens vertrouwelijk op den schouder klopte — sta nu eens op en loop met ons nog een eindje om. Je vrouw is nu toch naar bed. Als je hier alleen blijft zitten soezen, dan help je jezelf nog heelemaal over stuur met al die malle denkbeelden. Wij, executeurs, willen je een potje bier aanbieden, dat mag je niet afslaan, anders trekken we ons direkt terug, vat je? —

Frits stribbelde nog wat tegen, maar op hun aandringen gaf hij eindelijk toe.

— Kom, dan zal ik maar even meegaan, — zei hij. — Aan slapen behoef ik voorloopig toch niet te denken. —

Hij draaide de lamp neer en volgde zijne bezoekers, die behoedzaam de krakende, steile trap afslopen.

II.

Geheel in strijd met den vriendschappelijken raad van zijn ambtgenoot Van der Wilde, bleef Frits Broens toch maar *doorpikeren* over alles wat hem het leven onaangenaam maakte. Het scheen alsof de voortdurende en steeds meer drukkende zorgen, waaronder hij gebukt ging, alles wat er nog aan levenslust en veerkracht in hem was overgebleven, gaandeweg geheel verlamden en verteerden. Vroeger, wanneer die buien van neerslachtigheid en moedeloosheid hem overvielen, had hij zich door de troostredenen van zijne vrouw of het lief gesnap van zijne kinderen meestentijds weer laten afleiden en dan waren die sombere stemmingen weer voor korteren of langeren tijd verdwenen; maar na die laatste wanhopige scène, waarbij hij alles, wat hem lief was

.. bleef Frits Broens toch maar doorpikeren ...

geweest, voor dood had verklaard en zichzelf het struikelblok voor het welzijn van zijne vrouw en zijne kinderen had genoemd, scheen geen enkele redeneering, geen enkele omstandigheid meer vat op hem te hebben. Langzamerhand begon die gedachte, die hij al lang in zich had omgedragen en die hij nu voor 't eerst had uitgesproken, al zijn doen en denken te beheerschen. En hoe meer die gedachte zich bij hem op den voorgrond drong en den vorm van eene vaste overtuiging begon aan te nemen, des te meer deed hij zijn best om voor zijne omgeving te verbergen wat er eigenlijk in hem omging. Tegenover zijne vrouw begon hij zelfs eene zekere onverschilligheid voor te wenden, zoodra het gesprek over geldzaken of geldzorgen liep; in plaats van er over uit te weiden en er telkens weer op terug te komen, zooals vroeger zijne gewoonte was, praatte hij er overheen, alsof het dingen waren die hem weinig meer aangingen. Deze schijnbaar kalme stemming deed Lize,

die niets vreeselijkers kende dan die aanhoudende jeremiaden en die wanhopige vlagen van verbittering en woede, waardoor de omstandigheden toch geen zier werden verbeterd, hoogst weldadig aan; ook maakte zij zich over deze verandering in 't minst niet ongerust, daar zij daarin niets anders meende te moeten zien dan eene natuurlijke reactie op een tijdelijken toestand van overspanning. Weinig vermoedde zij, dat in het geestesleven van haar man eene steeds toenemende verduistering plaats greep, die zich tegenover de buitenwereld slechts als een soort van kalme onverschilligheid en berusting openbaarde. Maar in werkelijkheid was Frits van den morgen tot den avond altijd met zijne sombere gedachten bezig, die hem niet meer loslieten en hem als 't ware leidden en dwongen in één onveranderlijke richting. Zij ondermijnden zelfs de laatste overblijfselen van zijne werkkracht, die hem tot nog toe nog nooit had begeven. Uren lang kon hij zitten droomen, zonder iets te bespeuren van hetgeen er om hem heen gezegd of gedaan werd, en als hij 's avonds over zijn werk zat gebogen, bleef de hand, die anders zoo vaardig over 't papier vloog, dikwijls als verstijfd liggen. 's Nachts bleef hij nog dikwijls opzitten, soms tot het krieken van den morgen, maar van schrijven of kopiëeren kwam niet veel meer in. Gewoonlijk zat hij dan maar te staren, achterover leunend in zijn stoel; soms, wanneer het eerste morgenlicht door de vensters drong of de lamp uitging, sprong hij dan met een schrik op, alsof hij ontwaakte uit een benauwden droom. Stil en afgetrokken zag men hem 's morgens naar zijn bureau sloffen, zwijgend keerde hij terug in den huiselijken kring — geen klacht, geen woord van wrevel of bitterheid kwam meer over zijne lippen.

Zoo leefde hij voort, tot hij op zekeren morgen, ongeveer een drie weken na dat laatste avondbezoek van Van der Wilde en neef Henri, na een volkomen slapeloozen nacht, vroeger dan gewoonlijk zijn huis verliet. Indien Lize haar man had nagekeken, zou zij gezien hebben, dat hij aan het einde van de straat een anderen weg insloeg, dan die naar zijn bureau voerde. Toen Frits eens dien anderen weg was opgegaan, liep hij instinktmatig voort, als gedreven door eene geheimzinnige kracht, zonder te letten op de omgeving, of precies te weten waar hij was. Hij repte zich voort, haastig en gejaagd, de voorbijgangers schuw ontwijkend. Enkelen bleven verwonderd staan, om die lange, magere figuur na te kijken, die daar met eene verwilderde uitdrukking op het ingevallen gelaat zich voortspoedde, als werd hij achtervolgd door een denkbeeldigen vijand.

Wat is 't dat hem voortdrijft? Waar gaat hij op af? In zijn verwilderden geest spoken allerlei schrikbeelden als in een duisteren chaos rond, plotseling opkomend met een bliksemend licht en dan weer snel verdwijnend. En onder die beelden is er één, dat zich telkens al dreigender en dreigender aan hem opdringt: een modderige poel, waarin een man ligt te spartelen, die den dood zoekt. Als een koortsvisioen rijst dat schouwspel telkens voor zijn geest op — hij hoort de laatste luchtbellen opborrelen in den vuilen plas — en hij spoedt zich voort. —

Hij slaat den hoek van een straat om en bonst in zijn vaart tegen een man aan, zoodat de hoed bijna van zijn hoofd vliegt.

— Vervloekte lomperd, — zegt de man, — kijk uit je oogen. —

Frits staat een oogenblik stil. Hij slaat de oogen op en kijkt rond. Hij is dicht bij het spoorwegstation. — Ja, dat was zijn doel — daar voorbij, snel voorbij, — en dan ginds, dien weg op — ver van de stad. —

Maar wat ziet hij daar eensklaps? Op de grijze, steenen trappen van den ingang van het station staat eene jonge vrouw met een kind aan de hand. Zij treedt op hem toe — hij kan de oogen niet van haar afwenden — dat mooie, jonge gezicht — sprekend zijn Lize — zooals zij was, een jaar of tien geleden. Een oogenblik staat hij, als aan de plek genageld — vastgehouden door die verschijning — maar dat *is* Lize — zijn mooie, jonge Lize. — Een stroom van gewaarwordingen en weemoedige herinneringen bruist in hem op — 't is of in dat moment de opgekropte smart van al die jaren, die achter hem liggen, in hem opwelt — of al de ellenden der wereld zich op hem neerstorten. Hij wil verder — weg — maar zijn knieën knikken — hij voelt het bloed in zijne hersens koken — alles draait met hem rond — en met een doffen kreet smakt hij neer op de steenen.

Spoedig heeft zich een troepje voorbijgangers om den bewusteloozen man verzameld; als ze het bloed zien, dat uit een wonde aan zijn hoofd sijpelt, roepen ze om hulp, om een dokter. Men ijlt naar het naastbijzijnde politiebureau, en een paar uur later wordt hij in een brancard in zijn huis gedragen.

Nog in den avond van dienzelfden dag stierf hij, buiten kennis. De dokter verklaarde het voor een zenuwberoerte. Maar Lize verstond geen woord van wat de dokter zeide — versuft, half wezenloos als ze daar zat aan het doodbed, zonder een woord te uiten.

Eerst aan Van der Wilde en neef Henri, die al spoedig na het ongeval waren komen opdagen, gelukte het, Lize weer uit dien verdoften toestand op te wekken. Weinig hadden zij vermoed, dat zij zoo spoedig de treurige functie zouden moeten vervullen, waarmee zij nog kort geleden den draak hadden gestoken. Trouw stonden ze de weduwe van hun ongelukkigen vriend ter zijde. Bij het regelen van de zaken bleek hun, dat de toestand van het gezin veel treuriger was, dan zij ooit hadden gedacht. Er was geen geld voor de begrafenis en voor de allernoodzakelijkste uitgaven. Van der Wilde, diep begaan met het lot van de arme Lize, verklaarde zich terstond bereid een sommetje voor te schieten, dat hij nog op de spaarbank had staan. Zoodoende was zij althans voor de eerste dagen geholpen. Maar er moest raad geschaft worden voor de toekomst. Broens had geene andere familie dan een paar neven, ergens in het buitenland; alle hulp zou dus van den kant van Lize's betrekkingen moeten komen. —

Op den dag voor de begrafenis zaten Lize, haar neef Henri en Van der Wilde bij elkaar in de kleine, vunzige voorkamer. Lize jammerde onophoudelijk over hare toekomst en het lot harer kinderen; nadat de eerste droefheid was geweken, was het verdriet over het verlies van

den echtvriend langzamerhand op den achtergrond gedrongen door het gevoel van angst en zorg voor haar bestaan en hare toekomst. Ziek en afgetobd naar lichaam en ziel, was er in haar doffen geest weinig plaats meer voor eene weemoedige gedachte, — hare klachten golden meer de toekomst dan het verledene.

Terwijl Lize met Boppie op den schoot zat te schreien, waren Van der Wilde en neef Henri druk bezig met papieren na te snuffelen, die Frits in een lade van de secretaire had weggesloten. Daar viel het oog van Van der Wilde op een brief, die tusschen de papieren lag ingeschoven.

— Hier vind ik nog een brief — zei hij, zich tot Lize wendende — Hij is verzegeld, en kijk eens hier, op het adres staat: *Aan mijne vrouw en kinderen. Mag niet geopend worden dan na verloop van drie jaren na den dag van mijn overlijden. F. Broens.*

— Wel, dat 's al heel vreemd — zei Henri, den brief van alle kanten bekijkende.

— Wat zou dat te beduiden hebben? — vroeg Lize, hare dikke roodgeweende oogen op Van der Wilde vestigende.

— Ja, 't is erg vreemd, — zei Van der Wilde. — Hij schijnt er zeker een voorgevoel van gehad te hebben. Want je kunt zien dat het adres pas geschreven is; dat is versche inkt, die is nog geen jaar oud. Bovendien zie ik hier nog afdrukjes van de natte letters van het adres op deze papieren, die nog tot zijn werk van het laatste kwartaal behooren. Kijk maar, — en hij toonde haar de vlekjes op den achterkant van een groot blad.

— Hij moet er stellig een voorgevoel van gehad hebben, — herhaalde Henri. — Weet je nog wel, Van der Wilde, toen wij het laatst bij hem waren, hoe hij over niets anders dan over zijn dood sprak? Telkens kwam hij weer op dat thema terug.

— Hij was ook verduiveld somber den laatsten tijd, de arme kerel, — bevestigde Van der Wilde.

— Maar wat moeten wij nu doen? — vroeg Lize, nu den een, dan weer den ander aanziende.

— Ja, wij moeten natuurlijk den wil van den overledene eerbiedigen. 't Is vreemd, heel vreemd, maar wij kunnen niets anders doen. Ik zal dezen brief met die andere papieren maar in de cassette wegsluiten. Je kunt hem dan over drie jaar openmaken, Lize. —

— Misschien bevat hij de eene of andere eigenaardige beschikking — merkte Henri op.

— Beschikking? herhaalde Lize. — Och God, er is immers niets te beschikken, — wij zijn straatarm. En van dat pensioentje —

— Neen, daarvan kan je niet leven, — dat 's onmogelijk, zei Henri.

— Maar wat moet ik dan toch beginnen? — jammerde Lize. — Wat moet ik beginnen? Ik ben op 't oogenblik te zwak en te ellendig om iets uit te richten.

— Ja, 't ziet er miserabel uit, — antwoordde Van der Wilde. — En wat

nu dat geld van mij betreft, ik zou 't je graag schenken, maar waarachtig, ik kan het later niet missen. Het zijn de spaarpenningen van vijftien jaar lang. Maar je begrijpt, ik heb er niets geen haast mee. Later, als 't je eens gelegen komt, zoo met kleine postjes afdoen —

— Maar waar zal ik dat van afdoen? — zei Lize weenend. — Dat is immers onmogelijk, dat kan ik niet, als ik niet geholpen word. Och, je weet wel Van der Wilde, mijn familje was nooit met mijn huwelijk ingenomen. —

— Ja, dat weet ik, — antwoordde van der Wilde met een veelbeteekenenden hoofdknik.

— Maar ze zullen mij nu toch zoo niet laten zitten, hernam Lize, — Richard —

— Je broer komt niet over voor de begrafenis, viel Van der Wilde haar in de rede. — Hij heeft nog niet eens geantwoord op de aankondiging van het overlijden. —

— Er moet toch nog eens aan Richard geschreven worden, — hernam Lize. — Maar ik kan 't nu niet — zeg, Van der Wilde, zou jij het willen doen? Als je hem smeekte, uit mijn naam —

— Goed, als je 't wenscht — zei Van der Wilde.

En nog dienzelfden dag zond hij een brief af aan den WelEdelGeboren Heer Richard Verius, Huize Boschwijk bij Driebergen.

III.

De heer Richard Verius zat juist onder de warande van zijn prachtig buitengoed, onder het genot van een fijne havana, zijne courant te lezen, toen de postbode hem den brief bracht, waarin op zijne overkomst en op onmiddellijke hulp voor zijne zuster Lize werd aangedrongen. Hij las den brief tweemaal over en stak hem toen bedaard in den binnenzak van zijn jas. Hij scheen nog een paar dagen noodig te hebben, om over het geval na te denken en tot een besluit te komen.

Eindelijk liet hij op een morgen zijn landauer voorkomen en gelastte zijn koetsier, hem naar het station te brengen, waar hij een plaatskaartje nam voor Den Haag.

Een paar uur later stommelde hij de trap op, die naar de bovenwoning van de weduwe Broens leidde.

Toen hij de kamer binnenkwam, zat Lize met haar jongste kind op den schoot. Zij schrikte, toen zij hem daar op eens voor zich zag staan.

— Richard — zei ze, en tegelijk wilde zij opstaan, om hem tegemoet te gaan. Maar hij beduidde haar met een wenk om maar stil te blijven waar zij was.

— Ja, daar ben ik, — zei hij plomp. — Je hadt mij misschien eerder verwacht. Maar ik vond dat nu eerst de tijd gekomen was om eens naar je te komen kijken. —

Hij zag eens rond in het vunzige, bedompte vertrek. Toen ging hij zitten op een van de verschoten stoelen, even op de punt, heel voorzichtig, alsof hij er vies van was.

— Je ziet er slecht uit, Lize, — hernam hij, terwijl hij haar bleek en vervallen gelaat eens opnam. — Je hebt veel verdriet gehad in die jaren. Ja, dat kon ook wel niet anders. —

Lize gaf geen antwoord, maar zij begon luid te snikken.

— Je hebt wel hard geboet, — ging hij voort, terwijl hij met zijne vingers op de tafel trommelde, — voor al de dwaasheden die je hebt begaan.

Maar hij beduidde haar met een wenk om maar stil te blijven zitten....

Maar ik heb je indertijd gewaarschuwd en je hebt niet geluisterd. Nu zie je wat er van gekomen is. —

— Je bent altijd vreeselijk hard voor ons geweest, Richard, — bracht Lize met moeite snikkend uit.

— Stil, — zeide hij norsch, — laten wij daarover niet meer spreken. Aan het verledene is niets meer te veranderen. Ik had immers gezworen dat ik bij hem nooit een voet over den drempel zou zetten. Maar voor mijn zuster wil ik wel iets doen. Ik zal je helpen, Lize. —

Een oogenblik kwam 't in haar op, terwijl hij zoo sprak, of ze zou

opvliegen en hem zijne onrechtvaardige en wreede handelwijze voor de voeten werpen, — maar tegelijk onderdrukte haar treurig gevoel van afhankelijkheid die laatste opwelling van moreele kracht. Zij had het gebrek en de armoede leeren kennen — en zij was er bang voor geworden. Zij drukte haar kind vaster tegen zich aan en zweeg, al haar denken vestigend op dat ééne punt: uit dezen ellendigen toestand verlost te worden.

— En is dat nu je jongste? — ging hij voort, op het kind wijzend. — 't Wurm ziet er ook al miserabel uit. Maar je moet ook hier niet blijven in die smerige kamers, — vervolgde hij, met een vies gezicht rondkijkend — je moet een betere woning zoeken. —

En nu begon hij met haar te overleggen, hoe zij moest doen in den eerstkomenden tijd. Hij stelde haar een sommetje ter hand, waarvan zij de onkosten van verhuizen en wat zij verder in de eerste maanden noodig had, zou kunnen bestrijden. Ook gaf hij haar het geld terug, dat zij van Van der Wilde had geleend. Hij vond 't een hatelijk denkbeeld, dat zij verplichtingen zou hebben aan vrienden van haar overleden man, natuurlijk ook zoo'n ploertenzootje. Het was immers veel fatsoenlijker dat zij nu door de Veriussen op de been werd geholpen. Natuurlijk moest Lize nu niet alle hulp van hem alleen verwachten: hij had nog vele relaties, die zich gaarne wat moeite zouden getroosten om wat voor een bloedverwant van de familie Verius bijeen te brengen. Hij zou er wel eenige willige paardjes voor weten te spannen.

Inderdaad ontzag Richard geen moeite, nu eenmaal de steen des aanstoots, de groote ergernis van de familie, was verdwenen, om eene beweging ten gunste van zijne zuster in het leven te roepen. Voor Broens had hij nimmer een stap willen doen, maar eene geboren Verius, dat was heel wat anders. Allereerst ging hij te rade met zijne vrouw, eene geboren Van IJzenbergen, de eenige dochter van een schatrijken suikerlord, die, nadat hij in Indië zijn fortuin gemaakt had en in Europa was teruggekeerd, zoo beleefd was geweest om maar spoedig dood te gaan. Richard had het hart van mejuffrouw Van IJzenbergen, en daarmee de bezittingen van den ouden heer, weten te veroveren en genoot nu volop van de vruchten van diens arbeid.

Bij mevrouw Verius, geboren Van IJzenbergen, vonden de liefdadigheidsplannen van haar man een gunstig onthaal. Daar zij kinderloos en — in overeenstemming met haar gezegend fortuin — zeer kerksch was, zocht zij, behalve bij den dominee, eene voor haar gevoelig hart noodzakelijke bevrediging in verschillende liefdadige vereenigingen, die zich de veredeling van den mensch ten doel stelden. Behalve dat zij lid was van de dierenbescherming, waardoor zij in een voortdurenden pennestrijd was gewikkeld met onderscheidene hooggeleerden over het gewichtig onderwerp der vivisectie, had zij onderanderen een anti-orgelbond gesticht, die ten doel had, de orgeldraaiers uit te roeien, aangezien deze schepsels, uithoofde van hun zedeloos gehalte, zeer verderfelijk werden geacht voor de samenleving en bovendien noodwendig een nadeeligen invloed moesten uitoefenen op de hoogere, in 't bijzonder de æsthetische, ontwikkeling des volks. Het organiseerend talent

van mevrouw Verius, geboren Van IJzenbergen, wenschte zich echter in steeds wijder kring te ontplooien, en daarom bleef ze gretig uitzien naar nieuwe liefdadigheidswerken, waaraan zij hare krachten zou kunnen wijden. Daarom was dan ook het plan van Richard, om eens wat voor Lize te doen, haar uiterst welkom. Het bracht weer eens wat variatie op die eeuwige orgeldraaiers en andere dieren. Natuurlijk moest er nu gewerkt worden op de relaties van de Van IJzenbergens, want de eer van eene geboren Verius stond hier op het spel. Dat gaf heel wat drukte. Elken dag zag men nu mevrouw Verius in haar prachtigen landauer uitrijden, om bezoeken af te leggen bij hare vrienden geestverwanten en ze voor het schoone doel te winnen.

Daar waren onder anderen de freules Plangius, die al een jaar lang hadden uitgezien naar eene geschikte aanleiding om weer eens eene fancy-fair op touw te zetten. Bij de laatste, die een paar jaar geleden gehouden was, voor enkele noodlijdenden ergens in een uithoek van Silezië, hadden zij zich toch zoo dol geamuseerd, — en wat had die aardig veel opgebracht! De jongste freule Plangius herinnerde zich nog heel goed, dat zij bij die gelegenheid vijfentwintig gulden — zegge vijfentwintig gulden! — had gemaakt voor een kopje thee, dat zij den jonker Van Hoven had aangeboden, na van te voren hare lipjes even met den rand van het kopje in aanraking te hebben gebracht; en het praatje was toen zelfs gegaan, dat die malle, coquette mevrouw Prummelmans honderd gulden had ontvangen voor één zoen. De freules Plangius konden daarbij beschikken over een schat van uitgelezen vriendinnen, die steeds beschikbaar waren om in alle mogelijke kostumes, nationale en niet- nationale, op te treden, om de artikelen met duizendvoudige winst — misschien zichzelf op den koop toe — aan den man te brengen.

Neen, waarlijk, dat geval met dat familielid van mijnheer Verius was een ware uitkomst en een zeer gewenschte aanleiding om weer eens wat leven in de brouwerij te brengen. Het was den laatsten tijd zoo verschrikkelijk saai geweest! Mevrouw Verius kon er bepaald op rekenen, de freules zouden haar best doen, zij zouden geene moeite ontzien — wel komaan, eene geboren Plangius zou toch eene geboren Verius niet in den steek laten.

Ook bij de Wangiussen, die evenals de Plangiussen nog in de verte geparenteerd waren aan de Van IJzenbergens, had mevrouw Verius veel succes, vooral toen dezen vernamen, wat de freules Plangius van plan waren. De staat van zaken was eigenlijk deze, dat de Wangiussen in geen enkel opzicht voor de Plangiussen wenschten onder te doen. In vroegeren tijd had tusschen de beide families een tijdlang een zeer gespannen verhouding bestaan; de Plangiussen, die van adel waren, hadden de Wangiussen altijd wat uit de hoogte behandeld. Natuurlijk dat eene dergelijke handelwijze tegenover eene gewone burgerfamilie volkomen gerechtvaardigd was; maar bij de Wangiussen, die, zooals uit hunne papieren was gebleken, nog in de verte van een oud-aristocratisch geslacht afstamden, had dit veel kwaad bloed gezet. De familie Wangius had het er dan ook niet bij laten zitten, en

eindelijk was het hun, na opoffering van ongeloofelijk veel tijd, geld en moeite, gelukt, een prul voor den dag te brengen, waardoor het hoofd des huizes het recht had verkregen om Jonkheer voor zijn naam te zetten, terwijl de vrouwelijke telgen voortaan met „freule" werden betiteld. Van dien tijd af was de verstandhouding tusschen de beide familles wel wat verbeterd, maar men bleef toch altijd op een voet van gewapenden vrede. Ook nu voelden zij er hoegenaamd niets voor om zich bij de fancy-fair-beweging van de freules Plangius aan te sluiten; zoo iets was hun veel te druk en te in 't oogloopend — zij hielden er niet van zoo aan den weg te timmeren. Zij kwamen echter op den gelukkigen inval van eene sneeuwbal-collecte, waarvan zij, in aanmerking genomen hunne uitgebreide relaties, een „enorm resultaat" verwachtten.

De Wangiussen gingen zelfs nog verder: zij wisten de Leesmeiers, met wie zij heel intiem waren en die, ronduit gezegd, de Plangiussen niet konden uitstaan, over te halen, om hunne zeer gewaardeerde en talentvolle krachten aan te wenden voor eene komedieuitvoering, waarvan de zuivere opbrengst zou geschonken worden aan eene behoeftige weduwe, wier naam echter uit respekt voor de familie Verius niet genoemd, in de verste verte zelfs niet aangeduid mocht worden.

De Leesmeiers stonden namelijk bekend als een zeer ontwikkeld en artistiek geslacht, en vooral bij de jongere familieleden scheen de artistieke, in 't bijzonder de litteraire, ader mildelijk te vloeien. Een van de jongste leden had zelfs jaren geleden een treurspel geschreven, dat in verschillende kringen als een wonder van kunst werd geroemd, maar dat, niettegenstaande het aan al de verschillende tooneelgezelschappen van ons land was toegezonden, nog nimmer de eer van eene opvoering had genoten. Natuurlijk was dit volgens de Leesmeiers alleen te wijten aan jaloezie en partijdigheid — hooge kunst werd in ons land niet begrepen. Maar welk eene voortreffelijke aanleiding deed zich nu daar eensklaps op, om dat lang versmade kunstwerk eens recht te laten wedervaren, 't was als 't ware eene beschikking des hemels! Zoodra het plan van opvoering was vastgesteld, meldden zich een tal van liefhebbers aan, die wel eens bij gelegenheid van een huiselijk feest, in een of ander maskeradepak gestoken, hunnen familieleden eenige aangename oogenblikken hadden bezorgd. De belangstelling was algemeen, er was „embarras de choix" en men voorspelde van de uitvoering, die in het najaar zou plaats hebben, een ongehoord succes.

Toen nu de dilettantenwereld eens in beweging was gebracht, sprak het als van zelf, dat de Liermeiers, algemeen bekend om hunne verbazende muzikale verdiensten, niet wilden achterblijven. De Liermeiers vertegenwoordigden een geheel gezelschap van uitgelezen virtuozen op het gebied van zang, piano- en vioolspel. Men had er best een geheel orkest uit kunnen samenstellen. Het grootsche plan werd gevormd om een liefdadigheids-concert te geven, waarop gedeelten van een oratorium, stukken voor gemengd koor en verder merkwaardige solovoordrachten zouden worden uitgevoerd. De uit-

voering had in het begin van den winter plaats, en de Liermeiers smaakten de groote voldoening, behalve dat zij onder kranzen en bouquetten als 't ware werden begraven, dat de geldelijke opbrengst veel grooter was dan die van die malle komedievoorstelling van de Leesmeiers, die voor een slecht bezette zaal hadden gespeeld — eene boosaardige conspiratie van de familie Plangius, die al hunne bekenden hadden opgestookt om van de voorstelling niet de minste notitie te nemen. De muzikale soirée, die uithoofde van den zeer hoog gestelden entréeprijs, door den geheelen chic, waaronder de meest vijandige côteriëen, werd bijgewoond, werd besloten met een schitterend bal; en het praatje gaat, dat de jongste juffrouw Liermeier, die er snoeperig uitzag in haar spiksplinternieuw baltoilet, bij die gelegenheid een der mannelijke telgen van het geslacht Wangius — die er tusschen twee haakjes warm in zitten, terwijl de Liermeiers het niet zoo erg breed hebben — voor goed heeft ingepalmd. Jammer, dat er later nog een incident plaats had, dat een schaduw wierp over het verbazende succes van den avond. Een van de jonkheeren Plangius kreeg namelijk in den laten avond woorden met een jeugdigen Wangius — de reden van dezen twist wordt verschillend vermeld: sommigen zeggen dat er hatelijke toespelingen werden gemaakt op een nietsbeteekenenden adel, anderen beweren dat er eene jonge dame in het spel was — maar hoe 't zij, het standje liep zoo hoog, dat de bedoelde jongelui nog dienzelfden nacht in tegenwoordigheid van getuigen elkaar afklopten, met dat ongelukkige gevolg, dat de jeugdige Wangius voor half dood naar huis werd gedragen en een paar dagen later overleed. Daar echter de dokter, die geparenteerd aan de Plangiussen en bovendien zeer bevriend was met de Liermeiers, niet kon constateeren, dat de dood van den jeugdigen Wangius het onmiddellijk gevolg was van de kloppartij, maar integendeel beweerde, dat de dood allereerst moest worden toegeschreven aan zenuwoverspanning en oververhitting der hersenen, — er wàs veel gedronken dien avond — werd de zaak in den doofpot gestopt en had gelukkigerwijze geen ander gevolg, dan den zwaren rouw van de familie Wangius. Bij alle treurigheid over dit voorval was het echter een troost voor de betrokkenen, de overtuiging te bezitten, dat toch alleen zuivere menschlievendheid de eerste aanleiding tot dit ongeval was geweest, en dat de jonge heros in zekeren zin het slachtoffer was geworden van zijne philantropische gezindheid. —

Zoo geschiedde het dan, dat Mevrouw de Wed. Broens, geboren Verius, door de gelukkige combinatie van eene fancy-fair, eene sneeuwbal-collecte, eene komedievoorstelling en eene muziekuitvoering, een en ander ontworpen naar aanleiding van de welwillende bemoeiingen van Richard Verius en zijne philantropisch-gezinde gade, binnen eenige maanden na het overlijden van haar echtgenoot over meer contanten kon beschikken, dan waarvan zij ooit had durven droomen. Indachtig den raad haars broeders verliet zij spoedig de vunzige, sombere bovenwoning, waaraan zoovele pijnlijke herinneringen voor haar waren verbonden en betrok zij een net benedenhuis, gelegen in een vroolijk en gezond gedeelte der stad. Toen zij zich nu bevrijd voelde

van de knellende zorgen voor het allernoodigste en zich wat ruimer en gemakkelijker kon bewegen, begon zij weer op te leven; langzamerhand verdwenen de sporen van moeheid en uitputting, haar gezicht kreeg weer de vroegere uitdrukking van frischheid en opgewektheid terug. Ook op de kinderen werkte de verandering blijkbaar gunstig; zij groeiden voorspoedig en waren vroolijk en guitig, zooals het kinderen van hun leeftijd past. Het jongste, dat zoo lang had gesukkeld, begon met den dag aantekomen en na eenige maanden prijkte het met een paar bolle, roode wangen. Op verzoek van Lize was Richard toeziende voogd van de kinderen geworden. Hij zond den oudsten jongen naar een van de beste particuliere scholen, om hem te laten opleiden voor de Militaire Akademie. Lize's kind moest bij een wetenschappelijk wapen zien te komen, maar niet voor Indië: een afstammeling van de Veriussen was veel te goed om zich daar in dat vuile Atjeh te laten doodschieten.

Eindelijk, toen het geld Lize van verschillende kanten toestroomde en zich daarbij de omstandigheid voordeed, dat een paar dames, kennissen van de Van IJzenbergens, die in Den Haag eene geschikte inwoning zochten, zich bij Lize aanmeldden met de vraag, of deze ook genegen zou zijn een pension op te richten, betrok Lize, na overleg met haren broeder, een kleine villa in het Scheveningsche Park. Daar richtte zij zich uit onbekrompen beurs geheel naar de eischen des tijds in en de talrijke relaties van de Van IJzenbergens, Plangiussen, Liermeiers en consorten zorgden er wel voor, dat de sierlijke appartementen bij Mevrouw Broens, geboren Verius, nimmer onbezet bleven. Zoo leefde Lize met hare kinderen, onbezorgd, tevreden met haar bestaan, als 't ware een nieuw leven. Wanneer zij uit deze zonnige sfeer, waarin zij zich nu bewoog, terugdacht aan vroeger, dan kwam haar dat sombere verleden dikwerf voor als een benauwde, angstige droom. Door de groote verandering, die in haar leven was gekomen, begon alles, wat met dien vroegeren tijd in verband stond, gaandeweg voor haar geest te verbleeken; soms kon zij zich nauwelijks voorstellen, dat haar leven vroeger zoo heel anders was geweest. Slechts bij uitzondering sprak zij met de kinderen nog wel eens over hun vader; zelfs de oudste had nog maar een zeer vage voorstelling van hem. Waarom zou zij al die droevige herinneringen ook weer gaan oprakelen? De kinderen hadden hem toch zelden anders gezien en gekend dan somber, knorrig of heftig, — een treurige, naargeestige figuur, gebogen onder den last van het bestaan.

Een enkele maal kwam de naam van haar overleden man nog wel eens over hare lippen wanneer de oude vrienden Van der Wilde en neef Henri haar eens kwamen opzoeken. Ook de positie van den luchthartigen Van der Wilde was merkbaar verbeterd, nadat hij, ongeveer een jaar na het overlijden van zijn vriend Broens, toevallig in kennis was gekomen met eene vermogende jonge dochter uit den Achterhoek, die duidelijk had te kennen gegeven, dat zij aan den gehuwden staat in de residentie verreweg de voorkeur gaf boven het ongetrouwde leven in een klein provinciestadje. Van der Wilde had het vriendelijke

goudvischje maar spoedig ingepakt en genoot nu volop van zijn onbezorgd huiselijk leven. Neef Henri had al vrij gauw promotie gemaakt en leidde een leventje van vroolijken Frans; hij trok zich de wereldsche zaken weinig aan en volgde den raad van wijlen Frits Broens in zooverre getrouw op, dat hij velen beminde, zonder aan eene enkele te blijven hangen. —

Het was op een mooien, zonnigen namiddag in den herfst, dat Lize een oogenblik met haar jongste, Boppie, op de met wilden wingerd begroeide warande zat te spelen, toen zij beneden mannenstemmen hoorde. Daarna volgde een bestormen van de trap. Een oogenblik later zag zij Van der Wilde binnenkomen, gevolgd door neef Henri.

Met een van blijdschap stralend gezicht trad Van der Wilde op haar toe.

— Ik kom het je zelf maar eens vertellen, — riep hij vroolijk uit, reeds bij voorbaat hare hand vattend, — ik ben papa geworden. Betje heeft mij van morgen een jongen geschonken — een prachtstuk van 'n jongen, hoor, en alles is best.

— Wel, dat doet me pleizier, — zei Lize, hem de hand drukkend, — hoe heerlijk dat alles voorbij is. —

— Ik ben maar meegekomen, — zei Henri lachend, — om den opgewonden vader een beetje in stuur te houden, wij zijn het kind even gaan aangeven. —

— Wat zal je vrouw gelukkig zijn, — hernam Lize. — Kom jullie nu even buiten zitten en dan moet je mij eens alles vertellen. —

— Maar bedenk toch dat dergelijke intimiteiten niet voor mijne kuische ooren geschikt zijn! — riep Henri uit.

— Och kom, malle jongen, je deedt beter het voorbeeld van onzen Van der Wilde na te volgen, — zei Lize. — Ja, je bent nog al een schuchter baasje! —

— Bien merci, — gaf Henri spottend ten antwoord, — voorloopig pas ik voor die weelde. —

— Maar ik verzeker je dan toch, — riep Van der Wilde uit, — dat ik me duivels gelukkig voel! Wat weerlicht, ik ben nog nooit zoo in mijn schik geweest. —

Zij namen plaats onder de warande, ieder in een gemakkelijken tuinstoel, rondom de tafel, waarop een bouquetje rozen gezellig stond te geuren. Vroolijk scheen de zon op de donkergroene, hier en daar bruinrood getinte, wingerdbladen. Het zachte licht scheen in de aangrenzende kamer, waarvan de glazen deuren wijd open stonden, en speelde op de nieuwe, glanzende meubelen, die aan het vertrek een frisch en vriendelijk aanzien gaven. Boppie, die op zijn dikke beentjes voortwaggelde, een klein houten paard achter zich aansleepend, werd een oogenblik naar binnen gestuurd, om het gesprek niet te storen, waarin Lize zich met al de voorliefde, aan jonge moeders eigen, blijkbaar verkneukelde.

— Weet je wat, — zei Lize, eensklaps het omstandig verhaal van Van der Wilde onderbrekend, — wij moesten eens een glaasje drinken op het

welzijn van moeder en kind. Ik heb gisteren juist een klein proefje meiwijn opgedaan. De freules beneden hadden een bestelling gedaan en toen heb ik er ook maar wat van genomen. 't Is altijd gemakkelijk, als je wat in huis hebt.

— Dat 's 'n subliem idée, — riep Henri uit. — Wij zullen dat wijntje eens keuren. Kan ik je ook helpen? —

En hij ging met Lize naar binnen, nam de wijnroemers, die op het marmerblad van het keurig onderhouden buffet stonden, ontkurkte de flesch, die Lize hem aanreikte en schonk de glazen in.

— Daar gaat-ie dan, de nieuwe wereldburger! riep hij uit, met Van der Wilde aanstootend.

— En de gelukkige kraamvrouw! vulde Lize aan. — Van der Wilde! —

— Dank je, zei Van der Wilde en ledigde zijn glas tot op den bodem.

— Jongen, dat 's een drommels lekker wijntje, — wel verduiveld, en wat ruikt dat lekker! Ik moest natuurlijk ad fundum drinken, maar je mag me nóg wel eens inschenken. —

— Dat 's heel goed, heel goed, — zei Henri, met een kennersblik in zijn glas turend, waarna hij met kleine teugjes langzaam voortproefde.

— Ja, — zei Lize lachend, — de freules beneden weten wel wat goed is, daar kan je op aan, hoor. Wil Boppie ook eens proeven, — vervolgde zij tot het kind, dat weer naar buiten was gekomen, terwijl zij hem het glas voorhield. — Één klein slokje, zie zoo, en dan weer binnen zoet gaan spelen, lieverd. —

— Wat woon je hier toch lekker, Lize, — zei Henri in eene opwelling van gezelligheid, nadat hij de glazen nog eens had gevuld. — 't Is hier best zitten — en wat 'n heerlijke lucht, zoo frisch, zoo heelemaal buiten!

— Ik ben hier erg naar mijn genoegen — zei Lize, — en voor de kinderen is 't ook zoo heerlijk. Zij genieten zoo van de buitenlucht.

— Ja, — merkte Van der Wilde op, — als je dat eens vergelijkt met vroeger, wel mensch, dan heb je hier een hemel op aarde.

Zij zwegen een oogenblik en onwillekeurig keken ze alle drie naar de rozen, die daar voor hen stonden. Met die rozen en dien wijn zag 't er op dat oogenblik toch zoo echt feestelijk uit.

— Ja, — zei Lize, terwijl ze in haar glas tuurde, — morgen wordt 't al drie jaar van Frits. Wat is er veel gebeurd in dien tijd.

— Drie jaar? — zei Henri. Mijn hemel, wat gaat die tijd toch gauw voorbij. 't Is net of 't veel korter is. Drie jaren — hè ja, Van der Wilde, herinner je je nog wel dien brief, dien we toen bij de papieren van Frits vonden, die moest immers na drie jaar geopend worden? —

— Verduiveld, dat 's waar ook — zei Van der Wilde, terwijl hij even zijn hoofd krabde — dat zou me met al die drukte heelemaal door mijn hoofd zijn gegaan.

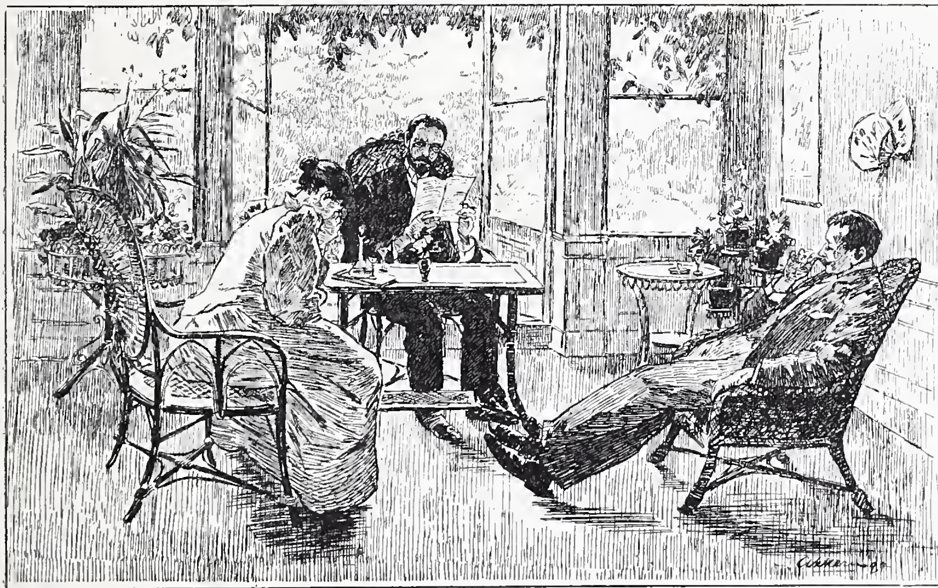
— Ja, zei Lize, terwijl zij eerst Henri en daarna Van der Wilde aankeek, — dien moeten wij dan morgen maar lezen. Je hebt hem immers weggesloten, Van der Wilde?

— Hij ligt in die bruine cassette. Je moet hem dan morgen maar openen, Lize. —

— Maar ik zou toch graag willen dat je er bij waart, — antwoordde Lize. — Och, wij hebben toen alles ook met elkaar beredderd — ik wou maar liever dat jij het deedt.

— Ik zie er heusch geen kans op om morgen uit te breken, — zei Van der Wilde. — Morgenavond laat misschien, maar dat kan ik ook niet vast beloven. —

— Zou 't dan niet beter zijn als we hem dan nu maar openden? — vroeg Henri. — We zijn nu toch toevallig bij elkaar en op één dag zal het wel niet aankomen.

Ik acht ze goed berekend.

— Ja, zei Lize, laten we hem dan nu maar lezen. Ik heb de cassette boven in de secretaire gesloten.

— Ik zal ze wel even gaan halen, — zei Henri. — Geef mij de sleutels maar, ik weet den weg wel. —

Hij ging naar binnen en een oogenblik later kwam hij met de cassette terug, die hij aan Van der Wilde ter hand stelde.

Van der Wilde nam het kleine sleuteltje, dat Lize aan een sleutelring had bevestigd, opende de cassette en rommelde even in de papieren. Niemand sprak een woord. Eigenlijk vonden ze 't wel wat vervelend dat 't *nu* juist moest gebeuren, nu ze zoo genoegelijk bijeen waren. Maar de wensch van den overledene moest toch opgevolgd worden.

Eindelijk haalde Van der Wilde den brief te voorschijn.

Lize keek even naar het adres. — Lees jij hem maar voor, Van der

Wilde, — zei ze en plaatste hare ellebogen op de tafel, in eene schijnbaar onverschillige houding.

Voorzichtig opende Van der Wilde den brief en begon toen op een gedempten toon te lezen:

„*Wanneer gij dezen brief opent, zult gij den zelfmoordenaar, die u in behoeftige omstandigheden achterliet, misschien al honderdmaal hebben verwenscht.*"

Van der Wilde hield even op. Verwonderd keken zij elkaar aan.

— Hij schijnt dan zelf, — begon Henri.

— Ja, hij schijnt 't voornemen gehad te hebben, — zei Van der Wilde, weer in den brief kijkend.

— O God, 't is vreeselijk, — zei Lize, terwijl zij de oogen met hare handen bedekte.

— Lees verder, Van der Wilde, — zei Henri.

Van der Wilde vervolgde:

„*Oordeel niet te hard. Ik vraag geen vergiffenis voor mijn daad. Ik acht ze goed berekend.*"

Weer hield Van der Wilde even op en zeide half voor zich heen:

— Goddank dat hij er niet toe hoefde te komen. — Toen vervolgde hij:

„*Want de barmhartigheid trekt zich wel het lot aan van weduwen en weezen, vooral als ze van goede afkomst zijn; maar met den man, die zich voor zijn gezin doodwerkt, heeft ons philantropisch ploertendom geen erbarmen.*" —

Op dit oogenblik vernam men het stemmetje van Boppie, die ongemerkt was binnengekomen: — Boppie nog eens proeve — van oom Henri — lekkere wijn. —

Bijna ruw nam Henri het kindje bij den arm en duwde het terug.

— Ga nu naar binnen — gauw. Straks mag je bij maatje komen. —

Pruilend waggelde het kind naar binnen. Van der Wilde las verder:

„*Op het oogenblik dat ik dit schrijf, behoort gij tot de beklagenswaardigste stervelingen, — maar op het oogenblik dat gij dit zult lezen, zal uw leven zijn als een heldere dag, vergeleken bij den somberen nacht waarin ik vaarwel zeg alles wat mij eens lief was.*" —

Er stond nog iets onduidelijks gekrabbeld, maar Van der Wilde hield op. De twee mannen zagen elkaar aan en toen keken ze naar Lize, die met de handen voor de oogen zat te snikken. Juist viel een zonnestraal door de wingerd-ranken op het glas, dat Henri voor zich had staan, en het tintelende vocht kaatste het glanzende licht terug over de tafel en over de rozen, waarvan de geur zich vermengde met de aromatische lucht, die uit de glazen tot hen opsteeg.

— Hij was toch altijd 'n zonderling — 'n zonderling, sprak Henri zacht, somber naar buiten turend.

— Arme bliksem, — prevelde Van der Wilde, terwijl er een dikke traan viel op het papier, dat hij in de bevende hand hield.

WAARHEID.

Proza-schets

DOOR

ELSE VAN BRABANT.

I.

Stil, maar snel wordt een klein, hoog venster opengeworpen, en in den aanvangenden, frisschen lentenacht buigt een licht, blond hoofd genietend naar buiten.

Bewegingloos ligt daar de slapende straat; aan den hemel kwijnt een flauw maansikkeltje achter dichte wolken, hier en daar licht doorboord door een droomende ster.

En de lichte gestalte wendt zich naar buiten, verder, en haar wijd geopende, stralende oogen zoeken omhoog naar dien rustigen hemel als zocht ze verwonderd naar meer schittering, meer gloed, naar een flauwe weerkaatsing van den machtigen zonneschijn van geluk, lichtende in haar ziel, en 't schijnt haar vreemd dat daar buiten alles rust in zwijgende duisternis, terwijl in haar hart alles juicht en jubelt, en slechts één hymne haar in de ooren galmt, nooit gehoord, vermoed, gedroomd!

Zoo stil, zoo stil is 't!

Ze vouwt de handen, maar ze bidt niet en dankt ook niet. Ze voelt slechts, voelt, dat iets haar doortrilt zoo machtig, maar toch met een macht, die zij niet vreest, ze buigt het hoofd voor een kracht, die haar zou kunnen breken, en die ze toch aanbidt. Zij beeft onder de aanraking van iets, zoo zacht en streelend nu, maar dat, ze voelt het, haar ook zou kunnen nederwerpen in den diepsten afgrond van ellende... een mogelijkheid, die zij helder ziet, maar toch niet erkent; ze breidt de armen uit met een zachte beweging van geluk, en laat er dan het hoofd op nederzinken, snikkend zonder tranen: ze heeft lief!

Meer en meer dooft zich de flauwe hemelschittering in wolken, maar zij ziet 't niet, voelt 't niet, zooveel licht heeft ze in zich zelve.

Toch langzamerhand koelt zich het gloeien van haar gelaat, minder onstuimig, rustig eindelijk snelt het bloed door dat blij kloppend hart, en ze staat op uit de nederknielende houding, waarin de roes van het geluk haar had neergeworpen, en staart voor zich uit in diepe kalme vreugde.

Blij en zonnig ziet zij een weg voor zich uit, een schoonen weg: haar leven.

O, in haar verleden waren dreven geweest, in duistere droefheid, maar, zelfs die schijnen haar nu één korte weg, leidende omhoog naar 't bergland, waar ze nu heenstijgt, vol lachende hellingen overstroomd door gelukglans, die nog gouden stralen afwerpt over vroeger sombere paden.

Was ze 't dan vergeten, die diep gevoelde kindersmart, schreiende om moeder, haar lieve, zachte engel, die toen ze haar 't laatst gekust had, den kus onbeantwoord had gelaten van die kinderlipjes, zich sidderend terugtrekkend van de marmeren kilheid van den dood?

Vergeten, dat lange, droevige verlangen, dat maar niet gelooven kon aan de wreede waarheid, dat moeders teere, innige, zachte liefde veranderen kon in een koud, steen, gevoelloos niets? Uren van troostlooze tranen, die zelfs de oude Hanna, moeders trouwe oppasster, die haar verzorgen bleef, niet kon stillen!

Vergeten — de uren van leed en ontzetting en — schaamte, toen ze ontdekken moest, wat Hanna's zorg voor haar verborgen wist te houden, jaren lang: dat haar eenzame, in zichzelf gekeerde vader, dien ze zoo innig beklaagde in zijn verlatenheid, was geworden — een slaaf van zijn zwakheid. Vergeten, dien avond lang geleden, toen ze in haar kinderlijken angst hem te gemoet ging laat in den avond, omdat ze zoo ongerust was, en 't zoo stormde, en hij al zoo lang „ziek" was, zooals Hanna altijd zeide, als zij soms dagen lang niet bij hem komen mocht. Hoe ze hem toen ontmoette, wankelend, haar bijna niet kennend — en hij zich liet leiden door haar zwakken kinderarm, bijna onbewust. — Arme zwakke kindergestalte, bijna doorbuigend onder 't gewicht van den zwakken vader, die eenmaal de schoonste takken, vol geladen met haar bloesems van hoop, zou breken met 't gewicht van zijn schuld! —

Haar machteloos smeeken, als zij beloofde alles voor hem te willen zijn, en hem nooit te verlaten, als hij wilde steunen op haar. Vreeslijke waarheid, dat het daartoe reeds te laat was. —

Verleden met zijn sombere gedachten, toekomst vol wolken. Heeft ze dan alles vergeten?

Neen — maar die diepe duisternis is ònwaar. Onwaar is 't, dat die donkere, zware wolken een toekomst van geluk voor altijd verborgen zouden moeten houden voor haar. O, stralend lag haar geluksland voor haar uit, en hijzelf had de blanke gordijnen opengeschoven voor haar blik met vaste hand, hij, haar lieveling!

— Hartelijk en warm was ze vertroeteld door hare omgeving, reeds toen ze nog een kind was. Er lag zulk een onbestemd verlangen in die groote, peinzende kinderoogen, dat bijna iedere moeder haar best deed, 't kleine, zoekende vogeltje, dat in haar eigen thuis zooveel moest missen, te verwarmen aan haar huiselijken haard. En haar jong hart was dankbaar en innig gevoelig voor zooveel vriendschap, maar al had zij vaak vlagen van natuurlijke, kinderlijke vroolijkheid, diep in haar ziel bleef een groot, stil verlangen wonen, leesbaar als een vraag in het diepe blauw van die groote, peinzende kinderoogen: „O, ge geeft mij zooveel, dat van u is. Maar waar is mijn geluk? Er is zooveel, dat ik zwijgen moet, maar dat zoo droevig blijft, altijd — altijd!" Tot — ze hèm ontmoette.

Eerst bemerkte ze 't niet, dat hij dikwijls was, waar zij was, veel om

haar heen. En toen ze 't bemerkte, toen ze wist, dat hij slechts haar zocht, en haar volgde overal, durfde ze toen gelooven? Was 't waarheid — en hoe *was* hij?

Hoe hij was — zooals zijn uiterlijk, de krachtige fiere gestalte, de vaste, gebiedende blik van zijn doordringende oogen: krachtig, fier, energiek en sympathiek teer, als hij zich liet leiden door een zachtere macht buiten hem, zooals nu door haar teedere, boeiende persoonlijkheid.

En waarheid? Lang hield ze vast de stille vrees, dat, wie haar duister leven kende, goed kende, haar wel alleen zou laten strijden. Maar hij bezocht haar vader, die in zijn dagen van frischheid een geleerde was geweest, hij leende boeken uit diens oude bibliotheek en hield lange gesprekken met hem over zijn rechtswetenschap, en soms scheen er een vonk van het oude vuur te lichten in de ziel van den ouden man.

Eens, toen hij heenging, had zij gevraagd met oogen vol tranen, wat hij van haar vader dacht. In zijn trouwen, hoogen ernst had hij haar hand vastgehouden in de zijne: „Er is niets meer aan te veranderen; daar is veel verloren gegaan, dat zoo mooi had kunnen worden; maar wat daar nog licht is, zullen wij verhelderen, zooveel we kunnen."

En toen ze alleen was, juichte 't in haar ooren: „Wij!" O, zou 't waar zijn?

— En langzaam volgroeide haar hoop en bloeide en bloeide.

II.

Heden was 't haar verjaardag geweest.

Er waren dien avond vele bekenden gekomen, en daaronder ook hij. Wel als bij toeval, en achter de verontschuldiging van zijn boeken, maar hij was er toch.

De belangstelling in het nieuwe werk, dat hij besprak met haar vader, was niet geveinsd, maar trouw dwaalden zijn oogen telkens weer af naar haar, in stillen, diepen ernst. Geen in 't oog loopende hofmakerij mocht 't jonge meisje compromiteeren, wier woning, bijna zonder bescherming, hij bezocht. Alleen tegen het einde van den avond, terwijl ze haar bloemen in de koele avondlucht voor het geopend venster schikte, naderde hij haar een oogenblik.

„Of zij een gelukkigen verjaardag had gehad?"

Wat kon soms bij een korte vraag, een diepe, zachte ernst liggen in de volheid van zijn gedempte stem.

Haar oogen vol stille blijdschap zien zoo rustig op tot de zijne, zacht donker, als zij moedig erkent:

„Ik heb nog nooit zoo'n zonnigen verjaardag beleefd."

„Maar de zon heeft toch niet geschenen vandaag," merkt hij op met een tintje ondeugendheid.

Ze bloost even en ziet rond naar de bloemen en de lachende vroolijkheid om haar heen, alsof zij dat bedoeld had, maar zijn blik lacht voort, alsof hij haar wel beter begrepen heeft.

„Ik houd anders zooveel van echten zonneschijn op mijn verjaardag," gaat ze voort; „ik ben altijd bang, dat de donkerheid van dien éénen dag zich zal uitbreiden over het geheele, volgende jaar!"

Hij, de man van werkelijkheid en kracht fronst even de wenkbrauwen.

Dat had hij niet gedacht, dat zij zoo zwak was, aan voorteekenen te gelooven.

„Ze hebben meestal invloed op mijn stemming, al is 't ook meer mijn gevoel dan mijn verstand, dat er mij aan gelooven doet," erkent zij een beetje verlegen, terwijl ze hem aanziet met een vragenden blik, alsof ze verlangend is te weten, of hij zou kunnen veranderen, wat zij erkent als een zwakheid, maar die toch innig samenhangt met haar droevig, twijfelend, teer geloof.

„Verstand moet altijd naast gevoel gaan, en het eerste liever zwaarder wegen dan het laatste."

Dit uit hij weer op dien kouden, vasten toon, waardoor zij eensklaps heimelijk bang worden kan.

Maar dat wolkje van vrees is onmiddellijk verdwenen, als er zachter, gedempter op volgt:

„En zeggen verstand en gevoel je beide niet, dat de zonneschijn 't moet winnen van den nevel dit jaar?"

Hanna nadert met een blad.

Hij kent de verhouding, die er bestaat tusschen deze meesteres en haar dienstmaagd, en terwijl hij haar een glas voorhoudt gelijk met het hunne vraagt hij haar: „mee te klinken op den zonneschijn van Paula's nieuw jaar?"

III.

. . . En nog altijd staart ze in die duistere lucht, gevuld met beelden van licht.

Zij bemerkt niet, dat de deur der kamer geopend wordt, vóór de oude, die binnenkomt met een schemerend nachtlampje, verwonderd vraagt, waarom ze nog daar is, zoo laat!

Ze antwoordt niet, maar zich omkeerend, legt ze de beide handen op de schouders der oude vrouw, en, met haar blik van geluk neerziend in die zachte, oude oogen, zegt ze; „Ik ben zoo gelukkig. O, Hanne, dit kàn toch geen leugen zijn, wel?"

O, de oude Hanna heeft zoo vaak gezien in haar lang leven, dat trouw veranderde, en liefde week, maar nu een schaduw werpen over 't geluk van haar lieveling, dat kan ze niet.

Dan ook hebben haar oude oogen al lang gespied; kan van zooveel zelfbewustheid en kracht ooit een laf spel te wachten zijn?

„Ik geloof, dat hij goed is" — zegt ze nadenkend.

„Goed en groot," en vol van haar blij vertrouwen kust ze de oude goeden nacht,

en droomt van haar held, eerst wakend, dan slapend.

IV.

O, dat verrukkelijk ontwaken in geluk!

Vage droombeelden van blijdschap: die voller en voller worden met het bewustzijn, dat haar ziel weer binnendringt, stralend als de zonneschijn door haar venster, alle leegten weer vullend, vanwaar de slaap het verdreven had met zijn vergetelheid.

Een oogenblik nog drukt ze het gelaat in haar kussen. Gulden droomen, die zij er in droomde!

Maar dan op — op naar de gouden werkelijkheid! O, is dan alles, alles rozengloed? Rozen van gisteren nog lachen in haar raam. Met ver zwevende gedachten ziet ze naar haar eigen gelaat in den spiegel, waar ze de glanzige krulletjes omheen voegt als altijd, tot de rozengloed, die van het anders vaak zwaarmoedig fijn denkend gezichtje afstraalt, haar aandacht roept. Rozengloed, tot uit de plooien van het licht, rooskleurig kleedje dat zij bestemde voor vandaag.

Verstrooid zit ze aan 't ontbijt, dat Hanna haar voorzet. Ze ontwaakt eerst uit haar gedroom, als een zeer krachtige ruk aan de huisschel haar verzekert wie daar is. Er zal dien dag een pic-nic gehouden worden, om de verloving van een paar hunner kennissen te vieren en hij, Arthur Wartof, haar cavalier komt haar halen.

Ze springt op, zet het wit matrozenhoedje op, luchtig als een bloemblad, waaronder van alle zijden de goudkrulletjes lachend te voorschijn springen — als hij binnenkomt en zij elkander begroeten, hij met een kalm woord innig haar hand drukkend, zij zwijgend, juichend met haar blik.

Hij behoeft niet te vragen, hoe zij geslapen heeft?

En met haar helderen, tintelenden blik verzekert ze hem, dat ze heerlijk gedroomd heeft ook.

Hij vraagt niet waarvan, maar hij knoopt glimlachend haar handschoenen dicht, en als zij opziet, ontmoet ze zijn lachende oogen vol zonneschijn.

Hanna ziet het. Eén oogenblik denkt ze, dat hij dat tengere, lichte figuurtje zal vastsluiten in zijn armen, drukken aan zijn hart. Zoo diep, innig diep, vol bewust van haar vreugde staren zijn donkere oogen in de hare...

Maar neen, zoo verliest zich de man van zelfbeheersching en wilskracht niet.

Hij neemt het lichte pakje, dat mondvoorraad voor dien dag bevat en zij slaan den weg in naar het station, maar niet den kortsten.

Dan volgt er een vroolijk uurtje in de volle coupé, waar één plaats te kort is voor hen allen, en waar ze een heel klein hoekje deelt met hem.

En daarna lachende wandeling door de bosschen. Al zijn zij ook dikwijls verwijderd van elkaar, vroolijk pratend met de anderen, toch zoeken hun blikken telkens weer elkander. En dan, als een gezellig lunch wordt opgezet in 't krakende mos, weet hij een plekje naast haar te veroveren, en deelen

zij de geïmproviseerde borden en servetten met elkaar onder prettig gelach of soms teer, gedempt gepraat.

En hij helpt haar hooge duinen en steile heuvels beklimmen, en als ze uitrusten in 't gulle zand, vertelt ze hem van „De kleine Johannes" en 't „Meerweibchen" en er ligt een eigenaardige bekoorlijkheid voor hem in den ernst, waarmede zij den roman vertaalt, die verborgen ligt achter de feeënvleugelen van sprookjes, waarvan hij niet veel gelezen heeft.

De anderen scharen zich naast hen, behalve de helden van 't feest, die niet te vinden zijn.

Eindelijk, — als ze dwalen langs de velden, en Paula een oogenblik achter blijft, om in 't gras te zoeken naar .... een klaverblad van vier, ziet ze zijn schaduw vallen op de plaats, waar zij naar geluk zoekt, en hoort ze zijn stem vragen, wat zij daar vinden wil.

Een beetje verschrikt blozend ziet ze hem aan, maar ze antwoordt de waarheid toch.

„Is dat zoo'n merkwaardig verschijnsel in de botanische wereld? vraagt hij verwonderd.

„Neen, maar wien 't vindt, brengt 't geluk aan," doch onmiddellijk berouwt haar die bekentenis, en voelt ze haar blos nog dieper worden, want er glijdt een schijn van misnoegen en ongeduld over zijn gelaat. Hij heeft een afkeer van bijgeloof en zoekt naar een ander onderwerp van gesprek. Maar Paula schrikt even van zijn veranderden toon. Waarom begon ook juist zij te spreken over een onderwerp zoo broos als geluk — want broos is 't, dat voelt ze nu — teer als een zeepbel, nu lachend schitterend als kristal, dan niets. En koel beproeft ze voort te gaan.

„Ik zal maar niet verder zoeken, ik zou 't blaadje toch niet erg vertrouwen geloof ik — en ze gaan voort over allerlei in een gesprek dat niet vlot.

Ook hij ziet haar van ter zijde aan. Ze draagt het hoofd met een weinigje trots, dat haar wel aardig staat, maar wat beteekent die kleine, hoofdige stroefheid?

Och, hij kan niet lezen in dat schuchter voelend hart, dat zoo lang gewoon aan zwijgende droefheid, terugdeinst voor volkomen vertrouwen in wat te schoon lijkt, om waar te kunnen zijn, en bang zijn teerst gevoelen verbergt.

En daarom gaan zij naast elkander en begrijpen elkander niet.

Soms komen kleine bedriegelijke schimmen van gedachten, schijnsels van vermoeden, als nietige, onzichtbare schimmelatomen zich planten op ons geluk, eerst bijna niet waar te nemen. Doch ze breiden zich uit, onmerkbaar langzaam, maar verraderlijk verder en verder, tot ze ten laatste heel de glanzige oppervlakte ervan overtrokken hebben met een waas, zoo licht, dat we moeite hebben te zien, wàt er eigenlijk veranderd is aan den glans, tot de sluier dichter en dichter wordt.

Er is iets ontstemd in de zachte harmonie, die tot nu toe in hun zielen

Soms komen kleine, bedriegelijke schimmen van gedachten.

had geklonken als een morgenlied, en zij voegen zich bij de anderen.

Een uur later dobbert het vroolijke troepje in een lichte boot op de kleine rivier, die door de streek loopt.

De jongelui hebben flink geroeid en laten de riemen rusten.

Paula zit tegenover Arthur; zijn blik rust op haar, maar zij voelt 't niet, en ziet voor zich, nog vervuld van dien schaduw van straks... Was 't wel een schaduw? Hij plukt een lang riet, waarmee hij haar langs 't voorhoofd strijkt, en haar gedachten verbreekt.

„Waar ze aan denkt?" vraagt hij.

Ze antwoordt niet, maar ziet glimlachend naar hem op; zijn lieve blik heeft haar blos teruggebracht.

Het riet valt in haar schoot. Ze windt het om haar vingers en steekt 't tusschen de knoopjes van haar japon.

En bewaarde het nog lang daarna.

V.

Geluksdroom van eenige dagen, weken, die later een tijdperk van zooveel maanden, jaren gelijken.

Uurtjes van muziek en zang bij kennissen en vrienden, gevolgd door de langzame wandeling naar huis, soms bij helder weer en schitterend sterrenlicht door 't sluimerend plantsoen, soms door regenvlagen samen onder zijn parapluie, maar altijd onder stortbuien of sterrenglans, zoo zonnig.

't Was een van die avonden na een tooneeluitvoering van jonge vrienden, dat zij, zijn hand in haar arm, naast hem ging, heel langzaam.

Haar oogen schitterden, en haar wangen gloeiden, want 't was een bijzonder vroolijke avond geweest; maar sedert ze alleen waren, zwegen beiden. Hij had haar warm in haar licht avonddoekje gewikkeld; nu drukte hij haar warm handje tegen zich aan, dichter dan ooit.

Eindelijk verbreekt hij het stilzwijgen en begint te spreken over de loopbaan, die hij weldra zal intreden als meester in de rechten.

„Heb je nog plan, je hier te vestigen?" vraagt ze.

„Dat is juist 't punt, waarover ik in tweestrijd ben. Als ik alleen 't oor leende aan de ideale roeping van mijn ambt, zou ik mij 't liefst hier willen vestigen, zuinigjes levend van mijn klein kapitaal, hier in 't oude stadje, waar ik iedereen ken, de toestanden helder doorzien, en alleen daar mijn hulp zou willen toezeggen, waar 't met mijn geweten overeenkwam. — Ik weet zelfs al 't huis, waar ik zou willen wonen. Herinner je je dat miniatuurvillaatje op den Singel, dat al een jaar lang leeg staat?

Ja, ze weet 't precies. Een lief huis met een kleinen tuin, die vol rozen stond en een balcon, waarvan geurende kamperfoelieranken neerhingen, toen 't nog bewoond was.

Nu staat 't al een jaar lang leeg — te wachten.

„Maar er is veel tegen. Mij hier te begraven in een provinciestadje, terwijl ik in een groote stad, als 'k een paar kamers op een fraaien stand huurde" ('t wordt hem wat moeilijk, voort te gaan: die groote, vragende oogen schijnen zijn zin te voltooien: „en wat vrijer omsprong met mijn geweten, meer zou genieten en meer geld zou kunnen verdienen") maar hij gaat voort: „meer ondervinding zou opdoen, en meer kans zou hebben naam te maken."

„Ik weet niet, hoe 't komt, dat me dat minder mooi lijkt, maar o, kies liever 't kleine huisje, zonder naam," antwoordt ze zacht.

„Raadt je me dat waarlijk?"

„Ja," nog zachter.

Nu omsluit zijn ééne vrije hand de hare nog. Telkens kust het maanlicht door de breede takken heen de volle, reine liefde, die uit haar wezen straalt. Daar boven in de boomen sluimeren de vogels in hun nestje; als een enkel stemmetje droomerig tjilpt, schijnt 't haar een kleine raadgever, bevestigend in zijn slaap: „O ja, doe als wij, en kies 't kleine nestje, zonder naam."

De avondwind ruischt bijna onhoorbaar en teer, maar in de groote stilte om haar heen, druischt hij voller en voller in haar ooren, als de stem van een krachtige zee van geluk.

Nooit kan een oogenblik aanbreken van inniger weelde, dan dit, nu geheel haar levenslot besloten ligt in die sterke hand, die de hare omsluit, dat voelt ze.

Maar hij gaat zwijgend naast haar en peinst.

In de straat waar de gaslantarens flikkeren, laat hij haar hand los.

Het geluid van de huisschel klinkt als een wanaccoord in haar ziel. Maar dat vervangen wordt door een diepen, zachten klank van zijn stem: „Goeden nacht!"

„Goeden nacht!" Ze staat droomend in de koele gang, luisterend naar den nagalm in haar ooren, met verrukking.

Goddank ze wist 't niet, dat met dat woord haar paradijs gesloten was; dat ze een nacht tegemoet ging, zoo duister, als ze nooit vermoed had.

Vóór de nacht aanbreekt, strijden licht en duister in een grijze schemering van twijfel.

VI.

Zij wachten zoolang dien nacht, zij en de oude Hanna. En als er voetstappen klinken uit de verte, gaan ze voorbij, telkens weer; en dan streelt de oude rimpelige hand de ijskoude sidderende van haar jonge meesteres. — Zoo gaan er uren voorbij, en zoo zijn zoo vele nachten voorbij gegaan in haar jong leven.

Eindelijk — Goddank — daar wordt een sleutel in de deur gestoken, de tred naar boven, waar haar vaders kamer is, is vast, haastig zelfs.

Nog wachten ze eenige minuten. De angst van hun trekken ontspant zich. Plotseling het knallen van een schot en een dreunende val. —
Het einde van een leven van zwakheid en zonde.

Vraag niet, wat hem er toe gebracht heeft, arm gebroken kind. Er zijn bladzijden in sommige levens, waarvan de aanblik u niet éénmaal zou kunnen schemeren voor de oogen, zonder ze pijn te doen voor, eeuwig.

Ze vraagt 't ook niet — ze kust alleen de bleeke, strakke trekken goeden nacht, met een langen kus vergevende al de droevige uren van angst en schaamte die ze doorbracht om hem, haar armen vader, dien ze nooit heeft kunnen begrijpen.

En als hij is ter ruste gelegd in de zachte aarde, als ze de weinigen, die naar hem vragen, slechts heeft meegedeeld, dat ze hem levenloos gevonden heeft in zijn studeervertrek, dien vreeselijken morgen, en langzamerhand een droevig zwijgen de angstige spanning van vroeger vervangt, dan is 't alsof eindelijk een kalme rust in hun stille woning is neergedaald — of 't beter is, zoo.

Ook Arthur bracht haar een bezoek, één dier eerste dagen, maar slechts kort, en vroeg naar niets; en daar was ze hem dankbaar voor, want tegenover hem had ze geen onwaarheid kunnen of willen zeggen.

Doch toen er weken verliepen en hij niet terugkwam, werd zij angstig.

Het was waar, meestal was hij gekomen met boeken voor haar vader, en nu deze er niet meer was, bestond dat voorwendsel niet meer. Vroolijke feestavondjes, waar ze elkander ontmoeten konden, bezocht zij nu niet.

Maar als hij voorbij haar ging, toevallig op straat, groette hij vol eerbied, diep beleefd, maar als een vreemde. En den enkelen keer dat zij hem aantrof bij kennissen, was zijn toon gewoon, als van vriendschap, en vertrok hij snel, zonder eenig blijk van inniger belangstelling.

God — wat beteekende dat?

En de schemering viel, en licht en duister streden.

VII.

Toch strijdt zij niet alleen.

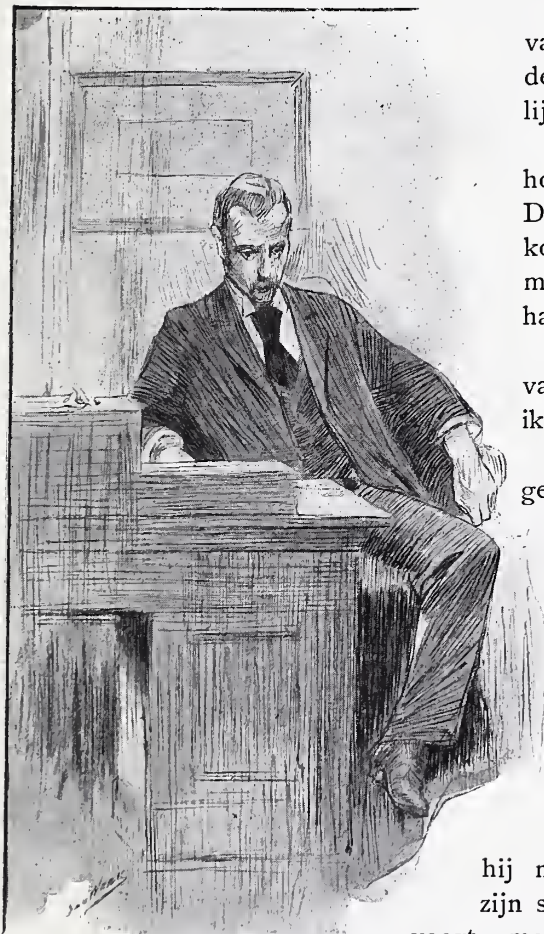
Weinige dagen na den dood van haar vader werkt Arthur in zijn studeervertrek, een groote ruime kamer, hoog, ernstig en practisch, zooals zijn wezen: Een paar groote boekenkasten, boven één waarvan Minerva prijkt, koud, rein en wit; een enkele gravure naar Mesdag in streng bruine lijst tegenover hem; één enkele gasvlam, stralend niet te hel. Roode portières scheiden zijn vertrek van de groote kamer zijner moeder, die opengeschoven kunnen worden, 's winters, als daar het haardvuur brandt, wat brandstof uitwint, want de oude mevrouw rekent practisch.

Haar fijne hand opent een der roode gordijnen, zonder dat hij het bemerkt. Hij bemerkt zelden, wat om hem heen voorvalt, als zijn studie hem

gevangen houdt. De blik der weduwe blijft eenige seconden zwijgend rusten op haar eenigen zoon, al haar hoop, haar trots en haar eerzucht.

Hij moèt 't ver brengen in de wereld.

In haar fieren blik vol welgevallen ligt een geheime zegepraal. Tegen het donker gordijn steekt haar fraai profiel |af vorstelijk schoon. Jammer, dat de uitdrukking van die reine, scherpe lijnen zoo koud is!

... Dat ééne woord, dat zijn hoogmoed toch al gefluisterd heeft in zijn ziel.

Arme Paula, niet ten onrechte overvalt haar als ze aan Arthur's moeder denkt, altijd een gevoel van kinderlijken angst.

„Arthur," en deze schrikt op, „ik hoop, dat je thuis bent morgen-avond? De dochters van professor van Heel komen met haar mama een partijtje maken, en professor zelf komt hen halen."

„Ik . . . had plan, Paula de boeken van haar vader terug te brengen, die ik nog hier vond.

„Dwaasheid. Je moet die laten brengen. Je kunt daar nu niet meer komen, nu het meisje met die oude vrouw alleen woont. Daarbij, je weet wat er in stad van haar vader verteld wordt."

Zij ziet, hoe hij verbleekt. Maar als er iets teers in hem leeft, dat zij kwetst, ze kent ook zijn groote, sterke eerzucht. Zij plaatst zich achter hem; den gebiedenden blik harer oogen behoeft hij niet te zien, als ze, haar hand op zijn schouder leggend, er zacht aan toevoegt, met nadruk: „Denk aan je toekomst, Arthur. De plaats, die je in de maatschappij wilt innemen, moet je zelf veroveren. Bederf de omstandigheden niet, en doe me nooit 't verdriet, een dwaasheid te begaan."

Meer behoeft ze niet te zeggen.

De roode portières sluiten zich, en hij blijft alleen, bleek van toorn.

Toornig, dat, wat zich langzamerhand aan hem geopenbaard heeft, als een groote, heilige openbaring, in haar oog oplossing vindt in één spottend woord: „dwaasheid."

. . . . Dat ééne woord, dat zijn hoogmoed toch al gefluisterd heeft in zijn

ziel, diep in 't geheim, als hij dacht aan zijn toekomst alleen: dwaasheid.

Als hij eindelijk zijn boek wegwerpt, grijpt hij zijn hoed en verlaat het huis.

Waarheen? Dwalen en peinzen ligt niet in zijn natuur, behalve, wanneer hij toegeeft aan een zachtere macht buiten hem, wat hij nu niet doet.

Het verlichte societeits-gebouw lokt hem naar binnen.

Als hij zoekt naar eenige couranten, hoort hij, hoe in een troepje heeren in zijn nabijheid de naam genoemd wordt van haar vader.

Hij zoekt een plekje ver van hen af en begint te lezen.

Zal men hem dan van avond nooit met rust laten? Een jong luitenant, die een paar dagen met verlof in zijn geboorteplaats is, komt hem begroeten, en zet zich met een paar kennissen aan zijn tafeltje.

„Couranten? ja" en half lezend, half pratend worden er nieuwjes aangeroerd, en dan al weer: „'n leelijke boel daar! Jammer voor de dochter. 't Is een lief kind. Ze deed 't best ergens anders te gaan wonen."

Arthur antwoordt kort. Het praatje wordt voortgezet, maar hij staat spoedig daarna op en gaat heen.

Er fluistert een zachte stem in zijn hart, die hem zegt, dat daar een teer, droevig kind een smart te dragen heeft, zoo ontzaglijk zwaar; en dat hij de eenige is, die haar troosten kan.

Maar ook, een koud gevoel zegt hem, dat er toch eigenlijk nog niets bestaat, dat zelfs zijn vrienden blijkbaar nog niet gedacht hebben aan de mogelijkheid van een teedere verhouding tusschen hem en haar, zouden zij zich anders zoo hebben uitgelaten?

Dan, was hij ook wel zoo heel zeker van haar zelve? Werd hij niet dikwijls plotseling getroffen door een koelheid in haar toon, door een onverklaarbare teruggetrokkenheid? En hij denkt aan hun vreemd samengaan in 't bosch en andere oogenblikken van twijfel.

Maar ook aan dien laatsten avond in 't plantsoen.

Dan is 't of met opzet de kleine twijfelatomen zich vereenigen voor zijn blik... of hij ze zoekt met angstige nauwkeurigheid, de microscopische schimmelplanten.

En zoo zoekt hij, dagen, weken lang. En ze breiden zich uit, zooals vuile schimmelplanten dat altijd doen, dicht en weelderig, en groeien, groeien — en bedekken eindelijk geheel de schoone, glinsterende wereld van jonge, reine illusie, die er onder verborgen blijft.

Maar die daar toch blijven moet, innerlijk onveranderd, omdat ze waarheid is.

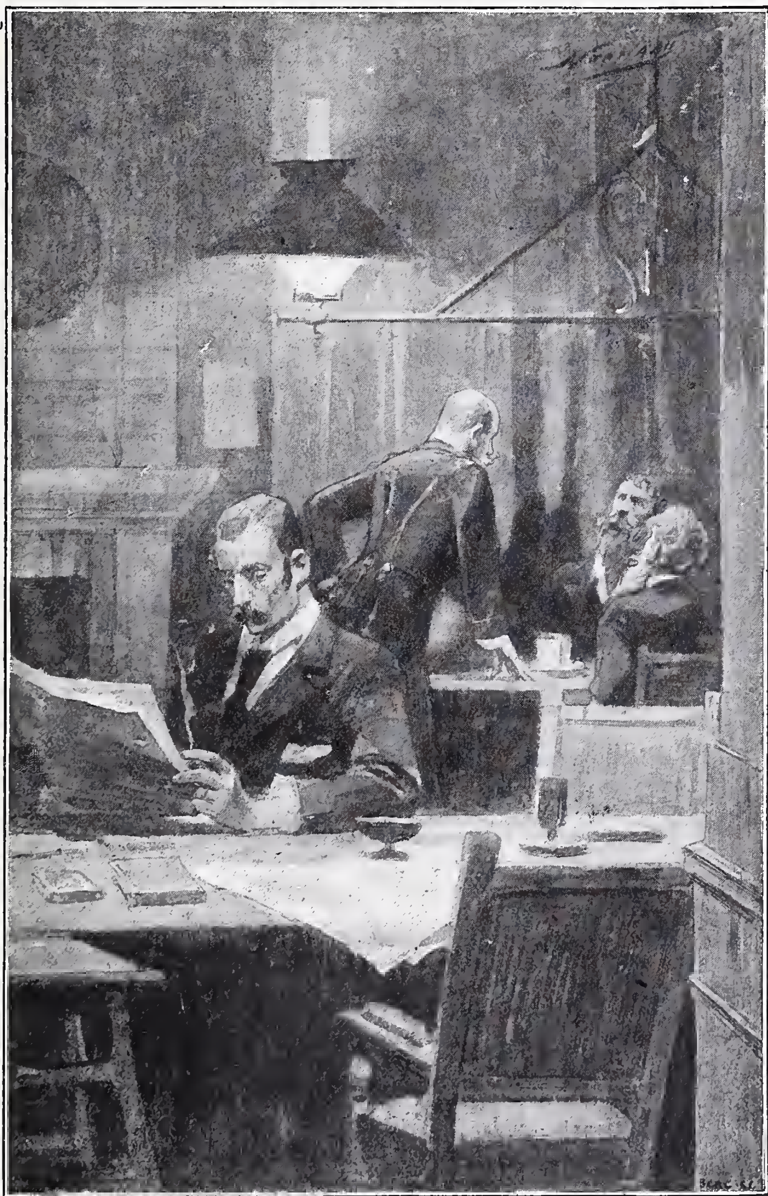
VIII.

En zij — daar hadden in haar ziel droomen gebloeid, lachend als rozen.

Nu zonken hun lachende hoofdjes naar omlaag, zoo zwaar, zoo moe.

En toch — één zéphirkoelte, één verfrisschende dauwdrop, en ze zouden zich hebben omhoog geheven, bloeiend als te voren.

Licht was daar gegaan door haar hart, een lief, mooi vertrouwen, lachend en blij als een jonge schildknaap, met stralende oogen de banieren dragend van zijn heer.

Er fluistert een zachte stem in zijn hart.

Daar lag nu de teere, zonnige knaap in het stof gebogen van verdriet en schaamte, zijn diep vereerde vorst had zijn vertrouwen geschonden, nu durfde hij hem niet meer volgen.

En toch, één blik, één woord ware voldoende geweest, en blij ware hij

omhoog gesprongen, en had de schitterende vaandels gedragen, hooger dan ooit!

Maar 't schoon vertrouwen werd niet weer opgeroepen tot zijn taak, en stil lag het, schreiend zoekende naar een straal van hoop — ach zoo droef

IX.

Lang voorbij nu, de lente, die eens zoo hoopvol ontbloesemd was, en de lange zomer van bang, twijfelend wachten. De schok en het verdriet door den dood van haar vader verloren zelfs hun herinnering door dat smartelijk, folterend lijden, dat grooter en grooter werd. En toch, het leek haar zoo schandelijk te twijfelen aan hem — ook maar één oogenblik te gelooven, dat hij in staat zou zijn, tot zulk een lafhartigheid — hij!

Maar 't was alsof met ieder der vallende herfstbladeren iets wegritselde van haar fluisterenden liefdedroom.

En zoo werd 't winter.

Er schatert een vroolijke muziek over de ijsbaan, en honderden blinkende schaatsen vegen hun glinsterende krassen over het volle, witte veld, onder 't levendig gesnap eener woelende massa jonge, frissche, blozende menschen.

Ook Paula is onder hen, voor 't eerst weer in die lachende, zich vermakende wereld. Een paar leerlingen hebben er haar toe overgehaald.

Ze heeft de laatste maanden, nadat de nalatenschap van haar vader ontoereikend voor haar onderhoud gebleken was, muzieklessen gezocht, wat haar met haar goed aangekweekte gave in haar geboorteplaats onder al haar vrienden niet moeilijk gevallen was, want hun hartelijke belangstelling was niet verminderd.

Zelfs Arthur's moeder had haar bij eene familie gerecommandeerd; natuurlijk, er bestond geen reden om het onbemiddelde meisje, dat zelve nergens van beschuldigd kon worden, niet te protegeeren; toch had Paula voor die les geen tijd over!

Vandaag echter vonden de meisjes het zonde niet van het schitterend mooie winterweer te profiteeren en wisten zij Paula over te halen, de les uit te stellen, en hen te vergezellen naar het ijs.

Paula ging, stil hopende hem wellicht weer te zien daar.

En zij ziet hem.

Er is een troepje, dat hen telkens en telkens weer voorbij snelt — luidruchtig vroolijk; er bevinden zich onder hen enkelen der toongevende jongelui van het stadje, met de gevierde zwartoogige dochtertjes van professor van Heel, en naast hen ook Arthur, zoo druk in gesprek met de jongste van haar, dat hij Paula nog geen enkelen keer gezien heeft.

Wat maakt haar hart zoo zwaar, zoo zwaar?

Telkens als hij haar lachend voorbij snelt, snijdt haar één vlijmende gedachte door de ziel.

Zij heeft nooit zooveel afkeer gehad van donkere meisjes met zulk een blijden lach in de oogen.

God, is zij dan niet boven een zoo kleingeestige jaloezie verheven?

Hijgend staat zij uit te rusten met de anderen aan het einde der baan.

Hun stilstaan stuit plotseling een juichend troepje in hun vaart, lachend dwarrelen allen door elkander, een paar hunner vallen of grijpen elkaar met schaterende gilletjes — Arthur en Paula staan tegenover elkander.

En zij ziet hem.

Een vriendelijke groet. Maar o, waarom niet hartelijker.

Ja, hij stelt voor samen rond te rijden, maar waarom dreunt door haar hoofd de gedachte: „Hij kon niet anders — hij kon niet anders!"

En haar beide handen rusten in de zijne, die sterke handen! en ze voelt hoe ze voortvliegt, bijna zonder dat ze zich zelve beweegt.

Koud vriendelijk spreekt hij over het ijs, en de scheuren en de muziek, maar haar dichtgeschroefde keel kan ternauwernood stem vinden, om hem te antwoorden.

Een gevoel overstelpt haar, alsof ze haar gloeiend hoofd verbergen moest aan zijn hart, en smeeken in haar bang weerhouden tranen: „Wees toch zoo wreed niet!"

Maar ze rijdt naast hem voort, flink en statig, met een gezichtje, dat van hoog rood hoe langer hoe bleeker wordt.

Neen — zoo kan ze niet langer naast hem gaan.

„Ik — ik moet naar huis" — stamelt ze verward.

Ze zwenkt om, onverwacht, raakt met één voet in de sneeuw, opgehoopt langs den kant, hij houdt haar tegen, en ze voelt zich één oogenblik veilig omsloten door zijn sterken arm.

Één oogenblik, waarin hij haar vastklemt als zijn eigendom. Zij ziet naar hem op met groote twijfelende oogen — wat is dan toch waarheid? Zijn gelaat wordt plotseling donkerrood, zóó hebben die oogen haar nog nooit te voren aangezien. Verblind sluit ze de hare, en ... voelt zich weer vrijgelaten. Nog één moment van verwarring.

„Ik moet naar huis!" stamelt ze op nieuw.

Hij ziet, hoe ze heftig de kleine schaatsen losrukt; onhandig helpt hij haar nog; dan een luchtige groet en zij verdwijnt over het met planken bedekte toegangspad.

Zij kan 't niet nalaten, éénmaal naar hem om te zien. Daar staat hij, haar naziend, roerloos en strak.

Maar ze vlucht, vlucht met die ééne groote vraag in haar ziel: „God is 't dan toch waarheid?"

O, volg haar toch, volg haar toch. Vat die kleine, bevende hand en zie haar nog éénmaal zoo in de oogen. Woorden zijn niet meer noodig, om uit te drukken, wat zoo waar, zoo innig bestaat. Neem het tot u, dat kleine, sidderende hart, dat voor u klopt met al zijn innigen hartstocht, voer haar met u het gansche, rijke leven door, een leven moeitevol, strijdvol wellicht, maar overstraald door een liefde zoo schoon en diep, als ge nergens, nergens meer ontmoeten zult. Versmaad haar niet.

Maar hij keert zich om, terug naar het dartelend gewoel der club.

Juist werpen electrische lampen hun eerste stralen over het blinkende veld, en voortsnellend op een baan van schittering en blijdschap en licht, tracht hij te vergeten ...

En zij, door het duister, eenzaam, maar toch niet droevig. Nog voelt ze het gloeien van dien éénen blik, die alles zeide.

O, het moet, het moèt waar zijn. Wat ook de oorzaak is van zijn raadselachtige houding, dat krachtige, trouwe hart klopt nog voor haar met dezelfde innigheid als voorheen. O, die oogen, die oogen waarom mocht ze niet rusten, zooals dat ééne moment aan zijn schouder. Maar wat had zij dan toch gewild! Die volle ijsbaan — het kon immers niet anders. Waarom was ze eigenlijk zoo plotseling heengesneld?

Ze knoopt het dikke wintermanteltje los, dat haar schijnt te knellen om haar schouder, nu ze gloeit, warm als in den zomer.

Weldra wordt de huisdeur geopend na haar driftig gebengel; met een korten groet snelt ze Hanna voorbij, en onder een voorwendsel vlucht ze naar haar hoog kamertje, naar 't kleine venster, waar ze eens in haar eerste, gelukkige weelde het hoofd gevlijd heeft tegen de wingerdranken, dien zonnigen tijd van innige vreugde, toen haar liefde ontwaakte.

En nu, hetzelfde gevoel doorstroomt haar nog éénmaal met al zijn vol-

heid, en weer drukt ze de handen voor de oogen om helderder in zich zelve de blijde waarheid te zien: „Hij heeft mij lief.”

X.

Blijde waarheid, die langzaam iets van haar glans verloor, iederen dag. Er kwam geen verandering in zijn houding, hij naderde haar niet meer.

En de dagen werden weken en de weken maanden, en hoe ze haar lief vertrouwen ook trachtte te bewaren in haar hart, een stem van twijfel verhief zich voller en voller en zonder het zelve te weten was ze voorbereid op het einde.

En toen kwam het.

Het was aan het einde van een muziekles, dat een der meisjes luchtig opmerkte: En heeft u gehoord van het engagement van Arthur Wartof met de dochter van professor van Heel?”

Juist sprong een knoop van het manteltje dat zij aantrok, anders niets. Ja, ze had er wel iets van gehoord. Was ’t al publiek?

„Waarschijnlijk van daag of morgen. Komt u vast op onze soirée, Zondag? Flora von Schmidt zal zingen.”

„O zeker, ik ben benieuwd haar te hooren.”

Ze vergeet haar muziek, die een der meisjes haar lachend nabrengt. Nog een paar afscheidswoorden en belofte om te komen. Dan valt de zware voordeur dicht, en ze is alleen.

God, wat heeft haar de kracht gegeven zich zoo te houden!

Regen stroomt en stormen gieren om haar heen, maar zij voelt er niets van.

Hij — hij en een ander — kan het een vergissing zijn?

Neen, zelfbedrog is onmogelijk. Ze weet nu, dat ze dàt vooruit gevoeld heeft, al die maanden, en dat de slag nu gevallen is.

Hoe kan het toch! Is zij het zelve, die dit doorleeft? Waarom heeft haar die verpletterende waarheid dan niet vernietigd, waarom eindigde haar leven niet?

Vóór haar ligt de straat harer woning. Neen, daar nu niet — maar waarheen dan? Naar het donker plantsoen, waar niemand is in den avond met dit weer. Ze voelt niet, hoe diep haar enkels weg zinken in den doorweekten grond — ze voelt slechts één behoefte, ergens heen te vluchten, waar niemand haar vinden kan, waar ze heel alleen zal zijn met haar smart.

En ze bereikt een ruw houten bank in ’t diepst van die lentelanen. God — God — en toen ’t de vorige keer lente was, liep ze hier fluisterend droomend met hem. Denken kan ze niet, herinneren zelfs bijna niet meer, maar voelen, voelen wat ze verloren heeft; en dan zinkt ze neer, en luid snikkend in haar wanhoop zinkt haar hoofd in haar handen.

Hoe lang ze daar blijft, weet ze niet. Eindelijk denk zij aan Hanna en slaat sidderend en rillend van de koude den weg in naar huis.

De trouwe Hanna staat al op den uitkijk.

„Kind, kind, waar ben je zoo lang geweest. Je bent doornat — en wat zie je bleek.”

In de huiskamer brandt 't licht en staat een leunstoel bij 't vuur. Ze valt er in neer, strekt met een wanhopig smeekenden blik de armen naar de oude uit. —

„O, Hanne, hij is....” en het overige lost zich op in een half verstaanbaar snikken.

Er komt geen verwensching over de lippen der oude — ze had 't zoo lang al gevreesd, ze heeft er hem zoo lang te voren al om gehaat — maar ze knielt neer voor haar jonge meesteres, en als ze het sidderend figuurtje vastklemt in haar armen, snikt ze even hard als haar lieveling.

Ze had 't zoo lang al gevreesd.

XI.

Niemand, die iets vermoedde, ze droeg het zoo fier.

Waar ze kon, vermeed ze hen, doch waar ze die beiden ontmoette, droeg ze trotsch haar hoofdje omhoog en zag hen vast en helder in de oogen. En dan haar luchthartige vroolijkheid bij al de gelegenheidsfeestjes en ontmoetingen, die toen volgden; neen wie vroeger ook ergens vermoeden van had gehad, geloofde het nu niet meer.

Maar die nachten! Uitgeput en doodelijk vermoeid van den strijd legde zij zich 's avonds ter ruste: maar dan eerst werden ze goed wakker, de kwellende beelden, dan zag ze een lachend, jong gezichtje, en zijn oogen, die de hare ontweken, dan snikte 't luid in haar ziel, en gloeide haar hoofd van den strijd, en dan wierp ze het knellend dek van zich, en stond op en liep heen en weer in haar donkere kamer. En soms opende ze 't venster, en dan koelde een koude luchtstroom haar gloeiend gelaat, en eindelijk als zij dan weer nederlag, afgemat maar toch kalmer, volgden een paar uren van vergetelheid en vreemde droomen.

Maar soms ook maakte de schrille koude haar leed nog zwarter. Duidelijker werd haar weer al het heden, duidelijker dan het scheen in den roes van het verblindend spel van den dag of in de nevelen van smart en tranen.

En al ontstak ze licht, en al zocht ze boeken of andere gedachten, niets zag ze vóór zich dan een eindelooze, duistere vlakte, onafzienbaar ver.

Dan kwamen oogenblikken van een vreemden, dolzinnigen angst; wild moest ze opspringen om te vluchten maar wist niet waar, en groote snikken uiten zonder tranen, en dan moest ze zich vastklemmen aan iets, meest aan haar trouwe Hanna, die ze nooit riep, voordat dit oogenblik van doodsangst kwam, de arme, oude Hanna, die haar nu niet meer troosten of begrijpen kon.

En dan werd het dag, zonder dat ze gerust had. Goddank als dan eindelijk 't duister verdween, als de groote ruimte om haar heen zich weer vulde met licht; dan zàg ze dien akeligen angst niet meer, en dan jaagde ze al die lange, bange uren voorbij met harden onverpoosden arbeid, altijd zoo dood — doodmoe. En toch kon zij geen rust vinden, omdat zij gevoelen moest, altijd door voelen, dat, wat daar vernield was, tot gruis toe verbrijzeld, niet was het teedere lichtpaleis van haàr toekomst alleen, maar ook het schoonste, het hoogste wat daar geleefd had in zijn eigen ziel.

Hij had hen beiden verbannen uit het mooi, lief vaderland, dat in den lentezonneschijn van jeugd en liefde glansde om hen heen, en zij alleen voelde nog het heimwee naar hun dreven van zonnig geluk. Maar eenmaal zou ze ook hem overvallen, die zware niet te lenigen smart, en dan zou 't voor altijd te laat zijn. — En dat was het bewustzijn, dat maakte, dat zij niet berusten kon — dat was de waarheid, die ze bleef voelen in hoofd en hart, en die elk der zich opvolgende uren vulde met zijn immer verzwarend leed.

Hoe ze het volhield, begreep ze zelve niet, maar Hanna vreesde voor haar lieveling. Stil wist ze een van Paula's vriendinnen te waarschuwen, die aan het strand logeerde, en die haar overhaalde, haar lessen een tijdlang te staken, om bij haar te komen uitrusten na den schok van haar vaders dood en den al te zwaren arbeid, dien zij zich had opgelegd.

En zij bleef er — veel eindeloos lange dagen. Vóór haar de zee, altijd deinend en de stranden overstelpend, zooals haar hart overstelpt werd met een altijd terugvloeiend, alles vervullend wee. Achter haar de zware, zwarte wouden, zoo uitlokkend koel, maar die haar bang maakten met hun diepte, want diep in die donkere lanen onder de zware schaduw der oude boomen voelde zij zich vaak overvallen door dat onnoembare, ondragelijke, dat zij nimmermeer afschudden kon.

En zij bleef, bleef — hoe ze ook terugverlangde naar haar stil thuis en haar oude Hanna, waar zij zich zelve zijn kon, want ach, niemand, niemand anders kon zij immers spreken van hem en haar leed — zijn schuld? Maar doctoren vonden, dat alleen de frissche zeelucht haar gekrenkt zenuwgestel genezen kon, en Hanna zelf smeekte haar te blijven; en ze bleef, en zweeg.

En zwijgend droeg ze verder haar leed zonder troost, haar vracht van kwellende herinneringen, haar heet verlangen naar vergetelheid en rust, tot

het alles zich oploste in een wanhoopswaanzin, dien ze machteloos bekampte, zwijgend alleen.

Eindelijk lieten ze haar vrij en mocht ze terugkeeren. God, wat schrikte Hanna van dat matte gezicht, en de diep weggezonken, gloeiende oogen. Ze had zich zulke, blijde moederlijke illusies gemaakt, van een gebruind, vol gezichtje, en een helderen blik, die haar tegenlachen zou. En nu: ziek zonden ze haar terug, verdofd en doodmoe, torsend, wat zij niet dragen kon.

Haar lieveling, haar arme lieveling, zou 't wezenlijk nooit meer overgaan?

„Zoo blij, dat ik weer thuis ben!" dat was het eenige, wat zij haar nog had hooren zeggen

Voor haar de zee . . . de stranden overstelpend.

De zon brandde heet, en stil lagen de straten in de gloeiende hitte van den middag. En de oude peinst: als ze haar maar eerst thuis heeft in de koelte der stille achterkamer, en als ze haar dan trouw vertroetelt met haar moederlijke, warme zorg . . . .

Plotseling wordt daar een voordeur geopend, het gedruisch van vroolijke stemmen dringt hen tegemoet, een fraai figuurtje in 't wit gekleed verschijnt in den glanzenden zonneschijn en daarachter de hooge, donkere gestalte van hèm.

„Willen we teruggaan?" fluistert de oude verschrikt.

„Neen," en met korte, vaste stapjes gaat Paula voorbij, maar haar gezichtje, smartelijk verwrongen, zoo ingevallen, marmerwit.

Dan is 't voorbij, dat oogenblik, dat toch eenmaal weer komen moest.

Ze zijn thuis. Daar staat de oude leunstoel in 't oude hoekje. Daar werpt Paula zich in neer, eindelijk uitbarstend in een heftig, bang snikken.

„Mijn arm, arm kind! Ach, waarom kùn je niet vergeten,” schreit de oude, als steunend haar arm haar meesteres omvat.

Maar Paula klemt zich aan de trouwe oude vast. „Goddank, dat ik weer schreien mag. O, dáár was ’t soms alsof ik stikken zou.”

Dan bedaart ze langzaam, omdat ze kalm wil zijn voor haar lieve, goede, bezorgde Hanna. Er wordt gescheld. Het zijn een paar meisjes, die haar komen verwelkomen. Hanna vraagt of zij ze terug zal zenden?

— Neen — want misschien juist als zij met anderen moèt spreken, zal het haar makkelijker zijn te overwinnen.

Maar ze praten en lachen zoo luid. En ze hebben bloemen meegebracht, die geuren zoo sterk; en dan, als een wanklank uit hun mond moet ze telkens zijn naam hooren — mèt een andere. O, nog nooit is ze dat alles zoo moe geweest als nu.

Nog anderen komen en meer en meer verward dringt het gedruisch van hun gesprekken in haar ooren, waaraan ze een enkele maal deelneemt soms zelf schril lachend, om dan weer te vervallen in haar doffe moeheid.

Eindelijk heeft Hanna de laatste bezoekster weten weg te krijgen, en ligt Paula uitgeput op de sofa. Als ze de oogen gesloten heeft, alsof ze slapen zal, verlaat de oude stil het vertrek.

Bij het sluiten der deur openen zich wild die bange oogen.

God, wat heeft hij haar aangezien. Zou hij begrepen hebben, hoè zij lijdt?

De herinnering aan zijn gelaat alleen maakt haar weer klaar wakker, als zij bijna verdoofd van den roes was ingesluimerd.

Daar komt die drukkend zware last weer op haar borst. Die bloemen geuren zoo bedwelmend zwaar! — Ach, waarom wijkt ’t nu niet, nu ze toch weer thuis is en zich zelve zijn mag, en schreien kan, schreien! Waarom komt nu geen zachte, stille vloed van tranen, die ’t verdrijven kan, dien angst?

En bevend opent ze het raam, en zinkt dan neer, en drukt de handen aan haar arm, gloeiend hoofd — ze wìl ’t wegdrijven, ze wìl bedenken, dat ze hier is, thuis, veilig alleen met haar oude Hanna.

Achter haar is nog een raam open, en de koele tocht, die zacht haar haar beweegt, schijnt één oogenblik verkoeling te brengen aan wat daar gloeit zoo vreemd.

Dan — groote God — dan is al de macht van haar willen voorbij. Dan voelt ze, hoe zich zelve ontzinkt, voelt ze zich geheel de prooi worden van dat onbeschrijfelijk zwarte, donkere.

Zoo bang, zoo bang — dieper, dieper zinkt haar hoofd — nog wil ze strijden — maar al grijpt ze ze vast, de voorwerpen rondom haar, al wil ze ’t herkennen, alles wat haar omringt — zij — zij zelve is niet meer daar — ’t onzichtbare, ondragelijke sleurt haar mee, verslindt haar. — Zwarte, donkere plekken vullen de ruimte, waar haar blikken zoeken — zijn oogen — o, die oogen, volgen ze haar hier?

Stil — stil — dàt kent ze toch nog wel. —

Teer en hoog uit de verte dartelen klokketonen door de zomerlucht. Het

oude, zachte lied, dat zoo vaak kwam meezingen met den lach van haar hart, die schoone, eerste dagen van geluk.

Trouwe herinneringen — nu begint uw werk van weldaad!

't Is of een koele hand met teedere kracht drukt op haar voorhoofd, 't zware, zwarte drukkende weglicht en haar plotseling verplaatst in een ander rijk — vreemd, hoog en licht — lang vergeten.

.... Ja, — zoo was 't — jubelende klokketoonen, een hooge, hooge, blauwe hemel, veel zonneschijn, en bloemen geurden, en ze was neergeknield, waarvoor ook weer? Voor hèm, voor iets dat glansde over alles heen, voor haar liefde. —

Zoo — zoo was 't geweest — zoo was 't weer, nu!

Hoog, lachend hoog, stroomde het voort uit haar ziel, uit zijn oogen, omhoog naar de blauwe, verre lucht.

En het behoort haar toe, haar alleen, nu en altijd. O, ze mogen er nu nooit meer iets tusschen schuiven, tusschen haar en haar groot, lief geluksgevoel.

Maar ze zullen toch komen, en het aanraken, anderen, en dan zullen ze 't weer verwoesten, en zal 't weer donker worden en smart zal zich weer vastschroeven in haar keel — God. —

En dan overstelpt haar weer de angst voor dien angst, als Hanna binnenkomt, ontsteld, dat ze daar ligt met vreemde, zoekende, wilde oogen.

„Paula, kind, sta op, Paula ...."

Als een bliksemstraal is ze op de oude toegevlogen.

„Stil, stil, zwijg! Ik wil 't niet meer hooren, niet meer zien. Zeg nu niets, spreek niet — dan kan 't weer terug komen, dat ik rusten kan, en blij kan zijn — en vertrouwen. — O, waarom heb je 't me afgerukt, zeg?"

Die wilde oogen doorboren haar. Die klemmende hand drukt haar nagels in haar oude armen, maar niet zoo diep als die vreeselijke waarheid in haar oud, trouw hart.

„Zeg, zeg, waarom heb je 't me afgerukt, als ik 't pas terug gekregen had. — 't Is leugen, zeg ik je, die groote, zwarte angst — je bent zelf leugen, zoo zwart, zoo donker — God — God, waarom heb je 't weggejaagd."

Iets in haar woest zwervenden geest bedaart toch onder den droeven blik dier ernstige oogen.

Ze laat de oude los, en nu vat deze zacht dwingend haar lieveling aan, alsof ze nog een kind was, legt haar hoofd aan haar schouder, steunt haar, draagt haar terug naar de sofa.

„Ga liggen, kind, ga rusten. Stil, ik zal uw hand vasthouden, zoo, wees nu niet bang!"

„Ach, ik kan immers niet rusten, als dit over mij komt," maar toch legt ze zich neer, de oogen sluitend, moe, vreemd vergetend.

Terug gekomen is 't mooie, zachte herinneringsland.

Half sluimerend, met een glimlach opent ze de oogen nog even:

„Als hij komt, zul je me dan roepen?"

Dan rust ze.

De oude wenscht — dat ze zoo mocht sterven.

XII.

Verpletterd stond hij daar — alleen in zijn studeervertrek.

Hij had 't vernomen, zoo juist, van den dokter zijner moeder, en onloochenbaar gelijk met die tijding had zijn geweten hem aangeklaagd:

„Dat is uw schuld."

Zijn schuld — zijn schuld. —

God, alles was anders gegaan, sneller dan hij verwacht en gewild had — zóó als 't gaan moest; toen hij eenmaal den voet had gezet op den weg van practica en berekening.

Maar oprecht was zijn hoop geweest, dat zij er niet onder zou lijden.

Nauwkeurig, van ver, had hij haar gadegeslagen, die eerste tijden, en als zij in haar schijn van luchthartigheid den indruk op hem maakte, niets te voelen, had hij zich getroost met zijn dubbele désillusie.

Toch, enkele oogenblikken had hij de oogen niet kunnen sluiten voor de waarheid, zooals 't laatst bij den aanblik naast zijn eigen vroolijk meisje in de zonnige straat, toen ze voorbij hem ging in haar bleeken, smartelijken trots.

En nu — en nu . . .

O, dat diep, folterend lijden, dat daar moest zijn voorafgegaan. Zij had hem wel liefgehad, zóó als hij vreesde, en haar zielsverlangen, haar zielsziekte was sterker geweest dan haar zwakke kracht.

En hij voelt het, hoe diep, diep . . . waarachtig zijn groote liefde was vastgeworteld in zijn hart; hij ziet de groote, reine waarheid, die daar geschreven staat met nimmer uit te wisschen letters.

Wat heeft hij vernield — wat heeft hij gedaan!

En wellicht in ditzelfde oogenblik, stervend, roept haar laatste zielssnik om hem.

Goddank . . . nu geen koude stem meer, die waarschuwt: „Denk aan de gevolgen;" geen ijzeren hand, die hem terughoudt met den wenk:

„Denk aan u zelven;" alleen een groot, machtig gevoelen drijft hem, waar zijn liefst verlangen hem reeds heendreef, lang geleden.

XIII.

't Duurde niet lang.

't Verzwakte lichaam behoefde 't gemartelde, uitgeputte verstand niet lang te overleven. Doch heftig was de strijd, die slechts enkele dagen duurde.

Hanna gaf de verzorging van haar lieveling niet uit hare handen.

De dokter zond haar een verpleegster, maar Paula sidderde van angst of vloog op haar aan, als zij haar naderde, want haar zwarte kleeding bracht al haar zwarten angst terug.

En nu bewaakte de oude haar alleen. Zij kleedde zich licht en bewoog

zich geruischloos door 't vertrek, dan stoorde zij den verlichten droom van die groote, starende oogen niet.

Eens in den nacht was 't licht uitgegaan, terwijl ze was ingesluimerd in haar stoel, vóór haar lieveling.

Plotseling werd ze wakker door een woesten gil en 't rinkelen van glas: 't arme kind was wild naar 't venster gesprongen, gillend om licht, want 't was weer teruggekomen, dat, wat haar dood zou knellen — dood!

En toen herleefde 't bewustzijn één oogenblik. Schreiend verbond Hanna haar wonden bij 't licht van flikkerende kaarsen.

„Arme, oude, trouwe ziel! Ik geloof, dat ik erg ziek ben, is 't niet? O, was ik maar dood!"

En nog eenmaal snikte ze aan dat trouwe hart haar groote, natuurlijke droefheid uit.

„Hanna, ik geloof, dat ik krankzinnig zal worden, of soms al ben. Ik geloof — ik weet, dat hij alles voelt, alles weet, zooals ik. Maar hij mag er dat andere schepseltje niet om verlaten, hoor je, Hanna, hoor je 't goed? O, als nog een schepsel zóó lijden moest."

En ze schreide immer voort, totdat ze insliep.

Hanna hoopte. Maar den volgenden morgen was ze heftiger dan ooit; de koortshitte was op zijn hoogst, 't kòn niet langer duren.

Uitgeput en kleurloos tegen den middag zonk ze neer in een soort van verdooving, die naar slaap leek of... den dood.

Toen was 't, dat onverwacht de pleegzuster de kamerdeur opende, iets fluisterend van een „een anderen doctor" en vóór Hanna 't verhinderen kon, stond Arthur in 't vertrek.

Ongetwijfeld had hij gehoord van het lot van haar lieveling, maar durfde hij nu tot haar komen, zóó!

Doch haar blik vol verwijt hield hem niet terug.

Paula was opgerezen met een flauwen kreet.

Leefde ze in haar droom, of zag zij de werkelijkheid?

Hanna heeft 't nooit geweten.

Zij zag alleen, hoe hij zijn hoed neerwierp op de tafel, toesnelde op haar kind, haar vastsloot in zijn armen en daar geknield voor haar nederlag.

Toen hij haar losliet, was 't voorbij.

Met zijn eersten en laatsten kus legde hij 't hoofd der jonge doode ter ruste.

DE MEESTERSTUKKEN DER VLAAMSCHE SCHOOL IN DEN LOUVRE

DOOR

MAX ROOSES.

P. P. RUBENS.

De drie Schikgodinnen den levensdraad van Maria van Medici spinnend.

Het voornaamste werk van Rubens, dat de Louvre bezit, en ook wel het belangrijkste van al de werken, die in deze verzameling gevonden worden, is de *Geschiedenis van Maria van Medici.* Nagenoeg al de andere stukken van het Staats-museum zijn voor andere bestellers dan het Fransche rijk gemaakt, de uitvoering dezer reeks is door een koningin van Frankrijk den meester toevertrouwd; zij stelt een aantal gebeurtenissen voor uit de geschiedenis van het land; zij behoort sedert haar ontstaan aan den Staat: het is dus voor Parijs een werk van uitzonderlijk belang. Ook in des kunstenaars leven neemt het een aanzienlijke plaats in.

Het werd geschilderd van 1622 tot 1625, toen Rubens in de volle rijpheid van zijn talent was; het is het eerste werk, dat hij voor een vreemden vorst vervaardigde; het was ook het eerste, dat hem met vorstelijke mildheid werd betaald; het is het uitgebreidste, dat hij ooit schiep; twee eeuwen lang is het de beroemdste zijner scheppingen gebleven. Het is dus alleszins de moeite waard dat wij er ons een poosje bij ophouden.

Zooals men weet werd de Geschiedenis van Maria van Medici geschilderd voor het *Palais du Luxembourg*, dat de koningin-moeder na den dood van haren man Hendrik IV voor zich liet bouwen. Men was aan het werk gegaan in 1613, het paleis was voltooid in 1620; en toen was de koningin er op bedacht de twee eerezalen te doen versieren met twee groote reeksen geschilderde doeken: de eene haar eigen geschiedenis, de andere die van Hendrik IV voorstellende. De vorstin was een Italiaansche, uit het roemrijkste en meest kunstlievende geslacht, dat haar vaderland voortbracht; zij herinnerde zich hoe in hare geboortestad Florence, de kerken, de kloosters en paleizen met muurschilderingen versierd waren en kon zij er niet meer aan denken de wanden van haar paleis met frescos te doen bedekken, dan kon zij toch, getrouw blijvende aan de gebruiken van den dag, er dichtst bij komen door de muren te laten bekleeden met olieverfschilderingen.

De drie Schikgodinnen den levensdraad van Maria van Medici spinnend.

Eens dat het plan gerijpt was moest er gedacht worden aan den uitvoerder. De Italiaansche school had in 1620 uitgebloeid, alleen de laatste Bolonneezen waren nog in leven, en de Florentijnsche prinses was wijs genoeg in haar geboorteland naar niemand te zoeken, wien zij het werk kon vertrouwen. In haar nieuw vaderland had zoo iemand nooit bestaan. Rubens daarentegen was wijd en zijd beroemd. Ook zonder dagbladen en tentoonstellingen verspreidde zich de faam eens kunstenaars toen in korten tijd over de beschaafde wereld. Men zegt, dat baron de Vicq, de afgezant van het hof van Brussel bij dat van Parijs, den Antwerpschen meester aanbeval. Het is best mogelijk, maar er dient daarbij aangemerkt te worden dat de hertogin van Mantua, bij wier echtgenoot Rubens als hofschilder had gewerkt, de zuster was van Maria van

Medici en dat Frans Pourbus, met wien Rubens aan het hof van Vincentius van Gonzaga had verbleven, de portretschilder der koningin-moeder was. Een onbekende zal hij dus niet aan het hof van Frankrijk geweest zijn. Dat de aartshertogin Isabella gunstig over hem getuigd had lijdt geen twijfel.

Op het einde van 1620 noodigde Maria van Medici Rubens uit naar Parijs te komen om zich met haar te verstaan over het werk. Op zijn weg naar Frankrijk reisde hij over Brussel en bezocht daar de Infante, die hem belastte in haren naam aan de koningin een hondje en een halssnoer, met vier-en-twintig geëmailleerde platen versierd, aan te bieden.

Rubens bevond zich te Parijs den 17den Januari 1621 en den 26sten Februari was hij uit die stad vertrokken; den 4den Maart was hij te Antwerpen terug.

Hij was overeengekomen met de koningin, dat hij de twee eerezalen van haar paleis zou versieren tegen een vergelding van 20.000 kronen, wat in geld van onzen tijd met ruim 300.000 frank gelijk staat. Hij zou beginnen met de Geschiedenis van Maria van Medici in 25 tafereelen af te beelden. De zaal, welke diende versierd te worden, was van beide kanten door negen vensters verlicht en aan weerszijde moesten er tien schilderijen geplaatst worden; de overige kwamen in de breedte der zaal. De tien eerste bevonden zich aan den kant van den tuin, de elfde en de twaalfde waren in de breedte aan het een uiteinde der zaal geplaatst; de tien volgende kwamen tusschen de vensters aan de zijde van het binnenplein; aan het ander uiteinde bevonden zich de portretten der ouders van Maria van Medici boven de deuren; het portret der koningin zelve hing boven den schoorsteen. Al de schilderijen zijn 3.94 meters hoog. De eerste en de laatste zijn 1.55 m., de tiende en de elfde zijn 7.27, de twaalfde 7,02, de andere 4,95 breed.

Rubens mocht het werk in zijn atelier te Antwerpen afmaken, alleen moest hij het te Parijs komen plaatsen en voor zooveel noodig zelf daar hertoetsen. Hij stelde zich dadelijk aan den arbeid en den 19den Mei 1622 bood hij het algemeen plan aan, dat den 1sten Augustus door de koningin met enkele wijzigingen was goedgekeurd. Een jaar daarna had Rubens de negen eerste stukken voltooid en in het begin van Juni 1623 kwam hij ze plaatsen. De koningin was er zeer over tevreden. In December 1624 was het werk ver gevorderd en ontving de schilder bevel in de eerste dagen van Februari 1625 te Parijs te zijn. Geheel de reeks moest voltooid en geplaatst wezen op den dag van het huwelijk van Karel I van Engeland met Henriette van van Frankrijk. Rubens vertoefde toen vier maanden te Parijs om de laatste hand aan zijn schildering te leggen; in het begin der maand Juni 1625 keerde hij naar Antwerpen terug.

De bijval, dien de schilder bij de opening der zaal inoogstte was bijzonder groot; in verzen en in proza werd de Galerij van Maria van Medici beschreven en geprezen. De onderwerpen waren van aard om de dichters en de geleerden van dien tijd gelegenheid te verschaffen om niet alleen blijk van goeden smaak, maar ook van kennis der geschiedenis en schranderheid in het verklaren der zinnebeeldige en mythologische figuren te geven. Van

dien kant was de eerezaal van den Luxemburg een waar buitenkansje voor de latere geschiedschrijvers van Rubens. Gretig namen zij de beschrijving der twee-en-twintig stukken en de verduidelijking der allegorische figuren van elkander over en vulden er tal van bladzijden mede.

De schilderingen bleven in het Luxemburg-paleis tot in 1802. Toen werd het gebouw tot zetel van den Senaat ingericht, de eerezaal werd afgebroken om plaats te maken voor de groote trap en de schilderijen werden overgebracht naar den Louvre.

De schetsen werden het eigendom van den abbé de Saint-Ambroise, die de gewone bemiddelaar tusschen den schilder en de koningin was geweest en aan wien Rubens ze hoogst waarschijnlijk uit erkentelijkheid schonk. Tegenwoordig bevindt zich het grootste deel er van in de Pinacotheek te Munchen, enkele ook in het Museum te Kopenhagen en in dat van Sint Petersburg.

De tweede zaal, die Maria van Medici door Rubens wilde laten schilderen en die den levensloop van Hendrik IV haren gemaal moest verbeelden, kwam nooit tot stand.

Er was een oogenblik spraak geweest van een Italiaanschen schilder Giuseppino (Giuseppe Cesari, il Cavaliere d'Arpino) met het werk te gelasten. De kardinaal de Richelieu had in 1626, die toen zeer bekende en later vergeten grootheid aan de koningin-moeder aanbevolen; zij zelve had zich tot den kardinaal Spada gewend om te vragen of Guido Reni het werk niet op zich zou kunnen nemen, maar toen deze laatste er zich niet bereid toe verklaarde en Giuseppino te oud bleek, kwam men ten slotte toch tot den Antwerpschen schilder terug. Waarom men aarzelde na de voleinding der galerij van Maria van Medici hem ook die van Hendrik IV toe te vertrouwen, zooals in den begin besloten was, weten wij niet.

In 1628 had hij er dan toch een aanvang mede gemaakt, maar de reizen, die hij in Augustus van dit jaar ondernam naar Madrid en Londen als diplomatiek onderhandelaar kwamen het werk onderbreken. Toen hij in 1630 teruggekeerd was in Antwerpen, hervatte hij het; in den loop van dit jaar bracht een oneenigheid over de afmeting der stukken nieuwe vertraging te weeg en weldra deden de vijandelijkheden, uitgebroken tusschen Maria van Medici en haren zoon Lodewijk XIII het plan geheel opgeven. De koningin ging het volgende jaar in ballingschap en keerde nooit meer in Frankrijk weer. Die gebeurtenis, volkomen onbeduidend in zich zelve, mag een ware ramp voor de kunst heeten. Rubens had reeds tal van schetsen gemaakt voor de tweede galerij, twee groote stukken waren er aangelegd en tamelijk ver gevorderd: beide bevinden zich in het Museum der Uffizi in Florence. Zooals zij daar zijn nemen zij een eerste plaats in Rubens' scheppingen in, en zonder den minsten twijfel zouden zij tot zijn uitstekendste meesterstukken gerekend worden had hij ze kunnen voltooien.

Het was een zware taak, die Rubens aanvaardde, toen hij op zich nam de geschiedenis van Maria van Medici te schilderen. Een minder belangwek-

kende koninklijke levensloop dan de hare, een onbehagelijker vorstin als zij ware moeilijk te vinden. Zij maakte Hendrik IV het leven bitter door haar heerschzuchtig en twistziek karakter; leefde in onmin en in oorlog met haren zoon gedurende een goed deel van haar leven en werd eindelijk door hem verplicht het land te verlaten en in den vreemde een bestaan te gaan vragen aan hare vrienden van vroeger of aan het toeval dat zich niet altijd gunstig toonde. Na den dood van haren man (1610) had zij als regentes velerlei muiterijen te bekampen gehad. Toen zij haar zoon meerderjarig had doen verklaren in 1614 was de strijd tusschen hen beiden begonnen; de koningin werd overwonnen, in hechtenis genomen (1617) en door het waagstuk van een aanhanger verlost (1619). Daarop volgde een nieuwe verzoening, een nieuwe oorlog en een nieuwe wapenstilstand, die van 1620 tot 1626 duurde. In die jaren van rust en verademing vond Rubens tijd om zijn galerij te voltooien.

Ziedaar de heldin, die de schilder te verheerlijken had: geene gebeurtenis van belang dan die welke getuigenis aflegde van hare gebreken en van den haat, dien zij zich hierdoor op den hals haalde; ongelukken genoeg maar niets hartsverheffends, niets tragisch in dit leven van onrust en tegenspoed. De strijd tegen hare onderdanen en haren zoon, die haar bestaan eene treurige beteekenis gaf, moest door den schilder van haren levensloop verzwegen worden. Hoe weinig behandelenswaardige stof lag er in dit alles!

Rubens had dan ook te zorgen dat hij uit dit nietige, uit dit weerzinwekkende iets kunstigs maakte en daar de waarheid hem in den steek liet nam hij zijn toevlucht tot de verdichting. Uit Maria's leven koos hij de algemeene onderwerpen en zooals een dichter voor familiefeesten doet, nam hij de algemeene menschelijke voorvallen om ze door eigen vinding en opsmukking een belang bij te zetten, die zij uit zich zelve niet bezaten. Zoo kregen wij achtereenvolgens te zien de Schikgodinnen die Maria van Medici's levenslot spinnen, hare Geboorte, hare Opvoeding, hare Verloving met Hendrik IV, haar Voorloopig Huwelijk, hare Aankomst in Frankrijk, de Voltrekking van haar Huwelijk, de Geboorte van haren zoon, het Huwelijk harer dochter. Daarnevens komen de staatkundige gebeurtenissen: Hendrik IV die naar den oorlog gaat en zijn vrouw het bestuur van het land toevertrouwt, de Kroning van Maria van Medici, de Verheerlijking van Hendrik IV en de Tusschenregeering zijner weduwe, hare Reis naar Pont de Cé, waar zij ging strijden tegen hare vijanden, de Overgave van 's landsbestuur aan haren zoon, hare Vlucht uit het kasteel van Blois waar zij gevangen was, de Verzoening met haren zoon en het sluiten van den Vrede. Heel die staatkundige reeks is één fraaie leugen; de opvolging van twist en oorlog werd gemaakt tot een verheerlijking van krijgsmoed, van vredelievendheid en eendracht. Veel wat had dienen gezegd te worden werd verzwegen en wat gezegd werd behoefde een behendigen uitlegger om het aannemelijk te maken. Rubens wist het wel, en evengoed wist het de omgeving der koningin. Twee dagen nadat de nieuwe galerij was ingewijd kwam Lodewijk XIII Rubens' werk

zien, bij die gelegenheid schreef de schilder aan zijn vriend Peiresc: „De koning heeft mij ook de eer gedaan onze galerij te komen bezichtigen; het was de eerste maal dat hij den voet zette in het paleis, waar men 16 of 18 jaar geleden is begonnen aan te werken. Zijne Majesteit toonde zich volkomen tevreden over mijne schilderingen; iets wat mij werd medegedeeld door al diegenen, welke er tegenwoordig waren en voornamelijk door den heer de St. Ambroise. Deze heeft toen de onderwerpen uitgelegd, hun waren zin met groote behendigheid verdraaiende en verbergende."

Een minder vindingrijke geest dan Rubens ware te kort geschoten in die lastige taak: hem gaf hare poverheid gelegenheid zijne scheppingskracht in al haren veelzijdigen rijkdom te openbaren. Van de gebeurtenissen, huiselijke zoowel als staatkundige, nam hij wat hij geschikte stof achtte om onverbloemd te worden behandeld en hij gaf het naar waarheid weer. Zoo deed hij voor het Voorloopig Huwelijk der Koningin, voor hare Kroning, voor het Vertrek des Konings naar het leger, ofschoon in dit laatste stuk reeds een paar zinnebeeldige figuren voorkomen. In meerdere, ofschoon ongelijke mate, wordt in de andere tafereelen plaats ingeruimd aan Allegorie en Mythologie. Zoo wordt bijvoorbeeld de Geboorte der Koningin voorgesteld door de godin Juno Lucina, die de pas geborene in de armen legt der stad Florence in tegenwoordigheid van den stroomgod van den Arno, van de godin van Overvloed en van de Gelukkige Uren die de kenteekens van het koningdom en bloemen strooien rond het kind; zoo worden, in het tafereel harer Opvoeding, Minerva, Mercurius, de Gratiën en de Harmonie er bij gehaald, terwijl in den achtergrond de wateren der fontein Castalia een doorschijnend vochtgordijn vormen; zoo wordt heel de Olympus ter hulpe geroepen om den voorspoed des lands onder het Regentschap van Maria van Medici te vertolken.

Een overdaad van zinnebeelden, een overstrooming van godengestalten! Maar hoe heerlijk zijn die figuren, uit het rijk der fabel en der verbeelding in dat der geschiedenis binnengevoerd! Wat gaf het Rubens of Maria van Medici het onbehagelijkste aller figuren en hare lotgevallen de meest weerzinwekkende waren? Bleven de goden uit den Olympus niet het schoonste wat de menschen schiepen; riep hij zelf in zijne allegorische figuren niet de bevalligste aller wezens en de prachtigste en machtigste aller gestalten op? Mocht hij ze niet bekleeden met de donzigste huid en met het kleurigste gewaad; mocht hij ze niet plaatsen in de sierlijkste houding en de bekoorlijkste omgeving? Was het gebied zijner verbeelding niet onbeperkt en kon hij met de geschiedenis te verwijden zich geen hemel en aarde scheppen naar zijn eigen fantazie, de weelderigste die ooit een kunstenaar bezat?

En hij deed dit alles: zijne Schikgodinnen, zijne Drie Gratiën in de *Opvoeding*, zijne Waternymfen in de *Landing der Koningin*, zijn Geniussen der Gezondheid en der Vruchtbaarheid in de *Geboorte van Lodewijk XIII*, de Overwinning en de Faam in de *Verheerlijking van Hendrik IV*, zijn Apollo in de *Regeering der Koningin*, zijne roeisters in de *Meerderjarigheid des*

Konings en zoovele andere figuren tellen onder de schoonste gestalten, die ooit door het penseel werden voortgebracht. Minder rijk is het zuiver menschelijk element bedeeld; maar ook daar is menig figuur uitstekend. Zoo Hendrik IV, die met bewondering het portret zijner bruid aanstaart; zoo de moeder, die haar pas geboren zoontje belonkt; zoo de kleine Lodewijk tusschen vader, die naar den oorlog gaat, en moeder, aan wier zorgen hij wordt toevertrouwd.

Zeker er zijn zwakke deelen in het werk; de overdaad der allegorie, waarvan wij een voorbeeld aanhaalden in het tafereel der *Geboorte van de Koningin*, is volgens onzen smaak overdreven en wordt stuitend; de karige plaats toegemeten aan de waarheid in vergelijking met het ruime aandeel toegekend aan de verdichting bevredigt geenszins onze opvatting der historieschildering; maar dit neemt niet weg dat in zijnen aard de *Geschiedenis van Maria van Medici* onder Rubens' meesterstukken telt.

De schilder was in den vollen gloed des levens en der scheppingskracht, hij had ruime baan om op een armoedig, maar toch door den rang der heldin nog immer schitterend onderwerp te borduren wat hij wilde; hij bevredigde nu eens voor goed zijn zin voor vernuftige zinnebeelden en voor heerlijke klassieke godengestalten, die bij hem was aangekweekt in het atelier van Otto Venius, in Italië en door zijn oudkundige studiën; vrijer dan ooit vierde hij den teugel aan zijn gave om het leven en de geschiedenis van de decoratieve zijde te beschouwen, de mannen en vrouwen om te scheppen in toonbeelden van krachtvolle schoonheid.

Het was een blijk van verwaanden trots bij de koningin haar eigen lotgevallen in haar eigen paleis door de kunst te laten vereeuwigen en te laten verheerlijken. Den schilder werd de taak opgelegd van een officieelen lofredenaar en zulke opdracht was zeker niet van aard om hem te bezielen. De Galerij van Maria van Medici zou dan ook beneden die van Hendrik IV gebleven zijn, zooals wij duidelijk genoeg zien uit de twee groote stukken der Uffizi; maar het was Maria van Medici's wensch een koninklijke zaal op te smukken met wat de kunst sierlijkst aanbrengen kon. En Rubens toonde zich volkomen op de hoogte der taak. Zijn decoratief werk is geniaal: al wat hemel en aarde, geschiedenis en poëzie hem aan de hand konden doen van behagelijke zinnebeelden en van heerlijke gestalten, al wat licht en kleur kon bijdragen om de weidsche zaal feestelijk en vorstelijk te maken bracht hij samen. Men verbeeldt zich niets glanzenders dan die pralende en stralende doeken in een met passenden rijkdom gestoffeerd paleis, niets dat een grooteren lust aan de oogen en aan den geest moest bieden dan die vernuftige vindingen met die heerlijke vormen en kleuren omkleed.

Rubens schiep de ontwerpen alleen en nam aan de uitvoering het grootste deel; wel liet hij zich helpen door zijne leerlingen en meer bepaald door Justus van Egmont in het schilderen der figuren, wel benuttigde hij het talent van Snijders en Wildens om de dieren en bloemen en andere bijzaken

aan te brengen, maar hij zelf hertoetste alles wat hij niet geheel opschilderde en maakte het tot zijn werk.

Het tafereel dat wij in gravuur weergeven is het eerste in de rei. Hoog in den hemel zetelen Jupiter en Juno: zij, streelend en verleidelijk, poogt hem gunstig voor de toekomende koningin te stemmen; hij blikt majestatisch, maar toch goedig neer, niet zonder eenigen argwaan tegen de verleidende woorden: een brokje van Rubeniaansche vormenschoonheid en van Vlaamsche gemoedelijkheid. Lager de Schikgodinnen tusschen den gloriegloed van daar boven en de donkere wolken van beneden: heerlijke vrouwenlijven op kleurige draperijen gezeten. De vreeselijke beschiksters over het menschelijk lot zijn omgeschapen in bevallige welwillende figuren. Zij zijn over het tafereel verdeeld zooals Rubens alleen dit kon, dit is zoo natuurlijk en zoo gelukkig, dat niemand zich verbeeldt dat hunne houding anders en fraaier denkbaar zij. Het zijn Rubens' vrouwen: geen buitensporig zware lichamen, geen wonderen der natuur, maar uitgelezen typen van weelderigen levensbloei met al het bloemige en frissche dat een milde natuur meebrengt. Wel zijn de koppen fijn en aanvallig, maar de zware spieren, de rijkgevleesde ruggen herinneren ons dat Rubens in de vrouw meer het vleesch dan den geest bewonderde, dat zijn ideaal altijd iets stoffelijks had.

De schilderij zooals heel de reeks behoort tot de middenjaren van Rubens, een tijdstip van overgang van zijn vroegeren tot zijn laatsten trant, geen reuzenlijven meer, geen sterke werking van licht tegen donker, die overigens in die muurbekleedingen niet zou gepast hebben: maar nog niet het dartele en tooverende spel van kleur en tint, nog niet de alleenheerschappij van het licht, nog geen ondergaan van den teekenaar in den schilder; een tijd van gematigdheid, van redelijkheid, van werken zonder gejaagdheid, van overvloedige en sierlijke zeggingskracht, van evenwicht tusschen zijne vele en heerlijke gaven.

OP DEN PLAS

DOOR

P. VISSER.

Ik weet een plas waar 't lieflijk is
  Om eenzaam rond te varen
Als 't koeltje nauw zijn vlakte plooit,
Het dalend licht den hemel tooit,
  Met gloed van rozeblâren.

Hoe zachtjes glijdt dan 't bootje voort
  In vredevol gewiegel,
Terwijl het stervend zonnevuur
Zijn vonken strooit op 't diep lazuur
  Van d' effen waterspiegel.

Maar schóóner nog, als 't licht der maan
  In zachte zilverglansen,
Met tintling op het water beeft
En kille, bleeke rozen weeft
  Door sombre biezenkransen.

Geen voorwerp dan aan d' oever meer
  Of 't halve schemerduister
Beneemt het vorm en kleur en lijn;
Het Wézen huwt zich aan den schijn,
  Geen klank of 't wordt gefluister.

Een wondre stemming dringt zich op!
  — De riem blijft roerloos hangen; —
't Is of een droom het denken boeit,
Iets lieflijk-weeks het hart doorvloeit,
  Gelijk bij droeve zangen.

Wat fijn gevoel van weelde en wee
  Komt zacht de borst doorstroomen!
Ons áánzijn voelt zich als gewijd,
De ziel smelt weg in zaligheid,
  En droomt haar reinste droomen.

Och, 't leven is mij nog zoo zoet;
  Ik zou 't zoo noode derven;
Maar *is* mijn doodsuur licht nabij,
Dan, Hemel geef, och geef het mij,
  Om zóó te mogen sterven.

Aug. '94.

EEN ZEEMANSZOON UIT DE ZEVENTIENDE EEUW.

DOOR

JOH. H. BEEN.

I.

Wanneer Karl von Rotteck in zijn tamelijk subjectieve Algemeene Geschiedenis van Karel den Grooten spreekt, kan hij niet nalaten hem bij een eenzaam stralende ster te vergelijken, wel vermoedende, dat zijn lezers, die hij immers onder „de denkenden" zoekt, 1) meer op de eenzaamheid dan wel op den glans dier sterre zullen letten. En, als vreesde hij, dat er onder zijn publiek nog wel een minder fijne kop verdwaald mocht zijn, kan hij ook niet nalaten, dat stralende hemellicht naar een andere plaats van het firmament te brengen, waar het in glans verliest, wat het in gezelligheid wint. Och ja, Protagoras en zijn vrienden hebben het ons al geleerd, dat elke zaak twee handvatsels heeft, en dat alles met twee maten gemeten kan worden. Maar het oordeel eener natie — waarvoor nog geen thermometers zijn uitgevonden! — weet op een gegeven oogenblik slechts van één maat, en het meerendeel der menschen, die Rotteck nooit gelezen hebben en derhalve gevaar loopen niet onder „de denkenden" gerangschikt te worden, beschouwen een ster, zooals zij die zien, niet in betrekking tot de andere wereldzonnen. Zoo juicht ons volk een Zoutman toe na den slag bij Doggersbank, maar het zwijgt als een Piet Hein zijn groote zege in de Allerheiligenbaai heeft bevochten, en maakt alleen dien Delfshavenschen held populair, wanneer hij rinkelt met de geroofde geldstukken der Spaansche Zilvervloot. En als het ongewapende oog naar de zonnen onzer zeventiende eeuw staart, onderscheidt het in dien melkweg onzer glorie vooral één helder, wijdstralend licht: Michiel Adriaanszoon De Ruijter.

En voorwaar, het is geen zinsbegoocheling, wanneer aller oogen, en aller harten ook, als met magische kracht getrokken worden tot dat éene licht! Niet in eenzame grootheid prijkt het, maar overstraalt zelfs de wereldzonnen, die het omringen aan alle kanten. Jongens op school, jongelingen in het heldentijdperk des levens, mannen in den op- of ondergang van hun bestaan, voelen iets voor dien eenvoudigen, vromen man, die, door koningen der aarde geacht, zich deemoedig boog voor den Koning der koningen en voor Diens zichtbaar uitgedrukt gezag, hetzij dat Oranje of Heeren Staten heette.

---

1) Volgens het titelblad: «für denkende Geschichtsfreunde bearbeitet». Het aangehaalde oordeel komt voor in Band V, seite 32 (25ste Auflage).

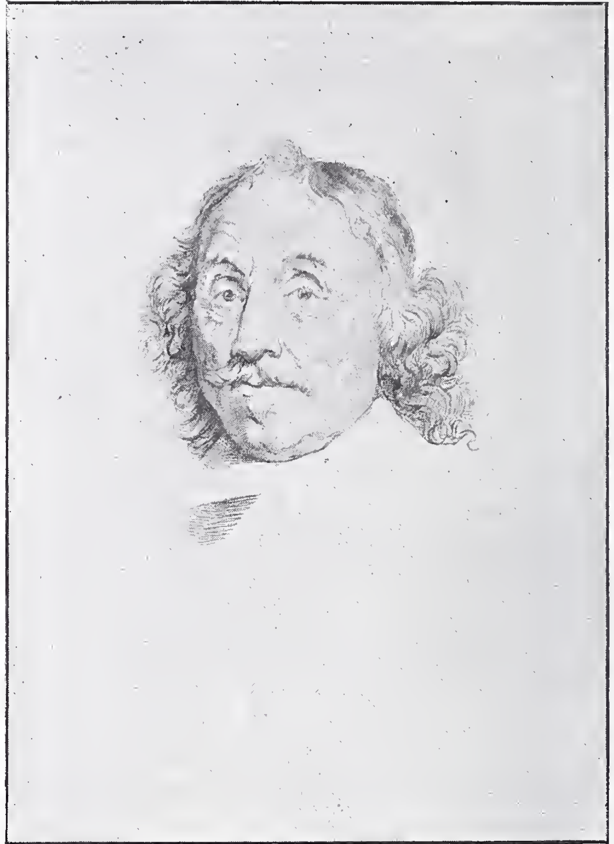
En.... daar bevind ik mij reeds op een hellenden weg! Ik spreek van een zeeheld, een man des oorlogs, en ik noem hem „den eenvoudigen, vromen man". En onder dit schrijven denk ik aan zijn kinderlijke liefde en eerbied voor zijn moeder, en ik denk.... aan den toren van Vlissingen, aan het wiel op de Lijnbaan, aan den kwâjongen, den schrik van de gansche stad En al denkende aan al die zaken, voel ik behoefte ze even aan te duiden, en ik weet, dat die aanduidingen voorstellingen zullen opwekken, die u een glimlach op het gelaat brengen. Maar als een Engelschman mij vraagt naar den *admiraal* en aldoor naar den admiraal, dan mompel ik van zeeslagen, die gewonnen zijn, en als hij daartegenover andere zeeslagen stelt, begin ik te wijzen op het oordeel van autoriteiten — liefst Engelsche! — en ik beroep mij op deze en gene, in één woord: ik ontdek, dat ik op dit gebied er een autoriteitsgeloof van belang op nahoud.

En dat kan wel niet anders. Voor honderdduizenden mijner landgenooten moet het nu eenmaal een axioma zijn, dat De Ruijter de grootste vlootvoogd zijner eeuw was. En evenals de boeren van Mastland blijven we zitten, zoolang de dominee uit die beroemd geworden Pastorie zijn tekst ontwikkelt. Maar als de *toepassing* komt, als wij van al dat voor ons zoo hooggeleerde afdalen naar het dagelijksche leven, waaraan we met duizend draden verbonden zijn, dan — al verwondere het den jeugdigen prediker — dan staan we op en knikken elkander toe!

De Ruijter was een groot admiraal.... Ja, zeker — maar weet ge dit of dat wel van hem? Willem de Derde was een staatsman en een veldheer van den eersten rang, lees er de Gidsstudie van professor Fruin, lees er Macaulay op na.... Maar wat voelt ge een medelijden met dat arme, teringachtige knaapje daar in dien grooten leuningstoel half verborgen bij den ontzaglijken haard; wat doet het u goed, als die knaap *anders* wordt, als hij met hooggekleurde wangen op de ijsbaan rondzwiert; wat is het u een behoefte, wanneer ge gaat twijfelen aan de energie van ons volk, de geschiedenis van het Rampjaar op te slaan, toen *om* dien jeugdigen prins zich een arm volk heenschaarde, dat radeloos van angst, aan dien jongen, onervaren man het geloof in zichzelven terugvroeg. Wat was Frederik de Groote niet een held! Het kost u uren van inspanning, eer ge zijn veldslagen van buiten geleerd hebt; en, na eenige maanden, dansen ze wel een weinig vreemd in uw arm hoofd rond.... Maar — kent ge dien kleinen man wel, met zijn krukje en zijn verstandige blauwe oogen? En een glimlach speelt u om de lippen, nu u de *bons mots* te binnenschieten, kleine duiveltjes, die zich met hun scherpe klauwtjes wàt beter aan uw geheugen wisten vast te klemmen dan al die deftige, zwartgerokte jaartallen.

Zeg, dat wij een groot held gehad hebben in de zooveelste eeuw; en met eerbied zullen we dat vernemen. Diepe rimpels zullen zich trekken over ons voorhoofd, en we zullen zitten als 's Zondags onder de preek. Maar geef ons een *mensch* erbij, en ge zult aan de schittering onzer oogen bespeuren, dat ge iets edelers in ons hebt aangeraakt. Misschien zijt ge van meening, dat

de held erdoor naar beneden gehaald wordt. Wij, gewone menschen, kunnen uw vrees niet deelen, omdat uw wetenschap niet de onze is. Maar wij gevoelen behoefte aan kracht en gloed. En, evenals de vrouw uit het Evangelie, raken wij een groot man aan, omdat wij gelooven. *Hij* zal er kracht bij verliezen, zeker! Maar wij, zelfzuchtigen, die we zijn — neen, nooddruftigen! bedelende om zooveel dat we missen, maar het meest om hoop en vertrouwen, ja, hoop vooral — we strekken de hand uit, wetende, dat het woord, hetwelk de wereld heeft doen trillen, nog altijd van kracht is: „Uw geloof heeft u behouden!....”

Bestevâer Tromp, naar een ets voorkomende in de verzameling te Brielle van Mr. Alex. Ver Huell. (Phot. van den heer P. Roeloffs te Brielle.)

Het zal dan ook afhangen van de meerdere of mindere mate, waarmede ons volk in kennis zal gesteld worden met *den mensch*, of het over eenigen tijd het driehonderdjarige geboortefeest van *den zeeheld* MAARTEN-HARPERTSZOON TROMP, wiens roem door dien van De Ruijter niet verduisterd mag worden, vieren zal of niet. Wat zal het baten, of men al van de daken predikt, dat hij een man was, „die volgens de getuigenissen van hedendaagsche Engelsche schrijvers, moet gehouden worden voor een der grootste zeelieden, welke tot op zijnen tijd in de wereld verschenen waren, van wien zij getuigen, dat hij zeer ervaren in de kunst van oorlogen ter zee was, aan wien zij de eere toekennen, van in menig opzicht de leermeester en het voorbeeld der Britsche bevelhebbers te zijn geweest en wiens bekwaamheden en heldendaden nog heden ten dage zoo hoog in Groot-Brittanje geschat worden, dat men gemeend heeft, te midden der lofspraak op de vroegere en latere Engelsche zeelieden, aan zijne verdiensten een opzettelijke hulde te mogen bewijzen, en men hem waardig heeft geacht zijne beeltenis nevens die der Britsche zeelieden in de galerij te Greenwich op te hangen. 1) Al roept men

1) Jhr. Mr. J. C. De Jonge: Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen, p. 502 en 503. In noot 2 op p. 503

er de Franschen bij, om mede getuigenis af te leggen, 1) wat kan het meer doen dan ons verlangen om met *den mensch* Tromp nader in kennis te komen, nog te verlevendigen? . . . .

Ik heb daar in het voorgaande een taak gesteld, die voor mij te zwaar is Maar wie geen bouwmeester is, behoeft daarom niet ledig te blijven: wierpen de soldaten van Alexander den Grooten geen steenhoopen op aan den oever van den Hyphasis, en zullen wellicht deze ruwgevormde monumenten in hun stomme welsprekendheid niet gesproken hebben tot den geest der bouwmeesters en beeldhouwers, die den *godenzoon* zouden verheerlijken?

Maar nog iets anders stond mij bij het schrijven van dit opstel voor den geest, iets, dat meer nuchter is, en geheel past in zijn omlijsting. En wat kan meer nuchter zijn dan . . . . de waarheid. Autoriteitsgeloof, waar het niet anders *kan*. Maar, waar *de mensch* voor ons komt: waarheid, zooveel dit den schrijver, die zelf een feilbaar mensch is, mogelijk kan zijn. Want de regenboog der sage strengelt zich zoo gaarne rond het hoofd van een held. Ik heb b. v. over de jeugd van Tromp verhalen gelezen zoo avontuurlijk, alsof Gustave Aimard ze hadde geschreven. Zooveel mij mogelijk was, heb ik het leven van Tromp nagegaan. En wat ik gevonden heb, deel ik u eerlijk mede, met verwijzing naar de voor iedereen toegankelijke bronnen. Mocht het den een of anderen auteur de stoffe verschaffen om voor Bestevâer te doen, wat zoovelen voor De Ruijter gedaan hebben.

II.

Hoe eenvoudig men ook het leven van Maarten Harpertszoon Tromp wil opvatten, men zal altijd moeten beginnen met een herinnering aan den tijd, waarin hij geboren werd, dien gelukkigen tijd, toen ons landje meer grootsteedsch, eigenlijk één groote koopstad was, welker bewoners het te druk hadden om zich bijzonder veel met elkanders levensomstandigheden te bemoeien. Toen gaf men God wat Godes was, en de rest van dit voorschrift vertaalde men op zijn Hollandsch door: „wat de Heeren wijzen, moeten de gekken prijzen." Maar men vatte het eerste van dit voorschrift zóó op, dat er kapiteins waren, die door de hel zouden zeilen, al moesten ze er hun zeilen aan zengen, indien er maar winst bij te behalen was. 2) En het laatste met dien verstande, dat dezelfde Heeren eens zouden glimlachen om zulk een wonderlijke vertaling. Want het volk, dat op zulk een vroolijke wijze zijn verhouding tot zijn regenten vertelde, kon dan al heel wonderlijk met zijn Heeren om-

---

staat: «Een mijner bloedverwanten zag onlangs de beeltenis van Tromp aldaar.»

1) Mr. Alexander Ver Huell had de vriendelijkheid mij aangaande Tromp mede te deelen: In «Vies des plus célèbres Marins, Paris 1789» waarvan ik een fraai gebonden exemplaar bezit, afkomstig van mijn oud-oom, den Admiraal Ver Huell, leest men: «Le mausolée, que les Etats-généraux firent élever sur son tombeau, l'épitaphe qu'on y mit, font mieux l'éloge de Martin Tromp que tout ce qu'on peut dire.»

2) Fruin: *Tien jaren* enz. p. 268 (uitgave van 1861).

springen; daar wist b. v. de koning van Spanje een paar aardige sprookjes van te vertellen!

En wie zou in die dagen niet opgewekt en opgeruimd zijn geweest! De zaken — en we waren toen een volk van *business* — gingen goed; wat men ondernam, gelukte, en daarom ondernam men al meer en meer. Overal verrezen van die huizen, zooals men er, vooral in onze „doode steden" nu nog zooveel vindt, „eigen" huisjes, waarvoor men, werkende met vrouw en kinderen, jaren lang gespaard had, en waarin men op zijn ouden dag eindelijk eens ging uitrusten van al dat harde werken. Dan was de tijd gekomen om met zijn buren te praten, 's avonds op de stoep. Of men *dan* aan het uitpluizen van andermans zaken ging doen? Waarschijnlijk wel. Maar meer nog zal men gesproken hebben over de jongens, die nu verre waren van het kleine Vaderland, die, rappe gasten als zij waren, er op uit waren gegaan, naar de Oostzee om koren te halen, of naar de Levant om wijnen of vijgen, of die heel en al gezworven waren naar die wonderlijke landen, waar de peper groeide, en de kruidnagelen en de notenmuskaat. Vraag niet naar de jeugd van een kind in dien tijd geboren, van een zoon, wiens vader een dier kloeke schippers was. „Als dat maar een stevige, pootige bengel wordt!" zal de schipper gemompeld hebben, nadat zijn eerste, op luidruchtige wijze geuite vreugde, dat hem een zoon geboren was, voorbij was gegaan. En toen het knaapje grooter werd, wat zal het anders gedaan hebben, dan naar de haven te loopen, op de schepen te klimmen, en als vader door een gunstigen wind naar het Vaderland werd gedreven, op *vaders* schip. En 's avonds, als die groote, zwaargebouwde man bij den haard zat — wat een vreemd, wonderlijk gezicht; of er zoo op eens een heel stuk van de wijde wereld in moeders vreedzaam huisje was neergetuimeld! — dan hoorde de kleine met wijdgeopende oogen naar al die wonderlijke verhalen van de groote zee. En vader had moeten zien, hoe hij al scheepjes kon teekenen, en vader zei, dat hier een zeil niet goed zat, en dat de wimpel van den voorsten mast een heel andere richting aanwees dan het vlaggetje op den boegspriet, en zoo iets was toch wat al te erg voor een zeemanszoon. Zeemanszoon — dàt was het, wat vader zoo met trots kon uitspreken, wat moeder zoo aarzelend kon nazeggen, als het hoofd van haar jongen zoo vervuld was met booten en zeilen; dat was het, wat de jeugd van Maarten Harpertszoon Tromp kenmerkte.

Het Kolfslop te Brielle. Naast het huisje bevindt zich een heining, waarvan een gedeelte rust op een steenen muurtje, eenig overblijfsel van het huis, waarin Tromp geboren werd. (Naar een phot. van den heer P. Roeloffs te Brielle.)

Van dien vader, den kloeken Harpert Maartenszoon Tromp, werden

vreemde dingen verteld. Men zeide, dat hij van zijn ouders weggeloopen was. Hem had de zee getrokken, en waar vader en moeder het hem wilden beletten, was hij er kort en goed van doorgegaan. Als scheepsjongen of als koksmaat had hij dienst genomen, en, om den naam zijns vaders te verbergen, dien van Tromp aangenomen, hetzij willekeurig, hetzij meer geleidelijk van een bijnaam, dien hij gekregen had, omdat hij in zijn leegen tijd „zich amuseerde met op een *trompje* te spelen." 1) Wat daarvan aan zij, de liefde tot de zee zat Harpert in het bloed. En daarom behoeft men er met een tijdgenoot 2) niet eens iets heel bijzonders, een schitterend bewijs ten gunste van de voorbeschikking in te zien, dat het knaapje in de Geuzenstad geboren werd. „In den Jare CIↃIↃXCVIII heeft Den Briel", aldus heft hij aan, „de uyterste Stadt van Hollandt (alwaer de Mase door den Rhijn vergroot zijnde, met een wijde mondt in de Noordtzee vloeyt) Mårten Harpersz. Tromp, voedsterkindt van de Zee-Mars voortgebracht: onzen Bevel-hebber heeft syn gheboorteplaets soo nabij de zee moeten hebben, omdat hij door syn gebiet dat woeste Element ter bequamer tijt soude temmen. In die plaets heeft de Beschermer van de vryheyt der zee moeten gebooren werden, daer de eerste fundamenten van onze vryheydt geleyt zijn."

Maar, met allen eerbied voor het vertrouwen dat prof. Thysius in de teleologie had — het verlangen om de zee rond te zwalken, de lust om het zeegat uit te gaan en het land te beschouwen als een plaats, waar men zoo van tijd tot tijd heenwaait, en, waar men in de verre, verre toekomst, in dien vreemden tijd als men oud en zwak geworden zal zijn, tot „de beste stuurlui" zal gaan behooren: de passie van den trekvogel, was den knaap aangeboren. Den Briel was toen een plaats, waar elke kloeke, jonge maat lust kreeg in de zeevaart. Het feit, dat de boerenzoon: Witte Corneliszoon de With het geloof zijner vaderen verzaakte, en het leven zijner ouders verbitterde, totdat hij eindelijk zijn wensch vervuld zag en het Brielsche zeegat uitvoer, bewijst dit voldoende. 3) Maar ook een schrijver uit de vorige eeuw 4)

1) De geslachtsnaam van Tromp zou dan eigenlijk *Van der Wel* moeten zijn. Zie over het een en ander: *Aanteekeningen en Mededeelingen betreffende het Geslacht Van der Tromp of Tromp* in: *Rott. Historiebladen*, *3e Afd. Genealogische Aant. en Levensbeschr. Eerste deel* p. 59.

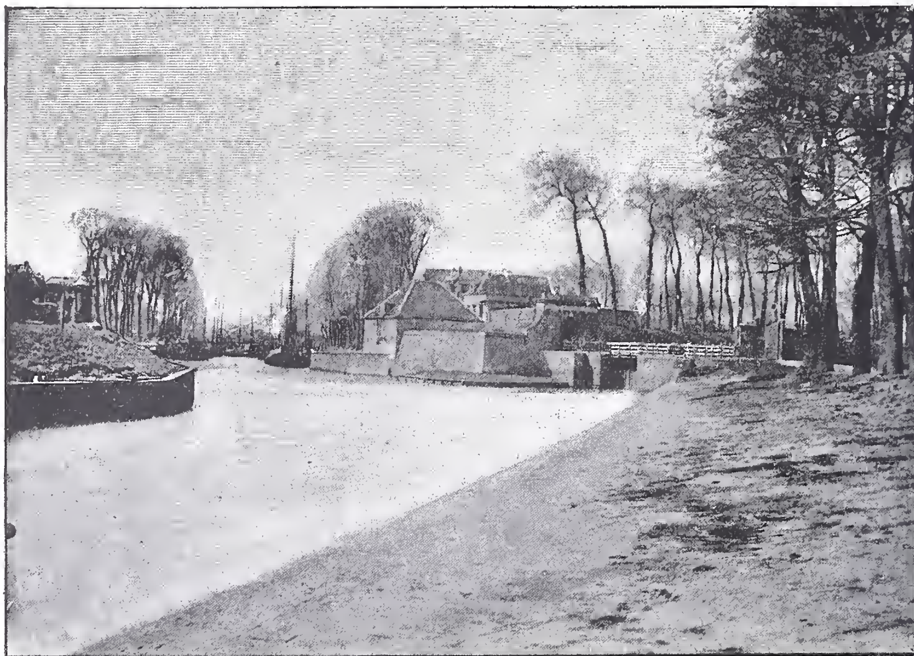
2) *Anthon. Thysius: Oratio funebris.* — Hier werd gebruik gemaakt van de vertaling (in de Rijks-Universiteitsbibl. te Leiden) get: *Lyck-Oratie, ofte 't Leven ende Sterven Van den uytsteeckende Heldt M. H. Tromp* enz.... *Uyt-gesprocken in de vermaerde Leydtsche Academie op den 21sten Sept.* 1653. .... *Ende vertaelt* enz. *door Th. S. Ch. 't Amsterdam, Voor Jan Pieterz. Boeck-verkooper* 1653.

3) Als Lt.-Kol. N. Scheltema in Rotterd. Historiebladen de herkomst van het geslacht Van Nes (Boer Jaep) bespreekt, zegt hij: «Het eenige wat zou kunnen pleiten voor de veronderstelling, dat Brielle de plaats van herkomst zou wezen, is, dat deze stad de bakermat is geweest van vele onzer beroemde zeehelden, en dat W. C. De With vandaar afkomstig, ook uit den boerenstand is voortgesproten» t. a. p. I p. 422.

4) Bedoeld wordt hier Jan Kluit, van wien in het Brielsche Archief een Handschrift van 21 deelen in 4° aanwezig is. «Het geheele werk legt een welsprekend getuigenis af voor den ijver en de kunde van den Schrijver en is eene uitmuntende bron voor ieder, die over Brielsche zaken of gebeurtenissen wil handelen.» Hij was een Patriot (Navorscher 1892 p. 342); zie ook: Op het Markt-

zinspeelt hierop, als hij van Maarten's vader sprekende, zegt: „Deezen ouden Harper M. T. moet, mede al in navolging van veele onzer stadgenooten, zijn Fortuin in de zee gezogt hebben."

Wanneer wij nog een weinig meer van gemelden schrijver aangehaald hadden, zou de lezer opgemerkt hebben, dat Jan Kluit het vermoedelijke geboortejaar van Tromp op 1594 stelt 1) terwijl Thysius, die het in zijn voordeel heeft een tijdgenoot van den zeeheld te zijn, 1598 noemde. Nu vindt men voor het geboortejaar van Tromp meestal het jaar 1597 opgegeven. 2) Zelfs het grafschrift op zijn tombe in de Oude Kerk te Delft geeft daar aanleiding toe. Daar leest men toch 3): „.... den 10den Augusti

Gezicht op het Maarland te Brielle, de plaats, waar de Brielsche „Zeeleepers" woonden, o. a. ook de vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With. (Naar een phot. van Notaris Van den Blink te Brielle)

van het jaar onzes Zaligmaakers 1653 ter ouderdom van 56 jaaren, opgehouden te leven en te verwinnen." Tromp nu verjaarde vóór Augustus (den 23sten April) derhalve; 1653 — 56 = 1597. Ook de schrijver der *Aant.*

plein te Brielle in Sept. 1787. Eigen Haard 1883 p. 190 en 191. Ontleend aan: Ned. Familiebode, jaarg. 9 p. 10 kol. 2, door H. De Jager.

1) De verbeterende kantteekening in 's mans handschrift is van de hand des heeren H. De Jager.

2) Niet alleen in handboeken, maar ook in werken van meer algemeene strekking, b. v.: *Winkler Prins:* Encyclopaedie (1887), *Brockhaus': * Conv. Lexicon (13e druk). Zelfs *W. Plokker:* Gesch. en Aard.beschrijving van het eiland Voorne en Putten, geeft 1597 op. *Alkemade* geeft geen geboortejaar aan.

3) Volgens de vertaling in: «*Leeven en Bedrijf van den vermaarden zeeheld Cornelis Tromp*», p. 134.

en Mededeelingen in de Rotterd. Historiebladen geeft het jaartal 1597 op. 1)

Toch is het geboortejaar van Tromp *niet* 1597, maar 1598. Men zou, om dit te bewijzen, naast de getuigenis van prof. Thysius die van een ander tijdgenoot 2) kunnen plaatsen. Beter echter is het zich te wenden tot het Brielsche archief. „Zooals terecht is vermoed", zegt de man, die het beste gedeelte zijn levens aan de bestudeering van dit Archief wijdde, „werd het huwelijk der ouders van Maarten Harpertsz. Tromp te Brielle gesloten. Een der Brielsche Trouwregisters vermeldt, dat op den 13 Julij 1597 te Brielle in echt traden: Harpert Maertenszoon, jonckgeselle van Delff, ende

Anno 1597.

1. 29 Junij. 2. 6 Julij. 3. 13 Julij ende getrout. Harpert maertenszoon jonckgeselle van Delff, ende Jannetgen Barents wede van Cornelis Euwoutszoon, beyde nu woonende inden Briele

Den 3en mey anno 1598

Het kindt van Harpert maertenszoon, ende Jannetgen Barents, getuygen, Lambrecht maertenszoon, Jorden Cornelisz, ende Machtelt maertens, het kint heet Maerten

1624.

Ondertrouw bevestigt opten 7en [illegible] Marten Harpertsz jongeg: Luytenant van Capn. [illegible] de Back[illegible] ende Dingnum Cornelis jonge dr. woont int [illegible]

1634.

Den 27en Augusti. 1. 2. 3.

Ingetrouwt den 12en September 1634. Capiteyn Marten Harpertsz Tromp, weduwenaer woonende tot Rotterdam ende Alyt Jacobs Arckenbout jonge dochter woonende inde Noblestraet.

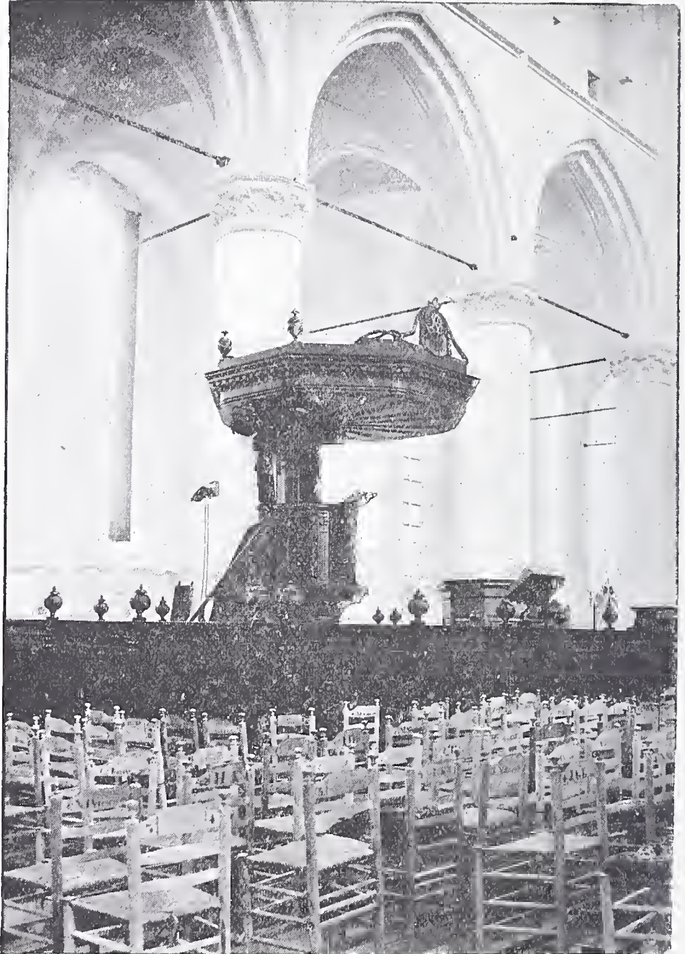
Jannetgen Barens, wede. van Cornelis Euwoutszoon, beyde nu woonende in de Brielle." — „Het eerste kind, waarmede het huwelijk van Harpert Maertensz. en Jannetje Barentsdr. gezegend werd, was de bekende zeeheld Maerten Harpertz. Tromp. Volgens opgave van den Schrijver der Aanteekeningen (bl. 62 en 87) werd hij te Brielle geboren den 23 April 1597. Ware deze opgave juist, dan zou Maerten vóór de sluiting van het huwelijk zijner ouders het levenslicht hebben gezien. Gelukkig is er in 's mans geboortestad

1) In die opgave staat een drukfout, die later aangewezen wordt.

2) Bedoeld wordt hier de schrijver van de (ongepagineerde) *Memorie Raeckende het begin, vervolch ende eynde, van de diensten van wijlen de Heere, M. H. Tromp* enz. — *In 's Graven-Hage, bij Wilhelm Breeckevelt, Boeck-drucker, woonende in de Pooten, naest de Bijbel met Privilegie* 1653.

een doopregister aanwezig, waarin te lezen staat, dat op den 3en Mei 1598 in de Groote of St. Catharinakerk te Brielle gedoopt werd „Maerten" zoon van „Herpert Maertensze" en „Jannetje Barents" bij welken doop als getuigen fungeerden Lambrecht Maertenszoon, Jochum Corneliszoon en Machtelt Maertens. In plaats van 23 April 1597 zal men dus 23 April 1598 hebben te lezen." 1)

We hebben bij de vaststelling van Tromps geboortejaar zoo lang stilgestaan, omdat de meening, dat hij een jaar vroeger geboren is, vrij verbreid schijnt te zijn. Konden we hopen, dat bij deze dorre opsomming nog de aandacht van den lezer ons getrouw zou blijven, we zouden vreezen haar geheel te verliezen, waar wij de plaats gingen vaststellen, waar het geboortehuis van Tromp gestaan heeft. 2) We haasten ons terug te keeren tot den kleinen man, dien wij te Brielle achterlieten, waar hij, volgens prof. Thysius, geboren *moest* zijn.

Gezicht op de plaats, waar Maarten Harpertsz. Tromp gedoopt werd, in de Sint-Catharinakerk te Brielle. (Naar een phot. van den heer P. Roeloffs te Brielle.)

Wie er zich nu op spitst, bijzonderheden uit Tromps jeugd te vernemen, welke in de verte herinneren aan den kwâjongen van Vlissingen, dien moeten wij teleurstellen. Wie echter

1) *H. De Jager: Het Geslacht Tromp.* p. 1 en p. 3. (in: *Nederlands Familiën Archief, Rotterdam* 1883.

2) Omstreeks het midden der vorige eeuw is dit huis (in het Kolfslop bij het Asylplein) door een hoos omvergeworpen, «en toen is de grond gelijk gemaakt en aan een tuin ter regterzijde getrokken,» thans toebehoorende aan het Hotel De Nymph. «Tusschen het geboortehuis van Tromp en eene andere woning ter linkerzijde, nu geteekend Wijk 6 no. 11, is echter altijd een tuin geweest, die bij de 6 el breed was.» *Navorscher*, deel VII (jaarg. 1857) p. 29 kol. 2 onderaan.

van een jeugd vol avonturen wil hooren, die zijn phantasie kunnen prikkelen, zal hier voldoening vinden. Want dit vooral is het groote onderscheid tusschen de jeugd van De Ruijter en die van Tromp, dat de eerste bijna geheel aan wal werd doorgebracht en vervuld was van het machtige verlangen van den knaap om het zeegat uit te varen, een verlangen, dat door de botsing waarin het den vroolijken, levenslustigen jongen met zijn levenslot bracht, werkelijk tragische momenten schiep, en daardoor juist een onvervalschte comedie, — terwijl de jeugd van Tromp voor een klein gedeelte aan wal, voor verre-

Gezicht op de Gapers — thans Beursbrug te Rotterdam.

weg het grootste deel op zee, ja, op alle zeeën der toenmalige wereld werd doorgebracht.

Uit dit eerste gedeelte van Maarten's jeugd, dat tot zijn achtste jaar liep, en dat ons doet denken aan de jeugd van den zeevogel, een dier wonderbare zwervelingen op den wijden Oceaan — vanwaar komen zij, werwaarts gaan zij? — een kort verblijf op het land, waar men wel vertoeven *moet* zoolang de vleugels nog niet krachtig genoeg zijn geworden; uit dit eerste gedeelte van Maarten's jeugd is ons niets bijzonders bekend. Het eenige, wat wij als vaststaand kunnen mededeelen, is, dat Maarten in 1606, dus op achtjarigen leeftijd, naar Rotterdam verhuisde, waar zijn vader den 15[en] Februari een huis had gekocht, welk huis gelegen was nabij de Gapers — thans Beursbrug. 1) Dat hij zeker in April van dat jaar aldaar woonde, blijkt uit een akte van borgtocht in het Brielsche Archief d.d. 3 April 1606 2). Sedert blijft

1) *Rotterd. Historiebladen* t. a. p. p. 61 (zie vooral de noot op p. 61).
2) *H. De Jager: Het Geslacht Tromp.* p. 3. — Hier vinde het tevens zijn plaats, dat in het

aan Rotterdam het roemrijke leven van Maarten Harpertsz. Tromp verbonden.

Dat hij in elk geval later meermalen zijn geboorteplaats bezocht, wordt bewezen door het geval, dat hij in Den Briel met zijn eerste vrouw is ondertrouwd en getrouwd, 1) en met zijn tweede vrouw getrouwd is. 2)

Brielsche Archief noch van *Van der Tromp*, *Tromper* of *Trompert* sprake is, als *Harpert Maertensz.* genoemd wordt, maar steeds van: *Tromp*. Zie *Gesl. Tromp*. p. 2.

1) Die eerste vrouw was *Dina* of *Dignom de Haes*, dochter van Cornelis de Haes en N. van den Heuvel. Zij stierf den 20sten Nov. 1633, in den ouderdom van 34 jaren te Rotterdam en werd aldaar in de Groote Kerk begraven (grafsteen no. 103) zie *Rotterd. Historiebl.*, waarin een afbeelding van die grafzerk, waaronder ook de tweede vrouw van M. H. Tromp begraven ligt, voorkomt. Van dien trouw en ondertrouw leest men d.d. 24 April 1624: *Marten Herpertse, jonges: Luytenant van Capn. Mees Den Boer, ende Dignum Cornelis, jonge dr. wonende int Noordteynde.* In margine staat: «*dese syn bevestight op den 7den mey*». *Gesl. Tr.* p. 4.

2) Tromp's tweede «huisvrouw» was: Aeltgen Jacobs van Arckenboudt. «Ondertrouwd te Rotterdam 27 Augustus 1634: Maerten Herperts Tromp, wedr. Capiteyn, wonende op de Leuvehaven, met Alyth Jacobsdr. Acrkenboudt, J. D. wonende in den Briel. Attestatie gegeven op den Briel, 10 September 1634» (Rott. Historieb. t. a. p. p. 65 noot 1). Het huwelijk werd den 12den Sept. 1634 te Brielle voltrokken. (Geslacht Tromp. p. 6). Ook deze vrouw van Tromp stierf jong. Zij rust onder denzelfden steen als Dignum, zijn eerste vrouw. Het opschrift meldt, dat zij den 13den April 1639 in den ouderdom van 36 jaren, stierf. Op dien grafsteen, waarop bovenaan *haar* grafschrift staat, heet zij de huisvrouw *van den Ed. Heer Maerten Harpersz. Tromp. Admiraal over Hollandt ende West Vriesland*, terwijl van Dignum *onderaan* gemeld wordt, dat zij was «de Huisvrouw van Capitein Maerten Harpersz. van der Tromp.» — Oorspronkelijk was deze grafsteen bestemd om het graf èn van Dignum èn van Maarten zelf te dekken, «dit blijkt niet alleen uit zijn daarop voorkomend wapen, maar tevens uit de opengebleven plaats boven aan, later ingevuld met het grafschrift zijner tweede vrouw» (Rott. Historieb.). In 1640 huwde hij ten derden male, te 's-Gravenhage, met Cornelia Berckhout (waarover later meer). — Uit zijn eerste huwelijk had Tromp: *Cornelis*, geb. 1629 (den later zoo beroemden driftkop *Cornelis Tromp*) *Harper Maertenz* en *Johan Maertensz.* Uit zijn tweede huwelijk: *Alida*, *Margaretha* en *Maerten* (op anderhalfjarigen leeftijd gestorven). En uit zijn derde huwelijk: *Johanna Maria*, *Adriaen* en *Maerten Herpertsz*, «na zijns vaders dood geboren» *Rott. Historiebladen*, a. v. p. 66. Zie ook aldaar p. 64, 65, 66.

Grafsteen n°. 103 in de Sint-Laurenskerk te Rotterdam.

Hoe kort echter duurde dit eerste gedeelte zijner jeugd!

Kort vóór zijn negenden verjaardag, dus reeds op zijn achtste jaar, ging het kind naar zee. En niet op een tochtje om zoo eens met de zeelucht en het groene water bekend te worden. Maar op een tocht, die een der grootste ondernemingen van dien tijd zou zijn: den tocht naar Gibraltar. Daar zou het niet zijn om vijgen of wijn te koopen, maar daar zouden de kogels fluiten, daar zouden de jongens van Jan Beukelszoon bewijzen, dat ze *Janmaat* gingen worden.

Het schijnt ons, weekelijke kinderen der 19de eeuw, haast barbaarsch toe om een jongetje van dien leeftijd op zulk een tocht mede te nemen. Oordeelen we daarover, zooals we willen. Maar het teekent de figuur van den koopvaardijkapitein, die ten oorlog zou varen; het teekent ook de figuur van den kleinen man, die zijn droomen al zoo spoedig vervuld zag.

III.

Een Brielsch volksdeuntje zingt:

Roemt Holland voor de wereld
Zijn admiralen luid,
Hier voeren *drie* als jongen
Het Brielsche zeegat uit.

Bij al het trotsche zelfgevoel in deze regels besloten, schijnt het rijmpje zich ten minste omtrent Maarten te vergissen. Want, zooals ieder weet, vertrok de vloot onder Jacob Van Heemskerck van *Texel* naar Gibraltar. Als ik mij wel herinner, laat dan ook de ongenoemde schrijver van een der jongensverhalen van Tromp, zijn held naar Noord-Holland vertrekken om daar op de vloot te komen. En toch, het stond geschreven, dat Maarten op zijn eerste reis zijn geboorteplaats zou voorbij varen, dat het laatste, wat hij boven de vale duinen — die voor zijn oog tot een flauwe, kronkelende lijn zouden ineen gekrompen zijn — zag uitsteken, de hooge Geuzentoren zou zijn. Want *wel* vertrok de vloot uit Texel, maar niet verder dan het eiland Wight, om daar te wachten op de schepen, die uit Rotterdam — dus in dien tijd langs den kortsten weg, voorbij Brielle — moesten komen. 1)

Geen jongen die voor het eerst naar zee gaat, wiens blikken niet even afdwalen naar het deinzende strand van het Vaderland. Wat er dan gedacht wordt, wie zal het zeggen, wie zal lezen in die oogen, welke nog altijd „in de Toekomst kijken," 2) maar waarover in zulke oogenblikken een vochtige

---

1) «.... met de Amsterdamsche en Noort-hollantsche Oorlog-Schepen de Admirael Jacob van Heemskerck vroom ged. In Martio 1607. Zeylde uyt Texel eerst tot onder Wicht, ende van daer met noch de Rotterdammers te weten Commandeur Moy Lambert, midstgaders Capiteynen Sybert Meyndertsz. Savel Jacobsz. Ruymvelt, Pieter Claessen Rochusz. ende voornoemde *Herpert Maertensz. Tromp.* Alsmede de Zeeuwsche Oor-logh Schepen, gesamentlijck voort geseylt nae Gibraltar» *Memorie* p. 1.

2) *Potgieter* in: Jan, Jannetje en hun jongste kind.

glans kan komen. Doch zelfs die grijze Geuzentoren, die zooveel gezien heeft op de verraderlijke groene golven der Noordzee, heeft bij dat afscheid den kajuitsjongen wel niet kunnen voorspellen, dat een dertigtal jaren later zijn groote klok 1) zou trillen in welkomsgroet voor den grooten admiraal. 2)

Het tweede gedeelte van de jeugd onzes helds schijnt veel aantrekkelijks te bezitten. Onder de schrijvers toch, die er zich toe aangetrokken gevoelden, behoort niemand minder dan Potgieter. 3) Daar wij echter verschillende lezingen over dit gedeelte onder de oogen kregen, hebben we getracht

De Geuzentoren te Brielle. (Naar een phot. van den heer P. Roeloffs te Brielle).

hierin tot klaarheid te komen, en dragen hier vooral onze bouwsteenen gaarne aan.

1) Zij werd gegoten in 1482. Vroeger werd zij geluid door gildebroeders, thans alleen bij zeer plechtige gelegenheden, door vrijwillige klokkenluiders. Ik heb haar slechts driemaal in mijn leven hooren luiden.

2) «Zelf zettende hy (d. i. Tromp *na* den slag bij Duins in 1639) met het overige deel der Vloote, koers naar den Briel en Goeree. Hy wierdt overal met groote tekenen van vreugde, en toejuichingen ontvangen, en van veelen, ook onbekenden, begroet en verwellekomd .... Daarby wierden de klokken ten teken van vreugde, door het gansche land geluid. Men brandde, overal vreugde vuuren en piktonnen. De Toorens wierden met Lantaarnen verligt, en, hier en daar, kostbaare vuurwerken afgestooken.» *Neerlands Heldendaaden ter zee, van de vroegste dagen af tot op den tegenwoordigen tijd.* Amsterdam by Petrus Conrads en Harlingen by V. van der Plaats 1783 I p. 344.

3) Potgieter's Verspreide en Nagelaten Werken, uitgeg. onder toezigt van Joh. C. Zimmerman. *Schetsen* en *Verhalen*, Eerste deel p. 77 (Uitgave 1875 bij Kruseman en Tjeenk Willink, Haarlem.

Van den slag bij Gibraltar zwijgen we. Wij willen van een tijdgenoot gaarne aannemen, dat „de gantsche Spaensche kust zidderde," en hoe de spreekwoordelijk zoo saaie Hollanders hier met zulk een doodverachting vochten, „dat als de Krygslieden van den Spaenschen Admirael hier en daer in zee sprongen, sommigen van de kloeke Nederlanders haer (hebben) naghevolgt om haer in 't water zelfs in groot peryckel van haer leven aen haer Vyanden te wreecken." 1) We denken hier aan onzen tijd, en aan Bertha von Suttner's: *Die Waffen nieder!* — en doen er het zwijgen toe. Maar — als kind van mijn volk hart gevoelende voor den grooten kamp om de vrijheid, die onze Vaderen, uit nood gedwongen, hebben moeten volstrijden, en welken zij, prozamenschen, niet eer aangevangen hebben, voor „hun Mammon met kracht aangeroerd werd" 2) mag ik niet voorbij zien, welk een indruk deze zeeslag op den jeugdigen Maarten heeft moeten maaken. Hij leerde hier den vijand kennen, wien hij eenmaal de heerschappij der zee zou ontrukken. Maar bovenal, hier leerde hij, die zich steeds ongedekt zou blootgeven aan het vijandelijk vuur, 3) den oorlog kennen, „ja, de doodt zelfs verachten." 4)

Doch het boezemt ons ook belang in, te vernemen, dat Harpert voor zijn zoon een flink zeevader was. Lees er De Jonge's Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen op na, welk een strenge krijgstucht er nog onder Philips van Almonde, dat is dus in het begin der 18de eeuw, aan boord van onze schepen heerschte, 5) en ge zult inzien, dat de knaap aan boord van het schip zijns vaders volstrekt niet de rol vervulde van een verkleeden prins. Niet alleen werd hem bij Gibraltar de „Scheepsoorlogh" geleerd, maar hij heeft, volgens Thysius, „de raddigheydt van syn Lichaem ende leden gheoeffent", en, „nadat syn kindtsheydt konde begrijpen, by de Scheepstouwen tot in de opperste marsch te klimmen ende vandaer als van een toorn over de onmeetbare zee uyt te sien; de vlaggen met een uytnemende gauwigheydt af te halen, was hem syn eerste kinderwerck: dan heeft hy eerst de deelen ende het gebruyk van allerley Scheepen, ende Scheepsgereetschap van buyten geleert, ende met een driftigen ganck (op syn Schippers) yders dienst waer genomen; Hy heeft hem dan soo aen de zee gewent, datter hem verdrietigh was aen Landt te zijn, soo dat hy gelyck als Neptuni Soon scheen te wezen; Hy heeft grouwelycke

1) Prof. Thysius in de *Lyck-Oratie*.

2) Gezinspeeld wordt hier op het bekende liedje, waarin Alva sprekende wordt ingevoerd:

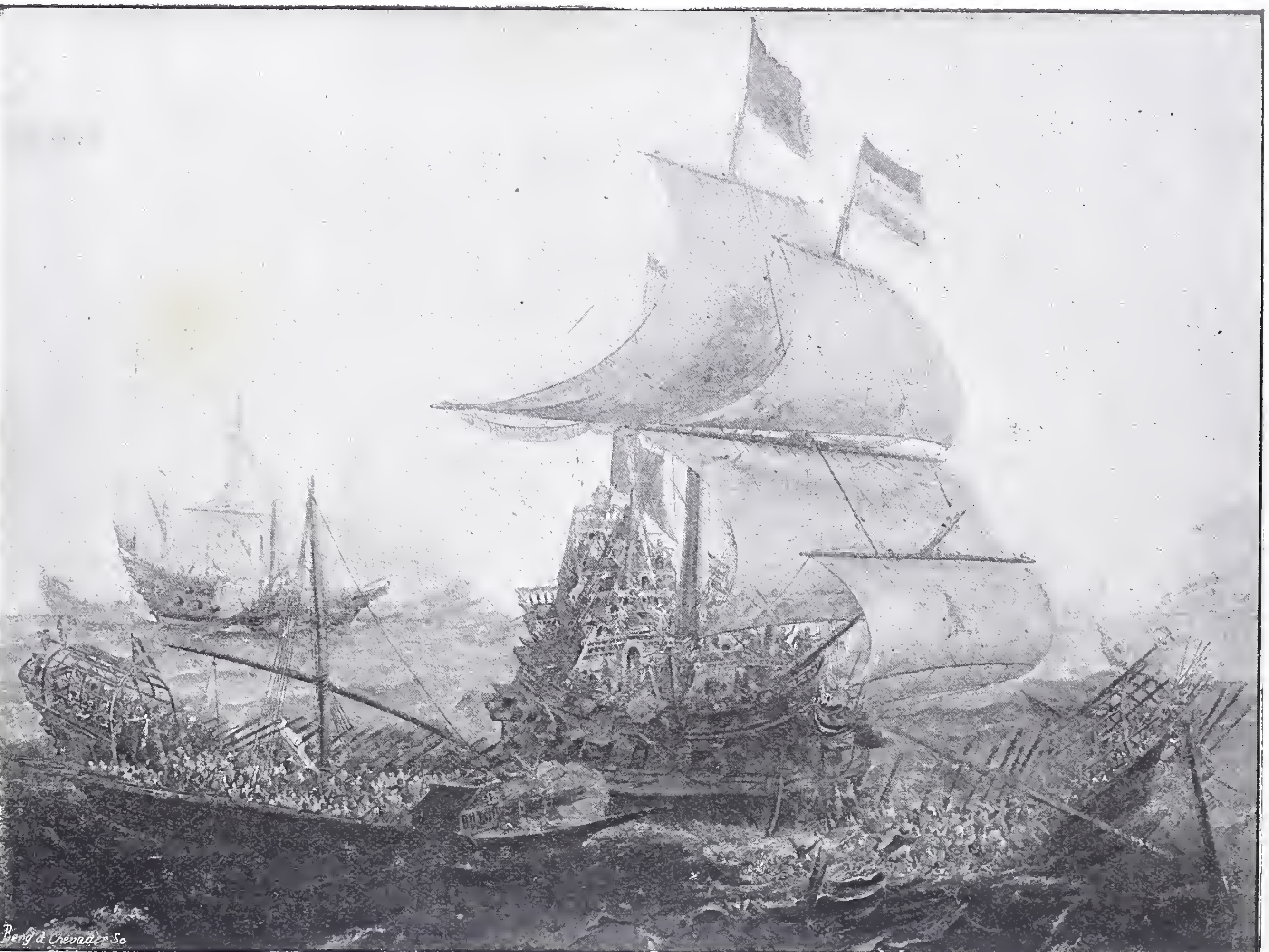
't Bederven huns lands hadden zij geen acht,
Zoolang ik hen bij den vleeschpot liet blijven;
Maar nu ik hun Mammon aanroer met kracht,
Willen zij mij uit dees landen verdrijven.

(Zie *Van Vloten: Volksopstand tegen Spanje* I p. 207.

3) « Hy was altijdt onghewapent in 't ghevecht, » nochtans is hy onder sooveel exempelen van sterflijkheyt noyt ghewondet geweest» *Lyck-Oratie* p. 20.

4) *Idem* p. 1.

5) Te weten: voornamelijk voor het volk, de maats vóór den mast; minder, soms zelfs in zeer geringe mate, voor de Kapiteins. Later wordt hierop uitvoeriger teruggekomen.

De zeeslag bij Gibraltar.

stormen ofte Schipbreucken niet gevreest maer het soute water daer hy dickwils van nat is geweest, heeft hem versterckt." 1)

Maar dit alles leert men niet in één dag, zelfs niet in den tijd, dien Potgieter ervoor stelt. 2) Want reeds veertig dagen na den slag bij Gibraltar, laat deze schrijver het noodlottige tijdstip aanbreken, waarop de kloeke Harpert stervend naast zijn kind nederzonk, naast zijn jongen, die de slaaf van vaders moordenaar zou worden.

Op zichzelf reeds is dat korte tijdsverloop, tusschen den slag bij Gibraltar en Harpert's dood, verdacht. Het lijdt wel geen twijfel, of de dappere kapitein volgde het lijk des gesnevelden admiraals naar het Vaderland. Daar zou hij zich dadelijk hebben moeten losmaken van den staatsdienst, en onmiddellijk er weer als koopvaarder op uit zijn gegaan, om na een week of wat reeds in de Aethiopische zee, ter hoogte van de kust van Guinea, te kruisen.

Inderdaad verhaalt ons *de Memorie*, dat vader en zoon, „nadat ze dien gerenomeerden Slach geluckelyck hadden helpen doen", naar deze landen zijn teruggekeerd, om het lijk van Jacob Van Heemskerck te „helpen t'huys brengen". Deze *Memorie* leert ons echter ook, dat kapitein Harpert Tromp in 's lands dienst is gebleven, of wel: er zich op nieuw aan heeft verbonden; „ghecontinueert" — zegt de *Memorie*. Mocht men in het midden willen brengen, dat alle dienst nog geen landsdienst is, de *Memorie* laat ons niet in twijfel, al spreekt zij alleen van „dienst". Want zij verhaalt verder, dat deze toestand zoo bleef tot den negenden Juni Anno 1610, toen, door het Bestand, de kapitein 3) met zijn scheepsvolk, evenals de andere kapiteins, uit den dienst werd ontslagen. 4)

De tweede, door ons geraadpleegde tijdgenoot, bevestigt dit ten volle 5) zoodat we mogen vaststellen, dat ruim twee jaar na den slag bij Gibraltar het verschrikkelijk ongeluk plaats had, waarvan wij nu melding moeten maken.

De ontslagen kapitein kon niet aan wal blijven. Gewis zal hij hevig uitgevaren hebben tegen het sluiten van dat Bestand, waarvan krijgslieden te dien tijde zoo weinig heil verwachtten. En bovendien: 's lands dienst scheen maar al te goed te weten, dat de arbeider zijn loon waard was. Want met een „eygen

---

1) Thysius: Lyck-Oratie p. 2.

2) *Potgieter: Schetsen en Verhalen* a. v.

3) De bevelvoerder van een koopvaardijschip heette *Schipper*. Op een oorlogsbodem was, sedert den eersten Engelschen zeeoorlog, de *Schipper* de eerste dekofficier «die dadelijk op *den kapitein* en den luitenant volgde.» De Jonge a. v. p. 673. Uit de *Memorie* blijkt ook dat verschil in benaming tusschen bevelvoerder van een oorlogs- of van een koopvaardijschip. Ook, dat men van «ordinaris ofte continueel Capiteyn», «Capiteyn Commandeur» kon worden.

4) « . . . . heeft hy Maerten Tromp onder synen Vader in den dienst ghecontinueert tot den negenden Juny Anno 1610. Als wanneer syn Vader met syn Scheeps-Volck, neffens d' andere Capiteynen (meest doen te vooren gelicentieert, vermits de Treves) uyt den dienst wierde ontslagen.» Memorie.

5) «Als de schrick ende het woeden van den Spaenschen Oorlogh door een twaelf Jarigh Bestandt ophieldt, ende datter gelyck als eenighe Alcyonia waren, soo is hy syn Vader met een eygen geladen Coopvaerdy Schip gevolcht» *Lyck-Oratie* p. 2.

geladen" koopvaardijschip zien wij Harpert het zeegat uitgaan 1) om „de fortuin van de zee te verzoeken." En de nu 11 à 12-jarige Maarten, die op schip zich al beter thuis gevoelde dan in de woning zijner moeder, stond natuurlijk ingeschreven op de rol der equipage.

Het doel der reis schijnt de gevaarlijke, doodelijke kust van Guinea te zijn geweest. 2) Omtrent Cabo Verde echter had er een ontmoeting plaats met een zeeroover. Potgieter noemt hem Sir Francis Verney, en spreekt van één schip. Doch deze schrijver geeft niet aan, hoe hij aan dezen naam komt, terwijl een aanteekening van Joh. C. Zimmerman 3) van „den invloed van het romantisme" en van het offeren aan „het dramatische" spreekt. De *Memorie* echter spreekt van een „sekeren welgemant ende gemonteert Engelschen Rover, ghenaemt Capiteyn Hessen," en nog van diens bijhebbende Schepen." Prof. Thysius, veel stelliger, van „een Engels Rover, die met *seven* schepen de Zee onvry maakte." Zoo zal het dus wel geweest zijn.

Levend heeft de dappere koopvaardijkapitein zijn schip en zijn goederen aan den Zeeschuimer niet gelaten. Onversaagd heeft hij den aanval afgewacht, en gestreden, tot hij stervend ineenzonk op de bebloede planken van zijn arm „eygen geladen Schip." Ach, de elfjarige knaap wilde nu ook sterven; wat was het anders dan dit gevoel, dat hem aandreef zijn bootsgezellen nog aan te vuren om den dood van den kloeken Schipper te wreken? Tot den laatsten man zouden ze sterven, zoo maande hij ze aan. 4) Tranen hebben den armen jongen wel de stem verstikt, toen hij dit bevel gaf, hij, die de minste der equipage, maar toch .... de zoon des Schippers was. En dat men hem niet alleen liet, dat de brave bootsgezellen de roepstem van hun scheepsjongen, dien noodkreet van den zoon huns meesters, gevolgd hebben, dat verhaalt ons in zijn droogheid en dorheid de *Memorie* aldus: „nadat se noch na de doodt van de Vader eenige tijt hadden gevochten, wierden (zij) vermeestert ende ghenomen."

Of ze afgemaakt zijn, die bootsgezellen? We weten het niet. Als wij denken aan het gebrek aan volk, waarmede uit den aard der zaak een zeeroover steeds te worstelen moet hebben, zouden wij gelooven, dat zij gespaard zijn gebleven, hoewel zij met het zwaard in de hand gegrepen waren, gespaard — als zij tenminste niet liever hebben willen sterven dan hun Vaderland, hun geheel verleden te verloochenen. Maar of hun lijken al dan niet neerzonken in het groote graf, waarin zoo menig braaf Hollander is neergedaald, — het welp van den leeuw werd gespaard.

---

1) Als men een later te melden Schotschrift op Tromp gelooven mag, had Harpert het eerst niet te breed. Dat «eygen geladen Coopvaerdy-Schip» pleit dus wel voor de stelling, dat 's lands dienst geen windeieren legde.

2) Wanneer hy eenige tijt daernae oock weder onder sijn Vader is ghevaren ter Coopvaerdye, nae de Caep de Verde, ofte Ginea». *Memorie.*

3) *Potgieter: Schetsen en Verhalen* I p. 77.

4) «so is hem na dat syn Vader overleden was, een uytmuntende kloeckheyt bespeurt in 't aenmanen van syne Bootsgezellen om tot de leste man te houden» *Lyck-Oratie* p. 3.

Die knaap, *dienen* kon hij den roover! En als hij op de lange zwerftochten van den zeeschuimer, na jaren en nog eens jaren, de taal zijner Vaderen vergeten zou zijn, ja, als hem dat Vaderland zelf als iets heel onduidelijks voor den geest zou staan, als hij niet meer denken mocht aan den braven vader, omdat hij in en door zijn omgeving het gevoel voor wat recht is verloren zou hebben — dan kon immers uit hem een van die mannen groeien, wien de zee het eenige vaderland is, omdat zij verstootelingen zijn van elke geordende maatschappij?...

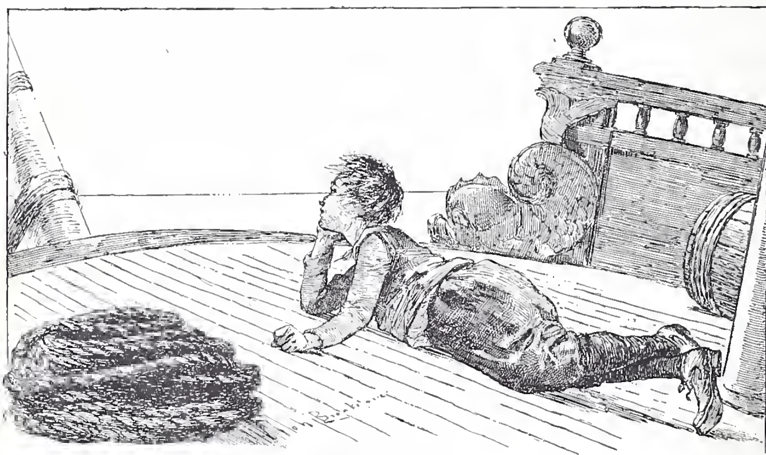
Hoe het leven van Maarten was aan boord van den zeeroover, bij wien hij omtrent derdehalf jaar, „tegens syn wil ende danck" bleef?

Als vreesde de *Memorie*, dat dit: „tegens syn wil ende danck" nog niet sterk genoeg zou spreken, voegt zij eraan toe, dat hij den knaap „hart ghetracteert" heeft en Thysius spreekt van: „nauwe en geweldighe gevanckenisse". Maar bovenal, denk uzelven eenige oogenblikken in den toestand van den armen jongen in; stel u voor, hoe smartelijk het den fieren knaap, die voor zijn vader niet had kunnen sterven, moest vallen de voetveeg te zijn van den moordenaar zijns vaders. En aan wien kon hij zijn nood klagen ... dan aan God alleen, tot Wien een vrome moeder hem had leeren gaan in vreugde en in nood? Hier is het karakter van den toekomstigen held gevormd. Bij overlevering had hij gehoord van de Spaansche tyrannie, van een klein volk, dat geen slavendiensten *wilde*, en daarom niet *kon* verrichten. Zijn Wilhelmus zong hem ervan. *Hier* leerde hij, die voor zijn volk zou strijden, de slavernij kennen. Hij, die eenmaal de afgod zijner matrozen zou zijn, leerde hier de waarde kennen van een vriendelijk woord. Gewone karakters gaan onder in zulke omstandigheden, welke ze sleepen naar het lage, het woeste, het dierlijke. Ongemeene persoonlijkheden, als Bestevâer Tromp, worden er door als het goede zwaard, dat in het vuur gestaald is, als de rots, waartegen de golven te vergeefs breken. Die golven, jubelt Thysius, mogen het de grootste zijn, worden immers door het „schuymende geweldt te samen geslagen ende verbroocken"!

Arm, teer menschenhart! Hoe heeft het in zijn gevoel van weekheid gezocht naar zulk een tegenstelling als het beeld van die rots moet zijn, de rots, waarop eeuwen en eeuwen lang de golven kunnen beuken! Maar toch, die beeldspraak bezigende, richt zich ons oog als onwillekeurig naar de reuzen uit ons heldentijdperk, tot wie nog slechts de schuimvlokken der levenszee, die rond hun voeten bruist, schijnen op te kunnen spatten. En onze blik blijft rusten op een ernstig gelaat doorploegd van vele rimpels, voren der smart, op den gebruinden, mannelijken kop van den wijdbefaamden admiraal Maarten Harpertszoon Tromp. Doch wie zal, sprekende van de ijzerharde rots, denken aan den vaderloozen scheepsjongen, den slaaf van den zeeroover?

Arm kind, dat zoo alleen stond in dat harde en ruwe leven aan boord van den zeeschuimer! Want was zijn taak die van een kajuitsjongen, zijn plaats was in het volkslogies onder de ruwe bemanning, wier taal hem

vreemd, maar wier geduld van uitleggen en verklaren niet groot was. Voor een knaap in zulke omstandigheden geplaatst, is er slechts één middel om zich zijn toestand niet alleen dragelijk maar zelfs vrij gunstig te maken, en dat middel is de bewondering der manschappen op te wekken voor zijn moed, zijn verachten van al wat op vrees gelijkt, zijn *durven.* Aan boord van den zeeroover, die overal heenzwierf, die nu „onder de linie de groote hitte, dan de afgryselijke ende felle koude om de noordt" geleden heeft, die nu aen 't Oosten, dan aen 't Westen, des Sons opganck ende onderganck" volgde, is Maarten, die „gelyck als een vreemt Gesel van de gheheele Wereldt, jae een inboorlingh (is) geweest", een duchtig zeeman geworden, „die uyt een kleyn wolckjen vreeselycke stormen (wist) te voorsegghen, (1) hoe jong hij nog was. Want is de voortdurende kwaal, waartegen dergelijke zeeschuimers, evenals nu nog de walvischvaarders, hebben te

Maarten Harpertsz. Tromp als scheepsjongen aan boord van den zeeroover.

worstelen, gebrek aan volk, en werd door het opnemen van de van God en menschen verlatenen, maar vooral door pressen, de manschap nu en dan aangevuld; — op zulk een schip geldt een jongen voor een man. En de jongen, die hier Maarten heette, mocht de dorpelwachter des rooverkapiteins zijn, boven en behalve dat, was zijn werk dat der andere mannen, die noch medelijden noch verschooning kenden, en om wier bewondering, in krachtige woorden geuit, Maarten het uiterste, het meest gewaagde zal ondernomen hebben.

IV.

Hoe is Maarten nu dien Roover ontkomen?

De reeds vaak aangehaalde *Memorie* zegt, dat „hy dien Rover noch eyndelyck ontspronghen, ofte ontdonckert" is. Waar nu reeds een tijdgenoot

---

1) Al deze aanhalingen vindt men in de *Lyck-Oratie* p. 3.

een vraagteeken achter dit gedeelte van Tromp's leven zet, mag men het b. v. den schrijver van het „*Leeven en Bedrijf van den vermaarden zeeheld Cornelis Tromp*" niet kwalijk nemen, dat hij er zich met een Jantje van Leiden afmaakt.

„Waarna," zegt hij 1) „de jonge (Maarten Harpertsz.) Tromp, dien Roover wel dardehalf jaar voor Katjuitwachter moest dienen; doch vond eindelyk middelen om t' ontkomen."

Toch nog altijd *middelen om t' ontkomen!* Wat een tantaliseering voor de phantasie, om dit donkere gedeelte in het leven des helds met alle kleuren van den regenboog te omweven!

Helaas, dat dit een Tantalus-smart moet blijven. Want Tromp is noch *ontsprongen*, noch *ontdonckert*, noch heeft hij *middelen* gevonden *om t' ontkomen!* Ziehier de tamelijk nuchtere wijze, waarop hij vrij gekomen is:

„— totdat de satheyt van de Zee ende des roofs, de Roovers selfs bevingh, ende nae dat sy conditien met den Hertogh van Savoyen ghemaeckt hadden, haer een vrye plaets om te herbergen toegestaen is. Naerdat de Engelse roovende Vloot tot niet was, heeft hy hem (= zich) vrygesteld zijnde, in syn gemoet doen alreede groote saken overleggende, wederom naer syn Vaderlant begeven." 2)

Maarten heeft niet lang rust genomen 3) al schijnt hij, waarschijnlijk om het brood voor zijn moeder te verdienen, „tot Rotterdam, met een schootsvel voor" geloopen te hebben, ende was (hij) een timmermansjongen." 4) Maar op het land gevoelde hij zich niet meer thuis; de zee was zijn element geworden. En het was niet goed ook voor jonge zeelieden om lang aan wal te blijven. Waarlijk, we behoeven er prof. Thysius niet op na te slaan, om dit te weten te komen! Anders, hij hangt ons van het „jonge Scheepvarende Volk" aan wal geen al te uitlokkend tafereel op. Wel schetst hij ons Maarten als een uitzondering, maar.... vergeten we niet, dat Thysius een lijkrede uitsprak.

En natuurlijk ging Maarten maar dadelijk ter koopvaardij varen. Want door het bestand was er geen volk op de oorlogsschepen noodig. Bovendien kon hij daar als Jongen slechts f 1,10 per maand verdienen; want om als Bootsgezel een maandgeld van f 3,15 te verdienen, was hij nog te jong. Vóór 1617 vinden we dan ook alleen van hem gemeld, dat hij met Schipper Cornelis Cornelisz. de Haes 5) een reis op „*Rowanen*" heeft gedaan. Maar

---

1) T. a. p. 137.

2) *Lyck-Oratie* p. 3.

3) In de *Memorie.*

4) Volgens het later te vermelden, omstreeks 1640 verschenen Schotschrift.

5) Men herinner zich hier, dat Maerten in 1624 huwde met *Dignum*, een dochter van *Cornelis de Haes*. Een broeder van *Dignum* zal voluit *Cornelis Cornelisz. de Haes* geheeten hebben. Hierin ligt wellicht de vingerwijzing, hoe Tromp aan zijn eerste vrouw gekomen is. Zie over het geslacht *de Haes* (niet te verwarren met het geslacht de *de Haas*). *H. de Jager: Het Geslacht Tromp:* p. 3, 4 en 29.

den 23sten Juni 1617 ging hij in 's lands dienst over onder den Commandeur Moy Lambert, en wel als Kwartiermeester, waardoor hij dus f 8 per maand 1) verdiende, en werd reeds den 18den Augustus 1618 tot Stuurman benoemd op een maandgeld van f 20.

Doch het beviel den ondernemenden zeeman in vredestijd niet aan boord van een oorlogsschip. Wie thans geld wilde verdienen met handen vol, wie vooruit wilde in de wereld, moest ter koopvaardij zijn fortuin beproeven. Reeds in Mei van het volgende jaar werd hij door zijn kapitein (den Commandeur Moy Lambert) gelicentieerd, naar het mij wil voorkomen met diens volkomen instemming, en als stuurman geplaatst aan boord van een „Coopvaardij-man Straetvaerder, namentlyck Henderik Thysz., Schipper van Schiedam."

Want Maarten, hoe jong ook, kon geplaatst worden, waar het hem het voordeeligst dacht, omdat er van hem een roep uitging van ervarenheid. Waar zich wel zoo'n ervaren zeeman uit dien tijd op verstond? Leer het van prof. Thysius.

Zoo'n ervaren zeeman „verstond (zich) op de Bochten der oevers, de Capen, de boesemen, de droochten, de diepten der wateren, de gelegenheydt van de beweegingen der Zee en Landen in alle wycken ende streecken; het ghebruyck ende treck van de zeyl-naelde, de kennisse van de linie, door de welcke een Schip uyt d' een plaets in d' ander gebracht kan worden, de lenghde ende breedte van plaetsen, ende eyndelick was hy in de konst van stueren bovens andere wel ervarene seer wel geoeffent."

In 't kort: Tromp „is in de zeevaert zoo ervaren gheworden, dat hy niemandt in wetenschap en behoefde te wycken".

Toen echter het Bestand ten einde liep, liet de jonge man zich ook van dezen Schipper licentieeren, en begaf zich op de terugreis naar het Vader-

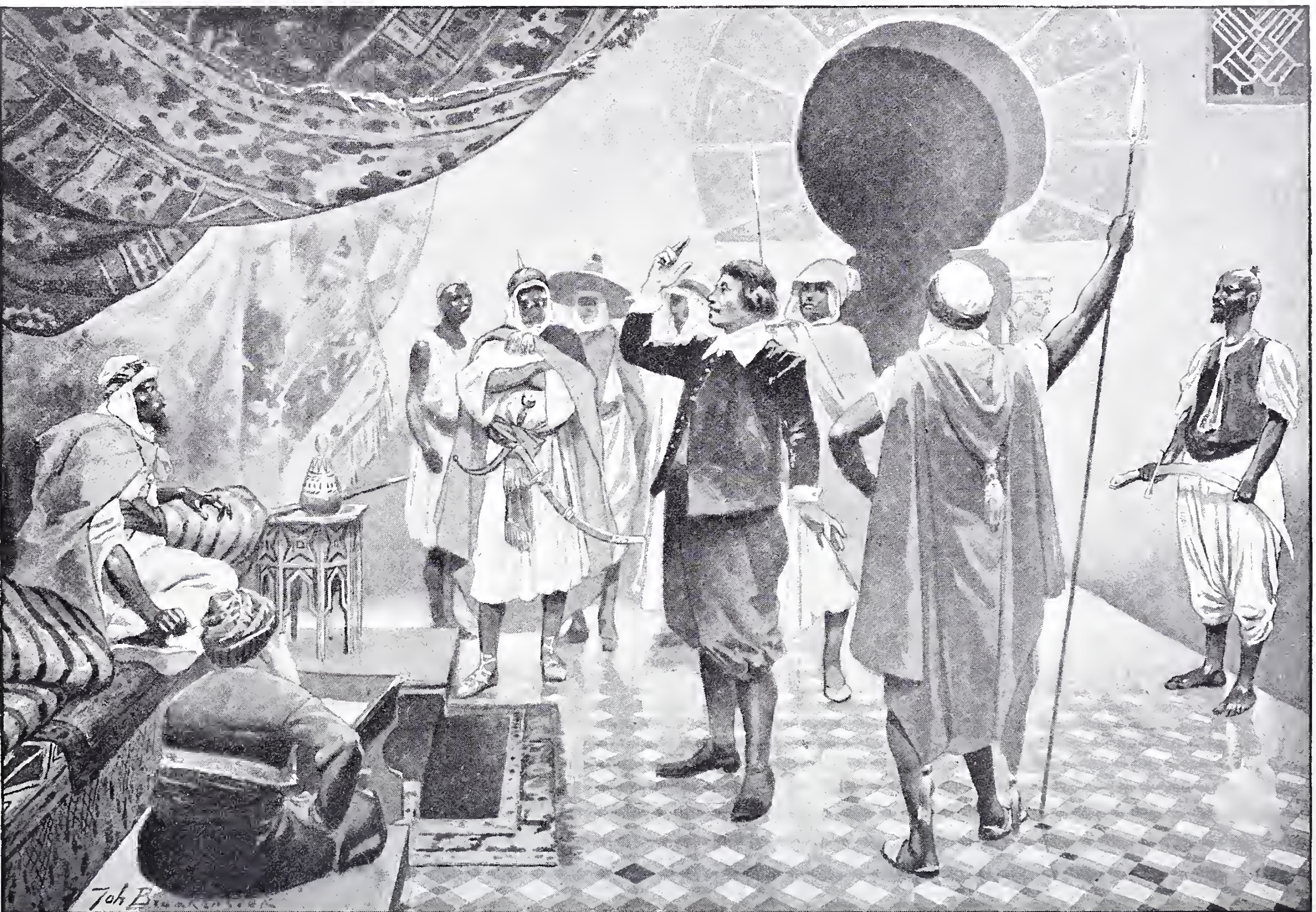
1) In 1555 waren de maandgelden aldus vastgesteld:

Kapitein	*f* 30	Schrijver	*f* 5	Timmerman	*f* 8
Schipper	« 24	Kwartiermeesters	« 8	Chirurgijn	« 8
Stuurman	« 20	Botteliers	« 7	Provoost	« 8
Loodsman	« 8,10	Kok	« 8	Tamboer	« 5,10
Bosschieters	« 6	Hoogbootsman	« 8	Pijper	« 5,10
Marssel	« 5	Zijn maat	« 6	Bootsgezellen	« 3,15
Zeilmakers	« 6	Schiemaat	« 7	Jongens	« 1,10

In het jaar 1636 werden zij geheel en al herzien, en aldus vastgesteld:

Kapitein	*f* 100	Konstabel	*f* 22	Kok	*f* 21
Stuurman	« 36	Zeilmaker	« 14	Zijn maat	« 14
Luitenant	« 25	Konstabelsmaat	« 15	20 Matrozen, elk	« 11
Schipper (sic!)	« 24	Hoogbootsmansmaat	« 15	40 dito	« 10
Schrijver	« 16	3 Kwartiermeesters, elk	« 14	Zes halfwassen	
Barbier	« 24	Korporaal	« 14	braassems, elk	« 5
Hoogbootsman	« 22	Provoost	« 12	Trompetter	« 20
Timmerman	« 30	Bottelier	« 22	Een Jongen	« 4
Loodsman	« 36	Zijn maat	« 15		

(Zie *De Jonge* a. v. I p. 74 en p. 321).

Maarten Harpertsz. Tromp voor den „Bassa" van Tunis.

land. Op dezen terugtocht dreigde een groote ramp zijn veelbelovende toekomst geheel en al te vernietigen. Hij viel namelijk in de handen der Turken, onder wie hij ruim een jaar heeft moeten verkeeren. En de schrik voor de Turken zat er toenmaals in! „Wij schrikken al t' saem soo wanneer wij den naem van Turck hooren noemen", roept Thysius huiverend uit. En hij overlaadt ze — op een afstand — met de scheldwoorden van wreed en gierig.

En voorwaar, het ging hier, naar allen schijn, voor Maarten op leven of dood. Want één zaak stond bij hem vast: nooit ofte nimmer zou hij de Ongeloovigen dienen!

Of hij hen dienen kon?

Niet als de arme, hulpelooze knaap kwam hij thans weer onder de zeeroovers, die echter meer hadden dan zeven schepen, die... landen bezaten, waarop geketende slaven in het zweet huns aanschijns moesten arbeiden. Doch hij kwam als de ervaren zeeman, wiens diensten hoog op prijs zouden gesteld worden.

En die befaamde ervarenheid van Maarten Harpertz. Tromp schijnt al spoedig ontdekt te zijn geworden door de zoo ervaren zeeroovers. En zij werd wel in *die* mate erkend, dat het den „Bassa" van Tunis ter oore kwam, die den gevangen man voor zich liet brengen. Zeer vriendelijk was deze ontvangst; trouwens de Bassa kon zulke lieden gebruiken! En hij wist het pad, dat hij Tromp wilde doen inslaan, wel met rozen te bestrooien! Had de jonge zeeman nu een jaar geleden de thuisreis ondernomen, volgens de gevoelens van den Oosterschen vorst voornamelijk om eer en roem te verwerven, — die vorst maakte het hem duidelijk, dat hij niet eens zoo ver behoefde te reizen, heel en al naar het nevelige Noorden. Hier in het zonnige Zuiden lagen al dadelijk „eere ende groote vereeringhen" als voor het grijpen. Lang heeft hij bij den jongen zeeman aangehouden, vertelt ons prof. Thysius, en, wat meer zegt, dezelfde getuige voegt erbij: „met zeer grooten ernst". Wat de Bassa hem aanbood, komt in de Vertaling niet duidelijk uit: „het Stuyrmanschap van zijn Schepen". Ik durf, zelfs in vergelijking met den oorspronkelijken tekst, niet staande houden, dat het aanbod het Admiraalschap inhield (1). Maar wat daarvan aan zij, Tromp antwoordde, dat hij het niet aanvaarden *kon*. „Want", zeide de eenvoudige Hollander, „ik kan het niet met mijn geweten overeenbrengen u trouw te beloven". *Eenmaal* had hij trouw beloofd, en dat was aan zijn Vaderland. En evenals hij slechts één Vaderland had, had hij slechts één trouw.

Dat waren „deftighe" woorden, zegt Thysius. Maar het „*deftighe*" van onze voorouders was wel iets anders dan het *deftige* van ons. Want om zulke woorden uit te spreken voor een Bassa van Tunis, voor een Oostersch despoot, die zulk een schitterend aanbod had gedaan aan een kind van het

1) Diu ille summopere ab heröe nostro flagitavit, ut gubernatorem suarum navium ageret, honores, luculenta praemia, quibus abripi fragiles mortalium mentes solent promisit" *Oratio funebris* p. 8.

volk, dat eeuwig met hem in vijandschap zou blijven leven, moest men die woorden met een „onbevreesd wesen" uitspreken. En wie kan of durft dit anders doen dan hij, die „bereydts te vooren de doodt veracht hadde", en „der Turken harde wreedtheydt ofte dienstbaerheydt" niet achtte, waar het eer en plicht gold?

De Oosterlingen hebben ons, Christenen, vaak beschaamd door hun ridderlijke erkenning van de deugd, ook in een vijand. Ook hier was dit het geval. Het Vaderland, dat zulke zonen had, gelukkig prijzende, en getroffen vooral door de rondheid en openhartigheid van den jongen zeeman, schonk de Mahomedaansche vorst den ongeloovigen Frank de heerlijke vrijheid. Maar hierbij bleef het niet. Op Oostersche wijze overlaadde hij hem met geschenken, en liet hem gaan naar het Vaderland, het kleine, nevelige Vaderland, waar nog een toekomst gemaakt moest worden, die hier aan de schoone stranden der Middellandsche zee versmaad was.

„Voorwaer", roept Thysius uit, die zijn verbazing niet opkon, „dit was een saeck, die pryselyck is voor een Turk!"

Maarten zocht nu naar het Vaderland weer te keeren. Of hij spoedig een Hollandsch schip aangetroffen heeft, weten we niet. „Hy is gheraekt naer Londen", zegt de *Memorie*. Maar van Londen naar Rotterdam is hij gekomen, zoo wordt uitdrukkelijk vermeld, aan boord van Kapitein Adriaen Emmelins.

Dat werkelijk het verblijf onder „de Turken" tamelijk lang geduurd heeft, kan men uit het volgende opmaken. Wij hebben medegedeeld, dat Tromp zich tegen het expireeren van het Bestand naar Holland had begeven, en we vinden, dat hij eerst den 23sten Juli 1622 zich in 's lands dienst begaf als Luitenant onder Kapitein Cornelis de Bageyn. Dat hij na zijn aankomst te Rotterdam lang aan wal rondgeloopen zal hebben, is niet waarschijnlijk. Ten eerste *kwam* hij naar Holland om dienst te nemen, en ten tweede: moet hem dit spoedig gelukt zijn. Want, zegt Thysius, onze held was nauwelijks in zijn Vaderland gekomen of zijn deugd was iedereen bekend. En bij die deugd zal ook wel het een en ander over die befaamde ervarenheid verteld zijn! Ten slotte deelt de *Memorie* als in éénen adem mede, dat hij te Rotterdam kwam en daar luitenant werd.

V.

We zijn nu door het meest duistere gedeelte van Tromp's leven heen. Daarom zullen we hem niet meer zoo angstvallig jaar voor jaar volgen, en maar dadelijk spreken over zijn verhouding tot Piet Hein. Het zou ook, vreezen wij, den lezer bijster weinig belang inboezemen, of we Maarten Harpertsz. Tromp den 1sten (?) Januari 1624 als Luitenant zien overgaan bij Kapitein Bartholomeus Reyniersz. Jonge Boer, 1) die de Vlaamsche kust

1) We brengen hier in herinnering, dat Maarten den 24en April 1624 ondertrouwde met Dignum Cornelis. Het Brielsche trouwboek spreekt van: Capiteyn *Mees Den Boer*.

moest bewaken, dat hij in Juni van dat jaar weer „begeert" werd door zijn ouden Kapitein Moy Lambert, iets wat wel voor Tromp getuigt. Wij zullen tevreden zijn hem den 16den Juni door prins Maurits tot Kapitein aangesteld te zien over een oorlogsschip van 40 man. Wij laten hem uitblinken door dappere daden in den strijd tegen de Duinkerker kapers; we vinden het natuurlijk, dat hij allengs het commando verkreeg over grootere bodems 1) Maar dan eerst wordt onze belangstelling weer levendiger, wanneer we hem ontmoeten als Kapitein van het admiraalsschip, het schip derhalve van Piet Hein. Want deze vlootvoogd heeft onzen Tromp „daertoe uyt alle de andere Capiteynen specialyck verkooren" 2). Piet Hein toch „hadt verklaard, dat hy veele kloekmoedige Kapiteins gekend, doch in dezelven altijd eenigen misslag hadt gevonden, doch nimmer in Tromp, in wien hy alle de deugden, die in eenen zeeoverste vereischt worden, erkende." 2)

Piet Pietersz. Hein.

Of echter dat *specialyck* verkiezen nu zulk een... buitenkansje voor Tromp was?

Men doet beter met te gelooven, dat Tromp de waardigheid alleen aannam om den wille der eere van naast Piet Hein te strijden, 3) ten minste als men nagaat, wat prof. Thysius mededeelt:

---

1) Zie de *Memorie*.

2) *Nederl. Heldendaaden ter Zee* I p. 437. Vergelijk ook: *Leeven* enz. *van Cornelis Tromp* p. 137; *Een Praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal* p. 22, en de meeste levensbeschrijvingen van Tromp.

3) In de twee Testamenten van H. M. Tromp, in het Brielsche Archief ontdekt en door mij in «de Navorscher» (Febr. 1895) openbaar gemaakt, vond ik een bevestiging van mijn vermoeden, dat Tromp

„Als nu syn faem seer hoogh was opgeresen, ende dat syn vromigheydt heerlycke deught in yders oogen gesticht was... heeft hy (d. i. Piet Hein) aan onsen Heldt... met groote moeyte versocht, als dat hy op syn Schip onder syn opperste vooghdy, het Capiteynschap wilde aannemen; maer al hoewel hy het selve eerlyck konde weygeren, doordien hy Capiteyn van een eygen Schip was, soo heeft hy het nochtans heerlyck te zyn geacht, syn vroomigheydt met de vroomigheydt van soo een Heldt te vereenighen: want de eer is het voedtsel van een kloeck verstandt".

Lang zou, helaas, deze innige verhouding, die berustte op wederzijdsche hoogachting, niet duren. Piet Hein, die leed onder den roem van den held der Zilvervloot te zijn, omdat hij de held van de Allerheiligenbaai was, de admiraal, die over 't algemeen te ernstig en te deftig schijnt geweest te zijn om zich te kunnen verheugen in een dubbelzinnige populariteit, zou weldra zijn leven geven voor het Vaderland.

Ja — wèl voor het Vaderland. Niet in een dier wereldberoemde zeeslagen, waarvan zelfs hij, de held, niet droomen kon, zou hij sneven; maar bij een expeditie, die — we aarzelen bijna het neer te schrijven — wij meer huiselijk zouden willen noemen. Want het was tegen de grondvesten zelve van het gebouw der Zeven Vereenigde Gewesten, dat de Duinkerker kapers hun aanvallen richtten. Al de roem en de glorie der volgende jaren, heel het maritieme Holland, rustte op de geestkracht der alles durvende, alles ondernemende vrachtvaarders, die gegroeid waren uit de haringvisschers. En die geestkracht, vond zij niet voor een groot deel haar oorsprong in de nimmer eindigende worsteling op leven en dood met de Duinkerker kapers?

Die Duinkerker kapers! Ze waren meer gevreesd en gehaat 1) dan de

---

met warme hoogachting voor Piet Hein bezield was. In zijn geslacht moest bewaard blijven een medaille aan een gouden ketting, beide hem vereerd «over sijne Dyensten den lande gedaen als Capiteyn, ten Tijde den Admirael Pyet Heijn op sijn Schip geschoten is geworden». Op die medaille stond aan den eenen kant «'t vidimus van Sijne Ext[ie] Fredrick Hendrick ende aen d'ander sijde secker gedicht, luijdende aldus: *Geen pronck van Goud, maer clouckheijt stout, op Dolle baren, Beërft de Eer, van Hollandts Heer, Door 't Oorlochsvaren.* Uit beide Testamenten spreekt echter vooral de liefde, die de zeeheld zijn oude moeder toedroeg. Voor verdere bijzonderheden, als het bestaan eener *derde* zuster van T., de verwantschap met het Geslacht Van Almonde enz. verwijs ik naar mijn artikel in «de Navorscher».

1) Onder de steden, die veel schade leden door de Duink. kapers, kan wel zeker Den Briel genoemd worden. Dit blijkt o. a. uit een getuigenis, den 16en Maart 1637 daar ter stede afgelegd door *Maerten Dircxz. Kevelaer* en *Gilles Jordensz.*, beide ingezetenen en burgers van Brielle, voor Heeren Burgemeesteren en Vroedschappen, dat vóór een dertigtal jaren uit deze stad 40 à 50 schepen uitvoeren om labberdaan en kabeljauw, die binnen Den Briel gevent, verkocht en vandaar naar vreemde landen verzonden werd, behalve een goed getal kleinere schepen, die schelvisch enz. vingen, en 16 à 17 haringbuizen, door burgers der stad uitgerust. Omdat die haring in Den Briel werd afgeslagen en naar Frankrijk «ende Oosten» verzonden werd, waren er verscheidene koopvaarders en schippers gevestigd, zoodat langen tijd Den Briel «een goede seestadt es geweest». — Nu echter was de stad zeer achteruit gegaan, ja, ging nog dagelijks achteruit. Er waren niet meer dan 18 of 19 schepen, die ter visscherij voeren, en maar 3 haringbuizen, terwijl koopvaarders enz., die de gevangen visch naar vreemde landen zouden vervoeren, hier niet meer kwamen wonen, waarvan alweer het gevolg was, dat deze en andere visch weinig meer in Den Briel verpacht of bereid werd. — Van al deze

Maarten Harpertszoon Tromp dekt met de driekleur het lijk van den gesneuvelden admiraal Piet Hein.

Spanjaarden. Welke schrikkelijke verhalen gingen daar rond van zinkende Hollandsche schepen, waarop de arme schepelingen met handen en voeten of soms ook wel met de ooren waren vastgespijkerd 1). Tegen dat roofnest was indertijd een Maurits afgezonden; 2) maar de slag bij Nieuwpoort had hem tot den terugkeer gedwongen. Nu zou de admiraal Piet Pietersz. Hein er heenvaren. Wel, al zijn manschappen waren met die kapers bekend, en hoeveel roofschepen waren door den kapitein van het admiraalsschip niet genomen of op het strand gejaagd! 3)

Helaas, te midden van het gevecht werd Piet Hein door een kanonskogel doodelijk getroffen. Indien deze ramp aan het bootsvolk bekend werd, kon het de nederlaag ten gevolge hebben; dat begreep de kapitein. Zijn hoogvereerde beschermer en vriend lag daar zielloos en bloedend neer. Maar, zijn smart bedwingende, voer hij voort te bevelen en te handelen, als volgde hij slechts de commando's van den vlootvoogd. En toen, door Tromp's beleid, de zege bevochten was, eerst toen daalde de vlag van het admiraalsschip halfstok, om de ontzettende tijding aan de dappere zeerobben mede te deelen, wier wangen nog gloeiden van den zwaren strijd.

Na den dood van Piet Hein heeft Tromp een poos aan wal geleefd. De oorzaak daarvan lag ten deele hierin, dat „de Groene Draak" het Admiraalsschip, „uit gunst aan een ander gegeeven (werd): 't welk Tromp zodanig verdroot, dat hy de zee verliet en daarna zeker ampt omtrent zeezaaken aan land bediende" 4).

Omtrent zijn leven aan wal verneemt men van den tijdgenoot de beste getuigenissen 5) want „sijn manieren waren niet vreesselijck ofte rouw, ghelijck de Inboorlingen van Neptuyn uyt de onstuymigheydt van de Zee ghemeenlijck verkrijgen, maer tot alle beleeftheydt genegen." 6)

Wat dat „zekere ampt omtrent zeezaken" was, leert ons Thysius: „Maer hy is terwijlen hij uytter Zee was, niet alleen een bloote aenschouwer van

---

rampen en van dezen achteruitgang waren de Duinkerker kapers de oorzaak. «Sijnde de voorseide decadentie ende declinatie meest veroorsaect door het nemen ende stelen van de Duijnkerkers, die geduijrende den oorloge veele van de visschers derselver Stede geruineert ende bedorven hebben, midtsgaders de schepen in de gront gehackt hebben, soo dat de voorseide Stede 't sedert weijnich jaeren wel de tweederde parten gedecadeert ende verarmt es».

Dit alles komt voor in een, in het Brielsche Archief berustend Register van allerlei acten, begonnen 25 Mei 1633, en werd reeds door den Heer H. de Jager openbaar gemaakt in het Weekblad van Voorne en Putten enz.

1) *Fruin: Tien jaren* enz., p. 231.

2) Zooals men zich herinnert in 1600, over land.

3) O. a. den 29 Maart 1626. (Zie daarover de *Memorie*) Tromp bracht zooveel prijzen op, dat, als men in de Maas buiten hoorde schieten, men zeide: «daar is Maarten Harpertz. Prijs». *Praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal* p. 20.

4) *Leeven van Cornelis Tromp* p. 137 Vergelijk vooral p. van dit opstel.

5) «Sodanigh was sijn leven: yder een buyghsaem om te lyden ende verdraghen, daer hy by was, daer stelde hy syn selven nae, ende voegde sich na yders humeur.»

6) *Lyck-Oratie*, p. 7.

't lant geweest, maer heeft oock de Zee altydt voor oogen gehadt, ende de Directie van des Scheeps-timmeragie, omtrent de Mase, met groote eer ende neerstigheydt bij ghewoont."

Veel later, nadat hij reeds een wereldberoemden naam verworven had (door den slag bij Duins) heeft de *Luitenant-Admiraal* Tromp een poging aangewend om Kommandeur van Den Briel te worden. Dit geschiedde in het najaar van 1647. Wat Tromp daartoe bewogen heeft, weet ik niet. Ik vermoed, dat hij met het oog op den aanstaanden vrede, waarvan de onderhandelingen reeds zoo lang traineerden, een andere betrekking heeft willen zoeken. Uit zijn kinderjaren toch herinnerde hij zich het sluiten van het Bestand, en hoe toen zijn vader en vele anderen kapiteins gelicentieerd waren geworden. En kon hij voorzien, dat juist *na* dien vrede de groote oorlogen ter zee een aanvang zouden nemen!

Doch „de poging, door Tromp aangewend om de betrekking van Kommandeur van Den Briel te erlangen, was te vergeefsch. Bij besluit van 9 December 1647 werd door Zijne Hoogheid (prins Frederik Hendrik) aangesteld Frederik van Lyer. 1)

Zulk een tijdelijk heimwee naar het rustige burgerlijke leven 2) schijnt bij meer dan een zee-overste voorgekomen te zijn.

Ook M. A. De Ruijter heeft eens bijna het burgerlijke leven boven het leven ter zee verkozen 3) en een dergelijk verschijnsel komt ook voor in het leven van Witte Cornelisz. de With. 4)

---

1) H. de Jager: *Het Geslacht Tromp* p. 9.

2) Wie denkt hier onwillekeurig niet aan Pierre Loti's tragische figuur van *Mon frère Yves*?

3) Dit geschiedde in 1652 toen de Staten besloten een tweede vloot in zee te zenden en hem daarover het bevel aanboden. «En de Heeren Staaten van Zeeland wierpen het oog op eenen Michiel A. de Ruyter, een man bekend wegens menigvuldige tochten, doch die, der zee wars geworden, voorgenomen had zyn dagen in vrede en stilte te land te slyten. Deze dan van eenige Heeren hierover aangesprooken, met verzoek, dat hy het Vaderland in deze gelegentheid ten dienst wilde staan, toonde zich gansch ongenegen, en gaf hen zijn voornemen van voortaan niet meer in zee te gaan, en gerustelijk aan land te leeven, te kennen. De Heeren hielden echter aan... Hy liet zich dan eindelijk, na eenig beraaden overleg, door het hard aanhouden der Heeren bewegen.» *Leeven van Cornelis Tromp* p. 50.

4) «In een noot op bl. 147 zegt Mr. De Jonge, dat de With in 1635 en 1636, *terwijl hij den zeedienst verlaten had*, het *Schepensambt* in Den Briel bekleedde... De opgave is echter onjuist. De With was te Br. schepen van 1 Oct. 1636 tot ult^{o}. Sept 1637.» Zie H. De Jager, *Navorscher 1880* p. 395.

(*Slot volgt.*)

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Het kan niet zoolang meer duren — misschien nog een week, hoogstens een maand — of generaal Duchesne, de opperbevelhebber van het expeditionaire leger op Madagaskar, zal de hoofdstad Tananariwo bereikt hebben. Iedere dag, dien het regenseizoen zich wachten laat, is winst. En de generaal heeft beloofd, zijn krijgsmanseer is er mee gemoeid, dat hij voor dien boozen tijd zich in de stad zal hebben genesteld. Het uur der vervulling nadert nu.

Maar niet alleen omdat hij zijn belofte aan regeering en volk gestand wil doen, zal de generaal met smart uitzien naar het uur waarop hij de hoofdstad zal kunnen binnenrukken. Er staat meer op het spel dan zijn naam. Het 200ste regiment, gevormd door loting en vrijwillige opgaaf uit de regimenten der Republiek, die wel een koloniale mogendheid wil zijn, maar er geen koloniaal leger op na wil houden — dat dappere regiment sterft langzamerhand uit. De moerassen tusschen Majoenga en Suberbieville hebben er hun slachtoffers bij honderden uit gekozen, de hoogvlakte der Imerina, die als herstellingsoord werken zou, spaart het evenmin. Het moet er al slecht aan toe zijn als in Europa het ongeloofelijke gerucht de ronde doet, dat er nog geen 50 man van het 200ste meer overig zijn.

De vermoeienissen zijn te zwaar. Belast en beladen moet de Fransche soldaat, aan geen tropisch klimaat en brandende zon en stekende muskieten gewend, zich zelven nog bovendien den weg maken, waarlangs hij optrekt om van het eiland voor zijn rijk volledig bezit te nemen. Nu en dan ontmoet hij een Howa op dien weg en schiet hem dood — een wapenfeit, juist gewichtig genoeg op hem pijnlijk te doen gevoelen hoe weinig krijgsroem hier te behalen valt. Hij ziet zijn troep langzaam slinken en hij bedenkt bitter dat hij zich het zoete van den dood voor het vaderland toch anders had voorgesteld dan als een smadelijk verkwijnen in tropische koortsen. Een ziekte, zoo meldde men ons kort geleden, die langzaam overgaat in een zachte verstandsverbijstering.

Is het verschrikkelijke van dat lakonieke woord wel doorgedrongen tot den geest van hen die het lazen in de morgenbladen, bij het ontbijt? De dappere kleine pioupiou die zijn heerlijk land van Frankrijk verliet met al de illusiën van heldendaden en wapenroem welke zijn Gallische fantasie hem voorspiegelde — een zachte verstandsverbijstering....

Frankrijk heeft op Madagaskar oude rechten: *le roi soleil* zond er een

zijner connétables heen. De expeditie van nu is slechts een logisch gevolg van de ondernemingen van een paar eeuwen geleden. Dit is zóó waar dat zelfs Engeland zijn kolonialen concurrent officieel geen stroobreed in den weg heeft durven leggen en zich beperkt heeft tot een heimelijk, thans bijna gestaakt, opstoken van de bewoners door middel van zendelingen en avonturiers, die echter ten slotte den Howa's meer kwaad gedaan hebben dan den Franschen.

Maar de expeditie moge een logisch gevolg van het verleden en een politieke noodzakelijkheid geweest zijn, medegevallen is zij niet. Het kon niet anders of het denkbeeld een van de vier grootste eilanden der wereld voor het vaderland te veroveren, moest het Fransche volk, niet alleen de chauvinisten, in vlam zetten. Iedere Franschman moest er iets voor gevoelen daarginds de lauweren te gaan verwerven, welke Europa aan de Republiek onthoudt. Maar ook nu weer, na al de harde lessen van het verleden, is de moed en de geestdrift grooter geweest dan het beleid.

De halve beschaving, door Franschen en Engelschen aan de Howa's gebracht, heeft zich gelijk meestal tegen de beschavers gekeerd. Zij is, als gewoonlijk, aangenomen in haar uiterlijke vormen: geweren zijn ook nu weer de eerste nijverheidsvoortbrengselen geweest die de „wilden" van Europa overnamen. Dat is vooral gevaarlijk, omdat de loop meestal dadelijk gekeerd wordt naar de zijde vanwaar het wapen is aangebracht. Doch veel gevaarlijker invloeden zijn hier bovendien in het spel geweest: een moordend klimaat en duidelijk gebleken gebrek aan overleg bij hen, die meestal de verantwoordelijkheid wel willen dragen, zoolang de zaken goed gaan, maar die niet te vinden zijn, wanneer het tegenloopt. Geen wonder, want het is altijd gemakkelijker de booze daad op te sporen dan de schuldige nalatigheid. Waar van deze laatste alleen sprake is, heeft ieder de middelen voor het grijpen om te bewijzen dat wat hij niet voorzien heeft, door een ander had moeten worden bedacht.

De reede van Majoenga, waardoor de ontscheping en de inscheping in een oogenblik zou hebben kunnen geschieden was een ontwerp, gegrond op een vergissing. 't Scheelde weinig, maar een paar honderd meters! De wagens volgens het systeem Lefèbvre, waarvan men er een vierduizend had aangeschaft, bleken de wegen die door de expeditie zelf gebaand moesten worden, niet snel en goed genoeg te kunnen berijden om de voorhoede behoorlijk van proviand te voorzien. De groote rivier, de Betsiboka, waarlangs de schuiten met voorraad en ammunitie zouden opvaren van de Noordwestkust tot in het hart van Madagaskar, bleek in dit seizoen volkomen onbevaarbaar. De medische dienst, voortreffelijk ingericht en rijk voorzien van de noodige middelen, bleek toch van dien aard te zijn dat er op dit oogenblik tusschen Suberbieville en de hoofdstad vier dokters beschikbaar zijn op duizend zieken. En zoo voorts.

Niettemin zal generaal Duchesne Tananariwo bereiken, al was het alleen omdat 's lands prestige het mislukken der onderneming niet gedoogt. Mada-

gaskar zal een Fransche bezitting worden en men zal later gewagen van *le sang de nos pères*, zonder dat daarbij bedacht wordt hoeveel bloed nutteloos vergoten werd. Dat zal dan ook niet meer noodig zijn. Op het oogenblik is het echter pijnlijk te zien, hoe die Madagassische jammer geëxploiteerd wordt ten behoeve der politiek. Er zijn Fransche bladen die met al de macht en het talent hunner redactie hebben gewerkt om de onrust en angst te zaaien in de gemoederen der Fransche burgerij. Op een goeden dag zwegen zij en langzamerhand doken de gunstige berichten op in hun kolommen. Weten de regeeringsfondsen voor geheime doeleinden daar soms meer van?

Een ander deel der pers zal wellicht in het najaar het Kabinet doen vallen op de quaestie van Madagaskar. Met dit ministerie zal dan weer een goed deel dier *responsabilités* zoek raken die ieder toch al met zooveel ijver van zich weet af te schuiven.

Men heeft het te Parijs wel noodig dat zoo nu en dan Forain met zijn bijtende teekeningen in den Figaro eraan herinnert, dat er ook een „sentimenteele" zijde is aan het vraagstuk van Madagaskar. Het kan geen kwaad dat de vroolijkheid over de onuitspreekbare namen der verbrande dorpen, over koningin Ranawalo en haar man, den eersten minister Rainilaiariwony onaangenaam verstoord wordt door lange rijen van uitgeteerde zieken en ongeneeslijke koortslijders, door de transportschepen overgebracht naar het vaderland onder de stekende zonnehitte der Roode Zee.

Het zal voor het blad *Le Temps* een eer blijven, dat het de bezorgdheid in Frankrijk heeft weten levendig te houden voor het lot der tallooze zieken en der weinige gewonden. Want het houdt de pijn wakker, welke Frankrijk voelen moet aan die open wond: Madagaskar. Het groote Afrikaansche eiland slokt menschen op en geld, laat men dat althans gevoelen te Parijs. Het zal niet verzadigd worden door den val van een ministerie. De bravoure moet nu een einde nemen: de stoute tocht dwars door het eiland heen is niet ondernomen, opdat de met moeite gebaande weg vlak achter het leger weer zal worden weggewischt. Het komt in de toekomst meer op eerlijk beleid en taaie kracht aan dan op moed en wapenvertoon. Als dat begrepen wordt, misschien wordt dan de zoekgeraakte verantwoordelijkheid nog wel eens opgeraapt door mannen, die toonen durven dat zij haar hebben gevonden en nu willen blijven dragen.

Madagaskar, Cuba, Atjeh, Erytrea....

Van deze schijnt wel Erytrea de minst pijnlijke en gevaarlijke der wonden, waaraan de meeste Europeesche mogendheden buiten hun werelddeel plegen te lijden. De Italiaansche staatslieden — er zijn er niet vele — en generaal Baratieri — „Africanus" gelijk hij, te vleiend voor hem en zijn vaderland, naar den bijnaam dien de *groote* Romeinen hun krijgsheld Scipio gaven, genoemd wordt — allen geven zich groote moeite om de wereld te overtuigen dat zij geen stukje Afrika begeeren uit veroveringszucht, als punt van uitgang

ter verkrijging van andere stukjes. Zij begeeren geen eereplaats aan den Afrikaanschen disch, aan welken de groote mogenheden elkander de brokken zitten toe te deelen en afhandig te maken. Zij wenschen slechts, gelijk hun geliefkoosde uitdrukking is, in het zwarte werelddeel een „tweede vaderland" te grondvesten.

Er zijn vele Italianen buiten Italië. Deze zooveel mogelijk te hereenigen en zich bovendien een trechter aan te schaffen waardoor de stroom van emigranten die jaarlijks Italië verlaat, wordt geleid naar een gebied dat door nauwe banden aan het moederland verbonden is — ziedaar het doel van Italië's jongste koloniale politiek.

Indien dat werkelijk zoo is, kan men er vrede mee hebben. Er wordt wel met minder verheven doeleinden gevochten en veroverd. Het is alleen maar jammer, dat het edele doel zooveel geld en bloed kost, indien men tegenspoed ondervindt op weg; en dat het zoo licht uit het oog verloren wordt en voor koloniale avontuurlijkheid plaats maakt, indien alles gemakkelijk gaat. Nu, gemakkelijk gaat het tot nog toe niet.

Daar zijn de Derwisjen geweest, woeste dweepers, die den dood eer begeerden dan vreesden: nu teruggedrongen maar toch nog altijd een dreigend gevaar. Daar was de Negus Menelik, de koning der koningen van Aethiopië, wiens rijk weliswaar tot een sjofel Sjoa is ingekrompen maar die toch nog duizende mannen in het veld kan brengen en de naburige hoofden in het geheim kan opstoken of in het openbaar oproepen om zich te werpen op de soldaten van den Europeeschen vorst strijdende in het vreemde land.

Daar was Rusland, zoo buitengewoon vriendelijk jegens het Abyssinische gezantschap dat Italië er een rilling van door de leden voer . . .

Het is ten slotte nog al meegevallen. De Tsaar is bij uitzondering eens beleefd geweest, heeft den angstig vragenden blik van Italië opgevangen en doen verklaren dat enkel godsdienst zijn rijk bond aan het land van Menelik. Dat was een zorg minder. De Negus heeft zich gehaast te laten weten dat hij tot eenig aanvallend optreden niet geneigd was, maar dat hij van zich af zou bijten, zoodra hij de veiligheid of de eer van Aethiopië aangetast achtte. Nu blijft wel de moeilijkheid met het tractaat van Uccialli dat de Italianen hem indertijd opgedrongen schijnen te hebben en waarvan hij nu eerst den knellenden dwang is gaan gevoelen. Hij, de Negus, zou slechts onderhandelen met de Europeesche mogendheden door bemiddeling van Italië! Dat was een onmogelijke eisch, dien hij nooit kon inwilligen en waarvan hij geheel vergeten was dat hij hem reeds ingewilligd had.

Men krijgt den indruk dat generaal Baratieri wel de man is dien Italië noodig heeft als wegbereider tot een voorzichtige koloniale politiek. Ondanks de omhelzingen van den president toen de generaal zich in de Kamer vertoonde, ondanks de ovatiën welke hem door heel het land, door Koning en regeering, werden gebracht, is de generaal kalm gebleven. Hij is in enkele steden van het Noorden als *conférencier* opgetreden en heeft zich laten

interviewen, maar overal zeide hij hetzelfde, gebruikte hij die uitdrukking van het „tweede vaderland” waaraan zijn rijk behoefte heeft.

Hij zal er natuurlijk niet onverschillig onder gebleven zijn dat het den welgeoefenden manschappen van zijn jong koninkrijk gegeven was ginds eens te toonen wat zij vermochten. Maar hij heeft werkelijk met kracht er naar gestreefd dat deze proeftijd, schitterend doorstaan, zoo kort mogelijk zou duren. Hij schijnt een bedaarde Italiaan te zijn, geen onbekookte avonturier. Mocht het werkelijk komen tot wat onlangs beweerd werd, dat Italië, in ruil voor een havenplaats in Somali-land, Kassala, kort geleden een der grootste slavenmarkten van Noordelijk Afrika, aan Engeland zou afstaan, dan zou daarmede inderdaad bewezen worden dat Italië voor heden althans niets begeert dan een veilige en ruime plaats van vestiging voor zijn verspreide zonen. Niet altijd is een land in de gelegenheid zoo gemakkelijk en duidelijk de wereld er van te overtuigen dat zijn bedoelingen overeenstemmen met zijn woorden.

Een bescheiden optreden naar buiten past dat koninkrijk tegenwoordig beter dan de pralerij met zijn reusachtige pantserschepen op de feesten te Kiel en in de Engelsche wateren. Heel veel meer geld dan het nu uitgeeft zal het zonder staatsbankroet in de komende jaren niet kunnen verteren. De ellende der schromelijk verwarde en verwaarloosde financiën wordt verergerd door den oeconomischen nood van geheele landstreken en door de.... Siciliaansche (d. i. erger dan Turksche!) toestanden op het eiland Sicilië.

Dan maar feestgevierd! Den 20sten dezer Septembermaand was het de 25ste gedenkdag van het schieten van de bres bij de Porta Pia door de Garibaldiaansche vrijbenden. Een op zichzelf volmaakt onbeduidend oorlogsfeit, maar welks beteekenis was dat het Rome aan de macht der pausen ontrukte, zoodat deze stad haar geographisch en politiek natuurlijk aangewezen plaats als hoofdstad van Italië kon innemen.

De Sedan-feesten en de betoogingen der *Kriegervereine* zijn voor de rancuneuze gemoederen der Franschen niet zoo hinderlijk en grievend geweest als deze veel te luidruchtige 20-September-viering het was voor de duizenden geloovige katholieken in Italië en daarbuiten. Ik geloof óók dat Rome aan Italië behoort en dat de paus bij zijn bloot geestelijk koninkrijk en zijn zoogenaamde gevangenschap wel gevaren is. Zijn aanzien en macht zijn sedert 1870 niet weinig toegenomen en moge dit voor een deel toe te schrijven zijn aan de zeer geniale en waarlijk groote figuur van Leo XIII, ook aan het martelaarschap dankt het pausdom veel. Maar toch komt het mij voor, dat het nu niet noodig geweest was die eenheid van Italië met zooveeldaagsche feesten, receptiën van burgemeesters, optochten, vuurwerk onder de muren van het Vaticaan, te vieren. Had men zich niet tot de erkenning van de verdiensten der groote mannen, de onthulling der standbeelden van Garibaldi en Cavour, kunnen beperken? Was zij edel, die rondedans om de pauselijke woning? Moest er zoo hevige ergenis worden

aangedaan aan een groot deel van de eigen burgers, wier onafhankelijkheid en broederschap men verklaarde te willen vieren?

Het is nu mogelijk dien strijd van 1870 met kalmer oogen te bezien dan in die dagen zelf geschiedde. Met des te meer recht vragen zij, die de gebeurtenissen van dat jaar voor logisch en rechtvaardig houden in zooverre deze Rome stelden op haar ware plaats — welke politiek of vaderlandsliefde het wel heeft mogen zijn die Crispi tot deze buitensporigheden heeft geleid. De waarde van zulke half-nationale feesten, gevierd onder de bedenkelijkste staatkundige, financieele en maatschappelijke omstandigheden op een wijze die duizenden in en buiten Italië verbittert en die de menigte, schreeuwende om amnestie, noch aan het land noch aan het vorstenhuis bindt — die waarde moge begrijpen wie het kan!

P. v. D.

23 September.

UIT DE STUDEERCEL DER REDACTIE.

In Nederland heeft men in 1869 terecht gejuicht over de afschaffing van het dagbladzegel. De dagbladen zijn omvangrijker, degelijker, onderhoudender geworden. Meest alle Nederlanders zouden hun dag bedorven vinden, wanneer zij hunne krant niet gelezen hadden. Is de euphemistische spreektrant overdreven, die de pers „de koningin der aarde" noemt, er is zooveel goeds van de dagbladpers te zeggen, dat een ziertje overvragen niet deert. Intusschen komt het zelden voor, dat er op de schaduwzijde der dagbladpers wordt gewezen. Men let er niet op, dat het lezen van dagbladen ook zeer eigenaardige gevaren oplevert.

In de eerste plaats verliest de hartstochtelijke krantenlezer zeer veel tijd. Nieuwstijdingen van volkomen onbelangrijken aard vullen heele kolommen. Zoo verliest men uren met te lezen: wie in de gemeente Baarle-Nassau tot wethouder is gekozen, met te lezen, dat een predikant voor zijne beroeping in de gemeente Lutjegast heeft bedankt, en dat de postbode der gemeente Willemstad zijn pensioen heeft gekregen. Een tweede gevaar schuilt in verlies aan zelfstandigheid, daar de krantenlezer van professie meestal geheel het oordeel van zijne krant in staatkundig opzicht huldigt. Een derde gevaar is verborgen in de anoniemiteit der samenstellers van de krant. De onbekende verslaggever over staatkundige, wetenschappelijke of artistieke vergaderingen velt zijn oordeel met de meeste beslistheid. De hartstochtelijke krantenlezer houdt zich aan het kritisch gezag van den anoniemen beoordelaar gebonden, en spreekt in juist dezelfde termen als zijne krant. Eene zeer eigenaardige schaduwzijde van de Nederlandsche journalistiek ligt vooral in het opnemen van allerlei plaatselijke berichten, die aan niemand eenig belang inboezemen, tenzij aan den inzender zelven. Daarbij komt, dat zeer gewichtige feiten in den vreemde, of zeer kort, of in het geheel niet, worden vermeld.

Een enkel voorbeeld van dit laatste geval moge mijne meening nader staven.

Gedurende den nacht van 23 Augustus 1895 was de heele bevolking der stad Brugge door zoo groote geestdrift bezield, dat aanstonds gesproken is van „*une nuit historique*". Omtrent dit feit is in de Nederlandsche dagbladen of in het geheel geene, of eene zeer korte melding gemaakt. En toch schijnt de oorzaak der groote feestvreugde te Brugge — een door de Wetgevende Macht aangenomen krediet van ettelijke miljoenen voor den aanleg van een groote kanaal van Brugge naar de zee — een feit, dat ook in Noord-Nederland met sympathie zou behooren begroet te worden.

Ieder heeft gewezen op „*Bruges, la morte*". De dichters hebben het elkander nagezongen. Wie kent niet de twee schoone strofen van Ledeganck:

„„„Wie ooit een doode maged zag,
„„„Den eersten droeven stervensdag,
„„„Eer nog de vinger de vernieling
„„„De lijnen heeft gekrenkt van schoonheid en bezieling, —
„„„Die ondervond hoe zacht, hoe engelachtig schoon
„„„'t Genot der eeuwge rust op 't wezen ligt ten toon;
„„„En ware het niet, dat oog, verglaasd en onbewogen,
„„„En ware het niet, die wang, met lijkwade overtogen,
„„„Waarop de aanschouwer staart door weemoed overmand,
„„„Hij twijfelde uren lang. Zoo kalm en boeiend tevens
„„„Is 't aanzien van den dood, nog in den vorm des levens, —
„„„En zoo is 't aanzien van dit strand!"

„Dus zong de bard van Albion,
»Toen onder Hellas milde zon,
„Daar hij op vroeger grootheid rouwde,
„Hij 't prachtig Griekenland, thans levenloos, beschouwde.
„En zulk een sombre toon, en zulk een treurig lied
„Ontwelt mij, daar mijn oog op uwe muren ziet,
„O lang gevierde Maagd der rijkste van de steden!
„Nog draagt gij 't kenmerk van den adel om de leden,
„Nog zweeft om u een straal des luisters van weleêr;
„Maar ach! de hand des doods drukt loodzwaar op u neder:
„Wel vind ik nog in u het schoone Brugge weder,
„Maar 't levend Brugge, eilaas, niet meer!"

Het schoone Brugge! Niemand zal het den dichter tegenspreken, die op het groote plein te Brugge den imposanten Halletoren boven het uitgestrekte Hallenpaleis ziet oprijzen, die van alle zijden de torens der kathedraal, van Sint-Jacob, van Onze Lieve Vrouw, ziet stijgen aan de lucht. En dan het prachtige standbeeld van Breydel en de Koninck — de trotsche herinnering aan het tijdvak van Brugge's luisterrijken bloei. Het was de tijd, toen de Fransche Koningin Jeanne de Navarre van spijt verbleekte, omdat zij bemerkte, dat de vrouwen der Bruggelingen kostbaarder parelen en juweelen droegen, dan zij zelve; — het was de tijd, toen Brugge stapelplaats was van den Engelschen wolhandel, toen twintig consuls van vreemde mogendheden hunne kantoren te Brugge hadden, toen de stad handel dreef met heel de beschaafde wereld, en schepen van Venetië, Genua en Byzantium er de kostbaarste produkten uit het Oosten kwamen aanbieden.

Van al die glorie tuigen de prachtige gebouwen, die nu op de minder woelige bevolking, op eene langzame wegstervende stad neêrzien. Vandaar de herhaalde en onvermoeide pogingen van vele Bruggelingen, om hunne stad te doen herleven. Daar de zee van Brugge geweken was, moest men de zee terugbrengen vóór Brugge, moest Brugge op nieuw zeehaven worden. De eer dit denkbeeld het eerst te hebben geopperd, met taaie volharding te hebben gehandhaafd tegen alle mogelijke bestrijding, en eindelijk door medewerking van de gemeente Brugge, het provinciaalbestuur van West-Vlaanderen en den Belgischen Staat tot een begin van uitvoering te hebben gebracht, komt toe aan Jhr. A. de Maere-Limnander, den ten onzent zoo welbekenden en hooggewaardeerden voorzitter van verschillende Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen.

In 1877 — nu achttien jaren geleden schreef Jhr. de Maere zijne eerste brochure: *D'une communication directe de Bruges à la mer*, en sedert heeft hij meer dan twintig geschriften in het licht gegeven, om zijn groot denkbeeld te verdedigen. Eerst nu, in Augustus 1895, gelukte het den minister de Bruyn, minister van landbouw en openbare werken, om een wetsontwerp door de Belgische Kamer te doen aannemen, waarbij ettelijke miljoenen uit de staatsfinantiën tot het graven van een reusachtig kanaal voor schepen van grooten diepgang werden beschikbaar gesteld.

De tijding van dit feit had te Brugge in den avond van 23 Augustus eene gadelooze vreugde en geestdrift doen opleven. De groote klok der Halletoren begon zijne dreunende stem te doen hooren Alle klokken der talrijke kerken en kapellen voegden zich bij den grooten beiaard. Van alle huizen werden vlaggen ont-

plooid. De vreugde was op aller gelaat te lezen. Overal klonk de uitroep: „Brugge — Zeehaven!" Des avonds te negen uren vloeide geheel Brugge naar het groote plein der Hallen — en schoon het van tijd tot tijd wat regende, begon aan alle huizen eene snel geïmprosiveerde illuminatie ontstoken te worden. Al de nog te Brugge bestaande ambachtsvereenigingen en gilden kwamen te zamen op het binnenplein der Hallen, om bij toortslicht een optocht naar het station te houden Te kwart voor tien uur zette zich de onafzienbare stoet in beweging, al de burgerlijke corporatiën uit Brugge met muziek en banieren. De meeste dezer vereenigingen zijn zuiver Vlaamsch met Nederlandsche namen als: *Jonge Kerkwacht*, *Vereenigde Hoveniers*, *Davidsfonds*, *De vrije Vlamingen*, *de Maatschappij*: *De Brugsche Kerels*, *De Vlaamsche Tooneelvrienden*, *De jonge Vlamingen*, *de Liberale Vlaamsche Bond*, *Van Gheluwe's Genootschap*, de *Van Maerlantszonen* en nog talrijke anderen.

De zeer groote wachtkamer van het Brugsche station was gevuld met autoriteiten en belangstellenden. Men verwachtte in de eerste plaats Jhr. de Maere-Limnander, den onvermoeiden strijder voor het door hem geopperde plan Brugge — Zeehaven, en voorts de leden der Kamer en van den Senaat, die door Brugge zijn afgevaardigd, en die hun uiterste best hadden gedaan de wet tot aanleg van het groote kanaal te doen slagen. Bij de verschijning van Jhr. de Maere klinken van allerwege donderende toejuichingen. Het volk op het stationsplein zingt een echt Vlaamsch referein:

„Leve mijnheer de Maere!
„En hij mag er wezen!
„Leve mijnheer de Maere!
„En hij mag er zijn!"

Spoedig daarop verschijnen, uit Brussel gekomen, de leden der Kamer: Jhr. Visart, Burgemeester van Brugge, de heeren Declercq en Ronse, en de heeren Van Crombrugge en Van Ockerhout, leden van den Senaat.

Ook deze heeren worden met onuitsprekelijke geestdrift ontvangen — niet het minste de Burgemeester Visart. En op nieuw klinkt het referein:

„Zonder mijnheer Visart
„Kunnen wij niet wezen!
„Zonder mijnheer Visart,
„Kunnen wij niet zijn!"

Het Vlaamsche volk heeft eene ongemeene kracht in het voortbrengen van geluid, wanneer het door eene of andere groote aandoening wordt bewogen. De wachtkamer van het Brugsch station scheen op hare grondvesten te daveren. Het spreekt van zelf, dat er nu eene rij van allerlevendigste toespraken werden gehouden, waarop aan Jhr. de Maere, aan den Burgemeester van Brugge, aan de Brugsche Kamerleden en de Brugsche Senatoren de warmste hulde werd gebracht. Daarna vertrekken allen naar de groote zaal der Hallen. De gouverneur van West-Vlaanderen, de Baron Ruzette, biedt zijn rijtuig aan den Burgemeester, Jhr. de Maere en eenige anderen. Zoo spoedig dit rijtuig het station verlaat, regent het bloemen van alle zijden. Door toortsdragers omringd kan het rijtuig maar met moeite door de dicht opeengepakte menigte vooruitkomen. Ver-

schillende keeren moet het stil staan — jonge dames bieden fraaie ruikers aan de heeren De Maere en Visart.

Een kwartier voor middernacht is een voornaam deel der manifestanten met de helden van het feest vereenigd in groote zaal der Hallen. Op nieuw volgt eene rij van toespraken. In de eerste plaats spreekt de heer Nieuwenhuise, als voorzitter van *le Bureau-permanent du Meeting Bruges-Port de Mer*, en huldigt op nieuw de mannen, wier volhardende ijver eindelijk het groote doel deed bereiken. Zeer eigenaardig is het verschijnsel, dat nu een werkman, een letterzetter, Pol Ghyoot, het woord neemt. Vooral de werklieden mogen juichen — zegt deze — nu het groote werk van Brugge—Zeehaven wordt ondernomen. De werklieden zullen er de voordeelen van ondervinden, en daarom brengt deze letterzetter den dank der werklieden aan den ontwerper van het plan: Jhr. de Maere. Dankbaarheid is een karaktertrek van het oude Vlaamsche volk. Dankbaarheid deed op de markt te Brugge het standbeeld van Breydel en de Coninck verrijzen — eerlang zal Vlaamsche dankbaarheid een monument stichten voor De Maere en Visart.

Het is hoogst opmerkelijk, dat van de zijde der werklieden zulk een uitnemend beschaafd en wegsleepend woord werd gesproken. De spreker had met volkomen juistheid ingezien, dat de reusachtige werken, die miljoenen aan Staat, Provincie en Gemeente zullen kosten, eene redding zullen zijn voor vele werkeloozen, en dat, na de voltooiing van het kanaal, steeds nieuwe arbeidskrachten zullen noodig blijven. Gaat Brugge nu, wat ieder Nederlander hoopt — misschien met uitzondering van eenige Antwerpenaren — eene schitterende toekomst te gemoet, dan zullen de nijvere werklieden van Brugge er het meeste voordeel uit trekken.

Er volgen nog meer toespraken — het enthoesiasme blijft steeds klimmen. Jhr. de Maere spreekt met groote ontroering en innige blijdschap — hij wijst er met weemoed op, dat niet allen de voltooiing van het groote werk zullen beleven — en herinnert er aan, hoe hij vóór achttien jaren in deze zelfde zaal het eerste plan tot Brugge—Zeehaven heeft ontwikkeld, en zijne kaarten en bestekken aan de muren had opgehangen. Eene geestige rede van Julius Sabbe, bij de Noord-Nederlandsche broeders zeer goed bekend als talentvol redenaar, besloot de rij der toespraken. Men had gezegd, dat het zoo jammer zou zijn als *Bruges la Morte* weer tot het leven zou worden opgewekt, omdat de dichterlijke stilte, het artistieke karakter der stad er bij verliezen zou, als zij eene drukke koopstad werd. Hij herinnert aan het voorbeeld van Athene, Rome, Amsterdam en Parijs, steden van druk bedrijf, van handel en nering, waarin juist de kunst op het weligst heeft gebloeid. En nogmaals klonken de nooit vermoeide stemmen der toejuichers.

Men weet hoe snel het gemoed onzer Zuid-Nederlandsche broeders is te ontroeren, maar eene geestdrift, als in den nacht van Vrijdag 23 Augustus zich te Brugge openbaarde, is ook daar geen alledaagsch verschijnsel. De toekomst van eene stad als Brugge, met een zoo grootsch historisch verleden, waar aan alle zijden onze taal met West-Vlaamsch accent wordt gesproken, kan ons niet onverschillig zijn. En juist daarom vestigde ik de aandacht op dit feit — wellicht tot nog toe te weinig in Nederland besproken. T. B.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

X.

Zomer door Cornelie Huygens. Amsterdam, *P. N. van Kampen & Zoon* (zonder jaartal, 1895).

Freule Cornelie Huygens heeft in de republiek onzer letteren zich eene geëerbiedigde eereplaats veroverd. Door verschillende scheppingen, niet het minst door haar *Helena van Bentinck*, heeft zij aanspraak op de dankbaarheid der lezerswereld. Haar laatste kunstwerk *Zomer* is geschreven in een smaakvollen, aangenamen stijl, munt uit door vernuft, poogt door nieuwe, frissche denkbeelden den lezer te boeien, en toont, dat de auteur werk maakt van psychologie

Er wordt in deze novelle zeer veel over muziek geredeneerd. Op sommige bladzijden vindt de auteur zeer heldere termen, om eene treffende gedachte over muziek uit te spreken. Zij heeft haar held, Max Kennerdam, eene groote vaardigheid op het klavier gegeven — en beschrijft zijn talent op de volgende wijze:

„Muziek sprak tot hem eene ernstige, „schoone, gevoelvolle taal, maar hij bleef „op den beganen grond. Geen breede „Arielswieken beurden hem hoog bo-„ven de werkelijkheid, geen ontastbare „droomgestalten omzweefden hem in het „rijk der tonen, geene Muze fluisterde tot „hem van onzienlijke dingen, van nooit te „stillen begeerten en verlangens. Muziek „was voor hem geene openbaring, maar „een visioen van deze aarde. En zoo tee-„kende hij nu (in zijn klavierspel) een „vredig landschap op een laten zomer-„avond badend in purperen stralen-„bundels, even voordat de rosse vuur-„bal achter een wolkenbank wegzinkt, „waarna hier en daar een lichtje in een „afgelegen hoeve opduikt als een vrien-„delijk wenkend oog in de nachtelijke „grauwheid, die langzaam als een spook-„achtige schaduw over de velden kruipt."

Verschillende dergelijke goed geschreven bladzijden zijn in *Zomer* te waardeeren. Vooral de toon van den dialoog is zeer geestig en onderhoudend. Het geheele werk boeit van het begin tot het einde. Wat de vinding van handeling en karakters betreft, zou men kunnen zeggen, dat er hier eene variatie gegeven wordt op het thema, dat Mevrouw Bosboom-Toussant *Langs een omweg* noemde. *Zomer* zou even goed *Langs een omweg* kunnen genoemd worden. De heldin van Freule Cornelie Huygens, Kitty Armstrong, is evenwel veel moderner dan Regina van Berchem. Ik geloof niet, dat Kitty daarom beminnelijker is. Kitty heeft verschillende eigenaardigheden. Zij speelt dagelijks viool; zij beweegt zich op rijwielen en tandems; zij houdt niet van orchideeën en chrysanthemums, omdat het kunstmatig gekweekte bloemen zijn, die door de menigte bewonderd worden. Ze houdt van het leelijke, ook in het voorkomen der menschen, omdat ze leelijke wezens met zeker mededoogen kan bejegenen; ze leest in *Johannes Viator*, ofschoon er enkele dingen in voorkomen, waarvan de symbolische beteekenis haar niet volkomen duidelijk is, maar zij dweept met den auteur, die in „goddelijken dichters hoogmoed" zich verheugt, dat zoo weinigen zijn boek kunnen begrijpen.

Er is geen twijfel aan — Kitty krijgt een *acte de civisme* van de club der modernistische symbolisten, en het borstbeeld van Freule Cornelie Huygens zal in een nisje van hun Pantheonnetje geplaatst worden. De heldin Kitty is daarbij lang niet aangenaam in den omgang, zeer met zich zelve ingenomen, denkende, dat niemand haar begrijpen kan. Ter

verklaring van dezen gemoedstoestand der heldin heeft de schrijfster haar onder uitzonderingsomstandigheden doen leven. Ze heeft hare moeder vroeg verloren — haar vader hertrouwde snel, waarna de familie zich even snel uitbreidde met een aantal telgen Kitty voelt zich geheel overbodig in het huis van haar vader. Zij lijdt aan chronische ontevredenheid. Alleen, als zij weken aan weken logeert op villa Mignon bij hare tante Kennerdam komen opgewektheid en geest terug.

Daar tante nu een fermen zoon heeft, een meester in de rechten *cum laude* gepromoveerd, en deze neef een hart heeft te verliezen, komt hij al spoedig tot de overtuiging, dat de mooie en rijke Kitty de vrouw zijner idealen zal zijn. Maar nu wil Kitty niet aan de liefde van haar neef gelooven, omdat ze hem voor een *enfant chéri des dames* houdt. Zij denkt, dat hij het niet ernstig meent, dat hij haar uit medelijden ten huwelijk vraagt, om haar alles te vergoeden, wat zij thuis heeft moeten missen. Ze gaat zelfs zoo ver tegen haar eigen betere overtuiging in te beweren, dat ze niet van haar neef houdt. Er moet nu een heel knap logeetje komen, die zeer behendig den jongen man aanlokt en afstoot, waardoor Kitty zich zelve beter leert kennen, hare dwaze wantrouwende buien overwint, en ontdekt, dat zij haar neef lief heeft.

Om deze reden zou de novelle *Langs een omweg* kunnen heeten. Er is zeer veel treffends en liefelijks in de samenstelling, ondanks de zonderlinge grillen en modernistische sympathieën der heldin. Het kan aan mijn slechten smaak liggen, maar ik vind het heel leelijk, dat een der dames uit de novelle, die Jenny heet, met den allerzonderlingsten naam N e n wordt aangesproken — het is maar eene kleinigheid, maar misschien sta ik met deze meening niet alleen.

In het algemeen schijnt het mij toe, dat Freule Cornelie Huygens niet heel gelukkig is in het kiezen van familienamen. Dat de held Max Kennerdam heet, zou duldbaar zijn, maar de heldin heet Kitty Armstrong, schoon zij een volbloed Hollandsche heldin is. En een groot muziekleeraar te Amsterdam heet Mennarc — een naam, die geheel en al onmogelijk is, als men den indruk wil maken wezens van vleesch en bloed uit onze tegenwoordige samenleving te doen optreden. Het geven van een naam aan de schepselen onzer fantazie is lang geene onverschillige zaak. Ook in den naam moet men den reëelen, levenden mensch herkennen Alphonse Daudet loopt soms uren door Parijs, om op de uithangborden een passenden naam voor zijne helden te vinden. Namen met eene beteekenis: Burgerhart, Leevend, de Harde, Edeling, Slijmering, Droogstoppel zijn lang verouderd. Een naam als Armstrong of als Mennarc hoort thuis in de novellen der Romantiek, zou in een roman van Lord Lytton of George Sand niet zonder effekt gebruikt zijn. Maar onze *fin-de-siècle*-helden en heldinnen moeten namen uit de werkelijkheid dragen als Klaartje Donze, Gerrit Witse, Regina van Berchem, Ferdinand Huyck of Klaasje Zevenster.

* * *

George Moore. IJdel geld, vertaald door Mevrouw Louis Couperus. Met eene Voorrede van Louis Couperus. L. J. Veen. Amsterdam. (Zonder jaartal, 1895.)

Vertaalde romans schijnen niet geeigend om behandeld te worden in deze kolommen, waar over oorspronkelijke Nederlandsche verzen en Nederlandsch proza gesproken wordt. Doch de eene vertaling is de andere niet. Prof. P. van Limburg Brouwer heeft Alessandro Mandoni's *Promessi Sposi* uit het Italiaansch vertaald. Prof. C. W. Opzoomer Shakspere's *Caesar* uit het Engelsch, A. S. C. Wallis Madach's *Tragedie van den*

mensch uit het Hongaarsch, en deze drie vertalingen hebben de waarde van een oorspronkelijk kunstgewrocht, omdat ze in een oorspronkelijken, geheel persoonlijken stijl zijn geschreven. George Moore's *Vain Fortune* is zoo meesterlijk door Mevrouw Couperus in onberispelijken stijl vertolkt, dat men hier met eene vertaling te doen heeft, die gelijk staat met een oorspronkelijk werk.

Ten einde eenigszins te staven wat hier beweerd wordt, heb ik niets anders te doen dan enkele volzinnen te citeeren, waaruit de verdiensten van de vertaling en van het oorspronkelijke duidelijk blijken kan. De held en de heldin rijden in een dogcart naar huis bij vallende schemering:

„Zij reden door een langzame weg-„wissching van dingen; zij zagen de „lichtjes der boerderijen in de verre „wijdte opschieten tot bestaan, en dan „stil blijven, als gouden kevers geprikt „op een blauw gordijn. De kille avond „drong haar tegen hem aan, tot zij één „schenen, en vol van zaligheid der zinnen „door een langen dag in de open lucht „babbelde zij over allerlei dingen. Hij „dacht hoe prettig de rit zou geweest zijn, „ware hij met Mrs. Bentley, of met ieder „ander geweest, met wie hij had kunnen „spreken over den roman, die hem interes-„seerde. Zij reden langs den vlakken „breeden weg, zagen het streepje licht „versmallen tot een sluier van lichtgrijze „wolk. die trok over de lucht. Overmach-„tigd door haar liefde, bemerkte zij nauw-„lijks zijn zwijgen, en toen zij gingen „door den nacht van een overschaduwend „woud, trilde haar vleesch en een dui-„zeling kwam over haar, want de bla-„deren, die haar gezicht aanzweefden, „waren haar geweest als de zoen van „hem, dien ze lief had."

In dezen stijl is de vertaling van Mevrouw Couperus gehouden van het begin tot het slot. Indien de auteur, George Moore, onze taal kon verstaan, zou hij verwonderd zijn over den fraaien toon van zijn boek.

Daarenboven, Mevrouw Couperus heeft niet alleen vertaald — zij heeft twee verschillende redacties van den Engelschen roman tot een geheel bearbeid. Dat blijkt uit de brieven van George Moore, die Louis Couperus in eene korte inleiding mededeelt.

George Moore gaf zijn *Vain Fortune* eerst te Londen uit, maar toen de roman in Amerika zou verschijnen, wijzigde hij zijne vertelling — en schrapte een deel van het begin. Mevrouw Couperus opperde het denkbeeld beide lezingen te combineeren — een plan, 'twelk door den auteur met hoffelijke en loffelijke loyauteit werd aanvaard, in volkomen vertrouwen op „*the artistic discretion and taste*" van zijne vertaalster. George Moore deed zeer verstandig aldus te handelen — zijn onder den titel *IJdel Geld* in het Nederlandsch verschenen roman maakt een allervoortreffelijksten indruk.

George Moore is ten onzent geen onbekende naam. In 1886 heeft Frans Netscher in *de(n) Gids* een uitmuntend artikel aan hem gewijd. Daarin werden de eerste werken van dezen krachtigen en gezonden artist: *A modern Lover* en *A Mummer's Wife* zeer verdienstelijk geanalyseerd. Terecht werd Moore als hoofdman der Engelsche naturalisten gekenschetst. Moore heeft meer dan vijf jaren te Parijs doorgebracht, toen hij als leerling der *Ecole de beaux-arts* schilder trachtte te worden. Hij kwam toen onder de bekoring der kunst van Alphonse Daudet en Emile Zola — en beproefde het, nadat hij penseel en palet had afgedankt, nadat hij te vergeefs bundels met verzen en dramaas geschreven had, om een Engelschen naturalistischen roman te schrijven. Zijn „*Mummer's Wife*" schijnt mij een meesterstuk. Het is de Engelsche *Gervaise* uit den Franschen *Assommoir* — een zeer fijne, zeer ge-

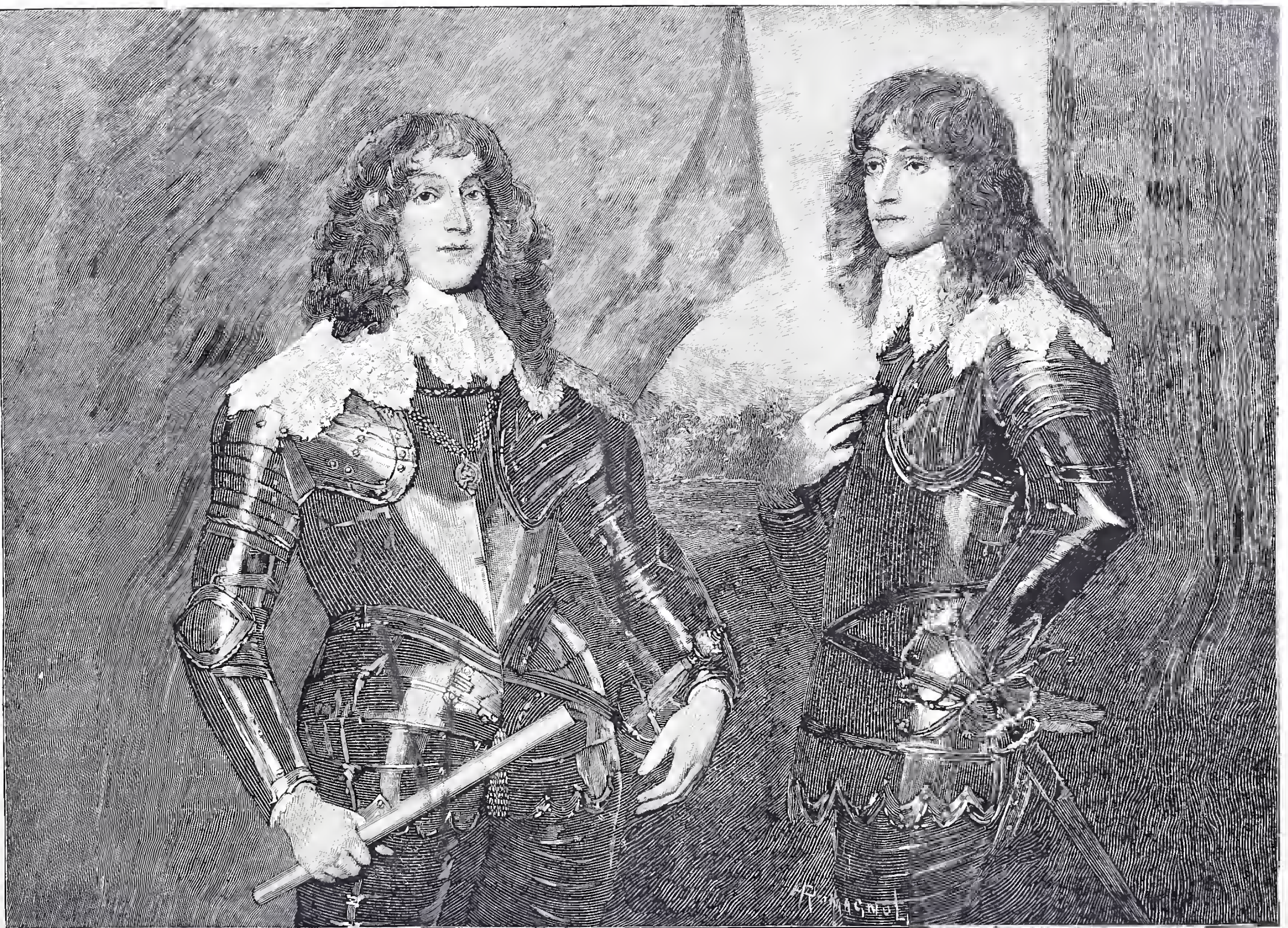
duldige studie van drankzucht en alcoholisme bij eene ongelukkige vrouw.

Moore heeft sedert als novellist een zeer geachten naam verworven met *A Drama in Muslin*, *The Strike at Arlingford* en *Esther Waters*. Zijn in 1893 verschenen *Vain Fortune* werd in het Fransch vertaald door een zeer bekend jong artist J. H. Rosny — en trok in Parijs zeer de aandacht. Inderdaad is *Vain Fortune* een voortreffelijk, schoon niet geheel onberispelijk werk. De held, Hubert Price, vertegenwoordigt in zeker opzicht den auteur als schrijver van niet gelukte dramaas. Het eerste gedeelte van den roman vertoont het zwoegen en tobben van een jong auteur, die dramaas wil schrijven, maar talent mist. De worsteling van den „Armen Dichter", om aan zijn dagelijksch brood te komen, is voortreffelijk geschilderd — tevens zijn artistieke onmacht — daar hij telkens weer schrapt, wat hij eenmaal heeft voltooid. Hij lijdt honger, en werkt soms in de dokken. Daar een zijner stukken vertoond wordt, krijgt hij middelen, om eenigszins meer als een gentleman te leven. Plotseling krijgt hij de tijding, dat zijn oom Mr. Burnett hem bij testament erfgenaam gemaakt heeft van een mooi landgoed en een vorstelijk vermogen, hetgeen nog te onverwachter komt, wijl Mr. Burnett zijn nichtje, Emily Watson, die hij tot dochter aangenomen had, tot zijne erfgename had bestemd. Hubert wist niet, dat zijn oom het achttienjarige nichtje ten huwelijk gevraagd en een blauwtje geloopen had. Uit boosheid over dit feit had hij het meisje onterfd, en Hubert alles nagelaten.

Ik vind in dezen loop van zaken iets banaals en tevens iets onwaarschijnlijks. Tallooze keeren hebben de Engelsche novellisten van het motief der onterving gebruik gemaakt, waarbij als tweede motief een plotseling rijk geworden arme stumper optreedt. In romans en tooneelstukken zijn dergelijke plotseling rijk geworden personen herhaaldelijk opgetreden — ten onzent nog niet lang geleden als *Janus Tulp*. De roman *IJdel geld* verandert na Hubert' erfenis geheel van toon. Er treden twee vrouwen op — Emily Watson, de onterfde, en Mrs. Bentley, hare vriendin, de huishoudster op Ashwood. Hubert is een zeer koel jonkman, die van litteratuur, tabak en gesprekken met vrienden houdt en niet schijnt te weten, dat er een Eroos in de wereld is. Hij leeft nu op zijn buiten met de beide dames, die alle bei smoorlijk op hem verliefd worden. De zeer melankolieke Emily Watson laat dit duidelijk doorschemeren in al haar doen en laten, zoodat ze Hubert ontzettend begint te vervelen, te meer, daar zij wel veel van bloemen, huisdieren en vogels houdt, maar niet over litteratuur kan meespreken. Mrs. Bentley is eene mooie jonge weduwe, die veel takt en veel smaak heeft. Hubert vraagt haar ten huwelijk en Emily Watson volgt het voorbeeld van Ophelia.

Ook hierin ligt iets zwaks. Ophelia's dood is tragisch, omdat zij door den geweldigen strijd van Hamlet wordt meegesleept. Zij sterft schuldeloos en tragisch tevens. Maar Emily Watson sterft alleen aan wat vroeger „een gebroken hart" heette. Het is zeer rampzalig, dat de erfenis haar ontgaat, en dat Hubert Price in haar al te duidelijk uitgesproken liefde niet kan deelen, maar daarom is er geen zelfmoord als ontknoping noodig. Emily Watson is niet tragisch, maar eenvoudig een zeer ongelukkig jong meisje, wie alles tegenloopt, en wie zelfbeheersching mist, om er zich overheen te zetten.

T. B.

Ant. van Dijck. Karel-Lodewijk hertog van Beieren en zijn broeder Robrecht hertog van Cumberland.

DE MEESTERSTUKKEN DER VLAAMSCHE SCHOOL IN DEN LOUVRE

DOOR

MAX ROOSES.

ANTOON VAN DIJCK.

Karel-Lodewijk hertog van Beieren en zijn broeder Robrecht hertog van Cumberland.

Het schoonste werk van Rubens is van Dijck. Deze is de groote leerling van den grooteren meester, hij is hem zooveel verschuldigd als Rafaël aan Perugino. In den beginne zijner loopbaan valt zijn werk kwalijk te onderscheiden van dat zijns voorgangers; later verandert zijn trant, wordt hij meer en meer zich zelve en niettegenstaande hij altijd zijn oorsprong klaar en duidelijk blijft verraden, komt hij er toe door menigen trek zich tegenover zijn meester te stellen.

Rubens is de volbloedige, de zanger van het heldenlied in de schilderkunst, de nooit scheppensmoede oproeper van werelden vol reuzen, vol kleurenfonkeling en lichtgloed, de onfeilbare, wiens werk altijd meesterwerk is. Van Dijck daarentegen is in zijn rijpe kunstenaarsjaren de gevoelvolle zanger der smart, de fijn bewerktuigde, die veredelde wat hij raakte, die niet schiep maar herschiep, die niet overweldigt maar onweerstaanbaar bekoort door zijn stillen weemoed, door de hooge voornaamheid, die in hem lag en hem het zeldzame voorrecht schonk met zijn penseel meer ridders te slaan, dan ooit een koning het met zijn zwaard deed.

Hij werd geboren in 1599 te Antwerpen van ouders behoorende tot den gegoeden burgerstand. Al vroeg vinden wij hem bij Rubens in de leer en vermeld als de beste der leerlingen, als de leerling bij uitnemendheid in het wijd beroemde atelier. Wanneer Rubens op 28 April 1618 verscheiden zijner schilderijen te koop bood aan Sir Dudley Carleton, den Engelschen afgezant in den Haag, vermeldt hij er een als „eenen Achilles in vrouw verkleed, gemaakt door den besten mijner leerlingen en hertoetst van mijne hand, een schitterend tafereel vol van allerschoonste meisjes." Het stuk hangt tegenwoordig in het museum van Madrid en geen twijfel of de medewerker, dien Rubens hier zijn besten leerling noemde, was van Dijck. Wanneer den 29sten Maart 1620 Rubens overeenkomt met pater Jacobus Tirinus om de zolderstukken der Jezuitenkerk van Antwerpen te leveren, bepaalt de akte als

tweede voorwaarde: „dat den voorschreven Sieur Rubens de teekeninge van alle de voorschrevene 39 stucken zal gehouden syn met syn eygen handt in 't cleyne te maken ende door Van Dyck mitsgaders sommige andere syne discipelen soo int groot te doen opwerken ende volmaken als den heysch van de stucken ende van de plaetsen daar s'ingeset moeten worden, wesen sal."

Dat Rubens veel van hem hield toen hij hem aan zijne zijde werken zag, bewijst het groot getal schilderijen uit Van Dijck's eerste jaren, welke hij aankocht en die wij terug vinden in zijn sterfhuis: terwijl er van de overige leerlingen geen enkel stuk in 's meesters verzameling aanwezig was, telde men er van Van Dijck niet minder dan acht. Wij kennen die stukken nog en kennen er andere ook, die allen te zamen bewijzen hoezeer de leerling den trant van den meester tot den zijne had gemaakt en hoe dicht hij zijn voorganger genaderd was. Dit ging zooverre dat meer dan één zijner werken uit die jaren tot op onze dagen voor het werk van Rubens doorging. Zoo de welgekende *Heilige Martinus, die zijn mantel met een bedelaar deelt* in de galerij der koningin van Engeland, te Windsor; zoo de *Koperen slang* uit het Museum van Madrid, die nog altijd op den naam van den meester staan en inderdaad voor diens werk konden gehouden worden, alhoewel, zooals ik elders bewees, zij aan den leerling toehooren. In zijn eigen leeftijd zelfs ging een der meesterwerken van Rubens, *de Geschiedenis van Consul Decius Mus* in 1618 geschilderd voor een gewrocht van zijn medewerker door. Van toen af hield hij zich veel met portretschilderen bezig; ook in dit vak bieden zijn eerste werken zooveel overeenkomst met die van zijn meester aan, dat men ze tot op onze dagen gedurig met elkander verwarde en dat voor sommige stukken tot op dit oogenblik het nog moeilijk valt te bepalen aan wien van beiden zij moeten toegeschreven worden.

Van Dijck was opgeslurpt door den albeheerscher der Antwerpsche school en indien hij iets kenmerkends heeft, in die dagen is het dat hij de eigenaardigheid zijns meesters overdrijft. Hij is woester van behandeling, ruwer en reusachtiger dan de reuzenschilder. Zijn *Martelie van den H. Petrus* en zijn *Silenus*, beide in het Museum van Brussel, bij voorbeeld, zijn buitensporiger van vormen, toomeloozer van hartstocht dan Rubens' werken van dien tijd. Andere stukken weder, zooals de reeds genoemde *H. Martinus* en de *H. Hieronymus* in het Museum van Dresden zijn moeilijk uit die van zijn meester te herkennen. Wat hem toen en altijd van zijn voorganger onderscheidt is zijn mattere kleur; nimmer, noch in de uitbundige penseeling zijner eerste jaren, noch in de gloedvol of voornaam gekleurde tafereelen van later tijd bezit hij den rijkdom en de forschheid van toon van hem wiens welbeminde volgeling hij was.

Toen hij nog bij Rubens werkte, verwierf hij zich een goeden naam niet alleen in zijne onmiddellijke omgeving, maar ook bij de vreemden. Den 17^{n} Juli 1620 getuigt een dienaar van graaf Thomas Arundel aan zijn meester dat Van Dijck's werken haast zoo hoog geschat worden als die van zijn meester en dat het moeilijk zou zijn hem zijn land te doen verlaten. Hij

was 21 jaar oud en Rubens in den vollen glans zijner faam! Men was er dus toen reeds op bedacht om hem naar Engeland te lokken en men slaagde er ook in, natuurlijk niet dan onder gunstige voorwaarden voor den jongen kunstenaar. Den 25sten November van hetzelfde jaar bericht Toby Matthew, een vertrouwde van lord Dudley Carleton, den Engelschen afgezant te 's-Gravenhage, aan dezen staatsman dat Van Dijck, Rubens' beroemde leerling, naar Engeland gegaan is en koning Jacobus I hem een jaarlijksch pensioen van honderd pond sterling toegekend heeft.

Lang bleef hij toen niet in Engeland. In het begin van Maart 1621 bekomt hij een verlof om een reis van acht maanden te gaan doen; den 12den December 1622, toen zijn vader stierf, stond hij aan zijn doodsbed. In 1623 vertrok hij naar Italië en ondernam hij de onvermijdelijke reis naar het zuiden; naar het land der groote meesters!

Van Dijck hield er zich in verschillende steden op, studeerende, voortbrengende. Naar Tiziano ging zijn voorkeur en zijn werken van de eerstvolgende jaren dragen klaar den stempel van die bewondering. Toen Maria van Medicis hem in 1631 te Antwerpen bezocht, toonde hij haar een heel kabinet meesterstukken — waarschijnlijk kopijen door hem zelven gemaakt — van den grooten Venetiaan. Als portretschilder vooral koos hij hem tot voorbeeld en als portretschilder ook was hij nagenoeg uitsluitend in Italië werkzaam. Tal van vorstelijke en adellijke personen conterfeitte hij in verschillende steden van het schiereiland en voornamelijk te Genua. Daar vinden wij nog in menig paleis de leden der historische familiën Balbi, Pallavicini, Spinola ten voeten uit in deftig gewaad en statige houding door zijn handen afgebeeld. In Engeland had de koning voor hem gezeten; hier waren de mannen en vrouwen van den hoogen adel zijne modellen; hij werd van dan af als portretschilder de meester der voornaamheid, der aristocratie.

Hij was dit van natuur en het was door een afwijking van zijn eigen aard dat hij Rubens' uitbundige forschheid navolgde in zijn leerjaren. Van lichaam was hij tenger, van gelaatstrekken zwierig. Men kent zijn aanvallig figuur uit zijn eigen ets, den correct gesneden neus, de groote amandeloogen, den licht opgestreken snor, den weelderigen haardos in breede lokken het voorhoofd omlijstende en de slapen beschaduwende, de zwaaiende houding, die hem laat zien half op den rug, den mantel op den schouder, de gouden ketting van onder den breeden kanten kraag uitkomend, met iets pronkerigs, iets romantieks in heel zijn wezen, dat wij in zijn werk weervinden. Er ligt een zucht naar sierlijkheid, naar bevalligheid in, die eigen was aan zijn persoon en aan zijne kunst. „Hij was schitterend in zijn doen en in zijn manieren," zegt Bellori, die het vernam van hen die den jongen schilder in Italië gekend hadden; „hij zocht zich te onderscheiden door pluimen op den hoed, door gouden kettingen op de borst, door een gevolg van dienstboden. Men noemde hem: Jonker de Schilder." Wel gedoopt en met een naam, dien hij meer en meer verdienen zal!

Wanneer hij op het einde van 1626 in zijn vaderstad terugkeerde had hij geheel veranderd van trant. Kenmerkend voor dien tijd zijn de tafereelen van

Rinaldo en Armida aan Tasso's *Verlost Jeruzalem* ontleend, een lied van weeke verliefdheid, in warm dampige tonen geschilderd. Zijne Italiaansche portretten hebben eene fraaie deftigheid, die niet zonder stijfheid in den vorm en donkerheid in den toon is. Zijne godsdienstige tafereelen dagteekenende van na zijn terugkomst zijn in smeltend geroosterde tonen, waarin de invloed der Venitianen klaar te bemerken is; maar de figuren zijn leniger van vorm, droomerig of smachtend van gevoel, met iets vrouwelijks in het uitzicht. Zijne meest kenmerkende personages zijn de groote engelen van wie men niet zeggen kan tot welk geslacht zij behooren, maar die allen een trek van gelijkenis vertoonen met het fraai maar weinig mannelijk wezen van den schilder.

Hij schilderde in die jaren vele zijner meest gekende historische stukken: den *H. Augustinus* voor de Augustijnenkerk te Antwerpen (1628); de *H. Rosalia* voor de Sodaliteit der ongetrouwden te Antwerpen, nu in het Museum van Weenen (1629); den *Christus aan het Kruis met den H. Dominicus en de H. Catharina van Sienna* voor de Preekheerinnenkerk van Antwerpen, nu in het Museum dier stad (1629); den *H. Hermannus Josephus*, eveneens voor de Sodaliteit en nu ook in het Museum van Weenen (1630); den *Kalvarienberg* in de St. Michielskerk te Gent (1630); de *Kruisrechting* voor de Hoofdkerk van Kortrijk (1631); den *Kalvariënberg* voor de Minderbroederskerk van Mechelen nu in de hoofdkerk dier stad; *Christus aan het Kruis met St. Franciscus* te Dendermonde en andere meer. Ondanks hunne groote waarde zijn die stukken de zwakste onder Van Dijck's werken. Zij herinneren sterk aan Rubens' behandeling van dezelfde onderwerpen, maar missen diens geweldige kracht. Van Dijck schildert die hoogst dramatische toestanden met weeke gevoeligheid en vervalt aldus in het gemaniëreerde.

Daar echter, waar die onderwerpen overeenstemmen met zijn weemoedige geaardheid brengt hij meesterwerk voort. Zijn Christus, in het Museum van Antwerpen, alleen, verlaten aan het kruis en het oog opheffend naar zijn Vader, smeekende dat zijn lijden moge eindigen, is van aangrijpende juistheid van gevoel. Zijne Maria met het lijk van haren zoon op de knieën, in hetzelfde Museum is een onovertroffen meesterstuk. Herhaaldelijk behandelde hij dit onderwerp: de moeder kermende over den dood van haar kind, wat is er roerender in het menschelijk leven; de moeder van den Heiland zich erbarmende en weeklagend over het lot van den gekruisigde, wat is er meer dramatisch in Christus' geschiedenis? Niemand voelde het dieper dan van Dijck en niemand wist dit jammerlijk tafereel zoo treffend in zijn bange hopeloosheid, zoo deerniswekkend in zijn waarheid weer te geven als hij. Hij was de schilder van den dood, zooals zijn meester die van het leven; hij was de schilder van Maria, zooals Rubens die van Christus.

Niet alleen in de smartelijke tooneelen uit het leven der Mater dolorosa ook in die harer moedervreugd brengt hij meesterwerk voort. Zijne Onze Lieve Vrouwen met het kind op den arm of op den schoot vereenigen den adel der Italiaansche en de donzigheid der Rubensche Madonna's met een gemoedelijkheid, die nog een uiting van schilders gevoeligheid is.

In de jaren welke hij na zijne Italiaansche reis doorbracht in zijn vaderland, schilderde hij tal zijner beste portretten. Hij was teruggekomen van zijne ruwe borsteling uit de eerste tijden, van zijn stijve deftigheid uit zijn Italiaansch tijdperk; hij schilderde het leven in zijn modellen, zich meer toeleggende om de ziel dan om het lichaam te doen gelden. Zijn verf is gesmijdig, zijn toon warm, zonder in het smachtende van zijn heiligenbeelden te vervallen; hij schildert burgers, kunstenaars, edellieden en vorsten en deelt aan allen met eene milde hand de schatten van zwierigheid en sierlijkheid uit, waarover hij in onuitputbare mate beschikt. Hij verliflaft zijne modellen niet, zij leven een hooger leven, maar zij leven volop.

Hij wordt de meest gezochte portretschilder van zijn land, en weldra niet alleen meer van zijn land, maar ook van zijn tijd. Hij schildert niet enkel zijne personages, hij teekent ze en etst ze zelf, of geeft ze aan de groote plaatsnijders uit Rubens' school te graveeren en vormt aldus zijne wereldberoemde Iconografie. Nog heden worden de weinige etsen, die hij zelf leverde aanschouwd als het pittigste, het natuurlijkst aanvallige dat in dit vak werd voortgebracht.

Andermaal werd hij in het begin van 1632 naar Londen geroepen als hofschilder van Karel I. Hij verbleef daar tot aan zijn dood, die den 9den December 1641 voorviel, met uitzondering van een paar jaren, die hij in 1634—1635 in zijn vaderland en in 1640—1641 hier en in Frankrijk doorbracht.

In zijn laatste tijdperk wordt Van Dijck de hofschilder bij uitnemendheid. Karel I kent hem in 1632 een jaarwedde van 200 pond sterling toe, slaat hem tot ridder en vereert hem met een gouden ketting, waaraan 's konings portret met brillanten omzet hing. Aan geen zachteren band kon hij den kunstenaar vastleggen. Buiten zijne jaarwedde werden aan Van Dijck nog betaald de portretten, die hij schilderde voor den koning en de koningin en dat deze vele waren weten wij vooreerst uit de talrijke exemplaren die er in de paleizen van Engeland nog te vinden zijn en dan uit de rekening door Van Dijck in 1638 ingediend, waarin voorkomen een paar dozijnen portretten der koninklijke familie, geleverd aan Karel I voor hem zelven of voor vreemde vorsten en staatslieden.

Niet alleen de koninklijke familie conterfeitte hij, maar al wat Engeland bezat aan hoogen adel of bevallige dames. Het getal dier stukken was te ontelbaar om met voldoende zorg en keurigheid te worden afgewerkt; ook komt het niet zeldzaam voor dat de stukken van dien tijd los daarheen geborsteld zijn, zonder modelleering en zonder leven. De kleur wordt dan grijzer en grijzer en heeft fleurigheid noch fijnheid meer. Hij had echter hoegenaamd niets van zijne uitstekende gaven verloren; integendeel, wanneer er hem de tijd toe verleend wordt en hij er zich de moeite toe geeft, dan brengt hij parels van kunst voort. Het blijkt dan dat zijn talent nog verfijnd, zijn kleurenharmonie nog gelouterd, zijn opvatting van het menschelijk figuur nog van hooger en edeler persoonlijkheid geworden is. Zijne koningsportretten in den Louvre, in de National Gallery, in Windsor Castle, zijne

groepen der koninklijke familie te Windsor, te Turijn en zijn Willem II met Maria Stuart, te Amsterdam, zijn wel de hoogst aristocratische figuren die ooit werden gepenseeld.

Tot die klas van verfijnde, gelouterde, verheerlijkte beeltenissen behoort het dubbelportret uit den Louvre, waarvan hier de gravuur bij gaat. Het is Karel-Lodewijk van Beieren en zijn jongere broeder Robrecht, later hertog van Cumberland. De oudste is geboren in 1617 en kan 20 jaar oud zijn; de jongste is geboren in 1619 en kan 18 jaar oud zijn; de schilderij dagteekent dus van 1637 ongeveer.

Karel-Lodewijk is nagenoeg „de face" gezien, geheel baardeloos, met lange blonde haren, die met enkele vlokken op het voorhoofd en in rijk golvende krulling in den hals nederdalen. Een groote kanten kraag stijgt tot tegen de kin en valt ver over de schouders neer; hij is in vol harnas met een Sint Joris aan een gouden ketting op de borst hangende; in de rechterhand houdt hij een bevelhebbersstok; de linkerhand rust op het gevest van zijn zwaard. Robrecht draagt geheel dezelfde kleeding en heeft een gelijken haardos, alleen wat donkerder van tint; hij heeft geen medaille aan den hals; de rechterhand rust op de borst, de rug der linkerhand steunt op de heup. Op den achtergrond ziet men links een rood gordijn met gulden bloemen bewerkt, te midden heeft men een uitzicht op het landschap en op den licht grijs bewolkten hemel.

De twee prinsen zijn jonge lieden van bevallig uiterlijk, van zeer onderscheiden voorkomen; hunne lange rechtlijnige neuzen, hunne zacht droomerige oogen onder de fraai geteekende wenkbrauwen, hun sierlijke mond en licht vooruitkomende kin en vooral hun zwierige lokken maken ze tot twee dier koningskinderen, waarvan de sprookjesdichters ons verhalen. Zij poseeren in hooge deftigheid zonder iets dat aan pose laat denken. Hun kalm fijn besneden gelaat waaruit het oog zoo zacht wegdwalend blikt, verraadt een edelen geest in een adellijk lichaam; de vleugelvormige lippen, vast gesloten, verraden kalmte des gemoeds, zonder spijt noch wrevel, bewust van eigen voornaamheid, zonder trots noch hooghartigheid; hun ongedwongen, smaakvolle houding getuigt van gemakkelijken omgang, natuurlijke bevalligheid. Maar in al die bekoorlijkheid van trekken en houding en in de uitdrukking van het gelaat ligt er een zweem van overbeschaving, die met het krijgshaftig gewaad minder overeenstemt. De harnassen zijn blijkbaar een parade-uitrusting, de bevelhebbersstok is evenals de medaille een blijk van vorstengunst; het getuigt voor Van Dijck's kieschen takt en voor zijn meesterschap in het opvatten en ineenzetten van een portret, dat dit stalen gewaad schijnt te behooren bij die jongelingsgestalten en aan hun haast vrouwelijke trekken een sierlijkheid te meer bijzet.

De schildering is geheel in overeenstemming met die opvatting. Mat, alles mat: de glans van het oog, de gloed van het bloed, de schittering van het staal, de tint van tapijt en lucht, alles doortrokken van een ambertint en van het gedempte licht dat meer warmte dan klaarheid geeft. Zij

zijn niet geborsteld in den vluchtigen schetsmatigen trant van vele portretten dier dagen, noch in hun koele grijze tinten; de hoofden integendeel zijn met veel zorg gemaald, de penseelslagen versmolten, de tinten en schaduwen zacht neervallende, het dons der jeugd verspreidend op het gelaat. Breed zijn de lichtplekken op de harnassen gelegd, met vlugge maar zekere borsteling, de handen zijn losser gedaan met minder leven dan het gelaat. Er ligt een hooge onderscheiding, laat ze dan eenigszins afgesproken zijn, een wasem van ridderlijkheid in die verdoofde, verzachte kleuren en lichten, niets dat luide spreekt, dat ruw klinkt. De stof is tot een minimum gebracht, het gevoelsleven treedt op den voorgrond.

De hooge kunst van Van Dijck is geweest die onderscheiding en dit gevoel, dat tintje van weemoed in de uitdrukking en die gedemptheid in den toon verkregen te hebben zonder aan de gezondheid en de levendigheid zijner personages te kort te doen, zonder in gezochtheid en onnatuur te vervallen. De portretten geven wezenlijk de begoocheling dat de menschen zoo waren en zoo moesten geschilderd worden, dat de kunstenaar doorgedrongen is in hun gemoed en door hun vorm dit gemoed vertolkt, dat hij zich verheugt in hun bekoorlijken adel en ons met zich die schoonheid laat genieten zonder iets aan eigen fantazie en verdichting toe te geven. En toch weten wij het wel dat hij zich zelven in zijn menschen uitdrukt, dat hij ze, zoo niet omschiep, dan toch omtoetste naar zijn eigen beeld en ze evenveel uit zijn eigen rib als uit hun vleesch en bloed vormde.

Van Dijck bekleedt te recht met Rubens een eereplaats in de geschiedenis der Antwerpsche school; zoo hij den troon met hem niet deelt, staat hij op de hoogste trede naast hem. In zijnen tijd wist men het wel en wanneer Boeyermans een zijner volgelingen, een zolderingstuk ten geschenke aan het St. Lucasgilde schilderde, plaatst hij Van Dijck nevens Rubens aan de zijde van Antwerpen, de voedstermoeder der kunsten. De rij der Antwerpsche schilders van het volgende tijdperk verdeelt zich in hun voorkeur tusschen de twee groote meesters, de forscheren scharen zich onder Rubens', de gevoeligeren onder Van Dijck's banier. In Engeland eveneens leeft zijn invloed langen tijd voort, de portretschilders zijner eeuw volgen hem na en wanneer op het einde der verleden eeuw de nieuwe Engelsche school herleeft met Reynolds, Gainsborough en anderen, dan valt het niet moeilijk in hun meesterwerk de kenmerken van den grootsten der Vlaamsche portretschilders weer te vinden.

Buiten het terrein van staatkunde, philanthropie of godsdienst zijn de Hollanders in onze O. I. bezittingen de inlanders nader getreden, ja hebben zij zich met hen vermaagschapt.

Te recht mogen wij ons verwonderen over de weinige aandacht, geschonken aan de hoofdpersonen dier verbintenis, namelijk de inlandsche vrouw. In kleine novellen komt zij nu en dan voor, maar gewoonlijk geplaatst in een ongunstig licht, misschien wel om in beginsel hare verhouding tot den Europeaan af te keuren. Het doel is wellicht te prijzen; maar dit wettigt ook hier de middelen niet.

Voor heeren is 't moeilijk als pleiters op te treden, zonder van partijdigheid te worden verdacht, terwijl dames in dit geval aan zulk eene verdenking niet blootstaan. Van daar onze vrijmoedigheid tot het meedeelen van 't geen hier volgt.

De hoofdpersonen dezer schets zijn aan ons bekend; het voornaamste feit is historisch.

De Javaansche vrouw *Sarina* was de huishoudster van den heer *Loevestein* tot *Maas* en *Waal*, Mr. in de rechten, en candidaat-notaris. Het notariaat te *Tempo-Doeloe*, — op de oostkust van Java — werd door hem waargenomen in de plaats van den heer *Scherpenzeel*, die wegens ziekte voor twee jaar of langer naar *Holland* was vertrokken.

De inlandsche vrouwen, die bij een ongetrouwd heer de huishouding waarnemen, staan tot hem in zeer intieme verhouding.

Het gemengde ras, daaruit ontstaan, wordt dikwijls opgenomen in het Europeesche. Door den vader erkend, dragen de kinderen zijn naam, en die kinderen krijgen eene opvoeding in Holland, indien de geldelijke middelen de daarvoor gevorderde groote uitgaven veroorloven.

Als familielid telt de moeder niet mede. Haar naam wordt niet meer genoemd, het allerminst door de kinderen.

Of ze nooit aan haar denken?

Trouwt de vader met eene Europeesche, dan doemt de moeder weer van den verren achtergrond op, om het schrikbeeld te worden van de toekomstige echtgenoote, die zich soms de inlandsche vrouw voorstelt als eene *Nemesis* met vlammenden blik en loerend oog, wachtende op eene gelegenheid om de indringster te treffen.

Sedert vier jaar woonde *Sarina* met den candidaat-notaris, daar ze hem van *Loentong* — hare geboorteplaats — naar *Kendang* volgde, en later naar *Tempo Doeloe*. Zij en hare moeder hielden veel van de blanken, en *Sarina* kon geen weerstand bieden aan den magnetischen stroom, die van den heer *Loevestein* scheen uit te gaan.

Haar vader *Kassim*, vroeger in dienst bij hooggeplaatste Europeanen, keerde later met zijn gezin naar Loentong terug tot het leven van een eenvoudig dessabewoner: landbouwer. Wel stond hij bekend als een ijverig Muzelman, maar in de laatste jaren vooral bestuurde godsdienstijver zijn denken en werken.

De dorpspriester bezat als Hadji 1) grooten invloed, en daar hij de broeder van *Kassim's* moeder was en de omgang met den zoon daardoor vertrouwelijk werd gaf dit te meer voedsel aan *Kassim's* dweeperij.

De priester schilderde hem de boosheid der Christenen, die niet alleen een valsche profeet vereerden, maar hem zelfs hulde brachten als God's zoon. Allah had de aarde, zon, maan en sterren geschapen, ook het geheele menschdom, al de dieren des wouds en ook de visschen der zeeën. De waterstroomen werden bewogen door God's kracht, wanneer de wind als zijn heilige adem over de zeeën blaast. In de toppen der boomen hooren de menschen dienzelfden adem en ze hebben er naar te luisteren als tijdingen uit den hemel. In het hart der aarde onderhoudt Allah een vuur, en als hij 't wil opent zich de berg, die vlammen en vonken uitwerpt, waardoor geheele landstreken worden verwoest. Boven dien machtigen Koning der schepping staat niemand, en wie zich met hem gelijk stelt is een ijdel mensch. Eenmaal zullen allen 't weten, dat de Heere God zijn engel *Gabriël* zond aan *Mohamed*, die alleen Zijn Profeet is. Met het zwaard zullen de ongeloovigen worden bekeerd, of van den aardbodem verdelgd.

Steeds in zichzelf gekeerd verrichtte *Kassim* zijn bezigheden in de rijstvelden; veel ging aan hem voorbij van 't geen in zijn gezin belangstelling wekte. Sedert eenigen tijd werd de Javaan *Sidin* meermalen in den omtrek van *Kassim's* woning gezien, en velen wisten 't, dat hij *Sarina's* gezelschap zocht. Aan hare moeder was dit evenmin ontgaan, maar *Sarina* zelve bleek ongevoelig voor *Sidin's* bewijzen van genegenheid. Haar hoofd was vervuld van toekomstige plannen, in verband met het voorstel van een Europeaan, waardoor ook haar moeder zich gestreeld voelde. De blanke huid en het overwicht der Europeesche beschaving oefenen soms grooter invloed uit op de verbeelding der Javanen dan de leerstellingen der godsdienst. In dit geval wordt

1) Mohamedaan, die een bedevaart volbracht heeft naar het graf van den profeet te Mekka.

de betrekking van huishoudster door de minder rechtzinnigen eene onderscheiding geacht.

Sidin trachtte uit te vorschen of misschien een ander der Kampongbewoners door *Sarina* boven hem verkozen werd. Als teleurgesteld minnaar wekte hij bij vele vrouwen medelijden op, en de buren staken de hoofden bij elkaar om hem te helpen. Door hen hoorde hij voor 't eerst de waarheid als een vermoeden uitspreken, waarop *Sidin* zich bij *Sarina's* vader beklaagde, minder om zich op haar te wreken, dan om *Kassim's* toorn op te weken tegen den Europeaan, die hem in den weg stond.

De Hadji wachtte op den indruk van het gesprokene...

Eerst trachtte *Sarina's* vader haar voor *Sidin* te winnen, maar toen zij steeds weigerde zijne vrouw te worden, waagde *Kassim* eene laatste poging door de hulp in te roepen van den priester. De heilige man wiens haar wit was van ouderdom, verzamelde al zijne overredingskracht om *Sarina* tot andere gedachten te brengen.

„Christenen waren honden,” 1) zei hij, en de vloek van *Allah* en zijn profeet kon niet uitblijven.

Indien *Sarina* het leven met den Europeaan verkoos boven een huwelijk met *Sidin* mocht zij nooit tot hare ouders terugkeeren.

Blijkbaar luisterde *Sarina* wel naar zijn woorden; dit gebood de eerbied, een priester verschuldigd, maar wat hij eischte beloofde zij niet.

De *Hadji* wachtte op den indruk van het gesprokene, maar kreeg geen

1) Onrein dier bij de Mohamedanen.

antwoord. *Sarina* had in de blauwe oogen van den heer *Loevestein* een deel gezien van den hemel die haar in zijn omgang wachtte en niemand kon haar dit vizioen ontnemen, haar vader niet, en nog minder een priester, die niets van liefde verstond.

Kassim en de priester schudden het hoofd over *Sarina's* verstoktheid toen zij, weinige dagen na het laatste onderhoud uit de woning harer ouders was verdwenen, en kort daarna de candidaat-notaris naar *Kendang* vertrok.

Kassim wilde te paard zijn dochter nareizen, maar de priester gebood hem voorloopig hiervan af te zien.

's Avonds raadpleegde de heilige man den dorpsgeest, en zond *Kassim* bericht van 't geen hij meende te hebben vernomen. Op de vleugelen van den wind had de beschermgeest hem doen weten, dat de Heere God *Sarina* als middel gebruikte om de Europeanen te brengen tot den *Islam*. Daarna berustte *Kassim* eenigszins in hare verwijdering, denkende aan den hemel van *Mohamed*, waar zij later een hooge plaats zou innemen.

Als huishoudster had *Sarina* een goeden naam, daar zij in alle opzichten de belangen van den candidaat-notaris behartigde. Bekend werd dit onder de heeren, zelfs ook gefluisterd onder de dames.

Sommige inlandsche vrouwen misbruiken haar verkregen invloed, waardoor op verschillende wijzen de man achteruit gaat, die daarvan de dupe wordt. Onder de vrouwen van donkere kleur bestaat evenwel verschil van karakter, evenals de blankhuid der huid bij de Europeanen niet altijd evenredig een symbool is van de reinheid des harten.

Omtrent de dagelijksche gewoonten der Hollanders had *Sarina* veel geleerd van hare moeder, die verscheidene jaren als „lijfmeid" gediend had bij eene Europeesche dame.

Sarina was nog heel jong, toen zij met de kinderen uit dat gezin had mogen spelen, en hare schranderheid veler aandacht had getrokken. Maar nu kwam veel van het vroeger opgemerkte weer in hare herinnering terug.

Kromo, een huisjongen vertrok mede naar *Tempo-Doeloe*, en zijne vrouw *Dirah*, vele jaren in functie als „kokkie" — keukenmeid — bewees *Sarina* vele diensten. Ze ging ook voor haar naar de markt om inkoopen te doen, en kende *Sarina's* nauwgezetheid, die van elke uitgave strenge rekenschap verlangde. *Kromo* werkte ook dikwijls in den tuin met de hulp van een anderen Javaan.

Een jongen van circa 12 jaar, — kind van een inlandsch soldaat — was aangesteld als pluimgraaf, en voelde zich in die betrekking zeer gewichtig. Op het erf van den heer *Loevestein* stond een duiventil met vele bewoners, terwijl er ook kippen, eenden, ganzen en kapoenen in groot aantal rondliepen. Als 's morgens al die dieren door *Maridjan* — zoo heette de jongen — werden gevoederd, kregen ze ook de vrijheid. In partijen verdeeld, wandelden ze den tuin uit, en den grooten weg op. De weinig muzikale stemmen der ganzen voerden den boventoon. Tegen den avond sloot de jongen al het gevleugelte in de hokken.

Op het kantoor van den heer *Loevestein* verrichtte *Kromo* de dagelijksche

bezigheden, doch de laatste hand van *Sarina* ging over alles wat door hem mocht zijn verzuimd. Naast het kantoor was een kamer voor eigen gebruik van den candidaat-notaris. Bezoekers, die hem vertrouwelijke mededeelingen hadden te doen, werden daar ontvangen.

Bracht *Sarina* 's morgens die kamer in orde, dan bleef ze soms langer staan voor een kleine tafel, waarop zich eenige portretten van familieleden en vrienden bevonden. In het midden stond een cabinetportret in lijst van een bejaarde dame: mevrouw *Loevestein*. *Sarina* kende de zorg van den zoon voor deze photographie en zijne vereering voor het origineel. Hoe dikwijls had zij er op gekeken, en zijn trekken er in weergevonden. Elken dag plukte ze rozen en melatis, en maakte een soort van guirlande, die ze om het portret hechtte. Dit was de eenige hulde die ze brengen kon, want deze dame stond zooveel hooger dan zij, en vermoedde misschien niet eens haar bestaan.

Een half jaar geleden kwam er tijding uit *Holland*, die den zoon moeielijke dagen liet doorleven. Zijne moeder was ziek, en hij in voortdurende spanning omtrent den afloop. Sarina vroeg hem een slametan 1) te mogen geven, maar hij antwoordde niet. —

Zij zweeg, en begreep dat hij met zijne smart alleen wilde zijn. Vele Europeanen willen niets weten van deze Mohamedaansche gebruiken, maar toch ging *Sarina* op hare eigene verantwoording daartoe over, want verboden had hij 't niet. Zij zelve betaalde de onkosten, en geloofde zeker te hebben bijgedragen tot de beterschap waarvan de tijding weldra aankwam. Bij het portret beloofde zij, zoo mogelijk met nog meer ijver voor den zoon te zullen zorgen.

Omgang met andere vrouwen had ze weinig, want uit eigen kring was ze natuurlijk afgedwaald door de plaats die ze thans innam. Somtijds kreeg zij bezoek van *Semmòh*, die ook lang geleden huishoudster van een Europeaan was geweest. Nu woonde zij in de *Kampong* te *Tempo-Doeloe* en had een huisje in eigendom. Nog al bedreven in het naaien, zooals vele inlandsche vrouwen, werd hare hulp wel eens ingeroepen, waar handen in dit opzicht te kort kwamen. Menig uur bracht ze 's morgens door bij *Sarina*; beide vrouwen zetten zich dan neder op den met matten overdekten vloer van de achtergalerij.

Semmòh's haar, reeds grijs geworden, verhoogde de donkere kleur harer huid. Bovendien lag er een zekere zwaarmoedigheid over haar gelaat, waarvan het profiel regelmatiger was, dan gewoonlijk bij de Javanen voorkomt.

Van hare kinderen, die tien jaar geleden naar Holland gingen, had ze sedert drie jaar niets meer gehoord. Bij het vertrek waren ze vier en zes jaar oud. *Semmòh's* hart werd zeer zwaar, toen ze alleen achterbleef, want

1) Bij gelegenheid van ziekte, geboorte, huwelijk of andere gewichtige gebeurtenissen vieren de Mohamedanen een soort van godsdienstfeest, om den zegen des hemels in te roepen. Een maaltijd wordt gereed gemaakt, en wat er voor noodig is door vrouwen toebereid, hoewel dezen niet mede mogen aanzitten. Onder de genoodigde mannen is een priester, om de gebeden te leiden, en aan 't geheel de vereischte wijding te geven. Matten of kleedjes zijn neergelegd in den tuin, want het is den Muzelman niet geoorloofd te zitten op de ongedekte aarde. In huis hooren de oningewijden het gebrom der gebeden met hun eentonig refrein.

ook de vader reisde mede. Later in Indië teruggekeerd, werd hij aangesteld op een der hoofdplaatsen, waar hij een hoogen post bekleedde. Wel had hij voor *Semmòh* gezorgd, en kreeg ze met het inlandsch Nieuwjaar in den eersten tijd een geschenk aan geld, maar het gemis van de kinderen werd hierdoor niet vergoed. Toen ze klein waren waakte zij over hen den geheelen dag en soms ook 's nachts.

Thans konden ze hare hulp missen; ze waren voor de moeder als gestorven, want eene groote zee lag tusschen hen.

Semmòh loosde een diepe zucht, en keek met weemoedige oogen van 't werk op, door de opene deuren der achtergalerij naar de lucht, als moest vandaar een antwoord komen.

„Zijt ge boos op den vader, die u dit verdriet deed?" vroeg *Sarina*.

„Neen," antwoordde *Semmòh* en begon weer ijverig te naaien. „Ik stond hen af voor hun geluk en op zijn verlangen. Boos kan men niet worden op iemand van wien men veel houdt. Zijn portret bekijk ik elken dag, en ook dat van de kinderen. Ik zou allen zoo graag weerzien, en vraag aan den Heere God of 't nog eenmaal kan voor *Semmòh* sterft."

Zij vertelde verder al wat ze van Holland wist....

Zij vertelde verder al wat ze van Holland wist, om zich dan weer te verplaatsen in de omgeving harer kinderen, en *Sarina* luisterde met onverdeelde belangstelling.

Bij volle maan vooral werd in gedachten een groet naar Holland gezonden, want ook daar is dezelfde maan aan den hemel te zien. Dit werd *Semmòh* verzekerd door wie 't weten konden, en dit denkbeeld scheen den afstand te korten die haar van Holland scheidde. De zon scheen er heel anders dan hier, want een groot deel van 't jaar kon zij weinig warmte geven. Al de boomen verloren hun blad, en alleen een geraamte van hout bleef over. Geen enkele bloem kon ontluiken, en de heele natuur ging ter ruste, want er groeide niets meer. Het eten voor mensch en dier bestond voor 't grootste deel uit voorraad van het warme jaargetijde. Bij hevige koude kon zelfs de zon niet beletten dat het water steen werd en tot een weg voor de menschen om er op te loopen. Ook paarden en rijtuigen konden er soms over heen gaan, maar dan was de koude heel groot, en moest eenige weken zoo aanhouden. De menschen maakten dan een soort van schoenen met ijzeren reepen onder aan, en gleden over het tot steen geworden water met grooter snelheid dan een „*vuurschip*." 1)

1) Letterlijke vertaling van het Maleische woord voor stoomboot.

Sarina kon 't niet gelooven, en nam zich voor Mr. *Loevestein* om verklaring te vragen, want misschien werd *Semmòh* gefopt, door die pas uit Holland teruggekeerde baboe, die allerlei vertellingen deed. *Sarina* had wel van haar moeder gehoord, dat op de hoofdplaatsen van Java in een fabriek ijs werd gemaakt, om te gebruiken tot verkoeling van dranken, maar wat *Semmòh* nu meedeelde scheen een grooter wonder.

De maan zou dezelfde blijven, hier en in Holland, terwijl de zon, zooveel warmer en sterker, geen kracht zou hebben! Zij vroeg aan *Semmòh* of 't in Holland ook veel donkerder was dan in Indië, maar het antwoord maakte de voorstelling niet duidelijker:

„Het oog van den dag" 1) geeft in Holland veel langer licht dan in Indië, en over duisternis kan men niet klagen. In het warme jaargetijde, als soms de hitte even groot is als in Indië, zijn de dagen driemaal langer dan de nachten, en deze dus veel korter dan hier. In sommige maanden begint de dag om drie uur, en duurt het licht tot ruim 9 uur 's avonds.

Sarina zette groote oogen op, maar *Semmòh* kon het raadsel niet verklaren. Beiden dachten aan het gemak in huis om maar zoo'n korten tijd lamplicht noodig te hebben.

Semmòh zeide dat ze soms het verlangen naar haar kinderen niet bedwingen kon, en voor eenige jaren het plan had opgevat zich als baboe te verhuren bij eene familie die naar Holland ging, en in den Haag waar ook hare kinderen waren, zou wonen. Hen bezoeken zou wel niet mogelijk wezen; in hare verbeelding wachtte zij op straat tot ze het huis uitkwamen. Zeker waren ze heel groot geworden en veranderd, maar zij zou hen wel herkennen, al herinnerden de kinderen zich hunne moeder niet meer.

Bij langer nadenken had zij het plan onuitvoerbaar gevonden, want men neemt geene bediende voor den overtocht zonder getuigen van vroegere diensten, waarop eene voormalige huishoudster zich niet beroepen kon. Langzamerhand troostte zij zich en werd ze verzoend met het denkbeeld in Indië te blijven, vooral na de verhalen over het leven in Holland van eene baboe die daar een jaar had doorgebracht. Zij werd gekleed als eene kindermeid, wat haar voor de koude aangenamer was dan ze eerst dacht. De kousen en schoenen maakten het loopen heel moeilijk, en 't had lang geduurd eer zij er aan wennen kon. Op straat werd ze dikwijls aangekeken; en somtijds bleven de menschen zelfs staan. In de buurt waar ze woonde was een school voor nog al groote jongens, die dikwijls, haar ziende „*aap*" riepen, en andere scheldwoorden, die ze niet verstond en evenmin had kunnen onthouden. Zij was heel boos geweest, toen ze van anderen gehoord had wat aap beteekende. Toen ze de taal wat beter verstond, en later ook leerde spreken, gaf zij hare verontwaardiging lucht bij de andere bedienden die er om hadden gelachen.

Ze moesten 't toch weten in Holland, dat ook wij gemaakt zijn door den Heere God, en ons lichaam inwendig is als 't hunne. Bij 't geboren worden

1) Vertaling van het Maleische woord voor zon.

en bij 't sterven is er geen verschil, en de Heere God alleen weet waarom hij ons een donkere huid gaf, want ons bloed is rood als van den blanksten Europeaan. De Hollanders in Indië zenden hunne kinderen naar het vaderland, om onderricht te ontvangen en eene betere opvoeding dan in Indië. Hun zal toch worden geleerd, dat niet alle menschen op de aarde gelijk zijn aan elkander. Of is hun hart zoo slecht om ons te schelden, die als vreemden in hun dienst zijn? Wordt ooit in Indië door de Javaansche kinderen een Chinees bespot, omdat hij een kale kruin draagt, en 't haar van 't achterhoofd vlecht tot een langen staart? Dit zijn gewoonten van een ander volk want geen Chinees werd geboren met een staart, zooals wij met onze bruine huid. Toch zal de minste Javaan zich wel wachten er naar te wijzen, of er mede te spotten. 't Gebeurt ook nooit in Indië, dat menschen met bleeke gezichten en geel haar door inlanders worden uitgelachen.

Semmòh stelde zich nu tevreden met vele herinneringen uit vroegere dagen, en 't was een weemoedig genoegen zich met *Sarina* daarover te onderhouden.

De kleertjes van de kinderen had ze zorgvuldig bewaard, en als zij van tijd tot tijd het goed in handen nam, zag ze weer de mollige lichaampjes die er in gescholen hadden, en het gezichtje dat onbedekt was gebleven. Nu zij van hen verwijderd leefde, voelde ze nog meer, dat die kinderen een deel waren van haar zelve. Die kinderen daarentegen meenden wellicht, dat hunne moeder gestorven is, en denken niet meer aan haar.

Later zal ze weer oprijzen voor hunne verbeelding, want hebben ze zelf kinderen, dan denken ze onwillekeurig terug aan de vrouw die hun het leven gaf.

Semmòh hoopte niet meer lang te leven, want de dood zou haar de reis naar Holland besparen.

Sarina begreep de beteekenis van deze woorden niet, en dacht een oogenblik dat *Semmòh* gek was geworden.

„Bij den dood sterft ons lichaam," antwoordde ze op den vragenden blik van *Sarina*, en later komen we daarmee in den hemel van Mohamed. Onze geest leeft echter voort, en als zoodanig hoopte *Semmòh* den Heere God te kunnen naderen. Zij zal vragen om als geest hare kinderen te mogen omzweven, en kan dan onopgemerkt alles waarnemen, en hun misschien nog van dienst zijn.

Bij al deze ontboezemingen achtte *Sarina* zich gelukkig in hare kinderloosheid. Als moeder toch zou hare ziel verdeeld zijn geworden, en er ware vermindering gekomen in de toewijding aan den man.

Dat echter sommige vrouwen hare kinderen liever zouden hebben dan den vader, werd door de oude *Semmòh* met groote warmte tegengesproken. Zij beweerde, dat van eene vrouw die een kind verwacht ook het hart zich uitzet als de andere lichaamsdeelen. Zoo komt er ruimte voor iedere kleine, die onder dat hart wordt gedragen. Evenmin kunnen de kinderen den vader verdringen, dit ware een groot onrecht. Na *Semmoh's* vertrek, herhaalde *Sarina* al wat ze gehoord had en dacht ze er over na.

Bleef de heer *Loevestein* 's avonds thuis, dan schreef hij soms brieven voor de mail, of was in het lezen verdiept, en *Sarina* waagde 't niet hem te storen.

Scheen echter de maan, dan zat hij in de achtergalerij in een gemakkelijken stoel, mijmerende over allerlei wat hem bezig hield. Zulke uren gebruikte zij om hem iets te vragen of te vertellen, wat bijzondere aandacht vorderde. Niet 't minst was dit het geval na een bezoek van de oude huishoudster, die veel wist wat *Sarina* onbekend was, en waarvan zij toch bevestiging of verklaring behoefde van hem, wiens kennis zooveel verder reikte.

Ze durfde niet alles herhalen wat *Semmòh* beweerde omtrent de Europeanen, die volgens haar zeer zelden overgingen tot een huwelijk met de moeder hunner kinderen.

Scheen echter de maan, dan zat hij in de achtergalerij....

Sarina meende dus geheel te zijn voorbereid op een mogelijk einde harer gelukkige dagen, welk onderwerp echter niet door haar werd aangeroerd.

Op zekeren dag zat zij 's morgens na de gewone bezigheden in de achtergalerij op den grond, te midden van eenig waschgoed, kort te voren tehuis gebracht. Alles werd zorgvuldig nagezien, en menig knoopje of bandje dat een ledige plaats had achtergelaten, door een ander vervangen. Schijnbaar hierin verdiept dacht ze aan de toekomst, wanneer de candidaat-notaris naar Holland zou vertrekken, en hare scheiding, die daarvan het gevolg zou zijn.

Zij merkte eerst niet dat *Kromo* binnen was gekomen uit den tuin, want ze zat met den rug naar de groote deuren gekeerd. Verschrikt keek zij op toen hij begon te spreken, want hare gedachten waren elders. Hij vertelde dat een man te paard zooeven was afgestapt en haar wenschte te spreken.

Het paard moest in den stal verzorgd worden, en de ruiter werd in huis verwacht, dit gaf zij als antwoord op het bericht. In hare tegenwoordigheid maakte de Javaan, na eene buiging voor de „*njaï*" 1) zich bekend als een bode harer familie, die den last had ontvangen haar te melden dat haar vader ziek was en dat hij den naam zijner dochter in ijlende koorts noemde.

1) Huishoudster in bovengenoemde beteekenis.

Sarina ontstelde wel van dit bericht, maar uiterlijk was dat niet zichtbaar. Zoodra het paard voldoende gerust had, moest de terugreis worden ondernomen, want de ruiter kwam alleen voor dat bericht.

Kromo werd opgedragen voor den bode te zorgen, beiden verwijderden zich.

In gedachten zat Sarina bij het ziekbed; het was als hoorde ze weder de harde woorden vroeger door haar vader gesproken. Misschien zou hij in 't gezicht van den dood záchter gestemd wezen, want men nadert dan tot den Heere God. Ze vreesde dat hij de eene of andere belofte van haar zou eischen, en wat een stervende vraagt kan men niet weigeren. Vertrekken met den bode, òf op eigene gelegenheid naar *Loentong* te reizen scheen haar eene onmogelijkheid, en dit begeerde ze ook niet. Toch wilde zij een bewijs geven van deelneming en eene kleine verkwikking zenden voor den zieke. Ze vulde een mandje met *manga's*, eene vrucht die in *Tempo-Doeloe* overvloedig groeide, maar weinig voorkwam in hare geboorteplaats. Dit mandje werd toevertrouwd aan de zorgen van den ruiter, terwijl *Sarina* hem opdroeg hare familie vele wenschen en groeten over te brengen. Een week daarna kwam diezelfde bode den dood van haar vader berichten.

Na de eerste tijding gaf zij wel een slametan, maar de Heere God had den lijder weggenomen, en die wist wat goed voor hem was. Geen gevoel van berouw kwam bij haar op, want al vertrok de heer *Loevestein* naar *Holland*, dan toch zou zij niet naar de ouderlijke woning terugkeeren. Zij dacht weer aan een mogelijk huwelijk, en voelde te gelijk iets als een steek in 't hart, om dan weer zich zelve te bestraffen over die gewaarwording. Zou het niet veel gelukkiger voor hem wezen eene vrouw te hebben uit zijn eigen volk en kinderen van diezelfde kleur?

Met *Sarina* naast hem kon hij zich onder de Europeanen moeilijk bewegen, maar zou zoo'n blanke vrouw hem zoo aanhangen en dienen als zij? Hoe graag wilde ze hem redden uit 't een of ander gevaar, al moest zij zelve er bij ondergaan! Uit de klauwen van een tijger bij voorbeeld, want dit voelde ze, voor hem zou ze buitengewone dingen kunnen doen. Kwam er een opstand onder de inlanders, en trokken zij, met klewangs gewapend in grooten getale het dorp binnen, dan zou zij de woeste bende te gemoet durven gaan, al liepen ook de Hadjis vooraan, met den oom haars vaders aan 't hoofd! Door de kracht harer liefde meende ze in staat te zijn hun vijandig voornemen te verijdelen. In den geest zag zij allerlei gevaren, en zij dacht aan een brand, veroorzaakt door de onvoorzichtigheid der bedienden, terwijl haar meester met koorts te bed lag. Plotseling zag ze de vlammen doordringen tot zijn kamer. Zij nam hem op, als ware hij een kind, en ongedeerd droeg ze hem naar de woning van den Controleur, waar hij door haar verpleegd, geheel herstelde. Ze waakte vele nachten, maar het deerde haar niet, gesterkt door de kracht die de liefde haar gaf.

Hare ouders hadden dikwijls van groote overstroomingen verteld, als het water komt aanrollen van de bergen. Met het oog op de scheiding durfde zij 't zich bijna niet bekennen welke voorstelling haar soms door de ziel ging.

De watervloed zou alles meenemen, boomen, huizen, rijstvelden, dieren, menschen, ook den heer *Loevestein* en *Sarina*. Zij zou dan geen leed voelen, hem naar Holland te zien gaan, maar hij zou tevens het geluk verliezen wat hem daar misschien wachtte.

De vrienden van den heer *Loevestein* zinspeelden soms op eene wettige verbintenis met *Sarina* als het einde van deze verhouding, want er werd gesproken van haar overgang tot het Christendom. De aanleiding hiertoe bestond in schrijf- en leeslessen die Sarina op haar verzoek kreeg. Een der onderwijzers van de Gouvernementsschool werd den heer Loevestein aangewezen, als daartoe de meest geschikte persoon. Binnen een half jaar maakte de leerling zulke goede vorderingen, dat ze in staat was de huishoudelijke uitgaven nauwkeurig op te teekenen. Zij oefende zich vooral, om later berichten naar Holland te kunnen zenden, en de van daar ontvangen te kunnen lezen. De profeet der Mohamedanen bleef echter in haar oogen de eenige en wettige afgezant van den Heere God.

Patminah, de vrouw van den koetsier *Aliman* stond vijandig tegenover *Sarina*. Ze woonde met haar man op kleinen afstand van het erf, en hoewel deze vrouw niet behoorde tot het dienstpersoneel, trachtte ze toch indirect invloed daarop uit te oefenen. Als kleindochter van een inlandsch hoofd, — hoewel van ondergeschikten rang — was zij door haar huwelijk in minder aanzien gekomen. De meer voorname afkomst deed soms hare rechten gelden, want de inlanders hechten aan geboorte en stand, aristocraten als ze zijn.

Patminah verbeeldde zich, dat *Sarina* als njaï zich boven haar verheffen wilde, hoewel alleen *Patminah*'s houding oorzaak was van een gewapende vrede tusschen beide vrouwen. Openlijk kon ze haar wrevel niet toonen, want *Aliman* en de candidaat-notaris waren met elkander ingenomen. Elke poging om *Sarina* onaangenaam te treffen zou ook door den koetsier worden gelaakt.

Patminah bleef echter wachten op eene gelegenheid om *Sarina*'s vermeende hoogmoed te knakken. Afgunst en nijd verteerden haar, te meer, daar zij bij de andere bedienden in dit opzicht geen bijval vond. Zij spande zich in om nauwkeurig op de hoogte te blijven van *Sarina*'s handelingen, om iets te kunnen ontdekken, wat in haar nadeel kon worden uitgelegd.

Sarina's onberispelijk gedrag en onverflauwde toewijding noodzaakten *Patminah* vooreerst hare booze plannen op te geven. Een Mohamedaansche vrouw moeten deze vijandige gezindheden vergeven worden, bij de dankbare erkenning dat in eene Christelijke maatschappij voor genoemde ondeugden geen plaats is, naar het woord van den Meester: Joh. 13 : vs. 35 „Hieraan zullen zij allen bekennen, dat gij mijne discipelen zijt, zoo gij liefde hebt onder elkander." Alleen booze tongen toch kunnen beweren, dat duizenden Christenen te klein zouden worden bevonden, naar dezen maatstaf gemeten, niet waar? Of zou bij eene mogelijke terugkomst op aarde de „*Heer*" velen die zijn naam dragen van ganscher harte verloochenen?

Patminah werd eenige dagen na een gesprek met *Dirah* over de lessen die *Sarina* ontving, en waarover zij een strenge afkeuring liet hooren, aan-

genaam verrast door vertellingen van *Aliman*. Volgens hem bracht de heer *Loevestein* den laatsten tijd dikwijls 's avonds een bezoek bij den Assistent-Resident, in wiens gezin eene jonge dame logeerde.

Toen *Aliman* de vorige week den heer *Loevestein* daarheen bracht, bleef hij met 't rijtuig als gewoonlijk voor het huis staan. Hij nam dan, op den bok, een houding aan, als ware hij ingedommeld, maar thuis gekomen bleek *Aliman* volkomen in staat *Patminah* op de hoogte te brengen omtrent het gezelschap in de voorgalerij dier woning. De oogen van den heer *Loevestein* waren dikwijls gevestigd op de bedoelde logée, en aan haar was eene verlegenheid te zien, door het veranderen van kleur, waarmede de blanken zich zoo spoedig verraden.

Bij het laatste bezoek hield de notaris — afscheid nemende van de familie — hare hand langer in de zijne, dan gebruikelijk is bij een gewone visite, en ook zijn gezicht sprak van aandoening.

De jonge dame keerde zich haastig om, en verdween in de eerste kamer links van de binnengalerij. Van den bok af, had hij duidelijk gezien, dat ze aan 't venster stond, en in de richting van het rijtuig keek.

De familie *Rosenburg* geleidde den heer *Loevestein* tot aan de trappen der galerij, en toen richtte *Aliman* zich op, als werd hij pas wakker.

Hij twijfelde er niet aan, dat deze dame de ziel van den notaris had ingenomen, en dan — waren *Sarina's* dagen geteld.

't Lag volstrekt niet in *Aliman's* bedoeling zijn heer verdacht te maken. Hij gaf zijne opmerkingen zonder de minste critiek, en vond 't heel natuurlijk, dat een *Europeaan* zijn geluk zocht in de vereeniging met een blanke vrouw, terwijl hij overtuigd was, dat een huwelijk aan de huiselijke omgeving meer luister zou bijzetten, wat hem zeer toelachte.

Patminah nam zich voor zoodra mogelijk het nieuws over te brengen aan het juiste adres, maar zij wilde toch meer zekerheid hebben. De tuinbaas en zijne vrouw, beiden in dienst van het gezin, waar de dame in quaestie logeerde, waren bekenden van *Patminah*, die ook op vriendschappelijken voet stond met de „lijfmeid" van mevrouw. Bestond er grond voor *Aliman's* beweren, dan zouden ook de bedienden over deze zaak hunne persoonlijke opvattingen hebben, die voor *Patminah* van groot belang zouden zijn. De ingewonnen inlichtingen bevestigden wat ze vernomen had, en toen begaf ze zich den volgenden dag naar het erf van den heer *Loevestein*. Eerst ging ze naar den stal, als had ze *Aliman* iets te zeggen.

Sarina deed hare gewone ochtendronde in de bijgebouwen, waar provisiekamer, keuken, badkamer en andere ruimten onder een dak te vinden zijn, door een voorgalerij tegen regen en zon beschut.

Zij was daarna aan 't roeren gegaan van eene saus in eene pan die op een petroleum-machine stond, geplaatst op eene kleine tafel in de galerij. Met langzamen tred ging *Patminah* van de staldeur naar *Sarina*, en deed 't voorkomen alsof zij een moeielijken plicht vervulde, toen ze van *Aliman's* waarnemingen het voornaamste meedeelde.

Sarina toonde zich niet getroffen, en vroeg evenmin verklaring der zaak.

Zij beschouwde dit verhaal als een booze plagerij, en wantrouwde het bericht haar door *Patminah* gebracht. Ze gaf heel weinig antwoord, terwijl ze de saus bleef roeren zonder van dit werk op te zien. 't Werd *Patminah* onmogelijk verder uit te weiden over deze aangelegenheid. Geloofde *Sarina* haar niet, zooveel te harder zou later de slag treffen, en dan zou ze denken aan dit oogenblik.

Patminah droop af zooals ze gekomen was, en *Sarina* wilde vergeten wat zij gehoord had, maar toch bleef er een indruk achter. Ondanks haar zelve stond zij stil bij 't verhaal, en langzamerhand vond zij het minder onwaarschijnlijk. Zou *Aliman* zonder aanleiding, met zulke nauwkeurige opgaven een en ander durven uitspreken? Ze ontgaf zich weer die vermoedens, want haar was niets bekend van eene aanstaande verandering en zij moest 't toch weten vóor anderen.

Zij vleide zich met de gedachte dat *Aliman* zich kon hebben vergist. Een oogenblik later achtte ze 't weer mogelijk, dat de heer *Loevestein* de tijding van zijn verbintenis, met een goede bedoeling zoo lang 't kon verborgen hield.

Ze martelde zich met allerlei gissingen. *Patminah* kon tevreden zijn, als ze geweten had hoe *Sarina* door twijfel werd geslingerd.

De volgende week zou een groot feest worden gevierd bij den Regent van *Tempo-Doeloe*, wiens dochter trouwen ging met den zoon van den Regent uit het naburig district. *Sarina* wist, dat de heer *Loevestein* eene uitnoodiging had aangenomen voor het „*thé dansant*," dat door den vader der bruid, bij die gelegenheid aan de Europeanen zou gegeven worden. De gasten zouden zich bevinden in de *Pendoppo*, die dienst deed als receptie of balzaal, en gelegen was aan de achterzijde van 't Regent's huis. De steenen vloer van deze vierkante ruimte was daarvoor zeer geschikt, want het dak er boven was van dezelfde afmeting, en rustte aan de uiteinden op palen. Zijwanden ontbraken geheel, waardoor de personen die zich daar bevonden zichtbaar waren voor de buitenwereld.

Sarina voelde grooten lust, om zich te mengen onder het volk, dat in den tuin en op den weg zou staan, zooals altijd wanneer er feest was in de pendoppo. Vroeger, bij hare ouders wonende, stond zij wel eens meer onder die gapende menschen op straat, maar de laatste jaren had ze 't nooit gedaan. Wat was zij sedert veranderd! Hoe kwam ze nu aan die begeerte, om naar dit feest te gaan zien op een afstand? Zij beschuldigde zich er van den heer *Loevestein* te willen bespieden, maar op vertellingen van bedienden alleen kon ze niet vertrouwen, en toch was zij er door geschokt.

Ditmaal verdiepte ze zich evenzeer in het feest als de genoodigde gasten. Even over acht uur kwam het rijtuig voor om den candidaat-notaris naar de woning van den Regent te brengen. Toen *Aliman* de zweep over de paarden lei, en *Sarina* het rijtuig hoorde wegrollen, kwam de begeerte om het te volgen, weer met grooter aandrang bij haar boven. Meer dan een uur wachtte ze, en hoopte heimelijk op de komst van *Semmòh* om haar gang te verhinderen, maar niemand verscheen. Ook de bedienden hadden zich allen verwijderd, overtuigd dat hunne diensten niet meer zouden verlangd worden. Gedreven door een onweerstaanbaar verlangen naar zekerheid,

kon ze niet meer in huis blijven, al zeide haar een pijnlijk voorgevoel dat deze nieuwsgierigheid tot hare schade zou worden bevredigd.

Toen zij het huis van den Regent naderde, hoorde zij van verre reeds de schelle tonen der muziek, die ten dans noodigde. Naderbij gekomen zag ze verscheidene walsende paren; ze vond 't onbetamelijk elkaar zoo vast te houden in gezelschap, en dan als tollen in het rond te draaien. Ze duizelde er van, maar toch zag ze, dat de heer Loevestein er niet bij was. Zou ze weer terugkeeren, want de muziek hield op, en de dansers verspreidden zich.

Even het hoofd omdraaiende, luisterde ze naar het gesprek van twee vrouwen achter zich. Deze bleven ook, doch minder om het dansen, dan om het vuurwerk te zien, dat straks zou worden afgestoken. Als gouden hagedissen zouden de vuurpijlen de lucht ingaan, om dan met een lichte knal uit een te spatten. Buiten was 't heel donker, en de toeschouwers geleken één zwarte massa. De voorsten onder hen werden beschenen door het licht uit de Pendoppo. Voor en achter *Sarina* allerlei menschen, zich inspannende om te kijken naar de dansende Europeanen. *Sarina* drong meer naar voren, en over de schouders eener andere vrouw heen ziende, rekte ze zich uit, op de teenen staande, in eene houding, die eene balletdanseres haar niet zou hebben verbeterd. Zij besloot om te wachten tot de dans weer begon, en na eenigen tijd hoorde ze de muziek weer spelen.

De candidaat-notaris met .... ja, zij was 't, volgens de beschrijving der koetsiersvrouw. Het paar stond tegenover de plek waar *Sarina* had post gevat, en duidelijk kon ze 't zien, dat de heer Loevestein met die dame in levendig gesprek was. Ze kende al de lijnen op zijn gezicht, en aan de uitdrukking van zijn oogen merkte ze iets buitengewoons. *Aliman* had gelijk, en ook het loopende gerucht bevatte waarheid. Met één blik las ze haar vonnis, en het geheele tafereel weerkaatste zich in hare ziel als had ze het waargenomen met duizend oogen. Zij voelde zich als overgoten met een stroom van leed, waaronder ze bijna neerstortte. De vrees te worden opgemerkt hield haar staande, maar 't was als draaide de geheele pendoppo met dansers, muziekanten en toeschouwers in een zee van licht. Onder het gewicht der smart, voelde zij zich als verpletterd; maar even van den schok bekomen, zocht ze met strakken blik de plaats weer op, waar ze zich zoo even van had afgewend.

Nog stonden ze naast elkander, en praatten weer, zonder te vermoeden hoe en door wie ze werden gadegeslagen. Niemand der omstanders lette op *Sarina*, en toch maakte ze eerst eene beweging als wilde ze zich een weg banen naar de plek waarheen nu alleen hare oogen zich richten konden. De kracht om tusschen beiden te treden zou haar echter ontbreken, want hare beenen voelden zoo zwaar, en wat zou zij ook doen onder al die gasten? Er kwam een nevel voor hare oogen; en ze leunde even tegen eene oude vrouw, die aan eene gewone duizeling dacht, toen ze, haar ondersteunende, een meewarig „*Kassian*" uitsprak.

Sarina kwam tot zich zelve en keerde zich plotseling om, als wilde ze het verdriet ontloopen. Ze drong nu in andere richting door de menschen-

massa, ze voelde het leed ook medegaan. De omstanders zagen haar na, niet begrijpende wat die vrouw aanzette tot die overhaaste vlucht. Eenige keken elkander aan, en wezen met den vinger naar 't voorhoofd, als was 't daar niet pluis. De vrouw, die zoo even *Sarina* medelijdend had ondersteund, veranderde ook van meening, sprak het zacht, doch verstaanbaar voor de naaste omgeving uit: dat zij haar voor gek hield, waarna zij met vernieuwde aandacht de bewegingen volgde op het feestterrein.

Sarina vond kracht genoeg om alleen den weg naar huis af te leggen; ze verhaastte hare schreden om spoedig met haar groote smart alleen te zijn, want ze wilde er zich geheel aan overgeven. Thuis gekomen tastte ze in het donker rond, want geen der lampen was aangestoken. Ze wierp zich in de achtergalerij neer op den grond, en zat langen tijd in dezelfde houding, met opgetrokken knieën, zoodat 't hoofd er op rusten kon. Zij trachtte zich eene voorstelling te maken van 't geen ze gezien had, en zich te overtuigen dat 't geen droom was, maar de harde werkelijkheid.

... en zat langen tijd in dezelfde houding ...

Wat bleef nu over van al hare plannen tot zelfopoffering? Wat van al de voornemens omtrent zijne verzorging tot en bij het vertrek naar Holland? Zou ze zijn terugkomst van 't feest afwachten? Zeker vielen dan booze woorden uit haar mond over die dame, want hem weet ze 't niet. Die vrouw was oorzaak van al haar leed, zij alleen.

Had ze wel het recht, om zich te beklagen? *Semmòh* sprak dikwijls over de mogelijkheid van het huwelijk van den heer *Loevestein*, maar *Sarina* had 't beschouwd als een ver verwijderde gebeurtenis.

Pratende met zichzelve, verloor de redeneering telkens alle kracht, door 't gevoel van plotseling verdriet, dat haar weer te machtig werd.

Zij voelde zich ziek, en toen de candidaat-notaris thuis kwam, twijfelde hij volstrekt niet aan hare koorts, want ze lag op een rustbank in de achtergalerij, met brandend hoofd, gejaagde pols en versnelde ademhaling. Hij zocht naar chinine, doch vernam niets van de oorzaak der gemoedsbeweging.

Den volgenden dag bemerkte hij aan *Sarina's* verstrooidheid, dat er iets bijzonders met haar was voorgevallen, en na lang aanhouden bekende ze wat de koetsier opgemerkt en zijne vrouw had overgebracht.

Deze mededeeling ontdekte den heer *Loevestein* aan zichzelven, want al moest hij bekennen de bedoelde dame gaarne te mogen lijden, toch was hij zich niet bewust aanleiding te hebben gegeven tot zulke positieve gevolgtrekkingen.

Sommigen zijner bekenden hadden zinspelingen gemaakt, die hij tot heden als scherts beschouwde, maar die hem nu bleken een ernstigen grond te hebben.

Oprecht was evenwel zijne betuiging, dat hij geene verbintenis gesloten had, en dit plan voorloopig niet bestond.

Sarina kon zich echter het aanstaand huwelijk van den heer *Loevestein* niet uit 't hoofd zetten, na 't geen ze den avond van 't feest meende te hebben gezien.

Nooit verscheen de oude *Semmòh* op gepaster oogenblik, dan juist nu, den dag na het voorgevallene. Het doel van hare komst was evenwel om over het groote feest en het hooge huwelijk een soort van nabetrachting te houden.

Het ontging ook hare aandacht niet, dat *Sarina's* gemoed door groot verdriet werd bezwaard. Wel kon ze, nadat zij daarvan op de hoogte was gekomen, zich in haar toestand verplaatsen, maar toch oordeelde zij 't niet onbillijk, dat een Europeaan zonder kinderen trouwen wilde met iemand van zijn eigen stam. De omgang met ons inlanders, kan hen op den duur niet boeien, want we staan zooveel lager, zoo redeneerde *Semmòh*. Onze gehechtheid aan hen is oneindig grooter, dan de hunne aan ons, en we moeten 't dulden wanneer eene Europeesche vrouw hun hart verovert. Trouwde de heer *Loevestein* met eene *nonnah*, hier geboren en opgevoed, dan zou dit voor *Sarina* moeilijker te dragen zijn, want zulk eene vrouw is ten deele van ons volk. Had *Sarina* zich te beklagen over gebrek aan zorg van den candidaat-notaris of werd zij ooit onvriendelijk door hem behandeld? De liefde komt soms geheel onverwacht, en de mensch wordt er door ingenomen voor hij 't weet.

Al de wijsbegeerte van *Semmòh* kon evenwel 't leed niet verminderen, waaronder *Sarina* gebukt ging. Wel droeg ze het met meer onderwerping dan in het eerste oogenblik, maar toch dwaalden hare gedachten herhaaldelijk naar het tooneel van 't feest bij den Regent.

Maridjan hield zijne opmerkingen voor zich zelven, maar verwonderde zich over *Sarina's* onverschilligheid voor zijn pluimgedierte.

Eenige dagen na het bewuste feest, voederde hij zijne duiven, die als gewoonlijk op dat tijdstip om 't hok fladderden, en waarvan er twee op zijn schouders neer vlogen, terwijl hij op een kleine ladder stond, om naar de jonge duiven te zien. Daarna kwam de beurt aan de kippen, eenden en kapoenen, die na hun onbijt en corps den tuin uitwandelden, gevolgd door de ganzen.

Een dikke brei van natte aarde dekte den bodem, week geworden, door den zwaren regen van den vorigen nacht. Twee jonge eendjes hadden veel moeite om 't evenwicht te bewaren, een van hen raakte in de modder beklemd. Eer dit kon worden opgemerkt, kreeg 't beestje een trap van een lompe gans, die al kwakende in haar eigengerechtigheid geen aandacht schonk aan 't kleine dier zoo ver beneden haar.

Maridjan nam het eendje op, en schopte de gans, die in hevige woede met al hare collega's een koor aanhief tegen den jongen, van wien ze een dergelijke behandeling niet gewoon waren.

De eenden voegden hun snaterend geluid bij dat van de ganzen, waardoor een oorverdoovend rumoer ontstond, dat de bedienden naar de plaats lokte, waar *Maridjan* het eendje nog steeds in de handen hield. De kapoenen vluchtten

met groote stappen, schuw voor elken strijd, en haastten zich om zoodra mogelijk op onzijdig terrein te komen.

Bij de geringste moeielijkheid, kon *Maridjan*, waar 't zijn werk gold, altijd op *Sarina's* hulp of belangstelling rekenen.

Zij was bezig in de achtergalerij, en hoewel de deuren openstonden, verwonderde 't hem, geen enkel bewijs van deelneming te ondervinden. Hij waagde 't echter niet naar binnen te gaan, want misschien had zij gewichtige bezigheden of was zij ziek.

Dirah zou hen helpen om zijn patient een veilig hoekje in het hok te bezorgen en een legertje te maken van kapok, om dan het beestje verder samen te verplegen.

Sarina merkte niets van 't geen op zoo korten afstand was voorgevallen, en verrichtte werktuigelijk en in zich zelve getrokken, haar dagelijksch werk. Dacht zij vroeger aan offers die ze wilde brengen, dan kwam haar altijd een of andere gebeurtenis voor oogen, waarin zij een werkend aandeel kon nemen, en hare liefde zich uiten in buitengewone handelingen. Nu moest ze echter die liefde zelve verloochenen, en in hare voorstellingen de eerste plaats geven aan eene andere vrouw, zoo ver boven haar, en door hem begeerd. Pijnlijk voelde zij 't, dat dit het grootste offer was, en daarom wilde ze zich oefenen, om 't blijmoedig te kunnen brengen, zonder te letten op eigen leed. Zij zou dien strijd uitvechten met zich zelve, en alleen *Semmòh* mocht weten hoe zwaar 't haar viel. De bedienden, maar vooral *Aliman* en zijne vrouw zouden niets merken van de haar inwendig geslagen wonde, want uiterlijk zou ze dezelfde blijven. Zelfs de heer *Loevestein* moest in den waan worden gebracht, dat zij zich met een Oostersch fatalisme schikte in den onvermijdelijken loop der dingen.

De onderscheiding door den candidaat-notaris aan het nichtje van den Assistent-Resident bewezen, gaf ook in Europeesche kringen stof tot allerlei opmerkingen.

In Indië bestaat weinig gelegenheid voor ongetrouwde jonge dames en heeren zich met elkaar te onderhouden zonder door veler oogen te worden bespied; 't geen in gevallen als het bovengenoemde eene gedwongene houding veroorzaakt. Hoe ook de heer *Loevestein* zich inspande om getrouw te blijven aan zijn voornemen, toch bleek hij niet bestand tegen de toenemende neiging die hij voor de genoemde logée — *Bella van Velzen* — voelde.

Er werd gesproken van een mededinger op de plaats waar zij in betrekking als gouvernante eenige jaren had doorgebracht. Dit bericht deed hem ten volle den aard zijner gevoelens bewust worden, en gaf den doorslag aan zijn besluit om zich als candidaat-echtgenoot aan te melden.

Drie jaar had *Bella van Velzen* doorgebracht op een der hoofdplaatsen, in een gezin dat onlangs naar Holland was teruggekeerd. Dit vertrek gaf den heer en mevrouw *Rosenberg* aanleiding hun huis voor haar open te stellen, en om haar daar als kind op te nemen.

Bella's moeder was eene zuster van mevrouw *Rosenberg*, en door de persoon van haar nichtje werd zij aan de betreurde overledene herinnerd.

In weerwil van hunne positie, die hen verplichtte met vele menschen om te gaan, hechtte de Assistent-Resident en zijne vrouw groote waarde aan

het huiselijk leven. Tusschen de kinderen en de ouders heerschte een vertrouwelijke toon, en de brieven van den zoon in Holland getuigden van eene liefelijke herinnering van het ouderlijke huis.

De candidaat-notaris werd in deze familie een welkome gast, te meer toen 't ook voor den heer en mevrouw *Rosenberg* geen geheim meer was, dat zijne neiging door *Bella* werd beantwoord. Eenige weken na het feest van den Regent deed de candidaat-notaris *Bella* een huwelijksvoorstel, met gunstig gevolg.

Bella werd door hem op de hoogte gebracht, van zijne vroegere verhouding tot *Sarina*, en haar karakter. Als verloofden die oprecht met elkaar omgaan, bespraken ze deze aangelegenheid, en *Bella* voelde in dit oogenblik zich als vrouw aan de inlandsche verwant. Wel waren ze gescheiden door een muur, maar bij nader inzien, bleek deze lager, dan ze vroeger zou hebben gedacht. Zou 't mogelijk zijn haar daarover heen, de hand te kunnen reiken?

Vervuld met de gedachte aan *Sarina*, die door haar uit een paradijs verdreven zou worden, nam ze zich voor deze zaak met hare tante te behandelen. Ze werd doordrongen van diep medelijden, en toch vond zij 't natuurlijk, dat voor haar plaats werd gemaakt door eene, aan wie men in Holland volstrekt geene aandacht zou schenken.

't Kwam haar stuitend voor, om de vrouw die eenige jaren zich geheel had overgegeven aan hem, die aan *Bella* nu zoo dierbaar was, thans als ware zij een schadelijk insekt geworden onmiddellijk te doen vertrekken. Mevrouw *Rosenberg* was 't in beginsel geheel met haar nichtje eens, en overtuigd dat zij, door erkenning van *Sarina's* verdienste, en het schenken van vertrouwen, haar, ook volgens inlandsche opvatting een soort van eer bewees.

Met de hulp van hare tante, die goed Maleisch verstond, werd er een brief aan *Sarina* opgesteld, natuurlijk met voorkennis van den heer *Loevestein*.

Bella dankte haar voor de vele zorgen aan den candidaat-notaris bewezen, want niet alleen van hem, doch ook door anderen had zij van *Sarina's* toewijding en plichtsbetrachting gehoord. Zonder erkend vrouwelijk hoofd in de huishouding, zoo schreef ze verder, zou nu alles in de war loopen, en de heer des huizes groote schade en last ondervinden.

Over weinige maanden zou het huwelijk voltrokken worden, en *Sarina* werd uitdrukkelijk verzocht de belangen van het jonge paar nog eenigen tijd te blijven behartigen. Niemand beter dan haar kon dit worden toevertrouwd.

De aangebodene wissel op *Sarina's* gevoel van eigenwaarde werd gehonoreerd, en de heer *Loevestein* vond haar den dag waarop de brief was aangekomen bezig met het schrijven van een antwoord.

Haar geheele ziel juichte in de onderscheiding haar door de Europeesche dame bewezen, en dit was een zachte balsem voor de groote wonde in haar gemoed, die nog lang niet genezen was.

Hoe verbaasde *Semmòh* zich, toen ze een en ander vernam. Zij dacht aan de tweede moeder harer kinderen, van wie ze taal noch teeken had vernomen. Deze dame bleef kinderloos, en daaraan schreef *Semmòh* haar zwijgen toe.

Sarina, uit eigene beweging verhuisd naar eene andere woning, kwam

's morgens vroeg, evenals de andere bedienden om de huishouding te regelen. *Patminah* verwonderde zich 't meest, want bij voorbaat had ze zich verheugd over de voldoening *Sarina* spoedig te zien vertrekken, bij welke gelegenheid zij dicht bij het rijtuig hoopte te staan.

Mevrouw *Rosenberg* bereidde *Bella* voor op de inmenging van het Europeesche publiek wat hare handelwijze tegenover de huishoudster, betrof, want *Bella's* gedrag week af van den gewonen regel. Ook in Indië vindt men welwillende menschen van allerlei gehalte, die ongevraagd raad geven in intieme aangelegenheden van anderen.

Werkelijk kreeg *Bella* hier en daar terechtwijzingen en wenken, hoe in zulk geval te handelen. Zij toonde zich evenwel niet dankbaar voor die belangstelling, en daar ze soms het antwoord schuldig bleef, werd haar zwijgen uitgelegd als Europeesche preutschheid.

Behalve den heer *Loevestein* was haar aan de goedkeuring van den heer en mevrouw *Rosenberg* 't meest gelegen. Beiden hadden menigmaal bewezen, dat de ware humaniteit geleid wordt door een hoogere, dan de in het vierkante lijstje der maatschappelijke vormen gevatte moraal.

Bij gelegenheid der receptie om de veertien dagen door den Assistent-Resident gegeven, ontving *Bella* een bewijs van goedkeuring over haar optreden, van een geheel onverwachte zijde. Zulk een avond van officieel bezoek had weinig aantrekkelijks voor haar, daar de gasten niet genoodigd zijn, doch slechts gebruik maken van de gelegenheid om zich aan het Europeesche hoofd der plaats, en zijn gezin te vertoonen. Het gezelschap is dan zeer gemengd, want ieder Europeaan, en daarmee gelijk gestelde heeft vrijen toegang.

In de voorgalerij werden de gasten ontvangen, en de thee gebruikt. De heer *Loevestein* zat wel naast *Bella*, doch zij konden samen slechts onbeduidende woorden wisselen, daar eenige gasten het stilzwijgen bewarende, op iedere beweging letten van het jonge paar. Na het gebruik van de thee verdeelde het gezelschap zich meer, en eenige dames en heeren werden uitgenoodigd zich aan de speeltafels te zetten. Weldra waren zij ijverig aan het whisten, waardoor de overblijvenden gelegenheid hadden in de binnengalerij naar de muziek te luisteren, door de jongelui uitgevoerd. Men zette zich neer op stoelen en rustbanken in kleine partijen verdeeld, en vele dames dempten hare stem om ongestoord het gesprek te kunnen voortzetten.

Allerlei geheimen uit de Europeesche wereld, soms in verband met de inlandsche, gaven stof tot onderhoud.

In de binnengalerij weerklonken de tonen van een vleugel tot begeleiding van den zang. Een der jongere heeren droeg met veel gevoel voor: „*das theure Vaterhaus*" van Gumbert. Van de eene whisttafel hoorde men luid „*bravo*" roepen door een heer, die vóór hij de kaarten gaf, met welgevallen door de opene portières naar den zanger keek, toen hij de laatste woorden zong: *es ist im Vaterlande, das theure Vaterhaus.*"

Iedere Europeaan is een vreemdeling in de Koloniën, en soms geneigd het vaderland te idealiseeren.

De candidaat-notaris wandelde met *Bella* voorbij het gezelschap in de nabijheid van de piano, en werd toen aangesproken door een oud academievriend, die, *Minerva* ontrouw geworden, nu administrateur was op een suikerfabriek. *Loevestein* leidde *Bella* naar eene zitplaats, en weldra voegde zich bij haar eene ongetrouwde „*nonnah*" genaamd *van Eijk*. Ze was circa veertig jaar, en bewoonde een eigen huis met haar nichtje tot gezelschap. Een deel van haar kapitaal was in juweelen belegd, waarmede zij voortdurend handel dreef. Hare opvoeding was zeer beperkt geweest, en aangaande het leven in Holland zou de oude *Semmòh* haar een lesje kunnen geven.

Juffrouw *van Eijk* sprak thuis met haar nichtje altijd Maleisch, al verstonden ze Hollandsch. Ze meende zelfs zich in die taal zeer goed te kunnen uitdrukken, want zij rekende zich tot de Europeanen. Somtijds bezocht zij de recepties van den Assistent-Resident, alleen om zich onder Europeanen te vertoonen, en iets te vernemen wat hare nieuwsgierigheid kon bevredigen.

Tot een huwelijk had ze nooit kunnen overgaan, uit vrees dan de vrije beschikking over hare preciosa te zullen verliezen. Met een zeker welgevallen *Bella* aanziende, sprak ze: „Ik mij aan jou voorstel. Ik juffrouw *van Eijk*. Jij trouwen ja? met mijnheer notaris?

„Niet zoo gauw, ons huwelijk is nog niet bepaald, juffrouw."

„In Indië menschen niet lang praat daarover. Jij verloofd, gauw bruiloft, Soeda! Dit ik niet zeggen wil."

Op zachten toon vervolgde zij: „Jij lief voor die njaï van hem? ja?"

Bella maakte onwillekeurig eene beweging om op te staan, maar juffrouw *van Eijk* belette 't haar, terwijl zij geruststellend vervolgde:

„Jij niet verlegen. Ik alles weet. Vele Hollandsche dames zij stik in de verbeelding. Zij de neus in de hoogte. Spotten allemaal met ons. Ik jou vertellen. Jij geen verbeelding. Jij luister ja? Twee dames hier, zij straks in de galerij, ik kijk naar mooie plant daar. Zij let niet op mij. Ik alles verstaat wat zij praat. Zij bang voor die njaï, zij kwaad doet, mijnheer notaris of jou. Ik „*kassian*" met jou, jij bang wordt door praatjes. Die vrouw heel goed mensch. Jou man ook goed hart, hij altijd lief voor haar."

„'t Is heel vriendelijk van u, juffrouw, maar ik laat me niet bang maken, en ben heel gerust in dit opzicht."

„Jij geen verstand. Heel knap in andere dingen. Jij niet weet, Hollandsche dames zij altijd kwaad denkt van bruine menschen. Zij ook van ons banjak — erg — jaloersch, en ik Hollandsche, hier geboren. Mijn vader hij komt uit Rotterdam zuiver Europeaan. Hollandsche dames zij ook vertelt, wij maak liefdedrank en inpak de heeren. Allemaal leugens dat Hollandsche heeren zij verliefd met ons. Zij graag kijkt in de bruine oogen. Vele Hollandsche dames, zij geel haar, flauwe oogen. Jij niet boos, ik niet spreek van jou."

Juffrouw *van Eijk* zat even in gedachten verdiept, en al haar moed verzamelende zei ze:

„Niet mooi, wij valsch beschuldigd. Dikwijls dames uit Holland komt naar Indië om een man te zoeken. Wij nooit naar Holland daarvoor."

Eerst luisterde *Bella* met aandacht naar het vreemde dialect, en dit vermaakte haar. Nu kwam ze echter in opstand tegen deze bewering en wilde krachtig protesteeren.

Was 't toeval of opzet, dat plotseling de aandacht van juffrouw *van Eijk* afgeleid werd, door het gezicht van andere gasten. Ze wendde het hoofd om en *Bella* had alleen gelegenheid tot het bewonderen van een groote massa zwart haar, saamgevoegd in een wrong, waarop een glans lag als van satijn, verhoogd door de brillanten hoofden der lange spelden. De ooren van juffrouw *van Eijk* prijkten ook met een schitterende verlichting van diamanten.

Nog ontstemd door het laatste compliment, dat hoewel in 't algemeen gezegd, toch tegen haar was uitgesproken, wilde *Bella* zich verwijderen, maar juffrouw *van Eijk* verzocht haar dringend om te blijven zitten, en vroeg met belangstelling naar hare familie, overtuigd dat ze iets had goed te maken.

„Jij nog niet lang in Indië? Moeder dood, kassian! Vader niet hertrouwd? misschien hij ook komt in Indië ja? prettig voor jou. Jij iets noodig voor het uitzet? Ga in de Chineesche Kamp, in de toko van *Kwee Haussian*. Zeg, juffrouw *van Eijk* hem genoemd tegen jou. Hij lekker daarmee. Hij jou niet meer laat betalen dan 't kost."

De aangesprokene gevoelde zich niet op haar gemak, en was heel blij, toen ze, door den heer *Loevestein* tot opstaan genoodigd, niet meer door juffrouw *van Eijk* werd terug gehouden.

Deze troostte zich met het gezelschap eener andere dame, en 't werd thans hare beurt om te luisteren. Aan het optrekken der wenkbrauwen kon men den graad harer belangstelling waarnemen. Ook de snelheid van beweging van haar waaier wijzigde zich naar het meer of minder boeiende der vertelling. De keerzijde van den waaier gaf ook vonkelende steenen te zien in de ringen van hare vier uitgespreide vingers.

Nog eenmaal had zij gelegenheid *Bella* te spreken, en op beschermende toon toe te voegen:

„Als jij getrouwd, ik jou geef allerlei recept van pastei, kwee kwee 1), pudding, en indische atjar 2). Mijn nichtje zij heel pintar 3). Zij schrijven voor jou. Ik nooit geef aan anderen. Dit omdat geheim. Jij niet vertelt ja? Nooit laten zien dat aan dames. Zij lachen om de Hollandsch, wij misschien schrijft met fouten.

Het onderhoud met juffrouw *van Eijk*, gaf mevrouw *Rosenberg* aanleiding om *Bella* een en ander omtrent deze nonnah mede te deelen.

Evenals bij vele vrouwen van het gemengde ras, aan wier opvoeding weinig zorg is besteed, en die haar leven in de Tropen doorbrengen, hadden in hare omgeving de indische gebruiken en gewoonten den boventoon.

Zij ging ook met hare ondergeschikten op vertrouwelijken voet om, en van dezen vernam zij de meer of minder belangrijke en pikante nieuwtjes, welke deze onder huns gelijken hadden opgedaan. Daardoor was zij op de hoogte gekomen van de wijze waarop *Sarina* door *Bella* behandeld was,

1) Gebak. 2) Zuur. 3) Knop.

't geen haar zeer getroffen had. Volgens hare opvatting zagen alle Hollandsche dames uit de hoogte neer op de inlandsche maatschappij.

Hoewel tallooze gewaarwordingen *Bella's* gemoed vervulden en soms tegenstrijdige gedachten haar hoofd doorkruisten, vatte zij toch het besluit op om *Sarina* in de woning van den heer *Loevestein* een bezoek te brengen, en een geschenk te overhandigen.

Ofschoon de heer en mevrouw *Rosenberg* omtrent dit voornemen waren ingelicht hadden zij daarop volstrekt geen invloed uitgeoefend.

Des te meer juichten zij haar plan toe, overtuigd dat *Bella's* vrijwillige toenadering op de inlandsche bevolking een zeer gunstigen indruk zou maken.

Tempo-Doeloe ligt ruim 1600 voet boven de oppervlakte der zee en de Europeanen kunnen tot 9 à 10 uur 's morgens te voet uitgaan, zonder hinder van te groote warmte.

Bella en haar nichtje *Pauline* deden 's morgens dikwijls eene wandeling, en begaven zich nu op een bepaalden dag samen naar het huis van den candidaat-notaris.

Op eenige palen afstands werd eene groote verkooping gehouden, waarbij deze moest tegenwoordig zijn. *Pauline* vergezelde *Bella* om een zeker decorum in acht te nemen, ook in Indië vereischt, voor eene jonge dame, die in afwezigheid van den verloofde, zijn huis betreedt.

Zij oordeelde 't echter gepaster om *Sarina* te spreken zonder getuigen, en nadat *Pauline* plaats had genomen, liep *Bella* door naar de achtergalerij, de huiskamer in Indië.

„Roep *Sarina*," klonk het zachte bevel aan *Kromo*, die bezig was, om op inlandsche manier de stof van de meubels af te slaan met een grooten doek.

Deze begaf zich in allerijl naar de galerij der bijgebouwen, waar *Sarina* juist het slot omdraaide van de deur der provisiekamer. Haar hart klopte bijna hoorbaar, toen *Kromo* vertelde welke dame in huis wachtte. *Sarina* werd vervuld met blijdschap, maar door het masker van de donkere huid is geen verhoogde kleur of bleekheid zichtbaar. Bij hevige aandoeningen beven de inlanders inwendig evenals wij, en in het Maleisch is daarvoor een eigenaardig woord.

Sarina begaf zich terstond naar de achtergalerij van het huis, waar zij, de glazen deur openende, binnentrad:

Terwijl *Bella* de komst van *Sarina* afwachtte, voelde ook zij eene lichte trilling, terwijl de kleur op hare wangen verdween. Om zich goed te houden bepaalde zij hare aandacht bij een rek met inlandsche wapens, dat in 't vertrek aan den muur hing. Wat al verscheidenheid van moordtuigen, die hoewel geschikt tot aanval en verdediging, misschien jaren werden gedragen zonder ooit te worden gebruikt, want bij het toilet van een inlander behoort een wapen.

Toen *Sarina* verscheen heerschte gedurende eenige oogenblikken, doodelijke stilte Met ter neer geslagen oogen zette ze zich zwijgend op den grond, de beenen kruiselings onder 't lijf. *Bella* bood haar een stoel, maar *Sarina* weigerde te gaan zitten. Dit vond zij, voegde haar niet in tegenwoordigheid der „nonnah."

„*Sarina!* ik wilde zelve komen, om u te danken voor al wat ge gedaan hebt, en u een mooie sarong te brengen als gedachtenis."

Zonder op te zien antwoordde de andere:

„Die sarong kocht de „*nonnah*" met haar geld, en misschien lag deze gister nog in een toko. Den brief, dien ik kreeg, heeft de „*nonnah*" met hare handen geschreven, en daarin haar hart gelegd. *Sarina* zal hem bewaren als een poesaka" — (reliek).

„Toch zou ik u iets willen geven tot aandenken. Kiest gij liever iets anders dan dit?"

„*Sarina* mag niet kiezen. Wat de nonnah geeft neemt zij met dank aan. Dragen zal ik de sarong nooit, want dan verandert de kleur en de stof. Hij moet nieuw blijven als toen de „*nonnah*" hem gaf."

„Kan ik nog iets voor u doen? Hebt ge geen wensch dien ik vervullen mag?"

Sarina's hart is heel gelukkig omdat de nonnah het hoofd niet van haar heeft afgewend.

„*Sarina's* hart is heel gelukkig, omdat de *nonnah* het hoofd niet van haar heeft afgewend. *Sarina* houdt van vriendelijke woorden meer dan van geschenken. Het hart van de *nonnah* is goed, want zij geloofde dat ik mijn plicht zou doen."

„Ja, daar was ik zeker van. Hebt ge mij niets te vragen?"

„*Sarina* vraagt of de *nonnah* aan haar zal denken, ook wanneer ze getrouwd is, en ver van hier zal wonen in Holland. Wanneer er feest is bij het huwelijk, dan zal *Sarina* een slametan geven, en de „*Toean Allak*" zal den heer notaris en zijne vrouw zegenen. Kinderen heeft *Sarina* niet, maar als ze gestorven is, staan bij haar lijk alleen vrienden. Zij zullen 't weten, dat de doode wilde begraven worden met den brief en de sarong."

Weer volgde eene lange stilte na deze woorden. *Sarina* overtuigd, dat er niets meer te zeggen was, richtte zich op van den grond, en met eene eerbiedige buiging nam ze de sarong aan, die *Bella* haar overhandigde.

Zwijgend stonden ze tegenover elkander, want beiden voelden, dat 't laatste woord gesproken was, en het bezoek meer beteekende dan door woorden kon worden uitgedrukt.

Met een hartelijk „*vaarwel*" verliet *Bella* het vertrek en toen ze bij *Pauline* terugkwam in de voorgalerij, was 't duidelijk zichtbaar dat ze streed met... twee dikke tranen, die neervallende als groote droppels de overwinning behaalden. Zonder te spreken, wandelden de jonge dames naast elkander, tot *Bella* in zoover hare ontroering kon meester worden, om *Pauline* het onderhoud mede te deelen.

Thuis komende werd een en ander in de familie *Rosenberg* besproken. De Assistent-Resident beweerde, dat de gevreesde wraakoefening der inlandsche vrouwen in dergelijke gevallen meer bestaat in de verbeelding der Europeanen dan in de Indische werkelijkheid.

Sarina bracht nog eenige weken door in het huis van den heer *Loevestein*, om met behulp van *Dirah* en somtijds van *Semmòh* de huishouding in de beste orde achter te laten, en op hare wijze alles een goed aanzien te geven. De dag der scheiding naderde als een dreigend spook en zij voelde telkens meer en meer hoe ze, ook met de omgeving was saamgegroeid. Hare taak was evenwel minder zwaar door den steun van *Semmòh*, en door het betoonde vertrouwen van de aanstaande mevrouw *Loevestein*.

Hoe groot ook de liefde van *Bella*, en hoeveel de heer *Loevestein* zich voorstelde van eene vereeniging met haar, toch bezorgde het afscheid van *Sarina* hem een moeilijken dag. Zij keerde niet naar hare geboorteplaats terug, want ook haar moeder was gestorven.

Zij reisde naar *Bogor* met eene som geld, die zij van den candidaat-notaris ontving, een som, welke gevoegd bij hare spaarpenningen aan de inlandsche vrouw een onbekommerd bestaan verzekerde.

Zij zond een Hadji naar het graf van den profeet te *Mekka* om boete te doen voor hare vereeniging met een Europeaan, en alzoo de balans van haar Mohamedaansch geweten in evenwicht te brengen. Den oom haars vaders werd echter die taak niet opgedragen.

Bij de geboorte van den eersten, kleinen *Loevestein* werd onder degenen, die hiervan per post bericht ontvingen *Sarina* niet vergeten. Spoedig volgde haar antwoord, overvloeiend van gelukwenschen in den eigenaardigen vormelijken stijl der inlanders.

De gebruikelijke *slametan* werd toegezegd voor het geluk van den jongenheer en zijne ouders.

Hiermede beschouwen we ons verhaal geëindigd. Moge deze schets iets kunnen bijdragen tot een rechtvaardiger oordeel over de inlandsche vrouwen op Java, bij wie gezond verstand, kiesch gevoel en tact dikwijls aanwezig zijn. Wat de bevolking in het algemeen betreft, erkennen vele Europeanen, dat wij vaak indirect van deze Oostersche broeders lessen ontvangen in kieschheid en beschaving.

Of alle vrouwen zijn als *Sarina?* Natuurlijk is het antwoord ontkennend, maar er worden velen zóó gevonden.

DOOR

G. H. PRIEM.

Vlammetje! Gij hebt nooit van Vlammetje gehoord. Nu, van zooveel groote mannen, die voor eeuwen en eeuwen geleefd hebben, zoudt ge niets weten als niemand hun lotgevallen te boek had gesteld. En zoo wil ik de lotgevallen te boek stellen van Vlammetje. Vlammetje was zijn naam eigenlijk niet, hij heette Fritsje, maar men noemde hem met dien wonderlijken naam, omdat zijn geestje een reus was in vergelijk van zijn klein dwergachtig lichaampje, omdat hij dacht en handelde zonder tusschentijd, omdat hij in één woord een geheel ongewone verschijning was, een vreemde eend in de bijt van schoenmaker Jacobs. Vlammetje was zeven jaar geweest, maar het tobbertje had nog geen schoolbank gezien, veel minder er op gezeten. Niemand had gedacht dat hij nog zoo oud zou worden en men achtte het de moeite niet het gebrekkige kind voor eenige maanden

te plagen met het leeren van lesjes en het maken van sommen, van welke wijsheid hij niet in 't minst zou kunnen profiteeren. Men liet het knaapje als 't zomer was ongestoord in het warme zand wroeten, bloemen planten, vlinders vangen en alles doen waar hij verder maar lust in had, zoolang die lust namelijk kon bevredigd worden binnen de perken van het knutterige tuintje dat achter vaders woning lag.

Vlammetje was een nakomertje, d. w. z. de jongste spruit van vader Jacobs telde (ons knaapje natuurlijk niet mede gerekend) vijftien jaar en verdiende den kost reeds buitenshuis; maar de ouderen namen niet veel notitie van den kleinen jongen, vader en moeder waren te druk om zich voortdurend met hem te kunnen bezighouden en zoodoende bemoeide hij zich enkel met zijn bloemen en insecten en de groote cypersche kat, die bij hem in het warme zand lag te rollen en die hij verzorgde met een teederheid en toewijding, welke aan zijn leeftijd in den regel vreemd zijn.

Vlammmetje was echt natuurwijs geworden, d. w. z. hij kende zijn kleine en toch nog zoo groote natuurwereld op zijn duimpje; hij wist precies hoeveel pooten een meikever had en hoe lang het in den regel duurde vóór ze na het z. g. „geld tellen" de lucht invlogen; ook had hij de blaadjes geteld van alle wilde en gekweekte bloemen, welke in het tuintje stonden, wist hij van welke bloemen de bijen het meest hielden en welke bladeren de konijnen niet lusten. Zijn zucht naar wetenschap had wel eens over de aangeboren goedheid van zijn hart gezegepraald, zoo had hij een enkele maal een vliegje gevangen en in het web van een spin geworpen om te zien wàt de laatste met haar slachtoffer zou aanvangen; maar toch de meeste keeren was hij juist op het noodlottige oogenblik tusschenbeiden getreden en had het ongelukkige diertje van een wissen ondergang gered. Was een bij, een vlieg of een vlinder bij ongeluk in het slootje gevallen dat de achterste grens van het tuintje uitmaakte, dan wierp hij het dier takjes en strootjes of wel blaadjes toe, waaraan het zich kon vastklemmen of wel hij stak een stokje in het water en haalde 't daaraan op, om 't in 't warme gras te drogen te leggen. Dikwijls gunde hij zich geen tijd om te eten, daar hij bang was dat in die weinige oogenblikken een van zijn vrienden in de sloot zou verdrinken of wel op een andere wijze om het leven komen.

Door zijn intiemen omgang met de natuur had hij — hoe jong ook — zich bepaalde ideeën omtrent de natuur en de menschen gemaakt en de vergelijking was niet ten voordeele van de laatsten uitgevallen. Wel had hij weinig menschen leeren kennen, maar hij had van vader somwijlen dit en van moeder wat anders gehoord en hij was tot de conclusie gekomen dat men de menschen niet vertrouwen kon en dat kon hij de bijen en vliegen en vlinders wèl. Na een lange en ernstige overpeinzing waren vader en moeder Jacobs tot het besluit gekomen dat het tijd werd Vlammetje op school te doen. Hij was het laatste jaar redelijk gezond geweest en aan het vergroeide rugje viel toch niets meer te verhelpen, hoe oud hij ook werd. Toen men Vlammetje van het voornemen kennis gaf, toonde hij er zich lang niet mee

ingenomen. Hij had nu eenmaal een onaangename voorstelling van meester Slijring gekregen, schoon hij den man maar eens gezien had, toen zijn moeder 'm op hem opmerkzaam had gemaakt als: „de meester, bij wien hij eens ter school zou gaan.” Maar 't was nu eenmaal bepaald dat Vlammetje naar school moest en met een berusting en een gelatenheid, welke men bij grooteren vaak te vergeefs zoekt, schikte hij zich in zijn lot.

* * *

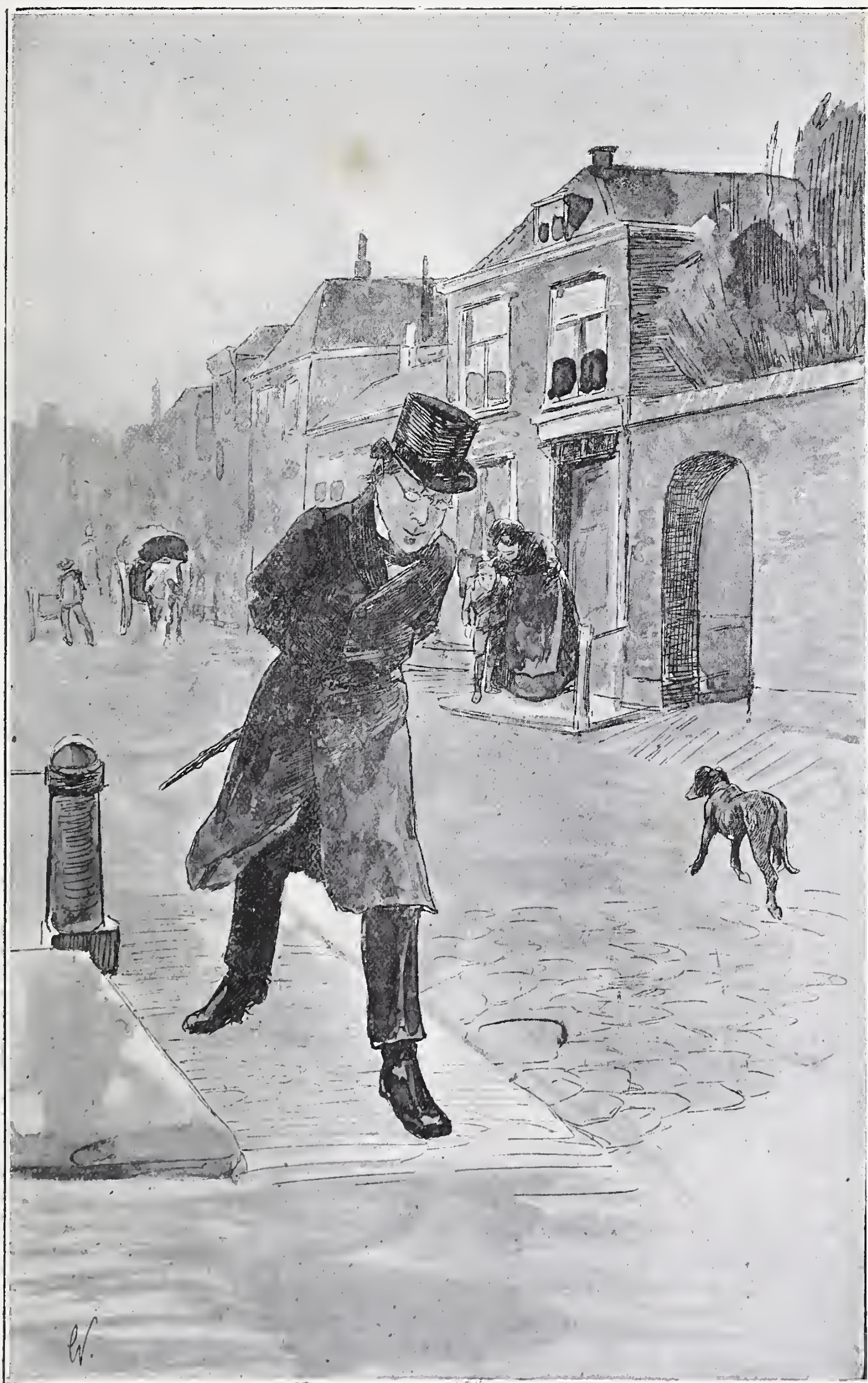
Toen Vlammetjes moeder hem dien eersten Maandagmorgen naar school bracht, stopte zij hem bij 't verlaten aan de deur een drietal boterhammen in de hand, welke zij zorgvuldig in een grauw papier gewikkeld onder haar boezelaar had verborgen gehouden.

Ze kuste hem daarna goedendag en vermaande hem voor de zooveelste maal toch vooral vlijtig te leeren en goed op te passen.

Toen zijn moeder hem verlaten en de kleine jongen de breede gang doorgeloopen was, die naar het schoollokaal leidde, opende hij de matglazen deur zoo voorzichtig mogelijk en stak het, door het grijze mutsje gedekte, hoofd naar binnen. Het ongeluk wilde dat meester Slijring juist bezig was de genade des hemels over de in gezelschap der lieve jeugd door te brengen uren af te smeeken. Door het piepen der deur werd de aandacht van het grootste deel der leerlingen op het grijze mutsje gevestigd en op het verwonderd vragend gezichtje dat er onder stak. Ook meester Slijring richtte de oogen op den kleinen jongen, die, zich ontdekt wanende, met stoute stappen naar voren trad, den muts van 't hoofd nam en met eenige aarzeling in de stem uitbracht: „Goeden morgen meester, goeden morgen kinderen, daar ben ik!”, waarop de gansche vergadering in een luid gelach uitbarstte. Meester Slijring wierp Vlammetje een vernietigenden blik toe, en zonder eenige notitie van den knaap te nemen, tikte hij met het leilijstje, dat vóór hem op de bank lag, eenige malen ten teeken van stilte en sprak: „Wij zullen verder gaan, zeg jij me eens, Piet Verwoerd, waar waren we gebleven?” En Piet Verwoerd, de zoon van den dikken slager, die meester nu en dan een karbonade of eenige worsten ten geschenke bracht en daarom steeds een streepje vóór had, zei: „Dat de Heere Jezus in ons midden zou komen.” Meester Slijring knikte en vervolgde: „Dat Gij in ons midden zult komen, want waar gebeden wordt, treedt Gij binnen. Amen.”

Ongetwijfeld speelde den schoolmonarch het ongepaste binnenkomen van Vlammetje nog door 't hoofd.

De laatste stond verlegen vóór zich te staren. Hij begreep dat hij een domheid begaan had en durfde, nu 't gebed ten einde was, de oogen bijna niet opslaan. Al de verschrikkingen van den schoolmeesterlijken plak, waarvan vader, die er blijkbaar dikwijls kennis mee gemaakt had, hem wel eens verteld had, rezen voor zijn verbeelding op. Hij zag de door een vuile manchette half bedekte hand van meester Slijring, waaraan een viertal gouden

„Toen zijn moeder hem op hem opmerkzaam maakte."

ringen blonken, reeds opgeheven om hem te straffen voor het vergrijp, waaraan hij zich had schuldig gemaakt, hij voelde diezelfde hand al met kracht op zijn rechterwang neerdalen, hij .... maar daar opende de gevreesde op eenmaal den mond en 't klonk hem tegen:

„Hoe heet je?"

't Was of hij door den grond zou zinken. De stem stokte hem in de keel.

„Ik heet ...."

„Nou, je weet je naam toch wel?"

„Vlammetje, meester."

En weer schaterlachten de kleine jongens en keek meester hem aan alsof hij een moord begaan had en het slachtoffer in een der schoolbanken had verstopt. „Vlammetje, ben je gek?"

Dat was al de tweede domheid, die hij beging. Hij voelde 't: hij was voor de menschenmaatschappij niet geschikt en dat deed hem de tranen in de oogen springen. Hij voelde zich alleen, gansch alleen en nameloos ongelukkig.

„Zeg," en meester Slijring trok hem aan 't oor, zóó geweldig dat hij 't wel uit had kunnen schreeuwen van den pijn, „zeg, kom jij hier om ons voor den gek te houden? Dat heet Vlammetje. Neen, ezel, stommerik, bengel moest je heeten."

„Ik heet Fritsje Jacobs, meester," bracht hij er eindelijk snikkende uit.

„Hoe oud ben je?"

„Zeven jaar, meester."

Zijn moeder had hem geleerd altijd met twee woorden te spreken, en dat vergat hij ook nu niet in zijn hevigste droefheid.

„Zeven jaar. Zoo. Ken je al wat!"

Hij wist niet of hij ja of neen moest zeggen. De vraag was zoo vreeselijk onbepaald. Hij zou maar zeggen dat hij niets kende, want hij was doodsbang een derde domheid te begaan.

„Neen, meester."

„Nou, dan moet je maar naar den ondermeester."

En bij den ondermeester beviel 't den kleinen jongen al niet beter. Eerst werd hem een soortgelijk examen afgenomen als 't welk hij zooeven reeds afgelegd had. Daarna kreeg hij een lei en mocht hij beginnen streepjes te zetten, twintig kanten vol. Toen hij daarmeê een paar uren had zoek gebracht mocht hij teekenen wat hij wilde of de figuurtjes, streepjes en hokjes, die dik met krijt op het zwarte bord stonden, namaken. Tusschen twaalf en tweeën at Vlammetje, als de meeste kinderen die wel wat ver weg woonden, in de school zijn boterhammen op en na tweeën begon het leventje weer een paar uur op dezelfde wijze.

Toen hij 's avonds thuis kwam had hij de koorts en ging aanstonds naar bed, en den volgenden morgen was hij niet in staat de verre wandeling naar de school te ondernemen. De dokter, die tegen den middag gehaald werd, schudde hoogst bedenkelijk het hoofd. Wat Vlammetje scheelde wist hij

niet. Maar Vlammetje-zelf wist het wèl: de kennismaking met de menschenmaatschappij had àl te ontnuchterend op hem gewerkt. De ontgoocheling was te sterk geweest. Hij durfde er vader en moeder niet over spreken; alleen dorst hij 't heel zachtjes aan de groote cypersche kat vertellen, die zich aan 't voeteneinde van 't bedje behaaglijk had neergevlijd. De koortsen werden heviger en een week later had de kleine jongen opgehouden deel uit te maken van de menschenmaatschappij, waartoe hij zich nimmer aangetrokken had gevoeld.

Meester Slijring nam in zooverre notitie van 's knaapjes dood, dat hij zijn

„Die zich behaaglijk aan 't voeteneinde had neergevlijd."

naam op de lijst doorhaalde, maar geen geheimzinnig stemmetje fluisterde hem toe dat hij 't Vlammetje had uitgeblazen.

De buren en broertjes en zusjes, ja zelfs vader en moeder vonden 't toch ook eigenlijk maar beter zóó dan dat Vlammetje zijn ongelukkig leven nog langer had moeten rekken en in niemands hoofd kwam 't op dat dit Vlammetje een vlam had kunnen worden, wier licht de grenzen van het nederige dorp, waarin hij geboren werd, had kunnen overschrijden.

Alleen de cypersche kat stond nu en dan treurig aan den slootkant te kijken, waar zij, naast de lijkjes van zoovele kevers een bij in den vreeselijken doodsstrijd zag stuiptrekken. Zij kon het werk, dat haar kleine meester begonnen was, niet voortzetten.

't Vlammetje was voor altijd gebluscht.

EEN ZEEMANSZOON UIT DE ZEVENTIENDE EEUW.

DOOR

JOH. H. BEEN.

VI.

Nu komt als vanzelf een andere vraag bij ons op. We hebben in het avontuurlijke leven van onzen held telkens en telkens weer hooren getuigen, hoe gezien en geacht hij was bij zijn meerderen. Doch hoe dachten zijn minderen over hem? Het is toch een eigenaardigheid, dat bij tijdgenooten vooral het oordeel van meerderen, bij het nageslacht òòk het oordeel van minderen gewicht in de schaal legt. En niet vaak voorkomend is het geval, dat beider oordeel eenstemmig gunstig luidt. Tromp nu behoort bij die uitzonderingen. Zullen we straks zijn politieken tegenstander Jan de Witt, die toch eigenlijk zijn meester was, hooren klagen over den dood van Bestevaêr — en Jan de Witt was er geen man naar om zelfs in een lijkrede iets anders te zeggen dan hij dacht — we zien een wolk van getuigen opgaan, waar wij de matrozen der 17e eeuw — zijn ondergeschikten — oproepen om te spreken over hun geliefden Admiraal. We spreken van Jan de Witt, omdat we als tegenstelling, en daarom alleen, in herinnering brengen een getuigenis van een der lijkenschenders — hoe anders zullen we de lieden noemen, die hun wraak koelden aan de ziellooze lichamen der ongelukkige, miskende De Witten? — de getuigenis van een oud-matroos van Maarten Harpertszoon Tromp. Wie, om ook ons volk in zijn beestachtigheid te leeren kennen, de walging heeft aangedurfd om de beschrijving van de mishandeling der lijken te lezen, die Wagenaar haast te uitvoerig geeft, weet, dat een matroos uitschreeuwde: „dit zijn de schelmen, die geen Vloot tegen Kromwel in zee wilden brengen; maar den ouden Admiraal Tromp zo deerlyk vermoorden lieten." 1)

Het schijnt meer dan overbodig te herhalen, dat wij het bovenstaande slechts om den wille der tegenstelling aanhaalden. Maar het zou ons werkelijk spijten, indien daardoor tot den lezer alleen de ruwheid van het zeevolk dier tijden sprak. We zouden liever een weinig sympathie, haast zeiden we: een klein weinig gevoel voor het lot van Janmaat willen opwekken. Ferme kerels waren het, die Hollandsche zeelieden, kloeke lieden, die, slechter uitgerust dan de Engelschen, wonderen van dapperheid hebben verricht. Maar welk een leven moesten zij leiden! Onder welk een strenge

---

1) *Wagenaar* XIV p. 174.

krijgstucht stonden zij! 1) Als het op den vijand losging, dan was het dagen en dagen achtereen in de kleeren blijven. Slapen konden de maats, en een zeeman slaapt onder alles! Maar zelfs de schoenen mochten niet van de voeten. 2)

Vergeet daarbij niet, dat al onze oorlogsschepen natuurlijk ook zeilschepen waren. Janmaat was oorlogsmatroos; ja, maar het werk van een koopvaardijmatroos — de *bezigheden* of *bezighedens*, zooals dat eeuwig in de weer zijn in zeemanstaal heet — was ook niet vreemd aan hem.

Wie zulke mannen, onder ijzeren en nog eens ijzeren krijgstucht 3) levende, een goed woord geeft — niet zulk een, dat iets in zich heeft als een valschen klank... omdat het een afdalen is, dat eer verkoelt dan verwarmt; maar een mannenwoord van iemand, die mee weet te leven, omdat hij zelf in die kringen heeft geleefd; een woord dat *boven* hen is en toch door hen verstaan wordt, omdat het, als het volkslied, *uit* het volk en toch *hooger* dan het volk is — die zal hun vriend, hun vader zijn.

Niet de eerste de beste echter vermag dat. Daarvoor moet men eigenschappen van gemoed en verstand bezitten, die niet alledaagsch zijn. Want het hart moet mede kunnen lijden, en dat kan het *dan* alleen waarachtig opbouwend, wanneer het *zelf* veel geleden heeft. Maar, en hierin vooral is het zwaartepunt gelegen, het verstand moet weten, waar de grens is.

Het scheepsvolk had Tromp lief; het noemde hem Bestevaêr, hij noemde hen zijn kinderen. Maar als prof. Thysius dit mededeelt, haast hij zich er aan toe te voegen, dat „hy syn ontsach gheheel wist te behouden".

Waardoor? Waarin bestond dit geheim van Maarten Harpertszoon Tromp?

Och, we kennen het allen. Het is zelfs een wachtwoord *onzer* eeuw. Alleen... we *handelen* er liefst niet naar!

Maar daarom heeft het voor ons, arme kinderen der stervende negentiende eeuw, die met al ons altruisme — ik bedoel de leer ervan! — meer gewoon raken aan het ontploffen van dynamietbommen dan een zeventiende-

---

1) Wie rumoer maakte op het schip, werd op water en brood gezet, zoolang het den bevelhebber-kwartiermeester beliefde; wie iemand doodde, werd met den doode overboord gezet; wie iemand sloeg, verloor zijn hand; wie een mes trok, zonder er kwaad mede te doen, werd een broodmes door de hand gestoken voor den mast, en daar moest hij blijven staan, totdat hij het zelf uittrok. Zie Bijlage 2 op deel I van: *De Jonge* enz.; ook aldaar op p. 79 in noot I. In die noot wordt nog medegedeeld, dat in 1667 iemand, die een ander met een mes in den schouder gewond had, gelaarsd en gekielhaald werd; en dat nog onder Almonde in 1705 een matroos veroordeeld werd om twee sneden in het aangezicht toegebracht te worden, omdat hij dit een ander toegebracht had. In 1717 werd een matroos, die een vrouw gedood en onderscheidene schepelingen zwaar verwond had, op zulk een barbaarsche wijze ter dood gebracht, dat wij het hier liever niet teruggeven.

2) «Niemand van 't gemeene volk vermag zich des nachts te ontkleeden, zelfs niet de schoenen uit te trekken». Deze bepaling, (zegt *Werumeus Buning*, die ze in «*De Gids*» van 1888 I p. 16 mededeelt) hoe doelmatig ook, om op ieder uur van den nacht het volk ineens gekleed boven te hebben, was toch, dunkt me, wel wat hard en zal in rustige tijden of wanneer men in de ruimte was, wel niet met groote gestrengheid zijn toegepast.»

3) Het spreekt wel vanzelf, dat, welke strenge bepalingen men ook maakt, het *handhaven* der krijgstucht meer nog van tijden dan van personen afhangt.

eeuwer aan de doffe slagen van de ijzeren stang op de ledematen van den op het rad uitgestrekten misdadiger — daarom juist heeft het voor ons meer waarde, als we dat geheim hooren verklappen door een zeer rechtzinnig hoogleeraar uit dien alles behalven zachten en milden tijd, waarin ons heldentijdperk ligt. Daarom pakt het ons, wanneer we uit zulk een mond hooren, dat door zachtheid en vriendelijkheid, door „minnelijkheid" het wonder werd volwrocht.

Want — zoo leert prof. Thysius ons — en zijn woorden zijn als voor alle eeuwen: „het zeevarende volck en is door harde strengigheydt niet wel te beweghen, maer integhendeel sal by haer door liefde, ontsach gemaeckt werden."

Lt. Admiraal Maarten Harpertsz. Tromp.

Dit is een deel van het geheim.

Maar het geheele nog niet!...

Stel u Tromp niet voor met een witte das en zwarten rok en een medelijdend lachje op het gelaat.

Een ziekentrooster valt niet bijster in den smaak van Janmaat!

Neen! Tromp was door en door een zeeman, die niet alleen bevelen kon, maar als het noodig was de handen uit de mouw kon steken. Hij was „den ouwe", naar wien alles heenkeek als het er bruinde. Hij was het, die altijd ongedekt in het midden van den strijd op de gevaarlijkste plaats 1) van het geheele schip stond, maar.,. die toch geen waaghals was; 2) die, als later De Ruijter, volgens een plan, een taktiek handelde, waaraan men zich zelfs door ongunstigen uitslag niet in twijfel gebracht, met hart en ziel vol vertrouwen overgaf. Hij was — de Engelsche geschiedschrijver getuigt het —

1) Zie over «de Kampagne» : *De Jonge* a. v. p. 274.

2) Vergelijk: *Van Wijn*, *Naleezing* (*op Wagenaar*) II p. 117.

de man die een theorie, een school wist te fondeeren. Maar hij was ook en vooral de man der practijk.

En als zoo'n man tot Janmaat kwam met een woord uit diens eigen woordenboek, dan ging het eerlijke, ronde zeemanshart als vanzelf open.

Dat arme bootsvolk der 17^{e} eeuw, het was zoo vaak slachtvee. Maar... daarom wilde het nog niet als vee behandeld worden! Dat toonde het eens, toen het voor een norschen admiraal niet vechten wilde. Deze norsche admiraal was Witte Cornelisz. de With, een door en door stoutmoedig man; zeker. Maar „zijne groote gestrengheid en onbesuisde gramschap tegen het scheepsvolk,... deden hem niet slechts die toegenegenheid missen, welke Tromp in zoo ruime mate bezat, maar boezemden aan velen een onverwinbaren afkeer tegen zijn persoon in" 3). Toen Tromp in ongenade was gevallen (waarover later) werd Witte met het opperbevelhebberschap belast. Maar kort voor een gevecht met de Engelschen had hij al ondervonden, hoe gehaat hij was, „toen de schepelingen van het voormalige (d. i. Tromp's) Admiraalsschip, niet alleen weigerden hem aan boord te nemen, maar zelfs dreigden hem in den grond te schieten". Ja, dezelfde getuige verzekert, dat gedurende het gevecht verschillende schepen, evenals het Admiraalsschip, weigerden hem als bevelhebber op te nemen.

De Vice-Admiraal Witte Corneliszoon de With (geboren te Brielle in 1599, gesneuveld bij Elseneur in 1658, begraven in de Sint Laurenskerk te Rotterdam.

We geven dadelijk toe, dat uit dit geval met Witte Cornelisz. de With

3) *De Jonge a. v.* p. 431.

verschillende gevolgtrekkingen kunnen worden gemaakt. Men kan het aanhalen als een bewijs voor de rivaliteit tusschen Hollanders en Zeeuwen, omdat, volgens het gevoelen der laatsten, Jan Evertsen de opvolger of plaatsvervanger van Tromp had moeten zijn 1). Men kan het ook aanhalen als een bewijs, dat, mocht de krijgstucht streng zijn voor Janmaat, zij dit in wat mindere mate geheeten kon worden voor de kapiteins. Maar wanneer wij bedenken, dat Tromp een vijftiental jaren òòk de Zeeuwen aangevoerd heeft zonder Admiraal van Zeeland te heeten, dat hij onder de kapiteins òòk heftige vijanden telde, die er zich echter toe moesten bepalen, den man, dien zij benijdden, omdat hij, zoo niet van hun mindere dan toch van hun gelijke, hun meerdere was geworden, in schotschriften te belagen — dan mogen wij met de wetenschap, dat nooit ofte nimmer iets dergelijks met Tromp is voorgevallen, uit het geval met Witte Cornelisz. de With ook de gevolgtrekking maken, dat het niet alleen vleierij was, wanneer schrijvers dier dagen van Bestevaêrs vriendelijkheid gewaagden.

Vleierij?

Wij zullen weldra hooren, hoe Tromp beschimpt en gesmaad is. Welk man van karakter heeft geen vijanden? Maar thans willen wij nog even het oor leenen aan de verzekeringen van getuigen, die tijdgenooten van hem waren of niet zoo heel lang nà hem leefden. En het doet ons genoegen er een te hooren mededeelen, dat de Admiraal volstrekt niet met drukke beweeglijkheid een soort van populariteit onder zijn inferieuren zocht te verkrijgen. Eenvoudig toch en eigenaardig heet het: „Wat syn sachtmoedigheydt en stille ommeganck met syn volck, alsmede syn andere deughden aengaet, daervan weeten syn bekenden meer te spreeken dan wy schryven." 2) En dat, zooals wij mededeelden, Tromp door en door een zeeman was, „een peckbrouck," zooals het straks te behandelen schotschrift dat smalend uitdrukt, dat leeren wij van *Joris* uit een in het jaar 1653 verschenen Samenspraak, 3) van Joris, die gehoord had, dat „de nieuwe baas" 4) alle dagen wel een schoon hemd en alle weken wel twee schoone lakens „van doen" had, en, verbeeld

1) Vroeger waren er evengoed Zeeuwsche als Hollandsche admiralen. Later werd *de* admiraal steeds genoemd: Lt. Adm.-van Holland en West-Friesland. Om den Zeeuwen deze pil wat te vergulden, hebben èn Frederik Hendrik èn Jan de Witt een Zeeuw als opperste Vlootvoogd benoemd. Maar de eerste was in het benoemen van Jonkheer Van Dorp (die toch alreê door de Staten van Zeeland uit zijn ambt als Lt. Adm. van Zeeland was ontzet) minder, de laatste met de keuze van M. A. de Ruijter buitengewoon gelukkig. — Een bewijs, dat er èn van Zeeland èn van Holland een Admiraal was, vindt men o. a. in het algemeen bekende feit, dat 10 jaar vóór de geboorte van Tromp, in 1588, de Engelsche vloot, die tegen de Armada optrok, versterkt werd door schepen van Holland onder Johan van Wassenaar, heer van Warmond als Admiraal en Van der Does als Vice-Admiraal en door die van Zeeland onder Justinus van Nassau als Admiraal en Joost de Moor als Vice-Admiraal

2) *Leeven en Daaden der Doorluchtigste Zee-helden*, door *V. D. B. 't Amsteldam bij Jan ten Hoorn en Jan Bouwen*, 1863, p. 547 Kol. 2.

3) *Een praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal, door een oprecht Hollands Zeeman*, tot Amsterdam. By Jacob Volkers Hoofdbreker, Boekhandelaar op de Kolk, 1653.

4) Bedoeld wordt hier Wassenaar, heer van Obdam, die in 1653 na Tromp's dood tot diens opvolger werd benoemd.

u, vier knechts en twee koks mede naar zee zou nemen, zoodat Joris nu terecht vermoedde, dat Janmaat heel raar zou opkijken, als hem uit de kombuis de vreemde reuk van gebraad in den neus kwam. Te drommel! Bestevaêr Tromp was niet gewend om in zee met lakens te slapen, „die kroop slechts met zijn onderkleeren in de koy, gelijk de Bootsgezellen gewoon sijn: Hy had maar een knecht die op hem paste, en die hy dan noch tot andere dingen gebruyckte. Hy had ook maar een kok, die voor hem zelden anders als Scheeps-kost schafte. 1)

En waar wij thans voorloopig afscheid nemen van dien „oprecht Hollands Zeeman," hem dankende voor zijn voorlichting, die we straks maar al te zeer zullen noodig hebben, daar zeggen wij ten slotte met volle instemming een ander schrijver na, als de les, die er uit Tromp's handel en wandel getrokken kan worden, en we wenschten wel, dat die woorden krachtig bleven spreken tot het nageslacht dier roemrijke Hollanders:

„'t Is de waare geaartheid der vrye Nederlanderen, dat zy uit dwang niets, maar met vriendelykheid alles willen doen, ja, meer doen, dan zy belooven." 2)

VII.

Het roemrijkste wapenfeit van den admiraal Maarten Harpertsz Tromp vóór den vrede van Munster is wel de slag bij Duins. We hebben ons eenmaal voorgenomen om van gevechten zoo weinig als mogelijk is te spreken en we zeggen volgaarne met den schrijver der reeds aangehaalde Gids-studie: „Geen dier wordt er gevonden, dat zich laat africhten, om in massa, op bevel van een ander, zich aan zijn eigen natuur- en *soort*genooten te vergrijpen. Zoo dol en dom — is alleen de mensch!" 3) Toch heeft, we moeten het erkennen, die slag bij Duins veel aantrekkelijks voor het groote publiek, waartoe wij ons, ten opzichte der juiste waardeering van zee- en landgevechten, gaarne rekenen. Zoo'n Tromp, die met een 12 à 13 tal scheepjes 4) de kolossale vloot van Spanje alvast aangrijpt, zoo'n onversaagde De With, die evenals de niet minder koene Banckert, op de seinschoten des admiraals komt aangezeild en zonder iets ter wereld om de meerdere sterkte des vijands te geven er maar op losgaat — ze trekken ons onwillekeurig aan. En dan die beweging in den lande; die masten, welke als van zelf groeien; dat scheepsvolk, dat als het ware in de schepen uit de lucht komt neerduikelen; die Noordzee vol blanke zeilen, wapperende wimpels,

1) *Een praatje van den Ouden en Nieuwe Adm.* p. 5. Hiermede komt overeen, wat prof. Thysius zegt, waar hij mededeelt, dat Tromp «dickwils nachten sonder slapen doorbracht, hy iuste nimmermeer gansch uytgekleet zijnde, hy stondt somtyds in de ontydighe nacht op, en hy die de opperste-wachter van allen was, sloegh met syn ooghen het waecken van andere gade.» *Lyck-Oratie* p. 19

2) *Neerlands Heldendaaden ter Zee* I p. 330

3) Gids 1888 I p. 30.

4) Overal vond ik 13 schepen opgenoemd, behalve in *Neerlands Heldendaaden ter zee:* «onze Admiraal hadt toen maar *twaalf* schepen by zig» I p. 344.

vol vroolijk gerucht van jonge, opgeruimde maats — wel, we zouden geen schepsels vol menschelijke zwakheid moeten zijn als wij bij het gewagen van zulk een energie niet een beetje fierder het hoofd ophieven. Mijn hemel, onze latere geschiedenis is zoo vervuld van een oude-mannengeest, geeft op zooveel bladen vragen als „*zouden* we wel?" „zouden we wel heusch?" te lezen, dat we met pleizier onzen oolijken Janmaat naar Duins volgen. Maar pas op! Want ge loopt gevaar even als zoo'n alles behalve fijne kwant ondeugend met het oog te knippen, wanneer de Spanjaard, die niet vechten durft, die de kans met de van dertien tot een honderdtal aangegroeide Hollandsche schepen liever niet wil wagen, voorgeeft zijn stengen te Dover gelaten te hebben.

„Bijlo, maat! dan zullen wij ze voor je halen!"

En als de Spaansche Don *nog* uitvluchten zoekt en zoo iets mompelt als van gebrek aan buskruit, dan klinkt het spottend, terwijl een lachje van leedvermaak zich om de lippen krult:

„Wel, m'n beste maat, maak geen complimenten; we zullen deelen, op z'n zeemans!" . . . .

Doch dit alles is meer dan bekend. Ook, dat John Bull zijn tanden toonde. Want „Pennington was nu met *zeventien* Koningsschepen uitgekoomen, en verkondigde, dat men zig, ter wederzyde van vyandelykheden hadt te onthouden . . . . Dat hy, die zig 'er het eerst aan schuldig maakte, de vyand van Grootbrittanje zou zyn, en als zodanig behandeld worden." 1)

Nu schijnen de Spanjaarden bepaald geloofd te hebben, dat de Engelschen hen zouden helpen. Zij gingen zelfs zoover — en misschien is dit niet zoo algemeen bekend — dat zij op een sloep schoten, waarin Tromp zelf zich bevond. Een Hollandsch matroos werd gedood, en nu werd diens lijk als corpus delicti door de Hollanders aan den Engelschen admiraal gebracht. 2)

Triomfantelijk werd de zegevierende admiraal in het Vaderland ontvangen. Door „treffelijke geschenken", zooals Wagenaar zich uitdrukt, werd zijn dapperheid beloond; in Januari 1640 werd hij Ridder der Orde van St Michiel en „door den Koning van Frankrijk, Lodewijk XIII met een nieuw wapen begiftigd". 3) Maar — wat zijn benijders wel het meest in de oogen stak — hij trouwde „een rycke Juffrou met veel goet."

---

1) *Neerlands Heldendaaden ter zee* I p. 338.

2) « A day of two after; they fired some shot at Van Tromp's barge, he being himself in it. What damage the barge suffered does not appear, but on board one of the Dutch ships a man was killed by a cannonball, and the dead body was immediately sent to Sir John Pennington as a proof that the Spaniards had been the first violaters of the neutrality of the King's harbour » *Biographical Memoir of Marten Happertsz Van Tromp, the celebrated Dutch Admiral*, voorkomende in *The Naval chronicle* for 1817 Vol. XXXVI from January—June, p. 92. Het woord *Happert* is geen drukfout, want het staat boven elke bladzijde van dit opstel. Het is misschien een kenschetsend voorbeeld van den invloed der eigenaardige uitspraak der Engelsche **a** vóór de **r**.

3) *Rotterd. Historibl.* a. v. p. 63. In Aant. I aldaar staat: « Ende nu onlancx den gheluckigen Heldt Martin H. Tromp van den Koninck van Vranckrijck, een schildt d'argent au cheuron de gueulles, accompagnée d'un Galioen de sable en pointe, au chef d'azur, chargé d'une fleur de Lys d'or, ter gedachtenisse van den victorieusen Zeestrijdt, bij hem op zijne Majesteyts ende dezer Landen vijanden, verkregen. »

Deze „rycke Juffrou" heette Cornelia Berckhout, en het huwelijk werd ten jare 1640 te 's Gravenhage voltrokken. Zij was „een Raets-heere dochter, haer vaertje was van Munnickedam, en placht inden Haegh op de Vijverberghe te woonen, en haer moertje was van Delft vande beste van 't Stee."

Ongeveer dezen tijd moet de venijnige brochure verschenen zijn, waarop wij reeds gezinspeeld hebben, en waaraan wij bovenstaande bijzonderheden omtrent die rycke Juffrou" ontleenden. 1) Wat ook zoo'n Maarten Harpertsz. Tromp zich verbeelden zou! Dat was me admiraal; ja, God betere 't, door zijn mooi-praten en zijn flikflooien, door zijn „Lammertongetje", en vooral omdat hij de dominees op zijn hand had. Want die heeren predikers zouden het wel voor hem „rond-schieten". De veinsaard, die wist van handjes-geven en van broeder en „vriendekens" zeggen! Het ging met hem als met Reintje de Vos toen deze zich in een monnikskap gestoken had. „Doen was de vos een degelyck gesel ende niemant en dorste van hem seggen, want 't was een broeder van de Cap, ende de andere dieren ontfingen dagelyckx zynen segen, geluckich was die, die zijn afteyckening in zijn hol hadde, anders wast een ketter ende geen goet Patriot." 2)

Men had hem eens moeten gezien hebben „inde Coets-waghen" toen hij trouwde! Hij leek wel een „Noortse-Beer!"

„Nu," zei Griet Smeers, „'t zag er met Maarten vóór 20 jaar al heel anders uit!"

„Of het!" antwoordde Trijn Jans, „ick heb Martens al langh gekent, en zyn vaer oock wel, die was Trompetter inden Briel, ende daer naer wert hij Capiteyn op een buysse Convoyer, ende zijn moer waste de maets haer hemden, ende stijfde de kragen om gelt, ende doen Maerten noch jongh was, liep hij tot Rotterdam, met een schootsvel voor, ende was een timmermansjongen: en desen vent wilt met ghewelt adel wesen, daer hy altyds mede plach te spotten!" 3)

O, Griet Smeers wist nog meer. Maarten's moer had nog vóór twee jaar voor de menschen gesteven en zijn zusters deden het nog. En zijn jongens plachten zoo schâloos rond te loopen, of zij bedelaarskinderen waren. Wat een mensch al niet beleven moest! Dat rijdt me in wagens, dat is gekleed in zijde en satijn.... en dat wil niet eens de drieduizend gulden betalen, „die zyn moer van zyn salighe vaers noch wel schuldich" is!

Ja, Maarten was van „sulcken volckje," in zulk „een moy geslacht"

---

1) Dit pamflet is getiteld: *t' Samen-Spraeck, over de Loffelycke daden, gelegentheden ende afkompste vanden Recht wel Edelen Manhaften Zee-Heldt Marten H. Tromp, thusschen*.... en nu volgt de opgave eeniger personen, waarvan wij slechts noemen: *Marinus Crynsz. een Jongh varent gesel van Zeelant; Jan Slomp, een oudt varent Man; diens vrouw: Trijn Jans, zijnde een Uytdraeghster; Griet Smeers, een Besteetster* enz. — Jaartal ontbreekt. Onderaan staat: *Gedruckt in Holland, tot voorstant van 't Vaderlandt.* Aan het einde: *Hier naer Een beter. S. V. P.* (Konink!. Bibliotheek).

2) *'t Samen-Spraeck* p. 9.

3) Id. p. 21.

kwam nu die „haegsche Juffer." Hm.... begrijp-je niet *waarom* dat zieltje, dat zich dag en nacht de oogen rood weende, in zulk een rare familie kwam? Niet, heusch niet? Och ja, je bent misschien als Marinus Crijnsz. uit onze *t' Samen-Spraeck* nog wat „te jongh om alle dinck te weten," maar als je werkelijk een „fris jongman" bent, en bijgeval ter zee vaart, heeft Trijn Jans u nog wel een goeden raad te geven. Je moet maar een mooitjes ter kerk gaan, en niet één preek verzuimen, en dan zult gij in de kennis van de Heeren komen, die zullen je wel recommandeeren om Kapitein te worden. En dan kun-je een dochter van een dier Heeren trouwen, of de meid wel, als....

Cornelia Berckhout, derde vrouw van Maarten Harpertsz. Tromp.

Maar we zouden vergeten, dat we een tweehonderdvijftig jaren later leefden, en dat men thans geen kapiteins maakt, „dat maer snyders, wevers en sulck volck zijn!"

Hoe menigeen van de 19e eeuw zal verbaasd zijn, als hij van dit laag neerzien hoort gewagen in een eeuw, die hem daarvoor te groot leek. Ja, ziet u, iemand moet de gal wel overloopen. Want het is juist om een Maarten Harpertsz. Tromp, dat de eerzame lieden uit onze *'t Samen-Spraeck* tot zulke schimperijen moeten komen. Want Maarten is in zekeren zin een afvallige. Hij was juist zoo hoog geklommen, omdat men het ter zee nu eens wilde probeeren met iemand, die geen jonker of zoo iets was. Men wilde een pekbroek 1) hebben. En nu men er

1) Dat is een matroos, een zeeman «die op het dek blijft zitten, zoodat het pek aan zijne broek kleeft, alzoo een luiaard» zegt *Van Dale* in zijn *Woordenboek*. Mogelijk is dat zoo, als men de afleiding van het woord raadpleegt. Maar in de werkelijkheid — en de historie bevestigt dit — is *pekbroek* een eerenaam, de naam van een kind der zee, van een, die door en door een zeeman is. 't Is er mede gegaan als met den scheldnaam: *Geus*.

een had, was hij „een gemaeckte joncker" geworden, die nu alle gelegenheden opzocht om maar stillekens aan wal te blijven.

Och, moed had er nooit in Maarten gezeten! Toen hij nog maar kwartiermeester was onder Moy Lambert en voor Algiers in Barbarije lag, was het eens geschied, dat men op het schip schoot met den steenen kogel, die „noch voor d' Admiraliteytshof tot Rotterdam hanght." Maarten stond juist aan 't roer en hij kreeg een stuk van een plank tegen het achterlijf. Dadelijk liet hij het roer los en liep tot voor in 't galjoen, en, hoewel hem net zooveel deerde als u of mij, riep hij maar:

„Ik ben dood, ik ben dood!" 1)

Wilt ge Jan Slomp tegemoet voeren, dat Maarten toen nog wat jong was, dan zal deze „oudt varent Man" u antwoorden, dat „de Couragie" niet „metten ouderdom" komt, en hij zal u gaan bewijzen, dat het al geluk maar geen de minste verdienste bij Tromp was.

En als hij u dit alles daghelder heeft aangetoond, zal hij het laatste greintje achting, dat ge nog in uw borst voor Maarten koestert, ontnemen. Want, ziet ge, Tromp was een geldduivel. Hij sliep met de Directeuren, die de leverantie van de eetwaren hadden, onder één deken. Zelf was hij Directeur geweest, en toen had hij brood „van verdroncken terwe voor d' Oorlogh-schepen" laten bakken. Want, moet-je weten, zijn zwager is bakker in Den Briel; 2) dien liet hij van dat goedje bakken en bracht het zelf „voor een daelder op 't hondert, meer in rekeninge, als het de Backers tot Rotterdam presenteerde te leveren: ēn van het ordonnantie koopen, dat soudt Capiteyn Juyn-bol, tot Rotterdam, konnen seggen."

Ha! daar hebben we eindelijk een naam, die ons op het spoor zal brengen van de personen, die zulke verschrikkelijke beschuldigingen naar het hoofd van Bestevaêr Tromp slingerden, en die, voor het minst, aan het slot van dit schotschrift hun naam hadden mogen plaatsen.

Ze mochten anders die namen wel doen hooren, want ze zijn met roem bekend in onze Vaderlandsche Geschiedenis. En daarom is het maar goed, dat ze niet onder een schotschrift staan, al zijn ze aan dergelijke schotschriften niet vreemd. Neem het dan niet te hoog op, als gij hen een onzer nobelste figuren ziet zwart maken. Bestevâer Tromp nam het ook zoo hoog niet op; „die lachte daer dan eens om, en seyde, *Wat mogen dese menschen al woelen*, en was alsoo veel daer over ontsteld als Berg of Toren, daer een kind een steentje tegen aen gooid". 3) Gij kent immers de groote kinderen, die Troje

1) Tromp was tot den 18den Augustus 1618 kwartiermeester bij Moy Lambert. Hij kon dus bij bovenstaand voorval — indien het waarheid is! — negentien jaar zijn geweest.

2) Den 8sten Juli 1631 trouwde Maritjes Harpers., Tromp's zuster met Bastiaen Bastiaensz. (Molewater) die bakker van beroep was. Zij woonde toen in de *Nobelstraat* te Brielle — en daar woonden geen menschen, die waschten voor de lui! In 1647 werd Bastiaen Molewater in de St. Catharinakerk te Brielle begraven. De fraaie grafsteen, waaronder ook Tromp's zuster ligt, is almee geen bewijs voor den geringen staat van Tromp's familie. Janmaat werd *buiten* de kerk begraven! — Den steen vindt men dicht bij het praalgraf van Almonde.

3) *Praatje van den ouden en nieuwen Admiraal* p. 22 onderaan.

gingen belegeren, en die door Homeros onsterfelijker gemaakt zijn dan de „eeuwige" goden? Duld dan ook in de helden uit ons heldentijdvak, in die kloeke, alles durvende, alles wagende zeerobben met hun jongenshart, veel licht en veel schaduw.

Maar — ik vraag u dit voor de benijders van Bestevâer: voor hemzelven behoef ik dit niet te doen....

Een twaalftal jaren na het verschijnen van het schotschrift, toen al die dingen „al oud" waren; en „die nydige menschen meest dood", — mijn hemel, in dien tijd gebeurde er in tien jaren te veel dan dat men zou blijven zaniken over een paar ellendige praatjes! — verscheen er weer een dialoog over de zaken van den dag: *„Een Praatje over den Ouden en Nieuwen Admiraal"* waarin *Joris* en *Govert* aan het woord waren. Joris haalt „die oude dingen" nog eens op. Het is u wel bekend, zegt hij, dat voor drie- of vier-en-twintig jaar „Pier Heyn" doodgeschoten werd, en dat Admiraal Jonkheer Philips Van Dorp in zijn plaats benoemd werd, en die maakte het zoo slecht met zijn „Landgangers" 1) dat hij veel koopvaarders liet nemen. Tromp echter, die op Piet Hein's schip kapitein geweest was, en nu zelf een schip had, meende, dat hij als een goed patriot niet alleen 's lands gage moest trekken, maar ook daarvoor wat *doen* moest. Hij maakte zooveel prijzen, dat Van Dorp en de Vice-Admiraal Liefhebber en kap. Juynbol en anderen daarvan jaloersch werden. Eens geschiedde het zelfs, dat Tromp, die twee Duinkerker kapers achterna zette, door Liefhebber geseind werd terug te keeren. Tromp moest gehoorzamen, maar deed het met onwil. Daarover bracht Liefhebber bij de autoriteiten zijn beklag in, en toen Tromp door eenige Heeren over dit geval kwalijk bejegend werd, legde hij uit spijt, „van dat hij niet en mocht doen, als een eerlijk man toe staet", zijn degen neder en verliet 's Lands dienst.

Eenigen tijd daarna werd hij een der Directeurs „over vijf schepen van de Maze, daer van den *Admirael Dorps Schip* er een was". Toen leefde de oude wrok weder op, want Van Dorp kon niet lijden, dat Tromp hem zoo in de kaart zag, „alsoo hy en zyn volk, zyn betalinge door handen van Tromp kreeg. Dit soo nu een wyl tyds geduurd hebbende, ende den Admiraal Dorp ter Zee niet uytrechtende, wierd afgezet, ende het Lieutenant-Admiraalschap ter Zee, wiert geofferreert en gepresenteert aen onsen Tromp, ten tyden als hy nergens minder na dacht, als na dat Officie. Dit baarde sulk een spyt en nyd in vele, voornamelyk in Dorp, Liefhebber en andere, datse daerover, alsof sy met den Duyvel compact hadden gemaakt, alle vileynieën en vuyligheyd die sy konden verzinnen, tegen hem uytspogen, om hem in

1) Kapiteins, die er liever hun pleizier van gingen nemen te land, dan op zee hun plicht te doen. Men zou ze kunnen vergelijken met den, in den negenjarigen oorlog zoo beruchten Engelschen Admiraal Torrington, wiens naam het Engelsche zeevolk verdraaide in Lord *Tarry in town* (Lord *Blijf in de stad*) Vergelijk *Macaulay's Gesch. v. Engeland* (*vert. v. dr. Van Deventer*) 2e druk, III p. 218.

den haat van Groot en kleyn te brengen: Alle zijn daden wierden op het nauste bespied, was er yets, selfs in groote Zeeslagen geschied, dat niet na haer zin en was, dat wierd met alle bitterheyd en scherpheyd gehekeld, overgehaeld en qualyk geduyd, sy schreven en lieten drukken, verscheyden vileyne boekjes en pasquillen, die sy met soo schendige leugens vulden, dat yder, diese gelesen heeft, lichtelyke konde oordeelen, door wat geest deze guyten gedreven wierden."

En nu noemt Joris verschillende zeeslagen op, waarvan „al de wereld bekend" is, hoe Tromp er zich in gedragen heeft, en hij haalt het oordeel aan, eenmaal door den strengen „Pier Heyn" over Tromp geveld, hij deelt mede, hoe er ook onder sommige edelen en krijgshoofden te land een groote „belgzucht tegen hem" ontstond, omdat zij meenden, dat men hen gepasseerd had voor een ambt zoo hoog als dat van het Admiraalschap, en.... dat wel voor een man, van wien men kwalijk wist, waar hij vandaan kwam, een man van zulk een geringe afkomst als Tromp. En omdat wij het met Joris volkomen eens zijn, dat de rechte adel, „te weten: Manhaftigheyd kloekmoedigheyd en Couragie" *niet* aan Tromp's geslacht ontbrak, herhalen wij zijn woorden niet verder, maar vernemen alleen nog met belangstelling, dat Tromp, in plaats van door het befaamde huwelijk met die „haegsche Juffrou," en door zijn ridderschap en zijn wapen, een van die parvenu's te worden, die, naar „*de Fliegende Blätter*" ons verzekert, nog heden ten dage niet nalaten iets van het eeuwig komische in het eeuwig tragische te brengen — altijd *de zeeman* is gebleven, hoe vaak hij in Haagsche kringen moest verkeeren.

Maerten Harpertszoon Tromp als vlootvoogd.

„Quam hy dan in den Haag," zoo vertelt ons Joris, „daer hij yemand van de Heeren moest spreken, zeylde hy recht deur Zee, hy en wist geen

Hooffsche Complimenten, noch van geen Haegsche drayery, dat hy seyde, dat meende hy, sonder iemand na de mond te praten."

Wel.... Griet Smeers uit het Schotschrift had toch zoo geheel en al geen ongelijk, toen zij Maarten Harpertszoon Tromp, den vader van dien Cornelis, die zelfs aan het hof van Lodewijk XIV de Hollandsche zeeman bleef, een „Noortse-Beer" schold!

VIII.

We hebben ons bij deze pamfletten zoolang opgehouden, omdat zij op zulk een eigenaardige wijze getuigenis afleggen van den geest des tijds. Het schotschrift te weerspreken zou ons thans te ver van den weg afvoeren. Want, sprekende over den geest diens tijds, mogen wij dien tijd zelven niet vergeten.

Dien tijd — noch de schrijver of de schrijvers van het eerste, noch die van het tweede pamflet vermochten hem te doorzien. Want zij waren kinderen van dien tijd. Dat er een wereldzon ter kimme neigde.... o, ieder Hollander wist, dat het met Spanje's macht gedaan was. Maar in het opgaan van een nieuwe vergiste men zich deerlijk.

Wie had het geloofd van de twee kampioenen om de heerschappij der zee, wie van de zeehelden van Engeland of Holland hadden het toegestemd, dat zij in dien tweestrijd twee krachten vernietigden, die vereend zich hadden moeten keeren tegen Frankrijk?

Zelfs Frankrijk, verdeeld en verscheurd door binnenlandsche troebelen, zoo klein en kinderachtig, dat zij niet eens den naam van burgeroorlog verdienden, zelfs Frankrijk zou het niet geloofd hebben.

Wie zich met Tromp's leven bezig houdt, moet deze kentering in de Wereldgeschiedenis daarom buiten zijn portée houden. Als de kinderen dier tijden moet hij alleen hart en ziel hebben voor datgene, wat na den slag bij Duins langzamerhand aller „Dencken und Streben" in beslag begon te nemen.

Want nog een andere beteekenis voor ons Vaderland had die slag bij Duins. Ja, Tromp had daar aan Spanje den heerschersstaf ter zee ontrukt. Maar een andere strijd, die voor ons een levensstrijd zou worden, werd op die reede niet uitgevochten. Dat was de strijd over de al of niet vrije zee.

Het bestek en de strekking van dit opstel laten niet toe, hier anders dan er zeer vluchtig over heen te glijden. Alleen: in een leven van Tromp *mag* het niet buiten beschouwing blijven.

Kon een natie een deel van de zee als deel van „het Rijk" beschouwen?

„Ja!" zeiden de Denen, en sloten de Sont voor alle natiën, die, door weigering van de betaling eener schatting voor elk schip, dat door de Sont voer, dit recht der Denen ontkenden.

„Neen!" zeiden de Zweden en de Polen en de vrije Steden aan de Oostzee, overschot der oude Hanseaten. En het was hun een lust te vuur en te zwaard tegen dat verschrikkelijke recht te velde te trekken, hetwelk zij vrij zeker

zelve als *het* recht der rechten in toepassing hadden gebracht, indien de Sont hunner ware geweest.

En de Nederlanders?

Wel, die zeiden „ja!" tegen de Zweden en tegen alle vijanden van Denemarken, en trokken zelfs het zwaard om deze verheven leer te verdedigen.

En ze zeiden *ook* „ja!" waar het hun dierbare Oost gold. Het gebied van den Gouverneur-generaal strekte zich óók uit over de zeeën der eilandenwereld. En den vreemdeling, die het wagen durfde dit Nederlandsch Eden te naderen, werd een krachtig „Retro, Satanas" toegeroepen. Zelfs Le Maire, een Vlaming, een Nederlander, heeft het ervaren, hoe door en door overtuigd de O.-I. Compagnie van de waarachtigheid dezer leere was.

Maar... de Advocaat dier Compagnie, die „met magt van redenen in Engeland gaat betoogen dat de Hollanders bevoegd zijn in de Molukken juist datgene te verrigten wat zij schennis der Vrije Zee noemen wanneer de Engelschen in Europa het nadoen." — 1) Hugo De Groot doet in zijn *Mare liberum* een krachtig „neen!" hooren, en de Hollandsche en Zeeuwsche haringvisschers, die op de kusten van Schotland en Engeland gingen visschen, zeiden het hem volmondig na.

En de Engelschen?

„Ja!" zeiden de benijders onzer welvaart, die ons hinderden en treiterden, waar ze konden, zooals alleen concurrenten dat elkaar kunnen doen, en ze eischten o. a. in het jaar 1637 van onze visschers door middel van hun oorlogsschepen dertig duizend gulden voor het recht om op de Engelsche kust te visschen, en lazen met instemming het boek *Mare clausum* van hun landgenoot Joannes Seldenus, er de schouders over ophalende, of al onze Staten den advocaat Dirk Graswinkel, die er een wederlegging op schreef, een jaargeld van *f* 500 toelegden. 2)

Wie er in zijn schik was en zich van blijdschap de handen wreef, was wel de Koning van Engeland, die zooveel geld noodig had en het van jaar tot jaar al moeilijker wist te verkrijgen. Nu was er een heerlijk voorwendsel voor een belasting gevonden. Wat kon billijker en nationaler schijnen dan een belasting, het Engelsche volk opgelegd, om, zooals de Koning zeide, het recht van Engeland over de zeeën met kracht van wapenen te handhaven?

En... wat was me daar nu bij Duins geschied!

Daar hadden die *dam'd Dutchmen* niet alleen een vloot aangetast *in* de wateren, maar zelfs op de kust van Engeland! Karel I rekende zich dan ook zeer gehoond, iets wat den Hollanders wel aan het hart zal gegaan zijn! Want gelukkig stelde het Engelsche volk bijster weinig vertrouwen in zijn Koning. Hij had nu al zooveel jaren zonder Parlement geregeerd en met Strafford, of juister gezegd: door Strafford, zoo precies andersom de wetten van *Old-England* opgevat als zijn morrende

1) Busken Huet: Land van Rembrand II 2e stuk p. 171.

2) Wagenaar XI p. 259.

onderdanen, dat de laatsten zeer geneigd waren *wit* te noemen, wat Zijne Majesteit *zwart* heette te zijn. „De gemeente in Engeland," zegt Wagenaar zeer eigenaardig, „schynt er niet rouwig om geweest te zyn." Ja, hij gaat nog verder. „Ook meende men," zegt hij, „dat de Koning om geen meerder misnoegen te verwekken onder 't volck, de Spaansche vloot door zyne schepen niet hadt willen doen beschermen." 1)

Doch dit alles mocht waar zijn, de slag bij Duins reikte — als ik mij zoo eens mag uitdrukken — *over* den vrede van Munster heen, de hand aan onze groote en verschrikkelijke zeeoorlogen met Engeland.

En, of het werk zoo spreken moest, de persoon, die in 1639 bij Duins de scheede wegwierp toen het zwaard getrokken was, kreeg in 1652 de schuld van de vredebreuk met Engeland. Maarten Harpersz. Tromp, die in 1639 met eer en loftuitingen overladen

1) Wagenaar XI p. 284.

Schenkkan van gedreven zilver, door de Staten-Generaal aan Maarten Harpertszoon Tromp vereerd.

werd omdat hij had doorgetast, werd om dezelfde reden in het jaar 1652 door velen in den lande met niet al te vriendelijke blikken begroet. Want *hij* werd gehouden voor den man, die een doos van Pandora geopend had, op wier bodem ternauwernood de hoop was achtergebleven.

Het geval is bekend. Onze vlag moest de Engelsche vlag salueeren, en zoo telkens en telkens erkend worden, dat Engeland de heer der zee was. Onze regenten berustten erin; zij hadden te veel koopmansbloed in de aderen om al te zeer te hechten aan uiterlijkheden, die meer den vorm dan het wezen schenen te betreffen.

Maar voor den zeerob was het een hard geval die vlag te doen dalen voor den Brit. Wel heette zij sedert korten tijd de *Staten*vlag, en .... nu ja, *die* kon wel een stootje velen! Maar .... maar de *Prinsen*vlag werd zij toch weer, als zij gehoond werd, die driekleur, dat symbool van het kleine Vaderland. En toen dàt geschiedde, jà, toen heeft de admiraal, die haar heel zijn leven trouw was gebleven, die haar verkoren had boven al de eer en heerlijkheid van het Oosten, die haar had zien neerhalen op het arme „eigen geladen koopvaardijschip" van den vermoorden vader, en zien sleuren door diens bloed — toen heeft Maarten Harpertszoon Tromp het niet *kunnen* dulden, en hij heeft geschoten, hij, de kalme, bezadigde man, bijna *te* kalm en *te* bezadigd voor de Achillessen van zijn tijd, toen heeft hij geschoten dwars door de Engelsche vlag heen!....

Volgens zijn instructie, om tusschen Duinkerken en Ostende zee te houden en vooral de Engelsche kust niet te naderen, had Tromp trouw gehandeld. Maar meer dan op hun Instructie dienden de Staten te vertrouwen op den Admiraal zelven. „Een Reeder," zegt de ons reeds bekende Joris, 1) „en sal zyn Schipper niet belasten, dat hy syn Schip soude strandē, maer de noot doet het dikmaels wel doen."

Zoo was ook hier de nood gekomen. Een storm was opgestoken, en niet meer de instructie der Heeren, maar „de Zeemanschap" van Tromp moest thans raad schaften. Hij kon de vloot niet doen stranden op de Vlaamsche kust, zoo gevaarlijk met haar duinen en zandbanken. Om zijn schepen voor vergaan te behoeden, zette hij koers naar de Engelsche kust. En al woonde daar een bevolking, die den Nederlandschen zeeman niet welgezind was — toen Tromp den Engelschen Commandeur, die voor Dover lag, liet aanzeggen, „dat hij daer niet en quam, als door den storm en nood gedreven zynde," kon hij gerust zijn. Want zelfs met den Koning van Spanje was vóór vier jaar afgesproken, dat, welke beperkende bepalingen men ook mocht blijven handhaven voor oorlogsschepen in wederzijdsche havens, men een uitzondering zou maken voor die, welke „gedreven (wierden) door tempeest, ofte gedrongen (wierden) hetselve te doen door nood, om te schouwen de peryken van de Zee." 2)

---

1) *Een Praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal* p. 11.
2) *Idem* p. 12.

Alles had goed kunnen afloopen, indien Tromp niet gewaarschuwd was, dat er zeven straatvaarders in gevaar verkeerden door de Engelschen als goeden prijs opgebracht te worden. Den vorigen dag waren zij door vijf Engelsche schepen aangevallen, maar deze waren afgeslagen. De Engelschen lieten echter hun prooi niet glippen, maar zonden om hulp naar Blake, die op de Theems lag. Tromp kon wel niet anders handelen dan de zeven straatvaders ter hulp te snellen om hen veilig van de Engelsche kust weg te leiden, om daarna zijn plaats tusschen Duinkerken en Ostende weer in te nemen. Blake is intusschen „de Revier van Londen" uitgezeild op spoor van de straatvaarders, en zoo kon het wel niet anders of beide vlootvoogden moesten elkaar ter hoogte van Dover passeeren, Blake inwendig woedend nu de rijke buit hem ging ontglippen, Tromp inwendig blij, dat hij zijn Engelschen Collega het vette brokje als voor den neus had weggekaapt.

Wie nu van de daaropvolgende kanonnade de schuld had, of Tromp wel spoedig genoeg salueerde dan of Blake te driftig was, laat ons na zooveel jaren vrij koud. Wie lust heeft hiervan de finesses te weten, kan daarover lectuur genoeg vinden. 1) Wij voor ons willen Tromp van de vredebreuk noch beschuldigen noch schoonpraten. Ja, als men met *Joris* ons toevoegt, dat de Staten zelve Tromp niet verloochend hebben, willen wij met Govert 2) antwoorden, dat „de Heeren Staten dit zoo wel een glimp (souden) konnen geven, om dat sy by andere Koningen en Prinçen niet beschuldigd en souden worden, van, dat sy oorzaek van desen Oorlog zyn, of om eenige andere redenen, ons onbekend."

Maar wij houden ons bij die haarkloverijen niet op, vooral omdat we weten, dat nu eenmaal de oorlog door de Engelschen gewild, door ons gevreesd werd.

We willen liever in heel die historie van het al of niet strijken der vlag aanleiding vinden om een ondeugendheid van Tromp te vertellen, die hem, indien het mogelijk ware, nog meer het hart deed stelen zijner Oranjegezinde zeerobben. Want in zijn verklaring over de ontmoeting met Blake, spreekt hij, alsof het hart hem op de tong kwam van: *Prince-* in plaats van *Staten*vlag.

1) B. v.: in *Leeven en Daaden* vrij uitvoerig; in *De Jonge* a. v. enz. enz.

Van Engelsche zijde heet het: « On their approach without paying the honour of the flag to the English Admiral Blake ordered several cannon, without shot, to be fired; but Van Tromp paid no regard to these warnings, and Admiral Blake no sooner fired a ball at his main-top-mast head, than he returned another, that went through the English admiral's flag and taking in his own and hoisting the red flag for battle, he immediately gave the first broad side » *Biographical Memoir* etc. p. 95.

Als een aardig staaltje van de wijze, waarop de Engelsche jeugd over het eergevoel der Hollanders leert oordeelen, geef ik hier het volgende uit *Captain Marryat's: the Phantom Ship* (*editie London*, *George Routledge and Sons*, p. 59).

In 1654, peace was signed; the Dutchman promising « to take his hat off» whenever he should meet an Englishman on the high seas — a mere act of politeness, which Mynheer did not object to, as it *cost nothing*.

2) *Praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal* p. 16.

De Staten van Holland konden hun oogen niet gelooven, toen zij zulk een ketterij ontdekten. Ze „noemden het een abuis en drongen erop aan, dat zulks veranderd zou worden; doch, zoo het schijnt, ontbrak hiertoe de gelegenheid, daar de meeste scheepsbevelhebbers in zee waren, en bleef dit dus zonder gevolg." 1)

Juist om die bekende Oranjegezindheid van Tromp, heeft het oordeel van Jan de Witt over onzen zeeheld zulk een hooge waarde. Vijf dagen na den

Schotel van gedreven zilver, door de Staten-Generaal aan Maarten Harpertszoon Tromp vereerd. (Schenkkan en Kom werden dit jaar door de Regeering aangekocht voor een som van ruim elf duizend gulden).

slag bij Terheiden (waarin Tromp sneuvelde) schreef de Raadpensionaris aan den afgezant Boreel: „Indien het Godt Almachtich niet belieft hadde, desen Staet door een ongeluckige schote te berooven van een zeeheld, welckers

1) *De Jonge* a. v. p. 417 noot 1.

gelijcke de aarde niet wel heeft gedraegen ende mogelyck niet lichtelyck int toecomende sal syn te vinden." 1)

En — Jan de Witt, die onder een ternauwernood verborgen lachje der ervaren zeerobben in 1665 zelf het dieplood in handen zou nemen en de vloot in zee bracht tot verbazing dierzelfde ervaren zeerobben, daardoor bewijzende, dat uitloopen niet op tien streken van het kompas mogelijk was, zooals heel het zeevarende volkje bezwoer, maar wel op acht en twintig, zooals hij, die toch *maar* een landrot was, beweerde, 2) Jan de Witt had er wel een weinig verstand van, wat een man als Maarten Harpertsz. Tromp waard was!

IX.

De eerste Engelsche zee-oorlog is wel aan ieder, niet geheel onontwikkeld Nederlander in vogelvlucht bekend. Het leven van onzen held, dat nog gedurende een jaar met de gebeurtenissen van dezen oorlog samengeweven was, mag dan ook als genoegzaam bekend verondersteld worden. Nog een enkel woord over zijn ongenade, de daaropvolgende ongewone geestdrift bij het uitrusten van een nieuwe vloot, en over zijn einde.

Als er ooit iemand door het ongeluk vervolgd is geworden, dan is het wel Maarten Harpertszoon Tromp geweest in het begin van dezen oorlog. Groote toerustingen had men van onzen kant gemaakt en, wat meer zegt, daarop groote verwachtingen gebouwd, maar door stormweer en allerlei noodlottige omstandigheden heeft Tromp aan deze verwachtingen niet kunnen voldoen.

Een voorbeeld: Blake loopt met zestig schepen uit en zeilt om de Noord, Ascue ligt te Duins met dertig schepen. Het plan van Tromp is Ascue aan te vallen met geheel zijn macht, diens vloot te vernielen, en daarop Blake op te zoeken. Het is waar, Blake kan intusschen onze haringbuizen prijsmaken, maar 1°. Tromp wist niet beter of deze buizen hadden een wenk gekregen om naar Noorwegen te vluchten. 2°. kon hij Blake toch niet meer inhalen. 3°. zou zijn tocht naar het Noorden Ascue de vrije hand geven tegen onze koopvaardijvaarders, die in- of uitliepen, m. a. w. de handel zou stilstaan. 4°. kreeg Tromp het bericht, dat er Oostinjevaarders op den weg naar het Vaderland waren.

Zoo gezegd, zoo gedaan. Tromp zette koers naar Duins. Maar het ging al dadelijk niet vlot, want wind en weer waren niet dienende; ja, eindelijk belette een windstilte hem alle handelen. In plaats van onmiddellijk de vloot of het smaldeel van Ascue te kunnen aantasten, moest Tromp dus het ellendigste doen, wat er in deze omstandigheden wel ter wereld voor hem was: wachten en nog eens wachten.

---

1) *De Jonge* a. v. p. 516 noot 3.

2) *Wijnne: Gesch. v. h. Vaderland*, 4e druk, p. 225.

Maar terwijl Tromp wachtte, begonnen de reeders van de haringbuizen en de betrekkingen en familieleden der visschers datgene te doen, waarin de kinderen Israëls onder den goeden Mozes zulk een handigheid verkregen: te murmureeren. Het was hun ter oore gekomen, dat Blake jacht ging maken op de haringbuizen, en nu waren zij begrijpelijkerwijze zeer in angst. Mijn hemel, waarvoor had men een admiraal als Tromp, indien de Engelschman nu maar de vrije hand had tegenover de buizen! Hadden de visschers toch al niet genoeg te lijden van de plagerijen der roodrokken of zooals men de Britten anders geliefde te schelden? Er kwamen Oostinjevaarders naar het land, het verlies van deze zou zeer groote schade zijn,.. och, Heer ja, voor de groote mijnheeren! Zie-je, *daarvoor* moest Tromp in het Kanaal blijven. Natuurlijk! Of de arme visschermannetjes al hun gansche bestaan verloren, dàt gaf minder. Als de groote lui maar buiten schot bleven! Die groote rakkers deden tegenwoordig maar alles wat hun in het hoofd kwam. Daar hadden ze zelfs na den dood van den Prins — als dat maar een natuurlijke dood geweest was! — geen stadhouder meer aangesteld. Als in de droeve dagen van Israël was men zonder Richter. En *toch* was er een. Een kind, ja! Maar: al is ons Prinsje nog zoo klein, alevel zal hij stadhouder zijn!...

Daar kwam men op de been in de visschersplaatsen, en de Heeren, die nog niet vast op hun kussen zaten, vreesden nu niets zoo zeer als dat, wat een later geslacht den Oranjewaanzin zou noemen. En zoo geschiedde het, dat Tromp, zelf een Oranjeman, het stellige bevel ontving om Blake achterna te zetten en van de haringbuizen zooveel te redden als er nog te redden viel.

Bij dit alles verloor men natuurlijk uit het oog, dat èn de Heeren èn „het grauw," de beste stuurlui waren, omdat zij aan wal stonden, en dat zij op zulk een afstand noch het fijne van Tromp's tactiek konden begrijpen noch hem den juisten raad geven, waar op zee alles van weer en wind afhankelijk was.

Wij twijfelen er niet aan, of Tromp zou, indien er een fijn briesje was komen opzetten, dat hem voor Duins gedreven had, gedaan hebben, wat later Willem de Derde bij St. Denis deed, n. l. een poosje de beste stuurlui aan wal laten praten. Maar het is slechts een vermoeden, dat wij hier uitspreken. Want het fijne briesje liet zich wachten en met een bloedend hard stevende Tromp Noordwaarts.

„All right!" zei Ascue, kwam uit zijn schuilhoek te voorschijn, en dat kwamen nu alle Engelsche koopvaarders, die als de drommel van *deze* vrije zee profiteerden om den Atlantischen Oceaan op te zoeken en naar streken te varen, waar geen Statenvloot was; terwijl onze koopvaarders stilletjes thuis konden blijven. En voor Ascue kwam nu het gunstige briesje, waarvan hij gebruik maakte om onze arme Oostinjevaarders op te wachten en ze vriendelijk te verzoeken een reisje mede te maken naar Engeland.

Intusschen zeilde Tromp om de Noord. In welk een stemming kan men zich voorstellen. Wat moest hij eigenlijk gaan doen? Wat Engelschen dood-

schieten en wat arme Hollandsche jongens laten doodschieten? O, was men slechts wat vlugger met de uitrusting geweest, dan had hij bij het begin van deze expeditie Blake kunnen verhinderen uit de Engelsche havens te komen. Maar men had getalmd en getalmd, en nu was *dit* mislukt, en het schoone plan om eerst Ascue en daarna Blake aan te vallen was ook mislukt, en .... nu schoot er niets over dan den doodelijken haat tusschen Hollander en Engelschman te koelen in beider bloed.

En ook dit zou mislukken.

De Engelsche vloot was men op spoor gekomen, alles werd voor den bloedigen kamp in gereedheid gebracht .... daar slaat het weer om, een geweldige storm steekt op en beroert de wateren der Noordzee. In plaats van te strijden was alle zeemanschap der ervaren zeelieden noodig om zelf behouden te blijven.

Een gewoon zeeman, die na zulk een storm en zulk een noodweer doorstaan te hebben nog kans had gezien om zonder te groote verliezen de veilige haven te bereiken, zou men geroemd hebben om zijn knapheid en kordaatheid. Maar Maarten Harpertsz. Tromp, die dat kunstje van hoogere zeemanschap vertoonde — was een admiraal, die uitgegaan was om zegepralen te behalen, en die er niet één behaald had, die uitgegaan was om haringbuizen en Oostinjevaarders te redden, en er niet één gered had. Weg met zulk een man!

Ja, het schotschrift van 1640 had gesproken van de Heeren, bij wien Tromp geen kwaad kon. Maar het was thans 1653, en er werd zoo vreemd gemompeld van een Loevensteinsche partij, van een gansch nieuwe regeeringswijze, zonder Stadhouder. En alle krijgsoversten en soldaten en matrozen waren zoo gewoon „door den Prins" te worden aangesteld. 't Was vreemd, maar *omdat* er een Staatsgezinde partij was ontstaan, ontstond er een Oranjepartij, de partij van dat ziekelijke, vaderlooze kindje. De tijd, waarop een Jan de Witt een over het algemeen genomen eerlijke en logische handelwijze zou volgen tegenover de vloot, was nog niet aangebroken. Want Jan de Witt werd eerst dit jaar Raadpensionaris. Daarom werden de personen, die te nauw bij den gehaten Willem II aangesloten waren geweest, met een vaak ongemotiveerden argwaan gade geslagen. En — liep niet het gerucht, dat Tromp dien Prins vóór den aanslag op Amsterdam, volledig had ingelicht „hoe veel Ammonitie van Oorlog binnen Amsterdam was?" 1)

Bij de dominee's had hij een wit voetje, zeide het schotschrift.

Nu, daarmede kon men zeker *thans* niet in de gunst der Heeren komen. Want door geen trouwer en waakzamer wachters is wel het vuur en de gloed van de liefde tot het Huis van Oranje bij ons volk bewaard dan door de Calvinistische predikanten. 2)

1) *Praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal* p. 23.

2) Men vergelijke hier vooral — om zich voor overdrijving in dit oordeel te behoeden: *Knottenbelt: Gesch. der Staatk. van Johan de Witt* p. 30 (noot) « De Dominee's blaffen maar de Heeren bijten, » zei het volk zeer eigenaardig.

Hoe het volk in de visschersplaatsen onzen held gezind was, hoe de reeders van koopvaarders en Oostinjevaarders over hem moesten denken, is ons duidelijk. In het kort: er was een algemeene ontevredenheid over Tromp. „Natuurlijk!" zegt een ngelschman, wanneer hij de ongenade van onzen held bespreekt. En hij heeft gelijk. Want wee den gezagvoerder, die het geluk tegen zich heeft! 1)

Er werd zelfs voorgesteld om den admiraal, die zich genoodzaakt zag het opperbevelhebberschap neer te leggen, voor een krijgsraad te roepen. Maar zoo ver is het gelukkig niet geloopen, hoewel hij zich verplicht zag zich te verdedigen „zoo in persoon als schriftelijk voor gemachtigden van Hunne Hoog Mogenden". 2) Later werd hij, volgens onzen Engelschen berichtgever

Graftombe van Piet Hein in de Oude Kerk te Delft.

op „instignation" van den koning van Denemarken, door de Staten weer tot opperbevelhebber der vloot benoemd.

Alleen één was hem trouw gebleven in zijn ongenade — en die een was Janmaat, die niet kon dulden, dat de nieuwe opperbevelhebber, Witte Cornelisz. de With op het admiraalsschip van Bestevâer zou komen. Strijd was er geweest tusschen de kapiteins en Tromp, het meergemelde schotschrift heeft het ons herinnerd; het was de strijd geweest tusschen avontuurlijke helden en den eenen beleidvollen aanvoerder, tusschen condottieri en den strateeg, tusschen de houwdegens der 17e eeuw en den Admiraal, die van die chaotische bestanddeelen één schoon geheel moest scheppen. In dien strijd hadden de kapiteins de minderen op hun hand zien te krijgen door

1) « This miscarriage of the Dutch grand fleet, spread a general discontent (too commonly by the case when a valiant commander is in the least unsuccessful). He therefore first justified his conduct to his government, and as popular clamour ran so high against him, he was induced to throw up his commission to satisfy the people » *Biographical Memoir* p. 95.

2) *De Jonge* a. v. p. 423.

van het ellendige voedsel, 1) dat het arme scheepsvolk vooral door toedoen van die kapiteins verkreeg, de schuld op Tromp te werpen. Janmaat *heeft* partij gekozen. Dergelijke brochures te schrijven, vermocht hij niet; de schrijfkunst was hem meestal een mysterie. Maar zijn trouw hart schonk hij weg aan den man, die als een hunner onder zijn heldhaftige kinderen der zee leefde; aan den man met zijn fortuin... en toch met zijn ernstig, diep gerimpeld gelaat, aan den man, die niettegenstaande alle verdachtmaking niet den lust verloor om te gelooven in het goede in den mensch; aan Maarten Harpertszoon Tromp, die van den minderen man den naam gekregen heeft van Bestevâer.

En... toen *die* man weer in eere hersteld werd en aan het hoofd geplaatst eener nieuwe expeditie, toen is er van Janmaat een geestdrift uitgegaan, die eindelijk ook heel de natie heeft bezield.

X.

Wanneer ik in het vorige hoofdstuk gesproken heb van „groote toerustingen", dan is het wel bij wijze van spreken geweest. In elken oorlog worden door de verschillende partijen toerustingen gemaakt, en wie ze niet „groot" noemt, heet òf geen goed patriot, òf een rebel, dat is gewoonlijk nog al eens iemand, die de zaken anders inziet dan zijn wettige regeering. Het hangt echter van het standpunt af, vanwaar men die uitrustingen gadeslaat, of ze al dan niet groot blijven. En waar de natie gevoelde, dat we, niettegenstaande alle pas geleden nederlagen en tegenspoeden, ter zee *toch* meer waard waren dan de Engelschen, dat over het algemeen de Britsche zeelieden niet in de schaduw van de onze konden staan 2) — toen ging zij maar weer het oud-testamentische middel van murmureeren toepassen, een uitkomst voor een volk, dat direct of indirect geen regeering kan omverwerpen.

Doch, welk een gevaarlijk middel: dat murmureeren. Het heeft bij ons goed, door en door kalm volk tot het algemeen vuistrecht geleid, welks bloedige sporen zelfs al het water der Noordzee, getuige onzer grootste daden, niet van het plein vóór de Gevangenpoort kan uitwisschen. Zulke schrikkelijke gevolgen had wel niemand in 1653 voorspeld, noch de schouderophalende regenten noch het mopperende grauw. Maar het nageslacht, dat ook de historie van het Rampjaar kent, acht het wèl der moeite waard naar die praatjes van „het grauw" te luisteren.

---

1) Dat verschaffen van voedsel door den Staat aan de Kapiteins uitbesteed, is een der zwarte punten in onze geschiedenis. De manschap leed soms letterlijk honger. Zie dit uitvoerig toegelicht in: « *Praatje van den Ouden en Nieuwen admiraal* p. 35 onderaan.

2) « De waarheidlievende *Hume* erkent, dat zijne landslieden voornamelijk aan de overmagt van het Britsche zeewezen hunne overwinningen hadden te danken. Zijne woorden zijn opmerkelijk: All the successes of the English were chiefly owing to the superior size of their vessels; an adventage which all the skill and bravery of the Dutch Admirals could not compensate. » *De Jonge* a. v. p. 500 noot 2.

En *welke* praatjes gingen er rond!

Wel, de Heeren *wilden* den oorlog met Engeland niet. Er moest vrede komen, een vrede, die hen vaster op het kussen zou plaatsen, een vrede gekocht voor onze eer! Want, zoo heette het, als de Heeren maar *wilden*, als zij maar beter de vloot uitrusten en open en rond den oorlog verklaren wilden aan de Engelsche *koningsmoordenaars* om den aanhang der Stuarts in Engeland op onze hand te brengen. 1) Maar dat durfden die Heeren niet! Dan zou de oom van het vaderlooze Oranjekindje op den Engelschen troon komen ... en dat kon gevaarlijk worden voor de Hollandsche Regenten!

En niet alleen in herbergen of dergelijke plaatsen, waar de lieden samenkwamen, ontevreden als zij waren, omdat alles stilstond: de handel, de vischvangst en al de daarmede samenhangende bedrijven, werden dergelijke redeneeringen gehoord. Zoo verklaarde niemand minder dan Michiel Adriaanszoon De Ruijter „dat hij niet van meening was weer in zee te gaan, tenzij dat de vloot met meerdere en betere schepen dan tot dusverre gebruikt waren, versterkt werd." 2) En veel luider en in veel sterkere bewoordingen werd dit door Witte Cornelisz. de With geuit. En een man als Van Beuningen herinnert den Regenten aan het woord van Jezus: dat wie zijn ziel behouden wil, haar zal verliezen. „Zoo kan," schrijft hij, „ook in deze gelegenheid de menschelijke wijsheid ons lichtelijk doen begrijpen, dat wij ons goedje, onze middeltjes en onze zindelijkheidjes willende blijven bezitten, wanneer dezelve tot het Gemeenebest moeten worden besteed, met alles te willen behouden alles kwijt zullen geraken." 3)

Toen dan ook eindelijk de Staten — want ze waren toch Hollanders die „Heeren" en de geest van Jan de Witt begon vaardig over hen te worden! — zich krachtig inspanden en toonden, dat zij al het mogelijke in het werk wilden stellen om den oorlog tot een goed einde te brengen, viel heel de natie hen bij. En toen de naam van den man, die, zooals iedereen nu ten duidelijkste inzag, gansch en al onverdiend in ongenade gevallen was, 4) toen de naam van Maarten Harpertsz. Tromp het wachtwoord werd voor „de nieuwe aera," ontstond er een algemeene geestdrift. Mannen van geboorte en rang boden zich als vrijwilligers aan en „rustten bovendien ettelijke matrozen tot datzelfde doel uit."

Zoo kwam de Amsterdamsche Secretaris Gerardt Hulst als vrijwilliger op het schip van den Vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With, terwijl hij „daarenboven nog 24 zeelieden uitrustte en met soldij en kostgeld voorzag." Zoo

---

1) Dan had Frankrijk wel een verbond met ons gesloten, en door Frankrijks invloed ook wel Zweden, meent *Knottenbelt* in zijn *Gesch. der Staatk. v. Joh. de W. II.* p. 51. Zie echter de toelichting op deze onderstellingen: *dr. D. C. Nijhoff: Staatk. Gesch. van Nederland*, II. p. 39 en 40.

2) *De Jonge.* a. v. p. 471. Zie ook p. 490 v. v.

3) *Knottenbelt: Gesch. der Staatk. v. Joh. de Witt.* p. 47 noot 1, waarin men ook aangetoond vindt, dat « deze klagten echter geen regt (geven) om de Witt de schuld te geven van deze traagheid. »

4) Waar adm. Tromp in de beroemde zeeslagen na zijn herstel (o. a. in den drie-daagschen zeeslag) een vlootvoogd van den eersten rang toonde te zijn, hier geprezen en in Engeland bewonderd werd, daar *moesten* de oogen wel opengaan voor de ware oorzaak der tegenspoeden.

deden ook Jan Oomes met 8, Jan van Uffelen met 6 en Jakobus van den Kerckhoven insgelijks met 4 matrozen. Ook de predikant Robert Junius ging mede, „teneinde de officieren, matrozen en soldaten tot hunnen pligt nevens God, en tot hun beroep te vermanen, en hen in voorvallende omstandigheden te vertroosten."

Maar als men dit met welgevallen en niet zonder een weinig nationalen hoogmoed leest — worden plotseling uw oogen groot van verbazing. Want, alsof gij in de geschiedenis van Frankrijk laast, zoo verneemt ge, zonder erop verdacht te zijn, dat er ook vrouwen waren, die met de vloot medegingen, natuurlijk niet als zoodanig kenbaar, maar verkleed als jonge, rappe matrozen.

Nu moet men niet zoo dadelijk de schouders ophalen. Die drie jonge meisjes — de jongste was 16 jaar — waren geen Fransche dames, die Russische zeerobben kusten. Neen; aan boord was het werken, hard en zwaar! Hebt ge „Mon frère Yves" van Loti gelezen, hebt ge een weinig... eerbied gekregen voor hem en zijn mannen van de mars? Denk dan ook een weinig beter over Anna Jans van Texel, die als marsklimmer diende.

Natuurlijk werden de meisjes dadelijk ontslagen, toen haar geheim aan het licht kwam. De gansche oorlog met Engeland zou erbij op het spel gestaan hebben! Maar — en een tegenstander der vrije-vrouwenbeweging moet dit maar voor zichzelve houden! — van Adriana La Noy moest de kapitein getuigen: „dat zij op togten en wachten zich had gedragen vroom en eerlijk, zulks als een matroos schuldig was te doen." 1)

Ook lieten de Staten een lijst bekend maken, „aangaande het onderhoud 't welk de geenen, die in 's Landts dienst ten oorlog te water verminkt kwamen te worden, bij uitkoop zouden genieten. 2) Zoo kreeg men voor het verlies van „beide de oogen" 1066 gld. 13 stuivers en 4 penningen, en evenveel voor het verlies der beide armen. Voor het verlies van één oog kreeg men evenveel als voor dat van „de linkerhand" n. l. de ronde som van 240 gld. De rechterarm was evenveel waard als de twee voeten samen, n. l. 333 gld. 6 st. en 8 penn. En zoo voort. „Ook wierd beloofd, dat andersints verminkten een rijksdaalder 's weeks tot hun onderhoud toegelegt zou worden. Doch hierdoor verstond men zulke verminkten, welke men onbekwaam zou vinden om zich te kunnen geneeren, of iets tot hun eigen onderhoud te doen." 3)

Dat is nu wel eenigszins een becijferde geestdrift, zal men wellicht opmerken. Ja, een Franschman zal in onze geschiedenis meer cijfers vinden dan hem lief is. Doch wat zal men er aan doen? Geld is nú eenmaal een waardemeter óók voor de geestdrift in ons goed Vaderland. Daar is veel *tegen*, maar wellicht het een en ander *voor* te zeggen, en met onzen Franschman konden wij een aardig woordje wisselen over het jaar 1795, toen wij onze

1) Als bron noemt *De Jonge* op: de Not. der Admiraliteit van de Maze en Amsterdam 1652 en 1653. Zie *De Jonge* a. v. p. 507, waaraan de vorige aanhalingen alle ontleend zijn.

2) *Leeven en Bedrijf van Cornelis Tromp* p. 121.

3) *Idem* p. 122.

geestdrift voor de Fransche Republiek in klinkende munt moesten omzetten.

Maar hoe dit zij: wat een factor van onzen volksaard uitmaakt, mag niet onvermeld blijven. Het is in elk geval „niet onbelangrijk te weten, op welke wijze men in die dagen, toen er nog geene ridderlinten bestonden, de wonden onzer dapperen zocht te heelen." 1)...

Een echter was er, die bij de algemeene geestdrift een gevoel van zwaarmoedigheid, van twijfel aan den goeden uitslag niet geheel kon verbergen. En die een was juist de man om wiens persoonlijkheid zich al die uitingen van geestdrift, hoe verschillend ook in haar karakter, als een cyclus bewogen. Die een was Maarten Harpertszoon Tromp. „Het is zonderling en verdient opmerking", zegt De Jonge, als hij van de allerlaatste toerusting des Admiraals spreekt, „hoe somber de taal van Tromp was." Hij ziet daarin een zeker voorgevoel, dat de Admiraal van zijn naderend einde had. Maar als hij mededeelt, dat Tromp er herhaaldelijk op aandringt hem toch niet geheel de verantwoordelijkheid van zijn „zwaarwichtig" ambt te laten dragen, hem eenige staatslieden toe te voegen om die verantwoordelijkheid met hem te deelen, wil het mij voorkomen hier de taal te hooren van den man, die aan zijn goed fortuin gaat twijfelen.

Ingang tot het graf van Maarten Harpertsz. Tromp.

Doch, niettegenstaande deze uitingen van moedeloosheid, flikkerde aan het eind van een zijner laatste brieven het heldenvuur van den *ouden* Tromp, van het kind der zee, dat haar beheerscher geworden was, weer in lichte laaie op. In zijn plicht — neen, *daarin* zou Bestevaêr nooit te kort schieten! Ook niet in den plicht „om als een eerlyck man voor (zijn) lieve Vaderland te leven en te sterven; daerop gelieft te verlaeten"...

Helaas, al die geestdrift heeft niet kunnen verhinderen, dat het einde van

1) *Dr. Theod. Jorissen: De Zeeslag bij Kijkduin* (*Hist. Bladen*, *3e goedkoope druk*), p. 141.

dezen rampzaligen oorlog een feitelijke erkenning was van Engelands overmacht, of, juister gezegd: van de momenteele minderheid onzer Republiek. En de Admiraal, die door zijn heldendaden een beteren vrede had hopen af te dwingen, heeft het sluiten van dien vrede niet mogen beleven. Voor hem was het einde gekomen, en, evenals Maximiliaan van Buren en de ijzeren graaf van Mansfeld, is hij, zooals in een Overste behoort, 1) staande gestorven. Rond hem bulderde en kraakte en donderde het, vol moed en doodsverachting streden zijn jongens, wier blauwe kijkers schitterden van blijde verwachting. Want men was door den vijand heengeslagen, en nu ging het nog eens terug. In het Vaderland ginds luidden de klokken 2) en daar spraken de Calvinistische geestelijken van Aâron en Hur, die met Mozes op de hoogte des heuvels geklommen waren en zijn handen ondersteunden wanneer ze moe waren geworden om ze voor zijn strijdend volk op te heffen; „alzoo waren zijne handen gewis, totdat de zon onderging, alzoo dat Jozua Amalek en zijn volk krenkte door de scherpte des zwaards" . . . 3)

O, daar is genoeg geglimlacht over dat kinderlijk geloof. Maar in die groote eeuw ten minste is op menig gelaat de glimlach over die strenge, donkere mannen, die stugge Calvinistische leeraars, verstorven. Want ze konden bidden, ja, maar ze konden ook strijden en sterven voor dat kalme, koude, koele volk, waaruit en waarmede ze opgegroeid waren, en waaraan ze verbonden bleven met gansch hun ziel. Van nood en ellende, smart en teleurstelling, toorn en verdoemenis klaagde het dikke boek op den kansel . . . en daarvan klaagden ook de donkere baren der Noordzee. Maar door beide was dat groot mysterie geweven, dat het hoofd kalm en waardig doet oprichten voor koningen en keizers, dat van de onbekende visschers onzer lage landen helden der Wereldhistorie heeft gemaakt — het groot mysterie van den eeuwigen God. En omdat hij dien Bijbel en die zee liefhad, vreesde de groote zoon van dat energieke volk, vreesde Maarten Harpertszoon Tromp den dood niet. Staar in zijn gelaat, dat met breede rimpels doorploegde gelaat. De heldere oogen onder dat bewolkte voorhoofd hebben de schaduwzijde van dit leven gezien. En als ge weten wilt, waarom ze u toch met zulk een kalmte kunnen aanstaren, waarom zijn blik zoo helder en zijn mannenhart zoo week is gebleven . . . dan zal toch weer het als in rotsen uitgehouwen Oude-Testament, en, ja, vooral die erbarminglooze zee u het antwoord daarop kunnen geven. Bereid ten doode was hij, die bijna gansch zijn bestaan den dood onder de oogen gezien had. En toen hij, in het hart getroffen, ternederzonk, waren zijn woorden *niet* die van den pessimist, die het leven nauw der moeite van het leven waard acht, maar een bezieling om, zoolang het korte leven duurt, zijn *plicht* te doen.

---

1) « soo dat het in hem plaets hadde, dat een Overste staende behoort te sterven » *Thysius Lyck-Oratie* p. 18.

2) De 10de Augustus 1653 viel op een Zondag.

3) Exodus 17: 10—13.

« Ik heb gedaan... Houdt goeden moed! »

„Ik heb gedaan!” zoo klonk het. En welk een leven lag er in dat drietal klanken besloten! Maar het was geen klacht, die week maakt en verzwakt. Want onmiddellijk daarna jubileerde het:

„Houdt goeden moed!” 1)

En... als wij waardig werden geacht om, niet op de hoogte des heuvels, maar op den hoogen achtersteven van dat ouderwetsche schip te klimmen om als Hur en Aäron bij zulk een bede de armen van den stervenden Admiraal te ondersteunen, waar hij ze ophief naar den hemel, zou het zijn opdat er macht uitga van die bede, macht voor het jonge Holland, dat gelooven en vertrouwen moet, niet het minst in zichzelf!

XI.

En nu was er rouw in het Vaderland. En wel een dubbele rouw. Want door den dood van Tromp was „de kloeckmoedigheydt van des Admiraels Schip verflauwt,” en al mocht het waar geweest zijn, wat Thysius er bijvoegt, dat er nochtans door verscheidene anderen „strengelyck ende dapper” gevochten was, de uitslag van den zeeslag bij Terheiden was, òòk door de lafheid en het verraad van eenige kapiteins, niet ten voordeele van onzen Staat uitgevallen.

„Men moest die weggeloopen schelmen ophangen!” zegt de ons reeds bekende Govert. Maar Joris antwoordt zeer eigenaardig, dat men zulke lieden niet zoo licht hangt: „zij hebben al te veel van wiegen gekost!” 2) De kwaal zat dieper — en de geneesmeester *was* er reeds: Jan de Witt. Maar dàt kon Joris niet weten.

En wij, die aan het eind van onze taak gekomen zijn, mogen niets anders hooren dan het gelui der doodklok....

Er was rouw in den lande, oprecht en gemeend. Zelfs een man als Witte Cornelisz. de With, die nu juist niet met Tromp gedweept had, 3) bekende „nu oock met groot leedwezen (te hebben) verstaen, dat de Heer Lt. Admi-

---

1) « De goede Lt. Admirael Tromp, » heet het roerend eenvoudig in *Leeven en Daaden der Doorluchtigste Zee-helden*, p. 546 kol. — « wierd onder het afgaen van de Hut geschooten; hy nedervallende, wierdt weder opgenomen, en op kussens in de Hut nedergelegd, stervende met dese woorden in de mond: Ick heb gedaen, houd goeden moed. O Heer weest mij en dit arme volck genadigh. » — « Eenigen meenden, » zegt Wagenaar XII p. 241, « dat hij zig, onvoorzigtiglyk, te veel bloot gegeven hadt; zo dat Monk hem, bescheidelijk, hadt konnen kennen, en hierop zyne Muskettiers gelast, gelykelyk, op hem los te branden. » — « Hy is dan, » zegt Thysius p. 18, « met een kleyne kogel onder syn tepel aen de slincker zyde tot in 't binnenste van zyn hert doorschooten, seer haestelyck ter nederghevallen. » — « In 't Leeven van den Vice-Admiraal De With, » zegt *Van Wijn*, *Naleezingen* II. p. 142, « leeze ik eenvoudig: Tromp, in het eerste aantreffen, met eenen kogel, in syn lincker borst, 's morgens omtrend half seven, getroffen, is, *terstond*, overleden. »

2) *Praatje van den Ouden en Nieuwen Admiraal* p. 33.

3) Zie over de verhouding van beide zeehelden: *Van Wijn. Naleezing* II. p. 105—118.

Graftombe van Maarten Harpertszoon Tromp in de Oude Kerk te Delft.

rael Tromp deser wereldt was overleden." 1) Anderen, zooals De Ruijter, moeten in meer of minder hartstochtelijke taal hun droefheid over den dood van Bestevaêr hebben geuit. De „Heeren" van Holland brachten hun „compliment van condoleantie" den 12en Aug. aan „de naeste Vrienden ofte Geallieerden van Tromp," en den 14en Aug. aan zijn weduwe. 2) Den 13en Aug. was er besloten, dat aan Tromp „voor ordre ende tot kosten van desen Stoet" „een honorable Begrafenisse" zou worden „aengedaen," en dat er, hem ter eere een Tombe zou worden opgericht „soodanig als de voors. Daden en Exploieten zijn meriteerende." Ja, niet alleen zou de Compagnie Guarden van Hun Edel Groot Mogenden te voet aan de begrafenis deelnemen, maar de „Heeren" zouden ook „de laetste uytvaert assisteeren" 3) van den man, die, zooals het Schotschrift eenmaal zeide, maar van „sulcken volckjen" was.

De bewoners van Rotterdam, aan welke stad zoo goed als het geheele rijke leven van den zeeheld verbonden was, vierden echter op een zeer eigenaardige wijze zijn uitvaart. Was er ergens in de Republiek droefheid en ontsteltenis over den dood van Bestevaêr, dan was het wel in deze stad. Staan de bewoners dezer nijvere handelsstad er in deze eeuw voor bekend, het liefst maar rond en open hun gevoelens te zeggen, te spreken zooals er gedacht wordt en in hun meening en overtuiging niet gaarne te worden tegengegaan op een wijze, die hun het bloed, waarin iets .... als buskruit zit, naar het hoofd doet vliegen — de Rotterdammers der 17de eeuw schijnen van dergelijke eigenschappen niet verstoken te zijn geweest. Want toen, slechts eenige dagen na den dood van den in Rotterdam zoo geliefden Tromp, een Engelsche vrouw daar ter stede „kwalijk" van hem sprak, ontstond er een oploop en werd haar huis geplunderd. 4)

Doch hoe zouden wij ons na zooveel jaren kunnen verplaatsen in den rouw eener natie? Zelfs niet eens immers in dien der weduwe, die nog een kind onder het harte droeg, 5) of in dien der kinderen van den Admiraal! Neen, ik wil slechts uw aandacht nog even vestigen op een oud vrouwtje, dat daar stillekens en als vergeten neerzit, met de verschrompelde handen gevouwen in den schoot, die arme, oude handen, waarmede ze gewerkt heeft voor haar kinderen, jaren en nog eens jaren geleden, in de bange dagen, toen haar kloeke Harpert het zeegat was uitgevaren met haar oudsten zoon aan boord, om nooit, nooit weer terug te keeren. O, wat had ze *toen* in de stilte van den nacht van den God haars Bijbels afgesmeekt, dat zij nog eenmaal ten minste haar kind, haar jongen, die al van zijn achtste jaar af haar van het hart was gescheurd door dat booze verlangen naar de blauw-

1) Uit het verslag van Witte Cornelisz. de With in *Leeven en Daaden* p. 545. kol. 1.
2) Zie *Resolutiën Staten van Holland* 1653 p. 431 en 438.
3) *Idem* p. 448 en 468.
4) Brief van den Raadp. De Witt aan den Vice-Adm.-Witte. Zie De Jonge I p. 517 (noot).
5) Lyck-Oratie p. 21.

groene wateren der zee, dat zij nog eenmaal haar oudsten zoon, den vroolijken, blozenden Maarten mocht terug zien.

Die bange, bange, dagen.... God had ze weg doen stuiven als nevelen voor het zonnelicht. De Heere had haar den kloeken echtgenoot ontnomen... maar het was *toch* zoo moeilijk niet met den beproefden Job te zeggen: „De Heere heeft gegeven en de Heere heeft genomen: de name des Heeren zij geloofd!" Want haar kind lag weer in haar armen! Wat een flinke jongen was hij geworden! Wat sprak hij ervan, dat *hij* voortaan voor moeder zou zorgen! Of zij thans aan haar toekomst dacht, nu zij in zijn oogen zag, of ze in zijn ziel wilde lezen om te weten wat haar kind wel geleden had!

En later!....

O, God had haar wel begenadigd. Haar jongen, eenmaal de voetveeg eens zeeschuimers, was de roem geworden van zijn Vaderland. Wat een trots, wat een trots voor dat oude moedertje! Iedereen moest het weten, wat haar jongen als kind gezegd en gedaan had. En wel zal den Admiraal vaak een glimlach over het gelaat gevlogen zijn, als hij, die zoo nederig over zichzelf kon denken, moest aanhooren, wat zijn oude moeder dacht van hem. En waar hij, de Hollandsche zeeman, wel eens met andere oogen al dat klatergoud aanzag, waarmede men zijn burgerlijken naam dacht te kunnen vereeren, daar mocht hij toch wel eens voor zijn oud moedertje er de stralen van Gods lieve zon in laten weerspiegelen....

Nu zat zij daar stil in haar hoekje, de oude, afgeleefde vrouw. En haar lippen stamelden wel weer de woorden van Job na. Maar ze dacht aan den ouden Simeon, die sterven mocht nu zijne oogen de heerlijkheid des Heeren hadden aanschouwd. Ze had dat altijd wel hard gevonden, arm vrouwtje met haar zondig hart. Want het was zonde iets af- of toe te voegen aan de beschikkingen van den Heer. Maar nu prees zij den grijzen Simeon gelukkig, die de heerlijkheid aanschouwd had in dat zalige kindeke, *niet* in den armen, jongen Heiland, die doodbloedde aan een kruis.

En ze dacht aan dat kruis, waaraan zoovele eeuwen het gebroken menschenhart gedacht heeft. Maar toen moest ze wel denken aan Maria... neen, zij arm, nederig vrouwtje mocht toch niet meer zijn dan de moeder van den Heiland, die geleden had naar de ziel meer dan een menschenkind machtig is te vermelden.

En ze heeft zich laten voorlezen uit dat groote, dikke boek, waarnaar men meer grijpt in de dagen der smarte dan wanneer de Heer ons zegent.

Maar haar jongen vergeten, die door de Engelschen vermoord was, neen, dàt kon ze niet, al wilde ze pogen te berusten in den ondoorgrondelijken wil des Heeren.

Arm, oud moedertje van Maarten Harpertszoon Tromp!... 1)

---

1) Met dankbaarheid maak ik hier gebruik van de bijzonderheid, welke Prof. Fruin mij het recht

Maar: rijk het kleine Volkje aan de Noordzee, dat zulke mannen heeft voortgebracht. Ook wel een rijkdom, waaraan de weemoed niet vreemd kan zijn... maar *waar* is in Holland die wondervolle, eeuwig aantrekkende en toch altijd huivering, een huivering van ontzag en eerbied, verwekkende geest, die het licht aan de duisternis huwt en het eeuwige aan het verganke-lijke, verre? Zweeft hij niet over de wateren der zee en door de nevelen des lands? Staat hij niet bij elk wiegje om zijn geheimzinnige wonderspreuk te spreken? En het kindje wordt groot — maar de melodie hem eenmaal voorgezongen door dien geest, die de ziel van zijn volk is, blijft in zijn herinnering ruischen, vreemd, wonderlijk... als heel in de verte de branding, of als het gesuizel in het loof op een zomerdag wanneer zachtkens-aan de slaap de oogleden toe-drukt. Beide geen lied — en tòch een lied. Van grootheid en macht, of van duisternis en verdoe-menis, van het leven, die groote tragoedie, of van iets, dat in alle eeuwig-heden was, en zal zijn wanneer hemel en aarde zijn voorbijgegaan? O, eenmaal de volle melodie, den waren zang te hoo-ren, die altijd slechts sluimert in de verre her-innering!...

« Syn bedroefde Moeder mist nu de eenighe troost van haer oude jaeren. »

Oratio Funebris.

Maar niet in laffe leeg-heid hebben de Hollan-ders der 16e en 17e eeuw dommelend geluisterd naar dat lied uit de verte. Zij hebben aan de strenge

geeft te openbaren. Genoemde hoogleeraar schreef mij:

«Gaarne geef ik mij het genoegen om u nog op één bericht opmerkzaam te maken, dat ook onzen gemeenschappelijken vriend De Jager ontgaan is, als ik mij niet bedrieg, en dat den mensch van een gunstige en innemende zijde doet kennen.

In de (ongedrukte) Resolutiën Staten-Generaal van 1648 vond ik op 2 Dec., dat Tromp, die met zijn schip in het Goereesche gat lag, verzocht een keer te mogen maken naar Rotterdam, omdat zijn moeder «door indispositie soo verre is geraeckt ende verswackt, dat sy naar 't oordeel der doctoren wel een cort eynde mocht maken, ende alsoo sy seer verlangende is haer soon noch eens te spreecken.» Dat geeft een goede gedachte van de verhouding tusschen den tot hoogen rang opge-klommen zoon en zijn nederige moeder. Ge herinnert u ook, dat de moeder bij het sluiten van het derde voorname huwelijk geassisteerd had. De Staten besluiten, dat hun president, Clant, hierover met Z. Hoogh. zal spreken. Den volgenden dag heeft de President dat gedaan en nu wordt conform diens advies besloten het verzoek toe te staan!!

zuster van den weemoed gevraagd, of *zij* die weemoed was. En de ernst heeft *daarop* niet geantwoord, maar gesproken van het huis op den rotssteen, dat veilig stond als de slagregens kwamen en de woedende winden als booze geesten huilden. En ze heeft gesproken van een woord, dat niet ledig wederkeert, en van een doorn, die als denneboom, van een distel, die als mirteboom zou opgaan. En... wat het arme, verdrukte volk van Holland geworden *is* — vraag dat aan alle einden der aarde!...

En dof luiden de klokken van Delft, waar de doode Vlootvoogd zal rusten in de Oude Kerk, dicht bij het graf van hem, die zijn beschermer en zijn vriend was, bij het stoffelijk overschot van Piet Hein. 1) En waar wij den langen lijkstoet zien opgaan naar de stille doodenstad van Nederland — daar spellen wij nog eenmaal den naam van Maarten Harpertszoon Tromp. Kind van de fortuin als weinigen, hebben zijn oogen de breede schaduwen des levens aanschouwd. Uit burgerlijke ouders geboren, hebben Koningen hem hun hulde gebracht. Was zijn hart vervuld van liefde voor het Huis van Oranje, als bij alle Hollanders, die *uit* het volk geboren zijn — een Jan de Witt weeklaagde over zijn te vroegen dood. IJverig Calvinist en vriend der strenge Contraremonstrantsche predikanten, werd hij met een grafschrift vereerd door niemand minder dan Vondel, den vijand dier ijverende geestelijken, den man, die niet huichelen kon, al moest hij er vrienden en vereerders door verliezen. 2) De afgod zijner matrozen, wier Vader hij heette, was hij een lieveling der burgerij. Den Engelschman hatende, 3)

---

1) «Waarom ligt Tromp te Delft begraven?» vraagde mij een door mij zeer geacht letterkundige. De Resolutiën van de Staten v. Holland geven daarop geen antwoord, en *Boitet*, die in zijn *Beschrijving van Delft* lang genoeg bij de Tombe van den Admiraal blijft stilstaan (Hoofdst. V p. 201—210) zwijgt er insgelijks van. Misschien echter geeft de volgende aanhaling daarin eenige opheldering: — «Soo eenighe gedachtenisse den overleden raeckt, soo en heeft hem, ghelyck ick gheloof niet aengenamer kunnen gebeuren, als nevens dat graf te rusten, daer de beenderen van den manhaften Pieter Pietersz. Heyn liggen, opdat sy, die eertijds t' samen hadden gevochten, oock omtrent de selve plaets souden liggen» *Lyck-Oratie* p. 20. — Ook vergete men niet, dat de weduwe van Tromp van Delft afkomstig was. — Onlangs ontdekte ik in het Brielsche Archief eenige bijzonderheden aangaande een proces in de vorige eeuw over «de graven van den ouden Admiraal Tromp» gevoerd. Ik heb een en ander dezer dagen aan «de Navorscher» opgezonden, maar weet natuurlijk niet, of het belangrijk genoeg geacht wordt, daarin opgenomen te worden.

2) «Onder aan den voet van de Tombe (prijken) de volgende Vaerzen:

Hier rust de Zeeheld Tromp, de dappere beschermer
Der zeevaart en der zee, ten dienst van 't vrye land,
Dat 's mans gedachtenis bewaart in 't konstig marmer,
Zoo levendig gelyk hij stierf voor Hollandts strand;
Beluid met moordgeschrey, en dond'ren van kartouwen,
Daar Groot-Britanje in brand, al 't water viel te kleen:
Hy heeft zichzelv' in 't hert der burg'ren uitgehouwen:
Dat beeld verduurt de pracht van graf en marmersteen.»

(Zie Leven van Cornelis Tromp. p. 135). In Navorscher 1857 p. 286 vindt men een lijst van 26 nummers *Lofdichten op Tromp*. Zie ook *Alkemade*.

3) Hij schold ze lustig uit voor Roodrokken. «Op meer dan éene plaats, zegt *De Jonge* a. v.

zooals de zeeman dier tijden dat deed, werd hij door hen met hun Nelson vergeleken 1) en een eereplaats waardig gekeurd in de Greenwich-galerij. Zwerver langs alle wateren, had zijn Hollandsch hart hem altijd weer getrokken naar het lieve Vaderland, waar hij ruste heeft mogen vinden voor den eeuwigen slaap.

Standbeeld van Piet Hein te Rotterdam (Oud-Delfshaven).

Of hij *uit* het marmer van zijn tombe weer in het volle zonnelicht verrijzen zal, met metalen arm den heerschersstaf zwaaiende, en weder domineerende over de schepen, die komen en gaan van en naar alle deelen der aarde?

Wie anders kan en zal in naam van het dankbare nageslacht dat tooverwoord der opstanding spreken dan de groote, rijke, bloeiende Maasstad, waaraan bijna gansch zijn leven verbonden is geweest, wie anders dan de tweede stad van ons Vaderland, die immers beter en waardiger dan het stille stedeke zijner geboorte het tooneel vermag te stoffeeren, waarop een heros uit ons heldentijdperk verrijzen zal?

Rotterdam heeft, de grenzen tusschen zich en Delfshaven uitwisschende, het standbeeld van Piet Hein geannexeerd. Hij wacht zijn vriend, die hem de oogen heeft toe-

p. 361 (noot) straalt in het Journaal van Tromp de haat door, welken de Nederl. zeelieden reeds te dezen tijde aan de Britsche toedroegen. Zoo spreekt hij ergens van: *Capitein Fielding en nog een andere Roôrok.* »

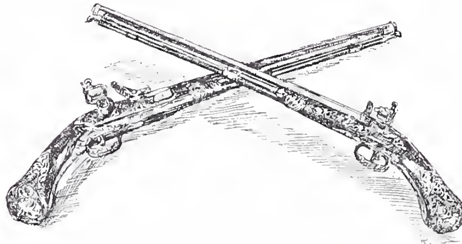
1) Zie *Biographical Memoir* enz. p. 96. Zijn manoeuvre in zekeren slag wordt bij die van *Nelson* in den slag bij *Aboukir* (1798) vergeleken. De Jonge, die dit overneemt op p 441 (noot) is dit niet met den schrijver eens, maar voegt er bij: « Hoe dit zij, de vergelijking van Tromp met Nelson door een Engelschman, strekt altijd tot eere van den Nederl.-zeeheld. »

gedrukt, den vriend, wien door de piëteit onzer Vaderen, zoo het niet door een vriendelijk toeval is geschied, een rustplaats werd bereid naast *zijn* rustplaats; hij ziet uit naar Maarten Harpertszoon Tromp, die van het zelfgevoel der Rotterdammers, eenmaal toch zijn medeburgers, het woord verwacht, dan hem in het Koninginnejaar zal doen opstaan uit zijn graf, om voor heel de wereld zijn koninklijk stervenswoord:

„Ik heb gedaan!"

als een scheppend levenswoord uit te spreken, en om, in dagen van moedeloosheid en tegenspoed, het jonge Holland toe te fluisteren:

„Houdt goeden moed!" ....

LEPRA IN SURINAME.

DOOR

DR. TH. LENS.

In de laatste jaren gingen in Europa nu en dan stemmen op over het toenemen der lepra in de tropen.

Het waren vooral Engelsche bladen, die met waarschuwend woord de opmerkzaamheid hunner regeering op de voortwoekerende kwaal in de Oost- en West-Indische koloniën vestigden, en in den voortgang, die de ziekte daar maakt, zelfs gevaar voor belangrijke verspreiding in Westelijk Europa zagen.

Aan het courantenlezend publiek is deze belangwekkende ziekte bij naam bekend. Haar naam roept bij den lezer een oogenblik de herinnering aan bijbelsche verhalen, en aan de geschiedenis der middeleeuwen wakker; niet het minst aan de gestrenge maatregelen waarmede toenmaals wereldlijke en geestelijke autoriteiten de ziekte meenden te moeten keeren.

Een vluchtig gevoel van angst voor het herleven der ziekte wordt bij de meeste lezers voor een oogenblik opgewekt

De bedenking echter dat Calcutta, Trinidad of Haway zoo ver weg zijn, men onder geheel andere hygiënische condities leeft dan voor een paar honderd jaren, en .... het volgende verkiezings- of beursbericht zijn voldoende het gevoel van onbehagen weg te vagen, en de vluchtige belangstelling te doen verflauwen.

Er zijn echter ook lezers die waarlijk belangstellen in de ziekte, en wien het niet onbekend is hoeveel deze in onze koloniën, speciaal in Suriname voorkomt.

Dat er ten onzent menschen gevonden worden wien het lot der ongelukkige melaatschen, van inboorlingen als van Europeanen, ter harte gaat, bewijzen de groote sommen gelds die Msgr. Wülfingh nog onlangs voor de verpleging der leprozen in Suriname verzamelen kon.

Ook zou er bij volslagen onverschilligheid ten opzichte dier verpleging in Suriname, geen artikel over de overneming der leprozeninrichting door de R. katholieke gemeente in de „Stemmen voor Waarheid en Vrede" plaats gevonden hebben.

Voor lezers die belangstellen in hetgeen er in Suriname ter verzorging der melaatschen gedaan wordt, of voor hen die kennis wenschen te maken met toestanden in ons rijk Suriname, is het volgende geschreven.

Tot juist begrip echter van het gevaar der verbreiding der melaatschheid, van haar verdwijnen uit sommige streken en haar voortwoekeren in andere, is eenige uitweiding over het besmettelijk karakter dier ziekte noodzakelijk.

Dit vordert weer een korte beschouwing over besmettelijke ziekten in 't algemeen.

Lepra dan is een besmettelijke infectie-ziekte. Deze stelling vond tot voor weinige jaren veel bestrijding, doch wordt thans algemeen aangenomen.

Niet omdat onze kennis omtrent de eigenlijke oorzaak der ziekte in de laatste jaren zoozeer verrijkt is, maar omdat de wetenschap zooveel meer licht heeft doen opgaan over het ontstaan van infectie-ziekte in 't algemeen, en omdat de verspreiding en het verloop der lepra in sommige haarden die nieuw ontstaan zijn, juist in den laatsten tijd zoo nauwkeurig waargenomen is.

Zooals bekend is noemen we de infectie-ziekte zulk eene die veroorzaakt wordt door een levend gift, algemeen bekend onder den naam van bacteriën. Besmettelijk of contagieus heet zij, indien de zieke mensch als drager van het gift, de ziekte bij anderen kan doen ontstaan. Niet elke infectie-ziekte is dus besmettelijk. Een lijder aan malaria zal in een gezonde landstreek verplaatst, die ziekte daar niet overbrengen. Één influenzalijder daarentegen besmet, zooals de laatste epidemiéa ons door voorbeelden geleerd hebben, in korten tijd een geheele streek. Het aantal besmettingen neemt volgens meetkundige reeks toe, daar elke nieuwe zieke weer een besmettingshaard voor zijn omgeving wordt. In de influenza hebben we een voorbeeld van een infectie-ziekte wier bacteriën door de lucht van den eenen mensch op den anderen overgaan.

Dit is niet bij alle besmettelijke ziekten het geval.

Zoo hebben de bacteriën van cholera de eigenschap buiten het lichaam van den mensch te kunnen leven, en zich te vermenigvuldigen waar ze slechts een gunstigen voedingsbodem vinden. Ze leven niet alleen als parasieten, maar ook als saprophieten. In deze eigenschap ligt de kracht hunner verspreiding, de gelegenheid daartoe wordt hun geboden door het aan plantaardigen en dierlijken afval rijke grond- en grachtwater.

Anderen bacteriën wederom staat behalve vermenigvuldiging als saprophieten, nog eene gedaantewisseling ter verspreiding en instandhouding ten dienste. Een voorbeeld hiervan levert ons de bacterie van het miltvuur, die onder min gunstige omstandigheden van vochtigheid en temperatuur in zijn zaadvorm overgaat, m. a. w. sporen vormt. Deze sporen zijn tegenover allerlei uitwendige invloeden als droogte en winterkoude bestand, en ontkiemen eerst wanneer de omstandigheden voor hunne ontwikkeling als bacteriën gunstig worden.

Reeds lang voor we de sluipwegen hunner bacteriën zoo goed kenden, waren genoemde ziekten bij geleerden en leeken als besmettelijk erkend. Anders was dit met ziekten wier besmettelijkheid niet zoo hevig, en wier verloop langzamer is: zooals tering en melaatschheid. Door deze ziekte worden betrekkelijk weinig menschen besmet; en door hun lang incubatietijdperk, zoo noemt men het tijdsverloop dat tusschen het opnemen der smetstof en het uitbreken der eerste ziekteverschijnselen verstrijkt, valt hunne besmettelijkheid nog minder in het oog.

Veel strijd op wetenschappelijk gebied heeft het vraagstuk over de al of niet besmettelijkheid der tering of tuberculose uitgelokt.

Hoewel reeds in 1865 een Fransch geleerde hare besmettelijkheid door inentingsproeven aantoonde, werd deze eerst na 1882 toen Koch den tubercelbacil ontdekte, algemeen aangenomen.

Koch toonde aan dat bij alle tuberculeuse processen een bepaalde bacterie, door zekere behandeling met axiniline-kleurstoffen, altijd te ontdekken is. Het gelukte hem ook die bacterie, om zijn vorm van staafje, bacil genaamd, buiten het menschelijk lichaam te kweeken, waardoor hij zekerheid verkreeg, dat bij verdere inentingsproeven geen andere bacteriën dan die der tuberculose in het spel konden zijn.

De methode tot dit kweeken te vinden, ging met niet weinig inspanning gepaard, daar de bacil uitsluitend paraditair leeft, en zich traag vermenigvuldigd. Als voedingsbodem vond Koch bloedwei, eenige weken op bloedwarmte gehouden. Met zulke cultures kan men proeven nemen op dieren. Deze worden daartoe door inenting, inademing of voedering met tubercelbacillen besmet, waardoor zij na verloop van tijd ziek worden.

Bij onderzoek blijkt dan, dat hun organen juist dezelfde ziekelijke veranderingen vertoonen die we bij tering van den mensch waarnemen, terwijl de tubercelbacil in al de zieke weefsels aan te toonen is.

Met het vaststellen der besmettelijkheid van tering, werden allerlei verschijnselen dier ziekte verklaard.

Zoo is het nu wetenschappelijk bewezen dat niet alle menschen vatbaar zijn voor tering. Een besmettelijke ziekte toch, die zoo verspreid is, dat het zevende deel van alle menschen er aan sterft, zou spoedig allen ten grave slepen. Zulke onvatbaarheid, met een kunstterm, immuniteit geheeten, nemen we ook bij de snelverloopende, hevig besmettelijke infectie-ziekten waar. Het is bekend hoe bij een cholera- of influenza-epidemie sommigen, die met anderen onder gelijke omstandigheden verkeeren, ziek worden, dezen onaangetast blijven. Het is ook begrijpelijk dat tegenover den tubercelbacil die zoo kieskeurig voor zijn voedingsbodem is, en zich zoo traag vermenigvuldigt meer menschen immers zijn dan tegenover den cholerabacil, die op elken voedingsbodem leeft, en zoo snel voortwoekert.

We zien dat de vatbaarheid voor tering in bepaalde familiën voorkomt, en kennen het type van menschen die zich vooral voor besmetting in acht hebben te nemen. We kennen echter ook de invloeden die de sterkste menschen uit gezonde familiën vatbaar voor tering maken. Behalve acute ziekten die ontsteking in de luchtwegen veroorzaken, zijn dit: Slechte voeding, oponthoud in bedorven lucht, gemoedsaandoeningen. Ook sommige beroepen zijn oorzaak dat het organisme verzwakt of geschaad wordt, en geven hierdoor den bacil gelegenheid tot ontwikkeling.

Om hunne overeenkomstige bacillen, om de veranderingen die deze in den fijneren bouw van het organisme teweeg brengen, en ook om punten van overeenkomst in het ziekteverloop, zijn tuberculose en lepra verwante ziekten.

De leprabacil is in 1880 door Hansen ontdekt, en altijd in ziekelijk veranderd weefsel van lepralijders aan te toonen. Maar was het voor den tubercelbacil moeilijk een methode van kweeking te vinden, voor den leprabacil schijnt dit nog niet gelukt, en hetgeen hier omtrent openbaar gemaakt is, dient nog nader bevestigd te worden. Ook inentingsproeven zijn genomen, doch de resultaten zijn te weinig positief om deze hier te vermelden.

Omtrent de levensverrichtingen van den leprabacil weet men met zekerheid nog weinig. Het is niet bekend of directe aanraking de besmetting overbrengt, of dat daartoe een middenstof noodig is, en of de bacterie door sporenvorming hare besmettelijke eigenschappen jarenlang bewaren kan.

De bactereologie heeft de besmettelijkheid nog niet met die wiskunstige zekerheid kunnen vaststellen zooals dat bij tering het geval is, geschiedenis en talrijke nauwkeurig geobserveerde voorbeelden leveren ons echter daartoe het bewijs.

Er zijn voorbeelden van verspreiding der ziekte in lepra-vrije streken, waar evenals dit bij influenza opgemerkt is, de mensch als drager der besmetting deze eerst in zijn naaste omgeving, daarna in grooteren kring verspreidt. 1)

Te belangrijk om hier niet te vermelden is de uitslag van gedwongen isolement voor streken waar die met nauwkeurigheid bekend is.

Prof. Münch deelt daaromtrent het volgende uit het Zuiden van Rusland mede.

In 1827 richtte Alejerd, hoofd der Kossikinsche Stanitza gelegen aan de Wolga (een Stanitza is een kolonie van Kozakken, verplicht tot het leveren van een zeker aantal soldaten, maar overigens vrij afgezonderd, en vooral toen nog onder eigen bestuur levende) het verzoek tot de Russische regeering om, daar onder hen bij twee vrouwen lepra was uitgebroken, die vroeger bij hen onbekend was, deze twee patienten te isoleeren in een rijkshospitaal, daar zij de ziekte voor besmettelijk hielden. Tot tweemalen toe meende de Russische regeering, op advies van den geneeskundigen raad, en omdat zij zelf de besmetting verwierp, dit verzoek te moeten weigeren. Het bestuur dezer Stanitza bouwde toen in 1827 op eigen kosten twee, buiten de Stanitza gelegen inrichtingen, tot het isoleeren van leprosi.

De plannen van A. werden later ook in andere Stanitzen uitgevoerd, zoodat leprozenhuizen verrezen in de Steroglasinsche en Durnowsche Stanitza, en nog later in 1860 in de Wetglankasche Stanitza.

Nu zijn er aan de Wolga in het gouvernement van Astrakan en hooger aan de rivier, behalve deze Kozakken-koloniën, nog een aantal vestigingen van immigranten uit alle deelen van Rusland. Deze liggen naast en tusschen

1) Wie belang stelt in voorbeelden van besmetting zooals van verplegers, echtgenooten van besmettingsgevallen in Europa leze daartoe: „De Altiologie en contagiositeit der lepra, uit de nalatenschap van wijlen D. Gorter, bijeengebracht door prof. D. van Haren Noman. Bij de erven F. Bohn te Haarlem.

Voor voorbeelden uit Suriname „de Besmettelijkheid der Lepra," een disertatie in 1867 door Drognat Landre te Utrecht verdedigd.

de overige bevolking, maar zijn van de Kozakken-kolonie tamelijk scherp gescheiden. Deze boeren-kolonies namen geen voorzorgsmaatregelen tegen de lepra, en de regeering hier ook evenmin.

En nu de resultaten: Toen Münch in 1880 en 1888 Zuid Rusland bereisde, was er in de Kozakken-kolonies aan de Wolga niet één leprosus, en in de boeren-kolonies en in Astrakan zelf waren er 150, bovendien nog 40 in eenige boeren-kolonies die zich juist in 1827 aan de Wolga, tegenover de genoemde Stanitzen begonnen te vormen uit immigranten, grootendeels uit alle deelen van de middelste lepravrije provincies van Rusland.

Zulke voorbeelden van streng doorgevoerd isolement, en zoo bekend tot in bizonderheden zijn zeldzaam.

In de meeste landen kunnen de zieken zich aan het isolement onttrekken, hetzij dat deze zich kunnen schuil houden, of dat de wetten niet streng genoeg worden toegepast.

Alleen Noorwegen geeft ons nog een voorbeeld van een goed geregeld isolement. Het werd in 1886 ingevoerd, en het resultaat is dat men inplaats van 2871 melaatschen, die men toenmaals telde, er nu nog slechts ± 800 vindt.

Ook op Curaçao schijnt strenge afzondering van melaatschen gunstige gevolgen gehad te hebben. 1)

Het streng doorgevoerde isolement in de middeleeuwen zal wel in hoofdzaak meegewerkt hebben de ziekte uit Europa te verdrijven, en haar nog slechts in afgelegen en minder beschaafde streken achter te laten.

De met de beschaving verbeterde hygiëne heeft hierin ook haar aandeel gehad.

Doch ook de lepra neemt, evenals dit bij andere besmettelijke ziekten wordt waargenomen, na verloop van tijd van zelf aan hevigheid af, ja kan zelfs geheel uit streken verdwijnen, waar ze lang inheemsch was. Men neemt dit in sommige geographische goed geisoleerde streken waar. Voorbeelden hiervan leveren eenige fjooddistricten in Noorwegen, de Shetlands-eilanden en IJsland.

Dit verdwijnen wordt verklaard doordat de vatbaarste individuën het eerst aangetast worden en uitsterven, de minder vatbare na verloop van tijd de besmetting leeren vreezen, en omgang en huwelijken met melaatschen vermijden. Ware tering eene ziekte met zulke duidelijke en walgelijke verschijnselen als melaatschheid, zoo zou ook voor deze ziekte een heilzame vrees dezelfde middelen ter beteugeling geschapen hebben, en zou waarschijnlijk ook deze uit de streken gebannen zijn, waar thans de lepra geweken is.

Van laatstgenoemde ziekte weten we dan thans, om nog met een paar woorden de meest aangenomen meening samen te vatten, dat zij evenals tuberculose een chronisch verloopende niet hevig besmettelijke infectie-ziekte is. Evenals tuberculose tast zij voor besmetting vatbare menschen aan, en

1) Er bevinden zich in het leprozen etablissement slechts 13 verpleegden, terwijl men aannemen kan, dat er zich geen groot getal melaatschen op het eiland schuil houdt. Door het gemis van archief is niet na te gaan hoe het aantal melaatschen is afgenomen.

deze vatbaarheid blijkt voor bepaalde familiën te bestaan. Lepra is een familieziekte, doch is niet erfelijk. Vatbaarheid is ook van uitwendige invloeden afhankelijk, slechte hygiëne verhoogt deze.

Veel is in dit opstel uitgewijd over den aard der besmettelijkheid der ziekte, dit was echter noodig om van de toestanden in Suriname een juist begrip te geven, toestanden die de haren te berge doen rijzen.

2000 Melaatschen bewogen zich in Suriname onder een bevolking van 50000 zielen.

Niet alleen de negers en creolen der volksklasse behooren tot de slachtoffers, ook de meer ontwikkelde en beschaafde stand telt er vele, ja men beweert dat er onder de oude Israëlietische familiën aldaar geene is, die onder haar leden geen lepralijder heeft of had.

De volksklasse kent geen vrees voor besmetting Dit is mij herhaaldelijk bij ziekenbezoeken, en ook bij een bezoek op het etablissement „Batavia" gebleken.

Bijna algemeen wordt het optreden der ziekte in Suriname door „treef" verklaard. Onder treef verstaat men daar vatbaarheid voor den schadelijken invloed van sommig voedsel; en deze vatbaarheid zou van vader of grootvader op kinderen of kleinkinderen overgaan. Zoo heeft deze treef voor vleesch en eieren van kippen, gene voor visch of voor varkensvleesch; een ander weer verbiedt treef iets te eten wat van een zwarte koe afkomstig is. Creolen die treef hebben zouden door den grootsten honger niet gedwongen worden, te gebruiken van spijzen waarvoor zij die treef hebben.

Melaatschen die door inboorlingen behandeld worden moeten gedeeltelijke hongerkuren doormaken, teneinde te ontdekken wat hun treef is.

Onder de meer ontwikkelde Surinamers zijn er, die met het woord idiosynkrasie te gebruiken, hun bijgeloof aan treef meenen te kunnen verdedigen, een bijgeloof waarvan Dr. Chr. Landre reeds in 1852 het belachelijke aantoonde.

Voedsel oefent geen invloed bij het optreden der lepra uit, die onder vischetende Nooren, als onder vegetarieerende Hindoes voorkomt.

Ook de meeste Surinamers van beschaafden stand willen van geen besmettelijkheid van lepra hooren. Melaatsche kinderen bewegen zich aldaar op kinderfeestjes of ontvangen kinderen op partijtjes, en om nog eenige voorbeelden uit eigen ervaring aan te halen vermeld ik de volgende.

Bij een familie waar ik als medicus dringend gewaarschuwd had voor een buurmeisje dat mij suspect voorkwam, vond ik bij een volgend bezoek dat meisje weer op kinderlijk intieme wijze spelen met de kinderen van den gewaarschuwden vader.

Er bestond voor eenige jaren in de Gravenstraat in de nabijheid van het gebouw der Surinaamsche bank een kruidenierswinkeltje, waarin men dagelijks een lepreus kind kon observeeren, dat dikwijls met de kromme vingertjes in eetwaren als erwten, krenten of koekjes grabbelde. Toch werd het winkeltje door de bevolking niet geschuwd.

Deze voorbeelden spreken.

Hoe talrijk de bronnen van besmetting in zulk een land moeten zijn is duidelijk, en daar van de levensverhoudingen van den bacil nog zoo weinig bekend is, kan men zich tegen de besmetting zoo moeilijk wapenen.

Onder leveranciers, bedienden en huisvrienden of onder hunne omgeving schuilt lepra.

Uit de geschiedenis van verschillende lepra epidemiën blijkt, dat de ziekte bij een constante bevolking aan hevigheid afneemt. De verklaring wordt gevonden in het uitsterven der vatbaarste geslachten, en in de vrees voor besmetting, die de bevolking .leert koesteren.

Eigenaardige sociale verhoudingen in Suriname leiden er toe dat de bevolking sterk wisselt, waardoor vatbaarheid voor de ziekte onderhouden en in de hand gewerkt wordt.

Door het groote sterftecijfer onder kinderen, blijft er de bevolking slechts in getal constant door een betrekkelijk grooten toevoer van vreemdelingen, van Britsch-Indische immigranten, zeelieden, militairen en ambtenaren. De liberale begrippen, die de bevolking daar omtrent vrije liefde koestert, schenkt het leven aan talrijke afstammelingen dier vreemdelingen, en werkt ook ontmoetingen van melaatschen, die zich in de avonduren in de straten bewegen, en niet melaatschen in de hand.

Het is hier de plaats niet verder over dit onverkwikkelijk onderwerp uit te weiden, wie er meer van wil weten leze daarvoor „Het Nieuws van den Dag" van 8 Dec. 1890.

Onder de Brisch-Indische immigranten maakt de lepra veel slachtoffers. Hun onzindelijkheid, de slechte voeding waarmee zij zich te vreden stellen, het dicht opeen wonen in kleine plantagehuizen, werken de besmetting in de hand.

Minder talrijk is het aantal van besmette Europeanen. Gedurende een driejarig verblijf zag ikzelf 3 Hollanders melaatsch worden, twee militairen en een politiebeambte. Er zijn echter meer voorbeelden te noemen, terwijl het getal van voorbeelden van besmetting bij afstammelingen van Europeesche ouders een zeer hoog cijfer bereikt.

Reeds menigmaal trachtte men in Suriname door afzonderingswetten der voortwoekerende kwaal paal en perk te stellen.

De oude bepalingen daaromtrent dateeren uit de eerste helft der vorige eeuw, uit den tijd van den gouverneur der Chéusjes, die het verkeer van besmette negers op straat verbood. Deze bepalingen werden vernieuwd en verscherpt onder het bestuur der gouverneurs Crommelin en Wichers, laatstgenoemde deed het afzonderingsoord Voorzorg bouwen.

Telkens echter verslapte het toezicht op de handhaving der wetten, die daardoor nooit aan hun doel beantwoord hebben. Na zulke perioden van onverschilligheid trad weer een kort tijdperk van reactie in, tijdens het bestuur van den gouverneur Cantz'laar.

Uit dien tijd dateert de nog heden vigeerende wet, „houdende nadere voorzieningen tegen de uitbreiding der ziekte der melaatschheid."

Deze wet van 1832, die in den loop van 60 jaren zooveel nut had kunnen stichten, is werkelijk eenigen tijd met stiptheid nageleefd. Doch wederom werden eenige jaren na hare uitvaardiging, hare bepalingen op allerlei manieren ontdoken, en hare toepassing verwaarloosd. Waarom in de tegenwoordige omstandigheden een strenge handhaving der wet niet meer mogelijk is, zal blijken wanneer in het onderstaande de tegenwoordige staat van het etablissement Batavia beschreven is.

Vóór deze beschrijving is hier een kort overzicht dier wet, belangwekkend om hare gestrengheid, op zijn plaats.

Zij trad in werking op den 1en Januari 1831, en maakt onderscheid tusschen „personen tot den slavenstand behoorende," en tusschen „personen welke in staat van vrijheid verkeeren."

Slaven die door de bij de wet voorgeschreven commissie van onderzoek, „met de ongelukkige ziekte der melaatschheid hier te lande bekend onder den naam van lepra of boasi" besmet verklaard werden, stonden ter beschikking van het gouvernement, hetwelk de verplichting op zich nam deze met den meesten spoed naar het etablissement Batavia te vervoeren, daar te doen verblijven, en verplegen. De artikelen die bepalingen voor besmette slaven behelzen, of het gedrag der eigenaren voorschrijven, hebben nog alleen historische waarde. Uitvoerig is echter in deze wet ook de verhouding van vrije melaatschen tegenover de samenleving geregeld.

Waar de wet van 1831 nog vigeerende is; Batavia, zij het dan ook in verwaarloosden toestand, nog bestaat; en de bovengenoemde „commissie tot onderzoek naar de ziekte der melaatschheid" nog telken jaren door den gouverneur benoemd wordt, is dat gedeelte der wet eenige meerdere aandacht waard. Hierin wordt aan de lepralijders de strengste verplichting opgelegd zich buiten alle gemeenschap met anderen te stellen, en zich niet buiten hunne woningen te begeven.

Met straf worden niet alleen ouders en voogden van minderjarigen bedreigd, maar zelfs de hoofdbewoners der huizen, die willens en wetens hebben meegewerkt de bevolene afzondering voor medebewoners illusoir te maken of te ontduiken.

Indien lepralijders, „hetzij bij nacht of dag, op de openbare wegen betrapt worden, zullen zij zich aan het onderzoek voor de genoemde commissie moeten onderwerpen. Elk persoon, „zonder onderscheid van stand of rang, jaar of sekse," die bij zoodanig onderzoek besmet verklaard wordt, zal „zonder eenigen vorm van proces" opgezonden worden naar het etablissement „Batavia."

Personen echter die zich vrijwillig aan het onderzoek onderwerpen en besmet verklaard worden, kunnen zich op eigen gelegenheid afzonderen, doch staan aan opzending naar Batavia bloot zoo zij zich buitenshuis vertoonen.

Indien de commissie niet in staat is uit te maken of een voor haar verschenen persoon lijdend is aan lepra of niet, verklaart zij deze suspect. Ook suspecte personen mogen zich niet op straat vertoonen op straffe zich in

de nieuwsbladen als zoodanig te zien bekend gemaakt. Zij moeten, zooals bij gouvernements besluit van 11 Febr. 1853 n°. 2 bepaald is, na verstrijken van een door de commissie van onderzoek vast te stellen termijn, opnieuw voor deze commissie verschijnen. Bij nalatigheid hiervan ook nog na opontbod wordt zulk een persoon voor besmet gehouden, tot van het tegendeel zal zijn gebleken.

Strenge contrôle wilde de wetgever doen uitoefenen door geneeskundigen, door onderwijzers en door de politie. Aan geneeskundigen wordt op straffe van intrekking van patent gelast om onverwijld de politie er mede in kennis te stellen zoodra zij bij een persoon de sporen der melaatschheid meenen te ontdekken. De openbare onderwijzers zijn verplicht nauwkeurig toe te zien dat zich op hunne scholen geen kinderen bevinden die met de bedoelde ziekte zijn aangetast.

De beambten der politie worden in art. 25 der wet aangemaand alle personen, die zij op openbare straten en wegen mochten ontmoeten en die hen voorkomen besmet te zijn, aan te houden, opdat zij door de commissie onderzocht kunnen worden; terwijl in art. 33 voor zulk een aanhouding een premie van f 25 wordt toegekend, „die steeds door den lande voorgeschoten, op de goederen en eigendommen van de besmetten of verdachten wordt verhaald."

Hoe ernstig het toenmaals de wetgever met de bestrijding der ziekte meende blijkt verder uit de ingrijpende maatregelen in de artikelen 28 en 29 voorgeschreven. Daarin leest men: „Telken derde jare, te beginnen met den jare 1831 zal er een algemeene visitatie van alle woningen en huizen binnen Parimaribo plaats hebben. Deze visitatie zal geschieden door den baljuw en commissaris van politie, geassisteerd door den stads-geneesheer en stads-chirurgijn en een der wijkmeesters van de wijk waartoe het gevisiteerd wordende huis behoort, teneinde te ontdekken of er zich verdachte of besmette personen in deze woningen bevinden."

Niemand van de bewoners van zulk een te onderzoeken gebouw mag zich aan dit onderzoek onttrekken, „op poene van schuldig te worden geacht aan wederstreving tegen de openbare macht."

Wanneer bij deze visitatie een vrije persoon aan genoemde commissie verdacht of besmet voorkomt, „zal dezelve den zoodanigen ernstig vermanen zich niet op openbare straten of wegen te vertoonen, dan na voorzien te zijn van een door de commissie van onderzoek afgegeven certificaat van onbesmet te zijn." Er moet voorts van deze besmette of verdachte personen nauwkeurig aanteekening worden gehouden, terwijl de commissaris van politie de noodige bevelen tot aanhouding van deze personen aan zijne ondergeschikten geven moet, voor het geval zij de gegeven aanmaning niet ter harte mochten nemen.

Bij revolutie van 30 Juli 1855 werden deze bepalingen nog verscherpt door de wijziging, dat de algemeene visitatie die telken derde jaren voorgeschreven was, ter requisitie van het hoofd van politie zoo dikwijls kan geschieden, als hij zulks noodig acht.

Dezelfde publicatie bedreigt verder ieder die huisvesting verleent aan, of inwoning in zijn huis of op de aanhoorigheden daarvan gedoogt, van een vrije melaatsche, en daarvan niet binnen 24 uren aan het hoofd der politie kennis geeft, met een boete van f 200. Hiermede is in hoofdstreken de inhoud der wet tegen uitbreiding der melaatschheid gegeven.

Nergens ter wereld heeft men beter gelegenheid dan in Suriname om de waarheid van het spreekwoord „strenge heeren regeeren niet lang," te leeren doorgronden. Ook de wet van 30 regeerde niet lang.

Zooals reeds boven gezegd is scheen zij in de eerste jaren na hare afkondiging vruchten te zullen dragen. Het aantal personen dat in 1831 voor de commissie van onderzoek verscheen bedroeg 320 waarvan er 194 besmet werden verklaard. Deze cijfers bereikten later nimmer weer die hoogte.

Reeds spoedig werd de wet door de ingezetenen overtreden, en verslapte het toezicht, dat van politie, onderwijzers en geneeskundigen gevorderd werd.

In 1844 verspreidde zich het gerucht dat er besmette kinderen scholen in Paramaribo bezochten. Uit dien tijd dagteekenen de „maatregelen van voorzorg ter wering van besmettelijke huidziekten op de openbare schoolinrichtingen."

De voorgeschreven visitaties schijnen naar de revolutie van 1834 en 1855 te oordeelen wel te hebben plaats gehad, doch moeten bij het toenmalige algemeene plichtsverzuim slechts voor den vorm zijn geweest. Voor zooverre het mij mogelijk was dit na te gaan, heeft er sints tientallen van jaren geen visitatie meer plaats gehad.

Tegenwoordig worden nog wel personen uit de volksklasse, die zich in een eenigszins gevorderd stadium der ziekte bevinden en zich op straat vertoonen, door de politie aangehouden. Echter is het toezicht niet streng, en wagen de zieken zich 's avonds veelvuldig op straat.

Verdachten en besmetten door de politie aangehouden, worden in een klein gebouw in een der buitenwijken van Paramaribo, bewaard, tot dat zij door de commissie zijn onderzocht. Besmet verklaard, worden zij daar gevangen gehouden, totdat de boot met levensmiddelen naar Batavia vertrekt.

Met het slechte toezicht op de handhaving der wet ging de verwaarloozing van het etablissement Batavia hand in hand.

De laatste gouverneurs hebben het voor Suriname zoo belangrijke vraagstuk der leprabestrijding ter harte genomen, doch het mocht hun bij hunne kortstondige regeering niet gegeven zijn tot resultaat te komen.

Dat bij den treurigen toestand waarin het afzonderingsoord in den laatsten tijd verkeerde de wet van 1830 niet met gestrengheid gehandhaafd is, kan geene landvoogd tot verwijt strekken.

Om toestand en ligging van het etablissement in wijder kring bekend te maken is een reisbeschrijving een geschikte en gemakkelijke vorm. Daarom waag ik het de vroeger zoo gewilde uitnoodiging tot den „welwillenden lezer" te richten, mij op de reis die ik van Parimaribo naar Batavia maakte te vergezellen.

Door den gouverneur, wien ik mijn verlangen kenbaar gemaakt had leprozen en inrichting te Batavia te bezoeken, werd mij welwillend aangeboden gebruik te maken van een stoombootje dat voor dienstzaken naar het station Groningen in de Saramacca vertrekken moest, welk bootje dan verder om uit de Saramacca naar Batavia aan de Coppename te stoomen en terug te keeren, termijner beschikking zou staan.

Den 24en Februari van het vorige jaar vernam ik dat er den volgenden morgen gelegenheid zou bestaan, de reis te maken. Een mijner vrienden, dien ik toevallig ontmoette, nam gaarne mijn invitatie mij op den tocht te vergezellen aan, daar hij als oud zee- en sportman, bij de weinige gelegenheid tot ontspanning te Parimaribo, zich van een stoomboottochtje dat ook voor een deel buitengaats moest plaats hebben, veel genoegen voorstelde.

Het uur van vertrek werd op den volgenden morgen 9 uren bepaald. Dit uur werd gekozen omdat het een uur later in de stad hoog water was, en we in het Saramaccakanaal zooveel mogelijk van den vloed profiteeren moesten om niet vast te raken.

We waren dan op het afgesproken uur aan de „Platte Brug.” Aldus heet de steenen helling aan de „Waterkant” te Paramaribo, die tot aanlegplaats der platboomde plantagevaartuigen dient. Stoombootjes moeten echter om hun diepgang op eenigen afstand ten achter komen.

Onze barkas „de Amulet” de driekleur achter aan den vlaggestok, wiegde zich glinsterende in den zonneschijn op de zachte deining van den vloed.

Het bootje, eigendom eener handelsfirma te Paramaribo wordt bij gebrek aan een voldoend aantal gouvernementsbarkassen nu en dan voor het bestuur gehuurd. Het is een snelloopend in New-York gebouwd vaartuigje, een weinig te recht van lijnen en laag op het water.

Vooruit is de gelegenheid voor de bemanning die uit 4 personen bestaat. Ook het stuurwiel is op den voorsteven. Achteruit bieden twee banken langs de boorden gelegenheid tot zitten van eenige passagiers. Tusschen die banken staat een smal tafeltje, en de geheele boot is overdekt met een zonnetent. De machine-ruimte in het midden is door een spatboord omgeven.

Het stoombootje heeft een groote Noorsche vlet op sleeptouw, voor het landen der pasagiers en goederen bestemd, daar de ondiepe oevers der rivieren, het aanleggen van barkassen niet toelaten.

Op onzen wenk werd weldra de vlet aan wal gezet, en nam ons met bagage en proviand op. De barkas, die tot vertrekken gereed was, lichtte zoodra we plaats genomen hadden het anker, en we stoomden de Suriname op.

De frissche temperatuur op het water, de lichte deining door een briesje aangewakkerd, het vroolijk gezicht dat de stad opleverde, wier witte huizen, amandel- en palmboomen vriendelijk in den zonneschijn schitterden, oefenden eenen opwekkenden invloed uit.

Weldra bereikten we de invaart in het Saramacca-kanaal, de gekanaliseerde Dominekreek. We verminderden vaart om in het smalle vaarwater de tal-

rijke en dikwijls scherpe bochten te kunnen volgen, zonder in den wal te loopen.

We stoomden onder de hooge brug van het pad van Wauira door, en voorbij den politiepost Poelapandje, verder tusschen meest met bananen en maïs bebouwde velden. In dit gedeelte van het kanaal, dus nog in de onmiddellijke nabijheid der stad, ziet men aan weerszijden de beplante grondjes der creolen-arbeiders, verder in het kanaal zijn minder sporen van cultuur langs den oever waar te nemen, en zijn deze met heesters en jong hout bezet.

Na eenigen tijd stoomens bevonden we ons in het rechte geheel gegraven gedeelte van het kanaal dat de Dominekreek met de in de Saramacca mondende Wanica verbindt. Ook hier moesten wij daar de snelheid van het kanaal weinig waterverplaatsing toelaat met halve kracht stoomen.

De boomen onderschepten den wind, en de zon, die inmiddels tot haar hoogsten stand gerezen was, blakerde de struiken en weerkaatste in het vuilgroene water. De warmte werd drukkend, en flora noch fauna hadden eenige afwisseling op den rechten door groene hagen ingesloten weg.

We besloten te lunchen en de talenten van onzen lichtmatroos hier voor hofmeester op de proef te stellen; en het bleek werkelijk dat hij zich wenken, hem waarschijnlijk op vorige reizen gegeven, ten nutte had gemaakt.

De lunch en de warmte maakten slaperig. Doch thans werd het tooneel levendiger.

We hadden ongeveer het midden van het kanaal, en daarmede de waterscheiding tusschen Saramacca en Suriname bereikt. Roeivaartuigen die behalve van den hoogtestand van het water, ook van den stroom profiteeren moeten, richten hunne reizen zoo in dat de vloed hen tot het midden van het kanaal helpen kan, terwijl zij met de daarna invallende eb uit het kanaal drijven.

We ontmoetten eerst eene barkas van een Amerikaansche maatschappij tot goudontginning wier concessies aan de Saramacca gelegen zijn.

Het was een lomp en slecht sturend vaartuig, door een groot scheprad aan den achtersteven voortbewogen. We konden het slechts rakelings, en met behulp van boomen in het smalle vaarwater passeeren. Daarna ontmoetten we eenige tentbooten van plantagedirecteuren, en die van den ommegaanden rechter in het district Saramacca. Zulke tentbooten zijn het gewone middel van vervoer in Suriname. Het zijn booten van typisch Hollandschen snit, geheel naar het model onzer 18de eeuwsche trekschuiten gebouwd, rond van onderen met langzaam oploopenden boeg. Vooruit zijn de plaatsen voor de roeiers, achteruit een roef waartoe een gebroken deur toegang verleent, en waarin vensters die door luiken kunnen gesloten worden. Verder hebben deze booten meest lofwerk aan den spiegel, zooals men dit bij ouderwetsche spiegeljachten ziet, en is er achter de roef een plaatsje gelaten waar de stuurman staan kan.

We ontmoetten tal van corjalen, vaartuigen door uithollen van boomstammen vervaardigd, bemand met negers of koelies die in de Saramacca hun eigen

grond bebouwen, doch ook zagen we corjalen bemand met boschnegers of Indianen, die de stad bezocht hadden, en naar hunne woonplaatsen in de bosschen terugkeerden.

We stoomden nu in de Wanica, die vooral na de vereeniging met de Pawajari, ons een hoogst schilderachtig tooneel te genieten gaf.

Hoog opgaand hout schiet, daar de oevers zich in het bosch verliezen, uit het water op. De hooge boomen met orchideeën bezet en door guirlandes van lianen verbonden, overwelfden gedeeltelijk de kreek en spreidden schaduw over het zacht stroomende boschwater. Nu en dan schittert een vlinder of veelkleurig vogeltje een oogenblik in de tusschen het groen spelende zonnestralen of vlucht een opgeschrikte aap met groote sprongen van tak tot tak dieper in het bosch.

Slechts korten tijd genoten we van het tafereel dat ons het tropische bosch bood, want weldra stoomden we in de Saramacca waar de breedte der rivier, de waterplanten en struiken aan den oever ons geen blik meer in het bosch gunden.

Na anderhalf uur stoomens bereikten we het station Groningen. Het was drie uren in den namiddag.

Groningen het verblijf van den commissaris van het district Saramacca is op een hoogen oever van schulprits gelegen. De woning van den commissaris is ruim, en geheel naar de eischen van een tropisch klimaat ingericht. Zij is op een uitgestrekt van hout ontbloot terrein gelegen, dat door zijn schulpwegen en park gelegenheid tot wandelen biedt. In de nabijheid der commissariswoning bevinden zich woningen van den districtsgeneesheer en van de politiebeambten, op eenigen afstand stroomopwaarts een hernhutterskerkje, dat voor korten tijd was ingewijd. Een halve kilometer landwaarts van den oever bevindt zich het etablissement ter isoleering van de Yawsleiders in Suriname.

De fluit van onze boot had den commisssaris reeds van de komst van vreemdelingen verwittigd, een belangrijke gebeurtenis in een district waar weinig verkeer is.

Hartelijk werden we door de vrouw des huizes en door den commissaris welkom geheeten, en weldra spraken we onder het genot van een kop thee over allerlei, en over onze verdere reis naar Batavia.

Opnieuw vernamen we van den commissaris dat de beste gelegenheid om uit de Saramacca in zee te loopen, en daarna de Coppename in te stoomen, de tijd van hoog water is.

Bij hoogsten vloed is de zee gewoonlijk kalm, en kan men betrekkelijk dicht onder de kust blijven, daar de zandbank, die zich voor de monding der beide rivieren gevormd heeft, bij laag water tot een grooten omweg verplicht. De tijd van hoog water aan den mond der rivier was voor dien avond halfelf. Om op dezen tijd in zee te zijn moesten we 's middags te 5 uren wegstoomen.

De commissaris, beheerder van het etablissement Batavia, stelde mij een brief voor den directeur dier inrichting ter hand, en toen weldra het uur van afscheid sloeg, gingen we scheep, en stoomden zeewaarts.

Een eigenaardig gevoel van eenzaamheid bekroop ons nu op de rivier, welker donker water langs zwijgende bosschen kalm voortgleed. Behalve door onze machine werd de stilte slechts onderbroken door het krijschen van papegaaien hoog in de lucht, die naar hunne slaapplaatsen vlogen. De oevers boden bijna geen teekenen van leven. Slechts eenige malen zagen wij een witte directeurswoning van een der weinige nog in cultuur zijnde plantages tegen den donkeren achtergrond afsteken. Hier en daar zagen we de vervallen woningen van verlaten plantages, of bemerkten we de met palmbladen gedekte hutten der landbouwende bevolking. De invallende duisternis onttrok de oevers meer en meer aan het gezicht, en een hevige slagregen noodzaakte ons de zeilen langs de tent te laten vallen.

We lieten ons avondmaal bereiden, en bereikten al sprekende over herinneringen uit het verre vaderland de monding der rivier.

De bui was opgetrokken. Aan den linkeroever schitterden twee lichten. Achter ons dat van den politiepost Nassau, voor ons dat van een woning op de verlaten plantage Caledonië of Kent.

De maan was nog niet op, de lucht bewolkt en de nacht pikzwart.

De bootsman, die den tocht nog nooit gemaakt had, gaf mijn vriend wiens reputatie als zeeman onder de bevolking in Parimaribo algemeen bekend was, het roer in handen, om de boot rond de bank te sturen. Een lange slappe deining deed zich weldra gevoelen, en het vaartuigje begon meer en meer te slingeren. Nu en dan sloeg de schroef vrij en snorde in de lucht; vooruit nam de boot af en toe water over.

Het licht der plantage Kent dat ik lang links achter mij gezien had was verdwenen, doch tot mijne verbazing bemerkte ik rechts voor mij een licht.

Weldra kwam mijn vriend tot de borst nat, langs het gangboord naar achteren. Hij had de boot doen draaien daar hij wegens den duisteren nacht, en de betrekkelijk hooge deining buiten, de gelegenheid te ongunstig vond.

Er was volgens hem, wel geen levensgevaar waar we een zeewaardige vlet op sleeptouw hadden, wel echter gevaar voor zijn reputatie als zeeman, indien hij door een slechte gelegenheid te willen forceeren, de barkas had doen zinken.

We ankerden voor de verlaten plantage Kent, en gaven den machinist bevel om te 4 uren met stoken te beginnen, teneinde met het krieken van den volgenden morgen gereed te zijn om de reis voort te zetten.

Een hangmat werd nu tusschen de ijzeren stangen van de zonnetent gespannen, terwijl mijn reisgenoot zijn natte kleeren tegen een droog slaapgewaad verwisselde en de houten bank, die hij boven de hangmat verkoos, als slaapplaats inrichtte. We vleiden ons neer en genoten al pratende nog van een sigaar.

De smalle sikkel der afnemende maan verrees middelerwijl geheel uit de zee, en het was of met de volslagen duisternis ook de zwarte regenwolken verjaagd werden.

De natuur deed voor ons spoedig hare rechten gelden. Het gesprek staakte

af en toe, en het zachte kabbelen der eb langs ankerketting en vlet in den tropennacht, suste ons weldra in slaap.

Kort was echter deze nachtrust, daar we reeds vroeg gewekt werden door den machinist, die zijn vuur oprakelde. Toen de manometer genoegzaam drukking aanwees, maakten we een vluchtig toilet, sterkten ons met een kop cacao en stoomden daarna in de grijze morgenschemering zeewaarts.

We wisten dat het getij ons ongustig was, en we om niet op de bank te stooten, een ruimen omweg maken moesten.

We liepen full speed naar zee, en weldra had ik de gelegenheid de zeemanschap van mijn vriend te bewonderen. Reeds in den uitersten mond der rivier, dus nog onder bescherming der lage kust slingerde de boot bedenkelijk. Daar zij te zwaar was om door de steeds hoogere deining spoedig genoeg te worden opgelicht, stak zij nu eens haar boeg in de golven, gaf dan weer haar schroef bloot, en eenigszins verder van de kust, waar de vloedgolf in hooge zeeën over de zandbanken rolde, nam de boot bedenkelijke hoeveelheden water over.

Telkens bij het naderen eener hooge zee stopte de machine en werd de boot onder een scherpen hoek tegen de zee gericht waardoor haar de gunstigste gelegenheid om te rijzen ontnomen werd. Dit verhinderde echter niet dat voor en achter een gedeelte van de kuif der golf binnen boord sloeg. Was zulk een zee voorbij dan stoomden we volle kracht, en zuchtte en stampte het bootje tusschen de kortere golven.

De bemanning der boot door het woelige tooneel der golven overbluft, drong op terugkeeren aan, doch de stuurman die de gelegenheid als deskundige kalm beoordeelde, stuurde vastberaden door de branding. In dieper water werd de deining slapper, de zeeën misten de kuif van wit schuim op den top, en we namen niet zooveel water meer over.

Weldra konden we den steven wenden en stoomden we met den vloed in den rug de Coppename binnen.

De stuurman gaf het roer uit handen, we wierpen nog een laatsten blik op de strepen van wit schuim in de verte, waar ik eenige oogenblikken voor het verlies der barkas gevreesd had, en hielden ons dan eenigen tijd onledig met na te zien wat het overslaande zeewater eigenlijk droog gelaten had.

De koffers hadden hun inhoud slecht voor het zeewater beschermd, gelukkig was het photographietoestel, dat tusschen de kleeren was gepakt, droog gebleven. Weldra waren we in de Coppename in de luwte der boomen in geheel slecht water.

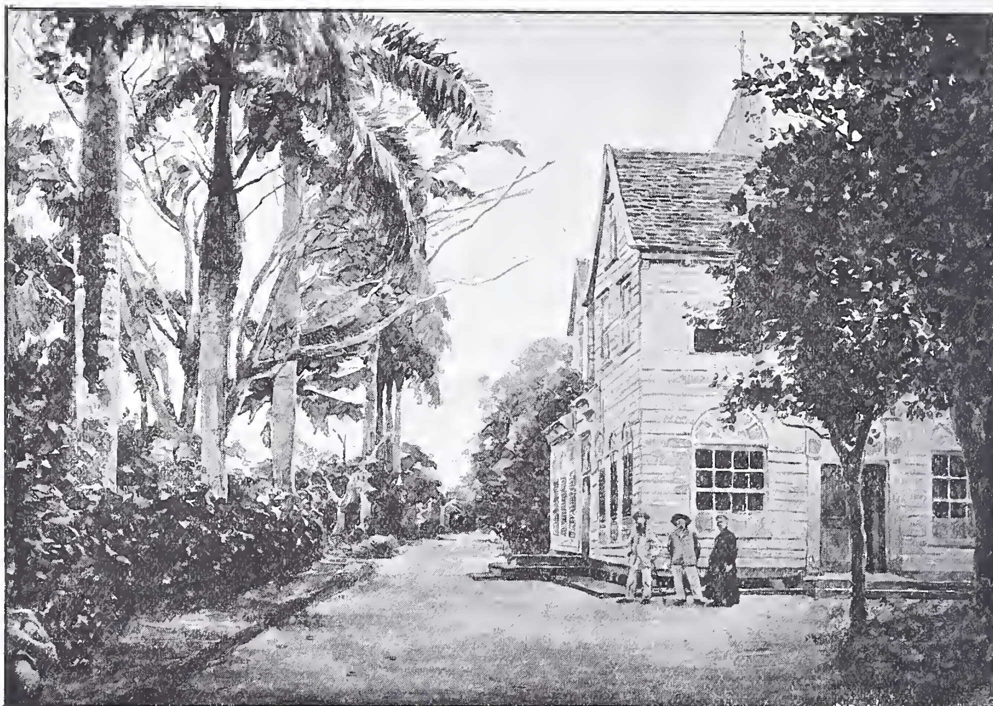
De jongens schepten nu het binnengeslagen water dat zich onder den vloer verzameld had uit de boot en onder een vluchtig ontbijt profiteerden we van den schoonen morgen.

Onze kleine boot kliefde wel het kalme water der breede rivier, waarop nog de morgennevel hing.

De bosschen waarover een door de morgenzon vergulde nevel warrelde, schitterden van frisch groen.

Breede scharen van roode ibissen (de Ibis Rubra van tropisch Amerika) vlogen wipgewijze hoog door de lucht, of teekenden zich, bij troepen over het water vliegend, als trillende wolken van schitterend vermiljoen tegen het helle groen der bosschen af. Behalve het stampen der machine wordt geen geluid vernomen, nergens aan de oevers een spoor van bewoners te ontdekken. Nog sterker dan den vorigen avond op de Saramacca was de indruk van eenzaamheid die deze rivier op ons maakte.

Daar dook links in een bocht der rivier een kerktorentje uit het hout op, en weldra ontdekten we meer huizen en hutten tusschen de boomen. Schilder-

Directeurswoning te „Batavia."

achtig lag daar een dorp in het groen, blinkende in de gulden morgenzon.

Het was Batavia.

Voor de landingsplaats lieten we het anker vallen, en zetten met de vlet aan wal. Eenige lepreuze kinderen speelden in de daar liggende tentboot van het etablissement. We beklommen den oever van het schulpzand die zich eenige meters boven het oppervlak der rivier verheft. Aan den voet van een kruis bij de landingsplaats opgericht, stonden eenige lepralijders. Langs den breeden Schulpweg de hoofdstraat van het dorp, staan hutten van verpleegden, schamele gebouwtjes van palissadeboompjes met palmbladen gedekt. Voor de hutten of achter de halfgeopende deuren lepralijders, die alleen blijken van zekere schuwheid gaven.

De indruk die het dorp van buiten gezien op ons maakte, en die welke

we bij de eerste stappen in de straat ontvingen, herinnerde ons aan de bijbelsche gelijkenis der witgepleisterde graven.

Op onze vraag naar de woning van den directeur werden we kortaf naar het einde der dorpstraat verwezen.

We wandelden in die richting voort en passeerden kerk en dokterswoning. We hadden gelegenheid op te merken dat ook de hoofdgebouwen van het etablissement er verveloos en vervallen uitzien. Zelfs de kerk der R. C missie, wiens gebouwen gewoonlijk door netheid uitmunten, maakte geen

Hutten voor melaatschen in den polder.

uitzondering. Bij de reeds lang verwachtte verplaatsing van het etablissement zijn dan ook in de laatste jaren slechts de noodigste reparatiën uitgevoerd.

We ontmoetten onderweg den dokter en een der aldaar gestationeerde R. C. geestelijken. Beleefd boden beide heeren, met wie we kennis maakten, ons hunne diensten als geleiders bij de bezichtiging van het etablissement aan, waarna we onzen weg naar de directeurswoning voortzetten.

De directeur, een gepensionneerd wachtmeester der marechaussees, was niet in huis, en onze geleiders toonden ons op dit gedeelte van het terrein de noordelijke grensdam en de sluis van het vroeger ingepolderde stuk land waarop het etablissement gebouwd is.

De sluis, die voor slechts eenige jaren vernieuwd was, verkeert in een voor

waterkeering bedenkelijken toestand. De schoeiing is verzakt, en de klep onbruikbaar.

Onze geleiders vertelden ons dat de toestand van den polder treurig is. De beide dijken die den polder ten Noorden en ten Zuiden begrenzen, dus ongeveer loodrecht op de rivier verloopen, zijn in nog vrij goeden toestand. De achterdijk echter is op verschillende plaatsen verzakt, en geeft aan het water der achter den polder gelegen moerassen vrijen toegang daarin, zoodat bij zware regens de woningen die niet op den schulprits gebouwd zijn, en dit is met de meesten het geval, dikwijls in het water staan.

We wandelden weer naar de landingsplaats terug om het photographeertoestel en eenige versnaperingen voor de lijders uit de boot te halen.

Onderweg reeds merkten onze geleiders op, dat het photographeeren der melaatschen ons moeite kosten zou. Het was reeds vroeger beproefd, en niet dan met de grootste moeite waren de menschen tot poseeren te bewegen geweest.

Priester en dokter, en de directeur die zich inmiddels bij ons gevoegd had, moesten al hun invloed aanwenden een gewillig troepje bijeen te brengen, hetgeen eindelijk met behulp van stoffelijke klemredenen van onzen kant, in den vorm van kwartjes en sigaren, tot stand kwam.

Hiermede besloten we, hoewel ik wist dat de photographie door gelijkmatige tint en fijne detailleering armoede en vuilheid verbergt, toch door den lichtdruk de typen der gebouwen te Batavia weer te geven.

Dit type vertoont de photographie der beide hutten, waarvoor een melaatschen negerjongen en een eveneens melaatsch koeliemeisje staan. Dergelijke gebouwtjes liggen in den polder tusschen onkruid en boomen verspreid. Er zijn echter ook rijen van twee of drie van zulke huisjes onder één dak.

De volgende photographie stelt een loods voor in 14 kamertjes ieder van eenige vierkante meters oppervlakte verdeeld. Deze loods was onlangs, daar verscheidene hutten onbruikbaar geworden waren, tot een tijdelijke verblijfplaats van een 14 tal verpleegden ingericht. Bij ons bezoek diende hij echter, door gebrek aan woningen, aan 24 ongelukkigen tot onderkomen, en zal dit voorloopig wel blijven doen.

Naar de grootte der onder de gaanderij gehurkte figuurtjes kan men de ruimte der hokken schatten, in elk waarvan twee menschen moeten leven.

Zoo bezichtigden we het etablissement. Nu en dan konden we een blik in het interieur der hutten slaan, dat meestal aan het armoedig uiterlijk beantwoordde.

We kwamen weer op het terrein der R. C. missie. Dit is een stuk grond in het midden van het etablissement gelegen. Het is sinds 1835, toen het aan pastoor Jacobus Groof in allodiaal eigendom en erfelijk bezit afgestaan werd, eigendom der missie.

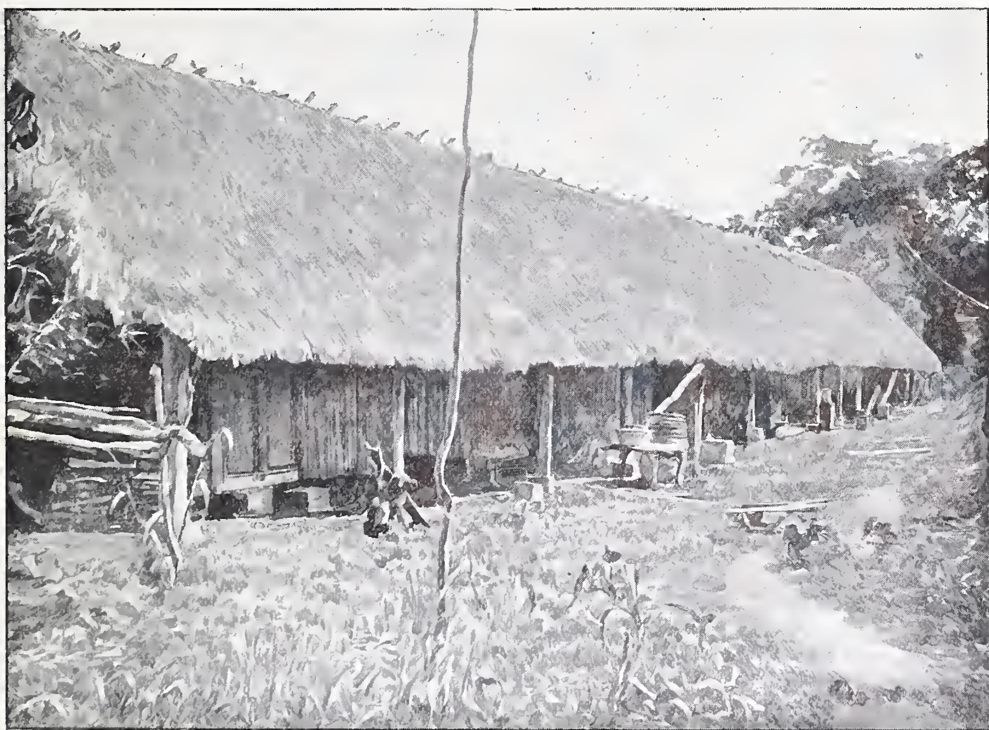
Op dit terrein bevindt zich het kerkje, dat zooals we reeds aanstipten ongeveer in het midden van het dorp op den schulprits staat. Voor de kerk onderhouden de geestelijken een net tuintje, terwijl zich achter de kerk het

kerkhof bevindt dat er eveneens netjes uitziet. De bovenverdieping van het kerkgebouw, dient den geestelijken tot woonplaats.

De pater noodigde ons uit in de pastorie te rusten en eenige ververschingen te gebruiken. Mijn vriend nam deze uitnoodiging aan, terwijl ik mijn collega voorstelde nog eens het dorp rond te gaan, teneinde met een doktersoog alle gevallen van lepra nauwkeuriger in oogenschouw te kunnen nemen.

Collegialiter werd aan dit verzoek voldaan, en we gingen van hut tot hut om de lijders te bezoeken.

Een beschrijving der verschillende vormen en perioden der ziekte, die ik hier waarnam, wil ik den lezer besparen.

Loods, verblijfplaats voor een 14 tal verpleegden.

Er waren in het geheel 95 melaatschen waaronder 6 kinderen, het totale cijfer van het etablissement bedroeg 143, waaronder 25 kinderen.

Aan de zieken wordt van gouvernementswege alles verstrekt om een eigen huishouding te voeren, meer gegoeden kunnen zich een eigen woning doen bouwen.

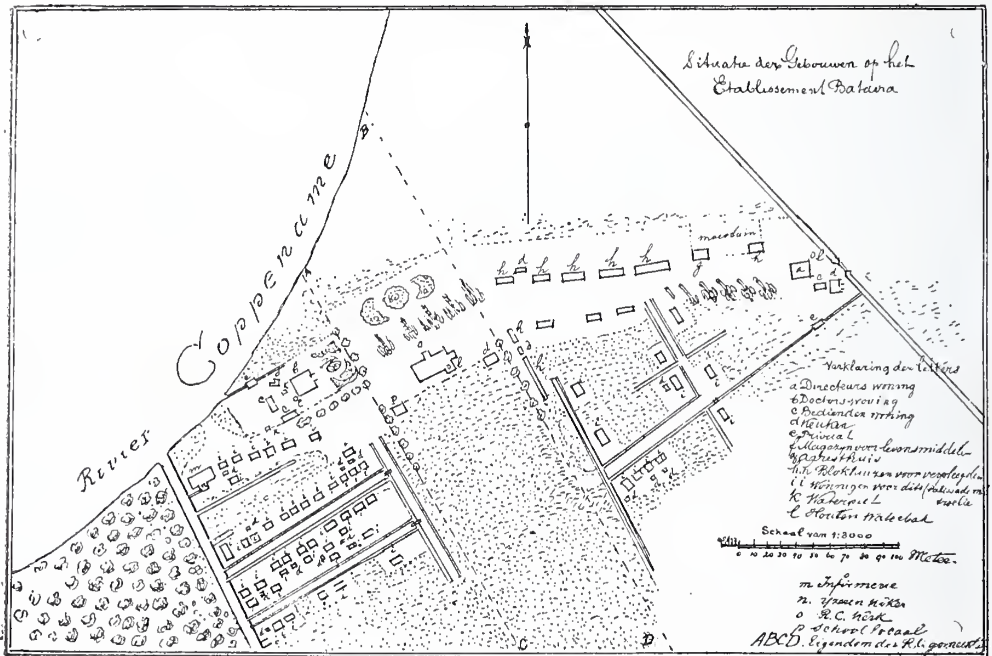
De zieken in een meer gevorderd stadium worden in hun huishouding geholpen en verpleegd door lotgenooten die nog minder ernstig lijdende zijn, waarvoor deze eene kleine belooning ontvangen. Mijn collega deelde mij mede dat ook hij een lepralijder tot assistent bij het uitoefenen zijner praktijk had. Hij maakte mij verder opmerkzaam hoe patienten in een gevorderd stadium der ziekte, zich weten te behelpen. Zoo toonde hij mij een lijder

die van zijne vingers nog slechts een stompje van den wijsvinger der rechterhand had. Toch wist deze man, door zich een houwer aan den pols dier hand te laten binden, nog eenigen veldarbeid te verrichten.

De visscher, die op een der photographieën voorkomt, wist ondanks het gemis zijner beide handen zijn hengel te gebruiken, het aas aan te slaan, en den visch van den haak te nemen. Weer zag ik bij deze gelegenheid hoe weinig de bevolking in Suriname besmetting vreest.

De bemanning onzer boot had zich met de bevolking van het etablissement eigen gemaakt, en op familiare wijze zich in gesprek met melaatschen gemengd.

Ook een troep Indianen van een naburig kamp, mannen, vrouwen en

kinderen zwierven tusschen de woningen, vertrouwelijk met de lijders omgaande en kwanselende.

De roekelooze omgang van gezonden met de zieken alhier, deden mij de haren te berge rijzen.

Het volgend tafereeltje geeft een voorbeeld van zulken omgang.

In de woning van Caecilia Husken, een bejaarde en uitgeteerde moeder, die beide handen mist en zich nog slechts moeilijk beweegt, troffen we een gezonde negerin van omstreeks 20 jaren. Terwijl we met de moeder een alledaagsch gesprek aanknoopten, begon een kindje van pas acht dagen oud, te schreien. De moeder, dit was de jonge negerin, die op het punt stond van uit te gaan, nam het kindje van de mat van den grond, en gaf het der gebrekkige grootmoeder in de armen om te sussen, waarna zij de woning verliet.

Een ander praatziek oudje, Carolina Rups verhaalde mij hoe zij reeds onder het bestuur van den gouverneur Raders in het etablissement opgenomen was.

Ook zij miste hare vingers en vertelde dat de voorganger van mijn geleider haar een keer geamputeerd heeft, wegens de groote en diepe zweren.

Verder vernam ik van haar dat zij vier kinderen te Batavia gekregen heeft, waarvan er drie haar op hun 18e jaar verlaten hebben, en dezen gaat het goed. Eene dochter is bij haar gebleven. Deze stond voor het huis aan een waschtobbe, zag er sterk en gezond uit en . . . is gehuwd met een leprosus, welk huwelijk met twee kinderen gezegend is.

Later zagen wij den man die in een reeds gevorderd stadium der ziekte verkeerde, en een zijner beenen miste.

Zoo zijn er meer gezonde vrouwen te Batavia, die met besmette mannen leven.

We ontmoetten ook op onzen weg een zieke vrouw Coroalius geheeten, die een gezonden arbeider tot man heeft.

Genoeg echter van dergelijke voorbeelden.

De arme kinderen die van zulke onverschilligheid het slachtoffer worden, verdienen diep medelijden.

Daar mij in Paramaribo geruchten ter oore gekomen waren dat melaatsche protestanten niet alleen van hunne katholieke of katholiek geworden lotgenooten door plagerijen geprest werden van geloof te veranderen, maar dat ook de katholieke directeur en de priester in zulke richting zouden influenceeren, had ik mijn collega gevraagd mij de protestanten onder de bevolking aan te wijzen, teneinde persoonlijk te onderzoeken in hoeverre deze geruchten waarheid bevatten.

Uit de antwoorden op eenigszins ingekleede vragen over deze quaestie tot de zeven aanwezige hernhutters gericht, bleek mij niets van eenige pressie door geestelijken of directeur op geloofsverandering uitgeoefend.

Wel klaagden de lieden over het eentonige voedsel, en noemden den directeur gestreng, er werd echter in deze opzichten geen onderscheid gemaakt voor Roomschen of niet Roomschen.

Na alles bezichtigd te hebben keerden we naar de pastorie terug, waar we nog eenigen tijd onder het genot van een sigaar en eenige verversching den toestand van Batavia bespraken.

De directeur bevestigde uit den maandstaat het aantal der melaatschen, en lichtte ons over de verpleging in.

We vernamen dat er twee categorieën van verpleegden zijn. Deze toestand dagteekent nog uit den tijd toen de wet onderscheid maken kon tusschen slaven en vrije lieden.

Er bestaat onderscheid in de rantsoenen die aan de verpleegden der 1e en 2e categorie uitgedeeld worden.

Zoo ontvangen de verpleegden der 1e categorie wekelijks 618 gram gezouten vleesch, 494 gram gezouten spek en 494 gram gezouten visch, de

in Suriname algemeen gegeten kabeljauw, terwijl de verpleegden der 2e categorie geen vleesch ontvangen slechts 247 gram gezouten spek maar daarentegen meer kabeljauw, nl. 1.235 gram wekelijks. Ook deelt men aan die der 1e categorie suiker uit, terwijl die van de tweede daarvoor melasse ontvangen. Eindelijk is er eenig verschil in de kleeding. De verpleegden der 1e categorie ontvangen schoeisel, die der tweede niet.

We hoorden dat er van de 95 verpleegden 50 tot de 1e categorie behoorden.

Toen ik de opmerking maakte dat dit aantal te groot of te klein moest zijn, daar ik bij mijn bezoek in het dorp aan bijna allen denzelfden standard of life toegeschreven had, hoorden wij tot onze verbazing dat alle koelies, dank zij de protectie die zij van den Engelschen consul genoten, tot de 1e categorie van verpleging behoorden. Het is waarlijk een smaad dat creolenarbeiders het met leede oogen moeten aanzien, hoe aan koelies met wie zij misschien op ééne plantage werkten, beter te eten gegeven wordt door het gouvernement, omdat deze Engelsche onderdanen zijn. Men bedenke daarbij dat voor menschen van die ontwikkeling en onder die omstandigheden het eten alles is.

Er werd ons ook verteld dat de Indianen der naburige kampen het etablissement veel bezoeken, en zeer intiem met de melaatschen omgaan. Zoo leenen zij voor kerkbezoek kleedingstukken van de melaatschen of rooken uit hunne pijpen. Toch was er in deze streek nog nooit een melaatsche Indiaan gezien.

Andere katholieke missionarissen verzekerden mij later eveneens nooit lepra onder Indianen gezien te hebben, daarentegen veel bij boschnegers. De melaatschen, die zij wel eens in Indianenkampen hadden aangetroffen, waren geen Indianen geweest doch kleurlingen uit Parimaribo, die zich ter hunner genezing onder de Indianen begeven hadden.

Een hernhutter zendeling verhaalde mij dat hij eens een lepreuzen Indiaan gezien had, doch dit was een halfbloed neger geweest.

Het schijnt waarlijk dat de Indianen van Suriname weinig vatbaar voor lepra zijn.

Doch middelerwijl werd het middag en we moesten aan den terugtocht denken.

Daar de eb al ingevallen was en we het getij niet verder wilden laten verloopen wezen we de gastvrije uitnoodiging voor het middagmaal die èn pater èn geneesheer ons deden van de hand, en begaven ons naar de landingsplaats.

Onderweg gaf de directeur ons zijn verwondering te kennen hoe ons bootje 's morgens het opkomend getij uitgehouden had. Dat het water bij de bank dikwijls zeer onstuimig kan zijn bewijst het feit dat de groote visschersboot, die volgens contract om de 6 weken de levensmiddelen, en eventueel de besmetverklaarde lepralijders uit de stad aanbrengt, de vorige maal op de bank stukgeslagen was. De bemanning had zich met moeite naar het bosch op de kust, en vandaar naar post Nassau gered.

We namen afscheid en gingen scheep, en weldra stoomde ons kranig bootje weer zeewaarts.

Onderweg konden we de verleiding niet weerstaan een der schoongevederde scharlaken roode ibissen te schieten, hetgeen we niet herhaalden daar het ons te veel tijd kostte het beest met de vlet uit het water te doen halen.

Aan den mond der rivier zagen we een vlot van zwaar hout tusschen groote corjalen met boschnegers bemand, drijven. Een groote gespierde neger riep ons eenige woorden toe. Toen we stopten om zijn verlangen te vernemen, bleek dit niets meer of minder te zijn, dan om rond de bank naar de Saramacca gesleept te worden. We beduiden hun dat hij en zijn makkers veel sterker waren dan ons bootje, en dat roeien een zeer gezonde bezigheid voor hen was. Dit werd lachend betwijfeld. Hoewel zij ditmaal geen succes van hun bedelen hadden, schenen zij toch in hun schik de bakra's (blanken) even te hebben opgehouden.

Ook kwam er hier een jonge Indiaan in een zeer kleine corjaal met forsche slagen parelende op ons af. Nieuwsgierig wat deze zoon der wouden te vragen zou hebben wachtten we eenige oogenblikken. Handig stuurde hij zijn rank vaartuig langs het onze, houdt dit met eene hand een oogenblik langs zij van het onze en biedt ons met de andere 6 keurig gedroogde ibisvleugels, welker veeren de Indianen tot het maken van sieraden gebruiken, ten geschenke aan.

Na met een enkelen nieuwsgierigen blik het interieur onzer boot opgenomen te hebben, maakte hij aanstalten zich te verwijderen. Voor hij dit echter doen kon beloonden we zijn beleefdheid met een handvol sigaren, en eenig gebak. Nog zagen we geheel aan de laatste landpunt van den rechteroever der Coppename werklieden uit Paramaribo bezig met groote blokken cederhout van een handelsfirma aldaar, die uit de Saramacca in zee gedreven waren, op te visschen en tot vlotten te verzamelen.

Met de eb liepen we nu met volle vaart in zee. De amulet hakte en stampte door de korte deining die door een lichte bries veroorzaakt werd. We namen slechts spatten van water over en konden met den pijlstok in de hand vrij dicht onder de kust blijven. Weldra waren we dan ook in de Saramacca waar we aanstalten voor het middagmaal lieten maken.

's Avonds ten 8 ure kwamen we weer te station Groningen. We namen hier de hartelijke uitnoodiging om den nacht in de commissariswoning door te brengen gaarne aan. Na de twee dagen die we bijna zonder slaap in de open lucht vertoefd hadden, lachte ons een welgespreid bed bizonder toe, en ook de bemanning der boot kreeg beter gelegenheid tot liggen.

Den volgenden morgen werd 9 uren de geschikste tijd tot vertrekken geoordeeld. Door dat uur te kiezen passeerden we het kanaal onder de gunstigste condities voor den waterstand, hetgeen dan ook zonder belangrijke stoornis geschiedde. Toch raakten we in de nabijheid der stad eenige malen vast. De eb, die toen we de stad naderden reeds eenige uren ingevallen was, had het kanaal bijna droog doen loopen. Ook moesten we af en

toe stoppen om de schroef van den planten afval te bevrijden, die in groote hoeveelheden in het kanaal dreef.

We hadden echter niet het belangrijke oponthoud dat stoombootjes door het droogloopen van het kanaal zoo dikwijls treft, en kwamen 's middags ten twee uren te Paramaribo aan.

Door deze reis hadden wij behalve den toestand ook de afgelegen ligging van het etablissement leeren kennen, en ook de moeilijkheden aan de reis daarheen verbonden als deze in roeivaartuigen geschieden moet.

In deze afgelegen ligging vindt het tot heden gevolgde systeem van isolement zijn kracht, en is dit daarom weinig consequent.

De officieele gelegenheden die de gemeenschap tusschen gesticht en buitenwereld onderhouden, zijn de postboot die het gesticht eenmaal 's weeks bezoekt, en waarvoor de politieboot van post Nassau gebruikt wordt, en de boot die eens in de zes weken de provisies en nieuwe melaatschen aanbrengt.

Hernhutterleeraars bezoeken de inrichting tweemaal 's jaars. Ook wordt hij tweemaal 's jaars door den districts commissaris geinspecteerd.

Verder wordt Batavia door toevallige reizigers bezocht. Door werklieden die herstellingen te verrichten hebben, door kooplieden in hout of goudzoekers wier weg langs het etablissement leidt, dan door de familieleden der melaatschen.

De meeste gemeenschap met de buitenwereld wordt echter onderhouden door visschers, die hun visch op de terreinen van Batavia drogen en deze later in Paramaribo verkoopen.

De Indianen uit de nabijheid van het etablissement bezoeken zelden bewoonde streken.

Den melaatschen wordt toegestaan zich voor jacht en vischvangst in de naburige bosschen te begeven. Tot voor korten tijd verwijderden zij zich ook in corjalen van het gesticht. Naar ik vernomen heb wordt hun dit tegenwoordig echter niet meer toegestaan.

Een bekend feit is het dat de melaatschen de levensmiddelen die zij van het gouvernement ontvangen verkoopen of verkwanselen, en dat deze artikelen in het district Saramacca hun afnemers hebben. Zelfs naar Paramaribo vinden zij hun weg terug.

Ook worden gevogelte, gedroogde visch en eieren van het etablissement geexporteerd, en in de stad aan de markt gebracht.

Bij de wetenschap van al hetgeen hierover omtrent de melaatschen in Suriname gezegd is, trachten in de laatsten jaren de mannen aangewezen om aldaar belangen van land en volk te behartigen, veranderingen ten goede te bewerken.

Hierbij moeten zij met materieele en sociale moeilijkheden rekening houden.

Aan Msgr. Wülfingh komt de eer toe de zaak der melaatschen het eerst en ernstig ter harte genomen te hebben.

Bij missieve van den 16en Dec. 1890 bood hij het koloniaal gouvernement in Suriname aan de verpleging der melaatschen door de R. K. gemeente te doen geschieden, en stelde hij voor „deze verpleging te doen geschieden in een door de R. K. gemeente op te richten etablissement, zoo mogelijk door religieuzen, wiens eenig streven het was zich op te offeren voor de lijdende menschheid; en met eerbiediging van de godsdienstige overtuiging van elken melaatsche."

Van het gouvernement werd eene geldelijke ondersteuning gevraagd, en moest dit de verplichting op zich nemen de van gouvernementswege verpleegde melaatschen naar de inrichting te doen overbrengen.

De gouverneur de Savornin Lohman reeds door den bisschop voor diens plan gewonnen, en door eigen aanschouwing van de gebrekkige verpleging te Batavia overtuigd, greep dit plan dat lotsverbetering der ongelukkigen beoogde, en voor de bestrijding der ziekte nuttig was, gretig aan. Hij stelde bij Gouvernementsbesluit van 27 Dec. 1890 den administrateur van financiën en den gouvernements-secretaris in commissie teneinde met den bisschop nader te onderhandelen en een concept-overeenkomst te maken waarbij de bedoelde zaak geregeld zou worden. De grondslagen voor deze onderhandeling waren:

De verplichting van het gouvernement tot subsidie voor een bepaalden tijd.

De regeling van den waarborg dat de R. K. gemeente hare verplichtingen zou naleven, bepaaldelijk geenerlei dwang in godsdienstzaken uit te oefenen op niet katholieken, met geheele vrijheid voor het overige in het bestuur der inrichting, behoudens een behoorlijke contrôle van gouvernementswege, die echter geen inmenging in den gewonen loop van zaken in zich sloot.

De vrijheid van de R. K. gemeente de zaak ten allen tijde op te geven, ook binnen de gestelde termijnen.

Onmiddellijk werden de onderhandelingen in dezen geest geopend, en kregen deze reeds na twee maanden haar beslag. Den 6en Maart 1891 was een concept-contract gereed waarin nog slechts de toe te kennen subsidie onder cijfers te brengen was.

Het is echter bekend dat gouverneur Lohman genegen was de gevraagde subsidie van f 30000 jaarlijks en bovendien f 80 voor elken van gouvernementswege verpleegden melaatsche toe te staan.

Den officier van gezondheid Peters werd middelerwijl opgedragen te Trinidad een onderzoek betrekkelijk de wetgeving en aangaande de verpleging der leprozen aldaar in te stellen. Door het ontslag van den gouverneur Lohman was het dezen niet meer gegeven de aangevangen onderhandelingen ten einde te voeren.

Deze werden echter door den tegenwoordigen gouverneur van Asch van Wijck onmiddellijk na aanvaarding van zijn bestuur hervat, terwijl ook hij zich persoonlijk op de hoogte stelde van den toestand van het leprozen-etablissement, en daar de noodigste herstellingen deed verrichten.

Die onderhandelingen, die officieel in October 1891 hervat werden, kregen reeds voor het einde des jaars haar beslag.

Het ontwerp contract van den 6en Maart werd in zijn geheel behouden, behalve eenige wijzigingen door den gouverneur voorgesteld ter verkrijging van meerdere waarborgen uit hygienisch oogpunt, en meerdere vrijheid voor bezoek van voorgangers van andere gezindten. Ook werd de financieele quaestie thans nauwkeurig geregeld.

Het jaarlijksch subsidie zou f 22000 bedragen terwijl er bovendien f 80 voor elken van gouvernementswege verpleegden lijder jaarlijks uitgekeerd zou worden.

Het gouvernement zou de verplichting op zich nemen om, zoo het tijdens den duur der overeenkomst zelf een leprozeninrichting wilde oprichten, van de R. K. Gemeente, indien deze dit verlangde hare inrichting over te nemen. Bij bepaling van den prijs voor overneming door het gouvernement zou van de kosten van oprichting en uitbreiding der inrichting moeten worden afgetrokken een bedrag van f 5000 voor elk jaar genoten subsidie, als afschrijvingssom op de eigendommen.

Toen nu het ontwerp-contract op deze grondslagen tot stand gekomen was, stelde de gouverneur eene verordening voor die hem machtigde een overeenkomst aan te gaan met de R. K. gemeente betreffende de verpleging der melaatschen, en waarin de hoofdbepalingen van het contract opgenomen waren.

Door het contract zelf op te nemen zouden voor kleine wijzigingen telkens nieuwe verordeningen noodig zijn.

Het ontwerp van deze verordening werd reeds in Januari 1892 den kolonialen Staten aangeboden.

Hoe het ontwerp door de staten ontvangen werd, blijkt uit het verslag der commissie van rapporteurs van 29 Februari 1892. „Met groote ingenomenheid," zoo begint het verslag, had men kennis genomen van deze ontwerp verordening, dewijl daardoor het uitzicht werd geopend eene betere verblijfplaats voor de hierbedoelde ongelukkigen tot stand te zien komen en tevens meer, dan tot nu toe mogelijk was, de melaatschen in een etablissement te vereenigen, waardoor de vele foyers van besmetting die nu zoo talrijk overal bestaan zouden ophouden hun gif over de bevolking te verspreiden."

Gaven deze woorden uitdrukking aan de gevoelens van ingenomenheid waarmee deze ontwerpverordening door de staten begroet werd, een adres in de volgende maand den gouverneur aangeboden, gaf van een tegenovergesteld gevoelen van anderen blijk. Dit adres werd ingediend naar aanleiding van art. 7 der ontwerp-verordening, luidende:

„Bedienaren van andere godsdienstige gezindten dan de Roomsch-Katholieke zullen op vast te stellen uren, door den gouverneur of bij contract te bepalen, vrijelijk op het etablissement worden toegelaten, teneinde hunne aldaar verpleegde geloofsgenooten in de ziekenverpleging of in hunne woningen te bezoeken, terwijl het iederen verpleegde, die naar het oordeel van den geneesheer in een toestand verkeert, dat de dood spoedig kan worden verwacht, vrij staat elk oogenblik den bedienaar van zijn godsdienst bij zich te ontvangen."

In bedoeld adres nu werd door de kerkeraden der protestantsche gemeente, en door den hoofdvoorstander der moravische broedergemeente te Paramaribo, betoogd, dat waar art. 7 der ontwerp verordening voor anders denkenden de gelegenheid om godsdienstige samenkomsten te houden uitsluit, volledige vrijheid van godsdienst beperkt werd. Voor volledige vrijheid van godsdienst had het gouvernement vooral te waken, omdat het gesticht de gouvernementsinrichting Batavia zou vervangen. Vóór dat adres ingediend was, had de gouverneur reeds een schrijven van gelijken inhoud van de Hoofdvoorstanders der mor. Broedergemeente ontvangen. Onmiddellijk na ontvangst van dezen brief, trachtte de gouverneur den bisschop te bewegen de oprichting van een gebouw op de eventueel in te richten terreinen toe te staan, waarin andersdenkenden godsdienstige bijeenkomsten zouden kunnen houden. De bisschop wiens meegaandheid in het doen van concessies aan andersdenkenden reeds door gouverneur Lohman geprezen was, verklaarde echter beslist deze vergunning niet te kunnen geven.

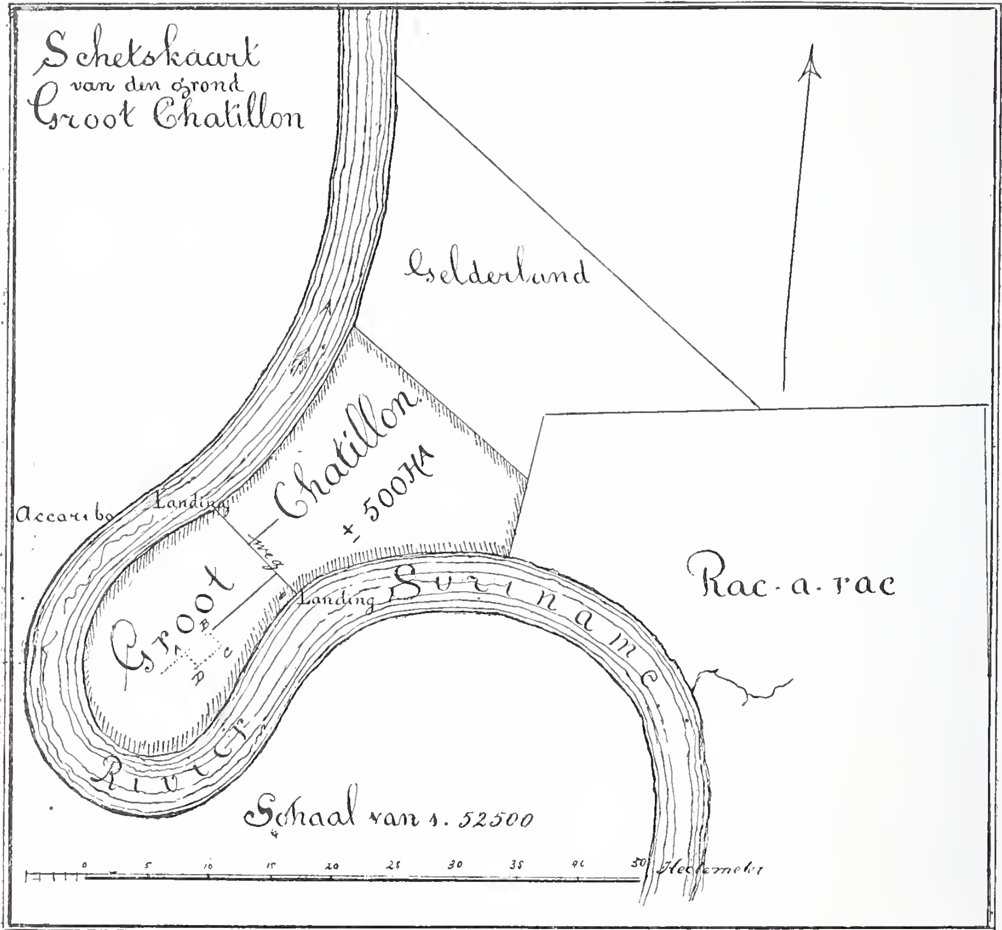
Gedurende de onderhandelingen had de bisschop eene in de nabijheid der stad gelegen plantage „De goede verwachting" aangekocht, om deze zoo spoedig er aan het ontwerpcontract uitvoering gegeven kon worden, voor leprozenetablissement in te richten. Toen echter uit het verslag der commissie van rapporteurs bleek dat de kol. Staten deze plantage in de onmiddellijke nabijheid der stad, in eene door landbouwers dicht bevolkte streek, voor leprozenetablissement ongeschikt zouden achten, kocht de bisschop het terrein der verlaten plantage Groot-Chatillon aan de Boven Suriname.

Van dezen aankoop gaf hij kennis aan het bestuur. Op uitnoodiging van den gouverneur begaven zich de geneeskundige inspecteur, de chef van het bouwdepartement en de gouvernementslandmeter in commissie naar Groot-Chatillon teneinde de geschiktheid dier plaats voor een aldaar op te richten gesticht te onderzoeken. Dat dit oordeel gunstig was, blijkt uit het op 25 Juli 1892 uitgebracht rapport, waaraan het volgende ontleend is:

Groot-Chatillon is op een afstand van eenige uren stoomens van de stad gelegen, en gedeeltelijk schiereiland. Het terrein ligt hoog, en de oevers van het gedeelte dat schiereiland is, zijn met bosch dicht begroeid. Het landen is slechts mogelijk op twee tegenover elkander liggende punten, het begin en het einde van een weg die dwars over het smalste gedeelte van de landtong loopt. Van de landzijde is het schiereiland door verlaten plantages, die geheel in wildernis veranderd zijn, begrensd, en uiterst moeilijk te bereiken. Het geheele terrein is doorsneden van sloten en kanalen die vroeger het inundatiestelsel en de waterwegen der suikerplantage vormden. De sluizen zijn nog in vrij goeden staat. Van de kanalen, van de fundamenten der vroegere fabriek, zoowel als van de landingsplaatsen zou bij den bouw en inrichting van een nieuw etablissement voor lepralijders gebruik gemaakt kunnen worden. De op de kaart aangegeven plaats A B C D van ongeveer 2 H.A. oppervlakte zou voor de inrichting een zeer geschikte plaats opleveren. Dit terrein zou door een breede sloot en stekelige cactushaag te omgeven zijn,

en slechts één ophaalbrug zou den toegang tot de terreinen verleenen. Alleen de landingsplaatsen zouden behoeven te worden bewaakt om een volkomen isolement te verkrijgen. Om deze redenen, niet het minst om de gezonde ligging achtte de commissie Groot-Chatillon voor het beoogde doel bij uitstek geschikt.

De dag der behandeling van het ontwerp in de koloniale Staten naderde intusschen. Daar aan de kerkeraden en hoofdvoorstanders der moravische

broedergemeente uit de memorie van antwoord den 19en Mei op het verslag der commissie van rapporteurs gegeven, gebleken was dat hun adres geen invloed op de zienswijze van het bestuur had uitgeoefend, boden zij den 10en Juni 1892 een adres aan de kolon. staten aan, waarvan afschrift werd gezonden aan den gouverneur. In dit adres werd opnieuw gezegd dat de verordening geen volledige godsdienstvrijheid waarborgde, en met klem werd daarin betoogd dat waar alleen R. Katholieken kerk houden, het bezoeken van bedienaren van andere godsdienstige gezindten luttel geeft, daar

dit door den dagelijkschen invloed van den R. K. priester, zacht genomen, geneutraliseerd wordt.

Ook, zeide het adres verder uit zich de volksovertuiging tegen een katholiek etablissement. Vele hernhutters weigeren nu reeds naar Batavia te gaan, veel minder zullen de zieken zich uit eigen beweging naar het nieuwe etablissement begeven.

Het gouvernement zendt allen die in de termen der publicatie van 1830 vallen op, en stelt hen onder den invloed der R. K. kerk, in een land waar tegenover ruim 9000 katholieken, 34000 protestanten en 1200 Israëlieten wonen. De katholieken eischen voor hun toewijding vrij veel geld, en prijsgeving van het beginsel van godsdienstvrijheid. Het gouvernement zelf moet de zaak ter hand nemen, en mocht het in Nederland geen steun vinden, dan staan adressanten voor particulier initiatief in.

Spoedig na de indiening van dit adres volgde de openbare zitting der koloniale Staten, waarin de ontwerp verordening behandeld werd.

In deze vergadering, die den 2en Juli 1892 plaats had, wedijverden het bestuur, door den administrateur van financiën als gedelegeerde van den gouverneur, vertegenwoordigd, en de leden der staten voor de aanneming der ontwerp-verordening.

Een kort resumé van de redevoeringen in die vergadering gehouden, is het volgende:

Bij den treurigen toestand te Batavia is zoo spoedig mogelijk voor de ongelukkigen, wier leven nog slechts een wachten op sterven is, de beste verpleging in een goede inrichting gewenscht.

Door geen verplegers kan die beter geschieden dan door Roomsch Katholieken wier toewijding bij zulk liefdewerk zooals over de geheele wereld, ook in Suriname gebleken is. Ook Suriname heeft zijn paters Damien. Drie paters zijn als slachtoffers hunner toewijding lepreus geworden.

Sints 1834 heeft de R. K. gemeente een stuk grond, waarop hun kerk en kerkhof, in eigendom te Batavia, en waren er dag en nacht een of twee geestelijken beschikbaar om de godsdienstoefeningen te leiden, den ongelukkigen den troost der godsdienst te brengen, of hun stoffelijk overschot een laatste eer te bewijzen. Ook aan de hernhutters zou een stuk gronds voor een kerk zijn afgestaan, indien daarom ooit gevraagd was. Sints 1830, dus reeds meer dan 60 jaar, bestaat er voor melaatschen geen gelegenheid tot het bijwonen van andere godsdienstoefeningen dan van de Roomsch Katholieken, daar melaatschen zich niet in het openbaar mogen vertoonen, en dus slechts te Batavia ter kerke kunnen gaan. De hernhutters hebben zich nooit aan de melaatschen te Batavia gelegen laten liggen. Eerst sints 1889 bezoeken hun leeraren het etablissement tweemalen 's jaars. Zoo is het geen wonder dat een hernhutterleeraar, die in gezelschap van gouverneur Lohman de inrichting bezocht, daar nog slechts 2 hernhutters aantrof, terwijl de anderen allen katholiek geworden waren. Dat er pressie ten opzichte van godsdienst op niet-katholieken te Batavia zou uitgeoefend worden is aan het

bestuur nooit gebleken, en daartegen is in de nieuwe inrichting althans gemakkelijk te waken. Mochten er nochthans ooit gegronde klachten ingediend worden waaraan niet te gemoet te komen zou zijn, dan kan nog altijd art. 11 der verordening in toepassing worden gebracht, en het gouvernement een gesticht voor melaatschen in eigen beheer oprichten.

Evengoed als aan de katholieken zou aan een ander kerkgenootschap de verpleging der lijders opgedragen kunnen worden. De katholieken namen daartoe echter reeds in 1890 het initiatief, en hebben altijd voor de leprozen gezorgd. Zij hebben bovendien de verpleegsters en de middelen beschikbaar, die andere kerkgenootschappen nog moeten zoeken. Beter ware het zeker indien het gouvernement zelf de inrichting tot stand bracht, waartoe het bij afstemming der verordering ook verplicht is, dan echter zouden daartoe de middelen moeten worden gezocht, en het tegenwoordige ontwerp werd op de lange baan geschoven.

Bij de zoo algemeene verspreiding der ziekte *moeten* om het gevaar der besmetting maatregelen onverwijld genomen worden, wil men de maatschappij niet verloren zien gaan. „Deliberante senates peris Saguntüm".

Zoo was de geest dien de redevoering in de Staten ademde, en waaruit een antwoord op het rekest der protestanten te putten is.

Het ontwerp werd met algemeene stemmen op één na aangenomen. Deze stem werd uitgebracht tegen de plaats waar de inrichting zou worden opgericht, niet tegen de verpleging door de Roomsch katholieken.

Aldus keurden de staten een verordening goed die den gouverneur de macht gaf een contract te sluiten met de R. K. gemeente betreffende de verpleging der melaatschen. Deze verordening werd door den gouverneur vastgesteld den 5en Juli en afgekondigd den 15en Juli, terwijl den 18en Juli 1892 het contract aangegaan werd, met bepaling dat zoo door het koloniaal gouvernement in Suriname aan de R. K. gemeente vóór 1 Maart 1893 geen kennis gegeven werd, dat bij de regeering geen bezwaar bestond tegen deze overeenkomst, deze zou geacht worden niet te zijn gesloten. Door de verordening dadelijk af te kondigen en een voorwaardelijk contract, dat niet volkomen gelijkluidend aan de verordening kon zijn te sluiten, zou er, indien bij de regeering in Nederland geen bezwaar tegen verordening en contract bestond, belangrijk tijd bespaard worden, daar de stukken dan gelijktijdig naar den Haag en vandaar terug gezonden konden worden. Dadelijk na de goedkeuring zou dan tot uitvoering van het contract overgegaan kunnen worden.

Intusschen wendden zich de protestantsche kerkbesturen tot H. M. de koningin regentes bij adres van 23 Juli 1892. De inhoud van dit rekest was ongeveer gelijkluidend aan dien der vorige De genoemde kerkbesturen verzochten daarin H. M. nederig het daarheen te willen leiden dat van gouvernementswege de zaak der leprabestrijding zelfstandig ter hand genomen worde, en in ieder geval volledige godsdienstvrijheid der door het gezag uit de samenleving verwijderde melaatschen, volkomen gehandhaafd worde. Bij dit adres was er een van gouverneur en staten gevoegd en een brief van den

moravischen zendeling P. A. Wehle die de Katholieken van proselietenmakerij onder de melaatschen beschuldigde.

Ter zelfder tijd circuleerde bij de bevolking een adres van ongeveer denzelfden inhoud als het bovengenoemde. Dit adres van ongeveer 1200 handteekeningen voorzien werd den 13[en] Aug. verzonden. Om volledig te zijn vermeld ik dat er te Parimaribo geruchten liepen dat het aantal dier handteekeningen door allerlei kunstgrepen tot die hoogte gebracht was.

Reeds in het begin der volgende maand werd te Paramaribo bekend dat de minister van koloniën de bepaling dat in een gesticht waarin zich allen moeten doen opnemen, alleen voor R. katholieken gelegenheid zou bestaan tot het bijwonen van openbare Godsdienstoefeningen, een onoverkomelijk bezwaar achtte voor de goedkeuring van het contract. Hiermede is in korte trekken de onderhandeling van het gouvernement met de R. K. gemeente geschetst. Om geheel onpartijdig te blijven is slechts de verkorte inhoud van officieele stukken weergegeven. Volgens het oordeel der meesten die de bevolking kennen, zou hoe weinig het grootste deel der bevolking ook werkelijk protestant of Roomsch is, waar eens godsdiensthartstocht in 't spel gebracht was, de verordening een algemeen isolement in de eerste jaren niet in der hand gewerkt hebben.

Waar de verordening door de regeering niet was goed gekend nam deze de verplichting op zich de zaak der leprabestrijding ter hand te nemen. In dezen zin lieten zich èn minister van kolonien, èn gouverneur uit. De minister bij de definitieve vaststelling der kolom der huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1894, de gouverneur in de openingsrede der koloniale der 9[en] Mei 1893. Ook sprak de gouverneur in deze rede als zijne meening uit, dat indien het gelukken mocht aan een eventueel van gouvermentswege op te richten etablissement eene corporatie te verbinden die de verpleging op zich nam, althans eenigszins zou kunnen verwacht worden, dat velen vrijwillig, althans niet met afkeer, naar de inrichting zullen gaan. Aan de verschillende kerkbesturen zou vergunning gegeven kunnen worden een kerkgebouw op te richten. Naar aanleiding dezer woorden wendden zich den 26[en] Mei 1893 de kerkbesturen der hervormde en luthersche gemeenten, en de hoofdvoorstanders der moravische broedergemeente in gemeenschappelijk adres opnieuw tot den gouverneur en boden aan: de zorg voor de ziekenverpleging in het nieuwe van gouvernementswege op te richten leprozengesticht op zich te nemen, onder nader met het gouvernement overeen te komen voorwaarden. Alvorens op dit adres te beschikken benoemde de gouverneur den 23[en] Juli 1893 eene commissie om de grondslagen te overwegen waarop deze inrichting behoort te worden gevestigd, en droeg deze commissie op een avant-projet in te dienen voor een inrichting ter verpleging van lepralijders.

In deze commissie werden benoemd de administrateur van financiën als voorzitter, de geneeskundige inspecteur en de chef van het bouwdepartement. Verder van elk kerkbestuur te Paramaribo 2 leden. Met ijver aanvaardden

deze heeren hun taak, en door eendrachtig samenwerken waar het de zaak der leprabestrijding gold, kwam dit avant-projet in December 1893 gereed. Gedetailleerd wordt in het rapport het oordeel der commissie meegedeeld over alle quaesties van verpleging als: Indeeling der verpleegden, woning, voeding, kleeding, en ligging; terwijl ook aan bijgebouwen en aan het personeel alle aandacht geschonken is.

De inrichting zou gevestigd worden op Groot Chatillon, dat den 5en Juni 1893 met dat doel door het gouvernement van de R. K. gemeente overgenomen was, en waar de maatregelen van isolement hierboven besproken zouden toegepast kunnen worden. Volkomen vrijheid van godsdienst zou gewaarborgd zijn, en de verpleging plaats hebben door religieuzen van protestantsche en katholieke gezindten. Ook hield de commissie rekening met de behoeften der verschillende standen in de maatschappij, zoowel als met de volkseigenaardigheden. Zelfs met het geloof aan treef was rekening gehouden, opdat er voor de melaatschen in Suriname geen rede meer zou zijn, niet naar de inrichting te gaan. De commissie nam bij hare beraadslagingen een cijfer van 200 lijders tot maatstaf. Daarop was de grootte van het terrein, van het hospitaal, van de recreatiezalen, van de keuken en van de overige gebouwen gebaseerd, en daarnaar was het aantal woningen van lijders en verpleegsters vastgesteld.

Dit alles strekte ten grondslag aan de teekening der plannen en aan het opmaken der begrooting, die zooals uit de openingsrede der kol. staten voor 1894 blijkt, f 217.600 bedraagt.

Bij de bouwplannen en bij de keuze van het terrein Chatillon was rekening gehouden met de omstandigheid dat, werden alle lepralijders geisoleerd de noodige uitbreiding aan het etablissement gegeven kon worden.

Zooals reeds gezegd, is het aantal lepreuzen in Suriname naar evenredigheid der bevolking ontzettend groot. Met juistheid is het cijfer niet bekend. De commissie van het avant-projet schatte het op 1500, welk getal echter volgens oude kolonisten te laag is. Volgens Monseigneur Wülfingh bedraagt het 2000. Helaas! Deze toestand zal voorloopig even treurig blijven, daar er in de zaak der leprabestrijding geen verandering van gewicht schijnt te zullen plaats hebben.

Gelijk in de vergadering der kolon. Staten van den 2en Juli 1892 voorspeld is, is met het zoeken naar de middelen de zaak op de lange baan geschoven. De som voor het nieuwe van gouvernementswege op te richten etablissement werd door de kol. Staten als te hoog, niet op de begrooting voor 1895 gebracht. In Nederland werd een post van *f* 60.000 voor het verbeteren der bestaande inrichting voorgesteld. Het is te wenschen dat deze verbetering eenig nuttig effect op den bestaanden toestand hebben zal, — hoeverre zij dit hebben kan, zal ieder die deze schets gevolgd heeft, zelf kunnen beoordeelen.

Curaçao, 24 Maart 1895.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

Met enkele woorden moet ik nog terugkomen op het onderwerp dat mij aan het slot van mijn vorig overzicht bezighield: de viering der 20-September-feesten te Rome. En dat wel naar aanleiding van een artikel, in de *Revue des deux mondes* van 15 dezer, getiteld: *Le 20 Septembre à Rome—Impressions d'un témoin.*

De ongenoemde schrijver van dit zeer bekwaam geschreven stuk heeft getracht zich op een onpartijdig standpunt te plaatsen. Niet altijd is het hem gelukt dat te behouden. Vooral waar zijn vrijmetselaarsvrees om den hoek komt kijken, verraadt hij den getrouwen — zij het ook verlichten — katholiek.

Hij begint met de verklaring voor de feest*plannen* te vinden in de begeerte der *reduci*, de mannen van 1870 om zich ter herdenking van hun heldenstrijd van vijf en twintig jaren geleden te vereenigen. Is deze verklaring juist, wat wel zoo lijkt, dan volgt daaruit tevens de waarheid der bewering dat het Huis van Savoye den 20sten September door de democratie op sleeptouw is genomen. Dit behoeft niet te verbazen als men bedenkt, hoeveel dat Huis aan de democratie met Garibaldi aan de spits te danken heeft gehad.

Het Huis van Savoye heeft dan ook slechts onwillig feest gevierd op 20 September; het heeft gedaan, wat het doen moest en zoo gratieus als mogelijk was. Maar vergelijk de zilveren bruiloft van het Koningspaar eens met dit 25-jarig feest. Toen was er een keizer te gast en vierden de prinsen van het koninklijk Huis mede feest; toen vlagden de ambassades en wenschten de vorsten van Europa Humbert geluk. Nu niets daarvan: *Italia farà da se.*

Uit tal van gegevens, die hij aan zijn fijne opmerkingsgave dankt, toont nu de ongenoemde schrijver aan dat op den 20sten September veel meer de „triomf der vrije gedachte" dan de eenheid van Italië gevierd is. De tachtig vaandels der vrijmetselaars daargelaten, moet inderdaad gezegd worden dat vele teekenen de waarheid dier bewering staven. De pers in de eerste plaats, de veelbeteekenende afwezigheid van sommigen en de onthouding van anderen vervolgens, de aard der feestviering ten slotte. Bij de onthulling van Garibaldi's ruiterstandbeeld op den Janiculus heeft Crispi bijna niet over Garibaldi gesproken. Zijn geruchtmakende rede was een hulde aan .... den godsdienst, van alle wereldlijke macht ontdaan natuurlijk, en een bedreiging aan het pausdom. Crispi, de man wiens overwegende invloed hieraan te danken is dat hij altijd iets anders doet dan men van hem verwacht, heeft andermaal de wereld verbaasd. Maar hij heeft — kon het anders? — de kloof, die de beide helften van het éene Italië scheidt, verbreed.

Leo XIII zal — zoo meent de schrijver — zijn onverzoenlijke houding handhaven. Want wat in 1870 de waardigheid van het pausdom voorschreef, dat is langzamerhand de verstandigste politiek gebleken, die het pausdom volgen kon. De onthouding der katholieken bij de openbare verkiezingen in Italië heeft dit uitgewerkt, dat het volk thans een partij voor zich ziet, die „maagdelijk gebleven is, onverdacht, onaantastbaar, omdat zij nooit een parlementaire fractie geweest is" en dus onbevlekt van al het gekuip en ge-

knoei, van heel de politieke oneerlijkheid, welke het openbare leven van het jonge koninkrijk in de laatste 25 jaren maar al te zeer hebben gekenmerkt.

De ongelukkigsten in dezen strijd, die na de feesten weer van even vinnigen aard is als in de eerste jaren na 1870, zijn zij die in hun hart een vrome en oprechte gehechtheid aan het Evangelie dragen mèt een vurige liefde voor het vrije Italië. Behooren tot deze misschien Umberto en Marguerita?

Ik geloof wel dat de schrijver zijn „documenten" goed gerangschikt heeft, al blijft het voor mij een groot raadsel, wat de katholieken als partij — niet het pausdom — voor gevolgen te wachten hebben van hun *non-possumus*-politiek. Herstel van de wereldlijke macht des pausen? Wie gelooft, dat Rome werkelijk weer aan Italië afhandig gemaakt zou kunnen worden? Wie ziet niet in dat, nu de groote kamp voor de idee: vrijheid, welke in het midden dezer eeuw heel Europa in beroering bracht, plaats gemaakt heeft voor een oeconomischen en socialen strijd, het denkbeeld van een pausdom op herovering belust, al meer en meer onmogelijk gaat worden. Waarop „wacht" dan die partij van onthouding in Italië?

Maar — men zou mij de opmerking gaan maken dat een al te uitvoerige uitweiding over de 20-September-feesten niet thuis behoort in een October-overzicht. Laat mij dus over de inneming van Tananariwo spreken, al had die ook den 30sten September plaats en al zeide ik in mijn vorig overzicht omtrent de expeditie reeds het mijne.

Uit het expeditionaire korps dat in een der eerste maanden van dit jaar den langen weg van Majoenga naar de hoofdstad aanvaardde, is in September door den opperbevelhebber een keurkolonne gevormd, voor wie de eer zou zijn weggelegd de Fransche vlag naar Tananariwo te brengen. Drie, vierduizend man van de vijftienduizend die den tocht begonnen, waren krachtig en gehard genoeg om die laatste zware taak te aanvaarden. En toen ging het zonder aarzeling. Bijna iederen dag werd een aanzienlijk eind gevorderd, werden sterkten genomen en schermutselingen geleverd. Bij dat alles had men het vooruitzicht dat de Howa's zich ten slotte rondom hun Koningin zouden verzamelen en een hardnekkigen tegenstand zouden bieden. Zoo liet het zich ook aanzien toen de witte huizen der tegen een heuvelenreeks gebouwde stad in de verte zichtbaar werden. Want hier, vlak bij het einddoel, schijnt voor het eerst g e v o c h t e n te zijn. Niet te lang en niet te zwaar evenwel, want binnen het eerste uur van het bombardement, verscheen de witte vlag en daar de orders van generaal Duchesne geen overgave op genade of ongenade eischten, behoefden de onderhandelingen niet lang te duren.

Koningin Ranawalo zal blij geweest zijn dat zij er met het verlies van haar tyrannieken man en eerste-minister is afgekomen. Het is waar — men heeft zijn groote macht toegeschreven aan de passie welke hij de Koningin nog altijd wist in te boezemen, al was zij toch eigenlijk al te oud voor zulk een jeugdig vuur. Toch moet het haar, dunkt mij, meegevallen zijn dat de Fran-

schen haar niet eenvoudig afgezet en naar een eiland verplaatst hebben.

Een portret in de *Illustration* vertoont Ranawalo als een vrouw van middelbaren leeftijd, lichtbruin van tint, grof van vormen en trekken en met dat eigenaardig armoedige voorkomen, dat kleurlingen meestal vertoonen wanneer zij zich in, zij het ook rijk of nieuwmodisch, Europeesch toilet hullen. Er is geen ziertje vorstelijkheid in het uiterlijk dezer gele verschijning: *every inch* een burgerjuffrouw. Maar nu ze toch door de Franschen „geprotegeerd" gaat worden, is het veel beter zoo.

Eindelijk, na duizend tegenvallers en vergissingen, heeft de Republiek nu eens geluk gehad. Want als werkelijk de Koningin bij de nadering der Franschen de vlucht eens had genomen en zich verstoken had in de wouden der Betsileo's, dan waren de moeilijkheden niet te overzien geweest. Nadat het eerste te voorbarige telegram betreffende de verovering van Tananariwo Europa bereikt had en uit dit bericht scheen te moeten worden opgemaakt dat Ranawalo ver van haar hoofdstad een schuilplaats had gezocht, heeft de *Times* met een zuurzoeten glimlach het Fransche volk gelukgewenscht met het resultaat eener onderneming, „waarvan de groote bezwaren nu eerst begonnen." Ditmaal was het blad dat alles weet, te vlug geweest. De aanwezigheid der Koningin nam een berg van bezwaren weg. Niet alleen was het nu niet noodig dat men haar ging opsporen bij de Betsileo's en dat men de districten ging veroveren, een voor een, waarin het haar gelieven zou zich terug te trekken — maar men kon haar direct haar handteekening laten zetten onder een vredestractaat en zoo in de oogen van den vijand van een uur tevoren den nieuwen toestand van onderwerping legaliseeren, waarin het eiland zich voortaan zou bevinden. De Koningin bleef heerschen over haar eigen volk en de Koningin wilde dat de Franschen haar eiland „in bescherming namen." De Howa die zich tegen de Franschen bleef verzetten, was dus een weerspanneling tegen zijn souverein.

Beschouwt men de quaestie aldus, dan kan de vraag protectoraat of annexatie? niet veel zorgen baren. Ondanks het verzet van enkelen, schijnt men te Parijs dan ook wel van stonde aan en met bijna algemeen goedvinden de eerste oplossing te hebben gekozen. Het is waar, de Kamer die gisteren weer bijeengekomen is, moet nog van haar oordeel in dezen doen blijken, maar de pers zal, als meestal, wel een goede thermometer geweest zijn. In den strijd dien de meeste gezaghebbende bladen voor het potectoraat — d. w. z. handhaving der Howa-regeering op het bij tractaat aan Frankrijk onderworpen eiland — gestreden hebben, bleef de overwinning ongetwijfeld aan hunne zijde. Frankrijk heeft in Tunis te gunstige en in Oost-Azië te ongunstige ervaringen opgedaan om lang in twijfel te blijven omtrent de keus. Terecht werd door de Fransche bladen herhaaldelijk het voorbeeld van Nederland aangehaald dat meer dan een inlandschen vorst op Java gehandhaafd heeft, zonder dat iemand eraan twijfelt of ons land op dat eiland „tehuis" en of dat eiland aan ons land onderworpen is.

In een Fransch tijdschrift zag ik een spotprentje, een officier verbeeldende

die zijn vermoeiden manschappen bij het bestormen der sterkten in de nabijheid van Tananariwo toeriep: „Moed, kinderen; het ministerie moet gered worden!" En het ministerie werd gered. De hoofdstad werd den 30sten September bereikt; den 10den October wist men het te Parijs en eerst den 22sten dezer maand is de Kamer bijeengekomen, wier roeping het is de ministerieele asch van het Kabinet Ribot tot die van zijn legio voorgangers te vergaderen.

Dat de Kamer zich van die vaderlandslievende taak naar behooren zal kwijten, is wel waarschijnlijk. Maar Madagaskar zal het struikelblok niet zijn, waarover het ministerie tuimelen zal. Het ligt in den aard der luimige Kamer alle tekortkomingen te vergeten om een succes. En een succes is de aankomst van generaal Duchesne in de hoofdstad der Howa's voor het ministerie geweest, ook al heeft het er nog zoo weinig aan gedaan. Het zal nu de toejuichingen in ontvangst nemen voor een wapenfeit, waaraan het even onschuldig is als wellicht — laten wij het hopen! — aan de vele fouten welke de expeditie gekenmerkt hebben. Zoo *himmelhoch jauchzend* — zoo *zum Tode betrübt*, ziedaar de publieke opinie en haar organen te Parijs. „Indien wij buiten Frankrijk, en eenmaal in het veld," — zoo schrijft de hoofdredacteur van het *Journal des Débats* — „den moed, de wilskracht, de volharding bezitten, welke het welslagen onzer ondernemingen verzekeren, in het land zelf missen wij de koelbloedigheid en het geduld, welke het mogelijk maken de resultaten daarvan af te wachten."

Zoo is het. Gisteren scheelde het weinig of wij waren te hoop geloopen op de boulevards en hadden een zondebok gezocht voor de misrekeningen, waarvan onze landskinderen in het verre Zuiden de slachtoffers waren geworden. Maar vandaag vernemen wij dat Tananariwo ons is en wij slaan de handen tegen elkaar om het ministerie toe te juichen, dat er geen zier aan gedaan heeft. Ja toch, het heeft een telegram gezonden, waarin de overwinning in zoo snorkende termen verheerlijkt wordt dat men zich moet afvragen hoe de gelukwensch van een ministerie wel zou moeten luiden, als de Republiek nog eens, de Hemel verhoede het! een Austerlitz of Wagram beleefde.

Maar laat ik niet onbillijk zijn. Men mag nooit uit het oog verliezen dat elke overwinning, neen elk wapenfeit van hoe geringe beteekenis ook, voor de Republiek een kleine vergoeding is voor 1870. En het is misschien wel goed dat de beteekenis der koloniale glorie een weinig overdreven wordt, omdat die er immers toe kan meewerken den wrok te stillen en den onbevredigden drang om de wereld van zich te doen spreken een zijweg te banen.

Het is een algemeen heerschende overtuiging hier te lande dat het in een oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland heden ten dage ongeveer evenzoo zou gaan als in 1870; dat de afloop althans dezelfde zijn zou. Ik durf dat niet tegenspreken; het Duitsche leger heeft zeer zeker altijd een grooten voorsprong op het Fransche, wijl dit laatste „de koelbloedigheid en het geduld" mist, die den Germanen in zoo sterke mate eigen zijn. Het verschil

in legersterkte maakt niet veel uit; de bewapening zal niet veel verschillen; de spionnendienst van beide natiën is even goed of slecht geregeld. Blijft dus, globaal genomen, in het voordeel van Duitschland de voorsprong wegens koelbloedigheid, taaiheid, geduld, volharding enz. Niet geringe eigenschappen voorwaar.

Maar de Republiek heeft daar wel wat tegenover te stellen. Men is na 1870 verbaasd geweest over de vlugheid en de betrekkelijke gemakkelijkheid, waarmede de vijf milliard zijn opgebracht. Men heeft toen goed begrepen dat de nationale hulpbronnen, de rijkdom van den bodem, de ondernemingsgeest, de werkkracht van den Franschen boer en van den Franschen middenstand buitengewoon groot zijn. Maar dat is zoo gebleven sinds 1870 en wat de Republiek aan bloei en welvaart op het Duitsche Rijk voor heeft, biedt misschien een aequivalent voor Duitschland's superioriteit op ander terrein. Weet men wel hoever de Fransche Republiek haar geduchten mededinger in dat opzicht vooruit is?

Ik heb misschien al te veel over Italië gesproken en aarzel daarom de aandacht nu weer te vestigen op Mancini's studiën over den oeconomischen toestand van dat rijk. Maar ik wil die geschriften dan ook slechts aanhalen omdat zij zoo bijzonder leerrijk zijn voor een vergelijking van de oeconomische toestanden van Frankrijk en Duitschland. Bijna overal op oeconomisch gebied is de Republiek haar mededingster vooruit. Haar nationale rijkdom overtreft dien van Duitschland met 54 milliard of 34 pct. De handelsrijkdom van Frankrijk beloopt 80 milliard francs tegen die van Duitschland 60 milliard; de bruto-opbrengst van den bodem 8 milliard francs tegen 4 milliard; het aantal bebouwde hectaren is 24 millioen tegen 23 millioen; de bruto-opbrengst per hectare 300 francs tegen 100; de graanproductie per hoofd 462 tegen 365 liter. Slechts onbeduidende voordeelen van Duitschland staan hiertegen over. Cijfers zijn niet op hun plaats in een overzicht als dit en daarom laat ik het bij de hier meegedeelde. Zij zijn voldoende om te doen zien dat in het algemeen van superioriteit van een der beide rijken eigenlijk geen sprake is.

Het Rijksland zal Duitschland behouden, zoowaar helpe ons God en ons Duitsch zwaard — heeft keizer Wilhelm gezegd bij de onthulling van het standbeeld te Wörth ter eere van zijn vader, *Friedrich der Gerechte*. Dat kunnen de plannenmakers voor een vrijwilligen afstand van Elzas en Lotharingen aan de Republiek zich voor gezegd houden. Hoever moet de fantasie wel gaan van hen die in trouwe konden meenen, dat de jonge Keizer aan zulk een wijze van bevestiging van den Europeeschen vrede denken kon? De vrede boven het vaderland! — is al moeilijk genoeg om te zeggen voor een eenvoudigen patriot. Het klinkt bijna onoprecht in den mond van een monarch.

Een monarch, dien de omstandigheden dwingen den vrede althans tijdelijk boven het vaderland te stellen, is de Sultan Abdoel Hamid. Och wat heeft het lang geduurd, eer de Verheven Porte er toe kon besluiten haar Armenischen onderdanen de zegeningen deelachtig te doen worden, welke Engeland, Frankrijk en Rusland, met het Drievoudig Verbond op den achtergrond, voor hen eischten. Dit heeft zij bereikt, dat de sympathie van Europa voor

de Armeniërs tegen dat dralen niet bestand geweest is. Er is teveel aan het licht gekomen en de Porte zelve heeft handig medegewerkt om door de verspreiding van *communiqué's* en geïnspireerde artikelen in dagbladen het medelijden met haar mishandelde Cristenburgers te doen afnemen. Dat heeft, en terecht, niet tengevolge gehad dat de mogendheden hun eischen lieten vallen. Deze waren trouwens gegrond op de toezeggingen der Porte op het Congres van Berlijn in 1878 en zoodra er zich opnieuw een aanleiding voordeed om den Sultan aan die beloften te herinneren, was het geen wonder dat de mogendheden door „welwillenden drang" uitvoering trachtten te verkrijgen van wat nog altijd achterwege was gebleven.

De Armeniërs zullen voortaan waarborgen bezitten dat zij geen weerlooze slachtoffers zijn in de handen der Turken, dat zij niet de eenige Christenen zijn die omdat zij nu toevallig onder Turkije behooren, de bescherming hunner geloofsgenooten moeten missen, Dat is billijk en er bestond reden voor hen om die waarborgen te begeeren, want er was hardhandig met hen omgesprongen. Maar zij zijn zelf ook niet als lammeren opgetreden. Geeft het pas, tot de tanden toe gewapend smeekschriften te gaven aanbieden en vervolgens een waar schrikbewind te gaan instellen in zekere wijken van Konstantinopel? En hoeveel moet er geloofd worden van de gruwelverhalen omtrent de handelingen der Turksche soldaten in Sassoen?

Het is in elk geval gelukkig dat de Sultan eindelijk heeft toegegeven. Een ernstiger botsing tusschen de Christelijke en Mahommedaansche elementen van het Turksche rijk zou gevaarlijke gevolgen kunnen hebben voor de rust van Europa. Men bedenke maar even dat nú al Rusland aan het terugkrabbelen scheen te gaan, zoodra er gevaar begon te ontstaan dat wel eens een onafhankelijk Armenië de vrucht zou kunnen zijn van de gezamelijke actie der mogendheden. Raak niet aan den *status quo* van Oost-Europa, is de leus. Daarom is iedere bewegelijkheid, ook al beperkt zij zich tot binnen de Turksche grenzen, zoo bij uitnemendheid gevaarlijk. Daarom ook is het den Sultan mogelijk geweest van den 1sten Mei, toen de eischen der mogendheden tot invoering van hervormingen in Armenië werden overhandigd, tot half October, toen zij werden ingewilligd, te wachten. De stemming was intusschen wat gunstiger geworden, de schijn van het gezag was gered — waarom zou Abdoel Hamid nog langer weigeren wat zijn Europeesche broeders begeerden? Temeer wijl het Engelsche eskader in de Middellandsche en het Russische in de Zwarte Zee bedenkelijk onrustig begonnen te worden.

Maar de belangrijkste gebeurtenis van deze maand blijft toch de dood van Louis Pasteur. Welk een glorie voor Frankrijk: zulk een man, zulk een leven en zulk een begrafenis.

23 October. P. v. D.

UIT DE STUDEERCEL DER REDACTIE.

Ditmaal heb ik eene zeer vreemde geschiedenis te vertellen. Zij is mij medegedeeld in dramatischen vorm. Er dient dus op het tooneel gelet te worden. Men verbeelde zich een terras, dat het uitzicht geeft op eene groote vlakte. Zes jonge meisjes leunen over de balustrade van het terras. Zij heeten: Rachel, Hermione, Célyane, Marie-Cinthe, Rose-Aline en Argiève. Het is mij niet gelukt te ontdekken in welken tijd mijne geschiedenis voorvalt. De zes jonge meisjes zijn *Françaises*, want ze spreken zeer dichterlijk Fransch. Ze handelen over de stilte in de natuur en de voorbijtrekkende landelijke meisjes. Eene der dames op het terras, die den aardigen naam van Argiève draagt — misschien, omdat zij Archi-Eve is — schildert de voorbijgangsters met fraaie poetische woorden.

Op dit oogenblik treedt eene jonge vrouw op, Irène, door de jonge meisjes als Koningin begroet. Het is niet duidelijk over welk land deze koningin gebiedt. Zij verklaart opgewekt en verrukt te zijn door de schoonheid van het zomerlandschap. Maar het stille landschap wordt plotseling vervuld van oorlogsgerucht. Eene der *suivantes*, Hermione, roept uit:

« Je vois des soldats qui marchent;
« Les lourds chevaux des cavaliers,
« Je les entends qui bondissent et qui piaffent,
« Et le soleil joue au poli des casques. »

Er ontstaat algemeene bewondering voor de naderende ruiters. De Koningin Irene is het diepst getroffen. Zij juicht

« O gaieté souveraine, ô joie.
« Oh, béni soit le ciel qui permet que je voie
« La chevauchée royale des héros...
« Soeurs, ô chères soeurs, ils sont beaux;
« Ils sont beaux, et je les regarde
« Approcher dans l'été qui luit. »

De *suivantes* klagen, dat de stilte van het landschap verbroken wordt door wapengekletter. De mantel der ruiters druipt van bloed. Zij zingen krijgsliederen. Een enkel ruiter zondert zich af van het leger. Hij nadert het paleis der Koningin. Hij draagt een mantel van goudbrokaat over de van goud flonkerende maliën van zijn pantser. Hij verschijnt als het beeld van den Engel der victorie. Hij klopt met zijn zwaard op de poort. De Koningin Irène zendt drie harer jonkvrouwen, Rachel, Hermione en Rose-Aline, om den held te ontvangen. Daarna verheffen de drie achtergebleven *suivantes* hare stemmen, om de Koningin te waarschuwen — de vlakte is verwoest, de steden zijn in rouw gedompeld, de wegen zijn platgetreden, weeklachten stijgen op van alle zijden. Zij verlaten de Koningin. Deze luistert niet naar de stem harer zusters, en ziet in den naderen held haar overwinnenden bruidegom.

De held wordt binnengeleid door Rachel, Hermione en Rose-Aline, die terstond weer heengaan. De ridder in den mantel van goudbrokaat heet Yehl, zoodat men de vrijheid heeft aan een chef van Hunnen of Vandalen te denken. Irène ontvangt hem met juichkreten. Yehl antwoordt, dat hij overal dorpen en steden heeft verwoest. Hij wordt alom gevreesd:

« les hommes, timides et tremblants, écoutent
« Si le galop de mon chéval n'approche point. »

Hij komt uit ver verwijderde landen, waar zwarte bosschen zich wuiven

over stilstaande vijvers, waarin geen enkele lichtstraal zich weerspiegelt, waarover geen enkele vogel scheert. Zijne soldaten hebben met hunne lansen de plaats aangewezen, waar tallooze tenten zijn kamp zullen vormen. Hij zelf wil de gast der Koningin zijn in haar schitterend paleis. Irene ontvangt hem met welgevallen. Hare *suivantes* zullen met lange pluimen hun koelte toewuiven, zullen melodieën doen klinken op de *viola-da-gamba*, zullen in lange rijen dansen. En zij zelve zal luisteren naar het verhaal zijner victoriën. Yehl zegt, dat hij met zijne dapperen wil doordringen naar verre landen; hij wil zich niet overgeven aan verweekende genietingen. Den volgende morgen vroeg zal hij met zijne victorieuse soldaten op marsch gaan. Irene antwoordt hierop:

— « *Tu partiras peut-être à l'aurore prochaine....*
« *Et là-bas,*
« *A travers la souriante plaine*
« *Et parmi la clarté des fleurs*
« *Et suivi des guerries dont t' acclame la voix,*
« *Tu t' en iras*
« *Vers les victoires hautaines:*
« *Et moi*
« *Je te regarderai partir, les yeux en pleurs.* »

Maar der Vandalen veldheer keert zich niet om hare smart. Hij roept fier uit:

« *Le regard de nulle femme*
« *Ne brille en mon souvenir,*
« *Et la voix de nulle femme*
« *Ne chante en mon souvenir.* »

Evenwel laat hij zich nu bekoren door deze „*douce Reine aux yeux d'aube*" — en gaat met haar het paleis binnen.

In het tweede bedrijf treden in een dicht woud, vol tenten, vier gevangen vrouwen op, Alexandra, Lydie, Gisèle en Hedwig, die door de krijgslieden van Yehl zijn buitgemaakt. Zij beklagen zich over haar lot. Eenige hoofdaanvoerders van Yehl maken zich ongerust over de afwezigheid van hun schitterenden aanvoerder. Een der chefs, Orphan, zegt dreigend, dat zoo Yehl zijne oude dapperheid verloochent, hij met eigen hand hem zal dooden. Doch de beroemde aanvoerder staat plotseling voor hunne oogen. Hij is gevlucht uit het paleis der bekoorlijke Fee, hij luistert niet meer naar hare verlokkende stem. Hij haakt naar nieuwen strijd — hij wil met zijn ros vliegen over de puinhoopen van verwoeste kasteelen, hij voorspelt, dat zijn zwaard zal vlammen van bloed en moord!

De gevangen vrouwen berichten, dat de maaltijd voor de helden is opgedischt, en heffen nieuwe klachten aan over de wreedheid van den oorlog en van haar lot. Alexandra zegt tot Yehl:

« *Vainqueur ivre qui chevauche les tempes ceintes*
« *D'une rouge couronne,*
« *Tu nous verras les yeux pleurants et mornes,*
« *Et tu entendras la tristesse de nos plaintes,*
« *Supplice amer que toi-même t'es suscité.* »

Yehl gelast, dat de gevangen vrouwen dien nacht zullen worden omgebracht. Alleen gebleven verraadt hij zijn fel bewogen hart. Hij kan Irene niet vergeten — en toch wil hij blijven de geesel der volken, de bloedige veroveraar, de stedenverwoester, die voort ijlt van victorie tot victorie, terwijl de hoefslag van zijn paard een bloedig spoor achterlaat. Hij denkt

aan den tuin van Irene, aan de bekoorlijke muziek — en fluistert:

« *Et pourtant, ô Irène,*
« *Oh, ton château et tes douces chansons, Irène ....* »

De Koningin Irène komt in het woud met hare *suivantes* en ontmoet Yehl. Deze wil haar overreden hem te volgen. Zij stemt toe. Hij wil met haar de wereld veroveren, aan hare zijde wil hij overwonnen steden binnentrekken. Hij zal haar geleiden naar zijne krijgstent, waarheen zij met toortsen en cymbalen zal worden gebracht.

Als zij alleen is achtergebleven, hoort zij de klaagzangen der gevangen vrouwen, die ter dood werden verwezen. Irène vraagt haar, waarom ze weenen? Zij vragen op hare beurt, of Irène eene gevangene is. Maar, als zij vernemen, dat Irène de bruid van Yehl zal worden, overstelpen ze haar met verwijten. Zij verhalen van de ellende, die de krijgers van Yehl hebben gebracht over de landen, die ze hebben uitgemoord. Irène deinst van schrik terug. De oversten van Yehl hebben eenige jonge *suivantes* van Irène gevangen genomen. Nu verschijnt Yehl met bazuingeschal en toortsdragers. Maar Irène weigert hem te volgen, ze antwoordt:

« *Ton armure est rouge de sang.*
« *Je retourne au palais, où fleurit le printemps,*
« *Je retourne vers la paix.* »

Zij verwijdert zich met hare volgsters. Yehl schenkt het leven aan de gevangen vrouwen.

De derde handeling grijpt plaats op het terras van de eerste. De Koningin en hare jonkvrouwen zijn bezig bedelaars en bedelaressen geschenken te geven. Hare weldadigheid neemt zeer groote afmetingen aan. Eene der *suivantes* zegt tot de bedelaressen:

« *O femmes, regardez resplendir ces parures,*
« *Les perles des colliers et l'or des bracelets,*
« *Et les diadèmes aux belles ciselures*
« *Dont le frais argent a de bleuâtres reflets.*
« *Prenez les pierres lucides et les parures,*
« *Les saphirs et les émeraudes, prenez-les,*
« *Mettez les diadèmes à vos chevelures,*
« *Et que vos bras joyeux brillent de bracelets.* »

De Koningin Irène peinst aan den schitterenden aanvoerder der bloedige ruiters. Hare jonkvrouwen verkondigen haar, dat Yehl geheel alleen naar het paleis terugkeert. Hij heeft geen zwaard meer, alleen een eikentak. Hij zinkt juichend in de armen der Koningin. Irène jubelt:

« *Oh mon doux Yehl, ô mon Héros, je te bénis,*
« *Et je sens les fleurs du jardin qui te bénissent,*
« *Et j'entends les arbres de la forêt unis*
« *Aux oiseaux pour bénir l'heure pure et propice.* »

Na een zeer poëtisch *duo-d'amour*, hooren zij gedruisch in de verte. De bedelaars komen terug, gevlucht voor een leger van ruwe krijgslieden. Het is de ruiterbende van Yehl aangevoerd door Orphan. De aanvoerder van weleer belooft naar het leger te zullen snellen:

« *Et je crierai vers l'armée*
« *Les paroles qui sauvent,*
« *Et nous chanterons, debout dans le jour,*
« *L'hymne victorieux de l'immortel amour.* »

Irène is op het toppunt van geluk. Zelfs als de woeste bende hen mocht ombrengen, rest haar de troost:

« *Nous les aurons dites, les paroles aimées*
« *Par qui mourront un jour les sanglantes erreurs,*
« *Et après nous, toujours, des races fortes*
« *Si lèveront par la terre*
« *Et proclameront les paroles salutaires.* »

Hiermee eindigt het drama: *Le Victorieux*, geschreven door A. Ferdinand Hérold, verschenen te Parijs in 1895, in de *Librairie de l'art indépendant.*

De auteur is nagenoeg onbekend. Hij heeft iets geheel nieuws, iets geheel onafhankelijks en oorspronkelijks willen geven. Zijne poging is een niet onbelangrijk verschijnsel. Hij heeft een zeer ongewoon, zeer vreemd drama willen schrijven. Zijne helden en heldinnen zijn dichterlijke schimmen, die voortdurend in lyrische verrukking spreken. Uit het oogpunt van poëtische weelde van gedachten, moet hij achting en bewondering afdwingen van den lezer. Van hoorders, die zijn drama zullen zien vertoonen, zal hij minder bijval winnen. Zijn *Victorieux* zou alleen op het tooneel te brengen zijn, wanneer spelers en speelsters kunstenaars waren van den allereersten rang, volkomen in staat de dichterlijke woorden hunner rollen met onberispelijke netheid, smaak en beschaving uit te spreken. De vrouwenrollen zouden door even zoovele Sarah Bernhardts, die der mannen door eene groep van Mounet-Sully's moeten worden vervuld.

Bij de vertooning zou in het oog vallen, dat het gebrek aan handeling niet opgewogen werd door de voortdurende inspanning om iets heel moois te zeggen. De personen uit dit drama hebben iets zeer nevelachtigs — iets als gedroomde schijngestalten, die door eene zoete sluimering voor onze verbeelding worden opgeroepen. Het is alsof de dichter van plan was den tekst te schrijven voor eene opera of een oratorium. Het geheele karakter van dit kunstwerk is eene in drie bedrijven volgehouden fraaie woordenmuziek.

De verzen en het metrum zijn zoo modern mogelijk, doch staan op vele plaatsen gelijk aan lichtelijk gecadenceerd proza. Als iemand schrijft: „*Pourtant qui de nous sait, o, confiant Dêmas! si par malheur Godbertus ne dit pas vrai*" — zal niemand dit voor verzen aanzien. De auteur van *Le Victorieux* weet er een middel op, en schrijft:

« *Pourtant qui de nous sait,*
« *O confiant Dêmas,*
« *Si par malheur*
« *Godbertus ne dit pas vrai!* »

Het valt in het oog, dat zulke verzen uiterst gemakkelijk te schrijven zijn. En dat is op vele plaatsen het geval.

In één opzicht heeft A. Ferdinand Hérold aller lof verdiend. Hij heeft de Fransche taal geen geweld aangedaan. Zijne verzen zijn rythmisch soms gebrekkig, maar volkomen helder gedacht, en zonder eenige gezochte duisterheid van uitdrukking neergeschreven. Er is hier veel, dat aan de eerste jaren der Romantiek herinnert, hier en daar klinkt eene echo van Victor Hugo, of van Théophile Gautier. Toch heeft deze auteur een onmiskenbaar persoonlijken stijl behouden.

T. B.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

XI.

Dokter Duquesnes. Oorspronkelijke roman door Anton Smit. 2 deelen. Amsterdam. *N. J. Boon* (zonder jaartal, 1895).

Een nieuwe roman van een nieuw auteur heeft recht op belangstelling. En *Dokter Duquesnes* verdient die ten volle. De auteur toont een gelukkigen aanleg, maar verraadt tevens, dat hij nog weinig oefening bezit. Er zijn uitstekende bladzijden in zijn boek, maar daar staan eigenaardige gebreken tegenover. Anton Smit staaft, dat hij een scherp waarnemer is, dat hij den indruk van een natuurtafereel, van een binnenhuis, uitstekend weet te vertolken in een helderen, krachtigen stijl. Hij heeft drieërlei lokaliteit geschilderd: de dicht bij Amsterdam gelegen stad Groenhout (Zaandam), Montreux en Scheveningen. Deze schilderingen zijn voortreffelijk geslaagd. Ik wijs op de volgende zeer beknopte schets van het meer van Geneve:

«Op het zacht rimpelende meer was het stil, «doodstil. Geen enkele boot spreidde haar blanke «vleugels, slechts een paar meeuwen vertoonden «zich nu en dan, die al wiegelend het water «scheerden, om daarna weer verder te wiegelen, «in wijde kringen. Aan den overkant, tegen de «hellingen der Savooische rotsen, hing roer-«loos een nevelflard; strak somberden de cy-«pressen.»

I Deel, bl. 195.

Zie hier het kasteel van Chillon:

«De weg langs het meer had een bocht ge-«maakt, en de twee vriendinnen zagen plotse-«ling, als werd het door hen gevonden, het «Chateau de Chillon voor zich, een grauw «steenen gebouw, vlak aan het water, met smalle, «somber starende lichtgaten, nijdige torenspitsen, «harde, onverbreekbare tralies. De fijne golfjes «van het meer plotsen altijd door, zacht melo-«disch, tegen de strakke muren van dit sombere «kasteel. Altijd door fluisteren zij van blanken «vrede, van blauwend geluk, en het grauwe ge-«bouw grijnst smart, ongevoelig voor dat darte-«len en stoeien en kussen. Hoog richt het zich «op, trotsch ziet het neer op dat kinderspel daar «aan zijn voet; het is of het zich stug ineen-«krimpt, als wil het weg, ver weg, uit deze «lachende wereld naar dichte duisternis.»

I Deel, bl. 202.

Zie hier een armoedig huisje te Zaandam, bij het schemeren van het eerste morgenlicht:

«De lamp begon te walmen. In het kamertje «nog slechts een vage gele tint, schuchterend «bij het zilvergrauw van den morgen... Over «de witte gordijnen, waar achter het lijk, «weifelde een blauwe weerschijn, de eerste dag-«lichtshuivering. Op de vloersteenen violette «schaduwen van de ruitjes, de tafel, de bedstee. «Buiten flauwden de trapsgewijze over elkander «liggende planken van een huisje aan den ande-«ren kant van het slop; sommige voorwerpen «doezelden op, een ton, een bak, een bezem. «De hanen hervatten hun gesprek met luider «intonatie. Er klonk een klepperend geluid van «klompen op straat, op de brug; een werkman, «die naar zijn karrewei ging.»

II. Deel. bl. 63—64.

Reeds hieruit blijkt, dat Anton Smit een goed artistiek oog bezit op de dingen, dat hij stijl heeft.

Zijn roman biedt niet overal dezelfde welgeslaagde bladzijden. Dit spruit voort uit de samenstelling, en uit de karakterteekening. Dokter Duquesnes maakt als held een zeer bevredigenden indruk, maar het drama, waarin hij optreedt, lijdt aan romantische overdrijving. Hij heeft eene mooie weduwe lief, maar deze verkiest een rijk jonkman, een *viveur*, die de modistes van den boulevard Poissonnière het hoofd op hol brengt. Deze jonkman, zekere Harte, heeft zekere juffrouw Cécile, een kind van het Parijsche *trottoir*, *demi-vierge* en *trottin*, ongelukkig gemaakt. Hare zuster Claire zweert wraak, gaat naar Nederland, wordt huishoudster bij Dokter Duquesnes, en volgt Harte, nadat hij met de mooie weduwe verloofd werd, des avonds te Zaandam, en stort hem bij eene sluisbrug in de rivier. Later verdrinkt deze Claire zich in de Seine. De mooie weduwe verdenkt Duquesnes, en houdt hem voor den moordenaar. Ondanks alle toewijding en liefde van den dokter, blijft zij na de ramp steeds bij hare verdenking. Wanneer haar

de oogen worden geopend, krijgt zij eene bloedspuwing en sterft.

Dit geheele drama is hyperromantisch — en maakt den verlangden indruk niet. De lezer kan moeielijk aan de realiteit van dit alles gelooven. De zeer goed geslaagde realistische tooneelen passen niet in dit kader. De handelende personen zijn deels vol leven en waarheid, deels onwaarschijnlijke zonderlingheden. De held is uitstekend, zijn vriend de houtkooper van Dam, en zijn kennis, de half mislukte geleerde Dorper, zijn welgeslaagd. Maar de zonderlinge ex-*confiseur* Maks, die zoo sterk gelijkt op Mac-Mahon, dat hij een rooden kepi en half militaire kleeding draagt, schijnt een schim. De sombere Claire, die een moord pleegt, om hare zuster te wreken, en de cocotte Cécile, die te Scheveningen met oude heeren, die haar honderd gulden beloven, rondloopt, schijnen voor driekwart uit waagzieke verdichting te zijn ontstaan.

De auteur heeft een zeer aardig tafereel uit het Zwitsersche leven gegeven (I Deel, bl. 213, 214): eene weduwe, die een klein restaurant houdt, en die met zeven kinderen achterbleef, toen haar man, een gids, in de bergen verongelukte. Zij doet haar uiterste best het groote gezin op te voeden. *Monsieur le Curé* had haar gezegd, dat zij het hoofd maar overeind moest houden — „*Comme ces messieurs là-bas*", en de pastoor wees daarbij op de rooskleurige toppen der hooge bergen. Het tafereel is voortreffelijk — zooals de auteur zelf oordeelt — want bij iedere ramp denkt Dokter Duquesnes aan het woord der Zwitsersche moeder tot troost nagelaten door den Curé: — „*Comme ces messieurs là-bas*".

Eigenaardig is het voorts, dat de auteur gedurig in herhalingen valt van het reeds medegedeelde, en dat hier en daar een sensueel element zich in enkele stoute woorden uitspreekt. Voor de taal dient hij meer zorg te dragen. Er komen telkens misstellingen en het onmogelijke woord *eenigste* keert gedurig terug (I deel, bl. 5, 28, 62, 117, 132, 173, 182, en voorts *passim*); zoo ook: *doordat* (I deel, bl. 29, 55) en: *geele* (gele) en *belijdde* (beleed). Hij schrijft: *voor de arme man* (I, 152), *voor die man* (12 pl), *ik kreeg die indruk* (12 pl); *nervose* (névrose (II, 20); *de tuin omloopen* (II, 2 v.), *toen ik de man leerde kennen* (II, 27).

Dit laatste is evenwel zeer licht te herstellen. Als Anton Smit meer studie der realititeit, minder vertrouwen op zijne fantasie zou willen toepassen, zal hij in staat zijn nog menig voortreffelijke bladzijde te schrijven. Er worden verwachtingen opgewekt door *Dokter Duquesnes*.

T. B.

* * *

Een Kalverliefde, *De Verloren Zoon en De Vreemde Plant*, *door Phocius*. Amsterdam. *Jacs. G. Robbers*. 1895.

Van dezen bundel zijn de twee eerste verhalen vroeger in dit tijdschrift verschenen. Het laatste en het grootste heeft de auteur eraan toegevoegd en ze gezamenlijk uitgegeven. En zoo is er een boek van geworden in twee gedeelten, waarbij een zeer duidelijke schifting te maken valt tusschen wat al aan het publiek toebehoorde en wat thans als een nieuw geschenk gegeven wordt.

De *Kalverliefde* en de *Verloren Zoon* hooren bij elkaar. In beiden is de schildering van dat weinig geliefde en weinig begrepen wezen: de jongen. In het eerste de jongen, die geen kind meer is en nog geen jonge man; wiens korte broek door een langen vervangen is, dien hij bijna wekelijks met ontzetting weer kort ziet worden. De jongen, wiens kin nog niet genoeg haar vertoont om het af te scheren en te veel om er smakelijk uit te zien. De jongen met de veel te groote handen en de onuitstaanbare

mannen-manieren; het wezen, waartegenover men zich belachelijk maakt wanneer men het als „heer" en dat men beleedigt, wanneer men het als kind behandelt. Maar dat intusschen toch al is het sympathieke of het boosaardige, het belangrijke of het lamlendige eerste-bedrijf van zijn menschenleven.

Dien jongen heeft Phocius gekend en waargenomen. Hij lacht met zijn overdreven gevoeligheid en met zijn „kalverliefde" — maar toch niet meer dan de jongen er zelf om lacht. Hij weet het nog heel goed, hoe het was in den tijd dat hij zelf op de banken van het gymnasium zwoegde over: „den koning van Lydië die gezanten zond naar Delphi." Hoe dan de gedachten gingen van Lydië over Lydia naar Lize, met wie hij niet trouwen wou — o, daar was immers nog geen sprake van — maar die hij wou kussen en met wie hij wou wandelen en die hij voor zich wou weten in zijn gedachten, als *zijn* meisje, voor wie hij *liefde* voelde als een onbestemd voorjaarsbegrip waarmee hij het zeer ernstig meende en dat hij koesterde zonder te denken aan den zomer.

De *Kalverliefde* is een poging om de lezers, die het vergeten zijn en de lezeressen, die het niet gelooven willen, aan het verstand te brengen dat het gevoelsleven van een zeventienjarigen jongen niet *per se* iets belachelijks is. Jan Droste is een flinke, aardige jongen, die midden in de les, als zijn leeraar hem vraagt of hij weer aan een lief meisje zit te denken, durft antwoorden: „Juist, meneer, u hebt het geraden" en die zijn medescholier, dien hij niet lijden mag, ongenadig op de kaak trommelt. Hij heeft heelemaal niets van het bleeke ziekelijkheidje uit Couperus' *Extaze*. Daarom juist voelt hij zoo gewoon, zoo menschelijk verliefd, met een kracht maar ook met een onbestemdheid als b.v. Heine zijn heele leven vergald heeft, maar die deze Jan wel te boven zal komen, wanneer hij de uiting — niet het gevoel — later opgeschroefd gaat vinden en er zich „'n beetje over schaamt." Zij, Lize, is een doodgewoon poppetje, waarvan de auteur niet veel werk gemaakt heeft. Dit was ook niet noodig, daar zij een van de „omringende objecten" is die het leven en voelen van den hoofdpersoon bepalen. Aan haar wrijft hij, genoegelijk spinnend als een poes, zijn jongensgeest tot die electrisch is geworden en vonken schiet, veel te vurig en te machtig. Het is een krachtverspilling, waarop reactie volgt, en dan komt na doffe verslagenheid en zelfgevoede, hoog-interessant gevonden wanhoop, de gezonde geest weer boven. Hij voelde zich „rustig; het evenwicht in hem was hersteld. Maar hij voelde zich niet meer zoo jong..."

Maar, komaan, hij zal zich wel weer jong gaan voelen en als hij eindelijk werkelijk een „meisje" heeft, dan denkt hij niet meer aan dat verstoorde evenwicht. We moeten het nu niet al te zwaar gaan opnemen. Want dat is een grief, die ik heb tegen dit verhaal en die me wat kregelig maakt, dat het, vooral tegen het eind, te ernstig gehouden is. Nadat het meegeleefde liefdeshistorietje uit was, moest ook het verhaal zoo gauw mogelijk uit zijn. Wat de „held" daarna voelt is, onbarmhartig maar waar, weer te geven in deze woorden: hij was wanhopig, hij voelde zich rampzalig, hij vond zich interessant, — maar hij was een flinke jongen, hij was immers Jan Droste en toen hij na een paar weken eens nadacht, toen begon de groote vacantie. Mij dunkt, dat de schrijver teveel onder den indruk geraakt is van Jan Droste's liefde en hem daardoor al te gewichtig is gaan vinden. Maar voor wie den jongen voor het eerst ziet, is hij alleen belangrijk in die kalver-periode, die Phocius zoo goed gezien en doorzien heeft.

Met den *Verloren Zoon* leven wij mee van als hij een klein ventje is, dol op zijn vader en bang voor zijn moeder,

totdat hij een overmoedige student wordt, wien het vrije leven en de moderne *Weltschmerz* naar den kop is gestegen. Deze novelle is wat men gewoon is een „mooi verhaal" te noemen. Maar zij bezit hoedanigheden die haar maken tot meer dan dat.

Bob, den „jongen", leeren wij kennen als een bleek ventje dat door zijn moeder heel lastig gevonden wordt en dat de droeve ervaringen zijner jeugd opdoet tusschen twee menschen in, wier huwelijk door *haar* schuld heel ongelukkig is. Om den invloed van die jeugd op zijn latere ontwikkeling te schetsen — daartoe dient dat eerste deel met de harde behandeling van het arme kereltje in het groote rijke huis, met den scherpen twist tusschen vader en moeder aan tafel en het wreede contrast tusschen Roowal 's avonds spelend met zijn kind op het haardkleed en mevrouw die hem uitlacht en naar de comedie gaat. En daar laat de auteur haar verdwijnen als slachtoffer van een brand.

Dit laten verdwijnen vinden sommige menschen zwak van Phocius, ze meenen dat hij er zich te gemakkelijk afmaakt om haar kwijt te zijn. Ik niet — mevrouw Roowal's taak in het verhaal is hier afgespeeld, zij kan heengaan. Laat het door een schouwburgbrand zijn, wegens het verband met haar stijfhoofdigen comediegang. Met zoo weinig ostentatie verdwijnt zij, dat dit ongelukkig toeval mij niet hindert.

Bob is opgegroeid in samenwonen en intiemen omgang met zijn vader. Zij zijn vrienden; voor den man is de zoon alles en de jongen vertrouwt hem alles toe. Bob wordt student; gezien, geliefd, geacht. Hij begrijpt de strooming „die er vaart door het gemoed der jongeren" en ondergaat daarvan den invloed; maar hij houdt van de materieele genoegens van zijn studentenleven. „Hij is een echt kind van zijn tijd." Hij legt zich op zelfkennis toe; er is iets van een monnikennatuur in hem. Hij maakt indruk op zijn studentenomgeving en zijn vlugge, scherpe geest domineert die. Hij wordt over het paardje getild door anderen; en in zijn zelfproevend maar ook zeer zelfverheffend denken helpt hij daaraan in eigen persoon voortdurend een handje mee. Zoo gaat hij zijn vader langzamerhand zijn „oud, goed vadertje" vinden, die toch eigenlijk niet bij hem kan.

Dan komt er een oom met zijn gezin over, burgerlijk en bekrompen, dien Bob in zijns vaders huis brutaliseert — een fijn bewerkt tooneeltje. Hij heeft er dadelijk het land over, maar hij vergeet het — in een roes. De vader is er ontstemd over: de kleine barst in hun vertrouwelijke vriendschap wordt zichtbaar. „Zoo ontstond dan en groeide langzaam aan, langzaam aan, die meest heillooze verwijdering, de verwijdering van vader en zoon."

Zoo gaat het door. Bob op het punt van een *mauvais sujet* te worden; zijn vader hem weghalend van een dronken feest en dan voor het eerst hem streng aangrijpend, zijn vrijheid benemend, niet tot hem sprekend dagen lang. De jongen begrijpt dat eerst niet, is dat zijn vader? wil hem dan nederig-hoogmoedig vergeving vragen — en schenken, wordt afgewezen. Gebroken eindelijk: „O vadertje, ik heb U nog zoo noodig"... een kind weer, een lieve, goede jongen.

Die geschiedenis heeft Phocius tot iets zeer aangrijpends gemaakt. Telkens wijst hij ons kijkgaatjes, om dien jongen te zien in de teekenende momenten van zijn leven; hij kiest die met zorg en altijd gelukkig. Toch is dat het misschien wat het verhaal ten slotte te fragmentarisch maakt. Dat Bob zoo wordt is helder en bekwaam genoeg geteekend; hoe hij zoo wordt, niet. De auteur schijnt te kennen te willen geven dat Bob de kiem van zijn dreigende mislukking in zichzelf ronddraagt en hij heeft blijkbaar zelfs wat aan erfelijkheid gedacht, als hij die

gelijkenis met de moeder later in eens naar voren duwt. Maar dan hadden deze gegevens ook breedere psychologische toelichting vereischt.

Ik heb niets dan lof voor de wijze, waarop de vader is geteekend in die liefde voor zijn zoon, die hem zelf een levensbehoefte is. Hier vallen de woorden bijna nooit uit den toon. Maar vooral is die geheele scène aan het slot, als de oude man — „o hoe oud was hij nu!" — uitgaat om den verloren zoon te zoeken. Evenzoo wat daar verder op volgt: het denken van den man als hij zijn zoon gevonden heeft en hem medeneemt naar huis. Dit alles vergoedt de tekortkoming in de schildering van den zoon. Dit alleen maakt deze scherts tot een belofte.

De studententooneeltjes zijn waar en dus gelukt. Indien de schrijver student geweest is, dan bewijzen deze kijkjes alweer dat hij zeggen kan wat hij gezien heeft. En indien hij het niet geweest is, dan vormt hij de eenige mij bekende uitzondering op den regel dat wie het studentenleven niet meemaakte, het best doet er ook zijn mond over te houden. Kostelijke typen zijn door hem zoo even in het voorbijgaan geschetst; om naar een uitwerking te verlangen.

De taal van deze beide novellen is goedgekozen, dikwijls mooi. Phocius is een stylist die de groote en benijdenswaardige gave bezit van te kunnen neerschrijven wat hij zeggen wil Er is — behalve hier en daar in de *Kalverliefde* — bijna nooit iets hetzij onbeholpens, hetzij gewrongens in. Eenvoudig weg *zegt* hij, in hoogen eenvoud soms. Als een aardige reminiscens uit zijn klassieke jaren troffen mij een paar vergelijkingen naar Homerischen trant.

Ik sprak daar straks van den *Verloren Zoon* als een belofte. Als dat juist is, dan is die belofte in het derde verhaal van dezen bundel: *De Vreemde Plant*, reeds ten deele vervuld.

Een beetje wantrouwig begon ik te lezen. 't Was in zoo'n anderen toon opgezet als de vorige schetsen. De modern-exotische droom aan het begin, van den tuin met groote bloemen op lange stengels in den maneschijn, ontleent natuurlijk pas zijn waarde en beteekenis aan wat er verder volgt en mist dien uitnemenden eenvoud, die de vorige schetsen zoo sympathiek maakt.

Maar dan doorlezende, vond ik al op de eerste bladzijden verwante gedachten, die ik zelf honderdmaal gevoeld maar nooit had opgeschreven, als oude bekenden: de „bevriende" en „vijandige" voorwerpen in het huis, waar het teere plantje opgroeit, en de kleuren der dagen... En verder gaande vind ik die geestige en niet-sarcastische beschrijving van het burgerhuishouden van vader Rubrecht die op het viezige grachtje woont „omdat 't er zoo goedkoop en toch zoo door en door fatsoenlijk was. En goedkoop en toch fatsoenlijk, dat was alles wat hij wenschte."

Wat een zelfbedwang in die schildering van het Rubrecht-gezin! Rechts en links zijpaden om in te slaan en toch steeds den hoofdweg gehouden. Een palet vol kleuren in de hand en toch nergens een toets te hard of een veeg te ruw.

Ik zal niet trachten die innig droeve geschiedenis van het kleine vrouwtje, wie het eenige ontnomen werd dat zij lief had, in korte woorden na te vertellen. Dit is geen „mooi verhaal" met nog voortreffelijke qualiteiten bovendien; dit is een stukje literatuur. Daarom ben ik huiverig, waar ik geen groote zie, de kleine foutjes aan te wijzen, die erin zijn. Liever schrijf ik hiervan maar alleen: Lees het, want het is mooi.

Als de zacht-weemoedige liefkozing van een teer en droevig afscheid voor altijd, zoo strijkt de tengere figuur van moeder Rubrecht langs mij. Het wreede leven plukt een voor een de blaadjes van die vreemde plant: dan komt de ijzige twijfel of het wel om bestwil ge-

weest is dat zij haar lieven zoon ongelukkig gemaakt heeft, en die twijfel vriest haar dood. En ik ga niet door op de gedachte, die zich even bij mij opdringt of na het leven van resignatie dier oud geworden vrouw een zelfmoord wel waarschijnlijk en genoeg gemotiveerd mag heeten. Want immers: „zoo zacht liet ze zich afglijden, dat er geen plomp was in 't water"...

Ik weet wel dat eerstelingen, als deze, vaak te uitbundig geprezen worden; zóó, dat later verschijnend werk teleurstelling baart en den geestdriftigen aankondiger min of meer belachelijk maakt. Dat is het wat al te luid prijzen tegen heeft. Ook daarom blijf ik er liever bij dezen bundel een *belofte* te noemen. Eigenwaan en als gevolg daarvan oppervlakkigheid ducht ik echter van dezen schrijver, hoe men hem ook prijzen moge, evenmin als inslapen. Want ik stel hem mij voor als een die zijn dag bezet heeft met het drukke en zwaar-inspannende werk van een zeer bezig leven, dat geen eigenwaan duldt en geen inslapen mogelijk maakt. En ik denk mij hem dan, hoe hij met dien door harden arbeid gescherpten geest des avonds, in een stille binnenkamer bij een rustig brandende lamp, zich neerzet en allengs wegveegt uit zijn hersenen de roezemoezige handelsdrukte van den verloopen dag. Hoe dan zóó zijn geest, scherp gebleven van den arbeid, maar gezuiverd van het beursrumoer, bereid is voor zijn avondwerk, dat hem het liefst is, dat hij koestert en kastijdt, dat zijn moed overdag wakker houdt als een ideaal, maar waarmede hij 's avonds samen is als met een kind, dat hij langzaam, met angstige nauwgezetheid opvoedt. Zóó is er weinig gevaar voor overschatting van kracht of voor verslapping van lust. En daarom — hopen wij! want er is reden toe.

P. v. D.

Het Ontwaken der Gedachten, naar eene schilderij.

LEO FRÉDÉRIC

DOOR

POL DE MONT.

I.

Men mag er gerust den menschenopsporenden lantaarn van den goeden vader Diogenes op aansteken, zelfs bij vollen zonneschijn zal men bezwaarlijk in de gezamenlijke kunstbeweging onzes tijds aantrekkelijker, belangwekkender figuur aantreffen dan Leo Frédéric. In het buitenland tref ik zijn

evenknieën, zijn meerderen wellicht, alleen aan in die niet drokke schaar van zeldzame, veelzijdig of intens begaafde geesten, wier verzamelde kunstarbeid zoowat al het artiestieke willen en kunnen van het laatste vierde dezer op sterven liggende eeuw in zich rezumeert: een Jan Toorop in Noord-Nederland, een Klinger, een Boecklin en een Sattler in Duitschland, een Gustave Moreau en een Puvis de Chavannes in Frankrijk, een Burne Jones en een Whistler in Engeland, een Axel Gallén in Finland. Onder zijn eigen landgenooten interesseeren alleen wel de te Parijs verblijvende Félicien Rops en de aristokratisch keurige Fernand Khnopff in gelijke maat als hij.

Overigens, waar ik deze allen zoo noem en in verband breng met zijn naam, is toch niets even ver van mijn bedoeling als eenige nadere verwantschap tusschen zijn werk en het hunne, tusschen zijn aanleg en den hunnen te willen doen uitkomen. Evengoed als al de door mij genoemden bekleedt Frédéric in de beweging onzer dagen een geheel afzonderlijke plaats, en is hij geheel en al zich zelf. Ik waag het zelfs verder te gaan en beweer dat, Rops en Toorop en Klinger alleen uitgezonderd, geen van deze allen wellicht in gelijke mate zich zelf is, in gelijke maat oorspronkelijk en personeel is als hij. Dit is zoo waar, dat zelfs bij diegenen, welke — en misschien niet geheel en al zonder een schijn van reden — Frédéric de karakteristieke talenten ontzeggen, welke den eigenlijk gezegden *schilder*, dengene „die in kleuren dicht", uitmaken, de primordialiteit van zijn temperament boven allen twijfel verheven blijft.

Niets is gemakkelijker dan onder de onsterfelijke meesters van de middel- of zeventiendeeuwsche kunst de geestelijke vaders te ontdekken van Boecklin, Sattler, Hans Thoma, Moreau, Puvis, Whistler, Khnopff. Bij Frédéric valt dit niet zoo gemakkelijk! Wel is zijn kunst verwant met die der groote gotieken van Italië, Duitschland en de Nederlanden, doch van een rechtstreekschen invloed van een dezer glorieuze meesters vertoont zij geen opmerkenswaardig spoor. En dit verbaast des te meer, daar Frédéric, gedurende een vrij lang verblijf in Italië, naar honderden en honderden schilderijen van middeleeuwsche artiesten nauwgezette kopijen maakte. Wel is waar leverde hij geen slaafsche kopijen, legde hij er zich niet op toe, het oorspronkelijke zoo volledig en nauwgezet mogelijk weer te geven, nagenoeg zooals een gekleurde lichtdruk zulks zou doen! Veeleer schetste hij elk model eenigszins vrij na, met geen ander doel dan dit tweevoudige: den innerlijken kern van het talent des scheppers te leeren kennen, en dit talent in al zijn hoofdkwaliteiten te vertolken in zijn werk.

Niet aan van Eyck, Lukas of Matsijs, niet aan Duerer, Kranach of Holbein, ook niet aan Botticelli, Ghirlandajo, Leonardo herinneren zijn werken, maar wel aan deze allen te zaam, aan de geheele school, die zij in de geschiedenis der kunst vertegenwoordigen.

Daarenboven bevatten die werken nog één eigenaardigheid, die, overigens in geen enkel opzicht het zoo pas toegelichte karakter uitsluit of er mede in strijd is: namelijk de moderniteit der gedachte, laat mij zeggen, in afwachting

dat ik het woord breedvoeriger opheldere en uitlegge: der wijsgeerige tendenz.

Een negentiendeeuwsch gotieke — ziedaar hoe ik, om het met éen enkel woord uit te drukken, mij dezen kunstenaar voorstel.

Gotiek is hij door zijn innig en maagdelijk gevoel, door zijn naïeven blik op de dingen, door zijn karakteristieke, diepgaande teekening, door de welsprekende psychologie zijner figuren, door de dichterlijkheid zijner landschappen.

Modern is hij door de geheele richting van zijn geest, door het didaktisch-demokratisch karakter van zijn grootste en beste gewrochten, door zijn dwepen met individualiteit.

Zóo als híj het doet, zóo zoude, dunkt mij, een der groote quattrocentisten, of een tijdgenoot van Duerer en Matsijs, onze hedendaagsche menschen en maatschappelijke toestanden begrijpen; zóo mede ze herscheppen.

II.

Niet voor den eersten keer zeg ik het hier heden: met den grooten Antwerpschen meester Hendrik Leys levert Frédéric een der belangwekkendste voorbeelden op van zielkundig atavisme, waarvan er ooit spraak was of zijn zál.

Beiden zijn, zoo ongeveer schreef ik het reeds jaren geleden, in de gezamenlijke Zuidnederlandsche school van 1830—1891 wel degelijk Praerubunianen, — gotieken, doch bij den ouderen meester leidt dit karakter veel meer tot iets als een wetenschappelijke, gewilde rekonstruksie van het verleden dan tot een aangeboren manier van zien; bij den jongeren integendeel staat dit gotiek-zijn in rechtstreeksch, onmiddellijk verband met zijn aangeboren instinkt.

„Wanneer ik Frédéric's geheele, nu tienjarige loopbaan samenvat" — deze overweging dagteekent van 1891 — „stel ik in elk zijner schilderijen en teekeningen, in de allereerste evengoed als in de allerlaatste, dezelfde in 't oog springende kenmerken van opvatting en gevoel, dezelfde hoedanigheden en gebreken van samenstelling, teekening en kleur vast. Geen enkel oogenblik was hij zich zelf ongelijk, gelijk hij, om zich zelf te vinden, geen oogenblik aarzelde, toen hij pas een paar jaren gedebuteerd had."

Inderdaad, van welke modernen vertoonden zijn allereerste werken het duidelijkst den invloed, zoo niet van deze twee of drie, welke, deze in zijn koloriet: H. de Braekeleer, de anderen in teekening en sentiment: Millet en Bastien Lepage, weluitgesproken verwantschap met de gotieken aan den dag legden?

Hoe lang weifelde en wankelde Leys niet, eer hij „zichzelf ontdekte"? Tot tweemaal toe wijzigde hij zijn manier, vooraleer hij begon te gelijken op den soberen, machtigen analist, dien genialen Michelet-met-het-penseel, dien de gansche wereld bewondert.

Men bestudeere, in Muzeum en Raadhuis van de Scheldestad en ook in de verzamelingen van den heer Edmond Huyberechts en mevrouw de weduwe Kums,

beiden te Antwerpen, zijn onderscheiden manieren. Na geheel aanvankelijk geschilderd te hebben in den slordigen, bombastischen trant der eerste Vlaamsche romantieken, gaf hij de voorkeur aan den molligen, ronden, plezierigen, goedburgerlijken en ook wel wat banalen trant van papa Madou en Ferdinand de Braekeleer, om daarna verzot te worden op de oogstreelende schakeeringen van Rembrandts chiaroscuro.

Even groot als opvallend is, overigens, het onderscheid tusschen het gotieke in Leys en het gotieke in Leo Frédéric.

Leys kiest zijn onderwerpen in de geschiedenis, bij voorkeur in de 15e en 16e eeuw.

Niet alleen middeleeuwsche kleederdrachten, ook middeleeuwsche typen worden aldus tot een bron, ja tot de voornaamste bron van zijn scheppingen.

Over en overbekend is het, ten andere, dat, wat Leys zijn ware, eindelijke roeping toonde, wat — om het zoo eens te zeggen — Leys aan Leys openbaarde, niets anders was dan de kunstreis, die hij in de jaren 50 door Duitschland en Bohemen ondernam, en de ernstige, diepgaande studie, welke hij, in gindsche gewesten, van Duerer's, Holbein's, Kranach's, Wohlgemuth's, Gruenewald's meesterstukken maakte, zooveel meesters, wier invloed mij op zijn latere werken zelfs grooter schijnt dan die van zijn Vlaamschen, ja, Antwerpschen voorganger, Kwinten Matsijs.

De *Fransche Furie* te Antwerpen, *Een Vlaamsche gouden Bruiloft* (1839), *Het Feest in de Kolveniersgilde* (1842), alle drie in Antwerpens Muzeum, en, eindelijk, de muurschilderingen op het Raadhuis, zijn zooveel mijlpalen in Leys' hoogst interessante ontwikkeling.

Zooals Max Rooses het destijds uitdrukte in een zijner vele opstellen in *De Vlaamsche School*, „volgt Leys de ouderen niet slaafs na, maar geeft hij volgens hun stelsel de ware natuur, de menschen met al hun persoonlijke kenteekenen, de wereld met haar duizenden bijzaken weer."

III.

Hoe is nu Frédéric gotiek?

Evenmin als zijn typen en kostumen ontleent hij zijn onderwerpen aan de middeleeuwen. Kind van zijn tijd en van zijn land, kijkt hij rond in de maatschappij, die rond hem klaagt en zingt en strijdt en woelt, om straks, met buskool of penseel, wat hem in die maatschappij trof, te herscheppen op papier of doek, zonder daarbij te denken aan van Eyck of Matsijs, aan Ghirlandajo of Botticelli, strevende veel meer om weer te geven zoo intens mogelijk, wat hij bij het zien van zijn onderwerpen heeft *gevoeld*, dan om dat geziene zelf zoo objektief of nauwgezet en volledig mogelijk uit te drukken.

Frédéric's werken vertoonen geen personages, waarvan men zou kunnen zeggen, dat zij weggeloopen zijn uit een of andere schepping van een der hooger genoemde meesters. Grijsaards, kinderen, mannen en vrouwen, werklieden en boeren uit de hoofdstad en haar onmiddellijke omgeving, uit het meer

eentonige Waalsch-Brabant en vooral uit het Zuiden van de provincie Namen, ziedaar de gewone bevolking van zijn schilderijen en teekeningen. Of wel hij stijgt hoog op in de blauwe lucht der loutere fantazie, ook wel eens in de hooge sferen der transcendentale bespiegeling, en verhaalt ons zijn droomen in allegorieën en symbolen.

Dus — ofschoon gotiek, toch negentiendeeuwsch? Ofschoon levende in zijn

Een Heilige, studie in olieverf.

schoonen kunstenaarsdroom, toch modern?

Ik zeide het boven: modern zelfs door de tendenz, modern, maar eens te meer op dezelfde manier waarop de gotieken dat waren in hún tijd — omdat hij zijn kunst wenscht te maken tot een feest voor de oogen, een les voor den geest en een troost voor het hart van de lijdenden en armen in dézen tijd. Een enkelen keer zelfs — en dan vooral is bewuste tendenz opvallend —

wordt zijn kunst tot een pleidooi, zoo o. a. in *Eens zal het volk de zon zien*, en — ik hoop het verder te kunnen bewijzen — ook reeds in *De Levenstijden van den Boer* en zelfs in *De Krijtventers* en *De Voddenraapsters*, de beste werken uit zijn eerste periode.

Wat hem, aldus, onder al zijn tijdgenooten van buiten- en binnenland stempelt, niet tot een leerling en navolger, maar tot een wezenlijken, rechtstreekschen afstammeling van de gotieken, dat is, benevens de naïeve poëzie en het innige gevoel zijner opvattingen, de eenvoudige, primitieve, veel meer instinktmatig gevonden dan van de ouden afgekeken teekening, en dan nog dit, dat 'k zelf wel gaarne onaangeroerd hadde gelaten, juist omdat het den gewonen toeschouwer door den band het allermeest treft, — zijn sobere, gierige, aarzelende, en als 't ware angstvallige behandeling van het koloriet.

Het gotiek-zijn van Leys zit hem meer bijzonder in de stof en den uiterlijken vorm; dat van Frédéric zit hem voornamelijk, ja, nagenoeg geheel alléen in het gevoel.

Meer, veel meer dan Leys, is Frédéric wat men in het Fransch heet *un primitif*. Op hem, evenals op Leys, passen uitmuntend de treffend juiste regelen van Théophile Gautier:

„Il y a transposition d'époque, dépaysement d'âme, anachronisme; voilà tout.... Un homme des générations antérieures reparait, après un long intervalle, avec des croyances, des préjugés, des goûts disparus depuis plus d'un siècle, qui rappelle la civilisation évanouie."

IV.

Dít nu trekt ons in Frédéric ongemeen aan. Zoo als in zijn kunst, zoo is hij in geheel zijn handel en wandel, in geheel zijn leven en wezen, tot in zijn uiterlijk toe.

Ofschoon nagenoeg veertig jaar oud — hij is te Brussel geboren in 1856 — heeft hij in houding en gebaar, in oogopslag en huidkleur, kort, in geheel zijn voorkomen iets zoo opvallend jeugdigs, dat men hem, na een eerste vluchtige ontmoeting, voor een aankomend jongeling zou houden.

Overigens, de geheele Frédéric is een beminnenswaardige verschijning. Van middelbare gestalte, de welgevulde wangen te allen tijde lichtberoosd, met bruinblonden, weelderigen haardos en eenigszins ondichten baard van ietwat lichter kleur, met groote, vriendelijke, eenigszins verwonderde oogen, echte droomeroogen, oogen die meer en verder zien dan die van de alledaagsche menschjes, oogen, die, daarenboven, zoo nederig kunnen ter aarde blikken, en met lippen, wier zelfvoldane glimlach wel eens de opvallende modestie dier oogen logenstraft, heeft hij, met zijn zachte, wat eentonige en heesche stem, een vrouwestem bijna, en met de lieftalligheid en den eenvoud van zijn zeggen en het ongezochte, schier aarzelende zijner woordenkeus, wel iets van een Christus, zeker van een apostel.

Doch, zonderling: het voorhoofd en de neus zijn in strijd met de overige

trekken der fyzionomie. De neus, ietwat gebogen, met beweegbare vleugels, spreekt van ernstig en krachtig willen; het voorhoofd, doorploegd met diepe voren, van studie en nadenken.

Dit voorhoofd zou hem oud maken, zoo wangen en oogen en mond niet zoo bloeiend jong waren.

En dit uiterlijk weerspiegelt volkomen 's mans heele karakter: hij is bloode en toch energisch, teeder en toch vastberaden tot koppigheid toe, droomziek en toch praktisch, ja, handig zelfs, vrouwelijk en toch kranig en uiterst ondernemend.

En zoo als zijn uiterlijk — zoo zijne zeden en gewoonten. Zoo weinig *causeur* als hij zijn weinigen. Hij is een *zwijger*, en wel zulk een, die het genot van het zwijgen begrijpt en kent. Met ware verfijning beoefent hij de kunst van het zwijgen. Evenals Tennyson zou hij, moest een andere Gladstone eens een heelen avond stilzwijgend naast hem blijven zitten, met ware overtuiging bij 't weggaan uitroepen: „Wat hebben wij deze drie, vier uren lekker gepraat!" Op velerlei omgang is hij niet gesteld. Niet de eerste de beste verkrijgt toegang tot zijn werkplaats; nog minder tot zijn hart en zijn ziel. Zijn liefden en haten, zijn droomen en ideeën houdt hij angstvallig bewaard en opgesloten in het heiligdom van zijn *for intérieur*, of spreekt ze enkel uit in de symbolen en allegorieën, welke hij als kunstenaar de wereld inzendt.

Zijn groote bron van beschouwing is de natuur, zijn geliefkoosd verblijf de buiten, zijn eenige omgang de menschen, die het dichtst bij de natuur staan: boeren, werklieden, kinderen. Het grootste deel van het jaar brengt hij door op een der onbeduidendste dorpen der provincie Namen, Nafraiture, een dorp zonder station, zonder een enkel hôtel, zonder eenige intellektueele beweging, en zijn levenswijze aldaar is niet die van een stedeling, die op den buiten uitspanningen —, of van een artiest, die er verfijnde genietingen zoekt, maar eenvoudig die van de boeren zelf.

Bij boeren gehuisvest, werkt hij niet alleen te midden van hen, maar ook vaak met en voor hen. Als de nood dwingt steekt hij zelf de handen uit de mouwen en staat zijn goede vrienden bij in 't zaaien, maaien, oogsten, en wat dies meer. Des Zondags deelt hij — de geboren Brusselaar, de ontwikkelde, — in hun eenvoudige vermaken, en volgt hen getrouw naar kegel- en bolbaan, bal- of kolfplein.

In het kerkje, waarvan het outer versierd is met een zijner interessantste werken, vervangt hij evengoed den klokluier als den zanger.

Levert zulk een bestaan niet een groote gelijkenis op met het leven van schilders als Memlinc, Fra Angelico, van der Weyden?

V.

Dít is zonderling en zeldzaam tevens.

De levensgeschiedenis van Frédéric logenstraft, zeldzaam genoeg, de door tal van spreekwoorden hooggeprezen macht der roeping.

Uitverkoren voorzeker, voelde hij zich toch niet geroepen! Hij is kunstenaar geworden geheel en al op dezelfde lijdzame, onberedeneerde, ongewilde manier, waarop duizenden een ambacht of een stiel leeren, namelijk: omdat vader er aldus over beschikt heeft.

Frédéric was zoowat zestien jaar oud, wanneer hij de kostschool der broeders Jozefieten te Melle bij Gent verliet, na er ongeveer acht jaar te hebben doorgebracht.

Zijn vader, een der voornaamste juweeliers der hoofdstad, achtte den knaap nu oud en ontwikkeld genoeg, om zich praktisch tot het *struggle for life* te bekwamen. Eigenaardig: het dekoratie-schilderen scheen vader Frédéric al de gewenschte waarborgen van geldelijk welslagen op te leveren en zijn besluit stond al spoedig vast, den jongen Leo aan de leiding toe te vertrouwen van Charles Albert, den meest gevierden dekorateur in de jaren 1870—1880.

Een toeval was oorzaak, dat de goede jongen, die zich gedwee als een lam liet voeren waar men hem hebben wilde, in stede van in de werkplaats van Charles Albert in die van den kunstschilder van Keirsbilck terecht kwam. Reeds op weg naar den beroemden dekoratie-schilder, liep vader Frédéric, zonder eenig bepaald doel, even bij een zijner oude vrienden, den kunstschilder Alexander Robert, binnen, en deze slaagde er in, den praktischen, alles wel beredeneerenden juweelier te doen begrijpen, dat zijn jongen, wilde hij in het voor hem uitgekozen vak eenigszins snelle vorderingen maken, eerst in de geheimen der teeken- en de eerste beginselen der schilderkunst moest ingewijd te worden.

Immers, het dient opgemerkt: tot dan toe had Leo geen noemenswaardig kunstonderricht genoten!

Twee jaar bracht hij nu door op het atelier van den heer van Keirsbilck, teekende er, dag aan dag, naar het levend even als naar het pleisteren model, en werd daarna leerling van den heer Portaels, die hem nu, voor 't allereerst, palet en penseel in handen gaf.

Tegelijk met Frédéric studeerden Lefébvre, Charlet, de Lalaing, Mayné en van Gelder onder de leiding van den beroemden bestuurder der Brusselsche Akademie.

Ik aarzel niet te zeggen, dat niemand anders dan Portaels den nog steeds sluimerenden artiest in Frédéric wakker maakte. Zijn schrander, degelijk en werkelijk artistiek onderricht bracht zijn ziel tot het bewustzijn van de in haar slapende krachten, tot erkenning van zichzelf.

Geheel anders dan, te Antwerpen, Nicaise de Keyser, wakkerde Portaels zijn leerlingen aan tot de studie der natuur, de eenige, steeds jonge, steeds afwisselende, en toch steeds zich zelf gelijk blijvende bron van het schoone.

En nu ging het in zijn ziel op als een heel groot en wonder licht! Die natuur, steeds, van in zijn prilste kindsheid had hij ze, heimelijk en geheimvol, hooren spreken tot zijn ziel. Zoowel te Melle, in de verdrietige, van hooge muren omgeven kloosterschool, als vroeger nog, te Ukkel, waar

hij, als zesjarig ziekelijk knaapje, om redenen van bijzonderen aard door zijn ouders was toevertrouwd aan de zorgen van een prozaïsche boerin, had hij de natuur leeren liefhebben.

Teer en bedeesd als een meisje, moet hij, in die jaren, heel van nabij geleken hebben op het sensitieve menschje, wiens groote zieleweeën Louis Couperus ons zoo onvergetelijk eenvoudig verteld heeft in dat meesterstukje van observatie en gevoel, *Een Zieltje.*

Te Melle evenals te Ukkel was hij een „*enfant incompris*", aanvankelijk eenzaam, omdat de omgang met anderen zijn fijnbesnaard gemoed al te vaak kwetste, weldra dwepend met die eenzaamheid, omdat zij met zijn kontemplatieven aard zoo innig overeenstemde.

Zoo waren de schilderachtige, weelderig bewassen heuvelen uit Ukkels omstreken en de heerlijk groene beemden uit het Vlaandersche hem weldra dubbel lief geworden. Wat hij geen zijner makkertjes, geen leeraar, zelfs niemand ter wereld hadde durven toevertrouwen, dat vertelde hij aan bloemen en planten, aan vlinders en koleopteeren. En wonder was het! Al sprak zij nog zoo onduidelijk, in vage en onbestemde klanken, al sprak zij hem slechts toe met geheimzinnige fluisterstem, toch wist zij hem zijn leed te doen vergeten, zoo zij 't ook al niet te heelen wist.

Zijn bijzonder godsdienstige aanleg, een religioziteit welke, ondanks het zeer bepaald kerkelijke onderwijs, dat hij te Melle onderging, nooit tot fanatisme ontaardde, verleende weldra aan zijn liefde tot de natuur een mystiek, ik zou bijna zeggen: pantheïstisch tintje. Was de natuur op zich zelf niet God, dan toch zag, hoorde en voelde hij God in de Natuur, en leefde nagenoeg in die bezaligende, half onbewuste en op een zoet indommelen der ziel gelijkende stemming, waarin Klopstock zijn beste oden, b. v. *Frühling*, moet geschreven hebben.

Van Portaels en van de natuur, niet van het onderwijs binnen de bloote muren van een duf schoollokaal, en later, o ja, van de groote Italianen, wier meesterwerken hij bij honderden na-schetste, leerde Frédéric alles

Van dien eeredienst der Natuur, zoo als ik gepoogd heb dien in bovenaande regelen toe te lichten, zijn de meeste en wellicht de beste werken van den jongen meester de welsprekende uitingen.

VI.

Meer op aandringen van familie en vrienden dan uit eigen verlangen liet Frédéric zich in 1878 opschrijven, om deel te nemen aan den grooten staatsprijskamp, gezegd van Rome, terzelfdertijd als zijn vriend Lefebvre. Helaas! de zoogenoemde *épreuve préparatoire* viel hem zoo deerlijk tegen, dat hij niet eens tot den definitieven wedstrijd werd toegelaten.

Ofschoon een ieder, die zijn bij uitstek onafhankelijke, anti-schoolsche gave kende, dezen uitslag logisch en natuurlijk moest achten, voelde de 22 jarige zich toch bitter teleurgesteld. Hij had, als zoovelen vóór en na hem, naar

dien prijs verlangd als naar het anders moeilijk bereikbare middel, om het land zijner droomen, het Italië der quattrocentisten, te bezoeken.

Daar kwam nu, evenals in *De kleine Johannes* met den poëzie openbarenden Windekind, het wonderbare: vader Frédéric stak niet alleen zijn jongen een hart onder den riem, maar bovendien in dien riem heel wat mooi blinkend en hel klinkend geld, en zond hem, op eigen kosten, als 't u belieft, naar het heerlijke en kunstrijke Zuiden. O! Dat verblijf in Italië; o, vooral die zeven lange en toch veel te korte maanden, door den jongen man met het dichterlijk temperament en de hooge, laat bewust geworden roeping gesleten in Firenze, de stad van lusthoven en paradijzen, de stad mede der onsterfelijkste meesterstukken der plastische kunst en der voortreffelijkste concerten die men zich denken kan:

„Fiorenza schóón, wiens schoon landouw en ackers goet
Den schóónen Arno ciert met sijn seer schoone vloet,....
Een stat die dallerheerlijxt lach van timmerage...."

Met den beeldhouwer Juliaan Dillens, zijn vriend en stadgenoot, laureaat in den grooten wedstrijd van 1877, leefde, werkte en dweepte hij al die dagen. En hoe hij er werkte, neen! slaafde, als was het hem te doen om voor een geheele familie de dagelijksche korst brood te verdienen, terwijl toch op voorhand in al de nooden van den dag van morgen was voorzien!

De kriekende dag vond hem getrouw in het veld, schilderende in volle buitenlicht naar de natuur; van 10 tot 5 à 6 uren zat hij in de openbare galerijen, bestudeerende en na-schilderende wat op hem den machtigsten indruk had gemaakt. Meer dan drie honderd vlugge, meestal hoogst karakteristieke schetsen naar Italiaansche meesters bracht hij als reisherinneringen mede.

VII.

Het was, meen ik, in 1880, dat de naam van Leo Frédéric voor 't eerst in ruimen kring bekend geraakte.

In de negende zaal der Jubilæumstentoonstelling der Belgische Kunst, omvattende, zooals men zich wellicht herinnert, geheel het tijdperk 1830—1880, hing een schilderij, 1.95 hoog op 2.90 breed, voorzien van dezen titel:

Orlando Lassus laat voor Karel IX en Catarina de Medici de boetpsalmen uitvoeren.

Op geringen afstand, in een der zalen van het Muzeum voor moderne meesters, hing en hangt nog heden het merkwaardige tafereel van Emiel Wauters, *De krankzinnige Hugo van der Goes bij de monniken van Roóklooster.*

Blijkbaar had dit werk, een der grootste suksessen, waarvan de annalen der hedendaagsche kunst in Vlaamsch-België het geheugen bewaard hebben, den pas uit Italië teruggekeerden Frédéric geïnspireerd.

Niet alleen tusschen de onderwerpen, ook tusschen de twee behandelingen

was de verwantschap opvallend. Van de zeer geprononceerde persoonlijkheid van den maker vertelde het echter niet veel.

Heel wat meer beteekenis had het in 1881 vervaardigde schilderij, *De Doodsangst van Franciscus van Assisi*, thans in de Jozefietenkerk te Geeraardsbergen. Voor 't eerst nu komt hier de artiest zelf aan het woord; voor 't eerst is het zijn eigen ziel, die hij uitspreekt, zij 't ook in nog zoo onbeholpen vormen. Blijkbaar is van dit oogenblik af, al werkte de jonge man, tegelijk met Courtens, Amédée Lynen, de Greef en Mayné alsdan mede aan het *Kaïro-panorama* van Wauters, dezes invloed voor hem een „*ueberwundener Punkt.*"

Rond denzelfden tijd voltooide hij mede zijn eerste drieluik, namelijk de in 1881 of 1882, in de *Driejaarlijksche* tentoongestelde en al dadelijk opgemerkte „*Legende van Assisi.*" Vrij naïef van opvatting, dit triptykon, met zijn heel kleine figuren van menschen, vogelen, dieren, en zijn overvloed van bloemen, uitkomend als zoovele sterretjes in het alles overheerschende, teenemaal gotieke landschap.

Thans was het, dat de invloed van Bastien Lepage zich, een drietal jaar lang, tot ongeveer 1887, deed gelden.

Evenals Emiel Claus, Verstraete, van Strydonck, van Aise en anderen, doch op andere wijze, op eigen wijze, poogde hij dezen alsdan zeer gevierden apostel van een poëtische realiteit in een meer helder en waar licht op zijde te streven.

Van dezen invloed vinden wij, hier minder, daar meer, de sporen terug in de geheele serie tafereelen, waarmede Frédéric in werkelijkheid den grondslag legde tot de zeer groote reputatie, die hij heden geniet, namelijk *De Grootvader*, *De Waschvrouwen*, *De Voddenraapsters*, *De Krijtventers* en — ten slotte — *Kerstmis in het Oudemannenhuis te Brussel.*

Een dezer werken, het grootste en gewichtigste van alle, versiert sedert verscheidene jaren de galerij voor moderne meesters in onze hoofdstad. Ik beken het zonder schaamte: evenals *De Grootvader*, evenals *De Voddenraapsters*, kwam mij dit triptykon, *De Krijtventers*, toen ik het vooreerst in de XXXIIe *Driejaarlijksche*, te Gent, te zien kreeg, veel te bleek en koud van koloriet voor.

Mijn oog, uitsluitend of hoofdzakelijk gewoon aan de diepe, warme, door den tijd geëmailleerde tonen onzer ouden, voelde zich onaangenaam aangedaan door dat matte grijs en dat duffe zwart en dat harde blauw. Daarenboven leken, feitelijk, de plans niet al te volmaakt in evenwicht, terwijl de gezichten en houdingen geheel en al verschilden met die van de idyllische boeren en werklieden van de meeste tot dan toe geziene dingen.

Sedert heb ik echter leeren begrijpen, niet alleen hoe intiem die kleur bij dat onderwerp past, maar tevens hoe zij door en door waar is. Zóo, ja, en niet anders, liggen zij daar, de nog vlakgebleven lappen akkergrond in de in aanbouw zijnde nieuwe wijken der groote stad, Brussel. En dan, wat een overweldigenden indruk maakte niet op mijn gemoed dat epos van menschelijk

zwoegen en wroeten, waarvan deze drie door den schilder in beeld gebrachte epizoden een denkbeeld geven!

Die geheele, hongerbleeke familie van krijtventers, zij was mij bekend sedert jaren! Zoo als op dat éene zijluik had ik ze gekend op mijn geboortedorp, zien aansukkelen over de kasseien van de groote heirbaan, door het rulle zand der aardewegen. Zóo als op dat andere paneel had ik ze op wat gras onder een schralen boom zien nuttigen een karig maal....

Van die gezichten was de uitdrukking mij onuitwischbaar bijgebleven: de scherpe glans van die dierlijk goedige oogen, de tanende, leêrachtige tint

De Voddenraapsters, naar eene schilderij.

der wangen, het waterbleeke, ontkleurde, armtierige haar, de plunje zonder noembare kleur, 't is alles juist, treffend juist en waar.

Eén jaar daarna, in de XXXIIIe *Driejaarlijksche*, te Brussel, verwierf de jonge meester geen geringer bijval met zijn *Kerstfeest*. Toorop, Hubert Vos, van den Eeden, Speekaart, anderen nog, waren er vertegenwoordigd met dergelijke onderwerpen. Van allen muntte Frédéric het meest uit! Zijn werk was blijkbaar de vrucht van lange studie en nauwgezette observatie. Ofschoon uiterst eenvoudig, was de groepeering toch geenszins banaal; de typen waren voortreffelijk gekozen en begrepen; al die oudjes leefden als 't ware op het doek, en niets van het overdrevene, spotprentachtige, waaraan van den Eeden en ook Vos zich hadden bezondigd, ontsierde zijn arbeid.

Met beide deze werken nam Frédéric voortaan rang onder de zelfstandig uitvoerende artiesten. Bij beide lag de hoofdverdienste in het innige, aangrijpende gevoel van humaniteit. Elk trekje dier door armoede, arbeid, ouderdom verweerde en doorgroefde gezichten, was met eerbied en liefde, met waren godsdienstzin weergegeven. Blijkbaar was het hart des kunstenaars in medelijden weggesmolten bij het zien dier arme landloopers, die, gehuld in wat onoogelijke lompen, zonder schoeisel aan de voeten, als werkdieren gekromd onder den vracht hunner koopwaar, zwerven dorp in dorp uit voor een mizerabel stukje brood en een teug waters, evenals het, stil en genoegelijk, meegenoten had de vreedzame, kloosterachtig-kalme athmosfeer in dat eentonige, doodbedaarde Oude-mannetjeshuis, op den schoonsten, beminnelijksten feestdag van het Roomsch-Katholieke jaar.

VIII.

Kerstfeest draagt de jaarteekening 1884. Tot 1883 behoort echter nog een klein schilderijtje, *De Schaapherder* getiteld, dat ik niet gaarne onvermeld zou laten: een bladzijde vol van de reinste, intiemste poëzie: een idyllisch landschapje, badend in weemoedige neveldampen, even paradijsachtig als de mooiste achtergronden op de schilderijen van Memlinc en van Leyden.

In deze periode, — de tweede nu van zijn zeer interessante ontwikkeling, vallen mede, buiten een aantalletje afzonderlijke schilderijen, een drietal gewrochten van meer dan gewone beteekenis, namelijk het reusachtige doek *De Levenstijden van den Boer* (1887), de symbolistische fantazie, *De Beek* (1887), en de beide wit- en zwart-series, *Het Vlas* (1888) en *Het Graan* (1889).

Het triptykon, *De doode Landman* (1885), *Avondgebed* en *Werkmanskinderen* (1886), *Uitvaartmaaltijd* (1886), aangekocht voor het Gentsch, en *Twee Waalsche Boerenmeisjes* (1886), aangekocht voor het Antwerpsch Muzeum, verder nog een vijftal schilderijen van 1889, als *De Breister*, *De oude Dienstmeid*, *Tuin-idylle*, *Weide-idylle*, vermeld ik enkel terloops.

Van 1886 af voelt de kunstenaar zich sterk genoeg, om geheel en uitsluitend op zijn krachten te vertrouwen. In al wat hij thans onderteekent treedt zijn individualiteit geheel en onbelemmerd op den voorgrond. Zijn onderwerpen mogen van nog zoo nabij herinneren aan die, welke Millet en Bastien Lepage bij voorkeur behandelden; de geheel eigen blik, dien hij van nu af op menschen en dingen heeft, vrijwaart hem van elke reminiscensie uit de gewrochten, die zij onderteekenden. Zijn vorm, evenals zijn vizie en zijn gevoel, is voortaan zijn onbetwist eigendom.

Herinnert hij nog een enkelen keer aan anderen, dan is het aan Boeren-Breugel en aan van Ostade, ook dan nog zonder maar eenigszins het verwijt van navolging op te loopen.

Niets verwondert mij zoozeer als het feit, dat de allervoornaamste der werken, welke ik nú op het oog heb, niet sedert lang zijn aangekocht voor een of ander buiten- en vooral binnenlandsch muzeum. Ik ben er volkomen

zeker van, dat meer dan één dezer gewrochten, thans nog voor een geringe som verkrijgbaar, na den dood van den meester fabelachtige prijzen zal bereiken.

Ziehier de *Levenstijden van den Boer* — een muzeumstuk in den volsten zin des woords.

De oude Dienstmeid, naar eene schilderij.

Op een doek van een paar meters hoogte en een twintigtal lengte vertoont ons de schilder, in zooveel onderscheiden en eenigszins freskoachtig behandelde groepen, zittend of staande, aflossend op den idyllischen achtergrond van een Waalsch-Namensch dorpje, de zorgeloos speelsche meisjes en knaapjes, de hoopvolle vrijersparen, de in 't midden van den levensstrijd staande echtelingen, de rustende grijsaards eindelijk eener plattelandsbevolking.

Blijkbaar koos de schilder de eerste de beste sujetten als modellen. Niet aan hun schamele, vlakaf arme kleedij alleen, tevens en meer nog aan hun onschoon, schraal en klein menschentype, herkent men ze dadelijk voor vertegenwoordigers van dat door harden arbeid in hoogovens en fabrieken vermoeide, verkrankte ras, eigen aan onze Waalsche distrikten. Blijkbaar ook behandelde Frédéric deze modellen als portretten, daarbij echter minder

de individueele, de persoonlijke gelijkenis, dan het ethnografische karakter in acht nemend. Van mooi doen is hier dan ook geen schijn. Waarheid alleen, een fotografische waarheid bijna, wilde de schilder te zien geven. En in die waarheid, treffend van innige, diepe humaniteit, ligt dan ook de in 't oog springende verdienste van deze exceptioneele schepping. En toch, wat een intense poëzie schuilt er in dezen, door type en houding veeleer eentonigen dan door afwisseling aantrekkelijken arbeid! 't Is de poëzie der armoede, der gelatenheid, der plichtbetrachting en der verborgen heldendaden.

En deze poëzie begrijpt, gevoelt en bezingt niemand, mij bekend, zooals de schilder der *Krijtventers*.

En hoe sprekend levend zijn, in hun naïeve gedaanheid, die gezichten alle, die kindergezichtjes vooral. Deze, de kleinen, heeft de artiest niet eens doen pozeeren. Hij heeft ze tot zich geroepen, niets meer, en ze voorgesteld in al

De Vrijers, uit „Levenstijden van den Landman."

de schuwe verlegenheid, waarmede zij tot hem zijn gekomen. Eén is dik van hoofd, dom, begrensd; een ander ziet afschuwelijk, goddelijk scheel, één oog naar den rechten, 't ander naar den linken kant van het zeer groote doek: zij zijn allen, ook deze twee, verrukkelijk!

Vergelijk nu met deze frissche, naïeve, door en door gezonde kleinen, de versleten, verleelijkte ouden. Wat lange, romanlange verhalen zouden zij u doen, die doorrimpelde, verweerde hoofden, zoo zij eensklaps met leven en spraakvermogen bezield werden; verhalen van scharrelen en schrapen, sloven en slaven, strijden en lijden, eentonig steeds en steeds hetzelfde, heden als gister en morgen als heden, en na jaren en jaren nog als morgen en vandaag.

En, hetzij hij het zoo gewild hebbe of niet, er ligt een aangrijpende wijsgeerige gedachte in dit schilderij!

„Zie," schijnt hij ons te zeggen, „zóo baart de natuur, zelfs waar zij lijdt en krankt, het menschenkind; en zóo vervormt, verdierlijkt en verminkt het in de hedendaagsche maatschappij de strijd om het bestaan!"

Ook *De Beek*, den kunstenaar ingegeven door een Beethovensch muziekgedicht, — de oorspronkelijke titel luidt: „*Le Murmure du Ruisseau — A Beethoven*," — is een plaats in een muzeum waard.

Ondanks het vele kwade, dat anderen van het koloriet van dit schilderij gezegd hebben, blijf ik getrouw aan het oordeel, dat ik reeds vóor vier of vijf jaren over dit gewrocht uitbracht, en houd ik het voor een der voortreffelijkste symbolistische schilderijen, die men zich voorstellen kan.

Zoo schreef ik in 1891:

Zoo ooit beeldend kunstenaar zich mocht beroemen, dat het in lijn en kleur levende beeld zijner fantazie intellektuëel gelijk stond met de in woord en rhythmus zingende schepping van den dichter, dan zeker is dit met Leo Frédéric het geval. *De Beek* is zoo rein en louter poëzie, dat ik geneigd ben het veelmisbruikte woord: *Ut pictura poësis*, aldus om te keeren: *Ut poësis pictura*.

Men denke niet aan de zoogezegde *peinture littéraire*, waaraan Wiertz zijn groote reputatie, maar ook zijn ergste nederlagen te danken heeft. Ingewikkelde wijsgeerige theorieën in beeld brengen, ligt geenszins op den weg van den jongen meester. Rechtstreeks gaat hij af op zijn doel, en zoo duidelijk is steeds zijn onderwerp, dat ik niet zonder verbazing een zoo fijnbewerktuigd kritikus als Georges Lafenestre hoor gewagen van „*le Ruisseau dans lequel patauge et gambade une ribambelle d'enfants nus, aussi joueurs et aussi nombreux que les enfants de Titien dans le tableau de la Fécondité à Madrid* . . . ." Voorzeker heeft de Parijzer beoordeelaar Frédéric's werk niet genoegzaam bekeken, anders ware het hem niet verborgen gebleven, dat hier *niet* voorgesteld wordt: „*le Ruisseau dans lequel patauge et gambade une ribambelle d'enfants nus*", maar dat wij hier vóor ons hebben een dichterlijke symbolizeering van de beek zelf. Dat zijn geen kinderen, die er pret in vinden, in het beekwater te dartelen; die kinderen, zij zijn de beek zelf, de beek in al haar maagdelijke frisch- en reinheid, in al haar jongen overmoed en overvloed, in al haar ongebreidelde vrijheid en blijheid. Aan Vuylsteke's alleraardigste gedicht doen zij denken:

De kleine bronnen, die hier en daar
den bodem ontspringen,
zij zijn zoo rein, zij zijn zoo klaar,
en hoort! hoe ze zingen!
Een murmelend juichen is haar lied!
Zij stoeien zoo blijde,
en huppelen met haar kleinen vliet
langs 's heuvels zijde!

Daags leven zij tusschen zonneglans
en koele schaûwe,
weerspiegelen 's nachts den ethertrans,
den hemelsblauwe!
Jochy, Jochy!
Zij zijn zoo jong, zoo vrij, zoo blij!

Wat gelukkige, in en door poëtische gedachte, al het jolige, prettige, jeugdige, frissche der beek in een legioen moedernaakte kindertjes te belichamen!

Van uit de verte, onder het lachende, zonnige groen van berken, olmen, abeelen, ontelbaar, éen gekrioel van zwarte, bruine, blonde, zelfs rosse kopjes; éen gewemel van rozige malsche lichaampjes, zoo komen zij, neen, *rollen*, *spoelen*, *kabbelen* en *bruisen* zij aan. En naarmate de golven naderdansen, dartelen zij wilder, slaan zij hooger op, schuimen zij lustiger klotsend tegen elkaar, — ik wil zeggen: de kornuiten worden woeliger, de gelaatjes drukken inniger vreugde uit, de gebaartjes zijn opgewekter en levendiger, het geheel wordt meer en meer karakteristiek.

Ik wil niet zien naar dat te flepsche buikje hier, dat niet juist op zijn plaats aangeduide naveltje daar, dat stijve platte heupje, dat te korte of te lange armpje...., gebreken, welke — tien tegen éen — de kunstenaar zóo gewild heeft. Ik heb geen oog voor de leelijke, zinkzwarte rotsen hier, voor dat te weinig doorschijnende waterstraaltje ginds.... Ik geef mij geheel en al gevangen aan den dichter, die den moed bezat, om zulk een symbool te maken, en de kracht, om zulk een onafzienbaren stoet van kinderen te bezielen met al de verrassende waarheid van het leven....

Die kindergezichtjes zijn verrukkelijk van naïeviteit en jeugd....

Die oogjes fonkelen als edelsteenen, die mondjes geuren u tegen als rozen, die vleeschjes zijn wonderwarm van den weldoenden gloed des bloeds.

Wat ik echter in bovenstaande oordeel niet deed uitkomen, dat is het bij uitstek dichterlijke van het landschap. Dat „sous-bois" is, ook ondanks het wat harde koloriet, voortreffelijk! Het duizendvoudige spel van het licht tusschen stammen en takken, het zacht heenzeven van den dag ver, ver, tusschen het gebladerte, het feller door een open ruimte neerstralen van het licht op het voorplan, is niet ieders doen, voorwaar!

Ziehier, — tot een klein intermezzo — hoe ik zelf gepoogd heb, den indruk, door Frédéric's werk op mij teweeggebracht, in verzen weer te geven.

DE BEEK

Den lieven, dichterlijken meester Leo Frédéric.

Van wijd, van heel wijd, waar de abeelen staan,
komen de vroolijke golfjes gegaan,
— veel dartlende, huplende kinderen.

Zij borlen zoo jolig en schaatren zoo luid
in bruising van schuim hunne blijheid uit...
Wat kon er hun vreugd wel vermindren?
't Zijn dartlende, huplende kindren!

O! Huplende, dartlende kinderen zijn 't!
Waar het lommerken zwoelt, waar het zonneken schijnt,
beschrijven zij grillige kringen.
Daar gaan zij te reie in schaar bij schaar,
daar tuimlen ze en buitelen over elkaar,
en zingen, zingen, zingen,
ómreiend in grillige kringen.

Naakt, poedelnaakt, en zoo blank als melk,
en zoo roos als ontlokene rozen is elk.
Hun lokken, de lange — zij waaien!
En hun handjes klappen en staken maar niet,
en hun voetjes trappen en laten 't maar niet,
de mondjes kraaien, kraaien,
en hun lokken, de lange — zij waaien!

En wát of zij zingen — ei! weet gij het niet?
Zij zijn er het vroolijke nat van den vliet,
de maagdlijke frischheid van 't water,
de gláns van het water, zijn reinheid, zijn klaart,
zijn stoutheid, zijn boudheid, de kracht van zijn vaart,
zijn dol, zijn ontembaar geklater,
de frischheid, de jeugd van het water!

Dan — ei! het gaat verder, in bruisende vaart!
— „Bukken!" Hier wiegelt het weeldrig geblaart
diepgroen, tot den bodem gebogen.
„Hoog óp nu!" Daar beuren de reuzen van 't bosch,
de eiken — met stammen in tabberds van mos, —
almachtig de kruinen ten hoogen,
door geen windje, geen zuchtje bewogen.

Doch dalwaart gaat het nu, dalwaart, en snel!
Een poos vloeit rustig, droomerig, hel,
met regelmatig geklater,
het wiegelend nat! Dan, de bedding wordt smal,
en nu willen zij alle gelijk in het dal,
al de jolige kindren van 't water,
met stijgend gejoel en geklater. —

En zij zijn er...., in 't dal! En het is er zoo groen,
en het zonneken ligt, in den lauwblauwen noen,
en slaapt er zoo zoel op de zode.
Ook de golfjes — de kindertjes — vlijen zich neer!
Wie wil er nog verder? Zij kunnen niet meer. —
Zij hebben de rust zoo van noode —
en het slaapt er zoo zoel op de zode...

Maar, jawel! Jókken was het! De jeugd is de jeugd!
Wat weet zij van rusten? Zij kent er slechts vreugd,
en verder weer stuwt het, in zwermen!
Langs olmen en beuken stuift het weer heen,
om het eerst, om het zeerst, naar het slapende veen —
halsoverkop, bij heel zwermen. —
Ei! Hoort gij de voorsten al kermen?

Doch dwars door het vadzige water van 't veen
en dwars door het kroos... zie! het gaat er door héen,
en — helder en frisch als te voren,
weer gaan zij te reie, in schaar bij schaar,
weer tuimlen ze en buitelen over elkaar...
Hun zingen — tot híer kunt gij 't hooren —
zoo helder, zoo frisch als te voren.....

Van wijd, van heel wijd, waar de abeelen staan,
komen de vroolijke golfjes gegaan,
— dartlende, huplende kindren!
Zij borlen zoo jolig en schaatren zoo luid
in bruising van schuim hunne blijheid uit...
Wat kon er hun vreugd wel vermindren!
't Zijn dartlende, huplende kindren!

Én wát of zij zingen — ei! weet gij het niet?
Zij zijn het vroolijke nat van den vliet,
de maagdlijk- en frischheid van 't water,
de gláns van het water, zijn reinheid, zijn klaart,
zijn stoutheid, zijn boudheid, de kracht van zijn vaart,
zijn dol, zijn ontembaar geklater,
de frischheid, de jeugd van het water! 1)

Uit het bovenstaande zal zeker wel ieder lezer reeds afgeleid hebben, dat Frédéric uitmunt in de behandeling van kinderfiguren.

Ik ken weinigen, neen, niemand, die al het karakteristieke, dat een kind

1) Uit den bundel IRIS, Antwerpen, Uitgever Buschmann, Rijnpoortvest.

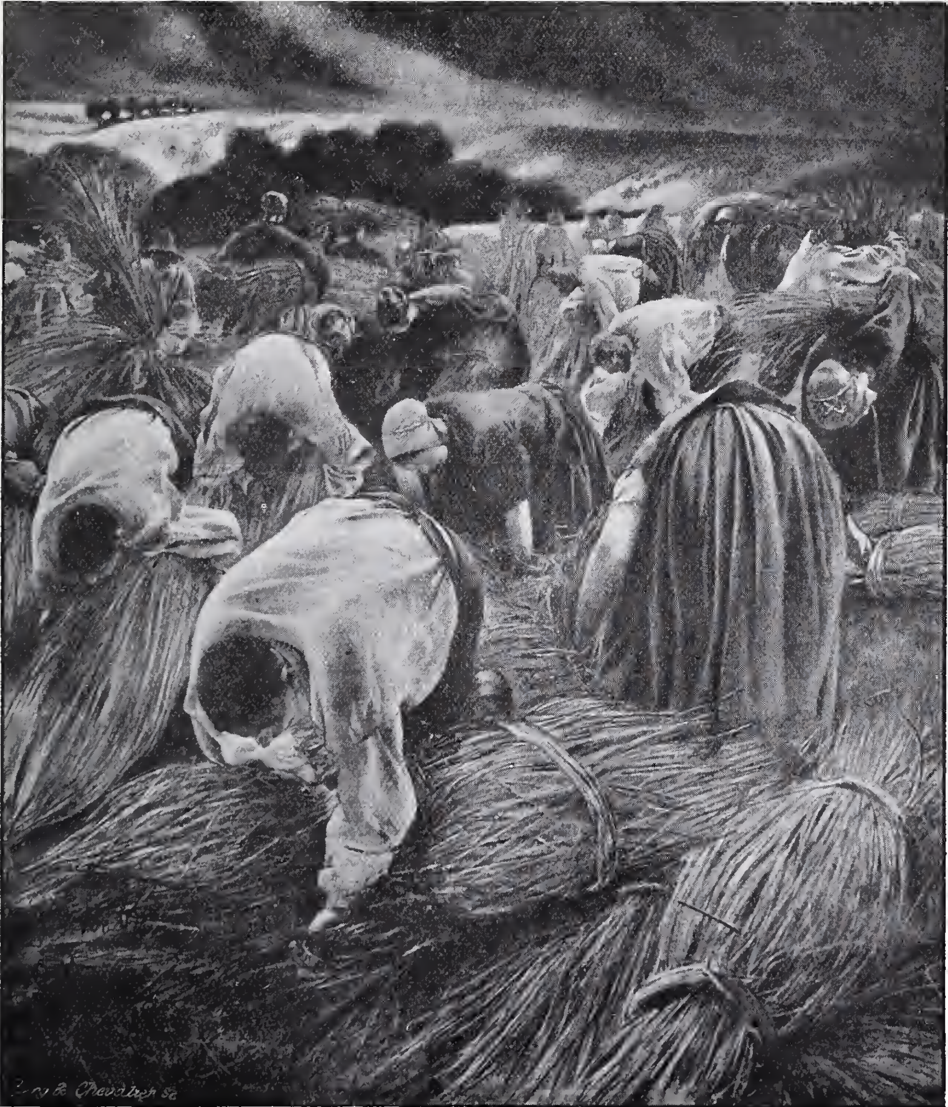
in lichaamsvorm, houding, gebaar en ekspressie oplevert, even goed begrijpt als hij. Begrijpen, zeg ik. Maar onjuist is dat woord! Hij *gevoelt* het, hij *leeft* het. Tientallen van kinderfiguren heeft hij, afzonderlijk of tegelijk met volwassenen, geschilderd Hij stelt ze ons voor in de weide vol bloemen of

Maaien, uit den cyklus „Het Graan."

's avonds in gebed neerknielend vóor hun beddeken; hij toont ze ons, klein zusje omhelzend of aaiend, of, onder moeders ernstig-welwillend oog zich wasschend of opschikkend.... Hij schildert ze naakt, gekleed, behangen met bloemen; hij schildert ze weenend, jubelend, in het wiegje of in het doodskistje, en altijd met gelijke maestria.

Snoeziger, snoeperiger dan op zijn schilderijen zijn geen levende kindermondjes; malscher, poezeliger geen handjes; guitiger en naïever geen kinderoogjes; onnoozeler, kinderlijker geen werkelijk, halfgevormd kinderneusje.

Schovenbinden, teekening uit den cyklus „Het Graan."

Onder alle hedendaagsche schilders is Frédéric ontegenzeggelijk de dichter van „het kind".

Zie maar even zijn *Boëchelles* in het Antwerpsch muzeum — en gij zult mij geen overdrijving ten laste leggen.

IX.

Het Graan en *Het Vlas* zijn wit en zwart-werk.

Slechts wit en zwart-werk?

Eilaas, ja! en in die hoedanigheid natuurlijk van geringer stoffelijk belang dan *De Beek* of *De Levenstijden.*

Als kunstwerk echter behooren beide reeksen houtskoolteekeningen tot het allerbeste, dat van 1830 tot nu toe in België het licht zag.

Het Graan verplaatst ons in de provincie Namen, in de wijdstrekkende akkers, die het dorpje Nafraiture, het geliefkoosd verblijf van den schilder, omgeven.

Elf kartons maken den cyklus volledig, en van deze elf zijn minstens een zevental meesterlijk. De titels van deze zeven: *Zaaien*, 1) *Maaien*, *Schovenbinden*, *Inhalen*, *Wannen*, *Broodkneden*, *Ter Bakkerij*, *De Boterhammen.*

De Zaaier is uniek mooi.

Wie deze teekening een enkele maal zag, vergeet ze niet weder.

De landelijke poëzie verheft zich hier, en overigens evenzeer in *Inhalen*, tot den rang van epos! Deze voorstellingen zijn grootsch van stijl als die van Leopold Robert, majestatisch als een tooneel uit de *Ilias*, eenvoudig als een bladzijde uit den Bijbel of een parabel van Jezus.

Wie kent niet, uit dat heerlijke boek, *Les Chansons des Rues et des Bois*, de prachtige verzen, waarin Hugo ons als 't ware met de oogen des lichaams doet zien het beeld van den met breede stappen door den wachtenden akker schrijdenden *Semeur?*

Dans les terres, de nuit baigneés,
Je contemple, ému, les haillons
D'un vieillard qui jette à poignées
La moisson future aux sillons.

Sa haute silhouette noire
Domine les profonds labours.
On sent à quel point il doit croire
A la fuite utile des jours.

Il marche dans la plaine immense,
Va, vient, lance la graine au loin,
Rouvre sa main, et recommence,
Et je médite, obscur témoin,

Pendant que déployant ses voiles,
L'ombre, où se mêle une rumeur,
Semble élargir jusqu'aux étoiles
Le geste auguste du Semeur.

---

1) Verschenen in *De Vlaamsche School*, Antwerpen, Bruchmann, 1894.

Niet minder stijl, niet minder grootschheid van lijn en majesteit van beweging bewonder ik in Frédéric's teekening.

Wijd, schier horizonloos wijd, strekt zich, dalend en stijgend met zachte golvingen, doorsneden met lange, smalle, als witte slangen voortkronkelende

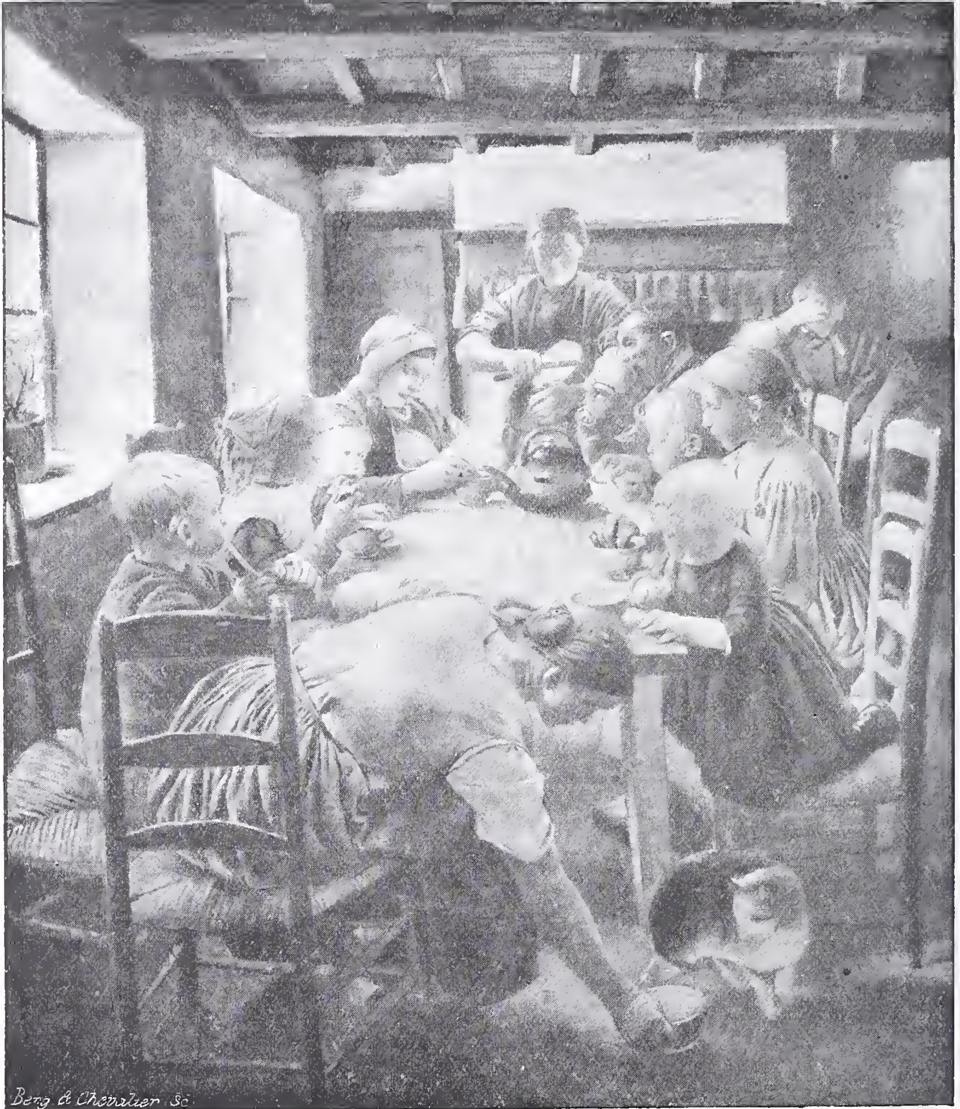
Inhalen, teekening uit den cyklus „Het Graan.”

paden, hier en daar met wat geboomte beschaduwd, de vlakte.

Een smal strookje lucht rust, aan de allerverste kim, op een wegdoezelend bosch.

Ginds trekt paard of os door den zwaren grond het scherpe, glimmende ploegmes In voren ligt, belust op bevruchting, de zwarte, verlangende veldaarde.

En van het voorplan de akkers in, met breede, gemeten, omzichtige, bijna eerbiedige schreden, zoo als men gaan zou in een tempel, in den tempel van den oppersten aller goden, zoo, den rug tot den toeschouwer gekeerd, oprijzend hoog en trotsch in zijn vierkant, als uit een rotsklomp ge-

De Boterhammen, teekening uit den cyklus „Het Graan."

houwen breed karruur, het zaaikleed hangend in breede, stijve plooien om hals en lijf, zóo gaat hij heen, strooiend uit, met breede handgebaren, het zaad, het heilige, vruchtenbarende zaad, heinde en ver in de zwarte voor.

Niet onbeweeglijk, dood, als een stom-dom beeld staat hij daar, de solemneele zaaier; hij gaat werkelijk, gaat, met zijn hoekige, schoftige boeren-

silhouette, recht vóor zich de velden in; hij gaat met overtuiging; vastberaden gaat hij, als moest hij, eer nog de zonne daalt, niet éen enkelen akker, maar al die akkers bezaaien, wijd, wijd heen strekkend tot den horizon toe, en zijn handgebaar is zoo voortreffelijk, zoo levend waar, dat men zweren zou dat hij zaait werkelijk!

Niet minder voortreffelijk is *Inhalen*. Ook dít munt uit door ware bijbelsche grootschheid. Wat een bedrijvigheid daar op dat stoppelland! Schoovenbindende vrouwen, arenlezende kinderen, stout en boud opgaffelende en opladende knechts, ze wemelen en krioelen rond den met machtige ossen bespannen wagen, reeds krakend en zuchtend onder den vracht.

Ik zeg u, dat deze teekeningen uitmunten door koloriet! Het zwart en wit geeft hier, als 't ware, de illuzie van geel en blauw en groen en bruin.

En ziehier *Wannen*: twee zonderlinge, fantastische boerenlummels, van de familie der van Ostade-boeren, aan den arbeid in de vreemd verlichte schuur.

En *Broodkneden*, de moeder, omkeerend en bewerkend den laatsten deeg in de moelie, terwijl een der kinderen met vijf vingers tegelijk putjes duwt in de reeds ingeplaatte, gereedliggende brooden.

En dan in dat lage, bedompte keukentje, dat aartsvaderlijk talrijk kroost, smullend en smikkelend als om prijs van de reusachtige boterhammen, die moeder de vrouw voorsnijdt...; al die wildbehaarde kinderkopjes, gebogen, o zoo eetgraag, in de natuurlijkste houding, over de kommetjes, waarin zij de sneden weeken laten!

Wat smullen zij met een overtuiging, met een lust! Ze smullen met denzelfden ernst, hetzelfde plichtbesef, waarmede de zaaier zaait, de maaier maait, de knechts gaffelen en laden, en moeder bakt en voorsnijdt.

En welk een teekening! Oprechter, eerlijker zou het wel niet kunnen; maar voorzeker ook niet vaster, niet zekerder. Elke lijn, zuiver getrokken, zegt volkomen wat zij zeggen moet. Elk schaduwtje is flink op zijn plaats. De typen zijn even voortreffelijk gekozen als weergegeven; het geheel is echt en kerngezond waar en Vlaamsch bovendien!

De Zaaier dagteekent van 1886, *Inhalen*, het laatste stuk, van 1889. Meer dan drie jaren, jaren, waarin hij, boer met de boeren, al deze tooneelen meeleefde, arbeidde Frédéric aan deze serie.

Het Vlas is de tegenhanger van *Het Graan*. Elf teekeningen van gelijke afmetingen en gelijke waarde.

Persoonlijk geef ik de voorkeur aan deze drie stukken: *Rooten*, *Hekelen*, *Spinnen*.

't Eerstgenoemde bezit al de kleur van een welgeslaagd, doorgevoerd schilderij. Het landschap is vochtig van den pas gevallen regen; een regenboog glanst, in majesteitvollen kreits, aan den horizon.

Hekelen is Duerer waard. Karakteristieker vrouwenfiguur dan de hekelaarster, zittend, even gebogen, vóor de hekelbank, die zij met de linke hand vasthoudt, terwijl zij met de rechte rukt het vlas door de stalen pinnen van het toestel, zag ik zelden.

Groot, overgroot was de bijval, die Frédéric met beide reeksen te beurt viel. Niet in België slechts, ook in Frankrijk.

In *La Revue des deux Mondes* oordeelde Georges Lafenestre als volgt over zijn „*dessin à l'emporte pièce, d'une âpreté expressive*":

Het Lijnwaad, teekening uit den cyklus „Het Vlas."

„Ces scènes champêtres, qui accumulent souvent, à la façon des vieilles gravures, beaucoup de figures dans un petit espace, renouvellent, par la sincérité puissante de l'observation et la fermeté virile du dessin, toutes sortes de sujets qu'on pouvait croire épuisés depuis que Millet, Jules Breton et tous les auteurs de paysanneries modernes y avaient passé. M. Frédéric, en s'in-

spirant des miniatures rustiques, si admirables, du moyen-âge flamand, de Lucas de Leyde et de Breughel le Vieux, de Le Nain et de Sieberecht, dont on peut surprendre quelque influence dans ses procédés, a trouvé, sur leurs indications, dans la vie des champs, une source nouvelle de poésie saine, abondante et forte. Nous avons déjà remarqué souvent combien, depuis quelques années, certains étrangers, notamment des Flamands, apportent dans la représention des mœurs populaires une émotion sévère et continue qui se fait jour à travers les lourdeurs d'une pratique lourde, inégale ou inexpérimentée. Ce sont des impressions graves et justes, exprimées avec une sincérité un peu lourde, mais bien pénétrante."

X.

De Beek, ofschoon in 1887 voltooid, behoort toch ontegenzeggelijk tot de derde periode van Frédéric's ontwikkeling, die, waarin hij zich nog thans bevindt, en waarin hij reeds onderteekend heeft de volgende werken: *Eens zal het volk de zon zien*, *Het Ontwaken der Gedachte*, en *De Nacht*, 1891; *De Drie-Eenheid*, thans in de kerk van Nafraiture, en *IJdelheid aller Grootheden*, 1892; *De Natuur*, 1892—1894, en *Alles is Dood*, 1894.

Niet de eenvoudige naturalistische dichter, veel meer de wijsgeer is hier aan het woord. Geen eenvoudige verhalen meer, zeggende in simpele, duidelijke, voor elk verstaanbare taal, wat de artiest gezien en beleefd heeft, maar ingewikkelde, maatschappelijke of religieuze, of enkel filosofische ideeën, belichaamd, en door den band niet voor ingewijden alleen, in een plastisch vizioen.

Verre van mij, den kunstenaar tot verwijt te maken, dat hij dezen weg is opgegaan!

Evenals hij zelf wellicht, erken ik al het gegronde van deze mooie gedachte uit *La Vie d'un Artiste* van Jules Breton:

„Le vrai n'est pas seulement la réalité matérielle. L'âme doit dominer la nature!"

Al wat roert en beweegt in de ziel van den kunstenaar, al wat hij kan droomen, zich inbeelden, hopen, wenschen, dat alles is even waarachtig en waar als aarde en boom en dier en mensch. Voor dat alles mag hij dus, zonder ontrouw te worden aan zijn kunstenaarsroeping, uitdrukkingsmiddelen zoeken.

Beweren zal ik nu niet, dat al deze symbolistische voorstellingen de beste naturalistische werken van Frédéric overtreffen of zelfs evenaren.

Het middenpaneel van zijn uit vijf tafereelen bestaande *Natuur* kan mij b. v. maar niet bevallen, terwijl ik ook geenszins dweep met *IJdelheid aller Grootheden*.

Het Ontwaken der Gedachte, *Het Volk zal eens de zon zien*, en *De Drie-Eenheid* reken ik echter stoutweg tot zijn mooiste werken.

Het Ontwaken der Gedachte, zoo frisch en maagdelijk van kleur als *De Lente* van Botticelli, stelt ons, te midden van een paradijsachtig landschap, een meisje voor, zittend, stil denkend, naast een helder beekje, luisterend met helder blauw oog naar al de stemmen der natuur.

Voor 't eerst „verstaat" zij, de blauwoogige kleine! Ongetwijfeld een herinnering aan den nu reeds verren tijd, toen ook in de ziel van den lateren kunstenaar, in de eenzaamheid van den stillen buiten, de eerste dichterlijke gedachte wakker werd.

Herdichte, niet verdichte werkelijkheid geeft ons het drieluik, *Eens zal het Volk de zon zien*, te aanschouwen.

De verdrukking van den arbeiderstand door het kapitaal, de exploitatie der kinderen en het aanbreken van de nieuwe gouden eeuw, ziedaar de stof, in elk paneel behandeld.

Ik geef toe, dat de eerste gedachte duidelijker kon uitgedrukt worden, ja, dat de samenstelling van het hoofdmoment gelukkiger kon wezen.

Zijn al die deerniswaardigen, wier hoofden zich op den somberen grond van dat middentafereel aflossen, verpletterd en bedolven onder een bergstorting, of klaveren zij, misschien, langs den hoekigen rotswand naar de hoogte?

Enkele dier hoofden schijnen wel tot geen lichaam hoegenaamd te behooren; andere schijnen vast te zitten aan een in de aarde begraven romp.

De kleur is onschoon, op 't vuile af, en onaangenaam stellig.

Doch geef u thans de moeite en beschouw ze eens één voor één, al die grijsaards-, mannen-, vrouwen-, kinderhoofden. Uit dat geheele tafereel van helsche, vast Danteske wreedheid, spreekt, door geen menschenhart te miskennen, innig en luid de taal van de oprechtste humaniteit, van het diepste medelijden.

En niet gewoon, voorwaar, is het talent van dengene, die in elk van deze hoofden de geschiedenis van een geheel menschenbestaan, een bestaan van strijden en lijden, ontberen en verteren, heeft neergelegd.

Op het linkerluik zien wij twee arme bloedjes van kinderen, banend zich met bloote lichaampjes een weg dwars door een bosch van dorens en bramen; in lange beken loopt, langs armen en borst en beenen, het roode bloed.

„Een sprookje om bij te ijzen," heette ik het in 1891. Iets als een illustratie op een Maeterlinck'sch thema!

Met deze beide paneelen vormt het derde een treffende antitheze. Een Edenachtig landschap! Bloemen en nog bloemen, wit en geel en rood en blauw, zoover men ziet.... Heldere beekjes besproeien de droom-mooie velden.... En door al die heerlijkheid, de in goudglans oprijzende zon te gemoet, vijf maagdekens, gehuld in blanke sluiers, doorschijnend fijn, de hoofdjes bekranst met de heerlijkste bloemen, zingend en jubelend te gemoet het eindelijk stralende verlossingslicht.

De Drie-Eenheid, te Gent voor 't eerst in de *Driejaarlijksche* van 1892 tentoongesteld, versiert thans, als een geschenk van den maker, het nederige kerkje van Nafraiture.

Hoe een man van talent zelfs het meestversleten onderwerp verjongen kan, toont Frédéric in dit in vele opzichten voortreffelijke triptykon.

In ernst — het ouderwetsche nog daargelaten — hoe moeilijk moet het een hedendaagschen kunstenaar, een zoon van dezen met staal en ijzer bouwenden en met cijfers en nog cijfers dichtenden tijd, niet vallen, de transcendentale metafyziek van de *Drie-Eenheid* te vertolken?

Verbeeld u! Eerst en vooral dient de kunstenaar te vinden een stoffelijk of symbolistisch beeld voor elken der drie personen der Drievuldigheid. Dit beeld mag noch banaal, noch belachelijk, noch versleten zijn! Het mag niet van al te nabij herinneren aan de wijze, waarop vroegere groote meesters, hoe zij dan ook heeten mogen, over deze zonderling groote moeilijkheid triomfeerden!

En ziehier nu welke oplossing de van aard naïef kinderlijke verbeelding, van Frédéric, — in vele opzichten die van een primitieven meester — er op vond.

De linke vleugel toont ons den Vader van al wat is, den almachtigen Schepper, Dengene, wiens woorden werelden zijn, zaaiend, met mild geopende handen, heinde en ver de ruimte door, zonnen en manen, manen en zonnen! Omflikkerd door goudstralende sterren is zijn edel denkershoofd, een werkelijk geïnspireerd hoofd, bevolkt door gedachten, die straks weer woorden en in die woorden werelden worden zullen; omstuwd is hij van engelen, geknield rondzwevend in aanbiddende houding, omringend zoo den scheppenden God, dat van zijn hemel en aarde vullende gedaante enkel zichtbaar blijven die milde handen en dat wondere hoofd!

Het rechte luik verplaatst ons in de bloemen- en plantenweelde van een paradijs. Helgeel, maagdelijk frisch groen, slanke hoogrijzende teere boomen, sneeuwblanke reine leliebloemen! Een engelachtige vrouwengestalte, rein als de leliën en slank als haar stengels, vertreedt, de vleugelen wijd opengevouwen, met den kleinteeren voet het oude serpent, en weent, met o zoo naïef een gebaar der mooie hand, op den oud-testamentischen menschen-zondenval, terwijl het blanke duitje, de H. Parakleet, zweeft over haar blondgelokt hoofd. En een dubbele rij van engelen omringt haar, buigend vol deemoed of knielend neer op gras en bloemen, bedekkend, als heel groote menschen-vogelen, het aanzicht met de wonderprachtige wieken. Eindelijk, op het middenpaneel, twee engelen; om hun leden rouwsluiers; betraand en roodgeweend de oogen; zij houden óp het mirakuleuze doek der Heilige Veronika, het bebloede Aanschijn van den met doornen gekroonden Zoon des Menschen.

Een in ieder opzicht interessante arbeid, en zooals ik het destijds uitdrukte, „een uiting van stil en vroom geloof, gedaan door een nederig gemoed, gepaard met een zeer hoogen dichtergeest.”

Doch, men moet zich tevens te goed doen aan het beschouwen der bijzaken, der bijzonderheden van minder belang, in al deze werken, en niet het minst in het laatst bestudeerde, zoo overvloedig aanwezig.

Dat Christus-hoofd, vooreerst, afgedrukt, bloedig, in al de brutaliteit van

het lichamelijk en in al de intensiteit van het zielelijden op het witte zweetdoek der medelijdende Joodsche vrouw. Het herinnert, o, maar alleen door de hoogte van het gevoel, aan den Christuskop uit de beroemde kruisiging van Mathias Gruenewald, aan den onvergetelijk mooien *Ecce homo*-kop van Constantin Meunier. Wat heeft die driedaagsche passie dat heldere zienersgelaat verouderd! Wat heeft zich in en rond die oogen, die sprekende, smeekende, klagende oogen, een zee van nog onvergoten tranen opgedijkt! Hoe diep doorgroefde de smart die wangen, besmeurd en bezwadderd met bloed!

Resurgebimus in Deo, plaat voor een grafsteen.

Niet velen zijn zij, die in staat zijn zulk een summum van lichaams- en zielelijden te kondenseeren in een menschengelaat!

De engeltjes zijn voorbeelden van dichterlijk- en teerheid!

Zij staan op de grens tusschen de vooral etherische engelen van Memlinc en de dikwangige, gemollige engelen van Rubens. Van genen hebben zij den expressieven blik der oogen en het naïef-onnoozel-reine des gelaats; van dezen de echte, niet-overdreven gezondheid der leden.

Kinderen, mooie, bloeiende kinderen, doch verhemeld, verengeld door dien waarlijk bovenaardschen lichtglans op hun aangezicht! Hun vleugeltjes zijn éen heerlijke regenboog van kleur: de prachtigste pauweveeren schitteren er in.

In *Natuur* is de meester, ik zeide het al, minder volmaakt geslaagd. Het vrouwenfiguur, waarin hij de natuurkrachten synthetizeerde, is niet treffend, niet *à part* genoeg. Lang niet! Ook gelijken de vier nevenpaneelen, *de jaargetijden* voorstellend, wel wat al te zeer op elkander.

Elk afzonderlijk, op zich zelf beschouwd, zijn deze kleinere paneelen echter hoogst aantrekkelijk: ware gedichten, even gelukkig van vinding als van uitvoering.

Zie b. v. *Lente!* 1) Ondanks het wel wat konventioneele rood van de vleezen,

1) Opgenomen in *De Vlaamsche School*, 1893.

is dit tafereel een pareltje. Een bekoorlijk kinderfiguur, huppelend, met een ware reuzenvracht roode, witte, gele, blauwe, purpere bloemen op het hoofdje, met nog een tweede vracht bloemen op den linkerarm, bloemen van allen vorm en soort, bloemen als sterretjes, bloemen als kelkjes, bloemen als schermpjes, bloemen als heel kleine knoopjes, in de lenteweide rond; óp strekt het, met o zoo'n kinderlijk mooi gebaar, de rechte hand met twee opgeheven vingertjes; omhoog trekt het, o zoo in en door naïef, het teedere linke been, met de toontjes, edelrozig, zoo alleraardigst, zoo treffend natuurlijk omgebogen. En het hoofd is om te kussen! In de opwaarts kijkende azuuroogjes glanst al de reinheid van den Lentehemel; op dat zoete, zingende mondje bloost de ongerepte rooskleur der vroege lentevruchten. Er ligt iets diep Germaansch in dit werk; het symbool is volkomen gerijpt en dan ook treffend, volksch tevens, van duidelijkheid en eenvoud.

Een zijner allerlaatste werken dezer serie is *Alles dood!* Hier heeft de schilder de gebreken vermeden, welke zijn triptykon, *Eens zal het Volk de Zon zien*, in het hoofdpaneel ontsieren. Ook hier, in één afschuwwekkend kluwen, neergesmeten, of, om een mooi Westvlaamsch woord te gebruiken, „neergesmeierd" uit den hooge, honderden menschenlichamen, groote en kleine, van allen ouderdom en kunne, verzinnelijkend het zondige menschdom, dat God in zijn verbolgenheid ten prooi geeft aan de ontketende elementen.

XI.

Mij is, intusschen, nog een Leo Frédéric bekend, met wien het slechts zeer enkelen gegeven was, kennis te maken, en wel — de auteur van een talrijke serie, deels met olieverf, deels met pastel uitgevoerde landschappen, die, in een zelfde zaal zij aan zij opgehangen, voorzeker hun schepper, in éens, zouden doen rang nemen onder onze beminnelijkste paysagisten.

Een enkele maal stelde hij een landschap ten toon, en wel in de *Driejaarlijksche* van 1893 te Brussel, *In Zeeland*. Ziehier, hoe ik dit werk destijds beoordeelde.

„Een zeer eigenaardig schilderij! Een wijde, geheel groene vlakte; een dorpje links, koket als een meisje, met roode daken, molens, een torentje, heel klein. En een smalle weg kronkelt naar het voorplan toe en van daar naar rechts, naar een bosschige streek, in een enkele groote bocht door het groen, als een heel lang, witgeel lint. Op het gras wat koetjes; heel van voor, hijna in het midden, drie bloemenplukkende boerinnetjes; een hemel, berénd door witte wolken als dondertorens, over alles heen."

Een heelen Julinamiddag heb ik doorgebracht op het atelier van den schilder in de bewondering van de bosch-, berg-, veld- en dorpsgezichten, welke hij, zomer na zomer, uit de provincie Namen en de Ardennen medebrengt.

Zelden stoffeert hij zijn landschappen met figuren. Eenzaam levend en op

In de Ardennen, naar eene schilderij.

eenzaamheid dol, heeft hij genoeg aan de natuur alleen. Handiger, vollediger, solieder dan hij mogen sommigen den vrijen buiten weergeven; dichterlijker, frisscher doen het voorzeker niet velen.

XII.

Thans is het tijd, dunkt mij, om, na dit tamelijk volledig overzicht van zijn gezamenlijken kunstarbeid, nog een en ander mee te deelen omtrent 's mans werkwijze en artistieke overtuiging.

Het mag nog zoo zeer bevreemden, vooral van de zijde van iemand, die er niet voor terugschrikt tientallen van menschenfiguren in een enkele lijst te vereenigen, maar uiterst zelden, althans sedert jaren her, maakt Frédéric een eerste, voorloopige schets, zelfs van zijn meest ingewikkelde schilderijen.

Des te langer echter bebroedt hij ieder onderwerp in zijn binnenste.

Eerst als het zoo volkomen rijp is geworden, dat hij de geheele samenstelling, met al haar onderdeelen en haar op elk onderdeel passende kleur, ziet in zijn geest, zet hij zich aan het werk.

Natuurlijk niet zonder modellen! Voor zijn *Beek* pozeerde haast de geheele *spes patrix* van het adellijke Nafraiture; voor zijn beide reeksen *Het Graan* en *Het Vlas* nagenoeg de geheele mannelijke en vrouwelijke bevolking van het dorp.

Jawel, meer dan éens *mislukt* niet alleen een afzonderlijke partij, maar zelfs een geheel werk!

Dan echter bezit de kunstenaar den moed, om het geheele tafereel, van *a* tot *z*, van het eerste tot het laatste penseelstreekje te herbeginnen, desnoods meer dan éens, zóo lang, tot hij zelf tevreden weze over het gedane, tot hij in het stoffelijk uitgevoerde althans iets van zijn schoonen droom terugvinde!

Schetsen acht hij, voor elken kunstenaar, doch hoeveel meer voor een *à l'emporte pièce* zooals hij zelf is, een wezenlijk gevaar. Steeds is men, beweert hij, geneigd, zijn schets tot gids te nemen; al te licht wordt men er de

slaaf van. Zulk een volgen, zulk een nabootsen dooft het heilig vuur en verandert de poëzie in proza.

Op virtuoziteit legt Frédéric zich niet toe — wat natuurlijk niet zeggen wil, dat hij geen habiel uitvoerder, vooral, geen uitstekend teekenaar en samensteller zou wezen.

In het hanteeren van de penseelen ligt de zwakke zijde van zijn talent. Een zoogezegd *morceau*, een breed en stout geborsteld brok zult gij in al zijn schilderijen te zaam zeker niet aantreffen.

Hij schildert even naïef als mager. Met heel fijne kwastjes, met uiterste omzichtigheid gehanteerd, niet met toetsen of tinten, maar trekje naast trekje, voert hij uit. Hij „teekent" met zijn kwasten, zooals een ander het doen zou met zijn stift. De kleur ligt in heel heel dunne laagjes op zijn er dwars door heen zichtbare doeken. Zij is slechts een wasem, amper iets meer dan een dampje.

Zonderling echter! In zijn pastels, in zijn pastellandschappen althans, is hij heel wat meer schilder, kolorist. En zie, vertoonen zijn olieverfstukken wel eens de heldere bleekte van het akwarel, zijn pastels bezitten integendeel meer dan éens de kracht van de olieverf.

In waarheid is Frédéric, waar hij aldus handelt, volmaakt logisch met zich zelf. In zijn schilderijen drukt hij *gedachten* uit; in zijn landschappen geeft hij niets meer dan *impressies*, indrukken van een oogenblik. Deze impressies zijn vaak zoo vluchtig, zoo onstoffelijk, zoo heel en al gevoel, dat zij, om anderen medegedeeld te worden, versterkt hoeven te worden door al de hulpmiddelen der kunst. De gedachte, meent hij, heeft dien uiterlijken tooi niet noodig; een overdreven faktuur verzwakt haar kracht, vermindert haar luister. Het *morceau*-schilderen maakt al te vaak materieel, grof, prozaïsch; bravoerschilders zien enkel of zeker al te uitsluitend de uiterlijke, de aksidenteele vormen van het schoone. En — een idee uitdrukken, dat is en blijft voor onzen schilder de hoogste zending der kunst.

Frédéric's grootste, voornaamste kracht ligt dan ook, zooals ik reeds meen gezegd te hebben, in het streng individueel karakter zijner scheppingen.

Ten onrechte heeft men hem verweten, dat hij de præ-raphaëliten, Rosetti, Burne-Jones, Morris, zou hebben nagevolgd.

Ik daag iedereen uit, in al de door mij bestudeerde werken, een enkel onderwerp, meer nog, een enkel figuur aan te wijzen, dat de jonge meester aan een der groote Engelsche artiesten zou ontleend hebben.

Indien zijn tafereelen wel eens aan de tafereelen der pas genoemden herinneren, dan ligt zulks hoofdzakelijk hieraan, dat hij, evenals zij zelven, op het spoor van hun opperste ideaal, Botticelli, en naar de leer van Ruskin, de natuur tot de eenige bron hunner ingevingen heeft uitverkoren.

Ten andere — tusschen de typen van Frédéric en die van de Engelschen bestaat een niet te miskennen verschil. Zóo konventioneel, zoo alle-op-elkaar-gelijkend, zoo alle-op-éen-patroon versneden zijn die van Morris en Burne Jones niet als de zijne vrij, natuurlijk, waar en zelfs reëel zijn. Menschen, zoo

overrompelend en wezenlijk menschelijk als die uit Frédéric's *Levenstijden* heeft geen enkele prae-raphaëliet geschapen. En de reden van dit onderscheid? Frédéric vertolkt de natuur niet, zooals de Engelschen, naar een vooraf beredeneerd stelsel, maar naar de eeuwige waarheid der oorspronkelijke typen zelf, d. i. juist zoo als de Italiaansche quattrocentisten en de Nederlandsche en Duitsche gotieken het hem voordeden.

Aan deze oprechtheid in het vertolken der natuur, aan de daaraan ontsproten waarheid en realiteit zijner typen, is het dan ook te danken, dat Frédéric, van alle hedendaagsche artiesten, een der drie of vier zeldzamen dient te heeten, welke werkelijk godsdienstige werken kunnen onderteekenen, werken, die nog iets meer doen dan tot bewondering te strekken van kenners, medeartiesten, dilettanti, werken die een religieuze gedachte kunnen mededeelen aan den toeschouwer, kunnen opwekken tot deugd, gebed, vereering van een Opperwezen.

Vóor zijn *Drie-Eenheid* moet een geloovige kunnen bidden evengoed als vóor een Fra-Angelico, een Memlinc, een v. d. Weyden, een Gruenewald, een Kranach, een Matsijs.

Dat Christushoofd moet, op de ziel van een eenvoudige, denzelfden indruk te weeg brengen als de *Nood Gods* van Kwinten, als de *Mater Dolorosa* uit Memlinc's *Kruisiging* te Brugge.

Daarenboven, — en ook dit maakt mij dezen kunstenaar zoo lief —, is zijn godsdienstigheid, zijn mystiek-zijn, zoo gij wilt, ook ondanks al wat men kan afdingen op het koloriet, zoo in en door Vlaamsch.

Evenals bij Matsijs, evenals bij de van Eycken, evenals ook, zij 't dan in mindere maat, bij Memlinc, en zelfs bij Bouts en van der Weyden, sluit Frédéric's idealisme geenszins het realisme uit.

Integendeel! In de volstrekte werkelijkheid der dingen heeft het zijn wortel geschoten, het spruit er als 't ware uit voort als de bloem uit den in den grond vastzittenden bol of wortel, als de hel blinkende, klaarruischende waterstraal uit de ader diep in den schoot der aarde.

Frédéric kiest zijn typen alle, ook die zijner heiligen en engelen, in de volle, werkelijke menschheid. Zoo als hij ze ziet, met al hun moois en leelijks, met al hun hoedanigheden en gebreken, als portretten bijna, behandelt hij zijn modellen. Doch in die lichamen, schoon of onschoon, harmonieus ontwikkeld of door lijden en arbeid misvormd, drukt hij uit het innigste leven des gevoels, laat hij doorstralen, als een hoogeren, bovenaardschen glans, het veredelende licht van de zielen.

* * *

In mijn oog is Leo Frédéric een groot, zeer groot kunstenaar!

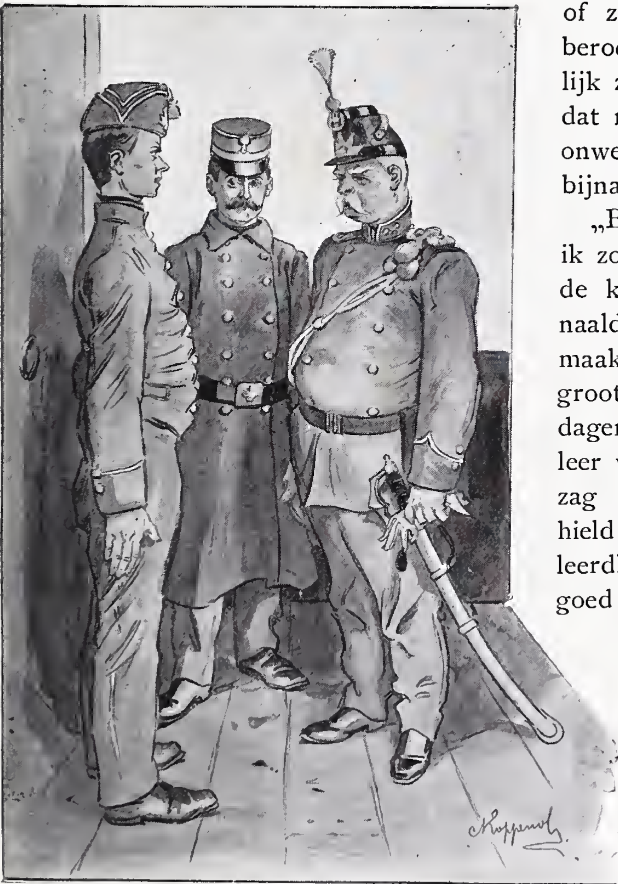
6—9 November 1895.

VAN BURGER TOT SOLDAAT.

DOOR

J. R. JACOBS.

„Waarom ik soldaat geworden ben? Wel, natuurlijk, omdat ik er lust voor gevoelde. Zoo iets behoeft een soldaat eigenlijk nooit gevraagd te worden. In den regel zijn de ouders tegen dien stap; men wordt dus meestal uit eigen verkiezing soldaat. Vraag een bakkersjongen, een timmermansknecht of zoo iemand, waarom hij *dat* beroep gekozen heeft en gewoonlijk zal het antwoord niet luiden, dat men dien werkkring koos uit onweerstaanbaren lust. Daarbij is bijna altijd het toeval in het spel.

„Willems, 't komt mij voor, dat jij een flink soldaat zult worden."

„Bij ons te huis heette het, dat ik zoo wat voor niets deugde. Bij de kleermakerij kriebelde mij de naald tusschen de vingers; ik maakte de steken scheef en te groot. De schoenmaker werd 14 dagen, nadat ik bij hem in de leer was, misselijk, als hij mij zag aankomen. De timmerman hield stokstijf vol, dat 'k de geleerdheid niet bezat om ooit een goed krullenjongen te worden; mijn vader schold mij uit, dat 'k lui was; moeder beweerde, dat 'k nog geen bord karnemelk waard was, en.... mijn kapitein zei, den dag nadat 'k in dienst trad: „Willems, 't komt mij voor, dat jij een flink soldaat zult worden." Toen dacht ik zoo bij mijn eigen, „een soldaat is meer waard dan een bord karnemelk en moeder had dus ongelijk." Iemand, die 't nooit ondervonden heeft, kan zich er geen begrip van maken, hoe prettig 't is, als je patroon, zoo stelde ik mij den kapitein voor, je zoo opmontert. 't Was net, of ik op dat oogenblik tegen

mijn eigen zei: „Jan, nu moet je wel je best doen; want de kapitein zegt, dat hij zoo over je denkt." Nu is 't heel best mogelijk, dat mij dat gezegde zoo aangreep, omdat ik in mijn leven nooit anders dan standjes kreeg; ik deugde hier niet voor en daar niet; hiervoor was 'k te lui, daarvoor had ik geen zin. Dat bord karnemelk is mij ook lang bijgebleven; niet dat 'k moeder er minder om mocht lijden; want 't goeie mensch had er in dien tijd wel reden toe; maar omdat 't later bleek, dat 'k veel meer waard was dan heel veel karnemelk. 't Ging niet altijd van een leien dakje in den dienst; wis en waarachtig niet, want ik had veel te leeren; omdat ik zooveel moest afwennen, wat 'k mij als burger eigen gemaakt had.

„Ik zal 't nooit vergeten; den eersten morgen „toe te re toe" en daar vliegt me de heele familie van af den korporaal het bed uit. Ik denk „nou, dat zal me een grap worden; je hebt hier heelemaal geen tijd om de oogen uit te wrijven." Als dat iederen dag van de week zoo gaat, wat zullen ze 's zondags dan uitslapen! Maar jawel; den eersten, den besten zondag zag en hoorde ik, dat het van 't zelfde laken een pak was. Ik dacht, zou 'k het probeeren om er nog een minuut onder te kruipen. Wat komt het er op aan, één minuut! Nu moet je weten, dat onze korporaal, — brigges 1) zeggen ze — den bijnaam had van grasgroene. Waarom, weet ik niet. Hij had een heel rare manier om met zijne soldaten om te gaan. Rapport maken deed hij bijna nooit, en toch had hij den slag er onder. Wij — onder ons — hielden b. v. stokstijf vol, dat hij 't rook, als de hoornblazer 's morgens de hoorn voor den mond zette om de reveille te blazen; want als de eerste toon „tè" — zoo'n lange „tè" — er uit was, stond de grasgroene naast zijn krib. Dan nam hij een kersversche uit zijn vetdoos, — zoo'n beetje tabak moet je weten, — die hij heel handig achter de kiezen moffelde en dan keek hij rond. Als iemand van zijn troepje zoo'n aardigheid uithaalde, als ik op den eersten zondag, toen 'k er nog één minuut onder kroop — en wat is één minuut op zondag? — dan had hij vroeg dorst. Dat zag ik dien zondag ook; hij ging naar de waterton, nam een kommetje water, kwam zoo zonder erg in mijn straatje 2) en zei „goeie morgen, Willems, heb je goed geslapen?" Op 't zelfde oogenblik had ik het water òp mijn gezicht en was zoo wakker, als ik nog nooit op een zondag geweest was. Ik sprong er dadelijk uit. „Neem me niet kwalijk, Willems," zei hij toen; „ik ben 's morgens wat slaphandig, weet je; je moet me dat vooral niet kwalijk nemen." Ik dacht zoo bij mijn eigen: „grasgroene, ik wou, dat je op de Mookerhei zat." „Zei je wat," vroeg hij toen. Ik schrok over al mijn leden. Zou hij weten wat je denkt? „Wel neen, korporaal, hoe komt u daar zoo bij?" „Neen, ik dacht het maar," zei hij.

Later hoorde ik, dat dit zijn gewoonte was, als hij iets deed, wat voor een ander minder aangenaam was.

---

1) Verbastering van brigadier.

2) Een gangetje tusschen twee kribben.

„Denken staat vrij," zei hij ook wel eens in zoo'n geval „als je 't maar erg stilletjes doet, dat niemand 't hoort."

„'t Was een slimme, de grasgroene, maar een kerel uit één stuk. Je wist, wat je aan hem hadt. Ik heb van hem het dienen geleerd. Vrijdag 's avonds bij de poetserij bij voorbeeld. Maar neen, dat zal 'k later wel eens vertellen. Anders loop ik te hard van stapel. Ik zal maar weer bij 't begin beginnen.

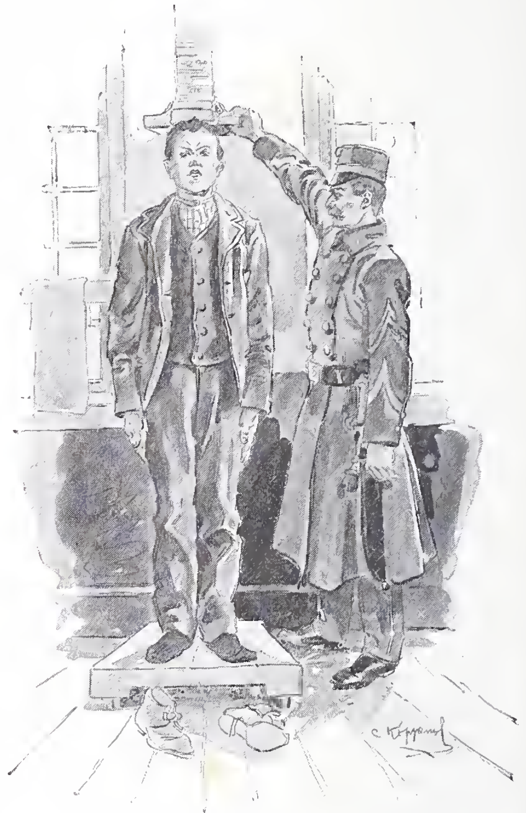
„Toen 'k zoo goed als zeker wist, dat 't geen bord karnemelk... Daar heb je 't alweer.

Vader gaf dus zijne toestemming op 't kantoor bij den burgemeester. Ik weet zeker, dat ze thuis blij waren, dat ze me geloosd hadden. De bevolkingskaart kregen we ook, en de geboorteakte had vader bij zich. Het bewijs van goed gedrag had ook niets om de hakken, omdat 'k nooit met de politie over hoop had gelegen, en de kleermaker, de schoenmaker en de timmermansbaas hier niets te zeggen hadden. Met een „God zegent je" van vader, dat net klonk, alsof hij zeggen wilde „dat zal me wat geven" ging ik naar de kazerne. De dokter was tevreden en ik ook. Menschen kinder, wat haalt zoo iemand een gekke kunsten met je uit! Eerst kijken met beide oogen, dan alleen met 't linker, en daarna met 't rechter. Met de ooren gaat 't net zoo. Op tien pas afstand — en dat is een heel eind — stond hij allerlei gezichten te trekken; op eens snapte ik, dat iets fluisterde. „Hoe 'k heet meneer? Willems. Zoo veel als Jan Willems." „Wat zegt U meneer? Wat 'k tot nu toe deed? Zoowat van alles en toch niet veel. De schoenmaker werd al misselijk..."

„Schei maar uit" riep hij toen. Ik dacht, daar zal je 't hebben. Je hebt je mond voorbij gepraat. Daarna werd mijn borst betimmerd en beluisterd. Dat vond ik apenkool. Later dacht ik wel eens, als de grasgroene ook zoo deed, zou hij dan misschien kunnen hooren, wat je denkt? Over de keurderij zal ik maar niets meer zeggen, ofschoon ik daarover alleen wel een uur zou kunnen praten. Dit alleen nog; een soldaat moet, dunkt mij, een volmaakt mensch wezen; want anders wordt je geen soldaat. Hij vroeg mij ook, of vader of moeder wel eens ziek waren. Ik zeg zoo: „wel meneer, die denken er niet aan om soldaat te worden; en ze hebben hun eigen burger dokter." Dat was dan toch ook een gekke vraag. Daarbij kwam nog, dat hij vader en moeder heelemaal niet kende; dus uit vriendschap vroeg hij 't ook niet. Maar hij moest het toch weten. „Moeder is alleen ziek, als ze in 't kinderbed ligt en dat gebeurt nog al een enkel maal; want we bennen met zijn negenen; en vader heeft op 't ijs zijn voet eens verzwikt. Anders komt er bij ons van den broodbakker meer te huis dan van den apotheker." Dat scheen hem nog al te bevallen. Hij nam ook nog de maat van mijn borst; net als de schoenmaker, als hij een paar schoenen te maken kreeg. Over de keurderij zal ik maar uitscheiden, omdat mij die kunsten heel gauw begonnen te vervelen. Wat zoo'n dokter toch nieuwsgierig is!

„Zie zoo, dacht ik, toen 'k in de kazerne kwam; dat is gelukkig goed afgeloopen. „Doe je schoenen nu eens uit, en kom dan hier," zei er een

tegen mij, en toen werd ik gemeten. Dat vond ik ook apenkool; want iedereen noemde mij „de lange." Wat komt het er opaan, als je de maat hebt — en dat kon iedereen, die niet heelemaal blind is, zien — of je één Meter 8 of één Meter 9 bent. En toch keken ze daar zoo secuur naar, dat het net was, of 't geluk van 't leger er van afhing. Ik dacht zoo bij mijn eigen, zou 'k misschien *te* lang wezen, van wege de duurte van de kleeren. Dat heb ik nooit begrepen. Toen schreven ze op, hoe 'k er uitzag. „Haar" zwart, „oogen" bruin, „neus" — nou dat ging nog al — en zoo door, tot de kin toe. „Heb je ook merkbare teekenen?" „Wat blieft?" vroeg ik. „Of je ook merkbare teekenen hebt, waaraan je te herkennen bent?" „Ik gelijk sprekend op mijn vader, meneer, anders niet." Daarop werden mij de krijgsartikelen voorgelezen, waarvan ik eerst kippenvel kreeg; maar toen 'k alles gehoord had, dacht ik bij mijn eigen, „'t zal zoo'n vaart niet loopen; dat is allemaal bangmakerij, Jan. Later heb ik wel gemerkt, dat dat niet zoo was; maar ik heb er toch nooit mee te doen gehad.

Ik dacht zoo bij mijn eigen, zou ik misschien te lang wezen, ...

„Jongens, jongens, wat is dat toch een spektakel om van een burgerjongen een soldaat te maken! Eerst al de papieren, dan de dokter, de meterij, de krijgsartikelen, het signalement en eindelijk de kleerenkast. Neen, maar dat moet ik zeggen, daarmee zijn ze scheutig genoeg. Bij ons tehuis hadden we met mekaar nog zoo veel niet, als ik alleen kreeg. Een lange jas, een mooie jas en zoo'n kort ding, dat ze mouwvest noemen; een broek, waarop niets te zeggen valt. Verder hemden, onderbroeken, sokken en nog een heelen boel meer. Ik dacht zoo bij mijn eigen, dat 'k alleen wel een kleerenkast noodig had. Maar dat was mis. Een geitenvel met een houten geraamte er in, dat ze zooveel als ransel noemen, was alles wat men mij gaf, om al dat moois op te bergen. O ja, ik kreeg ook nog een kastje, maar heelemaal open, zonder een deur. Ik zei zoo bij mijn eigen, dat is niets anders dan geurmakerij, opdat iedereen kan zien, dat een soldaat het erg goed heeft. Nu ik moet zeggen; ze hebben het goed; een eenvoudigmanskind kan het bij moeder tehuis niet beter hebben.

„Zie zoo Jan, nu ben je heelemaal soldaat; nu mankeert er geen steek meer aan; een jas met glimmende knoopen, een muts, en een hoed met al dat moois; gele schoenen. Ja, dat vond ik vreemd, dat ze de schoenen geel afleverden; het leer, zooals 't van moeder gekomen is, zal 'k maar zeggen. Ik keek er vreemd van op, zeker omdat ik ook in 't schoenmakersvak was geweest; wel niet lang, maar zoo iets deed de baas toch niet. Ik ontving twee paar splinternieuwe op eens. Nu vraag ik maar, wie is zoo iets tehuis gewoon? 't Was er een met gouden strepen boven op de mouwen, die mij dat allemaal gaf. „Een royale boel" mompelde ik. „Zeg je wat? „Neen meneer, ik zeg alleen, dat 't hier een royale boel is." Ik geloof, dat hij nog al in zijn nopjes was, dat ik meneer tegen hem zei. Later deed ik dat niet meer; toen zei ik „fourier". Hij is zooveel als de man van 't brood; dat wil zeggen, dat hij je na de reveille een halve kuch 1) op je kotje 2) gooit. Ook zorgt hij, dat je oude schoenen door den korporaal-schoenmaker opgelapt worden, en dat de geweermaker de geweren ontvangt, die hersteld moeten worden. Dat noemen ze bij ons „in de ripperazie", dat zijn van die soldatentermen, waarvan een burger geen verstand heeft. Zoo hoor je b.v. in de kazerne ook nog het woord „sambree", 3) dat zooveel beteekent als soldatenkamer. Wonen er onderofficieren, dan zegt men weer kamer. Een burgermensch is IN de kamer; een soldaat daarentegen is OP de kamer; of neen op de sambree. Dat komt van de grootsigheid, waarmee alles is ingericht. Je lacht er om en toch is 't zoo; en daarom word ik ook altijd zoo woedend, als de groote heeren zeggen, dat een soldaat 't in de kazerne niet goed heeft. Ik vraag maar, waar vindt je in een huishouding een kok en nog bijkoks in de keuken en dan nog een korporaal op den koop toe, die zooveel als planton is. Ik geloof, dat die 't eten moet proeven, of als 't niet *moet*, dan doet hij maar zoo. Een sergeant-menagemeester bereddert den heelen boel. Ik moet eerlijk bekennen, daarop valt niets aan te merken. Die met dat alles niet tevreden is, moet maar buiten de kazerne blijven.

„Die fourier, die mij al die mooie kleeren gaf en die zoo lekker was, dat 'k meneer tegen hem zei, gaf mij ook nog een geweer en een heelen boel leêrwerk. 't Geweer stond mij lang zoo goed niet aan, als 't laatste; omdat 'k bij de schoenmakerij was geweest. Als burgerjongen was ik nooit bang; maar 't geweer — neen, daarvan moest ik niets hebben. Toen 'k eindelijk zooveel had, dat 'k niet wist, waar 'k er mee blijven moest, ontving ik ook nog een handvol rijksdaalders, die de kapitein voor een groot gedeelte voor mij bewaarde. 's Avonds ging ik er nog even op uit met een paar kameraden, die mij een flinken kerel vonden. Later snapte ik wel, dat de rijksdaalders mij in hun oog zoo flink maakten. Wij gingen naar een herberg; en toen wij daar zaten, kwam er een arme vrouw voor de deur, met een klein kind op den arm, en die vroeg — ik meen de vrouw — om een cent. Ik moet zeggen, ze gaven allemaal wat, wel niet veel, maar er was er geen een, die niets gaf.

---

1) Kommiesbrood. 2) Krib. 3) Chambrée.

Ik had graag wat meer willen geven, maar 'k was bang, dat de anderen mij uitlachten. Daarom ging ik wat sigaren koopen en toen 'k weer in de herberg kwam, was de pottemenee lichter en ik ook. Dat kwam zeker, omdat de vrouw zoo tegen me zei: „meneer, meneer vergist zich." Ik zeg, neen moeder, houd dat maar." En daarop antwoordde ze zoo wat van God zegent je, en nog veel meer, dat 'k niet meer hoorde, omdat 'k bang was, dat de kameraden 't zouden merken. 't Gekste was, dat 'k heelemaal vergeten was sigaren te koopen.

„Den volgenden morgen moest ik exerceeren. Ik nam mijn geweer, maar dat was niet noodig, dat kon ik nog wel wat „op de plaats rust" laten staan. „Dan zal 't ook wel niet veel om 't lijf hebben, dat exerceeren" dacht ik. Maar jawel. Daar heb je eerst „op de plaats rust." Dat is nog al gemakkelijk. Verder heb je „geef acht; dat ging ook nog al. Daarbij moet je net staan, alsof ze een portret van je maken. Dan begint de draaierij; rechts-om; links-om en rechtsomkeert. Dat doe je allemaal maar zoo op je linker hiel. De korporaal legt alles zóó kant uit, dat 'k een heelen dunk van hem kreeg. Toen liet hij mij knielen en ook plat op den grond liggen. Ik keek hem aan, alsof ik zeggen wilde: „houd mij nu alsjeblieft niet voor den gek." Later snapte ik, dat het er bij behoorde, want niemand lachte mij uit. Die poespas zonder geweer vond ik kinderachtig, zeker omdat de anderen *met* het geweer exerceerden. Die keken mij aan, alsof ze zeggen wilden „zoover als wij zijn, kom je nooit." Maar dat heb ik ze wel anders getoond. Kijk maar eens naar mijn jas. Dat is de Militaire Willemsorde, die 'k met mijn geweer verdiend heb. Maar dat komt later, anders kom ik met de vertelling in de war.

Zonder geweer leer je ook nog richten; dat wil zooveel zeggen, dat je met elkaar op één lijntje staat. „Rechts richt u" noemen ze dat, daarvoor moet je met meer dan één zijn. De menschen, die er niets van weten, zeggen wel eens, dat ze in de kazerne niet beleefd genoeg zijn tegen de soldaten. Ik weet het beter. Je staat daar b.v. met „zen achten", en nu moet er gericht worden, dan commandeert de sergeant of korporaal „rechts richt *u*" en nooit b.v. „richt *je* rechts". Ik vind dat al beleefd genoeg; want je kunt toch niet verwachten, dat zoo'n sergeant eerst een buiging maakt en dan zegt „willen de heeren zoo goed zijn om zich rechts of links te richten". Dat gaat nu eenmaal niet in den militairen dienst. Trouwens in de burgermaatschappij gaat het ook niet altijd met fluweelen handjes, zal 'k maar zeggen. Neem maar eens een kijkje op een fabriek, daar hoor je ook heel wat anders dan „alsjeblief meneer;" of doe als gewoon burgerknecht eens wat verkeerds, dan is 't ook geen sieffeplee, wat de baas zegt. Neen, je moet er eigenlijk nog respect voor hebben, hoe ze in de kazerne zoo den slag er onder houden. Dat zie je 't best in „den Oost"; daar heb je toch van alles, zwarten en blanken en bruinen, en ook nog blauwen, dat zijn zoo veel als de sinjo's — flinke kerels — en dat gaat allemaal van een leien dakje. Laat de groote heeren er maar eens 14 dagen met verlof naar toe gaan; dan zullen ze zien, dat er aardige jongens tusschen zijn, daar in de kazerne. Toçh gaat er alles

zoo geregeld, als 't maar kan. Om maar eens wat op te noemen; daar staan b. v. duizend man — en dat wil wat zeggen, — die allemaal op de plaats rust staan. Daar komt de kolonel aan. „Geef acht" zegt er een en.... ring!.... al de rechtervoeten zijn bijgetrokken. Probeer dat te huis eens met je eigen vrouw, ze lacht je vlak in 't gezicht uit Vader had het ten minste niet moeten wagen; en moeder was lang niet een, van „wie ben je me."

Toen de kleermaker mijn kleeren goed van pas had gemaakt, liep ik zooveel als in uniform. Nu zou je denken, dat niemand kon zien, dat 'k nog een nieuweling in 't vak was. Morgen brengen! Vraag een burger eens, of hij salueeren kan, net als een soldaat. „Wel wis en waarachtig" zal hij zeggen. Laat het hem eens doen — en je behoeft dien avond niet naar de komedie te gaan, want je lacht zonder dat al genoeg. De een maakt er een halve buiging bij; de andere doet het net, alsof de klep boven zijn hoofd uitsteekt; een derde houdt de vingers van elkaar, alsof hij vies van zijn eigen is. Weer een ander slingert met zijn linkerarm, alsof die met de heele beleefdheid niets te maken heeft. Al die aardigheden kun je te zien krijgen, als een klas recruten les in 't salueeren krijgt. Je hebt er altijd een paar bij, die 't hoofd heelemaal naar den linkerschouder buigen; ik geloof, dat die bang zijn, dat ze zich pijn zullen doen met het salueeren. Daarvoor moet je eigenlijk in den Oost komen, om 't salueeren te leeren; ze hebben d'er daar slag van. Je wordt er soms heelemaal koud van en dat wil wat zeggen in zoo'n warm land.

Ik kan niet alles vertellen, wat je zoo al te leeren hebt; want dan had ik wel een jaar werk. Toen ik met de draaierij goed op de hoogte was, zei de korporaal, nu gaan we marcheeren. „Dat is gemakkelijk" dacht ik bij mijn eigen; maar jawel, morgen brengen. De korporaal legde mij 't allemaal netjes uit; 't was net of hij een heel boek zoo van buiten op zei, en ik begreep er geen steek van. Maar ik dacht, dat kan een kind wel; praat dus nog maar een beetje, dat kan geen kwaad. Daar zegt hij op eens „voorwaarts," en toen ging ik er van door. Dat was niet goed. Ik moest weer van voren af aan beginnen en wachten, totdat hij „marsch" commandeerde. Zoo ben ik er langzamerhand gekomen. Het komt er ook nog op aan, wat voor gezicht je er bij trekt. Zoo kregen we, nadat ik er al zoo wat van kende, eens les van een sergeant; die had het over ons gezicht. „Je moet altijd een gezicht trekken," zei die „alsof je *f* 25.— op zak hebt, die heelemaal van je zelf zijn; of als je niet weet, hoe zoo'n gezicht er uitziet, dan precies, alsof alle meisjes op je verliefd zijn en 't je geen steek kan schelen." Dat is heel goed, zulke gezegdes, want daar leer je 't van.

Ik heb zoo even van de keuken verteld en hoe 't daar toeging. Grootscheeps, niet waar? En 't eten, dat ze daar koken, is ook heel goed. Er zijn altijd wel mopperaars, en die zullen er altijd wel blijven. Maar ik zeg, 't eten *is* goed. Iederen dag, dien God geeft, vleesch of spek, tweemaal per dag warm eten; 's morgens soep en 's middags ook weer flink eten, waar je gezond bij blijft. Vroeger aten de soldaten uit eetketels; er zijn heel veel officieren, die dat ook hebben moeten doen, en die zijn er geen steek min-

der om. Tegenwoordig eten de soldaten van borden, net als te huis. Wat ze nu nog meer willen, begrijp ik niet. Als er eens een begint te mopperen, dan vraag ik maar of hij het bij zijn moeder beter had. Wij bij ons konden het goed doen, maar ik heb het te huis nooit zoo goed gehad als onder dienst. Dat geschreeuw over de vloekerij is ook heelemaal overdreven; 't gebeurt wel eens; maar waar gebeurt dat niet. Als een van de officieren 't hoort, dan komt hij dadelijk tusschen beide. Mijn kapitein zei altijd: „niemand mag vloeken en dat ben ik". Dat was wel gek gezegd, maar ik snapte het. Hij deed het ook wel, maar dood enkel. En dan zeg ik alweer, wij zijn geen jonge meiden, en die daar niet tegen kan is een kniesoor.

Op de rechtvaardigheid — waarover nog al eens gesproken wordt — valt heelemaal niets aan te merken. Toen ik pas onder dienst was, heb ik dat dadelijk opgemerkt. Mijn kameraad vreide met de eigen meid van den kolonel, en je kondt er in de kazerne niets van merken; hij werd — ja, zie, niet zóóveel — voorgetrokken. En 't was toch eerlijke verkeering.

Bij 't eind van de vijf dagen krijg je grif je centen; dat wordt op den halven cent berekend; en daar kun je mee doen wat je wilt. Dat is zooveel als van je eigen, en daarover heeft een ander niets te zeggen. Nou jij!

Wij leerden gymnastiek ook, en er waren er bij, die 't al heel gauw net zoo goed konden als de grappenmakers in een paardenspel. Eerst begreep ik niet, waarvoor dat diende; later wel. In 't begin wordt je er stijf van; maar als je 't een beetje gedaan hebt, is 't net, alsof je spieren met olie of geweervet zijn ingewreven. Toen ik een paar maand onder dienst was, kwam ik eens met verlof te huis; 't was omdat moeder haar tiende gekregen had, zonder dat de militaire dokter er bij geweest was. Moeder zei dadelijk, toen ze mij zag, dat 'k er flink en gezond uitzag. Vader vroeg — en dat vond ik wel natuurlijk maar niet aardig — hoeveel straf ik al had. Ik zeg zoo tegen hem „nog geen dag vader en ik zal er wel voor zorgen ook". Vader vond dat erg prettig, maar hij trok een gezicht als de „ongelooflijke Thomas". Ik vertelde hem alles van den dienst. Ik kan er wat mee als ik eens op mijn praatstoel zit. Moeder wilde 't ook hooren, maar de jongens moesten de deur uit, omdat moeder bang was, dat ze allemaal onder dienst wilden. Ik antwoordde toen, als het zoo met moeder doorging, er dan wel een heele compagnie van de broers kon opgericht worden. Dat vond vader — naar 't scheen — niet mooi gezegd, want hij keek mij aan, alsof hij zeggen wilde: „je kunt die fratsen wel voor je houden" Maar ik zei toch tegen moeder: „en wat zou dat dan, als ze allemaal soldaat werden. Ik heb er geen spijt van, en ik zou voor geen geld van de wereld weer naar mijn oude bazen op 't werk willen. Je zult aan mij geen schande beleven, daarvoor zal 'k wel zorgen". Ook vertelde ik nog dat ik vast van plan was naar den Oost te gaan. Moeder vond dat eerst niet goed, maar vader zei „laat hem maar gerust zijn gang gaan. Ik heb al lang gezien, dat hij voor 't burgervak niet deugt, hij moet nu maar zelf weten, hoe hij 't in dienst maakt. Hij kan daar beter over oordeelen dan wij". Nu, dat 'k er geweest ben, en dat 'k

mijn partij goed heb meegeblazen, dat kun je aan de Militaire Willemsorde wel zien. En die geven ze je daar niet voor niks.

Ik wist toen nog niet, wat 'k doen zou; naar Harderwijk of naar Nijmegen, naar de Koloniale Reserve. Ik ben naar Nijmegen gegaan, omdat moeder ook graag zag, dat 'k over een jaar of zes terugkwam. Als je bij de koloniale Reserve teekent, dan kun je niet langer achtereen in Indië blijven dan zes jaar. Dat vind ik goed ook.

Er is, dunkt me, geen mensch op de wereld, die meer menschenkennis opdoet dan een soldaat. Ik heb nu meer een „koloniaal" — zal 'k maar zeggen — op 't oog dan een milicien. Ik zeg dat, omdat je als koloniaal alleen vrijwilligers in de kazerne ontmoet. Onder die vrijwilligers zie je nu zooveel als van alles. Vandaag komen er b. v. vijf man. De een ziet er uit alsof hij zijn laatste stuk kleeren, dat hij aan 't lijf had en dat nog eenige waarde had, verkocht heeft; zoodat, wat hij nog aan heeft, geen stuk kommies 1) waard is. Een tweede ziet er uit, alsof hij de geleerdheid in eigen persoon is, b. v. een mislukt onderwijsliefhebber. En ander met een bont blauwe das, en de haren netjes gekamd, met een scheiding in 't midden en platgemaakte vraagteekens voor 't voorhoofd. Dat soort heb ik altijd de misselijksten gevonden. Een volgende trekt een gezicht, alsof hij zeggen wil, ik heb nu al 35 jaren getracht in 't burgerlijke de maatschappij te verbeteren, maar 't is mij niet gelukt. Nu zal ik eens zien wat er in de kazerne te koop is. Nu N°. 5. De kapitein zegt zoo: „Komaan wil jij ook soldaat worden, dat doet me pleizier. Waar zijn je stukken?" Nu zou ieder gewoon mensch zeggen: „jawel meneer of kapitein" en dan gelijk de stukken geven met een alsjeblieft. N°. 5 niet, die maakt een buiging en begint me een redenazie, waarvan 't eind nooit schijnt te komen, totdat de kapitein zegt: „man, ik heb geen tijd, geef maar eens hier."

Nu moet je niet denken, dat al die vijf soldaat worden. Als er één, hoogstens twee, van goedgekeurd worden, dan is 't al heel mooi. De anderen marcheeren weer netjes af. Maar laat ons nu maar eens aannemen, dat deze vijf, die 'k zooveel als uitgeteekend heb, soldaat worden, dan ken je ze overmorgen niet meer. De platgemaakte vraagteekens van N°. 3 liggen in den vuilnisbak; N°. 5 heeft niets meer te vertellen dan iemand anders en ze zien er allemaal precies gelijk uit met een gezicht, waarop een ieder lezen kan: „ik heb nog heel wat te leeren." Iemand, die alleen een kazerne aan den buitenkant gezien heeft, begrijpt daar niet veel van en vraagt misschien, hoe ze hem dat zoo gauw leveren. Dat is doodeenvoudig. 't Eerste wat je onder dienst leert, is „in de positie staan," zooveel als „geeft acht." Ik heb 't zoo even al verteld. Net alsof ze een portret van je willen maken. Als je nu bij een meerdere komt, dan moet je „in de positie staan." De hielen op dezelfde lijn en zoo dicht bij elkaar als de gestalte van den man gedoogt, zei de korporaal, die 't mij leerde. Nu heb ik nog nooit een soldaat gezien,

1) Verkorting van kommiesbrood.

die ze niet tegen mekaar kon krijgen, en dichter dan tegen mekaar kan toch niet. Daarom heb ik dat nooit goed begrepen. Verder heb je de handen plat tegen de beenen; het hoofd omhoog en zóó rechtop, alsof je bij vergissing den vlaggenmast hebt doorgeslikt. Als je zóó staat, dan heb je al van zelf niet veel te commandeeren; maar de kapitein had er een relletje op. Als die iets vroeg en de andere was wat lang van stof, zooals b. v. N°. 5 van daar straks, dan zei de kapitein: „ik richt mijne vragen steeds zoo in, dat je alleen maar „ja" of „neen" te antwoorden hebt." En als de andere bij 't spreken er van die burger handbewegingen bijmaakte dan zei de kapitein: „in de positie blijven." Op zoo'n manier verleer je de burgermanieren al heel gauw.

Ik sprak zoo even van den „koloniaal". Als je vroeger van zoo iemand hoorde, dan dacht je onwillekeurig aan een wandelend jenevervat en daarom moest een fatsoenlijk burgermensch niet veel van een koloniaal hebben. Dat is er nu zoowat heelemaal uit en die niet wil oppassen gaat voor goed met den versnelden pas de poort uit. Wat ik er van gezien heb — en dat is heel veel, want ik loop al zoo'n slordige dertien jaar mee — moet ik zeggen, dat 't flinke, plezierige, lollige jongens zijn, die wel van een pretje houden, maar als 't er op aankomt, dan durven ze ook. En waar 't niet in zit, die worden in dienst niet slecht. 't Is wel eens omgekeerd. Er komen zoo nu en dan, die 't als burger niet meer konden kroppen, en later flinke, oppassende soldaten worden. 't Is toch ook te dol om er van te praten, dat ze onder dienst aan den drank zouden komen. Ik zal je eens vertellen, hoe dat komt. Als 'k u verveel, dan moet je 't maar zeggen, want dan houd ik mijn mond en zeg geen steek meer. Maar als ik eens over de soldaterij aan den praat ben, dan kan ik wel meedoen.

We zullen nu eens zeggen, dat 't Zondag is en dat 't net tractement was. Een mensch is een mensch. Je gaat uit, en je drinkt een borrel en nog een. Dat doet een soldaat ook en dat kan geen kwaad; veel minder dan chocolaad met deventerkoek, omdat zoo iets een soldaat niet past. Nu ben je zoover, dat je eigenlijk gezegd meer dan genoeg hebt. Als burger is dat zoo erg niet; je maakt nog geen schandaal en de politie heeft geen vat op je. Je komt te huis, gaat slapen en er kraait geen haan naar. Maar nu ben je soldaat. Ik wil aannemen, dat je goed op tijd bent, want anders ben je er al bij 1). Je komt bij de kazerne; de sergeant van de wacht staat in de poort. „Wie ben je?" „Wil... Willems, sergeant." „Zoo? Kun je niet beter salueeren? En maak dan eens rechtsomkeert." Dat is van die draaierij op je linkerhiel.

Je begrijpt me. Je waggelt een klein beetje en den volgenden morgen kom je op 't rapport. Als je daar van daan komt, dan wordt je in den regel voor een paar dagen opgeborgen. Een soldaat snapt daarom heel gauw, dat hij wel een borrel mag drinken, maar altijd één minder dan genoeg. En dat is goed ook, want daar houdt men zijn verstand bij. Dat heeft een soldaat

1) Wordt je gestraft.

wel noodig, omdat er zooveel te leeren valt. In den Oost is dat nog veel erger dan hier, omdat men daar ook nog Maleisch moet kennen. Dat is het Koeterwaalsch, dat de Zwarten spreken. In 't begin begrijp je er geen sikkepit van, maar later gaat het van zelf. 't Is net, alsof dat met de „nassie" komt. „Nassie" is rijst, die je daar tweemaal per dag eet met „Sambal." Dat zijn van die woorden, waarvan je in je vaderland nooit hoort, want Sambal is zooveel als spaansche peper, die je hier in de apteek koopt, en daar heb je 't maar voor 't grijpen op den „passar", dat zoo veel als markt beteekent. Komt er hier eens mee aan met zulke woorden, dan staan ze je aan te kijken, alsof ze 't in Keulen hooren donderen, en dáár praat je d'er van, alsof je 't nooit anders gedaan hebt.

Ik heb eigenlijk mijn mond voorbijgepraat, want ik zit al in den Oost met de vertellerij, en ik wou nog eerst wat zeggen over de groote reis met de stoomboot. Dat is me een leventje van belang; eten, drinken en slapen. En je krijgt nog eens wat van de wereld te zien. Wij hadden aan boord een kameraad, die had een heelen boel geleerdigheid en vertelde ons alles. Eerst kwamen we in Engeland, waar alle menschen Engelsch praten tot de kleine kinder toe. Verder kregen we Frankrijk, Spanje en Portugal te zien; 't was wel alleen aan den buitenkant, maar te zien kreeg je 't. Toen kwamen we in de Middellandsche zee, die er net uitzag als de andere zee. Wat zoo'n schip toch slingeren kan! De helft van ons was zeeziek; dat is een gevoel van misselijkheid, waarbij ze allerlei leelijke gezichten trekken; als dat lang genoeg geduurd heeft, dan gaan ze gewoonlijk over de verschansing liggen en dan praten ze een taaltje, dat iedereen verstaat. Heel veel bijzonders hebben zij in zoo'n geval niet te vertellen; zij zijn zoo mak als schapen, en worden voor den gek gehouden door de niet-zeezieken, ik heb er goddank nooit last van gehad. Eindelijk kwamen we in Genua, dat is een mooie stad, zoo van buiten gezien. Aan boord heb je 't erg goed; de eterij is best. Je krijgt ook rooden wijn, net als de groote heeren en nu en dan een borrel. Je slaapt in een hangmat. In 't eerst is dat wat vreemd, maar 't duurt niet lang of 't gaat beter. 't Is wel een gek gezicht, als 't schip slingert, maar als je d'r aan gewend bent, dan slaap je er lekker doorheen. Als het mooi weer is, dan ben je boven op dek; 's avonds worden er liedjes gezongen en krijgen we nog wel eens een extra oorlam. 't Was een goeie boel, dat moet ik zeggen.

Daar in de buurt hadt je ook van die heele hooge bergen, veel hooger dan de hoogste toren in Nederland. Onze kameraad, die alles zoo goed wist, vertelde, dat zij nog hooger waren dan de wolken, maar dat wilden wij niet gelooven; want dan zou je, zooals een van de soldaten zei, je overgrootvader, die al lang dood is, de hand wel kunnen geven. Ik was toch blij, dat ik dat allemaal zag, en ik zou vader en moeder een langen brief schrijven, als ik maar eerst in den Oost was. In Port-Said begon 't al een beetje op den Oost te gelijken, want de kleedij van de menschen was er al zoo heel anders dan bij ons. Toen kwamen we in 't kanaal van Suez, en daar gingen

we zoo langzaam, dat 't net is, alsof je in een trekschuit zit. Menschenkinder wat is dat een lang stuk, en wat moet daar gegraven zijn! Wat een gek soort menschen woont daar in de buurt! Kleeding, ho maar! Een stuk van een zak om hun lijf, en dat is alles. Ze schijnen ook niet in erg goeden doen te zijn, want wat je hun toegooit nemen ze mee. Je komt daar ook een streek voorbij, waar de ploeg en de mestkar wel eens gebruikt mochten worden; want er groeide niets. Ze zeiden, dat dat de woestijn was, waarover ze 't in den bijbel nog al druk hebben. Maar of 't zoo is, weet ik niet. Het krioelt in 't kanaal van groote visschen; ik geloof zalmen. Mijn kameraad, die alles wist, zei, dat ze Somon de lesseps heeten (Saumon de Lesseps). Aden heb ik ook gezien; de menschen, die zoo zwart zien als koffiedik, of eigenlijk bruin, kwamen met kleine schuitjes bij de boot en verkochten vruchten; de kleine jongens riepen à la mer, dat zooveel beteekent als dat ze voor geld in zee springen, om er het geldstuk uit op te halen, en dat deden ze wat handig. Voor 't nat worden van hun kleeren waren ze niet bang; 't heele boeltje, dat ze aan hun lijf hadden, was geen vijf cent waard, zoodat mijn oude baas kleermaker er geen droog brood zou verdienen. Ook de schoenmaker kan wel blijven, waar hij is, want ze loopen daar allemaal op bloote voeten.

Wat kunnen de menschen toch soms gek doen met geven van namen. Je moet weten, dat de Roode zee net zoo blauw ziet, als al de andere zeeën, die ik tot daar zag. Ik noem zoo iets flauwe voor-de-gekhouderij. Toen kwamen we eindelijk in *de* zee; d. w. z. da't je dagen achtereen niets anders ziet dan lucht en water. Menschen kinder, wat begint dat vervelend te worden op den duur! Ik dacht zoo bij mijn eigen, hoe is 't toch mogelijk, dat zoo'n schip den weg vindt. Ze vertelden wel, dat het met het kompas ging en met een zeekaart; maar dat kon ik mij niet goed voorstellen, omdat op zoo'n kaart toch eigenlijk niets anders kan staan dan water, dat overal precies op elkaar gelijkt. Een van de matrozen zei mij, dat ze 't ook aan de Zon konden zien en dat die zoo nu en dan gemeten werd. Ik had erg veel trek om hem toen op zijn tronie te slaan, want ik laat mij niet graag voor den gek houden. Zoo'n matroos is een erge piet aan boord, als de kapitein er niet bij is; maar ze moeten niet denken, dat ze een soldaat alles kunnen wijs maken. Ik heb hem nooit aan wal ontmoet, anders zou ik hem zijn fratsen wel ingepeperd hebben.

Ofschoon we 't aan boord de geheele reis goed hadden, begon ons de zee op den duur toch gloeiend te vervelen. Iemand, die nooit zoo'n reis gemaakt heeft, kan zich er geen begrip van maken, waarin men niet al belang gaat stellen. Je zit b.v. met zen vieren gezellig te kruisjassen. „Pats," daar liggen de kaarten tegen 't dek en je gaat met den looppas naar stuurboord of bakboord, omdat de anderen 't ook doen.

„Wat is er aan 't handje?"

„Een schip!"

„Waar?"

„Daar!"

Als je dan goed uitkijkt, dan meen je in de verte iets te zien. En daar staan de menschen als gekken naar te turen.

Bij eene andere gelegenheid heb je pret in 't springen van bruinvisschen. „De boer met zijn varkens" noemen de zeelui ze. Als je altijd aan den vasten wal bent, dan denk je er niet aan om met alle verstand naar een vogel te kijken. Dat moet je aan boord zien. Daar kijk je er ter dege naar en er worden heele gesprekken over gevoerd. Als je dat waterleven zoo'n veertien dagen achtereen hebt meegemaakt, dan ben je net zoo blij als kinderen, als je hoort, dat men over zóóveel uur land te zien krijgt. Er behoeft nog geen sprake van te zijn dat ze met het schip aanleggen; wel neen, 't is geen trekschuit; alleen het zien van land is al genoeg om zeezieke menschen, die zich half dood gevoelen, naar 't dek te roepen om er toch ook een puntje van te zien.

Omdat er geen kompieswaschvrouw aan boord is, moet ieder soldaat zijn eigen plunje wasschen. Als je nu nog weet, dat we dat met zeewater doen, dan behoef ik je niet te zeggen, dat ze je niet op de vingers kijken, of je soms ook met water morst. Met drinkwater zijn ze zoo zuinig, alsof 't onversneden schiedammer is. Dat moet ook wel, omdat er anders al heel gauw gebrek aan drinkwater zou kunnen komen, en omdat er ook altijd op gerekend wordt, dat je schipbreuk zoudt kunnen krijgen. 't Is in 't eerst wel gek, als je er niet goed over nadenkt, dat je in zoo'n groote zee, waar je niets anders dan water ziet, gebrek aan drinkwater zoudt kunnen krijgen. En toch is 't zoo. Ik hoorde van de matrozen — maar die kerels liegen als... ja... als matrozen — dat dat nog veel erger is dan honger; zonder eten kan een mensch 't heel lang volhouden, zeggen ze, maar zónder drinken, dat was om gek te worden.

„Je meent toch niet den borrel?" vroeg ik.

„Neen, wis en waarachtig niet, gewoon drinkwater. Dan nog de brandende zon boven je hoofd, hard werken aan de riemen en weinig kans, dat je gered wordt. Een oud matroos aan boord had zoo'n schipbreuk meegemaakt en had met nog anderen twintig dagen en nachten in een sloep op zee rondgezwalkt. Hij wou 't ons eerst niet vertellen, maar op een avond kregen we hem tonglos en 'k heb er den heelen nacht van gedroomd. Wel, wel, wat kon die man vertellen! Je werdt er heelemaal koud van; ik had geen woord te zeggen. En dat gebeurt niet vaak. Maar opsnijers zijn 't, die matrozen. Die eene van die schipbreuk was zoowat overal geweest, in China en in Amerika en overal. Ik zei zoo tegen hem: „Zeker alleen aan den buitenkant, net als ik Spanje en Frankrijk gezien heb." Maar neen, dat was zoo niet, hij was overal aan wal geweest, ook in Nova Zembla. Ik dacht toen: „ik zal je wel pakken." Ik vroeg hem zoo losjes weg: „hoe zag de kazerne daar uit?" „Die heb 'k niet gezien," zei hij. „Nou," zei ik, „dan zou 'k mijn mond ook maar houden, want dan heb je eigenlijk niets gezien." Toen geloofde ik ook niet, dat de man er geweest was: want als je ergens komt,

waar je nog nooit geweest bent, dan ga je toch 't eerst de kazerne zien. De rest komt van zelf. Die zeelui gaan altijd 't eerst naar de schepen, en ik zeg maar, die hebben net zooveel van elkaar, als 't eene geweer van 't andere.

Wat was ik blij, toen ik hoorde, dat we den volgenden dag te Batavia zouden zijn. Dien avond werd er aan boord gezongen en pret gemaakt; we hadden er ook een harmonica en op die muziek hebben we gedanst. Ik was zoo vroolijk en in mijn nopjes, dat ik gewalst heb met dien matroos, die mij zoo voor den gek hield, toen hij mij vertelde, dat men de zon ging meten — neen schieten — zei hij. Hij wou er dien avond weer over beginnen, toen we aan 't walsen waren, want ik had de geheele reis geen woord meer met hem gesproken. We waren aan 't walsen en toen zei hij: „Zeg eens Jan, je denkt dat 'k je voor den gek heb gehouden met die zon. Maar 'k mag Joost heeten..." Toen viel 'k hem in de rede en goed ook. Maar we hebben toch doorgewalst, en 'k heb hem ook nog de hand gegeven toen 'k van boord ging. Die oude, die schipbreuk had geleden, kreeg mijn warmen borstrok, omdat 'k dat kleedingstuk in den Oost toch niet meer gebruiken kon.

Den volgenden morgen konden we den Oost al zien en tegen den middag kwamen we te Batavia. We waren heel netjes opgepoetst en gingen aan wal. In 't eerst heb je net een gevoel, alsof het schip nog onder je beenen schommelt en begreep ik ook, waarom een zeeman zoo'n gekken gang heeft. Wat was daar een drukte! De bruintjes allemaal op bloote voeten, en je kunt niet zien, of 't mannen of vrouwen zijn. Later wel. De mannen hebben een lap om hun hoofd; een hoofddoek noemen ze zoo'n ding. Ik zag ook dadelijk Chineezen. Wat zijn dat gekke kerels met die lange staarten. Ze loopen je allemaal net voorbij, alsof 't hun niets kan schelen, dat je een Europeaan bent Ik dacht, dat ze allemaal voor je op den grond gingen liggen. We zaten al heel gauw in een spoortrein; de wagens zijn open en dan kun je er ook nog boven op zitten, zooals op enkele paardentrams in Nederland. Vroeger hadden ze mij verteld, dat je in den Oost altijd tusschen de blommetjes liept, maar ik zag er geen een. We spoorden door naar Mr. Cornelis; daar gingen we den trein uit en marcheerden naar de kazerne. Ik moet zeggen, 't viel me daar niet erg mee, maar dat kwam door de ongewoonte.

Als 'k over den eersten nacht begin, dan word ik nog tureluursch.

Heb je wel eens 42 dagen in een hangmat geslapen? Neen? Dan moet je 't eens probeeren, en als je 't goed hebt volgehouden, dan moet je 's nachts weer eens op een model bed gaan liggen. Dan zeg je net zoo goed als ik, dat er geen beter ding op de wereld is dan een goed gevulde en opgeschudde soldatenstroozak. Ik moet er ook nog wat anders bij vertellen. Je krijgt aan boord hangmatten. Of je nu op den rechter vleugel of op den linker staat 1), daar storen ze zich niet aan, ze bedeelen je met den hangmat precies gelijk.

1) De langste soldaten staan op den rechter, de kleinsten op den linker vleugel.

De een is net zoo groot als de andere. Voor mij was hij zoowat een bajonetlengte te kort. Dat was lastig, maar ik dacht „dan hadt je maar niet zoo lang moeten worden." Op zoo'n manier wordt je nooit een mopperaar en daar blijf je gezond bij. De hangmat was niet te kort, maar ik was te lang.

Waarom ik dien eersten nacht in den Oost zoo tureluursch werd? Dat zal 'k je nu vertellen.

Ik lag lang uit op mijn krib en kneep mijne oogen dicht. Ik dacht nog even aan vader en moeder en aan 't afscheid; toen weer aan de zeereis en aan dien eenen matroos, met wien ik den vorigen avond nog gewalst had; totdat ik eindelijk zoo half en half onder zeil was. Daar hoor ik op eens weer de harmonica; of neen hooren deed ik haar niet; maar ik verbeeldde 't mij. En toch was er wat, dat niet in den haak was. Ik luisterde goed en hoorde zoo'n gonzend eentonig geluid. 't Kwam dichter bij. Een muskiet! Ik had er al meer van gehoord. Daar kwam het beest vlak boven mijn linker oor. Wacht! Neen, nog niet. Daar ging hij op 't puntje van mijn neus zitten. „Pats!" daar had ik een slag op mijn neus, die van raak was, maar geen muskiet. 't Beest moest geroken hebben, dat 'k slaan wou, want 't was zoo donker als de nacht op de kamer. 't Was toen een oogenblikje stil; maar daar kwam de schoelje met een paar kameraden terug, allemaal aan 't zingen: „hoe oe oe oe". 't Was om je geduld er bij te verliezen. Ik sloeg, maar dat kon ze niks schelen. Toen nam 'k mijn handdoek en die legde ik over mijn hoofd en mijne handen onder 't laken. Maar dat kon 'k van de warmte niet volhouden. Daarop begon ik met mijn handdoek te slaan, totdat 'k mijn slaap 1) een tik op zijn gezicht gaf. „Tôtôk," zei hij, waarvan 'k geen letter begreep; later hoorde ik, dat dat zooveel beteekent als Hollander, die pas in den Oost is; eigenlijk stommeling. Wat ik dien nacht niet geprobeerd heb om de muskieten op hun falie te geven, ja ik weet het niet meer. Eindelijk viel ik Goddank in slaap en ik droomde, dat ik op jacht was, op de muskietenjacht, die 'k met de bajonet doodstak. Dat was erg gek, omdat die beesten zoo klein zijn als ... ja, als een muskiet. Later sliep ik er doorheen; dan stoor je je d'er niet meer aan. Daar schijnen ze niet tegen te kunnen. Wat zag ik er den eersten morgen gek uit! Vol met rooie plekjes; dat waren muskietenbeten. Heel veel soldaten hebben dunne gordijnen om hun bed; „klamboe" noemen ze die dingen. Maar ik heb er nooit een gehad; omdat ik vond, dat 'k daar als soldaat niet onder mocht liggen. Dat is goed voor de meisjes.

Nu weet je, waarom ik nog tureluursch word, als 'k aan dien eersten nacht in den Oost denk. Den volgenden dag was 't inspectie, net als in Nederland.

In den Oost spreken ze nooit over Nederland, maar over Holland. Ook zeggen ze niet, zooals in ... Holland zal 'k maar zeggen: ik lig *in* Amsterdam in garnizoen; maar *op*. „Ik lig *op* Padang, *op* Batavia". Wat voor aar-

1) Die op de naaste krib slaapt.

digheid ze daarmee voor hebben, mag Joost weten. Ik heb 't wel eens gevraagd, maar ze wisten 't zelf niet.

Wat is dat een gek gezicht, als je die zwarte soldaten — Javanen — ziet met bloote kakkies. 1) En zoo loopen ze over grint en alles heen, zonder een gezicht te vertrekken. Ik heb 't ook eens gebrobeerd, maar ik verging van de pijn. Toch zijn er heel veel Europeesche soldaten, die 't zeer goed kunnen doen. Die zwartjes zijn over 't algemeen klein van stuk. De een gelijkt sprekend op den ander. Zwarte oogen, zwart haar en zwarte wenkbrauwen. Net zoo goed als bij ons wordt ook van die lui 't signalement opgemaakt. „Oogen" zwart; „haar" zwart; wenkbrauwen" zwart; „neus" klein; „merkbare teekenen?" Ja, hij ziet er net uit als ieder ander Javaan. Die soldaten kunnen ook korporaal of sergeant worden. Dat vond ik niet prettig, omdat een europeaan voor ze salueeren moet. Er zijn gladde vogels onder, die lezen, schrijven en rekenen kunnen. Al die korporaals en sergeanten commandeeren op zijn Hollandsch. Dat klinkt erg gek, omdat ze geen f of v kunnen uitspreken, daarvoor zeggen ze p: en dan heb je nog meer letters, waarmee ze niet goed over weg kunnen. „Oper keweer", „reks rikt u", „puur" voor „vuur" en al zulke gekke dingen meer. 't Zijn meestal goede soldaten, die zwartjes, ofschoon ze ook leelijke gebreken hebben. Ze verdraaien er geen hand om, om hun heele plunje te verkoopen. Aan wien? Daar komt men nooit achter. Ik heb nog nooit gehoord, dat een Javaan den opkooper noemde. „Tida kanal" 2) zeggen ze, als de kapitein er naar vraagt. Ik heb een kapitein gekend, die beloofde een inlandschen sergeant *f* 25,—, als hij kon vertellen, wie 't goed opkocht. Maar, ho maar. Misschien stond de opkooper wel voor den kapitein. Die kerels hebben bijna allemaal zwarte meiden in de kazerne en dat zijn gladmuizen, ofschoon ze ook weer heel veel goeds doen. De officieren zeggen wel eens, dat het de oppassendste soldaten zijn, die er zoo'n vrouw op na houden. Zij kauwen net zoo goed tabak als de mannen, de inlanders hebben de tabak op de onderlip liggen, zoodat die een heel stuk vooruitsteekt. Achter de kiezen hebben ze allerlei goedje; een blad, dat sirie 3) heet, een stukje kalk en een brokje pinangnoot. Goeie ziel, wat komt daar een rood vocht van, net precies bloed. Je wordt er in 't begin misselijk van, als je d'er naar ziet. Een heele boel dingen doen de Europeanen hen na, maar dat toch niet. Ze eten den geheelen dag door rijst. Als je soms denkt, dat ze daarvoor een bord en een vork of lepel noodig hebben, dan vergis je je. Ze hebben de rijst op een pisangblad 4) en ze eten met de handen. Rijst met een beetje Sambal, — je weet wel van die spaansche peper — en een klein stukje gedroogde visch, dat ze „ikan kring" noemen, is voor hen meer dan genoeg. Maar wat waar is, is waar. Eerlijk is eerlijk; 't zijn erg zindelijke menschen op hun lichaam. Drieviermaal per dag gaan ze zich in de kalie 5) baden, en als er geen kalie is

1) Kakkie is voet. 2) Dien ken ik niet; eigenlijk niet kennen. 3) betel.
4) Blad van den banaanboom. 5) rivier.

dan doen ze 't bij de pomp. Dat moet ik zeggen, daar mochten de menschen bij ons wel eens een voorbeeld aan nemen. Ze hebben ook eigenaardigheden, waarvan een Europeaan vies wordt, al is hij ook nog zoo lang in den Oost. Maar daarover zal 'k maar niet spreken.

Dat soldatenleventje in den Oost is heel wat anders dan bij ons in 't land. Als je bij ons éëns in Leeuwarden — zal 'k maar zeggen — ligt, dan heb je kans er over 25 jaar nog te liggen, als je voor dien tijd niet dood gaat, of als je niet vraagt om overgeplaatst te worden. In den Oost reis je in een paar jaar de heele Indische wereld door; ze gooien je daar van 't kastje naar den muur, zooals ze dat bij ons noemen. En je moet niet denken, dat je zoo'n overplaatsing eenige dagen te voren weet. Wel neen. Een soldaat staat daar altijd met den gepakten ransel 1); 't is mij wel gebeurd, dat ik de order kreeg: „overgeplaatst b. v. naar Ambon, morgen vroeg vertrekken." Als 't noodig is, dan moet het maar.

Geloof er niets van, als ze je zeggen, dat Indië zoo'n ongezond land is. Allemaal praatjes. Ja, voor menschen die meer jenever dan water drinken is 't niet alles; ook niet voor weeken, die nergens tegen kunnen. Je moet nu niet zeggen, „die en die zijn er doodziek van teruggekomen"; want dat beteekent niets. Hier worden de menschen ook wel ziek. Je hebt daar ook streken, waar 't ongezonder is dan ergens anders, en ook waar 't erg gezond is. Maar waar heb je dat niet. Op Atjeh is 't ook ongezond, als je de kogels om de ooren vliegen; of neen, zoo lang ze je nog om de ooren vliegen kan 't geen kwaad; maar als je zoo'n blauwe boon, zooals wij soldaten een kogel noemen, te pakken krijgt, dan is 't meestal erger dan kiespijn.

Dat is een gek gevoel, als je voor 't eerst in 't vuur komt. Ik heb éëns met een kameraad in de geldloterij gespeeld; dat was dus voor 't eerst. Toen dacht ik zeker, dat 'k de *f* 100,000 zou trekken. Toen 'k voor 't eerst in 't vuur kwam, dacht ik: „Jan Willems, nu ga je den hoek om." Maar in de loterij en in 't vuur was 't net anders om. De eerste maal, dat 'k de kogels hoorde fluiten, lag ik in een benting, dat is eene versterking. 't Was er een met een aarden wal, die verhoogd moest worden. Ik moest met nog anderen de zoden aandragen en een paar kanonniers legden ze op de borstwering en maakten ze vast met houten pinnen. De vijand snapte wat we deden en schoot flink. Ik kwam met een paar flinke gaszoden bij een van de kanonniers en 'k hield een klein praatje met hem. Daar viel opeens een schot, op 't zelfde oogenblik, dat hij een zode in zijne handen vóór zijn lichaam had. „Kijk eens," zei hij, „dat lever ik hem," en hij haalde de kogel uit de zode. Ik dacht zoo bij mij zelven: „Kameraad, dat scheelde niet veel, of je waart er om koud geweest." Ik wilde net weggaan om andere zoden te halen, toen er weer een schot viel, maar dat was raak. De kanonnier zei nog wat van „lammeling" en ik ving hem in mijne armen op. 't Schot was hem door zijn lichaam gegaan. Hij is er toch weer boven opgekomen. 2)

1) Gereed om te vertrekken. 2) Historisch.

Ik werd toen zóó helsch, toen mijn kameraad tegen den grond zakte, dat 'k wel naar den vijand had willen loopen, om een robbertje te kloppen; maar dat mocht van zelf niet.

Ja, ja, je beleeft wat in den Oost. Zoo heb 'k een soldaat gekend, een ziekenoppasser, een kranigen vent. Iemand, die nooit op Atjeh geweest is, begrijpt misschien niet, dat een ziekenoppasser kan laten zien, dat hij voor geen klein geruchtje op zij gaat. Je moet weten, dat als er uitgerukt wordt, dat er dan ook ziekenoppassers meegaan. De abbelans 1) noemen ze dat. Als er vooraan gewonden vallen, dan moeten de ziekenoppassers ze weghalen, en dikwijls worden ze dáár reeds voorloopig verbonden. Nu heb ik zoo'n ziekenoppasser gekend, die op een gegeven oogenblik tot den dokter zei: „Nu moet u mij ook helpen, dokter; ik kan niet meer." Wat was er n l. gebeurd? Hij had eerst een schot door 't been gekregen, een vleeschwond; die had hij zelf verbonden, zonder er iets van te zeggen, en daarna was hij weer aan 't werk gegaan, zoo goed en zoo kwaad als 't kon. Later kreeg hij een schot door zijn rechterarm en de man bond er weer een lap om; dat ging nog met den goeden linkerarm; maar toen kreeg hij een kogel door zijn linkerarm en kon hij zich zelven niet helpen. 2)

Ja, als men zoo aan 't vechten is, dan is het net, alsof je ieder uur een lepel kameraadschap inneemt. Je officieren halen je met levensgevaar onder de handen van den vijand weg; en dat wij 't omgekeerd ook doen, dat spreekt van zelf. Ik heb een luitenant gekend, die een schot in 't hoofd had en met de tandoe 3) weggedragen werd. Hij was heelemaal weg, net alsof hij dood was. Zoo onder 't wegdragen komt hij weer bij; hij kijkt uit de tandoe en ziet dat een gewond soldaat door een paar man wordt gesteund. De luitenant laat de tandoe neerzetten, klimt er met moeite uit en laat den gewonden soldaat er in leggen. 4) Nou jij!

Als ik je die dingen allemaal wou vertellen, dan praatte ik door tot overmorgen en dan begon ik weer van voren af aan, en ieder maal wat anders. Ik kan niet begrijpen, dat er nog andere boeken geschreven worden dan over zulke onderwerpen. Zoo iets doet een soldaat goed en mij dunkt ook iederen Nederlander, die er een eigen hart op nahoudt.

Wat zeg je? Waarmee ik de Willemsorde verdiend heb? Och, daarover praat men zelf niet graag. Maar als je 't graag weten wilt, dan zal 'k het je aanstonds wel vertellen. Zoo heel veel heeft het ook niet om 't lijf. Eerst zal 'k je nog eens laten hooren, dat een soldaat, zonder te vechten, ook een kraan van een kerel kan zijn. Je moet dan weten, dat de meeste versterkingen, in plaats van een aarden wal, eene palissadeering hebben; daar omheen is eene ijzerdraadversperring, en buiten die versperring zijn lantaarns, die aan den binnenkant voorzien zijn van blikken platen, zoodat het licht naar buiten valt. Nu gebeurde het, dat de vijand zich goed gedekt in de

1) Ambulance. 2) Historisch. 3) Grijs linnen draagbaar. 4) H storisch. Die officier heet S. A. Drijber, een sieraad van het Indische leger, versierd met de Mil. Will. orde en de eeresabel.

nabijheid van de versterking had opgesteld, en dat hij zich goed had ingeschoten op de lantaarns. De soldaat, die met 't opsteken van de lantaarns belast was, gaat kalmpjes met zijn laddertje en een doosje lucifers naar buiten, klimt in een van de lantaarns en „pang", daar ligt de arme stakker zoo dood als een pier tegen den grond. De lantaarns moesten toch worden opgestoken, want anders kon men gedurende den nacht niet naar buiten zien. Een tweede soldaat gaat er op uit en valt ook neer; een derde krijgt ongelukkig van 't zelfde laken een pak, zoodat de bentingcommandant besloot de lantaarns dien nacht niet te laten opsteken en maar dubbel waakzaam te zijn. Pas is dat bekend gemaakt, of er komt een soldaat bij den commandant en vraagt beleefd om de gunst de lantaarns te mogen opsteken. De kapitein wilde er niets van weten, omdat het leven van de soldaten hem te veel waard was, ofschoon 't ook gevaarlijk was, dat de lantaarns niet opgestoken werden. Dat zou nog veel meer menschenlevens kunnen kosten. Ik geloof, dat de kapitein 't hard vond, er een man voor te *commandeeren*. Je moet nu niet denken, dat de soldaat, die dat verzoek deed, zoo graag doodgeschoten wou worden. Zeker niet; dat was 't hem niet; maar hij wilde den Atjehers de pret niet gunnen dat ze hun doel bereikten. Hij zag wel, dat de kapitein niet stijf op zijn stuk stond toen hij weigerde. Daarom vroeg hij nog eens zoo: „toe, kapitein, laat mij 't ook nog eens probeeren." Wat zal ik je zeggen. De kapitein gaf eindelijk toe. De arme drommel stond klaar om de poort uit te gaan. „Neem nog eerst een borrel, dien verdien je wel; want je bent een flink soldaat." „Dank je wel, kapitein," zei hij, „eerst moet ik hem verdienen, dan smaakt hij veel lekkerder." De kameraden zullen wel gedacht hebben, dat hij dien borrel misliep, maar dat kon hem niet schelen. Even kalm, alsof er niets te doen was, gaat de Hollandsche jongen de poort uit, begeeft zich naar de gevaarlijk geworden lantaarn, zet het laddertje er tegen en strijkt dood bedaard de lucifer aan. „Pang, pang . . . pang" schreeuwen de schoten, gelukkig zonder hem te raken. Daar waait de lucifer uit! Men kan zien, dat het hem niet veel schelen kan; want zonder dat zijn hand beeft, strijkt hij een tweede aan en steekt de lamp op, terwijl de kogels hem om de ooren fluiten. Hij kijkt nog eerst goed, of de lamp ook hooger of lager gedraaid moet worden en als hij ziet, dat de boel in orde is, dan komt hij bedaard beneden. Maar er zijn nog meer lantaarns; hij is nog niet

Terwijl de kogels hem om de ooren fluiten.

klaar. Ik behoef je niet te zeggen, dat de vijand woedend was; hij schoot als een bezetene, maar de nieuwe lantaarnopsteker liep er geen pas harder om. 1) Dit kan 'k je nog er bij vertellen, dat de lantaarns dien nacht uitstekend gebrand hebben, dat de kapitein hem zelf den borrel inschonk, hem de hand drukte en toen 't glas leeg was, wilde de kapitein hem nog een geven, maar de stijfkop antwoordde: „dank u kapitein, de afspraak was één."

Nou jij! Dat is anders lantaarns opsteken dan hier. Heb nu eens ruzie met dien kameraad van zoo even; ga je in zoo'n geval niet naar hem toe en zeg: geef mij de vijf, 2) kameraad?" Dat is weer een lepel kameraadschap, zeg ik maar.

Toen ik zoo'n kleine jongen was, moest ik op school groot, middelsoort en klein schrijven: „In den nood leert men elkander kennen." Die dat uitgevonden heeft, is nooit soldaat geweest; wat *ik* je zeg; anders had hij wel verteld: „in 't vuur leert men elkander kennen." Daar gaat niets boven.

Nu zal 'k je vertellen, hoe *ik* het geleverd heb; maar 't is lang zoo mooi niet als van dien ziekenoppasser of dien lantaarnopsteker.

We rukten op zekeren morgen er op uit, en we wisten heel goed, dat er goed geklopt zou worden. Dat vinden de kameraden altijd prettig; van zieken is in den regel op zulke dagen geen sprake; alles wil mee. Nu trof ik het dien dag erg goed, dat mijn peloton de voorhoede had; dat wil zooveel zeggen, als dat je den vijand 't eerst „goeie morgen" moogt toeroepen. 't Duurde niet lang, of we waren in vuurgevecht; dat was me een geschiet van belang; net van dat goedkoop vuurwerk op nieuwjaar; alleen een beetje ongezonder. Als we goed ons best gedaan hadden met schieten, dan gingen we met den looppas vooruit. Zoodoende kwamen we al dichter en dichter bij de vijandelijke versterking. Op een gegeven teeken van den commandant houdt het schieten op, en gaan we allemaal met den looppas op de vijandelijke versterking af; mijn luitenant, met zijn lange beenen — ik zie hem nog — voorop. Ze noemen mij ook niet voor niets „de lange", dus ik liep al heel gauw naast hem, en zonder dat we elkaar iets zeiden, gingen we ons meten. Ik mocht hem graag lijden, want hij was een beste, eerlijke kerel. De kameraden waren maar een pas of wat achter ons; zij deden ook goed hun best, maar ze hadden niet zulke lange beenen als wij. Toen we zoo vlak voor de Atjehsche benting stonden zagen we een breede bamboedoerieversperring, waar je met geen mogelijkheid doorheen kondet komen. De vijand schoot als een bezetene; ook uit de naburige kampongs kregen we vuur, zoodat we al heel gauw verscheidene dooden en gewonden hadden. Wat we ook probeerden om er door te komen, 't hielp niets. Nu was er wel een klein poortje, maar dat ding was zóó sterk en de vijand schoot er door schietgaten zoo secuur door, dat er al heel wat van ons voor lagen. Daar wordt op eens „retireeren" geblazen, dat zooveel beteekent, als dat we terug moeten. We vonden dat niet prettig, maar je bent soldaat om te ge-

1) Historisch. 2) Soldatenterm voor hand.

hoorzamen, en 't was ook maar 't beste, want we kwamen geen streep verder. Eerst moesten de dooden en gewonden weggedragen worden, dat ook al weer wat menschenlevens kostte, en toen gingen we kalm terug; terwijl de vijand als razenden op ons schoot. We zullen zoo wat een vijftig passen weg geweest zijn, toen de Atjehers uit de kampongs ons achterna kwamen en ons al heel gauw inhaalden. Toen was 't een gevecht van „heb ik jou daar." Ik was vrij wel in de nabijheid gebleven van den luitenant. Op eens valt hij tegen den grond. Ik zeg zoo „wat is er, luint?" „Een schot in 't been; ik kan niet meer; geef mij 't genadeschot; anders krijgen de sloebers mij te pakken," antwoordt hij. Ik denk zoo bij mij zelven: „dat nooit." De vijand was geen tien pas van ons af. Ik ga zoo over den luitenant heen staan en doe drie schoten, die Goddank alle raak waren. „Neem me niet kwalijk, luint, als 'k u bij geval pijn doe," zeg ik; pak hem op, slinger hem over mijn schouders en loop zoo met hem weg. 't Was mij een vrachtje; want 'k had mijn geweer ook. Ik sukkelde zoo een vijf en twintig passen zoo hard als ik kon met den luint terug en laat hem weer op den grond glijden. Ik ga weer over hem heen staan en doe nogmaals drie schoten. Daarna pak ik hem weer op en zie, dat hij heelemaal weg is. Ik denk zoo, dat kan geen kwaad, dan voelt hij 't ook niet, als 'k hem pijn doe; want van dood kon geen sprake zijn. Dat heb ik nog een paar maal zoo gedaan en was de luint gered.

Ik ga zoo over den luitenant heen staan.

Een uur later had de dokter hem verbonden en was de luitenant weer bij zijn poseletieven, 1) zooals wij dat noemen. Hij liet mij roepen en zei,

1) Positieven.

terwijl hij mij de hand gaf „lange, je hebt mij gloeiend veel pijn gedaan, maar je bent een flinke kerel; als jij er niet geweest waart, dan was ik nu al om zeep 1) geweest. Hier heb je voorloopig wat. Later zul je wel meer krijgen van den Koning."

Nu, ik moet zeggen, dat is alles uitgekomen, want later ontving ik de Militaire Willemsorde.

„Wat zeg je? Wat de luitenant mij gaf?"

„Een papiertje van tien gulden."

„Wat 'k er mee gedaan heb?"

Dat zal 'k je vertellen. Mijn oude lui hoorden niet veel van mij; zoo nu en dan een brief. Om geld was ik niet erg verlegen, want 't was in 't begin van de maand en ik was oppasser van een luitenant, zoodat ik mijn geld nog voor een groot gedeelte op zak had. Daarom heb ik het papiertje naar huis gestuurd en 'k schreef er bij, dat 'k nog nooit zoo mooi geld verdiend had; dat ze er misschien later wel meer van zouden hooren; dat moeder een nieuwe muts moest koopen en vader een kistje sigaren voor mijn pleizier. Toen 'k later ridder werd, heb ik ze alles geschreven; de oude lui wilden mij graag weer terug zien en zoo ben ik hier gekomen.

Nu weet je alles. Moeder heeft vroeger wel gezegd, dat 'k geen bord karnemelk waard was, maar nu weet ze wel beter. Alleen de timmerman had gelijk. Een goed krullenjongen was 'k nooit van mijn leven geworden.

Ziezoo; nu wil 'k wel eerst een beetje op adem komen. Ja, als 'k eenmaal op mijn praatstoel zit, dan kan ik er wat mee.

---

1) Dood.

AMOR'S DUBBELE OVERWINNING

DOOR

A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN.

Het is „Dierentuin."

De heer O. „met dochters" heeft aan den vijver, tegenover het gebouw, met zijn vrouw, en Cor en Marie, aan het gewone tafeltje plaats genomen.

Dat is daar zoowat de gewoonte. Evenals op de Beurs ieder koopman zijn pilaar heeft, zoo hebben de habitué's van den „Dierentuin" hun vaste plekje, waar zij zich des zomers nedervleien en van de „grenadiers" genieten.

Langen tijd heeft het geduurd eer dat een vijfde man voor vast aan hun tafeltje mede aanzat.

Wel streken eens voor een enkel oogenblik ouden en jongen bij de familie neder, en werd altijd een stoel voor „bezet" verklaard, die dikwerf kwartieren ledig stond, maar de cavaliers voor de dochters liet zich langer wachten dan misschien meneer en mevrouw lief was.

De dochters moesten echter „geplaatst" worden, en daarom ging de familie altijd weêr Dierentuin-waarts, al hadden mama of papa liever eens thuis gebleven; vooral op die avonden wanneer een vochtige temperatuur den hemelschen dauw al te mild deed nederdalen.

De vijfde man was echter gekomen!

Hij had den vorm en de gestalte aangenomen van Jan Gerrit Theodoor S., adjunct-commies, die nader kennis had gemaakt en haar over had gebracht naar de Sundastraat, en bij de oudelui van Marie een gewillig oor had gevonden.

Overwegingen van de zijde van meneer O., bedenkingen van moeders kant, waren gemaakt, maar daar alle informaties ten beste waren uitgevallen, was de geheele affaire binnen veertien dagen berecht.

Ten minste een collega van S. keek, alsof hij den hemel zag nedervallen, toen hij op zekeren ochtend de verlovingskaart van zijn vriend S. met Marie O. op de ontbijttafel vond.

„Domme kerel," had hij uitgeroepen, „zoo gauw had ik 't nog niet verwacht.... Hij geen cent, zij geen duit, en dat moet leven van een tractement als adjunct-commies, dat te veel is om van den honger om te komen en te weinig om het pootje te krijgen. Minimum-lijders, zooals wij ambtenaars zijn, moesten het cilibaat bewaren.... Enfin.... we zullen zien....; zoo, zoo, receptie ook nog.... Dat kost me nog een bouquet ook.... Den 8sten, komaan, komaan, dan zal ik die twee verleidelijke schepsels eens onder de oogen krijgen.... Marie is heelemaal niets; Cor, dat gaat nog iets.... Gerrit, Gerrit, pas op je tellen hoor! Spiegel je aan je vriend.... Nou ja,

De vijfde man was echter gekomen!

dat is heel wat anders; hij liep altijd de dames achterna, maar ik, ik zal er wel zalig op passen. Enfin, zien beteekent niets. Dat heb je voor hetzelfde geld."

De meneer, die zich zelf Gerrit betitelde, had zich op de receptie doen vinden en op het partijtje, dat ter gelegenheid van het „engagement" werd gegeven, ontbrak hij evenmin. Het was een prettig partijtje geweest.

Er was gepraat, gelachen, getoost, gedronken en gegeten, en de jongelui hadden zich „kostelijk" geamuseerd.

Gerrit had de eer gehad mejuffrouw Cor te flankeeren.

Dit had zijn vriend S. bedisteld. Cor had liever een getrouwden neef gehad, omdat dan eene vriendin van Marie aan Gerrit's groene zijde had kunnen zitten, maar na veel vieren en vijven had S. de overwinning behaald.

„Cor," had hij gezegd, „ik geloof dat gij in de wereld zijt gekomen, om zielen te redden."

„Wat wil je dan van me hebben?" vroeg zij.

„Ik zal 't je zeggen; mijn collega en vriend is een onverbeterlijke vrouwenhater en 't zou dus zeer onbeleefd zijn, met die wetenschap voor oogen, aan juffrouw K. zoo'n cavalier te geven. Gij moet je dus opofferen. Eene vriendin van Marie moet een eereplaats hebben."

„En nu krijgt zij een getrouwden man."

„Een die nog best voor ongetrouwd kan doorgaan. Bovendien, zijne vrouw zit hoog en droog thuis, omdat zij moeielijk op reis kan, en dan steekt hij voor dien avond den huwelijksring maar in het vestzakje...."

„Hoor je het Marie," riep Cor. „Dat is je voorland."

Marie's antwoord werd door een kus van haar galant gesmoord.

„Je doet een weldaad," zei S. „Je moet hem het vuur eens na aan de voeten leggen. Men heeft er meer van gehoord, dat de hardnekkigste zondaars 't eerst naar het leger des heils overliepen."

„Ik ben geen heilsoldaat."

„Misschien voor mijn vriend."

„Dank je wel; ik zou bang zijn dat hij later weer in zijn oude kwaal terug viel."

„Je zoudt er in elk geval de proef van kunnen nemen."

„Laat hem maar proefnemingen doen op een ander."

„Enfin, doe wat je kunt om hem tot rede te brengen."

En Cor had vrij wel haar best gedaan.

Toen de tongen aan het dessert van het soupeetje een beetje waren losgeschroefd en allerlei aardigheden gewisseld werden, verzocht S. het woord en hield een gloeiende speech op zijn vriend Gerrit. Het verheugde hem, zoo ongeveer sprak hij, dat zijn vriend G. mede aanzat. Hij hoopte dat het voorbeeld, dat hij, spreker, gaf, aanstekelijk zou werken, en zijn vriend genezen zou van de kwaal, waaraan hij tot schande van het mannelijk geslacht souffreerde en die hem ten ondergang zou brengen, indien hij niet een ernstig geneesmiddel gebruikte.

S. noemde de kwaal niet; voor de gasten was zij meer of minder doorzichtig; aan den deliquent was zij bekend.

„Je beterschap, Gerrit!" Dit waren de slotwoorden geweest en de glazen werden aan den mond gebracht en geheel of gedeeltelijk geledigd.

Gerrit werd beurtelings rood en bleek.

Een kruisvuur van tirades moest hij hooren en opvangen.

Hij dacht op wraak. Maar welke! Hoe en op wat wijze zou hij zich hier uit redden.

Cor vroeg op medelijdenden toon wat hem scheelde.

„Ik heb een hartkwaal," antwoordde Gerrit.

„Dat is zoo wat in overeenstemming met uw vriend," laat Cor volgen. „Die souffreerde daar ook aan."

„Meer in tegenstelling."

„Hoe dat?"

„Zijn hart was te groot; 't mijne wordt te klein, 't sluit zich geheel."

Cor, wetende welk vleesch zij in de kuip heeft, vraagt: „Meneer is dus liefdeloos?"

„Pardon, juffrouw!"

„Waar zit dan uwe liefde?"

„In 't verstand."

„Ik geloof, dat eene verstandige liefde niet te versmaden is, maar gevoelt zij wel diep?"

„Zij redeneert."

„Juist, maar 't gevoel is toch hoofdzaak ..... 't Schijnt echter wel, dat u het geneesmiddel voor de kwaal niet zoekt."

„Indien ik 't maar vinden kon."

De toast van Gerrit.

Cor meent zich te moeten terugtrekken. Indien hij haar eens als geneesmiddel beschouwde!

Nu vraagt Gerrit op zijn beurt 't „woord" aan den ceremoniemeester, en met zijne gewone welbespraaktheid houdt hij een lofrede op de vrouw, en drinkt inzonderheid de gezondheid der aanwezige dames.

Als hij aanstoot met Cor, voegt hij haar toe:

„Ziedaar, wat 't verstand doet."

„Jammer, dat 't niet geleid werd door het gevoel."

„Zoudt gij daarop zooveel prijs stellen?"

Cor weet niet wat zij moet antwoorden; eigenlijk begrijpt zij niet alles; het is haar te philosophisch; een „saai heer", denkt zij zoo bij zich zelve, maar als zij dan terzelfder tijd hem zijdelings aanziet, als 't ware om haar meening te controleeren, en zij dat open oog peilt, dat nog altijd antwoord vraagt, dan wordt het haar vreemd te moede, en is zij blijde, dat aan den anderen kant van de tafel afleiding komt door tal van aardigheden, die daar gedebiteerd worden, en van mond tot mond gaan.

Het paar in den dop, kwam er op deze partij niet uit, zij 't ook, dat later het spreekwoord bewaarheid werd: van een bruiloft komt een bruiloft, ten minste als we de engagementspartij van Gerrit Theodoor S. en Marie O. onder dien naam mogen brengen. Het was toch in elk geval 't preludium van de symphonie vierhandig gezet, welke het jonge paar in studie nam.

* * *

Het is „Dierentuin", en een verrukkelijke zomeravond. Het is dan ook eivol. Er is heel wat moeite gedaan om een stoel of een bankje machtig te worden, en had men ze eenmaal veroverd dan waren er argusoogen voor noodig, om te behouden wat men bezat. Omzichtig schoven kleine knapen, blijkbaar op dat handwerk gedresseerd, tusschen de stoelen heen, en kaapten 't voor een oogenblik onbezette voetsteunsel weg, en stond men even op om een vriend te begroeten, of een vriend te zoeken, dan deed men goed 't toezicht op den ledigen stoel aan een der mede-aanzittenden op te dragen. Onder het praten door was men dikwijls nog sneller dan een lid van de Tweede Kamer zetelloos.

Er werd heel wat gepraat. Het praat weinig over u zelven, en 't allerminst over een ander van den primus onder onze hedendaagsche letterkundigen, werd wat het laatste gedeelte aangaat, geheel over 't hoofd gezien.

Men kwam immers om te praten, om zich te laten bepraten, maar vooral om over een ander te praten. Muziek, frissche lucht, gezelligheid, waren slechts bijzaken.

De heeren hadden het over elkâars promotie, ontslag, herdenkingsdagen, ambtsmoeielijkheden, tractementsverhoogingen. Ieder meende een minimumlijder te zijn, en benijdde zijn collega het maximum, dat hij had bereikt; men vond het bespottelijk om van zooveel en zooveel jarige diensten gewag te maken of te laten maken; men keurde het gemakkelijk krommen van de ruggestreng af, waardoor zooveel promotie werd gemaakt; men meende dat het nu meer dan tijd werd voor dezen of genen om ontslag met pensioen te nemen of te vragen; men zinspeelde op bevallige vrouwen of dochters, wier invloed bij eene benoeming overwegend was geweest; men beoordeelde en veroordeelde zijn chefs met verrassende vrijmoedigheid, en daaronderdoor ving men de tonen op der muziek, die zoo harmonisch stemt en aangewezen is om hart- en zielverheffend te reageeren!

De oudere, meer bedaagde dames hielden de kroniek bij. De doopceel van hare natuurgenooten werd van de wieg tot aan het graf gelicht; sommigen werden letterlijk te binnenste buiten gekeerd, en dan bleef er op het laatste niets meer van over.

Dikwijls werden de hoofden zeer nabij elkaar gebracht, en gaf een geheimzinnig gefluister het bewijs, dat de ontleding van het individu zoo diep mogelijk ging. Het was niet voor ieder hoorbaar, maar allerminst oorbaar.... en steeds ruischte de muziek, onder al dat gekras en gekraai voort, en zweefde over de hoofden der velen, die onbewust tot mikpunt waren van anderer besprekingen, en uitgekleed werden tot op de kleedij, die onder Adam en Eva werd gedragen.

De heeren hadden het over elkaars promotie....

De jonge dames hadden andere overwegingen tot uitgangspunt. Zij waren minder pessimistisch dan hunne vaders en moeders, ja zelfs optimistisch, wanneer het gold de andere helft van het menschelijk geslacht, die op dit oogenblik de minderheid vertegenwoordigt. Wanneer de modes waren afgehandeld en de pas gesloten huwelijken en nieuwe engagementen de revue hadden gepasseerd, dan werden portretten gegeven en genomen, en zoo ergens, dan werd hierin bewaarheid, dat de smaken verschillen.

Bruin boven blond, blond boven bruin; rood kon er zelfs mede door. De verschillende maangestalten vonden ook nog genade. Deze te jong, gene te oud, en omgekeerd. Weduwnaars, zonder kinderen, werden boven oude jongeheeren gesteld. De laatste hadden eigenheden en nukken. Voor de een was een officier 't ideaal; voor eene andere gold slechts eene winstgevende betrekking; de koopman won 't dikwijls van den ambtenaar. Lang, klein, dik en mager hadden elk hunne bijzondere afneemsters.

Knevels en baarden wonnen het veeltijds van koteletten en gladde gezichten, en tot slot van rekening werd bijna niet één versmaad, vooral wanneer daarbij de noodige *moneij* 't gewicht in de schaal verzwaarde.

Toch bleef de railleerende, spottende toon de bovenhand houden; was er dikwerf iets gemoedelijks, gezelligs in de vroolijke praatjes, en stemden levens-

lust en levensmoed samen met de muziek, waarin de bevallige babilleuses het: *Il viendra, j'en suis certaine* meenden te hooren klinken.

Ter zijde van het hoofdgebouw, aan het wandelpad, zit een clubje jongelui.

Meerendeels zijn het jongelieden wier familie elders woont, en die, na het afloopen van „de tafel", in den Dierentuin, ten minste als er muziek is, nederstrijken, om hun koffie te gebruiken en later een grogje te drinken.

Het is een côterie op zich zelf.

Wanneer, met meer of minder lust, de vrij eentonige dagtaak aan 't een of andere ministerie is volbracht, en de deuren achter hen gesloten zijn, dan plonzen zij zich in de Haagsche wereld, als de eenden die uit de kooi komen, en kwakende van pleizier, rondspartelen in den breeden vliet.

De teedere kunne is het gewone onderwerp, waarover men nooit uitgepraat raakt.

Van alle kanten werden de dames bekeken, ten minste als zij nog niet of pas getrouwd zijn, of den huwbaren leeftijd hebben bereikt, en 't binnenkomen, rondwandelen en voorbijgaan geeft stof te over.

Stoelvast zijn zij van het begin tot het einde, en luid gepraat en gelach lokt wel eens een nijdig omkijken van andere bezoekers uit, maar als dit vaders of moeders zijn, voorzien van dochters, en zij een blik werpen op den ruimen voorraad huwelijkscandidaten, dan wordt de afkeuring wat zachter gestemd, en ontspannen zich de verstoorde gelaatstrekken of het vuur schietende oog.

Men kon nooit weten, en het zijn misschien wel referendarissen of secretarissen-generaal in den dop, om het minste maar niet te nemen.

Onze vriend Gerrit, de vrouwenhater bij uitnemendheid, die echter in den laatsten tijd wel een beetje getemd schijnt, vormt als altijd het middelpunt. Hij is de geest en de ziel van het gansche gezelschap, en als hij ontbreekt dan daalt de thermometer van de pret zeker 20 graden.

Ieder moet bij hem een veer laten, en elke jonge dame is bij hem het mikpunt van zijn heele of halve aardigheden, die hij debiteert.

Gerrit is zijn bijnaam; 't is de verkorting van den familienaam. Hij heet echter Jacobus Adriaan, en zijne ouders hebben daardoor in der tijd genoegen gedaan aan eene tante, wier man die namen droeg, en ze gaarne door haar neef zag voortleven.

Die tante is echter van deze wereld gescheiden, zonder hem, zooals hij altijd zegt, voor het dragen van dezen namenlast, maar zelfs door een klein legaatje dankbaar te zijn, of schadeloosstelling te geven, en nu heeft hij gerenonceerd van Jacobus Adriaan, en laat hij zich eenvoudig Gerrit noemen, al haalt hij zich daardoor wel eens den spotnaam „kraai" op den hals, of den uitroep: „Groote Gerrit", wanneer het fameus is, heel fameus, wat meneer Gerrit vertelt of doet. Zijn *fort* is om alle tirades en boutades, op de vrouw toepasselijk, van buiten te kennen en knaphandig aan te halen, wanneer er sprake is van de dochteren Eva's. Soms is het alsof hij het boekske: Satires et diatribes sur les femmes, l'amour et le mariage van Adolphe Delahaijs, en anderen, van buiten heeft geleerd

Met het innigste welbehagen kan hij het guitige air neuriën:

„Une femme, chose incroyable,
C'est la tête d'un ange sur le corps d'un diable;
C'est un petit être tout frétillant, etc."

En wanneer hij dan van den een of ander eene tegenwerping hoort, dan declameert hij met den meesten pathos:

„Pour triompher de l'humaine nature,
Le vieux serpent canteleux et madré,
Tenta la femme, et la femme parjure,
Fit parjurer l'homme inconsidéré.
Que vous dit ce récit? Le sens en est passable:
De tout temps l'homme à la femme est livré,
Et la femme l'est au diable!"

Zooals gezegd is, in den laatsten tijd echter was onze Gerrit een beetje milder gestemd in zijne uitspraken en machtspreuken.

„Gerrit, ik heb weer een paar mooie voor je," zegt Jan Groot, onderwijl hij een versche sigaar opsteekt.

„Wat mooie?" doet Gerrit doodleuk hooren.

„Of hij het niet begrijpt," gooit het kleintje er tusschen door. „Toe, laat hooren, Groot."

„Voor jouw, toch niets. De meisjes schieten tegenwoordig op als wilgen. Ze zien je over 't hoofd."

„Rank en slank, dat is mode," vult een ander aan.

„Maar in de kleinste potjes zit de beste zalf," herneemt het kleintje.

„Pedant stuk mensch! Maar je vergeet dat ze het gauwste ledig zijn."

„Nou, Groot, waar zijn je mooie?"

„Zij zijn niet voor jou, maar voor Gerrit. Eerst moet hij luisteren, maar hij zit weêr naar het tafeltje van meneer O. te kijken.... Gerrit.... zeg, Gerrit!"

Meneer Gerrit ziet naar zijn vriend Jan Groot om, maar 't is alsof hij uit een droom is ontwaakt.

„Neen, maar die is goed; kerel, wat heb-je toch tegenwoordig; je bent tusschenbeiden zoo afgetrokken alsof je in staat van kennelijk onvermogen was verklaard."

„'t Is Cor, die 't hem doet."

„Wacht," zegt Jan Groot, „ik zal hem eens een douche geven, dan zal hij wel opfrisschen.... Luister je Gerrit?"

„Ja...., nou dan is 't goed. De vrouw is eene spreekmachine, die heel de wereld in beweging brengt, maar zwijgt door de veer der liefde."

„Ik zou juist denken," zegt 't „kleintje", „dat die veer breken moet om het raderwerk te doen stilstaan."

„Je hebt nog gelijk," antwoordt Gerrit, „want de liefde is de spil, waar het al om draait."

„En wij zijn de ossen, die er aan gebraden worden."

„Een mooi kompliment voor de dames; ze zijn dus het vuur dat ons moet zengen."

„Om ons smakelijk te maken."

„Wel bekome 't je . . . jongens, zouden we ons „grogje" niet laten aanrukken? . . . . 't gesprek wordt zoo wijsgeerig dat we anders droge keelen krijgen . . . ."

„Aannemen ...!"

Er schiet een „nummer" op de heeren toe en men leeft in afwachting van de „koude" en „warme", die zullen komen.

Meneer Gerrit heeft niets besteld.

Als zijne vrienden hem vragend aanzien dan zegt hij:

„Zoo straks, ik ga eens even naar Jan."

„Zeg maar naar Cor O. Aha, dat gaat zoo meteen wandelen ook; nou papa, we zullen eens op je letten."

Meerendeels zijn het jongelieden . . . .

„Ik moet de beleefdheid toch in acht nemen . . . ."

„Zeker, zeker . . . . Pas maar op, want het vuur zal goed aangestookt worden; het braadspit wacht je."

Gerrit is opgestaan en slentert langzaam in de richting van het tafeltje der familie O.

* * *

Of hij daar verwacht was?

„Ze zullen je wel missen," had Marie tegen haar galant gezegd, terwijl zij het gezellige clubje in 't oog had gekregen. „Heb je geen berouw?"

„Nog niet," zei S. en gaf toevallig 't programma aan zijn meisje over, haar op 't aan te vangen muzieknummer wijzend.

„Stil Jan," deed Marie hooren. „Je bent hier in het publiek." Toch was een liefderijke blik 't antwoord op den vingerdruk van S.

Cor had ook eens omgekeken, heel toevallig; o, zoo toevallig, maar zij miste het gezicht van Gerrit en zag 't „kleintje" precies in zijn guitige oogen.

„Wat een naar ventje," zei zij tot haar aanstaanden zwager. „Dat is zèker de Jonas."

„Hij mag er echter best wezen," antwoordde Jan. „Hij zou je erg meevallen. Het zit 'm niet altijd in de kleinte of in de grootte.... Dat zie je aan mij.... Marie noemde mij immers wel „slungel", niet waar?"

„Toen ik je nog niet kende," laat Marie verontschuldigend hooren.

„Ik ben toch niet ingekrompen?"

„Wel een beetje."

„Hoe dat? Ah, c'est ça. Ik begrijp je. Ik doe immers voor je onder."

„Ja, omdat je zoo wilt.... En wat zullen jij en vriend Gerrit wel van ons hebben gezegd en gedacht? Als dat eens voor de heeren kwam, dan...."

„Vooral van Gerrit, van dien vrouwenhater."

„Ja, maar hij is in den laatsten tijd vooruitgegaan."

„Waarin; ten kwade misschien?"

„Neen, neen, ten goede. Sinds hij op onze engagementspartij is geweest, is hij veel in zijn opinie veranderd."

„Succes voor jou, Cor!"

„Och kom...."

„Ja zeker, Cor; ik zie hem nog eens een coup wagen."

Cor kleurt een beetje; zij keert zich naar papa en vraagt of hij nog een kop thee wil; „heusch, ze is nog goed!"

Marie en Jan wisselen glimlachend een blik.

Als middelerwijl de verhoogde kleur weder is gezakt, zegt Cor eenigszins spijtig: „Hij mocht ons in elk geval wel eens komen aanspreken."

Plagend zegt S.: „hij zal wachten tot het wat donkerder is."

„Donker of niet, ik ga toch niet wandelen."

„Dus je verwacht hem dan wel?"

„Hoop doet leven," schertst Marie.

„Misschien heeft hij ook wel een hartkwaal zooals ik indertijd," vult Jan aan.

„Ja, zijn hart is te klein," werpt Cor tegen.

„Je hebt dus al onderzoek gedaan? Nu val je door de mand, Cor, en daar heb je mij niet eens wat van gezegd."

„Nou, 't beteekent ook wat.... In een klein hart is voor niemand plaats."

„Wellicht is de groei wat laat gekomen.... en dan kan het wezen...."

„Daar heb je hem, Cor!"

Cor, meenende dat het eene plagerij was, kijkt om, en, ja, waarlijk zij ziet meneer Gerrit langzaam naderen; hier en daar groet hij, maar toch zonder eenigen omweg te maken, nadert hij het tafeltje.

Moeder heeft hem ook reeds gezien en neemt van den stoel den mantel, dien zij zich door haar man laat omhangen: „'t wordt wat koel!"

Aan het naastbijzijnde tafeltje wordt deze beweging opgemerkt en uitgelegd.

„Kijk mevrouw O. eens; de plaats is voor den tweeden schoonzoon al bereid."

Laten wij het aan die moeder niet euvel duiden, die wel twee stoelen had willen geven, als er maar één schoonzoon voor hare vijf huwbare meisjes was komen opdagen. Maar Gerrit zou toch niet door één der vijf gewild zijn; immers de meisjes zeggen, na de opmerking van mama, als uit één mond: „nu Cor mag hem hebben."

Verbeten spijt maakt dikwerf onoprecht ook!

Een diepe buiging van meneer Gerrit, waarbij de lage hoed wordt afgenomen tot beneden de knie, en de groet „Meneer, ... mevrouw, ... dames, ... bonjour Jan" is de inleiding van het aanspreken.

Meneer O. en S. staan op, en reiken hem de hand.

De dames buigen, terwijl Jan hem vriendelijk den ledigen stoel overreikt. Hij wacht met te gaan zitten totdat meneer O. hem daartoe noodigt.

„Gaarne, als ik zoo vrij mag zijn."

„Vol van avond, nietwaar; wat 'n menschen."

„'t Weêr is ook zoo verrukkelijk ...."

„En we mogen wel profiteeren van de enkele avonden."

„Onthouden doet genieten," voegt S. er aan toe.

Gerrit buigt zich een weinig naar Cor: „Een uitgekozen programma, niet waar juffrouw? Doet u nog veel aan de muziek?"

„Zoo nu en dan; 't kost zooveel tijd, en 's zomers is men liever buiten."

„Kurhaus, bosch, boschjes; Den Haag heeft ook alles .... Hebt u lust le tour du lac te maken?"

„Ik kan wel merken, Gerrit, dat je pas in Parijs bent geweest; 't lijkt er hier misschien ook wel iets op ...."

„Mevrouw," vraagt Gerrit, „als u lust hebt?"

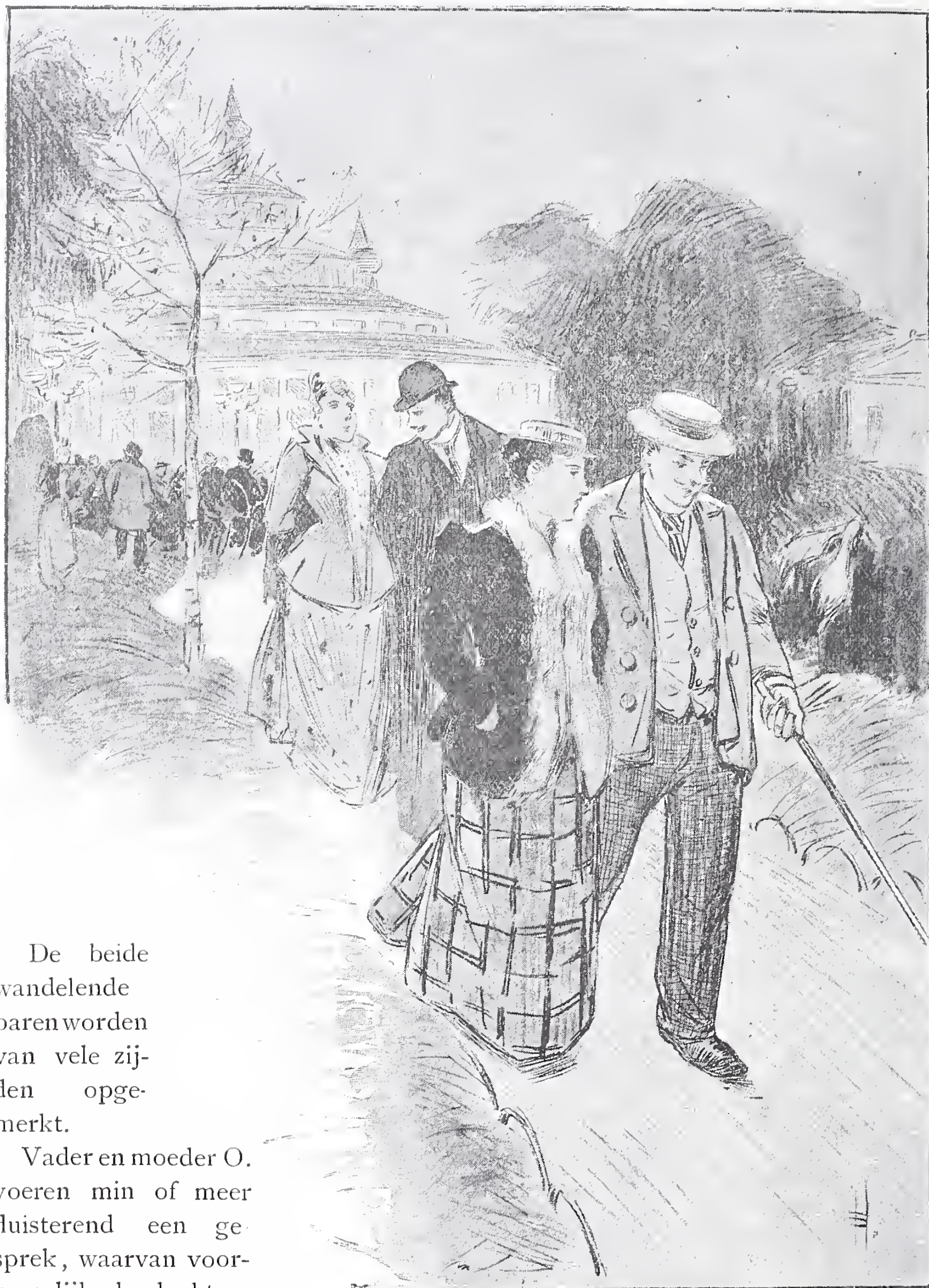
„Dank u, meneer Gerritsen;" tegen Marie en haar galant, „ga jullie mede, pa en ik zullen wel op de stoelen passen ...."

De meisjes staan op. De wollen doek wordt door Cor afgedaan. De beide jonge heeren trekken de stoelen een beetje achteruit. Het viertal zal den algemeenen ommetocht maken.

Het terrein is betrekkelijk beperkt. De rij van vier, waarvan de heeren de vleugels bezetten, wordt weldra saamgedrongen, en van lieverlede komen Marie en S. voor en Cor en Gerrit achter te loopen.

Intusschen zegt S. wel eens, als het wat ruimer is geworden, „afgebroken rotten marcheert op", maar nog onhandiger dan schutters van één dag, begrijpen Cor en Gerrit het commando niet, en blijven zij steeds de achterhoede vormen.

*
* *

De beide wandelende paren worden van vele zijden opgemerkt.

Vader en moeder O. voeren min of meer fluisterend een gesprek, waarvan voornamelijk de dochters en hunne vooruitzichten het onderwerp zijn.

De beide wandelende paren...

„Onze meisjes zien er toch wel goed uit," zegt moeder.

„Het zijn goede kinderen," vult vader aan, die meer op het innerlijke let. „Zij verdienen goede echtgenooten."

„Ik geloof, dat die Gerrit ook een geschikte partij is .... zou hij nog al promotie hebben te wachten ....?"

„'t Gaat tegenwoordig moeielijk, maar hij heeft nog al goede relaties, en zoolang dit „ministerie" aan het roer blijft, zal ik er heel wat aan kunnen doen..."

„Ten minste als hij om Cor komt...."

„Nu ja; maar er is wel kans op .... ik geloof, dat hij wat blijde was, dat je niet le facheux troisième wildet zijn .... Een goed voorbeeld doet goed volgen."

„Anders heeft hij met de dames niet veel op, zooals Jan zegt...."

„Och, die loopen soms het eerste in de val...."

„Je zult toch niet willen zeggen," valt mama in, „dat Cor hem een strik spant?...."

„Wel neen, kindje .... maar zoo par manière de dire.... Ik heb altijd opgemerkt, dat de zoogenaamde vrouwenhaters, in den grond meer met Amor op hebben dan...."

„Dus dan is hij een papillon.... neen, man, dan hadt je mij moeten waarschuwen. De hemel beware Cor voor een Don Juan."

„Tuut, tuut.... wie spreekt er nu van een Don Juan. Er is toch een middenweg, en daar Cor op jou lijkt, zal haar man haar zeker trouw blijven .... Daar komen ze weer aan.... Zeg, wijfje, 't is toch een aardig gezicht die twee paren."

De meisjes knikken vergenoegd; de heeren salueeren; papa en mama groeten vriendelijker dan ooit. Welbehagen ligt in die mimiek.

* * *

„Wel verduiveld," zegt het „kleintje" tot Groot, „er is gang in! Als het zoo voortgaat, dan zijn ze van avond nog een paar."

„Ben jij zoo'n fijne kenner?" vraagt Groot.

„Nou maar, daar hoef je geen helderzienden geest voor te hebben.... wat zeggen jelui er van....?"

„Ik voor mij," zegt er een, „ik ben het met den „kleinen" eens...."

„Ja, wat juffrouw O. betreft, maar Gerrit zal wel niet gauw toebijten; trouwen is houwen."

„O, maar, men trouwt maar niet op slag."

„'t Komt er toch van.... Kijk, kijk eens, daar heb je ze; 't is wonder dat zij nog niet gearmd loopen."

„Gerrit ziet ons al niet eens meer...."

„Hij wil ons niet zien...."

„Dat moet je maar denken.... ik houd 't er voor dat hij niet eens weet, of hij in den „Tuin" loopt of op het terras van 't Kurhaus."

„Zalig zijn zij die liefhebben, want zij zullen wederliefde ontvangen."

„Wat wordt jij poëtisch."

„Zeg maar bijbelsch."

„Dus niet oorspronkelijk. Je geeft copieën."

„Juist, naar oude meesters."

Een ander groepje, dat voorbij trekt, wordt besproken en getaxeerd. De meisjes O. zijn voor een poos van de baan.

Aan het buurtafeltje zit de mama van de vijf dochters met eene dame die haar is komen opzoeken. Papa is met de „vijf" aan den wandel gegaan. Drie aan drie. Papa met de oudste en de jongste; daar achter de drie middelste meisjes.

Mama heeft 't oog op meneer en mevrouw O.

„Kijk eens, Phine, je nicht is al aan het uitzet voor haar tweede dochter... O, wat zijn ze gelukkig... Nou, maar 't is aanhalen geweest, hoor... ik zou er voor bedanken... 't moet uit zich zelf komen... ik stel m'n dochters te hoog om er zoo mede te koop te loopen...; de meisjes O. zijn overal om en bij... en nu zijn ze geslaagd, heel toevallig..."

„Zoo," zegt nicht Phine, „zijn de meisjes geëngageerd; ik dacht alleen maar Marie."

„Nu ja, geëngageerd is Cor nog wel niet, maar 't zal er wel van komen. Je begrijpt, een vriend mag een vriend meebrengen... Gerrit is vriend van den galant, en, och, dan weet je er alles van..."

Nicht Phine, als ongehuwde dame, kijkt bij die uitdrukking een beetje vreemd op, want zij weet er eigenlijk gezegd „niet alles van".

Mevrouw B., de moeder der vijf dochters, heeft dat min of meer begrepen, en zij laat volgen:

„Och, weet je, de zon in 't water te zien schijnen, dat is goed voor jou en voor mij, maar jongelui bij zoo'n vrijend paar, geeft toch wel een klein beetje... enfin, 't is niet dom gezien; aanzien doet gedenken; l'appétit vient en mangeant. Het zou mij niets verwonderen als 't van avond niet klaar gespeeld moest worden; misschien vinden vader en moeder 't zoo straks wel een beetje te koel, en gaan zij zoo zachtjes aan vooruit naar huis... Wel zeker, men moet immers gelegenheid geven... anders ongetrouwd gebleven is al even goed, zoo niet beter."

Nicht Phine zegt niet ja, en niet neen.

Je hebt gelijk, nicht Phine, een zot die zijn ganschen geest uitlaat, en men kan nooit weten; huwelijken worden immers in den hemel gesloten.

Papa en de vijf dochters komen terug.

De oudste zegt, nadat de gemeenschappelijke nicht gegroet is, „wat is Cor aan 't wandelen; een pret van wonder hadden zij daar zoo straks; we hebben een heelen tijd achter hen geloopen, en er liep niet eens iemand bij."

„Marie met haar Jan liepen voor," verbetert de jongste dochter.

„Ja, hoe; ze waren een heel eind vooruit. Neen, dat noem ik wel alleen loopen."

De jongste, een recht „bakvischje", plaagt: „dan zal ik dat voor jou later ook doen."

„Bien merci," antwoordt de oudste spijtig, en min of meer moederlijk berispend, laat zij er op volgen: „waar zoo'n kind al aan denkt. Houd je voorloopig maar bezig met je schoolwerk."

Het bakvischje antwoordt niet, maar groet zeer gracieus en coquet een gymnasiast uit de vierde klasse, met wien zij in een lawn-tennis club van tijd tot tijd punten maakt op een der banen van den Bataafschen Boer, en die voorbijkomende zeer beleefd groet.

Aan alle dingen komt een einde, ook aan 't rondwandelen in den „Tuin".

De pauze is geëindigd.

Cor en Marie zijn met haar cavaliers teruggekomen, en allen hebben plaats genomen.

Meneer Gerrit deed alsof hij vertrekken wilde, nadat hij Cor had bedankt, en haar den wollen doek had omgeslagen, maar een uitnoodigende wenk van meneer O. deed hem mede aanzitten.

't Was bijna een bonte rij geworden. Met den rug naar den vijver zaten papa en mama; links van mama volgde Gerrit; dan zaten Cor en Marie, en vervolgens Jan, die naast papa zat.

Er werd geluisterd; nu en dan gefluisterd; het programma eens in de hand genomen; en naar dezen of genen omgezien, dat dan een enkel woord ontlokte.

Wat hebben Cor en Gerrit toch wel op hunne wandeling gepraat?

Hunne monden hebben niet stil gestaan; het gesprek vlotte veel beter dan op de engagementspartij; het liep zoo hoog niet, of beter gezegd: 't ging zoo diep niet; licht en dicht, in den goeden zin van de uitdrukking, was het als van zelf gegaan. Er was op niets gezinspeeld of gedoeld, en toch was er overeenstemming bij verscheidenheid geweest. Muziek, bloemen, op reis gaan, een boek, partijtjes, Kurhaus, lawn-tennis, wielrijden; honderd onverschillige onderwerpen voor één, en door dat schijnbare nietsbeduidende en onbeduidende liep een draadje, ragfijn, van harmonie en poëzie.

Eene onwillekeurige aanraking, misschien wel eens schijnbaar onwillekeurig van den kant van Gerrit, waarbij de armen elkaâr frotteerden, of het costuum van Cor den jas van Gerrit raakte, deed somwijlen opzien naar elkaâr, en dan, ja dan.... liefde is toch eene verbazend eenvoudige zaak.... dan hadden de oogen elkaâr voor een enkel oogenblik, een kwart seconde somtijds, gevonden, zonder dat het vinden doel was; dan werd de toon van het gesprek een weinig gedempt, en dan was het net alsof er hemelsche muziek ruischte, die alle andere rumoer, om het wandelende paar heen, het zwijgen oplegde, en dat gebeurde soms, wanneer het onderwerp van 't discours zoo prozaïsch mogelijk was.

Daar had je onder anderen den strengen winter, met al zijn lief en zijn leed, als daar zijn koude neuzen, het vervelende kachelstoken, gladde straten, slecht of goed ijs, ijsbanen, de vijvers, verkoudheden, influenza, enz, enz., te veel om op te noemen, en het werd zoo koud om de jongelui heen, dat zij van zelf een beetje op elkaâr aandrongen.... neen, dat is toch niet zoo, want rechts en links passeerden er menschen, en het moest wel zoo, het kon niet anders.... en ook de hoofden werden wat bijgedraaid, ten minste dat van Gerrit, en de oogen zagen elkaâr aan, en Gerrit dacht aan

het hemelblauw, dat zich gewelfd had boven den „Vijver," wanneer de luchtdeeltjes trilden en tintelden door de felle vorst, en Cor herinnerde zich het bruin der boomen en de schaduwen van den komenden avond, die de banen ledig maakten en deden uitsterven....

Cor had blauwe, en Gerrit bruine oogen.... en dan dachten beiden aan den heerlijken tijd, die zou kunnen komen, dat zij samen hand aan hand, of arm in arm de baan afzwierden en afzeilden, om telkens opnieuw te beginnen, vol moed, vol levenslust, en met verhoogden blos van 't heerlijke genot.

* * *

Veertien dagen later.

Wederom „Dierentuin". De zomer houdt zich flink; met mannenmoed heeft hij de winterachtige lente verdreven. Ook nu wederom is de tuin eivol.

De bekende tafeltjes zijn weder gevuld.

Twee of drie wijzigingen hebben echter plaats gehad.

De „club" heeft een lid verloren; voortaan is Jan Groot president.

De familie O. heeft een lid gewonnen. Meneer Gerrit is er het orakel geworden.

Nicht Phine is heden avond met den vader en de moeder, met vijf dochters, „tuinwaarts" getogen. Het was een statige stoet geweest, die nog al bespreking had uitgelokt.

Piet de tuinknecht had gezegd, dat lijkt wel onzen fazanten haan met zijne wijfjes.

De kellner, die meerendeels voor het dubbeltje, dat meneer B. hem tot fooi gaf, te veel bankjes moest opzoeken en aanbrengen, prevelde iets van een Sultan met zijn harem.

De club, bij monde van 't „kleintje," meende in meneer B. een tiende deel van den ouden zeegod Nereus te zien, omdat deze 50 dochters had. Een andere aanzittende dacht liever aan eene verdubbeling der schikgodinnen, wat de opmerking ontlokte dat hij dan wel op mocht passen, want dat één harer het misschien wel in het hoofd kon krijgen om over hen te beschikken, door hem tot haar echtvriend te bestemmen, waarop een gulhartig „ik zou je danken" klonk.

Toch is het achttal ter bestemder plaatse aangeland; wederom dicht bij de familie O.

„De jongelui zijn er nog niet...." wordt heel gerekt door het oudste meisje B. gezegd.

„Zij zullen eerst een poosje wandelen.... 't is toch maar spoedig klaar gekomen....; nicht Phine, heb ik 't je niet voorspeld.... och mijn oogen bedriegen mij niet gauw.... nu, ik moet zeggen," — zij spreekt een weinig zachter, — „mevrouw O. heeft eer van haar werk.... zij vrijde al net zoo hard als Cor.... kijk, daar komen zij aan.... wel zeker, wel zeker; wat stralen die oogen van plezier. Nu ik vind, dat de partijen nu juist zoo schitterend niet zijn, die de beide meisjes doen."

De vijf dochters hebben het over de costuums der meisjes; over haar hoedjes en parasols; over de flauwe gewoonte van de heeren om bij de meisjes door te steken; over het leelijk of het mooi van Gerrit en van den anderen galant; en zijn vooral niet uitgepraat over het gauw toebijten van Cor en Marie.

Nicht Phine is de geduldige hoorderes.

Als zij pas van haar éëne nicht, in geuren en kleuren, heeft moeten vernemen op welke wijze Marie en haar charmeur aan elkaar zijn gekomen, vermoeit de andere nicht haar met eene beschrijving van de engagementspartij, waarbij vooral niet wordt verzuimd breed uit te meten, dat Gerrit toen naast Cor had moeten zitten, en hoe de jongen daarna door de ouders was aangehaald geworden.

„U hadt het voor veertien daag eens moeten zien nicht...; meneer Gerritsen kwam als vriend van S. even aanspreken... Cor deed al dadelijk haar doek af, en toen moest de jongen haar immers wel vragen om te wandelen... ja, en toen zij terugkwamen, wilde hij meteen weggaan, maar de stoel stond al klaar, en meneer O. schoof hem toe, en Gerrit zat eer, dat hij er aan dacht, en voor goed ook, want hij zit nu nog..."

Cor.

Nicht Phine meent te moeten lachen, maar zij denkt toch bij zich zelve, dat het maar zoo heel gemakkelijk niet is, om de heeren stoelvast te doen zijn, als zij niet willen.

Zij is nu goed veertig jaar, maar bij haar heeft er nooit een heer langer gezeten dan dat hij welstaanshalve moest.

Van blijven zitten, zelfs bij noodiging, sterke noodiging, was geen sprake geweest.

En nu had zij de moed maar opgegeven. Zij kwam er toch ook.

Toch vond zij zulke jeugdige paren wel aardig om te zien. Zij kon zeer goed de zon in 't water zien schijnen.

Het was wat men noemt een model oude jonge juffrouw.

Niets hatelijk was zij. Behaagzucht was haar vreemd. Zij kon tegen plagerijen en plaagde gaarne terug. „Wie men liefheeft, plaagt men," zei zij altijd; anders laat men de menschen voor evenveel zitten."

Zij ging dan ook volstrekt niet mede met de op- en aanmerkingen, de in- en uitvallen van mevrouw B. en hare vijf dochters.

Zij was 't volstrekt niet eens met de leer: „trouwen is goed, niet trouwen is beter"; zij wilde het liever omkeeren. In een huwelijk zag zij den natuurlijken loop der dingen. Ongetrouwd te zijn, achtte zij geen ongeluk, maar toch ontbrak er dan, volgens haar, iets aan het leven, en... wanneer zij dit

alles zoo bij haar zelve overweegt, dan komt het spreekwoord haar op de lippen, dat de druiven zuur zijn, maar zij houdt de woorden terug, omdat zij overtuigd is, dat die uitdrukking haar nicht, de moeder met vijf huwbare dochters, kon grieven en ook omdat zij overtuigd is, dat de mond en tong dikwerf booze klanken uiten zonder dat het hart ze misschien meenden.

Nicht Phine laat hare gedachten eens gaan.

Zij denkt aan het tot elkaâr brengen; geen gekoppel, maar men moet gelegenheid hebben. We zijn den tijd voorbij, dat Amor op meters afstand zijn pijlen schiet; 't is immers de eeuw der myopie.

Een buitenpartij ... ja, ja, dat moet het wezen; zoo'n heelen dag pret maken, 's morgens vroeg beginnen en 's avonds laat eindigen, en terwijl de muziek ruischt, weeft nicht Phine een plannetje, dat sterk genoeg zal zijn om hare gedachten te dragen en zelfkant heeft om tot band te doen dienen.

Nicht Phine en oom Piet.

„De familie O.; dat zijn er 6, de familie Burg, dat zijn er 7, en zij zelf is 14; nu de club van Jan; neem aan dat er 4 komen, dan zijn we met ons 18; dan kan ik ook oom Piet vragen; hij is wel wat oud, maar toch een vroolijke vent ..." Heeft nicht Phine nog een flauwe hoop? ... „en dan mevrouw Westen met haar dochters en twee zoons, dan zijn we met ons 23; in 't gunstigste geval 24 ... Laat eens zien ... met den tram naar het Zeebad Loosduinen, en dan kunnen wij verder zien .... Wat kan het mij kosten? Ik moet toch iets terug doen voor al de avondjes ... 24 maal 5 is honderdtwintig gulden, dat is toch wel een beetje kras, en dan heb ik 't niet eens te ruim gerekend ... Maar enfin ... men moet wat voor zijn familie over hebben ..."

De muziek zweeg.

Nicht Phine deelde het plannetje mede.

„Heerlijk, heerlijk," riepen de meisjes.

Nicht Phine stond op en ging naar het tafeltje der familie O. Ook door die familie werd de buitenpartij met ingenomenheid begroet, en eer dat men het wist was de dag gekomen, en de dag voorbij.

Heeft nicht Phine succes gehad?

Ja, en neen.

De meisjes B. zijn nog altijd niet geëngageerd; de club heeft nog altijd de vooraanzittinge in den „tuin", en is compleet gebleven sedert Jan en Gerrit zijn uitgevallen, maar nicht Phine heeft haar man gevonden in oom Piet!

HEIVELD.

DOOR

D. H. BRINKHORST.

Op 't lange landpad, dat zich lichtgeel slingert
Door 't dofbruin heiveld, lang-stapt loom de boer.
Een sneeuwen wolkje dwaalt langs 't blauwe luchtdak,
Dat wijd zich welft in onbeperkte puurheid.
Een hutje, roodgedakt in 't hullend houtgroen,
Zendt ginds grijsblauw de rook ten reinen hemel.
In flauwe verte spietst een torenspitsje
Bescheiden naast een donkre boomgroep uit,
En een verborgen vogel orgelt eenzaam
Een liefljk loflied op de tempelstilte.

DE MEESTERSTUKKEN DER VLAAMSCHE SCHOOL IN DEN LOUVRE

DOOR

MAX ROOSES.

JACOB JORDAENS.

De Kindsheid van Jupiter.

In de glorierijke trits der groote Antwerpsche meesters uit de XVIIe eeuw eklee dt Jordaens eene scherp afgeteekende plaats. Rubens is de epische schilder, Van Dijck is de dichterlijke aristocraat, Jordaens is de realistische burgerman. Alle drie waren hoog aangeschreven in hunnen levenstijd; door de eeuwen heen werden Rubens en Van Dijck aanschouwd als vorsten in hun rijk; Jordaens verloor van zijn aanzien in den loop der tijden, toen men alleen bewondering gevoelde voor de Academische kunst, het deftige schoone. In onze dagen eerst, nu men den schilder als eerste verdienste aanrekent dat hij schilderen kan, is men Jordaens weer in eere gaan houden.

De Museums zijn gewoonlijk niet rijk voorzien van zijne werken en de Louvre maakt op dien regel geene uitzondering; maar de tijd is nakende, waarop zijne stukken zullen gezocht worden als die van de groote meesters der wereldkunst en met afgunst zal men die verzamelingen prijzen, die, den smaak van den dag vooruitloopende, schatten hebben bijeengebracht, die niet langer meer te vinden zijn. Zoo bijvoorbeeld het Museum van Brussel, dat in de laatste jaren meesterstuk op meesterstuk van hem kocht en nu reeds een rij zijner werken bezit, die den kunstenaar in zijn volle waarde doen kennen.

Zeker Jordaens stuit af door sommige opvallende eigenaardigheden. Hij verkneukelt zich in de opmerking der alledaagsche waarheid en geeft ze onbeschroomd weer, aldus nog al gemakkelijk in het ruwe en gemeene vervallende. Sommige zijner stukken getuigen van onverzorgde borsteling en van kunstelooze slordigheid; zijn opmerking der waarheid is wel eens erg nuchter, zonder pit of eigenaardigheid. Maar daartegenover, in zijne goede stukken, wat heerlijke schildering, wat eigenaardige kleurenrijkdom en kracht van licht, wat uitspattende humor, wat schaterende joligheid, wat machtige persoonlijkheid! Men geniet dit alles zoo niet terstond, omdat men afgeschrikt wordt door de brutale weergeving der werkelijkheid, maar hoe beter men hem leert kennen, hoe meer men hem leert smaken en liefhebben als een der oorspronkelijkste kunstenaars, die ooit het penseel hanteerden.

Jac. Jordaens. De Kindsheid van Jupiter.

Jordaens was wezenlijk een oorspronkelijk meester. Men heeft zijnen trant willen afleiden van dien zijns leeraars Adam van Noort, wien men ook grooten invloed op Rubens toekende. Maar het eene is zoomin te bewijzen als het andere. De stukken van van Noort, waarin men overeenstemming met de werken zijner twee groote leerlingen weervindt, bezitten geen erkende echtheid en kunnen daarbij nog even goed in navolging van Rubens geschilderd zijn als aan dezen tot toonbeeld te hebben gediend. En de onbetwistbaar echte voortbrengsels van van Noort verraden geen eigenaardigheid, waaraan Rubens of Jordaens hunnen trant zouden ontleend hebben.

Onbetwistbaar is de inwerking van Rubens op Jordaens, evenals op al de kunstenaars van zijnen tijd. Van den ouderen meester heeft de jongere de schitterende forsche kleur, het overvloedige licht, het malsche vleesch, het levensvolle en het levenslustige leeren liefhebben. Maar in afwijking met Rubens vermijdt hij niet het onschoone in het ware; Rubens' licht is van goud en zilver, dat van Jordaens heeft koperen weerschijnen; Rubens vat zijne scheppingen als een heldenzanger op, Jordaens ook is breed en machtig, maar past zijn weidsche behandeling toe op het burgerlijk of het boertig vak. Wanneer hij ernstiger of verhevener onderwerpen behandelt wordt hij in een geheel van hooggestemde opvatting allicht getroffen door het kluchtige van een détail, door het contrast van een prozaieke bijzaak.

Wanneer wij hem vergelijken bij zijne voorgangers, dan vinden wij in hem den voortzetter der realistische kunstrichting, die wij bij Quinten Massijs en Pieter Breughel aanstipten en die bij meer andere meesters onzer oudere school weer te vinden is. Als de laatstgenoemde merkt hij de bijzonderheden van het alledaagsche leven op in de tooneelen uit de gewijde geschiedenis en moraliseert hij gaarne, waar hij zijn tafereelen aan de burgerwereld ontleent. Maar zijn grappige figuren zijn geen kreupelen, mismaakten en misdeelden der natuur: het zijn krachtig gebouwde mannen en vrouwen, gezond van lichaam, opgewekt van geest, helden in het jolige, die evenals Frans Hals' figuren ons doen lachen, maar niet belachelijk zijn. Hij voert het alledaagsche en het potsierlijke op tot de afmetingen van het epische, hij hult het burgerlijk proza in kleuren en lichten, die tot dan toe voor de hoog ernstige scheppingen voorbehouden bleven.

Ook in zijn leven verschilt Jacob Jordaens merkelijk van de kunstenaars van zijnen tijd. Terwijl al de Vlaamsche historieschilders zich ten dienste stelden van prelaten, kloosteroversten en rijke geloovigen om de Roomsch-katholieke kerken, door den beeldstorm beroofd van hun kunstwerken, in hun ouden luister te herstellen, terwijl zij in hun leven als in hun kunst behoorden tot de onderdanige zonen der heerschende kerk, leeft Jordaens buiten die kerk, erger nog scheidt hij zich van haar af om de verboden leer der protestanten in het openbaar te belijden. Hij werkt voor zijne katholieke omgeving, maar zijn hart is in het Noorden bij de afgescheurden van Spanje en van Rome.

Jordaens werd geboren te Antwerpen den 19den Mei 1593. In 1607 werd

hij als leerling bij Adam van Noort en in 1615 als meester in het Lucasgilde aanvaard.

In de Liggeren van het gilde werd hij ingeschreven als „Waterschilder". Men heeft de gissing gewaagd, dat die uitzonderlijke titel hem gegeven werd, omdat hij voor zijn vader, die koopman in lijnwaad was, geschilderde behangsels maakte. Dit is louter een gissing, maar wat vaststaat is dat Jordaens tal van kartons voor tapijten leverde. Het keizerlijke huis te Weenen, bezit een reeks van acht stukken, onderwerpen uit het landelijk leven voorstellende en naar zijn teekeningen geweven. Van deze vonden wij er zes weer in de tentoonstelling te Brussel in 1880 gehouden. Een paar malen leverde hij patronen voor tapijten met tafereelen van paarden en andere meer. Onder de teekeningen, die het British Museum van hem bezit, treffen wij nog verscheiden onderwerpen van soortgelijke werken aan. Een stelliger bewijs dat aan Jordaens niet zonder reden de naam van Waterverfschilder werd gegeven is dat wij van hem dozijnen gekleurde bladen bezitten in waterverf uitgevoerd. Terwijl al de overige meesters hunne teekeningen of schetsen in inkt of krijt vervaardigen, schildert Jordaens ze. Menigeen onder deze is even rijk in de kleur als zijn schilderijen.

Den 15den Mei 1616 huwde hij de dochter zijns leeraars Catharina van Noort. Uitzondering makende op den algemeen gevolgden regel ging hij niet naar Italië; hij bleef in Antwerpen wonen tot aan zijn dood en verliet zijn geboortestad enkel om korter of langer reizen in Noord-Nederland te doen. Hij genoot al spoedig grooten bijval, zoodat hij in 1639 in de Hoogstraat een ruime woning kon aankoopen, palende aan die, welke hij sedert 1618 bezat. Beide eigendommen liet hij afbreken en op de plaats ervan een prachtig huis bouwen. Het achterdeel ervan, waar hij zijn atelier in had, bestaat nog en is een der merkwaardigste overblijfsels van bouwkunst, dat van dien tijd in zijn geboortestad is bewaard gebleven.

Toen Rubens in 1640 stierf, werd Jordaens erkend als de eerste der nog levende schilders van Antwerpen. Balthazar Gerbier, de kunstenaar-diplomaat, die zoo goed de toestanden ten onzent kende, getuigde dit van hem. Aan het hof van Engeland genoot hij reeds vroeger een goeden naam. In 1639 werd hij aangeduid, eerst gezamenlijk met Rubens en daarna alleen, om twee en twintig schilderijen te maken, bestemd om de zolderingen en de wanden van de kamer der koningin te stoffeeren. De omwenteling en de dood van Karel I, kwamen dit werk onderbreken, toen een enkel stuk afgemaakt en opgezonden was.

Gelukkiger was Jordaens met een ander aanzienlijk werk. In 1645 was Amalia van Solms het Huis-ten-Bosch beginnen te bouwen; na den dood van haren gemaal prins Frederik-Hendrik, besloot zij er de eerezaal van te laten versieren met schilderijen, waarop zijn daden en deugden zouden verheerlijkt worden. Verscheiden Antwerpsche schilders werden met die taak gelast. Aan Jordaens werd de uitvoering van het bijzonderste stuk, *de Zegepraal van Frederik-Hendrik*, en een der schilderijen van minder belang op-

gedragen. Het groote stuk, dat Jordaens' meesterstuk is, werd in 1652 afgemaakt en met 3000 gulden betaald.

Voor Christina van Zweden schilderde hij, waarschijnlijk rond denzelfden tijd, een vierkant zolderingstuk met vier schuinsche paneelen, die echter niet afgeleverd werden ten gevolge van den afstand des konings en in de veiling zijner nalatenschap in 1734 verkocht werden. De zoldering verbeeldt de geschiedenis van Psyché; een tweede exemplaar van hetzelfde onderwerp kwam in zijn veiling voor, een derde schilderde hij voor zijn eigen woonhuis. Voor den koning van Denemarken, voor het Stadhuis van Amsterdam, voor zijn eigen kamers voerde hij nog grooter of kleiner reeksen uit.

Jordaens stierf den 18den October 1678, in den ouderdom van 85 jaar, denzelfden dag als zijne dochter Elisabeth, aan een besmettelijke ziekte, die toen te Antwerpen woedde. Sandrart, die hem kende toen hij 78 jaar oud was, getuigt van hem dat hij in rust de eer en den rijkdom genoot, die hij had ingezameld. Constantijn Huygens, die hem bezocht een jaar vóór zijn dood, vermeldt dat hij alsdan den stoel niet meer verliet, waarin hij gedragen werd en dat hij zwak van geest was geworden. Als belijder der hervormde leer kon hij te Antwerpen niet begraven worden; zijn overblijfsels moesten buiten de grenzen op Hollandschen grond in de gemeente Ossendrecht — tegenwoordig Hollandsch Putte — vervoerd worden.

Was Jordaens van protestantsche ouders geboren of ging hij in min of meer gevorderden leeftijd tot het Calvinismus over? De laatste veronderstelling is de meest waarschijnlijke. Wij weten dat Jordaens als katholiek gedoopt werd in de Onze-Lieve-Vrouwe-kerk den dag na zijn geboorte en ook zijn kinderen daar liet doopen. Eerst toen hij vijftig jaar is, vernemen wij iets van zijn belijden der hervormde leer. Maar al de getuigenissen stemmen overeen om hem als een vurigen aanhanger der protestantsche kerk te doen kennen. Tusschen de jaren 1646 en 1650 werd hij veroordeeld tot een boete van 200 ponden om „eenighe schandaleuse geschriften" geschreven te hebben. Toen hij in 1660 als getuige in een proces verscheen, zwoer hij enkel „bij God" met weglating der gewone formuul „en bij al zijn heiligen". Te rekenen van 1671 bezitten wij de lijst der protestantsche gemeente te Antwerpen, „den Olijfberg" geheeten: van dit jaar af komt zijn naam onder die der 90 leden voor. Van 1675 tot 1678 werd het Avondmaal in zijn huis bediend.

Hij verborg dus zoo weinig als het mogelijk was zijne godsdienstige zienswijze; dit belette echter niet dat hij tot in zijne latere jaren nog bestellingen van kloosters en kerken ontving om altaarstukken te schilderen. Zoo voltooide hij nog in 1647 de *Bekeering van den H. Paulus* voor de abdij van Tongerloo, in 1655 den *H. Carolus Borromaeus* voor de Carenna-kapel in de St. Jacobuskerk te Antwerpen, in 1663 den *Christus te midden der Schriftgeleerden* voor de St. Walburgiskerk te Veurne, nu in het Museum van Mainz

Wij wezen er reeds op, dat er een zeer merkelijk verschil bestaat tusschen de werken van den meester en moeten bekennen, dat de verklaring der zorgeloosheid, waarmede sommige zijner stukken geschilderd zijn, den moedwil waarmede alle eerbiediging van vorm met den voet wordt gestooten, met geen voldoende zekerheid te leveren is.

Maar wij twijfelen niet of de mindere waarde dier werken komt voort uit twee redenen. Ten eerste liet Jordaens, evenals Rubens, zich door zijne talrijke leerlingen helpen en vergenoegde hij zich soms zijne stukken met zijn eigen hand „te overschilderen en te herschilderen, te veranderen en te verbeteren". In deze werken is de algemeene toon doffer en komen de stralende lichten den meester eigen, slechts bij plekken voor; de figuren hebben minder karakter, minder pittigheid en vervallen in het onverzorgde en banaal prozaieke. Zoo bijvoorbeeld zijn de twee stukken uit het Museum van Gent, de twee uit het Museum van Rotterdam en de *Christus met de Pharizeërs* uit het Museum van Rijsel. Daarbij komt dat Jordaens zelf in latere jaren breeder en losser werd, dat hij zich minder ontzag bepaald onfraaie vormen te bezigen, dat er minder harmonie tusschen de hoofddeelen en de bijzaken heerscht in zijn werk, dat aldus minder samenhangend en onbehagelijker wordt. Soms ook dragen de twee oorzaken er samen toe bij om de stukken een minder verzorgd, minder kunstig uitzicht te geven.

Jordaens dagteekent zeer zelden zijn schilderijen en ze in tijdsorde te schikken is op verre na niet gemakkelijk. Het oudste stuk, waarvan wij weten wanneer het gemaakt werd, is de *Christus aan het kruis* in of rond 1617 voor de Predikheerenkerk van Antwerpen geschilderd en daar nog aanwezig; men herkent er zijne hand wel in, maar evenzeer den onmiddellijken invloed van Rubens. Van 1618 is gedagteekend de *Aanbidding der Herders* in het Museum van Stockholm, krachtiger reeds van licht en kleur; de *H. Martinus* in het Museum van Brussel, waarin de warme rosse toon overheerscht, is van 1630; het prachtig exemplaar van *Zoo de ouden zongen zoo piepen de jongen*, dat het Museum van Antwerpen bezit en dat behagelijke vormen in glanzende lichten en kleuren hult, draagt het jaartal 1638; van 1644 is zijn *Aanbidding der koningen* te Diksmuide; van 1652 zijn meesterstuk de *Triomf van prins Frederik-Hendrik* in het Huis-ten-Bosch; van 1653 zijn *Susanna* in het Museum van Kopenhagen; van 1663 zijn *Christus onder de doctoren*, in het Museum van Mainz. Tot het midden zijner loopbaan (1630—1663) behooren ons dunkens zijn voornaamste werken. Het stuk *Zoo de ouden zongen* en het *Laatste Avondmaal* in het Museum van Antwerpen, de *Sater en de boer* en de *Vruchtbaarheid* in het Museum van Brussel, het *Driekoningenfeest* in het Museum van Weenen, de *Kindsheid van Jupiter* in den Louvre, de *Koning Candaulus* te Stockholm, de *Triomf van Bacchus* te Arras, het *Huwelijk van S. Catharina* te Madrid, de *Kinderen met het schaap* te Valencijn, de *Triomf van Frederik-Hendrik*, de *Christus onder de doctoren* en de *Aanbidding der koningen* hooger vermeld.

Tot zijn later tijdperk behooren stukken als de *Gasthuisnonnen*, de *Graflegging* en de *Zolderstukken der St. Lucasgilde* in het Museum van Ant-

werpen. De twee eerste dezer werken zijn krachtig nog, maar niet schitterend van kleur; het laatste van 1665 is met behulp van zijne leerlingen gemaakt en vereenigt aldus de twee oorzaken, die wij opgaven om de minder waarde sommiger stukken uit te leggen.

In zijn laatsten tijd worden de schaduwen zwaarder en zwarter, de warme bronzen tonen en de blauwgetinte schaduwen van vroeger verdwijnen, de vormen worden houterig, de schildering harder, de ambachtelijke handvaardigheid treedt in de plaats der kunstvolle fijngevoeligheid.

Jordaens was buitengewoon vruchtbaar. Gedurende meer dan zestig jaar bracht hij alleen of met de hulp zijner leerlingen en kunstgenooten ontelbare godsdienstige, historische en mythologische stukken, tafereelen uit het burgerlijk leven en portretten voort.

Binnen en buiten de stad voorzag hij dozijnen van kerken met altaarstukken In deze moet hij zich noodzakelijk binnen de palen der strenge betamelijkheid houden. Sommige dier godsdienstige tafereelen, bijvoorbeeld zijn Christussen aan het kruis, zijn meer conventionneel decoratiewerk, waarop de verplichte personnages in de gebruikelijke houding staan en waar niet veel oorspronkelijkheid noch zelfstandigheid in te vinden is. Die onderwerpen waren dan te heilig om boert of gemeenzaamheid toe te laten. Daar waar de gewijde geschiedenis aan het gewoon leven raakt vindt hij er een lust in en heeft hij er een handje van haar te ontwijden. Het rein menschelijke trekt hem dan aan en hij vergeet het bovennatuurlijke om alleen aan de natuur en de dagelijksche waarheid te denken. Die opvatting belet hem niet prachtige werken voort te brengen, zooals zijn *Laatste Avondmaal* te Antwerpen. een meesterstuk van kleurenrijkdom en lichtspeling. In andere stukken laat hij zich weer medesleepen en maakt hij van zijn bijbelsche onderwerpen tafereelen uit het volksleven, nu eens bewogen als een straattooneel, dan grappig als een volksklucht. De *Kooplieden uit den tempel gejaagd* in den Louvre is een staaltje van deze opvatting; *Susanna en de Grijsaards* is er een andere. Als voorbeeld hoe hij een schriftuurlijk verhaal inkleedde, moge de behandeling van dit laatste onderwerp gelden. Ik ken er drie voorstellingen van: die uit het Museum van Rijsel, die uit het Museum van Kopenhagen en die uit het Museum van Brussel, alle drie verschillen merkelijk van opvatting en hebben alleen de prachtige schildering met elkander gemeen. In het eerste exemplaar hebben de twee grijze liefhebbers Susanna ontdekt in het bad en hebben een pret van belang in het avontuur. En zij is bedremmeld, en geheel onthutst; zij weet niet of zij onder het water zou duiken of op de vlucht gaan; haar verlegenheid is zoo koddig en de onbescheiden bespieders schateren het zoo luid en vroolijk uit dat men gaarne hun onfatsoenlijkheid vergeet om — 't is haast schande het te moeten belijden — hun joligheid te deelen. In het tweede exemplaar gaat het erger toe. Daar neemt Susanna het geval lichter op; zij heeft de twee oude heeren in het oog gekregen en vindt het zoo komiek in haar primitief toilet verrast te zijn, dat zij de eerste is om er zich vroolijk om te maken en eerder de

overjaarsche minnaars uitlacht, die gretig de hand naar haar uitsteken dan zich om die vrijpostigheid te ergeren. In het derde exemplaar weer wat anders. Susanna ziet er tamelijk kalm uit en beproefd vruchteloos aan het oog van den toeschouwer evenals aan dat der ouderlingen, die van bewondering getroffen staan hare weelderige vormen glanzend van licht, van rondheid en gezondheid te verbergen.

Jordaens evenals Rubens minde de vrouw in hare vleeschelijke rijpheid, maar hij schiep zijne modellen niet om tot Venussen of matronen zooals zijn voorganger, of deed ze niet stralen in den matten gloed harer weelderige donzigheid als de Venetianen; hij liet ze wat ze waren, Vlaamsche burgervrouwen van wie het keurs de blanke stralende zwellingen niet bedwingen kan en de blozende wangen u toelachen als rijpe zomervruchten.

Dit is zijn ideaal van schoonheid en dit leent hij aan zijn heiligen, zoowel als aan zijn heldinnen uit het volk. Zijn *Heilige Catharina* uit het Museum van Madrid is een van die statige vrouwen, ontzagwekkend door omvang en gestalte, in zware schitterende draperijën gehuld, die zich het aanbieden van den huwelijksring door het Christuskind meer laat welgevallen als een kortswijl dan er zich vereerd door te voelen als door een uitzonderlijke hemelsche gunst.

In zijn mythologische onderwerpen is hij gewoonlijk deftiger. Zijn *Jonge Bacchus*, in privaat bezit, en zijn *Triomf van Bacchus* in het Museum van Arras en van Cassel zijn meesterwerken en evenals zijn *Pan en Syrinx* te Brussel kan hun geen de minste overdrijving van realistischen aard ten laste gelegd worden. Het is waar dat een ander zijner mythologische stukken *Candaulus en Gyges* in het Museum van Stockholm alle paal en perk te buiten gaat en het meest gewaagd realistisch werk is dat ik ken. Gewoonlijk heeft hij meer eerbied voor de helden der fabelleer, al geeft hij hun avonturen ook wel eens een prozaiek tintje.

Zoo het stuk waarvan de afbeelding hierbij gaat. Jordaens zou de kindsheid van Jupiter afbeelden en hoe de jonge God door de geit Amalthea werd gevoed. Alle gedachten aan bovennatuurlijke wezens en ongewone daden verdwijnt; wij krijgen een alledaagsch tooneeltje te zien. De personnages zijn eene naakte boerin, die hare geit melkt, en een kind, dat zijn zuigflesch heeft geledigd en gekweld van den honger om drinken krijscht. Ware het niet de sater, die hem tracht te paaien met hem een tros druiven te toonen, men zou zich op een boerenerf wanen bij een pachteres uit de tijden toen er nog geen kleermaaksters bestonden, die haar dagelijksch werk verricht en in die bezigheid gestoord wordt door haren lastigen zuigeling. Die vrouw is een zijner geliefkoosde modellen, machtig van ledenbouw met het langwerpige gelaat dat kenmerkend bij hem is. Alles is breed geborsteld, in gesmijdige vloeiende kleur, in doorschijnende blauw of bruinrood getinte schaduwen, vol levenslust en humoristischen waarheidszin.

Het Museum van Cassel bezit van hem een stuk, hetzelfde onderwerp behandelende, alleenlijk staat de schreiende Jupiter daar recht, en zet Amalthea

ongelukkig genoeg den poot in de melkteil, zoodat de jonge dondergod gevaar loopt nog een heelen tijd te vergeefs naar laving te moeten wachten.

Als portretschilder bezit Jordaens dezelfde kenmerken. Van Dijck doet de ziel uit de beeltenis spreken en veredelde zijne modellen; Jordaens hecht zich aan de stoffelijke vormen en toont eene duidelijke neiging om deze te verzwaren. Moest men den eerste gelooven, dan waren alle menschen aristocraten, zwierig van stal en houding; raadpleegde men enkel den tweede, dan waren alle zijn modellen zwaar van lijf, blakend van volbloedigheid, prijkende met dubbele kinnen en gezwollen wangen. Dit belet niet dat hij die onbevallige vormen weet te schilderen met een malschheid van toets en een gloed van licht, die ze ons te recht doen bewonderen.

Het eigenaardigste deel van zijn werk zijn zijne tafereelen uit het volksleven. Bijzonder vindingrijk was hij niet. Behalve enkele kleine stukken van één of twee figuren, behandelde hij drie onderwerpen: *Zoo de ouden zongen zoo piepen de jongen*, het *Driekoningenfeest* en de *Sater en de boer*. Elk dier onderwerpen schilderde hij verscheiden keeren; zij zijn een stof, die hem bevalt en waarop hij telkens weer met voorliefde terugkeert.

Alle drie hebben denzelfden hoofdtrek, den lust in het leven, het prettige van zich aan een wel voorziene tafel te goed te doen. In *Zoo de ouden zongen* is het gezelschap voornamer, de vreugde stiller: het is vooral het genoeglijk samenzijn der familie, dat hier gevierd wordt. In het *Driekoningenfeest* gaat het rumoeriger toe, de koning drinkt, maar al de anderen hebben gedronken, boven hun maat, en schateren en gillen het nu uit om strijd. In plaats van het fatsoenlijk huisgezin van daar zoo even hebben wij hier eene vergadering ruwe landsknechten, slempers en stumperds, heele of halve gekken. Het derde stuk is gewijd aan het nog grover genot van den landman, die dierlijk gulzig zijn eten verslindt, wiens wangen zwellen van 't blazen in zijn pap, voor wie er op aarde niets bestaat dan zijn schotel. Alles burgerlijk van handeling, van lichaam en van geest, maar boeiend door de juiste opmerking der volkszeden, door het volle leven en door die sierlijke kleur en dit rijke licht, die Jordaens zoo kwistig en zoo kunstig over alles laat stroomen.

Opzettelijk verbande hij de aanvallige figuren niet, zijn jonge *Bacchussen*, zijne *Twee kinderen met een schaap spelend* in het Museum van Valencijn, menig figuur uit zijn *Aanbiddingen der Herders* en zelfs uit zijne genrestukken zijn allerbekoorlijkst. Maar hij zocht naar geen liefelijke gestalten, hij achtte ze niet noodig om prachtig schilderwerk te leveren. Hij had genoeg aan zijne personnages uit het volk, aan de menschen die hij rondom zich zag.

Hij putte uit het leven meer dan uit de school; hij is een burger, een Vlaamsch burger als schilder; hij laat zich niet verleiden door de aanlokkelijke stemmen, die hem toeroepen uit de kunst van het Zuiden. Alhoewel hij ze niet op haren geboortegrond gezien had, kende hij die kunst wel, al ware het slechts uit de werken die in zijn land waren overgebracht of uit de navolging, die zijn voorgangers in grooter of minder mate zich tot regel hadden gesteld. Maar hij vond poëzie en stof tot schilderen genoeg in het gewone leven

dat hij kende, dat hij had medegeleefd om ze niet elders te gaan zoeken. Hij had opgemerkt hoe het licht valt op de menschen rondom hem en hoe de kleuren zich in dit licht gedragen, en licht en kleuren waren voor hem hoofdzaak in de kunst. In het ontleden hunner verhouding tot elkander, in het nagaan, in het herscheppen der oneindige verscheidenheid, er der nooit genoeg bewonderde liefelijkheid hunner speling, lag voor hem de hoogste taak van den schilder, de groote tooverkracht die zijn werk moet bezielen en verheffen ook boven de natuur.

Want de burgerlijke Jordaens is een dichter, een verdichter zelfs en niet bij toeval, maar opzettelijk en in hooge mate vervult hij die eerste voorwaarde om kunstenaar te zijn. Licht en kleur beteekenen en zingen voor hem heel wat anders dan wat zij zeggen voor den prozamensch. Zij zingen hem een lied, verrukkelijk in zijn melodie, nu eens streelend zacht; dan eens helder schaterend, nu eens blij lachend, dan vol ernst en weemoed. Denk niet, dat, wanneer hij zijn burgermenschen of zijn boeren aan tafel zet, het hem alleen te doen is om hun prettige gezichten af te beelden of het smakelijke van den disch en het kostelijke van het tafelgerief te doen uitkomen; dat wanneer hij de liefelijke moeder met het kind op den schoot of de naakte rijkgevleesde Susanna schildert, hij enkel het aanvallige der eene of het wellustwekkende der andere wil te genieten geven; dat waar hij heilige of mythologische figuren schildert, hij enkel voor doel heeft de juistheid te doen bewonderen waarmede hij beweging en uitdrukking weergeeft — boven dit alles staat voor hem de aantrekkelijkheid van kleur en licht.

Hij legt er zich op toe ons te laten zien, hoe in een heldere kamer de klaarte van den dag in blanken glans weerkaatst wordt door de satijnen huid eener jonge vrouw, hoe dit licht dan in haren hals neerdaalt en daar in blauwachtig grijs of in vlamachtig bruin schaduwen legt, hoe het verwarmd wordt en verzacht door een wit wollen lijfje, hoe het verhoogd en verrijkt wordt op een rood jakje, hoe het dan weer verkoelt op een gestreken linnen doek, afneemt ter zijde, daar kampt met zwaarder schaduwen en overal binnen dringt en hier en daar doorbreekt; hoe het een meubel doet glimmen, een pot doet blinken, hoe het langzamerhand indommelt en uitdooft, maar weer eens gewekt wordt, waar het de bruine tronie van een oud man en zijn witte haren ontmoet; hoe het leeft en tintelt en de kleuren, licht of donker, doet samenleven en samensmelten. En al naarmate het tooneel zich in een wel verlichte kamer, in den zonneschijn of in de gemengde klaarheid van dag en lamp vertoont, wisselt die uitwerking van het licht af tot in het oneindige; nu eens legt het forsche plekken op blanke gewaden en huiden, dan glijdt het zacht en warm over een wang of een doek, of schampt af op een schouder of een tafelkleed, of blijft hangen in een draperij of schuift over den vloer, altijd bewegelijk, veranderlijk.

Dit alles had Jordaens opgemerkt, dit alles wist hij met onovertroffen gevatheid weer te geven. De strooming en de zwalping van het albeheerschend element, het drenken en doordringen, het verheffen en veredelen van alles

door zijn tooverkracht, wist hij met eigenaardige en onovertroffen kunst weer te geven. Dit is het hooge en bekoorlijke lied, dat zingt uit zijn werken en dit maakte den stoeren burgerman tot een dichter van hoogen rang.

Hij verstond weinig van teekenen en samenstellen en toch bracht hij figuren en groepen voort zoo prachtig als er ooit geschapen werden. Wanneer men in de eerezaal van het Huis-ten-Bosch binnen komt en daar eensklaps voor zich den triomfantelijken stoet ziet aanrennen met zijn vier witte paarden, zijn schaar van juichende mannen en vrouwen, dan krijgt men een schouwspel te genieten zooals er geen stralender bestaan, een opvatting van een triomfgejubel zooals er geen uitbundiger te denken is, een samenwerking van licht en kleur en figuren overweldigend door macht en stoutheid. En zoo in menig ander stuk. In zijn burgerlijke eet- en drinkgelagen heerscht eene levendigheid, een stoutheid van beweging, die wel niet in de Academie geleerd is en weinig met die der klassieken te stellen heeft, maar die naar de natuur is afgezien en getuigt van den forschen adem, waarmede hij zijn scheppingen bezielt.

Hij was zich zelve en staat alleen in zijn trant; hij is zonder voorgangers en heeft ook geen navolgers. Jan Cossiers is de eenige zijner talrijke leerlingen, die iets van hem behouden heeft. Niet alleen door zijn verkeer met Holland en door zijn godsdienst, maar ook door zijn schildertrant verbindt hij Noord-Nederland aan Zuid-Nederland. Monumentaal als die van het monarchaal en katholiek zuiden is zijn kunst, maar ook waarheidlievend en volksgezind als die van het republikeinsch Noorden; verwant met die van Rubens, maar door menigen trek van gelijken aard als die van Frans Hals.

JOSEPHINE EN NAPOLEON.

DOOR

A. W. STELLWAGEN.

Het schijnt wel zeker, dat Josephine Tascher de la Pagerie, de latere Josephine de Beauharnais, zonder naam en faam geboren en gestorven zoude zijn, indien ze niet de echtgenoot van Napoleon ware geweest. Met hem en door hem is ze onsterfelijk geworden. Toen ze bij de executie van Alexander de Beauharnais, 23 Juli 1794, als weduwe van 31 jaren met hare beide kinderen, de 13jarige Eugène en de 11jarige Hortense, achterbleef, was hare toekomst donker genoeg. Er wordt verhaald, dat haar huwelijk met den vader harer kinderen niet gelukkig was geweest, maar het is ook historische waarheid, dat De Beauharnais met waardige gelatenheid het schavot had beklommen, aldus aan zijne echtgenoot en kinderen de herinnering van kloeken stervensmoed nalatende. Waren dan de 15 huwelijksjaren van deze menschen niet gelukkig geweest, de laatste dagen van den onschuldig veroordeelde lieten een eervol aandenken aan den overledene in den kleinen familiekring achter. En het vereert Josephine, dat ze alle pogingen aanwendde om den gekerkerden echtgenoot te bevrijden, zoodat ze zelve in de gevangenis voor deze hare pogingen boeten moest. Dat was de bange tijd van haar nog jonge leven; maar spoedig daagde er uitkomst. De 9e Thermidor bracht ook haar bevrijding. Robespierre viel, en Tallien, met wiens schoone vriendin Josephine in den kerker kennis had gemaakt, deed niet alleen reeds den volgenden dag de deuren der gevangenis voor haar openen, maar zorgde ook, dat zij een gedeelte van haar vermogen terugontving. Vooreerst was er dus geen doodsangst meer en geen broodsgebrek, en eer een jaar verliep waren de weduwtranen van Madame de Beauharnais naar den eisch van haar levenslustig hart en genotzieken aard volkomen van hare schoone wangen gewischt. Hare schoonheid was nog onverwoest. Madame de Rémusat, die hare vriendin niet is, en dus in deze wel eene geloofwaardige getuige zijn zal, kan het niet anders zeggen: „zonder eigenlijk mooi te zijn, had toch hare geheele persoonlijkheid eene eigenaardige betoovering. Fijnheid en harmonie lag er in al hare trekken; haar blik was zacht, en haar zeer kleine mond verfraaid door een regelmatig gebit. Hare tint was een beetje bruin, maar een te juister plaatse aangebracht wit en rood maakte alles goed. Ze had eene volmaakte taille en hare ledematen waren lenig en mooi gevormd. Iedere harer bewegingen was gemakkelijk en elegant; voor niemand zoo goed als voor haar kunnen de woorden van La Fontaine dienst doen: „*et la grâce plus belle encore que la beauté.*"

Josephine was zeer zeker de vrouw om met deze schoonheid den weg des geluks weder te vinden. De lach om haar kleinen mond was om hem nooit

te vergeten. Ze mocht gaarne gelukkige menschen in de oogen zien, en vond de kringen, waarin de gelukkigen dier dagen elkander ontmoetten. Hare vriendin uit de gevangenis, thans Madame Tallien geworden, had haar de salons binnengeleid der Thermidoristen, waar Barras de eerste persoon was; Barras, die de openlijke intimus werd van Madame Tallien. Het is aan de toiletten der dames wel te zien, dat men in de salons van dezen kring niet in de eerste plaats schuchter moest wezen. Schuchter was Josephine ook niet, maar verstandig wel. Ze was terstond tot zekerheid gekomen omtrent hare bedoelingen. Dat haar vermogen niet toereikend was voor het weelderige leven der Thermidoristen, kon haar niet lang verborgen blijven. Zij had eenmaal reeds met geleend tafelzilver een maaltijd gegeven, waaraan Barras zelfs had aangezeten; en zij hield van weelde. Een schitterend hôtel, equipage, diamanten, ze had dit alles noodig als levenslucht voor hare gezondheid. Men zou haar onrecht doen, als men de zorg voor de toekomst harer kinderen niet mede in rekening bracht bij de beoordeeling van haar gedrag als jonge weduwe. Eugène was haast 15 jaar, Hortense 13; de opvoeding zulker kinderen was kostbaar. Men begrijpt welke quaestie haar dus bezighield. Ze was te levenswijs en wellicht ook te goed om in eenige intieme betrekking met een vriend te leven, die haar als minnares uit tijdelijke zorgen kon helpen. Ze wilde een eerlijken naam behouden, en toch hare fortuin verbeteren. Natuurlijk kon dit naar haren zin alleen door een huwelijk geschieden. Er moest eene goede partij gedaan worden, dan was de jonge vrouw in eene behouden haven en hare kinderen met haar. Doch wie zou de bevoorrechte persoon zijn, die der schoone weduwe behalve zijn naam een aan hare wenschen beantwoordend vermogen kon aanbieden? Zoogenaamde goede partijen, met groot kapitaal als verzekeringssom voor de bruid bij eventueel overlijden van den echtgenoot, waren er in 1795 niet meer, of nog niet weder. De menschen, die na de revolutie van groote fortuinen spraken, deden het in den zin van droomen voor de toekomst. En als Josephine de Beauharnais op een rijk huwelijk hare hoop vestigde, moest zij het doen in de gedachte aan een bruidegom, die bezig was in eere te klimmen, en van wie verwacht mocht worden, dat de toekomst hem met de eer ook goud brengen zoude. Welnu, onder de mannen, die eene belofte inhielden, en door de schoonheid van Josephine betooverd waren, behoorde niemand minder dan de 25-jarige Napoleon Bonaparte. Dat Bonaparte op haar verliefd was, zag de schoone vrouw met hare weduwlijke, kalme ondervinding reeds ten naasten dage. Men begrijpt hoe welsprekend de blikken van dezen man in de periode van zijn jongen hartstocht geweest zijn. Want Napoleon was niet blasé, toen hij zich opwond over de bekoorlijkheden der mooie Josephine. Hij vond in deze vrouw het ideaal zijner droomen. Hij was doodelijk van haar. Hij wilde met haar in 't huwelijk treden, o zoo gaarne Niet flirten, maar ernst maken van de zaak. En Josephine? Voorloopig bleef haar hart koel. Zij vond dien jongen generaal Bonaparte zoo vreemd, zoo hartstochtelijk, zoo niets meegaande. Hij maakte zoo weinig werk van zijn

uiterlijk; hij kon zoo onvoldaan zijn. Neen, sympathie in den gewenschten zin voelde ze niet voor dien ongeduldigen minnaar. Maar hij was een veel belovend man, misschien „de man der toekomst." Dat zeiden allen in den kring der Thermidoristen; dat zeide Madame Tallien, dat zeide Barras. Deze zelfde Bonaparte, die met zooveel ontroering naar haar, Josephine, kon opzien, had een plan voor een krijgstocht naar Italië ingediend, zoo geniaal en zoo in alle mogelijkheden uitgewerkt en beslist, dat èn Barras èn Carnot hem waardig keurden het opperbevel over het zuiderleger te aanvaarden. En deze dingen wezen aan Josephine den weg en gunden haar een blik in het toekomende. Nog kon ze niet besluiten. „*Bonaparte est si drôle*", placht ze wel te zeggen, en „ik voel mij in zijne nabijheid niets op mijn gemak!" Maar dan hield Lemercier, de dichter, die het geluk voor Josephine slechts aan de zijde van Napoleon zich denken kon, niet op te waarschuwen: „*Prenez Vendémiaire!*" Zoo werd de liefde in Josephine's hart aangeblazen. Intusschen werd het ook zachtjesaan tijd voor haar om te beslissen. Het was waar, dat nog twee andere mannen van beteekenis haar ten huwelijk begeerden; maar Napoleon moest het nu toch wezen. Helaas, die was reeds een weinig naar den achtergrond getogen. Toen hij vond, dat zijne liefde vruchteloos op wederliefde hoopte, had hij

Napoleon Bonaparte.

zich teruggetrokken, en ontweek hij verdere ontmoetingen met Josephine. Alsnu echter trad de schoone weduwe met hare genegenheid bij hem de kamer binnen in den vorm van een vriendelijk briefje, dato 28 October 1795, en geurend van naïeve sympathie, die zoo onwederstaanbaar is. Er was een zacht verwijt in het briefje, dat Napoleon haar, zijne vriendin, een beetje verwaarloosde; zijne vriendin, die hem beminde. O, dat was niet wèl gedaan van hem; zij was hem genegen met zooveel teederheid, *tendrement attachée*. En bij het verwijt een klein verzoek: of hij toch morgenochtend bij haar wilde komen ontbijten, want ze had zooveel behoefte om een beetje met hem over zijne belangen te keuvelen Dat Napoleon dit briefje met een persoonlijk bezoek ging beantwoorden aan 't ontbijt van den volgenden morgen, in Josephine's kleine familie. kan men billijken: vier maanden later werd reeds de huwelijksplechtigheid gevierd. Neen, Josephine was niet koel voor haren Napoleon in de dagen der verloving. Dat blijkt wel duidelijk uit een brief des bruidegoms, geschreven in den morgen, volgende op den avond, dien hij ten harent had doorgebracht. „Ik ontwaak," schreef hij, „geheel van u vervuld. Uw beeld en de weelde van gisterenavond hebben aan mijne zinnen geene rust gegund. Zoete, onvergetelijke Josephine, welke wonderbare macht

Josephine de Beauharnais.

hebt gij over mijn hart! Zijt gij mismoedig, zie ik u bedroefd, zijt gij angstig, dan verkwijnt mijne ziel van smart, en daar is geene rust meer voor uw vriend; maar kan ik dan kalmer zijn, als ik mij overgeef aan de diepgaande ontroering, die mij in uwe tegenwoordigheid beheerscht, en ik op uwe lippen, aan uw hart, de vlammen indrink, die mij verzengen! O, in dezen nacht heb ik het ondervonden, dat uw beeld nog niet uwe persoon is. Binnen drie uren zal ik u zien. Tot in die oogenblikken, *mio dolce amor*, een millioen kussen;... maar kus mij niet terug, want uwe kussen verschroeien mijn bloed."

Allemaal menschen, zei eene welbekende Hollandsche schrijfster der vorige eeuw, als ze zulke hartstochtelijkheden hoorde van een man van groote beteekenis Allemaal menschen, en Napoleon's hartstocht was even echt als die van Bilderdijk voor Catharina Wilhelmina. Lange tijd voor minnekoozen werd aan Bonaparte niet gelaten. Twee dagen na de huwelijksvoltrekking, die den 9en Maart 1796 geschiedde, moest de generaal reeds op reis naar het leger voor den Italiaanschen veldtocht. Nog tien dagen later en hij was op marsch naar het zuiden, verre van Parijs, waar zijne heerlijke vrouw achterbleef. Niet voor langen tijd echter, want hij begeerde haar bij zich te hebben. Met hartstochtelijken aandrang eischte hij spoed voor hare komst, en intusschen kostte het Josephine moeite de verstrooiingen van het vroolijke Parijs te gaan verlaten ter wille van de eentonige minnekoozerijen in de legertent van een oorlogvoerend generaal. Alles deed ze om uitstel te krijgen. Nu eens was ze zoo vermoeid, dan weer heette ze ongesteld, en kon niet op reis gaan. Hare brieven ook waren Napoleon niet geheel naar zijn hart; ze waren wel vol teedere volzinnen, maar ze waren te kort. En dan ook: waarom kwam ze zelve niet? Het gebeurde ook reeds, dat Napoleon, terstond na het ontvangen van zulk een brief, als Josephine hem schreef niet heel wel te zijn, een courier uit het leger op reis zond, die dan in vliegende vaart naar Parijs toog, bij Madame Bonaparte naar haren welstand informeerde, en in opdracht had, binnen zes uren met uitvoerige berichten van Josephine tot Napoleon terug te keeren. Intusschen dacht de generaal voortdurend aan de beminde vrouw.

„Generaal Bonaparte," schrijft Marmont in zijne *Mémoires*, „was gedurende den veldtocht onafgebroken bezig met de gedachte aan zijne vrouw; hij verlangde naar haar; hij was zoo ongeduldig; hij wilde ze bij zich hebben. Hij sprak dikwijls van haar en met eene liefde en een overstroomend gevoel, zooals jonge mannen hebben kunnen in hunne eerste illusie. O, het martelde hem zoo, dat ze telkens weer hare reis uitstelde. En dan had hij zijne aanvallen van jaloerschheid en van bijgeloovige vrees, die ook anders wel in zijne natuur lag. Toen op zekeren dag het glas brak vóór Josephine's portret, dat Napoleon altijd bij zich droeg, werd hij bleek en zeide: „Marmont, mijne vrouw is zeer ziek, of zij is mij niet trouw!"

Het is geen mooie trek in Napoleon, dat reeds zijne eerste brieven als jonggehuwd man, tusschen veel hartstochtelijks in, met heel en half verholen

wantrouwen tot Josephine durven spreken, en dat hij de verrukkingen zijner liefde vermengt met bedreigingen, die aan duidelijkheid van bedoeling geen twijfel overlaten. „Wees gewaarschuwd," heet het in één dier brieven, „want om twee uren in den nacht zullen plotseling de deuren uwer slaapkamer opengaan, en ik zal binnenkomen!" Is dat niet al te erg voor eene eerbare vrouw? Maar men zegt, dat Napoleon een geboren menschenkenner was, en dat hij de hoegrootheid der trouwe deugd zijner Josephine niet te hoog durfde aanslaan. Hij kende de gezelschappen, waarin ze verkeerde, toen hij hare liefde zocht; hij wist van de vrijheden in den omgang der lieden in Madame Tallien's kring. En ook, hij was geen idealist; aan deugd geloofde hij niet veel, al hunkerde hij naar de waarborgen, die alleen de deugd kan geven. Dat Josephine hem zou kunnen misleiden, folterde hem in evenredigheid van zijne vurige begeerte naar haar. Eene cynische natuur als de zijne had wel oogenblikken, dat hij zich neerlegde bij Josephine's verleden, en zelfs, dat hij vrede had met de geringe zedelijke waarde zijner echtgenoote, want noch het één noch het ander mocht zijn genot vergallen, als hij met haar was. Bovendien: in hare tegenwoordigheid was het hem toch buitengemeen goed. Het was waar, dat zij zich bij haar huwelijk als eene éénendertigjarige had opgegeven, ofschoon ze er bijna drieendertig telde; maar deze kleine foppage had hij gemakkelijk kunnen vergeven, want hij had er ook eene bedacht, door 27 te zeggen, ofschoon hij nog maar 26 jaren telde. In elk geval had Josephine haren Napoleon niet afgewezen in een tijd, toen hij zijne toekomst nog glorierijk moest maken, al is 't waar, dat een ieder hem die glorierijke toekomst voorspelde. Maar waarom kwam ze dan nu toch niet?

Eindelijk werden de smeekingen van Napoleon dringend, als waren het bevelen, en Josephine ging op reis; Juni 1796. Het kostte haar moeite, en met tranen in de stem nam de arme balling afscheid van de Parijsche vrienden. Ze zag misschien ook wel een weinig tegen de ontmoeting op, want ze mocht niet gelooven, dat Napoleon hare ongesteldheden niet had begrepen: Napoleon, die gewoon was de wereldsche zaken tot in de verborgenste schuilhoeken te doorgronden. Het liep beter af, dan Josephine had kunnen denken. In elk opzicht viel het leven met een echtgenoot te velde mee. Welk eene eer en welke bewondering viel haar ten deel. Van 't oogenblik afaan, dat ze den voet zette in het vreemde land (Italië), kwam de glorie haar te gemoet. Ze werd niet alleen ontvangen als de gemalin eens overwinnaars, maar haast nog meer als de schoone echtgenoote eens triomfeerenden bevrijders. Te Milaan werd ze plechtig ingehaald en voor 't paleis Cerbelloni, waar ze haar intrek nam, verdrong zich de menigte om haar te zien. Bewonderaars en aanbidders genoeg. Sollicitanten ook, in overvloed, om door hare alvermogende voorspraak bij Bonaparte in de gunst te staan. Het was ééne feestelijkheid. En niet slechts voorbijgaande eerekreten en gejubel vielen haar ten deel, ook in stoffelijke eerbiedsbetuigingen bleven de Italiaansche steden niet achter om haar te huldigen. Toen ze later naar Parijs terugkeerde, waren schatten aan gouden sieraden, juweelen en kostbaarheden de buit, dien ze als herinnering

aan haar leven te velde uit Italië medebracht. Geen wonder, dat Josephine's weerzin voor het soldatenleven merkbaar verminderde, en zij zelfs in later dagen steeds medegaan wilde, als Napoleon te velde toog Maar in later dagen had Napoleon die groote behoefte niet meer aan hare tegenwoordigheid. Trouwens voor het groote krijgskundige en staatkundige drama toonde Josephine bij zulke gelegenheden niet de minste belangstelling; zij beschouwde den krijgstocht nooit als iets anders dan als een pleizierreisje in hoogeren stijl.

Tijdens heel haar verblijf in Italië was Josephine de gelukkige gevierde vrouw, die zich zonnen mocht in den glans van haar echtgenoots naam, ook al was die echtgenoot zelf niet tegenwoordig. Terwijl Napoleon door de, den geheelen mensch eischende, ernstigste veldheersplichten nu hier dan elders werd geroepen, genoot zij het leven eener gevierde koningin, die van stad tot stad reist om overal de inhuldigingen van corporaties en particuliere personen te ontvangen; aan Napoleon dacht zij dan niet veel, of niet genoeg Zij had hem nog zoo geheel onder de macht harer bekoorlijkheden, dat zij wel wist hoe zijn toorn te stillen, als hij opbruischte van jaloersche verliefdheid. Zijne hartstochtelijkste brieven beantwoordde ze wel eens met koele kortheid, maar een enkel woord van wederkeerig verlangen maakte hem toch opnieuw gelukkig. Toch ook nu weder sloop de argwaan en het wantrouwen van tijd tot tijd Napoleon's hart binnen, en dan haastte hij zich, als dat slechts mogelijk was, op het onverwachtst tot haar. Eens, bij zulke gelegenheid, aan 't paleis Cerbelloni afstappende, vond hij het nestje leeg. Josephine was op een harer triomftochten. Napoleon was schier radeloos van jaloersche liefde, en zijne minneklacht is bij het sentimenteele af Allemaal menschen, mocht er wel boven zijn brief van dien dag der teleurstelling geschreven staan. Bij voorbeeld:

„Ik kom naar Milaan; ik haast mij vliegend naar uwe woning, naar uwe kamers; ik heb alles verlaten om u te zien, om u aan mijn hart te drukken, en gij waart er niet! Gij trekt feestelijk van stad tot stad. Gij gaat weg, als ik kom. Gij bekommert u niet meer om uwen dierbaren Napoleon. Gewoon aan gevaren, ken ik het middel tegen 's levens leed en smart. Hoe ongelukkig ik mij voel, het is niet uit te drukken. Ik had het recht, op zooveel leed niet voorbereid te zijn. Ik blijf hier tot den 9en; maar laat ik u niet storen; volg gerust het vermaak, het geluk is voor u geschapen. De wereld is overgelukkig, als ze u slechts behagen kan; en uw man alleen is zeer, zeer ongelukkig."

Zooveel berusting had men zeker van Napoleon niet verwacht. Maar het is niet de echte berusting, het is de schijnbaar kalme gelatenheid van een begeerend minnaar, die over een uur misschien reeds weder gefolterd wordt door het meest jaloersche ongeduld. Den volgenden dag ging er al weer een brief naar Josephine:

„Ik begrijp, dat gij geen tijd hadt om mij te schrijven. Omringd door

spel en vermaak, zoudt gij wel ongelijk hebben om ter wille van mij ook maar het geringste op te offeren. Het is mijne bedoeling immers niet, dat gij ook slechts het minste in uwe plannen of in de u aangeboden verstrooiingen veranderen zoudt. Zooveel moeite ben ik u niet waard. Het geluk en het ongeluk van een echtgenoot, dien gij niet bemint, heeft ook geen recht op uwe belangstelling. Wat mij betreft, u alleen te beminnen, u slechts gelukkig te maken, niets te doen, dat u zoude kunnen deren, dit is mijn noodlot, het doel mijns levens. Van u eene liefde te vragen gelijk de mijne, dat ware onbillijk; hoe zou men kunnen willen, dat zijdeweefsel zoo zwaar mocht zijn als gouddraad? Maar wat ik van Josephine meen te verdienen, dat is belangstelling en achting, ... want ik heb u lief tot waanzinnig wordens toe, en u alleen. Leef gelukkig, aangebedene vrouw, leef gelukkig, mijne Josephine. Moge het lot alle smart en kommer in mijn hart samentasten; aan u echter gelukkige en gezegende dagen schenken. Wie is er, die ze meer verdient dan mijne Josephine? Als het eenmaal uitgemaakt moest zijn, dat gij mij niet meer beminnen kunt, dan zoude ik mij met mijne diepe smart afzonderen en tevreden zijn, u nog tot iets nuttig te kunnen wezen. Ik open mijn brief nog eens om u een kus te geven. O Josephine, Josephine!"

Zulke brieven zouden zelfs de steenrots vermurwen. Josephine kwam terug tot haren Napoleon om hem zijne smart te doen vergeten. Nochtans was hare genegenheid tegen Napoleon's liefde niet opgewassen, en verviel ze weder in de zoo aangename verpoozingen eener alom bewonderde vrouw. De burgeres Bonaparte mocht wel een beetje gefêteerd worden. Maar er waren er, die met hunne hulde te ver gingen, van wie gefluisterd werd, dat Josephine zelfs hunne intieme hulde niet te eenen male verwierp. Het is ook voorgekomen, dat deze of gene jonge officier, die wat veel naar den schoonen mond van Josephine hunkerde, eensklaps bericht kreeg uit het hoofdkwartier, dat hij hier of elders op een afgelegen post eenig opperbevel moest gaan overnemen. Eén dezer jonge officieren en die hooge gunst van Josephine genoot, wordt zelfs met name genoemd. Het was de adjudant van Generaal Leclerc; Hippolyte Charles heette hij. Napoleon zond hem terug naar Parijs. Maar wat doet de liefde niet? Toen ook Josephine ter hoofdstad was teruggekeerd, wist Hippolyte Charles haar weder te vinden en de geschiedenis werd gaarne hervat. Het is niet anders; maar vóór de Italiaansche veldtocht geëindigd was, en de triumphator naar Frankrijk wederkeerde, had Napoleon reden om veel van zijne illusiën omtrent Josephine's onwrikbare trouw prijs te geven. Er is gevraagd, waarom hij zich dan niet van haar scheiden liet? Dat zou toch zoo moeilijk wel niet gegaan zijn, want zijn huwelijk met de Wed. de Beauharnais was slechts voor den burgerlijken stand voltrokken en volstrekt geen onontbindbare kerkelijke, sacramenteele echt? Wat zal men antwoorden? Er is meer geheimzinnigs in 't karakter van Napoleon, en ook, hij is volstrekt niet de eerste man, die het geloof aan de

onwrikbare trouw zijner echtgenoot heeft moeten laten varen, en die desniettemin naar hare liefkoozingen bleef hunkeren. Maar er is nog iets anders. Zoo iets en ergens ter wereld dan is in Frankrijk, in Parijs, voor een man, die naar boven streeft, niets gevaarlijker dan belachelijk te zijn. En nu, bij zijne terugkomst in Frankrijk, toen Napoleon's wereldhistorische beteekenis ging beginnen, zou hij zich nu in de bespottelijke rol van bedrogen echtgenoot voor de rechtbank komen beklagen over eene aangebeden vrouw, die zich in zijne afwezigheid hare trouwbelofte niet altijd scheen te herinneren? Napoleon Bonaparte was wel wijzer; wat gebeurd was, mocht vergeven, en Josephine voortaan weer de zijne, eenig de zijne wezen!

Thans moest de echtgenoot nog verder van huis; de veldtocht in Italië was een speelreisje, vergeleken met de onderneming in Egypte. Napoleon heeft èn als man der toekomst èn als argwanend echtgenoot deze onderneming aanvaard; voortdurend waren zijne gedachten bezig met de staatkundige gebeurtenissen te Parijs, met de huiselijke mogelijkheden in Malmaison, waar Josephine woonde. Omtrent beide werd hij zorgvuldig en volkomen op de hoogte gehouden. De eene als de andere noopten hem zoo spoedig mogelijk huiswaarts te keeren. In politieken zin naderde voor hem de dag der dagen, in huiselijken zin de ure der opwinding over eene echtgenoot, die haar dierbaren Napoleon alweer scheen te vergeten voor haar lieven Hippolyte Charles; die haar in Malmaison voortdurend visites maakte. Welhaast had Josephine de zekerheid, dat men hare vriendelijkheden omtrent dezen trouwen aanbidder reeds aan Bonaparte had overgebriefd. En om nu, bij des echtgenoots terugkomst, allen vóór te zijn, die haren Napoleon mondeling misschien meer inlichten zouden dan wenschelijk was, was zij den terugkeerenden overwinnaar tegemoet gereisd, zoodra ze wist, dat hij in Frankrijk was aangekomen. Dit bewijst, dat Josephine alles liever wilde dan eene scheiding van haren Napoleon, die met iederen dag tot hooger glorie steeg; en tevens, dat hare genegenheid voor Hippolyte Charles de maat van een voorbijgaanden hartstocht niet overschreed. Het geluk diende Josephine niet; op haar tocht om Napoleon te ontmoeten, doolde hare reisroute, en de echtelieden liepen elkander mis; Napoleon kwam te Malmaison in eene ledige woning, gelijk hem dat voor jaren te Milaan was gebeurd. Acht en veertig uren later liet Josephine zich aandienen, meenende door hare tranen en haren bekoorlijksten lach den teleurgestelden echtgenoot nogmaals in één oogwenk te verteederen. Helaas, veel was veranderd in dien tusschentijd, en Napoleon volstrekt niet meer de hunkerende trouwe echtgenoot, die, door ingetogenheid bij afwezigheid, zijn huiselijk heil verhoogt. Hij had ook Josephine wel vergeten, daar in het verre Egypte, toen hij de schoone Madame Fourès, de echtgenoot van een officier, in de legertent placht te ontvangen. Thans stond hij daar, te Malmaison, in onbedaarlijke boosheid over de afwijkingen der echtgenoot, die nog bovendien zijne komst niet had afgewacht. Drie dagen duurde het, vóór zijne woede verminderde en hij de zondaresse in genade aannam, die met tranen in de stem om vergiffenis smeekte, terwijl hare kinderen Eugène

en Hortense, die aan de hand der moeder mede binnengekomen waren, hem te voet vielen. De echtelieden kwamen alzoo tot verzoening, en Napoleon kon zijn weg als opgaande zon vervolgen; achttien Brumaire!

Van nu aan wisselden de echtelieden van rol; Josephine werd de jaloersche trouwe gade van den man, die zich sedert iedere vrijheid veroorloofde, en iederen lust, strijdende of niet strijdende met zijn trouwverbond van den 9en Maart 1796. Josephine echter had het ondervonden, wat het beteekent vóór een gapenden afgrond te staan, en iedere dag meer leerde haar, wat ze op het spel zette, indien ze de ontevredenheid van haren Napoleon nog verder zich op den hals haalde. Juist in deze dagen werd het lot, dat hij haar ging bereiden, zoo schitterend, als ze het nooit had durven vermoeden; en het beantwoordde zoo volkomen aan hare wenschen, aan hare idealen van geluk, dat ze inderdaad begon eene soort van hartstocht, eene naar alle kanten omziende, jaloersche aanhankelijkheid voor Bonaparte te gevoelen; voor den man, aan wien alleen zij hare steeds klimmende, welhaast vorstelijke plaats in de wereld te danken had. Napoleon van zijn kant hield nog genoeg van zijne Josephine om genot te vinden in de tegenwoordigheid der bekoorlijke vrouw, en indien zij slechts de oogen sloot voor zijne telkens wederkeerende genegenheden voor andere vrouwen, dan was hem zijn tehuis een aangenaam ontspanningsnestje. Zelfbeheersching hadden de beide echtelieden in den regel genoeg om de wereld buiten hunne vijandigheden en verzoeningen te houden. Men zou misschien meenen, dat tooneelen als die na Napoleon's terugkomst uit Egypte, eene voor ieder zichtbare schaduw zouden werpen op het huiselijk leven der familie Bonaparte. Toch was dit niet het geval. Er heerschte een vrije, ongedwongen toon aan huis van Napoleon en Josephine; een toon, dien men zelfs gemoedelijk zou willen noemen, indien het woord er niet een weinig te innig, te warm voor ware. Het schijnt waar, dat er af en toe hooggaande golven van plotselingen storm der jaloerschheid in Josephine's hart opstaken, als haar dierbare Napoleon eene andere vrouw zijne genegenheid wijdde; maar dan kwam het zoet gefluister van bedarende hofdames, die de echtgenoot trachtten te overtuigen van het onbillijke om Napoleon te meten met den maatstaf van een gewoon huisvader. Josephine nam dan ten laatste de geschiedenis in kwijtschelding en het werd weer mogelijk een gezellig uurtje met Bonaparte te keuvelen. Toch viel het haar moeilijk te berusten in zulke dagen van verwaarloozing. Zij leed dan bovendien de smart eener schoone vrouw, die wel inziet, dat haar jarental klimt en hare bekoorlijkheden verminderen. Verspieders genoeg om haar te waarschuwen, als haar Napoleon weder in de eene of andere voorbijgaande liefdeshistorie verstrikt was. Maar haar bleef niet veel anders over dan in gekrenkte eigenliefde de gemakkelijke wraak te nemen eener praatzieke vrouw, die met hare intieme vriendinnen alle booze eigenschappen van den echtgenoot aan de gemeenschappelijke critiek blootstelt. „Als men Josephine" (in zulke oogenblikken) „hoorde," zegt Madame de Rémusat, „dan moest Napoleon in 't geheel geene moraal hebben, dan verborg hij zijne schande-

lijkste ondeugden slechts in zooverre hij vreesde, dat ze hem nadeelig konden worden. Als men zich niet tegen hem te weer stelde, hem zijn wil liet doen zonder weerstand, dan zou hij zich aan de laagste hartstochten hebben overgegeven, dan waren immers zelfs zijne zusters niet veilig voor hem? —" Wat zal men van deze dingen zeggen? B. v. dit: de uitlatingen in woede eener jaloersche vrouw kunnen geen bewijzen heeten van Napoleon's afdwalingen op zedelijk gebied, en sedert wij de bijzonderheden kennen van Bonaparte's verhouding tot zijne moeder, is 't niet billijk langer van meening te zijn, dat hij voor niemand ter wereld eerbied had. Maar wat jammer is, is o. a. dit, dat Josephine deze en diergelijke dingen van den intiemsten aard met anderen besprak en aldus haar eigen gebrek aan hoogere kieschheid verried. Zelfs al had ze de waarheid gezegd, dan nog zou ze in Napoleon zich zelve beleedigd hebben; nu ze de fouten van haar echtgenoot overdreven heeft, wordt hare liefde voor Bonaparte geschaad door jaloersch egoisme.

Josephine's gebrek aan kieschheid nam in latere dagen, toen hare macht over Napoleon verminderde, en zij in evenredigheid dier vermindering meerdere pogingen aanwendde om aan anderen te doen gelooven, dat hare bekoorlijkheid in 't oog van haar echtgenoot steeds onverzwakt bleef, nog grooter verhouding aan. Toen Bonaparte eerste consul was, deelde Josephine hare slaapkamer nog met hem, maar toen hij Keizer werd, moest het twee-kamerstelsel worden ingevoerd, zoodat de beide echtelieden hunne eigene nachtelijke apartementen betrokken. Nochtans veranderde het Keizerlijk separatiestelsel niets aan de eigenaardige gewoonte van Napoleon om nu en dan een beetje met Josephine te komen keuvelen en aan hare zijde eens heerlijk te gaan uitrusten van de eindelooze beslommeringen zijner arbeidende heerschappij. Tot zooverre alles goed, en het vereert Josephine, dat ze den triumphator een minnelijke troost bleef. Maar jammer is het, dat de Keizerin zulke vriendschapsbewijzen van Napoleon exploiteerde om de menschen onder den indruk te brengen, dat zij eigenlijk den heerscher beheerschte; dat zij des morgens, na zulk eene samenkomst, aan ieder, die 't hooren wilde, verhaalde maar weinig geslapen te hebben, omdat de Keizer bij haar was geweest. Bijwijlen bracht ze, tot stichting der anecdoten-verzamelaars, woordelijk over, wat Napoleon gezegd had. Napoleon was eerste consul geworden en nam dienvolgens zijn intrek in de Tuilerieën Des avonds laat, toen hij en zijne echtgenoote zouden gaan rusten van de verhuisdrukte, en voor 't eerst de Koninklijke vertrekken betrokken, was Napoleon reeds klaar met zijn toilet en in 't ledikant, toen Josephine nog bezig bleef aan de versierselen van hare nachtjapon. Maar Napoleon werd een beetje ongeduldig en was in eene goede luim; dit een en ander maakte hem ondeugend: „*Venez, petite créole, mettez vous dans le lit de vos maîtres*," riep hij, en Josephine zorgde, dat het gezegde haars gemaals niet verloren ging.

Niets treedt onder al deze omstandigheden duidelijker aan 't licht dan dat Josephine eene bekoorlijke vrouw was en dat hare beminnelijkheid van betooverende uitwerking bleef. Trouwens alle tijdgenooten zijn te dezen opzichte

van één geloof, dat zij de incarnatie was van alle verrukkelijkheid. Gratie en élégance niet slechts, maar ook engelachtigheid van gemoed worden haar toegekend. Waar het gold van den eersten consul, later van den Keizer, eene gunst af te smeeken, een naam geschrapt te krijgen van de lijst der ballingen, eene arme adellijke familie uit den nood te helpen, eene straf kwijtgescholden of verminderd te krijgen, en welke meer diergelijke kleine diensten aan 't hof van een despoot te doen mogen zijn, steeds was Josephine eene bereidvaardige helpster, zegt Pasquier. „*Une créature céleste*" noemt haar Graaf Chaptal, die Minister van Binnenlandsche zaken was. Aldus de mannen. Maar vrouwen zijn niet zelden onmeedoogend en Madame de Rémusat is haar vijandig gezind. Toch getuigt ook zij, en haar getuigenis is op kennis van zaken gegrond, want ze was ruim tien jaren met Josephine in het intiemste verkeer, wat hierboven reeds is vermeld omtrent de onwederstaanbaarheid van Bonaparte's echtgenoote. Bij al hare goede gaven kwam nog eene welluidende, sympathieke stem, eene heerlijkheid te meer in eene vrouw. Napoleon liet zich, als ze met hem samen reisde, gaarne iets door haar voorlezen. Mooi las ze echter niet, en gaarne ook niet; want iedere geestelijke inspanning was haar een beetje lastig en verdrietig. Hare toiletten, de zorg voor boeiende conversatie in hare salons en de eindelooze pogingen om haar gemaal voor zich te behouden, vervulden haar leven. Het schijnt, dat hare opvoeding te wenschen had overgelaten, maar ze bezat van nature dien fijnen tact, welke iemand in gezelschappen beschermt tegen de aandacht trekkende onnoozelheden. Om de menschen iets aangenaams te zeggen, behoefde ze slechts de lippen te openen, zoo natuurlijk ging het haar af; en bovendien had ze een wonderbaar goed geheugen om alles te onthouden, wat de lieden gaarne wenschen, dat door de machtigen dezer aarde wordt onthouden. Iemand een dienst te bewijzen, een dankbaar hart te veroveren, o ze deed het zoo graag. Altijd, men moest binnen de grens blijven, die den gemakkelijken dienst van den moeilijken scheidt. Eénmaal in haar leven had zij eene groote daad kunnen doen en haren Napoleon misschien kunnen beletten een moord te begaan. Ware het haar mogelijk geweest den Hertog van Enghien te redden, zij zou Napoleon grooter dienst bewezen hebben dan door hem in alles naar de oogen te zien. Maar zij durfde niet. De moeder des Keizers, de goede en onverschrokken Letitia, is de eenige geweest, die een krachtig woord tegen den Imperator heeft gesproken. In den nacht, waarin de heillooze moord aan den ongelukkigen Hertog werd voltrokken, is de familie om Napoleon vereenigd en terwijl sommigen met schuchtere mogelijkheden aankomen, durft Letitia in scherpe bewoordingen de wandaad veroordeelen „Gij graaft hier een afgrond onder uwe voeten," zeide ze tegen haar zoon, „en gij zult de eerste zijn, die daar in stort!" Zwijgend boog toen Napoleon het hoofd en zelfs gaf hij onder den indruk dier moederlijke vermaning bevel het doodvonnis te schorsen. Helaas, het was te laat. Wellicht ware het niet te laat geweest, indien Josephine haren Napoleon in tijds gewaarschuwd had. Maar, nog eens, door zulk krachtig ingrijpen nopens den wil des echtgenoots, als hier noodig ware geweest, onder-

scheidde Josephine zich in de familie niet. Wel wederom hierin, dat zij tevreden was en gelukkig in den glans, die van haren Napoleon op haar afstraalde, dat ze niet als de zusters des Keizers met eindelooze begeerlijkheid en kijverijen Zijne Majesteit het leven verbitterde. Josephine was en bleef dankbaar voor iedere groote en kleine gunst, en ook dit boeide haren Napoleon.

Toch ontstond langzamerhand de gedachte aan eene scheiding, die vroeger of later komen moest. Reeds in 1801, verzekert ons Talleyrand, is het booze woord gesproken, dat eerst acht jaren later in vervulling zou komen. Het is boven allen twijfel, dat het Napoleon moeite heeft gekost, Josephine te verstooten. Het is bijna zeker, dat hij het nooit zou gedaan hebben, indien ze hem een zoon had geschonken. Dan vooral, als er ernstig sprake van was, den band met Josephine te verscheuren, besefte Napoleon hoe stevig die band nog was. Aan Talleyrand, zijn besten vriend-vereerder, mocht hij het wel zeggen: „als ik mij van Josephine scheiden ga, dan doe ik daardoor tevens afstand van al die aantrekkelijkheden, welke zij aan mijn huiselijk leven schenkt. Eene tweede, jonge vrouw zal mij nopen eerst hare eigenaardigheden en haren smaak te bestudeeren, en Josephine weet zich naar alles te schikken; zij kent mij door en door. Verder zoude ik alles, wat ze voor me gedaan heeft, met ondank moeten vergelden. Reeds nu ben ik niet zeer bemind; scheid ik mij van mijne vrouw, dan wordt het er niet beter op. Ze is een band tusschen mij en velen. Ze verbindt mij met een deel der Parijsche samenleving; zonder haar zouden velen tegen mij zijn." Napoleon wist zeer goed, dat de ijskoude lucht, die de stemming aan zijn Hof onhartelijk maakte, door de beminnelijkheid zijner Josephine verwarmd werd. Hij wist hoe weldadig de vriendelijkheid der Keizerin wezen kon. Hij geloofde aan het politieke voordeel, dat de welwillendheid der menschen voor zijne echtgenoot hem zeer ten goede kwam. Indertijd, toen hij nog eerste consul was, en hij met Josephine ééne en dezelfde slaapkamer deelde, had hij aan dit gebruik ook gehouden, omdat zijne echtgenoote het voor hem veiliger achtte, indien ze in zijne nabijheid sliep; want ze placht op 't minste gerucht wakker te worden, zoodat Napoleon in hare veilige hoede gerust mocht inslapen. En nu, sedert hij Keizer was, bezigde hij de beminnelijkheid der Keizerin om op het publiek te werken. Als ze op reis ging, dicteerde hij haar, waarover en wat ze bij feestelijke ontvangsten spreken moest. Zoo werd ze de uitdeelster *zijner* gaven, de draagster *zijner* grootheid. En dat alles was groot gewin voor Napoleon. Trouwens al zijne gelukkige dagen op het staatkundig tooneel, dat hem ter heerschappij had zien geraken, vielen samen met gedenkdagen in het particuliere leven van hem en Josephine. Toen zijne geluksster opging tijdens den veldtocht in Italië, genoot hij de weelde der wittebroodsweken met de aangebedene vrouw, die hem zoo verrukte. De achttiende Brumaire was ook de dag zijner huiselijke verzoening met Josephine. Sedert was alles hem gelukt en was Josephine de dankbare getuige van iedere schrede opwaarts.

Een zeker bijgeloovig voorgevoel kon hem bekruipen, als hij bedacht,

wat de toekomst baren zou zonder de vrouw uit den opgang zijner jeugd. Maar er was geen erfgenaam voor de Kroon en de tijd van hoop op kinderzegen bij Josephine verdween met ieder jaar. Toen ze keizerin werd, was ze reeds ruim 40 jaren en haar huwelijk bleef kinderloos. Het een met het ander was een schaduwstreep op haar geluksweg: de vrees voor scheiding van den beroemden man kon haar nu en dan ernstig en anstig stemmen; het was de onweerswolk, die boven haar hoofd hing en vroeg of laat scheen te zullen uitbarsten. Geen wonder, dat ze naar de middelen zocht om het gevaar af te leiden. Weldra zou zich een dergelijk middel aanbieden, onfeilbaar, naar ze hoopte. Den 15den Mei 1804 was Napoleon I tot erfelijk Keizer der Franschen verkozen, en de eerste officieele daad, die hij aan zijn minister Talleyrand opdroeg, was een brief aan den gezant te Rome, Kardinaal Fesch, met verzoek aan Paus Pius om de kroning van den Keizer en de Keizerin door Zijner Heiligheids tegenwoordigheid sanctie te geven. Zes maanden later kwam de Kerkvorst inderdaad naar Parijs: den 28sten November 1804 werd Paus Pius VII door Talleyrand in de Tuilerieën ontvangen. Zijne Heiligheid stelde natuurlijk ééne voorwaarde: Napoleon en Josephine moesten vóór de kroning een kerkelijk huwelijk aangaan. Dit was het juist, wat Josephine vurig verlangde, want het onontbindbare heilige Sacrament zou haar tot in den dood met Napoleon vereenigen. De Keizer zelf was minder met 's Pausen eisch ingenomen; hij vreesde door zich te onderwerpen aan de kerkelijke ceremonie, dat de oude revolutionairen een glimlach van weerzin niet zouden verbergen, en dat de kerkelijken zijne onderwerping als eene acte van berouw zouden opnemen. Maar hij onderwierp zich, mits het huwelijk bij nacht en in het strengste incognito zou geschieden. Zijne Heiligheid had daar niet tegen, en Josephine was gelukkig; in den nacht van 1 op 2 December werd alzoo door Kardinaal Fesch het huwelijk der reeds 8 jaren getrouwden kerkelijk ingezegend; Berthier en Duroc, adjudanten, dienden als getuigen. Josephine, om geheel gerust te zijn, liet zich door heeroom Fesch een schriftelijk bewijs, eene trouwacte, geven om voor heel de wereld te kunnen bewijzen, dat zij thans de wettige vrouw van haren Napoleon was. Helaas, het papieren bewijs was geen bewijs. Napoleon, zegt Talleyrand, had gezorgd, dat de plechtigheid door het ontbreken van eenige formaliteiten, die de kerkwet voorschrijft, waardeloos werd. Josephine had gelijk, dat ze hare trouwacte zoo zorgvuldig bewaarde en het stuk als een heilig schrift uit ieders handen wist te houden. Maar toch, toen de dag kwam, dat Napoleon werkelijk van haar scheiden wilde, was het stuk zonder beteekenis. Wat de gerustgestelde echtgenoot voor een onverbreekbaar heilig Sacrament had gehouden, was ja, eene mooie nachtelijke plechtigheid geweest, maar die den burgerlijken echtgenoot uit de dagen der revolutie in niets bond. Het Concilie van Trente eischte immers, dat de pastoor der parochie, waarbinnen de Tuilerieën te vinden zijn, aan de huwelijksvoltrekking deel had moeten nemen. En men had zelfs verzuimd Zijn Eerwaarde mededeeling van de zaak te doen. De aartsbisschop van Parijs stemde dadelijk toe, toen Na-

poleon het woord van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid noodig had, dat het huwelijk, door Kardinaal Fesch zonder medehulp van den parochiepriester gesloten, geene kerkelijke kracht had. Toch heeft Napoleon niet zonder strijd van Josephine afstand gedaan, ook toen hij de zekerheid verkreeg, dat het streng katholieke hof te Weenen niet lang bezwaar maakte hem Maria Louise ten huwelijk te geven.

Er was ook veel reden voor Napoleon om zijne Josephine lief te hebben. Zij had hem in de laatste jaren in niets tegengestreefd. Het was waar, dat hare leefwijze schatten verslond, dat zij telkens en weer telkens in schuldenmaken verviel, en Napoleon niet altijd zonder ernstig boos te worden betaalde. Maar zij was zoo mooi, en ze moest toch schitteren op de hoffeesten haars gemaals En ze deed zooveel om ook anderen te doen schitteren, die dan weer op hunne beurt den oorsprong aller goede gaven, den eenigen Napoleon, in dankbare vereering hulde brachten. Voeg hierbij de naïeve, de altijd nog kinderlijke wijze, waarop Josephine de aardsche schatten ontving en weder tegen weelde en pracht voor hare toiletten inwisselde. Zij nam het leven in zijne schoonheid zonder een oogenblik na te denken over de mogelijke vergankelijkheid der aardsche heerlijkheden. Ze gaf zich, gelijk ze was, zonder berekening, en ze betooverde allen, ze wekte de bewondering van den strengsten criticus. Toen zij in de Nôtre Dame nederknielde om zich door haren gemaal de kroon op het hoofd te laten zetten, moesten zelfs de dames der aristocratie bij geboorte hare manieren en houding „volmaakt" noemen: „zooveel elegantie vereenigd met zooveel natuurlijken eenvoud." Napoleon had oog voor zulke deugd, vooral nu hij ze met ondank ging beloonen, nu hij de onverwelkbaar schoone vrouw ging bedroeven.

Nog altijd hadden de tranen van Josephine groote macht over hem. Alzoo werd eerst een heel andere weg dan die van den dwang ingeslagen. Men hoopte Josephine te kunnen overhalen tot vrijwillige scheiding. Als ze haren Napoleon waarlijk liefhad, dan kon ze het nu toonen. Indien zij zelve eens de scheiding vroeg, hoe veel beter zou dat zijn voor den Keizer, die haar niet dwingen wilde, maar toch zoo vurig hoopte door een wettig huwelijk met eene prinses een troonopvolger te verwerven, die het dierbare Frankrijk in de toekomst regeeren kon. Fouché liet niet af haar te spreken van de verheven rol, die Josephine in deze moeilijke, maar noodzakelijke gebeurtenis kon vervullen. Trad zij terug, zij redde de Napoleontische dynastie en werd middellijk de gezegende oorzaak, dat de eerste troon der aarde nog eenmaal op een erfgenaam kon hopen. Maar Fouché's voorstel behaagde Josephine toch niet. Toen kwam Napoleon zelf met de teederste smeekingen haar het noodlot aankondigen: „ik heb den moed niet", zeide hij, „het laatste, beslissende woord te spreken, indien gij zoo bedroefd zijt; zelfs als gij mij slechts gehoorzaamt uit nooddwang, zonder meer, zal ik niet sterk genoeg zijn om u te dwingen, mij te verlaten. Maar ik beken, dat ik zeer zou wenschen, dat gij u aan de belangen mijner staatkunde wildet onderwerpen en zelve medehelpen om de moeilijkheden der smartelijke scheiding te verlichten." Helaas, Josephine

bleef onvermurwbaar; zij kon van haren Napoleon geen afstand doen. In geen enkel opzicht had zij, sedert Napoleon's terugkomst uit Egypte, haren echtgenoot zoo onwrikbaar tegen durven streven. Maar nu hare plaats op den troon af te staan aan eene andere, dat zou ze niet doen. Natuurlijk moest ze na eenige dagen toch tot het inzicht komen van haar vruchteloos verzet, en eindigde ze dan ook met te zeggen, dat ze voor een bepaald bevel wijken zoude. Het was de laatste strohalm, waaraan ze zich vastklampte, want ze hoopte, dat Napoleon dit bevel toch nimmer geven zoude. Aldus gelukte het haar toch nog de noodlottige scheidingsure bijna een heel jaar achteruit te schuiven. Eindelijk, op den 16en December 1809, werd het huwelijk ontbonden: Josephine was op drie maanden na veertien jaren lang de echtgenoote van Napoleon geweest. Ze heeft het offer met bewonderenswaardige zelfbeheersching gebracht. De Hertog Pasquier, die de geschiedenis heeft bijgewoond, weet geene woorden genoeg om de beminnelijke gratie te schilderen, waarmede ze den laatsten keer, dat is toen het scheidingsdecreet reeds naar den Senaat verzonden was, haar hofdag hield en al hare talrijke vereerders met hare laatste vriendelijke glimlachjes gelukkig maakte.

Drie maanden later, 2 April 1810, werd de echt tusschen Napoleon en Maria Louise te Parijs gevierd, die reeds den 11en Maart bij procuratie te Weenen voltrokken was. Josephine verliet Parijs en vestigde zich te Navarre in de nabijheid van Evreux, waar ze met behoud van haar keizerlijken titel in weelde en pracht voor een deel van hare herinneringen leefde.

Spoediger nog dan men vermoed had, kwam aan dit min of meer vergeten leven een einde. Toen de fortuin haren Napoleon — want dit bleef hij, ook na de scheiding — den rug begon toe te keeren, daalde ook hare geluksster diep naar het westen. Ze hoorde van den tocht naar Rusland en van den slag bij Leipzig; de ongelukken volgden elkander op, de dag van weemoed naderde. Want zij zelve ook was gebroken. Eene snel toenemende keelontsteking, die keeltering werd, folterde haar in datzelfde onheilsjaar 1814. Tegelijk met de ontzettende catastrophe, die het Keizerrijk deed ineenstorten, tegellijk met de komst der gealieerden te Parijs, ondermijnde de ziekte haar ten doode. Eene laatste opflikkering nog van leven, want Keizer Alexander wenschte haar te bezoeken. Zij richtte zich op en maakte toilet, gelijk in de dagen van haar bloei. In diamanten, in kant en bloemen, opgesierd en geblanket, wachtte zij in haar salon den doorluchtigen bezoeker. Maar ziet, in deze omstandigheid, en nog voor dat de Czaar aller Russen bij haar binnentrad, verscheen daar een andere Imperator over haren drempel... de dood! De vernedering, dat haar Napoleon na een kortstondig herstel zijner heerschappij, voorgoed onttroond en als een gevaarlijk rustverstoorder in ballingschap naar St. Helena werd gezonden, bleef haar gespaard. Op den 29 Mei 1814 overleed zij.

BUITENLANDSCH OVERZICHT.

„Moed kinderen; het ministerie moet gered worden" ....

Als de hoofdstad van Madagaskar werkelijk, gelijk de caricaturist het voorstelde, onder die leus veroverd is — dan heeft dat wapenfeit zijn doel gemist. Want wèl is het Fransche ministerie niet over Madagaskar getuimeld. Maar het is er niet eens aan toe gekomen. Den dag voor dien waarop de interpellatie over den veldtocht op het Afrikaansche eiland aan het Kabinet Ribot een overwinning zou bezorgd hebben, lag dit al omver. Een roemloozen dood stierf het — naar aanleiding van een knoeiquaestie waaraan men tevergeefs de beteekenis van een tweede Panama had trachten te geven. En toch werd die geschiedenis der Zuiderspoorwegmaatschappij, met Panama in het verleden, gewichtig genoeg geacht om er een ministerie voor omver te werpen, aan welks medeplichtigheid ten slotte toch niemand geloofde.

Er waren ongeregeldheden in de administratie der Zuiderspoorwegmaatschappij ontdekt. De Kamer had er zich al ongerust over gemaakt in Juni, toen Rouanet de regeering interpelleerde. Het ministerie moest er dus werk van maken, en zijn schuld, die het nu door zijn val geboet heeft, is waarschijnlijk geweest dat het de zaak wat luchthartig heeft opgevat en het gemakkelijk gevonden heeft één zondebok te kiezen: den senator Magnier.

Maar de Kamer stond erop dat er verder onderzocht en vervolgd zou worden en nam geen genoegen met de ministerieele verklaring dat met de veroordeeling van Magnier de zaak eigenlijk was afgeloopen. Ik zou niet durven beweren, dat zij daarvoor bijzondere lof verdient. Zij had eenvoudig een bui van eerlijkheid, waarvan het ministerie het slachtoffer moest worden. Daarbij kwam dat het Kabinet Ribot lang genoeg geleefd had: bijna negen maanden. Het was rijp om te vallen; men wist alleen nog niet zeker waarover. De socialisten waren boos over de mislukking van hun arbitrage-plannen in de werkstaking van Carmaux; de rechterzijde was boos over de belasting op de kerkelijke vereenigingen. En eindelijk: de minister Trarieux was wanhopig onhandig. Hij liet zich herhaaldelijk van de wijs brengen, weigerde namen te noemen en noemde ze later toch, versprak zich, vergiste zich. De premier, aan zijn horlogeketting plukkende, zag het zenuwachtig aan, dat zijn collega van justitie het Kabinet langzamerhand liet glippen, liet glijden, totdat een stootje van de socialisten voldoende was om het van de helling te doen neerstorten.

Weer lag er dus een Fransch ministerie omver — en er was nauwelijks iemand die er om treurde; er lagen wat financieele ontwerpen gereed, maar over de verdiensten daarvan was men het zoo weinig eens dat die toch wel geen wetten zouden zijn geworden. Het was eenvoudig een van de Ribot's, Dupuy's, Loubet's, Rouvier's, die elkander opgevolgd waren zonder dat er een politieke reden voor bestond noch zelfs een parlementaire reden, tenzij dan de onwil der Kamer Het Kabinet werd met een etiket voorzien naast de lange rij zijner gelijke en gelijkvormige lotgenooten in de staatsarchieven bijgezet. En het zou niemand verbaasd hebben als er nu naar een anderen

„Ribot” gezocht was, die met mannen uit dezelfde scharen gerecruteerd, de politiek van zijn voorganger met één plan minder en een ander plan meer had voortgezet.

Waarom dat niet geschied is? Het is moeilijk daarop een juist antwoord te geven. De regeeringsrepublikeinen, het centrum vormden nog altijd de meerderheid: reden om uit hun midden een regeering samen te stellen. De socialisten, radicalen en rechterzijde hadden gezamenlijk Ribot onttroond: reden om hún de verantwoordelijkheid voor een nieuwe regeering op te leggen. Maar de eerste oplossing scheen te versleten; men had die al zoo vaak beproefd. En de tweede was onuitvoerbaar; zulk een combinatie was niet mogelijk. Zoo vestigde de kalme en verstandige man, die de moeilijke erfenis van Casimir Perier aanvaard heeft, zijn aandacht op hem, dien de geheele vooruitstrevende pers den man van het oogenblik noemde.

Léon Bourgeois had in Januari getracht een Kabinet van concentratie samen te stellen. Die poging was mislukt en de tijdsomstandigheden — de presidentswisseling — waren toen niet gunstig voor de vorming van een homogeen radicaal ministerie. Nu was het anders geworden. Het centrum had andermaal échec geleden en dat nog wel na een gelukte poging om radicale elementen als Chautemps en Dupuy-Dutemps in het republikeinsche Kabinet op te nemen. De President liep na het half jaar, dat men hem zijn hooge waardigheid had zien bekleeden, geen gevaar meer van onbezonnenheid beticht te worden, indien hij Bourgeois een blanco-volmacht gaf. Bourgeois trad dus op aan het hoofd van een zuiver radicaal ministerie.

Er ligt in die oplossing iets bevredigends. Niet slechts voor hen, die radicale neigingen koesteren en evenmin alleen voor hen, die met eenig leedvermaak zich de handen wrijven bij het denkbeeld die hervormers-met-woorden nu zelf eens aan het werk te zien — in hoop op mislukking natuurlijk. Maar ook voor den (voor zoover mogelijk) onbevooroordeelden toeschouwer.

Vooreerst doet het aangenaam aan dat nu eindelijk dat onbetrouwbare, wankelmoedige, beginsellooze centrum eens voor een tijd de macht uit handen moet geven. De partij in welker midden altijd de helden der tallooze politieke en financieele schandalen, waaraan Frankrijk zoo rijk is, gezocht moesten worden; die alles aan haar breeden boezem sloot, wat zich uit eigenbaat op den weg der politiek begaf; die beurtelings dezelfde beginselen aanvaardde en verloochende, altijd klaarstaande met holle woorden en frases van 1789; die nu eens naar rechts zwenkte, dan weer naar links, dan weer, in deelen zich scheidend naar alle windstreken zich drijven liet en waar royalisten of socialisten altijd eenige tientallen bereid konden vinden om hen te helpen een ministerie te doen tuimelen, dat langer dan acht maanden gezeten had. De echte vergaarbak van baatzuchtige *bourgeois* is dat centrum geweest, gevuld met een papperige massa, waarin slechts weinige korrels hun vastheid en zelfstandigheid wisten te bewaren. Panama is eruit opgeborreld en er weer in weggeroerd. Wat er goed uit kwam, is er door den Senaat weer in teruggegoten. En

het land, welks meerderheid van doldriftige hervormingen en rammelend socialisme zoomin wilde weten als van de doode, koude monarchalen, ging maar altijd voort het centrum aan te vullen met dezelfde kleurlooze eerzuchtigen, van wie het hoopte dat het *aantal* hun eindelijk wel kracht zou geven.

Conservatieven heeft men ze willen noemen, de „regeeringsrepublikeinen" van gisteren. De senator Waldeck-Rousseau heeft er een vriendelijke poging toe gedaan en de radicale socialist Goblet heeft er hen voor uitgescholden. Conservatieven — waren zij het maar! Hun rechterzijde — als zij zijden heeft — is het nauwelijks. Zij *kunnen* zelfs niet conserveeren. Conservatief zijn, dat beteekent houden wat men heeft, zoolang men niet vast overtuigd is dat wat men krijgt, beter is. Conservatieven, zij die niet eens met hun eigen meerderheid hun eigen ministers en hun eigen President der republiek overeind konden houden! Conservatieven, zij die een lichaam als den Senaat noodig hebben om tegen te houden of te verkruimelen wat zij zich in de Kamer door de uiterste partijen laten afdwingen. Zie, met welk een angstige haast zij die benaming in het parlement en in hun organen van zich wijzen, bang dat het land niet meer van hen zal willen weten, als zij zich nu behoudzucht moeten laten aanwrijven op den koop toe.

En dit is de reden mijner sympathie voor de machtsverwerving van een partij welke mij niet sympathiek is: dat het centrum voor een tijd van de baan is. Het kan nu rusten, zich zuiveren, zich afscheiden in bokken en schapen; het kan de heilzame kuur doormaken oppositie te zijn. Uit zijn midden zullen toch eens de mannen voortkomen die Frankrijk kunnen en moeten regeeren; zij hebben nu gelegenheid om te zorgen dat zij er niet in ondergaan. Zij kunnen nu leeren dat die radicale partij, ondanks haar onhebbelijke manieren en lasterlijk geschreeuw, in een paar maanden meer wetgevenden arbeid aflevert dan zij met hun meerderheid het in de jaren hunner macht gedaan hebben. Dat kan hen door de nevelen der politiek heen Frankrijk doen onderscheiden, dat hen waarlijk niet voor hun persoonlijk genoegen alleen naar Parijs zond. Het kan hen wat moeilijker maken bij de schifting tusschen wie wel en wie niet in hun partij behoort....

Dat alles kán. Maar de nuchtere opmerking vinde hier een plaats, dat daartoe allereerst noodig is, dat datzelfde centrum aan het Kabinet Bourgeois tijd van leven gunne. Wie zal zeggen of het dat doen zal? Het heeft voorloopig al geholpen om Bourgeois met overweldigende meerderheid een goedkeuring voor zijn daden én verklaringen te bezorgen en om er het ontwerp eener successiebelasting door te halen, waarin het beginsel der progessie, een lievelingsdenkbeeld der radicalen, sterk is gehuldigd. Deze betrekkelijke welwillendheid wijst erop dat het Kabinet Bourgeois zijn leven naar alle waarschijnlijkheid althans niet bij weken, maar bij maanden zal mogen tellen. Maar moge het een belofte zijn, de Fransche Kamer is niet gewoon zich bij het afleggen van beloften te verbinden ze ook te houden.

De verklaring, welke Bourgeois bij het eerste optreden van zijn ministerie in de Kamer voorlas, goot een stroom van beloften uit, waarvan de ver-

vulling, ook al ontbreekt het hem niet aan tijd, evenmin zeker is. Men beschouwe dezen stortvloed echter liever als iets wat hij aan het verleden zijner partij, met haar tallooze klachten en onophoudelijke critiek, verschuldigd was. Men bedenke dat, als er ook maar een derde van tot stand komt, het meer zal zijn dan wat eenige voorafgaande Kabinetten tezamen hebben gegeven. Het is onverstandig met alle geweld te willen hervormen en in hernieuwing en verandering zijn eenig heil te zoeken; dit is de groote dwaling der radicalen. Maar men behoeft niet blind te zijn om gewaar te worden, dat de meeste wetten der Fransche Republiek hervorming en de binnenlandsch-politieke toestanden zuivering behoeven. Om daaraan de hand te slaan is een radicaal ministerie geschikter dan menig ander. Het is voortgekomen uit een partij die nog idealen heeft, die zich door tegenwerking niet van de wijs laat brengen in haar zelfbewust streven langs een afgebakenden weg en die daarbij niet als een blok aan het been haar verleden heeft mee te sleepen.

De meest bekende figuur in het nieuwe Kabinet is wel de minister van buitenlandsche zaken Berthelot. Er is in zeer verschillenden zin over het optreden van den beroemden chemist als opvolger van den door velen betreurden Hanotaux gesproken. Inderdaad zou het zonderling zijn hier te lande den minister Röell plaats te zien maken voor professor van 't Hoff. Maar in Frankrijk zijn dergelijke verrassingen al lang geen uitzonderingen meer. En misschien hebben zij gelijk, die zeggen dat het Kabinet niet onverstandig gehandeld heeft door den beroemdste zijner leden aan te wijzen als zijn vertegenwoordiger tegenover het buitenland. Ook las ik in den Figaro de bewering dat een illustre chemist de betrekkingen der Republiek tot de mogendheden allicht beter zal leiden dan een onbeduidende diplomaat en dat het assimilatie vermogen der Franschen groot is.

De diplomatieke bekwaamheden van Berthelot worden al dadelijk op de proef gesteld — dat is zeker. Want hij is een der voornaamste betrokkenen in een quaestie, die de zes zware, machtige, welbewapende mogendheden in spanning houdt, welker onderlinge betrekkingen eensklaps zoo verbazend subtiel en teer en delicaat worden, zoodra er van gemeenschappelijke actie sprake is.

Eerst waren het Engeland, Frankrijk en Rusland, die den Sultan Abdoel Hamid zouden bewegen om zijn Armenischen burgers voldoende bescherming te waarborgen tegen de dweepzucht zijner muzelmansche onderdanen. Langzaam naderde het conflict zijn einde en in mijn vorig overzicht kon ik het gelukkig noemen dat de Sultan eindelijk had toegegeven. Toch zijn na dat toegeven de moeilijkheden eerst recht begonnen. Tengevolge daarvan is nu ook het Drievoudig Verbond, dat zich eerst op den achtergrond had gehouden, naar voren geschoven, en is die samenwerking ontstaan, welke alleen den Europeeschen vrede kan bewaren en verzekeren met het behoud van het Ottomaansche Rijk, maar van welke tegelijk vurig gewenscht moet worden dat zij haar zaken spoedig afdoe, omdat zij zelve zulk een geweldig gevaar voor dien vrede oplevert.

Men mag er zich over verheugen dat tot heden alle pogingen tot optreden van een der mogendheden op haar eigen houtje, of althans niet in vereeniging met de vijf andere tezamen, zijn mislukt. Engeland en Rusland houden elkaar juist zoo goed in evenwicht, dat beiden zich beijveren alle gedachten aan afscheiding uit het Europeesch concert teniet te doen. Het plan van Italië om met Engeland samen zich in het Oosten te doen gelden is op niets uitgeloopen. Frankrijk heeft er niet genoeg belang bij om in deze aangelegenheid met Rusland afzonderlijk op te treden. Het gerucht, dat dit laatste rijk zich aan de door den Oostenrijkschen minister graaf Goluchowski ontworpen regeling van een gemeenschappelijke inmenging in de Turksche zaken niet wilde onderwerpen, is spoedig tegengesproken en sedert niet nader volgehouden of versterkt. De poging van Griekenland om zijn gehaten onderdrukker van weleer een hak te zetten, door onder veilige bescherming der zes mogendheden een scheepken te laten meevaren in het gemengde eskader dat de Dardanellen bedreigt, is zonder complimenten van de hand gewezen.

Tot zoover de mogendheden. Het is zoo moeilijk niet de verhoudingen tusschen hen onderling te debrouilleeren. De hoofdtrek harer samenwerking is zucht tot behoud des vredes, liever nog: angst voor eenige verantwoordelijkheid wegens het uitbreken van een oorlog. Wat verder haar gezamenlijk evenwicht bewaart is naijver tusschen Rusland en Engeland. Deze naijver, gepaard met Oostenrijk's politiek belang, houdt het Turksche rijk in stand.1)

Minder gemakkelijk is evenwel te onderscheiden en naar de juiste waarde te schatten wat er in Turkije zelf omgaat. Dat is allereerst te wijten aan het ontbreken eener goede Turksche pers. Er zijn wel een paar Turksche bladen, maar er is geen eigenlijke pers, welke de gebeurtenissen van den dag naar waarheid weergeeft of, indien de zuivere partij-organen dat dan al niet mochten doen, toch als geheel genomen een juist beeld geeft van wat er in het land gebeurt. Men heeft dan ook gezien, dat van hetgeen er gedurende de jongste crisis in het eene of andere Turksche blad moge gezegd zijn, nergens in het overige Europa eenige nota genomen is. Had de Turksche regeering een „officieele" voorstelling van een gebeurtenis ontworpen en wilde zij een zoodanige lezing aan het Europeesch publiek opdringen — fluks seinde zij naar haar gezantschappen in de verschillende rijken, die dan door geld of goede woorden communiqués in de Europeesche bladen zochten onder te

1) Welk belang Rusland bij een verdeeling van Turkije kan hebben, is duidelijk genoeg. Een vrijen uittocht uit de Zwarte Zee reeds alleen, om nog van de verschillende brokken van Klein-Azië, die het wel zou weten te verduwen, te zwijgen. Die voordeelen schijnen evenwel niet groot genoeg om er thans, nu alle mogendheden gezamenlijk erin gemoeid zijn, werk van te maken; Rusland ziet Engeland in zijn nabijheid en — weet te wachten. Ook Oostenrijk zou wel eenig materieel voordeel kunnen behalen, maar het belang van dat weinig veroveringszuchtige rijk brengt mee, het aantal nationaliteiten, dat al onder zijn oppergezag leeft, en daarmede zijn binnenlandsche twisten, niet nog te vermeerderen. En Engeland? Nu men denke maar eens wat er met Egypte zou gebeuren, indien dat land door een uiteenspatting van het Turksche rijk, aan des Sultans suzereiniteit onttrokken werd!

brengen, liefst natuurlijk zonder vermelding van bron. Het Turksche gezantschap te Parijs scheen bovendien een bijzondere lastgeving ontvangen te hebben alle berichten, die voor Turkije ook maar in het minst onaangenaam klonken, onmiddellijk tegen te spreken of althans zooveel mogelijk te verzwakken. Zoo kreeg men die curieuse *race* tusschen de Engelsche berichten en de nota's van het Parijsche gezantschap te zien, waarbij in sommige minder vlugge bladen van het vasteland soms de tegenspraak het bericht, hetwelk het moest loochenen, voor was. Ja voor wie oppervlakkig oordeelde, leek het, alsof de gezant te Parijs beter en sneller op de hoogte was van wat er in het Oosten gebeurde dan de viziers van den Sultan.

De Engelsche pers, die zeer uitvoerige mededeelingen gaf, was in dezen niet geheel onverdacht. Van Engeland uit was immers de Armeensche beweging aangestookt en in buitenlandsche aangelegenheden is pers, regeering en publieke opinie daar meestal eensgezind. Toch hebben de groote Engelsche bladen door de veelheid en de snelheid hunner berichten, ook nu weer den voorrang gehad.

Wat nu uit die groote massa onsamenhangend nieuws kon opgemaakt worden, is het volgende:

Nadat de Sultan in de vorige maand verklaard had het hoofd te buigen voor den wensch der ambassadeurs van Engeland, Frankrijk en Rusland en aan zijn christelijke onderdanen recht te zullen geven op een evenredige vertegenwoordiging in de besturen der landstreken, welke zij bewonen — scheen de zaak geëindigd. Zij was het echter nog lang niet. Want nu begon de jong-Turksche partij het hoofd op te steken en scheen zich te herinneren dat haar land tot Europa behoorde. Zij eischte — een constitutie! Daar een Muzelmansche grondwet wel de zonderlingste wet zou zijn, die men zich kan voorstellen, antwoordde de sultan op dergelijke eischen natuurlijk door te zeggen dat hij aan den Koran genoeg had en liet zooveel jong-Turken als hij vatten kon, verdrinken en ophangen, volgens den Koran. Het Turksch gezantschap te Parijs had het in die dagen zeer druk met tegenspreken.

Maar intusschen waren de verhalen van de onderdrukking der Armeniërs doorgedrongen tot de wilajets der binnenlanden van Klein-Azië. In Aleppo en Trebizonde, in Siwas en Diarbeker, stonden de Armeniërs op. Hier werden zij door de Turksche troepen vernietigd, ginds behielden zij de overhand, overal werd er gevochten. De woesten Koerden joegen het land door en kwamen zelfs even over de Russische grens. En de Sultan zelf seinde van zijn paleis uit naar de gouverneurs, ijdele bevelen naar alle deelen van zijn groot en onmachtig rijk. De arme neurasthenicus (zoo werd hij ons voorgesteld) die altijd maar *doen* wil en zelf doen, maar, daardoor juist van willooze sujetten omringd, de macht mist om te volvoeren wat hij *willen* moet.

Hij moet willen — lord Salisbury heeft het aan den maaltijd van den Lord Mayor van Londen gezegd. En zijn woorden zijn meer — dan woorden. Niet alleen zijn persoon en zijn positie, maar ook de omstandigheid dat de diplomatie maar in stilte werkt en juist zooveel loslaat als zij wil, geven

zulk een hooge beteekenis aan hetgeen hij, van Londen uit, aan de wereld verkondigt. Het mag verondersteld worden, dat, zoo al de Armenische opstand in den beginne door Engelschen is aangestookt, deze handelwijze, nadat de Sultan had toegegeven, is prijsgegeven. Het begon te gevaarlijk te worden. De Armeniërs zetten een *run* tegen de Ottomansche Bank op touw; hop, zat de *city* boven op haar geldzak en trok de handen van de Armeniërs af. En er was toch ook geen sprake van de stichting van een Armenisch rijk; zoomin als de joden van Palestina, hebben de Armeniërs een nationaal grondgebied. Het is dus thans het *Turksche Rijk*, waarmee Engeland zich bezig houdt. Het rijk, dat het zegt in stand te willen houden, maar van welks mogelijken val lord Salisbury in Guildhall niet gezwegen heeft. En het Turksche rijk, dat is: de Sultan.

„Zoolang het Ottomansche rijk bestaat" — zeide de premier — „is de eenige actie welke de Europeesehe mogendheden zich kunnen veroorloven, de actie op den geest van den Sultan."

De Sultan *moet willen*. Lord Salisbury kan het niet eens zeggen, zoo vreeselijk iets zou er gebeuren, indien de Sultan zijn beloften niet nakwam! In de eerste plaats is er dan de Voorzienigheid, die slechte regeeringen neerwerpt. En dan zijn er nog de mogendheden, vast besloten zich te laten leiden door de beginselen van het Congres van Parijs (1856).

De wereld hoort den lord zeggen dat de Sultan een man is, die belooft en niet doet. De arme Sultan, die alles zelf wil doen en geen betrouwbare dienaren heeft, schrijft nu zelf weer een brief aan den dikken grootvizier van Engeland, dien hij niet wegzenden kan zooals hij het den zijnen doet. „Welke redenen heeft de markies van Salisbury om aan mijn goede trouw te twijfelen?" zoo vraagt hij droevig. En alsof het anders niet goed ware, voegt hij eraan toe: „Ik geef mijn eerewoord, dat ik doen zal wat ik kan."

Maar als zijn eerste-minister hem komt vertellen dat er geen geld is om de legerkosten te betalen, dan „ontsteekt hij in gramschap" en zendt dien dienaar weg. Of zoo zijn schatkist zal gevuld worden? Arme neurasthenicus!

Dit beeld van den zenuwlijder is echter maar fantasie. Een zeer aannemelijke weliswaar: maar het kón toch zijn dat een sluwe vos het Turksche rijk bestierde en bedacht op een mogelijken ongunstigen keer, zijn 15 millioen Turksche ponden, gelijk dezer dagen gemeld werd, buiten zijn rijk in veiligheid gebracht had en zijn paleiskosten liet betalen met schatkistbons.

Dat zou een ander beeld van den Padisjah geven.

Welk is het juiste? Het is maar te hopen, dat wij daar nooit achter zullen komen. Want wij zullen het niet weten, zoolang Abdoel Hamid zijn paleis in Konstantinopel bewoont.

23 November. P. v. D.

UIT DE STUDEERCEL DER REDACTIE.

De vervlogen Octobermaand liet ons herinneringen van zeer gemengden aard. Diep getroffen treuren de Muzen over het plotseling verscheiden van ons aller vriend, Dr. H. E. Moltzer. Hij werd door allen bemind en hooggeschat, omdat hij, naast zeldzame toewijding en onverpoosden dienst der wetenschap, die hij lief had, een allerbeminnelijkst karakter en een nobel hart bezat. Met hem gaat een dier *seniores* heen, waarvoor niet spoedig een plaatsvervanger zal worden gevonden. Zijne allervoorkomendste, humane toon in gesprek, in geschrift, scheen mij reeds bij zijn leven eene echo uit een zonniger tijdvak dan het onze. Aan zijne wetenschappelijke verdiensten werd reeds recht gedaan, en zal ook in ruimer kring meer en meer waardeering worden bewezen — maar de herinnering aan zijne beminnelijke persoonlijkheid zal nooit verloren gaan. *Ave! pia anima!*

In October greep er in den Haag eene letterkundige plechtigheid plaats, die mij de hoogste belangstelling inboezemde. Men onthulde een gedenksteen op het kerkhof „Ter Navolging" te Scheveningen, waar de beide onnavolgbare *romancières*, Betje Wolff en Aagje Deken, in November 1804 — de eerste den 5 November, de laatste den 14 November — werden ter aarde besteld.

Ze leefden beiden gedurende de laatste jaren van haar leven in drukkende zorgen voor het dagelijksch brood, daar een trouweloos bankier beider fortuin had verspild. Ze werden dikwijls gefolterd door hevig lichamelijk lijden — maar ze zwoegden voort, somtijds geholpen door welwillende, vermogende vrienden. Betje bleef zoo lang welgemoed, als zij maar kon, en ging altijd, wanneer ze slechts eenigszins gezond was, een uurtje met Aagje wandelen op den Scheveningschen weg. De meeste Hagenaars hebben het misschien niet geweten, wie die twee ouderwetsche juffrouwen met hare hooge gazen mutsen waren, maar de gewrochten van hare pen getuigen vóór haar jaren na haren dood — en doen beiden leven onder ons tot op heden, als uit de plechtigheid op het kerkhof „Ter Navolging" duidelijk blijkt.

Deze plechtigheid werd geleid door Nederlandsche auteurs, die het voortreffelijk denkbeeld tot oprichting van een gedenksteen boven beider graf het eerst hadden geuit. De heeren C. Honigh, D. F. Scheurleer en Joh. Dyserinck hebben ten volle recht op waardeering van ieder, die in Nederland belang stelt in onze nationale letteren. Nog hooger lof schijnt mij aan dit drietal te moeten worden geschonken, omdat zij — vooral Joh. Dyserinck — zorgden, dat naar aanleiding van deze gebeurtenis in de keurige kunstzaal van *Pulchri Studio* eene tentoonstelling van Handschriften, Boeken en Portretten van Elisabeth Wolff en Agatha Deken werd gehouden.

Zulk eene tentoonstelling is eene ware *bonne fortune* voor ieder, die Aagje en Betje liefheeft. Van alle zijden heeft men waardeerende beschouwingen over deze expositie gelezen — en dit schijnt doodeenvoudig — er viel niet te laken, maar alleen te prijzen. Het was een hoog genot zooveel belangrijks bijeen te vinden, alles betrekkelijk op twee schrijfsters, die zoo lang het hart van het Nederlandsche volk hebben getroffen.

Uiterst merkwaardig uit bibliographisch oogpunt zijn hier zeven drukken

der *Economische Liedjes* van 1781, 1782, 1786, 1791, 1792 en 1798 bijeengebracht; voorts negen drukken van *Sara Burgerhart* van 1782, 1783, 1786, 1836, 1836, 1856, 1879, 1886 en 1891. Niet minder merkwaardig is de Fransche vertaling van dezen eersten voortreffelijken roman der beide vriendinnen: „*Histoire de Mademoiselle Sara Burgerhart; publiée en forme de lettres par Mes dames E. Bekker, Veuve du Ministre Wolff & A. Deken. Traduite du Hollandais d'après la seconde édition. Tome I—IV. à Lausanne, chez François Grasset & Comp., 1782*" (?) 12°.

De vertaalster was Mevrouw Saint-Hyacinthe de Charrière, geboren Freule J. A. van Tuyll van Serooskerke, de schrijfster van een roman in brieven: *Lettres Neufchateloises*, en de zeer groote vriendin van den uit Utrecht gevluchten professor Ryklof Michael van Goens.

Verrassender nog was op deze Tentoonstelling eene Duitsche vertaling van *Sara Burgerhart*, gedoopt: *Sara Reinert. Eine Geschichte in Briefen, dem Schönen Geschlechte in Deutschland gewidmet von Verfasser des Siegfried von Lindenberg. Mit Kupfern. Berlin und Stettin bey Friedrich Nicolai*, 1796. 4 Bände.

De auteur van *Siegfried von Lindenberg* was Johann Gottwerth Müller, gewoonlijk Müller von Itzehoe genoemd (1743—1828), schrijver van *Komische Romane aus den Papieren des braunen Mannes*, 1784 tot 1791. In deze serie verscheen (1779) *Siegfried von Lindenberg*, een zoo genoemde humoristische roman in den trant van Smollet en Sterne, die nog in 1867 te Leipzig op nieuw is herdrukt.

Zoo bevond zich ook op de Tentoonstelling eene Duitsche vertaling van *Willem Leevend* onder den titel: *W. Leevend, Eine moralische Geschichte aus der wirklichen Welt zur Beförderung der Menschenkunde Nach einem Niederländischen Original der Frau von* (?) *Becker und Demoiselle A. Deken frei bearbeitet von dem Verfasser des Siegfried von Lindenberg. Hamburg, Herold,* 1821. *3 Bände.*

Nog maakte diezelfde Duitsche auteur zich verdienstelijk door de *Historie van Mejuffrouw Cornelia Wildschut* in het Duitsch om te werken als *Klärchen Wildschüt oder die Folgen der Erziehung. Nach einem Niederländischen Originale der Frau E. Bekker, verw. Wolff und der Demoiselle A. Decken. Frey verdeutscht von Johann Gottwerth Müller. Berlin, Voss*, 1800.

Bij de geschriften over de beide vriendinnen vermeldt de *Catalogus* — zeer nauwgezet saamgesteld door Joh. Dyserinck — op bladz. 42: *De Navorscher, 1852. E. Bekker voor het Schrikbewind.* Zeer nieuwsgierig sloeg ik het stukje op, maar vond een bericht, mij reeds vroeger in handen gekomen. De titel: *E. Bekker voor het Schrikbewind* is van zekeren J. C. K. (Ds. J. C. Kobus). Deze bericht, dat Betje en Aagje, beiden gevaar liepen om ten tijde van 't Schrikbewind onder de *guillotine* het leven te verliezen. Hij vervolgt: „Ten onregte beschuldigd, wordt Mevr. Wolff te Trévoux voor den bloedraad „gedaagd. Hare tegenwoordigheid van geest verlaat haar niet. Zij bespot de „dwaasheid der beschuldiging, beklimt met vrijmoedigheid des voorzitters „stoel en ontwapent de boosheid door hare boert. Dit is alles, wat ik van

„dit belangrijk tijdsgewricht uit haar leven geboekt heb gevonden." (*Navorscher*, 1852, bl. 316).

Het schijnt mij te betreuren, dat Ds. J. C. Kobus niet heeft opgegeven, waar hij dit alles heeft geboekt gevonden, want in 1875—78 vertelt W. J. Hofdijk hetzelfde in zijne *Lauwerbladen uit Neerlands Glorie-Krans*, bl. 143—166 Deze laatste weet er zelfs bij te voegen, dat Betje Wolff terecht stond voor het *Comité révolutionnaire* van Trévoux, en dat zij door hare welbespraaktheid zelfs een medebeschuldigde wist vrij te pleiten. Maar ook Hofdijk geeft met geen enkel woord op, aan welke bron hij deze bijzonderheden ontleent.

Betje staat niet terecht voor het Schrikbewind, maar voor het plaatselijk *Comité révolutionnaire* van Trévoux. Dit feit is zeer waarschijnlijk Betje ontving sedert 1788 wissels uit Holland, die te Parijs werden verzilverd. Betje droeg zijden „sakken," en was zeer elegant gekleed. Er bestaat een brief van Betje en Aagje aan haar bankier Christiaan van Nissen — uitgegeven door Dr. Joh. Dyserinck in zijn geschrift: *Hulde aan Betje Wolff en Aagje Deken* (1884) bl. 68, 69 — waarin zij spreken over haar leven te Trévoux. Zij zeggen: „Wij leeven allen gezond, geacht, bemind, vroolijk, gaan 's morgens „ontbeiten bij onze vrienden, dan de heerlijkste wandelingen doen, dan „schrijven, dan eeten, dan wat rusten, dan weder goeteeren (*gouter*), dan „op den een of andere hun buitengoed dansen of naar de commedie, „want wij hebben hier thans een zeer goede troep commedianten, zeer fat„soenlijke lieden, en voor zes Hollandsche stuivers de beste plaats."

Aagje was er zeer tevreden, want Betje getuigt in dienzelfden brief: „Aagje „zegt dikwijls: „Wolffje, wij hebben hier meer vreugde in een week, dan ik „in al mijn leven had" — en welk eene vreugde! onkostelijk, ontbijten in „het groen, ieder brengt het zijne mede. Het is om het uit te gieren, als „al die fransche potjes en pannetjes voor den dag komen!" Eindelijk bericht Betje, dat zij in de komedie, het wachten moe, heeft gedanst „alle contra„dansen in de saal, totdat de gordijn werd opgehaald."

Uit dit alles volgt — de brief is van 1789 — dat de beide Hollandsche schrijfsters te Trévoux aan al de genoegens deel namen, die het stadje bood. Er was zelfs een lang mager officier, die Betje — toen even 50 jaar oud — gedurig ten huwelijk vroeg. Ze hebben dien trant van leven voortgezet tot 1793. Toen schijnt het, dat de oprechte patriotten uit het *Comité révolutionnaire* van Trévoux de beide vrouwen suspect begonnen te vinden, omdat ze vreemdelingen waren, omdat ze veel geld uit Holland kregen, en deftig gekleed gingen. Het bericht in den *Navorscher* en het verhaal van Hofdijk zijn beide door niets gewaarborgd. Ook is de voorstelling zeer zonderling, maar gerust kan worden aangenomen, dat Betje voor het *Comité révolutionnaire* zich zoo handig verdedigd heeft, dat men haar oogenblikkelijk in vrijheid stelde. Misschien komt de onvermoeibare Dr. Joh. Dyserinck nog eens de ware détails op het spoor.

Nog een tweede boek trok mijne aandacht ter expositie: *Vaderlandsche*

Historie — ten vervolge van Wagenaar, 28ste deel (Amsterdam, Joh. Allart, 1802) bl. 14—17. Hetgeen daar verteld wordt, levert eene zeer belangrijke bijdrage tot de kennis van Wolffje's leven te Trévoux. Men had het reeds lang kunnen weten. Maar de geschiedschrijvers onzer Letterkunde vermoedden niet, dat in de vervolgen op Wagenaar den naam van Betje Wolff zou genoemd worden. Men verneemt nu van de groote ongelegenheid, waarin de beide vriendinnen geraakten in het laatst van Pluviose an II (Februari 1794).

De Conventie had alle finantiëele betrekkingen tusschen Frankrijk en de Geüniëerde gewesten verboden, op grond van den oorlog. De Staten van Holland gaven (18 Februari 1794) een plakkaat, inhoudende „dat niemand „gedurende den tegenwoordigen oorlog, uit deeze Provincie zou mogen over-„maken Geld of Geldswaarde aan zoodanigen, die zedert den eersten van „Louwmaand 1794 geweest zijn, of mogen worden, Leden of onderzaaten „van het Fransch gouvernement waar zich ook bevindende, op straffe van „het dubbele der waarde te verbeuren."

Ten gevolge van beide besluiten konden Wolffje en Deken haar geld uit Holland niet meer ontvangen, en geraakten zij in de gruwelijkste verlegenheid. Zij zaten evenwel niet stil. Dit blijkt uit hetgeen er den 23 Pluviose (1794) in de Conventie geschiedde. Merlin de Douai, de bekende rechtsgeleerde, nam het woord uit naam van het *Comité d'assistance publique*, om de belangen van twee Bataafsche *citoyennes* te bepleiten. Hij noemde Betje „*apôtre de la liberté*", „*bannie par le tyran Guillaume*", en deelde mede, dat zij in haar vaderland van haar fortuin beroofd was, maar toch nog eenig onderhoud uit Holland kon trekken. Juist door de jongste wetten op de finantiëele betrekking tusschen Frankrijk en Holland werd deze vriendin der vrijheid van alles beroofd. Men protesteert te Parijs de wissels, welke zij ontvangt uit Holland. Zij had eene petitie aan de Conventie ingediend, verzoekende, op grond van haar patriottismus en van een zesjarig verblijf te Trévoux, niet begrepen te worden in de wet tegen de vreemdelingen, daar die wet haar van alle middelen van bestaan berooft. Deze petitie werd aan het *Comité de Salut public* gerenvoyeerd en dit *Comité* oordeelde, dat er voor de *citoyenne* Bekker geene exceptie kon gemaakt worden, maar, dat zij haar verzoek moest richten tot het *Comité d'assistance publique*, ten einde haar het geld mocht worden voorgeschoten, dat haar nu werd onthouden.

De Conventie besloot, dat aan Wolffje 1200 livres zouden worden geleend, met verplichting die terug te geven, zoodra zij over hare fondsen in Holland kon beschikken.

Betje bleef in dien toestand tot Januari 1795, toen voorloopig een vredestraktaat met de Bataafsche Republiek werd gesloten. Hoe heeft zij de voorspraak van Merlin de Douai weten te verkrijgen? Het schijnt mij zeer waarschijnlijk, dat zij uit Trévoux eene reis naar Parijs heeft ondernomen, dat zij in relatie is gekomen tot Merlin de Douai, en zoo handig heeft weten te spreken, dat zij ook dezen in haar belang wist te winnen, zooals zij reeds zoo dikwijls in Holland had gedaan.

T. B.

Nederlandsche Verzen en Nederlandsch Proza.

XII.

Dichterlijke Handelsartikelen van de firma Jammer, Spot & Bombast. Schiedam, *H. A. M. Roelants* (zonder jaartal, 1895).

Eerst verneemt de lezer, dat er een firma is opgericht tusschen drie dichters bij acte van 1 Januari 1895 — dat die firma voor gemeenschappelijke rekening eene fabriek en een magazijn van poëtische artikelen heeft geopend. Dan worden ons verschillende gedichtjes onder allerlei hoofdtitels meegedeeld. Onder den rubriek Galanterieën leest men:

AAN BELLA.

«Eens zong ik met een jong gemoed
«En volle stem een lied.
«Ik zong haar van mijn liefdegloed...
«De schoone hoorde 't niet.

«Thans zing ik met verbrijzeld hart
«En schorre stem dat lied.
«Maar of ik krimp in felle smart
«De wreede hoort het niet.

«Mijn liefde is van eeuwgen duur
«En smaad verflauwt haar niet;
«En slaat weldra mijn stervensuur,
«Dan zucht ik nog dat lied."

Aanstonds is het duidelijk merkbaar, dat de dichter hier eene poging in het werk stelt Piet Paaltjens te evenaren, maar dat hij met dit gedicht beneden zijn model blijft. Doch de rechtvaardigheid gebiedt te erkennen, dat hij elders beter slaagt. In een metrum, aan Potgieter en de Génestet gemeenzaam, is geschreven zijn *Verstooten*:

«Emma, o, zoo ge wist
«Of slechts ruw had gegist,
«Hoeveel tranen mijn oogen ontvloten,
«O, gij had mij verhoord,
«En met 't vreeslijke woord
«Mij niet telkens weer van u gestooten.

«Tevergeefs zoek ik troost
«En verzwelg onverpoosd
»d'Accohol van den «Dolenden Ridder»
«Door mijn zieleverdriet
«Smaakt de borrel mij niet
«Want te vaak rolt een traan in mijn bitter!

«Reeds trilt 's kroeghouders zucht
«Bij mijn komst door de lucht:
««Daar komt weer die verloopen student an!
««Zeker is 't met zijn geld
««Schraal en pover gesteld,
««Misschien zie 'k er geen enkele cent van.»»

Er komt hier eene betere techniek uit, schoon elders wederom vrij zonderling met het metrum wordt omgesprongen. In het versje: *De hongerige Arabier* komt een regel: „*In d' heete zandwoestijn*", die gelezen moet worden als drie jamben. Onaesthetisch is het gebruik van dezelfde praepositie in twee regels uit het gedicht *Emma: „Treurend staart zij van de tinne — van 't kasteel naar 't Zuiden heen*".

Het meest in 't oog vallend gedicht is: *Hero, groot lyrisch heldendicht of epische hymne*, waaruit duidelijk blijkt, dat de dichter zich zeer goed thuis gevoelt te Groningen, door hem Molbonia genoemd, naar den algemeen bekenden toenaam der Groningers. Gelijk in dit uitgebreid stuk, komen door den geheelen bundel enkele pessimistische uitvallen naast sommige vrij zoutelooze grappen. Van deze laatsten zouden heel wat voorbeelden aan te wijzen zijn. In het gedicht *Hero*, een spotdicht op een Groninger apotheker Van Drop, die Hero gedoopt is, komen vele *wood-begeestigheden*, die geen aangenamen indruk maken. Van Drop is op reis, om als goed drogisten-zoon zijn waar aan den man te brengen. Nu vlecht de dichter de volgende episode in:

«Zie hoe hij schrijdt op zijne reis
«In 't restaurant van Wely:
«De boord zeer hoog, de hoed zeer grijs,
«'n Sigaar in 't hoofd uit Deli.

«Snel komt dan Rika, 'n hupsche meid,
«Begroet hem naar behooren,
«En is terstond voor hem bereid,
«Zijn eischen aan te hooren.

««Meneer Van Drop» — zoo vleit ze lief —
««Mij dunkt het moet iets fijns zijn,
««Maar degelijk; een pond roastbief
««Met een goed fleschjen Rijnwijn?»

«Maar Hero's aangezicht wordt taai:
«Zoo iets is veel te onmatig!
«Geef mij 'n kop koffie met een «haai!»
«Beveelt hij kalm en statig.»

Bij het woord „haai", teekent de poëet aan, dat de Groningers in hunne gewestelijke taal van een *ei* een *haai* maken.

Me dunkt deze grappen zijn niet ontleend aan een door fijnen smaak bestuurden kunstenaarsgeest. De dichterlijke handelsartikelen van de firma Jammer, Spot en Bombast zullen, naar dit monster te oordeelen, niet veel aftrek vinden. De firma bezit zekere handige vaardigheid, om in maat en rijm te schrijven, maar zij heeft nog maar weinig dichterlijks te zeggen. Zulke verzen als *Hero* kunnen uitstekende diensten doen, wanneer ze gelezen worden in een vriendenkring — ook in een *Studenten-almanak* kunnen ze eene eigenaardige plaats innemen. Maar het gaat niet aan met deze verzen het meestal stugge hart van wat men „het lezend publiek" noemt te veroveren.

De firma Jammer, Spot en Bombast heeft een veel te laag ideaal van het dichterlijk scheppen. De kracht, de kleur, de frischheid van woorden in onderling verband, ontsnapt aan de firma. De gedachte blijft zeer laag zweven in alledaagsche sferen — dichterlijke vlucht, dichterlijke symboliek ontbreken. Mocht de humoristische tint van het geheele boekje wellicht geen geschikte aanleiding geven tot dichterlijke verheffing, dan mist men toch vernuft en geestige scherts. De bovengenoemde firma heeft vedelaarsvaardigheid, maar speelt nog niet op een Stradivarius van onbetwistbare zuiverheid.

* * *

Anna de Savornin Lohman. Miserere. Amsterdam, *P. N. van Kampen & Zoon* (zonder jaartal, 1895).

Onder den algemeenen titel *Miserere* worden hier drie novellen aangeboden: *Eene geschiedenis van 's levens lijden* — *Roem* en *Sterven* door Anna de Savornin Lohman in Batavia en in Den Haag geschreven. Daar de naam van de schrijfster nog niet veel is voorgekomen, misschien hier voor het eerst op het titelblad van een nieuw uitgegeven boek verschijnt, is het de plicht der critiek met groote omzichtigheid een oordeel te vellen.

De omvangrijkste novelle is de eerste, waarin een zeer tragisch voorval uit de voornaamste Haagsche kringen wordt behandeld. Er is eene rijke familie Van Halthewhegen, die eene dochter Lucie bezit. Meneer is een rijk aristokraat, die zeer hooghartige adviezen geeft, mevrouw is een Friesche patricische dame, die alle dingen gewoonlijk „ieslijk" aardig vindt. Lucie is verloofd met een zeer knap cavallerie-officier, Ernst Derfurt. Door het faillissement van een aanzienlijk Haagsch bankiershuis wordt de jonkman geruïneerd. Hij moet het feit aan de familie Halthewhegen bekennen — het eerst aan Lucie. Hij belooft haar eene betrekking te zullen zoeken in Indië — als zij op hem wil wachten. De schrijfster deelt hier op zeer dichterlijken toon de stemming der beide jongelieden mee:

— »Zij liep naast hem door de paden van «den tuin, dien zij van achteren waren inge- »komen, — haar amazone sleepte gele sporen «door het mulle zand, hare vingers hadden, «terwijl zij sprak, zenuwachtig een paar made- «lieven uiteengerukt, wreedaardig, blad voor «blad; — en met eene van die dubbelgedach- «ten, die door onze hersenen heenbliksemen «voor nietige bijzonderheden in heel ernstige «oogenblikken, had hij dat opgemerkt, en tot «zich zelven gezegd, dat die arme bloemen, «wegstuivende in den wind, als symbolen waren «van de illusiën hunner jeugd, verstoven ook «nu, wreed vermoord door de werkelijkheid.»

In dezen smaakvollen, beschaafden stijl is heel „*Miserere*" geschreven. Anna de Savornin Lohman komt als eene volkomen ontwikkelde letterkundige artiste zich aanmelden. Hare pen kan zich meten met de beste. Is hare studie, hare opvatting van het leven even uitmuntend?

In de genoemde novelle moeten de verloofden scheiden — nadat de luitenant Derfurt bekend heeft, dat hij geruïneerd is. Deze ruïne is hoofdzakelijk te wijten aan Derfurt's overleden vader, een officier der marine, die zijn vermogen lichtzinnig verkwist had. De trotsche familie van Halthewhegen gebiedt Lucie alle betrekkingen met den verarmden officier af te breken. Lucie besluit trouw op hem te blijven wachten, maar hare ouders laten haar uit logeeren gaan bij eene tante in de hoop, dat zij in Den Haag spoedig tot andere gedachten zal komen.

In Den Haag weten alle jonge dames dadelijk het geheele verleden van Lucie. Ze spreken er van op de uit Parijs overgewaaide *afternoon-tea's*. Zeer mooi zegt de auteur: „Al die blonde en bruine kopjes, verheerlijkt in den glans van de laatste wegstervende zonnestralen, die naar binnen speelden, bogen zich ijverig, met ingespannen aandacht, tot elkaar, om dat wreed genot van in de geheime wonden eener zusterziel te kunnen wroeten.''

Lucie gaat in Den Haag veel uit, en komt in het overdenken van haar verleden reeds tot de slotsom, dat Derfurt, door het verzwijgen van den waren staat van zaken, haar zeer veel leed heeft berokkend.

Nu komt een nieuw pretendent, Jhr. Otto Relff, een aristokratische *coureur de dot*, die met behulp van Lucie's tante haar bijna met geweld dwingt hem tot man te nemen. Bij gelegenheid van het huwelijk vindt de auteur het gepast eenige zeer scherpe dingen te zeggen tegen den predikant, die het huwelijk inzegent, hoewel het niet volkomen duidelijk blijkt in welk opzicht de predikant zooveel bitterheden verdient. Het huwelijk is natuurlijk ongelukkig. Lucie's kind sterft zeer jong. Zij zelve zoekt verlichting door naar een zeer rechtzinnig predikant te luisteren. Niets baat. Nu komt plotseling het overlijden van Jhr. Relff — en gevoelt zij zich als bevrijd van een zwaar juk.

Den volgenden zomer ziet zij in een vestibule van een hôtel te Scheveningen Derfurt terug. Hij heeft een knaap bij zich, dien Lucie voor zijn zoon aanziet, maar alleen het kind is van een vriend, een sinjo. Zij noodigt Derfurt dringend uit haar te komen bezoeken, en deze ziet aan haar visitekaartje, dat zij nu heet: *Madame la Douarière Relff-Halthewhegen.* Hij komt haar bezoeken, maar zijne liefde is dood, is gestorven op den dag van Lucie's huwelijk. Zij verzoekt om vergiffenis, daar zij niet gewacht heeft, en openbaart hem hoe diep ongelukkig ze is geweest. En dan volgt deze dialoog:

««Het leven is wreed,» zei hij meewarig troostend.
«Zij begon te snikken.
««Ja, het is wreed geweest. Voor mij ten minste,» klaagde zij. «O, ik ben er zoo moe van, zoo moe.»
««Gij zijt de eenige niet. Wij worden alle(n) vermoeid door het leven, vroeg of laat,» zei hij weemoedig. «Er blijft niets anders over dan wachten.»
««Waarop wachten?» vroeg zij.
««Op den dood, die ons geneest.»»

En dan deelt de oud-cavallerieofficier nog eene overweging mee. Men kan het leven niet op nieuw beginnen — iedere daad heeft onverbiddelijke consequentieën. Ze zouden elkaar niet meer kunnen liefhebben, want het leven was tusschen hen gekomen.

Er is heel veel waarheid in alles, wat hier gesproken wordt. Derfurt is ontzaglijk verstandig en praktisch, en tevens op bescheiden wijze zelfzuchtig, daar

hij bij de gedachte aan een huwelijk met de vroeger zoo gadeloos geliefde Lucie onmiddellijk vaststelt, dat deze in dat geval van hare gewoonten, vrienden en levenswijze afstand zou moeten doen. Bij dezen man is alles — behalve .... een hart. De groote rampen van Lucie's ongelukkig huwelijksleven boezemen hem geen aasje mededoogen in. Had hij werkelijk een hart bezeten, dan had hij medelijden geschonken aan de weleer zoo vurig vereerde vrouw — medelijden, de aurora eener nieuw opbloeiende liefde. Daarenboven, hij zelf had zich veel te verwijten — hij had Lucie en haren ouders opzettelijk verborgen, dat het grootste deel van zijn vermogen was verkwist door zijn vader.

De schrijfster heeft er anders over gedacht. Misschien, achtte zij een dergelijk slot niet gedistingeerd genoeg. Het zou te veel *vieux jeu* geweest zijn. Nu bleef Lucie een heel leven van teleurstelling over — want, om het geheel nog tragischer te maken, laat de de schrijfster Derfurt een geweldadigen dood sterven. Het Indisch kind, dat met hem reist, speelt uit nieuwsgierigheid met een revolver. Het schot knalt, en Derfurt valt doodelijk getroffen. Eene sterke overhelling tot zwaarmoedig pessimisme heeft deze zeer knappe auteur gedreven tot dit geheel overbodig slot.

Juist dit zwaarmoedig pessimisme onondercheidt op zeer bijzondere wijze alles wat de schrijfster van *Miserere* te boek stelt. Zij blijft radeloos staan voor de mysteriën van de wereld, van het leven. Zij kan de verklaring niet vinden van de wereldraadselen, en neigt daarom tot een troosteloos pessimisme. Zij heeft dit zelf allervoortreffelijkst gezegd:

«Raadselen, niets dan raadselen, waarin wij «wandelen! Raadsel, die bloeiende schepping, «zich openbarend in oneindige verschillendheid «van vorm; hier schijnbaar verstervend onder «de blanke sneeuw, de kille ijsvlakten van het «hooge noorden; dáár zich zelve als verstik«kend in de weligheid, de ondelgbare groei«kracht van tropische gewesten; nu in stille «majesteit ten hemel wijzend met blauwe berg«toppen, dan weer donderend, juichend om «eigen grootheid, in het loeien van den storm, «die de zeeën opstuwt tot rollende heuvels van «vlokkig schuim, ... en raadsel, dat wonder«baar menschelijk bestaan, buiten eigen wil «om, gedoemd tot bewustzijn te ontwaken, te «lijden, te genieten, weer te verdwijnen, even «onmachtig in die uiterste ure, als in die eerste, «even weinig in staat zijne ontbinding te ver«hinderen als zijn wording tegen te houden.

— «Wachten! In raadselen leven totdat de «dood ze zal oplossen!»

Uitnemend is het talent, waarmee de schrijfster dezen semi-mystieken cultus van den Dood voordraagt. Hoeveel troostrijker staat daartegenover de realistische cultus van het algoddelijk Leven! Er zijn geesten, die de oplossing der wereldraadselen zoeken in openbaringen van eene bovenzinnelijke Macht. Het schijnt evenwel, dat die openbaringen der menschheid nog geene bevredigende uitkomsten hebben gebracht. Overal heerscht twijfel, onbevredigdheid, pessimisme, geloof in een eindelijk schitteren van de zon der waarheid .... na den dood! Er zijn ook geesten, die gelooven, dat de waarheid alleen verborgen is in het Leven zelf, in eene ernstige studie van het Leven onder zijne duizenden openbaringsvormen in stof, in kracht, in zonnehitte, in koude van sneeuw en ijs. De nauwkeurige waarneming van het zeldzaam veelzijdig saamgesteld leven der materie, heeft tot ontdekkingen geleid, die der menschheid nooit volprezen genot en vreugd hebben geschonken. De voortgezette experimenteele studie van de Natuur en de Menschheid waarborgt alleen een dieper indringen in de raadselen dezer wereld. Hoe weinig kracht schuilt er in een pessimistisch beroep op den Dood. Maar het past ons de overtuiging te eerbiedigen van een zelfstandig ontwikkelden geest, die zulk een fraai letterkundig kunstwerk, als *Miserere*, voltooide.

T. B.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00609 5836

